Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXIV

1
1973

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacţie : Adrese du comité de rédaction :
Bucureşti 22, I. C. Frimu 22, tel. 11.48.30.

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sector VI, Bucureşti

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

1 – XXIV – 1973

SUMAR

NOTE BIBLIOGRAFICE

REVISTA REVISTELOR

CRONICĂ

EMANUEL VASILIU

EXISTĂ STRUCTURI DE ADÎNCIME?

Articolul își propune să examineze din punct de vedere metodologic distincția care se face în gramatica transformațională între „structura de adîncime” și „structura de suprafață” și să analizeze natura cîtorva dintre implicațiile teoretice ale conceptului de „structură de adîncime”.

§1. Termenul „structură de adîncime” a apărut în terminologia GT (= gramatica transformațională) ca o formă de dezvoltare a distincției mai vechi dintre „propozițiile nucleare” și propozițiile derivate din propozițiile nucleare prin transformări.

În afara diferențelor dintre prima versiune a GT și cele mai noi, există între ele o asemănare formală fundamentală. Ambele versiuni pot fi considerate dispozitive care specifică *două limbi*:

(a) prima limbă — s-o numim L_a — e specificată printr-un grup de „reguli de rescriere” (sau reguli de „structură a frazei”);

(b) a doua limbă — s-o numim L_b — e specificată printr-un grup de „reguli de transformare” aplicate la construcțiile care aparțin la L_a.

Dacă intersecția lui L_a și L_b este vidă (adică, dacă orice propoziție care aparține lui L_a nu aparține lui L_b și vice versa), atunci GT, în ansamblu, trebuie să fie înțeleasă ca un dispozitiv care permite să se dea socoteală *în mod indirect* de proprietățile sintactice ale limbii naturale L_b, în termenii limbii artificiale L_a.

Dacă este adevărat că, pentru a se obține „structura de suprafață” a unei limbi date, este nevoie să se aplice un număr de transformări la construcțiile specificate prin „componentul de bază” al gramaticii (adică, la construcțiile obținute prin „reguli de rescriere”) sau, altfel spus, dacă este adevărat că „structura de suprafață” este totdeauna specificată printr-un grup de *transformări* aplicate la o sub-clasă de construcții generate prin „componentul de bază” al gramaticii, atunci îmi pare că (a) și (b), împreună cu „condiția intersecției vide între L_a și L_b” (menționată după (a) și (b)), sînt o caracterizare formală convenabilă și adecvată a GT, în forma care îi este dată în *Aspects of the Theory of Syntax* a lui Chomsky, sau în forma care îi este dată de ceea ce se numește „semantică generativă”.

§2. Dacă spunem că L_a dă socoteală în mod indirect de o limbă naturală, L_b, trebuie să clarificăm următoarele puncte:

1°. Conținutul (sau „sensul”) simbolurilor categoriale ale GT este pur *teoretic*, adică conținutul acestor simboluri este specificat numai în

termenii teoriei şi nu în termenii observaţiei noastre empirice asupra faptelor.

De exemplu, conţinutul simbolului 'Aux' nu este dat de observaţia noastră empirică asupra verbelor, de ceea ce se consideră în mod tradiţional că este un „auxiliar", ci de un grup de reguli ca :

(1) i. $P \rightarrow GN \frown GV$

ii. $GV \rightarrow V \frown \begin{cases} GN \\ GN \frown GN \\ \# \end{cases}$

iii. $V \rightarrow \textit{Aux} \frown \textit{Verb}$

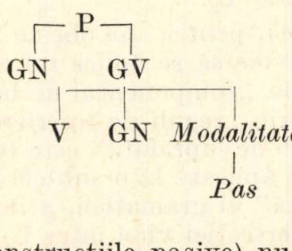
iv. $\textit{Aux} \rightarrow \textit{Timp} \frown X$

v. $\textit{Timp} \rightarrow \begin{cases} \textit{Prez.} \\ \textit{Trec.} \\ . \\ . \\ . \end{cases}$

Distincţia dintre un conţinut *teoretic* (adică *formal*) şi un *conţinut empiric* explică faptul că, adesea, un simbol al gramaticii (în cazul nostru, GT) poate fi doar în mod aproximativ interpretat în termenii obişnuiţi. Acesta este tocmai cazul exemplului acum menţionat : conţinutul lui '*Aux*' este departe de a fi identic cu conţinutul cuvîntului *auxiliar*, din terminologia gramaticală tradiţională.

2°. Forma expresiilor (construcţiilor) specificate de gramatica limbii L_a nu este determinată de forma expresiilor (construcţiilor) care apar în realitate într-o anumită limbă naturală (în cazul nostru, L_b), ci numai de regulile gramaticii limbii L_a. De exemplu, structura :

(2)

(care dă socoteală de construcţiile pasive) nu e în nici un fel motivată nici de o expresie ca

(3) *Mărul e mîncat de Ion*

nici de vreo altă expresie pasivă reală, care apare în română.

3°. „Regulile de transformare" prin care „structurile de suprafaţă" sînt obţinute din structurile subiacente (structurile de adîncime) nu sînt decît *reguli de corespondenţă* între conceptele teoretice şi expresiile care aparţin lui L_a şi faptele reale din limba L_b. În particular, *regula de pasivi-*

zare este un tip de astfel de „regulă de corespondență", prin care orice expresie de forma (3) este pusă în corespondență cu (2) și fiecare element din orice expresie de forma (3) este pus în corespondență cu un simbol din (2).

§3. Dacă acesta e cazul, dacă așa-numita „structură de adîncime" nu e decît un construct teoretic pus în corespondență cu una sau mai multe limbi naturale cu scopul de a da socoteală, în felul acesta, de structura acesteia (acestora), are atunci sens să ne punem întrebarea dacă limbile naturale *au* sau *nu au* structură de adîncime ?

A pune o astfel de întrebare are tot atîta sens ca și a ne întreba dacă cele trei cărți care sînt pe masa mea *au* sau *nu au* „Numărul 3" sau a întreba dacă pe masa mea *este* sau *nu este* „Numărul 3" („Numărul 3" ar fi, într-un asemenea caz, structura de adîncime a grupului de unități care *sînt* în realitate pe masa mea).

De fapt, limbile naturale nu *posedă* altceva decît un anumit tip de unități care sînt combinate în ceea ce se numește, în mod obișnuit, *propoziție*. Pentru că aceste combinații nu sînt arbitrare, ci, dimpotrivă, prezintă anumite regularități care le guvernează, este posibilă *reprezentarea* acestor regularități în termenii unei g r a m a t i c i care conține r e g u l i. În măsura în care „gramatica" nu este privită ca un simplu „raport" asupra faptelor adunate empiric, ci intenționează să dea socoteală într-o *manieră formală* de regularitățile empirice, spunem că *orice* asemenea dispozitiv formal face distincția între *construcția formală* (căreia îi corespunde „structura de adîncime", în cazul GT) și *faptele reale* (=cărora le corespunde într-un anumit sens „structura de suprafață", în cazul GT).

Mi se pare că, din motivele sus-menționate, distincția *structură de adîncime/structură de suprafață* este, prin ea însăși, complet banală. Ceea ce nu este deloc banal este *forma specifică* a modelului transformațional (GT) : o mulțime de expresii abstracte specificate printr-un număr finit de reguli, structuri care sînt puse în corespondență, printr-un alt grup finit de reguli (= transformări), cu grupul de expresii care apar în realitate într-o anumită limbă (sau anumite limbi).

Deoarece distincția *structură de adîncime / structură de suprafață* nu este decît un caz particular, purtînd un nume specific, al distincției metodologice mai generale între *teorie formală, concepte formale*, pe de o parte, și *fapte*, pe de alta, mi se pare fără sens criticarea „structuralismului tradițional" pentru că nu face distincția între *structura de adîncime* și *structura de suprafață*. De fapt, „structuralismul tradițional" face această distincție, dar într-o formă diferită și fără să o denumească în același fel. „Invariantele" (foneme, morfeme etc.) din teoriile structuraliste aparțin nivelului conceptelor teoretice, în timp ce „variantele" care „realizează" invariantele aparțin nivelului empiric ; conceptul „realizare", împreună cu *condițiile* în care o anumită invariantă este realizată în variantele $x_1, x_2, \ldots, x_n$, reprezintă de fapt „regulile de corespondență" între conceptul teoretic și ipostazele lui empirice. Astfel, putem spune că segmente ca [—s, —z] din limba engleză sînt în același tip de relație cu morfemul {persoana a 3-a singular} ca (2) cu (3).

§4. Voi încheia considerațiile de mai sus cu următoarele observații :

1°. Dacă este înțeleasă în mod corect, ca simplă formă particulară a unei distincții mai generale între „concepte teoretice" și „fapte", dis-

tincţia *structură de adîncime / structură de suprafaţă* nu pune nici o problemă teoretică. Totuşi, în acelaşi timp, trebuie spus că, în acest caz, distincţia este departe de a fi atît de nouă şi senzaţională, pe cît este ea considerată de transformaţionalişti.

2°. Dificultăţile apar numai atunci cînd conceptul „structură de adîncime", aşa cum este el definit în GT, este înţeles ca referindu-se la vreo entitate reală, existînd în mod misterios în vreun fel, undeva.

Acest mod de a vedea dă naştere la o întreagă serie de pseudo-probleme. Prima dintre ele ar fi tocmai încercarea de a răspunde la întrebarea dacă o „structură de adîncime" *există* sau *nu*. Dacă răspunsul este negativ, atunci ne putem întreba de ce este nevoie să folosim acest concept. Dacă răspunsul este afirmativ, atunci ne putem întreba, pe drept cuvînt, *unde* există această structură de adîncime. Este ea „conţinută" în fiecare limbă reală, aşa cum miezul unei nuci este „conţinut" de nucă ? sau există numai în mintea noastră? Sau: dacă „structura de adîncime" *există*, într-adevăr, undeva, în vreun fel anumit, înseamnă atunci că orice teorie lingvistică care nu vorbeşte despre „structură de adîncime" este, în mod necesar, mai puţin puternică decît GT ?

Este uşor de văzut că toate problemele de acest gen devin fără sens în momentul în care distincţia la care ne referim (*structură de adîncime / structură de suprafaţă*) este interpretată în acord cu cele spuse în acest paragraf, sub 1°.

Martie 1972

Facultatea de limbă şi literatură română
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

„Deep structure": a genuine theoretical issue?

(Abstract)

1. The distinction *deep structure/surface structure* is but a particular case of the more general methodological distinction between "theoretical concepts" and "facts".

2. If such is the case, the distinction is far from being as new and striking as transformationalists consider it ; one should say that the traditional structuralist distinction between invariants and their realisations (variants) is another instance (and an earlier one) of the same distinction.

What is not trivial at all and what is valuable within the framework of the transformational grammar is the *specific form* of the distinction under discussion (and not the distinction itself).

3. The view that "deep structure" refers to some mysterious entity actually *existing* in the world and which has just to be described by the linguist is misleading and gives raise to a full series of pseudo-issues. One of them would be exactly one's questionning the very *existence* of an object called "deep structure".

ANDREI AVRAM

GRAFIA CHIRILICĂ ȘI PROBLEMA OPOZIȚIEI /ă/ : /î/ ÎN DACOROMÂNA DIN SECOLELE AL XVII-LEA ȘI AL XVIII-LEA

Examinînd modul în care sînt folosite, în douăsprezece texte din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, literele chirilice ъ și ѫ pentru a se nota segmentele fonologice corespunzătoare fonemelor /ă/ și /î/ din româna literară actuală, autorul ajunge la concluzia că textele cercetate reflectă două tipuri de graiuri: în unele exista opoziția /ă/ : /î/ (începînd cel mai tîrziu de pe la jumătatea secolului al XVII-lea); în alte graiuri se menținea un stadiu mai vechi de evoluție, caracterizat prin inexistența opoziției în discuție (respectiv, a fonemului /î/).

1. Studiind valoarea literelor ъ și ѫ în primele texte românești, am ajuns la concluzia că aceste texte reflectau graiuri în care nu exista opoziția /ă/ : /î/ și că, prin urmare, în perioada începuturilor scrisului românesc, cele două litere notau unul și același fonem, /ă/[1]. În articolul de față, vom încerca să determinăm valoarea literelor ъ și ѫ într-un număr de 12 texte din secolele al XVII-lea (8 texte) și al XVIII-lea (4 texte) și, în acest fel, să stabilim, cu aproximație, data la care s-a constituit opoziția /ă/ : /î/ în dacoromână.

Înainte de a prezenta metoda de lucru utilizată în cercetarea noastră, este necesar să facem cîteva precizări referitoare la problema măsurii în care grafia textelor românești vechi poate să ne furnizeze informații asupra inventarului de foneme din limba vorbită de autorii (traducătorii) textelor respective (în cazul nostru, asupra vechimii opoziției /ă/ : /î/ în dacoromână).

2. Pronunțîndu-se împotriva concluziei la care am ajuns cu privire la valoarea literelor ъ și ѫ în textele românești anterioare secolului al XVII-lea, Em. Vasiliu[2] face următoarea observație: „Corespondența biunivocă dintre nivelul grafemic și cel fonemic nu este o cerință obligatorie. Putem presupune foarte bine că două foneme sînt «exprimate» printr-un singur grafem"[3]. Într-adevăr, se pot cita, din diverse sisteme

[1] Vezi lucrarea noastră *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*. Extras din « Studii și cercetări lingvistice » XV (1964), fasc. 1–5, București, 1964, p. 73.

[2] *Asupra istoriei vocalelor centrale din dialectele dacoromâne*, în SCL XVII, 1966, 4, p. 407–411.

[3] *Ibidem*, p. 408.

ortografice, nenumărate exemple de folosire a unei singure litere pentru a se nota două (sau mai multe) foneme. Lăsînd la o parte exemplul englezesc menționat de Em. Vasiliu (absența unei corespondențe biunivoce între fonemele /e ε æ/ și literele cu care acestea sînt notate) — neconcludent pentru ceea ce ne interesează aici[4] — vom reține, dintre exemplele referitoare la limba română, cazul literei *i*, care redă și vocala /i/, și (semi)consoana /y/[5].

Trebuie spus, din capul locului, că paralelismul dintre situația lui ъ sau a lui ѫ în textele vechi, pe de o parte, și cea a lui *i* în româna scrisă actuală, pe de alta, nu este decît aparent. Este ușor de constatat că, în limita posibilităților oferite de inventarul de litere și de regulile ortografice în uz, deosebirea de ordin fonologic dintre *haină* [háịnă] și *haină* [ha(ị)ínă] sau dintre segmentele inițiale ale cuvintelor *biată*, *fiară*, pe de o parte, și *bianual*, *fiacru*, pe de altă parte, n u p o a t e fi redată în scris. Dimpotrivă, în condiții analoge, deosebirea dintre *rău* și *rîu*, *urăm*, și *urîm*, *văr* și *vîr* etc. a r f i p u t u t, dacă ar fi existat, să fie redată foarte bine cu ajutorul literelor chirilice pe care le-au avut la dispoziția lor (și le-au și folosit !) autorii (traducătorii) primelor texte românești. Presupunînd că opoziția /ă/ : /î/ exista în graiurile reflectate de textele avute în vedere, nu putem explica faptul că fiecăreia dintre cele două litere îi sînt asociate două valori fonologice și, în același timp, fiecare dintre unitățile fonologice în discuție este notată cu ajutorul a două litere[6] (ръȣ = *rău* și *rîu* ; рѫȣ = *rău* și *rîu*). Ni se pare greu de crezut că autorii (traducătorii) celor mai vechi texte posedau în graiul lor o opoziție fonologică pe ai cărei termeni i-au confundat în scris, preferînd „luxul" de a folosi cîte două litere pentru a nota pe fiecare dintre termenii opoziției „sacrificate" și complicînd, astfel, lucrurile fără nici un motiv : ъ = /ă/ și /î/, ѫ = /ă/ și /î/, deci /ă/ = ъ și ѫ, /î/ = ъ și ѫ.

Un argument în favoarea tezei pe care am susținut-o (inexistența opoziției /ă/ : /î/ în dacoromâna din perioada primelor texte) și, implicit, împotriva opiniei exprimate de Em. Vasiliu în articolul citat are ca punct de plecare constatarea că notarea cu ajutorul aceleiași litere (respectiv, acelorași litere) a segmentelor fonologice corespunzătoare atît lui /ă/, cît și lui /î/ din limba actuală a fost înlocuită, la un moment dat, cu o notare care permite identificarea corespondențelor ъ = /ă/, ѫ = /î/ sau ъ = /î/, ѫ = /ă/. Dacă opoziția /ă/ : /î/ exista înainte de a se produce această inovație, cărui fapt i se datorează renunțarea la grafia tradițională ? Presupunînd că în primele texte românești a fost neglijată o opoziție fonologică a cărei notare nu ar fi necesitat inventarea unui semn inexistent în alfabetul chirilic, nu putem răspunde la întrebarea de ce, mai tîrziu, opoziția a fost, totuși, notată, deși, în felul acesta se „încălca" tradiția grafică. După părerea noastră, inovația în discuție admite o singură explicație satisfăcătoare : ea este rezultatul unui fenomen fonologic, scindarea fonemului /ă/ în două unități, /ă/ și /î/.

[4] Situația din engleza scrisă actuală se explică prin factori care nu au nici un echivalent în situația întîlnită în textele românești din epoca începuturilor scrisului cu litere chirilice.

[5] Putem neglija, aici, celelalte valori ale literei *i* (în *lupi*, *chiar*, *ciur* etc.).

[6] Pentru simplificare, neglijăm pe ь, pentru care vezi lucrarea noastră citată mai sus, p. 46–47.

Din motivele arătate în rîndurile precedente, considerăm — spre deosebire de Em. Vasiliu[7] — că examinarea grafiei textelor vechi p o a t e să ne ofere indicaţii asupra istoriei vocalelor centrale în limba română[8].

3. Pentru textele (anterioare secolului al XVII-lea) examinate amănunţit în lucrarea noastră citată mai sus am avut la dispoziţie indici exhaustivi. Pentru unele dintre textele importante (din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea) la care ne vom referi în cele ce urmează am fost nevoiţi să ne mulţumim cu indici alcătuiţi pe baza parcurgerii numai a unor fragmente din aceste texte. Totuşi, în cele mai multe cazuri, materialul ne-a furnizat indicaţii suficient de bogate şi de clare pentru a ne permite să stabilim — cu certitudine sau cu un grad înalt de probabilitate — existenţa sau inexistenţa opoziţiei /ă/ : /î/ în graiul reflectat de un anumit text[9].

Datele furnizate de indici[10] au fost, în cîteva cazuri (MC, VCR, NT[11]), coroborate cu rezultatele unor statistici efectuate prin sondaje în texte, iar acest ultim procedeu a fost singurul aplicat în cazul textului DP, pentru care nu am avut la dispoziţie un indice.

Se înţelege că trebuie să ţinem seamă de posibilitatea ca apariţia fonemului /î/ să se fi produs la date diferite în diverse graiuri. Prin urmare, dacă un text dintr-o anumită regiune reflectă un grai în care opoziţia /ă/ :/î/ se constituise, nu înseamnă că vom întîlni neapărat aceeaşi situaţie în toate textele contemporane sau posterioare, indiferent de regiunea din care provin ; de aici necesitatea de a examina fiecare text în parte.

Criteriile aplicate pentru a stabili dacă într-un anumit grai exista sau nu exista opoziţia /ă/ : /î/ sînt, în esenţă, următoarele două :

a) Folosirea unei singure litere sau a două litere pentru notarea segmentelor fonologice corespunzătoare lui /ă/ şi /î/ din limba actuală. Dacă se foloseşte numai o literă (ъ), înseamnă că, deşi alfabetul chirilic oferea posibilitatea redării în scris a distincţiei fonologice dintre cele două vocale, acest lucru nu s-a făcut pentru că distincţia nu exista. Dacă ambele litere sînt folosite, urmează să se vadă care este repartiţia lor din punct de vedere statistic (criteriul b).

b) Preferinţa netă pentru o anumită literă ca echivalent al unui /ă/ actual şi pentru cealaltă literă ca echivalent al lui /î/ sau absenţa

[7] *Op. cit.*, p. 408 : „Numai unele consideraţii *extragrafemice* pot susţine una dintre cele două interpretări posibile".

[8] În articolul citat, Em. Vasiliu menţionează o serie întreagă de fapte care ar demonstra că opoziţia /ă/ : /î/ a apărut, în unele graiuri dacoromâne, înainte de secolul al XVI-lea (vezi şi Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Bucureşti, 1968, p. 128 : opoziţia /ă/ : /î/ a apărut „*înainte de secolul al XVI-lea*, în dialectele de tip muntean"). Aici ne-am oprit doar asupra unui aspect al problemei, cel legat de grafia textelor româneşti vechi. Discutarea tuturor argumentelor invocate de Em. Vasiliu (sau de alţi autori) în sprijinul tezei potrivit căreia opoziţia /ă/ : /î/ exista în secolul al XVI-lea (şi chiar în secolele precedente) ar depăşi cu mult cadrul acestui articol.

[9] Uneori trebuie să admitem că în acelaşi text sînt reflectate graiuri diferite (vezi mai jos).

[10] Toţi indicii utilizaţi se află, în manuscris, la Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R. S. România. Faptul că ne-am bazat cercetarea pe anumite texte şi nu pe altele a fost determinat, în parte, de existenţa acestor indici.

[11] Vezi explicarea siglelor la p. 11—12.

unei asemenea preferinţe. Dacă, în majoritatea cazurilor, unul dintre cele două foneme ale presupusei opoziţii este notat cu o literă şi, de asemenea, în majoritatea cazurilor, celălalt fonem este notat cu cealaltă literă, înseamnă că opoziţia exista. Dacă, dimpotrivă, diferenţele de ordin cantitativ dintre cele două notaţii sînt, pentru fiecare fonem în parte, absente sau nesemnificative, înseamnă că opoziţia nu exista în graiul reflectat de textul în cauză.

Considerăm necesar să facem, în cele ce urmează, cîteva precizări cu privire la modul de aplicare a celor două criterii, precum şi la folosirea, în paralel, a unor criterii de altă natură.

Prin „folosirea unei singure litere" înţelegem nu numai absenţa t o t a l ă din textul examinat a uneia dintre literele ѣ şi ѫ, ci şi situaţia caracterizată prin faptul că fie litera ѣ, fie litera ѫ apare în majoritatea covîrşitoare a cazurilor, iar „perechea" ei nu apare decît în mod accidental.

Pe baza unor considerente de ordin statistic, se poate afirma că segmentele fonologice corespunzătoare fonemelor /ă/ şi /î/ din limba literară actuală sînt notate, în majoritatea textelor supuse investigaţiei, în cel mult două feluri : ѣ şi ѫ ; este vorba de o simplificare utilă şi necesară din punct de vedere practic. Prezentînd însă, în detaliu, situaţia din fiecare text în parte, vom ţine seamă şi de prezenţa altor litere (ь, ѵ, ы), ca echivalente ale segmentelor fonologice menţionate.

Întrucît — cu excepţii puţine şi parţiale[12] — nu găsim în textele româneşti vechi o consecvenţă a b s o l u t ă, din punctul de vedere al grafiei, nici în cazurile care nu pun probleme de interpretare a valorii literelor chirilice, este de la sine înţeles că, în cazurile care pun asemenea probleme, nu poate fi socotită probantă orice inconsecvenţă în scrierea unuia şi aceluiaşi cuvînt. Altfel spus, în absenţa unei situaţii ideale, susceptibilă de a fi caracterizată prin formule de tipul „litera *x* apare e x c l u s i v (respectiv, nu apare n i c i o d a t ă) în poziţia (în cuvîntul, în categoria de cuvinte) *y*", sîntem nevoiţi să luăm în consideraţie factorul statistic şi să admitem că este semnificativă p r e p o n d e r e n ţ a unei anumite notaţii într-o situaţie dată.

Nu trebuie neglijat nici faptul că, în perioada care ne preocupă, procesul de transformare a lui [ă] în [î], în anumite condiţii, era în plină desfăşurare. Acest proces, care e de presupus că a început înainte de constituirea opoziţiei /ă/ : /î/ (apariţia unei distincţii de ordin fonetic nu coincide în mod necesar cu o schimbare în inventarul de unităţi fonologice[13]), a continuat şi după aceea ; trecerea lui [ă] la [î] a putut să se producă în unele cuvinte d u p ă constituirea opoziţiei /ă/ : /î/, lucru dovedit de existenţa unor fonetisme ca *p*[ă]*nă*, *t*[ă]*rziu* etc. în graiuri actuale care disting, totuşi, pe *rîu* de *rău*. Aşadar, nu putem susţine că opoziţia /ă/ : /î/ există într-un grai numai dacă distincţia grafică ѣ : ѫ „se suprapune" perfect peste distincţia fonetică dintre cele două vocale de timbru neutru din cuvintele limbii literare actuale (care, de obicei, este termenul nostru de referinţă).

[12] Adică referitoare numai la anumite contexte fonetice.

[13] S u n e t e l e [ă] şi [î] au putut să fie, la un moment dat, în distribuţie complementară (variante poziţionale ale aceluiaşi f o n e m).

În sfîrșit, menționăm că textele de care urmează să ne ocupăm au apărut după o destul de lungă perioadă de folosire a alfabetului chirilic pentru redarea în scris a unor graiuri care nu cunoșteau opoziția /ă/ : /î/. Prin urmare, anumite deprinderi grafice au putut să se transmită și să fie adoptate de cei care au scris mai tîrziu și, în felul acesta, să facă mai puțin clară reflectarea în texte a unui stadiu lingvistic nou (cu atît mai mult cu cît la alcătuirea unor texte s-au folosit izvoare mai vechi). Pe de altă parte, în anumite cazuri, două sau mai multe stadii de evoluție fonologică pot fi identificate în același text, ca rezultat al colaborării unor autori contemporani, dar care nu vorbeau absolut același grai. De subliniat însă că dificultățile semnalate aici nu anulează posibilitatea de a obține, prin examinarea grafiei, informații asupra istoriei vocalelor centrale; sperăm să putem dovedi acest lucru în paginile următoare.

Datele statistice globale asupra repartizării literelor ъ și ѫ în fragmentele de texte în care am făcut sondaje sînt concludente uneori de la prima vedere. În alte cazuri însă este necesar (sau cel puțin util) să ținem seamă și de unele detalii, dintre care cel mai important ni se pare cel referitor la poziția în cuvînt — la mijloc sau la sfîrșit — a segmentelor corespunzătoare literelor în discuție. Anticipînd asupra expunerii de mai jos, menționăm că în unele texte este evidentă preferința pentru ѫ ca echivalent al lui /ă/ final. Dat fiind că fonemul */î/[14] apare — ca și /î/ din limba actuală — foarte rar la sfîrșit de cuvînt, dacă cercetăm nu numai frecvența globală, ci și, separat, frecvența celor două litere numai în poziție medială, obținem indicații suplimentare prețioase pentru rezolvarea problemei pe care o urmărim; în felul acesta, se elimină un factor (efectul unei deprinderi grafice) care, în statistica globală, influențează într-o măsură însemnată cifrele privitoare la echivalentele grafice ale lui /ă/, dar nu intervine deloc sau aproape deloc în cazul lui */î/ și, în consecință, alterează, cel puțin uneori și într-un anumit grad, identitatea condițiilor în care se stabilesc cifrele care indică frecvența literelor ъ și ѫ ca echivalente, pe de o parte, ale lui /ă/, pe de altă parte, ale lui /î/ (respectiv, ale vocalei care avea să devină /î/).

Alături de datele statistice asupra frecvenței literelor ъ și ѫ, o serie de alte fapte (printre care frecvența și natura alternanțelor grafice) vor fi aduse în discuție ori de cîte ori ele pot oferi vreo indicație utilă. În unele cazuri, am considerat suficientă prezentarea unor date aproximative asupra folosirii literelor ъ și ѫ (fără a recurge la cifre).

În sondajele pe care le-am efectuat, am urmărit, pentru fiecare dintre textele examinate cu ajutorul acestei metode, cum sînt notate segmentele fonologice corespunzătoare lui /ă/ sau lui */î/ în 500 de cazuri (la un loc).

4. Prezentăm, mai jos, lista textelor pe care se bazează cercetarea de față:

1. **MC** = **Mihail Moxa, Cronograful,** 1620[15] (indice exhaustiv).

[14] Prin */î/ notăm segmentul fonologic corespunzător lui /î/ din limba literară actuală atunci cînd vrem să atragem atenția asupra faptului că este vorba de un /î/ ipotetic, statutul fonologic al vocalei respective — /î/ sau /ă/ — urmînd să fie stabilit ulterior.

[15] Am folosit textul publicat (cu chirilice) de B. Petriceicu-Hasdeu, *Cuvente den bătrîni...*, tomul I, [București, 1878], p. 345—406.

2. **VCR** = **Varlaam, Carte românească (Cazania)**, Iaşi, 1643[16] (indice pentru ultimele două treimi ale textului).

3. **PI** = **Pravila de la Iaşi**, 1646 (indice exhaustiv).

4. **NT** = **Noul Testament de la Bălgrad**, 1648 (indice pentru cîteva fragmente).

5. **SL** = **Staicu, Lexicon slavo-român**, manuscris de pe la 1660—1670[17] (indice exhaustiv).

6. **DP** = **Dosoftei, Psaltirea în versuri**, Uniew, 1673 (1671)[18].

7. **DVS** = **Dosoftei, Viaţa şi petrecerea sfinţilor**, vol. I, Iaşi, 1682 (indice exhaustiv pentru partea consacrată lunii septembrie).

8. **BB** = **Biblia de la Bucureşti**, 1688 (indice pentru cîteva fragmente).

9. **ŞC** = **Petcu Şoanul, Calendar**, Braşov, 1733 (indice exhaustiv).

10. **CBM** = **Cartea de bucate a lui Mihai**, manuscris din 1749[19] (indice exhaustiv).

11. **PC** = **Pravilniceasca condică**, Bucureşti, 1780 (indice exhaustiv).

12. **MES** = **Ioan Molnar, Economia stupilor**, Viena, 1785 (indice exhaustiv)[20].

5. Mihail Moxa, Cronograful. Începem prin a prezenta rezultatele examinării a 500 de cazuri de folosire a literelor ъ şi ѫ (p. 401—p. 405, rîndul 36) : ъ apare de 256 de ori, ѫ de 244 de ori, ceea ce indică o frecvenţă aproximativ egală a celor două litere. Fonemul */î/ este notat de 80 de ori ъ şi numai de 14 ori ѫ; cifrele corespunzătoare pentru /ă/ sînt 176 şi 230. S-ar părea deci că se poate vorbi de o preferinţă pentru ъ = = */î/ şi pentru ѫ = /ă/ (deşi nu sînt rare alternanţele : дрътѫ 356/13 ~ дрѫтѫ 347/6 ~ се дрѫтъ 376/22, пъмѫнть 346/34 ~ пѫмънть 346/11 ; ultimele două forme citate, pe aceeaşi pagină). Diferenţa dintre frecvenţele celor două grafii pentru /ă/ nu este însă semnificativă — 176 = = 43,35%, 230 = 56,65% din totalul cazurilor (406)—, iar valoarea reală a cifrelor care arată cum este notat */î/ va reieşi numai dacă vom ţine seamă de faptul că, în fragmentul examinat, */î/ final nu apare niciodată,

[16] Pentru statisticile noastre am folosit ediţia J. Byck : Varlaam, Mitropolitul Moldovei, *Cazania 1643*, Bucureşti, 1943 (cu textul în transliteraţie riguroasă). Am considerat însă necesar, pentru unitatea şi claritatea expunerii, ca exemplele să fie date sub forma din tipăritura originală.

[17] Lexiconul constituie o parte a Codicelui Sturdza (ms. 312 din Biblioteca Academiei R. S. România) ; textul a fost atribuit grămăticului Staicu (vezi Diomid Strungaru, *Începuturile lexicografiei române*, în „Romanoslavica" XIII, 1966, p. 141—157).

[18] Manuscrisul din 1671 a fost tipărit, cu modificări, în 1673. Am folosit ediţia : Dosofteiu, Mitropolitul Moldovei, 1671—1686, *Psaltirea în versuri*, publicată de pe manuscrisul original şi de pe ediţiunea de la 1673 de I. Bianu, Bucureşti, 1887.

[19] Mihai („logofăt ot Greci") este numele copistului ; manuscrisul a fost copiat în Ţara Românească (vezi G. Ştrempel, *Copişti de manuscrise româneşti pînă la 1800*. Vol.I, [Bucureşti], 1959, p. 151).

[20] La exemplele citate se indică pagina şi rîndul din text (se trimite la ediţiile folosite pentru MC, VCR, DP şi la manuscrise, respectiv, la tipăriturile originale pentru celelalte texte) ; *r* = recto, *v* = verso (la exemplele din PI, NT, SL, DVS) ; cu ajutorul literelor *a*, *b* se indică, la exemplele din SL şi din BB, coloana. Întrucît fiecare text este examinat separat, am considerat că nu este necesar să folosim siglele MC, VCR etc. decît în cazurile în care în cuprinsul unui paragraf consacrat unui anumit text se citează şi exemple din alte texte ; aşadar, dacă, după exemplele citate, lipsesc siglele, înseamnă că aceste exemple provin din textul indicat la începutul paragrafului respectiv.

în timp ce /ă/ apare mai des tocmai în această poziţie (221 din 406 de cazuri) ; cu alte cuvinte, este necesar să facem comparaţia limitîndu-ne la poziţia medială [21].

Pentru /ă/ şi */î/ din interiorul cuvîntului, situaţia celor două grafii este următoarea : /ă/ = ъ în 141 din 185 de cazuri (= 76,22%) ; */î/ = ъ în 80 din 94 de cazuri (= 85,11%). După cum se poate constata, diferenţa dintre cele două procente nu este semnificativă, iar preferinţa pentru grafia ъ ca echivalent atît al lui /ă/, cît şi al lui */î/ este evidentă.

O altă serie de date a fost obţinută urmărind — cu ajutorul indicelui — felul cum sînt scrise, în tot textul, o serie de cuvinte frecvente (mai exact, care apar de cel puţin 5 ori). Iată rezultatele acestui sondaj : /ă/ din cuvintele *apăra*, *băga*, *bărbat*, *bătrîn*, *cădea*, *călugăr*, *către*, *face* (*făcea*, *făcut* etc.), *făgădui*, *fără*, *găsi*, *împărat*, *împărăteasă*, *învăţa*, *învăţătură*, *jurămînt*, *lăsa*, *năvăli*, *număr*, *pămînt*, *prăda*, *răbda*, *rău* (în total, 750 de cazuri) este notat ъ de 606 ori (= 80,80%) şi ъ de 144 de ori (= 19,20%) ; */î/ din cuvintele *atîta*, *bătrîn*, *cînd*, *cît* (*cîtă* etc.), *dobîndi*, *întîi* (*întîiul* etc.), *jurămînt*, *mînca*, *mînă*, *mînie*, *pămînt*, *pîrî*, *rînd*, *rumîn*, *sînge* (în total, 351 de cazuri) este notat ъ de 284 de ori (80,91%) şi ѫ de 67 de ori (= 19,09%). Se observă că procentele sînt aproape identice pentru cele două vocale : în interiorul cuvîntului, în 4 din 5 cazuri se scrie ъ ca echivalent atît al lui /ă/, cît şi al lui */î/. Nu se constată deci o preferinţă pentru una dintre litere, ca echivalent al lui /ă/, şi pentru cealaltă, ca echivalent al lui */î/, cum ar fi fost de aşteptat dacă opoziţia /ă/ :/î/ ar fi existat în graiul autorului textului.

În unul singur dintre cuvintele enumerate în alineatul precedent (*jurămînt*) /ă/ este notat numai ѫ (de 7 ori), iar această grafie este cea mai frecventă în *băga*, *bătrîn*, *găsi*, *număr*, *prăda* (în toate aceste cuvinte, la un loc : ъ — 16 ; ѫ — 70). În schimb, *cădea*, *către*, *fără*, *împărat* (de 209 ori), *învăţa*, *rău* (de 83 de ori) sînt scrise numai cu ъ. Printre cuvintele cu */î/ enumerate, nici unul nu este scris numai cu ѫ, iar această literă este cea mai frecventă numai în *pămînt*[22]. Acest din urmă cuvînt merită să ne reţină atenţia ceva mai mult.

Dat fiind că grafia пъмѫнть 346/26 este frecventă (26 de cazuri ; numai de 7 ori пѫмънть 346/11) ar fi posibil, la prima vedere, să se creadă că notarea diferită a celor două vocale se datoreşte faptului că ele nu erau identice : ъ = /ă/, ѫ = /î/. Felul cum este scris cuvîntul, similar ca structură, *bătrîn* pare însă a indica valori exact opuse pentru cele două litere : alături de бѫтрѫнь 397/23 (singurul caz) şi de бътрѫнь 378/19 (singurul caz), apar 17 cazuri de tipul бѫтрънь 359/34 (cf. şi *jurămînt* : жȣрѫмѫнть 379/14—15, o dată ; grafia de tipul жȣрѫмънть 386/16, de 6 ori) ; prin urmare, de data aceasta, ѫ = /ă/, iar ъ =

[21] În poziţie finală, /ă/ este notat ѫ în marea majoritate a cazurilor (186 din 221) ; ъ apare, în fragmentul examinat, numai în *că*, *să*, *vă* şi *încă* (ultimul scris şi cu ѫ). Litera ѫ nu apare niciodată în *că*, *să* în tot textul. *Fără* e scris, consecvent, cu ъ în prima silabă şi cu ѫ la finală. *După* e scris cu ѫ în majoritatea cazurilor. Cu privire la preferinţa textului MC pentru ѫ la finală, vezi şi Ilie Bărbulescu, *Fonetica alfabetului cirilic în textele române din veacul XVI şi XVII* ..., Bucureşti, 1904, p. 222.

[22] Frecvenţă mare (20) are ѫ şi în *dobîndi*, ceea ce s-ar putea explica, eventual, prin influenţa grafiei slave ; totuşi, e de remarcat că, în acelaşi cuvînt, ъ apare de 26 de ori.

= */î/. După părerea noastră, situația descrisă aici nu ar fi putut să apară dacă în graiul reflectat de **MC** s-ar fi pronunțat, ca în limba literară actuală, [*pămînt*], [*bătrîn*].

Să admitem însă că putem neglija deosebirea dintre felul cum sînt notate vocalele celor două cuvinte — de cele mai multe ori ъ... ѫ în *pămînt*, dar ѫ...ъ în *bătrîn* — și că esențial este doar faptul că vocalele în discuție nu sînt scrise în același fel. Putem atribui o motivare lingvistică (fonologică) acestei distincții de ordin grafic? Răspunsul este n e g a t i v; situația întîlnită în text se explică prin deprinderea autorului de a folosi alternativ grafiile ъ și ѫ pentru notarea vocalei /ă/, cînd ea apărea de două (sau de mai multe ori) în același cuvînt. O dovadă de necontestat în sprijinul acestei afirmații găsim în felul cum sînt scrise cuvinte ca următoarele, în care prezența în două locuri a aceluiași segment fonologic, /ă/, poate fi considerată certă: *călugăr* (7 cazuri; întotdeauna, ъ în silaba inițială, ѫ în a treia silabă), *făgădui* (8 cazuri; ъ în prima silabă, ѫ în silaba următoare), *împărăteasă* (26 de cazuri: consecvent, ъ în silaba a doua, dar ѫ în silaba următoare)[23], *învățătură* (8 cazuri; repartiția celor două litere, ca în exemplul precedent)[24]. Menționăm, în sfîrșit, în aceeași ordine de idei, formele *strîmbătăți* și *strîmbătățile* (la un loc, 5 cazuri): prezența succesiunii de litere ъ...ѫ ...ъ (de exemplu, în стръмбѫтъцн 371/38) nu concordă cu ipoteza conform căreia formele citate ar fi conținut succesiunea de foneme /î ... ă ... ă/, ca în limba literară actuală, dar se explică ușor prin deprinderea despre care am vorbit mai sus[25].

Datele prezentate în rîndurile precedente ne permit, credem, să tragem concluzia că opoziția /ă/ :/î/ nu exista în graiul reflectat de **MC**.

Prezența literei н (alături de ъ, grafia cea mai frecventă) în forme ca пърнрѫ 352/29 (cf. însă пърѫ 353/14), а ȣрн 389/1, ѡборнѧ 404/1 (~ѡборъѧ 384/34) arată că, în graiul reflectat de **MC**, procesul posteriorizării lui [i] precedat de [r̄] nu era încheiat. Ca urmare a acestui proces, vocala medială provenită din [i] a fost identificată cu fonemul /ă/, așa încît au apărut perechi de forme omofone ca următoarele: ръдѣ = *rădea* 380/36 — ръдѣ = *rîdea* 375/24, ръȣль = *răul* 372/6 — ръȣль = *rîul* 389/32; cf. și ȣръ = *ură* (perf. simplu) 355/29 — ȣрътъ = *urît* 359/13. Perechile de forme de tipul *rădea* — *rîdea* sînt scrise în același fel în **MC**, deoarece, vocala precedată de [r] fiind aceeași, nu era necesar să se folosească ъ numai pentru un termen al perechii, iar celălalt să fie scris cu ѫ.

6. Varlaam, Carte românească (Cazania). Parcurgînd paginile 101—106 ale textului, am constatat că raportul dintre grafiile ъ și ѫ este pentru /ă/ de 128 : 298, iar pentru */î/ de 63 : 6. Cifrele ni se par conclu-

[23] Aceeași situație apare și în cuvintele (foarte frecvente) *împărătesc*, *împărăți*, *împărăție*.

[24] Mai rar, primul /ă/ este notat ѫ, iar următorul ъ : нѫвъліѧ 384/36, нѫвълнрѫ 362/2. Cuvintele în care apare de două ori */î/ fiind rare, nu putem prezenta date analoge privind notarea acestei vocale.

[25] Subliniem faptul că avem a face cu o deprindere, nu cu o regulă. Singurele reguli (cu destul de numeroase excepții!) care se pot degaja din examinarea textului sînt următoarele: vocala centrală (corespunzînd lui /ă/ sau lui /î/ din limba actuală) este notată ъ în interiorul cuvîntului și — cu excepția unor cuvinte cum sînt *că*, *să* — ѫ la finală (cf. datele statistice de mai sus).

dente : /ă/ este notat mai ales ж, iar */î/ mai ales ъ. Situaţia rămîne, în esenţă, aceeaşi şi dacă avem în vedere numai poziţia medială : de 49 de ori ъ şi de 124 de ori ж pentru /ă/ ; de 62 de ori ъ şi de 6 ori ж pentru */î/ (în 5 cazuri unui /î/ actual îi corespunde и în **VCR**) ; în procente : /ă/ medial este notat ъ în 28,32% iar */î/ medial este notat cu aceeaşi literă în 84,93% din cazuri (ъ — 8,22 ; и — 6,85%). După părerea noastră, preferinţa clară pentru grafia ж ca echivalent al lui /ă/ [26] şi pentru grafia ъ ca echivalent al segmentului reprezentat prin /î/ în limba actuală nu este întîmplătoare, ci se explică prin faptul că în graiul reflectat de **VCR** exista opoziţia /ă/ :/î/ [27] (în ciuda faptului că alternanţa ъ~ж nu lipseşte din nici o poziţie : дстъѕи 103/2~дстжѕи 103/21, ѱвъцжторюль 104/20 ~ѱвжцжторюль 104/16, съȣ 104/16 ~сжȣ 104/20).

Preferinţa pentru ъ =* /î/ este dovedită şi de cel de al doilea sondaj pe care l-am efectuat, urmărind, de data aceasta, modul de notare a lui */î/ [28] la p. 401—410. Iată rezultatele : totalul cazurilor — 134 ; grafia ъ de 123 de ori (= 91,79%) ; ж de 7 ori ; и de 4 ori (în *sînge* şi în *sîntem* [29]).

Ni s-a părut interesant — pentru motive care vor reieşi din cele arătate mai jos — să urmărim, pe baza datelor de care dispunem asupra unei părţi din text (ultimele două treimi), felul în care sînt scrise vocalele centrale care apar ca echivalente ale unui mai vechi [i] precedat de [r̄], în formele verbelor *a pîrî*, *a pogorî*, *a rîde* şi *a urî*. Raportul dintre frecvenţele grafiilor ъ şi ж este, pentru cuvintele citate, următorul : *a pîrî* — 6 : 2 ; *a pogorî* — 24 :1 ; *a rîde* — 4 : 0 (cf. şi *rîs* — 2 : 0) ; *a urî* — 12 : 0 ; total : ъ de 46 de ori, iar ж de 3 ori ; de remarcat că ж apare numai în poziţie finală, unde, totuşi, mai frecventă este litera ъ (19 din 22 de cazuri). După părerea noastră, cifrele sînt semnificative. Prin urmare, putem trage concluzia că formele de tipul *rîdea*, *rîzînd* conţineau, în silaba iniţială, o vocală diferită de vocala din formele corespunzătoare ale lui *a rade* şi că aceeaşi deosebire exista între formele de perfect simplu *urî* şi *ură* (de la *a ura*) ; deşi în text apar, rar, grafii ca дфлъ (perf. simplu) 357/21, faptul că obiceiul de a se scrie ж la sfîrşitul cuvîntului nu a fost respectat în 19 din 22 de cazuri în forme care conţin astăzi un [î] nu poate fi considerat întîmplător (aşadar, notarea diferită a vocalei centrale, în корь оурь 420/5 şi în оуржщи 422/1 — 2, reflectă o realitate fonetică şi fonologică). Adăugăm că, întrucît prima vocală din formele verbului *a pîrî* este scrisă numai ъ (de 8 ori), ea corespundea, după toate probabilităţile, unui segment fonologic diferit de /ă/ ; în consecinţă, printre perechile minimale care ilustrează, credem, prezenţa opoziţiei /ă/ :/î/ în graiul reflectat de **VCR** se numără şi *pîrînd* — *părînd* (de la *a părea*).

[26] Cuvîntul *Dumnez*[ă]*u*, foarte frecvent, este scris însă cu ъ de cele mai multe ori.

[27] Existenţa opoziţiei /ă/ : /î/ în graiul lui Varlaam rezultă şi din analiza grafiei unui alt text aparţinînd aceluiaşi autor (*Răspunsul împotriva catihismusului calvinesc*) ; vezi Mirela Teodorescu, *Probleme de interpretare a grafiei textelor moldoveneşti* (*secolul al XVII-lea*), în SCL XXI, 1970, 2, p. 163—166.

[28] Am inclus în statistică şi formele нестъѱсь 403/8, съ ѡ стръче 404/24, în care astăzi se pronunţă [i] în limba literară, dar [î] în unele graiuri. Tot aşa, în statistica precedentă, am ţinut seamă de ъ, ж = [ă] = lit. [e] : нȣ сж фжкоусж 104/7, съ доусжрж 104/8.

[29] Cu privire la и din aceste forme, vezi mai jos, § 8.

Felul cum este scris cuvîntul *pămînt*, foarte des întîlnit în text, este, de asemenea, instructiv. Iată o statistică bazată pe formele acestui cuvînt în ultimele două treimi ale textului : пѫмѫ́нть 476/4 și пъмѫнть 487/19 apar fiecare cîte o dată; пъмънть 433/3 este o grafie relativ frecventă (de 24 de ori), iar grafia cea mai frecventă este пѫмънть 333/8 (de 73 de ori). Așadar, literele corespunzătoare celor două vocale ale cuvîntului sînt, în ordinea crescătoare a frecvenței : 1) ѫ — ѫ și ъ — ѫ ; 2) ъ — ъ ; 3) ѫ — ъ ; fluctuația apare mai ales în ce privește notarea vocalei /ă/, din prima silabă, în timp ce vocala accentuată în poziție nazală este scrisă aproape exclusiv ъ.

Din afirmația potrivit căreia graiul reflectat de **VCR** poseda opoziția /ă/ :/î/ nu rezultă că e de așteptat să găsim neapărat, în acest text, o situație identică din toate punctele de vedere cu cea din limba literară actuală. Într-adevăr, există cîteva fapte care dovedesc, după părerea noastră, că în unele dintre cuvintele care conțin astăzi un [î], în limba literară, nu se ajunsese încă la acest stadiu de evoluție fonetică, ceea ce se reflectă și pe plan fonologic, în randamentul funcțional al opoziției /ă/ : /î/. Am văzut, mai sus, că lui /î/ actual îi corespunde grafia ѫ în 7 din cele 134 de cazuri în care apare /î/ la p. 401—410. Adăugăm acum că 6 dintre cazurile în care */î/ = ѫ sînt reprezentate de prepoziția *pînă* (de exemplu, пѫнѫ 401/15), scrisă cu ѫ în prima silabă, în marea majoritate a cazurilor întîlnite în tot textul. Desigur, nu întîmplător grafia ъ, cea mai frecventă pentru /î/, apare foarte rar (de exemplu, пънъ 406/15) în silaba inițială a acestui cuvînt, care se pronunță *p*[*ă*]*nă* și în multe graiuri actuale; putem afirma, cu toată certitudinea, că și Varlaam pronunța [ă], nu [î], în silaba accentuată a lui *pînă*. Foarte probabil, și cuvîntul *tîlhar*, pe care îl găsim scris (după indice) de 4 ori cu ѫ (тѫлХарю 334/24) și numai o dată cu ъ și care se pronunță, astăzi, cu [ă] în unele graiuri, conținea aceeași vocală și în graiul lui Varlaam. Așadar, deși /î/ apăruse în graiul reflectat de **VCR**, fonemul /ă/ se menținea în unele dintre cuvintele care conțin astăzi, în limba literară, o vocală centrală închisă.

7. Pravila de la Iași. Acest text ne înfățișează o situație cu totul deosebită de cea întîlnită în **VCR**. La finală, apare mai des ѫ decît ъ, ca echivalent al lui /ă/, dar în poziție medială — dacă facem abstracție de cazurile de tipul скрървѫ 157^{v}/19, тьргь 54^{v}/2 (unde folosirea literei ъ s-ar putea datora imitării unui model slav [30]) — nu poate fi constatată nici o preferință pentru a nota pe /ă/ cu una dintre cele două litere și pe */î/ cu cealaltă. Dimpotrivă, același segment fonologic este notat cînd ъ, cînd ѫ, în același cuvînt și, uneori, la interval de cîteva rînduri. Iată cîteva exemple de alternanțe: цюръмъ́нть 103^{v}/10 ~ цюрѫмѫ́нть 103^{v}/21 ~ цȣрѫмъ́нтȣль 13^{r}/12—13 ~ цюръмѫ́нть 139^{r}/12, ꙟвъцътȣрѫ 29^{r}/24 ~ ꙟвъцѫтȣрѫ 138^{r}/14 ~ ꙟвѫцѫтȣрѫ 141^{r}/13, пъръ (subst.) 46^{v}/14 ~ пърѫ 11^{v}/19 ~ пѫрѫ 29^{v}/4, тънърь 159^{v}/9 ~ тѫнъръ 159^{v}/18 ~ тън$^{\tilde{\rho}}$ѫ 159^{v}/20 (după cum se poate observa, ultimele trei exemple apar pe aceeași pagină).

[30] După cum se știe, în echivalentele acestor cuvinte (precum și în cuvintele cu o structură fonetică asemănătoare), grupul de litere ръ este singurul folosit, în slavă, pentru a nota lichida silabică (grafia рѫ, cu aceeași valoare, nu este posibilă).

Interesantă ni se pare comparaţia între modurile de scriere a cuvîntului (frecvent) *pămînt* în **VCR** şi în **PI**: în timp ce în primul text se scrie de cele mai multe ori ѫ în prima silabă şi ъ în cealaltă, în **PI** grafia cea mai frecventă este пъмъ́нтъ (vezi, de exemplu, **PI** 21ᵛ/23), cu aceeaşi literă în ambele silabe; această grafie apare de 62 de ori (пъмѫнтъ 5ʳ/1, numai de 12 ori). Un alt cuvînt frecvent, *stăpîn*, este scris în trei feluri: de 3 ori cu ѫ în prima silabă şi cu ъ în a doua (стѫпъноулъ 29ʳ/24), de 7 ori cu ordinea inversă a celor două litere (стъпѫнъ 11ᵛ/13) şi de 87 de ori cu ъ în amîndouă silabele (стъпънъ 47ʳ/12). Atît lui /ă/, cît şi lui /î/ din limba actuală le corespunde mai ales litera ъ în interiorul cuvîntului şi mai ales ѫ la finală. Abaterile de la această repartiţie a celor două litere nu pun în lumină nici măcar o aproximativă preocupare de a nota în mod diferit pe /ă/ şi pe */î/. Alături de ѫ = */î/ în *pămînt*, *stăpîn*, de exemplu, întîlnim şi grafia ѫ = /ă/ în interiorul cuvîntului: пърѫсинтъ 86ʳ/4 (grafiile ъ...ѫ şi ъ...ъ apar fiecare de cîte 7 ori), съръчїє 113ʳ/8 (şi съръчїє 113ʳ/5, la aceeaşi pagină), скѫрн 34ʳ/13 etc. Pe de altă parte, ъ final apare nu numai cu valoare de */î/ (ca în ѧ съ пъръ 19ʳ/17), ci şi, de exemplu, în палмъ 77ᵛ/25 (~ палмѫ 77ᵛ/23, la aceeaşi pagină), стъ 78ᵛ/2 (~стѫ 78ᵛ/10, la aceeaşi pagină).

Din cele arătate mai sus, se desprinde concluzia că cel puţin unii dintre cei care au participat la elaborarea textului **PI** nu aveau în graiul lor opoziţia /ă/ :/î/.

8. Noul Testament de la Bălgrad. În acest text întîlnim o situaţie care ni se pare mai clară decît a celor trei texte examinate mai sus. Vom prezenta, mai întîi, o statistică bazată pe 500 de exemple aflate, în text, la p. 101ʳ—103ᵛ, r. 18. Din totalul de 172 de cazuri în care este folosită litera ѫ, în 164 ea corespunde unui /ă/ final (în această poziţie, ъ apare numai de 61 de ori). În interiorul cuvîntului, /ă/ este notat aproape exclusiv ъ (în 162 din 163 de cazuri [31]); de asemenea, aproape exclusiv ъ este notat, în aceeaşi poziţie, şi */î/ (în 104 din 111 cazuri; ѫ apare de 6 ori, iar ѧ o dată [32]). Altfel spus, frecvenţa lui ъ ca echivalent al lui /ă/ medial este de 99,39%, iar frecvenţa aceleiaşi litere ca echivalent al lui */î/ este de 93,69%. După cum se poate constata, în poziţie medială cele două presupuse foneme sînt notate, în acelaşi fel, practic cu ajutorul unei singure litere. Această repartizare a literelor ъ şi ѫ, într-un text în care ele sînt, totuşi, folosite amîndouă, nu poate fi explicată decît prin inexistenţa opoziţiei /ă/ :/î/ şi deci a necesităţii de a face (fie şi în parte) o distincţie între, să zicem, *rău* şi *rîu*.

Grafia ѫ = */î/ în interiorul cuvîntului apare, în fragmentul parcurs de noi, în formele ѧтърѫтѫ (perf. simplu) 101ʳ/18, ѧтоурнѫндоусѫ 103ʳ/7, ѧ пѫрѫ 101ʳ/11, пѫрѫндоулъ 101ʳ/30 şi пърѫ 101ᵛ/5. Dar */î/ din penultima silabă a lui *întărîtă* (perf. simplu) şi din prima silabă a formelor lui *a pîrî* este scris şi ъ, în acelaşi fragment: ѧнтъ̇ръ̇тѫ (perf. simplu) 101ᵛ/3—4, пъръск 101¹/4; pe de altă parte, în formele de gerunziu se scrie, de regulă, ъ (nu ѫ, ca în *înturnîndu-se*). Apariţia lui ѫ ca echiva-

[31] Singura excepţie: primul /ă/ din пипѫнрѫл 102ᵛ/24 (pe al doilea l-am considerat final).
[32] În лоуѧндоулъ 102ᵛ/14.

lent al unui */î/ accentuat final nu este concludentă, deoarece (cu excepţia unor cuvinte ca *să*, *că*, *către*, unde ъ este frecvent) şi cuvintele care au un /ă/ final, neaccentuat sau accentuat, sînt scrise cu ѫ, în cele mai multe cazuri ; altfel spus, întrucît această din urmă literă apare şi în ꙟчепȣрѫ $101^r/11$, şi în съ бȣкȣрѫ (perf. simplu) $101^r/24$, nu avem nici o dovadă că în а пѫрѫ $101^r/11$ ea notează, la finală, un fonem diferit de /ă/.

Considerăm, prin urmare, că ѫ final se datoreşte, ca şi în alte texte[33], unei deprinderi grafice [34]. Această grafie fiind neconcludentă, nu ne rămîne decît să ţinem seamă de felul cum sînt notate segmentele /ă/ şi */î/ în interiorul cuvîntului. Întrucît /ă/ este redat, de obicei, prin ъ, ne-am fi aşteptat ca — în ipoteza că exista opoziţia /ă/ : /î/ — litera ѫ, care apare în ворь ѡморѫ $53^r/18$, să fie folosită şi în forma, întîlnită cu un rînd mai jos, *omorît*, unde vocala în discuţie se află în interiorul cuvîntului ; forma aceasta este însă scrisă ѡморът $53^r/19$.

Parcurgînd mai multe pagini ale textului, am constatat că, în poziţie medială, frecvenţa lui ѫ este ceva mai mare decît rezultă din statistica prezentată la începutul acestui paragraf, dar rămîne, totuşi, mult inferioară faţă de cea a literei ъ. Chiar aceste abateri de la deprinderea de a se scrie ъ în interiorul cuvîntului devin însă, după părerea noastră, semnificative în momentul în care ţinem seamă de direcţia în care se produc ele. Să admitem că cei care au elaborat textul **NT** erau deprinşi să folosească litera ъ în interiorul cuvîntului, pentru a nota d o u ă foneme vocalice, /ă/ şi /î/ ; în aceste condiţii, ar fi fost de aşteptat ca libertatea de a folosi, totuşi, şi pe ѫ să aibă ca rezultat măcar o relativă consecvenţă în ce priveşte notarea diferită a celor două presupuse foneme, cînd ele apar în acelaşi cuvînt, şi notarea în acelaşi fel a aceleiaşi vocale în două silabe succesive ale cuvîntului sau în segmentele identice din punct de vedere fonologic care apar, la mică distanţă unul de altul, în forme ale aceluiaşi cuvînt sau chiar în aceeaşi formă. Textul este departe de a ne înfăţişa o astfel de situaţie (afirmaţia este valabilă şi pentru poziţia finală). Alături de ꙟкъцѫндь $202^v/1$ (unde s-ar putea presupune că ъ = /ă/, iar ѫ = /î/), apare, pe aceeaşi pagină, ꙟкъцънд $202^v/22$; primele două vocale din *făgăduinţa* sînt notate la fel (фъгъдȣница $1^r/29$), dar, pe aceeaşi pagină, se scrie фъгѫдȣѫще $1^r/18$ şi, tot acolo, la distanţă de două rînduri una de alta, găsim formele ꙟкъцѫтȣрѫ $1^r/29$ şi ꙟпѫкъторюл $1^r/31$ (deci /ă/ ... /ă/ = ъ ...ѫ, în prima formă şi ѫ...ъ în cealaltă) ; forma ръдец = *rîdeţi* $74^v/1$ este urmată, cu un rînd mai jos, de вец рѫде $74^v/2$; alternanţa ѡморѫрѫ $57^r/7$ ~ ѡморъръ $57^r/13$ este deosebit de instructivă, prin faptul că, în ambele cazuri, întîlnim grafii care nu sînt cele obişnuite (ъ în interiorul cuvîntului, ѫ la finală[35]), fără însă ca abaterile să poată fi puse în legătură cu necesitatea de a distinge silabele succesive */rî/ şi /ră/. Faptele de tipul celor enumerate în rîndurile precedente sînt extrem de numeroase şi ele sprijină, credem, concluzia pe care am

[33] Vezi, mai sus (p. 13, nota 21), cele arătate cu privire la MC.

[34] Cf. Ilie Bărbulescu, *op. cit.*, p. 225–226.

[35] Facem abstracţie de *să*, *că* etc., în care ъ este frecvent.

formulat-o deja : opoziţia /ă/ :/î/ nu exista în graiul reflectat de NT[36]; literele ъ şi ѫ corespund, în acest text, unui singur fonem, /ă/.

O eventuală obiecţie s-ar putea aduce împotriva celor susţinute de noi, plecîndu-se de la faptul că în text apare grafia синтꙋ 201ʳ/12 (alături de сънт 301ʳ/7). Este posibil ca obiecţia să fie formulată în două „variante" : 1. Litera и corespunde unui [i], care, întrucît este o vocală închisă, trebuie neapărat să provină dintr-o vocală de asemenea închisă ; deci *s*[i]*nt* reprezintă rezultatul transformării lui *s*[î]*nt*, nu a lui *s*[ă]*nt*, cu vocală semideschisă. 2. Cel care scria синтꙋ pronunţa, de fapt, *s*[î]*ntu* ; această pronunţare (sau, cel puţin grafia corespunzătoare, ъ) fiind simţită ca „abatere" în raport cu o normă sau, în general, ca nerecomandabilă dintr-un motiv oarecare, s-a produs un fenomen de grafie hipercorectă, explicabil prin cunoaşterea de către persoana în cauză a corespondenţei dintre, să zicem, *s*[î]*ngur*, în graiul propriu, şi *s*[i]*ngur*, în alte graiuri. Dacă pronunţarea din graiul traducătorului (sau, eventual, al tipografului) ar fi fost *s*[ă]*ntu*, fenomenul de hipercorectitudine ar fi trebuit să aibă ca rezultat apariţia grafiei *сєнтꙋ ceea ce nu e cazul.

Vom încerca să arătăm că obiecţia (sub amîndouă formele ei) poate fi înlăturată.

1. Dacă litera и corespundea pronunţării [i], este posibil ca acest fonetism să fie arhaic [37]. După acad. Al. Rosetti[38], am avea a face aici cu „trecerea lui *ă*/*î* la *i*", datorată consoanei precedente, care este articulată în partea anterioară a cavităţii bucale. Admiţînd însă că există o legătură între locul de articulaţie al consoanei şi caracterul anterior al vocalei, nu este nevoie să presupunem că vocala anterioară originară a devenit, întîi, centrală, iar, mai tîrziu, a devenit din nou anterioară; acţiunea consoanei s-a putut manifesta „preventiv", împiedicînd posteriorizarea vocalei. Prin urmare, transformările petrecute în forma care ne interesează aici (precum şi în *sîntem*, *sînteţi*) au putut fi lat. [ĭ] > [e] > > [i], nu [ĭ] > [e] > [ă] > [î] > [i].

Să admitem însă că [i] provine dintr-o vocală centrală (chiar dacă facem abstracţie de forma discutată mai sus, trebuie să ţinem seamă de faptul că [i] apare, în limba veche, şi ca echivalent al unui [î] actual care nu provine dintr-o vocală originară anterioară [39]). În acest caz, întrucît nu ştim la ce dată s-a petrecut transformarea vocalei centrale în vocală anterioară, se poate presupune că fenomenul este anterior închiderii lui [e] în poziţie nazală [40]; aşadar, [i], atestat încă din secolul al

[36] Dacă în textul NT (pe care nu l-am parcurs în întregime) sînt reprezentate mai multe graiuri, cel puţin unele dintre ele nu cunoşteau opoziţia /ă/ : /î/.

[37] Înclinăm să credem că aceasta este explicaţia valabilă pentru formele lui *a fi*, din NT sau din alte texte (cf. синтємь, în MC 390/33 ; vezi şi cele spuse mai jos, în legătură cu VCR).

[38] *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea* [Bucureşti], 1968, p. 496.

[39] Ion Gheţie, *Consideraţii filologice şi lingvistice asupra* **Evangheliarului din Petersburg**, în SCL XVII, 1966, 1, p. 60, atrage atenţia asupra pronunţării *s*[i]*nge*, înregistrată în zilele noastre, în regiunea Munţilor Apuseni ; de acord cu autorul citat, vedem aici o confirmare a opiniei specialiştilor care (ca, de exemplu, Al. Rosetti, *loc. cit.*) admit că grafia синџє din textele vechi redă o realitate fonetică.

[40] Argumente în sprijinul părerii că această închidere este relativ recentă au adus Alexandru Philippide, *Originea românilor*. Volumul al doilea. *Ce spun limbile română şi albaneză*, Iaşi, 1927, p. 41 şi E. Vasiliu, *Some Remarks on the Chronology of the Change* [en] > [in] *in Romanian*, în „Revue roumaine de linguistique" XI, 1966, 3, p. 255—257 (vezi însă obiecţiile lui Marius Sala, *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, 1970, p. 133).

XVI-lea [41], ar reprezenta rezultatul transformării unui [e] < [ă] : *s*[ă]*ntu*> **s*[e]*ntu* >*s*[i]*ntu*.

Dacă închiderea lui [e] în poziţie nazală era deja un proces încheiat (cel puţin în contexte de tipul celui din *s*[i]*ntu*) în momentul în care vocala din *sînt* a devenit anterioară, urmează să vedem dacă [i] poate fi explicat numai printr-un stadiu precedent [î] sau, dimpotrivă, vocala anterioară închisă poate să provină şi din vocala centrală semideschisă, adică din [ă]. După părerea noastră, cea de a doua posibilitate există, aşa încît prezenţa vocalismului [i] în cîteva dintre formele de prezent ale lui *a fi* (*sînt*, *sîntem*, *sînteţi*) şi în forme, similare ca structură fonetică, ale altor cuvinte nu ne obligă să derivăm vocala anterioară închisă dintr-un mai vechi [î]; punctul ei de plecare a putut fi [ă]. La întrebarea de ce, schimbîndu-şi locul de articulaţie, [ă] nu a devenit [e], fără schimbarea şi a gradului de deschidere, răspunsul este acesta : conform premisei de la care am pornit [42], vocala [e] nu putea să apară în poziţia care ne interesează (sub accent, în poziţie nazală [43]), în timp ce [i] era „normal" în această poziţie (cf. *cinci*, *dinte*, *limbă* etc.); transformarea lui [ă] în vocală anterioară, într-un număr restrîns de cuvinte în care această vocală era accentuată şi urmată de un grup consonantic cu o nazală ca prim element[44], nu a putut impune modificarea unei particularităţi distribuţionale a vocalei [e] (modificarea s-a produs mai tîrziu, în sensul anulării restricţiei menţionate, datorită numeroaselor împrumuturi de tipul *centru*, *dens*, *lent*, *prezent*, *sens*).

2. Grafiile de tipul сннтȣ nu pot fi invocate nici în sprijinul celei de a doua „variante" a obiecţiei menţionate mai sus. Explicarea acestor grafii printr-un fenomen de hipercorectitudine este perfect compatibilă cu ipoteza potrivit căreia în graiul celui care scria сннтȣ se pronunţa *s*[ă]*ntu*, *s*[ă]*ngur* etc. : plecîndu-se de la corespondenţa ilustrată de cazuri ca *s*[ă]*ngur* (în graiul celui care scria; cu [ă]<[i] sau, eventual, [e], dacă schimbarea locului de articulaţie este anterioară închiderii lui [e] în poziţie nazală) — *s*[i]*ngur* (în alte graiuri), s-a scris н în locul literei care ar fi trebuit să redea pe [ă] din *s*[ă]*ntu*.

Dacă сннтȣ din **NT** nu poate dovedi prezenţa fonemului /î/ (a sunetului [î]) în forma *sînt*(*u*) din graiul reflectat de textul menţionat (la data cînd a fost scris acesta sau într-o epocă anterioară), nici în cazul textului **VCR** nu putem să folosim ca argument grafiile de tipul сннт **VCR** 5/20, сннџє 408/8 (frecvent [45]), смѫбєтє 96/25 — 26, pentru a rezolva problema existenţei opoziţiei /ă/ :/î/[46] Dispunem însă de argumente

[41] Al. Rosetti, *loc. cit.*

[42] Vezi cele arătate la începutul acestui alineat.

[43] Cel puţin, aceasta era situaţia după consoanele nelabiale; după labiale (numai în anumite condiţii!) [e] s-a menţinut mai mult timp (vezi lucrarea noastră citată mai sus, p. 25—37).

[44] Acesta este singurul context care ne interesează aici.

[45] În indicele folosit cuvîntul apare, de 18 ori, scris numai cu н.

[46] Alternanţa н ~ ъ în *sînt*, *sînge* etc. într-un alt text al lui Varlaam (*Răspuns* ...) este considerată de Mirela Teodorescu, *op. cit.*, p. 165, dovadă a faptului că ъ corespundea lui [î], nu lui [ă]. Se poate deduce din expunerea noastră de mai sus că nu acceptăm valabilitatea acestui argument, deşi sîntem de acord cu concluzia la care ajunge autoarea.

de altă natură în favoarea părerii că **VCR** reflectă un grai care cunoştea această opoziţie [47].

9. Staicu, Lexicon slavo-român. Practic vorbind, în acest text se întrebuinţează numai una dintre literele ъ şi ѫ, anume cea dintîi. Prezenţa lui ѫ final în cazuri de tipul фръмъ҃тѫ 75ᵛ/b 20 (ind. prez. 3 sg.), 75ᵛ/b 21 (imperat. 2 sg.) se explică, foarte probabil, prin dorinţa autorului de a evita confuzia care ar fi putut să se producă dacă s-ar fi folosit, la finală, litera ъ, frecventă cu valoarea pur grafică la finala cuvintelor terminate, din punct de vedere fonetic, în consoană [48] (cu un rînd, respectiv, cu două rînduri înaintea formelor citate găsim forma de ind. prez. pers. 1 sg. de la acelaşi verb (фръмъ҃тъ 75ᵛ/b 19), aşa încît apariţia lui ѫ în celelalte două forme pare a nu fi întîmplătoare). Chiar şi în poziţie finală, /ă/ este notat însă, de regulă, ъ şi aceeaşi literă notează (atît la finală, cît şi în interiorul cuvîntului) şi segmentul fonologic corespunzător lui /î/ din limba literară actuală: кънътъ (feminin) 213ʳ/b 1, лънъ 179ʳ/a 14, мънъ (subst.) 56ᵛ/a 16, рънъ 141ᵛ/b 15, шопрълъ 146ᵛ/b 12.

În cîteva cazuri, lui /î/ actual îi corespunde, în **SL**, litera ы; ea apare în poziţii în care a existat (şi există şi azi, în unele graiuri) un [i], aşa încît litera ы (trebuie citită ca atare: тъкърыре 168ʳ/a 7 (dar şi тъкъръре 58ᵛ/a 18), ѕрыре 111ᵛ/b 5 (dar şi ѕръре 50ᵛ/a 9).

În lumina constatărilor de mai sus, n considerăm îndreptăţiţi să afirmăm, fără a mai face apel la cifre, că graiul reflectat în **SL** nu cunoştea opoziţia /ă/ : /î/; prin urmare, ръ҃ѵ = *răul* 80ʳ/a 18 şi ръ҃ѵ = *rîul* 134ᵛ/b 4 aveau, în acest grai, o structură fonologică identică.

10. Dosoftei, Psaltirea în versuri. Acest text ne înfăţişează o situaţie întrucîtva asemănătoare cu cea întîlnită în **VCR**. Cele mai importante deosebiri, sub aspectul care ne interesează aici, sînt următoarele două: 1) în **DP** este mai frecvent ъ, ca echivalent al lui /ă/, atît în poziţie medială, cît şi în amîndouă poziţiile (medială şi finală) luate la un loc, în timp ce în **VCR** litera cea mai frecventă, ca echivalent al lui /ă/, este ѫ; 2) în multe cazuri, lui */î/ în poziţie medială îi corespunde în **DP** litera ꙟ, neîntîlnită cu această valoare în părţile din **VCR** pe care se bazează observaţiile din paragraful consacrat acestui text.

Iată datele statistice rezultate din examinarea a 500 de exemple din **DP** (p. 101—103 r. 12 şi p. 401—410): /ă/ este notat ъ de 246 de ori şi ѫ de 156 de ori [49]; pentru */î/ cifrele corespunzătoare sînt 6 (ъ) şi 39 (ѫ); */î/ este notat ь o dată şi ꙟ de 52 de ori. De remarcat că la finală ъ = /ă/ apare, în fragmentele parcurse, numai în *că*, *către*, *fără*, *mă*, *să* (conjuncţie), *să* (pronume), cuvinte care sînt scrise foarte rar cu ѫ; pe de altă parte, ъ = */î/ în interiorul cuvîntului apare numai în *gîrbă*, *scîrbă*, *vîrtute* (unde folosirea lui ъ ar putea fi, eventual, explicată prin

[47] Vezi mai sus, § 6. Problema valorii probante a grafiei н în *sînt*, *sînge* etc. se pune la fel şi pentru alte texte; nu am considerat necesar să revenim asupra ei în paragraful consacrat textului DVS (care conţine, şi el, grafii de acest tip).

[48] Cf. Ilie Bărbulescu, *op. cit.*, p. 217.

[49] Nu am luat în consideraţie pe ѫ iniţial (de exemplu, ѫцй 408/3). În schimb, am inclus în statistică pe ѫ din forme ca вой ѕѫче 406/9 (cu ѫ corespunzător unui /i/ din limba literară actuală).

influenţa unei reguli ortografice slave [50]) şi în *decît* (în textul tipărit, ъ din acest cuvînt a fost înlocuit cu ѫ [51]). Deşi aceste date ni se par destul de concludente, prezentăm, separat, şi repartizarea celor trei litere mai frecvente (ъ, ѫ şi ꙟ) în poziţie medială, adică după excluderea poziţiei finale, unde, ca şi în **VCR**, ѫ este mai frecvent decît ъ (deşi proporţia este alta în **DP** : ъ — 116 ; ѫ — 153). În interiorul cuvîntului, ъ corespunde lui /ă/ în 130 din 133 de cazuri (= 97,74%) şi lui */î/ în 6 din 92 de cazuri (= 6,52% din totalul cuvintelor cu */î/) ; /ă/ este notat ѫ numai în *dereptăţi*, de două ori, şi în *sămeţii* (în toate trei cazurile, la tipărirea textului, ѫ a fost înlocuit cu ъ [52]). În aceeaşi poziţie, se foloseşte pentru notarea lui */î/ litera ѫ de 34 de ori şi litera ꙟ de 52 de ori (numai în 6 locuri */î/ este notat ъ şi într-un loc ь [53]). Putem spune că situaţia întîlnită în **DP** este foarte aproape, în ce priveşte poziţia medială, de ceea ce s-ar putea descrie prin formulele : ъ = /ă/ ; ѫ = ꙟ = */î/[54]. Concluzia care se impune este că opoziţia /ă/ :/î/ exista în graiul reflectat de **DP**.

11. Dosoftei, Viaţa şi petrecerea sfinţilor. Ca şi în textul examinat în paragraful precedent, în **DVS** ъ corespunde, în poziţie medială, mai des lui /ă/, în timp ce ѫ corespunde, în majoritatea cazurilor, lui */î/ (ꙟ nu apare cu valoarea de vocală în această poziţie [55]). Conform aşteptărilor, stadiul de evoluţie lingvistică reflectat de **DP** şi de **DVS** este acelaşi, deşi în ultimul dintre textele menţionate inconsecvenţele par a fi, în ce priveşte grafia, mai numeroase decît în **DP**.

Dat fiind că în interiorul cuvîntului /î/ este notat ѫ în cele mai multe cazuri, faptul că în unele cuvinte lui [î] actual îi corespunde numai (sau aproape numai) litera ъ indică, cu mare probabilitate, un stadiu de evoluţie (fonetismul [ă]) anterior celui la care s-a ajuns în limba literară actuală. Acesta este, de exemplu, cazul cuvintelor următoare (datele de mai jos au rezultat din parcurgerea paginilor 1—40 ale textului) : *tîlhar* (şi derivatele lui) — scris de 7 ori cu ъ (пълхарї 32r/3) şi numai o dată cu ѫ (пѫлхънїє 32r/4), *lumînare* (лѹмънарє 3v/12, de 3 ori), *a se mîhni* (сѫ мъхнїѫ 20v/26 ; diversele forme sînt scrise numai cu ъ, de 5 ori). Cît despre *pînă*, scris пънъ 3r/19 sau пънѫ 5r/31 în majoritatea covîrşitoare a cazurilor, credem că el conţinea (ca şi în alte graiuri din aceeaşi epocă şi ca şi în unele graiuri actuale) vocala [ă] în prima silabă.

12. Biblia de la Bucureşti. În fragmentul pe baza căruia a fost alcătuit indicele folosit de noi, litera ъ corespunde, în general, lui /ă/, iar ѫ lui /î/ din limba actuală. Vocala /ă/ din cuvinte frecvente ca *adevăr*, *bătrîn*, *cădea*, *găti*, *grăi*, *împărat*, *împărăţi*, *lăcui*, *lăsa*, *lăuda*, *mărire*, *mărturisi*, *pămînt*, *părinte*, *păzi*, *război*, *stăpîn*, *vrăjmaş* este scrisă numai ъ. Pe

[50] Vezi mai sus, nota 30 ; *virtute* a fost tratat ca şi cuvîntele de origine slavă.

[51] Vezi DP, p. 403, nota la versul 18.

[52] Vezi DP, notele de la p. 409 (versul 45), 410 (v. 61), 412 (v. 106).

[53] Vezi mai sus.

[54] Cf. Ilie Bărbulescu, *op. cit.*, p. 222 : pe la sfîrşitul secolului al XVII-lea „se observă o tendinţă literară, la unii scriitori, de a specializa pe ѫ pentru sunetul *â* şi pe ъ sau ь pentru *ă*". Acelaşi autor observă că deşi, uneori, la Dosoftei," ѫ=ъ (=*ă*, *â*)" (p. 226), „la el se mai vede pe alocuri, *mai ales în corpul cuvintelor, şi tendinţa, d-a însemna prin* ѫ *sunetul â şi prin* ъ *pe ă*" (p. 227).

[55] Probabil că лѹꙟдь DVS 20r/31 trebuie citit [lu(u̯)und], nu [lu(u̯)înd].

de altă parte, */î/ este notat numai ж în *cînd*, *cît*, *cuvînt*, *decît*, *dînsul*, *mînă*, *mîntui*, *pămînt*, *stăpîn* [56]. De remarcat, în mod special, cazul cuvîntului *pămînt*, care apare de 92 de ori şi este scris, consecvent, cu ъ în prima silabă şi cu ж în cea de a doua (de exemplu, пъмжнтъ 616ª/23) [57]. Abateri de la această repartizare a literelor ъ şi ж se constată mai ales în sensul că, relativ rar, */î/ este notat şi ъ ; iată cîteva dintre cuvintele în care apar ambele grafii (indicăm, între paranteze, raportul numeric dintre grafia ж şi grafia ъ) : *bătrîn* (10 : 1), *cîmp* (18 : 3), *dentîi* (9 : 1), *izbîndi* (6: 2), *lîngă* (14 : 1), *mînca* (11 : 3), *pîine* (6 : 1), *vîrf* (3 : 4), *vîrtute* (5 : 5). Cazurile de folosire a lui ж cu valoarea de /ă/ sînt extrem de puţine (de exemplu, оуржщи 616ᵇ/42, alături de оуръскъ 620ᵇ/35) [58].

Datele prezentate mai sus ne dau dreptul să conchidem că opoziţia /ă/ :/î/ exista cel puţin în graiurile unora dintre cei care au contribuit la elaborarea textului **BB** ; distincţia făcută, în scris, între ръꙋ = *rău* 638ª/33 şi ржꙋ = *rîu* 617ᵇ/16 corespundea unei distincţii de natură fonologică : ъ = /ă/, în primul caz ; ж = /î/, în celălalt.

Întrucît repartizarea celor două litere în cuvintele enumerate în alineatele precedente pune în lumină relativa consecvenţă cu care ъ notează pe /ă/, iar ж pe /î/, nu putem să vedem o abatere de la regulă (abatere care ar fi inexplicabilă) în faptul că lui /î/ din limba literară actuală îi corespunde, în fragmentul avut în vedere, numai grafia ъ în cuvîntul foarte frecvent *pînă*, precum şi în cuvintele *mîhni* (de 13 ori) şi *mînie* (de 7 ori ; cf. şi *a se mînia*, scris de 5 ori cu ъ şi numai o dată cu ж). Considerăm că în toate aceste cazuri ъ corespunde unui fonetism inexistent în limba literară, dar păstrat în unele graiuri ; forme cum sînt cele scrise пънъ 629ᵇ/58, (съва) мъхни 635ᵇ/44, мъніє 623ᵇ/32 conţineau vocala [ă] (respectiv, fonemul /ă/), nu [î] [59].

13. Petcu Şoanul, Calendar. Litera ъ corespunde lui /ă/, iar ж lui */î/ aproape în totalitatea cazurilor. Dacă lăsăm la o parte pe пънъ 2/3 (foarte frecvent[60]), întîlnim pe ъ ca echivalent al lui */î/ de 13 ori, în cuvintele : *bătrîn*, *cîmp*, *cîteodată* (dar *decît*, de două ori, este scris cu ж), *grîu* (гръꙋ 13/14, 21/14, 55/8, dar гржꙋ 35/13, 42/15), *întîi* (ꙟтъи 28/15, dar ꙟтжи 4/4 ; de 15 ori scris cu ж), *întîmplare*, *mînios* (odată cu ъ, de 5 ori cu ж), *rînd*, *rumânesc*, *a strînge*, *sîrbesc*. Litera ж ca echivalent al lui /ă/ apare numai de 6 ori, în *îndrăzneţ*, *semăna*, *răura* (derivat de la *rauă* = *rouă* : ржꙋрѣзъ 44/5, alături de ръꙋрѣзъ 23/8). Cele cîteva excepţii de la regulile ъ = /ă/, ж = */î/ nu ne pot împiedica să afirmăm, cu toată

[56] Numai grafia ж apare şi ca echivalent al vocalei provenite din [i] în cuvinte ca *mohorî*, *ocărî*, *omorî*, *rîde*, *rîu* ; în *pogorî* — printre cuvintele din această categorie, singurul cu o frecvenţă mai mare — apare, o dată, şi grafia ъ (погоръ 616ª/44, alături de погорж 627ᵇ/59).

[57] Să se compare aceste date cu cele referitoare la felul cum este scris cuvîntul *pămînt* în PI (vezi mai sus, p. 17). Este, de asemenea, interesant să se compare grafia cuvîntului *strîmbătate* în MC (vezi mai sus, p. 14) cu cea întîlnită în BB ; în acest din urmă text, se scrie ж ...ъ, în *strîmbătate* (de 9 ori) şi ж...ъ ...ъ în formele de tipul *strîmbătăţii* (de 5 ori în fragmentul pe baza căruia a fost alcătuit indicele).

[58] Vezi şi Ilie Bărbulescu, *op. cit.*, p. 227, unde *Biblia de la Bucureşti* este menţionată printre textele din secolul al XVII-lea în care „ ж însemna mai numai *â* şi ъ mai numai *ă*".

[59] Dispunem de puţine exemple pentru *cîştiga*, *tîlhar* (şi cuvintele din familiile lor) ; este foarte probabil că ъ redă, şi în aceste cazuri, tot fonemul /ă/.

[60] Aici, cu siguranţă, ъ corespunde, şi în prima silabă, lui /ă/.

certitudinea, că opoziția /ă/ :/î/ exista în graiul reflectat de textul ȘC; prin urmare, vocala din рѣȣ 60/2 = *rău* era distinctă fonologic de cea care apărea în *rîu* (cf. ржȣрилор' 48/2).

14. Cartea de bucate a lui Mihai. În acest text nu apare litera ж ; ъ (grafia cea mai frecventă) alternează cu ь, ca echivalente atît ale lui /ă/, cît și ale lui /î/ din limba actuală : атъта 92/16 ~ атьта 122/9-10, лъмъе 61/7 (de cele mai multe ori) ~ лъмье 34/2 ~ лгмъе 32/8 ~ льмье20/8. Aceeași alternanță ъ~ь apare în notarea vocalei de timbru neutru provenite din [e] sau din [i] precedate de fricative prepalatale : съ пръжъщи 70/2-3~прьжьщи 13/1, ньдȣшъть (fem.) 54/13 ~ нъдȣшьци 79/16, кен пръжъ 43/13~пръжьть (fem.) 66/17. Întrucît se folosesc d o u ă litere pentru notarea vocalelor de timbru neutru, dacă vocala accentuată care apărea în formele corespunzătoare lui *prăj*[î], *năduș*[î]*ți* din graiurile actuale ar fi fost diferită de /ă/ din съ пръжъщи, ne-am fi așteptat ca această distincție să fie redată în scris, ceea ce nu se întîmplă. După părerea noastră, ambele litere au o singură valoare : graiul reflectat de **CBM** nu cunoștea opoziția /ă/ :/î/ ; nu putem preciza însă dacă acest grai era sau nu al celui care a copiat textul, în 1749.

15. Pravilniceasca condică. Litera ъ apare relativ rar ca echivalent al lui */î/ (de exemplu, амъндои 23/2, alături de амжндои 89/22), iar ж ca echivalent al lui /ă/ este extrem de rar (гржднииле PC 39/16-17 ~ гръдниile 37/27). În general, ъ =/ă/, iar ж = */î/. **PC** ne înfățișează o situație asemănătoare cu cea întîlnită în **BB** și în **ȘC** ; concluzia noastră este aceeași : textul **PC** reflectă un grai în care opoziția /ă/ :/î/ exista.

16. Ioan Molnar, Economia stupilor. Ca și în alte cîteva dintre textele examinate în rîndurile precedente (**BB, ȘC, PC**), în **MES** se folosește ъ ca echivalent al lui /ă/ și ж ca echivalent al lui */î/. Excepțiile de la această regulă sînt foarte puține ; de exemplu : kънзътоpь 1/13, кърτос 171/8(~кжртос 112/6), пȣтpжгаю 157/4 (aici ж notează o vocală căreia îi corespunde [e] în limba literară actuală, dar [ă] în unele graiuri). Foarte probabil, apariția lui ъ în мънїе 86/4, 142/6, мънїей 70/12 nu constituie o abatere (ъ = /ă/, și aici) ; cît despre пънъ 14/2 (frecvent), fără îndoială, ъ din prima silabă corespundea lui /ă/, nu lui /î/. Cvasiconsecvența cu care /ă/ este redat prin ъ, iar */î/ prin ж arată că vocalele dintr-o formă ca сътъмжнъ 68/7 erau realizări a două foneme distincte, întocmai ca în limba actuală : /î/ sub accent, /ă/ în silabele neaccentuate ale cuvîntului.

17. C o n c l u z i i. Opoziția /ă/ :/î/ exista în graiurile reflectate de textele **VCR**, **DP**, **DVS**, **ȘC**, **PC**, **MES** și cel puțin în graiurile unora dintre cei care participat au la elaborarea textului **BB** ; textele **MC**, **NT**, **SL**, **CBM** și, cel puțin în parte, **PI** reflectă graiuri în care opoziția nu exista încă. Așadar, opoziția /ă/ :/î/ s-a constituit, în unele graiuri dacoromâne, cel mai tîrziu spre sfîrșitul primei jumătăți a secolului al XVII-lea (**VCR** a apărut în 1643).

Nici unul dintre textele din secolul al XVIII-lea examinate de noi nu ne oferă dovezi de necontestat ale existenței, în acest secol, a unor

graiuri în care /î/ nu apăruse încă ; dat fiind însă că originalul după care s-a copiat textul **CBM** (1749) — text care reflectă un grai fără opoziţia /ă/ :/î/ —, foarte probabil, nu era anterior secolului al XVIII-lea, chiar dacă admitem că în copie s-a păstrat o trăsătură caracteristică unui stadiu lingvistic mai vechi, **CMB** pare a indica existenţa unor graiuri fără /î/ la o dată posterioară anului 1700.

Octombrie 1972

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Bucureşti, Calea Victoriei 194

La graphie cyrillique et le problème de l'opposition /ə/ : /ɨ/ dans le daco-roumain des XVIIe et XVIIIe siècles

(Résumé)

En étudiant l'emploi des lettres cyrilliques ъ et ѫ dans douze textes des XVIIe et XVIIIe siècles, l'auteur essaie d'établir la date vers laquelle l'opposition /ə/ :/ɨ/ apparaît dans les parlers daco-roumains.

Dans certains textes chacune des deux lettres note des segments vocaliques correspondant tant au phonème /ə/, qu'au phonème /ɨ/ du roumain contemporain. L'auteur y voit la preuve de l'inexistence de l'oppositon /ə/ :/ɨ/. Dans d'autres textes, la distribution des lettres ъ et ѫ trahit l'existence de l'opposition /ə/ :/ɨ/ dans les parlers de ceux qui ont écrit (ou traduit) les textes en question ; bien que les exceptions y soient, parfois, assez nombreuses, les correspondances ъ= roum. mod. /ə/, ѫ = roum. mod. /ɨ/ (ou ъ= /ɨ/, ѫ= /ə/) peuvent être dégagées.

L'opposition s'est donc constituée, dans certains parlers daco-roumains, vers le milieu du XVIIe siècle au plus tard ; cependant, au XVIIIe siècle il y avait, probablement, encore des parlers dans lesquels l'ancien /ə/ ne s'était pas scindé en deux phonèmes, /ə/ et /ɨ/.

STELIAN DUMISTRĂCEL

AFONIZAREA FINALEI UNOR NEOLOGISME ÎN GRAIURILE POPULARE (PE BAZA ALR)

În pronunţarea, în graiurile populare româneşti, a neologismelor cu terminaţia *-i̯u*, inexistentă la substantivele din fondul vechi al limbii, tendinţa de afonizare a finalei duce la amuţirea diftongului (tipul *conced*<*concedi̯u*, *dol*<*doli̯u*). Pentru neologismele terminate în *-i-i̯e*, cuvinte proparoxitone şi paroxitone (de tipul *casaţie, lămîie*), existenţa aceloraşi tipuri şi la cuvinte vechi se opune consolidării unei terminaţii *-ii̯* (*-îi̯*) rezultată prin amuţirea finalei (*casaţii̯, lămîi̯*). Amuţirea ultimului sunet al noii terminaţii are drept rezultat apariţia tipului *casaţi* (*licitaţi, famili*), susţinut de existenţa, la cuvintele vechi, a unor serii paralele în *-i-i̯e* şi *-e* (>*-i*), de tipul *unghii̯e-unghe*(*-i*), *corabii̯e-corabe*(*-i*).

0.1. În aspectul fonetic al neologismelor, în graiurile populare româneşti, constatăm numeroase fapte care atestă un proces de adaptare fonetică la deprinderi caracterizînd vorbirea populară în general (aşa, de exemplu, pe hărţile ALR II, serie nouă, *î* în *maşînă* apare în puncte din toate provinciile ţării, inclusiv Muntenia) sau graiurile populare dintr-o anumită regiune (în puncte din Moldova, apare *ŝ*, pentru lit. *č*, în *abeŝedar*, *biŝicletă*, *conŝediu* etc. ; în puncte din Muntenia, Oltenia şi Banat, se constată dispariţia fricativei laringale *h* în *îrtie*, pentru lit. *hîrtie* etc.). Caracterul nonliterar al pronunţiilor de acest tip era sesizat de vorbitori, într-o măsură mai mare sau mai mică, chiar din perioada anchetelor pentru *Atlas* (1929—1938), după cum dovedesc corectările subiectelor notate pe hărţi, care disting diferitele registre ale vorbirii (cel oficial şi cel familiar), ca şi însemnările referitoare la acest aspect, făcute de cei doi anchetatori, Sever Pop şi Emil Petrovici, în jurnalele din timpul anchetelor [1].

În cazurile de acest tip, vorbitorii sînt, în general, conştienţi de existenţa unor corespondenţe de sunete între registrul dialectal şi cel literar al vorbirii şi pot face, de regulă, trecerea de la unul la altul.

Alte fonetisme, indiferent de răspîndirea lor, deşi constituie cazuri tot atît de divergente faţă de norma literară, scapă atenţiei vorbitorilor, datorită faptului că sînt urmările acţiunii unor tendinţe specifice ale vorbirii, ceea ce face să poată fi constatate în diferite zone ale ţării care nu reprezintă unităţi dialectale. Printre faptele din această categorie, un loc aparte îl ocupă rezultatele tendinţei de afonizare a finalei cuvîntului.

[1] Însemnări pe care le-am consultat în arhiva Institutului de lingvistică din Cluj al Academiei R. S. România.

0.2. În studiul său consacrat sonorității sunetelor limbii române [2], Andrei Avram, pe baza cercetării materialului lingvistic din *Atlasul lingvistic român*, a arătat că „asurzirea vocalelor finale se întîlnește, într-o măsură diferită, în aproape toate graiurile și în limba literară" (p. 30). După autorul citat, fazele de realizare a fenomenului sînt semiasurzirea, asurzirea *simplă*, cu păstrarea caracterului silabic al vocalei, asurzirea cu reducerea perceptibilității sunetului și pierderea caracterului silabic. În sfîrșit, se constată *amuțirea* vocalelor finale, înregistrată în regiunile în care este frecventă asurzirea acestor vocale (p. 29—30), ceea ce permite stabilirea unei relații de cauzalitate (vezi și p. 19, 22). Asurzirea nu se limitează numai la vocalele finale, ci, așa cum arătaseră încă Sextil Pușcariu și Alf Lombard, se extinde asupra părții finale a cuvîntului, cuprinzînd grupuri consonantice și vocale sau diftongi (p. 78—81).

Dintre factorii care favorizează asurzirea, discutați de Pușcariu, Lombard și Avram, reținem importanța caracterului pauzei care urmează după cuvîntul cu finalul afonizat, dat fiind că la finală absolută fenomenul se produce mai frecvent (p. 21). Deoarece substantivele pe care le vom examina sînt pronunțate izolat, ca răspunsuri la întrebările din chestionarul ALR (fiind înregistrate pe hărți), ele se găsesc toate în această situație.

1. În articolul de față, capitol dintr-o lucrare consacrată adaptării fonetice a neologismelor în graiurile populare românești, pe baza *Atlasului lingvistic român*, prezentăm efectele tendinței de afonizare a finalei cuvîntului în limba română asupra adaptării fonetice a două grupe de substantive neologice : neutre terminate în *-i̯u*, de tipul *concedi̯u*, și feminine terminate în *-i-i̯e*, de tipul *casați̯e*.

De la început, trebuie făcută observația generală că, în ceea ce privește afonizarea vocalelor și consoanelor finale, inclusiv a mai multor sunete începînd cu sfîrșitul cuvîntului (în *ministru̥* $II_2$890[3], în puncte din toată țara, avem un final cu patru sunete fără fonie), neologismele se comportă la fel cu cuvintele din fondul vechi al limbii.

Pornind de la aprecierea vechimii utilizării unor cuvinte în graiurile populare, determinată de introducerea, cunoașterea și utilizarea obiectelor și noțiunilor denumite, concepția despre neologism în lucrarea de față este alta decît ceea ce se înțelege prin acest termen în limba comună. Astfel, în vorbirea informatorilor anchetați pentru ALR în urmă cu 4—5 decenii, trebuie considerate neologisme unele cuvinte de origine slavă, neogreacă, germană etc., reprezentînd termeni culți (numele lunilor anului), sau care denumesc obiecte constituind, în epocă, noutăți în viața cotidiană a informatorilor (*hîrtie, lămîie, rochie*). O mențiune aparte merită, de asemenea, termenii administrativi (cum este *petiți̯e*, adj. *fonduară* din sintagma *carte* ~), astăzi învechiți.

2.1. Dispariția diftongului final *-i̯u* la neologisme ca *princip*, *teritor* etc. a fost explicată de Iorgu Iordan ca o „continuare a unei modificări foarte vechi", dispariția lui *-u* în limba română [4], care a atras, în cazurile

[2] *Cercetări asupra sonorității în limba română*, [București, 1961] ; în continuare abreviat *Sonoritatea*.

[3] Vezi, la sfîrșit, abrevierile folosite pentru volumele *Atlasului lingvistic român*.

[4] *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, Iași, 1943, p. 24 ; în continuare LRA.

de față, și dispariția lui *i̯* precedent [5]. Pe hărțile ALR au fost înregistrate variantele: *conced* (II_2 960/36, 47, 192, 219, 235, 574, 705, 723; *concet* ~/53, 272, 279, 316, 334, 346, 353, 872, 886; *cuncet* ~/64); *salar* (II_2 1 022/682); *dol* (II 174/848, 876, 886).

Forma fără diftongul final a putut fi luată, în unele cazuri, dintr-o variantă, mai puțin îngrijită, a limbii literare. Este cazul lui *salar*, pe care Scriban, D., o consideră forma „obișnuită". Dispariția lui *-i̯u* s-a putut petrece însă chiar în graiurile populare, pentru că:

a) Variantele cu *-i̯u* au fost totuși înregistrate frecvent pe hărțile la care ne-am referit (*concedi̯u*, în Muntenia, Oltenia, Moldova; *doli̯u*, în aceleași provincii, plus Transilvania; apare, într-adevăr, mai rar *salari̯u*).

b) Există probe ale dificultăților de pronunțare a lui *-i̯u* și indicii privind dispariția lui în vorbire. Astfel, diftongul final apare la unii informatori afonizat: *concedi̯u* (pct. 836; în pct. 365: *concedi̯u*), *doli̯u* (pct. 705), eventual afonizat și slab perceptibil: *sălari̯u* (pct. 130). S-a notat și o fază intermediară, numai cu *-u* amuțit: *doli* (pct. 574, cf. 455; în două puncte din Moldova, 414 și 531, cu *i* plenison: *doli*). Este mai greu de spus dacă se poate explica la fel și *salari* (pct. 551), întrucît, în acest caz, *-i* poate să apară, după încadrarea cuvîntului în categoria substantivelor în *-ar*, datorită pronunțării după modelul *morari*, *rotari* etc.

Pe de altă parte, lipsa diftongului final în cuvinte vechi face ca *-i̯u* să fie, în alte cazuri, înlocuit:

— printr-o simplă vocală, *u*: *concedu* (pct. 791, 872, 29; în ultimul punct, Petrovici indică în mod expres că este o formă nearticulată). Nu este exclus ca forma cu *-u* afonizat (*concedu*, pct. 705, 723; *concetu*, pct. 272, 346) să fie „simțită" ca reprezentînd același tip și ambele ca reproducînd pronunția literară;

— printr-un hiat, în special în sudul țării: *concediu* (pct. 130, 682, 728, 762, 899, 928; v. și 514, în Moldova); *doliu* (pct. 723, 728, 762, 769); *salariu* (pct. 728); același fenomen la *incediu* 'incendiu' (II_2 909/762), ca și în vechiul *lúciu* (MN II 2 182/172). De altfel, oscilația între *-i̯u* și *-iu* se constată și în pronunția literară.

— printr-un diftong descendent: *dóliu̯* (pct. 899; cf. *lúciu̯* MN II 2 182/279; cf. și forma cu aspect de plural *dólii̯* [6], în pct. 537, 605).

2.2. În scrierea apropiată de vorbire, Iordan, LRA, a înregistrat: *accesor*, *alumin*, *prejudiț*, *princip*, *servič*, *teritor*; cf. *conțil*, *domicil*, *gimnaz* (p. 25). Toate aceste exemple dovedesc acțiunea tendinței care a impus ca literare formele *seminar*, *laborator* [7], *inventar*, *orar*, *solar* etc., după ce cuvintele respective s-au răspîndit și au devenit populare [8]. Varianta *dol* atestă că această tendință este activă în vorbire.

[5] Pentru explicația fenomenului, vezi și G. Istrate, *Graiul satului Nepos (jud. Năsăud)*, în „Buletinul Institutului de filologie română «Alexandru Philippide»" IV, 1937, p. 67, care înregistrează *conced*, *consil*. Vezi și Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*$_2$, p. 192—193.

[6] În contextul: *îmbrăcat în dolii̯*. Ar putea fi, totuși, un singular; cf. *chipii̯u* (II_2 944/250). Pentru fluctuația *i̯u*~*iu̯*, vezi și Andrei Avram, *Les diphtongues roumaines* [i̯u] *et* [iu̯]; *quelques données expérimentales*, în *Mélanges Lombard*, p. 22—28.

[7] Cf. *Gramatica Academiei*, ediția a II-a, București, 1966, I, p. 70—71.

[8] Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 100.

2.3. Fenomenul discutat reprezintă un caz de pronunție populară cu repercusiuni asupra aspectului fonetic al cuvîntului în limba literară. Nu apar indicii privind sesizarea diferenței dintre formele literare și cele populare.

3.1. Afonizarea urmată de amuțirea sunetului final al cuvîntului are drept consecință crearea unei terminații *-ii̯* (*-îi̯*) pentru substantive feminine care în limba literară se termină în *-i-e*, *-î-ie* (pronunțate *-i-i̯e*, *-î-i̯e*; în zonele în care *-e*>*i*, apar terminațiile *-i-i̯i*, *-î-i̯i*). Este vorba de substantive proparoxitone și paroxitone (prin reducerea unei silabe, datorită amuțirii ultimului sunet, accentul rămîne pe penultima, respectiv ultima silabă): *alămîi̯* (plural identic, II_2 1139/365); *perșépțîi̯* (II_2 896/520); *pórțîi̯* [s] (II_2 951/414, 531); *solúțîi̯* [s] (II_2 227/531, 605); *casáțîi̯* (în sintagma *curtea de casațîi̯*; II_2 996/414, 531); cf. și *vacánțîi̯* [s] (II_2 960/414; se pornește de la o formă populară *vacanție*[9]). În unele cazuri, *-i̯* apare slab perceptibil: *licitáțîi* (II_2 1013/605); *permísîi* (II_2 960/605)[10]. Toate aceste cazuri apar la Emil Petrovici, care uneori a notat sub diftongul final semnul ‿ (o liniuță șerpuită) prin care în ALR se indică că nu s-au distins clar sunetele reproduse. În această situație sînt: *alifii̯* (MN II 4197/514), *comédii* (II_2 1505/414); *licitáții̯* (II_2 1013/705, 728; cf. 514; *lițîtáțîi̯* ~/365) *perșépțîi̯* (II_2 896/514; *preșépțîi̯* ~/365, 531); *petíțîi̯* (II_2 985/605); *solúții̯* (II_2 227/514); *státîi̯* (II_2 869/514).

Aceste cuvinte trebuie considerate în aceeași categorie cu primele, o parte din ele fiind notate în aceleași puncte în care apar înregistrări sigure la cuvintele din grupul de mai sus (365, 414, 605). Apoi, este neîndoielnic că anchetatorul, chiar dacă n-a distins bine sunetele, probabil datorită unei pronunții nesigure, avînd în vedere formele paralele cu *-i-i̯i*, nu s-a înșelat asupra numărului de silabe ale cuvintelor respective, căci în alte cazuri același semn apare sub finalele neafonizate: *permísii* (II_2 960/514) sau reduse la *-i*: *concédi* (II 960/605).

Formele terminate în *-ii̯* (*-îi̯*) au fost înregistrate în Bucovina, Moldova și estul Munteniei (vezi harta 1).

3.2. Că nu este vorba de un fenomen specific pronunțării (nesigure) a neologismelor, ne-o dovedește înregistrarea aceleiași terminații la o serie de cuvinte vechi, de diferite origini, în aceleași zone (uneori în aceleași puncte, cu o singură excepție: un punct din rețeaua ALR I se află în Crișana; vezi harta 2).

Pentru tipul *licitáții̯*:

— cuvinte de origine veche slavă: *corábii̯* (II_2 857/605); *ivanghélii̯* (MN II 5 729/399); *vecérnii̯* (MN II 2 757/723);

— cuvinte de origine necunoscută: *périi̯* (MN II 3 929/365); *pîrghii̯* (II 151/769).

Pentru tipul *alămîi̯*:

— cuvinte pentru a căror origine se face comparația cu forme albaneze: *pălării̯* (II_2 1 159/514, 769);

[9] Iorgu Iordan, LRA, p. 31, 84, 85. Cf. și Scriban, D., care o explică prin rus. *vacanțiia*.

[10] Asemenea forme au fost înregistrate și în cursul anchetelor pentru *NALR. Moldova și Bucovina*. Astfel, în textele dialectale din localitatea Furceni (Galați) apar *distánțîi̯* și *isénții*.

— creații pe teren românesc de la cuvinte de origine latină : *betelii̯* (II$_2$ 1 155/769) ; *bucătării̯* (II$_2$ 1 091/514, 723) ; cf. *cununii̯* (I 253/370, în pct. 302, cu -*i̯* slab perceptibil), semnalat și de Avram, *Sonoritatea*, p. 30, alături de alte cazuri în care vocala finală „poate să amuțească cu totul, chiar dacă, în felul acesta, se anulează o opoziție fonologică importantă" ; *soții̯* (II$_2$ 1265/514) ;

— cuvinte de origine veche slavă : *temelii̯* (II$_2$ 223/514, 537) ;

— cuvinte de origine maghiară : *gămălii̯* (II$_2$ 523/899) ;

— creații pe teren românesc de la cuvinte de origine turcă : *căsăkii̯* (II$_2$ 534/514) ;

— cf. și numele propriu *ilii̯* (II$_2$ 1 544/520).

Printre cuvintele vechi s-a notat același fenomen la un substantiv feminin terminat în -*a-i̯e* : *clai̯* (II$_2$ 59/414)[11].

3.3. Afonizarea diftongului final asociată cu închiderea și slaba perceptibilitate a sunetelor, premergătoare apariției unei terminații -*ii̯* (-*îi̯*) poate fi urmărită pe baza variantelor cuvîntului *soție* înregistrate în puncte din zona delimitată mai sus, dar și în vestul Munteniei și Oltenia :

— soții̯i̯ (II$_2$ 1 625/682); soți[i]ẹ (~/928)

— soțîi̯ẹ (~/848) ;

— soții̯ẹ (~/876) ;

— soțîi̯[i] (~/791) ;

— soțîi̯ (~/514).

3.4. Nu sînt indicii care să dovedească perceperea acestui fenomen de către vorbitori. Apariția terminației -*îi̯* paralel cu -*î-i̯i* la același informator se datorește uneori ritmului vorbirii : [L] *peršéptîi̯i*, [AL] *peršéptîi̯* (II$_2$ 896/520) ; [L] *alamîi̯i*, [AL] -*mîi̯* ; -*mîi̯* (II$_2$ 1 139/365) sau reprezintă un fonetism necontrolat, corelativ, în cazul cînd același informator corectează un fonetism dialectal conștient : *ț* față de *ĉ*, în *liĉitáțîi̯i* [k] *lițîtáțîi̯* (II$_2$ 1 013/365).

Pentru oarecare stabilitate a noii terminații, cel puțin la unul dintre informatori, poate fi citată apariția alternanței *a*~*ă*, în lipsa altei opoziții fonologice, pentru a marca pluralul : *stắțîi̯* ; *stắțîi̯* (II$_2$ 869/514 ; de notat că în acest punct au apărut numeroase forme în -*ii̯* atît de la neologisme, cît și de la cuvinte vechi, cf. hărțile 1 și 2).

4.1. Pornind de la formele terminate în -*ii̯*, -*îi̯*, prin amuțirea lui -*i̯* explicăm apariția finalei -*i*, -*î* pentru substantive feminine din aceeași categorie, terminate în -*i-i̯e*, de tipul *casáții̯e* > *casáții̯* > *casáți* (*pórțîi̯e* > **pórțîi̯* > *pórțî*). În marea majoritate a cazurilor accentul se afla pe silaba antepenultimă, așadar la oarecare distanță de finalul modificat :

a) *armóni* (< *armónie* 'armonică' II$_2$ 1 283/514), *casáți* (II$_2$ 996/605, 928), *cavaléri* (II$_2$ 954/605), *comédi* (II$_2$ 1 505/386), *concédi* (< *concedie*, formă populară[12] ; II$_2$ 960/605), *famili* (II$_2$ 135/791 ; *faméli* 174/531),

[11] Cf. și *bai* = baie, la Gamillscheg, *Die Mundart von Șerbănești-Titulești*, Jena und Leipzig, 1936, p. 75 ; în continuare *Șerbănești-Titulești*.

[12] Varianta *concetie* din pct. 537 este înregistrată și în DA, ap. Sadoveanu ; cf. în același izvor *congedie*, ap. Stamati.

licitắți (II_2 1 013/682); *parádi* (II_2 959/386), *preĉépți* (II_2 896/769; cf. *preĉépțe* ~/762), *ráți* (II_2 951/769), *róchi* (II_2 1 178/723), *scábi* (MN II_2 4 194/531).

a[1]) În aceeași situație trebuie considerate *altiliére* 'artilerie' (II_2 955, sub III), *famile* (II 135), *roche* (II_2 1 178), înregistrate în pct. 705, cu *-i* (< *-ii*) > *-e*, ca urmare a faptului că acest grai nu cunoaște închiderea vocalelor finale.

b) *porțî* (II_2 951/605).

c) Cu accentul pe silaba penultimă (devenită ultima): *hîrtí* (II_2 918/705).

Pentru explicația dată ținem seama de următoarele fapte:

— O parte din punctele în care apar aceste forme cunosc terminația *-ii* (*-îi*) la cuvinte vechi sau neologisme : 514, 531, 605, 705, 723, 769. În celelalte, s-a notat frecvent afonizarea (respectiv slaba perceptibilitate) a vocalei finale din diftongul *-ie* (*-ii*); vezi pentru pct. 682, 791 și 928 variantele de la *soție* (3.3).

— Toate aceste puncte se află însă în zona în care asurzirea vocalelor finale este caracteristică — sudul și estul țării[13] (vezi harta 3).

În această zonă, pe lîngă seriile paralele de la neologisme (de tipul *casắțîi* — *casắți*, *comédii* — *comédi*, *licitắții* — *licitắți*), întîlnim aceleași dublete și pentru cuvinte vechi: *corábii* — *corábi*, *périi* — *péri*, *vecérnii* — *vecérni*, *ivanghélii* — (*e*)*vanghéli*, *pălắrii* — *pălắri*; *ilíi* — *íle* (pentru formele în *-i*, vezi mai jos). Reducerea treptată a finalului cuvîntului datorită afonizării este ilustrată de variantele neologismului *casație*, înregistrate în Moldova:

— casațiii (II_2 996/605)
— casațiii (~/551)
— casațiii (~/514)
— casațîi (~/414, 531)
— casați (~/605)
— casaț (~/520).

— Reducerea diftongului *-ii* la *-i* o constatăm și la formele de genitiv, de tipul *școlii* > *școli*, *verii* > *veri*[14]; pentru un neologism, vezi harta *ieurópi* (MN II s 4 897/705). Fenomenul a fost puțin discutat în literatura de specialitate. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 29, 77, vorbește de *absorbirea* lui *i* de către *i* precedent. Că faptul s-a putut produce pe calea afonizării sfîrșitului cuvîntului o probează următoarea transcriere din ALR : (deasupra) *ápii* (T/605, p. 218)[15]. Asupra pronunțării generale cu *-i* a acestor genitive, vezi tipul (hainele) *mami* (II_2 1591, în multe puncte cu *-i* afonizat), (măseaua) *cățeli* (II_2 1588), (zestrea) *surori* (*sori*, II_2 1593).

— Că finala *-i* rezultă dintr-o pronunțare neîngrijită (care are drept consecință afonizarea) o dovedește existența formelor paralele în *-i-e*

[13] Avram, *Sonoritatea*, p. 33.

[14] Vezi Iorgu Iordan, LRA, p. 78, care citează și toponimul *Meri Petchi* (= Merii Petchii). Autorul se pronunță pentru o explicație unică în situațiile date : „Întrucît fenomenul este de natură fonetică, el ne întîmpină pretutindeni unde un *i* consonant final are înaintea lui un *i* sonant, indiferent de categorie morfologică, de caz, număr etc." (*loc. cit.*).

[15] Exemplul este discutat și de Avram, *Sonoritatea*, p. 79.

(*-i-i̯i*) şi *-e* (*-i*) la acelaşi vorbitor, în funcţie de ritmul vorbirii : [L] *casáţii̯*, [AL] *casáţi̯* (pct. 605) ; cf. [L] *crózniĕ*, [AL] *crózne* 'legătură de lemne' (II_2 592/182).

4.2. O explicaţie pînă la un punct asemănătoare pentru forme de acelaşi tip, înregistrate în partea de vest a Munteniei, în zona Şerbăneşti-Tituleşti, a dat Ernst Gamillscheg. Astfel, el explică formele *funi̯*, *pălări̯*, *albi* 'albie', *cetani*, *famili*, *grijani*, *gresi* (cf. şi *trebui*, (să) *rămîi* [3])[16], prin tendinţa de amuţire a lui *e* final care urmează unui *i*[17]. Din felul cum a transcris cel mai frecvent Gamillscheg cuvintele de acest tip, (cînd au finalul neamuţit) : *vie* (p. 13), *plugărie*, *provizie*, *primărie* (p. 199), *declaraţie* (p. 204), *magazie* (p. 209) ; cf. şi formele articulate *gospodăria* (p. 202), *declaraţia* (p. 204), *familia* (p. 209) ; cf. şi *moşîa* (p. 201), se poate deduce că le considera pronunţate cu cele două vocale din final în hiat (*i-e*, *i-a*, *î-a*, ultimul greu de admis). Este greu de presupus că lui Gamillscheg i-ar fi scăpat apariţia unui *i̯* între vocalele respective, odată ce, într-o lucrare anterioară a sa, consacrată graiurilor din nordul Olteniei[18], distingea între pronunţiile în care între *i*, *î* şi *e*, *a* acest sunet de trecere (Übergangslaut) era sau nu prezent : *fierării̯e*, *călării̯e*, *bogăţîi̯a*, faţă de *bucurie*, *urgie* (p. 14).

Pronunţarea cu un hiat de acest tip în final este însă destul de rar întîlnită, judecînd după transcrierile din ALR I şi II. Însuşi *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* recomandă numai *scrierea* cu finalul *-ie* (respectiv *-ia*), admiţînd tacit pronunţarea cu *-i-i̯e* (*-i-i̯a*)[19]. O probă a pronunţiei cu *-i-i̯e* (*-i-i̯i*) a finalului substantivelor de acest tip chiar în zona anchetată de Gamillscheg o constituie formele înregistrate de Sever Pop în hărţile ALR I, în pct. 890 (localitatea Tîmpeni, anchetată şi de Gamillscheg) : *ĝinĝii̯i* (I 32), *doctorii̯i* (I 109), *diarii̯i* (I 124), *i̯ărnii̯i* (I 125), *cununii̯i* (I 253), *soţîi̯ĕ* (I 271). Pe de altă parte, chiar la Gamillscheg, apar, incidental, transcrierile *kiye*, *kiya* (p. 13), *să-nkiye* (p. 14, cele trei elemente vocalice finale fiind însă considerate un triftong), *căsătoriye* (p. 207). În aceste condiţii, credem că pentru această categorie de substantive nu se poate vorbi de amuţirea unui *-e*, ci a diftongului *-i̯e* (sau *-i̯i*).

4.3. Dacă afonizarea succesivă a finalului cuvîntului este calea pe care s-a ajuns la terminaţia *-i* a unor substantive de tipul *casaţi*, *corabi*, în special în zona cuprinzînd estul şi sudul ţării, faptul a fost favorizat de existenţa a două serii paralele, în *-i-i̯e* şi *-e* la cuvinte vechi, de tipul *vecernii̯e* — *vecerne*.

4.3.1. De altfel, aşa pot fi explicate variantele în *-e* ale unor neologisme terminate în *-i-i̯e*, mai ales într-o zonă din vestul ţării, cuprinzînd puncte din Banat, estul Transilvaniei, Crişana şi Maramureş (vezi harta 3).

[16] *Şerbăneşti-Tituleşti*, p. 74, 75.

[17] „Auslautendes *e* hat ferner nach *i* die Tendenz zu verstummen, ebenso in betontem *íe* wie in unbetontem *ie*...", *op. cit.*, p. 74 ; pentru afonizarea vocalelor finale, vezi p. 71.

[18] *Oltenische Mundarten*, Wien, 1919.

[19] Vezi § 30 şi 31. Pentru comparaţie, vezi § 33 : „Se scrie şi se pronunţă *oe*, nu *oie*, în *poem*, *poet*...". Trimiterile se fac la ediţia a III-a, Bucureşti, 1971.

Variantele în *-e* (*-ie*), înregistrate în ALR, sînt :

a) *coméde* (II$_2$ 1 505/27, 76, 105, 219, 260, 272), *famílie* (II 135/362), *léne* 'linie' (II 868/272, 349), *róche* (II 1 178/105, 219, 260, 272, 349). Pentru *paráde*, frecvent în zona indicată în Transilvania (II$_2$ 959/76, 102 ; *păráde* ~/2, 105, 219, 260, 272, 279, 284, 349 ; *d+e* este pronunțat adesea *d'*, *d"*, *d*), *-e* se explică în primul rînd prin germ. *Parade*. Că, totuși, poate fi vorba de un paralelism de tipul *comédie-coméde* ne-o dovedește existența, chiar în Transilvania, a variantei *paradie* (cf. ~/53, 228, 346, 362 ; *păradie* ~/27, 36, 130, 172, 192, 250, 310, 353 ; *pradie* ~/316, 325) ; pe de altă parte, în zona în care s-a notat *parade* s-au înregistrat forme în *-e* de la cuvinte vechi cum ar fi *spăvădane*, *vecerne*, *steve* etc. (vezi mai jos).

b) Numele lunilor anului, pătrunse în graiuri prin administrație, calendare etc. Din materialul nepublicat din ALR II pot fi citate următoarele forme : *ianuare* (pct. 531), *frevuare* (836), *marte* (812, 928), *aprile* (531), *sectemvre* (414, 531, 872), *sectembre* (876), *octombre* (872), *noiemvre* (414, 531, 876), *decemvre* (531), *dechemvre* (414, 812), *dechembre* (876)[20]. Întrucît a fost dată transcrierea literarizată, în multe puncte sunetul final este un *i*.

c) Cu *-e>-i* apar variante de la neologismele date sub a) în puncte din Transilvania în care această închidere a fost notată frecvent [21] : *comédi* (II$_2$ 1 505/29, 95), *lichitáți* (II$_2$ 1013/95), *róchi* (II$_2$ 1 178/310, 316), *parádi* (II$_2$ 959/29, 95).

d) cu *-e>-ă* apar *ștáță* 'stație' (II$_2$ 869/219) ; cf. și *precépța* [a] (II$_2$ 896/250) ; asistăm așadar la dezvoltarea procesului de încadrare morfologică, *-ă* fiind cea mai frecventă desinență de singular a substantivelor feminine.

e) Cu accentul deplasat cu o silabă spre începutul cuvîntului, încadrîndu-se prin aceasta în același grup apare *hîrte* (II$_2$ 918/260 ; cf. 219 : *hîrtíie*[k] *hîrte* ; 95 : *hîrti*).

f) Amuțirea întregului final vocalic o constatăm în *casáț* (II$_2$ 996/520).

4.3.2. O sistematizare a substantivelor feminine din limba română care prezintă variante în *-i-e* și, paralel, în *-e*, *-ă*, *-iu*, consoană, făcută de Magdalena Popescu-Marin [22], pune în evidență faptul că cele două serii paralele se constată pentru cuvinte la care : a) forma cu *-e* (și celelalte) este mai apropiată de etimon ; b) ambele forme se explică etimologic ; c) etimologia fiind necunoscută sau nesigură, nu se poate stabili forma mai apropiată de etimon ; d) forma cu *-ie* este mai apropiată de etimon. Cuvintele din această ultimă grupă se află exact în situația neologismelor din graiurile populare terminate în *-e* (*-i*) : *eclejie — clejă*, *hordie — hoardă*, *midie — midă*, *poharnie — povarnă* (*poharnă*), *primejdie — primejde*, *urticarie — urticare* etc. (vezi p. 389—390, 393).

[20] Vezi Rodica Orza, *Numele vechi ale lunilor în limba română pe baza Atlasului lingvistic român*, în CL IX, 1964, nr. 2, p. 285—287 ; vezi și hărțile 4, 9, 10, 11, 12.

[21] Vezi, de exemplu, II, harta 900 : *săči* (pct. 29), *seti* (pct. 95), *seți* (pct. 310), *seți* (pct. 316) ; pentru același fenomen vezi II, h. 24 (variante de la *vorbește*), II$_2$ 225 (variante de la *vie*) ; cf. și II$_2$ 203, 297 etc.

[22] *Finala neaccentuată* -ie *a substantivelor românești*, în SCL XX, 1969, nr. 4, p. 385—397.

Pentru a ilustra frecvenţa oscilaţiei între terminaţiile *-i-ie* şi *-e* (*-i*) la cuvinte vechi, în graiurile populare, vom prezenta, din hărţile ALR, cîteva variante în *-e* (*-i*) de la cuvinte care în limba literară (indiferent de justificarea prin etimologie) se pronunţă cu *-i-ie* [23] :

Pentru tipul *armoni — comede* :

— cuvinte de origine latină : *únghe* (*-i*) (I 52/40, 80, 94, 112, 156, 160, 170, 215, 217, 218, 230, 270, 295, 302, 305, 308, 320, 337, 339, 341, 343, 345, 352, 361, 363, 370, 393, 397, 890, 960 ; cf. în aceleaşi zone *únghiĕ*) ; *sálce* (*-i*) (II_2 606/192, 762, II_2 628/192, 605) ;

— cuvinte de origine veche slavă : *corági* (II_2 857/260, 365, 514 ; cf. *corábie* ~/219, 705, 886) ; *diháni* (II_2 687/386, 414, 531 ; cf. variantele fonetice şi lexicale *dăháne* ~/349 ; *jîgáne* ~/2 ; *biháne* ~/272, 353 ; *bdiháne* ~/362) ; (*i*)*vanghéle* (*-i*) (MN II 5 729/365, 414, 537, 551, 705, 723, 769 ; cf. (*i*)*vanghél'a* [articulat] ~/2, 219, 260 şi (*e*)*vanghéliĕ* (sau, articulat, *-lia*) ~/27, 36, 102, 105, 141, 228, 272, 349, 353, 605) ; *spovedáne* (*-i*) şi variante (II 195/36, 219, 272, 349, 386, 531) ; *tréste* (II_2 636/141, 791 ; cf. *tréiste* ~/219, 762), *vecérne* (MN II 2 757/53, 64, 105, 192, 219, 250, 260, 272, 279, 284, 334, 349, 353, 386, 705, 833 ; *avecérne* ~/102, 141) ;

— cuvinte de origine bulgară sau sîrbă : *pîrte* (*-i*) II_2 802/2, 64, 130, 605, 791, 812, 848, 876 ; *ştéve* II_2 653/833 (*ştéži* (*-e*) ~/219, 228, 260, 365, 414, 520, 531, 551 ; *ştéği* (*-e*) ~/95, 102, 141, 157, 172, 192, 272, 349, 353 ; *şteave*~/2) ;

— cuvinte cu originea necunoscută (după Scriban, D., tot vechi slave) ; *péri* (MN II 3 930/386, 531 ; *pîlne* (II_2 234/987).

Pentru tipul *hírte*, tot cu accentul deplasat, apar *năsîle* (II 171/362) ; *íle* (*-i*) 'nume propriu, Ilie' (II_2 1 544/325, 414).

Pentru tipul *hîrtí*, cu accentul păstrat, pe finală, apar *pălărí* (II_2 1 159/886), *cîrcé* (II_2 24/141).

Pentru tipul *ştaţă*, cf. *úngă* (I 52/65, 75, 85, 90, 388, 825) ; *sálcă* (II_2 606/2, 36, 47, 64, 76, 102, 105, 130, 141, 157, 235, 250, 836, 848 ; II_2 628/29, 53, 141, 228, 235) ; *tréstă* (II_2 636/833) ; *vecérnă* (MN II 2 757/8, 27, 29, 36, 47, 76, 235, 362, 365, 537, 836) ; *ştéză* (II_2 653/362 ; *şteavă*~/36, 47) *lóză* (II_2 628/219, 260, 272, 279, 334, 346, 353, 365, 386).

Pentru tipul *casáţ*, cf. singularul *pîrğ* (II 151/812, 876).

Variantele populare sau dialectale în *-e* (*-i*, *-ă*, *Ø*) de la cuvinte vechi au fost înregistrate în întreaga ţară ; frecvent au fost notate în vest, în aceleaşi puncte în care apar şi neologisme cu aceste terminaţii (compară hărţile 4, 5, 6, cu harta 3). Aceasta dovedeşte în mod sigur valoarea de model a terminaţiei cuvintelor vechi pentru adaptarea fonetică a neologismelor.

4.3.3. Încadrarea, prin noua desinenţă, a variantelor neologismelor discutate printre substantivele feminine terminate în *-e*, de tipul *carte*,

[23] Pentru existenţa formelor în *-e* (<*-i-e*), vezi şi Gamillscheg, *Şerbăneşti-Tituleşti*, care explică pe *cetane, fune, grese, sane, grijane* etc. (<*cetanie, funie*...) prin depalatalizare (p. 74, 75). Vezi şi Iorgu Iordan, LRA, care citează „...formele duble (variabile după regiuni) ale unor cuvinte vechi : *muche-muchie, pîrte-pîrtie, răspînte-răspîntie*... etc.", pe care le pune în legătură cu tendinţa de a evita hiatul din final (p. 31).

este dovedită de pluralele analogice *comeḑ* (pct. 29, 386), *părăz* (passim), *famili* (362, 705), *rok'ⁱ* (705, 723; *roţ* 'id.' 310), *hîrţ* (219).

4.3.4. Tot datorită existenţei seriilor paralele cu cele două terminaţii de la cuvinte vechi şi neologisme se produce reconstituirea unor variante în *-i-e* (*-i-i̯e*) pentru unele neologisme: *filocsérie* (II_2 223/876, 886, 928; în pct. 682 şi 723 finalul etc. *-ii̯*), faţă de *filocsére* (~/2; *filocsări* ~/414, 605; *filofsîri* ~/514; cf. şi *filocsări̯a* [a]~/848), *ţigárie* (II_2 1 150/876; cf. pl. *ţîgáriⁱ*~/848), faţă de *ţîgare* (~/102, 362, 812, 872, 876, 899, 987; *guba ţîgare*~/2), (carte) *funduariⁱ* ($\text{II}_2$148/157) [24] faţă de *funduari* (~/272; cf. *funduari̯ĕ*~/102), eventual *baieríi̯e* 'barieră' (II_2 907/872), faţă de *bariére* (~/812; *barieri* ~/414, 531, 769; în pct. 812 şi 848 *-i* este slab perceptibil şi afonizat). O variantă *regiúnii̯e* (pl. *regiúnii̯* am înregistrat în cursul anchetei pentru *NALR. Moldova şi Bucovina* în localitatea Băcani, jud. Vaslui (pct. 616), ca răspuns la întrebarea 1721 din *Chestionarul NALR.* Asupra existenţei unor variante *distanţîi̯e*, *isenţîi̯e*, (vezi 2.1). Dacă unele dintre aceste forme (*funduarie*, termen administrativ, *esenţie*) ar putea reprezenta moşteniri dintr-o fază mai veche a limbii literare[25], cele mai multe, împreună cu cuvinte vechi, cum ar fi *nădejdii̯e* (vezi forma articulată *nădejdii̯a*, II_2 1 655/784, 928), *aliciⁱe* (II_2 724/791, 812), *cangie*, *luntrie*, *perechie* [26] repetă procesul care s-a petrecut în cazurile *aşchie*, *unghie* (faţă de etimologicele *aşche*, *unghe*), devenite literare.

4.4. Nu există indicaţii după care să se poată vorbi de perceperea fenomenului ca dialectal (sau popular) prin comparaţie cu formele literare paralele ale cuvintelor discutate. Coexistenţa ambelor variante (cu *-i-e* şi *-e*) în acelaşi punct se datoreşte, într-un caz, înregistrării răspunsurilor a doi informatori: [I] *familiĕ*, [III] *famíle*; *famílⁱ* (II 135/705). În alte cazuri, forma cu *-i* (sau *-e*) se datoreşte ritmului *allegro* al vorbirii (vezi mai sus, variantele lui *casaţie* în pct. 605; pentru cuvinte vechi, v. [L] *políšii̯*, [AL] *políši* (II_2 797/605), [L] *tréstiⁱe*, [AL] *trésti* (II_2 636/769); cu *-i* slab perceptibil: [L] *alíčiⁱe*, [AL] *alíčⁱ* (II_2 724/791), [L] *lípiⁱi̯*, [AL] *lipⁱ* (II_2 1075/728), sau apare în procesul corectării în sens dialectal al unei alte pronunţii: în cazul *hîrtíi̯e* [k] *hírte* (II_2 918/219), accentul cuvîntului pare să fi atras atenţia, noua terminaţie apărînd mai mult sau mai puţin spontan. În această situaţie formele *filocsérie*, *ţigárie* nu pot fi socotite hipercorecţii.

5.1. Amuţirea lui *-i̯* din diftongul final *-ii̯*, marcă a pluralului pentru substantivele terminate în *-i-i̯e*, se produce în aceleaşi condiţii ca la formele de singular nominativ sau genitiv (4.1.). Formele de plural în *-i* rezultate pe această cale apar:

— pentru singular cu finalul nemodificat: *rókii̯e*, *róki* (II_2 1 178/47);

— pentru singulare la care *-i* se explică tot prin amuţirea lui *-i̯* din diftongul *-ii̯*: *ráţi*; *ráţi̯* (II_2 951/769);

[24] Cu finalul nesigur, semnalat de Petrovici: „Subiectul rosteşte dinadins neclar sfîrşitul cuvîntului..., nefiind sigur de formă".

[25] Vezi Iordan, LRA, p. 84–85.

[26] Magdalena Popescu-Marin, *art. cit.*, p. 390.

— pentru singulare în care *-i* (*-e*) a înlocuit, prin analogie, terminația *-i-i̯e* (*-i-i̯i*) : *roĉe* ; *roĉi* (II_2 1 178/219 ; cf. 272,316 ; *rókḭe* ; *róḱi*~/272), *hîrti* ; ~(II_2 918/95). Pentru existența unui diftong *-ii̯* ca terminație a pluralului de la forme de singular în *-e*, vezi tipul *róĉe* ; *róĉii̯* (II_2 1 178/105, 260, 349).

Pentru cuvinte vechi, vezi pl. *úŋǵi* (de la *úŋǵi̯ĕ* I 52/5 ; alte variante de plural de același tip, în pct. 40, 109, 259, 266, 355, 361).

Pluralele terminate în *-i* de la substantivele neologice pot fi socotite forme incomplet adaptate din punct de vedere fonetic la noua categorie (dezvoltate în cazurile *părăz*, *rokʲ*, *hîrț* ; vezi 4.3.3).

6. Concluzii. **6.1.** Măsura în care se realizează adaptarea fonetică, în graiurile populare, a neologismelor din grupele discutate mai sus, ține de o serie de factori, dintre care cei mai importanți sînt :

a) Acțiunea tendinței de afonizare a finalei cuvîntului și, pe această bază, a tendinței de amuțire a sunetelor finale, mai ales în zonele unde afonizarea este deosebit de frecventă. Ca urmare, constatăm în graiuri variantele *conced*, *salar*, *dol*, pentru substantivele terminate în *-i̯u* și a variantelor de tipul *licitațîi̯*, *licitați* pentru substantivele terminate în *-i-i̯e*.

Reducerea treptată a finalului cuvîntului pentru acest tip se produce astfel : de la vocală urmată de diftong ascendent (în silabe diferite), la un diftong descendent (cu reducerea ultimei silabe), la o vocală și, în unele cazuri, la zero. Fenomenul se produce paralel în cazul pluralelor, începînd de la faza diftong descendent și este confirmat de formele „reconstituite" de singular în *-i-i̯e* :

I	-i-i̯e ⟶	-ii̯ ⟶	-i ⟶	∅
Singular	casațîi̯e	casațîi̯	casați	casaț
	licitațîi̯e	licitațîi̯	licitați	—
Plural	—	rokii̯	roki	roḱ
II	-i-i̯e	-ii̯	-e(-ă, -i)	
Singular	regiunii̯e → *regiunii̯		regiune	
	*distanțîi̯e → distanțîi̯		distanță	

b) Existenţa în vocabular a unor grupuri de substantive avînd acelaşi tip de terminaţie cu cea la care se ajunge prin amuţirea finalului neologismelor. Lipsa terminaţiei *-i̯u* la cuvintele vechi favorizează extinderea tipului cu acest final amuţit la neologisme, ceea ce se poate constata prin generalizarea, în limba literară, a formelor *seminar*, *inventar* (*salar*, *servič*, *Cornel* sînt încă populare, iar *dol* a fost înregistrat într-o zonă din Oltenia). Consolidarea tipului de singular în *-ii̯* (< *-i-i̯e*), chiar în vorbirea populară, este împiedicată de existenţa terminaţiei *-i-i̯e* şi la cuvinte vechi. Pe de altă parte, tendinţa de amuţire a acestui final îşi găseşte rezolvarea în existenţa seriilor paralele în *-i-i̯e* şi *e* la cuvinte vechi. Pe această cale se pot menţine forme de tipul *armoni*, *casaţi*, *line*.

c) Lipsa conştiinţei lingvistice a vorbitorilor faţă de modificările survenite în aspectul fonetic al cuvîntului, ca urmare a amuţirii unor sunete finale.

d) Condiţiile imediate în care se realizează pronunţarea unor cuvinte. În cazurile în care se poate face comparaţia, se observă că într-un ritm *allegro* apar forme cu finalul amuţit sau modificat analogic (3.4., 4.1). În aceeaşi măsură, trebuie să ţinem seama de faptul că toate substantivele discutate apar ca răspunsuri la întrebări din chestionarul ALR, astfel că după pronunţarea lor a urmat o pauză.

6.2. Toţi aceşti factori favorizează, într-o măsură mai mare sau mai mică, realizarea tendinţei de amuţire a sunetelor din finalul cuvîntului. Frecvent însă, la aceleaşi cuvinte, în puncte diferite şi la acelaşi informator, în pronunţarea unor cuvinte de acelaşi tip, se constată atît formele literare, cît şi cele populare (dialectale). De aceea, formele cu finalul amuţit constituie numai indicaţii cu privire la evoluţia posibilă a aspectului fonetic al cuvintelor respective. Influenţa fonetismelor literare se opune generalizării acestor tendinţe, reuşind să le limiteze sau să le neutralizeze acţiunea. De aceea, cu toate condiţiile favorabile, este greu de presupus că *dol* (< *doliu*) ar putea să se găsească, la un moment dat, în situaţia lui *laborator* (< *laboratoriu*).

ABREVIERILE FOLOSITE PENTRU VOLUMELE *ATLASULUI LINGVISTIC ROMÂN*

I = ALR I; vol. I hărţile 1–150; vol. II h. 151–302.

MI = ALRM I; vol. I h. 1 – 208; vol. II h. 209–424.

II = ALR II; vol. I h. 1–296.

M II = ALRM II; vol. I h. 1–416.

II S = ALR II Supliment, h. 1–20.

II_2 = ALR II, serie nouă; vol. I h. 1–274; vol. II h. 275–622; vol. III h. 623–909; vol. IV h. 910–1236; vol. V h. 1237–1570; vol. VI h. 1571–1850.

M II_2 = ALRM II, serie nouă, vol. I, h. 1–424.

Pentru toate acestea, după abreviere se indică harta, urmată de punctele de pe aceasta.

T = ALRT; se indică punctul şi pagina din volum.

MN II = ALR II, vol. I, material necartografiat.

MN II S = ALR II Supliment, material necartografiat. Pentru MN se indică întrebarea și punctele cu răspunsuri.

Octombrie 1972

Centrul de lingvistică, istorie literară și folclor
Iași, Aleea Sadoveanu 12

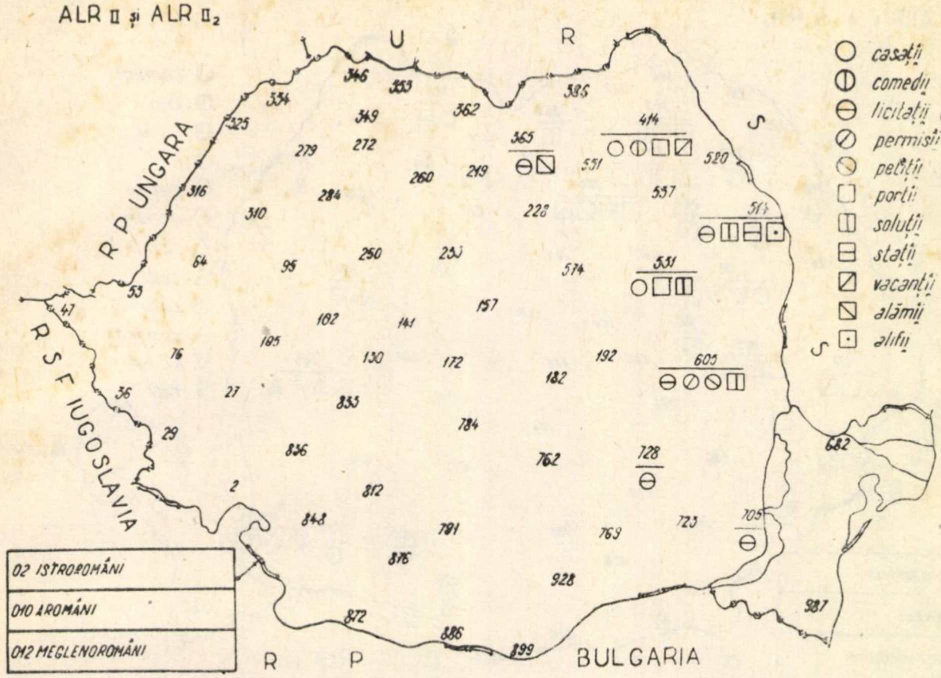
L'amuissement de la finale de quelques néologismes dans les parlers populaires (d'aprés l'ALR)

(*R é s u m é*)

Dans la prononciation courante des néologismes terminés en *-i̯u* (terminaison inconnue aux noms appartenant au fonds ancien), la tendance à l'amuissement de la finale dans les parlers populaires conduit à la disparition de la diphtongue (type *conced*<*concedi̯u* « congé », *dol*<*doli̯u* « deuil »).

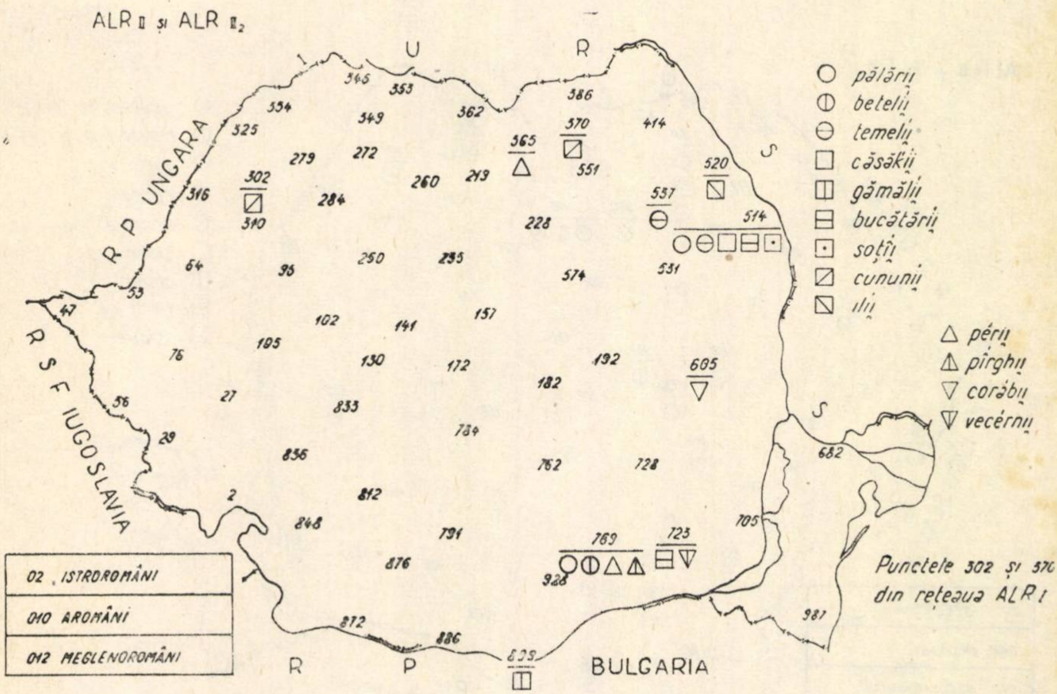
Dans le cas des néologismes (proparoxytones et paroxytones) terminés en *-i-i̯e* (types *casație* « (cour de) cassation », *lămîie* « citron ») — terminaison soutenue par des mots du fonds ancien — la nouvelle finale *-ii̯* (*-îi̯*) (*casații̯*, *lămîi̯*), résultée par la chute de *e*, ne réussit pas à s'imposer. La disparition du son final de la nouvelle terminaison a pour résultat l'apparition du type *casați* (*licitați* « vente aux enchères », *famili* « famille »), soutenue par l'existence, pour les mots anciens, de deux séries parallèles en *-i-i̯e* et *-e*(>*i*) : *unghii̯e* — *unghe* (*-i*) « ongle », *corabii̯e* — *corabi* « navire », *pîrtii̯e* — *pîrte* « sentier ». Le rôle de cette corrélation dans la genèse des formes du type *casați* est prouvé indirectement par l'apparition de formes en *-i-i̯e* pour des néologismes terminés en *-e*, tel *regiunii̯e* < *regiune* « région ».

HARTA 1

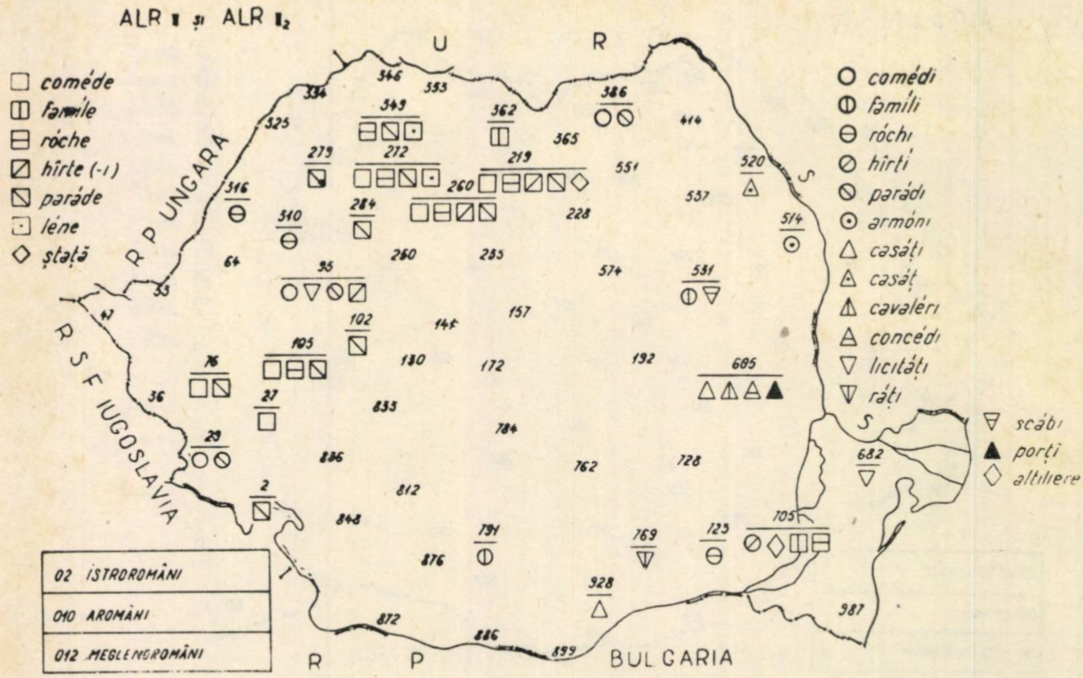

De adăugat:
percepții, în pct. 365, 514, 520, 531

HARTA 2

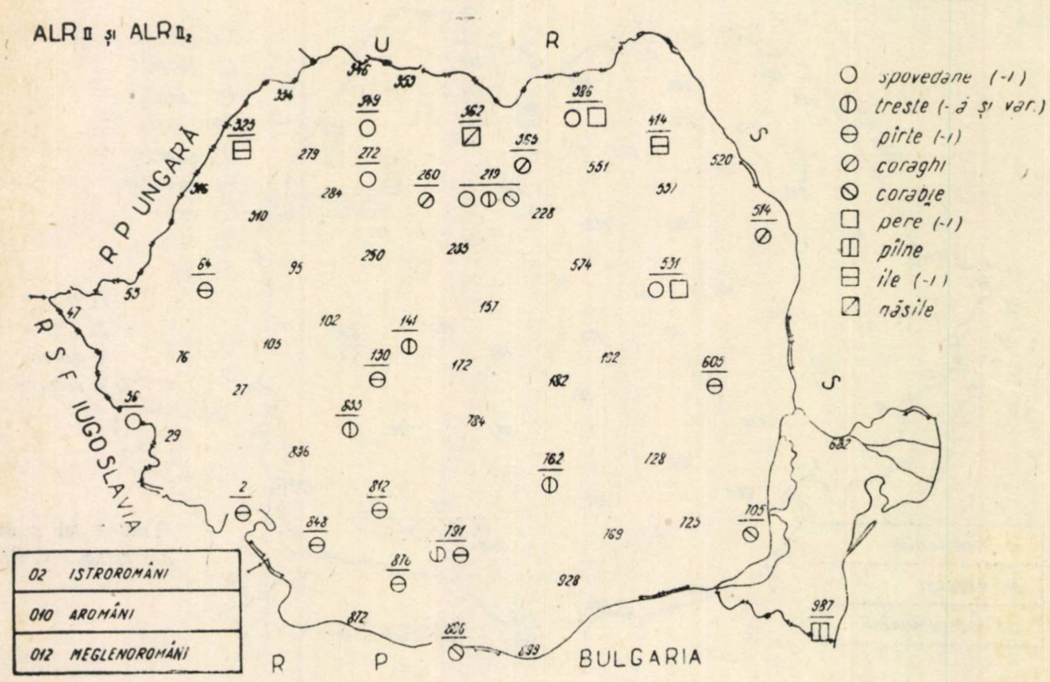

HARTA 3

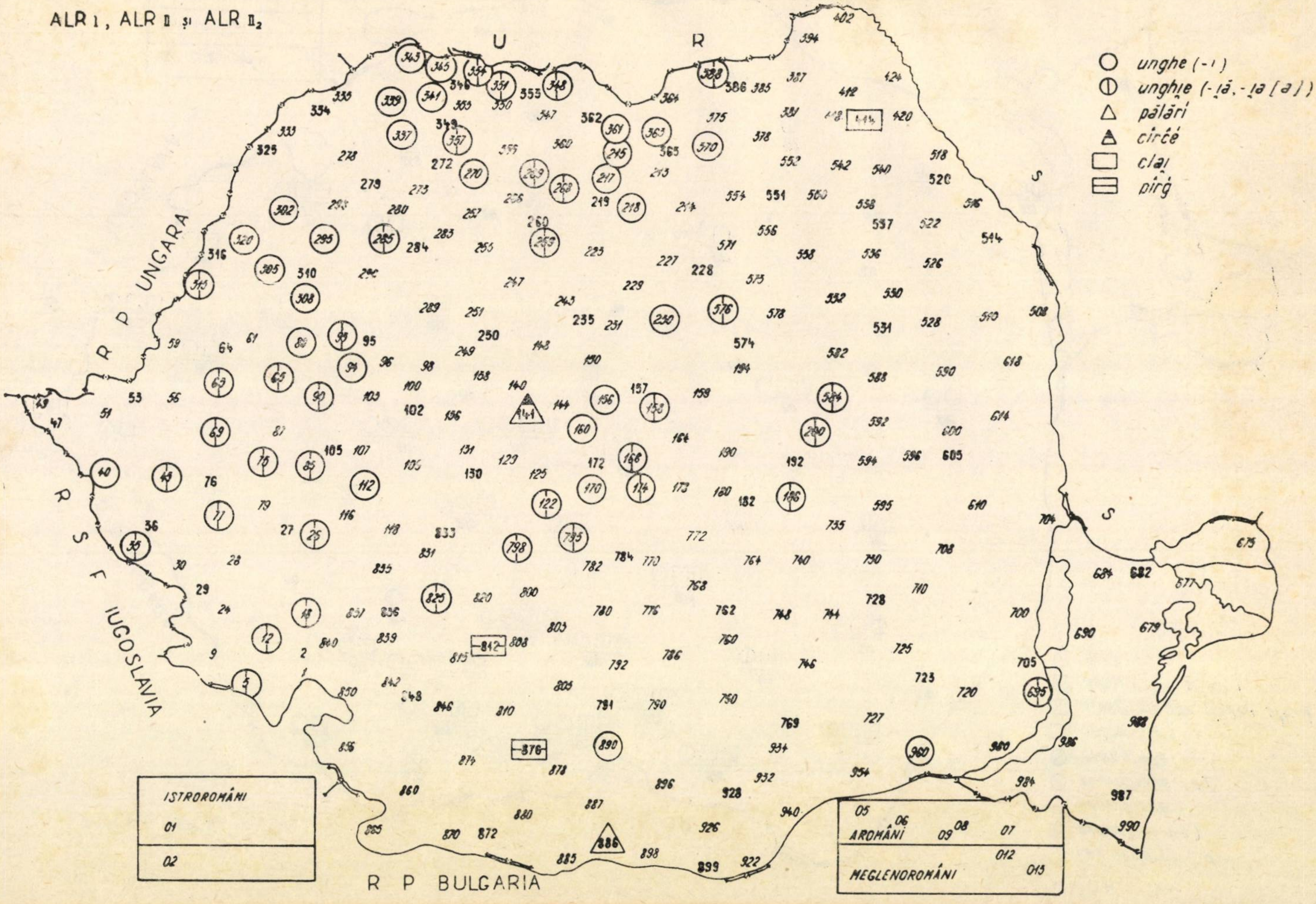

De adăugat:
precepte(-i), în pct. 762, 769.

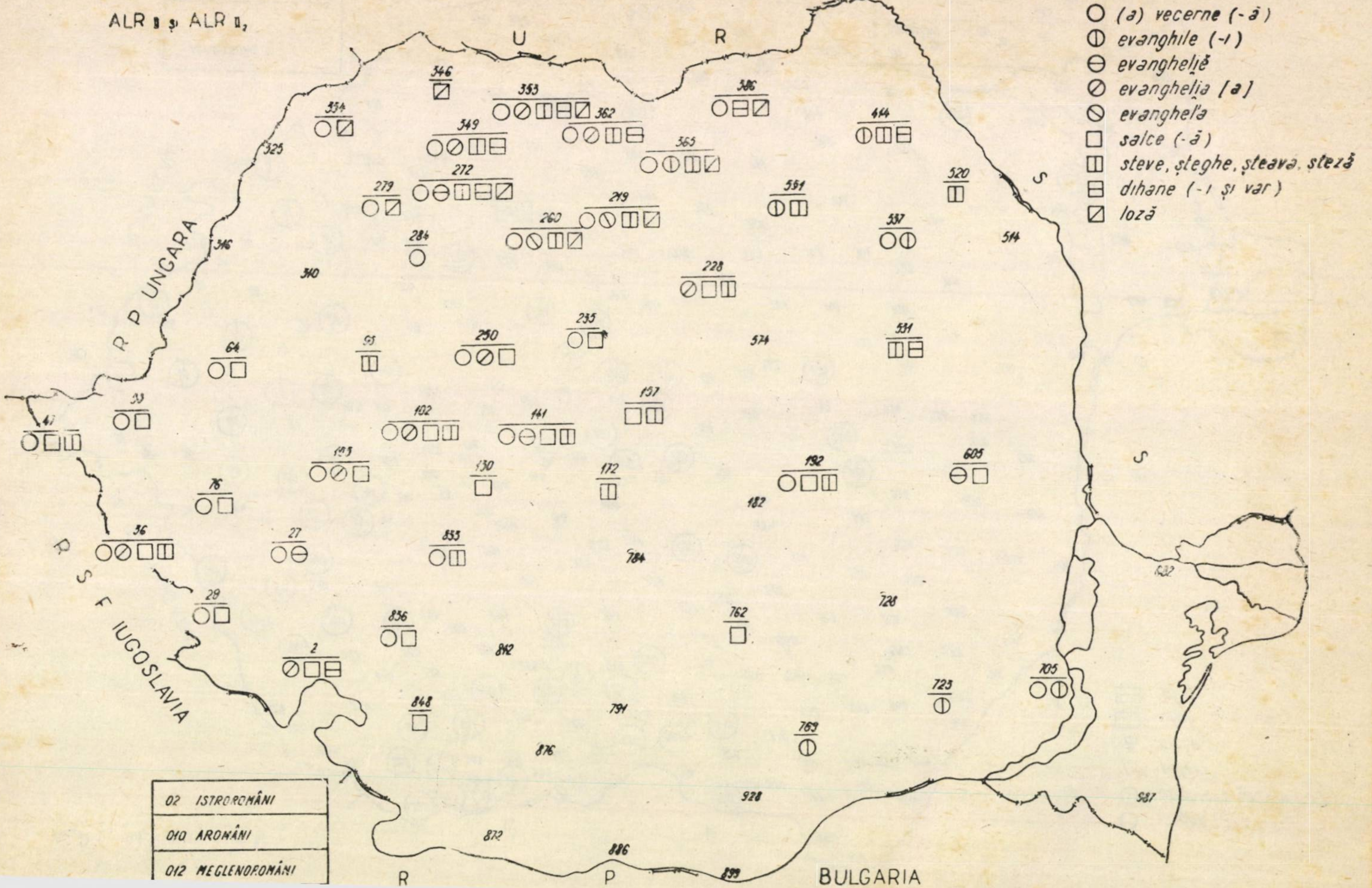
HARTA 6

HARTA 4

ALR I, ALR II și ALR II2
unghe (-i)
unghie (-ĭă, -ĭa [ə])
pălări
circĕ
claĭ
pirg
U R
S S
R P UNGARA
R S F IUGOSLAVIA
R P BULGARIA
ISTROROMÂNI
01
02
AROMÂNI
05
06
09
08
07
MEGLENOROMÂNI
012
013

HARTA 5

ALR I şi ALR II
(a) vecerne (-ă)
evanghile (-i)
evanghelie
evanghelia [a]
evanghel'a
salce (-ă)
steve, şteghe, şteavă, steză
dihane (-i şi var)
loză
U R S S
R P UNGARA
R S F IUGOSLAVIA
R P BULGARIA
02 ISTROROMÂNI
010 AROMÂNI
012 MEGLENOROMÂNI

NOTE DE LEXICOLOGIE ROMÂNEASCĂ [1]

Praf : a face praf (pe cineva) „a(-l) distruge ; a(-l) da gata", foarte frecvent în vorbirea familiară, totdeauna cu sens figurat, oarecum spiritual, cînd vorbitorul se referă la un adversar, indiferent de natura problemei care l-a pus faţă în faţă cu acesta. Iată un citat actual : *I-am turtit* ! *Mai ales că m-am băgat şi-n politică externă. Aici, nenicule, ce să-ţi spui? I-am făcut praf* ! *I-am topit* ! *I-am ars* ! (I. Peltz, *Cuv. lib.*, 15 sept. 1934, p. 4, col. 1).

Praftoriţă „uşa rudimentară de nuiele pe care o au bordeiele ţiganilor şi rudarilor" (*Bul. Soc. Geogr.* XLI, 1923, p. 123).

Pramatie. Îl dau numai pentru a îmbogăţi citatele cu unul relativ recent : *A aflat ea de la Bursuc şi de la alţii ce pramatie a fost bogătaşul nostru în America* (I. Peltz, *Foc în hanul cu tei*, p. 380).

Praşă = *praşilă*. Cu precizarea de mai sus : *Iar cînd s-a întors Ţigău de la praşă...* (V. I. Popa, *Velerim şi Veler Doamne*, p. 52).

Pravilă „canon" (în limbajul bisericesc). Tiktin are citate numai din limba veche. De adăugat Damian Stănoiu, *Adev. lit.*, 15 aug. 1928, p. 5, col. 3 : *...al odăii în care* [*călugărul*] *şi-a făcut pravila şi dormea.*

Prăda : Tiktin nu cunoaşte formele sufixate de prezent, care circulă, desigur, în unele graiuri populare, ale acestui verb [2]. Iată un exemplu : *Dar ca să ucizi şi să prădezi în numele civilizaţiei...* (Dam. Stănoiu, *Adev. lit.*, 23 nov. 1930, p. 1, col. 2).

Prăgar sau *podbal* „grindă" (în Banat, după *Rev. geogr. rom.*, II, 1939, p. 16).

Prăhághiţă „o specie de ciupercă comestibilă", cunoscut dicţionarelor curente, care nu dau citate. Am găsit eu unul din graiul moldovenesc de sud : *Îmi rămînea inima la ... movilele de pîne albă şi moale ca prăhaghiţa de pe la chitării* (Spiridon Popescu, *Adev. lit.*, 21 dec. 1930, p. 4, col. 2).

Prăhod, variantă a lui *prohod* „trecere", înregistrată de Scriban ca aparţinînd graiului bucovinean (după *Şezătoarea*, XXXIV, p. 74). Independent de Scriban, am găsit şi eu acelaşi pasaj din revista citată, unde apare sintagma *prăhodul şanţului*, cu indicarea satului Straja ca sursă a variantei în discuţie.

Prăsnel : este, cu siguranţă, o variantă a lui *prisnel*, absentă la Tiktin, care cunoaşte numeroase altele. Apare în următorul citat, care prezintă interes şi prin nuanţa semantică, ca şi prin poziţia morfologică a

[1] Vezi SCL XXII, 1971, nr. 2, p. 397 şi urm.
[2] Apar la Scriban, fără citate.

acestui cuvînt : *Maxim asculta îmbătat de cap, ca și cum mintea lui, prăsnel, -ar fi răsucit pe loc în mii de învîrtituri* (Victor Papilian, *Rom. lit.*, 20 mai 1933, p. 2, col. 1). Nu-i exclus să avem a face cu o greșeală de transcriere sau de tipar pentru *prîsnel*, provocată pe de o parte de ortografia de pe vremuri (cu *â* pentru *î*), pe de alta, de faptul că autorul citat este, după cît știu, oltean și nu cunoștea din vorbirea sa locală acest cuvînt specific moldovenesc (și numai în graiurile apusene ale Moldovei, spune Tiktin ; în orice caz, în sudul acestei provincii el nu circulă).

Prăștină „un fel de mîncare" (?) : *schembeaua și prăștina* (M. I. Caragiale, *Craii de Curtea Veche*, p. 49). La Tiktin găsim *prâștină* = *boștină* sau *tescovină* (în sintagma *rachiu de praștină*). Ar putea fi același cu *prăștină*, în care caz acesta ar însemna „rachiu, băutură alcoolică tare (făcută din praștină)" ; cf. *tescovină* pentru *rachiu de tescovină*. Tiktin are un *praștină* cu sensul de „prăjină", alt cuvînt, evident, decît cel aici în discuție, și pe care eu l-am întîlnit sub forma *prâștină* (comunicat din județul Botoșani) în *Făt-Frumos*, an. 1938, p. 181.

Prăvăliar, dublet al lui *prăvăliaș* (cf. *cimpoier* — *cimpoiaș* ș.a.), în *Adev. lit.*, 1 aug. 1937, p. 18, col. 3. Acesta din urmă, pentru care Tiktin dă un citat din Hasdeu, apare deja într-o ordonanță a domnitorului muntean Mavrogheni (cf. *Adev. lit.*, 16 ian. 1938, p. 8, col. 4). Pentru atestări mai noi, vezi I. Peltz, *Calea Văcărești* I, p. 55, unde *prăvăliaș* are o nuanță semantică specială („negustor cu prăvălie", opus „negustorului fără prăvălie, ambulant") : ... *dînd lecții de pian odraslelor prăvăliașilor și funcționarilor comerciali înstăriți*. Cf. și Idem, *Foc în hanul cu tei*, p. 33, și T. Arghezi, *Adev. lit.*, 17 sept. 1933, p. 1, col. 6).

Prăzneală „?" : ... *cu mațe de arici, scuturătură de găină, prăzneală de pisică, plisc de cioară* ... (dintr-un descîntec, la V. Papilian, *Rom. lit.*, 20 mai 1933, p. 2, col. 1).

Preamăn și *primăn* : apar ambele la I. Cerbu, *Adev. lit.*, 8 aug. 1937, p. 11, col. 2, cu privire la un vin „gros și negru ca păcura".

Preceas : îl are DLRM, fără altă indicație decît definiția și „etimologia". În schimb, DLRC îl dă ca „rar" și cu un citat din Cezar Petrescu, *Oraș patriarhal*. Acest cuvînt n-ar trebui, cred eu, înregistrat, fiindcă este o „creație", ca să nu spun o invenție, a autorului în cauză, care a pornit de la *preziuă* și *preseară*, existente la Tiktin, cu atestările de rigoare. Primul apare și la Delavrancea, de pildă, celălalt la Frîncu, *Moții*. Tiktin explică direct numai pe *preseară*, și anume ca o formație „savantă" cu prefixul *pre-*. Pentru *preziuă*, trimite la *preseară*. Eu sînt înclinat să invoc modele germane : *Vorabend*, resp. *Vortag* și să le atribui vorbirii ardelenești în sensul larg al termenului. (Dealtfel, al doilea citat pentru *preziuă* Tiktin îl dă tot din Frîncu, *Moții*.)

Prefectoreasă : *N-o să i-o ia înainte o pîrlită de prefectoreasă sau ofițereasă* (*Adev. lit.*, 8 iulie 1934, p. 4, col. 5). Interesează formația, cu sufix „împrumutat" de la *doctoreasă*, analizat în *doct-* + *-oreasă*.

Preluciu, adj. : *oglinda prelucie* [a lacului] (Cezar Petrescu, *Luceafărul*, p. 95). Aceeași observație ca mai sus, s. v. *preceas*.

Premonitor, adj. „care precedă, prevestește sau anunță ceva ce urmează să se producă" : *12 sonete ... premonitoarele poeziei ce trebuie să vină* (Sașa Pană, *Jurnalul literar*, 12 martie 1939, p. 3, col. 4). Cred că

şi aici e vorba de o „creaţie" personală, după un model german sau, poate, latinesc.

Prepeleac „un pătuţ înalt, de unde se păzeşte ceva" [sic !] (Albeşti-Ialomiţa). Scriban înregistrează, fără nici o indicaţie de ordin teritorial, un sens se poate spune identic cu acesta al cuvîntului aici în discuţie : „Turn de lemn de observat hoţii la o vie (numit şi *catargă*)".

Prepurta : *El se preumbla şi se prepurta* (vers popular ardelenesc, în *Adev. lit.*, 17 oct. 1937, p. 11, col. 2).

Prescură : *a purta prescurile*, datină privitoare la morţi (com. Tecuci), despre care regret că nu pot da nici un fel de explicaţie.

Preslaş : ... *primul meu mare dezgust de presă şi de meseria de preslaş* (T. Arghezi, *Poarta neagră*, p. 214). Creaţie personală, după mine reuşită ca valoare stilistică : contaminaţie, voită, între *breslaş* şi *presă*.

De-a prestegala „de-a rostogulul" : *pietroiul lui Sisif porneşte iar de-a prestegala* (Gib. Mihăescu, *V. rom.*, dec. 1926, p. 312).

Preşti : *Ştia, preştia că vorbirea lui era să îmblînzească tot ce e crud*... (Cez. Petrescu, *Oraş patr.* II, p. 224). Încă una din „creaţiile" fecundului romancier, de felul lui *preceas*, înregistrat ceva mai înainte. Este clar că în acest verb, *pre-* are aceeaşi valoare ca în *preceas*, *preziuă* etc. sau ca în *prevedea* ş.a. Îl dă, ca „rar", fără citate, DLRM.

Pretecar, variantă a lui *pretcar* „sfredel" (Nereju-Vrancea, vezi *Soc. rom.*, nov. 1936, p. 14).

Pretimpuriu : *Surîse cu superioritatea omului blazat de prea multe şi pretimpurii experienţe* ... (Cez. Petrescu, *Oraş patr.* I, p. 87). Apariţia în context a acestui adjectiv (după *preamulte*) s-ar explica, poate, şi printr-un fel de atracţie fonetică, întemeiată însă pe o apropiere semantică, stabilită de autor, între *prea* „foarte" şi *pre-* „înainte de" (în combinaţie cu *timpuriu*, sinonim oarecum cu paronimul lui : ceea ce vine, se întîmplă etc. mai repede, mai devreme etc. decît ne aşteptăm dă impresia de excesiv). Şi pe acest cuvînt îl înregistrează, tot fără citate, DLRM.

Pretoriţă „soţia pretorului" [3] : ... *amintindu-şi de concediul protopopului, de divorţul pretoriţii* ... (Dam. Stănoiu, *V. rom.*, sept.—dec. 1932, p. 126).

Priboi „parul scurt cu care se fac gropi pentru parii la gard" [sic !] (Andrieşeni-Iaşi). Împotriva aparenţelor, acest sens nu diferă prin nimic esenţial de cel existent în toate dicţionarele, şi anume „unealtă de oţel cu care se fac sau se lărgesc găuri de tablă, în piele etc." Elementul semantic comun este „găurirea" unui material oarecare.

Pricăjit. Dintre dicţionarele folosite de mine pentru verificarea situaţiei reale a vocabularului românesc, numai DLRM cunoaşte acest adjectiv (de fapt, participiul perfect al lui *a pricăji*), pe care îl dă ca regional şi-l explică prin „insuficient dezvoltat; pipernicit". Textele dovedesc însă că cuvîntul e destul de răspîndit teritorial vorbind şi totodată prezent în scrieri literare, care nu au totdeauna caracter regional. Iată citatele de care dispun : ... *ca şi cînd i-ar fi fost gura pricăjită* (Dam. Stănoiu, *Adev. lit.*, 10 martie 1935, p. 6, col. 1) ; *În uliţă a văzut un om pricăjit şi mititel* (V. I. Popa, *Velerim*, p. 22) ; *ca ţepi pricăjiţi dintr-o barbă de spîn*

[3] Între cele două războaie, *pretor* „administrator de plasă", la un moment dat, dacă nu mă înşel, şi „subprefect" în sensul etimologic al cuvîntului („adjunct, unic, al prefectului").

(Cez. Petrescu, *Dromichet*, p. 156). În ultimele două citate, sensul este cel dat de DLRM (cu o nuanță stilistică, puțintel forțată, în al doilea). La Dam. Stănoiu avem a face cu un înțeles foarte diferit, care amintește de ale lui *a pricăji* din limba veche și, se pare, din vorbirea populară moldovenească : „a murdări, a spurca, a păta" (fig.). *Gură pricăjită* însemnează, deci, „gură spurcată" („care menește a rău[4], care cobește"), „gură pocită care cobește)".

Prichindel : dicționarele îl consideră substantiv, și puținele citate pe care le aduc confirmă acest punct de vedere. Cf. și pl. *prichindei* : *prichindeii mahalalei* (I. Peltz, *Țară bună*, p. 6). Dar în exemplul următor : *devii mai puțin prichindică vorbindu-mi de Paul Morand* (*Adev. lit.*, 17 iunie 1934, p. 4, col. 1) pare a fi adjectiv, deși substantivele cu valoare calificativă pot avea grade de comparație (cf. *N. este mai poet sau mai filozof decît M.*). Ne interesează aici în mai mare măsură forma feminină (cu nuanță stilistică, de origine familiară), în *-ică*, oarecum „normală" (cf. *mititică* — *mititel*). Scriban dă un fem. (subst.) *prichinduță*, care, privit din punctul de vedere al formării cuvintelor, nu este un derivat propriu-zis de la *prichindel*, ci are numai „temă" identică (*prichind-*) cu a acestuia.

Pricinaș : apare în toate dicționarele. Tiktin îl discută însă s.v. *împricinat*, ținînd seamă de semnificația mai mult învechită și populară a acestui cuvînt[5]. În limba actuală, sub toate aspectele ei, el însemnează „certăreț, gîlcevitor" (DLRM). Iată un citat corespunzător : *încrezut, bătăuș, pricinaș și chiar criminal* (*Adev. lit.*, 11 iulie 1937, p. 9, col. 3).

Prihod : — *He-e ! Cît de străin, da' dacă-i vînător, vede el cum stă plaiu', îndată își face socoteală : ia prihod, colo, mai în vale, trebuie să fie prihod, așteaptă cineva* ... (A. Frunză, *Adev. lit.*, 6 iulie 1930, p. 9, col. 3). Lipsește în dicționare. Dat fiind că autorul, fost profesor de liceu la Iași și colaborator asiduu la *V. rom.* (după primul război mondial), era originar de peste Prut, cred că cunoștea acest cuvînt din vorbirea moldovenească, cu sensul etimonului (rus. приход), adică „sosire, venire" (= locul unde, datorită poziției, vine sau poate veni vînatul).

Prijoni : variantă, necunoscută dicționarelor, a lui *sprijini*. Scriban îl înregistrează pe acesta fără *s* : *prijeni* (cf. și subst. *prijin*), care a putut deveni *prijoni* prin faza **prijăni*. Am trei citate, toate din opera literară a lui Gib. Mihăescu (oltean) : *Era Gîrneață de serviciu ..., iar eu stam aicea și prijoneam pe ruși* (*Rusoaica*, p. 189) ; *un domn care sărise ... pentru a prijoni coborîrea a trei cucoane* (*Student* ..., p. 11) ; *unde trebuia prijonit cu altul* (*Dona Alba*, p. 8). Că avem a face cu un cuvînt specific oltenesc, rezultă și din faptul că, acum peste 30 de ani, stînd de vorbă cu un oltean destul de cultivat, am reținut, la un moment dat, forma de conjunctiv *să sprijoane*, aparent curioasă la un verb în *-i*. Cf. *să iese*, *să miroase* etc.

Prilipcă, variantă a lui *prelipcă* „poiată, celar", existente, ambele, la Scriban, de la care a luat, fără nici o modificare, DLRM numai forma

[4] La Scriban găsim sensul „a face să-i meargă rău (cuiva)", dat însă pentru graiurile moldovenești.

[5] Cf. M. Sadoveanu, *Creanga de aur*, p. 28 : *convoiuri de pricinași.*

(Cez. Petrescu, *Dromichet*, p. 156). În ultimele două citate, sensul este cel dat de DLRM (cu o nuanță stilistică, puțintel forțată, în al doilea). La Dam. Stănoiu avem a face cu un înțeles foarte diferit, care amintește de ale lui *a pricăji* din limba veche și, se pare, din vorbirea populară moldovenească : „a murdări, a spurca, a păta" (fig.). *Gură pricăjită* însemnează, deci, „gură spurcată" („care menește a rău[4], care cobește"), „gură pocită care cobește)".

Prichindel : dicționarele îl consideră substantiv, și puținele citate pe care le aduc confirmă acest punct de vedere. Cf. și pl. *prichindei* : *prichindeii mahalalei* (I. Peltz, *Țară bună*, p. 6). Dar în exemplul următor : *devii mai puțin prichindică vorbindu-mi de Paul Morand* (*Adev. lit.*, 17 iunie 1934, p. 4, col. 1) pare a fi adjectiv, deși substantivele cu valoare calificativă pot avea grade de comparație (cf. *N. este mai poet sau mai filozof decît M.*). Ne interesează aici în mai mare măsură forma feminină (cu nuanță stilistică, de origine familiară), în *-ică*, oarecum „normală" (cf. *mititică — mititel*). Scriban dă un fem. (subst.) *prichinduță*, care, privit din punctul de vedere al formării cuvintelor, nu este un derivat propriu-zis de la *prichindel*, ci are numai „temă" identică (*prichind-*) cu a acestuia.

Pricinaș : apare în toate dicționarele. Tiktin îl discută însă s.v. *împricinat*, ținînd seamă de semnificația mai mult învechită și populară a acestui cuvînt[5]. În limba actuală, sub toate aspectele ei, el însemnează „certăreț, gîlcevitor" (DLRM). Iată un citat corespunzător : *încrezut, bătăuș, pricinaș și chiar criminal* (*Adev. lit.*, 11 iulie 1937, p. 9, col. 3).

Prihod : *— He-e! Cît de străin, da' dacă-i vînător, vede el cum stă plaiu', îndată își face socoteală : ia prihod, colo, mai în vale, trebuie să fie prihod, așteaptă cineva* ... (A. Frunză, *Adev. lit.*, 6 iulie 1930, p. 9, col. 3). Lipsește în dicționare. Dat fiind că autorul, fost profesor de liceu la Iași și colaborator asiduu la *V. rom.* (după primul război mondial), era originar de peste Prut, cred că cunoștea acest cuvînt din vorbirea moldovenească, cu sensul etimonului (rus. приход), adică „sosire, venire" (= locul unde, datorită poziției, vine sau poate veni vînatul).

Prijoni : variantă, necunoscută dicționarelor, a lui *sprijini*. Scriban îl înregistrează pe acesta fără *s* : *prijeni* (cf. și subst. *prijin*), care a putut deveni *prijoni* prin faza **prijăni*. Am trei citate, toate din opera literară a lui Gib. Mihăescu (oltean) : *Era Gîrneață de serviciu ..., iar eu stam aicea și prijoneam pe ruși* (*Rusoaica*, p. 189); *un domn care sărise ... pentru a prijoni coborîrea a trei cucoane* (*Student ...*, p. 11); *unde trebuia prijonit cu altul* (*Dona Alba*, p. 8). Că avem a face cu un cuvînt specific oltenesc, rezultă și din faptul că, acum peste 30 de ani, stînd de vorbă cu un oltean destul de cultivat, am reținut, la un moment dat, forma de conjunctiv *să sprijoane*, aparent curioasă la un verb în *-i*. Cf. *să iese*, *să miroase* etc.

Prilipcă, variantă a lui *prelipcă* „poiată, celar", existente, ambele, la Scriban, de la care a luat, fără nici o modificare, DLRM numai forma

[4] La Scriban găsim sensul „a face să-i meargă rău (cuiva)", dat însă pentru graiurile moldovenești.

[5] Cf. M. Sadoveanu, *Creanga de aur*, p. 28 : *convoiuri de pricinași*.

cu *pre-*, socotită oarecum „literară" (de fapt, etimologică). Am un citat : [casă] *cu o prispă, cu prilipcă și chiar cu antreţel* (M. D. Sturdza, *Adev. lit.*, 28 martie 1937, p. 5, col. 1).

Priloforisi (refl.) „a se hotărî" (?) : *Ce s-aude, cucoane Victor ? V-aţi priloforisit ? Jucăm ceva ?* (Sărm. Klopştock, *Dimineaţa*, 26 ian. 1926, p. 3). Pare a fi un grecism din epoca fanariotă, dar L. Gáldi, *Les mots d'origine néogrecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapesta 1939 nu-l cunoaşte.

Prim, extras din sintagme, dispărute astăzi, ca *prim-preşedinte* (al Tribunalului, al Curţii de Apel etc.) şi sinonim cu acesta, deci tot substantiv. Uzitat mai cu seamă în limbajul magistraţilor şi avocaţilor de pe vremuri, a ajuns totuşi să circule şi în vorbirea curentă a unor categorii sociale, apropiate, într-un fel sau altul, de lumea justiţiei, şi apoi în limba scrisă. De ex. : *«Primul»*[6] *era creatura ţărăniştilor* (*Adev. lit.*, 22 dec. 1934, p. 10, col. 3).

Prima, adj. invar. „foarte bun, de primă calitate, perfect". Frecvent în vorbirea familiară şi populară, absent însă în dicţionare, ai căror autori îl puteau găsi totuşi chiar la Sadoveanu : *devenise cel mai prima urmăritor al cerbilor* (*V. rom.*, nov. 1937, p. 5). Iată şi alte citate : *cel mai prima şofer* (T. Brunea-Fox, *Cuv. liber*, 2 iunie 1934, p. 7, col. 1) ; *E cel mai prima pensular* (I. Peltz, *Calea Văcăreşti* I, p. 95). Cred că e continuatorul v. rom. *den primă, de-a prima, prima*, aceasta în vorbirea populară (se pare, exclusiv moldovenească). În cea familiară-orăşenească s-ar putea să fie o „abreviere" din *prima calitate* : negustorii mai mărunţi îşi recomandau marfa folosind numai adjectivul.

Primaş „violonist prim (al unei orchestre)" : *Ca şi auxiliarii lui, ... prefăcuţi toţi în corişti, primaşul nu cedează din tensiune. Abia dacă rupe firele desfăcute din arcuş* (R. Cioflec, *V. rom.*, iulie-aug. 1932, p. 232).

Primură : *fă-mă primură-nvărgată* (dintr-o poezie populară ardelenească, *Adev. lit.*, 4 iulie 1937, p. 7, col. 3). Pare a fi forma populară a numelui de floare *primula*, adaptat la sistemul fonetic „normal".

Primus „lampă specială de gătit". Este una dintre denumirile artificiale date obiectelor după criterii extralingvistice, care, prin uz frecvent şi îndelungat, şi-au făcut drum în vocabularul curent al limbii. Cf., de pildă, *godin*. Îl are DLRM. Eu l-am întîlnit la H. Papadat-Bengescu, *Logodnicul*, p. 279 : *pregătea primusul să-i încălzească mîncarea*, şi la Gh. Brăescu, *Conaşii*, p. 110 : *să gătească ceva uşor la primus*.

Prinzătoare : apare la Scriban şi în DLRM, dar e insuficient definit, ca să nu spun neclar. Căci primul spune „instrument de prins animale, în special păsările", iar celălalt „cursă de prins păsări" (cu precizarea „rar"). Eu cunosc din copilărie acest obiect, pe care socot util să-l descriu, aşa cum apărea el pretutindeni la Tecuci şi în împrejurimi (foarte probabil, avea o zonă de răspîndire destul de mare în sudul Moldovei). Era o colivie (sau, cu denumirea locală, cuşcă), construită din sîrmă fixată pe un schelet de lemn şi în formă paralelipipedică. Spre deosebire de colivie, în care stau păsările cîntătoare (numai acestea !), cumpărate sau prinse şi care constă dintr-o singură încăpere, prinzătoarea avea două : una de mări-

[6] Semnele citării aveau, în mintea autorului, rostul să atragă atenţia asupra sensului (este vorba de primul preşedinte al unui tribunal).

mea unei colivii obişnuite, a doua, mult mai mică, cu peretele exterior mobil, servea oarecum ea singură drept cursă, în sensul că peretele mobil se aşeza înclinat şi era sprijinit foarte slab pe un beţişor. În încăperea mare se găsea totdeauna o pasăre (din aceeaşi specie ca aceea care trebuia prinsă). Ea avea rolul de ,,nadă", atrăgea, prin prezenţa şi prin cîntecul ei, păsările libere, care se lăsau înşelate şi căutau să intre în colivie, ceea ce şi făceau, aşezîndu-se mai întîi pe peretele mobil, care, sub presiunea fie şi mică a greutăţii păsării, îşi lua poziţia lui normală, de perete propriu-zis, închizînd astfel încăperea, cu pasărea prinsă în ea. Am şi un citat, care, deşi scurt, cred că se referă la obiectul descris de mine : *prinzătoare de sticleţi* (Dan O. Boldur, *Adev. lit.*, 26 mai 1935, p. 5 col.1).

Prior : *Dimineaţa, priorii şi ciocîrliile* ... (Emil Coliu, *V. rom.*, 30 apr. 1934, p. 28). Acelaşi cu *prihor*, prin pierderea lui *-h-*, simplă aspiraţie la un moment dat, care, la rîndul lui, este, cred, o variantă morfologică (un fel de masculin) a lui *prigoare*. Scriban îl notează la sfîrşitul articolului consacrat acestuia din urmă. În schimb, Tiktin le tratează ca două cuvinte diferite, bazîndu-se, probabil, pe faptul că fiecare denumeşte altă pasăre, dar s.v. *prihor* citează, ca variante, pe *prigoare*, *prigorie*, de care se ocupă s.v. *prigoare*, şi se gîndeşte la eventuale confuzii. Că păsări şi animale în general (tot aşa plante) se confundă adesea, e un lucru bine cunoscut, şi nu numai de la o regiune la alta. *Prior* apare şi în volumul colectiv de versuri *Poeţii tineri ardeleni*, p. 158.

Priporît : *Spre fierăstraie ducea drum priporît, înfundat în omăt* (Otilia Cazimir, *Adev. lit.*, 1 iunie 1929, p. 3, col. 1). Derivat de la *pripor* ,,povîrniş", întocmai ca *ponorît* de la *ponor* ,,coastă prăpăstioasă" (aproape sinonim cu *pripor*), parcă ar fi participiile perfecte ale unor verbe, probabil neexistente, *priporî*, respectiv *ponorî*.

Pristăn : *O şi cam necăjau* [pe nevasta tînără pe care o puneau să toarcă ,,de haz"], *fiindcă în capul fusului nu-i dau «pristăn», ci un măr, o bucată de pîine, un cartof etc., ca să scape fusul cît mai des şi veselia să crească.* (N. Dragomir, *Săliște*, p. 247). Este greu de descifrat semantic acest cuvînt, pe care autorul însuşi îl pune în ghilimele. Dicţionarele cunosc verbul, învechit, *a pristăni* ,,a sta lîngă cineva, a-i fi de ajutor (?), a ţine cu el; a admite, a accepta ceva".

Pristoleanca, numele unui dans popular; vezi *Jurnalul literar*, 10 sept. 1939, p. 2, col. 3. Îl are şi DLRM, care nu înţeleg de ce îl dă în forma nearticulată. Se ştie că asemenea denumiri au totdeauna articol.

Prişniţ(ă) : etimologia, propusă în DLRM (<n. pers. *Priessnitz*), apare în *V. rom.*, dec. 1938, p. 66. Un citat propriu-zis se poate găsi la Camil Baltazar, *Tărîm transcendent*, p. 136.

Privelişte : la T. Arghezi, *Adev. lit.*, 20 mai 1934, p. 1, col. 2 (*cartea românească şi scriitorul ei au cîştigat doi paşi mari, ieşind în privelişte*), acest cuvînt însemnează ,,public" (=vileag), sens la care a ajuns prin etapa ,,spectacol". DLRM înregistrează loc. adv. *în privelişte* ,,în văzul tuturor ; la vedere".

Probăluire, infinitiv substantivat de la varianta cu *pro-*, absentă în dicţionare, a lui *prubului* : ... *e vorba numai de un chil* [de vin], *ca să facem o ,,probăluire"* (Dam. Stănoiu, *Adev. lit.* 29 nov. 1931, p. 4, col. 1). Ghilimelele sînt ale autorului.

Procovăț „capacul sicriului" (Tecuci). Scriban îl dă cu sensul de „învălitoare a sicriului".

Profes pentru *profesor* : ... *care cică învață în școală să se facă profes.* (I. C. Vissarion, *Adev. lit.*, 21 apr. 1929, p. 5, col. 1). L-am auzit și în vorbirea populară de la Tecuci.

Profesional, s. m., „școală profesională" : *dumneaei e fată subțire, cu «profesional».* (*Adev. lit.*, 16 iunie 1935, p. 8, col. 6). Mult mai frecventă era forma feminină (*profesională, comercială*).

Profesorică, diminutiv afectiv (despre o profesoară mică de statură). V. Cez. Petrescu, *Duminica orbului*, p. 126.

Progradie, variantă, necunoscută dicționarelor, a lui *pogradie* (și *progadie*) „cimitir" : *în jurul bisericilor puse pe un vîrf de deal, cu progradia țepoasă de cruci într-o rînă* ... (G. Călinescu, *Viața lui Mihail Eminescu*, ed. I, p. 112). Formal vorbind, am avea o contaminație a celor două variante amintite. De fapt, cred că este vorba de o confuzie din partea autorului [7], citadin prin excelență. Cf. și *progade* (*V. rom.*, mai 1940, p. 64).

Promoroacă „redută de pămînt" (C. Vasiliu, *Movila Răbîii*, p. 95).

Pronunța (refl.) „a lua atitudine, a-și spune părerea, a răspunde deschis la întrebare" (în vorbirea familiară) : *Băieții nu vor să se p r o n u n ț e* [8] (I. Peltz, *Cuv. liber*, 13 apr. 1935, p. 6, col. 1).

Propeliște „interdicție" : ... *propeliștea severă din ochii surorii mai mari* (Cez. Petrescu, *Oraș patr.* II, p. 53). Creație personală, destul de reușită, prin contaminarea sinonimelor *opreliște* și *propeală* (= *proprealǎ*).

Propune pentru *a propune o partidă* (în vederea căsătoriei) : *I se și «propusese» băiatul* (I. Peltz, *Foc în hanul cu tei*, p. 197). Ghilimelele provin de la autor. Și *propunere*, pentru *propunere* (a unei partide) *de căsătorie.*

Propuscă „permis ; bilet de trecere", rusism în graiurile moldovenești de peste Prut, apare [9], din cauza mediului ambiant, la Gib. I. Mihăescu, *Rusoaica*, p. 148 : *dacă acea voce de cristal n-ar fi arătat, înainte de orice propuscă și semnalment, că am de-a face cu o boieroaică veritabilă.*

Protos : în vorbirea familiară se întrebuințează nu numai ca termen oarecum tehnic (la jocul de cărți : cel care are dreptul să dea cărțile înaintea celorlalți), ci și cu sensul oarecum general sau abstract de „primul dispus să facă ceva, să participe la o acțiune" (de obicei, dacă nu chiar totdeauna, cu nuanță glumeață).

Provă (= *proră*). Iar un citat : *Oamenii înaintară spre provă, speriați, derutați de prezența comandantului.* (Geo Bogza, *Cuv. lib.*, 15 sept. 1934, p. 10, col. 1).

Prujă „glumă" : apare în dicționare (la Scriban cu o trimitere la *V. rom.*). L-am întîlnit la Sp. Popescu, *Adev. lit.*, 8 ian. 1933, p. 1, col. 4 : *Mă rog — gîndeam eu, în bătăile grăbite ale inimii — îi prujă o nenorocire ca asta* ? !

Prună : poate avea și sensul de „țuică (de prune)". De pildă : *era... cu o jumătate de «prună»* [10] *înainte.* (Maria Arsene, *Adev. lit.*, 24 oct. 1937, p. 10, col. 3—4).

[7] Adică de înregistrare „aproximativă" a cuvîntului.
[8] Subliniat de autor.
[9] Fără nici un semn special care să atragă atenția.
[10] Cuvîntul e pus în ghilimele de autor.

Pruncă, fem. lui *prunc*. Îl au Scriban și DLRM. L-am găsit într-o poezie populară din Ardeal : *da-ți-ar Dumnezeu o pruncă* ! (*Adev. lit.*, 4 iulie 1937, p. 7, col. 3).

Prundar [1] „muncitor care cară (sau scoate ?) prund" : este folosit de Liviu Rebreanu (vezi *Rev. fund.*, sept. 1939, p. 710). După modelul lui *nisipar*<*nisip*.

Prundar [2], numele unor păsărele (v. Tiktin și Scriban). Un citat : *cu o fustă neagră, cu coadă, ca la un prundar* (*V. rom.*, iunie-aug. 1936, p. 41).

Prunel „țuică" (*Dimineața*, 2 ian. 1935, într-un articol de L. Sebastian). Este greu de spus dacă ne găsim în fața unei creații personale sau a unui cuvînt cu o anumită circulație. Ca formație, aparține la categoria pseudo-diminutivelor, de felul n. top. *Tecucel* (pîrău care curge prin sau în apropiere de orașul Tecuci), *săricică* „sare de lămîie" < *sare* ș.a., care nu exprimă un aspect minor al noțiunii din temă, ci numai ceva „asemănător cu" sau „apropiat de" ea.

Pruteț „baltă pe malul Prutului" : *în singurătatea prutețelor ori dunărețelor* [11] (M. Sadoveanu, *Adev. lit.*, 10 ian. 1937, p. 10, col. 1). Explicația dată la cuvîntul imediat precedent este valabilă și aici. S-ar putea gîndi cineva, fără să aibă totuși dreptate, că o baltă de pe malul Prutului e un Prut mai mic. Evident că rîul întrece cu mult balta ca dimensiuni, dar ideea de bază, punctul de plecare nu este acesta, ci „apropierea (bălții) de", deci și, într-un fel oarecare, asemănarea ei cu rîul.

Pufeică „antireu vătuit, tunică soldățească vătuită" (vezi *Anuarul liceului „Petru Rareș"*, 1934—1935, p. 69). Același cu *pufoaică*, dat de DLRM, care nu este însă, cum se spune acolo, un derivat de la *puf* cu suf. *-oaică*, ci un împrumut din rusește, unde cuvîntul respectiv sună *fufaika*. La noi a intervenit (în prima parte a lui) etimologia populară cu *puf* (haina e moale din cauza vatei), iar în a doua, analogia cu suf. *-oaică* (o formă „rotunjită" a lui *-aică*).

Pufuiat „pufos, ca puful" (?) : *plopi tremurători și pufuieți*.(V. I. Popa, *Velerim*, p. 174).

Puhoi „a veni în cantitate mare, ca un puhoi ; a năvăli" : *au puhoit oaspeții din România liberă*. (Cez. Petrescu, *Nirvana*, p. 112). Creație, probabil, personală, aparent reușită. O găsim și în *Comoara regelui Dromichet* de același autor : *au puhoit oameni străini* (p. 246) ; *unde au puhoit izvoarele grase* (p. 304).

Puhonț, variantă a lui *pohonț* (*Îns. ieșene*, iunie 1939, p. 474).

Pui [1] (despre oameni) „naiv, începător (într-o profesiune etc.)" ; la fel fem. *puică* (cf. *boboc* „idem"). De ex. : *pînă și puii și puicile de la Conservator care fac coadă la ieșire* (*Adev. lit.*, 1 iulie 1934, p. 9, col. 2). Ca termen de adresare, poate avea, în momente de enervare etc., sens peiorativ (la fel cu *dragă*, de pildă) : *Isprăvește cu basmele, puiule, Bursucule* ; *asta am spus*. (I. Peltz, *Adev. lit.*, 25 nov. 1934, p. 4, col. 1). Ca determinant al unor anumite substantive, dă noțiunii exprimate de acestea o valoare superlativă (cf. *pui de ger*). L-am întîlnit cu această funcțiune și în cazuri pe care nu le-am discutat în *Stilistica limbii române* : *În privirea femeilor tinere ... înflorea un pui de zîmbet*. (I. Peltz, *Calea Văcărești*

[11] Altă formație similară.

I, p. 152; cf. şi Idem, «*Actele vorbeşte*», p. 60). — Uzuri ca *pui de cireş* etc. există şi în alte regiuni ale Romaniei, de ex. arag. *pollizo* „vástago de un árbol" (*Rev. fil. esp.* XXIII, 1936, p. 407); castell. *pollo* „es el tallo e hijo que echa el árbol" (*ibid.*, p. 408).

Pui [2]: nu e numai reflexiv şi nu se referă exclusiv la animale, cum spun dicţionarele. Cf. Cez. Petrescu, *Oraş patr.*, II, p. 192 : *Minciuna ... multiplicîndu-se, puind alte şi alte minciuni* ... Nu-i vorba de o folosire personală, în felul acesta, a verbului.

Puiag „pod deasupra grajdului pentru păstrat recolta şi nutreţul vitelor" (vezi *Lucr. Inst. Geogr.*, Cluj II, 1926, p. 101; e vorba de Ţara Haţegului şi de regiunea Pădurarilor). Cf. şi O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 330.

Puiandră (fig.)„fetişcană", dat de Tiktin (cu citat din texte populare) şi de DLRM, ne întîmpină şi în literatura cultă : *veneau turcii şi culegeau ... mîndreţe de romănce, puiandre necoapte* (I. Peltz, «*Actele vorbeşte*», p. 239).

Puicar „vînzător ambulant de pui (la Bucureşti)". L-am întîlnit în ziare.

Puiede : este una dintre numeroasele variante ale lui *poiadă* „gloată", dată de Scriban ca principală (alături de *poiade* şi *puiedie*). Cea înregistrată de mine (după *Bul. Soc. Geogr.*, LIII, 1934, p. 135, 136) lipseşte. A rezultat, normal (din punct de vedere fonetic), din *poiade* (cu *ia* > *ie*, sub influenţa lui *-e* şi cu *o* neaccentuat > *u*). Va fi intervenit şi influenţa verbului din aceeaşi familie *a puiezi.*

Puieţie „derivat de la puieţ". L-am fişat, în grabă, din *V. rom.*, apr. 1940, p. 78, fără contextul în care apare.

Pul „piesă folosită la jocul de table". Îl dă DLRM, ca de obicei, fără citat. L-am întîlnit la Cez. Petrescu, *Oraş patr.* I, p. 163 : *Deschise cutia de table şi începu să aşeze pulurile pentru amîndoi, în poziţiile inamice de atac.*

Pumn: pentru *un pumn* (*de bani*), cf. paralela it. dial. (Petra-Rieti) *puinu* „quanto si contiene in un pugno chiuso" (*L'Italia dialettale*, XIV, 1938, p. 70). — De adăugat, în ce priveşte vb. *pumni* „a bate cu pumnii (pe cineva)", retor. (Gardena) *puńkę́* „dar dei pugni", explicat de C. Salvioni, *ibid.*, p. 88, nr. 44, din reflexele retoromane respective ale lat. *pugnus.*

Pune : *a pune mîna* „a ciupi, a fura" (eufemistic, în vorbirea familiară).

Pungaş : cf. it. *borsaiolo* „ladro di borse" < *borsa* „pungă".

Pungălitură „împunsătură (cu acul)" (?): *cusăturile să fie vizibile în pungălituri roşii pe pielea palidă.* (T. Arghezi, *Ţara de Kuty*, p. 153). Cred că am auzit (fără să-l fi notat) şi vb. *pungăli* „a împunge (în sensul de a coase într-un anumit fel)". Pe altă fişă am găsit acest verb sub forma *punguli*, şi tot la Arghezi, *Ochii Maicii Domnului*, p. 221 : *pentru că le pungulise lîngă Sabina.*

Pungi : apare în dicţionare, dar fără atestări propriu-zise. Dau eu cîteva : *Tanti Fira ... se retrase doi paşi punguindu-şi gura şi apoi, apropiindu-se şi sărutîndu-l, zise patetic şi serios* ... (G. Călinescu, *Rom. liter.*, 17 sept. 1932, p. 3, col. 2); *pergamentul obrazului se punguise.* (Cez. Petres-

cu, *Oraș patr.*, I, p. 243). O variantă morfologică a acestui verb este *pungui* : *Un fel de măr punguit de zbîrcituri premature* (I. Igiroșeanu, *Adev. lit.*, 29 apr. 1934, p. 3, col. 6), care, la alții, este sinonim cu *a pungăși*, adică „a buzunări, a fura" (*V. rom.*, aug.—oct. 1948, p. 46).

Punihós „(om) care se uită urît" (Schitul Duca — jud. Vaslui), același cu *ponivós* „miop, cu vederea slabă", existent în dicționare.

Pupuică, dat de Tiktin ca fem. al adj. *pupui* „drăguț, curățel", apare cu valoare substantivală la M. I. Caragiale, *Craii de Curtea Veche*, p. 136 : *era aceeași cu pupuica spilcuită*. Schimbarea se explică, cred, sub (sau și sub) influența lui *puică* (despre femeie).

Puradichi (sg.) „specie de pește" : *cîte-un biban ..., cîte-o roșioară proastă și puradichiul cel țepos și chier care s-a ferit de urgia părinților canibali* (Dam. Stănoiu, ap. G. Călinescu, *V. rom.*, 30 nov. 1933, p. 39).

Purăț. Iată un cuvînt care circula, pînă nu de mult, în diverse aspecte ale limbii familiare (n-aș putea spune de pretutindeni). Mai importantă este apariția lui în limba scrisă. Dicționarele nu-l cunosc. Curioasă mi se pare absența lui la Scriban, care se ocupă totuși de el într-un articol din ziarul *Opinia* (Iași), 31 aug. 1935. Am reținut numai sensul : „boier", între altele, pentru că, cu aceeași accepție, l-am întîlnit la I. Ludo, *Cuv. liber*, 29 aug. 1936, p. 6, col. 3, într-un articol despre marele scriitor evreu (în idiș) Șalom Alechem, unde *purăț* și *boier* sînt întrebuințate, concomitent, ca sinonime. Interesant, din punctul de vedere al originii cuvîntului, consider amănuntul că, cu o singură excepție, fișierul meu îl înregistrează din scrierile evreilor români. Alături de I. Ludo, l-aș putea menționa, de mai multe ori, pe I. Peltz : *Mare «purăț»* [12] ! *Se îmbolnăvește mereu* ! *Parcă-i Rotschild* ! (*Calea Văcărești* II, p. 15 ; vorbește un evreu despre alt evreu ; cf. și *ibid.* I, p. 69). Excepția o constituie Ioachim Botez, *Însemnările unui belfer*, p. 19 : *dar p u r ă ț u l*[13] *s-a răzgîndit și i-a zis...* (e vorba de un ceasornicar bogat, evreu). În acest text, sensul este cel pe care îl cunosc și eu din vorbirea familiară moldovenească (autorul citat este tot moldovean), și anume acela de „evreu" (cu nuanță peiorativă).

Purdă : l-am înregistrat, din fugă, fără contextul în care apare la D. Ciurezu, *Pămîntul luminilor mele*, p. 22.

Purecaș, diminutiv de la *purece* : *o spuză măruntă de purecași verzi și grăbiți* [pe frunzele copacilor] (*Adev. lit.*, 20 ian. 1935, p. 5, col. 3). — Alt diminutiv al lui *purice* este *puricel*, care, folosit la plural, are, pe lîngă sensul dat de Scriban (s.v. *zăbic*, un fel de mîncare), și pe acela, necunoscut dicționarelor, întrucît aparține (poate, mai exact spus, aparținea) vorbirii copiilor : la scăldat, cînd unul vroia să se îmbrace, indiferent din ce motive, ceilalți îl împiedicau, aruncîndu-i pe corpul ud *puricei*, adică țărînă sau nisip, ceea ce îl silea să intre din nou în apă, ca să se spele.

Puricar, variantă a lui *policar* „degetul cel mare (de la mînă)" : *cleștele arătătorului precaut lipit de puricar* (Sărm. Klopștock, *Adev. lit.*, 13 febr. 1927, p. 4, col. 3) ; *unghiile puricarului și arătătorului* (Id., *ibid.*, 1 ian. 1928, p. 3, col. 2). *Puricar* apare în DLRM, care-l consideră „popular" (citatele mele arată că este, cel puțin, și familiar) și-l explică drept rezultat al unei contaminații între *policar* și (*a*) *purica*. Ipoteza amintește de o

[12] Ghilimelele sînt ale autorului.
[13] Subliniat de autor.

explicaţie asemănătoare, propusă pentru sp. *pulgar*. Lat. *pollicaris*, care stă şi la baza rom. *policar*, trebuia să dea, în spaniolă, *polgar*. Prefacerea lui *o* în *u* a avut loc sub influenţa lui *pulga* „purice", pornindu-se de la faptul, material, că puricii (eu aş adăuga şi păduchii, acolo unde... sînt!) se ucid cu degetul mare, adică cu unghia lui. Deci *pulgar* a ajuns să însemneze, cel puţin o clipă, în mintea vorbitorilor de limbă spaniolă, „ucigătorul de purici". Vezi Eugen Lerch, *Neuphilologische Monatsschrift* I, 1930, p. 534 (şi A. Zauner, *Romanische Sprachwissenschaft*, ed. IV, vol. I, p. 18). Explicaţia aceasta mi se pare absolut convingătoare şi pentru rom. *puricar*, care, raportat la *policar*, prezintă mai multe şi mai importante deosebiri de ordin fonetic. De altfel, în limba noastră, urmaşul „normal" al lat. *pollicaris* stătea izolat, lipsit de o „familie", care să-l sprijine. — Deoarece *policar* nu e bine reprezentat în dicţionare prin citate, cred util să aduc eu cîteva (din păcate numai unul propriu-zis; pentru al doilea, trebuie să mă limitez la o simplă trimitere): *vroiam să deschid felinarul, dar policarul îmi alunecă peste încuietoarea de tinichea* (*Adev. lit.*, 24 febr. 1929, p. 1, col. 3). Cf. şi M. I. Caragiale, *Craii* ..., p. 130.

Puriceşte : *sare puriceşte* (T. Arghezi, *Adev. lit.*, 28 apr. 1935, p. 1, col. 1).

Purta (despre oi) „a fi gravidă" (vezi *Bul. Soc. Geogr.* LIV, 1936, p. 98), în graiul din Haţeg.

Pustii (refl.) „a se face pustnic (?), a se izola de lume (?)" : *ne-am pustiit într-o singurătate* (M. Sadoveanu, *Îns. ieş.*, sept. 1939, p. 351). La Tiktin apare (după I. Pop Reteganul) cu sensul „a-şi lua lumea în cap", destul de apropiat de cel presupus aici.

Puşcalău „vînător prost" (?) : ... *aşa că mai totdeauna se întorcea cu mai mult vînat şi apoi îşi bătea joc de noi, tratîndu-ne de puşcalăi.* (*Adev. lit.*, 18 mai 1930, p. 4, col. 1). Cf. n. pers. *Puşcalău* (Dărmăneşti-Bacău).

Puşcărie, ca termen (glumeţ ori satiric) de adresare: *Ce vrei, mă puşcărie, mă ?* (I. Peltz, *Foc în hanul cu tei*, p. 234). Vorbitorul ştie că interlocutorul este sau măcar merită să fie puşcăriaş. Metafora aminteşte de *dalac*, *talan* etc., cuvinte folosite cu privire la cai sau boi, cînd omul care lucrează cu ei este nemulţumit. E, ca şi cum ar spune, *dare-ar dalacul etc. în voi*!

Puşcoci : înregistrat de dicţionare, dar fără citate. Iată unul: *tătuci înarmaţi cu puşcoace vechi bune de speriat vrăbiile* (F. Missir, *Fata moartă*, p. 227).

Puşti. Acest cuvînt, existent şi în limba veche, dar cu înţelesul lui etimologic (din turceşte) [14], a făcut în epoca noastră o carieră extraordinară. Cred că-l cunosc aproape toţi vorbitorii limbii române şi-l folosesc, la tot pasul, cei mai mulţi dintre ei. Afară de lingvişti (şi nici aceştia toţi), nimeni nu ştie ce însemna el pe vremuri. Aşa se explică nu numai frecvenţa lui cu adevărat surprinzătoare, ci şi apariţia unei serii de derivate, printre ele un substantiv feminin, care vine în contradicţie flagrantă cu semnificaţia lui originară. Interesant este că se spune *puşti* şi unor bărbaţi trecuţi, adesea cu mult, peste 20 de ani, bineînţeles dacă vorbitorului i se par

[14] Scriban îl dă ca „obscen" şi-l explică prin „tînăr foarte corupt. Băiat de vreo 14—15 ani" !

(foarte) tineri, şi absolut judecînd şi în comparaţie cu el însuşi. Să vedem acum derivatele. *Puştean* şi *puştan*, aparent augmentative (cf. *băietan*) : *i-a scos înainte un puştean de copil, zvîrlugă nevoie mare*... (V. I. Popa, *Velerim*, p. 147) ; *Ea îl bănuieşte pe Toib, puştanul din dreapta, care o înjură pe măsa*. (I. Peltz, *Calea Văcăreşti* II, p. 142). De la *puştan* s-a format *puştancă*, la fel de răspîndit ca *puşti* : *Ştiu eu ce iese din puştance d-astea! — spunea ea, gîndindu-se desigur la celelalte lucrătoare, mai în etate, care serveau dimineaţa, albe ca varul, răguşite şi somnoroase*. (I. Peltz, *V. rom.*, iunie-sept. 1933, p. 282 ; cf. şi Id., *ibid.*, nov.-dec. 1935, p. 8) ; *Tu nici nu ştii, puştanco, ce-au însemnat cele cîteva zile pentru mine, de cînd te-am întîlnit* (Isaiia Răcăciuni, *V. rom.*, 31 dec. 1933, p. 21). Cf. şi *V. rom.*, febr.—martie 1936, p. 42. *Puştesc* : *Şi nu ştiu de ce, jocul acesta nostim şi puştesc, îmi aduce aminte* ... (*Contemporanul*, 24 ian. 1969, p. 6). Am aflat, întîmplător, că există şi colectivul în *-ime* : o publicistă a fost felicitată, de un grup de tineri, cu prilejul unei conferinţe ţinute de ea despre şi pentru tineret, printr-o telegramă cu acest cuprins : *Bravisimo*...*! Puştimea*.

Puterişcă „putere" (ironic) : *— Îi lasă gura apă* ..., *dar nu mai e puterişcă, îl necăji Pahomie*. (Dam. Stănoiu, *V. rom.*, sept.—oct. 1931, p. 354).

Putregăit : pare a fi participiul perfect al unui verb (*a*) *putregăi*, pe care îl dă (ca „rar")[15] Scriban. De altfel, citatul următor îi confirmă existenţa : *sînge putregăit de răutate* (V. I. Popa, *Velerim*, p. 338). La Gib. I. Mihăescu, *Student* ..., p. 397 : *atmosferă putregăită*, acest cuvînt are valoare pur adjectivală.

Puţinătate, cu sensul pe care îl are *puţintel* (la fel fem. *puţintică*), atunci cînd se referă la corpul unui om mic de statură şi slab : *puţinătatea trupului* (I. Peltz, *Calea Văcăreşti* I, p. 36).

Septembrie 1972

IORGU IORDAN

[15] Despre lemne : „a putrezi".

„PARADOXUL MARAMUREȘEAN" ȘI VECHIMEA ROTACISMULUI ÎN REGIUNILE NORDICE ALE TRANSILVANIEI

1. În recenzia la cartea noastră, *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*[1], I. Gheție a atras atenția asupra unui fapt neluat în discuție de noi, dar care ar putea provoca unele îndoieli cu privire la explicația dată rotacismului lui [-*n*-] latin. „Pentru a risipi orice îndoieli — arată Gheție — va trebui ca autorul să examineze și să clarifice «paradoxul» maramureșean semnalat de Drăganu (*Românii în veacurile IX—XV pe baza toponimiei și onomasticii*, București, 1933, 395, 605 — 606). Rotacismul, notat în Maramureș la finele secolului al XVI-lea și la începutul celui următor, nu se constată în termenii onomastici din documentele latinești scrise în secolele al XIV-lea — al XV-lea" (*loc. cit.*, p. 80).

2. Înainte de a ne opri asupra faptelor aduse în discuție de Gheție, expunem, pe scurt, explicația noastră dată apariției rotacismului în română.

Pornind de la situația din alte limbi romanice (mai ales ibero-romanice și unele dialecte franco-provensale), am considerat că româna a păstrat multă vreme distincția fonologică dintre *n* simplu și *n* geminat din latină. Spre deosebire de latină, care avea o distincție de cantitate consonantică, în româna comună exista o distincție de forță : vechiului *n* simplu din latină îi corespundea un *n* slab (numit de noi *n* fricativ), în timp ce vechiului *n* geminat din aceeași limbă îi corespundea un *n* forte. Deosebirea dintre cele două feluri de *n* o putem cunoaște astăzi în mod indirect, prin modificările suferite de vocalele care precedă consoanele respective (urmate de *n* fricativ, vocalele accentuate se închid : lat. *bene* > *bine*, *canem* > *căne* > *cîne*, dar se păstrează ca atare, cînd după ele se găsește un *n* forte : lat. *pĭnna* > **pena* > *peană* > *pană*). Nu se pot face precizări cu privire la epoca pînă la care s-a păstrat situația din româna comună. Este sigur că în dacoromână ea a persistat, în unele regiuni pînă în secolul al XVI-lea : în nordul Transilvaniei, de unde provin textele rotacizante, exista un *n* fricativ și un *n* forte (în celelalte regiuni, distincția dintre cei doi *n* a dispărut din motivele expuse în lucrarea noastră, v. p. 56—57). Se poate presupune însă că nici în nordul Transilvaniei nu mai era exact situația din româna comună : existau numeroase șovăiri și inconsecvențe, frecvente în grafia textelor rotacizante, determinate de faptul că distincția dintre *n* fricativ și *n* forte începuse să dispară și în această ultimă regiune. Pierderea acestei distincții din nordul Transilvaniei a

[1] LR XXI, 1972, nr. 1, p. 79—82.

putut să se producă din motivele care au provocat pierderea ei în celelalte regiuni, vezi *Contribuții* ..., p. 56,după cum este posibilă și o influență din partea graiurilor nerotacizante, adică a graiurilor unde distincția în discuție dispăruse mai demult.

3. Așa cum arată I. Gheție, în timp ce în textele rotacizante din nordul Transilvaniei există diferite notații pentru a reda pe *n* fricativ (vezi *Contribuții* ..., p. 54–55), în termenii onomastici din documentele latinești scrise în secolele al XIV-lea — al XV-lea, în aceeași regiune, este folosită numai grafia *n*. În această situație sînt numele: *Batryna* 1451, *Betran* 1453 (Maramureș : Drăganu, *op. cit.*, p. 395), *Chercen* (=*Cearcăn* Maramureș : Drăganu, *idem*), *Zpyn* 1418 (Maramureș : C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, [București, 1968], p. 437).

Pentru a explica grafia *n* pentru *n* fricativ din numele citate mai sus, trebuie să avem în vedere două fapte: caracteristicile sunetului notat și redarea lui de către scribii maghiari.

3.1. Caracteristicile sunetului în discuție au fost studiate într-o serie de lucrări de fonetică, în care este analizat stadiul actual al rotacismului la moți. Dintre acestea, se detașează contribuțiile lui E. Petrovici [2], Al. Rosetti [3], Andrei Avram [4] și N. Mocanu [5] prin faptul că se insistă asupra existenței mai multor varietăți de consoane dentale intermediare între [*n*] și [*r*], adesea greu de notat. Andrei Avram (*op. cit.*, p. 221) a arătat că segmentul fonetic corespunzător succesiunii «vocală + [*n*]», în cuvintele de tipul *bună* din limba literară, este notat, în materialul cules la Scărișoara și publicat în *Atlasul lingvistic român* și *Texte dialectale* de E. Petrovici, în 14 feluri la subiectul VII și în 17 feluri la subiectul IV. Rezultă deci că *n* fricativ, numit și *r* nazal sau *n* spirant de acad. Al. Rosetti, *r* fricativ de E. Petrovici, este un sunet greu de notat.

O situație asemănătoare cu cea de astăzi de la moți trebuie să fi existat și în secolele al XV-lea — al XVI-lea, în regiunile unde s-au scris textele rotacizante și documentele medievale maghiare cu *n* nerotacizat, fapt care se poate deduce și din oscilațiile de grafie de tipul *-nr-*, -н.ᵖ *r-*, *-r-* (după unele păreri, chiar și *n*), caracteristice pentru textele rotacizante. Scribii aveau dificultăți în redarea lui *n* fricativ în alfabetul chirilic.

3.2. Grafia folosită în documentele amintite de I. Gheție pentru redarea unui astfel de sunet greu de reprodus era cea latină. Mai important este însă faptul că avem a face cu o grafie latină folosită de maghiari, deci de persoane cu un sistem fonologic diferit de cel al graiurilor românești rotacizante. Din această cauză, scribii maghiari au „interpretat" pe *n* fricativ și l-au identificat cu unul dintre fonemele limbii lor și anume cu *n*, de unde notațiile *Batryna*, *Chercen*. De remarcat că scribii maghiari nu au apropiat pe *n* fricativ de *r*. La aceasta a determinat faptul că între

[2] *Contribuții la rotacism. La moții din Scărișoara*, în DR VIII, 1934–1935, p. 149–163, republicat în Emil Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 25–36.

[3] *Sur l'-n- spirant des parlers daco-roumains actuels*, în BL II, 1934, p. 98–107, reprodus și în *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga-București, 1947, p. 199–208.

[4] *Observații asupra fonologiei graiului din Scărișoara*, în CL VIII, 1963, p. 221–227.

[5] *Asupra rotacismului dacoromân. Situația actuală în Țara Moților (comunele Scărișoara, Gîrda și Arieșeni, jud. Alba)*, în CL XVII, 1972, p. 81–97.

r maghiar şi *n* fricativ (sau *r* fricativ [6]) deosebirea era mai mare decît între *n* maghiar şi acesta din urmă. De altfel se ştie că *r* din primele elemente maghiare împrumutate de română a fost identificat cu *r* foarte românesc, care continua lat. *r-* sau *-rr-* (cf. magh. *rét* >rom. *rît*, pluralul lui *hotar* <magh. *határ* este *hotară*, la fel ca lat. *riuus* >*rîu*, lat. *horrire* > *urî*, v. *Contribuţii* ..., p. 51).

Fenomenul nu este izolat. E. Petrovici (SCL III, 1952, p. 150—1) a dat o serie de exemple de toponimice româneşti din documentele medievale maghiare care nu notează pe *i* şi *u* finali româneşti : *Lazuri*, *Cîmpuri*, *Tăuţi*, *Bucium*ᵘ, *Drăguş*ᵘ sînt notate prin *Lázur*, *Kampur* (atestat în 1485), *Tauc*, *Bucsum*, *Dragus*.

Luînd în considerare observaţia lui E. Petrovici, care se referă tot la interpretarea şi notarea de către maghiari a unor sunete inexistente în sistemul fonologic maghiar, şi cele spuse de noi mai sus, trebuie reconsiderate observaţiile lui N. Drăganu cu privire la absenţa rotacismului la românii din Pannonia, Moravia şi Iugoslavia. Drăganu (*Românii* ..., p. 603—606) dă numeroase exemple de nume din documente maghiare sau slave din secolele al XI-lea — al XVI-lea în care notaţia *r* nu apare : *Bun*, *Crachun* (*Carachuna*, *Chrachuna*, *Kračun*), *Powona* (*Powonica* „Păuna", „Păuniţa") etc. şi trage concluzia că „rotacismul românesc nordic [ca şi cel sud-vestic (Iugoslavia)] nu era general în secolul XVI (*op. cit.*, p. 605). Absenţa rotacismului în aceste cazuri se poate explica la fel ca în situaţia din documentele latine referitoare la Maramureş, şi anume prin apropierea lui *n* fricativ de *n*. Explicaţia este cu atît mai plauzibilă cu cît la acea epocă, mai ales în secolele al XI-lea şi al XII-lea, *n* fricativ era foarte probabil mai apropiat de *n*. Deci din formele atestate în documentele medievale maghiare nu se pot trage concluzii asupra existenţei sau inexistenţei lui *n* fricativ la acea epocă.

Rotacismul, mai exact stadiul *n* fricativ, a putut exista şi în Carpaţii nordici, aşa cum rezultă din apelativele de felul lui *afiră* „afină", *žerep*, *žereb* „jineapăn, jneapăn", *tušira* „lîna din a doua tunsoare", *tuširiti* „a tunde oile a doua oară" ş.a. date de Drăganu (*op. cit.*, p. 606 ; cf. şi Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968, p. 427), împrumutate însă ulterior din graiurile româneşti unde *n* fricativ a ajuns mai tîrziu la *r*.

Octombrie 1972

MARIUS SALA
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

[6] Cf. observaţia lui E. Petrovici : „*r* provenit din rotacism nu e un *r* obişnuit. De cele mai multe ori l-am auzit ca un *r* f o a r t e s c u r t (M. S.), fără vibraţiuni distincte ale limbii" (DR VIII, 1934—1935, p. 154 ; *Studii de dialectologie şi toponimie*, p. 29). Este un sunet foarte deosebit de [*r*].

UN FRAGMENT INEDIT DIN *MOLITEVNICUL* TIPĂRIT DE CORESI

La Biblioteca Academiei R. S. România, filiala Cluj, figurează sub cota CRV 618 o jumătate de filă dintr-o carte românească, tipărită cu caractere chirilice coresiene. Fragmentul a fost descoperit de bibliograful clujean Mihai Gherman în interiorul coperților unei cărți din fondul general al secției de manuscrise și carte rară al acestei biblioteci. Textul cuprins pe restul de filă aparține psalmilor 141 (v. 4—7), 129 (v. 5—8) și 116 (v. 1—2). Succesiunea oarecum neașteptată a acestor psalmi soluționează problema identificării cărții căreia îi aparține fragmentul recent descoperit. Aceeași ordine a psalmilor o întîlnim și în copia manuscrisă pe care diacul Ioan din Pocioveliște a executat-o, în jurul anului 1641, după *Tîlcul evangheliilor* și *Molitevnicul*, tipărite, în același volum, de Coresi [1].

Cercetarea paralelă a psalmilor din fragmentul tipărit și a celor din manuscrisul bihorean dovedește identitatea versiunilor. Fragmentul de care ne ocupăm aparține, prin urmare, *Molitevnicului rumânesc* din anexa *Tîlcului evangheliilor*. Identificarea lui este confirmată și de examinarea comparativă a literei, hîrtiei și zațului. Aceste elemente prezintă în fragmentul tipărit caracteristici și mărimi identice cu cele ale *Tîlcului evangheliilor* și *Molitevnicului* [2].

Se știe că cel mai complet exemplar al tipăriturii se încheie cu textul *Cuminecăturii* (f. 263^v—264^v) [3]. Conform paginii de titlu a *Molitevnicului*, după acest text mai urmau *Tipicul leturghĭeei*, *Vecernĭe*, *Slujba de dămânĕțâ*, *Căntecele de ↑ psalomi și de ↑ ev< an >gh< e>lie* și *Petrecătura morțilorь*. Textul, atît cît s-a păstrat în fragmentul recent descoperit, conține frînturi din psalmii *Vecerniei*. Deși de întindere redusă, el trebuie avut în vedere la o eventuală editare a *Molitevnicului rumânesc*, deoarece mijlocește cunoașterea directă a unor porțiuni de text care lipsesc din exemplarele păstrate ale tipăriturii. Acesta este motivul care ne-a determinat să reproducem, în continuare, textul acestui fragment [4]:

[1] V. Drimba, *O copie din secolul al XVII-lea a „Tîlcului evangheliilor" și „Molitevnicului" diaconului Coresi*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", IV, 1955, p. 567.

[2] Litera de rînd aparține tipului I, în clasificarea lui Ferenc Hervay (vezi articolul acestuia, *L'imprimerie cyrillique de Transylvanie au XVI-e siècle*, în „Magyar Könyvszemle", 1965, nr. 3, p. 210—211). Hîrtia este de fabricație clujeană, iar zațul are aceeași lățime (circa 125 mm) ca în exemplarele cunoscute.

[3] V. Drimba, *op. cit.*, p. 545.

[4] Am recurs la transcrierea în alfabet chirilic, deoarece, din cauza stării precare a fragmentului, fotocopiile obținute nu permit o lectură integrală a textului păstrat.

f 1[r], ps. 141[5] … аста че прѣꙟсѫ . . . . . скоунсерѫ лаць мїе къ . . . аю
дѣдерѣпта шн възȣю, шн нȣ ер . . . . . нȣторю мине.
пери фȣцирѣ де л . . . ин . . .шн ноу е чине чѣре соуфлетȣль . .
е . . кемаю кътрѫ тине доамне, зи . . . тоу ещи нъдѣждѣ
мѣ партѣ мѣ е . . . пъмѫнтоу̑ вїнлѡ҇. сокотѣще роугѫчю . . .
мѣ. къ смерїю мѫ фоарте. избѫвѣщ . . . ѫ де гониторїи мїен.
къ ꙟврътошарѫ се . . . ан врътѡсь де . . . .
. . . .

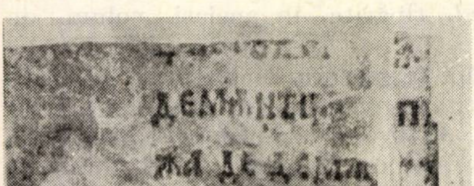
f 1[v], ps. 129 Флетȣль мї . . . . ꙟ . омнȣль . де стража де демѫнѣцѫ
п. нѫ ла ноапте . де стража демѫ. ѣ . . . съ нъдъждȣѧскѫ
ізраиль ꙟ домнȣль . . ъ ла домнȣль месерѣре шн моултѫ . . . . ь
избъвире , шн ель избъвѣще изра . . де тоате фърѫ лецнле
лоуи . . . лѡ҇ . р҇ ѕ҇ і҇.

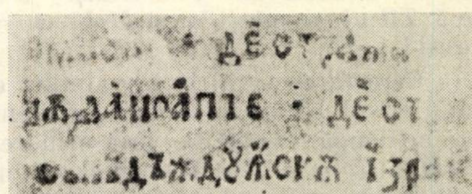
ps. 116 лъȣдаци д . ноу҇ тоате лимбиле . лъȣдаци ел тоци ѡаменїи .
къ ꙟтърисе мил . . . оуи спре нои . шн дѣдевърȣль до . .
ȣлȣи ръмѫнѣва ꙟ вѣкь.

Iulie 1972

ALEXANDRU MAREŞ
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I.C. Frimu 22

TITUS FURDUI
Secţia de manuscrise şi carte rară
Biblioteca Academiei R.S. România
Filiala Cluj

[5] Indicarea marginală a psalmilor ne aparţine.

PARALELE LEXICALE TRACO-ROMÂNO-SLAVE*

Intensificarea, în ultimele decenii, a studiilor consacrate vechilor limbi indo-europene vorbite în nordul Peninsulei Balcanice și pe teritoriul României de astăzi a permis reluarea, pe o bază comparativă mai largă, a cercetărilor consacrate elementelor „autohtone", „de substrat" ale limbii române [1].

* Comunicare prezentată la primul Congres internațional de tracologie, Sofia, 5—10 iulie 1972. Cf. rezumatul *Parallèles lexicaux thraco-roumano-slaves*, în : *Ier Congrès international de thracologie. 5.VII—10.VII.1972. Résumés des communications*, Sofia, 1972, p. 77.

[1] Cităm aici cîteva din lucrările fundamentale apărute în ultimele două decenii : D. Decev, *Характеристика на тракийския език*, Sofia, 1952 (cu text paralel în limba germană și cu rezumat în rusă; ed. a II-a : *Charakteristik der thrakischen Sprache*, în LB, II, 1960, *Annexe*, p. 145—213); Idem, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957; V. Georgiev, *Тракийският език*, Sofia, 1957; Idem, *Въпроси на българската етимология*, Sofia, 1958; Idem, *Българската етимология и ономастика*, Sofia, 1960; Idem, *Introduzione alla storia delle lingue indeuropee*, Roma, 1966; Idem, *Lingvistica balcanică și limba română*, București, 1968 (cu text paralel în limba franceză), și altele; K. Vlahov, *Nachträge und Berichtigungen zu den Thrakischen Sprachresten und Rückwörterbuch*, extras din „Годишник на Софийския университет. Филологически факултет", t. LVII, 2, 1963, p. 219—372; G. Reichenkorn, *Das Dakische (rekonstruiert aus dem Rumänischen)*, Heidelberg, 1966 (criticată pentru multe etimologii nefondate); I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, București, 1967; Idem, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, București, 1970 (presc. : Russu); Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968 (presc. : Rosetti); C. Poghirc, *Influența autohtonă*, în : *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1969, p. 313—365 (presc. : Poghirc); Idem, *Limba română în lumina lingvisticii indo-europene*, București, 1971 (cu text paralel în limba franceză); Idem, *Réflexions sur les problèmes du daco-moesien*, în *Studia Balcanica*, V. *L'ethnogenèse des peuples balkaniques*, Sofia, 1971, p. 171—177; V. P. Neroznak, *Фракийский язык (Источники и их интерпретация)*. Автореферат диссертации, Leningrad, 1970.

Alte indicații bibliografice la : Živka Velkova, *Die thrakische Sprache (Bibliographischer Anzeiger 1852—1965)*, în LB, XII, 1967, p. 155—184; A. Vraciu, *Рассуждения о дакомизийском субстрате румынского языка*, în LB, VIII, p. 15—45; Idem, *Современное состояние вопроса о субстратных элементах румынского языка*, în LB, XI, nr. 1, 1966, p. 71—105; nr. 2, 1967, p. 21—57; I. Coteanu și I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica și filologia românească. Probleme, bibliografie*, București, 1970, p. 217—229.

Prescurtări (în afară de siglele revistelor cunoscute, de cele menționate mai sus și de unele din cartea noastră *Împr.* — *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960) : BER = *Български етимологичен речник.* Autori : Vl. Georgiev, Iv. Gălăbov, I. Zaimov, St. Ilcev, t. I, Sofia, 1971; Cioranescu = A. Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, fasc. 1—7, Universidad de la Laguna, 1958—1966; DLR = Academia Republicii Socialiste România. *Dicționarul limbii române*, t. VI, VII (1—2), VIII (1), București, 1965—1972; Fraenkel = Ernst Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I—II, Heidelberg-Göttingen, 1962—1965; LB = „Linguistique balkanique — Балканско езикознание"; Pokorny = J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I—II, Bern-München, 1959—1969.

Fără îndoială că teza acad. Vl. Georgiev [2] privind diferențele dintre daco-moesiană și tracă, acceptată de unii lingviști (de ex., în România, C. Poghirc, A. Vraciu ș.a.), deși alții exprimă încă rezerve (I.I. Russu, G. Ivănescu [3] ș.a.), este de natură să aducă noi date în această problemă și, în tot cazul, să incite la noi cercetări. Dar chiar și adversarii ei admit existența unei ,,diferențieri dialectale între geto-dacii din nord și tracii de la sud de Haemus'' [4]. Sau, cu cuvintele mai circumspecte ale istoricului Hadrian Daicoviciu : ,,Deosebiri între cele două idiomuri există, fără îndoială, dar ele nu par destul de puternice pentru a infirma mărturia limpede a lui Strabo [5]. Iată de ce este, poate, mai potrivit, în stadiul actual al cunoștințelor noastre, să considerăm că avem de a face cu o singură limbă traco-dacică și cu două dialecte ale ei : unul geto-dacic și unul tracic propriu-zis'' [6]. ,,Diferențele fonetice (vocalism și consonantism) dintre cele două limbi sînt înfățișate într-un tablou comparativ (Georgiev . . .). Autorii antici afirmă însă că daco-getica e o limbă tracă (vezi, de ex., Strabo, VII, 3, 2. . .), ceea ce ne face să vedem în divergențele fonetice amintite mai degrabă diferențieri dialectale în interiorul limbii trace'' — conchisese și acad. Al. Rosetti [7].

Așa stînd lucrurile și întrucît preocuparea noastră este mai restrînsă — aceea de a rediscuta cîteva cuvinte românești atribuite substratului dacomoesian sau, mai larg, traco-dacic, în legătură cu paralelele lexicale existente în limbile slave (și baltice) —, considerăm că tranșarea problemei nu este deocamdată posibilă și, pentru noi, nici absolut necesară. Dealtfel, nici acad. Vl. Georgiev nu neagă apropierea dintre daco-moesiană și tracă [8], prima fiind răspîndită și în nordul Bulgariei actuale (între Balcani și Dunăre).

Asupra paralelelor lexicale traco-dace — deci și românești (elementele provenite din substrat) — și slavo-baltice au atras atenția mai mulți cercetători, și lucrul nu este de mirare : dacii se învecinau cu slavii în patria lor primitivă, iar apropierea dintre slava comună și baltica comună este astăzi o axiomă, indiferent ce interpretare dăm acestei apropieri [9].

[2] O ipoteză similară formulase încă B. P. Hasdeu, în 1876 ; vezi C. Poghirc, *Influența autohtonă*, p. 313, nota 6.

[3] *Teoria lui Vladimir Georgiev despre limba traco-dacă*, AUT, Seria științe filologice, II, 1964, p. 255—258.

[4] I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, p. 34.

[5] *Geografia* (terminată în anul 18 e.n.), VII, 3, 10 ; cf. și VII, 3, 2 (*Izvoare privind istoria României*, București, 1964, p. 236—237 ; 224—227).

[6] H. Daicoviciu, *Dacii* (ed. rev. și compl.), București, 1972, p. 26.

[7] *Istoria limbii române*, p. 219—220.

[8] Vezi, de exemplu : *Raporturile dintre limbile dacă, tracă și frigiană*, în ,,Studii clasice'', II, 1960, p. 39—58 ; *Sur l'ethnogenèse des peuples balkaniques. Le dace, l'albanais et le roumain*, ibid., III, 1961, p. 23—27 ; *Le dace comme substrat de la langue roumaine*, în RRL, X, 1965, 1—3, p. 75—89.

[9] Iată cîteva din lucrările care s-au ocupat special de această problemă, în afara celor citate mai sus, în nota 1 : B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, I, ed. a II-a, București, 1875, p. 270—274 (cf. C. Poghirc, *B. P. Hasdeu, lingvist și filolog*, București, 1968, p. 188—189) ; J. Basanavičius — Ad. Srba, *Über die Sprachverwandschaft der alten Thraker und heutigen Litauer*, extras din ,,Lietuvių Tauta'', III, 1925 ; D. Decev, *Принос към тракo-славянските езикови отношения*, în ,,Годишник на Народната Библиотека в Пловдив за 1926 г.'', p. 311—317 ; Idem, *Ein Beitrag zu den slavisch-thrakischen Sprachbeziehungen*, în ZSlPh, IV, 1927, p. 377—383 ; I. T. Kruglikova, *Дакия в эпоху римской оккупации*, Moscova, 1955, p. 163—166 ; S. B. Bernstein, *Очерк сравнительной грамматики сла-*

Dintre cuvintele românești atribuite cu mai multă sau mai puțină siguranță substratului dacic al limbii române în ultimele sinteze ale lui Al. Rosetti, C. Poghirc și I.I. Russu, am ales cîteva care au paralele în limbile slave (uneori și baltice, precum și, evident, în alte limbi indo-europene, în primul rînd în albaneză); dintre acestea, cîteva au fost atribuite de unii cercetători influenței vechi slave (vechi bulgare) în limba română, deși s-au recunoscut de la bun început dificultățile fonetice (în parte, și semantice) pentru o astfel de încadrare. Iată aceste cuvinte: 1) *gata*, 2) *măgură*, 3) *mătură*, 4) *pîrîu*, 5) *barz*, *barză*, 6) *gard*, 7) *baltă*, 8) *stînă*, 9) *drui*, 10) *strungă*.

1) *Rom.* gata = *alb.* gat = *sl. com.* got-ovъ

Adj. invar. și adv. rom. *gáta* „prêt" a fost interpretat ca autohton, traco-dacic, înrudit cu alb. *gat* „idem" (Rosetti, 269—270; Poghirc, 341; Russu, 162—163). Din punct de vedere morfologic, poate fi analizat ca *gat-a*, cu particula enclitică deictică *-a* (DA, II, 235; Poghirc, 362). Forma paralelă în slava comună trebuie să fi fost **gotъ*, augmentată cu sufixul *-ovъ* (Meyer, 121; Sławski, I 328—329). Cu toate acestea, alte apropieri pe plan indo-european sînt nesigure sau încă nesatisfăcătoare (cf. Berneker, I 337—338; Vasmer — Trubaciov, I 448 — 449[10]; BER, I 268—269).

вянских языков, Moscova, 1961, p. 93—94 (*Gramatica comparată a limbilor slave.* Traducere și note de G. Mihăilă, București, 1965, p. 86); Gr. Nandriș, *Rumänisch, Slavisch, Thrako-Dakisch* în ZSlPh, XXX, 1962, p. 140—161; K. Vlahov, *Тракийско съответствие на славянското-*mĕrъ *в сложни имена*, în „Език и литература", 1966, nr. 1, p. 77—80; C. Poghirc, *Considérations sur les éléments autochtones de la langue roumaine*, în RRL, XII, 1967, nr. 1, p. 19—36; Idem, *Les rapports entre le thraco-dace et le balto-slave*, în *Actes du X*e *Congrès International des Linguistes* (Bucarest, 28 août — 2 septembre 1967), IV, București, 1970, p. 765—768; Idem, *Problemele actuale ale etimologiei românești*, în LR, XVII, 1968, nr. 1, p. 15—23; Iv. Duridanov, *Thrakisch-dakische Studien.* Erster Teil. *Die thrakisch- und dakisch-baltischen Sprachbeziehungen* (LB, XIII, 2), Sofia, 1969 (presc.: Duridanov); A. Vraciu, *Precizări în legătură cu elementul autohton din limba română*, în LR, XIX, 1970, nr. 2, p. 101—116; G. Mihăilă, *Criteriile determinării împrumuturilor slave în limba română*, în SCL, XXII, 1971, nr. 4, p. 351—367 (din cuvintele discutate aici, sînt tratate: *măgură*, *mătură*, *stînă*, *gard*, *baltă*).

Despre poziția albanezei vezi, de exemplu: A. V. Desnițkaia, *Реконструкция элементов древнеалбанского языка и общебалканские лингвистические проблемы* (în *Actes du Premier Congrès International des Études Balkaniques et Sud-Est Européennes*, VI, Sofia, 1968, p. 185—201), din care cităm: „Этимологические исследования выявили многочисленные связи албанской лексики (в ее унаследованной части) с лексикой других языков. Как показали в свое время Г. Мейер и Н. Йокль, среди обнаруженных соответствий наиболее частыми и специфическими являются соответствия с языками североевропейской области — с балтийскими, славянскими и германскими" (p. 191).

Cît privește raporturile balto-slave, înclinăm mai degrabă spre o interpretare intermediară între teza Endzelin-Bernstein (*языковая сообщность*) și cea a lui Meillet (*développements parallèles*). Cf. expunerea sintetică a diverselor păreri: S. B. Bernstein, *Балто-славянская языковая сообщность*, în *Славянская филология*, I, Moscova, 1958, p. 45—67; Idem, *Очерк*, p. 27—37 (*Gramatica*, p. 27—35); A. Vraciu, *Problema comunității lingvistice balto-slave*, în Rsl, IV, 1960, p. 87—106; Idem, *Gramatica comparată a limbilor slave*, Iași, 1971 (litogr.), p. 117—195.

[10] Vezi și articolul lui O. N. Trubaciov, *Славянские этимологии.* 40. *Слав.* gotovъ, în „Prace Filologiczne", XVIII, 2, 1964, p. 153—156.

2) *Rom.* **măgură** = *alb.* **magulë** = *sl. com.* **mogyla**

Rom. *măgură* (şi *măgúră*) ,,munte, movilă'' (arom. *măgúră*) corespunde perfect alb. *magulë* (învechit) ,,deal, movilă'', care prezintă şi o variantă metatezată, *gamule* ,,grămadă de pămînt, de iarbă'', drept care cuvîntul românesc a fost atribuit substratului traco-dacic (vezi Gr. Brîncuş, în RRL, XI, 1966, 559 ; DLR, VI 222—223 ; Rosetti, 271 ; Poghirc, 345 ; Russu, 177—178 ; din albaneză sau aromână, cuvîntul a pătruns şi în neogreacă : μαγούλα, μογούλα). Corespondentul slav comun e *mogyla*, care cu greu ar putea fi interpretat ca fiind sursa celor două cuvinte român şi albanez : sl. com. arhaic **măgūla* (sau poate, **mogūla*) a trebuit să se transforme în *mogyla* cu mult înainte de contactele lingvistice slavo-române şi slavo-albaneze — anterior acţiunii legii silabelor deschise [11] —, deşi acad. Vl. Georgiev încearcă să ne convingă de contrariul [12]. Acest lucru este cu atît mai dificil de lămurit, cu cît n-au putut fi descoperite corespondente clare în alte limbi indo-europene (vezi : Berneker, I 68—69 ; Vasmer-Trubaciov, I 638—639 ; Meyer, 118—119 ; poate fi oare pus în legătură cu lit. *mãgulas* ,,viel, zahlreich'', format cu sufixul augmentativ *-l-* ? vezi Fraenkel, I 395, s.v. *magėti* ,,gefallen, angenehm sein, in die Augen stechen''). Împotriva explicaţiei prin v.sl. a cuvîntului românesc pledează atît sensul său concret (diferit, în parte, de al cuvîntului slav, care, de altfel, a pătruns în română : *moghilă*, după sec. al XI-lea, transformat apoi în *movilă*) şi răspîndirea sa pe teritoriul de limbă română (în regiunile muntoase !) [13], cît şi faptul că tocmai aşa a fost transportat de păstorii români în regiunile ucrainene, slovacomorave şi bulgare, ca apelativ şi nume topic (vezi : E. Vrabie, Rsl, XIV, 1967, 159 ; Silvia Niţă-Armaş ş.a., Rsl, XVI, 1968, 90).

3) *Rom.* **mătură** = *alb.* **netullë** = *sl. com.* **metьla**

Rom. *mătură* (arom. *mĕtură*, megl. *mĕtură*, istr. *mĕturę* şi *mĕtulę*) a fost trecut, de asemenea, printre cuvintele provenind din substratul traco-dacic (Russu, 179—180), întrucît explicaţia prin sl. com. *metьla* (bg., rus. метлá etc., din verbul sl. c. *metǫ*, **metti* >*mesti*, cf. lit. *mèsti*, *metù*) se izbeşte de dificultăţi fonetice (*-l-* > *-r-* s-a petrecut în româna comună înaintea influenţei slave, ceea ce trebuie spus şi despre *măgură* ; în afară de aceasta, ar trebui presupus sl. com. **metъla* < **metŭla* — cum a şi făcut E. Petrovici, RRL, XI, 1966, 320—şi admis un împrumut foarte vechi înaintea trecerii lui *ŭ* în ъ, ceea ce nu e caracteristic pentru împrumuturile vechi slave ale limbii române). În aceste condiţii şi în prezenţa alb. *netullë*, *netull*, *-a*, *netëll*, *-a* (cu *m-* >*n-*), este mai potrivit să rămînem la explicaţia de mai sus (rom. com. **metula*), cu atît mai mult cu cît rădă-

[11] Vezi cronologia transformărilor *ă* > *o* şi *ū* > *y* la Bernstein, *Очерк*, p. 143—147, 176—177 (*Gramatica*, p. 131—134, 160—161).

[12] *L'origine des termes roumains* **măgură** *et* **pîrîu**, în *Omagiu lui Al. Rosetti*, Bucureşti, 1965, p. 287—290 ; *Вокалната система в развоя на славянските езици*, Sofia, 1964, p. 55.

[13] Cf. discuţia pe marginea comunicării lui C. Poghirc (1967), *loc. cit.*, în special, intervenţia lui D. Sluşanschi (p. 769—770).

cina indo-europeană *met- (Pokorny, 703—704; Berneker, II 40—42; Vasmer-Trubaciov, II 610, 611, 614; Fraenkel, I 442—443) poate fi presupusă şi pentru domeniul daco-moesian (cf. alb. *mat* „a măsura", *matem* „erhebe die Hand zum Schlage, werfe" (Pokorny, 703; cf. şi Duridanov, 94).

4) *Traco-dac.*-**para** = *rom.* **pîrîu** = *alb.* **përrua** = *bg.* **порой** (*scr. dial.* **poroj**)

Acad. Vl. Georgiev a publicat acum cîţiva ani un interesant articol consacrat etimologiei acestor cuvinte, cu o bogată documentare (vezi nota 12). Nu ne rămîne decît să subliniem identitatea lor etimologică pe plan indo-european: i.e. *poro-s* „Zugang" (de la rădăcina *per-*, *perə-* „hinüberführen, -bringen, -kommen, fliegen" — Pokorny, 816—817) este foarte bine reprezentat în diverse limbi, inclusiv în traco-dacă: -παρα, *-para* „ravin, torrent, ruisseau, rivière", în toponime şi oronime (*Longinopara*, βενδι-παρα, Νά-παρις ş.a. — Georgiev, *art. cit.*, 288—290; Decev, *Die thrak. Spr.*, 327, 356—357; *Характеристика*, 6; Duridanov, 48), ce explică foarte bine rom. *părău*, *păriu*, *pîrău*, *pîriu* şi alb. *përrua* (vezi şi Rosetti, 272 — 273; Poghirc, 346; Russu, 186 — 188; Meyer, 335; cf. şi verbul alb. *pruva*, *prura* „brachte, führte"), terminaţiile celor două cuvinte datorindu-se unor normalizări morfologice (rom. *părîu*, cf. *rîu*). Putem fi de acord cu acad. Vl. Georgiev că bg. *порóй* (şi scr. *poroj*) este un cuvînt slav moştenit din indo-europeană, paralel celor două cuvinte citate (cu o anumită normalizare morfologică sau, poate, format pe teren slav: *по-рой*, cf. *по-мок* şi *на-рой* > rom. *noroi*), eventual suprapus formei trace: „c'est mieux de supposer que dans le mot bulgare se sont superposés un mot d'origine thrace et un mot semblable d'origine slave" (p. 289). Subliniind complexitatea unei atari etimologii, acad. Vl. Georgiev ajunge la o concluzie circumspectă, la care conduc şi alte cazuri similare (p. 290): „Il n'est donc pas tout à fait clair quelles sont les relations de parenté entre thrace *para*, roum. *părîu*, alb. *përrua* et bg. *порой*. C'est un bon exemple pour les difficultés qui surgissent au cours de l'étude du lexique commun des langues balkaniques, vu la complexité des faits. Nous nous y trouvons parfois « dans l'impossibilité de présenter une explication nette, exempte de toute contradiction » — comme l'a justement souligné ... A. Rosetti" [14].

5) *Rom.* **barz, barză** = *alb.* **barth, bardhë** ≅ *sl. com.* **berzъ, -a, -o**

Caracterul autohton al cuvîntului rom. com. *bardzu*, *bardzə*, întrebuinţat încă dialectal ca adjectiv, cu sensul de „sur; bălţat; alburiu; alb" (cf. mai ales arom. *bardzu*, *-ă*; pătruns şi în ucraineană: *барза* „oaie neagră cu pieptul alb" — Vrabie, Rsl, XIV, 130—131 — şi dialectal

[14] *Controverses balkaniques. Sur le traitement des diphtongues à liquides du slave meridional en roumain*, în LB, II, 1960, p. 23 (*Istoria limbii române*, p. 615).

în bulgară : *бардзиф* „gris, cendré"[15]), iar astăzi în dacoromână, mai ales ca subst. fem. *barză* „cocostîrc", este îndeobşte recunoscut, avîndu-se în vedere corespondentul albanez *barth*, *bardhë* „alb, -ă" (DA I, I, 504 ; Rosetti, 265 ; Poghirc, 336 ; Russu, 137–138). Rădăcina indo-europeană a acestui cuvînt este *bherg'-* (cf. bg. *бряз*, *-а*, *-о*<sl. com. *berzъ*, *-a*, *-o*), respectiv *bhorg'-* (BER, I 85 ; Pokorny, 139), prezentă în cuvîntul albanez şi în cel românesc.

Este interesant de observat că, dintre limbile slave, păstrează adjectivul corespunzător numai bulgara : *бряз*,*-а*, *-о* (de unde rom. *breaz*), şi parţial slovena : *breza* „numele unei vaci sau capre cu pete albe" (cf. Mihăilă, *Împr.*, 179). Din aceeaşi rădăcină provine, după cum se ştie, numele „mesteacănului" în unele limbi i.e. : v. germ. sup. *birihha*, lit. *béržas*, sl. com. **berza*, dac. *bersa-* (*Bersovia*–Pokorny, 139–140 ; Decev, *Die thrak. Spr.*, 54 ; Georgiev, *Introduzione*, 142 ; Duridanov, 20, 92) şi altele (vezi, de asemenea : Berneker, I, 52 ; Vasmer-Trubaciov, I, 154 ; BER, I 85 ; Fraenkel, 40–41).

6) *Rom.* **gard** = *alb.* **gardh** = *sl. com.* **gordъ** = *lit.* **gar̃das**

Înainte de a discuta problemele etimologice pe care le pun rom. *gard* şi *baltă*, ce par a prezenta forme slave comune dinaintea metatezei lichidelor în limbile sud-slave şi în grupul ceho-slovac, este necesar să reamintim că acest fenomen (trecerea grupurilor *or*, *ol*, *er*, *el*, între consoane, în *ra*, *la*, *rě*, *lě*, prin faza intermediară, cu vocala alungită, $\bar{a}r$, $\bar{a}l$ [16], $\bar{e}r$, $\bar{e}l$), s-a petrecut în limbile slave sudice după aşezarea purtătorilor lor în Peninsula Balcanică (sec. VI–VII), însă, în tot cazul, înaintea apariţiei primelor texte scrise, în a doua jumătate a sec. al IX-lea [17], cu o anumită întîrziere în unele graiuri, explicată prin teoria ariilor laterale [18].

Şi, totuşi, aceste cuvinte par a fi mai degrabă autohtone în limba română, ca şi în albaneză, atît din punct de vedere semantic, cît şi formal.

Rom., megl. *gard*, arom. *gárdu* corespund direct alb. *gardh* (DA II, I 227 ; Rosetti, 342–343, 613–615 ; Poghirc, 341 ; Russu, 159–161), ca şi frig. *-gordum* „Stadt" (*Manegordum* „oraşul lui Manes"), got. *gar̃ds* „Haus", lit. *gar̃das* „ţarc", sl. com. *gordъ* (Pokorny, 444 ; Berneker, I, 230–231 ; Vasmer-Trubaciov, I, 443 ; BER, 271 ; Sławski, I 354 ; Fraenkel, I 135–136 ; Meyer, 119–120), aşadar poate fi explicat ca provenind din substratul dacic (i.e. **ghordhos*). Această concluzie este sugerată şi de sensul mai arhaic al cuvîntului românesc faţă de cel vechi slav градъ „cetate", precum şi de faptul că alte cuvinte româneşti populare provenite din derivate ale sl. com. **gordъ* prezintă metateza lichidelor : *grajd*

[15] R. Bernard, *Quelques mots d'emprunt dans le dialecte de Razlog...*, în LB, I, 1959, p. 101–103.

[16] Vezi, acum în urmă, Bernstein, *Очерк*, p. 216–220 (*Gramatica*, p. 196–199). Vl. Georgiev (*Вокалната система*, p. 57–60) presupune chiar că vocalismul slavei comune prezenta şi aici *ă* pînă în sec. VIII şi prima jumătate a sec. IX : *ar*, *al*.

[17] Vezi, de ex., K. Mircev, *Историческа граматика на българския език*, ed. a II-a, Sofia, 1963, p. 137–139.

[18] A. Lamprecht, *Несколько замечаний о развитии фонетической системы праславянского языка*, în „Sborník prací filosofické fakulty Brněnské university", V, 1956, p. 21 ; S. B. Bernstein, *Очерк*, p. 225 (*Gramatica*, p. 204).

(<v. sl. граждь), *grădină* (cf. bg. *градина*). Mai interesantă e situaţia verbului rom. *a grădí* (rar), *a îngrădí*, explicat, pe bună dreptate, din v. sl. градити (vezi Cihac, II 115; DA II, I 691—692; Cioranescu, nr. 4419; cf. şi *dez-grădí*), dar legat în mintea vorbitorilor de *gard*. Faptul este confirmat, credem, de megl. *angărdés* ,,îngrădesc'', care ne face să presupunem şi dacorom. **în-gărdesc*, căruia i s-a substituit forma mai nouă, provenită din v. sl., identică semantic şi atît de apropiată fonetic: oricum, perechea *gard* — *îngrădi* este un exemplu interesant, după părerea noastră, de apropiere între două cuvinte româneşti, unul de origine traco-dacă şi altul de origine slavă, provenind din acelaşi prototip indoeuropean. Am avea, în acest caz, de a face cu ceea ce acad. Al. Graur a numit foarte nimerit *etimologie multiplă* [19] (vezi, mai sus, şi opiniile circumspecte ale acad. Al. Rosetti şi acad. Vl. Georgiev).

7) *Rom.* **baltă** = *alb.* **baltë** = *sl. com.* ***bolto** = *lit.* **báltas, balta**

Cuvintele de mai sus, avînd rădăcina indo-europeană *bhel-/bhelə-* ,,glänzend, weiß'' (Pokorny, 118—120), sînt interpretate la origine, pe bună dreptate, drept adjective (în slava comună: neutru), cu sufixul *-t-* (Sławski, I 37) de la substantivul păstrat în lituaniană sub forma *balà* ,,baltă, lac'': deci lit. *báltas* ,,alb'' (m.), *bálta* (fem. şi neutru vechi). Concretizarea sensurilor ,,alb'' — ,,baltă, lac'' se bazează pe faptul că oglinda lacului apare, la soare, *lucioasă, albă*.

Pentru prezenţa acestui cuvînt în limbile vechi balcanice, alături de baltică şi slavă, pledează următoarele atestări: toponimicul trac *Dibaltum*, Δε-βελτός ,,două bălţi'' (în regiunea băltoasă a lacului Burgas; Decev, *Die thrak. Spr.*, 122—123); dalm. *balta* (sec. XIV); ital. nord. *palta* ş.a. (vezi Berneker, I 70; Vasmer-Trubaciov, I 190; BER, I 54—55; Fraenkel, 30, 32; DA I, I 463—464; Georgiev, *Въпроси на бълг. ет.*, 37; Poghirc, 328; Russu, 136—137; Cioranescu, 652). Aşadar, este foarte posibil ca acest cuvînt să se fi păstrat în rom., arom., megl. *baltă*, istr. *bâtę*, alb. *baltë* (precum şi în gr. biz. βάλτα). Dar marea apropiere fonetică de forma slavă sudică înaintea metatezei (**bolto* >**balto* >v. sl. блато) a făcut pe unii cercetători să atribuie acest cuvînt influenţei vechi slave în limba română şi în albaneză (vezi, de ex., Rosetti, 342—343, 613—615): or, astfel de cuvinte ,,fără metateză'' sînt foarte puţine în limba română (în afară de *gard*, doar *daltă* şi *scovardă*, a căror etimologie slavă este sigură). De asemenea, pledează pentru caracterul său autohton numărul mare de derivate româneşti: *bălţiţă, băltucă, băltică, băltoacă, băltoi, băltină* [20], *bălţiş, băltos, băltăreţ* etc. (Russu, *loc. cit.*; DA I, I 463 şi urm.), cînd se ştie că raportul dintre derivate şi cuvintele de bază este, în medie, la cuvintele moştenite din latină şi la cele din substrat, de peste $\frac{4}{1}$, în timp ce la

[19] *Etimologie multiplă*, în SCL, I, 1950, p. 22—34, şi alte lucrări; cf. G. Mihăilă, *Этимологические заметки (21—25)*, în RRL, XV, 1970, nr. 5, p. 501—502.

[20] Rom. *băltină* e surprinzător de apropiat de medio-bulg. nemetatezat БАЛТИНА, putînd fi explicat fie ca derivat românesc cu sufixul *-ină*, fie ca provenind din acesta (cf. DA, I, I 468; BER, I 54).

cele de origine slavă este numai de peste $\frac{2}{1}$, potrivit statisticii prof. D. Macrea [21].

8) *Rom.* **stînă** = *sl. com.* **stanъ** = *v. ind.* **sthāna-** *etc.*

Stînă, cuvînt specific păstoresc (domeniu în care românii n-au împrumutat cuvinte de la popoarele slave, ci dimpotrivă), este un cuvînt autohton în limba română, perfect reconstituit în indo-europeană şi avînd corespondente clare în alte limbi, fiind format de la rădăcina *stā-* (cf. lat. *stō*, *stāre*, sl. com. *stati* etc.), cu formantul *-n-*, respectiv **sta-no-* : v. ind. *sthānam* ,,loc, aşezare", avest. *stāna-* ,,Standort, Ort, Platz", v. sl. станъ ,,(Heer-)Lager, tabără militară" etc. (Pokorny, 1004, 1008 ; Vasmer-Trubaciov, III 745 ; Poghirc, 356 ; Reichenkron, 150—152). De aceea, trecerea de către unii cercetători a acestui cuvînt printre cuvintele de origine slavă (după Fr. Miklosich [22] şi Cihac, II 361) se datorește mai mult ,,tradiţiei" (vezi, de ex., Rosetti, 338—339 ; Petrovici, RRL, XI, 1966 ; Cioranescu, nr. 8182), decît unei analize concrete, căci, în realitate, *stanъ*, care în limbile slave are alte sensuri concrete, a şi pătruns în limba română din dialectele slavo-bulgare : *stan*, var. *stană* ,,parte a iei de la brîu în sus ; bolovan de piatră (asemănător unei figuri umane stînd în picioare)".

9) *Rom.* **drui** = *alb.* **dru** = *sl. com.* **drъvo** = *lit.* **dravìs** *etc.*

Rom. dial. (sud-vest) *drui*, *druéte*, *droéte* (cu sufixul singulativ *-ete*< *-eț*) ,,lemn gros şi scurt etc." [23] îşi găseşte corespondente perfecte în mai multe limbi indo-europene : alb. *dru*, sl. com. *drъvo* (*<*druu̯o*, alături de **dervo*<**deru̯o* : v. sl. дръва, pl., bg. *дърво*, rus. *дрова*, pl. etc.), lit. *dravìs* ,,scorbură", let. *drava*, *dreve* ,,id.", gr. δρῦς ,,arbore, stejar", v. ind. *dru-*, avest. *dru-*. Aşadar, prototipul indo-european este *drū-* ,,copac", probabil iniţial ,,stejar", cuvîntul putînd fi, deci, interpretat în română ca autohton, traco-dacic (vezi Pokorny, 214—215 ; Berneker, I 186, 232 ; Vasmer — Trubaciov, I 502, 539 ; BER, I 439, 458—459 ; aici se semnalează şi rom. dial. *dreavă*<bg. *дрявo* ; Sławski, I 171, 174 ; Fraenkel, I 90, 102 ; Rosetti, 269 ; Poghirc, 330 ; Russu, 157—158). Acad. Vl. Georgiev pune cuvîntul românesc în legătură cu toponimicul dacic Δρουβητίς, *Drobeta*, *Drubeta*, ceea ce poate confirma şi mai mult cele spuse mai sus [24].

[21] *Fizionomia lexicală a limbii române*, în DR, X, partea a II-a, 1943, p. 362—373 ; *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, 1961, p. 36—37 ; cf. Poghirc, *Infl. autohtonă*, p. 364.

[22] Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, 1861, p. 46.

[23] Fiind un cuvînt dialectal, mai puţin cunoscut, reproducem aici datele strînse în *Dicționarul limbii române* (manuscris aflat la Institutul de lingvistică din Bucureşti) : *druéte*, s.m. (reg.) ,,1. trunchiu de lemn sănătos, negăunos (*Rev. crit.*, III 123) ; lemn gros şi scurt, buştean (cf. Paşca, *Gl.* — cules din Gorj) ; (la pl. *drueți*) lemne rotunde cu care se construiesc pereţii casei (*Chest.* II 78/84) ; 2. (Mehedinţi) ceafa jugului (*Noua rev. română*, XIV 349)" ; *drui* ,,lemn", cu următorul exemplu : *Se făcea* [tocanul = tocana] *drui de tare, de puteai tăia în el ca în ceară* (Nicolae al Lupului, *Posada Gurenilor. Povestiri din alte vremi*, Craiova [1929], p. 195).

[24] *Dak. Drubetis, Dru/obeta(e)=rum. druete* ,,Holz", în ,,Zbornik za filologiju i lingvistiku", IV/V, Novi Sad, 1961/1962, p. 85—86.

10) *Rom.* **strungă** = *alb.* **shtrungë** = *let.* **strùoga**≅*slav. com.* **struga**

Cercetătorii români au relevat de mult caracterul autohton al rom. *strungă* „1. loc îngrădit la stînă; deschizătură îngustă a acestui loc, prin care *trec* oile una cîte una la muls; 2. loc îngust de trecere; trecătoare îngustă (între munți), defileu; 3. spațiu între dinți", care-și are corespondentul în alb. *shtrungë*, cu unul din sensuri „la porta dell'ovile per cui si fanno passare le pècore e le capre per mùngerle", dar n-au reușit să identifice clar rădăcina indo-europeană (cf. Poghirc, 334: probabil i.e. **streng-* „strîmt"; Russu, 199—202: aproximativ la fel; Rosetti, 274, indică numai corespondentul albanez și se referă la răspîndirea cuvîntului de la păstorii români la popoarele vecine: cf. ucr. *струнга*, pol. *strąga*, slovac, ceh. dial.-morav *strunga*, bg. dial. *стръга* și diverse variante, scr., sloven dial. *strunga*, magh. *esztrenga*) [25].

Or, pornind de la articolul recent al lui R. Bernard (citat în nota 25), consacrat cuvîntului slav comun *struga* (<**strou̯ga*, răd. i.e. *srou̯-/sreu̯-/srū-* „a curge"), atestat în slava veche, строүга cu sensul gr. ῥεῦμα și păstrat în limbile slave actuale, cu excepția bulgarei (și sîrbocroatei), unde a fost înlocuit de cuvîntul provenit din „substratul balcanic" **strǫga*, putem spune — avînd în vedere prezența lui în română și albaneză, cu sensurile arhaice indicate — că poate fi atribuit limbii traco-dace. Cum un sufix cuprinzînd elementul *-g-* (variantă sonoră a lui *-k-*), respectiv *-ga*, a fost identificat în mai multe limbi indo-europene (sanscr., lit., let., sl. com., armeană, chiar augmentat cu infixul *-n-*, deci *-nk-*) [26], iar infixul *-t-* în *sr-* e cunoscut atît în baltica comună și slava comună, cît și în traco-dacă (și albaneză: *shtr-*) [27], este deci justificat să presupunem, alături de sl. com. *struga* (<**strou̯ga*), de let. *straũga* „povîrniș", let. *strūga* „șuvoi de apă" (vezi Trautmann, 279—280; Vasmer-Trubaciov, III 783; Pokorny, 1003) și, mai ales, de let. *strùoga* „schmaler Zwischenraum zwischen zwei Gebaüden oder zwischen zwei Wäldern" (balt. com. **strangā*<i.e. **strongā*; Duridanov, 95), existența nu numai a trac. **struna* „Strom, Fliessen" (toponim. Στρουνειλον — Decev, *Die thrak. Spr.*, 481; Duridanov, 69, 88, care-l compară cu oronimul lit. *Strūnà*), ci și a dac. **strunga* (cf. toponim. Στρόγγες — Decev, *Die thrak. Spr.*, 480—481; Duridanov, 95, care reconstruiește i.e. **strn̥ga*), păstrat în rom. *strungă* și alb. *shtrungë*, avînd sensul inițial „loc de trecere, de scurgere".

★

Așadar, fără a avea pretenția ultimului cuvînt în aceste probleme complexe ale paralelelor lexicale traco-daco-româno-albano-slave, care

[25] Vezi, acum în urmă: E. Vrabie, *Influența limbii române asupra limbii ucrainene*, în Rsl, XIV, 1967, p. 173; Silvia Niță-Armaș ș.a., *L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves*, în Rsl, XVI, 1968, p. 96; D. Macrea, *Studii de lingvistică română*, București, 1970, p. 20; R. Bernard, *Causes de la disparition du domaine balkanique d'un mot slave commun attesté en vieux bulgare:* строүга *„canal, chenal, tranchée remplie d'eau, fossé"*, în *Actes... Ét. Balk.*, VI, p. 731—734.

[26] A. Meillet, *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave*, 2e éd., Paris, 1961, p. 353—355, cu menționarea și a v. sl. *struga*; vezi și Trautmann, 279—280; Vasmer-Trubaciov, III 783.

[27] Georgiev, *Introduzione*, p. 153, 163.

prezintă corespondente şi în alte limbi indo-europene şi au rădăcini şi formanţi clari (*barz, gard, baltă, stînă, drui, strungă*), putem spune că numai prin continuarea cercetărilor în această direcţie se poate ajunge la rezultate mai evidente. Este drept însă că la unele cuvinte formantul, respectiv terminaţia nu sînt suficient de clare (de ex., rom. *pîrîu, mătură*) sau că nici măcar rădăcina nu este încă determinată pe plan indo-european (*gata, măgură*). Tocmai în astfel de cazuri noile argumente în sprijinul etimologiei autohtone a acestor cuvinte trebuie căutate în limbile română şi albaneză sau trebuie căutate alte explicaţii.

Iulie 1972

G. MIHĂILĂ
Facultatea de limbi slave
Bucureşti, Pitar Moş 7—13

CUVINTE DE ORIGINE ROMÂNEASCĂ ÎNTR-UN DICȚIONAR DIALECTAL UCRAINEAN

Problema raporturilor lingvistice româno-ucrainene, din punctul de vedere al influenței românești, a preocupat, mai ales în ultimele decenii, pe mai mulți lingviști, atît ucraineni, cît și români. Contribuțiile aduse pînă acum în acest domeniu sînt numeroase și se referă, de obicei, la lexic [1], acesta avînd întotdeauna, prin natura lui, o aptitudine sporită de a pătrunde în sistemul străin.

În cele ce urmează, vom releva și explica o serie de influențe românești în graiurile ucrainene de tip bucovinean, pornind de la dicționarul dialectal *Матеріали до словника буковинських говірок*, vol. I (A—H), Cernăuți, 1971, care aduce noi materiale în această privință. Împrumuturile discutate sînt înregistrate în dicționarul menționat [2] fără indicații etimologice și, după cîte știm, nu sînt explicate nici de alți cercetători[3].

Completăm materialul extras din *Матеріали* cu unele date culese de noi în cursul anchetelor dialectale, în unele localități cu populație ucraineană din județul Suceava (între anii 1965—1968). În continuare, prezentăm, în ordine alfabetică, lista împrumuturilor :

áбор (folosit, mai ales, la *pl.* : *áбори*) „încălzire cu aburi ; inhalație cu aburi" (p. 7) : provine din rom. *ábor*, variantă regională a lui *ábur* „vapori de apă" (vezi DA ; *Lexic reg.*, **2**, p. 45 ; *Atlasul lingvistic român pe regiuni, Maramureș*, de Petru Neiescu, Grigore Rusu și Ionel Stan, vol. II, Cluj, 1971, h. 533, p. c. 221—240).

амéнда (înv.) „pedeapsă în bani" (p. 9) ; A. Moskalenko (*Методичні рекомендації для практичних занять з української діалектології*, Odesa, 1966, p. 77) înregistrează cuvîntul în regiunea Odesa, fără să-l explice ;

[1] Franz Miklosich (în colaborare cu E. Kałużniacki), *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und Karpaten*, Viena, 1879 ; D. Scheludko, *Rumänische Elemente im Ukrainischen*, în „Balkan-Archiv", Leipzig, 1926, II ; I. Šarovol'śkyj, *Румунські запозичені слова в українській мові*, în „Збірник заходознавства", Kiev, 1929 ; J. Janów, *Wpływ słownictwa rumuńskiego na Podkarpacie, osobliwie na gwarę huculską*, în „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie", Lvov, 1938, XVIII, 1 ; O. S. Mel'nyčuk, *Молдавские элементы в пограничном украинском говоре*, în „Ученые записки Института истории языка и литературы Молдавского филиала АН СССР", Chișinău, 1955, t. IV, V ; André de Vincenz, *Les éléments roumains du lexique houtzoule*, Paris, 1959 ; E. Vrabie, *Influența limbii române asupra limbii ucrainene*, în „Romanoslavica", XIV, 1967.

[2] Dicționarul îl vom cita, în cursul prezentei expuneri, prin sigla *Матеріали*.

[3] Menționăm că majoritatea acestor împrumuturi nu figurează nici în teza de doctorat, pe care am susținut-o la data de 8 octombrie 1971 (vezi I. Robciuc, *Elemente românești în ucraineană. Contribuție la studiul contactelor lingvistice*, București, 1971, rezumatul tezei de doctorat), întrucît dicționarul menționat a apărut în același an și ne-a parvenit ulterior.

în graiurile ucrainene din județul Suceava l-am notat în aceeași formă : din rom. *améndă* (<fr. *amende*) „idem". Dată fiind originea neologistică a termenului în română, împrumutul din graiurile discutate trebuie să fie recent. Despre răspîndirea în română, vezi ALR, *serie nouă*, II, h. 1503 : *amendă*.

баїнéт „baionetă" (p. 14) ; cunoscut și în graiurile ucrainene din județul Suceava : pare a reproduce cuvîntul românesc *bainét* (formă populară, în unele regiuni ale țării, după germ. *Bajonnette*, vezi DA).

бакшіш (și : *бакшúш*, *бакшíс*) „bacșiș" (p. 15) ; și graiurile ucrainene din județul Suceava cunosc forma *бакшúш*, cu același înțeles (vezi și C. Reguș, *Influența limbii române asupra graiurilor ucrainene din R. S. România*, în LR XX, 1971, nr. 2, p. 163) : din rom. *bacșíș* (<tc. *bahšiš*), devenit popular (vezi DA).

барúж și *барúш* „broboadă din lînă sau din bumbac, cu ciucuri" (p. 19) ; A. Moskalenko (*Словник діалектизмів українських говірок Одеської області*, Odesa, 1958, p. 15) și T. P. Zavorotna (*Побутова лексика в наддунайських говірках*, în *XII республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей*, Kiev, 1965, p. 127—128) atestă numai forma *барéжик* „broboadă din lînă foarte subțire" (în unele graiuri ucrainene de pe cursul inferior al Nistrului) : din rom. *baréj* și *baréș*, variante moldovenești ale lui *baríș* (<fr. *barege*) „idem" (vezi DA ; CADE ; DM).

Derivat : *барúжик*, *барúшик*(dim., *ibid.*)<*барúж* (*барúш*) + suf. *-ик*.

бáска (*înv.*) „beretă" (p. 19) ; circulă frecvent și în graiurile ucrainene din județul Suceava (vezi și C. Reguș, *op. cit.*, p. 164) : reproduce, fără îndoială, rom. *báscă* (<fr. *basque*) „idem" (vezi DM).

бáсмá (*înv.*, *rar*) 1° „panglică neagră de mătase ornată cu mărgele, pe care o poartă flăcăii" ; 2° „batic de mătase pentru gît, fular" ; 3° „cravată" (p. 19) ; semnalat, tot pentru graiurile bucovinene, și de K. Kysilevśkyj (*Надпрутський говір*, în „Записки Наукового Товариства їм. Шевченка", New York — Paris, 1954, t. CLXII, nr. 25, p. 44), cu înțelesul „batistă neagră" ; unele graiuri ucrainene din județul Suceava cunosc același termen, avînd sensul 2° : din rom. *basmá* (<tc. *basma*), cu aceleași accepțiuni (vezi DA ; CADE ; DM). În sprijinul originii românești pledează și considerentul geografic.

Derivate : *басмúнка* (dim., p. 20) < *басм-á* + suf. *-úнк(а)*; *бáсмочка* (dim., *ibid.*) < *бáсм-а* + suf. *-очк(а)*.

бíнджʼа „minge" (p. 30) : provine, desigur, din rom. *mínge*. Schimbarea consoanei inițiale se explică, probabil, prin influența verbului *бúти* din expresia *бúти мʼíнджʼу* „a bate mingea".

боз (și :*боз*) „bucată mare dintr-o substanță oarecare (brînză, aluat, lut)" (p. 33) ; și în unele graiuri ucrainene din nordul Moldovei, cu sensurile „boț de mămăligă cu brînză la mijloc" ; „boț de lut" (vezi și C. Reguș, *op. cit.*, p. 164) : din rom. *boț* „idem" (DA ; DM ; Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, București, 1906, p. 21), larg răspîndit în Moldova (vezi ALR, *serie nouă*, V, h. 1501 : *boț* — în p.c. 537, 531 ; *b^{u}oț* — în p.c. 514, 520, 528 ; *buoț* — în p.c. 574 ș.a.).

Derivat : *бóдзик*, *бóцик*, (dim., *ibid.*)<*боз*, *боц* + suf.*-ик*.

бокс[1] (*înv.*) „box (armă)" ; și în graiurile ucrainene din județul Suceava : este vorba de cuvîntul rom. *box* (<*boxe*) „armă alcătuită dintr-o

placă de metal cu găuri pentru degete cu care se atacă cu pumnul strîns" (v. DM); în ucraineana comună are alte sensuri (*Українсько-російський словник*, publicat de Academia de Ştiinţe a R. S. S. Ucrainene, vol. I, Kiev, 1953).

бокс² „box, piele de box" (p. 34); apare şi la ucrainenii din nordul ţării noastre, cu acelaşi sens: pare a reproduce cuvîntul rom. *box* (<fr. *box*) „idem"; cf. şi pol. *boks* [3], cu acelaşi înţeles (v. *Słownik języka polskiego*, publicat de Academia Polonă de Ştiinţe, vol. I (A—C), Varşovia, 1958).

Derivat: *боксо́вий* (şi: *буксо́вий*) „de box" (p. 34) < *бокс*, *букс* + suf.-*о́в*(*ий*). Este cunoscut şi la ucrainenii din judeţul Suceava în sintagmele: *боксо́ва шк'і(и́)ра* şi *боксо́в'і чо́боти*(*і*).

бомбо́на, var. *бомбо́н*, „bomboană" (p. 36); sub forma *бомбо́на* (şi: *бумбо́на*), circulă frecvent şi în graiurile ucrainene din ţara noastră (Pentru graiul din Dunavăţul de Sus, vezi O. Horbatsch, *Діялектний словник північнодобруджанськоï говірки с. Верхній Дунавець біля Тульчі*, München, 1968, p. 13): rom. *bomboánă*, preluat şi de lipoveni (vezi E. Vrabie, *Influenţa limbii române asupra graiurilor ruseşti* („*lipoveneşti*") *din R.P.R.*, în SCL, XI, 1960, nr. 4, p. 935).

Derivat: *бомбо́нка* (dim.) < *бомбо́н-а* + suf.-*к*(*а*) — în graiurile ucrainene din judeţul Suceava.

бонді́ца (*înv.*, *rar*) „pieptar, cojocel" (p. 36); cunoscut sub forma *бонг'і́ца* şi cu înţelesul „pieptar din piele de miel, cu cusături", şi în unele graiuri ucrainene de tip bucovinean din judeţul Suceava: din rom. (Moldova) *bondíţă* (DA s.v. *búndă*; D. Dan, *Stîna la românii din Bucovina. Schiţă folclorică ilustrată*, Cernăuţi, 1923, p. 3 şi 15; vezi şi ALR, *serie nouă*, IV, h. 1184: *pieptar*). Cît priveşte varianta *бонг'і́ца*, (vezi C. Reguş, *op. cit.*, p. 164), ea trebuie separată de *бонді́ца*, deoarece are la bază altă variantă fonetică: rom. dial. *bonghíţă* (vezi DA s.v. *búndă*).

боци́ти „a strînge la un loc, a împături" (p. 38); întîlnit şi în unele graiuri ucrainene din nordul Moldovei: din rom. *a boţí* „a mototoli; a zbîrci, a încreţi" (vezi DM).

бро́ска „boală la cornute mari, ulceraţie pe limbă" (p. 40): rom. *broáscă* (<lat. **brosca*, cf. DM), care are, printre altele, şi sensul de „umflătură ce se formează sub limba sau sub falca vitelor cornute" (atestat de DA; CADE; DM).

буда́ка (*rar*) 1° „putină de 50—60 l, în care se toarnă laptele la stînă" — în graiurile bucovinene (p. 42) şi, sub forma *буда́ха*, în unele graiuri huţule din judeţul Suceava (vezi şi C. Reguş, *op. cit.*, p. 164); 2° „(*fig.*) femeie scundă şi grasă" — la huţulii din judeţul Suceava. Se explică din rom. (Moldova, Bucovina, Transilvania) *budácă* „vas de lemn în care se pune laptele la închegat" (vezi DA; CADE; DM; D. Dan, *op. cit.*, p. 17 şi 19; *Lexic reg*; 2, p. 75), ca termen din domeniul păstoritului. Pentru răspîndirea lui teritorială, vezi ALR, *serie nouă*, II, h. 114, p.c. 219, 228, 362, 365, 386, 520, 531, 551 ş.a.

Derivat: *будаши́на* (*dim.*) < *буда́х-а* + suf. -*и́н*(*а*) (graiurile huţule din judeţul Suceava).

буклýк (şi : *бутлýк*) ,,bătaie de cap ; ceartă, sfadă, neînţelegere ; litigiu'' (p. 43) ; şi graiurile ucrainene din judeţul Suceava cunosc forma *бутлýк* : din rom. (Moldova, Bucovina, Transilvania) *buclúc* (<tc. *bokluk*) ,,idem'' (vezi DA s.v. *buclúc* 4 şi 5) ; varianta ucr. *бутлýк*, explicată din rom. *buclúc* (vezi C. Reguş, *op. cit.*, p. 164), trebuie raportată la rom. dial. *butliúc* (vezi DA s.v. *buclúc*).

Cuvîntul aici în discuţie este înregistrat şi de E. Vrabie (*Influenţa limbii române asupra limbii ucrainene*, p. 135), pe baza unei singure atestări (A. Moskalenko, *Словник діалектизмів українських говірок Одеської області*, Odesa, 1958). Trimiterea la această sursă este însă inexactă, căci *буклýк* nu apare în locul citat (autorul a avut în vedere, probabil, o altă lucrare).

Derivate : *бутлукáр'* ,,care caută cearta, care e veşnic nemulţumit'' < *бутлýк* + suf. *-áр'* ; *бутлýч'imicu* ,,a se certa, a se sfădi'' < *бутлýк* + + suf. *-imi(cu)* — în unele graiuri ucrainene din nordul Moldovei.

бумбáк, var. *бомбáк*, a fost înregistrat cu înţelesul ,,fire de bumbac care se întrebuinţează la ţesut pînză (p. 35 ; de asemenea, în graiurile podoliene, vezi O. S. Mel'nyčuk, *Словник специфічної лексики говірки с. Писарівки, Кодимського району Одеської області*, în ,,Лексикографічний бюлетень'', Kiev, 1952, nr. 2, p. 73, şi la ucrainenii din judeţul Suceava, vezi C. Reguş, *op. cit.*, p. 164) sau la confecţionarea plaselor de pescuit'' (vezi J. O. Dzendzelivśkyj, *Словник специфічної лексики говірок Нижнього Подністров'я*, în ,,Лексикографічний бюлетень'', Kiev, 1958, nr. 6, p. 39, din regiunea Odesa). Faptul că în toate limbile slave cuvîntul are o formă deosebită de cea întîlnită în graiurile ucrainene (bg. *памук*, *памбук*, *бубак*, *бубайк*, *бъбек* ; scr. *pamuk* ; rus. *хлопок* ; ucr. *бавовна*, pol. *bawełna*, ceh. *bavlna*) şi un accent deosebit de cea mai apropiată formă slavă (scr. *bùmbâk*, *bòmbâk*, vezi. Rj. JAZU, I, Zagreb, 1880—1882, p. 547 şi 732), ne face să credem că ucr. *бумбáк* (var. *бомбáк*) se explică din rom. *bumbác* ,,idem'' (vezi DA s.v. *bumbác* 2), atestat încă între 1420—1431 (cf. Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. I, Paris, 1901, p. 395). În favoarea acestei explicaţii, pledează atît aspectul fonetic, cît şi răspîndirea geografică a cuvîntului ucrainean.

Derivat : *бумбакóвий* (şi : *бомбакóвий*) ,,de bumbac'' < *бумбáк* (*бомбáк*) + suf. *-óв(ий)* — în graiurile bucovinene (*ibid.*) şi la ucrainenii din judeţul Suceava (vezi şi *Українсько-російський словник*, vol. I, p. 80, cu menţiunea ,,regional'').

бýмбик (*rar*) ,,nasture, bumb ; ornament pe curea'' (p. 44) : derivat propriu, cu suf. *-ик* < ucr. **бумб* < rom. pop. (Moldova, Bucovina, Transilvania) *bumb*, cu acelaşi înţeles (DA ; DM).

бумбурýдз 1° ,,mugur (al plantelor)'' ; 2° ,,fructul necopt al vişinei, cireşei sau al prunei'' ; 3° ,,ridicăturile sau umflăturile rotunde de pe coaja copacului'' ; 4° ,,neg'' : pare a reproduce rom. *buburúdz*, variantă regională a lui *buburúz* ,,idem'' (v. DA), trecut şi în graiurile ucrainene din judeţul Suceava.

бурмарíја (*rar*) ,,căciulă brumărie (din pielicică de miel)'' (p. 46) : rom. *brumărie* ,,idem'', prin metateză ; de aceeaşi origine românească este şi cuvîntul *брумарíја* (şi cu forma disimilată fonetic : *блумарíја*) ,,brumărie'', notată de noi în unele graiuri huţule şi bucovinene din jude-

ţul Suceava. Cf. şi *брумарíја* „oaie brumărie", în graiul lipovenilor din Dumasca (vezi V. Arvinte, *Un caz de bilingvism slavo-român. În legătură cu elementele româneşti din graiul lipovenilor din Dumasca*, în SCL, IX, 1958, nr. 1, p. 60).

Derivat : *бурмарúстиї* „brumăriu" (*ibid.*) < *бурмар-íја*+suf. *-úст(иї)*.

вáка *(rar)* „vacă" (p. 50) : rom. *vácă* (< lat. *vacca*). Cuvîntul românesc a fost împrumutat şi în alte graiuri ucrainene : cu înţelesul de „vacă", el a fost înregistrat în unele graiuri de stepă (vezi V. P. Drozdovśkyj, *Говірки Ізмаїльщини* (*на матеріалі Татарбунарського, Саратського і Білгород-Дністровського районів*), în „Праці Одеського державного університету имени I.I. Мечникова", Odesa, XCVI (1960), t. 150, nr. IV, p. 252), iar cu sensul figurat „calificativ injurios dat unei femei neîndemînatice", în unele graiuri ucrainene din judeţul Suceava.

винтýзи *pl.* (*rar*) „ventuze" (p. 56) ; apare şi în unele graiuri ucrainene din judeţul Suceava : din rom. *ventúze*, pluralul lui *ventúză* (<lat. lit. *ventosa*, cf. DM), ca şi, de exemplu, *вíнити* din pl. *vínete*, citat mai jos. Acelaşi cuvînt românesc stă şi la baza rus. dial. *вентýзы* (vezi E. Vrabie, *Influenţa limbii române asupra graiurilor ruseşti* („*lipoveneşti*") *din R.P.R.*, p. 141).

вíнити *pl.* (*rar*) „pătlăgele vinete" (p. 66) ; îl atestă, tot pentru graiurile bucovinene, şi Ju. O. Karpenko (*Деякі назви культурних рослин у буковинських говірках*, în *Питання історії і діалектології східнослов'янських мов*, Cernăuţi, 1958, p. 117), precum şi F. T. Žylko (*Нариси з діалектології української мови*, ed. a II-a, Kiev, 1966, p. 234) : din rom. *vínete*, pluralul lui *vínătă*<*vínăt -ă* (<lat. *venetus*).

вотáти (*rar*) „a vota" (p. 76) ; în aceeaşi formă şi cu acelaşi înţeles l-am notat în graiurile ucrainene din judeţul Suceava : din rom. *a votá* (<fr. *voter*) „idem", la care s-a adăugat sufixul verbal *-ти*. De la *вотáти* s-a format derivatul substantival *вотáни* „votare" (*ibid.*). Pentru exprimarea acestei noţiuni, în graiurile ucrainene din judeţul Suceava circulă forma *вотáр'а*, care reprezintă un împrumut direct al rom. *votáre*.

ґрад (şi : *град*) „grad (unitate de măsură a temperaturii)" (p. 94) ; varianta de bază este cunoscută, de asemenea, în graiurile ucrainene din nordul Moldovei : rom. *grad* (<fr. *grade*<lat. lit. *gradus*) ; în ucraineana literară se zice *грáдус*.

ґрíпа, cu varianta *гріпа* „gripă" (p. 95) ; sub forma *ґріпа*, cuvîntul circulă frecvent şi în graiurile ucrainene din judeţul Suceava : din rom. *grípă* (<fr. *grippe*) ; cf. şi pol. *grypa* „idem" (vezi *Slovnik języka polskiego*, Varşovia, 1960, vol. II (D–G), p. 1338). În ucraineana comună are forma *грип*.

гáл'ба (*înv.*) „halbă" (p. 81) ; cunoscut, de asemenea, în graiurile ucrainene din nordul ţării noastre : probabil, din rom. *hálbă* <germ. *Halbe*. Cf. şi pol. (*înv.*) *halba* (v. *Słownik języka polskiego*, Varşovia, 1961, vol. III (H–K), p. 10).

гарáґ „par lung, care serveşte la ridicarea păstăilor (p. 82) sau a viei" (V. P. Drozdovśkyj, *Говірки Ізмаїльщини*..., p. 250 ; T. P. Zavorotna, *Молдавські лексичні запозичення в складі українських наддунайських говірок*, în „Восточнославянско-восточнороманские языковые, литературные і фольклорные связи", Cernăuţi, 1966, p. 25, din regiunea Odesa) ; sub forma *гарáга*, cuvîntul circulă şi în graiurile ucrainene din Dobrogea (pentru graiul din Dunavăţul de Sus, vezi O. Horbatsch, *Діялектний словник*..., p. 15) : din rom. *harág*, variantă a lui *arác* (<ngr. *haraki*) „idem" (vezi DA ; DM). Acelaşi cuvînt românesc a pătruns, de asemenea, în graiul lipovenilor din regiunea Cernăuţi (L. I. Ermakova, *К вопросу контактного взаимодействия языков* (*на материале русскомолдавских диалектных взаимоотношений*), în „Восточнославяно-молдавские языковые взаимоотношения", Chişinău, 1967, II, p. 160).

гарáм, termen bine reprezentat în graiurile bucovinene, cu diverse nuanţe semantice : **1**° „(*col.*, *înv.*) vite" ; **2**° „(*rar*, *peior.*) vită, animal" ; **3**° „(*fig.*) butucănos ; neîndemînatic, stîngaci" ; **4**° „(*injur.*) turbat, furios". Se explică din rom. *harám* (<tc. *haram*) „idem" (vezi DA), care a fost împrumutat, de asemenea, în graiurile de stepă (vezi A. A. Moskalenko, *Словник діалектизмів*..., p. 23), precum şi în graiurile ucrainene (huţule şi bucovinene) din judeţul Suceava (vezi şi C. Reguş, *op. cit.*, p. 166).

ги́рба „(*injur.*) vacă bătrînă" (p. 86) : reproduce, fără îndoială, cuvîntul rom. *hîrbă*, atestat cu sensul „fiinţă (sau lucru) de nimic, fiinţă istovită de puteri, ticăloasă, lepădătură" (vezi DA ; CADE).

гóпери *pl.* „gropi în drum" (p. 91) ; şi în unele graiuri ucrainene din judeţul Suceava, avînd forma *гóпурі*: din rom. *hópuri*, pluralul lui *hop* „idem" (vezi DA s.v. *hop* III).

гоц (*peior.*, *rar*) „tîlhar, bandit ; huligan" (p. 93) : reproduce, evident, cuvîntul rom. *hoţ* „idem", de origine necunoscută.

гірділíја „(*înv.*, *rar*) herghelie" (p. 86) : din rom. *herghelíe* (cu pronunţare regională *herdelíe*, vezi DA), răspîndit cu acelaşi sens în Moldova (vezi ALR, *serie nouă*, II, h. 320 : *hărd'ili^{i}i* — în p.c. 386, *harǵili^{i}i* — în p.c. 414, *hirǵili^{i}i*—în p.c. 520, *hard'ili^{i}a*—în p.c. 551 ş.a.). Sub forma *герд'еліја*, cuvîntul apare şi la huţulii din judeţul Suceava, alături de termenul propriu *стáдо*.

În sfîrşit, relevăm calcurile după limba română pe care le-am putut recunoaşte în *Матеріали:*

би́ти (собі) гóлову „a se gîndi mult (la ceva), a-şi frămînta mintea ; a se ocupa intens de ceva" (p. 27 s.v. *би́ти* ; de asemenea, în graiurile ucrainene din judeţul Suceava) e traducerea expresiei româneşti *a-şi báte cápul* (vezi DA s.v. *báte* IV) ; în ucraineana comună se spune *думати*, *турбуватися*.

брáти сáмо (s. сáму) „a privi atent ; a învăţa" (p. 39 s.v. *брáти;* şi în graiurile ucrainene din judeţul Suceava) : după expresia rom. *a lua seáma* (*s. seámă*) (vezi DM s.v. *seámă*). Construcţia ucr. *брáти сáмо* (*s. сáму*) a apărut pe calea traducerii primului component *a lua* „*брáти*" şi a transferului celui de-al doilea : *seámă* (reg. *sámă*) >*сáмо* (s. *сáму*).

Derivat propriu: *(у) самувáті* „a fi atent, vigilent"; „a observa, a lua în seamă" — la huțulii din județul Suceava.

În articolul de față este vorba numai de elementele românești introduse în graiurile ucrainene bucovinene prin contact direct. Ca urmare a acestui contact nemijlocit, în unele situații, și amestecului etnic, cu consecința lui firească, bilingvismul, graiurile ucrainene bucovinene au suferit o puternică influență, mai ales în lexic și sintaxă. Cele mai multe împrumuturi semnalate de noi aici apar numai în ariile de influență românească (*áбор*, *бáска*, *бондíца*, *брóска*, *будáка*, *бýмбик*, *вíнити*, *вотáти*, *гоц*); altele au o răspîndire mai mare (*амéнда*, *барíж*, *бумбáк*, *вáка*, *гарáм*).

Materialul prezentat în paginile de mai sus este, firește, incomplet. El va fi întregit cu noi date după ce vor apărea volumele următoare.

Aprilie 1972

I. ROBCIUC

Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

NOTE ETIMOLOGICE

Budí. Cuvîntul a fost înregistrat în două comune, Straja și Laura, ale județului Suceava, cu sensul de „(despre soare) a arde cu putere, a dogorî" (Arvinte, Ursu, Bordeianu*, p. 20), împreună cu derivatele *budeálă* „căldură mare, zăpușeală" (Straja) și *bujálă* „idem" (Laura — Rădăuți și com. Morăreni — Toplița). În localitățile Coverca, Crucea, Geamăna, Panaci și Poiana Stampei din jud. Suceava, a fost notat și un alt derivat, tot substantival, *budéliște*, cu același înțeles. Aceste derivate postverbale dovedesc că termenul în discuție trebuie să aibă sau, cel puțin, să fi avut o circulație mai mare în graiurile românești din nord.

Neînregistrat în principalele noastre dicționare și neexplicat etimologic pînă în prezent, el își găsește un corespondent perfect, fonetic și semantic, în ucr. dial. (carpatic) *бyди́mu* „a afuma; a dogorî" (Hrinčenko, I, 106, sensul 3°; aici, însă, se reunesc, în mod nejustificat, două omonime în cadrul aceluiași articol: sensul 1°, „a trezi, a deștepta", singurul care aparține și limbii ucrainene literare, cf. U-RS, I, 95, obligă la despărțirea lui *бyдumu* în două cuvinte distincte, întrucît baza lor etimologică este diferită: *бyди́mu*¹ „wecken" continuă sl. com. **bъdeti*, un cauzativ față de **bdeti*<* *boudh-ei-tei*, moștenit și de rus. *будить*, pol. *budzić* ș.a., cf. Brückner, *s.v.*, Vasmer, I, 135, s.v. *будить*, Machek, s.v. *buditi*, Rudnyc'kyj; *бyди́mu*² „räuchern", ca și ceh. *bouditi*, pol. *obwedzić* ș.a., în urma unei restructurări etimologice populare, din sl. com. **obvǫditi* [1]).

Un înțeles mai precis are vb. *бyдumu* în graiurile huțule din jud. Suceava: „a afuma (carne, mezeluri)" [2] și, cu valoare reflexiv-pasivă, *бyди́mucы* „a fi dogorît de căldura sobei sau de arșița soarelui". Aceste graiuri cunosc chiar expresia (*ви́-*)*бу — ди́mucы на сонцu* „a face baie de soare, a se bronza la soare". Accepția din urmă explică foarte bine semantica împrumutului nostru.

Un derivat al vb. *бyдumu* este substantivul *бу́жениця* [3], care a fost împrumutat în rom. *bújeniță* „carne afumată", răspîndit și acesta în Bucovina și Moldova (cf. DA; Scriban; Ciorănescu, I, 113).

* Vezi, în finalul lucrării, lista abrevierilor.

[1] Sl. com. **vǫditi* (radicalul inițial, **(s)vedh*, se păstrează în sl. actual *vedro*) „a afuma (carne, îndeosebi de animale sălbatice, pește, caș) pentru conservare" se continuă în ceh. *uditi*, sloven. *(v)oditi*, pol. *wedzić*, ucr. *вудumu* (v. Brückner, *s.v.*, cf. și *wiednać*, Machek, s.v. *uditi*; Vasmer, I, 137, s.v. *буженина*).

[2] Este chiar semnificația slavă comună (v. n. 1), pentru care Machek invocă și germ. super. *swedan* „a arde înnăbușit cu fum mare".

[3] *Бужениця*, cu dubletul fonetic *вудженuця*, nu este un derivat ucrainean, el provenind, ca și ceh. *uzenina*, pol. *wędżonka* etc. din sl. com. **obǫdjenina* (v. Vasmer, *loc. cit.*). Brückner, *loc. cit.*, presupune că ucr. *wudyty, wudżenyna,* care nu au corespondent fonetic în rusă, ar putea fi împrumutate din polonă.

Calabátină. Cu sensul de ,,fîntînă nepietruită, cu apă multă în ea", notat în com. Totoești, jud. Iași (Arvinte, Ursu, Bordeianu, 28), termenul, necunoscut dicționarelor noastre și nici altor culegeri dialectale, provine, neîndoielnic, din apelativul geografic ucrainean *калабáтина* ,,groapă adîncă plină cu apă" (Jurkowski, 71, s.v. *kalabanja*; aici și — etimologia și corespondentele din alte limbi slave ale termenului ucrainean, ca și familia, foarte numeroasă, a acestuia: *калябýра*; *калабýха*, *калябýха*, *колябýха; калабáш*, *калабáч; калабáтина*, *калобáтина*, *колабáтина*, *колобáтина; кабáш*, *кабáч*; *ковбáнка*, *ковбанюха* etc.) și (mai general) ,,băltoacă; baltă" (Hrinčenko, II, 209; Janów, 168; Jurkowski, *loc. cit.* [4]), ,,loc mlăștinos" (Hrinčenko, *ib.*; Jurkowski, *ib.*). Amîndouă sensurile din urmă se găsesc reunite sub acest cuvînt, care poartă mențiunea ,,regional", în U-RS, II, 302. La baza împrumutului românesc stă semnificația mai specială citată de noi pe primul loc. Accepția de ,,fîntînă" a acestuia a putut rezulta foarte ușor din ea.

Cotîrjí, vb. IV, tranz. Cu sensul de ,,a lovi pe cineva (mai ales la picioare) aruncînd cu un băț, a otînji", cuvîntul este un regionalism nordic, întîlnit în comunele Fundul Herței și Pomîrla din jud. Suceava (Lexic Regional, I, 120) și se explică, după părerea noastră, din ucr. dial. (sud-vestic) *котóргати* ,,a lovi cu putere, a cotonogi; a mătrăși; a smuci mai mult sau mai puțin violent" (Hrinčenko, II, 293), o paralelă fonosemantică expresivă a vb. *потóргати* ,,a smuci, a zgîlții; a lovi", acesta derivat prefixal de la *тóргати* (perfectiv) *тóргнути* ,,idem" (cf., pentru acesta din urmă, și U-RS, VI, 74; Vasmer, III, 124, s. v. *торгать;* Šanskij, Ivanov, Šanskaja, 134, s.v. *исторгать*, și 332, s.v. *терзать*; Brückner, s.v. *targać*).

Alternanța *-г-* : *-ж-* este regulată în morfonetica și derivația ucraineană (cf. *посмагнути: посмажити*, Hrinčenko, III, 344; *торгувати: трожитися*, *торг>торжок*, Idem, IV, 275; *поторгувати: поторжити*, Idem, III, 380; *каторга > каторжний* și *каторжник*, Idem, II, 225; etc.), astfel încît ne-am putea gîndi chiar la o formă ucraineană **котóржúти*, dublet intensiv al imperfectivului *которгати*. Deși pe deplin posibilă, nu am găsit-o atestată în nici una din lucrările de lexicografie sau dialectologie ucraineană consultate de noi. De altfel, rom. *cotîrji* se explică ușor și fonetic din sursa propusă: finala tematică *-жи-* din împrumuturile slave în limba română devine, de regulă, *-gi*, iar în graiurile moldovenești *-j-(i)*, cf. *pogîrji*, var. mold. a vb. *pogîrci* (Ciorănescu, V, 644), *(s)coroji* < *corogi* (I d e m, II, 236—237, s.v. *coroagă*). În plus, trebuie avută în vedere prezența unei serii întregi de verbe cu același fonetism în finală, cf. *cotîrji* (vezi mai jos), *otînji*, *potînji*, *tămînji* (acesta, după Ciorănescu, II, 224—225, var. mold. a lui *comînji*) etc.

Raportul etimologic dintre împrumutul discutat și omonimul *cotîrji* ,,a șterpeli, a mistifica, a ascunde" (DA, unde se trimite la *cotîrjă*, var. *coterjă*) rămîne neclar, ultimul neavînd stabilită o etimologie satisfăcătoare și necesitînd, de aceea, o revenire (Ciorănescu, II, 241-242, încearcă să corecteze etimologia din DA, socotind subst. *cotîrje* un derivat din *cotei*, printr-o probabilă confuzie cu *cocîrjă*). Cf. chiar ucr. *поторгати*,

[4] Cf. și O. O. Moskalenko, *Словник діалектизмів українських говірок Одеської області*, Odesa, 1958, p. 38.

citat mai sus, ca şi cele spuse de acad. Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 25—27, despre originea rom. *co-*, pe plan etimologic, din *po-* (în verbe ca *comînji*, *covîrni*, *covîrşi* etc.).

Cuţurúpchi, s.f. pl. ,,o specie de ciuperci comestibile'' este cunoscut în localitatea Cacica (probabil, însă, şi în altele) din jud. Suceava (Lexic Regional, II, 126). Sursa acestui cuvînt trebuie căutată în limba ucraineană, şi anume în *куцюрупка* ,,fruct nedezvoltat, chircit, strîmb(at)'', atestat dialectal (cf., de pildă, Mel'ničuk, 84). Hrinčenko, II, 295, include din graiurile carpatice ale limbii ucrainene, cuvinte asemănătoare fonetic şi semantic, *кóцурýник* ,,planta *Glechoma hederacea*'' şi *коцюрбá* ,,mălin *Prunus padus*'' [5] (cf., pentru acesta din urmă, Brückner, 242 : *kocirpka/korcipka* : *pocirpka*), dar şi unul mai apropiat, *куцюрýб* 1° ,,deget chircit, îndoit (prin malformaţie)'' ; 2° ,,numele unui dans''. Cf. şi ucr. *коцюрбитися* ,,a se îndoi, a se ghemui ; a se chirci'' (U-RS, II, 386). Bureţii, deşi nedefiniţi mai îndeaproape în culegerea menţionată [6], vor fi avînd un aspect care să justifice împrumutul dat şi semantica etimonului (*куцюрýпки*, plural al lui *куцюрупка*, dar mai frecvent decît singularul şi în alte denumiri ucrainene de ciuperci, de exemplu, în cele huţule : *голубіньки́*, *лисички́*, *пыдпеньки́*, *ри́шки*, *шýшеребкі* ş.a.).

Ghílţă (pl. *ghilţe* ; var. : *ghilţ*, *zbilţ*, *bilţ*) este, de asemenea, un cuvînt dialectal nordic, fiind înregistrat în localităţile Fundul Herţei şi Pomîrla, jud. Suceava cu sensul de (reproducem întocmai glosarea autorului atestării) ,,bucăţică de lemn găurită, care se pune la grapă sau la poartă'' şi, cu înţelesuri mai numeroase (1° ,,lemnele în care se fixează colţii de fier ai grapei'' ; 2° ,,fiecare din cele două lemne lungi la scară în care sînt înfipţi fuşteii'' ; 3° ,,fiecare din cele două lemne ale vătalelor care se leagă de partea de sus a stativelor (la ţesut)'' ; 4° ,,treaptă la scară'') în mai multe comune din judeţele Suceava şi Iaşi (Arvinte, Ursu, Bordeianu, 17). DA semnalează cuvîntul, dar, pe lîngă semnificaţia de ,,cele două lopăţele care se pun la capetele unei spete'', sub el apare şi aceea, generală, de ,,laţ'', care, în realitate, aparţine omonimului *ghilţ*. Cu sensul de ,,stinghii (la boroană)'' formele *ǵilţ* şi *ǵilţă* au fost notate în două puncte din Moldova (v. ALR, s. n., vol. I, h. 46, pct. 414, 520).

Aria de răspîndire a acestui cuvînt cu semnificaţiile de mai sus ne îndreaptă spre o sursă ucraineană, şi anume *бíльця*, sg. *бильцé*, termen polisemantic, derivat diminutival din *билó* (cf. Hrinčenko, I, 56, sensurile 3°, 7° — la huţuli, 8° şi 10°, exact aceleaşi pe care le are şi împrumutul românesc ; Rudnyc'kyj, II, 122, s. v. *било*)[7]. Dintre numeroasele variante, fonetice şi morfologice, ale acestui împrumut, numai *bilţă* corespunde etimonului. *Bilţ/ghilţ* reprezintă un singular refăcut din pluralul *ghilţi*, *bilţi* (DA, care notează şi pl. *ghilţuri*). Variantele cu *ghi-* sînt secundare, ele datorîndu-se binecunoscutului fenomen al palatalizării labialelor (aici, a labialei *b* din grupul *bi-*).

[5] Împrumutat în rom. *coţobreá* ,,arbustul *Prunus padus* ; fructul său'' (cf. DA ; Ciorănescu, II, 242).

[6] Întrucît în localitatea Cacica şi în altele cîteva apropiate locuieşte o populaţie ucraineană (şi polonă), s-ar putea ca în graiul acesteia cuvîntul să desemneze o specie de bureţi.

[7] Vezi şi O. N. Trubačev, *Ремесленная терминология в славянских языках*, Moscova, 1966, p. 26.

Etimologia de mai sus a fost fixată şi de Semčynśkyj, 73. Întrucît, însă, cercetătorul amintit se limitează numai la atestarea din ALR (şi, de-altfel, reproduce formele dialectale de aici în grafie literalizată : *bilți*) şi întrucît dicționarele trimit de la *bilț(ă)* la *ghilță*, iar la acesta nu dau explicații etimologice (DA ; cf. şi CADE ; Scriban), am socotit binevenită discuția făcută în aceste rînduri.

Halacánie ,,ceartă, gălăgie'' circulă în mai multe localități din Bucovina şi nordul Moldovei — județele Suceava şi Piatra-Neamț (Arvinte, Ursu, Bordeianu, 37 — şi : var. *holcanie*). Tot pentru Bucovina îl semnalează, în forma *hălăcánie*, DA, care îl interpretează ca un abstract postverbal al lui *hălăcăi*. După părerea noastră, *halacánie* (*hălăcánie*) nu este o creație românească, ci reproduce derivatul ucrainean *галáкання* (*галя́кання*), cu sufixul *-ання*, de la verbul *галáкати* (cf. Hrinčenko, I, 267). (Pentru formație, cf. *балакати* > *балакання*, *гуляти* > *гуляння*, *гупати* > *гупання*.

Hălăcăí, vb. IV, ,,a striga, a face larmă''. Localizîndu-l, ca şi sinonimul *hălăí*, în Bucovina, DA, singurul dintre dicționarele noastre mari care îl inventariază, consideră acest cuvînt, alături de *hălălăí*, ca fiind de origine onomatopeică. După DA, îl localizează la fel, în ultimul timp, şi Ciorănescu, III, 389. Dacă această etimologie poate fi adevărată pentru vb. *a hălălăi* (de aceeaşi opinie sînt şi CADE, Scriban, DM ; Ciorănescu, *loc. cit.*, îl derivă din interj. *hăi* !), *hălăcăi*, în schimb, din mai multe motive, nu numai în virtutea ariei de circulație, se explică, credem, din ucr. dial. (carpatic) *галáкати* (şi : *галайкáти*, (intensiv) *галайкотáти*/*галайкотíти*, cf. Hrinčenko, I, 267 ; U-RS, I, 312 ; Janów, 163). În limba ucraineană, în special în graiurile ei sud-vestice, sînt extrem de numeroase derivatele de la interjecția *гала* ! (cf., pentru aceasta, Rudnyc'kyj, VI, 535 ; Brückner, 167) ; pe lîngă verbele deja invocate, mai cităm : *галáй* (în derivatul *галáйко* şi în expresiile *галай — балай* şi *у галай світа піти*=*гала світа піти*, *галайкуватий*, *-а*, *-е* ,,(despre oameni) care face gură mare, care țipă'', *галайстра* ,,mulțime mare de oameni, de copii'', *галабýрдити* ,,a face gălăgie, scandal'', *галабýрда* ,,scandalagiu'' etc. (Hrinčenko, *loc. cit.*).

Holodrígă, subst., ,,om înalt'' a fost inserat, dintr-o comunicare (A. Tomiac), în DA, cu localizare, ca şi pentru sinonimul *horghidán* 1° ,,idem'', în Bucovina. Celelalte dicționare nu fixează acest cuvînt, care provine, cu siguranță, din ucr. dial. (carpatic) *голодрúга* ,,coate-goale ; om mizerabil'' (Hrinčenko, I, 303 ; Janów, 164 : *holodrýga* ,,nicpoń, oborvaniec''). În graiurile ucrainene estice a fost atestat *галадрига* cu sensul de ,,(om) neastîmpărat, băgăreț'' [8]. În ucraineană abundă formațiile compuse cu *голо-* (adv. *голо*, adj. *гóлий*, *-а*, *-е* ,,gol''), cf. *голодрáб*, *~-а*, *голодрáнець*, *голодрáнка*, toate sinonime ale lui *голодрига* (Hrinčenko, I, 303 ; U-RS, I, 345), *голоштáнько* ,,coate-goale, zdrențăros'' (Mel'ničuk, 77) ; cf. şi *holobyśky* ,,cu picioarele goale în încălțăminte'' (Janów, 164), *голобис'кий* adj. ,,desculț'' [9].

Pacióc, s. n., ,,pachet de tutun''. Arvinte, Ursu, Bordeianu 58, au notat acest cuvînt în com. Chiril şi Ciocăneşti, Drăceni, Negrileasa din

[8] L. S. Palamarčuk, *Словник специфічної лексики говірки с. Мусіївка* (*Вчорайшенського району Житомирської області*), în ,,Лексикографічний бюлетень'', fasc. 6, Kiev, 1958, p. 24.

[9] O. O. Moskalenko, *op. cit.*, p. 25.

jud. Suceava, trimițînd, pentru etimologie, la ucr. *пачка* ,,pachet". Dicționarele noastre etimologice mai vechi nu reproduc acest regionalism. Cioránescu, IV, 590, de asemenea, reținîndu-l, s. v. *pac* (<germ., apud TDRG), pentru Moldova, cu sensul de ,,pachet de tutun", se gîndește, ca probabilitate, la ,,el conducto rut". Recent, DLR reproduce cuvîntul și cu sensul de ,,(*prin restrîngere*) tutun", reluînd, ca sigură însă, trimiterea făcută de autorii glosarului citat și adăugînd și rus. *пачка*.

În realitate, rom. *pacioc* nu se poate explica, nici derivativ, nici morfologic, direct din *пáчка*, ci chiar și numai din ucr. *пачóк*. Aceste două cuvinte neaflîndu-se unul cu altul în raport de derivație directă, facem aici următoarele precizări. Ucr. *пачка* este un diminutiv de la *пака* ,,grămadă; pachet", care a pătruns în ucraineană, ca și în rusă (cf., pentru aceasta din urmă, Šanskij, Ivanov, Šanskaja, 244), din pol. *paka* (<germ. *Pack*). Nu este exclus ca ucr. *пачка* să nu fie creație proprie, ci să provină nemijlocit din pol. *paczka* (cf., pentru acesta, Brückner, s. v. *pak* [2]).

Ucraineana cunoaște, paralel, și cuvîntul *пак* (din pol. *pak*), cu derivatul diminutival *пачóк*; cf., pentru formație, *гак*>*гачóк*, (huțulul) *сак* ,,plasă de prins pește" (<rom. *sac* ,,idem") > *сачóк*, (huțulul) *бук* > *бучок* etc. etc., sufixul *-ok* fiind deosebit de productiv în afixarea din limba ucraineană [10].

Întrucît graiurile românești aici în discuție sînt învecinate cu graiurile ucrainene huțule din județul Suceava, socotim că, de fapt, acestea din urmă oferă sursa exactă, lexical-semantică, a rom. *pacioc*: în ele circulă deopotrivă termenii *пак*, *пáчка* (în expresia: *пак т'іт'ін'ю- пáчка*~) ,,pachet de tutun" și *пачок* (în expresia: *т'іт'ін'у* ,,idem"), cu o ușoară diferențiere de înțeles în unele dintre ele, ca, de pildă, în cele din valea Moldoviței, unde *пачка* = ,,pachet de tutun (de pipă)", iar *пачок*= ,,pachet de țigări" (cf., tot din aceste graiuri, expresiile: *пачóк сóли* ,,pachet de sare"; *пачóк дріж'а* ,,pachet de drojdie").

Ucr. *пачка* stă nemijlocit (doar) la baza rom. (nordic) *pácă* ,,tutun prost, mahorcă" (Scriban; Semčynśkyj, 94; Cioránescu, *loc. cit.*, care are, însă, în vedere, dar fără dreptate, numai rus. *packa*) [11].

Strălí, vb. IV, tranz., ,,a simți durere, a înjunghia" (Lexic Regional, II, 102 — Orăștie), nu este semnalat, după cîte știm, în nici unul din dicționarele românești. Și pentru acest cuvînt propunem un izvor ucrainean, ucr. *стрілити* cu sensul, neatestat în lexicografia ucraineană, dar cunoscut de noi din graiurile ucrainene de la noi din țară, în special din cele huțule (care se vorbesc și în Maramureș), de ,,a fi săgetat, a fi înjunghiat de curent și, mai ales (în credințe populare), de duhuri rele, de spirite necunoscute și vrăjmașe". Semnificația dată se regăsește într-o serie întreagă de imprecații în care abundă graiurile huțule (în virtutea superstițiilor și

[10] Vezi în acest sens, pentru graiurile ucrainene sud-vestice, de exemplu, K. M. Luk'janjuk, *Суффиксальное словообразование в буковинских говорах* (*прямая суффиксация*), autoreferat, Cernăuți, 1966, p. 8 și V. V. Nimčuk, *Словообрзование именных частей речи в закарпатских* (...) *говорах*, autoreferat, Kiev, 1962, p. 3 și *passim*. Cf., pentru o privire mai generală, și I. I. Kovalyk, ,,*Словотворча категорія назв конкретних предметів у східнослов'янських мовах в порівнянні з іншими слов'янськими мовами*, în ,,Питання українського мовознавсть", vol. al III-lea, Lvov, 1958, p. 18, 22.

[11] Forma românească inițială este *pácică* (cf. Semčynśkyj, 93, care o menționează, fără a indica sursele, pentru Bucovina).

practicilor oculte, extrem de numeroase şi de variate, îndeosebi în trecut, ale vorbitorilor lor [12]), de tipul *стрілá би к'і‿ўпалúла* (sau : *кóл'нула*), *стрілá би к'і ск'úла* ş.a. sau în expresii ca *мене шош стрíлило* (*у серце, пыд~*) „m-a săgetat ceva (în, sub inimă)". Pentru semantica ucraineană comună şi literară a vb. *стрíлити* (*стрíльнути*) /(imperfectiv) *стрілятu*, vezi Hrinčenko, IV, 216 şi U-RS, V, 534.

Tarşúg „pungă de tutun", notat în com. Gălăneşti şi Straja, jud. Suceava (Arvinte, Ursu, Bordeianu, 72) nu poate fi explicat satisfăcător (numai) prin magh. *tarsóka* „punguliţă" (*ibid.*) din considerente de ordin geografic (în cazul în care cuvîntul este cunoscut numai graiurilor date) şi, apoi, gramatical. Graiurile huţule din jud. Suceava cunosc cuvîntul *таршýк* (< *туршýк*) cu înţelesul de „testicule (la berbeci sterili)" (U-RS, II, 310, înregistrează acest înţeles, ca învechit, pentru termenul *kапшук*, acesta existent şi în graiurile huţule indicate, dar numai cu sensul de „pungă" şi care se regăseşte în împrumutul românesc *capşúg*, cf. DA) şi (fig.) „învelitoarea testiculelor ; *pr. ext.* pungă" (pentru formaţie, cf. şi *куршýк* „ştiulete mic de porumb" [13] şi *paršúk* „ticălos", Janów, 187), prin care el ar putea explica rom. *tarşug*, mai bine decît etimonul maghiar propus de autorii citaţi.

Trúpcă „trompetă" a fost semnalat în graiul din com. Gălăneşti, jud. Suceava (Arvinte, Ursu, Bordeianu, 75). Alte atestări nu par să existe. Cuvîntul provine din ucr. *трýпка* < (prin asimilare de afonizare) *трýбка* (variantă cunoscută de graiurile huţule amintite şi mai sus, în care, însă, ea este concurată tot mai mult de împrumutul românesc, recent, *тромп'úта*<*trompétă*), diminutiv din *трубá*, care are şi sensul de „trîmbiţă ; trompetă" (Hrinčenko, IV, 288 ; U-RS, VI, 110) şi din care provine rom. (înv.) *trúbă* (DM are în vedere numai izvorul rusesc *труба*).

Vîşcá, vb. intranz., este localizat în dicţionarele care îl înregistrează (TDRG ; CADE ; Scriban ; DM) în Moldova. CADE îl extinde şi la graiurile ardeleneşti, pe bună dreptate (cf. *vîşcá* „a se mişca iute, a ţîşni, a se repezi", Lexic Regional, I, 10 — Carei). Sensul general al verbului în discuţie este de „a se urni din loc, a se mişca repede ; a se foi, a forfoti" (în DM — şi : (fig.) „a cîrti, a murmura").

TDRG declară acest cuvînt cu etimologia necunoscută, Scriban, probabil, pe baza semnificaţiilor, îl socoate ca variantă a vb. *a mişcá*, iar CADE şi DM nu dau nici o indicaţie în această privinţă. Cioránescu, VI, 895, vede aici o creaţie expresivă, trimiţînd, cu titlu de comparaţie, la vb. *fîşcîi*, probabil, pentru asemănarea ei cu vb. *vîşcîi*, acesta socotit drept variantă a lui *vîşca*. După noi, *vîşcîi* este, dimpotrivă, o variantă a lui *fîşcîi*, şi, deci, trebuie separat de *vîşca*, iar acesta urmează să fie explicat, întrucît soluţia lui Scriban se loveşte de o dificultate, dacă nu de o imposibilitate, fonetică mare, aceea a trecerii bilabialei oclusive *m*- în fricativa labiodentală *v*-. Credem că la originea rom. *vîşca* se află ucr. *вéштатися* (în graiurile huţule din jud. Suceava, chiar : *вúшкатися*), cu sensuri similare, printre ele şi acela de „a nu sta locului, a se foi ca o sfîrlează"

[12] Cf., pentru ele, B. V. Kobyl'ans'kyj, *Dialekt i literaturna mova*, Kiev, 1960, p. 214 şi urm.
[13] O. O. Moskalenko, *op. cit.*, p. 46.

(Hrinčenko, I, 114; Rudnyc'kyj, IV, 376-377, care dă indicații semantice mai ample și care se gîndește, pentru explicația etimologică, la variantă a vb. *вертати* (*дорогу*, *путь*); cf., pentru acesta din urmă, Brückner, s. v. *warstwa* : < *wiercieć*; Machek, s. v. *vrstva*). Desigur că vorbitorii români ai graiurilor moldovenești au asociat acest împrumut, ca sinonim parțial, cu rom. *mișcá*.

ABREVIERI

Arvinte, Ursu, Bordeianu = V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, Editura Academiei, 1961.

Brückner = Al. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków, 1927.

Cioranescu = Al. Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, fasc. I–VI, Laguna, 1958–1963.

Hrinčenko = B. D. Hrinčenko, *Словарь української мови*, Kiev (1907–1909), reimpr. 1958–1959, I–IV.

Janów = J. Janów, *Gwara małoruska Moszkowiec i Siwki Naddniestrzańskiej z uwzględnieniem wsi okolicznych*, Lvov, 1926.

Jurkowski = M. Jurkowski, *Ukraińska terminologia hydrograficzna*, Wrocław..., 1971.

Lexic Regional = *Lexic regional*, București, I, 1960, II, 1967.

Machek = V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praga, 1957.

Mel'ničuk = O. S. Mel'ničuk, *Словник специфічної лексики говірки села Писарівки (Кодимського району, Одеської області*, în „*Лексикографічний бюлетень*", fasc. 2, Kiev, 1952.

Rudnyc'kyj = J. B. Rudnyc'kyj, *An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language*, fasc. 1–9, Winnipeg, 1962–1970.

Semčynśkyj = Semčynśkyj, *Лексичні запозичення з російської та української мов у румунській мові*, Kiev, 1958.

Šanskij, Ivanov, Šanskaja = N.M. Šanskij, V.V. Ivanov, T.V. Šanskaja, *Краткий этимологический словарь русского языка*, ed. a II-a, rev. și adăug., Moscova, 1971.

U-RS = *Українсько-російський словник*, Kiev, I–VI, 1953–1963.

Vasmer = M. Vasmer, *Russisches Etymologisches Wörterbuch*, I–III, Heidelberg, 1953–1955.

Octombrie 1972

IOAN LOBIUC
Catedra de limba română
Universitatea „Al. I. Cuza" Iași

JOHN LYONS, **Linguistique générale. Introduction à la linguistique théorique**, traduit par Françoise Dubois-Charlier et David Robinson, Paris, Librairie Larousse, 1970, 382 p.

Volumul, apărut în 1970 în colecția ,,Langue et langage'', reprezintă traducerea cărții *Introduction to Theoretical Linguistics*[1], Cambridge, University Press, 1968, al profesorului de lingvistică generală John Lyons, întîiul director al revistei *Journal of Linguistics* (1965—1969), editor al volumului *New Horizons in Linguistics* (1970) și autor al unor studii binecunoscute: *Structural Semantics* (1963), *Chomsky* (1970).

Datorită caracterului de sinteză și redactării într-un stil științific accesibil unui cerc larg de intelectuali, lucrarea prezintă interes pentru toți cei care se ocupă de analiza limbajului uman, putînd fi consultată atît de cititorul neavizat, care dorește să se informeze despre lingvistica modernă, cît și de cel autorizat, care găsește în paginile ei o tratare riguroasă și competentă a unui mare număr de probleme.

Pentru J. Lyons, teoria lingvistică contemporană își are sursele atît în abordarea tradițională a limbajului, cît și în cea dezvoltată recent în urma contactului dintre lingvistică și matematica modernă, logica formală, știința calculatoarelor etc. ,,Comme toutes les autres sciences — scrie autorul — la linguistique est tributaire de son passé : elle conteste et réfute certaines doctrines traditionnelles, mais aussi elle les développe et leur donne une nouvelle formulation. La connaissance de l'histoire de la linguistique a donc un aspect positif, en plus de son aspect négatif'' (p. 7). Aici și rezidă, după părerea noastră, marele merit al cărții, care stabilește un just echilibru între tradiție și inovație, îmbinînd rezultatele structuralismului cu elementele lingvisticii tradiționale.

Sînt tratate pe larg (în zece capitole) problemele centrale ale foneticii, fonologiei, gramaticii și semanticii. Se amintește foarte puțin despre rolul limbajului în societate, despre dezvoltarea istorică a limbilor și deloc despre stilistică sau despre recentele aplicații ale lingvisticii în predarea limbilor și în traducerea automată.

În primul capitol, *Lingvistica, studiu științific al limbii*, autorul se oprește, într-o scurtă introducere, asupra necesității creării unui vocabular specializat și abordării obiective a studiului limbii.

Urmează prezentarea celor trei etape din evoluția teoriei lingvistice (gramatica tradițională, filologia comparată și lingvistica modernă), în directă legătură cu ideile filozofice și condițiile sociale ale epocilor respective. Notăm că autorul preferă, pentru perioada secolului al XIX-lea, termenul de *filologie comparată* celui de *lingvistică comparativ-istorică*, atrăgînd atenția asupra posibilei confuzii cu accepțiunea de ,,critică de texte'', dată termenului de *filologie*, în Europa continentală. În prezentarea celei de-a treia perioade, Lyons părăsește ordinea cronologică, în favoarea studierii caracteristicilor esențiale ce disting lingvistica modernă, în ansamblul ei, de doctrinele lingvistice ale epocilor precedente. Astfel, el discută pe larg unele concepte-cheie, cum ar fi : sincronie—diacronie, limbă și vorbire, structuralism, sistem, relație etc.

Reținem observația privind distincția *lingvistică descriptivă — lingvistică normativă*. Lingvistica este o disciplină descriptivă, întrucît prima sarcină a lingvistului constă în *a descrie* felul în care oamenii vorbesc (și scriu)

[1] Menționăm că versiunea originală nu a fost prezentată în revistele noastre de specialitate.

limba lor şi nu în *a prescrie* felul în care ar trebui s-o vorbească (şi s-o scrie).

Folosit cu această valoare, termenul *descriptiv* este eliminat din opoziţia *sincronie — diacronie*. Referitor la aceasta din urmă, Lyons precizează că primatul descrierii sincronice nu exclude consideraţiile istorice, ci implică numai caracterul lor nonpertinent pentru studierea stadiilor de limbă determinate temporal. Totodată, această distincţie terminologică nu presupune neapărat ca factorul *timp* să fie singurul determinant al schimbărilor lingvistice, întrucît ,,l'évolution d'une langue, afirmă autorul, n'est jamais fonction du temps: de nombreux facteurs, internes et externes, sont susceptibles de déterminer l'évolution d'une langue d'un *état* syncronique à un autre : le passsage du temps ne fait que permettre à ces divers facteurs d'agir les uns sur les autres'' (p. 40). Mai mult chiar, din punct de vedere ,,microscopic'', e imposibil să operezi o distincţie netă între evoluţia diacronică şi variaţia sincronică, deoarece două stadii diacronice ale unei limbi pot fi, în fapt, două varietăţi contemporane ale aceleiaşi limbi. De mai mare interes este în schimb aplicarea macroscopică a conceptului de evoluţie diacronică — compararea stadiilor de limbă relativ depărtate în timp.

Capitolul al II-lea, *Structura limbii*, discută termenii de *plan* şi *nivel*, cele două planuri (expresie şi conţinut), cele două nivele (fonologie şi gramatică, conform dublei articulări a limbajului) şi inovaţiile pe care le-a adus lingvistica structurală (distincţia substanţă — formă pentru explicarea diferenţelor dintre structurile semantice ale mai multor limbi; raporturile paradigmatice şi sintagmatice şi structura statistică).

Cu cel de-al III-lea capitol se începe studiul separat al unor compartimente ale limbii. Capitolul *Sunetele limbajului* cuprinde cele două modalităţi de descriere a acestora, *fonetică* şi *fonologică*. Gramaticii îi sînt consacrate cinci capitole : *Gramatica : principii generale*, *Unităţi gramaticale*, *Structură gramaticală*, *Categorii gramaticale* şi *Funcţiuni gramaticale*. Termenul de *gramatică* este folosit pentru acea parte a analizei limbii denumită în gramaticile clasice *flexiune* şi *sintaxă*.

Capitolul al IV-lea tratează principiile generale ale gramaticii formale (după operarea distincţiei dintre gramatica tradiţională — noţională şi gramatica modernă — formală, pe baza admiterii sau nonadmiterii ipotezei universalităţii categoriilor noţionale).

Merită să fie menţionat felul în care autorul pune problema raportului gramatică — semantică (p. 104). Motivele pentru care teoria şi practica gramaticală modernă s-au dezvoltat independent de chestiunile de sens nu sînt nici lipsa de interes a lingviştilor pentru semantică şi nici caracterul în mod necesar mai subiectiv al analizei semantice. Explicaţia o dă faptul că structurile unei limbi — gramaticală şi semantică — tind să-şi corespundă foarte strîns (dar nu total). Atît timp cît fiecare identitate sau diferenţă de structură gramaticală trebuie să fie pusă în corespondenţă cu o oarecare identitate sau diferenţă de sens, există riscul deformării descrierii gramaticale sau semantice sau a amîndurora. De aceea separarea lor metodologică se impune, căci ea nu priveşte decît modul de prezentare a descrierii limbii.

În aceeaşi ordine de idei, menţionăm că, după ce schiţează cadrul gramaticii generative, Lyons sugerează posibilitatea derivării clasificării gramaticale a unui cuvînt din definiţia lui semantică, sugestie ce trebuie pusă în legătură cu contextul mai larg al încercărilor actuale de integrare a gramaticii şi a semanticii într-o descriere completă a limbii.

Capitolul *Unităţi gramaticale* tratează unităţile fundamentale ale descrierii gramaticale : morfemul, cuvîntul, sintagma, propoziţia şi fraza. Reţinem utilizarea distincţiilor morfem/ morf/alomorf în ilustrarea diferenţelor dintre limbi, ca bază în clasificarea acestora (p. 144).

Capitolul al VI-lea, *Structura gramaticală*, continuă consideraţiile din cel de-al patrulea capitol cu prezentarea analizei în constituenţi imediaţi a gramaticilor de constituenţi (sintagmatice şi categoriale) şi a gramaticii transformaţionale. În teoria sintaxei, Lyons a adoptat un punct de vedere generativ şi, în particular, transformaţional. El

face o descriere amplă a sistemului lui Chomsky de gramatică transformațională nu numai pentru că este cel mai cunoscut și cel mai formalizat model (este vorba de cel expus în lucrarea lui N. Chomsky, *Syntactic Structures*, Haga, Mouton, 1957), dar și pentru că îl consideră de o importanță revoluționară pentru lingvistica modernă.

Fiind vorba de o introducere în teoria lingvistică, autorul a crezut de cuviință să se oprească asupra unor noțiuni fundamentale ca ,,analizabilitatea structurală" și natura regulilor transformaționale, cu ilustrarea funcționării unora dintre ele. Consecvent principiului său, Lyons a urmărit în mod detaliat și nuanțat paralelismul dintre gramatica tradițională și sintaxa transformațională, corectînd totodată unele afirmații greșite privind raporturile dintre ele.

În capitolul al VII-lea, *Categorii gramaticale*, se studiază ipoteza tradițională a existenței unor categorii noționale comune tuturor limbilor. Este expusă teoria părților de vorbire și a categoriilor gramaticale asociate acestora (persoană, timp, mod, gen, număr, caz).

După ce un timp posibilitatea construirii unei teorii universale a categoriilor gramaticale a fost respinsă, s-a observat că descoperirile recente ale lingvisticii moderne nu sînt în contradicție cu ipotezele gramaticii universale (vezi, în acest sens, afirmația lui Chomsky: "modern work ... has shown a great diversity in the surface structures of languages"..., dar "the deep structures for which university is claimed may be quite distinct from the surface structures of sentences as they actually appear"[2].

Lyons observă însă că aceste categorii nu pot fi considerate universalii ale limbilor naturale, deși ele pot fi definite în termeni universali, în teoria generală a sintaxei. După părerea lui, limbile diferă în alegerea pe care o fac în ansamblul categoriilor gramaticale secundare (mod, timp, caz etc.), precum și în felul în care opozițiile din interiorul acestor categorii sînt realizate în structura de suprafață. Ceea ce ar putea fi universal în limbă sînt proprietățile combinatorii ale categoriilor principale (așa-numitele părți de vorbire).

Plecînd de la această ipoteză, autorul sugerează posibilitatea conceperii componentului de bază al unei gramatici transformaționale pentru oricare limbă ca avînd doi subcomponenți :

— primul (formalizat sau nu prin reguli de rescriere) ar fi universal și ar explica combinarea categorială a unităților lexicale;

— al doilea ar conține reguli de asociere a diverselor trăsături de mod, timp, aspect, număr etc. la diverse nivele ale structurii în constituenți, generată de sub-componentul categorial.

Capitolul al VIII-lea, *Funcțiuni gramaticale*, discută categoriile funcționale — noțiunile sintactice de subiect, predicat, obiect.

Ultimele două capitole sînt consacrate în mod special semanticii, primul tratînd *Principii generale*, celălalt *Structura semantică* (de fapt referiri la semantică se pot observa de-a lungul întregii cărți).

De la început, Lyons precizează că singurul punct asupra căruia semanticienii au căzut de acord este acela al definiției semanticii ca studiu al sensului; îndată ce se intră în detalii, apar încurcături datorită mai ales terminologiei bogate și derutante (să nu amintim decît diferitele sensuri ale cuvîntului ,,sens").

Deși termenul de semantică nu are vîrsta unui veac, problemele sensului cuvintelor au preocupat dintotdeauna pe savanți. Cunoscuta constatare, că lingvistica modernă a ,,neglijat această rudă săracă", este explicată prin faptul că mult timp s-a pus întrebarea dacă sensul poate sau nu să constituie obiectul unui studiu tot atît de obiectiv și de riguros ca și gramatica sau fonologia. Pe de altă parte, problema sensului preocupă în egală măsură pe lingvist, filozof, logician, psiholog și chiar pe antropolog și sociolog. Dacă interesul pentru semantică a crescut în ultimii 10—15 ani, dificultățile au rămas însă aceleași, dacă nu chiar au sporit, iar o teorie semantică satisfăcătoare nu a fost încă elaborată.

[2] N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Sintax*, Cambridge, Mass., 1965, p. 118.

În continuare, autorul prezintă contribuţiile cele mai importante din acest domeniu. Prin poziţia pe care se situează, aceea a considerării semanticii drept o ştiinţă empirică, Lyons se delimitează atît de poziţia mentalistă şi conceptualistă, care defineşte înţelesul cuvintelor în termenii unor concepte, cît şi de poziţia mecanicistă şi pozitivistă, care defineşte înţelesul cuvintelor ca o descriere ştiinţifică completă a obiectelor la care acestea se referă.

Deosebit de reuşit ni se pare felul în care este condusă demonstraţia pentru a ajunge la termenul-cheie al semanticii — noţiunea de ,,sens''.

Sînt prezentate rînd pe rînd, admise sau respinse, diverse puncte de vedere ale semanticii, din antichitate pînă la teoriile recente (raportul concept—lucru, noţiunile de r e f e r i n ţ ă şi de s e m n i f i c a ţ i e, raportul referinţă—sens ; este propus termenul de a p l i c a ţ i e în locul celui de r e f e r i n ţ ă datorită a două avantaje pe care le prezintă, şi anume : el permite atît desemnarea relaţiei dintre o expresie şi situaţia în care apare, cît şi caracterizarea din punct de vedere semantic a unităţilor lexicale care nu pot fi descrise în termeni referenţiali).

Optînd pentru definiţia sensului[3] în termenii relaţiilor care există între unităţile de vocabular, Lyons observă că aceasta prezintă avantajul evitării diverselor supoziţii în legătură cu existenţa obiectelor şi a proprietăţilor dinafara vocabularului limbii.

În ultimul capitol, autorul consideră, în acord cu inovaţiile structuralismului, că vocabularul unei limbi conţine un număr de *sisteme lexicale* a căror *structură semantică* poate fi descrisă în funcţie de relaţii de sens paradigmatice şi sintagmatice dintre unităţile lexicale. Dacă în capitolul precedent enumerase diverse categorii tradiţionale de relaţii de sens — sinonimia, omonimia, polisemia, antinomia—, observînd caracterul lor nedeterminat sau arbitrar, de data aceasta el le prezintă în termenii unor operaţii logice.

[3] Traducătorii au folosit pentru englezescul *sense* sintagma *sens structurel*, mult mai adecvată definiţiei.

Astfel, sinonimia este definită în termenii unei implicaţii bilaterale. Sînt menţionate două relaţii de sens (noi ca denumire) , hiponimia şi incompatibilitatea, desemnînd relaţia de incluziune şi de contradicţie dintre propoziţii. În cadrul vechii antinomii, se disting cele trei tipuri de ,,sens contrar'': complementaritate, antinomie şi reciprocitate.

Subcapitolul final este consacrat analizei componenţiale şi semanticii universale. Consecvent preocupării de a lega în permanenţă noul de vechi, autorul arată că perspectiva componenţială are o lungă istorie în lingvistică, logică şi filozofie (ea este implicită în metoda tradiţională de definiţie a cuvintelor în dicţionar, care constă în divizarea genului în specii şi a speciilor în subspecii). Numai că, în ultimii ani, s-a încercat formalizarea principiilor tradiţionale de analiză semantică. Analiza componenţială se bazează pe ipoteza caracterului universal al componenţilor semantici (vocabularul oricărei limbi poate fi analizat în termenii unui ansamblu finit de componenţi semantici, care ar fi independenţi de structura semantică particulară a limbilor).

Dar, deşi pînă acum nu s-au găsit componenţii universali, iar componenţii semantici sînt interpretaţi de către lingvist pe baza propriei lui înţelegeri intuitive a elementelor lexicale prin care el le desemnează, Lyons remarcă că acest tip de analiză a contribuit la evoluţia semanticii, apropiind formalizarea sintaxei şi cea a semanticii.

Relaţiile dintre sintaxă şi semantică sînt reluate, la ora actuală, mai sistematic în cadrul teoriei integrate a descrierilor lingvistice (Katz J. J. şi Postal, P., *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*, Cambridge, Mass., M.I.T. Press, 1964).

Avînd în vedere vastitatea domeniului de preocupări, precum şi varietatea de şcoli, tendinţe etc. ce se manifestă în lingvistica contemporană, considerăm că lucrarea lui Lyons, în felul cum a fost concepută, este înainte de toate un foarte util instrument de iniţiere.

Gradul sporit de accesibilitate îl asigură, deopotrivă, simplificarea deliberată a expunerii (autorul se limitează la chestiunile ce i

se par de cea mai mare importanță), dozarea referințelor bibliografice (se evită abundența de citate ce ar fi îngreunat parcurgerea cărții), precum și claritatea și eleganța expunerii.

Dat fiind scopul cărții, prezentarea materialului nu are în primul rînd caracter critic ; autorul urmărește să înfățișeze în modul cel mai obiectiv diferitele concepții din cadrul lingvisticii, lăsînd cititorului posibilitatea de a reflecta asupra lor și de a opta pentru unul sau altul din punctele de vedere. Cartea conține însă și o serie de sugestii personale, pe care am căutat să le relevăm la locul cuvenit.

Versiunea franceză este, în general, fidelă originalului. În ilustrarea cu exemple nu s-a urmărit însă un criteriu unic : în timp ce unele exemple din limba engleză sau din alte limbi sînt traduse în limba franceză (de ex., în paragrafele 2.2.3 ; 8.1.6 etc.), altele sînt lăsate netraduse (exemplele din capitolul al VI-lea). Ar fi fost interesant ca traducătorii să încerce o transpunere a ilustrărilor engleze în franceză (așa cum a procedat, spre exemplu, Paul Miclău în traducerea și adaptarea la limba română a lucrării lui André Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, București, 1970).

Nu știm din ce motive s-a renunțat la prefața autorului, la indicele de nume proprii (s-a păstrat în schimb indicele de materii) și mai ales la un capitol final, intitulat *Note și referințe* (întocmit pe capitole și paragrafe). Faptul este cu atît mai regretabil cu cît lucrarea, neavînd nici note bibliografice în text, deconcertează pe cititorul care dorește să se informeze mai precis. Bogata bibliografie anexată nu-l poate ajuta decît în parte.

În aceeași ordine de idei, nu ni se pare indicată schimbarea titlului cărții din *Introduction to Theoretical Linguistics* în *Linguistique générale*, titlul originalului englez fiind păstrat numai ca subtitlu. Această modificare nu se justifică prin conținutul lucrării, care, în acest caz, ar fi trebuit să trateze o problematică mult mai largă.

Oferind o introducere cuprinzătoare în cele mai importante curente ale teoriei lingvistice contemporane, lucrarea lui Lyons se dovedește foarte utilă într-un moment în care lingvistica și-a cucerit un loc de prim rang între științe, iar problemele limbii interesează un număr din ce în ce mai mare de specialiști din domenii variate.

Octombrie 1972

MONICA BUSUIOC

Institutul de lingvistică
București, I.C. Frimu 22

Dicționar de sinonime sub redacția prof. univ. dr. Gh. Bulgăr, [București], Editura Albatros, 1972, 488 p.

1. Deși sinonimia, fenomen de mare frecvență și complexitate, a preocupat în repetate rînduri pe cercetătorii noștri, de-abia în acest an a apărut un *dicționar de sinonime* al limbii române. Bibliografia sinonimiei în limba română este relativ bogată, dar o lucrare consacrată tuturor sinonimelor limbii noastre, un dicționar menit să pună în lumină diversitatea sinonimică a românei, nu exista pînă acum. Încercările anterioare de elaborare a dicționarelor de sinonime nu pot fi luate în considerație pentru că erau sau dicționare analogice[1], care prezentau și unele aspecte ale sinonimiei, sau dicționare avînd ca obiect sinonimia dintr-un singur domeniu[2] sau liste de sinonime de uz personal, rămase în manuscris.

[1] St. Florescu, *Dicționar analogic*, București, 1938, 141 p.

[2] S. Severin, *Sinonimele limbii române cu radicali diferiți în raport mai cu seamă la lucrurile divine, la cult și la terminologia eclesiastică*, vol. I, Iași, 1923.

2.1. Sarcina redactării unui dicţionar de sinonime şi-a luat-o un colectiv larg, de 15 persoane, condus de Gheorghe Bulgăr. *Dicţionarul de sinonime* (DS) apărut de curînd ca rod al acestei colaborări este precedat de o amplă introducere consacrată istoricului sinonimiei lexicale în limba română, semnată de coordonatorul dicţionarului. Aici, după ce se defineşte — foarte succint — conceptul de sinonimie lexicală, se atrage atenţia asupra importanţei acestui fenomen în special în română, limbă mai bogată decît altele în privinţa c a n t i t ă ţ i i de sinonime, ceea ce se explică prin condiţiile specifice de dezvoltare a limbii române literare, prin acele ,,straturi istorice'' ale vocabularului românei şi, desigur, prin capacitatea ei deosebită de asimilare a cuvintelor noi, însuşiri asupra cărora a insistat Alf Lombard [3].

Gh. Bulgăr arată cu justeţe cum fondul latin al limbii române s-a îmbogăţit treptat cu termenii primiţi, succesiv, din limbile slave, din turcă, greacă, maghiară, la care s-au adăugat neologismele — cele mai multe romanice — pătrunse în ultimele două secole. Evident, pe măsura penetraţiei cuvintelor străine, s-au lărgit şi posibilităţile de sinonimie în limbă. Aceste teze generale sînt ilustrate prin exemple particulare luate din diferite etape istorice ale limbii române, începînd cu primele texte, caracterizate prin numeroase sinonime de origine slavă, şi pînă la limba actuală ; este ştiut că astăzi scriitorii pun la contribuţie, în operele lor, serii largi de sinonime, din care nu lipsesc nici arhaismele şi nici regionalismele.

2.2. Considerăm însă că în ,,Introducere'' ar fi trebuit să se insiste mai mult asupra unor a s p e c t e t e o r e t i c e, în primul rînd asupra diferitelor interpretări recente ale conceptului în discuţie, subliniindu-se că în *Dicţionarul de sinonime* s-a optat pentru interpretarea mai largă, legată de context, de realizarea concretă a valorii semantice şi expresive a sinonimelor în uzul practic al limbii şi, deci, s-a abandonat concepţia strictă, curentă în teoria modernă, după care două unităţi sînt sinonime dacă au a c e l a ş i sens structural [4].

În legătură cu aceasta, trebuie menţionat că definiţia de la p. 6, după care ,,sînt sinonime acele cuvinte care au aproximativ acelaşi sens, putînd fi substituite unele cu altele, într-un context dat, fără ca înţelesul acestuia să se schimbe'', nu îşi găseşte totdeauna acoperirea în DS. Ca să dăm un singur exemplu, cum s-ar putea înlocui în a c e l a ş i c o n t e x t, date fiind nuanţele exprimate de fiecare, termenii *grotă, peşteră, hrubă, catacombă* ?

Sigur că, în cazul cuvintelor *casetă, cutie, puşculiţă*, se porneşte de la identitatea de sferă, dar diferenţele de conţinut fac ca vorbitorii de limba română să nu pună semnul egalităţii între ele ; la fel, în cazul termenilor *flacon, sticlă, garafă*, nu se poate să rămînem indiferenţi la modificările de natură cognitivă şi afectivă comportate de fiecare, fără a mai aminti de capacitatea lor de extensiune, deci de posibilităţile de utilizare concretă în limbă [5].

2.3. De asemenea, în ,,Introducere'' nu ar fi fost lipsit de interes să se analizeze diversele tipuri de sinonime, iar în dicţionar să se distingă sinonimele totale [6] (de tipul *semantică — semasiologie, ascensor — lift* etc.) de sinonimele parţiale, graduale, cu reţele mai largi (de exemplu *îndrăzneţ* 1. *curajos, neînfricat, cutezător, dîrz, temerar*; 2. *obraznic, nepoliticos, necioplit)* ; trebuiau deci separate sinonimele perfecte sau variantele semantice libere de sinonimele aflate în variaţie combinatorie [7], cu semnificaţii denotative apro-

[3] Vezi, de ex., în *Latinets öden i öster*, ,,Filologisk arkiv'' 12, 1967, p. 20 : ,,L'importance presque illimitée des mots nouveaux... la concurrence entre mots appartenant à des couches différentes, la différenciation sémantique des synonymes, tous ces problèmes lexicologiques constituent un ensemble dont aucune langue ne permet mieux l'étude''.

[4] J. Lyons, *Linguistique générale*, Paris, 1970, p. 341.

[5] C. Schick, *Il linguaggio*, Torino, 1960, p. 188.

[6] ,,Împrumuturile şi creaţiile moderne sînt cîteodată sinonime complete ale termenilor mai vechi'' : Jean şi Claude Dubois, *Introduction à la lexicographie* ; *le dictionnaire*, Paris, 1971, p. 107.

[7] H. Mitterand, *Les mots français*, Paris, 1963, p. 76.

piate, dar cu valori conotative diferite [8], acestea din urmă fiind incomparabil mai numeroase decît primele. Raportul dintre ,,propriu'' şi ,,figurat'' ar fi meritat, desigur, o succintă discuţie [9]. În fine, s-ar fi putut consacra un scurt paragraf sinonimelor ,,negative'', deci antonimelor [10], corelaţiile antonimice corespunzînd corelaţiilor sinonimice [11].

2.4. De asemenea, s-ar fi cuvenit ca în ,,Introducere'' să se acorde atenţie sinonimiei, ca rezultat al relaţiilor de similaritate sau de contiguitate, să se discute despre seriile de sinonime ce cuprind termeni apăruţi ca urmare a unui proces metaforic sau metonimic [12], să se supună unei analize atente ,,jocul'' sinonimelor, variantele lor, posibilităţile de substituţie, concurenţa stilistică, raporturile între cuvîntul-titlu şi sinonimele mai îndepărtate [13] etc.

3.1. Conceput nepretenţios, ca un instrument de lucru pentru toată lumea, şi adresîndu-se în special tineretului, *Dicţionarul de sinonime* se caracterizează prin a b u n d e n ţ a materialului. O sumară comparaţie cu *Dicţionarul Academiei* [14] (DA) şi cu *Dicţionarul de neologisme* [15] (DN) relevă cantitatea mare de sinonime cu care se operează aici. De exemplu, la *obiecţie*, pe lîngă *observaţie*, apar în DS termenii sinonimi *contestaţie*, *critică* şi *contra-argument*; *a obstina* are în DS, în plus faţă de *a se încăpăţîna*, *a se îndîrji*, sinonimele *a se ambiţiona*, *a persista*, *a stărui*, iar *ochios* — pe *chipeş*, faţă de *frumos* şi *arătos*. La fel, la *pică* se înregistrează, pe lîngă *ciudă*, *necaz*, *pizmă*, *duşmănie*, sinonimele *ranchiună*, *resentiment*, *pornire*, *vrăjmăşie*, iar *ofensă* este considerat sinonim nu numai cu *insultă*, *jignire*, ci şi cu *ocară*, *defăimare* (aici s-ar putea adăuga şi *supărare*).

Evident, DA şi DN nu au ca scop consemnarea t u t u r o r sinonimelor, ci doar folosirea unora dintre ele ca procedeu de delimitare semantică a cuvintelor, definirea ,,sinonimică'' fiind una dintre posibilităţile curente în lexicografie [16]. După cum se ştie din practica dicţionarelor, există cel puţin o pereche de sinonime pentru fiecare cuvînt al limbii, acest termen fiind unic sau locuţional [17] (de ex. cuplurile sinonimice *a muri* — *a înceta de a trăi*, *a se naşte* — *a veni pe lume* au structura profundă identică şi nu constituie decît două realizări de suprafaţă diferite [18]).

3.2. Foarte utile sînt, în dicţionar, precizările referitoare la registrele distincte de întrebuinţare a sinonimelor. Se specifică, de pildă, că *nană* este r e g i o n a l , *na* este f a m i l i a r, *pricină* cu sensul ,,proces'' — î n v e c h i t, *scumpete* (f a m i l i a r) este sinonim cu *drag* şi (î n v e c h i t) cu *zgîrcenie*; *scursură* (d e p r e c i a t i v) este echivalent cu *derbedei*, *lepădături* etc. (de ce la plural?). Din păcate, aici ne întîmpină o anumită lipsă de consecvenţă, în sensul că nu se dau totdeauna aceste indicaţii; de ex., *procurist* este sinonim cu *mandatar*, dar trebuia neapărat ca la primul să se consemneze în paranteze i e ş i t d i n u z , el nefiind pe acelaşi plan cu celelalte sinonime actuale : *împuternicit*, *reprezentant* şi *delegat*. Sau, de exemplu, la *prefaţă* era necesar să se indice că *predoslovie* e î n v e c h i t; *sentinelă* este sinonim cu *caraul*, numai că şi acesta din urmă se cuvenea să fie distins prin î n v e c h i t, *hulub* prin r e g i o n a l etc.

4. Calităţile reale ale *Dicţionarului de sinonime* nu pot însă ascunde o serie de lipsuri ale sale, care se cer a fi înlăturate, pentru că trebuie avut în vedere rolul educativ al acestui dicţionar, misiunea sa de călăuză în întrebuinţarea corectă a limbii.

[8] H. A. Gleason, *Introduction à la linguistique*, Paris, 1969, p. 340; *New Horizons in Linguistics*, edited by J. Lyons, Middlesex, 1970, p. 318; R. Barthes, *La retorica antica*, Milano, 1972, p. 99.

[9] R. Barthes, *op. cit.*, p. 104—105.

[10] J. şi C. Dubois, *op. cit.*, p. 40.

[11] H. Mitterand, *op. cit.*, p. 77.

[12] Roman Jacobson, *Essais de linguistique générale*, Paris, 1965, p. 61.

[13] I. Coteanu, în RRL X, 1965, nr. 1—3, p. 45.

[14] *Dicţionarul limbii române* (seria veche şi seria nouă).

[15] Fl. Marcu şi C. Maneca, *Dicţionar de neologisme*, Bucureşti, ed. II, 1968.

[16] Iorgu Iordan, în *Mélanges linguistiques*, Bucureşti, 1957, p. 231.

[17] S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, Berna, 1958, p. 180.

[18] J. şi C. Dubois, *op. cit.*, p. 85.

Observaţiile care urmează privesc în primul rînd o r g a n i z a r e a materialului luat în considerare în *Dicţionarul de sinonime* şi, în al doilea rînd, c a n t i t a t e a de sinonime discutate, deci dimensiunile dicţionarului.

5.1. Structurarea materialului în DS ridică o serie de obiecţii. Astfel, nu e totdeauna respectată norma precizată la p. 24, de „a înregistra sinonimele (aproximative) la fiecare cuvînt, în ordinea alfabetică". Sînt numeroase cazurile care se abat de la ordinea alfabetică ; de ex., *prefaţă* : *introducere, predoslovie, precuvîntare, cuvînt înainte* — de fapt aici nu este respectată nici un fel de ordine, nici măcar cea istorică ; la fel, pentru sinonimele lui *triumf*: 1. *victorie, biruinţă*. 2. (fig.) *succes, reuşită, izbîndă, satisfacţie* ; în general, considerăm că ar fi trebuit meditat mai mult asupra c r i t e r i i l o r adoptate în înşirarea sinonimelor şi nu împărtăşim opinia după care criteriul alfabetic este cel mai adecvat, în acest caz. Mai normal ar fi fost ca sinonimele unui cuvînt să se succeadă în funcţie de gradul de a p r o p i e r e—d e p ă r t a r e faţă de nucleul semantic al cuvîntului-titlu şi după v a l o a r e a lor s t i l i s t i c ă.

5.2. Este foarte lăudabilă intenţia autorilor de a concepe sinonimele ca fiind determinate de context (p. 6), dar, în dicţionarul discutat, sinonimele apar totdeauna independent, lipsite chiar şi de m i n i m e c o n t e x t e absolut necesare pentru precizarea semnificaţiilor ; *slab* poate fi comutat cu *prost, rău* (sinonime neînregistrate în DS), de ex. în sintagma *slab* (*prost* sau *rău*) *pregătit* ; la fel, *amar* — cu *greu*, în lanţul *inimă grea* — *inimă amară*. *Fulgarin* nu este sinonim cu *orice fel de pelerină*, ci cu o pelerină de ploaie, *dietă* este sinonim cu *regim alimentar*, nu numai cu *regim*, cum apare în DS ; chiar dacă în vorbirea curentă există identitatea întîlnită în DS, sarcina principală a unui dicţionar de sinonime este de a lămuri, de a reduce la minimum ambiguităţile şi nu de a da naştere la echivocuri. Simpla înşirare a sinonimelor nu poate explica, de pildă, în ce context *mult* este sinonim cu *foarte* şi în ce (alte) contexte este echivalent cu *întins*. În aceeaşi ordine de idei, trebuie menţionat că *obnubilaţie* nu este identic cu *umbrire, întunecare*, decît dacă se precizează : *a vederii*, *a memoriei* ; *obolul* nu este orice fel de *contribuţie*, ci o *contribuţie voluntară modestă* etc.

Dacă s-ar fi dat aceste contexte reduse, ar fi devenit inutilă consultarea altor dicţionare (explicative) ale limbii române, ceea ce, în formula actuală a DS-ului, este absolut indispensabil.

Uneori conturarea nucleului semantic s-ar putea exprima prin indicarea antonimelor, de ex. *obscur* este sinonim cu *întunecos*, în opoziţie cu *luminos*, şi sinonim cu *mediocru*, *necunoscut*, în antiteză cu *faimos, vestit*.

De altfel, o lipsă generală a DS, care poate fi remediată la o viitoare ediţie, constă în caracterul său non-analitic. Considerăm că, pentru a-şi atinge scopul, în orice dicţionar de sinonime se cer măcar sumare observaţii semantice analitice, care să treacă de prea generalele indicaţii de tipul : *înv.*, *reg.*, *fam.* etc. Se cuvine să fie distinse, prin concise indicaţii, ideile particulare, de ordin social, cultural, stilistic etc., comportate de fiecare dintre sinonime [19]. Uneori variaţiile de sens, diferenţele de ton dintre sinonime sînt aproape imperceptibile, dar un bun dicţionar de sinonime ar trebui să le explice, pentru că numai în acest fel poate deveni un preţios instrument de lucru, un adevărat îndrumător pentru găsirea cuvîntului just. De exemplu, s-ar fi cerut să se indice în ce cazuri s p e c i a l e pot fi utilizate sinonimele lui *pelerinaj*, şi anume *călătorie, voiaj* şi *hagialîc*, căci este clar că ele nu pot fi puse pe acelaşi plan ; ar fi necesar ca la *truver* să se noteze că acesta era poetul care compune în *langue d'oil*, în timp ce *trubadurul* compunea în *langue d'oc* etc. În aceeaşi ordine de idei, s-ar cere lărgirea gamei de indicaţii, de ex., cu *şt*(iinţific) sau *sav*(ant), necesare, de ex., la *seism, ftizie, selenar* etc.

5.3. De obicei nu există o corespondenţă perfectă a sinonimelor dintr-o serie (de ex., *cord* este sinonim exclusiv cu *inimă*, dar *inimă* are mult mai multe sinonime decît ştiinţificul *cord* ; la fel, sferele semantice ale ter-

[19] Vezi C. Schick, *op. cit.*, p. 189.

menilor *ev* și *eră* nu se suprapun perfect, deși au în comun sinonimele *epocă* și *perioadă*; în plus, *ev* are sinonimele *răstimp, interval*, iar *eră* — *vreme* și *timp*), dar uneori această situație ne întîmpină și ar fi fost logic ca, indiferent în ce parte a dicționarului, să apară rețeaua sinonimică în întregimea ei și nu cum se procedează, de ex., la *aberant*, unde apar ca sinonime *greșit, eronat, denaturat, absurd*, în timp ce la *eronat* apar în plus *inexact* și *neadevărat*, care ar fi putut să figureze și la *aberant*. Este foarte curios de observat că, în DS la doi termeni a căror sinonimie este evidentă (*crucial* și *nodal*, care în DS nu sînt considerați sinonimi!) se notează, la fiecare altă serie sinonimică: la *crucial*: *important, capital, hotărîtor, de valoare, major* și la *nodal*: *esențial, fundamental, de prim ordin, principal, de bază*.

5.4. În sfîrșit, *last but not least*, este regretabilă considerarea ca sinonime a unor cuvinte a căror semnificație este diferită. De pildă, deși este bine cunoscută distincția, în ceea ce privește compoziția, a băuturilor *grog* și *punci*, DS le socotește, în mod eronat, sinonime. Între *puf* și *blăniță* nu poate fi identitate, cum reiese din DS, unde *puf* are ca prim sinonim notat *blăniță* (fără nici o altă precizare). La cuvîntul *mamoș* sînt indicate două sinonime: *ginecolog* și *obstetrician*, care nu sînt sinonime între ele [20] (chiar dacă uneori cele două specialități pot fi întîlnite la aceeași persoană). Cu atît mai grave sînt cazurile cînd se consideră sinonime cuvinte al căror sens nu concordă, de ex. la *incognito* se notează, ca prim sinonim, *pe neașteptate!* sau cînd adevăratul sinonim este absent dintr-o serie, de ex. la *inedit* se înregistrează sinonimele: *necunoscut, nou, original*, dar nu se amintește sinonimul propriu-zis, *nepublicat!*

5.5. Din DS trebuie înlăturate neapărat unele neglijențe. De exemplu, în DS a apărut că *evlavios* și *cucernic* sînt sinonime ale lui *onctuos*; *semantică* nu poate fi echivalat cu *studiul* (general al) *lexicului*. Neatenției i se datorează prezența unui termen inexistent în limba română, *ameliorant* (considerat sinonim al lui *paliativ*), sau consemnarea de două ori a lui *corect* ca sinonim al lui *onest*.

6.1. În privința cantității de sinonime luate în considerație — deși pornim de la premisa caracterului obligator nonfinit al ansamblurilor lexicale cuprinse în dicționare [21] — credem că, la unele cuvinte, s-ar mai putea adăuga sinonime. De ex., la *grijă* — *necaz* și *greutate*; la *similar* — *echivalent*; la *milă* — *compasiune* (în DS, la *compasiune* apare *milă*, dar nu și invers); la *numeros* — *multiplu* și *felurit*; la *crustă*, cu sensul ,,coajă care se formează pe o rană din închegarea sîngelui'', termenii *coajă, zgaibă* și *zgancă*.

La un cuvînt cu o bogată sinonimie, precum *drac*, sînt absente sinonimele *Satana, mamon, duh necurat, Scaraoțchi, tartor, naiba, Aghiuță, Nichipercea, Ducă-se-n pustii* etc. [22]. Un alt termen cu o vastă sinonimie, *urlătoare*, nu are indicat ca sinonim decît *cascadă*, iar *gravidă* este considerat sinonim numai cu *însărcinată*, cînd sînt cunoscute — și studiate! — minimum 15 sinonime [23].

6.2. Unele cuvinte nu sînt înregistrate decît o singură dată, de ex., *creuzet* ,,recipient'', dar *recipient* nu mai apare ca titlu de articol, deși s-ar putea afirma că are o sferă semantică mult mai largă decît a lui *creuzet*; *semantică* este considerat sinonim cu *semasiologie*, dar acesta din urmă nu este repetat, măcar ca trimitere, în corpul dicționarului.

În general se poate obiecta absența unui sistem coerent și complet de trimiteri în interiorul *Dicționarului*, sistem absolut necesar într-o lucrare de acest gen.

Astfel de lipsuri, dacă ne gîndim că, în primul rînd, DS se adresează tineretului și, deci, are un rol formativ [24], ar fi trebuit evitate cu grijă. Desigur, cele mai multe defi-

[20] Vezi *Larousse Médical Illustré*, Paris, 1925, s. v.

[21] B. Pottier, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, 1965, p. 725.

[22] G. Pascu, *Etudes de sémasiologie roumaine*, I, *Les noms du diable*, în ,,Archivum Romanicum'' V, 1921, p. 244—251; vezi și recenzia lui V. Bogrea în ,,Dacoromania'' II, p. 788—789, vezi și I. A. Candrea, *Tabu în limbă*, în *Omagiu lui I. Bianu*, București, 1927, p. 75.

[23] V. Bogrea, în ,,Dacoromania'' III, p. 443.

[24] Vezi J. și C. Dubois, *op. cit.*, p. 49.

cienţe de acest tip se datoresc unor nesincronizări în coordonarea activităţii între cei 15 colaboratori, dar într-o ediţie a doua a lucrării ne place să credem că nu va fi imposibil să fie remediate.

6.3. Uneori, în DS, sinonime locuţionale [25] foarte clare sînt lăsate la o parte din ansamblul de sinonime; de ex., dacă la *a observa* apare sinonimul locuţional *a băga de seamă*, la *a-şi aminti* nu este notată locuţiunea *a-şi aduce aminte*, nici la *elegant* nu apare locuţiunea *scos din cutie*, după cum la *tergiversa* nu este amintită locuţiunea *a duce cu vorba*. Alteori nu sînt luate în consideraţie sinonime regionale sau arhaice. De ex., *cartof* se ştie că are, pe lîngă sinonimele citate în DS, şi sinonimul regional *picioacă*, neînregistrat; la fel, *clopot* este considerat sinonim numai cu *talangă* (totuşi, ce deosebire între ele!), fără a se aminti arhaicul *chimval* etc.

6.4. Trebuie semnalată absenţa totală a unor cuvinte cu sinonime, de ex. *omuşor* ,,uvulă'', argoticul *mangli* ,,a fura'', învechitul *oscirbit* ,,mîhnit, întristat'', învechitul *olm* ,,miros'' sau, dintre neologisme, *ansamblu*, *a omologa*, *obstacol*, *olograf* etc.

Lipsesc din DS, dintre cuvintele-titlu, unele care cunosc sinonime datorate bilingvismului populaţiei din anumite părţi ale ţării noastre. Astfel, nu ar fi fost inutil să figureze, de exemplu, dintre numeroşii termeni maritimi paraleli, cei care denumesc *promontoriul* [26], *busola* (în sensul propriu), *coverta*, diferite nume de peşti etc.

6.5. Evident că, în absenţa unor investigaţii noi pentru extragerea sinonimelor, unii termeni sinonimici de o mare valoare expresivă nu sînt notaţi. Vom cita, cu titlu de exemplu, locuţiunile arhaice *a gusta din moarte* ,,a muri'' (Coresi, Tetraev. 87 r°18) sau *a nu-şi sfii cuvîntul* ,,a grăi'' (Coresi, Tetraev. 86 v° 17), dar, desigur, nu se poate imputa autorilor DS-ului — care nu şi-au propus în mod special cercetarea sinonimiei în limba veche — neînregistrarea unor sinonime mai deosebite.

7. *Dicţionarul de sinonime* se rînduieşte astăzi printre celelalte dicţionare de largă circulaţie ale limbii române, constituind o bază de pornire către alte dicţionare de sinonime, mai nuanţate. Editura Albatros a pus la dispoziţia publicului un dicţionar practic, susceptibil, desigur, de numeroase îmbunătăţiri şi serioase revizuiri.

August 1972

FLORICA DIMITRESCU
Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

[25] În seriile sinonimice, locuţiunile au acelaşi statut cu cuvintele, v. Ullman, *op. cit.*, p. 180.

[26] Vezi M. Sala, *Bolletino dell'Atlante linguistico. Mediterraneo* (BALM), 2—3 (1960), 1, p. 47, şi Al. Niculescu, *Incontri sinonimici tra l'oriente e l'occidente nella terminologia marittima dacorumena*, în BALM 10 — 11 (1968—70), p. 107—120.

Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română, vol. al VI-lea, [Bucureşti], Editura Academiei R.S.România, 1972, 186 p.

1.0. Volumul al VI-lea de *Studii* ..., închinat acad. Al. Graur, a apărut sub redacţia Mioarei Avram şi face parte din seria lucrărilor pregătitoare publicate de un grup de cercetători de la Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.S. România, majoritatea membri ai colectivului de autori ai tratatului *Formarea cuvintelor în limba română* [1], condus de acad. Al. Graur şi Mioara Avram.

[1] Lucrare în curs de apariţie; volumul 1 (*Compunerea* de Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hasan) a apărut în 1970.

Volumul conţine 12 articole, o bibliografie (a lucrărilor menţionate cu sigle în cuprinsul articolelor), lista abrevierilor folosite, 2 indici (A. *Afixe şi elemente de compunere*, B. *Cuvinte*), iar pe contracoperte apar sumarele celor 5 numere precedente.

1.1. Articolele cuprinse în volum aparţin următoarelor 3 tipuri : a) 6 articole cu caracter de monografie (*Asupra sufixelor onomastice* — $\mathbf{a}_1$ (*topoantroponimic*) *şi* — $\mathbf{a}_2$ (*antroponimic*) de I. Rizescu, *Contribuţii la studiul derivării cu sufixele din seria* —**(t)ate** de Magdalena Popescu—Marin, *Sufixul* **-uică** de Zorela Creţa, *Interfixul* [*vocală* +]**-l-** *în derivarea non-verbală din limba română* de Elena Carabulea, *Prefixul* **peri-** de Luiza Seche şi *Observaţii asupra lui* **mini-** de Florica Dimitrescu ; b) 5 articole tratînd probleme mai speciale, dintre care 3 se ocupă de originea controversată a unor segmente derivaţionale (*Contribuţii la studierea prefixului* **co-**<**po-** de Mioara Avram, *În legătură cu etimologia sufixelor* **-ac, -ec, -ic, -oc, -uc** şi **-ag, -eg, -ig, -og, -ug** de Finuţa Hasan şi *Originea sufixului adjectival* **-iu** de Fulvia Ciobanu), unul urmăreşte procesul de adaptare la limba română a unor formaţii neologice (*Din istoria adaptării neologismelor în* **-(a/i)tor(iu), -or(iu)** de Eugenia Contraş) şi celălalt, însoţit şi de o hartă, stabileşte sfera geografică de răspîndire a derivatelor cu sufixul *-uc(ă)*[2] (*Repartiţia geografică a sufixului* **-uc(ă)** de Lucreţia Mareş). c) 1 articol cu caracter de sinteză, asupra structurii formale a clasei de sufixe verbale româneşti (*Structura formală a sufixelor verbale româneşti* de Laura Vasiliu).

2.1. Majoritatea articolelor cuprinse în volum sînt exclusiv lucrări de lingvistică aplicată, latura teoretică fiind, desigur, implicată în cercetare, dar nu abordată în mod explicit. În general, absenţa unor delimitări pur teoretice sau a precizării unor concepte nu deranjează lectura, fiind compensată de claritatea expunerii materialului faptic [3].

Ne-a reţinut atenţia articolul Finuţei Hasan, care încearcă lămurirea problemei complicate a originii sufixelor *-ac, -ec,-ic, -oc, -uc* şi *-ag, -eg, -ig, -og, -ug* ; plecînd de la ideea tratării lor ca serii paralele de sufixe (se aduce în discuţie şi ,,frecvenţa ezitării între surdă şi sonoră, în cazul perechii *c-g* la finală'' — p. 53), autoarea ajunge la următoarea concluzie: ,,Existenţa cîtorva dintre membrii unei serii de sufixe poate favoriza apariţia altora, pentru completarea seriei'' (p. 54) şi, de aici : ,,sufixele pentru care nu avem dovezi că sînt împrumutate dintr-o limbă străină au luat naştere în limba română'' (p. 53). Demn de menţionat ni se pare a fi şi articolul Fulviei Ciobanu, care furnizează, pe baza unui bogat material istoric, date interesante în legătură cu originea sufixului adjectival *-iu*, avînd în vedere valorile sale din limba română, în comparaţie cu cele ale etimoanelor care i s-au presupus.

2.2. Două dintre articolele cuprinse în volumul de care ne ocupăm îmbină, după părerea noastră, aspectul cercetării aplicate asupra unui material concret de limbă cu aspectul teoretic.

Este vorba, în primul rînd, despre articolul Mioarei Avram asupra prefixului românesc *co-* < sl. *po-*. Autoarea se declară de acord cu explicaţia dată de acad. Al. Graur : *co-* < *po-* prin d i s i m i l a r e, în cuvinte a căror rădăcină începe cu o consoană labială (*coborî*, *covîrşi*, *cominţi* etc.), dar arată în continuare că prefixul *co-* apare şi în cuvinte a căror rădăcină începe cu o consoană velară, unde se poate explica tot din sl. *po-*, însă, de data aceasta, printr-un proces fonetic de a s i m i l a r e la consoana următoare (*cagodi* < *pagodi* cf. *ogodi*). În felul acesta, autoarea ajunge la o contribuţie teoretică interesantă, revelînd un aspect nou al principiului etimologiei multiple (susţinut de Al. Graur) : ,,se poate spune că avem a face cu un tip nou de etimologie multiplă, multiplă numai în ce

[2] În CL nr. 1, 1972, a apărut un articol pe aceeaşi temă, semnat de Ion Faiciuc : *Derivate cu sufixul diminutival* **-uc** *în Maramureş*.

[3] Cu o singură excepţie, poate : articolul Luizei Seche, unde concepte ca ,,analizabil'', ,,semianalizabil'' s-ar fi cerut explicate, în interesul evitării unor ambiguităţi.

privește căile de evoluție : de la un punct de plecare unic se ajunge la un rezultat tot unic — care nu reprezintă o evoluție normală — cu motivări diferite prin accidente fonetice opuse între ele" (p. 10). De asemenea, articolul oferă sugestii pentru explicarea, prin principiul etimologiei colective, a unor cuvinte care încep cu *co-* + velară, cu etimologia necunoscută (cum ar fi *cocînjeu*) sau cărora li s-au dat explicații neconvingătoare (*coclanță*). Pe baza paralelismului *co-/tă-*, *to-* (*comînji/tămînji*, *cofleși*, cu varianta *cofleji*, */toflegi*), autoarea dezvoltă ipoteza unei posibile descendențe comune a lui *co-* și *tă-*, *to-* : „două rezultate diferite ale disimilării unui **po-*" (p. 9).

Celălalt articol în care se acordă atenție aspectelor teoretice ale faptelor de limbă cercetate este articolul Laurei Vasiliu, *Structura formală a sufixelor verbale românești*. Impresionează de la început preocuparea pentru definirea riguroasă și explicită a termenilor și a conceptelor cu care se operează (ne gîndim la termeni ca d u b l ă a n a l i z ă, *sufix* s i m p l u și c o m p l e x — dezvoltat sau compus—, s e r i e d e v a r i a n t e), preocupare care constituie o condiție esențială în orice analiză cu caracter formal. Contribuția Laurei Vasiliu este convingătoare, beneficiind de claritatea, coerența și simplitatea unei analize întreprinse cu o metodă riguroasă, pe o bază teoretică solidă și bine asimilată.

3.0. Grupăm aici cîteva observații și unele nelămuriri apărute la lectura articolelor din volumul de *Studii* ..., de care ne-am ocupat, în ordinea în care articolele figurează în sumar.

3.1. În legătură cu prefixul *co-*, este indiscutabil că, din punct de vedere formal, el poate fi analizat în formații ca : *comînji* cf. *mînji, cobîltoc* cf. *băltoacă, covîrșoc* cf. *vîrșă* și *vîrșog, cociump* cf. *ciump, cotîrsă* cf. *tîrsă* și că „posibilitatea raportării lui *cotreanță* la *treanță* favorizează interpretarea lui *co-*, de către vorbitori, drept prefix, chiar dacă adevărul istoric este altul" (p. 9). Dar nu ni se pare absolut cert faptul că el a fost realmente detașat și cu atît mai puțin cert este că ar fi putut fi folosit pentru derivare de cuvinte pe teren românesc (cum se afirmă la p. 6 și la p. 7—8), deoarece, din punct de vedere semantic, faptele ni se par foarte eterogene, iar stabilirea valorii prefixului — greu de realizat. Nu credem că vorbitorul poate forma un derivat fără să fi delimitat *sensul* elementului derivațional la care apelează.

3.2. Articolul referitor la prefixul *peri-* conține o lungă listă a tuturor formațiilor în care apare prefixul, printre care și unele ca *periorchium, perionychium* ; sînt acestea cuvinte românești ? Fiind vorba despre termeni din limbaje de strictă specialitate (biologie, medicină etc.), necesitatea unor informații care să explice raportul lor cu baza este evidentă. Constatăm însă că foarte numeroși sînt termenii explicați prin glosări care nu interesează din punctul de vedere al formării cuvintelor, adică nu spun nimic în legătură cu raportul semantic dintre bază și derivat (de ex. *periblastulă* „rezultatul segmentării oului la animale pluricelulare"). De aceea, în asemenea cazuri, nu numai că nu ne putem pronunța asupra valorii semantice a prefixului, dar nici măcar nu putem ști dacă derivatul respectiv este sau nu *analizabil*. Dealtfel, printre cuvintele cunoscute din lista derivatelor considerate analizabile am găsit unele de tipul *perimetru* (p. 16), care, în limba română, nu poate fi clasat drept analizabil decît din punct de vedere formal, pentru că, semantic, nu poate fi raportat la baza *metru*.

În legătură cu valoarea prefixului *peri-*, se afirmă (p. 12 și, mai ales, p. 30) că „își păstrează nealterată valoarea lui originară de pe vremea cînd era adverb și prepoziție („în jur, în jurul")". Și în cazul derivatului *peripneumonie* „numele unor afecțiuni pulmonare ; prin restricție—pneumonie" (p. 17)? Aici, cel puțin unul dintre sensuri indică identitatea semantică cu baza, iar celălalt nu credem că pune în evidență sensul despre care s-a spus că reprezintă unica valoare a prefixului. O situație interesantă oferă și derivatul semianalizabil *periplegie* „paralizie totală", (p. 21) în comparație cu *hemiplegie* „paralizie parțială", la care se raportează ; prin această pereche apare opoziția *hemi-* „jumătate"/*peri-* „total", unde, oricum, nu mai poate fi vorba de sensul „în jurul".

Formaţiile parasintetice sînt omise din discuţie; de aceea, derivate ca *perijejunită* ,,inflamaţie în jurul *jejunului*" (p. 19) sau *perilezional* (p. 28) sînt considerate semianalizabile, cînd, de fapt, ele sînt formaţii analizabile parasintetice. La fel şi verbul *a perifraza*, dat ca neanalizabil (p. 29), este un derivat analizabil parasintetic: ,,a explica un cuvînt printr-o frază; a construi o frază în jurul unui cuvînt" (vezi şi p. 15, unde substantivul *perifrază* este încadrat, în mod corect, la derivatele analizabile). Mai mult decît atît, pornind de la acest exemplu (şi nu credem că este singurul), s-ar fi putut evidenţia o distincţie structurală interesantă pentru valoarea lui *peri-* şi anume aceea că, din punct de vedere al raportului sintactico-semantic dintre prefix şi bază, derivatele aparţin următoarelor 2 tipuri structurale: a) b a z a reprezintă un a t r i b u t s u b s t a n t i v a l g e n i t i v a l introdus de locuţiunea prepoziţională î n j u r u l: *periarteră* ,,suprafaţa *din jurul arterelor*" etc. şi b) b a z a reprezintă e l e m e n t u l r e g e n t al unui atribut substantival genitival introdus de locuţiunea prepoziţională în j u r u l: *perifrază* ,,*frază în jurul* unui cuvînt".

În listă, formaţiile au fost organizate după categoria morfologică a derivatului şi, apoi, împărţite în trei clase: a) analizabile, b) semianalizabile,c) neanalizabile. La verbe (p. 29) apare o altă clasificare: a) derivate secundare, b) neanalizabile (grecisme învechite); pe lîngă faptul că nu se respectă simetria descrierii, în această ,,clasificare" se amestecă două, dacă nu chiar trei, criterii.

La p. 11 se spune că *peri-* apare ,,pe teren românesc în cîteva formaţii ştiinţifice, precum şi într-o *serie de creaţii ocazionale*" (subl. ns.). În lista care cuprinde toate formaţiile cu *peri-* (cele împrumutate, precum şi cele despre care se bănuieşte că s-ar fi format pe teren românesc) nu am găsit *nici o* ,,creaţie ocazională", cel puţin în sensul care se acordă, în general, acestui termen; toate cuvintele aparţin limbajelor diferitelor ştiinţe.

3.3. În legătură cu problemele din articolul despre etimologia sufixelor *-ac*..., am avea de formulat unele nelămuriri:

De ce nu este introdus în seria *-ac*.... şi *-îc*, explicat ca variantă fonetică a lui *-ic* (p. 46)? Aceeaşi întrebare pentru *-îg*.

Dacă nu se admite provenienţa din latină a sufixului *-uc(ă)*, cu argumentul că apare numai în două derivate din latină, *lăptucă* < *lactuca*, analizabil şi *măciucă* < * *matteuca*, neanalizabil (p. 47), de ce poate admite originea slavă a lui *-ică* pe baza unui singur derivat analizabil, şi acela dubios: *ovsică* ,,plantă ierboasă folosită ca nutreţ" < srb. *ovsika*, devenit *ovăsică* prin apropiere de *ovăz* şi analizat în *ovăs* + *-ică*?

O observaţie de amănunt: nu ni se pare că *-oc* din *nătîntoc* ,,accentuează înţelesul peiorativ al temei", ci dimpotrivă, că îl atenuează, sufixul fiind aici, poate, apropiat de valoarea afectivă a sufixelor diminutivale.

3.4. În articolul Magdalenei Popescu-Marin, derivatul *vietate* apare de două ori, cu două analize diferite: cu sensul de ,,fiinţă" (la p. 57), în lista derivatelor cu *-etate* raportabile la adjective (cf. *viu*) şi cu sensul ,,faptul de a vieţui sau de a fi viu" (la p. 59), în lista derivatelor cu *-(et)ate* raportabile fie la adjective, fie la verbe (cf. *viu, via*); cred că ar fi putut apărea, cu ambele sensuri, o singură dată şi anume în inventarul lui *-(et)ate*. Şi *saţietate* figurează de două ori: în lista substantivelor cu *-etate* derivate de la substantive (p. 58) şi în lista sufixului *-ietate* (p. 62), ca formaţie cu dublă analiză, cf. *saţ(iu)*, de data aceasta fără să mai fie măcar vorba despre două sensuri diferite; de aceea, faptul că acelaşi derivat apare în două inventare, la două sufixe distincte, constituie o eroare. El ar fi trebuit să apară numai în lista ultimului sufix menţionat.

Formaţiile *cumpătate* şi *însemnătate* (p. 59) sînt considerate cu dublă analiză (prin *-(at)e*, respectiv *-(ăt)ate*), după cum sînt raportate la tema de prezent sau la cea de participiu a verbelor *cumpăta, însemna*. Raportarea la tema de prezent nu ni se pare justificată din punct de vedere semantic: *cumpătate* ,,faptul de a fi *cumpătat*" şi *însemnătate* ,,faptul de a fi *însemnat*"; deci, analiză sim-

plă, în primul caz segmentîndu-se derivativul *-ate* prin semianaliză (eventual numai *-e*, prin analiză ?) iar în al doilea tot segmentul *-ate*, prin analiză. Dealtfel, în general, raportarea acestui tip de derivate la tema de prezent a verbului pare puţin forţată; ea generează o valoare de ,,nume de acţiune" sau ,,acţiunea şi rezultatul ei", care nu apare nici în latină, nici în alte limbi de unde s-au putut împrumuta formaţii analizabile, ceea ce ar fi un argument împotriva acceptării acestei valori, bineînţeles numai dacă nu admitem că ea s-ar fi putut dezvolta pe teren românesc, tocmai prin tipul de analiză indicat de autoare.

3.5. *Primăvăriu* şi *tomniu* apar în articolul Fulviei Ciobanu clasate, ca valoare, sub ,,posesia în sens larg — apartenenţa" (p. 77); după părerea noastră, ele sînt mai apropiate de valoarea de ,,asemănare cu obiectul denumit de temă în ceea ce priveşte o însuşire a acestuia" (*vînt primăvăriu* nu înseamnă ,,vînt călduţ, ca de primăvară" ?).

3.6. În articolul Laurei Vasiliu (p. 110—111), sînt indicate 4 condiţii necesare pentru stabilirea statutului de variantă a unui sufix, dar nu se precizează dacă, pentru a fi considerat variantă într-o serie, afixul trebuie să le îndeplinească pe toate patru sau este suficientă una singură. De asemenea, menţionăm că, în terminologia adoptată de autoare, *serie de variante* reprezintă ceea ce în alte articole (al Finuţei Hasan, de exemplu) apare sub denumirea de *serie de sufixe*. Atunci cînd este vorba despre o serie, Laura Vasiliu denumeşte *sufix* numai simbolul seriei (-R-, -CA, -GA etc., p. 112—113) care, de fapt, nu reprezintă un afix concret, ci segmentul fonic maxim comun unei serii, toate realizările concrete fiind numite *variante*. Dar, atunci cînd afixele nu intră într-o serie (deci, atunci cînd se realizează într-o singură formă), şi această expresie concretă este denumită tot *sufix*; de ex., se vorbeşte despre ,,sufixele conjugărilor" *-a* şi *-i* (p. 112) sau despre ,,sufixe simple" ca *-ătăci*, *-ia*, *-ina* etc. (p. 112—113), ceea ce, raportat la prima accepţiune a termenului de ,,sufix", reprezintă o inconsecvenţă terminologică generatoare de confuzii (două realităţi distincte sînt denumite cu un singur termen). Deoarece există situaţii cînd segmentul maxim care simbolizează seria de variante (deci sufixul) se realizează şi ca variantă concretă (p. 112) şi, în aceste cazuri, autoarea a adoptat o notare de tipul: ,,**-fica**, (*-fica*, *-efica*, *-ifica*)" unde **-fica** reprezintă simbolul, iar *-fica* — din paranteză — varianta (deci realizarea concretă), credem că ar fi în interesul clarităţii descrierii dacă notarea aceasta s-ar extinde şi la sufixele cu o singură formă concretă (care ar putea fi considerate *serii de variante monomembre*), adică: **-ătăci** (*-ătăci*) etc.

Constatăm că în tabelul de la p. 112—113 nu sînt înscrise sufixele conjugărilor, cu motivarea că ,,nu sînt interesante din punctul de vedere al structurii formale" (p. 112); dar, din acest punct de vedere, tot atît de neinteresante ni se par a fi şi cele 17 sufixe care au o singură formă (vezi şi afirmaţia de la p. 113, sub **5.**) şi acestea figurează în tabel.

Nu se precizează nicăieri faptul că sufixele verbale apar *numai* la verbe de conjugarea I şi a IV-a.

3.7. În articolul Elenei Carabulea se tratează monografic un interfix, segment derivaţional care pune o serie de probleme diferite de cele ale afixelor obişnuite: sufixe şi prefixe. Notăm cîteva observaţii de ordin semantic:

La formaţiile cu dublă analiză sînt consemnate numai valorile sufixului dezvoltat (deşi faptul acesta nu este exprimat explicit), de ex.: *bucălău* cf. *bucă*, *bucăla* (p. 118); derivatul indică valoarea de ,,purtător al calităţii" numai prin raportare la *bucă* (dealtfel, raportarea la tema de prezent a verbului nici nu pare posibilă, iar dacă se analizează prin *bucălat*, formaţia ar fi semianalizabilă, segmentul desprins ar fi *-ău*, iar valoarea tot aceea de ,,purtător al calităţii"). La fel, *drăgălaş* cf. *drag*, *drăgăli* (p. 119); semantic, raportarea la verb nu pare indicată, iar valoarea diminutivală se realizează numai în cazul analizei: *drag* + *-ălaş*. Derivatul *lărmălău* (p. 119) poate exemplifica valoarea augmentativ-depreciativă numai prin raportare la *larmă* + *-ălău*; analizat din *lărmă-*

lui + *-ău*, valoarea degajată este aceea de ,,rezultat al acţiunii".

Derivatul *trăgălău* ,,sanie cu care se transportă fîn, gunoi etc." (p. 119) apare sub valoarea ,,rezultatul acţiunii"; după părerea noastră, derivatul este un nume de instrument ,,cu care se *trage*...". Autoarea afirmă (p. 128) că, pe lîngă valorile de bază ale sufixului, bine reprezentate, apar şi o serie de ,,valori incidentale", printre acestea din urmă figurînd: ,,nume de agent", ,,nume de instrumente" şi ,,nume de meserii". Ţinînd seama de realele apropieri dintre aceste clase semantice (numele de instrument $\approx$ numele de agent pasiv şi numele de meserii$\approx$numele de agent activ), ne gîndim că ele ar putea fi discutate împreună şi, în felul acesta, descrierea ar cîştiga în economie.

La p. 120 figurează derivatul *cuculeie* ,,obiect aşezat sus" cf. *cucui* ,,partea mai ridicată a unui obiect" sub valoarea de ,,purtător al calităţii", cu următoarea explicaţie: este un obiect ,,caracterizat printr-o însuşire sau o acţiune exprimată în mod permanent de bază". Într-o notă, la p. 118, se afirmase că: ,,Includem la ,,purtătorul calităţii" nu numai derivatele cu baza adjectivală, ci şi derivatele cu bază substantivală care sînt epitete". Formularea restrictivă a definiţiei valorii de ,,purtător al calităţii" trebuie modificată în aşa fel încît să poată cuprinde şi formaţii de tipul celei semnalate mai sus.

3.8. Derivatele grupate (în articolul Floricăi Dimitrescu, în clasa ,,cuvintelor din patrimoniul limbii comune, chiar familiare" (p. 139), nu par formaţii din limba comună, în sensul acordat curent acestui termen (poate cu excepţia lui *mini-ruladă*), ci, mai curînd, sînt creaţii ocazionale, după cum o atestă şi nuanţa ironică conţinută în sens (vezi şi comentariul autoarei de la p. 140); iată cîteva exemple: *miniacord, mini-jubileu, mini-miniatură, mini-pasăre* ,,avion de proporţii reduse", *minihotel*. Ne întrebăm, de asemenea, dacă derivatele grupate în clasa de ,,cuvinte aparţinînd limbajului tehnic în sensul general, referitoare la obiecte de uz comun, de obicei" (p. 138—139) sînt, în realitate, altceva decît tot nişte ,,creaţii ocazionale": *minicrater, mini-geamandură, mini-speolog* etc. Dealtfel, toate formaţiile aparţin stilului jurnalistic şi au cîte o singură atestare.

Menţionăm, de asemenea, că autoarea preferă denumirea de *prefixoid* celei de *element de compunere*, folosită de ceilalţi autori

4.1. Privit în ansamblu, volumul prezintă unitate, nu numai prin aceea că subiectele tuturor articolelor aparţin domeniului formării cuvintelor în limba română, ci şi pe plan general teoretic: metoda de cercetare folosită de autori este cea descriptiv-istorică (cu o excepţie, articolul Laurei Vasiliu, în care apar evidente elemente de analiză formală de esenţă structuralistă), iar modalităţile de analiză a derivatelor, segmentarea afixelor şi stabilirea statutului lor, precum şi procedeul de desprindere a valorii semantice a elementelor derivaţionale sînt aceleaşi la toţi autorii, dovedind o concepţie teoretică comună. Pe acest plan, diferenţele de vederi sînt cu totul accidentale şi neesenţiale (vezi o parte din observaţiile noastre de sub **3.**). Volumul este, de asemenea, unitar şi prin ţinuta ştiinţifică ridicată a contribuţiilor, care dovedesc seriozitate şi profunzime în abordarea problemelor cercetate şi nu rareori impresionează prin originalitatea şi subtilitatea interpretării unor fapte de limbă neclarificate sau neobservate pînă acum [4].

Octombrie 1972

MARINA RĂDULESCU-MENDEA
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

[4] Tocmai de aceea, în contextul general — şi adecvat — al tonului sobru, caracteristic stilului ştiinţific, ni s-au părut oarecum nepotrivite unele exprimări cu aspect jurnalistic din articolul Floricăi Dimitrescu, de tipul: ,,...termenii din categoria a doua [...] vor dispărea curînd, dacă nu cumva au fost uitaţi şi de cel care i-a utilizat chiar din momentul cînd i-a aşternut pe hîrtie, *actul lor de naştere fiind în acelaşi timp şi actul lor de deces*" (subl. ns., p. 140).

B. O. UNBEGAUN, **Russian Surnames**, Oxford, Clarendon Press, 1972, XVIII + 529 p.

Deşi numele de familie ruseşti au fost studiate de o serie de cercetători ca E. Karnovič, A. Balov, în secolul trecut, sau A. M. Seliščev, V. I. Černyšev, V. Kiparsky, V. K. Čičagov ş.a., în secolul nostru, în literatura de specialitate nu exista, pînă la apariţia cărţii de faţă, o lucrare de sinteză cu caracter monografic, consacrată problemei în discuţie. Acest gol, de mult simţit, a fost umplut recent prin publicarea unui studiu minuţios, de profunzime, scris cu competenţă de unul din cunoscuţii specialişti în domeniul antroponimiei ruse şi al slavisticii contemporane : B. O. Unbegaun, profesor la universităţile din Oxford şi New York.

Lucrarea se deschide cu o *Prefaţă* (p. V—VI), după care urmează o *Notă* privind sistemul de transliteraţie (p. VII—VIII) şi *Sumarul*, expus detaliat (p. IX—XVIII). Studiul propriu-zis constă dintr-o scurtă *Introducere* (p. 1—4) şi patru secţiuni : *Probleme generale* (p. 7—25), privind originea şi istoricul numelor de familie, chestiuni de formare, accent şi declinare ; *Nume de familie de origine rusă* (p. 43—260), în care sînt trecute în revistă numele de familie formate de la nume de botez, nume de ocupaţie, nume de locuri şi porecle, de asemenea numele fabricate, inclusiv pseudonimele ; *Nume de familie de origine nerusă* : *nume slave* (p. 263—333), datorate unor influenţe ca cea ucraineană, bielorusă, polonă, sîrbocroată etc. ; *Nume de familie de origine nerusă* : *nume neslave* (p. 337—402) : antroponime de origine germană, engleză, franceză, scandinavă etc. Lucrarea se încheie cu două anexe : *Nume duble* (p. 403—411) şi *Nume de familie în ordinea descrescîndă a frecvenţelor* (p. 412—414), o *bibliografie* selectivă cu caracter critic (p. 415—424) şi doi indici : *Indicele numelor de familie* întîlnite în lucrare (p. 425—525) şi *Indicele finalelor* acestor nume (p. 526—529), ambele extrem de utile pentru consultarea lucrării.

Simpla trecere în revistă a acestui sumar (din care n-am inclus aici decît principalele secţiuni) ne convinge de amploarea studiului, consacrat în principal relevării aspectelor morfologic şi semantic.

Autorul, descriind sistemul modern de denominaţie, este permanent preocupat de formarea antroponimelor, de originea lor, dovedindu-se a fi, sub acest raport, un excelent etimologist. Unele aspecte de procedură formală, cu care personal nu sîntem întotdeauna de acord [1], nu diminuează cu nimic valoarea studiului, căci autorul, la începutul fiecărui capitol, ne previne asupra mecanismului de formare a respectivelor nume, oprindu-se asupra morfemelor (mai ales sufixe) care explică verigile prin care primitivul, amplificat pe parcurs, devine nume de familie.

Există, însă, o problemă de fond, a cărei tratare ne sugerează o altă rezolvare decît cea pe care o găsim în lucrarea de faţă. Pot fi oare trecute în categoria numelor de origine străină, nerusă, antroponime ca *Barsukóv*, *Bugáev*, *Izjúmov*, *Lapšin* şi multe altele (vezi, de ex., p. 386), despre care se spune, în cazul de faţă, că sînt "surnames of turkish origin" ? În realitate, sînt de origine turcică numai apelativele (primitivele) de la care s-au format aceste nume : rus. *barsuk* 'viezure', *bugaj* 'taur', *izjum* 'stafidă', *lapša* 'tăiţei' etc. În schimb, antroponimele corespunzătoare sînt în întregime ruseşti, căci atît primitivul, de exemplu *barsuk*, cît şi sufixul (*-ov*) se întîlnesc în mod curent ca elemente ale vocabularului şi morfologiei ruse. Un nume ca, de exemplu, *Popescu* ar putea fi oare considerat de origine străină numai pe motivul că este format de la *popă*, apelativ de provenienţă slavă ? E greu de crezut. Cu totul alta este situaţia unor nume ca *Aleksidze*, *Giorgádze*, *Makarádze*,

[1] Comp., de exemplu, nume de familie ca *Bednjakóv* 'poor', p. 147, unde explicaţia sensului ar fi trebuit să însoţească propriu-zis primitivul, *bednjak*, nu derivatul, căci acesta din urmă este un posesiv şi presupune o formă genitivală, ca echivalent semantic, în engleză ; dominante sînt însă explicaţiile de tipul : *Kustárnikov* < *kustárnik* 'shrubs', p. 136.

Mikládze ş. a., considerate, pe bună dreptate, ca fiind de origine străină şi anume "surnames of georgian origin" (p. 382), căci, deşi pot fi întîlnite, sporadic, în mediul lingvistic rusesc, sînt formaţii aloglote (sînt străine atît primitivul, cît şi morfemul final). Credem că este o distincţie de principiu, de pe urma căreia ar putea profita, sub raportul clarităţii, o nouă ediţie a acestei excelente cărţi.

Se impun unele rectificări şi precizări, de mică importanţă, privind etimologia cîtorva cuvinte de la care s-au format unele nume de familie, amintite tangenţial în lucrare [2]; printre cuvintele cu accent greşit, netrecute în erată, trebuie amintit *Ióann*, p. 55 (pentru *Ioánn*).

Această lucrare substanţială este rodul investigării, timp de trei decenii, a domeniului studiat. Unele constatări şi concluzii au apărut într-o serie de articole publicate de autor de-a lungul anilor. Sinteza de faţă — originală şi profundă — se impune ca o contribuţie serioasă, pe care cu greu ar putea-o ocoli un cercetător care se ocupă de problemele antroponimiei ruse şi generale.

Octombrie 1972

VICTOR VASCENCO
Facultatea de limbi slave
Bucureşti, Pitar Moş 7—13

[2] Exemplele sînt extrase de la p. 361 : *Radulescu*, ca nume românesc, citat între paranteze, trebuie ortografiat cu *ă*, iar originea lui este un prenume : *Radu(l)*, nu *răd* 'grove' ; semnul întrebării din dreptul lui *Hâncul* poate fi scos : este atestat documentar ca nume moldovenesc (vezi N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, [Bucureşti], 1963, p. 85) ; *Sîrcu* (> *Sýrku*) poate fi explicat mai bine ca variantă a numelui *Serghie* (ca şi *Sîrghie, Sîrghe* ; vezi N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 144) decît ca derivat de la *sîrg* 'speed, haste' ; *skurt*, ca apelativ de la care s-a format respectivul nume de persoană în *-ul*, urmează să fie ortografiat cu *c*.

Primer Seminario de Investigación y Enseñanza de la Lingüística. Actas. Acuerdos y recomendaciones (Santiago de Chile, 10 al 14 de agosto de 1970), Instituto Central de Lenguas, Universidad de Concepción, 1971, 145 p.

Sub patronajul Asociației de lingvistică și filologie din America Latină (ALFAL), s-a organizat în luna august 1970 primul seminar din America Latină, care a avut ca scop, pe de o parte, să prezinte stadiul actual al activității lingvistice din diversele centre universitare din Chile și, pe de altă parte, să tragă concluzii și să facă recomandări pentru o mai mare dezvoltare a cercetării lingvistice, o adecvată și mai intensă răspîndire a rezultatelor ei și o mai bună folosire a acestora în predarea limbii materne sau a limbilor străine la diversele nivele ale școlii din Chile. Seminarul și-a desfășurat activitatea în ședințe plenare și în ședințe pe comisii și a fost prezidat de cunoscutul lingvist chilian Ambrosio Rabanales (președinte de onoare a fost decanul de vîrstă al lingviștilor chilieni, prof. Rodolfo Oroz).

Datorită scopurilor propuse, la seminar au participat cu precădere lingviști chilieni; ca invitați, au mai luat parte Norman Mc Quown (Chicago), Brian F. Head (Coimbra), Inés Pozzi-Escot și Rodolfo Cerrón (ambii din Lima). Volumul pe care îl prezentăm conține comunicările din ședințele plenare și concluziile la care s-a ajuns în ședințele pe comisii.

Dintre comunicările din ședințele plenare, unele au un caracter general, autorii aducînd în discuție cercetările interdisciplinare (Luis A. Gómez Macker - Marianne Peronard Thierry, *Ensayo de aproximaciones téorico-metodológicas para investigaciones interdisciplinarias en ciencias humanas*, p. 13—30; Norman A. Mc Quown, *La utilización de la lingüística antropológica en la educación. La lingüística y la antropología*, p. 51—59) sau problema predării lingvisticii în învățămînt (Norman A. Mc. Quown, *Un programa ideal de adiestramiento en la lingüística*, p. 31—42; Nelson Cartagena R., *Planes y programas para la enseñanza de la lingüística*, p. 43—50). Nu sînt absente nici aspectele concrete ale aplicării cunoștințelor lingvistice în predarea limbii materne, adică a spaniolei (Brian F. Head, *La lingüística aplicada y la enseñanza de la lengua materna*, p. 61—68) sau în predarea limbilor străine (Gerardo H. Alvarez, *La lingüística aplicada y la enseñanza de idiomas extranjeros*, p. 69—81). Cele mai multe dintre aceste comunicări conțin sugestii pentru cercetări ulterioare de lingvistică aplicată.

A doua categorie de comunicări din ședințele plenare sînt cele care prezintă stadiul unor cercetări asupra spaniolei chiliene (Guillermo Araya, *ALESUCH: estado actual de los trabajos y algunos materiales*, p. 109—120; Ambrosio Rabanales, *La norma lingüística culta del español hablado en Santiago de Chile*, p. 121—129) sau principiile după care ar urma să se facă analiza limbilor indigene din Chile și raporturile dintre aceasta și spaniolă (Adalberto Salas, *Consideraciones metodológicas para la investigación de las lenguas indígenas*, p. 83—94; Rodolfo Cerrón-Palomino, *La realidad lingüística peruana y el problema de la castellanización*, p. 95—98; Inés Pozzi-Escot, *La educación rural en el Perú: el problema de los quechua-hablantes*, p. 99—104; Adalberto Salas, *Problemas de educación a comunidades mapuches*, p. 105—108). Pentru cititorii revistei noastre prezintă interes, fără îndoială, primele două comunicări din această a doua categorie. G. Araya aduce interesante date despre stadiul actual de realizare a Atlasului lingvistico-etnografic al sudului statului Chile, unul dintre primele atlase

regionale din continentul latino-american. El face și observații cu privire la configurația dialectală a acestui teritoriu și prezintă cîteva comentarii de fonetică, derivare și lexic pe marginea materialului înregistrat în anchete. A. Rabanales expune principiile de elaborare a unui proiect mai vast care studiază norma spaniolei din cele mai importante orașe hispano-americane (Bogotá, Buenos Aires, Havana, Lima, Mexic, Montevideo, Santiago de Chile), la care se adaugă Madridul și Barcelona. Interesante sînt și informațiile cu privire la ancheta de la Santiago de Chile.

Concluziile celor nouă comisii conțin numeroase propuneri concrete, menite să contribuie la perfecționarea învățămîntului chilian și la extinderea cercetărilor referitoare la spaniola actuală din Chile (fie că este vorba de anchete dialectale, fie de studiul normei din orașe).

Volumul este un excelent prilej de a intra în contact cu preocupările actuale ale lingviștilor chilieni și conține o serie de observații pertinente, utile pentru orice cercetare similară celor prezentate aici.

MARIUS SALA

Pamjati akademika Viktora Vladimiroviča Vinogradova. Sbornik statej, Editura Universității din Moscova, 1971, 231 p.

Volumul de față, proiectat inițial ca omagiu închinat academicianului V. V. Vinogradov cu ocazia împlinirii a 75 de ani, a devenit, în urma morții neașteptate a acestuia, o culegere „in memoriam".

Volumul este prefațat de V. G. Kostomarov, care evocă personalitatea și opera cunoscutului lingvist sovietic. Oprindu-se în mod succint asupra principalelor studii, din cele peste trei sute de lucrări publicate de Vinogradov, autorul prefeței relevă contribuția regretatului slavist la dezvoltarea rusisticii și a lingvisticii în general.

Cele treizeci și cinci de articole care alcătuiesc culegerea de care ne ocupăm tratează atît probleme de lingvistică, cît și probleme de istorie a literaturii și de metodică a predării limbii ruse. Ne vom opri, în continuare, firește, numai asupra cîtorva studii lingvistice, de interes general, pe care le vom grupa tematic.

Printre articolele consacrate problemelor l i m b i i l i t e r a r e și s t i l i s t i c i i, trebuie menționat, în primul rînd, studiul postum al lui V. V. Vinogradov, închinat limbii operei lui N. V. Gogol (*Gogol' kak kul'turnopsichologiceskoe i narodnojazykovoe javlenie*, p. 13—22). Înscriindu-se pe linia unei vechi preocupări a autorului, care a realizat, în perioade diferite, studii despre limba și stilul unor prozatori și poeți de seamă ai literaturii ruse și sovietice [1], articolul lui Vinogradov scoate în evidență originalitatea stilistică a lui Gogol, care a transpus în limba rusă literară elemente lexicale ucrainene, creînd astfel, cu mijloace specifice limbii ruse, un inimitabil univers ucrainean.

În articolul *K probleme svjaznosti prozaičeskogo teksta* (p. 22—30), N. D. Arutjunova scoate în evidență faptul că, în funcție de necesitățile narațiunii, caracterul unitar al prozei se realizează prin utilizarea unor structuri sintactice diferite : fie o frază ramificată, cu multe subordonate, fie un șir de propoziții scurte, în care, de multe ori, cuvintele determinate sînt plasate la sfîrșitul propoziției, fiind despărțite prin punct de atributele sau complementele care le determină. Acest din urmă fenomen a fost semnalat și

[1] De ex. : *Jazyk Puškina. Puškin i istorija russkogo literaturnogo jazyka*, Moscova—Leningrad, 1935 ; *Stil' Puškina*, Moscova, 1941, precum și o serie de studii și articole despre stilul și limba operelor lui Lermontov, Gogol, L. Tolstoi, Krîlov, Ahmatova, Fedin ș.a.

prezentat pe larg de către alţi cercetători, sub denumirea de ,,parcelare" [2].

În volumul de faţă, cea mai mare pondere o au studiile care tratează probleme de g r a m a t i c ă. T. M. Dorofeeva, bunăoară, stabileşte faptul că în limba rusă există verbe cu legătură subordonatoare obligatorie (*Glagoly s objazatel'noj podčinitel'noj svjaz'ju v sovremennom russkom jazyke*, p. 66—75). În literatura română de specialitate, fenomenul a fost descris de Sorin Stati, care însă nu-l circumscrie numai la verb. Sub denumirea de ,,determinanţi obligatorii", Sorin Stati înţelege fie diferite părţi secundare ale propoziţiei, fie propoziţii subordonate [3]. Verbele cu determinanţi obligatorii pot fi împărţite, după Dorofeeva, în trei clase : 1. verbe care cer o anumită formă cazuală a determinantului [*lišit'sja* N_2, *prevratit'* $N_4 v$ N_4(unde N_1— nume la nominativ, N_2 = nume la genitiv etc.)] ; 2. verbe cu determinanţi obligatorii care au un circumstanţial (*nachodit'sja v škafu, za škafom, zdes', rjadom*) ; 3. verbe care îmbină primele două caracteristici (*komandirovat'* N_4 *kuda* ?).

V. A. Belošapkova elaborează, în articolul *Anaforičeskie èlementy v sostave složnych predloženij* (p. 34—43), o interesantă teorie a elementelor anaforice existente în structura frazelor. Aceste elemente, după părerea autoarei, sînt cuvinte sinsemantice, care transferă conţinutul semantic sau unele elemente ale acestuia dintr-o propoziţie în alta, constituind astfel elemente de legătură, semantice şi sintactice, dintre propoziţiile care formează o frază. Din clasificarea propusă reiese că elementele anaforice se întîlnesc în frazele alcătuite atît prin coordonare, cît şi prin subordonare.

N. S. Pospelov, în articolul *O vyraženii kategorii opredelënnosti/neopredelënnosti vremennymi značenijami russkogo glagola v forme prošedšego soveršennogo* (p. 179—184), reia o problemă căreia îi consacrase, cu puţin timp înainte, un alt articol. Dacă în lucrarea precedentă, autorul analizează determinarea/indeterminarea nominală, amintind în treacăt şi de exprimarea verbală a acestei categorii [4], în studiul de faţă se trag concluzii privitoare la determinarea şi nedeterminarea timpului trecut la verbele de aspect perfectiv.

Trebuie precizat că termenul ,,determinare" desemnează fenomene diferite în lingvistica românească şi în rusistică. În studiile de lingvistică apărute în ţara noastră, determinarea/indeterminarea este considerată, de obicei, ca fiind una dintre categoriile gramaticale ale substantivului [5], categorie care exprimă posibilitatea acestuia de a fi determinat de un alt cuvînt care îl însoţeşte [6]. În rusistică, ,,determinat/indeterminat" se foloseşte cu sens de ,,definit/nedefinit", ,,precizat/neprecizat", ,,cunoscut/necunoscut" [7].

Pospelov socoteşte că, în propoziţia *Poezd prišël*, verbul trebuie considerat ca avînd sens nedeterminat, dacă accentul logic al enunţului cade pe predicat ; în varianta *Prišël poezd* (cu accentuarea logică a numelui, indicată şi de postpoziţia lui în enunţ), verbul are sens determinat.

Mai multe articole se ocupă de diferite aspecte ale l e x i c u l u i. Astfel, V. A. Ickovič şi B. S. Schwartzkopf, în studiul *O kontaminacii i smežnych s neju javlenijach* (p. 90—

[2] Vezi, de ex., Marcel Cohen, *Sur le style parcellaire en français contemporain*, în ,,Actele celui de al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică", I, Bucureşti, 1970, p. 763—765 ; *Russkij jazyk i sovetskoe obščestvo*, vol. III, Moscova, 1963, 1968, p. 277—301.

[3] Sorin Stati, *Categoria sintactică a determinanţilor obligatorii*, în ,,Limbă şi literatură", 17, 1968, p. 183—190.

[4] N. S. Pospelov, *O sintaksičeskom vyraženii kategorii opredelënnosti/neopredelënnosti v sovremennom russkom jazyke*, în ,,Issledovanija po sovremennomu russkomu jazyku", Moscova, 1970, p. 182—189.

[5] Vezi, de ex., Paula Diaconescu, *Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicaţii în limba română contemporană*, în SCL, XII, 1961, nr. 2, p. 163 şi urm.

[6] Valeria Guţu-Romalo, *Articolul şi categoria determinării în limba română actuală*, în ,,Elemente de lingvistică structurală", Bucureşti, 1967, p. 226, 228.

[7] Vezi, de ex., R. G. Piotrovskij, *Formirovanie artiklja v romanskich jazykach*, Moscova—Leningrad, 1960, p. 48, 106 ; D. I. Fursenko, *Porjadok slov kak odno iz sredstv vyraženija neopredelënnosti/opredelënnosti imën suščestvitel'nych*, în ,,Russkij jazyk za rubežom", 1970, 4, p. 68—72.

96), stabilesc că în limba rusă contemporană cel mai simplu caz de contaminare lexicală îl constituie înlocuirea reciprocă a unor unități lingvistice formate din cîte două elemente : ab, αβ→aβ, αb (*igrat' rol', pridavat' značenie→ igrat' značenie, pridavat' rol'*). Autorii demonstrează, pe baza a numeroase exemple, că, deşi asemenea construcţii sînt, deocamdată, respinse de limba literară, ponderea lor în presă pare în continuă creştere. Dintre cazurile mai complexe se citează substituirea multiplă, cum ar fi : aαβ, abαβ ş.a.

De problema sinonimiei se ocupă O. D. Mitrofanova, în studiul *Semantika izbiratel'nosti glagolov-sinonimov i eë realizacija* (p. 123—130). După părerea autoarei, în stabilirea unei serii sinonimice trebuie să se ţină seama de doi factori : de posibilitatea de îmbinare semantică a fiecărui element al seriei, precum şi de valenţa lui lexicală. Dacă se realizează doar unul din cele două elemente, lexemele respective nu pot fi considerate sinonime. De exemplu, verbele *utonut'* (a se îneca) şi *zatonut'* (a se îneca, a se scufunda) nu sînt sinonime (aşa cum se consideră în toate lucrările lexicografice), întrucît primul se referă la fiinţe, iar cel de-al doilea — la inanimate.

Dintre studiile c o n t r a s t i v e şi t i p o l o g i c e prezintă interes articolul semnat de Victor Vascenco (*Metalingvističeskie voprosy opisanija russkogo jazyka kak inostrannogo*, p. 56—61), în care se discută posibilitatea redării metalimbii lingvistice ruseşti în alte limbi, mai ales în română. Traducerea acestei metalimbi se realizează nu numai cu mijloace metalingvistice, ci şi prin folosirea unor modalităţi care se găsesc în afara nomenclaturii naţionale. Atrăgînd în discuţie o serie de limbi slave, romanice şi germanice, autorul conchide că metalimba în discuţie se poate reda prin următoarele mijloace : 1. calc lingvistic ; 2. traducere perifrastică ; 3. împrumut nemijlocit ; 4. împrumut mijlocit ; 5. utilizarea paralelă a două sau mai multe mijloace.

Problemele f o n e t i c i i şi ale f o n o l o g i e i sînt reprezentate în volum prin două articole, dintre care amintim studiul *K voprosu ob akcente* (p. 205—208) de N. I. Samujlova. Autoarea face constatarea că în accentul celor care vorbesc o limbă străină se fac simţite influenţe ale limbii materne, ca urmare a interacţiunii bazelor de articulaţie, precum şi a sistemelor fonologice şi prosodice ale celor două limbi. Greşelile cele mai frecvente constau în pronunţarea defectuoasă a sunetelor — greşeli generate mai ales de neconcordanţa dintre sistemele fonematice ale limbii-bază şi limbii-ţintă, precum şi de caracterul opoziţiilor fonologice.

În această prezentare nu ne-am putut opri, evident, decît asupra unora dintre studiile lingvistice pe care le cuprinde culegerea. Prin varietatea sa tematică şi prin noutatea problemelor discutate, volumul se recomandă ca o lucrare interesantă şi utilă atît pentru slavişti, cît şi pentru lingvişti şi filologi în general.

ANATOL PEDESTRAŞU

BERNARD PY, **La interrogación en el español hablado de Madrid**, Bruxelles, AIMAV, 1971 200 p.

Acest volum — al patrulea din colecţia ,,Études linguistiques'' publicată de AIMAV (Association Internationale pour la recherche et la diffusion des méthodes audio-visuelles et structuro-globales) — reprezintă teza de doctorat a autorului.

Lucrarea cuprinde o introducere, cinci capitole, concluzii, un apendice şi o bibliografie compusă din 51 de studii, dintre care 10 dedicate interogaţiei, iar restul problemelor de lingvistică generală. În introducere, autorul, subliniind numărul redus al celor dintîi, clarifică accepţia pe care intenţionează să o dea, în analiza sa, termenului de interogaţie : ,,Es interrogative — scrie el — aquella frase que

expresa de manera directa una petición de información"[1].

Capitolul I al lucrării prezintă baza teoretică și practică a metodei utilizate, pe care autorul o compară cu o spirală dialectică. „Nuestro método — scrie el la p. 18 — consiste en un movimiento principal que parte de un sistema de conceptos y considera la encarnación de éstos en un sistema de formas... En cada momento sería preciso tener a la vista los dos sistemas, el de partida y el de llegada, so pena de extraviarnos". Aceasta, deoarece — completează B. Py — „nuestro método es, en un dominio particular del español, actualización del sistema de la lengua como dialéctica de dos sistemas segundarios: el de los conceptos y el de las formas". Corpusul — adică „materia primă" — de la care pornește, în analiza sa, cercetătorul elvețian, se compune din 334 de întrebări înregistrate pe un magnetofon portativ, în conversațiile auzite sau purtate de el la Madrid.

B. Py specifică faptul că, pentru el, acest corpus finit și reprezentativ pentru limbajul colocvial din centrul capitalei spaniole are doar o valoare „de indicație", în sensul că prezența sau absența în el a unui tip de interogație nu înseamnă *ipso facto* că tipul respectiv este gramatical sau agramatical: este admisă, aprioric, posibilitatea ca o frază din corpus să fie un simplu lapsus al vorbitorului ori o formă individuală, care să nu aparțină ca atare limbii, și invers, ca respectivul corpus să nu conțină eșantioane din toate tipurile de întrebări existente în limbajul colocvial spaniol.

Odată cu capitolul II, intrăm în prima fază de realizare propriu-zisă a monografiei, anume în aceea a elaborării așa-numitului „model conceptual", adică a acelui sistem de concepte menit să explice orice tip de interogație care urmează să se ivească în fața cercetătorului. Autorul pornește de la premisa că obiectul fiecărei întrebări implică două elemente: un element X (obiectul interogativ propriu-zis) și un element Y (care indică aspectul sub care locutorul abordează elementul X), ansamblul format de aceste două elemente considerate în relația lor reciprocă reprezentînd „nucleul interogativ" al propoziției[2]. B. Py aplică acestor două elemente X și Y mai multe serii de concepte, și anume: I. *Concepte categoriale* (care permit clasificarea lui X și Y în funcție de apartenența lor la o zonă sau alta a realității: loc, timp, poziție în general, cauză sau scop, consecință, mijloc sau mod, apartenență, mărime, calitate etc.); II. *Concepte funcționale* (care procură informații asupra funcției semantice a elementului X, într-o situație interogativă dată, ca: procesul, subiectul, atribuția, actantul — acesta din urmă luat sub forma oricărui factor care participă la acțiune, deci inclusiv circumstanțialul); III. *Concepte determinative* (care se aplică, prin definiție, lui Y, de pildă coincidența, multiplicarea, caracterizarea, identificarea); IV. *Concepte referențiale* (care dau informații asupra lui Y considerat din punctul de vedere al referentului său material: persoană sau lucru, atribut sau proces, relație).

Pe de altă parte, sînt introduse două criterii suplimentare de clasificare și explicare a frazei interogative, în funcție de: 1) relația ei cu un punct de sprijin eventual, care să orienteze mișcarea interogativă (adică poziția nucleului în întrebare) și 2) posibila ambiguitate a întrebării. În sfîrșit, se menționează posibilitatea ca, în funcție de răspuns, o întrebare să fie ambivalentă (răspuns: *da*

[1] În așa fel încît o frază ca, de pildă, ? *Cuántas veces os he dicho que guardárais los zapatos*? nu este, pentru B. Py, interogativă, deoarece cel care o pronunță nu așteaptă o informație, ci o faptă (realizarea îndemnului respectiv), pe cînd o frază ca *No es posible*, rostită după o afirmație anterioară ca, de pildă, *Le han suspendido*, nu este, pentru el, enunțiativă, ci interogativă, deoarece cel ce o pronunță așteaptă în fapt o informație suplimentară: fie confirmarea /infirmarea/ incredibilei vești, fie, eventual, detalii asupra împrejurărilor în care s-a produs evenimentul (p. 10).

[2] Orice întrebare se poate prezenta, pentru B. Py, sub forma uneia din următoarele două scheme: A. X — generalitate abstractă, Y — determinare; B. X — determinare parțială, Y — determinare complementară.

sau *nu*), multivalentă (răspunsul ei fiind o negare a conceptului anterior exprimat) ori alternativă (să propună mai multe răspunsuri posibile şi ireductibile la *da* sau *nu*).

Toate aceste elemente intră în compoziţia a şase tabele, care reprezintă modelul conceptual propus pentru analiză de B. Py şi care sînt următoarele : I. *Conceptos categoriales y funcionales aplicados al elemento X*; II. *Conceptos categoriales Y determinativos aplicados al elemento Y*; III. *Conceptos referentivos* (cu ajutorul acestor trei prime tabele se identifică elementele constitutive ale nucleului interogativ şi relaţia dintre ele); IV. *Conceptos funcionales aplicados al núcleo* (indică distribuţia nucleului în interiorul interogaţiei, adică schema mişcării interogative, punctul ei de plecare / de sprijin / şi direcţia); V. *Relación de la pregunta con la respuesta*; VI. *Univocidad y ambigüedad*.

La sfîrşitul acestui capitol se publică întregul corpus folosit de autor, fiecare întrebare componentă fiind descrisă, printr-un sistem special de notaţie (aşa-numita formulă conceptuală), din aceste şase puncte de vedere.

Capitolul al treilea al lucrării, numit *Interpretación del corpus*, se ocupă cu precădere de fenomenele de polimorfie (existenţa mai multor realizări formale ale unei singure structuri conceptuale) şi de polisemie (existenţa mai multor formule conceptuale corespunzătoare unei singure forme). B. Py semnalează pe rînd, cu exemple bogate, conceptele din model care i-au creat dificultăţi în aplicarea la corpus şi explică în mod concret felul în care a înţeles să rezolve aceste dificultăţi.

Pînă acum, aşa cum s-a putut observa, autorul s-a menţinut în planul strict semantic al analizei. Începînd însă cu capitolul IV, el schimbă perspectiva, mutînd analiza în planul formal. Se trece acum la elaborarea unui model formal, adică a unui sistem de morfeme şi relaţii sintactice care să dea seama de realizarea formală a fiecărei întrebări. Acest model constă din şapte tabele, care reprezintă tot atîtea puncte de vedere ale autorului asupra formei interogative şi din combinaţia cărora ia naştere formula fiecărei fraze din corpus. B. Py precizează la acest punct, că 1) analiza formală presupune interpretarea conceptuală, în sensul identificării nucleului interogativ şi a punctului de sprijin, şi că 2) din cele şapte tabele ale modelului, primele trei sînt dedicate tocmai acestui nucleu interogativ (elementul X, elementul Y şi relaţia lor), al patrulea inserează diversele tipuri de mărci interogative care se întîlnesc în corpus, al cincilea vizează poziţia nucleului în frază (indicînd, atunci cînd este cazul, omisiunea restului frazei sau a sa proprie), al şaselea tratează punctul de sprijin, indicînd prin ce procedee formale se realizează o eventuală ,,mise en relief" a acestuia, iar, în sfîrşit, al şaptelea se referă la statutul sintactic al frazei interogative ca propoziţie independentă sau principală ori ca propoziţie subordonată (interogativă indirectă).

Urmează un mare număr de pagini care conţin aplicarea propriu-zisă a modelului formal. Acest lucru se efectuează astfel : toate frazele avînd aceeaşi formulă conceptuală sînt grupate laolaltă, obţinîndu-se 147 de grupe cu indicativul C (conceptual); apoi, toate frazele din fiecare grup C sînt clasificate conform modelului formal, obţinîndu-se 191 de grupe cu indicativul F (formal); înrudirile dintre diversele realizări ale unei aceleiaşi structuri C sînt puse în evidenţă de regulile formale (RF), care rezumă schimbările pe care le atrage după sine trecerea de la o realizare la alta. Rezultatul final al acestei operaţii îl formează o serie de informaţii asupra interogaţiei, ca de pildă 1) o listă exhaustivă a tuturor morfemelor interogative care figurează în corpus, cu relaţia lor faţă de concepte ; 2) o listă a polimorfismelor ; 3) o listă a polisemismelor (fiind considerate polisemice toate acele structuri formale care apar în mai multe grupe C).

Capitolul V al cărţii, intitulat *Interpretación de los resultados*, cuprinde o analiză critică a modelului conceptual în funcţie de modelul formal, în ceea ce priveşte capacitatea ansamblului de a da seama despre interogaţie. Prin intermediul unei comparaţii între structurile conceptuale şi cele formale,

în care primele se realizează, se verifică tocmai capacitatea modelului conceptual de a explica realmente forma, cercetîndu-se dacă nu cumva apar anumite opoziții conceptuale cărora să nu le corespundă nici o opoziție formală și care, prin urmare, să fie doar de natură psihologică, adică alingvistică. Prin eliminarea acestor opoziții nepertinente, modelul conceptual este îmbogățit și rafinat.

În ceea ce privește metoda folosită de autor în acest scop, se pornește la repartizarea formelor compuse în grupuri formale care să corespundă fiecăreia din părțile componente respective, se trece apoi la gruparea formulelor conceptuale caracterizate printr-o singură opoziție, pentru a se compara, în sfîrșit, între ele, realizările formale ale grupelor astfel stabilite, trecîndu-se în revistă toate categoriile de opoziții pertinente detectabile în cadrul fiecărui tabel în parte.

În sfîrșit, în capitolul de concluzii, B. Py face o serie de observații de ordin general cu privire la metoda utilizată de el și la perspectivele de studiu pe care ea le poate desena în viitor, subliniindu-i mai cu seamă, ca un merit fundamental, capacitatea autocritică (analiza formală apare ca o critică a modelului conceptual, ajutînd la adaptarea teoriei explicative la realitatea concretă conținută de corpus). Căci, așa cum conchide autorul, ,,un saber auténtico siempre va acompañado de su propia crítica''.

Apendicele lucrării conține, cu titlu exemplificator, adnotarea completă — în formulă atît conceptuală, cît și formală — a două propoziții interogative din corpus : *¿Qué vale eso?* și *¿Para qué? ¿Para comer o para zumo?*

Este cert că monografia tînărului cercetător elvețian era mai mult decît necesară în bibliografia atît de săracă a lucrărilor dedicate interogației, bibliografie pe care o îmbogățește în mod substanțial. Ea are, pe de o parte, meritul originalității cu care autorul regîndește întreaga problemă pe plan teoretic, iar pe de altă parte, acela al abordării directe, experimentale, a unui aspect destul de puțin cunoscut încă al spaniolei actuale, acela al limbajului colocvial madrilen. Lucrarea se distinge prin rigoarea metodologică și prin finețea analizei, compensînd astfel pe deplin aspectul la prima vedere greoi și uneori destul de complicat al unor clasificări inițiale. În concluzie, o lucrare care face cinste nu numai autorului ei, ci și universității în incinta căreia a fost susținută și prestigioasei colecții în care a văzut lumina tiparului.

DOMNIȚA DUMITRESCU

JOSÉ POLO, **Las oraciones condicionales en español (Ensayo de teoría, gramatical)**, Universidad de Granada, 1971, 184 p.

Beneficiind de unele schimbări — care țin însă de organizarea materialului, nu de concepție — față de forma sa inițială, care a constituit obiectul tezei de doctorat a autorului (susținut în 1965, la Universitatea din Granada), lucrarea de față urmărește să realizeze o cercetare completă asupra propozițiilor condiționale în limba spaniolă.

Se oferă mai întîi o amplă bibliografie, în unele cazuri analitică, asupra problematicii studiate, organizată în trei mari secțiuni : I. Conceptul de ,,arhicondițională'' (unde sînt incluse propozițiile condiționale și cele semicondiționale), II. Timpurile legate de condiționalitate și III. Lucrări de orientare generală, care se referă și la aspecte ridicate de condiționalitate. În cadrul acestor grupe, se face distincția, atunci cînd este cazul, pe de o parte, între studii generale și studii speciale, iar pe de alta, între lucrări de lingvistică generală, romanică și spaniolă.

Scurta notă introductivă care deschide lucrarea oferă precizări asupra conceptului de propoziție condițională, precum și asupra

criteriilor de care autorul a ţinut seamă în organizarea materialului. În concepţia sa, propoziţia condiţională este alcătuită, funcţional, din două sintagme, dintre care una, denumită ,,condiţionantă", este subordonata formală şi semantică a celeilalte, care reprezintă ,,condiţionata".

Pentru a oferi o imagine cît mai completă asupra temei pe care urmează s-o cerceteze, autorul consideră necesar ca abordarea ei să se facă prin combinarea celor două tipuri de investigaţie — mai întîi de la general la particular, apoi invers, de la particular la general — care corespund caracterului analitic şi, respectiv, sintetic, al limbajului. Ca urmare, cartea este alcătuită din două părţi : în prima predomină concepţia analitică, studierea propoziţiilor condiţionale realizîndu-se prin considerarea acestora în ansamblul lor, ca expresie unitară, în timp ce partea a doua corespunde viziunii sintetice asupra conceptului de condiţionalitate.

În capitolul care deschide prima parte, intitulat *Condiţionalitatea şi delimitarea ei de alte nuanţe* (Cap. I), se încearcă delimitarea conceptului în discuţie în raport cu ordinea dată de diviziunea stabilită de Bernard Pottier între ,,noţional" (se disting aici, din punct de vedere etimologic, propoziţiile condiţionale de cele comparative, adversative, disjunctive, copulative, dubitative şi optative şi, pe baza afinităţilor de tip semantic, propoziţiile condiţionale se delimitează de cele cauzale, concesive, finale şi consecutive) şi ,,dimensional" (unde se cuprind spaţiul şi timpul, ceea ce îl determină pe Polo să distingă propoziţiile condiţionale de cele de loc şi de timp). Tot în acest capitol sînt urmărite, dintr-o perspectivă semantică şi filozofică, conceptele fundamentale de ,,ipoteză" şi ,,condiţie", ambele făcînd parte din categoria cauzalităţii. Se încearcă în continuare caracterizarea gramaticală a propoziţiilor condiţionale, alcătuite din sintagma condiţionantă + sintagma condiţionată, ordinea sintagmelor variind şi una din ele putînd, uneori, lipsi.

Capitolul al doilea tratează despre *Propoziţiile semicondiţionale*. Se cercetează aici două tipuri de procese legate de condiţionalitate, care dau naştere propoziţiilor semicondiţionale, şi anume : 1. tendinţa de trecere la o categorie distinctă de condiţionalitate, prin neexprimarea uneia din cele două sintagme (proces denumit de autor ,,descondiţionalizare" şi care dă naştere, în interpretarea sa, aşa-numitelor propoziţii ,,cvasi-excondiţionale") şi 2. încadrarea propoziţiei condiţionale într-un ansamblu mai larg, care reprezintă alt tip de relaţie, modală, cauzală etc. (,,intercondiţionalitate", respectiv, propoziţii ,,intercondiţionale").

În sfîrşit, cel de al treilea capitol, care încheie prima parte, dedicat problemei referitoare la *Clasificarea propoziţiilor condiţionale*, discută diviziunea binară, aflată la baza condiţionalităţii, între posibil/ireal (unde prima parte a dicotomiei este interpretată ca valoare latentă a realităţii).

Cea de a doua parte a lucrării încearcă să dea o imagine sintetică asupra problematicii în discuţie, prin cercetarea, fiecare într-un capitol aparte, a următoarelor două aspecte : *Indicii condiţionalităţii* (Cap. IV), unde se prezintă şi clasifică principalele conjuncţii condiţionale, simple şi compuse, din limba spaniolă, şi apoi *Funcţiunea şi structura sintagmelor condiţionale* (Cap. V, şi ultimul, al lucrării). Sînt evidenţiate aici îndeosebi funcţiunile sintagmei condiţionante, care reprezintă termenul marcat al opoziţiei (funcţiunea de circumstanţial de condiţie, uneori şi cea de subiect, complement direct).

În cadrul fiecărui capitol, problemele tratate sînt amplu ilustrate de exemple din literatura spaniolă, clasică şi mai ales modernă, aducîndu-se în acest fel o binevenită completare părţii teoretice.

Lucrarea lui José Polo prezintă interes nu numai pentru lingvistica spaniolă, fiind cea mai completă monografie asupra propoziţiilor condiţionale din această limbă, ci şi, prin aspectele teoretice abordate, pentru lingvistica generală.

TUDORA ŞANDRU OLTEANU

JOHN WALLIS'S **Grammar of the English Language**, with an introductory grammatico-physical **Treatise on Speech** (or on the formation of all speech sounds). A new edition with translation and commentary by J. A. Kemp, Londra, Longman Group Ltd, 1972, VIII + 400 p.

Lucrarea a apărut în seria *The Classics of Linguistics*, inițiată de curînd de către casa editorială engleză *Longman*, cu concursul profesorilor D. Abercrombie și R. H. Robins. Această colecție își propune să readucă în circulație o serie de lucrări care au marcat la vremea lor momente importante în evoluția studiilor despre limbă.

Includerea în această serie a lucrării lui John Wallis poate surprinde la prima vedere, căci autorul — fără îndoială un cărturar de seamă — este cunoscut în special ca matematician și fizician (unul din fondatorii prestigioasei instituții de promovare a științei *The Royal Society*). O cercetare mai atentă a vieții și operei sale ni-l înfățișează însă ca pe o personalitate multilaterală, căreia nu i-au fost străine, printre altele, preocupări de anatomie și fiziologie, dezlegări de cifruri și studiul limbilor arabă, ebraică, franceză, germană, italiană și spaniolă (pe lîngă greacă și latină — limbile de cultură ale epocii). La numeroasele lucrări care i-au adus consacrarea în domeniul științelor exacte, se adaugă, în 1653, o carte privind limba engleză, publicată la Oxford, sub titlul de *Grammatica Linguae Anglicanae* [1], care, pe lîngă partea de gramatică propriu-zisă, cuprinde și un interesant tratat de fonetică generală : *De Loquela sive Sonorum Formatione, Tractatus Grammatico— Physicus.*

Se pune întrebarea ce a reprezentat această carte în momentul apariției și ce ecou a avut ea. Lucrarea lui Wallis este una din primele gramatici ale limbii engleze. Dintre cele publicate anterior[2], amintim pe cele semnate de W. Bullokar (1586), P. Graves (1594), Al. Gil (1619) și Ben Johnson (1620), care pot fi considerate reprezentative pentru preocuparea din ce în ce mai intensă a cărturarilor englezi ai epocii de a promova limba engleză în domenii în care, veacuri de-a rîndul, fusese suverană latina. În același curent se încadrează și lucrarea lui John Wallis. Cartea a fost totuși scrisă în latină, deoarece autorul a avut în vedere un public mai larg. Renumele de care Wallis se bucura ca matematician, cît și meritele lucrării în sine au făcut ca ea să nu treacă neobservată. *Grammatica Linguae Anglicanae* a fost tipărită de șase ori în timpul vieții autorului (1653, 1664, 1672, 1674, 1688 și 1699). Postum, au apărut trei versiuni (1727, 1740 și 1765), la care se adaugă ediția comentată de J. A. Kemp (1972), care face obiectul acestei prezentări.

Gramatica lui Wallis se remarcă prin aceea că autorul pornește de la faptele de limbă analizate, lăsînd la o parte preceptele tradiționale din greacă și latină, pe care le consideră neadecvate obiectului cercetat. El a reușit mai mult decît oricare din predecesorii săi să sesizeze diferențele esențiale dintre structura gramaticală a limbii engleze și cea a limbii latine. Multe din problemele abordate se bucură de o tratare originală (Wallis renunță în mod consecvent la organizarea materialului morfologic pe conjugări și declinări, subliniază în repetate rînduri rolul deosebit de important pe care îl joacă în limba engleză prepozițiile și auxiliarele, schimbarea funcțiunei gramaticale etc.). Expunerea este concisă și clară. Lucrarea în ansamblu ,,taken in the context of its day, marked a turning-point'' (Kemp, *Introduction*, p. 33).

Ediția îngrijită de J. A. Kemp readuce în circulație versiunea din 1765 a gramaticii lui Wallis (practic identică cu ediția din 1699 — ultima publicată în timpul vieții autorului), redînd integral în facsimil tratatul *De loquela* și capitolele I—XIII ale gramaticii propriu-zise. Sînt deci lăsate de o parte ultimele două capitole : XVI *De Etymo-*

[1] Vezi nota noastră, *Pe marginea unei gramatici engleze publicate acum trei sute de ani*, în SCL, XXIII, 1972, nr. 6, p. 653—655.

[2] Vezi lista detaliată alcătuită de Ivan Poldauf, *On the History of some Problems of English Grammar before 1800* (în *Prague Studies in English*, 1948, p. 21—39).

logie (tratînd probleme de formare a cuvintelor) şi XV *De poesie*, pe care profesorul Kemp le-a considerat prea lungi şi prea puţin relevante, spre a fi incluse în actuala ediţie; conţinutul lor este însă analizat pe scurt în cadrul studiului introductiv, p. 28—29.

Textul este tradus în întregime în engleză şi completat cu numeroase note critice rezultate din compararea cu ediţiile anterioare, cît şi cu referiri la influenţa pe care Wallis a exercitat-o asupra gramaticilor engleze publicate ulterior. Competentul comentariu întreprins de J. A. Kemp se concentrează în special asupra problemelor de fonetică. Rod al unei documentări bogate, studiul introductiv (p. 1—73) prezintă numeroase date cu privire la viaţa şi opera lui John Wallis şi la locul pe care *Grammatica Linguae Anglicanae* îl ocupă în istoria gramaticilor limbii engleze.

Pe baza unei minuţioase cercetări, este trecută în revistă o gamă variată de aspecte — punînd în evidenţă nu numai inovaţiile pe care Wallis le-a adus în analiza faptelor de limbă, ci şi acele interpretări în care — mărturisit sau nu — este tributar unor predecesori.

Bibliografia de peste 200 de titluri, pe care J. A. Kemp o anexează lucrării, este utilă atît pentru o informare asupra gramaticilor engleze ale secolului al XVII-lea, cît şi asupra evoluţiei concepţiilor gramaticale din antichitate şi pînă în epoca lui Wallis.

Avem convingerea că şi această a zecea ediţie a gramaticii lui John Wallis, care apare la trei secole după ce a fost scrisă lucrarea, va fi primită cu interes, căci, pe lîngă incontestabila valoare documentară a cărţii, în paginile ei străbat probleme de o surprinzătoare actualitate.

ILINCA CONSTANTINESCU

Psalterium Sinaiticum. Sinajski Psaltir, Glagolski rakopis od XI vek od manastirot Sv. Ekaterina na Sinaj, Priredil M o š é A l t b a u e r (**Psalterium Sinaiticum**, An 11-th Century Glagolitic Manuscript from St. Catherine's Monastery, Mt. Sinai, Edited by M o s h é A l t b a u e r), Skoplje, Makedonska Akademija na Naukite i Umetnostite, 1971, XVI + 360 p.

Ediţia de care ne ocupăm, apărută sub egida Academiei Macedonene de Ştiinţe şi Arte, face pentru întîia oară accesibil textul o r i g i n a l al celebrului *Psalterium Sinaiticum* (în continuare PsS), manuscris glagolitic din secolul al XI-lea de la mănăstirea Sf. Ecaterina de pe muntele Sinai, cea mai veche traducere a Psalmilor în vechea slavă din cîte s-au păstrat pînă azi. Într-adevăr, nici una din cele două ediţii precedente — ultima, din 1922, de indiscutabilă valoare ştiinţifică — nu pune în faţa cititorului imaginea a u t e n t i c ă a PsS (cu excepţia unui număr de facsimile în anexă), ci-i oferă doar transliterarea chirilică a originalului glagolitic. Or, descifrarea textului şi, legat de aceasta, interpretarea diverselor grafii implică opţiuni faţă de care se poate manifesta, pe bună dreptate, reticenţă, atîta vreme cît lipseşte termenul suprem de referinţă — scrierea originală. La înlăturarea unor asemenea inconveniente îşi propune, între altele, să contribuie prezenta ediţie de f o t o c o p i i, difuzată, printr-o semnificativă coincidenţă, într-un moment în care cîştigă teren teoria obîrşiei de sine stătătoare a alfabetului glagolitic, primul cod grafic slav [1].

Pentru ţara noastră mai sînt de luat în seamă şi considerente speciale, legate de descendenţa îndepărtată a versiunilor slavone după care s-au tradus Psalmii în româneşte, date fiind netăgăduitele filiaţii dintre PsS şi arhetipul slav după care s-a transpus psaltirea în limba română. În acest sens, sînt de reţinut indicaţiile lui I.-A. Candrea, care,

[1] Cf., în această ordine de idei, succinta, dar cuprinzătoarea sinteză a lui R. Auty, *Old and new ideas on the sources of the glagolitic alphabet*, în „Konstantin Kiril filosof. Dokladi ot simpoziuma, posveten na 1100-godišnata ot smărtta mu", Sofia, 1971, p. 41—45.

subliniind că „una și aceeași traducere a textului Psalmilor a servit de bază Psaltirii Scheiane, manuscrisului Voronețean și tipăriturilor lui Coresi" [2], ajunge la concluzia că „textul slav de care se va fi servit traducătorul Psalmilor [...] trebuie să fi fost o versiune foarte apropiată de a Psaltirii sîrbești de la 1346 a lui Branco Mladenović" [3]. De notat că cel mai vechi manuscris slav datat din colecția B.A.R. este tocmai o Psaltire cu tîlc din 1346 a lui B. Mladenović[4], pe care V. Jagić a inclus-o în ediția sa, *Psalterium Bononiense* (Viena-Berlin-Petersburg, 1907), numind-o *Psalterium Bucurestinum*. În comentariile sale, V. Jagić constată că *Psalterium Bucurestinum* derivă dintr-o versiune apropiată de PsS: „Permultis exemplis probari potest textum Bucurestinum aptissime cohaerere cum Pogodiniano [5] [...] Noli tamen putare Bucurestinum e Pogodiniano fluxisse; variae lectiones obstant, quae Bucurestinus ex alio fonte hausit, qui Sinaitico similis fuit" (p. 831).

O sumă de interesante considerații privind textul PsS și problemele ridicate în cursul pregătirii sale pentru publicare sînt expuse de autorul ediției, prof. M. Altbauer, într-o substanțială, deși concisă, prefață în limba engleză. Scopul pe care acesta l-a urmărit era de a realiza o reproducere cît mai fidelă a manuscrisului. Totuși, în unele situații, au fost operate retușuri, apreciate ca indispensabile pentru parcurgerea lesnicioasă a textului și care, în esență, nu impietează asupra principiului deplinei respectări a aspectului său originar. Astfel, au fost îndepărtate de pe clișee literele filei următoare care transpăreau prin porțiunile erodate ale pergamentului sau care se adăugau la marginea peliculei în cazul filelor cu colțurile lipsă. Au fost ușor retușate și locurile în care pergamentul a supt cerneala, făcînd anevoioasă lectura textului pe ambele pagini ale filei. Toate acestea arată că idealul absolutei obiectivități nu poate fi atins doar prin manipularea impersonală a aparatului fotografic; dimpotrivă, realizarea lui reclamă, ca o condiție sine qua non, participarea subiectivă a omului de știință, îi solicită capacitatea de a găsi soluții și de a adopta decizii într-o sumedenie de chestiuni de detaliu, numai în aparență strict tehnice.

O mențiune specială se cuvine, în încheiere, excepționalei calități a fotocopiilor — rod al aplicării celor mai moderne procedee de microfilmare — și în genere remarcabilei ținute grafice a volumului, care-l îndreptățesc să aspire la titlul de substitut perfect al originalului.

S. Vaimberg

[2] *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, I, București, 1916, p. CX.

[3] *Ibidem*, p. CXII.

[4] Vezi P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, București, 1959, p. VII. Descrierea manuscrisului se face la p. 300—301.

[5] *Psalterium Pogodinianum*, scriere ce se află la Biblioteca publică din Leningrad și pe care a studiat-o V. Jagić în ediția citată.

SIRI SVERDRUP LUNDEN, **The Trondheim Russian-German MS Vocabulary**, Oslo — Bergen — Tromsö, Universitetsforlaget, 1972, 347 p. + 75 f. în facsimile.

Obiectul lucrării prof. S. S. Lunden, de la Universitatea din Oslo, îl formează un manuscris bilingv aflat la biblioteca din Trondheim a Societății regale norvegiene de științe. Textul cuprinde două părți distincte: un vocabular alfabetic rus-german (filele 1—33) și unul tematic (filele 34—107), cuprinzînd liste de cuvinte grupate după conținut, paradigme verbale, expresii și fraze uzuale din diverse domenii ale cotidianului, toate însoțite de traducerea germană. Natura și compoziția materialului amintesc aici de principiile de alcătuire a ghidurilor de conversație într-o limbă străină. Asupra acestei din urmă secțiuni a textului în discuție își concentrează atenția autoarea. Substanțialul studiu prezintă, pe rînd, locul manuscrisului de la Trondheim în lexicografia rusă din secolul

al XVII-lea, conţinutul acestuia, particularităţile sale lingvistice (ortografie, fonetică, morfologie etc.), lexicul său în raport cu limba rusă a epocii şi, respectiv, cu rusa modernă, apoi, în anexă, lista cuvintelor neatestate în sursele anterioare şi, separat, lista cuvintelor neatestate înainte de secolul al XVII-lea,

Fără a putea stabili provenienţa manuscrisului şi nici identitatea celui care l-a alcătuit, autoarea ajunge totuşi, la capătul unei laborioase analize, la concluzia că textul a fost scris la sfîrşitul secolului al XVII-lea (poate pe la 1690), în regiunea Novgorod — Narva. Este vorba de o copie al cărei original a fost compilat după diferite izvoare, dintre care cel mai de seamă se dovedeşte a fi opera lui J. A. Comenius, *Janua Linguarum Reserata*. Într-adevăr, lucrarea marelui umanist şi pedagog ceh, care se ridica, precum se ştie, împotriva practicii larg încetăţenite în vremea aceea, de a pune la temelia învăţămîntului limbilor străine însuşirea de cuvinte disparate, vădeşte nete similitudini în conţinutul şi ordinea temelor cu manuscrisul de la Trondheim. Anul 1631, cînd a apărut cartea lui Comenius, poate fi deci socotit termenul *ante quem* pentru versiunea originală a manuscrisului de la Trondheim, care a fost probabil redactată pe la 1640—1650. Aceasta constituie totodată una din primele mărturii ale influenţei lui Comenius în Rusia.

Alte surse care au stat la baza manuscrisului de la Trondheim, în primul rînd—colecţia de expresii şi termeni comerciali din cuprinsul său, învederează orientarea pragmatică a scrierii, menite, în intenţia autorului anonim, a înlesni comunicarea negustorilor de limbă germană din nord-vestul Rusiei, cu furnizorii şi clienţii lor din partea locului.

Lexemele, în număr de circa 2000, înregistrate în listele tematice, pot fi apreciate ca tipice pentru vocabularul activ al unei persoane cu cunoştinţe medii din epoca respectivă, oferind, în acelaşi timp, o imagine veridică a vocabularului curent al limbii ruse din secolul al XVII-lea. Proiectarea lor în planul contemporaneităţii arată că cele mai multe din vocabulele în chestiune aparţin nucleului central al rusei literare, care s-a schimbat, în genere, puţin, de-a lungul întregii istorii a limbii ruse scrise.

Cuvintele rare sau cu diverse particularităţi de ordin structural sau semantic, ca şi cele atestate pentru prima oară în textul dat, sînt reunite şi comentate într-o listă specială (p. 117—218). Însemnătatea acesteia se desprinde limpede pe fondul penuriei de dicţionare istorice sau dialectale ale limbii ruse pentru perioada considerată.

S. VAIMBERG

Travaux linguistiques de Prague, Études de la phonologie, typologie et de la linguistique générale, Praga, Éditions de l'Académie Tchécoslovaque des Sciences, 1971, 235 p.

Începînd cu anul 1964, apare la Praga, în editura Academiei cehoslovace de ştiinţe, seria nouă a culegerii de studii *Travaux du Cercle linguistique de Prague*, TLP (I—1964, II—1966, III—1968, IV—1971), publicaţie cu recunoscut prestigiu ştiinţific, care situează în centrul preocupărilor sale problemele cele mai actuale ale lingvisticii contemporane, abordate din perspectiva metodelor noi de investigaţie.

Numărul al IV-lea al revistei, pe care îl prezentăm mai jos, are un caracter omagial. Volumul este dedicat, cu ocazia celei de-a şaizecea aniversări, profesorilor Vl. Skalička şi J. Vachek, ca omagiu adus unei îndelungate şi fructuoase activităţi în domeniul ştiinţei limbii. Drept urmare, culegerea reuneşte, în primul rînd, lucrări privitoare la disciplinele principale în care cei doi lingvişti de seamă, ca dealtfel membrii Şcolii pragheze în general, au adus şi continuă să aducă contribuţii teoretice originale, analize şi soluţii concrete : fonologia şi tipologia lingvistică. Caracterul omagial explică astfel absenţa din volum a articolelor lui J. Vachek şi Vl. Skalička şi, în acelaşi timp, prezenţa articolelor unor lingvişti străini.

Responsabilitatea redactării volumului, axat pe prezentarea aspectelor principale ale cercetărilor din sfera fonologiei şi a tipologiei lingvistice, a fost încredinţată unui grup de specialişti cehi în domeniul respectiv (F. Daneš, K. Horálek, Ivan Poldauf, M. Dokulil).

În primele 75 de pagini sînt concentrate studiile consacrate problemelor de fonologie : *Zum Wesen der Vokalquantität* de K. Horálek, în care se propune cercetarea naturii cantităţii vocalice în comparaţie cu accentul, ca două mijloace cu funcţie diferită, *Vocalic Formants and the Classification of Vowels* de M. Romportl, *Zur Entwicklung der konsonantischen Mouillierungskorrelation im Tschechischen* de M. Komárek, dedicat unei probleme speciale de fonologie istorică a limbii cehe, *Die innere Strukturation des phonologischen Systems im Schriftarabischen* de K. Petráček, *The Sound Pattern of Ponapean* de Paul L. Garvin, *Phonology and Morphonology in Terms of The Two „Axes"* de Olga S. Akhmanova, morfonologia fiind definită ca „fonologia morfemelor", „corelaţia dintre cantităţile fonematice şi morfematice" (p. 63), *Morphonological Palatalization in Old Irish* de Jerzy Kuryłowicz.

Intenţia generală a autorilor, prezentă în fiecare articol, a fost aceea de a contribui, în primul rînd, la elucidarea unor probleme teoretice mai puţin lămurite, de a asigura astfel baza teoretică necesară pentru abordarea fenomenelor concrete caracteristice structurii fonologice sau morfonologice a diferitelor limbi. Secţiunea a II-a cuprinde contribuţii avînd ca obiect diferite aspecte ale tipologiei lingvistice. Sînt concludente titlurile unor articole ca : *On the Notion „Type of Language"* de Petr Sgall, *Some Remarks on Linguistic Typology* de R. Růžička, *Hyper-Syntax as a Potential Typological Parameter* de B. Palek. Reprezentativă pentru articolele din aceste pagini ale culegerii mi se pare îndeosebi contribuţia lui R. Růžička (p. 89—97). După aprecierea autorului, ne lipsesc, pînă în prezent, în acest domeniu, mijloacele teoretice pentru justificarea rangului tipologic atribuit unor complexe de fenomene lingvistice, ne lipseşte fundamentul teoretic care să furnizeze criteriile necesare pentru evaluarea faptelor lingvistice, în vederea ridicării lor la rang tipologic şi pentru compararea în diferite limbi sau grupuri de

limbi a faptelor tipologice. Se susţine, în concluzie, necesitatea asigurării unei baze teoretice solide în domeniul tipologiei, pentru selectarea, evaluarea şi gradarea tipologică a fenomenelor lingvistice.

Concluziile de acest fel, ţinînd seama de valoarea deosebită a articolelor cuprinse în volumul de faţă, sînt elocvente pentru orientarea actuală a oamenilor de ştiinţă, ale căror exigenţe cresc cu fiecare succes al cercetării.

Sugestii utile găsim şi în contribuţia lui J. Filipec, *Zur Polysemie und lexikalisch semantischen Sprachkonfrontation* — articol de lexicologie structurală, în care se susţine importanţa deosebită a tipologiei în lexic şi semantică, ca şi perspectivele deosebite ale cercetărilor exacte, statistice şi microtipologice, în aceste direcţii.

Nu putem trece cu vederea nici cele cîteva articole, nelimitate strict la un anumit domeniu, din care se reţin observaţii interesante de lingvistică generală. Amintim : J. Němec, *On the Study of Lexical Subsystems of Language* — articol de lexicologie structurală, în care lexicul este privit ca un sistem alcătuit din subsisteme sau sisteme parţiale, constituite din grupări de unităţi lexicale, caracterizate prin aceleaşi legături şi schimbări structurale ca sistemul lexical, în întregimea lui, I. Poldauf, *Form and Meaning — Their Interplay in Morphology* — care dezbate aspectul indicat în titlu prin examinarea structurală a formelor cauzale ale substantivului în cehă (reia, în acest fel, o cercetare mai veche a autorului, cf. *Generativní popis jazyka a česká deklinace*, Praga, 1967), F. G. Bos, *Ambiguity, the Opposition Active-Passive and Chomsky's Deep Structure* — referitor la interacţiunea factorului gramatical (logic) şi semantic în sintaxă.

Dintr-un alt punct de vedere, am putea grupa articolele culegerii în două mari secţiuni : una teoretică, cealaltă aplicativă — cuprinzînd studiile dedicate analizei concrete, în detaliu, a faptelor caracteristice unor limbi. În afara celor amintite deja, mai cităm, pentru această din urmă secţiune : *Burushaski and Yeniseian Languages* : *Some Parallels* de V. N. Toporov, *Peripheral Verb Categories with Emotive-Expresive or Onomatopoeic Value in Modern Javanese* de E. M. Uhlenbeck, *Slowakisch* **bár(s)** de Fr. Kopečný.

Articolele volumului se înscriu toate, aşa cum arată dealtfel şi notele bibliografice însoţitoare, în seria unor preocupări constante ale autorilor lor pentru problemele respective. Fiecare articol în parte este însoţit de cuprinzătoare note şi date bibliografice. Rezumatele lucrărilor, la sfîrşitul volumului, ar fi completat util cartea.

Adresîndu-se specialiştilor interesaţi în probleme de fonologie, tipologie lingvistică şi lingvistică generală, culegerea *Travaux linguistiques de Prague*, IV, evidenţiază aportul deosebit al noilor teorii la o înţelegere complexă a fenomenului *limbă*. Prin calitatea articolelor, bogate în sugestii şi idei originale, temeinic argumentate, remarcabile prin ţinuta lor ştiinţifică, prin varietatea informaţiei bibliografice, prin caracterul actual al aspectelor luate în discuţie, numărul al IV-lea al culegerii TLP justifică interesul de care aceasta s-a bucurat de la apariţie şi pînă astăzi.

DOINA BABEU

Revista española de lingüística (R.S.E.L.), Año 1, fasc. 1—2, 1971, Madrid, Editorial Gredos, 451 p.

Revista Española de Lingüística, aflată la începutul apariţiei ei (în 1971, revista a publicat primele ei două numere), se dovedeşte de pe acum o excelentă revistă de lingvistică generală şi aplicată, care reflectă activitatea multilaterală a lingviştilor spanioli. Revista este organul Societăţii de Lingvistică, recent fondată (în noiembrie 1970) ; dealtfel, în

primul număr al revistei, rubrica *Información* prezintă regulamentul şi lista membrilor societăţii.

Din consiliul de redacţie fac parte personalităţi binecunoscute : M. Alvar, A. Badía, J. Calonge, E. García Camarero, F. de la Granja, F. Lázano, E. Lorenzo, L. Michelena, A. Quilis.

Noua revistă răspunde unei necesităţi resimţite în ultima vreme în activitatea lingvistică din Spania. Ea are un profil larg, dar, spre deosebire de alte reviste spaniole de lingvistică, reflectă cu precădere metodele lingvisticii moderne.

Scopurile revistei, expuse în *Presentación* (p. 1—3), sînt de a populariza studiile lingvistice, indiferent de metoda folosită, de a apropia pe diverşii specialişti, dar şi de a ţine la curent publicul mai larg cu dezvoltarea atît de rapidă a lingvisticii.

Revista cuprinde trei secţiuni : articole, informaţii, recenzii.

Primele două fascicole, pe care le prezentăm în continuare, reflectă programul revistei şi, implicit, al Societăţii Spaniole de Lingvistică.

Se observă în ultima vreme în lingvistică, în general, şi în cea spaniolă, în particular, un interes crescînd pentru semantică şi o încercare de a depăşi dificultăţile impuse de acest domeniu. O dovadă a acestei preocupări este convocarea Simpozionului de semantică structurală organizat de Societatea Spaniolă de Lingvistică, care a avut loc la Madrid, în octombrie 1971. Comunicările din cadrul simpozionului au avut la bază analize cu metode structurale ; problemele care au preocupat mai mult pe participanţi au fost cele referitoare la semnificat, categorii semantice, cîmp semantic. *Revista Española de Lingüística* publică o cronică asupra importanţei lucrărilor şi contribuţiei acestei întîlniri ; alături de rezumatul unui număr apreciabil de lucrări (p. 403—419) sînt publicate integral şase comunicări. Le menţionăm în ordinea în care sînt prezentate de revistă. Francisco R. Adrados, în *Subclases de palabras, campos semánticos y acepciones* (p. 335—354), analizează raportul dintre cîmpuri semantice, subclase de cuvinte, accepţiunile cuvîntului considerate de autor ca principalele aspecte ale structurii semantice. María Inmaculada Corrales Zumbado, în *Aplicación de la Teoría de Conjuntos o la Semántica estructural* (p. 355—359), încearcă aplicarea unor noţiuni matematice în semantica structurală, în special pentru definirea cîmpului semantic *edad*. Alberto Díaz Tejera, în *Puntos de contacto entre Sintaxis y Semántica* (p. 361—370), aduce anumite precizări metodologice. F. Lázaro Carreter, în *Transformaciones nominales y Diccionario* (p. 371—379), discută probleme ale lexicografiei spaniole din perspectiva analizei transformaţionale. J. López Facal, în *Significados gramaticales y significados lexicales. En torno al acusativo en griego* (p. 381—390), încearcă să rezolve probleme de polisemie, prin metoda semanticii structurale. Eulalia Rodón, *Función semántica y nivel lingüístico* (p. 391—401), precizează cîteva din punctele sale de vedere asupra aplicării principiilor structurale în semantică.

Pe aceeaşi linie se înscrie un alt articol al lui Francisco Adrados, *El campo semántico del amor en Safo* (p. 5—24), care conţine şi cîteva consideraţii generale asupra obiectului semanticii.

Fonetica şi fonologia sînt reprezentate prin două studii. Eulalia Rodón, în *Caracterización funcional del fonema /r/ en inglés* (p. 119—128), face o analiză a caracteristicilor fonetice ale alofonelor fonemului /r/ şi a distribuţiei acestora, iar Francisco Villar Liébana, în *El problema de las sordas aspiradas Indo-Europeas* (p. 129—160), neagă existenţa în indo-europeană a surdelor aspirate ca foneme ; ele au existat la început ca alofone ale oclusivelor surde, fonologizîndu-se, după părerea autorului, abia în diferitele limbi indo-europene.

Revista publică şi două contribuţii la probleme de morfologie şi sintaxă. Vidal Lamíquiz, *Los niveles de actualidad* (p. 89—96), analizează sub aspect teoretic sistemul verbal şi criteriile de clasificare a formelor verbale, cu aplicaţie la sistemul verbal spaniol.

Articolul *La construcción „verbo en forma personal + infinitivo”* (p. 275—298) al lui José Andrés de Molina Redondo reprezintă

o abordare transformaţională a unui aspect al sintaxei spaniole.

Revista Española de Lingüística îmbrăţişează probleme foarte diverse. Problema contactului între societăţi, culturi şi a bilingvismului este tema articolului lui Manuel Alvar, *Bilingüismo e integración. Comentarios Hispanoamericanos* (p. 25—57), articol foarte important pentru cunoaşterea raportului actual dintre spaniolă şi limbile indigene în America Hispanică, în care se subliniază importanţa limbii spaniole în procesul de integrare a populaţiilor din acest continent în cultura modernă.

Influenţa afectivităţii asupra comunicării şi căile sporirii expresivităţii limbii sînt discutate în articolul lui Jesús Cantera, *Procedimientos de expresividad en francés moderno* (p. 59—88 şi 235—264), care analizează aspectul colocvial şi familiar al limbii franceze şi procedeele expresive de natură morfologică, sintactică, fonetică, semantică şi ortografică.

Revista mai cuprinde şi unele articole de lingvistică generală : José Luis Pinillos, *La significación desde el punto de vista psicológico* (p. 97—117), şi Luis Michelena, *Gramática generativa y lingüística moderna* (p. 211—233); încercări de lărgire a domeniului de aplicare a lingvisticii structurale (de ex., Sebastián Mariner Bigorra, *Hacia una métrica estructural*, p. 299—333) etc.

Secţiunea de informaţii reflectă interesul acordat de către lingviştii spanioli aplicaţiilor matematicii în domeniul ligvisticii (cf. E. García Camerero, *Lingüística matemática en el Centro de cálculo de la Universidad de Madrid*, p. 169—172, şi Víctor Sánchez de Zavala, *El Seminario de ,,Lingüística matemática'' del Centro de cálculo de la Universidad de Madrid*, p. 173—176).

În concluzie, recomandăm ca interesantă şi utilă revista Societăţii Spaniole de Lingvistică.

VALERIA NEAGU

Slovo a slovesnost, XXXIII, 1—2, 1972, Praga.

Revista *Slovo a slovesnost*, aflată în cel de al treizeci şi treilea an de apariţie, face parte din seria publicaţiilor lingvistice durabile. Publicaţie de nivel academic, condusă de un colectiv redacţional în frunte cu Bohuslav Havránek, revista are, aşa cum reiese din subtitlu (*Časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*), un profil larg. Au fost publicate aici articole şi studii din cele mai variate domenii ale lingvisticii : lingvistică generală, gramatică, vocabular, stilistică, dialectologie, fonetică şi fonologie, istoria lingvisticii. Materialele s-au referit întotdeauna la problemele teoriei şi cultivării limbii în general, fără să se limiteze exclusiv la limba cehă. În afara studiilor originale, interesul pentru această revistă s-a justificat, de-a lungul anilor, prin articolele şi notele informative despre starea actuală a cercetării lingvistice de pretutindeni, recenziile publicaţiilor de specialitate din ţară şi străinătate, consemnarea sistematică a congreselor şi manifestărilor lingvistice internaţionale.

Prezentăm, în continuare, ultimele două numere ale revistei, care apare de patru ori pe an.

Primul număr din 1972, apărut în februarie, se deschide cu trei articole originale. *K diachronnímu studiu onomaziologické struktury* de Růžena Ostrá, în care autoarea se străduieşte să demonstreze dependenţa evoluţiei semantice a diferitelor unităţi lexicale de structura onomasiologică parţială căreia îi aparţin (numită *pojmove pole* ,,champ conceptuel''), ca şi influenţa inversă a acestei evoluţii asupra organizării structurilor parţiale. Cîmpul conceptual, ca structură onomasiologică parţială (*dílči onomaziologická struktura*), este subordonat macrostructurii onomasiologice a sistemului limbii; în *K předpokladům jazykovědné syntaxe* de Karel Svoboda, autorul indică anumite principii

teoretice şi procedee metodologice, a căror respectare poate duce la aprofundarea şi dezvoltarea sintaxei limbii. Ideea teoretică a articolului *Několik poznámek k rozlišeni metafory, alegorie a symbolu* de Hana Mirvaldová este aceea că metafora, alegoria şi simbolul nu au o formă stabilă, ci, dimpotrivă, o posibilitate potenţială de variaţie, transformîndu-se pînă la confundarea lor parţială. Diferenţierea este posibilă totuşi pe baza principiului legităţii interne, a unui model al structurii interne specifice fiecărei forme de exprimare metaforică, alegorică sau simbolică.

Rubrica următoare, *Rozhledy*, cuprinde îndeosebi recenzii. Depăşind caracterul expozitiv, aceste recenzii prezintă cititorilor, dintr-un unghi critic, lucrări recente de lingvistică cehoslovacă sau străină. Menţionăm: *Zdařilý pokus o přistupnou syntézu výkladu stylu* de M. Jelínek, care semnalează apariţia lucrării lui Al. Jedlička ş.a., *Základy české stylistiky*, Praga, 1970, ca o reuşită sinteză teoretică asupra stilului; *Základní dílo o mistních jménech na Moravě a ve Slezsku* de Ivan Lutterer şi *Slovenská práce o pomístních jménech na Oravsku* de Rudolf Šrámék, recenzii ce se referă la apariţia unor opere indispensabile studiului toponimiei, graiurilor şi dialectelor cehoslovace (este vorba de *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I/A—L/* Praga, 1970, de L. Hosák şi R. Šrámék, respectiv Anton Habovštiak, *Oravské chotárne názvy*, Banska Bystrica, 1970). Zděnka Sochová, în *Chystaný thesaurus francouzskeho jazyka*, prezintă, cu rezerve faţă de planul gigantic al lucrării, activitatea desfăşurată la Nancy, în vederea elaborării dicţionarului tezaur al limbii franceze (TLF).

Uneori recenziile iau amploare şi completarea cu numeroase sugestii şi puncte de vedere proprii le conferă caracterul unor adevărate articole de sinteză. Aşa se întîmplă în cazul contribuţiei *Aktuální problémy spisovného jazyka v nových zahraničnich pracích* de Al. Jedlička, concepută drept caracterizare de ansamblu a celor mai recente lucrări dedicate problemelor şi studiului limbilor literare slave (rusă, cehă, poloneză, sîrbocroată).

Volumul se încheie cu informaţii referitoare la activitatea lingvistică de pretutindeni, cuprinse în materiale menite să contribuie la o bună cunoaştere a condiţiilor şi stadiului actual al cercetărilor. Astfel, la rubrica *Kronika*, sînt consemnate: dezbaterile de la Bratislava ale Comisiei (din cadrul Comitetului internaţional al slaviştilor) pentru studiul limbilor literare slave; Simpozionul internaţional dedicat problemelor sintactice, Brno, 27—30 septembrie, 1971; Sesiunea anuală a Societăţii lingvistice europene de la Leyda, 9—11 septembrie 1971; a IV-a Conferinţă internaţională de lingvistică automată de la Debreţin, 4—7 septembrie 1971; apariţia celui de al III-lea volum al culegerii *Linguistic Studies presented to André Martinet*.

Slovo a slovesnost, nr. 2 din iunie 1972, număr omagial închinat lui Miloš Dokulil, cu ocazia celei de a şaizecea aniversări, este alcătuit, în întregime, din contribuţii originale.

Articolele, cu puţine excepţii, se referă la domeniile care constituie sfera permanentă de investigaţie a omagiatului: morfosintaxa şi problema formării cuvintelor, văzute din perspectiva structurii cuvîntului, în cel mai larg sens. Studiile cu acest profil (aparţinînd lui Fr. Daneš, Josef Filipec, Ján Horecký, Al. Jedlička, M. Komárek, J. Vachek) dezbat aspecte legate de: construcţiile adverbiale, conversiunea şi schimbarea clasei morfologice, sistemul adjectivelor, morfologia formală a substantivului, flexiunea pronominală în ceha literară contemporană.

Pe aceeaşi linie de cercetare se înscrie şi articolul *Slovotvorný vyznam a expresivita* de I. Němec, al cărui autor îşi propune să lămurească anumite fenomene ale expresivităţii, prin aplicarea teoriei omagiatului despre formarea cuvintelor (cf. M. Dokulil, *Teorie odvozování slov, Tvořeni slov v češtině*, 1, Praga, 1962) la domeniul mai larg al lexicologiei, şi anume, prin examinarea raportului dintre sensul lexical expresiv al cuvîntului şi sensul inclus în forma lui internă.

Nu putem încheia fără să amintim două articole consacrate unei probleme deosebit de importante : precizarea unor categorii lingvistice. Astfel, în *Studie k lingvistickému pojmosloví*, K. Horálek ia în discuţie conceptele de semn, simbol, sistem, structură, ca şi categoriile semantice de bază. K. Hausenblas, în *Explicitnost a implicitnost jazykoveho vyjadřováni*, are în vedere precizarea unor noţiuni semantice : caracter explicit — implicit al exprimării, prin raportarea la noţiuni ca sens unic — sens multiplu, denotaţie — conotaţie, exprimare directă — indirectă, caracter complet — incomplet al exprimării.

Seria articolelor omagiale va continua în numărul viitor al revistei.

DOINA BABEU

Langue française, Nr. 8/1970, Larousse, 127 p.

Revista trimestrială *Langue française* continuă, într-o oarecare măsură, direcţia iniţiată de revista *Langages*, lucru mărturisit dealtfel explicit în primul număr, din 1969 : revista aparţine unei edituri (or, cele mai multe reviste de specialitate sînt publicaţii ale unor academii, universităţi, institute sau societăţi ştiinţifice) şi fiecare număr are un caracter tematic, alcătuirea lui fiind încredinţată unei personalităţi cunoscute. Se deosebeşte însă de *Langages* prin aceea că se ocupă în mod special de problemele limbii şi lingvisticii franceze. Consiliul de direcţie al revistei este format din personalităţi cunoscute, un rol important revenind promotorilor curentelor moderne (J. Dubois, M. Gross, Ch. Muller, N. Ruwet etc.).

Numărul 8 din 1970 apare sub îngrijirea lui Emmanuèle Wagner, profesoară la École Pratique des Hautes Études, şi îşi propune să dea o imagine de ansamblu a problemelor pe care le ridică învăţarea limbii franceze de către străini.

În *Le renouvellement méthodologique dans l'enseignement du français langue étrangère : remarques sur les années 1955—1970*, Daniel Coste, şeful departamentului de cercetare de la C.R.E.D.I.F. (Centre de recherche pour l'étude et la diffusion du français), face o documentată şi competentă trecere în revistă a situaţiei existente, ajungînd la concluzia că metodologia predării limbilor străine a ajuns într-o etapă a clarificărilor. Privite de entuziaşti ca o soluţie universal valabilă a problemelor învăţării limbilor străine, laboratoarele fonetice şi metodele audio-vizuale, de obicei foarte costisitoare, nu au justificat de multe ori eforturile făcute, rezultatele obţinute nefiind, comparativ, mult superioare celor obţinute prin metodele „clasice". De asemenea, polemicile duse de adepţii diferitelor şcoli lingvistice nu au dus întotdeauna la rezultate pozitive pentru metodologia predării limbilor străine. Desigur, este incontestabil faptul că toate căutările trebuie continuate, că înnoirile sînt posibile şi necesare. Credem însă, împreună cu D. Coste, că aplicarea g e n e r a l i z a t ă în învăţămînt a anumitor metode trebuie făcută cu mult discernămînt, numai atunci cînd sînt create toate condiţiile unei reuşite.

Un interesant articol semnează F. Debyser, de la B.E.L.C. (Bureau pour l'étude de la langue et de la civilisation française), o altă instituţie care se ocupă de răspîndirea limbii franceze în lume. Abordînd problemele lingvisticii contrastive, spinoase şi, în mare măsură, nerezolvate, autorul face cîteva precizări pertinente în legătură cu noţiunea de „interferenţă lingvistică".

Majoritatea celorlalte opt articole, unele de o bună ţinută ştiinţifică, au un caracter aplicativ, fiind semnate de profesori antrenaţi efectiv în munca de predare a limbilor străine (M. Csécsy, G. Romary, P. Le Goffic etc.).

În concluzie, putem spune că, la fel ca celelalte numere apărute, acest număr din *Langue française* are un caracter foarte actual, este legat de problemele foarte stringente ale științelor filologice, tratate la un nivel accesibil unui public destul de larg. Remarcăm însă cu plăcere că această dorință de popularitate nu afectează prea mult nivelul științific al articolelor publicate, nivel pe măsura prestigiului de care se bucură cei care conduc revista, precum și editura Larousse.

VASILE COVACI

AL DOILEA CONGRES AL ASOCIAŢIEI EUROPENE A PROFESORILOR DE SPANIOLĂ (A.E.P.E.)

La Neuchâtel (Elveţia) a avut loc, între 27 august şi 2 septembrie 1972, cel de al doilea congres al Asociaţiei europene a profesorilor de spaniolă (A.E.P.E.), organizat cu concursul direct al secţiei locale a Societăţii elveţiene de studii hispanice, prezidate de profesorul Jean Paul Borel, vicepreşedinte al A.E.P.E. [1].

Temele ştiinţifice aflate pe ordinea de zi au avut o dublă implicaţie : lingvistică şi literară, intitulîndu-se : I. *Cercetări lingvistice premergătoare alcătuirii materialului didactic; introducere la analiza contrastivă a castilianei şi a celorlalte limbi europene* şi II. *Realitatea şi funcţia poeziei în lumea actuală: Spania şi America Latină.*

Prima temă a fost dezbătută atît în sesiuni plenare, cît şi pe grupuri de lucru ; au funcţionat în total patru grupuri de lucru, dintre care unul dedicat aprofundării problemelor teoretice, şi alte trei dedicate aplicaţiilor practice, cu finalitate didactică, a teoriei. Aceasta, deoarece — aşa cum a declarat, în cuvîntul său de deschidere, Jean Paul Borel — s-a urmărit nu o simplă succesiune de comunicări, ci ,,un congres de cercetare în comun asupra problemelor comune'' care frămîntă profesorii de spaniolă de pe continent.

Baza teoretică a lucrărilor secţiei de lingvistică a format-o o cercetare începută la Neuchâtel, în urmă cu mai bine de doi ani, de către J. P. Borel şi un grup mic de colaboratori (în frunte cu Bernard Py), cărora li s-au adăugat pe parcurs o serie de cercetători din diverse ţări est- şi vest-europene. Cercetarea respectivă poartă numele de PACEFI (prescurtare de la ceea ce s-a vrut iniţial a fi, adică ,,Proyecto de Análisis Contrastivo del Español, Francés e Italiano''), dar între timp au fost cuprinse în studiu şi alte limbi (nu numai romanice, dar şi germanice şi slave, ba chiar şi de alte origini, ca de pildă maghiara), ambiţia autorilor fiind aceea de a îngloba treptat în analiză, dacă nu toate, cel puţin marea majoritate a limbilor europene.

[1] Această asociaţie, al cărei secretariat general se află la Madrid şi care numără în prezent peste 500 de membri, a fost constituită în anul 1967, cu ocazia unei reuniuni, în cadrul Universităţii Internaţionale ,,Menéndez Pelayo'' din Santander, comitetul de conducere provizoriu fiind alcătuit din profesorii Max Gorosch, Francisco Ynduráin şi Emilio Lorenzo. După colocviile din august 1969 (Santander) şi octombrie, acelaşi an (Strasbourg), a avut loc, în martie 1970, la München, prima adunare generală a A.E.P.E., care a aprobat statutele definitive ale asociaţiei şi a ales Junta Directiva pe 1970—1972, care cuprinde o comisie executivă compusă din cinci membri şi delegaţi ai ţărilor celor mai bogat reprezentate în asociaţie. După această adunare generală, A.E.P.E., sub preşedinţia lui Franz Iosef Zapp (R.F.G.), a organizat pînă în prezent un colocviu în Tenerife (august, 1970), dedicat ,,Romanului actual în America de limbă spaniolă'', un altul la Veneţia (mai 1971), dedicat problemelor predării limbii spaniole în diferite ţări europene şi problemelor traducerii şi un al treilea colocviu la Oviedo şi Santiago de Compostela (august 1971), dedicat problemelor romanului şi teatrului spaniol postbelic. Majoritatea comunicărilor prezentate cu aceste prilejuri de către personalităţi de prima mînă ale hispanisticii europene au fost publicate în ultimele numere ale *Buletinului* Asociaţiei europene a profesorilor de spaniolă, revistă cu caracter ştiinţific, informativ, venind în sprijinul direct al preocupărilor profesorilor de limba spaniolă din Europa, cărora li se adresează.

Lucrarea de bază, de la care au pornit realizatorii PACEFI, a fost *Syntaxe de la proposition nucléaire en français parlé*, a lui Eddy Roulet (Bruxelles, 1969), adaptată la specificul limbii spaniole şi confruntată cu particularităţile celorlalte limbi europene cunoscute de autori.

Cercetarea se efectuează simultan pe trei planuri, urmărindu-se să se stabilească: a) baza sintagmatică comună (care să descrie structura de adîncime a oricărei propoziţii, conţinutul ei semantic abstract), b) regulile de transformare specifice (marcînd trecerea de la structura de adîncime la structura de suprafaţă) şi c) lexicul.

În timpul congresului, după trei reuniuni pregătitoare (ale căror rezultate fuseseră publicate în *Buletinele AEPE* nr. 4 şi 6, spre a fi făcute cunoscute din timp tuturor membrilor Asociaţiei), baza sintagmatică era definitivată, regulile de transformare pentru spaniolă erau în curs de elaborare, iar din lexic erau fişate circa 500 de verbe. Stadiul lucrărilor a fost comunicat adunării în şedinţele plenare şi au fost adunate cu grijă şi sistematizate observaţiile critice şi sugestiile care au venit să îmbogăţească, în cadrul grupurilor de lucru amintite, eforturile autorilor proiectului (subsemnata am transmis, în cadrul unuia dintre grupuri, o serie de observaţii din partea grupului de analiză contrastivă romanică din Bucureşti şi am vorbit despre rezultatele obţinute pînă acum şi despre metoda de lucru folosită în cadrul proiectului de analiză contrastivă româno-engleză). S-a încercat apoi o schiţă de aplicare pedagogică a primelor rezultate, pornindu-se de la o foarte interesantă comunicare a unui tînăr cercetător din Budapesta (A. Fulay-Santos) asupra modelelor de predare.

În urma congresului de la Neuchâtel, numărul persoanelor dornice să colaboreze la PACEFI a sporit considerabil, putîndu-se astfel constitui grupuri naţionale de colaboratori, care să contribuie, simultan şi în strîns contact cu nucleul de bază din Neuchâtel, la realizarea acestui interesant proiect, în aşa fel încît să se poată ajunge, într-o fază finală, la publicarea unor manuale de spaniolă adaptate la specificul limbii fiecărei ţări în care aceasta se predă.

Lucrările secţiunii de literatură s-au desfăşurat sub forma unor intervenţii din partea atît a specialiştilor, cît şi a creatorilor înşişi. Au prezentat comunicări, în strînsă legătură cu tema indicată, Gustav Siebenmann, Jacques Comincioli, Saúl Yurkievich, Nelly Candegabe, José Miguel Ullán, Antonio Colinas, Jorge Urrutia şi Ignacio Gómez de Liaño y Alamillo. De asemenea, a onorat congresul prin participarea sa şi prin conferinţa prezentată în ultima zi marele scriitor guatemalez Miguel Angel Asturias, deţinătorul premiului Nobel pentru literatură pe anul 1967.

În ultima zi a avut loc cea de a doua adunare generală a AEPE, în care s-a adoptat modificarea unor paragrafe din statut şi s-a anunţat noua Junta Directiva (pe baza numărării voturilor trimise prin corespondenţă). Actuala comisie executivă a AEPE este formată din: Franz Iosef Zapp (R.F.G.) — preşedinte; Jean Paul Borel (Elveţia) — vicepreşedinte; Francisco Vian (Italia) — vicepreşedinte; Manuel Muñoz Cortés (Spania) — secretar general; María Rosa Suárez Inclán (Spania)— trezorier. Următorul congres AEPE, din vara lui 1974, va avea loc, după toate probabilităţile, la Aix-en-Provence (Franţa).

DOMNIŢA DUMITRESCU
Facultatea de limbi romanice şi clasice
Bucureşti, Edgar Quinet 7

A XII-A CONFERINŢĂ INTERNAŢIONALĂ DE STUDII CLASICE EIRENE, CLUJ, 2—7 octombrie 1972

Întrunită sub auspiciile comitetului „Eirene", care grupează asociaţiile de studii clasice din ţările socialiste europene, a XII-a conferinţă de studii clasice a avut drept loc de desfăşurare centrul universitar al Clujului — tradiţională *civitas primaria Transylvanniae*.

Lucrările conferinţei au fost deschise luni, 2 octombrie 1972, printr-o şedinţă inaugurală festivă, ţinută în *Aula Magna* a Universităţii clujene. În cursul aceleiaşi după-amieze, a urmat o primă şedinţă plenară, care a cuprins în programul său următoarele rapoarte generale : P. Oliva (Cehoslovacia), *Solon in der Darstellung der Komödie*, S. L. Utčenko (U.R.S.S.), *Političeskie tendencii traktata Cicerona* De officiis, J. Straub (R. F. a Germaniei), Imperium, pax, libertas. *Roms universaler Herrschaftsanspruch im Geschichtsbild des Tacitus.*

În zilele următoare (3, 4, 6 şi 7 octombrie), lucrările conferinţei au avut loc pe secţii, fiecare dintre ele avînd o tematică prestabilită, şi anume : I. **Lingvistică** : Vocabulare tehnice şi vocabulare speciale în greacă şi în latină. II. **Istorie literară** : Proza narativă a grecilor şi a romanilor. III. **Istorie** : Al doilea secol al erei noastre. IV. **Istoria filozofiei, a ştiinţelor şi a religiei** : Receptarea de către greci şi de către romani a culturii popoarelor supuse sau colonizate. V. **Arheologie** : Descoperirile arheologice recente din ţările comitetului Eirene. De asemenea, au fost organizate şi două reuniuni de grup : un seminar epigrafic (VI) şi un colocviu micenologic (VII), pentru a reuni într-un cerc restrîns, dar mai familiar, pe specialiştii acestor discipline cu un obiect limitat de studiu.

Dintre comunicările prezentate în cadrul conferinţei au ieşit în mod deosebit în evidenţă următoarele : I. Fischer (România), *Mots non prosaïques (en latin)*, R. Häussler (R. F. a Germaniei), De causis corruptae eloquentiae. *Variationen eines römischen Themas*, M. Lavency (Belgia), *À propos du vocabulaire technique des grammairiens latins*, A. D. Leeman (Olanda), *Tacite, Histoires 1,1* : libertas, H. Nelson (Olanda), *Die Fachsprache der römischen Juristen*, J. Straub (R. F. a Germaniei), *Juristische Notizen in der* Historia Augusta, Alexandra Ştefan (România), *Le début de la domination romaine dans le Pont Gauche: date et circonstances.*

Raritatea înscrierii unei teme legate de studiul vocabularelor tehnice şi speciale în programul congreselor de studii clasice a atras interesul unui număr considerabil dintre cei peste 160 de participanţi. Astfel, în afara titlurilor deja amintite, în cadrul secţiei de lingvistică au mai fost susţinute (în ordine cronologică) următoarele comunicări : J. Irmscher (R. D. Germană), *Wertbegriffe des Römertums in griechischer Umsetzung*, T. Sarafov (Bulgaria), *À propos d'une nouvelle étymologie du mot latin* gloria, M. Maróth (Ungaria), *Die logischen Fachausdrücke bei den Griechen und Arabern*, A.—M. Malingrey (Franţa), *La christianisation du vocabulaire moral dans l'œuvre de Jean Chrysostome. Quelques exemples*, R. Joly (Belgia), *'Αγάπη chez les Apologistes grecs du deuxième siècle*, N. Zeegers Vander Vorst (Belgia), *La signification et les sources du concept Logos chez Théophile d'Antioche*, M. Nasta (România), *L'analyse de la représentation figurative du discours dans la terminologie grecque*, Zs. Ritoók (Ungaria), *Zur Geschichte des Topos-Begriffes*, D. Sluşanschi (România), *Suétone — critique littéraire. Problèmes de vocabulaire*, L. Wald (România), *La terminologie sémantique et sémiologique dans l'œuvre de Aurelius Augustinus*, M. Iliescu (România), *Dynamique des changements sémantiques de quelques termes juridiques latins*, W. O. Schmitt (R.D. Germană), Donati Graeci. *Zum Griechischstudium der italienischen Humanisten*, T. Erb (R. D. Germană), *Semantische Probleme der Handwerkbezeichnungen im Mittellatein*, C. Săndulescu (România), *Sulla significazione dei termini* physis, nomos *e* metabolè *nella collezione ippocratica*, G. Ivănescu (România), *Sur le lexique pastoral grec et latin*, E. Maróti (Ungaria), Silua caedua. *Zur Interpretation von Cato*, De agricultura, 1, 7, J. Kramer (R. F. a Germaniei), *Die Bezeichungen aus dem Bereich der alpinen Wirtschaft im Vulgärlateinischen*, S. Jäkel (R. F. a Germaniei), *Die Ergebnisse der Semantik in ihrer Bedeutung für die Literaturwissenschaft*, L. Lupaş (România), *Études sur le vocabulaire poétique grec; préverbe et préposition dans le trimètre tragique.*

Colocviul micenologic a cuprins în exclusivitate lucrări privind probleme de ordin filologic şi lingvistic : A. Bartoňek (Cehoslovacia), *Linear B Interpretations and Greek Etymological Research* M. D. Petruševski (Iugoslavia), *Vocabulaire technique (grec) des divers métiers à l'époque mycénienne*, H. Geiss (R. D. Germană), *Bemerkungen zum Gebrauch der Abkürzungen im Linear B*, M. Doria (Italia), *Sur l'herméneutique des tablettes* Ta *de Pylos. Quelques points de discussion*,

S. Popescu (România), *Le participe passé actif en grec mycénien et homérique*, W. C. Brice (Anglia), *The Structure of the Account Tablets in the Minoan Linear Script A*. Cu prilejul celei de a cincea conferință Eirene de la Eforie (1960), participanții fuseseră invitați la o excursie arheologică în Dobrogea ; de această dată, congresiștii au vizitat — în cursul zilei de 5 octombrie — Ulpia Traiana (Sarmizegetusa romană), cu șantierul și muzeul său arheologic, putînd vedea în drum cetatea Albei Iulia și castelul Huniazilor de la Hunedoara. De asemenea, varietatea nebănuită a exponatelor aflate în muzeul de arheologie din Cluj a lăsat tuturor vizitatorilor, primiți cu căldură de către cercetătorii Institutului de istorie, o impresie remarcabilă.

În cursul conferinței, a avut loc ședința Comitetului Eirene, menită să dea prilej de consultare reprezentanților asociațiilor grupate în acest organism internațional, să rezolve problemele curente legate de editarea ulterioară a revistei *Eirene* și să aleagă noul președinte al comitetului, odată cu fixarea locului unde se va ține viitoarea conferință.

În după-amiaza zilei de 7 octombrie, a avut loc o nouă ședință plenară, în cadrul căreia au fost susținute următoarele rapoarte : J. Ernst (Franța), *Problèmes bibliographiques dans le domaine de l'antiquité gréco-latine*, J. Knobloch (R. F. a Germaniei), *Lateinische Wortforschung und indogermanische Etymologie*, I. Borzsák (Ungaria), *Ist Tacitus ein lateinischer Manierist?*

Ședința plenară a fost urmată de închiderea solemnă a conferinței, prezidată de către acad. C. Daicoviciu, președintele comitetului de organizare. Adresîndu-se participanților în numele Federației internaționale de studii clasice (FIEC), J. Ernst a prezentat în cîteva cuvinte scopurile și etapele mai importante ale activității acestei organizații internaționale. Rezumînd desfășurarea și rezultatele celor cinci zile de dezbateri, I. Fischer, secretarul comitetului de organizare, a subliniat importanța unor asemenea întîlniri între cercetătorii antichității clasice.

Apoi, după salutul fostului președinte al Comitetului Eirene, acad. Al. Graur, a luat cuvîntul prof. V. Gortan, noul președinte, care i-a invitat pe participanți la următoarea conferință, a XIII-a, proiectată pentru luna octombrie a anului 1974, la Dubrovnik, în Iugoslavia.

Fără îndoială, actele conferinței de la Cluj, care sperăm să vadă cît mai curînd lumina tiparului, vor demonstra în mod concret și direct însemnătatea științifică a acestei întruniri internaționale. Acum însă, pentru cei care au participat la ea, rămîne mai pregnantă influența încurajatoare a contactelor personale, a convorbirilor, precum și a înfruntărilor deschise de idei, care demonstrează, în ansamblu, vitalitatea reală a restrînsei lumi care duce mai departe tradiția studiilor clasice.

DAN SLUȘANSCHI
Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Căsuţa poştală 2001 — telex 011631, Bucureşti, Republica Socialistă România,* sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adressés à ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Boîte postale 2001 — telex 011631, Bucarest, Roumanie,* ou à ses représentants à l'étranger.

ALBANIE, **Ndërmarja Shtetetrore E.**, Tregëtimit Të Librit, Tirana ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Deutscher Buch-Export-und-Import**, Leninstrasse 16, Leipzig, C. 1 ;

RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon Sagner**, B.P. 68, München 34; **Reise und Verkehrsverlag** Hönigwiesenstrasse, 25, 7 Stuttgart-Veihingen ; **Zumsteins Landkartenhaus**, Liebherrstrasse, 5, 8 München 22 ;

RÉPUBLIQUE ARABE UNIE, **Dar El Tahrir et Publishing**, 21, Kasr el Ni St. (Dar el Shark Bookshop), Cairo ;

AUTRICHE, **Globus Buchvertrieb**, Salzgries 16, Wien, I ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 5, Place St. Jean, Bruxelles ; **Librairie Claeys-Verheughe**, 8, Volderstraat, Gand ; **Maison des Langues Vivantes**, 65, rue du Midi, Bruxelles ; **Office International de Librairie**, 30, Av. Marnix, Bruxelles 5 ; **Vrander Editeur**, 10, Munstraat, Louvain ;

BULGARIE, **Hemus**, Pl. Slaveikov 11-Sofia ;

CANADA, **Canadian Slavic Studies**, Loyola Colege, Montréal 262 ; **Librairie Lidec Inc.**, 1083 Van Home, Montréal ; **Panonia Books**, 2, Spadina Road, Toronto 4, Ontario ;

CHINE, **Waiwen Shudian**, B.P. 88, Pékin ;

COLOMBIE, **Libreria Karl-Bucholz**, Av. Jimenez 8—40, Bogota ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE POPULAIRE DE CORÉE, Chulpanmul ;

CUBA, **Cubartimpex**, P.O. Box 6540, La Habana ;

DANEMARK, **Munksgaard**, 6 Norregade, Copenhagen K. ;

ESPAGNE, **Libreria Bucholz**, Paseo de Recoletos, Madrid; **Libreria Cientifica General**, Preciados no. 48, Madrid 13 ;

ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE, **Angelescu Book Service**, 3645, Barham Street, Detroit 24, Michigan ; **American Chemical Society**, 1155, Sixteenth Street, NW, Washington DC 20036 ; **Fam Book Service**, 69, Fifth Avenue Suite 8 F, New York, 10003, N.Y.; **Albert Phiebig**, P.O. Box 352, White Plains N.Y. 10602; **Richard Able and Company, Inc.**, Portland Oregon 97208, P.O. Box 4245 ; **Maxwell Scientific International Inc.**, Fairview Park Elmsford, New York 10523 ; **Steckert & Hafner**, 31 East loth Street, New York 10003 ; **Frankin Square-Subscription Agency**, Teaneck (New Jersey 07666) ; **Mc Graw-Hill Book Company**, 330, West 42nd Street, New York, N.Y. 10036; **Moore-Cottrell Subsc. Agency**, North Cohocton, New York 14868 ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirijakauppa**, Postfach 10128, Helsinki 10 ;

FRANCE, **Eyrolles Editeur**, 61, Bd. St.-Germain, Paris 5-e ; **Librairie de l'enseignement technique** (Stand permanent des livres techniques et scientifiques roumains), 61, Bd. St.-Germain, Paris, 5-e ; **Département étranger Hachette**, 79, Bd. St.-Germain, Paris 6-e ; **Librairie Joseph Gibert**, 20—30, Bd. Saint-Michel, Paris 6-e ;

GRANDE-BRETAGNE, **Bailey Bros & Swinfen Ltd.**, Warner House 48, Upper Thames Street, London E.C. 4 City 6521 : **Blackwell's**, Foreign Department, Broad Street, Oxford ; **Central Books Ltd.**, 37, Grays Inn Road, London W.C.1 ; **Collet's Holdings Ltd.**, Denington Estate, London Road, Wellingborough, Northans ;

HONGRIE, **Kultura**, Fö utca 32, Budapest 1 ;

ISRAËL, **Heiflepac Ltd.**, 11, Arlosorov St., Haïfa ; **Lepac Ltd.**, 15, Rambam St., Tel-Aviv ; **Lotus Ltd.**, Achad Kaam St., Tel-Aviv ;

ITALIE, **SO, CO, LIB, RI, Export-Import**, Piazza Margana 33, Roma ;

JAPON, **Maruzen Ltd.**, 6 Tory Michome, Nihombashi, Tokio ; **Nauka Ltd.** Imp. Departm., 30—19 Minami Ikebukuro, 2, Chome, Toshima-Ku, Tokyo ;

MEXIQUE, **Editorial Grijalbo S.A.**, Apartado 28568, Mexico, 17, D.F. ;

MONGOLIE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

NORVÈGE, **Norsk Bokimport**, Postboks 3267, Oslo ;

PAYS-BAS, **Antiquariat Junk**, Walderstraat 10, Lochem ; **Boekhandel Pegasus**, Leidsestraat 25, Amsterdam : **Intertaal**, Van Baerlesstraat 150, Amsterdam Zuit; **Meulenhoff**, Beulingstraat 2, Amsterdam C ; **Swets & Zeitlinger**, Keizersgracht 471—487, Amsterdam ;

POLOGNE, **Ars Polona**, Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa ;

PORTUGAL, **Libreria Bucholz**, Avenida Libertade, Lisboa :

SUÈDE, **C. E. Fritze**, Fredgatan 2, Stockholm 16 ;

SUISSE ; **Librairie Payot**, 1 Rue de Bourg, Ch-1002; Lausanne, **Librairie Rousseau**, 36, Rue Jean-Jacques Rousseau. Genève, **Pinks & Co.**, Froschaugasse 7, Zürich ;

TCHÉCOSLOVAQUIE, **Artia**, Ve Smerckach 30, Praha I ;

U.R.S.S., **Mejdunarodnaia Kniga**, Moscou G. 200 ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba**, 32, Hai Ba Trung, Hanoi ;

YOUGOSLAVIE, **Forum**, V. Misica, 1, Novi Sad ; **Jugoslovenska Knjiga**, Terazije, 27, Beograd ; **Libertatea**, Z. Zrenjanina, 7, Pancevo ; **Prosveta** Terazije 16 Beograd.

Les abonnements doivent être adressés à l'Entreprise de commerce extérieur ROMPRESFILATELIA, Boîte postale 2001 – telex 011631, Bucarest, Roumanie ou à ses représentants à l'étranger.

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la Întreprinderea de comerţ exterior ROMPRESFILATELIA, Căsuţa poştală 2001 – telex 011631, Bucureşti, România sau la reprezentanţii săi din străinătate.

ALBANIE, **Ndërmarja Shtetërore E Tregëtimit Të Librit**, Tirana ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Deutscher Buch-Export-und-Import**, Leninstrasse 16, Leipzig, C 1 ;

RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon Sagner**, B.P. 68, München 34 ; **Reise und Verkehrsverlag**, Honigwiesenstrasse, 25, 7 Stuttgart-Vaihingen ; **Zumsteins Landkartenhaus**, Liebherrstrasse, 5, 8 München 22 ;

RÉPUBLIQUE ARABE UNIE, **Dar El Tahrir et Publishing**, 21, Kasr el Nil St. (Daniel Stark Bookshop), Cairo ;

AUTRICHE, **Globus-Buchvertrieb**, Salzgries 16, Wien 1 ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 5, Place St. Jean, Bruxelles ; **Librairie Cleeys-Verheughe**, 6, Veldstraat, Gand ; **Maison des Langues Vivantes**, 65, rue du Midi, Bruxelles ; **Office International de Librairie**, 30, Av. Marnix, Bruxelles 5 ; **Vrander Editeur**, 10, Muntstraat, Louvain ;

BULGARIE, **Hemus**, 11, Slavekov 11-Sofia ;

CANADA, **Canadian Slavic Studies**, Loyola College, Montréal 28 ; **Librairie Lidec Inc.**, 1053 Van Horne, Montréal ; **Panone Books**, 2, **Spadina Road**, Toronto 4, Ontario ;

CHINE, **Waiwen Shudian**, B.P. 88, Pékin ;

COLOMBIE, **Libreria Karl Buchholz**, Av. Jimenez 8–40, Bogota ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE POPULAIRE DE CORÉE, Chulpanmul ;

CUBA, **Cubartimpex**, P.O. Box 6540, La Habana ;

DANEMARK, **Munksgaard**, 6 Nörregade, Copenhagen K ;

ESPAGNE, **Libreria Buchholz**, Paseo de Recoletos, Madrid ; **Libreria Cientifica General**, Preciados no. 48, Madrid 13 ;

ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE, **Angelescu Book Service**, 3645, Barham Street, Detroit 24, Mich. ; **American Chemical Society**, 1155, Sixteenth Street, N.W., Washington DC 20036 ; **Fam Book Service**, 69, Fifth Avenue, Suite 8 F, New York, 10003, N.Y. ; **Albert Phiebig**, P.O. Box 352, White Plains N.Y. 10602 ; **Richard Abel and Company, Inc.**, Portland Oregon 97208, P.O. Box 4245 ; **Maxwell Scientific International Inc.**, Fairview Park Elmsford, New York 10523 ; **Stechert & Hafner**, 31 East 10th Street, New York 10003 ; **Franklin Square Subscription Agency**, Teaneck (New Jersey 07666) ; **Mc Graw-Hill Book Company**, 330, West 42nd Street, New York, N.Y. 10036 ; **Moore-Cottrell Subsc. Agency**, North Cohocton, New York 14868 ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirjakauppa**, Postfach 10128, Helsinki 10 ;

FRANCE, **Eyrolles Editeur**, 61, Bd. St-Germain, Paris 5-e ; **Librairie de l'enseignement technique** (Département des livres techniques et scientifiques étrangers), 61, Bd. St-Germain, Paris, 5-e ; **Département étranger Hachette**, 79, Bd. St. Germain, Paris 6-e ; **Librairie Joseph Gibert**, 26–30, Bd. Saint-Michel, Paris 6-e ;

GRANDE BRETAGNE, **Bailey Bros & Swinfen Ltd.**, Warner House 48, Upper Thames Street, London E.C. 4 City 6521 ; **Blackwell's**, Foreign Department, Broad Street, Oxford ; **Central Books Ltd.**, 37, Grays Inn Road, London W.C.1 ; **Collet's Holdings Ltd.**, Denington Estate, London Road, Wellingborough, Northants ;

HONGRIE, **Kultura**, Fö utca 32, Budapest 1 ;

ISRAËL, **Heliopac Ltd.**, 11, Ansorow St., Haifa ; **Lepac Ltd.**, 13, Rambam St., Tel-Aviv ; **Lotus Ltd.**, Achad Haam st., Tel-Aviv ;

ITALIE, **SO. CO. LIB. RI. Export-Import**, Piazza Margana 33, Roma ;

JAPON, **Maruzen Ltd.**, 6 Tory Nichome, Nihonbashi, Tokio ; **Nauka Ltd.**, Imp. Departm., 30–19 Minami Ikebukuro, 2, Chome, Toshima-Ku, Tokyo ;

MEXIQUE, **Editorial Grijalbo S.A.**, Apartado 28568, Mexico, 17, D.F. ;

MONGOLIE, **Mongolgoskniqotorg**, Ulan Bator ;

NORVÈGE, **Norsk Bokimport**, Postboks 3247, Oslo ;

PAYS-BAS, **Antiquariat Junk**, Walderstraat 10, Loehem ; **Boekhandel Pegasus**, Leidsestraat 25, Amsterdam ; **Intertrial**, Van Baerlestraat 150, Amsterdam Zuit ; **Meulenhoff**, Beulingstraat 2, Amsterdam ; **Swets & Zeitlinger**, Keizersgracht 471–487, Amsterdam ;

POLOGNE, **Ars Polona**, Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa ;

PORTUGAL, **Libreria Bucholz**, Avenida Libertade, Lisboa ;

SUÈDE, **C. E. Fritze** Fredsgatan 2, **Stockholm 16** ;

SUISSE, **Librairie Payot**, 1 Rue de Bourg, Ch-1002, Lausanne ; **Librairie Rousseau**, 36, Rue Jean-Jacques Rousseau, Genève ; **Pinkus & Co.**, Froschaugasse 7, Zürich ;

TCHÉCOSLOVAQUIE, **Artia**, Ve Smeckach 30, Praha 1 ;

U.R.S.S., **Mejdunarodnaia Kniga**, Moscou G. 200 ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba**, 32, Phô Bà Triêng, Hanoi ;

YOUGOSLAVIE, **Forum**, V. Misica, 1, Novi Sad ; **Jugoslovenska Knjiga**, Terazije, 27, Beograd ; **Libertatea**, 7, Trg Bratstva, Pancevo ; **Prosveta** Terazije 16, Beograd.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1972 (XXIII)

I.P.I. c. 2118

438930

Lei 20

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

SCL

XXIV
2
1973

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacție : Adresse du comité de rédaction :

București 22, I. C. Frimu 22, tel. 11.48.30.

Colaboratorii sînt rugați să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărțile și extrasele pentru recenzii și publicațiile pentru schimb se primesc la aceeași adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sector VI, București

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

2 — XXIV — 1973

SUMAR

Pag.

NOTE BIBLIOGRAFICE; REVISTA REVISTELOR

CRONICĂ

SCL, an XXIV, nr. 2, p. 127–236, Bucureşti, 1973.

IORGU IORDAN

BILINGVISM ÎN DOMENIUL ROMANIC*

Bilingvismul este produsul limbilor în contact, care, la rîndul lui, se explică prin relaţiile de tot felul dintre colectivităţi umane cu limbi diferite. Toate limbile cunoscute au luat naştere, într-o măsură mai mare sau mai mică, prin „lupta" dintre două idiome, adică prin bilingvism, care se termină cu victoria unuia asupra celuilalt. În asemenea cazuri avem un bilingvism propriu-zis sau total. Există şi alte specii ale acestui fenomen oarecum universal: bilingvism parţial, bilingvism la distanţă, bilingvism intern. Toate dovedesc marea importanţă nu numai în naşterea, ci şi în evoluţia limbilor, indiferent de timp şi spaţiu, a bilingvismului.

Dacă m-am hotărît, după ce am şovăit multă vreme, să abordez această problemă care a redevenit foarte actuală în zilele noastre, este pentru că experienţa mea lingvistică m-a dus la concluzia că bilingvismul a jucat — de-a lungul secolelor şi mileniilor — şi continuă să joace un rol extraordinar în existenţa limbajului uman în general şi în viaţa limbilor concrete. Putem afirma, fără a exagera, că toate limbile de pe glob, indiferent unde şi cînd au fost vorbite, sînt produsul, total sau parţial, al bilingvismului. Aceeaşi afirmaţie poate fi făcută şi în legătură cu limbile actuale, în sensul că şi ele trăiesc şi se dezvoltă sub acţiunea acestui fenomen permanent şi general. Mă gîndesc, evident, la situaţia lingvistică existentă în cele mai multe regiuni ale lumii, în care condiţiile sociale sînt mai mult ori mai puţin asemănătoare cu cele de pe continentul european. După cum se poate constata din cele spuse pînă aici, punctul meu de vedere aminteşte pe cel al lui Hugo Schuchardt, care, încă din 1883, afirma că nu există limbi care să nu fie deloc amestecate (el se gîndea, cu siguranţă, înainte de toate, la aspectul vorbit al diferitelor idiome umane). Citîndu-l pe acest mare lingvist, care s-a ocupat timp de mulţi ani de contactele lingvistice (şi nu numai de cele europene), nu vreau să spun că el mi-ar fi sugerat ideea acestui articol. Am făcut-o numai pentru a invoca în sprijinul poziţiei mele o autoritate, sper, incontestabilă.

Bilingvismul are, aproape totdeauna, drept punct de plecare contactul etnic, a cărui consecinţă, mai mult ori mai puţin inevitabilă, este contactul lingvistic. Primul dintre aceste două concepte necesită unele explicaţii. Grupurile umane pot veni în contact în formele cele mai diferite. Este vorba, în primul rînd, mai cu seamă în epocile istorice mai îndepărtate, de invazia unei populaţii pe teritoriul alteia, în general ca urmare a unui război, provocat, la început, de motive de ordin pur economic, cărora

* Raport prezentat în şedinţă plenară la cel de-al XIII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică (Québec, 1971).

li s-au adăugat mai tîrziu altele, de ordin politic și militar. Astfel, spre a da exemple din istoria (sau, mai curînd, din preistoria) limbilor romanice, romanii au cucerit, de-a lungul mai multor secole, toată Europa meridională și o mare parte din Europa occidentală și centrală. (Las la o parte detaliile, care ne interesează mai puțin în discuția noastră.) Rezultatul a fost, în cele din urmă, romanizarea populațiilor autohtone, drept consecință a bilingvismului. Deși erau mult mai numeroase decît coloniștii romani, ele au fost asimilate de aceștia din punctul de vedere al limbii și al culturii, dată fiind inferioritatea lor, sub toate aspectele, față de cuceritori.

Limbile romanice nu sînt produsul exclusiv al bilingvismului descris pînă aici, care a fost însă cel mai important. Înainte ca ele să se fi constituit ca unități lingvistice independente, teritoriile lor au fost supuse, începînd cu secolul al V-lea al erei noastre, unor noi invazii, germanice în Occident și slave în Romania Orientală. De data aceasta, din cauza unor circumstanțe speciale bine cunoscute, cuceritorii au fost cei înfrînți în ceea ce privește limba. În anumite regiuni din fostul imperiu roman, cum ar fi Peninsula Iberică, a mai existat, în perioada în care latina era pe cale de a se transforma într-o limbă romanică, și un al treilea bilingvism (este vorba de adstratul arab), mai puțin important decît celelalte, însă foarte caracteristic. Substratul, superstratul și adstratul se deosebesc între ele nu numai din punctul de vedere menționat mai sus, care ar putea fi numit cantitativ. Au existat și importante diferențe calitative. Și coloniștii romani, și populațiile autohtone erau, în cea mai mare parte, oameni lipsiți de instrucțiune. Aceasta înseamnă că limba celor dintîi, adoptată cu timpul de cei din urmă, era latina maselor, pe care ne-am obișnuit s-o numim vulgară sau populară. Din cauza numărului celor care vorbeau acest aspect al latinei, limba oamenilor cultivați conta foarte puțin, mai ales în ultimele secole ale Imperiului și după căderea acestuia. Contactul năvălitorilor germanici, dimpotrivă, s-a stabilit și dezvoltat, am putea spune aproape exclusiv, cu păturile mai de sus ale populației în bună parte romanizate. Aceasta explică natura, privită sub raportul conținutului, a elementelor germanice intrate în vocabularul latino-romanic și, în același timp, lucru foarte important pentru problema noastră, transmiterea acestor elemente în limba maselor prin intermediul păturilor amintite. Într-un mod aproape similar s-au petrecut lucrurile în Peninsula Iberică cu adstratul arab, al cărui aport este calitativ inferior superstratului : venind destul de tîrziu, într-o epocă în care limbile romanice (mă gîndesc în primul rînd la spaniolă, cea mai „arabizată" dintre ele) erau foarte aproape de momentul formării lor, arabii n-au putut participa, prin limba lor, la constituirea idiomelor iberoromanice. În schimb, elementele arabe din lexicul acestora aparțin, în mare parte, mai curînd limbajului maselor, și aceasta, fiindcă dominația arabă ca atare a avut o durată foarte lungă.

Evoluția latinei orientale diferă în anumite privințe de aceea pe care am schițat-o pînă acum pentru teritoriile occidentale ale Imperiului roman. Contactul ei cu vechea slavă s-a produs foarte tîrziu (el începe către sfîrșitul secolului al VI-lea), fapt care, în treacăt fie spus, ar constitui pentru numeroși specialiști un argument împotriva ideii unui superstrat slav în română. Amestecul etnic romano-slav a fost puternic și a durat mult, de unde ponderea cantitativă și calitativă a elementului slav în limba

română. Mai trebuie adăugată o trăsătură caracteristică a evoluției latinei orientale, care are o mare importanță teoretică. Dat fiind numărul triburilor slave, dintre care unele s-au stabilit în Dacia, iar altele (cele mai multe) în Peninsula Balcanică, bilingvismul romano-slav a fost reciproc, adică şi slavii au adoptat cu timpul limba populației romanizate, şi aceasta a trebuit să cedeze din punct de vedere lingvistic în fața cuceritorilor acolo unde aceştia erau foarte numeroşi. Acest bilingvism în favoarea slavilor s-a produs mai ales în Peninsula Balcanică, şi anume dincolo de Balcani şi în cea mai mare parte a regiunilor ei occidentale (cu excepția vechii Dalmații). Cele spuse explică, evident, numai aproximativ, geografia lingvistică a fostului Imperiu roman de răsărit : româna în Dacia şi în mai multe regiuni balcanice (este vorba de aromâni, de meglenoromâni şi de istroromâni, ai căror strămoşi au fost dislocați din Moesia Inferior şi Moesia Superior de invazia slavă), dalmata, albaneza, care a rezistat pînă în prezent (în termeni geografici, teritoriul ei este o prelungire a vechii Dalmații), şi greaca (Grecia a fost şi ea ocupată de slavi, fără a-şi pierde totuşi limba). Tot restul Peninsulei Balcanice a fost slavizat. Pentru a nu reveni asupra acestui aspect al problemei noastre, trebuie precizat că, din punct de vedere teoretic, trebuie admisă existența unui bilingvism reciproc pretutindeni în vechea Romanie. Ținînd seamă însă de raportul de forțe privit sub aspectul etnic, contribuția bilingvilor foarte puțin numeroşi poate fi neglijată. Aşa se explică afirmația pe care o voi face în continuare.

Din ceea ce precedă rezultă că idiomele romanice sînt produsul unui bilingvism repetat, în condiții istorice care diferă de la o epocă la alta, fără nici un efect totuşi asupra rezultatului final al evoluției latinei în ceea ce priveşte latura esențială : limbile romanice reprezintă latina vorbită de populațiile aloglote care au adoptat-o în urma unui contact lingvistic de-a lungul secolelor. Coloniştii romani au fost puțin numeroşi în comparație cu populațiile autohtone, cărora li s-au adăugat mai tîrziu triburile germanice şi cele slave. Prin urmare, din punct de vedere etnic, ei reprezentau o cantitate neglijabilă. Insist asupra acestui aspect al problemei, pentru că, după mine, situația descrisă, poate prea amănunțit pînă aici, este aceea care trebuie considerată drept b i l i n g v i s m p r o p r i u-z i s.

Contactul lingvistic nu este totdeauna efectul invaziilor şi cuceririlor militare. La granița dintre două teritorii cu populații de limbi diferite se stabilesc relații economice impuse de necesitățile vitale ale oamenilor. Rezultatul inevitabil al acestei situații este o influență lingvistică reciprocă. Numeroşi oameni de o parte şi de alta a frontierei deprind, cu timpul, limba străină pe care o folosesc curent ori de cîte ori împrejurările îi obligă. În ce priveşte detaliile, lucrurile se prezintă în moduri foarte diverse, după condițiile specifice ale fiecărui caz concret, care nu interesează discuția noastră. Singurul fapt care trebuie reținut este că la actualele granițe politice europene există bilingvi. Pot cita, ca exemplu, frontiera franco-germană, unde contactul etnic care a produs bilingvismul are cauze multiple, sau aceea dintre Franța şi Italia.

Uneori un act pur politic face ca populații cu limbi diferite să fie cetățeni ai unuia şi aceluiaşi stat. Este, înainte de toate, cazul bine cunoscut al Elveției, în care se vorbesc patru limbi, apoi acela al Spaniei, cu spaniola,

catalana şi portugheza (aceasta reprezentată prin dialectul galician)[1]. Situaţia nu pare a fi identică, din punctul nostru de vedere, în aceste două ţări. În Elveţia, numai în cantonul Grisons există un bilingvism mai mult ori mai puţin general : populaţia de limbă retoromană foloseşte în acelaşi timp germana (literară sau dialectul alemanic), care are un suport economic foarte puternic. În regiunile italofone şi francofone, bilingvismul propriu-zis (în sensul literal al cuvîntului) se manifestă, în ceea ce priveşte masele mai puţin instruite, respectiv prin folosirea concomitentă a lombardei şi a italienei literare, a franco-provensalei şi a francezei. Poziţia lingvistică a oamenilor cultivaţi este foarte variată şi complexă. Nu trebuie să uităm că Elveţia are patru limbi oficiale : germana, franceza, italiana şi retoromana (ultima a fost proclamată ca atare după primul război mondial). Aceasta contribuie la menţinerea bilingvismului, sau, ca să mă exprim într-un mod mai apropiat de realitate, întîrzie dispariţia retoromanei, idiom vorbit de aproape 40.000 de persoane. În ceea ce priveşte Spania, nici catalana, nici portugheza nu sînt limbi oficiale. Cei care le vorbesc folosesc curent şi spaniola.

Un aspect foarte răspîndit şi, în acelaşi timp, foarte interesant al bilingvismului este următorul. În toată Romania, graiurile populare (vreau să spun dialectele, cu toate nuanţele lor) se conservă destul de bine. Ele sînt folosite nu numai de persoanele cu puţină instrucţiune, ci şi de cele cultivate. Acestea din urmă o fac cu sau fără intenţie, de exemplu în Italia (cf. literatura dialectală italiană foarte bogată şi importantă), ori fără să-şi dea seama. Mai ales această din urmă situaţie prezintă interes pentru noi. Este vorba, poate, de un punct de vedere foarte subiectiv, însă faptele pe care îmi permit să le invoc nu-i reduc de fel semnificaţia generală, adică teoretică. Mă refer la cazul meu personal, pe care îl cunosc, evident, foarte bine. (Tocmai de aceea mă voi limita numai la el, dată fiind imposibilitatea de a fi informat, fie şi numai aproximativ, asupra situaţiilor similare care există, fără îndoială, mai mult ori mai puţin, pretutindeni.) Sînt originar din Moldova de sud, a cărei vorbire prezintă, în raport cu subdialectul muntean, cel mai apropiat de româna literară, pe de o parte trăsături (în majoritate) arhaice, pe de alta, inovaţii, cu deosebire în domeniul foneticii. Printre acestea trebuie menţionată pronunţarea dură a siflantelor, avînd drept efect trecerea lui *e* şi *i* următori respectiv la *ă* şi *î*. Cum părinţii mei şi vecinii lor erau, în general, analfabeţi, am folosit, în copilărie şi puţin chiar ca elev de liceu, graiul moldovenesc învăţat în familie. Deprinderile fonetice dialectale apar şi acum în vorbirea mea, dacă nu-mi controlez suficient pronunţarea, dar numai cînd este vorba de cuvinte aşa-zis populare, de ex. *săcară* (pentru *secară)*, *sîngur* (pentru *singur)*, *şăzătoare* (pentru *şezătoare)*, *şî* (pentru *şi)*, *dumnezău* (pentru *dumnezeu)*, *zîc* (pentru *zic)* etc. Cuvintele învăţate la şcoală le pronunţ însă (şi le-am pronunţat totdeauna) după normele literare : *serios*, *sigur*, *şef*, *şicană*, *zeitate*, *ziar* etc.[2]. Un fel de amestec lingvistic de aceeaşi natură există la mine şi din punct de vedere lexical, de ex. *omăt* (pentru *zăpadă)*, *păpuşoi* (pentru *porumb)*, *(mă) lau* (pentru *mă spăl pe cap)* etc. Mai trebuie adău-

[1] Putem cita şi Belgia, în care walona şi flamanda luptă, mai ales după ultimul război mondial, prima pentru a-şi păstra tradiţia, cealaltă pentru a se impune.

[2] Vezi articolul meu, *Mots savants et mots populaires*, în BL IV (1936), p. 5—14.

gate cîteva fapte de ordin morfologic, cum ar fi *aista* (pentru *acesta)*, *să ploaie* (pentru *să plouă)* etc.

Am evocat cazul meu personal, pentru că nu poate exista nici un fel de îndoială în ce privește exactitatea faptelor. Dar el nu este izolat, dimpotrivă, pot afirma că, afară de cîteva excepţii extrem de rare, care sînt produsul unei voinţe speciale mai mult ori mai puţin artificiale, şi, prin urmare, nu contează, el este general. Afirmaţia aceasta este valabilă şi pentru românii din Transilvania şi chiar pentru cei din Muntenia, în condiţii specifice, care variază de la o regiune la alta şi de la un individ sau grup de indivizi la altul.

Acest bilingvism, pe care l-aş numi i n t e r n, are consecinţe numai din punctul de vedere al evoluţiei românei, în sensul că aspectul ei literar acceptă, în cele din urmă, elemente (mai cu seamă lexicale) de origine dialectală, ceea ce se întîmplă cu atît mai uşor, cu cît majoritatea marilor scriitori din secolul al XX-lea sînt moldoveni (ca M. Sadoveanu, de pildă, care a utilizat şi impus particularităţi regionale prin operele sale, foarte numeroase şi foarte răspîndite) şi, ceva mai puţini, ardeleni. Ar fi trebuit să precizez deja, şi o fac acuma, că situaţia pe care am prezentat-o în cele de mai sus există, cu siguranţă, în orice ţară de limbă romanică, unde, alături de forma literară a idiomului respectiv, trăiesc încă variantele lui teritoriale.

Un caz special al acestui bilingvism intern, destul de cunoscut, dealtfel, graţie, înainte de toate, geografiei lingvistice, mi-a reţinut, de asemenea, atenţia. Este vorba de contactul a două graiuri populare ca urmare a unei migraţii. În teza lui Marin Petrişor, pe care am consultat-o în manuscris, se studiază graiul cîtorva sate din Banat, locuite de oameni veniţi, acum aproape două secole şi jumătate, din nord-vestul Olteniei. Făcînd abstracţie de amănunte, dealtfel destul de importante în general, mă opresc la constatările care interesează problema noastră. Deşi graiul originar al acestor imigranţi forma un fel de unitate cu cel din regiunea unde ei au constituit, încă de la sosire, o insulă lingvistică, o bună parte din particularităţile comune cu ale graiului local, care nu sînt însă foarte numeroase, se explică prin unitatea iniţială. Aceasta înseamnă că graiul în discuţie a fost, de-a lungul celor 250 de ani, prea puţin influenţat de graiul din satele învecinate (şi, ca de obicei, aproape exclusiv din punct de vedere fonetic şi lexical). Înclin să explic această situaţie, aparent surprinzătoare, invocînd cauze strict lingvistice, şi anume apartenenţa celor două graiuri la acelaşi sistem. Diferenţele, care au existat încă de la început şi au sporit cu timpul, reprezintă, indiferent de numărul şi de calitatea lor, nuanţe, bineînţeles importante, dar numai pentru ,,vorbire", nu şi pentru ,,limbă". Un argument în sprijinul explicaţiei mele este constatarea, care s-a făcut de mult (mai ales M.G. Bartoli i-a acordat atenţia pe care o merită) că tocmai limbile înrudite se învaţă cel mai greu în mod corect. Voi cita, din proprie experienţă, cazul italienilor care trăiesc de multe decenii în România şi care vorbesc destul de ,,aproximativ" româneşte. Se poate adăuga acum, la acest argument empiric, unul strict ştiinţific, într-un sens diferit, în ce priveşte situaţia reală. Este vorba de sefardiţii din România, care, în ciuda numărului lor foarte redus şi a faptului că sînt imigranţi relativ vechi,

și-au conservat (și își conservă încă în condiții pe zi ce trece mai puțin favorabile) limba[3].

Contactul lingvistic se poate realiza foarte bine și l a d i s t a n ț ă, prin intermediul școlii, cărților, radioului etc. În țările civilizate, oamenii cultivați învață limbi străine și adesea le folosesc curent în relațiile lor personale. Cînd fenomenul este mai mult ori mai puțin răspîndit, avem a face cu un adevărat bilingvism, ale cărui consecințe asupra evoluției limbii din țara respectivă sînt indiscutabile. Am în vedere situația românei, pe care îmi permit s-o descriu, pe scurt, în cele ce urmează.

Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului următor, românii au început să cunoască limba franceză, care reprezenta, pentru ei, pe de o parte purtătoarea ideilor Revoluției din 1789, pe de alta, o limbă înrudită cu a lor și capabilă să-i ajute în eforturile lor de a crea o orînduire social-politică nouă, la înălțimea exigențelor epocii. Marile personalități românești, care au pregătit și organizat revoluția din 1848, foloseau franceza tot atît de mult cît și propria lor limbă, am putea spune că oarecum din patriotism. Ei o învățaseră acasă, cu profesori francezi, apoi în școli, unde toate materiile se predau în această limbă, și tot timpul, prin lectura asiduă a operelor literare, politice etc. franceze. După reorganizarea învățămîntului public pe baze moderne (în 1864), studiul francezei începea din prima clasă de liceu și continua pînă la terminarea acestuia, adică vreme de șapte și, mai tîrziu, de opt ani. Dar faptul cel mai important, din punctul de vedere al problemei noastre, a fost activitatea continuă, tot mai variată și mai complexă, desfășurată de traducători. Se traducea din franceză orice : opere literare, manuale și tratate științifice pentru școlile medii și cele superioare, lucrări de mare valoare din toate domeniile de activitate intelectuală. Traducerile erau, la început, destul de slabe, dar chiar mai tîrziu, în ciuda calității lor din ce în ce mai bune, ele păstrau multe întorsături de frază, construcții sintactice și cuvinte franțuzești, adaptîndu-le mai mult ori mai puțin la sistemul fonetic românesc. Rezultatul a fost — și tocmai acest aspect ne interesează aici — îmbogățirea vocabularului și a sintaxei românei literare cu o cantitate enormă de fapte necunoscute pe atunci limbajului familiar și popular. Pentru oamenii puțin cultivați sau lipsiți de orice instrucțiune, care constituiau, pînă în ajunul celui de-al doilea război mondial, o majoritate considerabilă, modul de a vorbi și, mai ales, de a scrie al oamenilor cu carte era aproape de neînțeles. Totuși, sistemul lingvistic al românei nu a fost atins. Acest bilingvism *sui generis*, pe care l-am numit l a d i s t a n ț ă, a avut o consecință, prin ea însăși, neobișnuită : grație lui, româna și-a întărit latinitatea.

Ajungînd la partea finală a acestui articol, mă întreb dacă cele arătate pînă aici confirmă justețea părerii emise la începutul lui cu privire la importanța bilingvismului în istoria lingvistică a omenirii. Cred că se poate răspunde afirmativ la această întrebare. Numeroasele varietăți ale acestui fenomen, pe care le-am trecut aici în revistă (și, evident, ele nu sînt toate), dovedesc, sper, că, teoretic vorbind, limbile romanice actuale

[3] Cf. Marius Sala, *Phonétique et phonologie du judéo-espagnol de Bucarest*, Haga-Paris, 1971 (vezi anexa I). Fapte și constatări de mare interes pentru aspectul teoretic al bilingvismului găsim și în teza Mariei Iliescu despre friulana vorbită în România (vezi anexa II).

trebuie considerate drept produsul unuia sau mai multor bilingvisme şi că evoluţia unei serii de limbi (şi a variantelor lor regionale, sociale etc.) s-a realizat sau se realizează sub semnul acestui fenomen, pe care l-am putea numi universal şi care, fără a duce totdeauna la dispariţia sau la modificarea esenţială a unuia din idiomele în contact, îşi face simţită, într-un fel sau altul, existenţa.

Bilingvismul este guvernat de legea celui mai puternic. În epocile îndepărtate ale umanităţii, forţa, chiar dacă nu era exclusiv materială, se manifesta, în general, într-un mod mai mult sau mai puţin brutal. Limba celui mai puternic era, ca să spun aşa, impusă celui mai slab, care era neputincios, pentru că nu dispunea de mijloace apte să-l ajute în eventuala lui încercare de a rezista. O excepţie, care poate că nu este singura, ne-o oferă greaca din Italia meridională, care continuă, după două milenii şi jumătate, să fie vorbită pînă în prezent, dar de un număr din ce în ce mai redus de persoane. Explicaţia acestui aparent miracol a fost dată de un poet roman de acum două mii de ani. Mă gîndesc la versurile lui Horaţiu, care face distincţie, cu o justeţe surprinzătoare pentru timpul său, între forţa materială a romanilor şi forţa spirituală a Greciei. În epocile mai apropiate de a noastră, începînd mai ales din secolul al XIX-lea, superioritatea spiritului şi a manifestării celei mai importante a lui, care este conştiinţa naţională, constituie un obstacol serios nu contra bilingvismului însuşi, pe care l-aş numi c u l t u r a l şi care, datorită relaţiilor de tot felul între popoare, se dezvoltă din ce în ce mai mult, ci contra efectelor acestui fenomen, adică împotriva dispariţiei limbilor. Am convingerea că optimismul meu, dealtfel destul de moderat, corespunde realităţii obiective.

Cele două texte cuprinse în anexe, dintre care unul iudeospaniol, celălalt friulan, au fost înregistrate respectiv de către Marius Sala şi Maria Iliescu, pe care îi rog să primească viile mele mulţumiri.

Decembrie 1972

ANEXA I

O scrisoare în iudeospaniola din Bucureşti

Kirída amiga,

Kun tódu ki no si pu̯édi múnču kuntár sóvri tu palávra, ma i̯o tódu mi aligrí [1] ku̯ándu mildí ki ti̯enis nii̯ét di vinír pasár il končediu [2] túi̯u a Bukarest. Maz‿ai̯ dos semánas finsta [3] instonsis ma i̯o i̯a mi ízi il prográm [4] kómu vámus a pasár il ti̯empu i muz vamus a amuzár.

[1] *Tódu mi aligrí* este un calc după rom. *tot m-am bucurat.*
[2] Este subst. rom. *concediu.*
[3] *Finsta* ,,pînă la'' : contaminare a sp. *hasta* ,,pînă'' cu sinonimul it. *fin (a).*
[4] Rom. *program.*

Lus primérus díi̯as vamuz a ver tódus lus filmus [5] mu̯évus, vamus vižitár luz‿muséus, lus párkis. Ăi̯ un paséi̯u mui̯ ermózu a la Šosé[6]. Di ku̯ándu stuvitus tu a Bukarest si trukó múnču la sivdád, si fraguárun múnčas kázas ermózas, gu̯értas ki ti si ánča il kurasón. In kúrtu [7], salúd i parás komu ai̯, i̯a ti̯enis lu ku̯e ver. La sigúnda simána pudémus partír šabát a las tres kun il trenu i vižítar la Valea Prahovei. Mui̯ ermozas positionis. Kunosis tu pur ai̯í? Si afitó di tinér i i̯o libertád in il mézmu tiempu ki ti pera pudér pasii̯armus kun plazér.

Una dimánda agóra : vaz a vinír sola o kun tu marídu para savér kómu aparižárti la kamaréta [8]. Ŭna manéra es si vi̯énis sóla i ótra ku̯ándu vi̯enís kun tu marídu.

Ti aspirámus kun múnču plazér i ti arógu ki mi rispóndas in lúgu a lu ku̯e ti sto dimandándu.

Salúda a tu marídu i ti ambrasámus i̯o i mi maridu di tódu il kurasón.

ANEXA II

Text friulan, înregistrat în satul Greci. Persoana anchetată foloseşte şi cuvinte italieneşti şi româneşti, pentru că vorbeşte româna cu românii.

El di di vincedòy setèmbri a le čink e myèža čemùt ki [1] mi gèvi òni matina par parti in kàva [2] sòy ǧevât [3] yò, me fèmina e ànča me màri. Yò ày manǧât e pòy sòy partît a la màkina [4]. El [5] èra ùna plòya in kel dì, k a durât... Kwàtri dîš a plovèšt [6] en fila. Ku la màkina sìn partîs, sìn rivâs a Iacobdeal. Kì, par le dùis [7] o myèža ày č̈apât un telefòn [8]. An mi avertìt k i [9] vèni a č̈àsa ki a [10] e mwàrta me màri. Par via [11] de la plòya grànda ka l èra e no i ày vût ku če viñî [12], i sòy viñût kun una màkina fin a la poštà grànda. Da la pošta grànda anč̈amò syèt kilòmetros sòy viñût a pyè pal č̈àmp. La plòya plovèva, èra pàlta grànda, ... ày fàt una fadìa fin a č̈àsa. Kwànke sòy rivât a č̈àza... uki, me pòvera [13] màri èra mwàrta. El

[5] Pl. sp. al rom. *film*. Termenul corespunzător din spaniola actuală este *pelicula*.
[6] Şoseaua Kiselef din Bucureşti, numită, obişnuit (mai ales pe vremuri) *Şosea(ua)*. Finala *-é* ne-ar trimite, poate, şi la fr. *chaussée*.
[7] Rom. *în* (sau *pe*) *scurt*?
[8] Diminutiv, cu sufix spaniol, al rom. *cameră*.

[1] *Čemùt ki* „după cum".
[2] Italienism.
[3] *Sòy ǧevât*, pers. I perf. c. de la *gevâ*, variantă dialectală pentru *jevâ*(<lat. *levare*).
[4] Italienism.
[5] Pron. impers.
[6] Formă dialectală a part. perfect de la *ploya*.
[7] Variantă dialectală pentru *dos*.
[8] *Ày č̈apât un telefòn*, calc, probabil, după rom. *am primit un telefon*.
[9] Pron. pers. I aton.
[10] Pron. pers. III fem. aton.
[11] *Par via* „din cauza".
[12] *Ku če vini* = rom. *cu ce veni*.
[13] Italienism.

sekòndo[14] di mi a toĉât a žî[15] a Măcin; par dùta la plòya ka l èra, ke n avèvin un myèdi în komùn[16] a žî a ğavâ el extract de înmormîntare[17].
Sòy žût fin a la poštà grànda a pyè. D[18] uvi šòy zût k una[19] kombinatsyòn, k ùna màkina...
De la[20] Măčin sòy tornât indavòr a la ùna i myèža. A le trè sòn viñùdi šo sòwrs di me màri di Galați. A le kwàtri i myèža i avin vût la sepultùra.
Kun dùta la plòya ke e stàda al e stàt žent tànta.

À propos du bilinguisme dans le domaine roman

(R é s u m é)

Le bilinguisme est le produit des langues en contact, qui s'explique à son tour par les relations de toute sorte existant entre collectivités humaines à langues différentes. Toutes les langues connues sont nées plus ou moins de la „lutte" entre deux idiomes, c'est-à-dire du bilinguisme, qui aboutit à la victorie d'un idiome sur l'autre. Dans de tels cas nous sommes en présence d'un bilinguisme proprement dit ou total. Il existe d'autres formes encore de ce phénomène presque universel : bilinguisme partiel, bilinguisme à distance, bilinguisme interne. Elles prouvent toutes la grande importance du bilinguisme non seulement dans la genèse, mais également dans l'évolution des langues, en tout lieu et à toute époque.

[14] Italienism.
[15] Din latinescul *ire.*
[16] Cuvînt românesc.
[17] Rom. *extract de înmormîntare.* Cf. mai departe *sepultura.*
[18] Pentru *da.*
[19] *K una* pentru *kun una.*
[20] Prep. rom *de la.*

SORIN STATI

TRĂSĂTURI SEMANTICE ADJECTIVALE

Definiţiile lexicografice tradiţionale ale adjectivelor conţin o serie de expresii care revin frecvent : ,,semele L''. Pornind de la acestea, autorul formulează trăsături semantice minimale numite ,,seme S'' şi operatori care leagă semele S în conţinutul cuvîntului. Cu ajutorul semelor S şi al operatorilor propuşi, se analizează termenii cîtorva paradigme adjectivale româneşti.

1.1. Cercetarea structuralistă a înţelesului cuvintelor (lexemelor [1]) se subdivide în **microsemantica** lexicală şi **macrosemantica** lexicală. Obiectul lor e diferit, dar necesită un examen concomitent.

În domeniul microsemanticii lexicale intră descompunerea conţinutului unui lexem în două serii de unităţi :

(a) Seria **sensurilor lexemului,** dacă acesta e polisemantic. Numim **semem** fiecare din aceste sensuri [2]; conţinutul unui lexem polisemantic ne apare deci ca o colecţie de sememe în relaţie paradigmatică. Într-un context dat se actualizează *sau* un semem *sau* altul ; actualizarea unuia din sememe este fie **determinată contextual** (plasat în contextul C_1, cuvîntul polisemantic L nu poate avea decît sensul S_x ; în altă formulare : sensul S_x al lui L apare numai în contextul C_1 sau numai în contextele $C_1, C_2 \ldots C_n$), fie **nedeterminată contextual** (plasat în contextul C_1, cuvîntul polisemantic L poate avea sau sensul S_x, sau măcar încă unul din celelalte sensuri ale lui L ; în altă formulare : există cel puţin două sensuri ale lui L care pot apărea în acelaşi context C_1 sau în aceleaşi contexte $C_1, C_2 \ldots C_n$).

(b) Seria unităţilor semantice elementare (= **seme)** care compun sememul sau sememele cuvîntului, după cum acesta e mono- sau polisemantic. Un semem este deci o reunire de seme (coprezente şi simultane) [3]. Fiind elemente din care se compune un sens lexical, semele se află la un nivel inferior lexemului, sînt infralexematice. Analiza sememelor în seme **(metoda analizei componenţiale** [4]) permite exprimarea în termeni structurali a diferenţelor dintre sensurile unui cuvînt polisemantic.

[1] Termenul **lexem** are avantajul de a deosebi cuvîntul ca unitate a planului lexical al limbii de cuvînt ca unitate sintactică (pentru care am propus termenul **functor**; vezi *Teorie şi metodă în sintaxă*, Bucureşti, 1967, p. 58 ş.u.).

[2] A. J. Greimas, *Du sens. Essais sémiotiques*, Paris, 1970, p. 40.

[3] ,,Un număr foarte mic de categorii semice poate genera, cu ajutorul unei combinatorii, un număr considerabil de unităţi semantice mai mari sau seme'' (Id., *ibid.*).

[4] W. H. Goodenough, *Componential analysis and the study of meaning*, ,,Language'' 32, 1956, p. 195—216 ; L. Hjelmslev, H. J. Uldall, *Outline of glossematics*, I, Copenhaga, 1957, p. 45—46 ; E. Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, TLL, Strasbourg, II, 1964, 1 ; B. Pottier, *Vers une sémantique moderne, ibidem* ; F. G. Lounsbury, *The structural*

În domeniul macrostructurii lexicale intră gruparea lexemelor în perechi minimale, serii (cf. seriile sinonimice), cîmpuri, paradigme, în funcţie de conţinutul lor exprimat în seme.

Cele două secţiuni ale semanticii lexicale sînt interdependente, căci, pe de o parte, semele se degajă în procesul de comparare a conţinutului mai multor cuvinte, şi, pe de altă parte, perechile minimale, cîmpurile etc. de cuvinte se constituie în raport cu datele analizei fiecărui conţinut lexical în seme. După cum se ştie, semantica structurală se află încă în faza unor timide tatonări. Neclaritatea şi imperfecţiunile metodologice afectează orice încercare de a descrie structural o secţiune oarecare a vocabularului, de exemplu clasa adjectivelor [5].

1.2. Conţinutul adjectivelor a fost şi mai este încă cercetat cu procedeele lingvisticii nestructurale, de exemplu prin definiţiile lexicografice[6]. Ele constituie un punct de plecare utilizabil într-o investigaţie orientată spre descrierea conţinutului adjectival ca reunire de seme şi a clasei adjectivelor ca un ansamblu structurat graţie relaţiilor paradigmatice [7]. Orice definiţie de dicţionar este, evident, o analiză în trăsături semantice; comparînd un număr mare de definiţii de adjective, aşa cum se înfăţişează ele în lexicografia tradiţională, se vede că anumite expresii definitorii revin frecvent şi se poate susţine ipoteza că aceste expresii ale metalimbajului lexicografic corespund unor unităţi semantice infralexematice de oarecare generalitate, tipice pentru conţinutul adjectival sau proprii mai multor clase lexicale. Vom numi atare expresii **seme L**, pentru a le deosebi de expresiile semanticii structurale, în curs de elaborare, **semele S**. Ca exemple de **seme S** pot fi considerate trăsăturile semantice minimale formulate de specialiştii care au descris paradigma numelor de rudenie ('tipul de înrudire', 'linia' directă sau colaterală, 'gradul', 'direcţia' ascendentă sau descendentă) [8], a adjectivelor ce indică dimensiuni ('$\pm$ verticalitate', '$\pm$ perspectivitate' etc.)[9].

analysis of kinship semantics, „Proceedings of the ninth international congress of linguists", Haga, 1964 [trad. fr. în „Langages", 1, 1966]; E. H. Bendix, *Componential analysis of general vocabulary*, Indiana University, Bloomington, 1966 [trad. fr. în „Langages", 20, 1970, p. 101—128]; R.M.W. Dixon, *A method of semantic description*, în vol. D. D. Steinberg, L. A. Jakobovits (eds.), *Semantics*, Cambridge University Press, 1971, p. 436—471; A. Bidu-Vrănceanu, *Modalités d'analyse structurale du lexique: les noms de parenté*, RRL XVII, 1972, 5, p. 441—454. Pentru critica analizei componenţiale vezi, între altele, K. Togeby, *Grammaire, lexicologie et sémantique*, „Cahiers de lexicologie" 6, 1965, 1, p. 7; S. M. Lamb, *Epilegomena to a theory of language*, „Romance Philology" 19, 1966, p. 531—573; L. Antal, *Problemi di significato*, Milano, 1967, p. 179—180.

[5] Trecem cu vederea faptul că există unele dificultăţi de delimitare a acestei clase în raport cu alte părţi de vorbire.

[6] Tipurile de definiţii date adjectivelor în lexicologia tradiţională sînt enumerate şi exemplificate de J. Rey-Debove, *La définition lexicographique: recherches sur l'équation sémique*, „Cahiers de lexicologie" VIII, 1966, 1, p. 91.

[7] Pentru modalitatea structurală de definire a cuvintelor în dicţionare vezi Yu. D. Apresyan, J. A. Melčuk, A. K. Žolkovsky, *Semantics and lexicography: towards a new type of unilingual dictionary*, în F. Kiefer (ed.), *Studies in syntax and semantics*, Dordrecht, 1969, p. 1—33. Vezi şi U. Weinreich, *Lexicographic definition in descriptive semantics*, în F. W. Householder, Sol Saporta (eds.), *Problems in lexicography*, Bloomington, 1967, p. 25—44; M. Bierwisch, *Remarks on definitions in natural language*, în F. Kiefer (ed.), *op. cit.*, p. 55—79.

[8] A. Bidu-Vrănceanu, *op. cit.*, p. 442—443; cf. şi referinţele bibliografice de la p. 441, nota 4.

[9] A. J. Greimas, *Sémantique structurale*, Paris, 1966, p. 35.

Vom considera definiţiile din *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958 [= DLRM] drept tipice pentru metalimbajul lexicografiei tradiţionale şi vom extrage din aceste definiţii un număr de expresii care revin frecvent în explicarea sensului adjectivelor [10]. În continuare, vom examina posibilităţile de a introduce aceste expresii şi în definiţiile DLRM care nu le conţin şi de a formula expresii mai abstracte şi mai generale decît cele din DLRM. Sugestiile noastre, deşi pornesc de la materialul românesc şi se aplică acestui material, ar putea fi extinse eventual asupra materialului analog din orice limbă care are adjective.

2.1. În definiţiile tradiţionale ale adjectivelor figurează o serie de expresii lexicografice **tipice** pentru această clasă de cuvinte. Plasate la începutul definiţiei, aceste **seme L** arată cu precizie că definiţia este a unui adjectiv, şi nu a unui verb, substantiv etc. Reproducem mai jos cîteva cuvinte de acest fel din DLRM [11]:

'care' [12]: LACUSTRU = *care trăieşte sau creşte în lacuri*. Semnificaţia exprimată prin pronumele relativ este 'posesia însuşirii de a': întrucît orice adjectiv exprimă posesia unei însuşiri, e limpede că, în principiu, orice definiţie de adjectiv ar putea fi deschisă prin 'care'. Invers, multe definiţii din DLRM care încep cu 'care' ar putea fi simplificate prin eliminarea acestui pronume, urmat de verbul copulativ: LAMENTABIL = *care este vrednic de plîns* (echivalează cu „vrednic de plîns"), NERUŞINAT = *care este lipsit de orice ruşine* (echivalează cu „lipsit de orice ruşine");

'propriu', 'caracteristic', 'specific', 'de' (expresii cvasi-sinonime): FRĂŢESC = *propriu legăturii dintre fraţi*; LEGENDAR = *de legendă.* (Se poate scrie şi „caracteristic legăturii dintre fraţi", „propriu legendelor" etc.) În aceeaşi serie sinonimică ar putea fi plasate şi 'privitor la', 'referitor la': FRANCEZ = *privitor la Franţa sau la populaţia ei* (=„caracteristic, propriu, specific pentru Franţa" etc.);

'asemănător cu', 'ca al', uneori sinonime cu 'în formă de': LEONIN = *ca al* leului; CURB = *în formă* de arc; cf. şi TRAPEZOIDAL = *care are forma unui trapez, care seamănă cu un trapez* ('care are forma' = 'în formă de'; 'care seamănă cu' = 'asemănător cu');

'plin de', 'acoperit de', 'cu' (expresii cvasi-sinonime): MURDAR = *plin de pete, acoperit cu praf;*

'lipsit de', 'fără': LAŞ = *lipsit de bărbăţie şi de sentimentul onoarei;* BERC = *fără coadă*;

'demn de', 'vrednic de' (= 'care merită'): ABJECT = *demn de dispreţ;* LĂUDABIL = *vrednic de laudă.*

2.2. Altă serie de expresii, cele **netipice**, deşi apar în definiţia multor adjective, nu sînt specifice pentru această parte de vorbire şi nu apar obligatoriu la începutul definiţiilor. Ca şi la 2.1., grupăm în acelaşi alineat expresiile sinonime sau cvasi-sinonime:

adj. 'mult': GRAS = *cu multă grăsime;* ZEMOS = *care are suc mult, care are zeamă multă, sos mult;*

[10] Vom neglija indicaţiile stilistice care precedă definiţia, deşi se referă şi ele la înţelesul adjectivelor explicate.

[11] Nu copiem toată definiţia, ci numai partea ce conţine expresia care ne interesează. Toate definiţiile reproduse din DLRM vor fi scrise cu litere cursive.

[12] Utilizăm ghilimelele simple pentru a reda unităţile semantice infralexematice.

adj. 'puţin' (în sens cantitativ): FRUGAL = *alcătuit din bucate puţine;*

'mare': LARG = *care ocupă o suprafaţă mare, de dimensiuni mari;*

'mic', 'redus': SCURT = *de mică întindere, de lungime redusă;*

'foarte', 'extrem de'[13]: LIHNIT = *foarte flămînd*; BIGOT = = *extrem de religios;*

'puţin' (în sens calitativ), 'uşor': INDISPUS = *uşor bolnav;*

'greu': ABSTRACT = *greu accesibil înţelegerii;* ERMETIC = *greu de înţeles*[14].

'uşor' (aici în sensul de „cu uşurinţă"): ACCESIBIL = *la care se poate ajunge uşor*; FRICOS = *care se lasă uşor cuprins de frică;*

'bine': JOVIAL = *bine dispus;*

'prost', 'rău': INDISPUS = *prost dispus;*

'frumos': PARFUMAT = *care miroase frumos;*

'urît': PUTUROS = *care miroase urît;*

'poate' (verb): JUSTIFICABIL = *care poate fi justificat;* LAVABIL = *care se poate spăla;*

'place': CERTĂREŢ = *căruia îi place cearta;* CHEFLIU = *căruia îi plac chefurile.*

Adverbele 'mult' şi 'puţin' sînt adesea sinonime cu adjectivele 'mare' şi 'mic': GREU = *care are greutate (mare), care cîntăreşte mult;* UŞOR = *care are greutate mică, care cîntăreşte puţin.*

Se poate vorbi de sinonimie şi între două sau mai multe **seme L** care nu figurează în aceeaşi listă: o expresie specifică pentru definiţiile adjectivale e substituibilă cu o expresie nespecifică. De exemplu, 'plin de' şi '(cu) mult', cf. ZGOMOTOS = *care face (mult) zgomot, plin de zgomot;* FRUNZOS = *cu frunze multe şi dese*, dar se putea scrie şi „plin de frunze".

2.3. Între unele expresii din cele două liste există o deosebire semantică pe care o putem asimila antonimiei. Avem deci opoziţiile antonimice 'mult': 'puţin' (în sens cantitativ), 'mare': 'mic', 'foarte': 'puţin' (în sens calitativ), 'greu': 'uşor' (opoziţie de dificultate), 'bine': 'rău', 'frumos': 'urît'.

Contrarul lui 'poate' este 'nu poate' şi caracterizează definiţiile adjectivelor negative formate cu *in-*, *ne-*: NECONTESTAT = care nu este (sau *nu poate* fi) contestat. Este însă discutabil dacă atare adjective sînt în relaţie antonimică cu adjectivele fără prefix negativ; am putea vorbi mai de grabă de o relaţie de negare (de exemplu, NEPRIELNIC n e a g ă însuşirea exprimată prin PRIELNIC, în timp ce DĂUNĂTOR a f i r m ă o însuşire opusă aceleia exprimate prin UTIL[15]).

Contrarul lui 'place' se obţine adăugînd adverbul 'nu'; astfel, LENEŞ ar putea fi definit „căruia nu-i place să muncească" (în DLRM: *căruia îi lipseşte plăcerea, dorinţa de a munci*, formulare echivalentă).

[13] Atare expresii pot apărea şi în definiţii de adverbe.

[14] E limpede că definiţiile sînt sinonime şi că se putea recurge, pentru ambele adjective, la aceeaşi formulă.

[15] Lat. *inutilis* neagă o însuşire, pe cîtă vreme *noxius* afirmă o însuşire. Vezi Lucia Wald, *Antonimele în sistemul lexical*, în *Sistemele limbii*, Bucureşti, 1970, p. 77.

După cum am arătat mai sus, 'mult' e opusul antonimic al lui 'puţin'; analiza unor adjective sugerează totuşi posibilitatea de a-l considera pe 'cu mult' ca antonim al lui 'lipsit de' sau 'fără', care — cel puţin teoretic — par să se opună mai curînd lui '(prevăzut) cu' sau 'care are' (expresii neincluse în cele două liste de mai sus). Admiţînd că adjectivele LAŞ şi CURAJOS sînt antonime, am putea explica această relaţie lexematică prin antonimia a două **seme** **L** ('lipsit de': 'cu mult'); definiţiile ar fi ,,lipsit de curaj'', respectiv ,,cu mult curaj''. În legătură cu antonimul lui 'lipsit de', mai observăm că '(prevăzut) cu' nu se opune net lui 'cu mult', judecînd după sensul unor adjective. S-ar putea vorbi, în acest caz, de o variaţie liberă: CURAJOS înseamnă ,,care are curaj'' sau ,,care are mult curaj'' [16]? Vezi şi, mai departe, 3.6.

2.4. O parte din elementele semantice discutate par să fie conţinutul sufixelor de derivare cuprinse în structura adjectivelor definite: 'plin de' este adesea sensul sufixului *-os*, 'vrednic de' şi 'poate' sînt semnificaţii ale sufixului *-bil* etc. În felul acesta se creează impresia că **semele** **L** în discuţie nu ajută la analiza conţinutului rădăcinilor, adică tocmai la ceea ce constituie de fapt noutatea şi totodată principala dificultate a semanticii structurale. Din exemplele noastre s-a văzut însă că există şi definiţii de tip tradiţional care, analizînd adjective primare, recurg tot la expresii potrivite în aparenţă numai sufixelor de derivare, cf. ABJECT = *demn de dispreţ*, MURDAR = *plin de pete*.

Mai important e însă argumentul că numeroase definiţii din DLRM ar putea fi uşor reformulate introducînd **semele** **L** în discuţie (vezi cele două liste) pentru a analiza rădăcini de adjective şi adjective primare. Menţinînd metalimbajul DLRM (deci, în linii mari, cel al lexicografiei tradiţionale), dar aplicîndu-l cu consecvenţă ori de cîte ori materialul analizat permite, obţinem definiţii mai omogene şi o grupare mai clară a adjectivelor în paradigme bazate pe opoziţii de elemente infralexematice. De exemplu, cîte una din accepţiile adjectivelor LACONIC şi TĂCUT s-ar putea defini ,,care vorbeşte foarte puţin'', unde avem **semele** **L** 'foarte' şi 'puţin'. Acelaşi element infralexematic 'puţin', sinonim cu 'uşor', poate fi introdus în definiţia lui ALBICIOS (=,,care bate în alb'', deci 'puţin' +,,alb'' [17]); cf. şi AMĂRUI = *cu gust uşor amar*, echivalent cu 'puţin'+ +,,amar'', şi alte adjective derivate cu *-ui*, *-iu* [18].

Considerăm că ar fi utilă o simplificare a metalimbajului lexicografic, prin suprimarea sinonimiei (de exemplu, nu vedem necesitatea de a menţine ambele expresii 'fără' şi 'lipsit de' şi, cu atît mai puţin, perifrazele 'care e lipsit de', 'care nu are', 'care nu e prevăzut cu').

[16] Cf. observaţia lui Coseriu: fr. *une belle femme* nu înseamnă ,,femeie înzestrată cu frumuseţe'', ci ,,femme d'une grande beauté'' (*Probleme der romanischen Semantik, Vorlesungen gehalten im WS 1965/66 an der Universität Tübingen*, Stuttgart /f.a./, p. 86).

[17] Ca şi în paginile precedente, utilizăm ghilimele duble (,,alb'') pentru semnificaţiile neanalizate în trăsături infralexematice (,,alb'' e de fapt un semem, unul din sensurile lexemului ALB), iar ghilimelele simple ('puţin') pentru **semele** **L**.

[18] ,,Adjectivele derivate cu sufixul *-iu*, care nu e sufix diminutival, sînt diminutive din punctul de vedere al înţelesului, deoarece presupun existenţa unei însuşiri într-un grad redus: *alburiu* înseamnă că ceva bate în *alb*, este alb în mai mică măsură, mai puţin alb, deci este diminutiv'' (D. Bîrsan, *False diminutive*, în SMFC, III, Bucureşti, 1962, p. 97).

2.5. Descrierea semantică realizabilă prin utilizarea consecventă şi fără sinonime a **semelor L** produce definiţii hibride. Într-adevăr, definiţiile astfel obţinute conţin două părţi eterogene : un **sem L** (eventual cîteva **seme L**) + un conţinut descris în termeni necuprinşi în cele două liste de expresii. De exemplu, ABJECT = 'demn de' + „dispreţ" ; FRĂŢESC = 'propriu' + „legăturii dintre fraţi" ; LAŞ = 'lipsit de' + „bărbăţie şi sentimentul onoarei" etc. etc.

Într-un stadiu mai avansat al descrierii semantice, partea a doua a definiţiei urmează să fie şi ea reformulată cu **seme L**. Adăugînd metalimbajului lexicografic tradiţional expresii noi şi înlocuind unele expresii tradiţionale cu altele, mai generale, sporim treptat numărul definiţiilor adjectivale omogene, adică formulate exclusiv în trăsături infralexematice.

2.6. Dacă examinăm partea fără **seme L** a multor definiţii adjectivale, observăm recurenţa unor tipare structurale :

a) substantiv sau grup nominal (construcţie mai mult sau mai puţin dezvoltată, avînd în centru un substantiv) : CURB = *în formă de arc ;* GRAS = *cu multă grăsime ;* FRĂŢESC = *propriu legăturii dintre fraţi ;* ASPRU = *cu o suprafaţă zgrunţuroasă care dă (la pipăit) o senzaţie specifică neplăcută.*

Grupul nominal poate avea o structură coordonativă, deci mai multe substantive-centru în relaţie copulativă sau disjunctivă : LAŞ = *lipsit de bărbăţie şi de sentimentul onoarei ;* LĂPTOS = *de culoarea sau de aspectul laptelui* [19].

b) adjectiv sau grup adjectival (intră aici şi participiile) : BIGOT = *extrem de religios ;* JOVIAL = *bine dispus.*

c) verb sau grup verbal (cu un singur centru sau cu mai multe, în relaţie de coordonare) : TRĂITOR = *care trăieşte, care există ;* UMED = *care a stat într-un lichid sau a fost acoperit de un lichid şi nu s-a uscat încă* ; ACCESIBIL = *la care se poate ajunge uşor.*

Fenomenul sinonimiei, propriu metalimbajului lexicografic tradiţional, face ca unele definiţii să poată fi formulate în tipare diverse, de exemplu ABSTRACT = *greu accesibil înţelegerii* (în DLRM), echivalează, în acelaşi metalimbaj, cu „care se poate înţelege greu" ; ABJECT = *demn de dispreţ* (în DLRM) e sinonim cu „demn de a fi dispreţuit".

Această încercare de sistematizare a adjectivelor generează şi ea definiţii hibride ; introducerea în definiţie a simbolurilor corespunzătoare părţilor de vorbire nu satisface exigenţa metodologică de a utiliza în descrierea conţinutului adjectival numai expresii de rang infralexematic, seme. Clasificarea din acest paragraf nu duce mai departe aplicarea analizei componenţiale, totuşi oferă despre conţinutul adjectivelor informaţii neglijate de metalimbajul lexicografic tradiţional şi care ar putea fi valorificate într-o viitoare descriere coerentă şi exhaustivă de semantică structurală.

3.1. Expresiile lexicografice corespunzătoare unor trăsături de conţinut infralexematice — ceea ce am numit, prin abreviere, **seme L** — pot fi înlocuite, într-o fază mai avansată a semanticii structurale, prin **seme S**. Reexaminînd **semele L** degajate din definiţiile date adjectivelor în DLRM,

[19] Relaţia disjunctivă nu e totdeauna marcată printr-o conjuncţie, cf. MURDAR = = *plin de pete, acoperit cu praf* ; SCURT = *de mică întindere, de lungime redusă.*

vom încerca în cele ce urmează să formulăm cîteva **seme** S, precum şi noi definiţii adjectivale, constituite total sau parţial din atare trăsături semantice elementare.

3.2. Un semem care conţine unul din **semele** L 'puţin' (cantitativ şi calitativ), 'uşor' (= 'puţin'), 'mic', 'redus' exprimă de obicei o abatere în sens negativ, în minus, de la o anumită normă, de la măsura considerată mijlocie: INDISPUS = *uşor bolnav*, FRUGAL = *alcătuit din bucate puţine*, SCURT = *de lungime redusă*.

În toate aceste formulări pare să existe acelaşi **sem** S definit ca abatere în minus de la măsura medie. Il vom nota prin 'neg'. Adjectivelor cu 'neg' li se opun adesea adjective care exprimă abaterea în plus de la normă: ele au **semul** S, pe care îl vom nota cu 'poz' (= abatere pozitivă). De exemplu, LACONIC e un om care vorbeşte *puţin*, iar LIMBUT un om care vorbeşte *mult*. Alteori, unui adjectiv cu 'neg' i se opune un adjectiv care exprimă norma (însuşirea e posedată în măsura mijlocie), de pildă ALBICIOS faţă de ALB, AMĂRUI faţă de AMAR [20]. După cum se vede din aceste exemple, **semul** S 'neg' caracterizează fie conţinutul rădăcinii, fie al unui sufix.

Norma, standardul, măsura mijlocie aparţine limbii (în sensul de „langue") şi nu corespunde unor determinări precise în lumea extralingvistică; afirmaţia e valabilă mai ales pentru însuşirile fizice, concrete, căci nu se poate aprecia pragul obiectiv dincolo de care, de exemplu, un obiect e considerat CALD şi dincoace de care acelaşi obiect e CĂLDUŢ. La fel, nu există o limită fizică, determinată obiectiv, între GALBEN şi GĂLBUI [21]. Din această cauză, în vorbire, acelaşi obiect poate fi apreciat de o persoană ca *mic* şi *gălbui*, de alta ca *mare* şi *galben*, deşi ambele persoane cunosc la fel de bine limba română şi, prin urmare, nu ataşează sensuri diferite celor patru adjective; GALBEN are acelaşi sens în competenţa lor lingvistică şi tot astfel GĂLBUI, MARE, MIC)[22]. De aceea s-a spus că „Sensul e obiectiv, adică independent de fiecare vorbitor individual" [23].

Abaterea pozitivă sau negativă exprimată de un adjectiv se stabileşte în raport cu o normă valabilă pentru clasa de *denotata* a substantivului determinat de adjectiv: un *drum scurt* e apreciat ca atare, în raport cu lungimea obişnuită a drumurilor, o *ţigară* e considerată *scurtă*

[20] Diminutivele, în a căror structură morfematică există un sufix cu semnificaţia 'neg', se opun adjectivelor nediminutivale de la care derivă. Sufixele echivalente cu rom. *-icios*, *-ui*, *-iu*, cînd exprimă comparativul de inferioritate, sînt atenuative şi se apropie ca sens de sufixele diminutivale propriu-zise; ele au în plus o conotaţie peiorativă. Cf. fr. *jaunâtre*, *blondasse*, J. Dubois, *Grammaire structurale du français*, III, *La phrase et les transformations*, Paris, 1969, p. 167.

[21] W. R. Alston, *Filosofia del linguaggio* [= *Philosophy of language*, New Jersey, 1964], Bologna, 1971, p. 151, critică pe cei care consideră că *băutura cu o temperatură mai joasă de 45 °F* e o expresie dotată cu acelaşi tip de sens ca şi *băutură rece*. Cf. şi „Sensul este constant şi fix [...], denotatul e variabil şi, ca atare, non-fix." L. Antal, *op. cit.*, p. 38.

[22] Dacă oamenii nu sînt de acord în folosirea unor adjective ca *bătrîn*, *tînăr*, *rece*, nu e vorba de neconcordanţe lingvistice, ci de neconcordanţă în felul de a vedea [aprecia] lucrurile; vezi E. Coseriu, *Probleme der romanischen Semantik*, p. 27; cf. şi id., *Teoria del linguaggio e linguistica generale*, Bari, 1971, p. 244–245.

[23] L. Antal, *op. cit.*, p. 183.

prin comparaţie cu ţigările de lungime normală [24] (Ca număr de centimetri, e evident că o ţigară lungă e mult mai scurtă decît un drum scurt !) [25].

Abaterea în plus sau în minus exprimată de un adjectiv se stabileşte uneori *ad hoc*, prin comparaţia între cîteva obiecte denumite prin acelaşi substantiv regent, prezente într-o situaţie dată. Măsura standard a întregii clase de obiecte nu mai este în acest caz relevantă. De exemplu, dacă pe o foaie de hîrtie sînt desenate două flori de mărime foarte inegală, ne referim la ele numindu-le *floarea mare* şi *floarea mică*, fără să le raportăm la dimensiunile mijlocii ale tuturor obiectelor din clasa ,,flori''. În unele cazuri, referirea la întreaga clasă se dovedeşte inoperantă, de exemplu : Care e raza standard a cercurilor în genere, pentru ca, în funcţie de aceasta, să numim obiectul X un *cerc mare*? !

Discuţia de mai sus pune în lumină un fenomen de ambiguitate : în sintagma [substantiv + adjectiv caracterizat prin semul 'neg' sau 'poz'], abaterea exprimată de adjectiv trebuie considerată în raport cu toate obiectele subsumate lexemului-substantiv sau numai cu unul sau cîteva, prezente în situaţia dată? Interpretarea a doua poate fi sugerată fără primejdia de echivoc dacă adjectivul se pune la forma comparativului de superioritate (de exemplu, numind cele două flori desenate *floarea mai mare*, respectiv *floarea mai mică).*

3.3. Prezenţa unuia din **semele S** 'neg' sau 'poz' în structura semantică a anumitor adjective arată că însuşirile exprimate de acestea pot exista în grade diferite, sînt **gradabile**. Exprimă o însuşire gradabilă MIC, MARE, UŞOR, GREU, LUNG, SCURT [26], ALB, LACONIC etc. [27].

Sintactic, caracterul gradabil al unui semem se manifestă în construcţii ca : *relativ uşor*, *nu tocmai fericit*, *mai mult sau mai puţin armonios* etc., precum şi în cele care exprimă comparativul şi superlativul.

3.4. Sememele gradabile sînt adesea grupate în perechi antonimice, relaţia de antonimie manifestîndu-se la nivelul trăsăturilor distinctive prin opoziţia 'poz' : 'neg'. Atare sememe se numesc **gradabile polare** [28];

[24] ,,Relative size adjectives fix the object to which they are attributed at some position on a scale of possible sizes whose calibration is determined by the meaning of the noun they modify''. J. J. Katz, *Recent issues in semantic theory*, ,,Foundations of language'' III, 1967, p. 187.

[25] Cf. şi ,,A short python is one that falls short of the standard length of pythons. Altough all pythons are snakes, a short python is not a short snake.'' Z. Vendler, *Adjectives and nominalizations*, Haga-Paris, 1968, p. 95.

[26] Cf. J. Lyons, *Structural semantics. An analysis of part of the vocabulary of Plato*, Oxford, 1967, p. 62–64.

[27] Unii autori vorbesc de *adjective* gradabile. Împărţirea adjectivelor în gradabile şi negradabile corespunde dihotomiei *adjectiv relativ: adjectiv absolut*. Cf. J. J. Katz, *op. cit.*, p. 186. Pentru analiza adjectivelor gradabile din limba română, cf. A. Vincenz, *Un modèle logico-mathématique pour la description des degrès de signification des adjectifs*, în CLTA VI, 1969, Bucureşti, p. 87–100 ; I. Vincenz, *La sémantique des adjectifs roumains sans degrès de signification*, în ,,Actes du XIIe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes, Bucarest, 1968'', I, Bucureşti, 1971.

[28] Polaritatea e considerată o însuşire esenţială a adjectivelor. Cf. E. Leisi, *Der Wortinhalt, seine Struktur im Deutschen und Englischen*, Heidelberg, 1953 ; H. Moser (ed.), *Das Ringen um eine neue deutsche Grammatik*, Darmstadt, 1962, p. 169 ; H. Brinkmann, *Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung*, Düsseldorf, 1962, p. 123–124 (,,Nur beim Adjektiv

de exemplu, au astfel de sememe adjectivele LUNG : SCURT, DEȘTEPT : PROST, UȘOR : GREU etc. Vom numi 'poz' și 'neg' **seme S polare.**

Caracterul gradabil nu implică totdeauna polaritatea ; de exemplu, nu au antonim adjective ca :

(a) GALBEN, VERDE – deci adjective în conținutul cărora nu figurează semele 'poz' sau 'neg' ;

(b) FIERBINTE, CĂLDUȚ, RĂCOROS, GEROS [29]; GĂLBUI, AMBIȚIOS, LANGUROS – deci adjective în conținutul cărora există fie 'poz', fie 'neg'. Surprinde absența (accidentală?) a antonimului lui ADÎNC (fr. PROFOND, it. PROFONDO) [30] cînd determină substantive ca *apă, lac.* Antonimul lui NEBUN e o locuțiune (ÎNTREG LA MINTE).

Invers, polaritatea nu implică gradabilul, cf. MASCULIN : FEMININ (în terminologia gramaticală [31]), PREZENT : ABSENT[32], CELIBATAR : CĂSĂTORIT [33].

3.5. O parte din adjectivele al căror conținut, exprimat în **seme L**, cuprinde pe 'mult', 'plin de' nu exprimă de fapt o abatere pozitivă de la gradul normal, obișnuit. De exemplu, CEȚOS = *plin de ceață* ; nu opunem acest semem altuia definit „care conține ceață într-o proporție normală". Ca atare, CEȚOS nu conține **semul** S 'poz', ci 'plen'.

Posesia în măsură normală a unei însușiri nu e totdeauna exprimată printr-un adjectiv deosebit de termenii unui cuplu antonimic : de pildă, nu există un termen neutru în raport cu ÎNGÎMFAT și MODEST[34], cu SĂRAC și BOGAT, cu LUNG și SCURT etc. Ideea de situare la mijloc între două extreme se redă adesea perifrastic : *nici gras, nici slab ; nici scump, nici ieftin* etc.

Adjectivele POTRIVIT, MIJLOCIU ș.a. au sememe care exprimă lipsa abaterii, neutralitatea în raport cu 'poz' și 'neg', dar pentru mai multe perechi de antonime, diferite ca sens, cf. LUNG : SCURT și expresia *două nuiele de lungime potrivită*, TÎNĂR : BĂTRÎN și expresia *de vîrstă mijlocie*, ÎNALT : SCUND și expresia *de înălțime potrivită*. Adjectivele POTRIVIT, MIJLOCIU etc., cînd sînt folosite în înțelesul precizat aici, neutralizează opoziții semantice ca 'vîrstă' : 'dimensiune orizontală' : 'dimensiune verticală'.

Unul din termenii perechii antonimice exprimă cîteodată, în funcție de obiectul denumit prin substantivul regent, *normalul* și nu *abaterea*

gehört die zweiseitigkeit zu den Wesensmerkmalen der Wortart [...] Die Welt des Adjektivs ist von polaren Reihen durchzogen." Polaritatea este „das ordnende Prinzip in der adjektivischen Welt.") ; M. Bierwisch, *Some semantic universals of german adjectivals.* „Foundations of language", III, 1967, p. 1–36.

[29] fr. *tiède : frais* e o antinomie aproximativă ; care e antonimul lui *bouillant, glacé, glacial, gelé*? E cu totul problematic să precizezi antonimele lui *incandescent, brulant, torride, caniculaire.* Cf. O. Ducháček, *Sur quelques problèmes de l'antonymie*", în „Cahiers de lexicologie" VI, 1965, 1, p. 63.

[30] A. Rey, *Remarques sémantiques,* în „Langue française", 1969, 4, p. 21.

[31] În limbajul curent, conținutul acestor adjective e gradabil.

[32] Sememul „distrat" al lui ABSENT este gradabil și are ca antonim pe ATENT.

[33] J. Lyons, *op. cit.*, p. 61.

[34] O. Ducháček, *op. cit.*, p. 62.

pozitivă, cum ar rezulta dintr-o analiză superficială; cf. propoziția *mi-a dat un stilou bun și două stricate* [35].

3.6. Abaterea în minus nu pare a fi același lucru cu lipsa totală a unei însușiri, cf. ORB = *lipsit de simțul văzului*, LAȘ = *lipsit de bărbăție și de sentimentul onoarei*, LENEȘ = *căruia îi lipsește dorința, plăcerea de a munci*. Însușirile exprimate de aceste adjective [36] sînt gradabile: cineva poate să vadă foarte bine, bine, prost sau deloc; plăcerea de a munci poate lipsi cu totul, poate fi foarte mare etc. Se constată însă că uneori același adjectiv exprimă atît absența însușirii, cît și posesia ei într-un grad redus: BERC = *cu coada scurtă sau scurtată; fără coadă;* SURD = *lipsit (total sau parțial) de auz*. Afirmația e valabilă însă și în multe alte cazuri. De exemplu, cineva e considerat leneș dacă îi lipsește complet sau într-o măsură considerabilă plăcerea de a munci; la fel pentru alte adjective care denumesc însușiri morale, unde distincția între nimic și foarte puțin nu poate fi controlată obiectiv. Prin urmare, aceste seme nu se opun net decît în cazuri excepționale (cf. IEFTIN „care costă puțin" și GRATUIT „care nu costă nimic"), iar sememele cu 'lipsit de' îl pot de regulă înlocui cu '(foarte) puțin'; cele două seme se află deci în variație liberă.

Lipsa totală a unei însușiri gradabile reprezintă gradul cel mai intens al unei abateri negative, cf. IDIOT = *care este lipsit total de inteligență*. Pentru a o nota, vom recurge la 'neg' determinat de alt **sem** S[37].

Lipsa unei însușiri negradabile va fi notată cu 'sine', cf. CIUNG = *care are o mînă retezată*, adică 'sine' asociat cu „mînă". Așadar metalimbajul cu seme S trebuie să diferențieze lipsa totală a unei însușiri gradabile (abaterea negativă maximă) de lipsa unei însușiri negradabile (incompatibilă cu noțiunea de abatere, care presupune comparația cu posesia în m ă s u r a obișnuită a unei însușiri). Opusul lui 'sine' este 'cum', ambele caracterizînd numai sememe negradabile (în metalimbajul lexicografic tradițional corespunde cu '(prevăzut, dotat) cu', 'care are' [38]: PINTENAT = *prevăzut cu pinteni de călărie, cu pinteni;* CORNUT = *care are coarne.*

Sememele cu 'cum' nu exprimă abateri pozitive ('cum' nu e sinonim cu 'poz'), totuși se întîmplă ca același adjectiv să aibă două sememe, diferențiate prin opoziția 'cum' : 'poz', de exemplu CORNUT = 1. *Care are coarne*, 2. *Cu coarne mari, bine dezvoltate.*

3.7. Abaterile în plus sau în minus comportă grade:

(a) gradul **redus**: abaterea e mică, ceea ce se exprimă lexicografic prin expresii ca 'relativ', 'puțin', 'oarecum', 'cam'. Îl vom nota cu **semul** S 'aprox'. Cf. GĂLBUI, care înseamnă „puțin galben, care bate în galben".

[35] „The scale established by such pairs is not divided into two parts by the average point, but the norm is one of its end points". M. Bierwisch, *Some semantic universals*, p. 12. Se dau ca exemple germ. GUT : SCHLECHT, SCHÖN : HÄSSLICH, GESUND : KRANK. Rămîne însă de văzut dacă (mai ales în legătură cu primele două perechi) afirmația e valabilă pentru lexem, deci totdeauna, independent de situație, sau pentru anumite contexte. (Fenomenul ar fi deci de vorbire, și nu de limbă.)

[36] Avem în vedere numai sememul lor principal, sensul propriu.

[37] Vezi, mai departe, 3.7. (c).

[38] Aceste **seme** L sînt folosite (vezi, mai sus, definiția lui BERC) și pentru descrierea însușirilor gradabile.

(b) gradul **foarte mare**, exprimat lexicografic prin expresii ca 'foarte', 'plin de', '(cu) mult'. Il vom nota cu semul S 'max'. Cf. FIERBINTE = *foarte cald;* GRAS = *care conţine multe grăsimi, cu multă grăsime.*

(c) gradul **excesiv:** 'exces'. De exemplu, IDIOT = *care este lipsit total de inteligenţă* (se asociază semele 'neg' şi 'exces', al doilea îl determină pe cel dintîi). Între 'max' şi 'exces' diferenţa este adesea o variaţie liberă. Un preţ e considerat EXORBITANT cînd e *foarte mare* sau *excesiv de mare.*

(d) gradul **nedefinit** caracterizează sememele care nu precizează măsura abaterii: 'nedef'. Cf. CALD = *care se găseşte la o temperatură relativ înaltă.*

'aprox', 'max', 'exces', 'nedef' sînt **seme S cuantificatorii**[39].

Teoretic, orice însuşire gradabilă se poate exprima prin opt adjective nesinonime, în conţinutul cărora se combină semele polare 'poz' şi 'neg' cu semele cuantificatorii 'nedef', 'aprox', 'max', 'exces'. Dacă introducem **operatorul** "→" pentru legătura dintre un sem şi semul pe care îl determină, vom obţine următoarele descrieri structurale ale celor opt adjective (A_1, $A_2 \ldots A_8$):

A_1 = 'poz'←'nedef' [— — — —]
A_2 = 'poz'←'aprox' [— — — —]
A_3 = 'poz'←'max' [— — — —]
A_4 = 'poz'←'exces' [— — — —]
A_5 = 'neg'←'nedef' [— — — —]
A_6 = 'neg'←'aprox' [— — — —]
A_7 = 'neg'←'max' [— — — —]
A_8 = 'neg'←'exces' [— — — —]

La acestea se adaugă un A_9, sememul care exprimă măsura neutră, lipsa abaterii, notată cu **semul S** polar 'Ø', adică 'zero'.

Seria de adjective A_1, $A_2 \ldots A_9$ formează o paradigmă[40] ideală. Pentru simplificare, considerăm că la toate adjectivele paradigmei de mai sus partea care urmează după cele două **seme S** este identică (am notat-o cu [— — — —])[41]. Faţă de această paradigmă ideală, **posibilă,** fiecare limbă prezintă o paradigmă **reală,** de obicei incompletă sau imperfectă. **Incompletă**, pentru că unul din termeni nu e actualizat printr-un lexem sau semem (= sens al unui lexem polisemantic); de exemplu, din paradigma adjectivelor româneşti care corespund însuşirii gradabile 'inteli-

[39] Cf. „Les quantitatifs qui peuvent modifier l'adjectif ne sont pas seulement *grand petit*, connoté par les nuances „*insuffisamment*" et „*excessivement*", ou „*péjorativement*", le mélioratif n'étant exprimé par aucun affixe. Il existe aussi des suffixes atténuatifs (comparatifs d'infériorité) proches des diminutifs ; ils sont souvent connotés péjorativement." J. Dubois, *op. cit.*, p. 167.

[40] „Un paradigma lessicale [...] scaturisce dalla segmentazione di un *continuum* lessicale di contenuto in diverse unità che nella lingua si presentano alla stregua di parole : queste unità si dispongono in opposizioni immediate tra loro in forza di semplici tratti semantici distintivi." E. Coseriu, *Teoria del linguaggio*, p. 305.

[41] Între membrii unei atare paradigme opoziţiile sînt **graduale**, întrucît corespund la diferite grade ale aceleiaşi însuşiri (*Ibidem*, p. 246).

gență' lipsesc sememele A_2 (se exprimă perifrastic : *destul de deștept, destul de ager la minte)*, A_3 (se exprimă prin superlativ : *foarte, extrem de deștept)*, A_4 *(prea deștept)*, A_9 *(= nici prost, nici deștept)*. **Imperfectă** sau **cu suprapuneri**, cînd un singur semem real acoperă două (eventual mai multe) sememe posibile în sistem; de exemplu, în aceeași paradigmă, IDIOT înseamnă fie „foarte prost" (A_7), fie „lipsit complet de inteligență" (A_8). Avem prin urmare :

A_1 :	DEȘTEPT	A_4 :	—	A_7 :	IDIOT [42]
A_2 :	—	A_5 :	PROST	A_8 :	
A_3 :	—	A_6 :	PROSTUȚ	A_9 :	—

Paradigma adjectivelor care exprimă diferitele grade de temperatură [43] se înfățișează astfel :

A_1 :	CALD	A_5 :	RECE, FRIGUROS
A_2 :	CĂLDUȚ, CĂLDICEL	A_6 :	RĂCOROS
A_3 :	FIERBINTE, CLOCOTIT [44], ÎNCINS, DOGORITOR	A_7 :	ÎNGHEȚAT, GEROS [46]
		A_8 :	—
A_4 :	(CLOCOTIT ?), CANICULAR, TORID [45]	A_9 :	—

3.8. Adjectivele, mai exact sememele, pot fi grupate paradigmatic în funcție de însușirea după care descriu sau clasifică substantivele regente. Numele însușirii este unul din semele adjectivale cele mai importante și el apare cîteodată explicit în definițiile lexicografice tradiționale, deci ca **sem L** ; de exemplu : CALD = *care se găsește la o* **temperatură** *relativ înaltă*, CENUȘIU = *de* **culoarea** *cenușii*, INSIPID = *fără* **gust**.

Notăm acest sem prin 'K(x)', unde (x) ia valori ca 'temperatură', 'culoare', 'gust', 'naționalitate', 'importanță', 'statură' etc. [47]. Cînd însușirea e gradabilă, 'K(x)' este determinat prin seme polare și cuantificatorii ; dacă însușirea nu e gradabilă, 'K(x)' poate fi determinat de seme polare.

Un metalimbaj ce conține semele polare, cuantificatorii și 'K(x)' e capabil să analizeze fără rest în seme S un număr considerabil de sememe

[42] Am omis din tabel sinonimele, ca și specificarea nuanțelor conotative. Cf. L. Mareș, *Termeni referitori la o noțiune profund marcată de afectivitate* : **prost**, SCL XXIII (1972), 5, p. 491–507.

[43] Vezi E. Coseriu, *Probleme der romanischen Semantik*, p. 65 :

it. {gelato / ghiacciato} : freddo : fresco : tiepido : caldo : {bollente / scottante / rovente / candente}

[44] CLOCOTIT e simțit de unii vorbitori ca mai intens decît FIERBINTE (cf. și diferența dintre verbele A FIERBE și A CLOCOTI „a fierbe în clocote").

[45] *excesiv de cald*, în DLRM.

[46] *extrem de rece*, în DLRM.

[47] Acest criteriu de clasificare a fost numit **dimensiune** : „Dimension (= Gliederungsgesichtspunkt innerhalb eines Wortfeldes." H. Geckeler, *Lexikalische Strukturen im Vergleich Kontrastive Skizze zur Strukturierung des Wortfeldes „alt – jung – neu" im heutigen Italienisch. Spanisch und Französisch*, in *Interlinguistica. Festschrift Wandruszka*, Tübingen, 1971, p. 124,

adjectivale. Considerînd sememul principal al adjectivelor FIERBINTE, IDIOT şi SCUND, obţinem următoarele formule analitice structurale :

'K (temperatură)' ← 'poz' ← 'max'
'K (inteligenţă)' ← 'neg' ← 'exces'
'K (statură)' ← 'neg' ← 'nedef'. 'max'

În formula a treia am introdus operatorul ".", care arată că abaterea poate lua atît valoarea din dreapta, cît şi cea din stînga.

Cu aceleaşi elemente de metalimbaj (seme şi operatori) se pot analiza parţial şi alte sememe adjectivale. Restul neanalizat structural al conţinutului adjectivelor respective urmează a fi descris după introducerea altor seme şi operatori, într-o etapă mai avansată a semanticii lexicale structuraliste. Întrebarea pe care şi-au pus-o mulţi cercetători, dacă se va putea ajunge la o descriere cu seme relativ *puţine* a tuturor cuvintelor unei limbi, este prematură, avînd în vedere stadiul incipient la care se află analiza componenţială. Obiectivul pare, desigur, greu de atins, dacă ţinem seamă de caracterul eterogen al conţinutului unui cuvînt (trăsături logice, afective, estetice etc.) [48], ca şi de variabilitatea semantică datorată contextului [49], deşi, în principiu, analiza componenţială are în vedere lexemul (o invariantă) şi nu infinitele sale actualizări în vorbire (variante).

3.9. Cercetările de analiză componenţială au pus în evidenţă importanţa înţelesului cuvintelor cu care lexemul descris structural se construieşte pe axa sintagmatică. De exemplu, clasa semantică sau sensul substantivului regent al unui adjectiv trebuie (totdeauna?) luate în considerare cînd definim structural conţinutul adjectivului. „Clasa semantică" — atunci cînd adjectivul (sememul adjectival) se combină numai cu anumite substantive regente, înrudite printr-o trăsătură semantică (de pildă, 'persoane', 'figuri geometrice' etc.); „sensul substantivului regent" — dacă adjectivul (sememul adjectival) determină în mod obligatoriu un singur substantiv, eventual şi un sinonim al acestuia.

Cele două tipuri de specificare a contextului caracteristic adjectival se întîlnesc frecvent în lexicografia tradiţională, cf. VIZIONAR = *(Despre oameni sau despre firea, ideile lor) Care se lasă stăpînit de vise;* VÎLVOI = *(Despre păr) Zbîrlit, ciufulit.* Indicaţii similare se dau mai ales la adjectivele polisemantice, fiindcă sememele se deosebesc şi prin clasa semantică a substantivului regent virtual, cf. ASCUŢIT = 1. *(Despre obiecte)...* 2. *(Despre senzaţii, sentimente etc.)...* 3. *(Despre vorbe, privire)...* 4. *(Despre sunete, glas, rîs)...* 5. *(Despre acţiuni, conflicte etc.).*

În lingvistică, faptul că o anumită clasă semantică de cuvinte se combină numai cu o anumită clasă semantică sau că un anumit cuvînt apare totdeauna însoţit de un anumit alt cuvînt a fost studiat sub denumiri

[48] „The word is probably a focus rather than an element, an intersection of various linguistic and non-linguistic dimensions of human activity : linguistic-extralinguistic ; synchronic-diachronic ; cognitive, aesthetic, social, cultural." R. Lord, *Lexico-semantic categories,* în „Studia linguistica" XXIV, 1970, 1, p. 25.

[49] „Non è facile trovare una somma di tratti a cui corrisponda un lessema in modo inequivocabilmente e definito perchè, a seconda del contesto, il lessema in causa può venir sostituito da un lessema o dall'altro tra quelli che lo definiscono." U. Castagnotto, *La semantica,* „Parole e metodi. Bollettino dell'Atlante Linguistico Italiano", II, 1971, p. 212.

ca „collocability" (Firth)[50], „phraseological binding" sau „cliché formation"[51], „restricție selectivă"[52], „solidaritate lexicală[53]", „limitare funcțională[54]" ș.a.

Necesitatea precizării termenului regent apare în primul rînd atunci cînd sememul adjectival pare apt — judecînd după formularea definiției — să determine mai multe clase semantice decît cele pe care le determină de fapt. De exemplu, CLĂPĂUG = *mare și aplecat în jos*. Specificarea *despre urechile oamenilor și animalelor* (eventual numai *despre urechi*) se impune. Sememul definit „de cea mai mare importanță" și redat prin CAPITAL se aplică numai unor inanimate, deși, în principiu, *orice* ar putea fi apreciat ca de maximă însemnătate (cf. sintagmele nereperate **poet capital*, **mărfuri capitale*). În al doilea rînd, indicațiile despre conținutul substantivului regent virtual se impun cînd acesta diferențiază un adjectiv de un sinonim sau de sinonime ale sale, cf. fr. *aigu* și *pointu*[55], *venimeux* (despre animale) și *vénéneux* (despre plante), germ. *breit: weit* și *schmal: eng*[56], adjectivele latine care exprimă vîrsta *senex* (despre persoane), *vetulus* (despre animale, plante), *vetus* (despre lucruri)[57], rom. *cafeniu*, *castaniu*, *căprui*, *maroniu*, *șaten*.

Uneori adjective sinonime au distribuție diferită, fără ca între substantivele regente deosebirea semantică să fie netă (termenii regenți pot fi chiar sinonimi!), de exemplu fr. *gros chagrin — grande douleur — grave souci*[58], it. *a testa nuda — a capo scoperto*[59].

Un aspect aparte al sinonimiei : în seria de sinonime, clasa de termeni regenți a unuia e inclusă în aceea a altuia, de exemplu DEFUNCT și RĂPOSAT se referă la persoane, iar MORT atît la persoane, cît și la animale; cf. și VÎLVOI (numai despre părul oamenilor), față de CIUFULIT și ZBÎRLIT.

În metalimbajul nostru, clasa semantică a substantivului regent virtual va fi simbolizată prin semul 'R(x)', unde (x) ia valori ca 'om',

[50] Vezi J. Lyons, *op. cit.*, p. 49.

[51] U. Weinreich, *On the semantic structure of language*, în J. H. Greenberg (ed.), *Universals of languaje*, Cambridge, Mass., 1966, p. 180 („*runcible* implies *spoon* and *shrift* implies *short*").

[52] În semantica generativă : J. J. Katz, P. Postal, *An integrated theory of linguistic descriptions*, Cambridge, Mass., 1965 ; cf. Jaap Spa, *Quelques problèmes concernant la composante sémantique de la grammaire transformationnelle*, „La linguistique" 6, 1970, p. 27.

[53] E. Coseriu, *Lexicalische Solidaritäten*, în „Poetica" I, 1967, p. 293—303 (= *Teoria del linguaggio*, p. 303—316).

[54] A. Rey, *Les dictionnaires: Forme et contenu*, în „Cahiers de lexicologie", VII, 1965, 2, p. 90.

[55] J. Dubois, *Distribution, ensemble et marque dans le lexique*, în „Cahiers de lexicologie" IV, 1964, 1, p. 9.

[56] M. Wandruszka, *Sprachen. Vergleichbar und unvergleichlich*, München, 1969, p. 32, 59—60.

[57] E. Coseriu, *Teoria del linguaggio*, p. 241.

[58] Cit. de E. Coseriu, *Probleme der romanischen Semantik*, p. 39.

[59] G. Francescato, *Nudo, Spoglio, Scoperto. Una esercitazione di polisemia differenziale*, în *Interlinguistica. Festschrift Wandruszka*, Tübingen, 1971, p. 120.

'sunet', 'cal'[60]. Criteriul de clasificare 'K(x)' se aplică clasei de substantive 'R(x)'; această relație între două seme S va fi notată cu operatorul Δ. De exemplu, RĂCOROS = 'R(timp)' Δ 'K(temperatură)' $\leftarrow$ 'neg' $\leftarrow$ 'aprox'.

Specificarea lui 'R(x)' e inutilă cînd se deduce din 'K(x)', e oarecum inclusă în acesta; de exemplu, nu vom scrie:

OBTUZ$_2$ = 'R(om)' Δ 'K (inteligență)' $\leftarrow$ 'neg' $\leftarrow$ 'max'[61];
CLĂPĂUG$_2$ = 'R(om)' Δ 'K(inteligență)' $\leftarrow$ 'neg' $\leftarrow$ 'nedef'.

Spre deosebire de sinonime, care diferă adesea prin 'R(x)', antonimele au în genere aceiași termeni regenți[62]. Excepțiile, totuși, nu lipsesc. De exemplu, ORDINAR$_1$= *obișnuit, comun* are un 'R(x)' mai sărac decît antonimul său, EXTRAORDINAR.

3.10. După cum s-a văzut, analiza structurală propusă aici utilizează **seme** S, legate între ele prin **operatori.** Modul de legare a **semelor** S în conținutul unui adjectiv este o „sintaxă" a trăsăturilor semantice distinctive, o combinatorie de elemente simultane. Am introdus în cercetarea de față numai trei operatori : $\leftarrow$, $\cdot$ și Δ, a căror semnificație rezultă din următoarele tipuri de formule :

'A' $\leftarrow$ 'B' = 'B' determină, modifică, specifică 'A';

'A' $\cdot$ 'B' = 'A' și 'B', adică sememul definit are, în variație liberă, ambele seme;

'A' Δ 'B' = 'B' se aplică lui 'A'.

Într-o fază mai avansată, metalimbajul semanticii structurale va avea nevoie și de alți operatori.

Traducînd exemplele românești analizate de noi cu **seme** S și operatori în alte limbi, se vede că, în linii mari, aceleași seme și aceiași operatori pot explica și sememele adjectivale echivalente din franceză, italiană, engleză etc., ceea ce sugerează posibilitatea construirii unui metalimbaj cvasi-universal al semanticii structurale [63].

Noiembrie 1972

Facultatea de limba și literatura română
București, Edgar Quinet 5—7

[60] E. Coseriu, *Teoria del linguaggio*, p. 311—316.

[61] Sememul OBTUZ$_1$ = *mai mare de 90 de grade* cere specificarea substantivului regent (totdeauna *unghi*). Cînd (x) din 'R(x)' este nu o clasă de cuvinte, ci unul singur (de exemplu, *unghi*), variabila corespunzătoare lui (x) va fi scrisă cu litere majuscule : 'R (UNGHI)', pentru a arăta că (x) e un lexem.

[62] O. Ducháček, *op. cit.*, p. 59. „Interacțiunea termenilor antonimi se reflectă pe plan sincronic prin distribuție similară (nu întotdeauna identică), precum și prin capacitatea lor de a se îmbina cu aceiași termeni." L. Wald, *op. cit.*, p. 80.

[63] „I componenti che la varie lingue adoperano per comporre i significati delle parole del loro lessico sono, altrettanto probabilmente, in larga misura gli stessi, vale a dire universali." (D. Parisi, *Analisi componenziale del lessico in psicolinguistica*, în *La Grammatica. La Lessicologia. Atti del I e del II convegno di studi* [della Società di linguistica italiana], Roma, 1969, p. 147).

Traits sémantiques adjectivaux

(R é s u m é)

Les définitions lexicographiques des adjectifs utilisent un nombre limité d'expressions très fréquentes ('qui', 'peu', 'plein de', 'digne de', etc.). Ce sont les ,,sèmes L'', dont certains sont synonymes, d'autres antonymes ou polysémantiques. L'auteur les remplace par des sèmes plus abstraits et plus généraux, tels que les sèmes S polaires, quantificateurs, etc. A l'intérieur d'un contenu adjectival, les sèmes sont liés entre eux par des opérateurs. Les membres de plusieurs paradigmes adjectivaux du roumain sont décrits à l'aide de ce métalangage, qui relève de l'analyse componentielle.

SCL, an XXIV, nr. 2, p. 139–154, Bucureşti, 1973.

TATIANA SLAMA-CAZACU

CORPUSURI DE ACHIZIŢIE, CORPUSURI ABERANTE ŞI SISTEME IERARHICE DE ERORI ÎN DIVERSE SITUAŢII CONTRASTIVE*

Se prezintă o teorie şi o metodologie de analiză contrastivă care constituie o direcţie în parte personală, precum şi primele rezultate a două cercetări de mai mare amploare bazate pe acestea. Deoarece prin analiza *in abstracto* a celor două sisteme (limbă bază şi limba ţintă) nu se pot evidenţia anticipat toate punctele nevralgice ale procesului de învăţare a unei limbi străine, se arată necesitatea analizei erorilor apărute în cursul întîlnirii efective, la elev (*in discendi*), a celor două sisteme lingvistice. Spre deosebire de modul în care se efectuează în mod obişnuit analiza erorilor, autoarea preconizează alcătuirea unui *corpus de achiziţie*, din care se selecţionează *corpusul aberant* (erorile), pentru a se alcătui apoi, prin proceduri statistice, *sistemul ierarhic de erori*.

1. Lingvistica (analiza) contrastivă preconizează punerea în legătură a fenomenelor care apar în procesul de învăţare a unei limbi străine cu asemănările sau deosebirile dintre cele două limbi — limba bază (LB) şi limba ţintă (LŢ).

Vor fi prezentate aici o teorie şi o metodologie în analiza contrastivă care constituie o direcţie în parte personală (vezi şi 15 ; 25 ; 26 ; 27 ; 28 ; 29 ; 30 [1]), precum şi primele rezultate a două cercetări de mai mare amploare bazate pe acestea. Atît teoria cît şi metodologia expuse aici depăşesc cadrul şi limitele lingvisticii contrastive, pe care încearcă să o completeze şi să o corijeze printr-o abordare mai apropiată de realitatea practică, vie, a procesului de învăţare a unei limbi străine. Datorită acestei particularităţi, abordarea este în mod *firesc* de natură „psiholingvistică" : perspectiva psiholingvistică nu este o concepţie supraadăugată intenţionat, ci este generată şi chiar *impusă* de însăşi realitatea procesului de învăţare şi predare a limbilor străine, adică izvorăşte în mod firesc din această realitate.

* Articolul face parte, în mare măsură, din activitatea desfăşurată de autoare în cadru „Proiectului de analiză contrastivă Română-Engleză" (RECAP) şi reia conţinutul unor comunicări prezentate la : sesiunea RECAP organizată la Universitatea din Cluj (29—30 mai 1972), Universitatea din Braşov, Catedra de limbi străine (10 iunie 1972) şi Congresul Internaţional de Lingvistică Aplicată (Copenhaga, august 1972).

[1] Cifrele din paranteză trimit la bibliografia de la sfîrşitul articolului.

1.1. Teoria şi metodologia subsecventă de la care au pornit cercetările prezentate aici pot fi exprimate sintetic astfel:

Un studiu contrastiv cu scop aplicativ, deci făcut în vederea ameliorării procesului de învăţare/predare a unei limbi, nu se poate rezuma la simpla comparare *in abstracto* a celor două sisteme, care se confruntă de fapt în conştiinţa elevului (voi folosi aici acest termen pentru engl. *learner* „persoana care învaţă"). Pe lîngă caracteristicile proprii fiecărui sistem lingvistic, în procesul de învăţare intervin şi variabile subiective (gradul şi modul de acumulare şi sistematizare individuală a fiecăreia dintre cele două limbi, fondul de particularităţi psihologice ale individului, motivaţia, în general „istoria" fiecărui individ); intervin, de asemenea, şi variabile ţinînd de metoda de predare, de profesor, de contextul general în care se face învăţarea, şi, în sfîrşit, variabile reprezentate prin caracteristici general umane ale procesului de învăţare. Ca atare, predicţiile enunţate pe baza unei analize contrastive *in abstracto* nu au şansa de a fi validate de realitatea practică, în care se conjugă mult mai multe variabile, neincluse în sistemul de raţionamente predictive implicat în simpla comparare lingvistică a celor două sisteme (Este, poate, necesar să specificăm că o asemenea abordare nu este mai puţin fundamentată *teoretic* decît cealaltă, că ea nu exclude utilizarea, în anumite faze ale procedurii, a aportului lingvisticii teoretice, dar, pe de altă parte, că analiza lingvistică *in abstracto* nu este sinonimă cu teoria lingvistică şi nici nu este singura modalitate teoretică a lingvisticii).

1.2. Metodologia preconizată este o analiză psiholingvistică, pornind de la dinamica procesului de învăţare a unei LŢ, în mare parte prin analiza erorilor (dar nu numai prin aceasta), în condiţiile concrete ale existenţei unei anumite LB, într-un context (metodă, grup de elevi, condiţii situaţionale etc.) mai mult sau mai puţin omogen (variaţiile datorate unor particularităţi individuale fiind, în linii mari, estompate printr-o elaborare statistică a datelor).

De ce o analiză a erorilor, de ce să se aleagă „erorile" drept parametru pentru stabilirea modului cum se produce întîlnirea celor două sisteme în cursul învăţării? Din diversitatea de fapte care pot apărea în cursul investigării procesului de învăţare a unei limbi străine (exprimări corecte, exprimări incorecte sau erori, realizări cantitative de-a lungul curbei exerciţiului, ritm general de învăţare etc.), faptele cheie, semnificative pentru prognoza învăţării, sînt erorile. Alegerea acestui parametru este susţinută de argumentul că eroarea arată concret, într-o exprimare lingvistică, un punct nevralgic în învăţare, deci o „dificultate" [2]: în mod logic, pentru ameliorarea procesului de învăţare, trebuie îndepărtate stavilele care opresc procesul normal, de unde urmează că trebuie să fie preîntîmpinate sursele de eroare. Evident, deci, este necesar ca acestea să fie cunoscute.

1.3. „Analiza erorilor" nu este o procedură nouă în lingvistica aplicată şi nici în studiile contrastive. Însă metodologia pe care am preconizat-o (15; 25; 26; 27; 28; 30) şi care are un fundament teoretic în analiza de contact a celor două sisteme în elev — *in discendi* (15) — se deosebeşte fundamental, prin teoria şi metodologia ei, de procedurile obişnuite (deoa-

[2] Vezi şi G. Nickel (17, p. 219): „The problem of difficulty plays a very important role in connection with language teaching and language learning".

rece chiar atunci cînd acestea depăşesc simpla observaţie empirică în clasă, printr-o investigaţie ştiinţifică, această investigaţie nu este bazată pe o teorie de ansamblu şi, în orice caz, nu se bazează pe conceptele şi procedurile despre care vom vorbi—„corpus aberant"—, elaborarea statistică a datelor etc. ; vezi 1 ; 2 ; 4 ; 5 ; 11 ; 19 etc.). De asemenea, metodologia preconizată prevede un studiu aprofundat al faptelor care derivă din întîlnirea celor două sisteme în elev, prin alcătuirea — pe baze obiective — a unui *corpus de achiziţie* (CAc), a unui *corpus aberant* (CAber) şi a unui *sistem ierarhic* de erori (SIE).

I. Primul principiu al acestei metodologii — pe care nu-l mai explicăm aici pe larg (vezi 15 ; 25 ; 27 ; 28) — este *necesitatea culegerii de fapte*, în locul unei simple comparări pe baza unor gramatici, dicţionare etc. : deci principiul *investigării întregului proces de însuşire a unei LŢ în condiţiile unei anumite LB prin culegerea de fapte.*

II. Al doilea principiu cere *stabilirea unui CAc*, care va înlocui (sau cel puţin va completa neapărat) orice alt corpus constituit într-un mod artificial pentru problema în chestiune, ca de pildă colectarea de cuvinte din dicţionare sau din texte în LŢ cu corespondentele lor în LB etc. (vezi, de exemplu, „the translation method based on a corpus of examples", folosind The Brown Corpus, în Proiectul engleză-sîrbocroată, cf. 9, p. 36 ş.u., sau corpusul bazat pe fraze luate din „novels, magazines and scientific works" din Proiectul engleză-polonă, cf. J. Fisiak, în 11, p. 93). Acest CAc va arăta atît punctele sensibile şi proporţia de achiziţii „greşite", cît şi proporţia stăpînirii LŢ în diverse etape, oferind un material util pentru alcătuirea manualelor, exerciţiilor de limbă etc.

CAc trebuie constituit pe baze ştiinţifice, obiective, prin observaţie sistematică şi mai ales prin investigaţii experimentale (compoziţii, dictări, completare de fraze şi traducere, înregistrare de dialoguri etc.), în condiţii controlate şi constante, notîndu-se în protocoale întregul context (vezi 25 ; 26), folosind aceeaşi schemă experimentală pentru toţi subiecţii aflaţi în diverse stadii de învăţare, pentru a exista un mijloc comun de comparare ; probele au în vedere atît emiterea, cît şi receptarea în diverse faze ale achiziţiei, permiţînd astfel şi eventuala validare a ipotezei „sistemelor aproximative" (vezi 14 ; 15).

III. Deşi întregul CAc este important pentru investigarea completă a învăţării unei LŢ, pe baza unei anumite LB, este necesar — pentru motivele invocate mai înainte — să se poată face o analiză aprofundată a punctelor sensibile, prin distorsiunile sau erorile în exprimare sau receptare. Analiza acestor fapte relevante pentru predicţia dificultăţilor în achiziţia unei anumite LŢ, în contact cu o anumită LB, deci a distorsiunilor în diverse etape ale învăţării, face necesară *existenţa unui CAber*, constituit prin proceduri experimentale controlate, care îl deosebesc de materialele colectate în cadrul diverselor cercetări consacrate analizei erorilor. (Acesta este al treilea principiu preconizat.) CAber este obţinut prin selectarea din CAc a faptelor caracterizate drept „erori", pe baza unei elaborări a materialului şi a unui sistem de criterii precise pentru clasarea erorilor (vezi 29).

Desigur că se pune aici şi problema, nu prea uşoară întotdeauna, a stabilirii naturii aberante a diverselor enunţuri. Există însă erori care sînt evidente — ca *go/goed* (în loc de *went*) sau pluralul *foots* etc. Există alte erori care pot fi stabilite cu relativă uşurinţă dacă enunţul este integrat în

context sau dacă enunţul este conform cu „uzul" în limba respectivă (desigur că, din punct de vedere morfologico-sintactic pur formal — în sensul analizelor generativ-transformaţionale care ar face abstracţie de substratul semantic —, fraza *with the cheeks full of tears* este „acceptabilă" gramatical, dar ea contravine în engleză semnificaţiei componentelor *cheeks* şi *full* (în esenţă, „uzului"). Există, în sfîrşit, enunţuri asupra cărora uneori pot apărea dubii dacă ele constituie erori, deoarece „se poate spune şi aşa" (variante opţionale stilistice, asupra cărora uneori decid cu greu chiar vorbitorii de limbă maternă, fie ei şi lingvişti). Asemenea ultime erori pot să nu fie integrate în tabele sau în SIE.

Evident, sistemul de clasare a erorilor pune, de asemenea, probleme deosebit de dificile. Între altele, apare desigur necesitatea de a se face apel la o concepţie teoretică lingvistică pentru alcătuirea acestui sistem (ceea ce nu înseamnă însă că se recurge la o analiză anticipată *in abstracto*) [3]. Dificultăţile legate de realizarea sistemului de clasare a erorilor — şi, în general, de stabilirea caracterului unui enunţ de a constitui o „eroare" — nu constituie însă un obstacol de netrecut şi nici un argument împotriva „analizei erorilor", care se impune cu necesitate. Dealtfel, aceste dificultăţi ţin şi de etapa de „studii pilot", care desigur că poate fi depăşită.

O întrebare care se pune de obicei în cazul analizei erorilor — şi care se poate pune cu atît mai mult atunci cînd se intenţionează să se constituie chiar un „corpus aberant" — este dacă în cursul investigaţiilor apar toate erorile pe care le pot produce toţi vorbitorii LŢ sau cel puţin toate erorile specifice. Trebuie subliniat în primul rînd faptul că ar fi un nonsens, din punct de vedere ştiinţific, a se pretinde să se realizeze un „corpus exhaustiv", dar şi a se pretinde că acesta ar fi absolut necesar. Argumentul lui G. Miller [4] că, pentru a auzi toate frazele de 20 de cuvinte posibile în limba engleză, i-ar trebui unui vorbitor nativ 100.000.000.000 de secole şi că totuşi învăţăm limba, este absolut valabil şi în cazul de faţă: un corpus exhaustiv nu ar putea fi colectat nici în cursul cîtorva generaţii de cercetători. Totuşi, dacă este justă baza calculului probabilităţilor, putem avea convingerea că există probabilitatea ca, într-un corpus suficient de amplu, colectat de la un număr destul de mare de subiecţi variaţi, în condiţii diverse (şi utilizînd probe diverse), să apară toate tipurile de erori (nu toate detaliile lor: de exemplu, erori în folosirea prepoziţiilor, dar nu neapărat concretizate prin *toate* prepoziţiile) şi îndeosebi erorile semnificative: „semnificativitatea" erorilor fiind dată de valoarea lor în promovarea sau împiedicarea comunicării, dar şi de *frecvenţa* lor în lotul respectiv de subiecţi. Dealtfel, acesta este şi unul dintre argumentele care susţin necesitatea stabilirii frecvenţei diverselor erori şi a rangului acestor frecvenţe, adică necesitatea celui de-al patrulea principiu pe care îl vom discuta.

IV. Un al patrulea principiu al metodologiei pe care o preconizez este *stabilirea SIE*. O sistematizare ulterioară în CAber este necesară, pentru a se preciza valoarea exactă a fiecărei erori (atît din punctul de

[3] Noi am căutat ca acest sistem, fără să fie eclectic, să includă cît mai multe posibilităţi de interpretare ulterioară, iar prin detaliile de ordin „tradiţional" la care ajunge („prepoziţie", „articol" etc.) să poată fi utilizat şi de profesorii care predau limba după codul sau metalimbajul „clasic".

[4] G. Miller, *The psycholinguists*, în *Psycholinguistics* (ed. C. Osgood, T.A. Sebeok), Bloomington, Indiana University Press, 1965, p. 299.

vedere al funcţiei de comunicare, cît şi din acela al frecvenţei de apariţie a erorii). Se constituie astfel o ierarhizare, care arată punctele sensibile — şi ierarhia lor — în achiziţia unei anumite LŢ pe fondul unei anumite LB. Această sistematizare ierarhică este obţinută prin prelucrarea statistică a elementelor din CAber. Procedura implică stabilirea mai întîi a unor SIE parţiale (pentru diverse etape, pentru diverse categorii de elevi etc.), după care se poate realiza — ca punct final, obţinut prin cercetări destul de laborioase, dar necesare — SIE general, tipic pentru învăţarea unei LŢ pe fondul unei anumite LB.

1.4. Întreaga strategie a cercetărilor contrastive se poate modifica, în consecinţă, prin stabilirea CAc, CAber, SIE, deoarece acestea oferă lingvistului posibilitatea de a-şi verifica predicţiile enunţate *in abstracto*, anterioare elaborării corpusurilor, dar oferă şi mijlocul de a selecta pe baze obiective, şi economice totodată, aspectele cele mai relevante pentru un studiu lingvistic contrastiv *in abstracto*. În mod evident, efortul pentru realizarea acestor corpusuri şi a SIE este compensat, dacă se compară strategia unei asemenea cercetări condusă de la început în acest mod, cu aceea în care se pierde un timp care în parte se dovedeşte *inutil* pentru practică, consacrat analizei abstract-comparative a unor aspecte alese impresionist, la întîmplare — care se dovedesc ulterior a fi uneori minore sau chiar nesemnificative — şi fără posibilitatea controlării imediate a predicţiei.

Utilizarea acestei metodologii poate, pe de o parte, să furnizeze date pe baza cărora să se amelioreze procesul de învăţare a limbii respective, deoarece se arată punctele sensibile majore şi, în general, sistemul de erori cu ierarhia lor ca frecvenţă şi valoare de comunicare. Elaborarea materialelor didactice, programa de învăţămînt, tehnica predării vor ţine seama de aceste puncte nevralgice, vor eşalona cronologic faptele de limbă astfel încît acestea să fie însuşite în raport cu „pericolele de erori", vor insista asupra lor printr-o procedură adecvată etc.

Pe de altă parte, însă, această metodologie poate şi să valideze ipoteza iniţială, că studiul contrastiv *in abstracto* este virtual ineficient în emiterea unor predicţii complete şi exacte asupra *tuturor categoriilor* de dificultăţi în învăţarea unei limbi străine şi, ca atare, această procedură nu are decît cel mult o valoare complementară (în orice caz, nu de procedură unică), dacă studiul respectiv are în vedere un scop aplicativ (practica învăţării şi predării limbii străine în cauză), adică dacă are drept punct final situaţia din „clasa de limbă" sau în general situaţia de achiziţie a unei limbi străine. Dacă în cercetare vor apărea fapte care *ipso facto* nu vor putea fi puse vreodată în lumină de analiza contrastivă *in abstracto*, atunci procedura *in abstracto* va fi invalidată din punctul de vedere al utilităţii ei practice; iar, pe de altă parte, apariţia acestor fapte constituie un argument în favoarea utilizării celeilalte proceduri, a analizei sistematice şi a prelucrării statistice a erorilor.

2. Metodologia pe care am expus-o sumar mai înainte a fost în parte aplicată (adică nu *total* în acord cu detaliile de procedură materială pe care personal le susţin, dar care nu s-au putut realiza întotdeauna pe măsura intenţiilor). Aplicarea s-a realizat în cadrul a două cercetări de amploare: una elaborată complet pe baza acestei metodologii (cercetarea pe care o denumesc *o LŢ (Româna) şi 22 de LB*, efectuată la „Cursurile de

vară de limba şi literatura română" ale Universităţii din Bucureşti, de la Sinaia — CVS, iar cea de-a doua incluzînd metodologia preconizată numai ca una dintre părţile ei metodologice, ca una dintre direcţiile ei de cercetare — cercetarea intitulată Romanian-English Contrastive Analysis Project : RECAP).

2.1. *O LŢ (Româna) şi 22 de LB* (CVS). Cercetarea a început cu mai mulţi ani în urmă, însă a fost efectuată mai sistematic în anii 1970 şi 1971 (şi continuă), de către T. Slama-Cazacu şi G. Doca — doctorand în psiholingvistică —, cu metodologia prezentată mai înainte. Este prima cercetare amplă care are în vedere limba română ca limbă străină predată unor subiecţi cu diverse limbi materne (aromână, bulgară, cehă, daneză, engleză, flamandă, franceză, germană — incluzînd aici şi germana vorbită de subiecţii austrieci — greacă, italiană, japoneză, maghiară, norvegiană, olandeză, polonă, portugheză, rusă, sîrbo-croată, slovenă, spaniolă, suedeză). Metoda de predare anterioară nu a putut fi controlată, dar metoda de predare la CVS a fost aceeaşi : pentru începători şi cursanţi de nivel mediu, pe baza manualului B. Cazacu şi colab., *Cours de langue roumaine*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1967, şi *A course in modern Romanian*, *ibid.*, 1969 ; pentru avansaţi, texte literare şi gramaticale, comentarii lexicale, stilistice etc.

Un număr total de 246 de subiecţi a fost împărţit în 3 categorii : începători (I), nivel mediu (II), avansaţi (III). S-au aplicat 5 tipuri de probe experimentale, în condiţii suficient de bine controlate : compoziţie liberă (pe o temă dată), dictare (text imprimat pe bandă de magnetofon, dictat în 3 modalităţi de ritm şi segmentare a porţiunilor incluse într-o unitate de enunţare ; ritmul de bază a fost stabilit prin dictarea textului unui subiect român cu 4 clase elementare), exerciţii gramaticale (selectarea răspunsului corect, completare de lacune) şi înregistrare a 20 de minute de dialog şi naraţiune liberă.

CAc este compus din 750 de lucrări şi 50 de înregistrări. CAber a fost extras prin corectarea lucrărilor de către G. Doca, ajutat de M. Cvasnîi, care au lucrat pe baza unor criterii iniţial stabilite împreună cu T. Slama-Cazacu, care a revăzut apoi probele corectate. Intabelarea erorilor s-a făcut de către G. Doca şi M. Cvasnîi, fiind în permanenţă revizuită de către T. Slama-Cazacu, pe baza unui sistem elaborat de G. Doca şi T. Slama-Cazacu (vezi şi 29), pe care îl vom prezenta în alt loc.

Sistemul de clasare a erorilor porneşte de la clasele cele mai generale — „morfologie", „lexic" — şi include specificări detaliate, pînă la exemple concrete ; intabelarea include şi confruntarea erorii cu forma românească corectă şi cu forma din LB, precum şi „explicarea" erorii (Elaborarea statistică, pe baza criteriilor de clasare pentru statistică stabilite de T. Slama-Cazacu, este făcută de G. Doca şi se află în faza finală).

Un total de aproximativ 15.000 de erori (majoritatea colectate din dictări) formează CAber iniţial ; în această primă etapă a cercetării au fost extrase erorile din 440 de lucrări scrise a 141 de subiecţi, colectate în 1970 (înregistrările sînt în curs de transcriere cu concursul cercetătoarei stagiare Monica Dumitrescu, de la Laboratorul de psiholingvistică al Universităţii din Bucureşti).

Scopul acestei cercetări nu a fost — în faza actuală — de a face o tipologie completă a perechilor de limbi comparate, ci de a se releva fapte

comune, care apar în toate situaţiile în care limba română este LŢ (şi, apoi, acelea care apar şi în cazul cînd o altă limbă—ca aceea engleză —este LŢ). Unele rezultate care ne par mai relevate pentru discuţia generală vor fi prezentate ceva mai departe.

2.2. *Cercetarea pentru constituirea SIE în condiţiile învăţării englezei de către vorbitori avînd româna ca limbă maternă* (RECAP) a fost efectuată de autoare (reprezentînd Laboratorul de psiholingvistică) în colaborare cu Catedra de engleză a Facultăţii de limbi şi literaturi germanice a Universităţii din Bucureşti—CE a UB (D. Chiţoran şi colaboratorii), ca parte a RECAP. Această cercetare, bazată, de asemenea, pe teoria şi metodologia expuse mai înainte, este prima în literatură, care se referă la analiza erorilor pentru engleză ca LŢ şi română ca LB şi, de asemenea, prima încercare din literatura de analiză contrastivă privitoare la limba engleză, de a se stabili un SIE.

Au fost obţinute peste 1300 de lucrări, de la studenţii din anii I—V de la secţia de limbă engleză a UB, în anii 1969, 1970 şi 1971, folosindu-se probe de dictare, compoziţie liberă, compoziţie după o serie de imagini, traducere de fraze, dialoguri înregistrate. CAber a fost elaborat prin corectarea lucrărilor de către un colectiv larg (în care au lucrat şi lectori avînd limba engleză ca limbă maternă) şi prin intabelarea erorilor în special de către F. Leucuţia-Băncilă, A. Petrovanu-Cornilescu, D. Spăriosu, în colaborare cu D. Chiţoran şi T. Slama-Cazacu (după un sistem de clasificare elaborat în colaborare de către D. Chiţoran, T.Slama-Cazacu şi colab.— vezi 29 —, diferind în unele aspecte de cel menţionat *supra* 2.1., datorită necesităţii de a fi adaptat la sistemul limbii engleze şi la terminologia engleză). Prelucrarea statistică este în curs şi încă nu avem date cantitative suficiente pentru a preciza care este numărul de erori din care se compune CAber. Analiza erorilor şi examinarea aproximativă a distribuţiei lor pe tabele permit însă unele consideraţii pe care le vom prezenta mai departe (3.1. şi 3.2.).

3. Desigur, importanţa teoretică şi utilitatea practică a rezultatelor obţinute din aceste cercetări vor deveni mai evidente — şi vor apărea diverse date, care, în faza actuală, încă nu pot fi relevate — atunci cînd elaborarea statistică va fi încheiată, şi cu atît mai mult atunci cînd cercetările vor fi completate (în prima cercetare — CVS — prin creşterea numărului de subiecţi, prin adăugarea altor serii de elevi, cu alte limbi materne, prin controlul metodelor de învăţare anterioare participării la Cursurile de vară etc., iar în a doua cercetare — RECAP — prin adăugarea unor elevi aflaţi în alte stadii de învăţare a limbii engleze sau avînd niveluri culturale diverse sau de alte vîrste : începători şi medii — participanţi la cursuri intensive, elevi de şcoală din ultimele clase, copii etc. —, precum şi prin adăugarea datelor privitoare la exprimarea orală, la receptare etc.).

Totuşi este posibil, chiar în această etapă a cercetării, să fie relevate anumite date care se impun cu evidenţă şi a căror valoare nu poate fi negată, cu atît mai mult cu cît ele apar în *ambele cercetări*, deşi au participat subiecţi diferiţi, provenind din medii diferite, deşi LB şi LŢ au fost diferite, deşi stadiile de învăţare au fost variate, deşi experimentele s-au făcut în contexte diferite, iar corectarea şi intabelarea s-au făcut în parte de către persoane diferite.

Această confruntare a rezultatelor celor două cercetări conferă şi o semnificaţie metodologică specială articolului de faţă, deoarece putem

consemna, pentru prima oară, o verificare a metodologiei bazate pe conceptele de CAber şi SIE şi chiar o analiză a erorilor în contexte diverse (cu un mare număr de limbi diferite în calitate de LB, cu limba română ca LŢ şi, în sfîrşit, cu perechea de limbi Engleză-Română) [5].

3.1. Un prim rezultat de interes metodologic (pe lîngă acela intrinsec, al faptelor ca atare) este validarea ipotezei cu privire la *importanţa stabilirii SIE*, adică a frecvenţei erorilor în ordinea lor ierarhică. *Anumite categorii de erori apar ca mult mai frecvente* decît altele, la toţi subiecţii. De pildă, în cazul învăţării limbii engleze, pe fondul limbii române ca LB, la toţi subiecţii studenţi apar ca foarte frecvente erori privitoare la folosirea *prepoziţiilor* (mai ales *about*, *at*, *in*, *of*, *on*, *to*, *with*) sau a *articolului* (articolul hotărît fie lipseşte, fie este incorect plasat). Exemple de erori în folosirea prepoziţiilor (majoritatea sînt efecte ale unei influenţe a limbii române) : *to discuss about*, *thinking at* [of]; *thinking to*[of]; *desire of* [for] *peace; desire* [thurst] *of* [for] *power; looked to* [at; într-un context unde numai *at* este acceptabil] *her; told to her mother* [+] [6], *my view upon* [of] *Sh.; told them with* [in] *a loud voice; happened with* [to] *her; the same opinion with* [as] *me* [mine]; *be ironical with* [to] *me*. Alte erori se datorează probabil influenţei stocului anterior acumulat de către elevi din LŢ, deoarece nu există nici o formă corespunzătoare în română : *on* [in] *my opinion; arrived to* [at] *her parents*.

Subliniez că interesul citării acestor erori nu stă în simpla lor existenţă — care poate fi stabilită şi prin metoda obişnuită de analiză a erorilor —, ci în faptul că frecvenţa lor este mult mai mare decît a altora şi că acest rang de frecvenţă poate fi stabilit obiectiv, pe baze statistice (prin aplicarea testelor care precizează semnificativitatea diferenţelor statistice sau dispersia în cadrul lotului etc.). Desigur, o interpretare corolară este necesară : stabilirea valorii din punctul de vedere al funcţiei de comunicare, în raport cu frecvenţa ca atare a diverselor erori. Aşadar, procedeul statistic de comparare a diverselor tipuri de erori trebuie completat cu o analiză calitativă, care să ofere posibilitatea evaluării importanţei erorilor din punctul de vedere al unei distorsiuni în funcţia de comunicare.

O comparare a erorilor nu numai din punctul de vedere al naturii lor, ci şi din acela al frecvenţei, în situaţii în care este implicată o altă LB (de pildă maghiară-engleză) şi se aplică *exact* aceeaşi metodologie, va oferi date eficiente atît pentru situaţia practică din clasă, cît şi pentru problema teoretică a unei anumite tipologii lingvistice sau pentru problema lingvisticii aplicate, care preocupă în mod deosebit pe autoarea studiului de faţă — şi anume aceea a unor universalii ale învăţării limbilor străine şi poate chiar a celei materne de către copii (problemă despre care va fi vorba mai departe).

3.2. Analiza rezultatelor permite şi validarea altei ipoteze [7], şi anume aceea a existenţei unor erori datorate nu numai a) întîlnirii celor două

[5] Ulterior s-au adăugat alte analize, fragmentare şi nebazate pe concepţia şi metodologia expuse aici.

[6] Simbolul + = corect este fără prepoziţie.

[7] Prin aceeaşi metodă s-ar putea depista şi erorile datorate nu unor artefacte (accidente, întîmplări în timpul probelor), ci unor factori fundamentali, dar extrinseci celor lingvistici (motivaţia, metoda etc.), care nu s-a intenţionat să fie urmăriţi în această cercetare.

sisteme, LB și LȚ, și influenței dominante a LB (deci specifice fiecărei perechi de limbi—română-franceză, română-engleză etc.), ci și b) generate de însăși LȚ (limba română în cazul cercetării de la CVS, limba engleză în cazul RECAP); aceste din urmă erori pot fi datorate fie α) particularităților intrinsece ale LȚ, fie β) stocului personal în LȚ acumulat de elev pînă în momentul probei.

Exemple din prima categorie (a), adică de influență a LB (greșeli tipice, care susțin și validitatea ipotezelor contrastive). Pentru engleză ca LȚ — pe lîngă exemplele date mai înainte, referitoare la folosirea greșită a unor propoziții — : *I remember me* [rom. *îmi amintesc*]; *with her cheeks full of tears* [rom. *cu obrajii plini de lacrimi*] (student anul I), eroare de uz; *give me it* [rom. *dă-mi-o*]; *which is the truth?* [rom. *care e adevărul?*]; *before the table* [rom. *în fața mesei*]; *proffered some strong insults at his address* [rom. *a proferat insulte la adresa lui*] (student anul II); sau o greșeală generală: *universitary center* [rom. *centru universitar*].

Pentru română ca LȚ: *avem petrecut* [= *am petrecut* „have enjoyed"], eroare produsă de subiecți de limbă germană și engleză (limbi în care verbele *haben*, respectiv *to have*, au aceeași formă cînd sînt utilizate ca auxiliar sau ca verb predicativ, pe cînd în română *a avea* are forme diferite la pers. I și II pl., cînd e folosit ca auxiliar — *noi am petrecut* — sau ca verb predicativ — *noi avem cărți*).

Exemplele pentru categoria b) (erori generate de particularități ale LȚ sau de stocul în LȚ) sînt cele care validează ipoteza amintită și ne vom opri ceva mai mult asupra lor:

Pentru română ca LȚ: *Ex. I.* Subiecți vorbind engleza americană, engleza britanică, austriaca, polona, rusa (nivel mediu) formează gerunziul verbului *a vedea* nu *văzînd*, ci: *vedînd* (de la *a vedea*, [el] *vede*, aplicînd apoi o „regulă") [8]. De asemenea, subiecți avînd diverse limbi ca LB extrag o anumită regulă și o aplică, de exemplu, la pers. III sg. prezent a unor verbe ca: *a(se) înălța*, *a înconjura*, *a prefera*, datorită paradigmelor altor verbe, care au fost învățate înainte și pe baza cărora și-au formulat o regulă: *se înălțează* (francez, nivel II), *înconjurează* (englez, nivel III — după modelul lui *a corecta* — *corectează*, *a lucra* — *lucrează*, verbe care sînt învățate încă din prima lecție a manualului); sau: *preferesc* (belgian de limbă franceză, nivel I — după modelul lui *a sosi* — *sosesc*). Sau, pentru verbe ca *a îndeplini*, *a termina*, care au la conjunctiv, pers. I sg. *(eu) să îndeplinesc*, *(eu) să termin*, elevii utilizează deseori formele: *să-l îndeplinez* (rus, nivel III), *să nu terminez* (francez, nivel II) (avînd, probabil, ca model verbe de conjugarea I, dintre care unele sînt neologisme [9]: *a aranja* — *aranjez*, *a deranja* — *deranjez*, conjugate cu sufixul *-ez*) [10].

[8] Vezi și într-un studiu anterior (27), erori ca *să mănîncăm* (de la [*să*] *mănînc*).

[9] Faptul că *să nu terminez*, la elevul francez, nu se datorește influenței LB, este certificat de apariția unei erori asemănătoare și la vorbitorul cu limba maternă rusă.

[10] Exemple evidente de erori din aceeași categorie sînt oferite și de un text publicat de unul dintre participanții la CVS din 1971 (aflat însă într-un stadiu mai avansat — de aceea erorile mai frecvente sînt de alt tip, și anume utilizarea greșită a articolelor sau a genitivului, influențate de interferența cu alte limbi cunoscute, ca franceza etc.), scriitorul suedez Per Olof Ekström (7): *comprese de frumosește* (apoi: *atîtea frumosețe*); *nu pot să înghițesc; care se numă Anita; să mă oprește.*

Pentru limba engleză ca LŢ (în RECAP) : *Ex. II : the play was betterly performed* (an. III) [11]; *womens* (an. III); *was sitted; she leaved* [left] *the room* (an. III); *payed no attention* (an. II); *bursted* [burst] *with applause, if he don't* [= *doesn't*, provocat de *I don't*].

Alte erori, care, de asemenea, nu sînt provocate de o influenţă a LB, au această factură :

Ex. III : Charming Prince [= Prince Charming]; *why don't he pay no attention?; he didn't not even speak; You didn't enjoyed* [= enjoy]; *tell* [her] *everything; I am in* [+] *wrong; tomorrow in* [+] *the morning* (frecvent); *she decided to left* [= leave]; *turn to stood; a good playwrighter* [contaminare interesantă, din *playwright* şi *play-writer*]; *what's* [+] *about the other ones?*

Ex. IV : were not so good [= well] *played; a play who* [which] *deals.*

În mod evident, asemenea erori nu au legătură cu influenţa LB (de pildă, în cazul erorii *Charming Prince*, influenţa limbii române ca LB ar fi impus ordinea *Prince Charming* — după modelul *Făt Frumos, Prinţul Negru* etc. ; sau rom. *nu au fost aşa de bine jucate* ar fi trebuit ca în engleză să dea *were not so well* [iar nu *good*] *played* etc.) [12].

O mare parte dintre erori provin din stocul acumulat, datorită intrării în acţiune a unor procedee diverse, dar care sînt tipice procesului de învăţare, oricare ar fi limbile Ţ şi B, şi — fapt deosebit de interesant — la orice vîrstă.

3.2.1. Unul dintre aceste procedee este încercarea de a evita o eroare presupusă, printr-o „supralicitare" („hipercorectitudine") care face pe subiect să ajungă la o eroare reală (vezi *Ex. III* : subiectul a învăţat să conjuge *to enjoy — enjoyed*, iar cînd vrea să utilizeze forma negativă, el caută să pună şi terminaţiile care după el sînt corecte : de aici forma „hipercorectă" *you didn't enjoyed*).

3.2.2. Un procedeu banal — care provoacă greşeli chiar la un stadiu mai avansat, în care la nivelul *conştient* nu ar apărea o asemenea eroare — este producerea unei forme pe baza unui *automatism*, în condiţii de neatenţie, oboseală etc. : de exemplu, propria mea eroare *what I read it doesn't seems very original* s-a produs deşi cunosc foarte bine regula, dar nu mi-am dat seama că am spus *seems* (care ştiam că este o formă eronată în situaţia respectivă) decît cînd mi s-a atras atenţia.

3.2.3. Alt procedeu constă în alegerea greşită a uneia dintre două sau mai multe forme ale aceluiaşi subsistem semantic (vezi *Ex. IV*) ; adesea, alegerea eronată se datorează insuficientei fixări a regulii sau a formei corecte, ceea ce duce la confuzii (*good* şi *well*, *who* şi *which* în *Ex. IV*).

3.2.4. Procedeul cel mai interesant este acela al „regularizării", al extinderii unei reguli şi acolo unde limba a ajuns la o neregularitate (vezi *Ex. I* şi *II*). Pe plan psihologic, mecanismul este acela al unei generalizări, datorată fie neexistenţei în stoc a formei neregulate, dar corecte, fie insta-

[11] Cf. şi erori făcute de cehi, germani etc. în învăţarea limbii engleze : *go/goed* [în loc de *went*], *spend/spended* [în loc de *spent*] etc. (6, p. 19, 21).

[12] Erori similare sînt menţionate de A. G. Sciarone (20, p. 116) la copii olandezi care învaţă franceza : *je suis un livre, j'ai malade* (există o similaritate între perechile de verbe *avoir/être, hebben/zijn*, dar cauza erorilor se află în stocul acumulat în franceză, cu privire la cele două verbe franceze însuşite ca un cuplu de termeni. La fel, copii olandezi, care învaţă fără dificultate folosirea articolului partitiv în franceză *(je n'ai pas de livres)*, fac erori în utilizarea formei negative : *il n'a pas de raison, je n'ai pas de soif (ibid.*, p. 117).

lării cu mai mare pregnanţă a formelor regulate *chiar atunci cînd subiectul a auzit şi forma neregulată sau chiar a şi utilizat-o.*

Acest procedeu este menţionat şi de alţi autori care au făcut studii asupra erorilor (vezi menţiuni în 25; 27; 28; 30). Dar ceea ce este mai interesant — şi acest aspect formează obiectul unui studiu special al autoarei articolului — este existenţa procedeului şi chiar a detaliilor concrete, tipice pentru diversele limbi, atît la adulţii care învaţă o limbă străină, cît şi la copiii mici care învaţă o limbă străină sau care învaţă limba maternă [13].

Reamintesc *Ex. I: înălţează, înconjurează, îndeplinez, terminez, preferesc* — la adulţi care învaţă limba română. Iată erori exact de acelaşi tip la copii români în curs de însuşire a limbii materne: unele provin dintr-o generalizare şi la alte verbe, pornită de la modul de conjugare a majorităţii verbelor de conj. I şi IV (constituind de fapt majoritatea verbelor româneşti), care fac singularul şi pers. III pl. în *-ez* şi *-esc*): [zăpada] *acopereşte florile* (6; 8); *se bucurează că au venit copiii* (4; 2). Uneori se contaminează reciproc chiar verbe de conj. I şi IV: [cîinele] *turbeşte* (5; 2); [el] *viseşte* (4; 3) [din relatarea copilului reiese că a generalizat de la *vopseşte;* cf. şi *a visit*, de la *vopsit*]; *glumează cu copiii* (5; 2) [la 6; 6 acelaşi copil foloseşte forma corectă]; *vopsează...cu vopsea* (4; 9) [din discuţia cu copilul reiese că modelul a fost *pictează*].

Alte erori la copii, bazate pe acelaşi procedeu, dar nu exact în sensul exemplelor menţionate dintre erorile găsite la adulţi: *trebuia să mai are şi un mînz* — [se corectează: *să mai ară*] (6; 9 — dar şi la 3; 0 etc.); sau: *sunteam, sunteai, suntea* etc. (4; 10, 5; 0 etc.); *copiii visez* (3; 5); *se joc băieţii* (3; 8, 5; 5). De obicei copiii produc serii întregi de asemenea regularizări: *vedese, punese, dedese, vinese, spunese, vroese*, la acelaşi copil (4; 10), într-o povestire; *avem lopate şi galete şi trotinete* [evidentă contaminare cu *lopată*, cu asimilarea lui *ă* la *a*]; *tatele* (5; 0) [ca *mamele*]; sau *corn de brade* (6; 5); sau, la 3; 10, dimpotrivă, de la forma de plural corect reface singularul: *brazu* [= *bradul*]; *mase mici* (3; 0); *are două sore* (6; 8) [14]. În sfîrşit, de aici este numai un pas pînă la adevărate creaţii, ca: *o animală* (3; 9, 5; 6); *o soră şi un sor* (4; 3); *luptari* (4; 10); *fericitat; milometru; cîineluş* etc. [15].

3.3. Analiza contrastivă a SIE oferă date interesante şi pentru stabilirea *proporţiei de influenţe ale LB faţă de acelea ale stocului în LŢ*, aspect cu totul nou în analiza erorilor şi pe care ne propunem să-l discutăm după terminarea prelucrărilor statistice în ambele cercetări.

3.4. De asemenea, va fi interesant să se stabilească *frecvenţa de erori datorate unei cauze sau alteia, în raport cu diversele stadii* în procesul de achiziţie. S-ar putea ca erorile datorate stocului („regularizării") să nu fie prea frecvente la elevii avansaţi (cum sînt studenţii de la

[13] Este interesant că faptul este folosit ca argument atît de psiholingvişti care susţin teorii nativiste, cît şi de psihologi behaviorişti şi, în orice caz, este explicat în mod diferit şi contradictoriu de: D. Palermo (18), A. Staats (33), D. McNeill (13), S. Ervin-Tripp (8) sau D. Slobin (31; 32).

[14] Cf. 22, p. 412, 414, 415, ; vezi erori similare în engleză: *goed, goose/gooses* etc. (3, p. 31; 13, p. 421), şi *infra*, erori menţionate de D. Slobin (31, p. 10).

[15] Asemenea „creaţii" (de fapt, bazate pe un stoc şi pe o regulă, iar nu simple produse ale imaginaţiei) apar şi la adulţi, în cursul învăţării unei LŢ, ca o continuare a liniei producerii de erori (vezi *playwrighter* din *Ex. III* etc.).

limba engleză) şi nici în stadiul complet iniţial (cînd încă nu s-a acumulat un stoc suficient, care să permită extragerea unor reguli), dar să caracterizeze o anumită etapă a primelor stadii; dealtfel, acelaşi fapt se observă şi în dezvoltarea limbajului copilului [16].

Pe de altă parte, probabil că erorile datorate influenţei LB sînt mai frecvente atît la început, cît şi în faza avansată. Ipotezele enunţate vor putea fi verificate în curînd, dar această verificare nu depinde numai de prelucrarea statistică a datelor, ci şi de o operaţie anterioară, şi anume interpretarea cauzei sau a sursei fiecărei erori în raport cu LŢ, LB şi cu stocul acumulat în LŢ. Aceste date vor permite, în ultimă instanţă, şi verificarea ipotezei existenţei unor sisteme aproximative (vezi 14; 15), precum şi a conţinutului lor şi a procedeelor care le caracterizează în diversele stadii.

4. *Rezultatele practice* pentru ameliorarea învăţării/predării limbii române ca limbă străină unor vorbitori de diferite limbi şi a limbii engleze pe fondul limbii române ca LB sînt una dintre consecinţele importante ale acestor cercetări.

Dar *concluziile teoretice*, de interes general pentru revizuirea concepţiei despre lingvistica contrastivă şi în general pentru lingvistica teoretică, nu sînt, credem, neglijabile.

Desigur că încă nu se pot trage concluzii definitive, afară de cele care au fost subliniate mai înainte, cu privire la verificarea unor ipoteze (ca ipoteza utilităţii stabilirii SIE, sau a existenţei în mare număr a altor erori decît cele provenite din simpla întîlnire a sistemelor LŢ şi LB, şi în primul rînd a erorilor datorate acumulării unui stoc — relativ redus totuşi — din LŢ, care permite aplicarea procedeului universal pentru învăţare şi anume extragerea şi formularea interioară a unei reguli, super-generalizarea sau „regularizarea").

Cercetarea completă, care va stabili CAc, CAber şi SIE pentru diversele stadii şi apoi un SIE tipic pentru condiţiile întîlnirii unei LŢ cu o anumită LB, este o ţintă pe care teoria şi metodologia discutate aici îşi propun neapărat să o atingă. Dar ţinta finală poate fi, mai departe (evident, pentru o vastă echipă, lucrînd un timp mai îndelungat), compararea dintre rezultatele generale ale unor asemenea SIE pentru fiecare pereche de limbi, oferindu-se astfel datele necesare unei discuţii obiective asupra existenţei şi valorii şi a altor universalii în învăţarea limbilor pe lîngă aceea, certă, a „regularizării", care este dovedită din plin de datele cercetărilor noastre, şi asupra căreia vom reveni în studii ulterioare.

Iulie 1972

Laboratorul de psiholingvistică
al Universităţii din Bucureşti
Bucureşti, Pitar Moş 7—13

[16] Copiii utilizează mai întîi „blocuri sintagmatice" corecte, în mod mecanic, iar ulterior – către 3 ani — încep să facă erori, datorate procedeului „regularizării" limbii — cf. 22. Cf. şi 31, p. 10 : copiii spun *it came off, it broke, he did it,* înainte de a spune *it comed off, it breaked, he doed it ;* vezi şi exemplele *foots* şi *feets (ibid)* — o dovadă că auziseră şi *feet,* dar au început să „regularizeze" pornind de la *această* formă de plural neregulat ! În orice caz, la acelaşi copil se constată adeseori ambele forme — cea corectă şi cea eronată, obţinută prin „regularizare" : Gigi 4 ; 10 *erau boltoce* [= băltoace] *mici,* dar şi : *sunteau boltoce mici* ; acelaşi copil, la 5 ; 0 *numai ochii sunteau deschişi* (—Cum?) *Numai ochii sînt deschişi* [evitînd forma greşită, pune însă verbul la prezent].

BIBLIOGRAFIE

1 BOUTON, CHARLES, *Les mécanismes d'acquisition du français langue étrangère chez l'adulte*, Paris, Klincksieck, 1959.

2 BUTEAU, MAGDELHAYNE, *Students' errors and the learning of French as a second language. A pilot study*, IRAL, 1970, nr. 2, p. 133–145.

3 BROWN, R., CAZDEN, C., BELLUGI-KLIMA, URSULA, *The child's grammar from I to III*, în J. J. Hill (ed.), *Minnesota symposia on child psychology*, vol. II, Minneapolis, Univ. of Minnesota Press, 1968, p. 28–73.

4 CORDER, S. P., *The significance of the learner's errors*, IRAL, 1967, 5, p. 161–170.

5 —, *Idiosyncratic dialects and error analysis*, *ibid.*, 1971, 9, nr. 2, p. 147–160.

6 DUŠKOVA, LIBUŠE, *On sources of errors in foreign language learning*, IRAL, 1969, 7, nr. 1, p. 11–36.

7 EKSTRÖM, PER OLOF, *Jurnal de Anita din Sinaia*, „România literară", 1971, an. 4, nr. 43 [159], p. 29–30.

8 ERVIN-TRIPP, S., *An overview of theories of gramatical development*, în D. I. Slobin (ed.), *The ontogenesis of grammar. A theoretical symposium*, New York—London, Academic Press, 1971, p. 189–212.

9 FILIPOVIĆ, R. (ed.), *Zagreb Conference on English Contrastive Projects* (7–9 dec. 1971), *Papers and discussion*, Zagreb, Institute of Linguistics, 1971, *ibid.*, p. 31–79.

10 —, *The Yugoslav Serbo-Croatian-English Contrastive Project*, în 9, p. 31–79.

11 —, *The Yugoslav Serbo-Croatian-English Contrastive Project. C. Pedagogical materials*, I, Zagreb, Institute of Linguistics, 1971.

12 JERSILD, A., *Child psychology*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, ed. a VI-a, 1968.

13 MCNEILL, D., *The capacity for the ontogenesis of grammar*, în 8, p. 17–40.

14 NEMSER, W., *Approximative systems of foreign language learners*. în R. Filipović (ed.), *The Yugoslav Serbo-Croatian-English Contrastive Project. B. Studies*, I, Institute of Linguistics, Zagreb, 1969, p. 3–12.

15 — and T. SLAMA-CAZACU, *A contribution to contrastive linguistics*, RRL, XV (1970), nr. 2, p. 101–128.

16 NICKEL, G., *Einleitung, A. Grundsätzliches zur Fehleranalyse. B. Zum Problem der Fehlerbewertung*, în 17, p. 1–33.

17 —, *Problems of learner's difficulties in foreign language acquisition*, IRAL, 1971, 9, nr. 3, p. 219–227.

18 PALERMO, D., *On learning to talk: are principles derived from the learning laboratory applicable?*, în 8, p. 41–62.

19 *PAKS — Projekt für Angewandte Kontrastive Sprachwissenschaft*, Arbeitsbericht no. 5, Juli 1970 (Universität Stuttgart).

20 SCIARONE, A. G., *Contrastive analysis — possibilities and limitations*, IRAL, 1970, 8, nr. 2, p. 115–132.

21 SHULMAN, H. G., *Semantic confusion errors in short-term memory*, „Journal of verbal learning and verbal behavior", 1972, 11, nr. 2, p. 221–227.

22 SLAMA-CAZACU, TATIANA, *Contaminările verbale*, în *Relaţiile dintre gîndire şi limbaj în ontogeneză, 3–7 ani*, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1957.

23 —, *Limbaj şi context*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1959 (*Langage et contexte*, Haga, Mouton, 1961).

24 —, *Introducere în psiholingvistică*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1968 (cu *Anexe*, ediţia italiană Bologna, Patron, 1973; ediţia engleză Haga, Mouton, 1973).

25 Slama-Cazacu, Tatiana, *Psycholinguistics and contrastive studies*, în 9, p. 188–207.

26 —, *The Romanian-English Language Project*, în 9, p. 226–235.

27 —, *Contrastive study „in abstracto", or function of the meeting of linguistic systems in the learner? (Contrastive studies in the light of psycholinguistics)*, în *The Romanian-English Contrastive Analysis Project. Reports and studies*, Bucharest, University Press, 1971, p. 57–70.

28 —, *Un problème actuel de l'enseignement des langues et l'approche psycholinguistique: la rencontre des deux systèmes*, comunicare prezentată la *XVIIth International Congress of Applied Psychology (Liège, 25–29 July 1971)*, Colocviul „Achievements and prospects in the applications of psycholinguistics for the teaching of foreign languages", Bruxelles, Editest (sub tipar); *Abstract, ibid.*, 1971, p. 195–196.

29 — and D. Chiţoran, *Report of the group of „Psycholinguistics research"*, în 27, p. 31–48.

30 —, *The concepts of „acquisition corpus", „aberrant corpus" and „hiererchical system of errors" in contrastive analysis*, comunicare la *3rd International Congress of Applied Linguistics*, Copenhaga, 1972.

31 Slobin, D. I., *Introduction*, în 8, p. 3–16.

32 —, *Appendix, An exchange on laboratory studies of language acquisition*, în 8, p. 212–223.

33 Staats, A. W., *Linguistic-mentalistic theory versus an explanatory S–R learning theory of language development*, în 8, p. 103–150.

Acquisition corpuses, aberrant corpuses and hierarchical systems of errors in various contrastive situations

(Abstract)

Foreign-language learning poses the problem of the acquisition of a language (target language-TL) on the background of a former linguistic storage (base language-BL). This makes it necessary to encompass not only a linguistic contrastive study (Cs) (meant to establish the peculiarities of the two systems Ss comparatively), but also a psycholinguistic Cs study (because the two Ss actually meet in the learner : whence various psycholinguistic consequences and a contact analysis of the two Ss in the learner). In the conception the author is advocating, and which implies a psycholinguistic approach, a Cs analysis requires the thorough study of *all* the effects resulting from the meeting of the two Ss. This study implies : 1) *investigation of the whole process* of a TL acquisition, hence establishing an *acquisition corpus* (AcqC) ; 2) *collection of facts;* a) through systematical observation *and* experimental investigation, b) regarding both emission and reception, and c) in various stages of acquisition ; 3) *selection,* from the AcqC, of the relevant facts for predicting difficulties in acquisition and hence for improving the learning process, therefore selection of distortions (interpreted as „errors") : it is consequently proposed to establish an *aberrant corpus* (AberC) on scientific methodological basis ; 4) *systematization* — through statistical processing of the relevant items in the AberC — of the distortions, according to the rank given by their frequency (and importance in communication) in that situation, in various stages of learning and, subsequently, their statistic average — i.e. esta-

blishing the *hierarchical system of errors* (HSE) for the situation when a certain TL meets a certain BL.

Two researches have been carried out, on the basis of this conception : 1) *One TL (Romanian) and 20 BL* (a research at the Summer courses of the University of Bucharest at Sinaia) : the AberC shows both typical errors for each pair (Rom-Dan, Rom-Fr, Rom-Jap, etc.) and *general* errors in learning Rom, irrespective of the BL (some caused by the peculiarities of the BL, others pertaining to ,,universals of learning'', among which the learning stage). 2) *The HSE in the situation of learning English by native speakers of Romanian* (part of the ,,Engl-Rom. Cs. Analysis Project'').

SCL, an XXIV, nr. 2, p. 155–169, Bucureşti, 1973.

FLORENȚA SĂDEANU

MODELE CONTRASTIVE ALE PRONUMELUI RELATIV DIN SPANIOLĂ ȘI ROMÂNĂ

În articol se discută despre metoda cea mai adecvată de cercetare în analiza contrastivă și se propune un model contrastiv care să facă posibil transferul pronumelor relative din spaniolă în română în diferite contexte.

În lingvistica contrastivă se discută foarte mult despre metoda cea mai adecvată care trebuie adoptată, cît și despre ceea ce trebuie să fie de fapt această disciplină.

Aceste discuții, care demonstrează dorința de a realiza ceva cît mai bun, au putut duce uneori la concluzia că de fapt lingvistica contrastivă a ajuns la un impas și că deocamdată nu se văd rezultatele practice scontate.

Primul lucru care trebuie subliniat în legătură cu aceste îndoieli este faptul, care trebuie înțeles de la început, că lingvistica contrastivă nu este o teorie în lingvistică, așa cum sînt lingvistica transformațională generativă sau lingvistica structurală, nici o metodă de descriere cum sînt, de exemplu, metoda constituenților imediați sau metoda distribuțională.

Lingvistica contrastivă se definește mai degrabă prin scopul ei, și anume : mai buna punere în lumină a dificultăților, a problemelor spinoase din descrierea unei limbi străine, prin compararea ei cu limba maternă, avînd la bază o descriere științifică a celor două limbi. În lingvistica contrastivă se încearcă aplicarea diferitelor teorii și metode propuse pentru descrierea limbilor la studiul real al limbii și nu numai la cîteva exemple alese special pentru a se încadra în anumite tipare. Aici apare dificultatea reală, dar este vorba de o dificultate creatoare care trebuie să ducă la un progres, și anume : pe de o parte la verificarea în practică a unor metode și, pe de altă parte, la aplicarea cuceririlor celor mai noi ale științei limbii la un domeniu practic.

În privința modului de abordare a cercetării în analiza contrastivă, există unele divergențe. Astfel, unii lingviști susțin că singura metodă care poate duce la rezultate utile este cea bazată pe cîte o descriere științifică completă, făcută după aceeași metodă, pentru fiecare dintre cele două limbi studiate. Acestei propuneri i se pot aduce două obiecții :

1. Din punct de vedere practic, ea are darul de a speria pe cercetători deoarece sînt greu de găsit, cel puțin în stadiul actual de dezvoltare a

lingvisticii, două descrieri complete făcute după aceeași metodă, a celor două limbi alese pentru a fi studiate contrastiv.

2. A doua obiecție apare în cursul lucrului, cînd se constată că numai prin analiza comparativă încrucișată a structurilor celor două limbi studiate se pot descoperi nuanțe incomplet descrise pînă acum, pentru a li se da interpretări mai adecvate și de fapt tocmai aceasta este contribuția studiilor de lingvistică contrastivă la teoria limbii, contribuție care nu poate fi desprinsă de cea practică : fundamentarea pe baze științifice a predării și învățării limbilor străine.

★

Ținînd seama de aceste cîteva caracteristici ale analizei contrastive, am ajuns la concluzia că modul de abordare a cercetării ar trebui să urmeze următorul curs :

I. Deoarece pentru limbile studiate de noi există descrieri destul de complete, care însumează o experiență lungă de studii și material adecvat, în prima fază se va alege cîte o gramatică cît mai completă pentru fiecare dintre cele două limbi studiate. În cazul în care pentru anumite domenii o singură gramatică nu oferă o descriere lingvistică satisfăcătoare, se va apela și la alte lucrări sau chiar la cercetări proprii, bazate pe un corpus lingvistic.

II. În faza a doua se vor pune în paralel categoriile gramaticale care urmează să fie comparate, extrăgîndu-se asemănările și deosebirile — atît în ce privește structura celor două limbi, cît și în ce privește modul de descriere a lor.

III. În faza a treia se va construi un model care să reprezinte un tertium comparativ [1] și care constituie de fapt ideea comună care se exprimă într-un anumit fel în fiecare dintre cele două limbi.

Aici intervine momentul cel mai laborios : extragerea esenței categoriei descrise, care să fie adecvată pentru cele două limbi și găsirea unei metalimbi cu ajutorul căreia să se noteze aceasta, după care urmează :

IV. Faza a patra, în care se arată felul cum noțiunea respectivă este exprimată în LB și LȚ sau, cu alte cuvinte, care sînt felurile de propoziții din LB și LȚ care exprimă același conținut de gîndire, care spun același lucru, desemnează aceeași noțiune.

V. În faza a cincea acest mod de exprimare este reașezat în tiparele unei descrieri gramaticale, care poate fi :

a) descrierea existentă în gramatica LB ;

b) descrierea existentă în gramatica LȚ, dacă acestea s-au adeverit a fi bune ;

c) o descriere nouă, care este considerată mai adecvată pe baza faptelor studiate.

[1] Cf. E. Coseriu, *Über Leistung der kontrastiven Grammatik*, în *Probleme der kontrastiven Grammatik*, Düsseldorf, 1970.

Deci fazele cercetării ar urma schema:

I	II	III	IV	
$GR^1_A \searrow$ / $GR^1_B \nearrow$ Str^1_A	$+\ Str^1_B \rightarrow$	Model $\rightarrow$ exprimat în meta-limbă	$Str^2_A + Str^2_B$	$\nearrow GR^2_A$ / $\searrow GR^2_B$
Gramatici existente, ca ipoteză de lucru.	Structurile provizorii, aşa cum ni le oferă GR^1_A şi GR^1_B.		Structurile reaşezate.	Gramatica contrastivă definitivă.

Aceste faze, pentru structurile clare, bine descrise, nu vor aduce totdeauna ceva nou. De exemplu, din analiza valorilor indicativului prezent în română şi spaniolă reiese că GR_1 coincide cu GR_2.

Însă pentru anumite domenii ale gramaticii insuficient explicate, se pot obţine rezultate interesante. Vom lua ca exemplu o propunere de analiză contrastivă română-spaniolă a pronumelor tratate de *Gramatica Academiei* [2] sub denumirea „pronume interogativ-relative": *ce, care, cine, cît.* Aceste pronume corespund în linii mari pronumelor spaniole din aceeaşi categorie: *que, (el) cual, quien, cuyo, cuanto.* Corespondenţele nu sînt însă perfecte din punctul de vedere al posibilităţilor de întrebuinţare în anumite contexte.

Situaţia poate fi reprezentată grafic în felul următor:

que	ce
(el) cual	care
quien	care / cine
cuyo,-a ¿cúyo?	a(l) cărui,-a al cui?
cuanto	cît

În română, *cine* se referă la persoane [3], *ce* se referă la lucruri, iar *care* se poate referi şi la persoane, şi la lucruri.

În spaniolă, *quien* se referă numai la persoane, celelalte se pot referi şi la persoane, şi la lucruri.

[2] *Gramatica limbii române* (Academia Republicii Socialiste România), ed. a II-a, 1966, vol. I, p. 160–167.

[3] Ne referim aici în special la *cine* relativ, care, după cum se va arăta mai departe, trebuie despărţit de cel interogativ.

Cuyo, care funcțional vorbind este genitivul pronumelui relativ, exprimă un raport de apartenență; lui *cuyo* cu valoare de pronume relativ îi corespunde în română forma de genitiv a pron. *care (al cărui)*, iar lui *cúyo* ca pronume interogativ îi corespunde forma de genitiv a pronumelui *cine (al cui)*.

Spaniolului *cuanto* îi corespunde în toate cazurile rom. *cît*.

Avînd la dispoziție aceste pronume românești și spaniole, precum și descrierile pe care ni le oferă gramaticile celor două limbi, vom încerca un transfer din spaniolă în română. Se constată că formele corespunzătoare nu se pot traduce în mod uniform una cu alta, iar normele oferite de gramaticile românești nu pot explica totdeauna de ce, de exemplu, sp. *quien* referitor la persoane se traduce în anumite cazuri în rom. prin *cine* și în altele prin *care*.

Un vorbitor a cărui LB este româna își dă seama de corespondențele exacte între pron. interog.-relative din cele două limbi, de formele corecte care trebuie folosite pentru traducerea lor din spaniolă în română, dar pentru aceste corespondențe nu s-a dat încă o explicație teoretică. Gramaticile care fac o analiză mai amănunțită a acestor pronume relevă distincția dintre *cine* și *care* pe baza unor criterii semantice [4]. Însă pentru explicarea tuturor cazurilor concrete se simte nevoia unei descrieri complete, care să arate pe ce norme morfologice se bazează opțiunea vorbitorului român, care sînt trăsăturile definitorii ale opoziției *cine* ~ *care*.

De cele mai multe ori, în gramaticile românești lucrurile sînt tratate din punctul de vedere al celui care urmărește decodarea unui mesaj dat, dar nu și construirea unui mesaj nou. Acest lucru iese în evidență mai ales în cazul cînd se încearcă alcătuirea unui model contrastiv în care româna are rolul de LB.

Pe de altă parte, se constată că gramaticile spaniole oferă descrieri mai amănunțite pentru valorile acestor pronume, descrieri care pînă la un anumit punct pot să ajute și la explicarea formelor românești.

Astfel, gramaticile spaniole [5] deosebesc în primul rînd valorile interogative de cele relative, lucru care se impune cu necesitate și pentru pronumele românești, deoarece pronumele interogative apar în propoziții independente, iar cele relative servesc la stabilirea unor relații de subordonare și apar deci în propoziții subordonate [6]. Această primă deosebire se concretizează atît în anumite caracteristici gramaticale specifice pentru una sau alta din cele două categorii [7], cît și în posibilitățile de transfer din spaniolă în română, care sînt diferite, după cum este vorba de pronume relative sau interogative. În ce privește oscilația *cine* ~ *care* pentru traducerea sp.

[4] Cf. Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo și Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967 *(Str. Morf.)*, p. 144, unde se spune: „*cine* și *ce* servesc pentru întrebări neprecise, generale, atunci cînd nu știm absolut nimic despre un obiect; la *care* recurgem ori de cîte ori vrem să lămurim anumite amănunte în legătură cu un obiect despre care sîntem deja informați".

[5] Cf. dintre cele mai mult consultate: Real Academia Española, *Gramática de la lengua española*, Madrid, 1931 (GRAE); Iorgu Iordan și Constantin Duhăneanu, *Curs de gramatică a limbii spaniole*, București, 1963; Samuel Gili y Gaya, *Curso superior de sintaxis española*, Barcelona, 1955; Hayward Keniston, *Spanish Syntax List*, New York, 1964 *(Kenist.)*; Rafael Seco, *Manual de gramática española*, ed. IX, Madrid, 1968.

[6] Așa cum se arată în *Str. Morf.*, p. 144.

[7] Vezi, de exemplu, analiza făcută de acad. Al. Graur în articolul *Cine, ce*, în LL XIV, 1967, p. 119–125, unde toate caracteristicile relevate se referă numai la *cine, ce* interogative.

quien relativ, aici transferul din spaniolă în română scoate în evidenţă faptul că pentru o descriere completă a valorilor pron. rom. *cine* şi *care* trebuie să se ţină seama de opoziţia antecedent exprimat ~ antecendent implicit, opoziţie relevată de gramaticile spaniole şi nerelevată în general de cele româneşti [8].

În exemplele spaniole care au antecedentul exprimat, pronumele *quien* se traduce în rom. prin *care*, fie că are rol determinativ (introduce o propoziţie care este esenţială pentru identificarea antecedentului), fie că are rol explicativ (introduce o propoziţie care adaugă o calificare neesenţială pentru identificarea antecedentului).

Exemple :

Tú eres el sobrino *a quien* más quiero. (*Kenist.* 90)
Tu eşti nepotul *pe care* îl iubesc cel mai mult.

¿No han entrado aquí una dama y un caballero *a quienes* venimos buscando? (GRAE 325)
Nu au intrat aici o doamnă şi un domn *pe care* îi căutăm?

El señor *a quien* me recomendaste, no hizo ningún caso de... (GRAE 324)
Domnul *căruia* m-ai recomandat....

A ti Roma, *a quien* queda el nombre apena. (GRAE, 324)
Ţie Roma, *căreia* i-a rămas doar numele.

Hacía ademanes a las dos señoras, *con quienes* sostenía una conversación animada. (*Kenist.* 91)
Făcea semne celor două doamne *cu care* susţinea o conversaţie animată.

La persona *por quien* preguntas no está aquí. (GRAE. 325)
Persoana *de care* întrebi nu este aici.

În exemplele în care pron. *quien* se referă la un antecedent implicit (neexprimat), el se traduce în româneşte prin *cine*, acesta putînd funcţiona ca subiect, nume predicativ, sau complement :

Quien canta sus males espanta. (GRAE 326)
Cine cîntă îşi sperie necazurile.

A ello te obliga ser *quien* eres.
La aceasta te obligă faptul că eşti *cine* eşti.

Arturo no tiene un cuarto ni *quien* se lo de.
Artur nu are un ban şi nici *cine* să i-l dea.

[8] Cf. totuşi cele spuse de Valeria Guţu în articolul *Propoziţii relative* în ,,Studii de gramatică'', vol. II, Bucureşti, 1957, unde arată : ,,Introducerea antecedentului presupune înlocuirea relativului *cine* prin *care*, pentru că *cine* nu apare decît rar (şi mai ales în limba veche) în propoziţii atributive'' (p. 166).

Pe baza acestor trăsături, se formulează o primă posibilitate de caracterizare a celor două pronume relative româneşti :

$$\textit{Care}: \left\{\begin{matrix}\text{Uman}\\ \text{Nonuman}\end{matrix}\right\} A + c + V$$

$$\textit{Cine}: \quad \text{Uman} \quad C + V$$

faţă de sp. *Quien* : Uman $\pm$ A + Q + V

Cu aceasta însă nu am epuizat trăsăturile distinctive care definesc opoziţia *cine* $\sim$ *care*, aşa cum reies din comparaţia cu sp. *quien*.

Mergînd mai în adîncime cu analiza, se remarcă alte trăsături definitorii, însă aici descrierile oferite de gramaticile spaniole nu ne mai ajută. Considerăm că în acest caz cea mai adecvată metodă de investigaţie este analiza distribuţională a contextelor în care pot apărea cele două pronume în discuţie [9].

Dintr-o primă investigaţie făcută pe baza unui corpus limitat de contexte [10], din care am eliminat elementele nerelevante pentru posibilităţile combinatorii ale secvenţelor studiate, reies următoarele caractere distribuţionale ale pronumelor relative *cine* şi *care* :

I *Care*	II *Cine*
$\left\{\begin{matrix}\text{Uman}\\ \text{Nonuman}\end{matrix}\right\}$	Uman
1. $\left\{\begin{matrix}N\\ \text{Dem}\\ \text{Pron}\end{matrix}\right\} + c + V_1(+V_2)$	1. $C + V_1(+V_2)$
2. $V_1 + c + V_2\langle + \text{Sel}\rangle$	2. $V_1 + C + V_2$

Aceste caracteristici delimitează mai precis opoziţia *care* $\sim$ *cine* relativ şi oferă o bază morfologică pentru transpunerea corectă a pronumelor relative din LB în LŢ şi invers. Ele constituie etapa a III-a din schema de analiză arătată mai sus, „metalimba" prin care se exprimă trăsăturile distinctive ale categoriei gramaticale studiate.

Traducerea din spaniolă în română se va face prin încadrarea enunţurilor în modelul adecvat, alegîndu-se rom. *care* sau *cine* după cum modelul se încadrează în categoria I sau II. Sp. *El médico a quien llamé me reconoció* se încadrează în modelul I.1.N + c + $V_1 + V_2$ şi se traduce

[9] Metoda a fost folosită de Maria Manoliu în articolul *Asupra claselor pronominale din limba română contemporană*, în SCL XV (1964), nr. 2, p. 181—193, şi în *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, Bucureşti, 1968. În aceste lucrări însă se urmăreşte în primul rînd conturarea pronumelor pe clase şi categorii şi mai puţin diferenţierea unităţilor din cadrul aceloraşi categorii.

[10] Contextele au fost luate din limba română standard. Nu am luat în considerare contextele în care pronumele studiate au alte valori morfologice — de ex. de pron. nehotărît sau pron. demonstrativ — valori care în spaniolă se traduc prin pronumele corespunzătoare, şi nici contextele în care pronumele fac parte din expresii idiomatice.

în rom. *Doctorul pe care l-am chemat m-a recunoscut.* Sp. *Quien vivira verra,* în modelul II.1. $C + V_1 + V_2$ şi se traduce prin *Cine va trăi va vedea,* iar sp. *Dijo a quien le quiso oír,* în modelul II. 2. $V_1 + C + V_2$ şi se traduce : *spuse cui vroia să-l asculte.*

Modelul 2 fiind acelaşi pentru I şi II nu permite dezambiguizarea traducerii. Ex. :

Mi-a mărturisit *pe cine* vrea să aleagă : $V_1 + C + V_2$

Mi-a mărturisit *pe care* vrea să o aleagă : $V_1 + c + V_2$ [11].

Aici, pentru cazul în care se cere introducerea în model a pron. *care,* este nevoie de un indice al caracterului selectiv, fie în interiorul enunţului, ex. *pe care* dintre fete *vrea să o aleagă* (însuşi pron. *o* are aici rolul unui astfel de indice), fie într-un enunţ anterior, ex. Erau acolo mai multe fete. *Mi-a mărturisit pe care vroia să o aleagă pentru a intrepreta rolul.*

Prin introducerea indicelui de selecţie se depăşeşte în parte criteriul distribuţional aplicat pînă la acest nivel, impunîndu-se luarea în considerare a criteriului semantic.

Alcătuirea unor modele similare pentru toate pronumele relative române şi spaniole va creea posibilitatea unor traduceri corecte în ambele sensuri, traduceri bazate pe criterii fixe, fără intervenţia unor elemente nu îndestul de precise ca „simţul limbii" sau „intuiţia" vorbitorului.

Decembrie 1972

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

Modèles constrastifs du pronom relatif en espagnol et en roumain

(Résumé)

L'article contient une discussions sur la méthode à adopter dans l'analyse contrastive et présente un modèle contrastif du pronom relatif en espagnol et en roumain. Ce modèle, qui est basé sur l'analyse distributionnelle des contextes contenant les pronoms étudiés (espagnol *quien,* roumain *care, cine*), offre une base morphologique pour la traduction correcte de ces pronoms de l'espagnol au roumain.

[11] Explicaţiile simbolurilor :

A	= antecedent	Q	= quien
N	= nume	c	= care
Dem	= pronume demonstrativ	C	= cine
Pron	= pronume personal	Adv	= adverb
Prep	= prepoziţie	V	= verb
		Sel	= indice de selecţie

MERRITT RUHLEN

DESPRE NIVELUL FONEMATIC ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Articolul de faţă relevă cîteva nepotriviri într-o descriere structuralistă a fonologiei limbii române şi arată avantajele unei descrieri generative a aceloraşi date.

1. La baza lingvisticii structuraliste stă, printre altele, şi nivelul fonematic, care serveşte la definirea noţiunii de „contrast" [1]. Avînd două lanţuri fonetice, de exemplu [kot] şi [kod], este imposibil să determinăm, din punct de vedere fonetic, dacă acestea sînt în contrast sau sînt în variaţie liberă. În limba A, ele pot să fie contrastive, pe cînd în limba B sînt în variaţie liberă. Prin urmare, gramaticile structuraliste trebuie să aibă un nivel fonematic care defineşte noţiunea de contrast, după cum urmează :

(1) Două lanţuri fonetice sînt în contrast dacă, şi numai dacă, ele au reprezentări fonematice distincte.

În acest articol, aş dori să examinez consecinţele definirii contrastului în acest fel şi, mai pe larg, caracterul adecvat al unei descrieri structuraliste a fonologiei limbii române.

2. În 1959, Morris Halle a demonstrat că o descriere fonologică a limbii ruse conţinînd un nivel fonematic trebuie neapărat să înlocuiască o regulă generală prin alte două reguli mai puţin generale [2]. În această parte voi discuta o situaţie asemănătoare din limba română. Deoarece unul din scopurile cercetării ştiinţifice este înlocuirea formulărilor particulare cu formulări mai generale şi deoarece la nivel fonematic se procedează invers, pare mai avantajoasă eliminarea nivelului fonematic dintr-o descriere fonologică a limbii române.

Dacă, într-adevăr, eliminăm nivelul fonematic, atunci trebuie să găsim o metodă alternativă pentru definirea contrastului, deoarece, după cum am stabilit în partea 1, nivelul fonematic defineşte noţiunea de contrast în gramaticile structuraliste. Scopul acestei părţi este deci dublu : în primul rînd, să arate că nivelul fonematic reduce generalitatea gramaticii şi, în al doilea rînd, să dea o definire alternativă a noţiunii de contrast.

[1] Prin contrast, înţeleg un contrast **fonetic** de tipul *cot* ~ *cod*, şi nu un contrast **semantic** de felul *nouă* '9' ~ *nouă* 'fem. sing. de *nou*' ~ *nouă* 'dat. de *noi*'.

[2] Morris Halle, *The Sound Pattern of Russian*, Haga, 1959, p. 19-24.

Unul din procesele fonologice care trebuie inclus într-o descriere a limbii române este următoarea regulă a asimilării de sonoritate :

(2) Sonorizaţi toate consoanele nesonante (adică oclusivele, africatele şi fricativele) care apar înaintea unei consoane sonore [3].

De exemplu, avînd cinci cuvinte : *cot*, *cod*, *băţ*, *tare* şi *bun*, putem stabili următoarele reprezentări :

MORFOFONEMATIC	FONEMATIC	FONETIC
# *kot* # *tare* #	/kottare/	[kottare]
# *kot* # *bun* #	/kodbun/	[kodbun]
# *kod* # *tare* #	/kodtare/	[kodtare]
# *kod* # *bun* #	/kodbun/	[kodbun]
# *bəc* # *tare* #	/bəctare/	[bəctare]
# *bəc* # *bun* #	/bəcbun/	[bəd̦bun]

Reprezentările morfofonematice sînt legate de reprezentările fonetice prin regula 2. Totuşi, dacă gramatica trebuie să aibă un nivel fonematic, ea nu poate cuprinde regula 2. Mai degrabă această regulă trebuie divizată în două reguli mai puţin generale :

(3) Sonorizaţi toate consoanele nesonante, în afară de *c*, care apar înaintea unei consoane sonore.

(4) Sonorizaţi /c/ înaintea unei consoane sonore.

Regula 3 este o regulă morfofonematică care leagă nivelul morfofonematic de cel fonematic, pe cînd regula 4 este o regulă fonetică care leagă nivelul fonematic cu cel fonetic:

Este evident că o gramatică care conţine regula 2 este preferată celei care conţine regulile 3 şi 4. Rezultă că o gramatică a limbii române este mai generală dacă se elimină nivelul fonematic.

Atunci să redefinim noţiunea de contrast, după cum urmează [4] :

(5) Două lanţuri fonetice sînt în contrast dacă, şi numai dacă, ele sînt deosebite atît fonetic, cît şi morfofonematic.

De exemplu, [bəc] şi [bəd̦] nu sînt niciodată în contrast, deoarece ambele derivă din aceeaşi reprezentare morfofonematică : *bəc*. La fel, [kod] din [kodtare] şi [kod] din [kodbun] nu sînt în contrast, fiindcă sînt fonetic identice. Pe de altă parte, [kod] din [kodtare] şi [kot] din [kottare]

[3] Faptul că această regulă caracterizează stilul mai rapid de vorbire, şi nu pe cel lent, nu ştirbeşte cu nimic valoarea argumentului.

[4] Această definire alternativă a contrastului fonetic este luată din Paul Postal, *Aspects of Phonological Theory*, New York, 1968, p. 12—18.

sînt în contrast, deoarece sînt fonetic diferite şi derivă din forme morfofonematice deosebite (*kod* şi *kot*).

Aşa cum nivelul fonematic arată că în limba română /c/ şi /ḑ/ nu sînt niciodată în constrast, în timp ce /t/ şi /d/ sînt în contrast, nivelul fonetic şi cel morfofonematic pot să facă singure aceeaşi distincţie, cu avantajul că gramatica poate conţine acum regula 2.

3. În partea 2 am arătat că, dacă noţiunea de contrast este definită în funcţie de nivelul fonematic, generalitatea regulilor este diminuată. În această parte vom arăta un defect şi mai serios al nivelului fonematic. Ceea ce vom demonstra este că, dacă noţiunea de contrast este definită în funcţie de foneme, atunci sîntem obligaţi să luăm decizii arbitrare, care sînt adhoce şi contraintuitive.

Definind noţiunea de contrast la nivel fonematic cu ajutorul definiţiei 1, limităm considerabil reprezentările care pot fi considerate fonematice. De exemplu, dacă noţiunea de contrast trebuie definită în funcţie de 1, atunci foneme diferite nu pot să împartă un alofon în acelaşi context fonetic [5]. Cu alte cuvinte, fiecare alofon trebuie să fie automat repartizat unui fonem unic, din motive pur fonetice. Ceea ce se exclude este următoarea :

NIVELUL FONEMATIC /XAY/ /XBY/

Reguli Alofonice

NIVELUL FONETIC [XCY]

Motivul pentru care situaţia de mai sus, cunoscută ca suprapunere completă („complete overlapping") a fonemelor, nu este permis în lingvistica structuralistă americană şi nici în cea europeană [6] este foarte simplu. Avînd două reprezentări fonematice diferite ca /XAY/ şi /XBY/, conform definiţiei 1, aceste două forme trebuie să fie în contrast. Totuşi amîndouă au aceeaşi realizare fonetică, [XCY], şi lanţurile fonetice — evident — nu pot fi în contrast.

[5] Adică nivelul fonematic trebuie să fie *biunic*. Noţiunea de biunicitate este definită de Noam Chomsky în *Current Issues in Linguistic Theory*, Haga, 1964, p. 80, după cum urmează : „each sequence of phones is represented by a unique sequnce of phonemes, and each sequence of phonemes represents a unique sequence of phones".

[6] Vezi Archibald A. Hill, *Linguistics since Bloomfield*, în „Readings in Applied English Linguistics", ed. H. B. Allen, New York, 1958, p. 15 : „identical sounds must always belong to the same phoneme". Sidney Lamb, *The Sememic Approach to Structural Semantics*, în „Transcultural Studies; in Cognition", eds. Romney şi D'Andrade Special Publication of the *American Anthropologist* 66, 1964, p. 75 : „one of the cardinal principles of phonemic analysis is that it be done so that there will be no neutralization between the phonemic and phonetic strata. In other words... it must always be possible to convert uniquely from the phonetic to the phonemic stratum." ; Andrei Avram, *Caracteristici sintagmatice ale alternanţelor fonologice în limba română*, în SCL XXIII (1972), 2, p. 122 : „În general, se admite că într-un context fonologic dat două foneme sînt, în mod necesar, distincte şi din punctul de vedere al realizărilor lor şi că, prin urmare, un anumit sunet nu poate reprezenta decît o singură unitate fonologică (fonem sau arhifonem)." ; André Martinet, *Réalisations identiques de phonèmes différents*, în *La linguistique*, 1969, 3, p. 128 : „dans une même langue, *deux phonèmes distincts se réalisent*, dans des contextes différents, bien entendu, *de façon* analogue, voire *identique*". În ultimul citat, „dans des contextes différents, bien entendu", se stabileşte biunicitatea necesară. Suprapunerea completă necesită contexte identice şi este astfel exclusă.

Voi discuta acum două cazuri de suprapunere completă. Primul s-a produs în latina balcanică; al doilea exemplu este luat din româna contemporană.

Primul caz de suprapunere completă s-a petrecut în timpul tranziției de la latina vulgară la româna comună. Palatalizarea dentalelor *t* și *d* înaintea lui *i* și *e* în hiat este atestată în secolul al II-lea î.e.n., în care poziție *i* și *e* se uniseră deja cu iot [7]:

(6) [t,d] → [c,ḑ]/__jV

de ex., lat. *pretiu(m)*>**pretju*>**precju*>*precu*>rom. *preț*
lat. *radia*>**radja*>**radjə*>*raḑə*>rom. *rază*.

După palatalizarea dentalelor, fonemele /t/ și /d/ au căpătat un alofon nou. Înaintea lui iot urmat de o vocală, /t/ și /d/ au fost realizate fonetic respectiv ca [c] și [ḑ]. În alte părți [t] și [d] s-au păstrat. Fiind în distribuție complementară cu [t] și [d], [c] și [ḑ] nu erau fonematice.

Prin secolul al V-lea, palatalizarea lui *k* și *g* este, de asemenea, atestată [8], dar în acest caz *k* și *g* sînt palatalizate înaintea lui *e* și *i* în hiat sau nu:

(7) [k,g]→[c,ḑ]/__[j, i, e]

de ex., lat. *acia*>**akja*>**acjə*>rom. *ață*
lat. *brachiu(m)*>**brakju*>**bracju*>*bracu*>rom. *braț*.

După palatalizarea velarelor, /k/ și /g/ au căpătat încă două alofone, [c] și [ḑ], care au apărut numai înaintea lui [j], [i] și [e]; în alte părți, [k] și [g] au rămas la fel. [c] și [ḑ] nu erau fonematice, deoarece erau în distribuție complementară cu [k] și [g].

Ca rezultat al lui 6 și 7, fonemele /t/ și /k/ au ajuns să împartă *același* alofon [c], în *același* context, __jV [9]. Cu alte cuvinte, datorită palatalizării dentalelor și a velarelor, a apărut un caz de suprapunere completă [10]. Avînd o formă fonetică conținînd sunetul [c], nu mai e posibil să determinăm numai după contextul fonetic dacă acest sunet derivă din /t/ sau /k/. După cum se prezintă situația acum, nivelul fonematic nu mai definește noțiunea de contrast, fiindcă formele care se disting fonematic, să zicem /XkjuY/ și /XtjuY/, au aceeași realizare fonetică, [XcjuY].

Pentru a menține definiția fonematică a contrastului, trebuie ca toate cazurile sunetului [c] să fie repartizate fie fonemului /t/, fie lui /k/. În fecare caz, alegerea este *arbitrară*. Să examinăm consecințele ambelor soluții.

[7] Vezi Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968, p. 89.

[8] Ib. idem; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 122.

[9] Aceste fapte nu sînt cîtuși de puțin controversate. Vezi Em. Vasiliu, *op. cit.*, p. 96; Rosetti, *op. cit.*, p. 119; Marius Sala, *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, București, 1970, p. 138; André G. Haudricourt și Alphonse G. Juilland, *Essai pour une histoire structurale du phonétisme français*, Paris, 1949, p. 80.

[10] Situația este, desigur, exact paralelă pentru /d/ și /g/.

Să presupunem întîi că toate cazurile sunetului [c] derivă de la fonemul /k/ şi să analizăm substantivul latinesc *pretiu(m)* 'preţ' (la genitiv: *preti*). Potrivit regulei 6, am văzut că:

(8) lat. *pretiu(m)* > **precju*

Genitivul *preti* n-a fost afectat de schimbarea 6 şi de aceea a rămas la fel. Astfel, se pare că în secolul al II-lea reprezentările fonetice ale celor două forme trebuie să fi fost:

(9)	nominativ	[precju]
(10)	genitiv	[preti]

Dacă repartizăm acum arbitrar toate cazurile lui [c] la /k/, atunci reprezentările fonematice ale lui (9) şi (10) sînt următoarele:

(11)	/prekiu/
(12)	/preti/

şi sîntem obligaţi să postulăm, contraintuitiv, două alomorfe, {preti/preki}, pentru morfemul *preti*, după cum un verb neregulat, de exemplu *a fi*, trebuie să aibă o reprezentare lexicală dezmembrată ca {fi/fo/er/est/sînt}. Această soluţie presupune însă tratarea alternanţelor morfofonematice, care sînt perfect *regulate*, în acelaşi fel cum sînt tratate cele *neregulate*, ca, de exemplu, *a fi*. Reprezentările lexicale dezmembrate sînt modul în care o gramatică ne indică faptul că nu se poate formula o regulă generală care să specifice ce alomorf apare într-un anumit context. Alternanţa care caracterizează verbul *a fi* este o proprietate specifică acestui morfem şi deci trebuie menţionată ca o proprietate excepţională în reprezentarea ei lexicală. Cu toate acestea, alternanţa din *pretium* este independentă de unitatea lexicală *pretium*. Este, mai degrabă, o proprietate a oricărui morfem care conţine secvenţa morfofonematică *tjV*.

Repartizarea arbitrară a tuturor cazurilor lui [c] la fonemul /k/ lasă să se înţeleagă că alternanţa morfofonematică din *pretium* este la fel de neaşteptată, la fel de neregulată, ca şi alternanţa într-adevăr supletivă din verbul *a fi*. Dar este clar că nu e cazul.

Dacă, pe de altă parte, ne hotărîm să repartizăm în mod arbitrar toate cazurile sunetului [c] la fonemul /t/, întîlnim aceeaşi situaţie, dar în sens invers, deoarece ar trebui să specificăm încă o dată alternanţele regulate [k/c] în lexicon. De exemplu, substantivul latinesc *arx*, *arcis* 'cetate' a avut forma de genitiv plural *arcium*. Presupunînd că acest cuvînt se folosea încă atunci cînd [k] a devenit [c] înainte de jV, genitivul plural ar fi avut [c] corespunzînd lui [k] în restul paradigmei. La nivel fonematic ar trebui să formulăm, contraintuitiv, cele două alomorfe {ark/art}.

Să descriem, pe scurt, un alt caz de suprapunere completă, de data aceasta din româna contemporană. Toate analizele fonematice ale limbii

române standard conţin două consoane nazale : /m/ şi /n/. Totuşi, fonetic există cel puţin trei sunete nazale : [m], [n] şi [ŋ], a căror distribuţie este determinată, în parte, de o oclusivă omorganică care urmează. Singura consoană nazală care apare înaintea labialelor este [m], înaintea dentalelor [n], iar înaintea velarelor, [ŋ] [11].

Ca să evite o suprapunere, [m] este totdeauna repartizat lui /m/ şi [n] lui /n/. Sub influenţa ortografiei, [ŋ] este, de asemenea, repartizat lui /n/ ca alofon care se produce înaintea velarelor :

/lung/ → [luŋg]
/cəran/ → [cəran]
/cərankə/ → [cəraŋkə]

Dar morfofonematic [ŋ] este, de asemenea, în alternanţă cu [m] la limita dintre două cuvinte, unde *am căzut* poate fi realizat fonetic fie ca :

(13) [amkəzut]

fie ca :

(14) [aŋkəzut]

Dacă sunetul [ŋ] este totdeauna repartizat la fonemul /n/, atunci reprezentarea fonematică pentru (14) va fi :

/ankəzut/

şi sîntem siliţi să tragem concluzia contraintuitivă că morfemul *am* are două alomorfe : {am} şi {an}. Iată că sîntem obligaţi din nou să tratăm o alternanţă fonologică regulată ca şi cum ar fi o proprietate morfologică neregulată.

Aceeaşi critică se aplică în egală măsură la versiunea europeană a structuralismului, în care „arhifonemele'' sînt postulate în cazurile de suprapunere completă. De exemplu, un structuralist european ar putea postula arhifonemul K (→ t,c) pentru primul nostru exemplu sau arhifonemul N (→ m, n, ŋ etc.) pentru al doilea exemplu [12]. Dar, ca şi în cazul structuralismului american, aceasta se reduce la tratarea alternanţelor fonologice regulate ca şi cum ar fi proprietăţi morfologice neregulate. Şi, mai mult chiar, această metodă este redundantă deoarece, în loc să înregistreze alternanţa fonologică *o singură dată* ca regulă fonologică, este redată separat în reprezentarea lexicală a *fiecărui* morfem care arată această alternanţă. În final, trebuie observat că arhifonemele sînt specifice unei limbi, adică se definesc în funcţie de o singură limbă. Dar aceasta înseamnă că arhifonemul X din limba A nu poate fi comparat cu arhifonemul Y din limba B şi astfel comparaţia dintre limbile A şi

[11] Există de fapt mai multe sunete nazale, ca, de pildă, [ɱ] înaintea labiodentalelor : [uɱflat]. Înaintea dentalelor, poate să apară şi nazala labială : [simt].

[12] Vezi Andrei Avram, *Despre neutralizarea opoziţiilor lingvistice*, în *Elemente de lingvistică structurală*, red. I. Coteanu, Bucureşti, 1967, p. 138–139.

B devine imposibilă. Consecinţele acestui fapt pentru lingvistica istorică şi pentru dialectologie sînt evidente.

Dacă definim noţiunea de contrast mai degrabă pe baza lui 5, decît a lui 1, cum se face în gramaticile generative, atunci cazurile de suprapunere completă nu prezintă nici o dificultate.

4. În cele două părţi anterioare, am adus argumente *împotriva* unui aspect al descrierilor structuraliste, şi anume a nivelului fonematic. Am arătat că un astfel de nivel micşorează generalitatea gramaticii şi, din cauza cazurilor de suprapunere completă, nu poate defini corect noţiunea de contrast. În această parte voi aduce un argument *în favoarea* unui aspect al descrierilor fonologice generative care lipseşte gramaticilor structuraliste. Deoarece acest argument a fost pe larg discutat în altă parte [13], îl voi schiţa doar aici.

În descrierile structuraliste, fiecare morfem are exact trei reprezentări: morfofonematică (de ex., # *kresk* + *e* # 'el creşte'), fonematică (de ex.,/krešte/), şi fonetică (de ex., [kręštẹ]). Într-o descriere generativă, fiecare morfem va avea cel puţin două reprezentări, cea morfofonematică şi cea fonetică. În plus, multe morfeme vor avea un număr de reprezentări *intermediare*, cîte una pentru fiecare regulă fonologică care se aplică morfemului. Derivările structuraliste şi generative ale lui [kręštẹ] sînt comparate mai jos:

	STRUCTURALIST	GENERATIV
NIVELUL MORFOFONEMATIC	# kresk+e #	# kresk+e #
Palatalizarea velarelor		kresč+e
Palatalizarea siflantei		krešč+e
Disimilare	/krešte/	krešt+e
NIVELUL FONEMATIC		
Gradul de deschidere a vocalelor		kręšt+ẹ
NIVELUL FONETIC	[kręštẹ]	[kręštẹ]

După cum se vede, derivarea generativă conţine forme pe care sistemul structuralist nu le are. Întrebarea care se naşte este dacă aceste forme intermediare conţin vreo informaţie însemnată sau sînt, pur şi simplu, artificii impuse limbii române de către regulile ordonate ale fonologiei generative.

Dacă s-ar putea dovedi că este necesară cel puţin o formă intermediară pentru a înţelege cum funcţionează fonologia limbii române, atunci am avea un sprijin clar în favoarea metodei generative faţă de cea structuralistă. De fapt, palatalizarea sincronică a lui *s* ne oferă un astfel de caz: *s* morfofonematic devine [š] în mod regulat. Principalul context pentru această schimbare este înaintea unui *i* finală de cuvînt *(eu las/tu laşi)*, deşi anumite consoane pot interveni între *i* final şi *s (eu gust/tu guşti; ministru/miniştri)*. Bineînţeles că este perfect normal ca o siflantă să asimileze palatalitatea unei vocale palatale care urmează (adică *i*). Cu toate acestea, forme ca [kręštẹ] prezintă următoarea problemă. E clar că *s* nu este palatalizat de obicei cînd este urmat de vocala *e (eu las/tu laşi/el să lase)*; totuşi, un verb ca *a creşte* are un *s* palatalizat atît

[13] Merritt Ruhlen, *Synchronic Palatalization in Romanian*, în RRL, XVII. (1972), 6, p. 565–569.

înainte de *i*, cît şi de *e* *(eu cresc/tu creşti/el creşte)*. De ce avem atunci [kr̨ęštę], în loc de ceea ce ar fi de aşteptat :*[kręstę]?

Examinînd derivarea structuralistă, observăm că nu există nici un segment palatal la nici unul din niveluri : morfofonematic, fonematic, fonetic, de la care *s* ar putea asimila palatalitate. Derivarea generativă, pe de altă parte, arată că *k* morfofonematic nu devine direct [t] fonetic, ci mai degrabă devine întîi /č/ potrivit unei reguli foarte generale, după care se palatalizează consoanele velare înaintea lui *i* şi *e* finali *(eu merg/tu mergi/el merge)*. După ce s-a aplicat regula palatalizării velarelor la *kresk*+*e* morfofonematic, ajungem la stadiul intermediar /kresč+e/. De-abia în acest stadiu se aplică regula palatalizării siflantei şi, aşa cum *s* din *las*+*i* asimilează caracterul palatal al lui *i* care-l urmează, tot aşa *s* din /kresč+e/ asimilează palatalitatea consoanei palatale /č/. În sfîrşit, o regulă de disimilare schimbă /krešč+e/ în [krešte] fonetic.

Este aşadar clar că o descriere structuralistă, care nu conţine forma intermediară /kresč+e/, nu poate explica apariţia lui *š* în loc de *s* în [kręštę] [14]. Ceea ce vrea acest argument să arate este faptul că sunetele pe care le auzim cînd se vorbeşte româneşte sînt influenţate uneori de sunetele (de exemplu, /č/ din forma intermediară /kresč+e/) care *nu se aud* niciodată, dar despre care trebuie presupus că există la un nivel mai adînc al gramaticii.

5. Am discutat în acest articol trei argumente care pun la îndoială atît posibilitatea, cît şi caracterul adecvat al unei descrieri structuraliste a fonologiei limbii române. În partea a doua s-a arătat că nivelul fonematic reduce generalitatea gramaticii. În partea a treia, am văzut că definirea fonematică a noţiunii de contrast este infirmată de cazuri de suprapunere completă. În sfîrşit, în partea a patra, am adus argumente care dovedesc că descrierile structuraliste nu reuşesc să explice toate formele fonetice din limba română.

Noiembrie 1972

Stanford University

On the phonemic level in Romanian

(Abstract)

This article presents three arguments which call into doubt both the feasibility and adequacy of a structuralist description of Romanian phonology. In section 2 it is shown that the phonemic level reduces the generality of the grammar. In section 3 we show that the phonemic definition of contrast is invalidated by cases of complete overlapping. Finally, in section 4 it is argued that structuralist descriptions are incapable of explaining all the phonetic forms of Romanian.

[14] Este important aici să nu se confunde o *constatare* a faptelor cu *explicarea* lor. O descriere structuralistă poate lesne să separe acele cuvinte în care *s* morfofonematic devine [š] fonetic; ea nu poate totuşi să explice de ce *s* devine [š] în forme ca [kręštę].

CUVINTE DE ORIGINE ROMÂNĂ ÎN GRAIURILE BULGĂREȘTI

Literatura lexicografică bulgară s-a îmbogățit în ultimii ani cu numeroase lucrări de real interes științific, care, prin faptele aduse la lumină, contribuie la o cunoaștere mai adîncă a limbii bulgare. În această privință, alături de *Български етимологичен речник*, salutat încă de la apariția primelor fascicule ca o operă însemnată, trebuie amintite studiile de dialectologie apărute în culegerile *Трудове по българска диалектология* și *Българска диалектология. Проучвания и материали*, conținînd și texte, glosare regionale, glosare de termeni profesionali.

Prețios izvor de informație pentru istoria limbii bulgare, lexicul dialectal prezintă, totodată, și date importante despre legăturile care s-au stabilit de-a lungul vremii între graiurile bulgărești și graiurile altor limbi. Cea mai obișnuită cale de pătrundere a unor cuvinte străine într-o limbă este contactul viu între graiurile situate în regiuni limitrofe. Așa se explică, între altele, unele împrumuturi lexicale din limba română în bulgară și, invers, din limba bulgară în română.

Vecinătatea geografică rămîne mai departe un criteriu actual în cercetările etimologice, mai ales în explicarea acelor cuvinte care pot proveni din mai multe izvoare. Acest punct de vedere ne-a călăuzit în articolul de față, care încearcă să lămurească originea românească a unor cuvinte dialectale mai mult sau mai puțin răspîndite în graiurile bulgărești.

Cuvintele asupra cărora ne-am oprit sînt în parte înregistrate în lucrările mai sus menționate. Am folosit în bună măsură și informațiile existente în cartoteca *Arhivei dicționarului dialectal al limbii bulgare*, pe care am avut posibilitatea de a o consulta, în mai multe rînduri, la institutul de limbă bulgară din Sofia.

Алтóй

Între fișele *Arhivei dicționarului dialectal al limbii bulgare* (notată în continuare prin ADDB) se găsește înscris cuvîntul *алтóй*, desemnînd, fără a se preciza, „o floare care înflorește în timpul lunii iunie" (Novoselsko-Trojansko). După toate probabilitățile, avem de-a face cu un împrumut din limba română, în care *altoi* (< magh. *oltovány*), cu sensul general de „ramură mică detașată din planta mamă, folosind la altoire", înseamnă și „plantă cultivată pentru a servi la altoire" (DM, p. 22).

Арча́р

Pentru „arţar" *(Acer platanoides L.)*, în limba bulgară se foloseşte regional şi cuvîntul *арча́р* (înregistrat, fără a fi localizat, în MBBR, p. 86, 320), alături de autohtonele *явор*, *клен* şi de turcismul *шестил*. După forma sa, cuvîntul reproduce rom. *arţar* (<lat. **arciarium* < *acer*). Alternarea africatelor *ц/ч* este un fenomen curent în fonetica graiurilor bulgăreşti (cf. *черга/церга* „cergă", *чега/цига* „cegă" etc.), astfel că rom. *arţar* a putut da în mod normal forma *арча́р*.

Este mai puţin probabil un împrumut direct al lui *arciar*, variantă dialectală considerată suspectă în DA, I, p. 272.

Ангропа́тна да́лта, ангропа́т, ангропа́тник

Cele trei cuvinte, cunoscute în trei localităţi diferite, denumesc unul şi acelaşi obiect, anume un fel de „daltă de îngropat", cu care „se fixează balamalele la porţi şi la ferestre" (după ADDB : *ангропа́тна да́лта* în Slatina-Lovečko, *ангропа́т* în Gradişte-Sevlievsko, *ангропа́тник* în Berievo-Sevlievsko). Termenul respectiv poate fi uşor apropiat de ceea ce se numeşte în limba română „daltă pentru lemn, monobloc (fără mîner), pentru îngropat balamale" (*Lexiconul tehnic român*, 6, Bucureşti, 1960, p. 5). Prima denumire este, din acest punct de vedere, elocventă : nu numai adjectivul *ангропа́тна* este împrumutat (prin adaptare la morfologia bulgară), dar şi substantivul *да́лта*, care redă rom. *daltă* (în bulgară, cuvîntul are forma *длето*, cu metateză ; asupra reîmprumutării rom. *daltă* < v. bg. * длъто cf. BER, fasc. IV, p. 316).

Formele *ангропа́т*, *ангропа́тник* reprezintă creaţii ale graiurilor bulgăreşti (< rom. *îngropat*), avîndu-se ca model *ангропа́тна да́лта*, de la care s-a pornit.

А́ца(а́цъ)

După ADDB, cuvîntul se întîlneşte cu sensuri foarte apropiate în diferite regiuni : *а́ца* „aţă de diferite culori, înfăşurată pe cartoane sau pe mosorel" (Teteven) ; *а́цъ* (*а́ца*) „mosorel de aţă" (Veliko Tărnovo). Ultima localizare a cuvîntului este dată şi de dicţionarul lui N. Gerov (*Допълнение*, p. 8).

Fără îndoială, *а́ца* (*а́цъ*) este identic cu rom. *aţă* (< lat. *acia*) „fir răsucit subţire, folosit la cusut, la fabricat ţesături" (DM, p. 53).

Брацъ́ри (бръцъ́р), бръца́р

Potrivit datelor existente în ADDB, cuvîntul *брацъ́ри* „cusătură, broderie sub umeri (la îmbrăcăminte") se întîlneşte în Rahovo (Rusensko). Cu o formă puţin modificată şi cu alt sens, dar legat de cel de mai sus, cuvîntul este cunoscut în Trănciovița (Nikopolsko), anume *бръцъ́р* „marginea mînecii tivită şi înfrumuseţată cu cusături" (plural *бръцъ́ре*).

Ambele cuvinte au la bază rom. *brățară* (variante *brățar*, *brățare*), provenit din lat. *brachiale*, care are aceleași sensuri: „manșetă brodată pe marginea mînecii cămășilor țărănești" (DM, p. 92); „pui de arnici ce se fac cu acul pe mîneci, pe guler și pe pumnașii iilor femeiești" (în Țara Oltului) sau „cusături pe pieptul și pe mînecii iiei" (DA, I, p. 644). Forma *бръцър* pare să fi provenit de la pluralul *brățări*.

Remarcăm că un împrumut similar există și în graiurile ucrainene carpatice: *брацáр* „broderie, brățară" (cf. Scheludko 127, Silvia Niță-Armaș și col., 76).

Graiurile bulgărești cunosc (cf. ADDB) și alți termeni fonetic asemănători cu cei discutați mai sus: *бръцáр* „lemn cu care se leagă capetele butucilor la căruță (Trănciovița-Nikopolsko, Veliko Tărnovo); *брицáр* „parte a căruței" (Beli Osăm-Trojansko); *бръцърлъ́к* „lemnul care unește cele două capete din spate ale macazului la căruță" (Trănciovița-Nikopolsko). Acești termeni își găsesc originea tot în rom. *brățară* „parte a carului, probabil veriga sau belciugul care unește capătul leucii de carîmb" sau „verigă de metal... care se aplică la un obiect spre a-l întări, a-l lega sau încheia cu alt obiect" (DA, I, p. 644).

Forma *бръцърлъ́к* este rezultată din atașarea sufixului *-лък* la tema românească.

Грижитóр

Între sufixele intrate recent în limba bulgară prin intermediul unor împrumuturi, sînt înregistrate în gramatici și sufixele *-ор*, *-тор*, desemnînd ocupația, funcția (L. Andrejčin, p. 204). Interpretarea lor trebuie făcută diferențiat, în raport cu modul în care sînt încorporate în cuvintele analizate. Astfel, sufixul *-ор* poate fi considerat prezent în *инспектор*, *редактор*, deoarece se presupune că este atașat temelor respective analizabile în alte cuvinte: *инспектирам*, *редактирам*; în schimb în *диктатор*, *акумулатор* ș.a. nu poate fi dedusă o temă corespunzătoare, căreia să-i fi fost alăturat. Sufixul *-тор* apare ca element derivativ cu valoare de agent în serii de cuvinte, ca: *администратор*/ *администрирам*, *коментатор* / *коментирам*, *импровизатор* / *импровизирам* și alte împrumuturi, în care accentul cade totdeauna pe vocala de legătură (de regulă *a*).

Nu este ușor de demonstrat existența sufixului *-тор*, în sensul precizat, pe lîngă teme verbale autohtone; în această funcție se întîlnesc alte sufixe, dintre care cele mai productive sînt *-тел*, *-ец* *-ач* (*водя—водач*, *летя—летец*, *пазя—пазач*, *водя—водител*).

Am considerat necesară această discuție pentru lămurirea originii unui cuvînt dialectal, anume *грижитóр* „cel care îngrijește de muncitori într-o brigadă" (cf. ADDB, punctul Trănciovița-Nikopolsko). După cum credem, în acest caz nu se poate vorbi de o formație proprie din *грижа* (*се*)+*-тор*. Din cele arătate anterior, reiese că aceasta ar fi trebuit să se înfățișeze aproximativ astfel: *грижáтор* sau *грижи́тор*, cu accentul pe vocala de legătură. De aceea, cuvîntul trebuie considerat un împrumut direct al rom. *grijitor* „îngrijitor", adjectiv verbal substantivat, derivat al lui *griji*, formă dialectală și învechită (DA, II, p. 312). Dovada cea mai concludentă o constituie prezența accentului pe silaba finală

-тор, ca în cuvintele românești formate cu ajutorul sufixului de agent *-tor*.

Menționăm, în sprijinul presupunerii noastre, că graiul din Trănciovița-Nikopolsko este apropiat de zona de influență a limbii române, iar vorbitorii săi au legături de rudenie cu bulgarii catolici din Ciopleа[1].

Гъля́та

Într-o lucrare recentă care studiază împrumuturile grecești în limba bulgară (M. Filipova-Bajrova, *Гръцки заемки в съвременния български език*, Sofia, 1969) este înregistrat cuvîntul *гълята*, avînd sensul „vas de lemn pentru muls, confecționat de ciobani" (în Silistrensko). Considerîndu-l element grecesc în limba bulgară, autoarea cărții citate îl derivă din gr. γάλα „lapte", la care s-a adăugat articolul enclitic bulgăresc -та. Explicația este cu totul nesatisfăcătoare, întrucît trece cu ușurință peste o seamă de dificultăți de ordin semantic, fonetic și de derivare. Simplă și convingătoare ar fi fost trimiterea la rom. *găleată* (< lat. *galleta*) „vas de lemn sau de metal pentru apă, pentru muls laptele sau pentru ținut și transportat diverse materiale" (DM, p. 330), vechi termen păstoresc intrat din română și în alte idiomuri slave : scr. *galjata*, ucr. *geleta (geletka)*, *gelet'a*, pol. *gielata*, *gieleta*, *galata*, slov. *geleta (geletka)*, ceh. (dial. mor. val.) *geleta* (cf. Silvia Niță-Armaș și col., p. 86).

Ма́зара

Potrivit datelor din cartoteca ADDB, pe o arie destul de întinsă a Bulgariei de nord-est, anume în graiurile din Tolbuhinsko, Silistrensko, Rusensko, Tîrnovsko, se folosește cuvîntul *ма́зара* „mazăre" *(Pisum sativum)*. În unele localități din Tolbuhinsko și Tîrnovsko *ма́зара* este și numele unei plante de furaj neprecizate.

Ambele înțelesuri ale cuvîntului se explică prin rom. *mazăre*, care desemnează atît planta leguminoasă *(Pisum sativum)*, cît și „o plantă folosită ca nutreț pentru vite" *(Pisum arvense)*, cunoscută și sub numele *mazăre-de-cîmp* (DM, p. 483).

Notăm că în BER, p. 275, s.v. *грах* este dată ca formă întîlnită în graiuri (fără localizare) sintagma *мазаре грах (Pisum sativum)*, care reproduce în prima parte pe rom. *mazăre*.

Probabil tot din rom. *mazăre* provine și *мазало* (accent?), nume al unei plante nedefinite mai îndeaproape, pe care îl înregistrează dicționarul lui Gerov (II, p. 43).

Ману́ша (манъ́ж, ману́ш)

În diverse forme, cuvîntul este larg răspîndit în graiurile bulgărești (cf. ADDB) cu înțelesul „parte laterală a căruței care se așază atunci

[1] Cf. Gh. Bolocan, *Sistemul vocalic în graiurile bulgarilor catolici*, în *Studii de slavistică*, vol. II, București, 1971, p. 152, 153.

cînd se cară pleava; loitră": *манýша* (Kjulevča Novozagorsko), *манýш* (Zlatar-Preslavsko), *манѣж* (Bardun-Tărgoviştsko) *манýши*, pl. (Madara-Şumensko, Ivanski-Kolarovgradsko, Krivnja-Razgradsko) sau *мънýши* pl. (Slavjanov-Popovsko, Şipka-Kazanlăşko). După formă şi sens, cuvîntul se poate explica prin rom. *mănuşă*, cunoscut în graiurile populare cu următoarele accepţiuni, foarte apropiate de aceea a bg. *манýша*: „1. partea de sus a leucei, umărul de la leucă de care se leagă loitra; prin generalizare, leucă; 2. fiecare dintre cele două stinghii strîmbe prevăzute cu scobituri (la egală distanţă) în care se fixează scîndurile pentru a alcătui codîrla (la căruţă sau la car); 3. fiecare dintre lemnele înfipte vertical în oplenele saniei, pentru a sprijini loitra; ţepuşă, picior, mînă" (DLR, tom. VI, litera M, p. 253).

Мáртор (мáртур), мартурúйа

În graiurile bulgăreşti apusene, cu precădere în cele din partea de nord-vest a R. P. Bulgaria, pentru „martor" se întrebuinţează, alături de autohtonul *свидетел*, şi cuvîntul *мáртор* (variantă *мáртур*), după cum ne informează ADDB. În Teteven se întîlneşte şi *мартурúйа* „mărturie". În alte graiuri este cunoscută forma *мáртúр*, împrumut grecesc (μάρτυρας, μαρτυρῶ, cf. M. Filipova-Bajrova, *op. cit.*, p. 124). Primele forme notate aici trebuie privite, fără teamă de a greşi, ca venind din rom. *martor*, dial. *martur* (< lat. *martur*); la fel şi *мартурúйа* se poate explica prin rom. *mărturie*, dacă nu poate fi considerat derivat pe teren bulgăresc. Această ultimă interpretare provoacă o rezervă, din cauza existenţei în graiuri a formei *мартóрия* (< gr. μαρτυρία), cu alt accent decît în *мартурúйа*, care corespunde exact rom. *mărturie* [2].

Маратýри, маратýрка

Avînd numai formă de plural, *маратýри* (înregistrat în ADDB) înseamnă „murături" (Popina-Silistrensko) sau „murături din ardei graşi" (Dunaveţ-Tutrakansko); prin restrîngerea ultimului sens, cuvîntul, desemnînd numai „ardei", apare şi în forma *маратýрка* în aceeaşi regiune (Popina-Silistrensko). Aria de întrebuinţare a lui *маратýри*, *маратýрка* ne face să credem că este vorba de un împrumut al rom. *murătură*, pl. *murături* „legumă conservată în saramură sau în oţet" (<*mura* derivat regresiv de la *moare*; cf. DLR).

[2] Cuvîntul *мартóрия* este amintit în dicţionarele etimologice ale limbii române atunci cînd se explică originea rom. *mărturie* (cf. DLR, tom VI, litera M, p. 286). Deşi se trece pe primul plan posibilitatea formării cuvîntului din *martur*+-*ie*, se trimite spre comparare la gr. μαρτυρία şi bg. *мартория*; după părerea noastră, acest din urmă lucru nu este necesar. Cuvîntul românesc *mărturie* este foarte vechi, fiind atestat încă din secolul al XV-lea în textele slavo-române din Ţara Românească şi Moldova: а при том были маршѹрнѧ „iar la aceasta au fost mărturie..." (Moldova, 1418, în DIR, p. 443); сте искалы маршѹрїѫ, aţi cerut mărturie..." (Ţara Românească, 1433—1437, Bogdan, p. 251) etc.

Нáзури

Cuvîntul *нáзури* „nazuri, capricii”, fixat în expresia *нидéй ми прай нáзури* (graiul din Elena) este lăsat fără etimologie în BD, II, p. 317, unde este glosat. Sensul și aspectul său fonetic corespund integral rom. *nazuri* (<tc. *naz*). Forma *нáзури* redă nu numai pluralul rom. *naz*, dar totodată și cel mai răspîndit mod în care se folosește, în expresia *a face nazuri*, calchiată în *нидéй ми прай нáзури*, „nu-mi face nazuri”. Indicația din glosarul unde figurează cuvîntul, anume că *нáзури* are înțeles de plural, consemnează un fapt inexplicabil prin morfologia bulgară și este o dovadă certă a împrumutării sale din română.

Пáрти

Întîlnit în graiul locuitorilor din Kesarevo-Gorno Oreakovsko, cuvîntul *пáрти* (înregistrat în ADDB) are următoarele sensuri : 1. „parte, bucată de pămînt ; 2. avere”. Fără îndoială, *пáрти* reprezintă un împrumut al rom. *parte*, care cunoaște și aceste accepțiuni : „1. ceea ce revine cuiva dintr-o împărțire, printr-o învoială, dintr-o moștenire ; parte de moșie ; 2. (popular) zestre” (cf. DLR, mss.). Tot din rom. *parte* provine și ucr. dial. *part'* „1. soartă ; 2. zestre” (Silvia Niță-Armaș și col., p. 92).

П'апи́т

Sub numele *п'апи́т*, în cartoteca ADDB (Kotlensko), găsim explicația „stofă pentru costum bărbătesc”. Cuvîntul ne trimite la adjectivul românesc *pepit*, cu variantele *pipit*, *pepita* (< germ. *Pepita*), avînd înțelesul „(despre țesături) cu pătrățele sau romburi mărunte de culori diferite, alternînd între ele” (DM, p. 603).

Писк (пи́ска, пи́ски), пи́сък

În diferite părți ale Bulgariei de nord-vest se întîlnește frecvent cuvîntul *писк* „partea de dinainte a scaunului căruței” (cf. ADDB). Sub forma de plural *писки* și cu sens apropiat de cel precedent, adică „două lemne legate de vîrful proțapului la căruță”, cuvîntul este cunoscut în Iakimovo-Lomsko. Cu o înfățișare fonetică puțin modificată, anume *пи́ска*, se folosește în Altimir-Oreahovsko, avînd sensul „parte a căruței, vîrful de care se leagă căpăstrul” (cf. *Сборник за народни умотворения*, XVIII, 2, p. 120), iar în graiurile vestice cu sensul „cuiul care leagă jugul de proțap” (cf. *idem*, XIII, 3, p. 262).

Nu este greu de văzut legătura dintre aceste cuvinte și rom. *pisc*, cu sensul „vîrful de la inima carului, de care se fixează proțapul” (DM, p. 620). În zona unde circulă cuvintele *писк*, *пи́ска*, *пи́ски*, împrumuturile românești sînt frecvente, datorită nu numai vecinătății cu teritoriul de limbă română, ci și contactului direct cu populația românească conlocuitoare (regiunea Vidin).

Notăm că, în aceeaşi zonă, în localitatea Novo Selo (Vidinsko), este cunoscut şi cuvîntul *nícък*, însemnînd „loc în formă de triunghi". Legat fonetic şi semantic de cuvintele discutate mai sus, *nícък* se explică tot prin rom. *pisc*, cu sensul (regional) „bucată de teren de formă triunghiulară, cuprinsă între două dealuri sau între două pîraie" (cf. O. Densusianu, *Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 328).

Ра́шпа (ра́спа)

În terminologia cizmarilor, tîmplarilor şi potcovarilor este foarte des folosit cuvîntul *ра́шпа* (*ра́шпъ*), *ра́спа* cu sensul „pilă". Iată, după ADDB, localităţile unde este atestat cuvîntul: Popina-Silistrensko, Rusalja-Tărnovsko, Berievo-Sevlievsko, Bebrovo-Elensko, Brusen-Tetevensko, Mahalata-Plevensko, Reahovo-Rusensko, Novo Selo-Trojansko, oraşul Vidin. Cuvîntul nu este atestat în dicţionarul lui N. Gerov, astfel că se poate presupune că a intrat recent în limba bulgară. Avînd în vedere forma cuvîntului, originea sa poate fi pusă pe seama rom. *raşpă* (var. *raspă*), formă dialectală răspîndită pentru *raşpilă* (<germ. *Raspel*) sau pe seama scr. *rašpa*. Indiferent care este raportul dintre rom. *raşpă* şi scr. *rašpa*, pe care dicţionarele limbii române nu-l lămuresc, ni se pare sigur că bg. *ра́шпа* (*ра́спа*) este împrumutat din limba română. La această concluzie ne duce răspîndirea sa dialectală, în zone depărtate de influenţa limbii sîrbocroate, dar, în schimb, apropiate sau direct vecine cu zona de influenţă a limbii române (Silistrensko, Rusensko etc.)

În aceleaşi graiuri sînt folosite şi verbele *ра́шпи (се)* şi *рашпо́сва (се)* „a (se) pili cu pila, cu raşpa; a netezi". Evident, acestea sînt derivate de la *ра́шпа*.

Alături de *ра́шпа (ра́спа)*, în graiuri se întîlneşte pentru acelaşi instrument şi denumirea *рашпила́*. Cuvîntul poate fi explicat atît prin germ. *Raspel*, cît şi prin rom. *raşpilă*; accentul mutat pe finală se datoreşte contaminării cu bg. *пила́*.

Рост

Ca termen de zidărie, *рост* (pl. *ро́стове*) are, după ADDB, înţelesul de „spaţiu dintre două sau mai multe rînduri de ţigle sau cărămizi" (Novo Selo-Trojansko) sau „locul gol dintre două cărămizi în zid" (Gostiliţa-Dreanovsko). Cuvîntul este împrumutat din limba română, în care *rost* (<lat. *rostrum*) are, între altele, şi sensul special amintit mai sus, anume „spaţiu îngust dintre cărămizile unui zid, dintre scîndurile unei duşumele, dintre ţiglele unui acoperiş" (DM, p. 725). Este interesant de remarcat că în aceste graiuri *рост* este sinonim cu *фу́га (фу́га и́ли рост съ ка́звъ)*, alt cuvînt de origine română (<*fugă* „depărtarea stîlpilor unei armături sau ai unui cadru trapezoidal, de verticala care prin capătul grinzii transversale superioare e susţinută de acei stîlpi"; cf. *Lexiconul tehnic român*, 8, Bucureşti, 1961, p. 331).

Страт, стра́ти

În graiurile bulgărești este întîlnit cuvîntul *страт*, cu două forme și cu înțelesuri deosebite : *страт* ,,masă informă care rămîne după fierberea săpunului ,,(ADDB citează localitatea Novo Selo-Vidinsko) și *стра́ти* (pl.) ,,rame, parte componentă a războiului de țesut'' (în Serghen-Vizensko, după ADDB). Pentru ambele sensuri ale bg. *страт* găsim corespondente exacte în rom. *strat* (< lat. *stratum*) : ,,1. substanță compactă aflată în interiorul unei mase de natură diferită ; 2. postament, nume dat părții de jos pe care se reazemă unele obiecte sau unelte'' (DLR, mss.) și, mai precis, pentru sensul secund al cuvîntului bulgăresc ; ,,3. lemnele cele groase care alcătuiesc patul, stratul sau trupul războiului de țesut'' (cf. F. Damé, *Încercare de terminologie poporană română*, București, 1898, p. 134).

Су́ла́

În ADDB, cuvîntul *су́ла́* este glosat astfel : *су́ла* ,,pește de rîu, nu mai mare de 10–12 cm. ,,(Teteven ; cf. și N. Gerov, *Допълнение*, p. 301) ; *сула́* ,,sulă, instrument folosit de cizmari'' (Novo Selo-Vidinsko). Neîndoielnic, cuvîntul este luat din română ; *sulă* (<lat. *subula*) cunoaște ambele sensuri notate aici : ,,1. unealtă (folosită de cizmari și de cojocari), formată dintr-un ac lung și gros de oțel ... fixat într-un mîner... ; 2. (reg.) pește mic cu corpul subțire și alungit'' (DM, p. 819).

Типа́р

Cuvîntul *типа́р* este cunoscut mai multor graiuri bulgărești cu următoarele sensuri (după ADDB) : ,,1. croială (Sevlievsko, Popina-Silistrensko) ; 2. pată (Kesarevo-Gorno Oreahovsko) ; 3. model din lemn pentru confecționat scaune'' (Popina-Silistrensko). Cu o valoare apropiată de 1) și 3), aceea de ,,model desenat pe hîrtie, folosit pentru a se confecționa obiecte din lemn sau din alt material'', *типа́р* este înregistrat și de Gerov (*op. cit.*, III, p. 237).

Deși în bulgara veche cuvîntul типаръ a existat, astăzi limba bulgară nu-l mai cunoaște, fiind înlocuit de *печат* și de derivatele acestuia. Luînd în considerare aria de răspîndire a cuvîntului, geografic apropiată de teritoriul de limbă română, sensurile mai sus specificate ale bg. dial. *типа́р* trebuie privite ca fiind luate din românește, unde *tipar* (<gr. τυπάριον și, poate, v. sl. типаръ cf. CADE, p. 1299, Cioranescu, p. 843) are o mare bogăție semantică. Reținem pentru ceea ce ne interesează sensurile : ,,1. model din hîrtie după care se croiesc hainele (CADE, p. 1299) ; 2. model, șablon, după care se confecționează sau se toarnă diferite obiecte'' (DM, p. 861).

Rămîne neclar înțelesul ,,pată'' al bg. *типа́р* ; se poate presupune că este în legătură cu cel de ,,urmă, întipărire'', pe care îl mai are rom. *tipar*. Relația dintre aceste sensuri este sugerată și de acela al cuvîntului *pată*, anume ,,urmă lăsată pe suprafața unui obiect de o substanță străină obiectului, prin acoperire sau impregnare'' (DLR).

То́ка, то́ка сѫ

În graiul din Sliven, *то́ка*, substantiv feminin, înseamnă „sunetul clopotului bisericii": *сега́ би́йат вто́ра то́ка* „acum bate a doua oară clopotul (toaca) (După datele ADDB). Este evident că *то́ка* îl reprezintă pe rom. *toacă* (în expr. *a bate toaca*), postverbal al lui *toca* „a bate, a ciocăni, a lovi" (DM, p. 866).

De notat că în acelaşi grai se foloseşte şi verbul *то́ка сѫ* „a bate clopotul", care reproduce pe *a toca*.

Тубра́лко

Într-un glosar cuprinzînd termeni de origine străină în limbajul croitorilor bulgari, publicat în BD, I, p. 220–240, este trecut cuvîntul *тубра́лко* „material din bumbac pentru rochii sau pentru altfel de îmbrăcăminte femeiască" (p. 228). Autorul nu-i stabileşte etimologia, presupunînd că este posibilă provenienţa sa de la un nume propriu. Forma şi sensul cuvîntului redau întocmai pe rom. *tobralco* (< ?) „ţesătură de bumbac cu dungi, realizate prin introducerea unor fire mai groase la urzeală sau în bătătură" (DM, p. 866), cu pronunţarea *у*<*о* firească pentru limba bulgară literară şi pentru graiurile estice.

În procesul invers este mai greu de crezut, deoarece nu se cunosc în terminologia modernă împrumuturi în româneşte din limba bulgară. Însuşi autorul glosarului afirmă că „prin moda bucureşteană" au pătruns în limba bulgară cuvinte fie de origine românească, fie provenind din limbile occidentale (p. 239).

Ту́рта

Cu o largă răspîndire în graiuri, cuvîntul *ту́рта* este cunoscut mai ales cu sensul „turtă; un soi de pîine ţărănească", fiind înregistrat în numeroase lucrări lexicografice. Asupra originii sale au fost formulate diferite păreri. În ER, St. Mladenov îl explică printr-un intermediar italian (p. 643), în BTR se trimite la limba greacă, alături de italiană (p. 879), M. Filipova-Bajrova îl derivă din greacă (*op. cit.*, p. 165), Maxim Sl. Mladenov, în glosarul graiului din Ihtiman, se opreşte la it. *torta* (BD, III, p. 14), iar Th. Capidan îl consideră împrumutat din rom. *turtă* (Capidan, p. 195).

Raportarea bg. *ту́рта* la limbile italiană sau neogreacă ni se pare îndoielnică, din mai multe cauze.

În primul rînd, credem că it. *torta* a dat în limba bulgară numai cuvîntul *торта* „prăjitură din aluat, de formă rotundă; bucată dintr-o asemenea prăjitură" (BTR, p. 879), neologism cu altă sferă de întrebuinţare decît aceea a cuvîntului popular polisemantic *ту́рта*.

În al doilea rînd, ngr. τούρτα are sensul restrîns de „preparat dulce", fiind şi el împrumutat (cf. D. Dimitrakos, Νέον λεξικὸν ὀρθογράφικὸν καὶ ἑρμηνευτικὸν ὅλης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, Atena, 1959, p. 1211).

În sfîrşit, alte accepţiuni ale cuvîntului, atestate recent în glosarul dialectal din Rodopi, anume „1. mică sărbătoare care are loc în urma naşterii unui copil'' sau „2. floare de grădină cu flori galbene'' (BD, II, p. 108), fac necesară o interpretare mai atentă a originii sale, pe care nu o poate oferi nici limba italiană, nici limba greacă. Cuvîntul în care se regăsesc toate sensurile bg. *mýpma* este rom. *turtă*. Iată, după DM (p. 889), o parte din bogăţia semantică a rom. *turtă* : „1. pîine rotundă şi turtită, făcută din mălai sau din aluat nedospit'' (din acest sens derivă expresia *a rupe turta* „a sărbători cu un anumit ritual împlinirea unui an de la naşterea unui copil'') ; 2. nume generic pentru diferite prăjituri (de exemplu *turtă dulce*) ; 3. numele unei plante erbacee ghimpoase cu tulpina foarte scurtă, cu frunzele adînc crestate şi cu flori mari alburii *(Carlina acaulis)*''.

Ar fi de adăugat, pentru precizarea legăturii semantice dintre bg. dial. *mýpma* „floare de grădină *(Tagetus erectus)*'' şi rom. *turtă* „floare erbacee... *(Carlina acaulis)*'' că, deşi desemnează plante diferite, ambele nume pot fi uşor confundate, deoarece plantele respective reprezintă specii făcînd parte din aceeaşi familie *(Compositae)*. Faptele noi aduse în discuţie confirmă justeţea etimologiei propuse de Th. Capidan pentru bg. *mýpma*.

Decembrie 1972

VIRGIL NESTORESCU
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

ABREVIERI

Andrejčin = L. Andrejčin, K. Popov, M. Ivanov, *Съвременен български език*, Sofia, 1956.

BD = *Българска диалектология. Проучвания и материали*, Sofia, I (1963), II (1965), III (1967).

BER = *Български етимологичен речник. Съставили* Vl. Georgiev, Iv. Gălăbov, I. Zaimov, St. Ilčev, Sofia, 1962 şi urm.

Bogdan = I. Bogdan, *Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi Ţara Ungurească*, I, Bucureşti, 1905.

BTR = *Български тълковен речник*, Sofia, 1955.

Capidan = Th. Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-române*, în „Dacoromania'', III, 1922–1923.

DIR = *Documente privind istoria României*. Veacul XIV–XV. A. Moldova, Bucureşti, 1954.

ER = St. Mladenov, *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*, Sofia, 1941.

Gerov = N. Gerov, *Речник на български език. Допълнение от Т. Pančev*, Plovdiv, 1895–1908.

MBBR = *Материали за български ботаничен речник. Събрани от В. Davidov, A. Iabaşev*, Sofia, 1939.

Scheludko = D. Scheludko, *Rumänische Elemente im Ukrainischen*, în „Balkan-Archiv'', II, Leipzig, 1926.

Silvia Niţă-Armaş şi col. = Silvia Niţă-Armaş şi col., *L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves*, în „Romanoslavica'', XVI, 1968.

OCCITAN, *PROVENSAL* ŞI CONŞTIINŢA VORBITORILOR REFLECTATĂ ÎN PUBLICAŢIILE SOCIETĂŢII *L'ASTRADO PROUVENÇALO*

Realitatea pe care lingviştii — în special cei din afara Franţei — s-au obişnuit în ultima vreme s-o denumească cu termenul, care are cel puţin avantajul comodităţii, de *occitană* este departe de a fi unitară, iar termenul însuşi este şi el departe de a fi fost acceptat de către toţi cei pe care îi implică.

Această situaţie are două aspecte — unul obiectiv şi altul subiectiv. Există, pe de o parte, pe lîngă trăsăturile comune de ordin geografic, istoric, lingvistic, cultural şi în general uman, care opun în bloc *Occitania* restului Franţei, şi alte trăsături de acelaşi ordin care fărîmiţează ansamblul occitan în diverse subunităţi mai mult sau mai puţin individualizate. Există, pe de altă parte, pe lîngă conştiinţa şi voinţa occitanilor de a aparţine unei lumi distincte de aceea a Franţei centraliste, şi conştiinţa şi voinţa de a aparţine în acelaşi timp unui univers mai restrîns, aceluia al micii provincii natale — realitate care, pe plan lingvistic, se concretizează într-un subdialect sau grai de tip meridional mai mult sau mai puţin particularizat.

Ca şi în cazul altor regiuni aloglote subordonate din punct de vedere politic, economic şi cultural unui centru care exercită în acelaşi timp şi o puternică presiune lingvistică, şi în lumea occitană dorinţa „salvării" patrimoniului regional îmbracă două forme principale opuse: aceea a realizării unei unităţi supralocale şi aceea a promovării unui provincialism mult mai îngust. Ambele tendinţe au, fără îndoială, justificarea lor şi este destul de greu de decis în abstract care din ele are cei mai mulţi sorţi de izbîndă în obiectivul propus, cea dintîi avînd un caracter întrucîtva artificial, cea de a doua o sferă de audienţă în mod fatal foarte restrînsă.

Ar fi fără îndoială interesant să se întreprindă o cercetare cuprinzătoare cu privire la „conştiinţa lingvistică" a unui număr cît mai mare de occitanofoni din diferite medii şi straturi socio-culturale, chiar dacă este discutabil în ce măsură asemenea constatări de ordin sociolingvistic ar avea implicaţii asupra clasificării strict lingvistice a diferitelor varietăţi dialectale. În aşteptarea unei asemenea investigaţii, este într-o anumită măsură simptomatică pentru situaţia existentă fie şi numai conştiinţa lingvistică, mai uşor de sesizat, a unei categorii mai restrînse de vorbitori — care au posibilitatea şi chiar fac efortul de a şi-o afirma în mod public, prin scris. Ne gîndim la cazul intelectualilor, în special al celor cu preocupări umaniste, şi în primul rînd al literaţilor şi lingviştilor. Asupra posibilităţii de a trage unele concluzii din examinarea modului în care se manifestă conştiinţa lingvistică a scriitorilor a atras dealtfel de curînd atenţia —

exprimînd deocamdată doar un deziderat — o tînără cercetătoare a domeniului occitan, Brigitte Schlieben-Lange [1].

Dacă adoptarea termenului *occitan* pentru a desemna realitățile Sudului Franței nu implică, în general, în cazul cercetătorilor străini, neinfluențați de interese extraștiințifice, nici o angajare, folosirea sa de către intelectuali meridionali exprimă o poziție precisă și fără echivoc, și anume efortul lor de a realiza o unitate cel puțin culturală și lingvistică (și, ca un derivat, și ortografică) a lumii occitanofone. Principalul promotor al acestei „reforme lingvistice occitane"[2] — care are rădăcini destul de îndepărtate în timp — este Institut d'Estudis Occitans, cu sediul la Toulouse, din conducerea căruia fac parte cîțiva lingviști (care sînt, în același timp, conform tradiției filologice, și istorici literari și chiar și scriitori).

Dintre toate provinciile meridionale cu o anumită individualitate dialectală și tradiție culturală, Provența a fost aceea în care încercarea de aplicare a reformei occitane[3] (bazată pe dialectul languedocian) a stîrnit reacția cea mai puternică, așa cum era dealtfel și de așteptat. Într-adevăr, dacă lăsăm de o parte literatura trubadurilor, cu privire la a cărei bază dialectală există încă divergențe, dialectul provensal (în varianta sa rhodaniană) este acela care a servit, incontestabil, drept principal mijloc de expresie celor mai valoroase creații literare meridionale din perioada așa-numitei „Renașteri provensale" datorate „felibrilor" în frunte cu Mistral. Aceasta explică suficient „regionalismul provensal"[4] promovat de o sumedenie de societăți culturale, publicații, edituri etc., unele efemere, altele cu existență mai îndelungată.

Una din aceste societăți (dispunînd și de o editură), care s-a manifestat deosebit de activ în ultimii ani în cultura provensală, este cea denumită *L'Astrado prouvençalo* (de la *astrado* „stea" cu același sens figurat ca și cuvîntul românesc : „destin, soartă"), cu sediul la Toulon. Din Comitetul de onoare și din Comitetul internațional al acestei asociații afiliate la Félibrige și la Association Internationale pour la Défense des Langues et des Cultures Menacées fac parte personalități de talia lui Jean Boutière, Hans Rheinfelder, Holger Sten, Ladislas Gáldi, L. Kukenheim ș. a., România fiind reprezentată prin scriitorul Romulus Vulpescu.

Activitatea acestei asociații este întrucîtva paralelă aceleia a Institutului de Studii Occitane. Corespunzător revistei acestuia „Letras d'oc" (care a succedat în 1964 revistei „Oc"), societatea de care ne ocupăm publică și ea o revistă, bilingvă (provensală — franceză), „L'Astrado", subintitulată „Revisto bilengo de Prouvenço — Revue bilingue de Provence" (Numărul 3 din 1967, consacrat lui Vasile Alecsandri, legăturilor și afinităților lui cu mișcarea felibrilor, înregistrează și cinci colaborări

[1] *Okzitanisch und Katalanisch. Ein Beitrag zur Soziolinguistik zweier romanischen Sprachen*, Tübinger Beiträge zur Linguistik 20, Tübingen, 1971 (vezi și prezentarea noastră în SCL XXIII (1972), nr. 6, p. 680).

[2] Vezi Robert Lafont, *La réforme linguistique occitane et l'ensemble de la langue d'oc*, Toulouse, 1950.

[3] Vezi R. Lafont, *Phonétique et graphie du provençal. Essai d'adaptation de la réforme linguistique occitane aux parlers de Provence*, Toulouse, ed. I, 1951, ed. a II-a, 1960.

[4] Vezi Alphonse-V. Roche, *Provençal Regionalism. A study of the movement in the „Revue félibréenne", „Le Feu" and others reviews of Southern France*, Evanston, 1954 (revistele cercetate au apărut, prima, între 1885 și 1909, iar cea de-a doua, între 1905 și 1943).

românești datorate lui G.C. Nicolescu, Ion Dodu Bălan, Emil Boldan și C.D. Papastate). Este o revistă mai mult literară, dar și de informație și, evident, și de polemică cu tendințele occitanizante (v., de exemplu, în același număr critica adusă dicționarului occitan-francez al lui Louis Alibert, publicat postum de I.E.O. cu sprijinul C.N.R.S.).

Întrucîtva paralel cu activitatea secției pedagogice a I.E.O., *L'Astrado prouvençalo* organizează cursuri de limbă provensală prin corespondență, cărora le sînt în parte destinate unele publicații ale editurii *L'Astrado* din Toulon. Corespunzător colecțiilor de poezie (*Messatges*) și de proză (*Prosa*) editate de institutul din Toulouse, *L'Astrado* publică, în versiune bilingvă, provensală-franceză, o serie consacrată literaturii originale, sub numele *L'esparganeu — La fleur du Rhône* [5].

Alte două colecții — cu profil foarte asemănător — editate de *L'Astrado* se intitulează *Lis estùdi prouvençau — Les études provençales* și *Bibliouteco d'istori literari e de critico — Bibliothèque d'histoire littéraire et de critique.*

Animatorul revistei și al acestor colecții și autor el însuși a numeroase lucrări apărute în ele, prefațator sau traducător în limba franceză al altora [6], este Louis Bayle, fondator și secretar general al societății, poet, prozator, dramaturg și publicist. Fost profesor de literatură, istorie și istoria artelor de nivel universitar în Maroc, el predă actualmente literatura și ține cursuri de provensală la un liceu din Toulon [7].

Pe lîngă deosebirile datorate particularităților dialectelor respective, publicațiile celor două instituții pe care le-am comparat aici se deosebesc de la prima vedere prin ortografia adoptată — acest măr al discordiei occitane. În timp ce I.E.O. și adepții săi răspîndesc, odată cu termenul *occitan*, și ortografia zisă occitană [8], „L'Astrado", ca și alte grupări provensale, utilizează grafia numită provensală, de tradiție mistraliană [9].

Preocupările strict lingvistice sînt doar accidentale în activitatea societății provensale — spre deosebire de caracterul lor major la colaboratorii I.E.O. [10]. *Gramatica provensală* — a provensalei moderne „clasice", adică a variantei rhodaniene — a lui L. Bayle [11] este de fapt un manual

[5] Vezi, de pildă, Pèire Rouquette, *De paraulo e d'image. Pouemo.* (*Des paroles et des images*), L'Astrado, Toulon, 1969 (subintitulat în interiorul volumului *Pouèmo e proso pouëtico*) sau Jouse Bourrilly, *L'uiard. Le cyclope. Pouemo. Poème*, L'Astrado, Toulon, 1971.

[6] Cf. prefața la Rouquette și traducerea poemului citat al lui Bourrilly.

[7] Vezi, printre altele, notițele bio-bibliografice din *Poueto prouvençau de vuei. Poètes provençaux d'aujourd'hui*, Aix-en-Provence, 1957, p. 244; Fausta Garavini, *L'empèri dòu soulèu. La ragione dialettale nella Francia d'oc*, col. *Documenti di Filologia* 10, Milano — Napoli, 1967, p. 343; v. și lucr. cit. în nota 15, p. 353.

[8] Cu privire la care vezi R. Lafont, *L'ortografia occitana. Sos principis*, Montpellier, 1971 (cf. și prezentarea noastră în SCL XXIII (1972), nr. 6, p. 686—687).

[9] Vezi Louis Bayle, *Dissertation sur l'orthographe provençale comparée à la graphie dite occitane*, L'Astrado, Toulon, 1968, 46 p. — apărută întîi în cîteva numere ale revistei *L'Astrado*. Cf. însăși grafia, diferită pentru cele două direcții, a termenului „occitan": L. Bayle, *L'oucitanisme*, Toulon, 1961.

[10] Cf., printre altele, lucrările fundamentale ale lui Charles Camproux, *Études syntaxiques des parlers gévaudanais*, Paris, 1958, și *Essai de géographie linguistique du Gévaudan*, 2 vol., Paris, 1962; R. Lafont, *La phrase occitane, Essai d'analyse systématique*, Paris, 1967; Pierre Bec, *Manuel pratique de philologie romane*, vol. I, Paris, 1970, vol. II, Paris, 1971 etc.

[11] *Grammaire provençale avec exercices, vocabulaires, textes de lecture, tableaux de la conjugaison*, 3me édition revue et augmentée, L'Astrado, Toulon, 214 p.

care nu urmează ordonarea tradițională a materialului din gramatici (pe părți de vorbire etc.), ci prezintă datele în mod gradat, după rațiuni pedagogice, cu reveniri și completări privitoare la aceleași categorii în lecțiile următoare (indicele de materii permite regruparea faptelor). La fiecare lecție noțiunile gramaticale sînt însoțite de cîte un mic vocabular provensal-francez și francez-provensal și de exerciții (de remarcat calitatea literară cu totul deosebită a textelor propuse pentru traduceri și retroversiuni), iar începînd de la lecția a VII-a și de mici texte literare. Autorul are în pregătire o *Gramatică completă a limbii provensale.*

În schimb, *Manualul de provensală pentru bacalaureat* („limbile regionale" putînd forma în ultimii ani în Franța obiectul unei opțiuni la bacalaureat) al aceluiași autor [12] este de fapt o mică antologie de texte provensale de la felibri pînă în zilele noastre, însoțite de unele note interpretative și de exerciții lexicale, gramaticale și de redactare.

Acest „fals" manual este completat de o scurtă istorie a literaturii provensale moderne [13]. Caracterul polemic implicit al acestor publicații devine în acest volum explicit — cu apendicele II, *La question occitane* (p. 119—122).

O adevărată antologie depășind nivelul strict didactic (fără a-l neglija complet) este cea publicată de Luis Bayle sub titlul *Morceaux choisis des auteurs provençaux de la fondation du Félibrige à nos jours*, din care au apărut pînă acum partea I, *Des débuts de la Renaissance à la mort de Mistral. Avant-propos, une introduction à la littérature provençale moderne, des notes et des exercices* [14] și partea a II-a, *De la mort de Mistral à nos jours* [15]. Și aceste prime volume sînt dedicate tot literaturii (poezie și proză) scrise în provensala „clasică". Un al treilea volum, deosebit de interesant pentru lingviști, va cuprinde „un choix des auteurs dialectaux de Provence (Nice, Haute-Provence, Provence maritime), avec un exposé des faits phonétiques et grammaticaux propres à leurs dialectes respectifs" *(op. cit.*, vol. I, p. 11*)*. Partea a IV-a va fi consacrată literaturii dramatice scrise în toate graiurile provensale.

Pînă la apariția proiectatului volum III, dispunem, pentru graiul din regiunea Nisei, de o antologie alcătuită de André Compan [16]. Preocupările lingvistice mai pronunțate ale autorului (care predă actualmente limba și literatura provensală la Universitatea din Nisa și este autorul unei gramatici și al unui glosar al aceluiași grai [17] și pregătește *Atlasul lingvistic al regiunii Nisa*) se vădesc atît în paragrafele introductive și în comentariile pe marginea textelor, cît și, mai ales, în partea a II-a a cărții, intitulată *Aspects caractéristiques de la langue niçoise* (p. 129—147) — în care prezintă principalele trăsături fonetice, morfologice și sintactice ale graiului vorbit pe litoral în jurul Nisei și variațiile dialectale din punctele

[12] *Manuel du provençal au baccalauréat*, L'Astrado, Toulon, 1972, 158 p.

[13] *Histoire abrégée de la littérature provençale moderne*, L'Astrado, Toulon, 1971 (Vezi și mai vechiul *Aperçu de la littérature provençale moderne*, Ed. D.I.P., 1956).

[14] L'Astrado, Toulon, 1969, 367 p.

[15] *Ibid.*, 1971, 458 p.

[16] *Anthologie de la littérature niçoise*, L'Astrado, Toulon, 1971, 149 p.

[17] *Grammaire niçoise*, Nisa, 1965, și *Glossaire raisonné de la langue niçoise*, Nisa, 1967 (cu privire la care vezi și prezentarea noastră în RRL XIV (1969), nr. 3, p. 299—300).

învecinate. Volumul cuprinde şi două schiţe care permit situarea în spaţiu a graiului nissard.

În concluzie, se poate spune că, pentru cercetătorul situat în afara disputei dintre „occitani" şi „provensali", volumele publicate de *L'Astrado* reprezintă un izvor util pentru studiul dialectului provensal modern şi al graiurilor sale, cum şi al atitudinii intelectualilor locali faţă de trecutul şi în acelaşi timp de viitorul său.

Decembrie 1972

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

Sprachwissenschaft und Übersetzen (ed. P. Hartmann și H. Vernay), seria **Commentationes Societatis Linguisticae Europae**, München, Max Hueber Verlag, 1970, 157 p.

Între 24 și 26 februarie 1969 a avut loc la Universitatea din Heidelberg un simpozion organizat de Colectivul de Cercetare al Institutului de traducători, în cadrul căruia s-au dezbătut, pe baza unor comunicări, probleme teoretice importante privitoare la traducere și, implicit, la semantică. Ulterior, grație prof. P. Hartmann de la Universitatea Konstanz, comunicările au văzut lumina tiparului în prezenta culegere, apărută în seria publicațiilor Societății de Lingvistică Europeană.

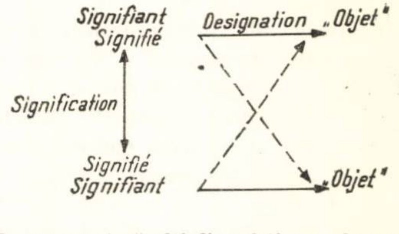
Prin importanța teoretică a problemelor expuse și, parțial, prin tematica ei, această culegere amintește de cea apărută cu doi ani mai devreme ca supliment al revistei „Zeitschrift für Französischen Sprache und Literatur", sub direcția prof. W. Theodor Elwert de la Universitatea Mainz, cu titlul *Probleme der Semantik*. Trei dintre marile personalități europene în domeniul lingvisticii generale și în special al semanticii, toți trei romaniști, sînt prezenți cu contribuțiile lor în ambele volume, și anume: E. Coseriu, K. Heger și K. Baldinger.

Patru comunicări au caracter teoretic și abstract, și anume: Peter Hartmann, *Übersetzen als Thema im linguistischen Aufgabenbereich*, Wolfram Wilss, *Zur Theorie der maschinellen Sprachübersetzung*, Karl Horst Schmidt, *Sprachliche Übersetzung und kategoriales Umdenken*, și Klaus Heger, *Zur Frage der Wortdefinition*. Alte trei contribuții se ocupă de unele probleme concrete ale tehnicii științifice a traducerilor: Wolfgang Dressler, *Textsyntax und Übersetzen*, Birgit Scharlau, *Die Anaphorik und ihre Relevanz für Übersetzungen*, și Henri Vernay, *Zur Semantischen Struktur des Verbalknotens und des Nominalknotens*.

Deosebit de importante ne par însă cele două articole de care ne vom ocupa mai pe larg, și anume: Eugenio Coseriu, *Bedeutung und Bezeichnung im Lichte der strukturellen Semantik*, și Friedrich Irmen (Heidelberg), *Bedeutungsumfang und Bedeutung im Übersetzungs prozess*.

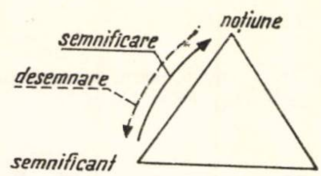
Pentru a putea urmări ideile expuse de primul articol, ni se pare necesar, în primul rînd, să specificăm ce înțelege autorul ei prin „semnificare" (*Bedeutung*) și prin „desemnare" (*Bezeichnung*), făcînd apel la definirea acestor noțiuni în alte contribuții fundamentale ale lui E. Coseriu la problemele semanticii, ca, de exemplu, *Structure lexicale et enseignement du vocabulaire*, în *Actes du Premier Colloque international de Linguistique appliquée*, Nancy, 1966, sau *Les structures lexématiques*, din culegerea mai sus amintită.

Coseriu înțelege prin „desemnare" raportul existent între unitățile lingvistice formate din semnificat și semnificant și realitatea obiectivă, iar prin „semnificare" exclusiv raportul dintre mai multe semnificate (*signifiés*). Iată schema prin care înfățișează autorul aceste noțiuni:

E de remarcat că alți lingviști, ca, de exemplu, Kurt Baldinger, dau acelorași termeni un alt conținut, și anume: semnificarea este raportul existent între semnificant și noțiune, dacă semnificantul este considerat punct de plecare, iar desemnarea este raportul existent între noțiune și semnificant, dacă noțiunea este considerată punct de plecare (Cf.

K. Baldinger, *Teoría semántica*, Madrid, 1970, p. 115).

Baldinger concepe raporturile „desemnare" și „semnificare" în cadrul „designatului", în timp ce Coseriu le concepe în cadrul *designatum/denotatum*. Dacă s-ar putea opta pentru o terminologie sau alta, credem că ar fi mai puțin economic să se aleagă cea a lui Baldinger, avînd în vedere că cei doi termeni sînt folosiți de el numai ca indicatori pentru direcția onomasiologică — de desemnare — și cea semasiologică — de semnificare (azi, aceste noțiuni pot fi ușor înțelese datorită trapezului lui Heger). Socotim, de asemenea, că e util pentru înțelegerea articolului lui E. Coseriu să subliniem faptul că noțiunea nu trebuie confundată cu semnificatul, acesta fiind o noțiune legată de un semnificant, cu alte cuvinte noțiunea este semnificat în măsura în care formează conținutul unei unități lingvistice. Avînd în vedere cele expuse mai sus, înțelegem că numai semnificația este lingvistică și numai ea poate deci să fie structurată lingvistic, în timp ce desemnarea nu este în aceeași situație, fiind legată de aspectul extralingvistic.

În articolul de care ne ocupăm, Coseriu dă termenului de desemnare un sens ceva mai restrîns : *contribuția cunoașterii obiectelor* (deci a referenților, a realității obiective) *la actul vorbirii*. În general, remarcă autorul, între acest fel de desemnare și semnificațiile strict lingvistice e greu de făcut distincție, ceea ce se remarcă în special la transformaționaliști, dar nu numai la ei.

Cîteva exemple (adaptate de noi) : în timp ce „blond" conține realmente o componentă lingvistică care are ca urmare selectarea lui de către „părul omenesc" sau, ulterior, de către „bere", selectarea lui „alb" de către „zăpadă" nu e nicidecum bazată pe un element lingvistic, căci zăpada e albă independent de limba română, sau de orice altă limbă. Așadar numai legătura dintre „părul omenesc" și „blond" este de natură lingvistică, în timp ce legătura dintre „alb" și „zăpadă" e condiționată extralingvistic.

În ce privește gramatica transformațională, ea riscă — în special în felul în care s-a dezvoltat în ultimul timp — să șteargă cu desăvîrșire deosebirea dintre desemnare și semnificație : 1) prin condiția identității sensului *(meaning)* în cadrul transformărilor (de ex. punerea semnului egalității între o exprimare pasivă și una activă) și 2) în special prin „restricțiile semantice" în domeniul sintaxei.

Semnificația ca conținut lingvistic începe să fie ignorată cu totul, căci de cele mai multe ori presupusa identitate a sensului *(meaning)* este de fapt identitatea situației extralingvistice, iar restricțiile semantice nu sînt propriu-zis semantice, ci „reale" (extralingvistice). Astfel, expresii ca *a fierbe un pian* sînt considerate ca încălcînd restricții semantice, deși restricția provine aici de la referent, care în mod obișnuit nu se fierbe ; din punct de vedere lingvistic și semantic, pianele se pot fierbe. Faptul că acest lucru nu se face are motive cu totul extralingvistice. Între *A este mai mare ca B — B este mai mic ca A* ; *Ion îl bate pe Petre — Petre e bătut de Ion* ; *tai pîinea cu cuțitul — tai pîinea, folosind pentru aceasta cuțitul*, identitatea, reducerea la aceeași structură de adîncime nu e nicidecum lingvistică ; ea există, dar numai între cele două situații extralingvistice exprimate.

În ce privește „competența", ar fi de observat că : a) e absurd să presupunem „restricții semantice" care provin de fapt de la desemnare și deci fac parte din cunoștințele extralingvistice ale vorbitorului, din cunoștințele lui în calitate de om, nu de „native speaker" ; b) e absurd să punem „competența" cum e înțeleasă de transformaționaliști pe plan de egalitate cu *langue*.

Iată ideile de bază ale articolului lui Coseriu, care ni s-au părut demne de reprodus pentru actualitatea problemelor pe care le pun în discuție și, după părerea noastră,

pentru justeţea argumentaţiei. Sperăm să avem ocazia să citim cît de curînd o luare de poziţie a lingviştilor transformaţionalişti faţă de cele spuse de Coseriu.

În articolul lui Irmen, *Sfera semnificaţiei şi semnificaţie în procesul traducerii* (în care semnificaţia e înţeleasă drept conţinutul unui element lingvistic, cu alte cuvinte ca sens), partea cea mai interesantă ni s-a părut discuţia purtată în jurul noţiunii de sinonim în cadrul procesului de traducere. Şi în cazul de faţă credem indicat să reamintim cîteva concluzii ale semanticii moderne pe care autorul le consideră ca date, concluzii elaborate în mare parte de St. Ullmann, K. Heger şi K. Baldinger (cf. *El problema de la sinonimia*, în *op. cit.*, p. 205—235). Sinonimia există pe plan naţional. Pe planul conţinutului lingvistic, sinonimia absolută nu există însă decît la nivelul simbolului (al funcţiei de reprezentare) *(Darstellungsfunktion)*, şi numai atunci cînd cele două cuvinte (moneme) au un număr identic de sememe. Pe plan semantic nu există sinonimie. Factorii care împiedică sinonimia pe planul limbii sînt numeroşi, iar primul şi cel mai important este prezenţa virtuală a unui cîmp semasiologic deosebit.

Irmen insistă asupra importanţei teoretice a introducerii noţiunii de semem pentru discutarea sinonimiei şi asupra diferenţei dintre acesta şi semnificat; un semnificat (conţinutul unui cuvînt) poate cuprinde unul sau mai multe sememe :

```
                                  / semem 1
semnificant—semnificat— <— semem 2
                                  \ semem 3
```

Această reprezentare a faptelor constituie baza teoretică a traducerii, care poate fi definită ca : stabilirea sinonimei între o unitate a limbii de bază cu o unitate a limbii ţintă, pe plan semasiologic. Această definiţie vine însă în contradicţie cu cele expuse mai sus şi implicit cu părerea lui Baldinger, care susţine că *„la traduction exacte ... reste théoriquement impossible”*. Sinonimele absolute nu pot fi găsite din cauza factorilor de simptom şi de semnal (*id*, *ibid.*, p. 8—23) şi în special din cauza prezenţei cîmpului semasiologic.

Combătînd această concepţie prea negativistă, autorul articolului aduce o precizare importantă, şi anume : dacă e adevărat că sinonimia absolută pe plan semasiologic e imposibilă, e tot aşa de adevărat că acest lucru este valabil numai în cadrul aceleiaşi limbi. Din această cauză, constatarea este irelevantă pentru traduceri. În acest domeniu dificultatea practică constă în cunoaşterea de către traducător a ansamblului lingvistic din care face parte cuvîntul. Pe de altă parte, e posibil să nu existe în fiecare limbă două sememe diferite pentru acelaşi sens, în contexte deosebite. În acest caz, avînd în vedere că factorii de simptom şi de semnal ai ansamblului lingvistic sînt de obicei relevanţi într-un macrocontext, traducătorul poate să-i introducă ulterior, odată cu traducerea altor cuvinte. Rămîne problema cîmpului semasiologic necompensat. Iată din nou părerea sceptică a lui Baldinger : „Deux monèmes ... qui ont deux ou plusieurs significations ne sont jamais absolument synonymes, même si on s'en sert dans la ou une signification qu'ils ont en commun puisque les autres significations restent virtuellement présentes”.

Autorul arată, după părerea noastră pe bună dreptate, că şi în cazul acesta există un remediu practic : cîmpul semasiologic poate fi înlocuit cu „reprezentarea de bază” *(Grundvorstellung)* legată de cuvîntul dat. Noţiunea de „reprezentare de bază” nu e nouă : ea a apărut în anii 30 la Emil Winkler sub forma „Wortkern” sau „innere Form”. „Reprezentarea de bază” este cea care actualizează semnificaţiile prin faptul că evocă diferenţele specifice, denotările şi conotările.

Irmen încheie articolul subliniind faptul că traducerea nu este nici imposibilă şi nici nu poate fi considerată numai o „artă” (cum spune Baldinger), ci o activitate exactă, ştiinţifică, fundată, care poate fi învăţată, obiectivă şi controlabilă, posibilă în anumite graniţe.

Dincolo de discuţia în jurul noţiunii de sinonim şi a posibilităţilor traducerii, articolul lui Irmen, ni se pare instructiv prin ilustrarea faptului că anumite teoretizări duse pînă la ultimele lor consecinţe pot deveni frîne pentru activitatea practică şi că în schimb soluţiile unor probeme din cele mai dificile pot izvorî tocmai din sfera vie a acestei activităţi.

Decembrie 1972

MARIA ILIESCU
*Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22*

Academia Republicii Socialiste România, Institutul de lingvistică din Bucureşti, **Bibliografia analitică a limbii române literare 1780—1866***, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972, 214 p.

Prin apariţia *Bibliografiei analitice a limbii române literare 1780—1866*, cercetarea limbii române a dobîndit încă un instrument de lucru de mare utilitate, care se alătură altora de acelaşi gen şi care este nu numai indispensabil pentru cercetătorii limbii literare, ci şi susceptibil de a avea un aport considerabil la realizarea unei viitoare lucrări de ansamblu consacrate limbii române.

Considerăm oportună sugestia lui N. A. Ursu [1] ca bibliografia să fie adusă la zi, după cum de altfel promiseseră autorii în prima formă sub care apăruse : *Bibliografia limbii române literare* I (1780—1848), în *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, volumul al III-lea, Bucureşti, 1962, p. 191—268. Pe linia posibilelor completări, am sugera să se reflecteze dacă n-ar fi bine să se includă în viitoarea bibliografie a limbii române literare şi perioada anterioară anului 1780. Dacă astăzi se recunoaşte, tot mai mult, că — măcar — începuturile limbii române literare trebuie căutate în predosloviile primelor traduceri apărute în limba română, ar fi fost util să se consemneze şi aceste mărturii, puţine şi stîngace, dar tocmai de aceea valoroase. O bibliografie completă a limbii române literare va trebui să cuprindă şi aceste două sute de ani de cultură românească, de pînă la 1780, la fel ca şi cei mai bine de o sută de ani, cîţi s-au scurs de la 1866. În felul acesta, se va pune la îndemîna cercetătorilor un instrument de informare în legătură cu dezvoltarea limbii române literare de la primele sale începuturi pînă în zilele noastre.

După opinia noastră, lucrarea nu poate fi considerată „încheiată şi fără perspectiva de a mai fi curînd retipărită" [2], deoarece studiile bibliografice au regimul dicţionarelor şi al gramaticilor, care se elaborează în ediţii succesive mereu completate şi îmbunătăţite. Dealtfel cartea se referă numai la o etapă a limbii române literare, care, la rîndul ei, este numai un aspect al limbii române. Se poate socoti, de aceea, că rezultatele obţinute vor fi incluse, în viitor, într-o lucrare de amploare — *Bibliografia limbii române* — care va fi un corolar obligatoriu al tratatului consacrat istoriei limbii române, din care au apărut, pînă acum, primele două volume.

Plecînd de la ideea că o bibliografie se poate îmbunătăţi — deci şi cea de care ne ocupăm — şi avînd în faţă îndemnul cu care se încheie introducerea : „autorii bibliografiei de faţă vor primi cu recunoştinţă semnalarea eventualelor omisiuni şi, în general, orice critici menite să-i ajute la desăvîrşirea lucrării

* Elaborată, sub îndrumarea acad. TUDOR VIANU, în cadrul Sectorului de limbă literară şi filologie al Institutului de lingvistică din Bucureşti, de următorul colectiv de autori : *Partea I (1780—1848)* : Eugenia Contraş, Elena Cortez, Ion Gheţie, Paul Lăzărescu, Cornel Regman, Luiza Seche, Mircea Seche, Sanda Stavrescu, Gheorghe Şerban, Marina Vlasiu ; *Partea a II-a (1849—1866)* : Luiza Seche, Mircea Seche.

[1] În LR XII (1963), nr. 1, p. 99—106, şi XXI (1972), nr. 5, p. 477—494.

[2] Cf. N. A. Ursu, *op cit.*, p. 478.

lor", prezentăm cîteva observaţii pe marginea lucrării recenzate.

Lăsăm deoparte eventualele completări [3] care se pot aduce bibliografiei, nu înainte de a sugera celor care o vor relua necesitatea de a cerceta şi lucrările destul de numeroase apărute în ultimele două decenii despre limba, stilul şi opiniile scriitorilor români, la care se pot adăuga studiile bibliografice sau monografice privitoare la reviste şi curente literare ori la diverse personalităţi din cultura românească [4]. În toate acestea, redactorii vor găsi trimiteri în legătură cu afirmaţii care interesează direct limba română literară.

O altă îmbunătăţire care s-ar putea aduce ar consta în consemnarea recenziilor sau a studiilor unde au fost discutate volumele semnalate în bibliografie. În plus, găsim de cuviinţă că ar fi bine să se amintească şi publicaţiile unde au fost reproduse prefeţele în care sînt exprimate, de obicei, opinii în legătură cu limba literară şi care sînt aproape inabordabile, deoarece bibliografia trimite — cum e şi firesc — la ediţiile princeps, la care, în mod obişnuit, nu se poate ajunge decît cu mare greutate.

Pe linia aceloraşi propuneri, ne alăturăm sugestiei lui N. A. Ursu *(op. cit.)* de a dezvolta caracterul analitic al notelor, reproducîndu-se „pasaje mai întinse din textele semnalate". În acest sens, am sugera şi o îmbunătăţire care ţine de tehnoredactarea cărţii, şi anume folosirea caracterelor tipografice aldine pentru evidenţierea textului citat sau a cuvintelor care aparţin epocii.

Din viitoarea ediţie nu va putea lipsi o cuprinzătoare notă care să conţină toate datele necesare în legătură cu structura lucrării şi principiile ei de organizare şi toate indicaţiile pe care autorii le consideră utile. Aici ar urma să se clarifice conceptul de limbă literară, pe care l-au avut în vedere autorii bibliografiei. De explicaţiile date va depinde stabilirea limitelor în timp, pentru a se fixa de unde începe cercetarea, şi a graniţelor faţă de celelalte aspecte ale limbii (gramatică, vocabular, fonetică).

O asemenea notă ar putea să aibă nu numai valoarea de ghid pentru cel care consultă lucrarea, ci şi rolul unor norme de lucru pentru cei care o alcătuiesc. Multe din inconsecvenţele, omisiunile şi inadvertenţele, pe care le vom prezenta aici, ar fi putut fi evitate, dacă autorii ar fi redactat textul în conformitate cu norme de lucru exacte şi riguroase.

Reelaborarea lucrării va trebui, neapărat, să împlinească o altă lipsă a prezentei ediţii, şi anume indicii, căci este greu de conceput un instrument de lucru de atare proporţii lipsit de ajutorul indispensabil al indicelui. Ca şi în cazul notei asupra ediţiei la care ne-am referit, cei dintîi care ar fi beneficiat de pe urma indicelui ar fi fost chiar autorii bibliografiei. Aşa cum se va vedea mai departe, multe din scăpările semnalate ar fi fost evitate, dacă redactorii ar fi avut la dispoziţie cel puţin un indice de autori.

O ultimă sugestie, care vizează, de asemenea, sistemul de lucru, se referă la *abrevieri.* Bibliografia de care ne ocupăm, spre deosebire de cele mai multe din bibliografiile redactate atît în limba română, cît şi în limbi străine, nu recurge la abrevieri, deşi pledează în favoarea lor, printre altele, şi economia de spaţiu tipografic.

Se ştie că, pentru ordonarea materialului, bibliograful poate recurge la principiul cronologic sau la cel alfabetic, ori — aşa cum se întîmplă de cele mai multe ori — la îmbinarea amîndurora. În bibliografia de care ne ocupăm, cel dintîi principiu folosit în ordonarea materialului este cel cronologic, pe ani. În cadrul fiecărui an, autorii sînt aşezaţi alfabetic, grupîndu-se la un loc volumele cu periodicele. Prezentarea la un loc a acestora implică însă o anumită ordine, care nu poate fi decît :

[3] În această privinţă, să se vadă valoroasa contribuţie a lui N. A. Ursu, *Completări şi rectificări la Bibliografia analitică a limbii române literare (1780—1866)*, în LR XXI (1972), nr. 5, p. 477—494.

[4] Ne gîndim la articolele apărute în revistele de specialitate (LR, SCL etc.), la volumul lui Gh. Bulgăr, *Scriitorii români despre limbă şi stil. Culegere de texte şi introducere*, Bucureşti, 1957, şi ed. a II-a 1966, la *Bibliografia analitică a periodicelor româneşti*, Bucureşti, 1966, 1972, şi altele.

întîi volumele și apoi periodicele. Așa se procedează în toată lucrarea, în mod obişnuit (cu excepția nr. 101, care trebuia să stea înainte de 100). Cînd aceeași lucrare, cu același titlu, apare mai întîi într-un periodic şi apoi în volum, nu se mai întocmesc note bibliografice separate. În acest caz, se arată numai că ulterior a apărut în volum, dîndu-se însă și toate datele bibliografice corespunzătoare (nu cum se procedează la 329, unde se indică numai titlul, localitatea și anul). Dacă s-ar fi respectat riguros această normă de lucru, s-ar fi făcut o singură notă din numerele 741 și 742, care se referă la aceeași lucrare, păstrîndu-se însă mențiunea privitoare la diferența dintre ele.

Cînd același autor are mai multe lucrări, ordonarea acestora se face cronologic, aceasta fiind singura indicație cu adevărat utilă cercetătorului, deoarece îi dă posibilitatea să urmărească cum evoluează activitatea scriitorului de care se interesează. Dacă acelaşi autor are două sau mai multe volume în același an, se ia în considerație ordinea alfabetică a titlurilor. Dacă și titlurile sînt identice, pentru așezarea lor urmează să se găsească alte criterii. Așa se întîmplă cu lucrările de la numerele 395 și 396, cu obiecția că aici criteriile de aranjare nu sînt evidente.

Verificînd ordonarea informațiilor în funcție de principiile cronologic și alfabetic, am constatat unele inadvertențe asupra cărora atragem atenția: 193 se trece după 191, fiindcă ambele sînt din „Currier de ambe sexe"; 434 se așază înainte de 433; 497 înainte de 496; 585 înainte de 584, iar 784 înainte de 782. Ca urmare a acestei verificări, am constatat că lipsește data la numerele: 174 (ziua), 265 și 741.

După cum s-a văzut din cele prezentate pînă aici, pentru ordonarea articolelor semnate de același autor s-a recurs la criteriul cronologic. Ne-am fi aşteptat ca situația să fie identică și în cazul articolelor nesemnate; acestea sînt însă aranjate după ordinea alfabetică a periodicelor. Se recurge și la criteriul cronologic, cînd articolele apar în același periodic (68–69, 228–229, 231–232, 271–272–273–274, 275–276, 322–323, 343–344–345–346–347–348; în cazul primelor două din această ultimă serie, care apar și la aceeași dată, departajarea s-a făcut pe baza paginației).

În nota asupra ediției despre care am vorbit, s-ar fi putut arăta că fiecare informație bibliografică este alcătuită din două părți. În prima — nota bibliografică propriu-zisă — se notează numele autorului, titlul volumului sau periodicului, cu indicații diferite într-un caz sau altul. La volum: localitatea unde s-a tipărit, tipografia, anul, formatul, numărul de pagini, unde cu cifre romane se indică prefața, iar în paranteză dreaptă paginile suplimentare, nenumerotate. La periodic: titlul, localitatea unde se tipărea, anul de apariție al periodicului, urmat în paranteză rotundă de anul calendaristic, data (luna și ziua), numărul de pagini. La sfîrșitul notei bibliografice, în paranteză dreaptă, se indică alfabetul folosit, cînd nu este cel latin.

S-ar putea ca cineva să fie înclinat să considere (așa cum se pare că s-a întîmplat și cu autorii bibliografiei) că toate aceste precizări sînt inutile, deoarece o lucrare bibliografică este consultată numai de persoane avizate, care știu să o utilizeze. Chiar dacă au dreptate, în mare măsură, continuăm să credem totuși în utilitatea lor atît pentru cititorii, cît și pentru alcătuitorii bibliografiei.

Observațiile pe care le facem, în continuare, în legătură cu diversele elemente ale bibliografiei, dovedesc din plin necesitatea unui sistem de principii normative. Astfel, privitor la numele autorilor tipăriți cu capitaluțe la începutul notelor bibliografice, s-ar fi putut da unele indicații care l-ar fi scutit pe cercetător de dibuiri, iar pe autori de erori. Din cercetarea situațiilor diferite ne-am dat seama că la un loc cu numele întreg se dau variantele lui și numele reconstituit și pus în paranteze drepte. Căutînd să descoperim sistemul, am întîlnit cîteva inconsecvențe. Deși, în general, numele reconstituite urmează ordinea bibliografică obișnuită: întîi numele și apoi prenumele, se întîlnesc și unele abateri: 234, 254, 258, 282, 316, 317.

Nici prenumele nu este reprodus întotdeauna la fel: la 133, 328, 329 și în alte locuri, prenumele este redat în întregime, în timp ce la 131 și 132 se notează numai sub

formă de inițiale; la 145, de exemplu, se redă numai inițiala, cu toate că numai cu un număr înainte (144) prenumele autorului fusese dat neabreviat.

Poate că toate aceste nepotriviri semnalate (și altele neidentificate) nu ar fi scăpat, dacă exista un indice al autorilor. Iată dealtfel și alte scăpări în legătură cu numele autorilor: la 1 este ȘINKAI, nu cu Ș; la 5 este SAMOILĂ; la 236, ca și la 254, 258, 337, se pune numele înaintea prenumelui; la 300 prenumele este Eufrosin; la 366 prenumele cu care semnează Bălășescu este *Nicolau*; la 765 nu se mai indică, în paranteză dreaptă, adevăratul nume, cum se procedează la 701 și 702.

Cînd se reproduce textul de pe pagina de titlu, numele autorilor situate la începutul notei bibliografice sînt înlocuite cu puncte de suspensie, așa cum se procedează dealtfel în mai toate bibliografiile. Există însă și în această privință cîteva repetări inutile ale numelui în cadrul aceleiași note bibliografice: 24, 26, 390, 470, 471, 682, 738, 762.

Reluarea nejustificată a numelui (uneori chiar de mai multe ori) se întîlnește și în nota analitică. Iată numerele informațiilor unde se repetă, în nota analitică, numele autorului (cifra din paranteză indică de cîte ori se repetă): 42, 66, 71, 77, 89(2), 91, 92, 93, 99, 104, 106, 112, 113, 116, 120, 121, 128(2), 131, 133(2), 134, 135, 137(2), 138(2), 139, 140, 141(2), 144, 145, 165, 168(6), 169, 172(3), 178(2), 182, 184, 186, 193, 196(2), 197, 198(2), 202, 211, 215, 219, 237, 249, 252(2), 254, 258(3), 267, 268, 286(2), 289, 294(3), 300, 302, 320(2), 326, 371, 381, 416(2), 417, 418(2), 431(2), 453, 461(2), 582, 613, 672(2).

În cazul articolelor nesemnate, este preferabilă formularea impersonală, în locul termenului impropriu *autorul* (sau *recenzentul*), dealtfel, așa cum se procedează uneori. Iată numerele notelor în care se întîlnește situația discutată: 68, 207, 208, 227, 247, 276, 351, 357, 358, 515, 594, 595, 603, 604, 609, 687, 693, 695, 733.

Considerăm că împărțirea pseudonimelor în identificate și neidentificate nu este justificată. Împărțirea nu este arătată lămurit, dar ea rezultă din regimul diferit care li se acordă: cele identificate sînt incluse, în ordine alfabetică, în rîndul numelor proprii obișnuite (179, 196, 211, 294, 295, 676), iar celelalte — plasate la un loc cu inițialele (244, 342, 507, 508, 509, 645, 810). Este adevărat că mai apare o categorie de pseudonime neidentificate puse în rîndul numelor proprii (poate fiindcă seamănă mai mult cu un nume decît cu un pseudonim): 301, 411, 623, 662.

Există situații cînd autorii bibliografiei identifică — mai mult sau mai puțin sigur — numele care se ascunde în spatele unui pseudonim sau al unor inițiale. Ar fi fost firesc să apară un singur procedeu de notare și, desigur, cel mai indicat este cel mai simplu, adică să se dea numele identificat pus în paranteză dreaptă, la locul său alfabetic, iar după el — pseudonimul folosit. Avantajul acestui procedeu constă în gruparea la un loc a lucrărilor unui autor, fie că le semnează cu numele său, fie cu pseudonim. În loc să se adopte o singură notare, apar tot felul de soluții care nu pot decît să producă încurcături: se dă întîi pseudonimul (deși, ca ordine alfabetică, stă în locul numelui) urmat în paranteză dreaptă de numele identificat (196, 211); numele identificat este precedat, în paranteză dreaptă, de semnul = (700, 701, 702); numele identificat pus în paranteză dreaptă este urmat de formulele: *cu pseudonimul* (407); *iscălit cu inițialele* (421); *semnat* (631, 676, 721). La 104 după numele autorului se pune indicația [*sic*!], probabil pentru că numele este reprodus exact cum apare în periodic (ca și cum aceasta n-ar fi o indicație subînțeleasă și folosită în toată lucrarea!).

Cînd stabilirea identității nu este sigură, nesiguranța se marchează în mai multe feluri: cînd numele identificat se află în paranteză dreaptă, se pune după el semnul ? (463, 612, 628, 803); cînd redactorul presupune că iscălitura reprezintă un pseudonim pe care însă nu a reușit să-l identifice, se pune semnul [?] (619, 623, 662). Aceeași presupunere este formulată altă dată la sfîrșitul notei analitice: *Autorul este, probabil, G. Barit* (231).

Din prezentarea numeroaselor și, uneori, încurcatelor aspecte privitoare la numele

autorilor rezultă că lipsa unor norme clare şi a indicelui de nume creează dificultăţi atît redactorilor, cît şi cititorilor.

Cea dintîi observaţie în legătură cu celălalt element principal al notei bibliografice, titlul, se referă la faptul că nu întotdeauna acesta se reproduce complet. Omiterea unei părţi din titlu, subtitlu sau a altor amănunte şi înlocuirea lor cu puncte de suspensie reprezintă un procedeu nerecomandabil, deoarece diminuează considerabil valoarea de instrument de lucru a bibliografiei, obligîndu-l pe cercetător să se ducă el însuşi la cartea sau periodicul respectiv, pentru a completa lacunele.

Pe lîngă rolul de a marca partea omisă din titlu, punctele de suspensie sînt folosite, în nota bibliografică, în locul numelui dat, după maniera epocii, la sfîrşitul titlului urmat de prepoziţia *de*... Alteori ele sînt folosite pentru a marca omisiuni care privesc subtitlul sau alte informaţii de pe foaia de titlu a cărţii, considerate de redactor ca fiind de prisos. Dacă în toate cazurile punctele de suspensie ar marca lipsa unei părţi din text, caracterul ştiinţific nu ar fi prea compromis, deoarece cercetătorul interesat putea să completeze lipsurile, chiar dacă asta ar însemna pierdere de timp. Cînd cercetătorul constată, mai mult sau mai puţin întîmplător, că o omisiune nu a fost marcată prin puncte de suspensie, îşi pierde încrederea absolută în veridicitatea informaţiilor şi începe să le suspecteze, pierzînd timpul cu confruntări şi verificări. Iată de ce considerăm că cele cîteva omisiuni, pe care le-am descoperit prin sondaj, vor atrage atenţia autorilor şi-i vor determina să asigure în viitor integritatea şi exactitatea titlurilor. La 4 titlul se termină cu *de*, după care ar fi urmat... ; la sfîrşitul titlului de la 5 lipsesc cuvintele : *Acum de... făcute*; la 8 lipsesc cuvintele : *şi orînduielilor,* situate după *regulelor*; la 11, la sfîrşitul titlului, se află cuvîntul *toate*; la 13 lipsesc de la finala titlului cuvintele : *alcătuită de*; la 15, tot de acolo, lipseşte *prin*; la 21 : *culese de*; la 23 : *culese de*; la 27 : *întocmită de.*

Titlul dat în nota bibliografică ar trebui să reprezinte, fără excepţie, reproducerea titlului originar complet (aceasta fiind o normă bibliografică curentă). În practică, plecînd de la ideea justă că în foarte multe cazuri părerile despre limba literară sînt exprimate în prefeţe, autorii au socotit că e bine să indice acest amănunt chiar din nota bibliografică. Întrucît cuvîntul *Prefaţă,* deşi nu face parte din titlu, este cules cu aceleaşi caractere tipografice, considerăm utilizarea lui drept un procedeu total contraindicat, deoarece îl poate deruta pe cercetător, făcîndu-l să creadă că termenul aparţine titlului şi deci scriitorului semnalat. În plus, asistăm şi la o intervertire de roluri între nota bibliografică, furnizoare a informaţiilor bibliografice complete asupra lucrării excerptate, şi nota analitică în care se indică de unde au fost luate informaţiile şi ce cuprind ele.

Obiecţiile care se pot aduce în legătură cu întrebuinţarea termenului *prefaţă* în nota bibliografică vizează şi alte aspecte. *Prefaţă* este un neologism care a început să fie folosit mai tîrziu, de aceea utilizarea lui este anacronică, inducînd în eroare. Dealtfel, posibilitatea erorii este demonstrată de faptul că, în timp ce în nota bibliografică se foloseşte *prefaţă,* în nota analitică, adică numai cu două-trei rînduri mai jos, se foloseşte alt termen, de obicei cuvîntul existent în lucrare, ca la numerele : 6, 11, 17, 25, 26, 37, 39, 66, 73, 77, 93, 119, 126, 127, 148, 176, 263, 405, 406, 441, 453, 618. Prezenţa altui termen în nota analitică îi dă posibilitate cititorului să-şi dea singur seama de eroare, înţelegînd că nu autorul respectiv foloseşte termenul *prefaţă.* Există însă situaţii cînd în ambele note se foloseşte termenul *prefaţă.* În aceste cazuri, cercetătorul simte nevoia să verifice dacă informaţia corespunde realităţii, ceea ce înseamnă pierdere de timp, adică tocmai ce trebuie să evite o bibliografie. Iată şi numerele lucrărilor unde *prefaţă* apare şi în nota bibliografică, şi în cea analitică : 20, 35, 44, 46, 47, 51, 55, 64, 88, 113, 116, 124, 134, 146, 235, 240, 318, 382, 383, 390, 417, 442, 679, 785. Se întîlnesc şi cazuri cînd termenul *prefaţă* apare numai în nota bibliografică, unde — am arătat mai înainte — nu îşi are locul : 1, 2, 36, 48, 58, 65, 85, 97, 114, 221, 239, 241, 242, 422, 443, 450, 470, 492, 502,

504, 682, 684, 738. În sfîrșit, semnalăm și apariții numai în nota analitică, ceea ce-l obligă pe cercetător să recurgă la verificări : 4, 5, 7, 13, 18, 19, 21, 23, 31, 40, 41, 42, 45, 49, 52, 53, 60, 96, 98, 99, 180, 190, 205, 212, 225, 233, 238, 266, 363, 364, 366, 395, 412, 446, 451, 459, 472, 477, 578, 632, 691, 696, 724, 763. S-ar putea pomeni și faptul că sînt cîteva cazuri cînd, deși citatul este luat din prefață, nu se specifică aceasta nici în nota bibliografică, nici în cea analitică (95, 480, 719).

În mod normal, cuvîntul *prefață* sau echivalentul respectiv, cînd este reprodus din carte, se notează cu inițială mare și cu caractere cursive. În notele analitice din volum este notat însă fie cu literă inițială mică, fie cu caractere diferite : 44, 45, 47, 51, 64, 103, 113, 116, 121, 124, 134, 176, 367, 371, 408. Cuvîntul este redat diferit chiar în cuprinsul aceleiași note analitice (696) : o dată cursiv și altă dată cu litere de rînd.

Un ultim aspect în legătură cu prefața privește notarea cu cifre romane a paginilor, în conformitate cu normele bibliografice obișnuite. În bibliografie pot fi semnalate și cazuri cînd prefața este indicată prin cifre arabe, ceea ce poate reprezenta situația reală din volum. Indicăm aici două inadvertențe, care impun o verificare atentă și pentru celelalte : la nr. 9, paginile prefeței sînt notate cu cifre arabe, deși în realitate autorul folosește cifrele romane ; la 459, în nota bibliografică, nu se găsesc cifre romane care să noteze o prefață, dar jos, în nota analitică, ele apar.

Pentru redarea, în nota analitică, a unor formule folosite de autor cu funcție de apoziție și cu o pronunțată valoare pleonastică redactorul nu a păstrat un sistem unitar. Iată cîteva din variațiile întîlnite : în *Precuvîntare* ; în *introducerea Către învățători și învățăcei* ; în *prefață (Cătră cititor)* — toate trei la p. 116—117, la care se mai pot adăuga și altele : în *introducerea* intitulată *Domnilor lectori* (525) : în *Prevorbitul* [= *prefața*] (414) ; în *prefața* lucrării (*(Către domnul G. C-foru)* (din formulare ar rezulta că paranteza se referă la *lucrare*) (472) ; într-o *Înainte cuvîntare* (40) etc.

În publicistica perioadei cercetate, adeseori se reproducea numele rubricii înaintea titlului propriu-zis. Socotim că ar fi fost bine dacă autorii bibliografiei ar fi făcut distincție între rubrică și titlul propriu-zis, marcînd în vreun fel cuvîntul care indică rubrica (eventual punîndu-l în paranteză rotundă sau culegîndu-l cu alte caractere). Enumerăm cazurile în care presupunem că este vorba de situația amintită : 155, 166, 167, 168, 171, 208, 229, 247, 258, 259, 260, 264, 277, 288, 289, 290, 291, 292, 313, 314, 315, 324, 474, 476, 529, 536, 537, 588, 594, 595, 601, 603, 608, 634, 635, 637, 639. Se observă ușor că, uneori, același titlu de rubrică este folosit în numere succesive. Justețea observației este confirmată de situațiile cînd autorii înșiși recurg la marcarea rubricii. Astfel, la 303 se notează [*Lexicografie*], deși același termen se găsește fără paranteză la 208 și 264, la același autor. La 496 și 659, titlul este precedat de mențiunea notată o dată [*rubrica*], iar la 731, 732, 733, 734, 755 [*Cronica*] sau [*Rubrică*].

Din prezentarea variatelor aspecte amintite, s-au evidențiat oscilații și inconsecvențe care afectează ținuta unitară a bibliografiei discutate. Parte din ele sînt datorate tratării neunitare a celor două părți ale informației : nota bibliografică și cea analitică. Redactarea notei analitice poate fi succintă, clară și economică numai dacă se ține seama să nu se repete ceea ce se găsește în nota bibliografică. Semnalăm repetarea nejustificată în nota analitică a numelui scriitorului dat în prealabil în nota bibliografică (situație discutată mai amănunțit înainte). Pentru a evidenția inutilitatea reluărilor, prezentăm numai cîteva situații, deși ele sînt mai numeroase. În nota analitică de la 134 apare formula — *arată Heliade în prefață* —, dar cu trei rînduri mai sus, în nota bibliografică, se dăduse și numele autorului, trimițîndu-se la prefață. În nota analitică de la 215, cuvintele *o scrisoare a lui Treboniu Laurian* nu-și mai au rostul fiindcă se găsesc și cu două rînduri mai sus, în nota bibliografică. La 434 titlul poeziei și numele autorului, *Limba românească de G. Sion*, se repetă nejustificat.

Nota analitică folosește bine, în general, procedeul ghilimelelor prin care se fac trimiteri exacte la text sau cuvînt. Procedîndu-se în acest fel, se asigură precizia științifică a informațiilor și se mărește considerabil utilitatea lucrării pentru cercetătorul interesat în a cunoaște anumite detalii asupra problemelor de terminologie sau lexic. Poate că autorii ar fi putut să extindă procedeul, întrebuințînd cuvintele din texte ori de cîte ori ar fi fost posibil. Ne gîndim, bunăoară, că s-ar fi putut folosi cuvintele existente *tălmăci* și *tălmăcitor*, caracteristice pentru o anumită etapă a evoluției limbii noastre literare, în loc de mai modernele *traduce* și *traducător*. În aceeași situație se găsesc *prefață*, *neologism* și altele.

Trimiterile corelative au o importanță deosebită într-o bibliografie, deoarece multiplică, în mod apreciabil, numărul informațiilor. Cu ajutorul acestora se pot stabili legături tematice sau de nume între informații bibliografice disparate și, adeseori, la mare distanță una de alta. Procedeul este practicat și în bibliografia pe care o discutăm, cu ajutorul formulei : — *V. și semnalarea nr.* Pentru ca aceste trimiteri să fie cu adevărat corelative, avînd o eficiență deplină, este indicat ca formula de trimitere să se găsească la ambele numere. Cercetînd acest aspect, am găsit unele scăpări : fie nu s-a notat într-unul din cele două locuri, fie trimiterea lipsește cu totul. De notat că trimiterile corelative dau la iveală unele inadvertențe strecurate în notele bibliografice. Astfel, în timp ce la 436 data volumului este 1855, la 660 este 1853. Trimiterea la 756 este foarte importantă pentru stabilirea cronologiei volumului față de periodic (741—742), bineînțeles după ce se completează data care lipsește la 741. Evident că trimiterile corelative nu pot înlocui indicele de nume, ci îl presupun, deoarece o bună corelație nu se poate face decît dacă avem la dispoziție indicele.

În afară de caracterul incomplet al trimiterilor corelative, deficiențe se observă și în legătură cu folosirea indicațiilor care decurg din titlu în legătură cu reeditările, cu răspunsurile sau replicile la diverse articole. Pentru a nu încărca mai mult recenzia (și așa destul de întinsă), nu mai discutăm pe categorii, ci prezentăm observațiile în ordinea numerelor. Astfel, la nr. 1 se dă gramatica lui Micu și Șincai din 1780, dar nu se trimite la ediția din 1805, care, dealtfel, nici nu figurează în lucrare. Că este vorba de o scăpare se vede la 8, unde este amintită reeditare a gramaticii lui Văcărescu. La 38 se vorbește, la sfîrșit, de Lexiconul de la Buda, dar la 1825 acesta nu figurează. La 57 este amintită referința autorului la gramatica lui Heliade, dar nu se face trimitere (să se vadă paralelismul cu situația de la 62); la fel și pentru 95, 179, 184. La 63 se dă *Răspuns la scrisoarea de la nr. 5*, fără ca scrisoarea vizată să formeze obiectul unei informații bibliografice (așa cum bine se procedează la nr.100, respectiv 104 sau la 137 și 144). La 88 se dă ediția a II-a, dar în nota analitică nu se specifică în ce măsură conținutul prefeței prezintă deosebiri. La 102, în titlu, se arată că e *urmare*, dar prima parte nu este semnalată. La nr. 164 Heliade se referă la cea de-a doua scrisoare a lui Negruzzi, dar nota nu mai arată unde a apărut și cititorul nu poate ști dacă bibliografia o consemnează, deoarece la sfîrșitul notei analitice nu se mai face nici o trimitere. La 179, deși titlul impunea o trimitere *(Domnului I. Eliad ce mi-a cerut un răspuns)*, nu se face nici o precizare pentru a-l informa pe cititor la care din articolele lui Heliade se fac referirile. La 215 se fac referiri la *Tentamen criticum*, care nu figurează în bibliografie. La 236 Heliade publică *Respunsa la scrisoarea dlui N. M.*, dar nu se arată dacă această scrisoare a apărut undeva. La 248 se face referire la C. Aristia, dar nu se arată unde a apărut lucrarea acestuia. La 341 Velia se referă la *de curînd publicatele refletății limbistice* — fără să se indice unde au apărut. La 343 trebuie să se trimită la 345, iar aici la 343 (cf. N. A. Ursu, *op. cit.*) La 377 se dă ediția a VI-a a abecedarului lui Săulescu. Se pune întrebarea : citatul respectiv nu figura și în edițiile anterioare? La 421 nu se arată că volumul *Compendiu de gramatica limbei romane* a apărut în 5 ediții pînă la 1876. La 458 se dă *Respuns la replica D. Meletiu Drăghici*. . ., dar nu

se specifică unde a apărut aceasta. Abecedarul de la 465 e o reeditare! La 540 se discută ediţia a II-a, arătîndu-se că aceleaşi afirmaţii se găsesc şi în ediţiile a III-a şi a IV-a, dar nu se spune nimic de ediţia I. La 598 se reproduce din ediţia a II-a — dar ediţia I? La 696 se dă prefaţa din ediţia a treia; în ediţiile I-a şi a II-a a fost altă prefaţă? În legătură cu felul cum este folosită în bibliografie formula *reprodus*, se pot face, de asemenea, unele observaţii. La 202, lucrarea despre care se spune că este „reprodusă" (?) are XXVII + 106 p., iar în „Currier de ambe sexe" — 11 şi în „Foae pentru minte inimă shi literatura" — 9 p. (Poate este vorba de reproducerea prefeţii, dar nu asta rezultă din text). Aceeaşi folosire mecanică a termenului *reprodus* se constată şi la 225, 318, 364, 479, 519 (în ultimul caz, automatismul este şi mai evident, deoarece se vorbeşte de reproducerea unui apel, fără să se observe că nu se arată de unde a fost reprodus).

În perioada la care se referă bibliografia, multe articole au fost scrise în limbi străine, printre care franceza ocupă un loc important. În acest caz, folosirea ghilimelelor nu este indicată, deoarece nu se mai citează textul original, ci traducerea editorului, care nu poate avea în nici un caz valoare de document de limbă română. Aceasta este situaţia pentru articolele de la numerele 626, 627, 628, unde se menţionează *(scris în limba franceză)*, şi poate şi pentru altele, unde menţiunea amintită lipseşte (666, 667, 714, 715, 748, 749 etc.). Socotim că, în asemenea situaţii, ar fi fost de ajuns dacă se făceau referiri generale în legătură cu cuprinsul articolului, fără să se citeze cu ghilimele, ca şi cum s-ar reproduce exact cuvintele şi nu s-ar traduce dintr-o limbă străină.

Observaţiile făcute pe marginea bibliografiei pot crea impresia că vizează în prea mare măsură amănuntele oarecum nesemnificative. Pentru justa apreciere a intenţiei cu care am întreprins această cercetare, subliniez încă o dată faptul că am făcut-o cu convingerea că ea va servi celor care se vor ocupa, cîndva, fie de reeditarea acestei bibliografii, fie de redactarea unei bibliografii generale a limbii române, care rămîne un deziderat al lingvisticii româneşti. Prin această perspectivă, observaţiile de amănunt nu mai pot fi considerate lipsite de importanţă, deoarece ele contribuie, împreună cu cele importante, la munca de perfecţionare a unei lucrări.

Numărul ridicat al observaţiilor noastre de amănunt se explică tocmai prin faptul că am urmărit, în mod deosebit, aspectele bibliografice ale lucrării. De altfel observaţiile nu afectează valoarea indiscutabilă a acestei lucrări de informare, care este cea mai bună bibliografie analitică a limbii române literare pentru perioada 1780—1866.

Octombrie 1972

AUREL NICOLESCU

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Bucureşti, Calea Victoriei 194

ROBIN T. LAKOFF, **Abstract Syntax and Latin Complementation**, Research Monograph No. 49, Cambridge, Massachusetts — Londra, The M.I.T. Press, 1968, XIII+240 p.

Secole de-a rîndul, gramaticile limbii engleze, redactate în latineşte, au descris engleza în termenii gramaticii latine. Cu cartea lui Robin T. Lakoff, engleza obţine, peste veacuri, o revanşă. Această carte tratează problema „complementării" în latină de pe poziţiile gramaticii transformaţionale generative, aplicînd la faptele latineşti o teorie elaborată pe baza unei subtile analize a particularităţilor limbii engleze.

În economia lucrării, un loc important ocupă capitolul al doilea, *The structure of the complement* (p. 13—72), care îşi propune să prezinte o teorie generală a complementării, bazată pe studiile lui P. S. Rosenbaum, G. Lakoff şi J. R. Ross. În fapt, acest capitol

nu conține decît puține considerații generale, fiind consacrat în cea mai mare parte unei analize a procesului complementării în engleză. Sînt examinate pe rînd următoarele 11 reguli care operează asupra structurii profunde: „complementizer-placement”, „complementizer-change”, „equi-NP-deletion”, „*it*-substitution”, „flip”, „passivization”, „extraposition”, „it-deletion”, „preposition-deletion”, „*that* -deletion”, „$\left.\begin{matrix}\text{for}\\ \text{poss}\end{matrix}\right\}$ deletion”. Regula (1), „complementizer-placement”, asigură introducerea elementului *that*, pe care autoarea îl consideră fundamental fiindcă afectează în cea mai mică măsură forma propoziției subordonate. Regula (2), „complementizer-change”, prevede înlocuirea lui „*that*-finite”, după diferite clase de verbe, cu unul din tipurile „*for-to*, possessive-*ing*, *that*-non-finite”, sau „*how*, *if*-finite, *when*” etc. Se degajează astfel cinci tipuri de propoziții completive. Regulile (3)—(11) au rostul de a aduce aceste tipuri la forma sub care apar ele în structura de suprafață. Ultimele secțiuni ale acestui capitol se ocupă de cazurile pe care aceste reguli nu le pot explica în chip satisfăcător. Este vorba de propozițiile depinzînd de verbele *to be persuaded, to be dared, to be ordered* etc.

Cu capitolul al treilea, *Complementation in Latin* (p. 73—103), autoarea abordează analiza faptelor latine. Fără a putea apela la sentimentul lingvistic al unui vorbitor al limbii latine, ea consideră că datele de care dispunem cu privire la structura acestei limbi sînt suficiente pentru a permite specialistului să întreprindă un studiu transformațional al materialului. Analiza complementării în latină reproduce întocmai schema capitolului consacrat complementării în engleză. Stabilind de la început echivalența „*that*-finite” = „*quod*-finite”, Robin T. Lakoff consideră completiva cu *quod* drept tipul fundamental în latină, în ciuda faptului că apariția ei în latina clasică este foarte limitată (p. 76). Regula (1), care prevede introducerea elementului *quod*, este urmată, în mod obligatoriu, după foarte multe clase de verbe, de variante ale regulii (2), care determină înlocuirea lui *quod* cu alte construcții. Și formularea regulii (2) se face printr-o constantă referire la prototipul ei englez. Aflăm astfel că tipului *for-to* îi corespunde acuzativul cu infinitiv, că tipul *poss-ing* nu are echivalent în latină și că latina cunoaște în schimb un tip propriu de completivă, lipsit de un corespondent exact în engleză, cel construit cu *ut* + conjunctivul. Un număr de reguli de redundanță specifică clasele de verbe după care *quod*+indicativul este înlocuit prin acuzativ+infinitiv sau *ut*+conjunctivul. Celelalte secțiuni ale acestui capitol studiază, după schema stabilită pentru limba engleză, fenomenele „equi-NP-deletion”, „*it*-substitution”, „flip” etc. La capătul acestei analize, autoarea ajunge la concluzia că cele mai multe dintre regulile care se referă la procesul complementării în engleză sînt aplicabile și la latină și că, în termeni transformaționali, componentul sintactic englez este înrudit îndeaproape cu cel latin (p. 99—100). Această concluzie, surprinzătoare pentru orice filolog la curent cu cercetările tradiționale în domeniul sintaxei, este precedată de cîteva observații mult mai prudente. Faptele discutate, susține autoarea, dovedesc că regulile complementării în latină p o t fi aceleași ca în engleză, ele nu dovedesc că există o identitate o b l i g a t o r i e între cele două grupuri de reguli. Cu o astfel de formulare sîntem, desigur, de acord. După părerea noastră, capitolul al treilea al lucrării pe care o prezentăm dovedește, într-adevăr, că latina poate fi analizată în termenii sintaxei engleze. Dar, dincolo de această constatare, care nu este lipsită de importanță, nu pare a se degaja, deocamdată, vreun element nou pentru studiul sintaxei latine. Se cuvine să amintim totodată că paralelismul dintre sintaxa engleză și cea latină nu pare întotdeauna atît de pronunțat pe cît îl prezintă autoarea. De-a lungul unei importante perioade din istoria limbii latine, completiva cu *quod* nu a jucat decît un rol secundar în economia limbii. Mai multe clase de verbe au construcții diferite în engleză și în latină: după verbele *dicendi*, de pildă, urmează, în engleză, *that*-finite, în latină, acuzativul+infinitiv. Felul în care autoarea tratează problema acestei diferențe, deplasînd-o din planul fundamental al regulilor de transformare în pla-

nul secundar al regulilor de redundanţă, nu pare altceva decît un expedient.

Capitolul al patrulea, *Negation in complements* (p. 104—156), studiază problemele legate de prezenţa unei negaţii în propoziţiile completive. Comparaţia cu limba engleză îi oferă autoarei prilejul de a descoperi cîteva fenomene care nu par a fi fost remarcate pînă în prezent. Analizînd, de pildă, distribuţia pronumelor indefinite de tipul *ullus*, *aliquis* şi *quisquam*, ea constată că există un paralelism perfect între aceste forme şi formele engleze de tipul *any*, *some* accentuat şi *some* neaccentuat. Pronumele indefinite din latină apar astfel ca un ansamblu structurat.

Teoria transformaţională consideră că negaţia se introduce în structura frazei printr-o regulă de tipul S → (NEG)NP VP. Robin T. Lakoff aduce argumente serioase în favoarea înlocuirii acestei reguli cu una de forma *It* S *is not so*. Noua regulă permite să se atribuie structuri profunde diferite propoziţiilor *John is not happy* şi *John is unhappy*. Pornind de la o structură profundă de tipul *It* S *is not so*, autoarea formulează un număr de 8 reguli, care generează propoziţiile negative: (1) negative-lowering, (2) *some-any*-change (3) negative-attachment to *and*, (4a) negative-movement, (4b) negative-attachment (5) negative-transportation, (6) *quin*-formation, (7) *ne*-formation, (8) *non*-placement. Regulile (1)—(5) operează atît în latină, cît şi în engleză, regulile (6)—(8) sînt specifice limbii latine. Cu toate acestea, foarte multe dintre fenomenele discutate în legătură cu apariţia lui *quin* şi *quominus* au un corespondent clar în limba engleză. O dată mai mult, autoarea ajunge la concluzia că latina şi engleza se aseamănă şi în privinţa structurii profunde, şi în privinţa regulilor de transformare (p. 155—156). Deosebit de interesante sînt observaţiile pe care le face referitor la folosirea lui *ne* şi a lui *non* în propoziţiile completive. Bazîndu-se pe o atentă analiză a exemplelor, Robin T. Lakoff consideră că *ne* introduce o completivă obiectivă, iar *ut non* o completivă subiectivă (p. 149).

După cum se poate constata, capitolele 3 şi 4 aduc în discuţie cele mai multe dintre problemele ridicate de construcţia propoziţiei completive în latină. Incluzînd în procesul complementării o gamă mult mai largă de fenomene, Robin T. Lakoff analizează într-un al cincilea capitol, *Abstract structures* (p. 157—217), un grup de probleme pe care gramaticile tradiţionale le tratează separat: folosirea conjunctivului în propoziţiile principale, construcţia propoziţiei finale, structura propoziţiei consecutive etc. Două fapte concrete îi sugerează autoarei o interpretare teoretică cu totul originală. Este vorba de sensurile variate ale conjunctivului în propoziţia principală (hortativ, optativ, potenţial) şi de faptul că primele două iau negaţia *ne*, în timp ce al treilea ia negaţia *non*. Cum opoziţia dintre *ne* şi *non*, se suprapune în propoziţiile completive, peste distincţia completivă obiectivă : completivă subiectivă, autoarea ajunge la concluzia că structura profundă a propoziţiilor principale construite cu conjunctivul comportă şi un verb neexprimat în structura de suprafaţă. Aceste propoziţii care, în planul structurii de suprafaţă, sînt principale, din punctul de vedere al structurii profunde sînt completive, obiective sau subiective, depinzînd de un verb „abstract". Verbele abstracte sînt definite (p. 161) ca verbe care au proprietăţi semantice şi sintactice similare cu cele ale verbelor reale, dar sînt lipsite de formă fonologică. Numărul lor este limitat : pentru fiecare clasă de sens („meaning-class", definiţia sintactică şi semantică a acestui termen tehnic este dată la p. 165) există un singur verb abstract. Autoarea distinge astfel verbele imperative [imper] şi [hort], care justifică apariţia imperativului şi a conjunctivului hortativ, verbul optativ [vel], răspunzător pentru apariţia conjunctivului optativ, verbul iusiv [oport], care explică conjunctivul din exemplele de tipul *Sed maneam, opinor* (Ter. *H.T.* 273), verbul concesiv [lic], verbele potenţiale [poss] şi [verisimile] etc. La un loc, aceste verbe abstracte explică toate cazurile în care o propoziţie principală este construită cu conjunctivul, imperativul sau infinitivul. Rezultă de aici că structura profundă postulată de Robin T. Lakoff nu comportă nici o indicaţie privind modurile. Existenţa verbelor abstracte

îi permite autoarei să construiască o teorie în care structura frazei se exprimă prin reguli extrem de simple :

S → NP VP   NP → NP S
VP → V NP   NP → N(S)

Se renunță, după cum se vede, la regulile de tipul :

V → Aux Main Verb
Aux → (Mood) (Modal) (Have) (Be) Tense

$$\text{Mood} \rightarrow \begin{Bmatrix} \text{Indic.} \\ \text{Subj.} \\ \text{Imper.} \end{Bmatrix}$$

Toate datele privind modurile, timpurile, auxiliarele și celelalte elemente care apar în structura de suprafață sînt introduse pe cale transformațională, prin intermediul verbelor abstracte (v.p. 169). Teoria verbelor abstracte pune într-o lumină nouă și structura mai multor propoziții subordonate. Astfel, Robin T. Lakoff consideră că structura profundă a propoziției finale comportă o combinație a elementelor *because* și *want* (p. 202), că propoziția relativă cu sens final implică existența unui verb din clasa *appoint, select, designate* (p. 208) și că propoziția consecutivă care, în latină, are negația *non*, specifică completivei subiective, ar putea proveni din formula : It S_1 [results] from it S_2 (p. 212). O bună parte din cazurile în care latina folosește conjunctivul sînt deci explicate cu ajutorul verbelor abstracte. Evident, rămîn și exemple de conjunctiv pe care această teorie, în forma ei actuală cel puțin, nu le poate lămuri : conjunctivul ireal în propozițiile condiționale, conjunctivul după *cum historicum* și *causale*, conjunctivul în interogativa indirectă, conjunctivul în cauzala ireală, conjunctivul în stilul indirect etc. (v. p. 171). Nu este mai puțin adevărat că teoria verbelor abstracte oferă o explicație unitară pentru un mare număr de fenomene.

După prezentarea acestei originale ipoteze, autoarea consacră un scurt capitol final, *Diachronic change in the complement system* (p. 218–238), cîtorva dintre schimbările care intervin în sistemul complementării odată cu trecerea de la latină la spaniolă. Analiza se referă numai la regulile subordonate *(governed rules)*. Din punct de vedere teoretic, autoarea emite ipoteza că schimbările sintactice nu se produc niciodată ca rezultat al modificării, suprimării, sau adăugării regulilor de acest tip ; ele s-ar datora exclusiv modificării regulilor de redundanță care determină aplicarea regulilor de transformare după anumite categorii de verbe.

Fiind prima încercare de mari proporții de a aplica metodele gramaticii transformaționale la studiul limbii latine, lucrarea lui Robin T. Lakoff prezintă un deosebit interes atît teoretic, cît și practic. Din punct de vedere teoretic, se cuvine să reținem în special contribuția pe care o aduce la dezvoltarea doctrinei transformaționale, prin cele două ipoteze pe care le formulează, cea privind existența verbelor abstracte și cea privind mecanismul schimbărilor sintactice. Din punctul de vedere practic, al unei mai bune înțelegeri a structurii limbii latine, credem că se remarcă în special capitolele consacrate negației și verbelor abstracte. Este cu atît mai regretabil numărul relativ mare al greșelilor de tipar sau al formulărilor neglijente (p. 48, r. 6 de jos ; p. 57, r. 4 ; p. 62, schema 99 ; p. 84, r. 23–24 etc.). Menționăm dealtfel că o parte din frazele latinești inventate de autoare nu ni se par gramaticale : *licet matri me ire* „it is permitted to my mother for me to go" (p. 91), *matri a Marco paritum est* „his mother was obeyed by Marcus" (p. 95) etc. Aceste observații de detaliu nu afectează în mod serios meritele unei lucrări care conține multe sugestii interesante și oferă adesea prilej de reflecție cititorului.

Decembrie 1972

LIANA LUPAȘ

Institutul de lingvistică
București, I.C. Frimu 22

JOHANNES KRAMER, **Etymologisches Wörterbuch des Gadertalischen**[1], fasc. 5 (K—L—M), Köln, 1972, 68 p.

Cu fascicula de față, dicționarul etimologic al dialectului gaderez, pe care-l datorăm tînărului romanist Johannes Kramer de la Universitatea din Köln, a depășit jumătatea, judecînd după dicționarul lui Antone Pizzinini[2] folosit pentru alcătuirea listei de cuvinte. Dăm mai jos cîteva observații și note de lectură care ne-au fost sugerate de răsfoirea prezentei fascicule.

Frapează în primul rînd numărul mare de cuvinte din idiomuri germanice vechi și moderne (veche germană de sus, germana medie de sus, germană modernă) și în special din tiroleză (59 din cele 460 de cuvinte pe care le cuprinde fascicula, așadar mai mult de zece la sută). Dintre acestea, 17 cuvinte sînt comune numai cu Val Gardena, iar 5 sînt specifice pentru Val Gadera. Între acestea se găsește și *kerše* „cireașă" <tir. k e r s c h e, cuvînt care face parte din fondul de bază al lexicului și care, în celelalte dialecte ladine centrale, ca și în marea majoritate a limbilor romanice, este reprezentat de urmașii lat. c e r e s e a. Tocmai această bogăție de elemente germanice din lexic dă dialectelor ladine dolomitice și în special dialectelor gaderez și gardenez un caracter specific, deosebindu-le de celelalte grupuri retoromane (inclusiv de dialectele retoromane occidentale, unde influența germanică e de altă natură). E interesant că nici un cuvînt de origine latină nu e specific numai pentru gadereză sau numai pentru cele trei grupe de dialecte retoromane. Un singur lexem, q u a r t a r i u s[3] (gard. *kartà*, gard. liv. *kartè*, fass. *kartè*, surs. *curter*), pare să fie caracteristic pentru retoromana centrală și occidentală. Sensul de „roată pentru a da formă brînzei" se găsește numai în ladina dolomitică.

Un cuvînt asupra căruia merită să ne oprim este *katsu* „lingură" din ven. *cazòl* „lingură pentru smîntînă". Cuvîntul apare în gadereză, livinallongheză și în vechea ampezzană și subîmparte aria lexicală a cuvîntului s c e i t o n e (de origine germanică), folosit pentru a exprima noțiunea de „lingură" în dialectele retoromane. Or tocmai *sceitone* poate fi considerat, pînă în momentul de față, singurul cuvînt caracteristic numai pentru dialectele retoromane[4] în ansamblul lor[5]. *C u m b i t o n e, etimonul cuvintelor retoromane care desemnează „cotul", citat de unii autori ca fiind în aceeași situație, apare și în dialectele italiene de nord, cum reiese de-altfel și din articolul *kum(e)dun* al prezentului dicționar.

Împreună cu gardeneza, cu engadineza și cu unele dialecte italiene de nord, dialectul din Val Gadera merge pe drumuri proprii și în ce privește aria urmașilor lui b a i a r e, folosit în aceste idiomuri cu sensul de a „vorbi" și nu cu cel de a „lătra", ca în celelalte dialecte retoromane centrale și orientale. Pentru noțiunea de „a lătra" se recurge, ca în română, italiană, sursilvană, provensală și limbile romanice din Peninsula Iberică, la lat. l a t r a r e.

Diversitatea lexicală a dialectelor ladine centrale e bine ilustrată de cele trei lexeme folosite pentru a exprima conceptul de „masă" : a) gardeneza și gadereza (ca și sarda, retoromana de vest, spaniola, portugheza și româna) folosesc urmașii lat. m e n s a ; b) în fassană se recurge la d i s c u s (ca și în toscană, în v. lomb. și în vechea franceză) ; c) livinallongheza și ampezzana prezintă urmașii lui t a b u l a (ca și friulana și idiomurile galo-

[1] Vezi prezentarea fasciculelor precedente în SCL XXII (1971), nr. 4, p. 441—442, XXIII (1972), nr. 3, p. 324—325.

[2] *Parores ladines. Vokabulare badiot-tudësk*, Innsbruck, 1966.

[3] Se poate renunța la asterisc întrucît cuvîntul e atestat (cf. și DRG s.v. *curter* și Georges s.v.).

[4] M. Iliescu, *Rätoromanisches zu Rohlfs Romanische Sprachgeographie*, în RRL, 5, 1972.

[5] Româna păstrează pentru această noțiune vechiul l i n g u l a, iar toate celelalte limbi romanice recurg la c o c c h l e a r i u s. Cf. și G. Rohlfs, *Romanische Sprachgeographie*, München, 1971, p. 121 și 204.

-romanice). (În liv., *desk* are sensul restrîns de „masă pe care se mănîncă", iar în ampezzană *desco* a căpătat sensul de „bancă".) În schimb noţiunea de „zidar" dată de Rohlfs[6] ca exemplu pentru diversitatea superstratului în limbile romanice prezintă, în dialectele ladine, un tablou unitar, alăturîndu-se întregii peninsule italice prin păstrarea lui m u r a t o r.

În domeniul semanticii este remarcabilă abandonarea de către urmaşul lui m a t e r a sensului fundamental de „mamă" şi înlocuirea lui cu cel de „uter" (atestat încă de la Oribasius). Acelaşi fenomen se remarcă în sursilvană [7].

Sensul „mamă" e preluat în gad. de *ùma*, iar în gard. de *oma* [8]. Astfel, în aceste dialecte nu se păstrează o pereche simetrică pentru denumirea tatălui şi a mamei, ca în majoritatea limbilor : *(padre — madre, père — mère, tată — mamă)* grad. *uma* vs. *père*; *gard. oma* vs. *père*.

În aceeaşi ordine de idei ar mai fi de observat că retoromana centrală, ca şi cea de est şi de vest, dă urmaşilor lui l i g n u m şi sensul de „copac" pe lîngă cel de „lemn". E o trăsătură care se regăseşte şi în vechea română [9].

Comun cu româna e şi fenomenul fonetic al trecerii regulate a lui *l* intervocalic la *r*, fenomen asupra căruia atrage atenţia şi J. Kramer în cadrul articolului dedicat cuvîntului *mora* < m o l a„ moară". Cuvintele ladine care provin din m o l l i c e l l u s sprijină etimonul latin al rom. *molicel*. Cuvîntul românesc figurează dealtfel printre formele moştenite indicate de Kramer şi de REW. DLR trimite la *mollicellus*, dar consideră că formaţia pe teren românesc e mai probabilă.

În ce priveşte sensul originar al lat. *c o x a*, trebuie revăzute cele afirmate s. v. *kösa*, căci sensul de bază al rom. *coapsă* este „Schenkel" ca şi în celelalte limbi romanice, nu „Hüfte". Citatul pe baza căruia TDRG dă sensul „Hüfte" cu indicaţia „in der Bibelsprache" ar putea fi interpretat şi ca „Lende". Şi în retoromana occidentală sensul de bază e „Oberschenkel". „Hüfte" şi „Hüftbein" apar sporadic (cf. DRG s. v. *cossa*).

Rom. *comînda* (cf. articolul *komanè*) are nevoie de indicaţia „învechit" şi poate proveni din c o m m a n d a r e. Invocarea lui c o m m e n d a r e nu e necesară.

În cadrul articolului *kurt* se dă, din greşeală, sensul „Palast" în locul celui de „Hof" cuvîntului românesc *curte*. Şi friulanul *cort* are, pe lîngă sensul mai rar „grămadă de gunoi", cel general de „curte" (cf. Pirona s. v. *cort* şi *curtîl*).

În friulană, *mont*. de genul feminin, are şi sensul de „munte" pe lîngă cel de „păşune" (cf. Pirona s. v. *mont f.*).

De origine preromană, alături de *krëp* „stîncă" < prerom. k r i p p — comun tuturor grupurilor retoromane şi albanezei — trebuie socotit, după părerea noastră, şi *mants* „taur", alb. *mës*, rom. *mînz* etc., deoarece formele înrudite, care se găsesc pînă în munţii Pirinei, dovedesc că zona tracoilir ă, la care se referă autorul, e mult depăşită [10].

În legătură cu zilele săptămînii (cf. art. *lüneșh*), ar trebui să fie citat şi articolul, mai recent decît cele indicate, al lui Constant Maneca : *Consideraţii cu privire la numele zilelor săptămînii în limbile romanice*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Bucureşti, 1958.

În sfîrşit, ar fi fost util să se includă, între altele în lista de cuvinte a dicţionarului lexemele : *lagnè*, *luminè*, *lüna*, *malssaun*,

[6] *Op. cit.*, p. 126.

[7] Articolul consacrat lui *mere* în dicţionarul lui Kramer nu e suficient de clar în ce priveşte sensurile. Nu toate formele indicate de el au numai accepţiunea de „uter". Ca şi liv., friulana are ambele sensuri (cf. Pirona, s.v. *mari* şi Tagliavini, *Il dialetto del Livinallongo*, Bolzano, 1934, p. 209).

[8] Etimologia ar putea fi lat. m a m m a. Pentru vocalism, cf. rom. *mumă* şi fr. dial. *mama* (cf. FEW s.v. *mamma*). Consoana iniţială a căzut, poate pentru simplificare, din sintagma cu antepunerea pronumelui posesiv.

[9] Cf. I. Stan, *Problème d'onomasiologie romane. Autour de la terminologie du bâtiment*, în RRL.

[10] Cf. M. Iliescu, *Roum.* **ciută** *et* **grapă**, în RRL VIII, 1963, 2, p. 280.

mangura, mantigni, maratia, maschenè, matëdl, mazè, menü, mésha, mistir, mill, moka, moro, muntè.

Fascicula care a prilejuit aceste observații, ca și cele precedente, este foarte utilă specialiștilor atît prin viziunea romanică în care sînt prezentate cuvintele, cît și prin indicațiile bibliografice la zi.

Decembrie 1972

MARIA ILIESCU
*Institutul de lingvistică
București, I.C. Frimu 22*

PILAR VÁZQUEZ CUESTA, MARÍA ALBERTÍNA MENDES DA LUZ, **Gramática portuguesa**, Tercera edición corregida y aumentada por Pilar Vázquez Cuesta, **Biblioteca Románica Hispánica**, Madrid, Editorial Gredos, 1971, 2 vol., 403 + 413 p.

A treia ediție a *Gramaticii portugheze* semnată de Pilar Vázquez Cuesta și Maria Albertina Mendes da Luz a apărut după zece ani de la publicarea ediției precedente, epuizată de mult. Recenta apariție corectează micile inexactități din această valoroasă gramatică (poate cea mai bună) a limbii portugheze. Revizuirea materialului ediției precedente, precum și îmbogățirea bibliografiei au fost posibile, după cum mărturisește autoarea [1], prin participarea la cele două congrese de lingvistică care au avut loc la București, și, de asemenea, prin participarea la cursurile de filologie hispano-braziliene ținute sub egida Institutului de Cultură Hispanică, precum și cu ajutorul observațiilor făcute pe marginea textului ediției a II-a, de numeroși specialiști în lingvistică romanică și portugheză.

Recenzia noastră are în vedere modificările pe care le cuprinde ediția a III-a în comparație cu precedenta.

A treia ediție are două tomuri, față de unul al ediției anterioare. Creșterea volumului se explică în primul rînd prin cei patru indici care se adaugă indicelui de materii existent,și anume indicele de autori, de toponime, de etimologii latine și de cuvinte.

Capitolul referitor la limba populară (p. 55 ș.u.) este primul care a suferit unele îmbunătățiri. În primul rînd, se observă o mai bună sistematizare a materialului : transformările suferite de vocale sub acțiunea consoanelor învecinate nu mai constituie un subcapitol separat, ci sînt distribuite, în cursul descrierii, particularităților fonetice ale fiecărei vocale. De asemenea, exemplele care ilustrează fenomenele de asimilare, disimilare, sonorizarea consoanelor inițiale etc. s-au îmbogățit simțitor. În afara particularităților graiului popular prezente deja în ediția a II-a, autoarea ia în discuție și fenomenul apariției unei vocale paragogice, care oscilează între [ə] și [ɪ] după finalele [l], [r], și tendința de denazalizare a finalelor nazale atone, fenomen ce se regăsește în idiomul galician.

Din actuala ordonare a materialului lingvistic deducem o nouă concepție asupra idiomului vorbit în Galicia. În ediția a II-a, acesta făcea parte din capitolul *Los Lenguajes frontesizos*, fiind analizat alături de vorbirea din Ermisende, Riodonor, Guadramil și Miranda do Douro. Autoarea consideră necesar să acorde, în ediția a III-a, un spațiu mai larg idiomului galician, ale cărui origine și evoluție diferite, nu în egală măsură însă, de spaniolă și portugheză, îl îndreptățesc la aceasta. Importante ni se par, în acest capitol, discuția asupra bilingvismului existent în Galicia, precum și încercarea de a desprinde trăsăturile proprii idiomului galician, în comparație cu cel portughez. Imposibilitatea de a trasa limite precise între teritoriul lingvistic galician și restul Peninsulei Iberice este cauzată de existența așa-numitelor *hablas de tránsito* studiate de Dámaso Alonso [2]. Aceste limbaje de frontieră sînt, de fapt,

[1] A treia ediție este revăzută și îmbunătățită numai de Pilar Vázquez Cuesta.

[2] *Junio y julio entre Galicia y Asturias*, în *Estudios lingüísticos*, Madrid, 1971.

varietăţi ale idiomului galician, care conţin în structura lor caracteristici ale dialectului asturian. Rezultat al bilingvismului existent în teritoriul galician, varietatea de limbă spaniolă vorbită aici, numită *castrapo*, conţine numeroase trăsături specifice idiomului galiciano-portughez. În sfîrşit, mai putem sublinia la acest capitol mai bogata documentare istorică şi literară faţă de ediţia precedentă, care aduce cititorului un plus de informaţie util.

Capitolul *El portugués del Brasil* subliniază, prin exemple mai numeroase, diferenţele existente între portugheza continentală şi varianta ei braziliană. Diferenţele surprinse la nivelul a două stiluri — literar şi familiar — nu sînt evidenţiate, de data aceasta, numai în domeniul fonetic şi lexical, ci şi în cel sintactic. Remarcăm, de asemenea, o îmbogăţire a observaţiilor privind stilul familiar al limbii portugheze din Brazilia ; se remarcă totodată tendinţa sa de depărtare faţă de norma cultă scrisă.

Ediţia a II-a deosebea două perioade în evoluţia limbii portugheze : perioada arhaică (între secolele al XII-lea şi al XVI-lea şi perioada modernă — din secolul al XVI-lea, pînă în zilele noastre. Adoptînd punctul de vedere al filologilor portughezi José Joaquim Nunes [3] şi José Leite de Vasconcellos [4], autoarele deosebeau în cadrul perioadei arhaice o perioadă preistorică şi alta protoistorică. Renunţînd la această periodizare prea generală, ediţia a III-a propune alta mai precisă, şi anume : perioada galiciano-portugheză (sec. al XII-lea — 1350), perioada preclasică (1350—1540), perioada clasică (1540—mijlocul secolului al XVIII-lea) şi perioada modernă (de la mijlocul secolului al XVIII-lea, pînă azi). Periodizarea urmează, în mare parte, criterii de ordin istoric şi literar. Faţă de ediţia a II-a, ediţia a III-a cuprinde mult mai multe date referitoare la curentele şi grupările literare din perioada modernă a limbii portugheze. În ediţia a III-a sînt amintite şi primele documente de limbă literară şi neliterară înregistrate pe teritoriul portughez, ceea ce reprezintă altă îmbogăţire a materialului faţă de ediţia precedentă.

Noul subcapitol introdus în ediţia a III-a, intitulat *El gallego-portugués lengua cantabrica?*, se ocupă de caracteristicile lingvistice ale galiciano-portughezei în comparaţie cu gascona, basca, sarda, dialectele din sudul Italiei şi din regiunea de nord-est a Spaniei. Apariţia unor caracteristici asemănătoare, în special de ordin fonetic, determină pe autoare să se gîndească la posibilitatea unui substrat comun care ar fi influenţat idiomurile enumerate. Ideea este expusă sub formă de ipoteză şi va primi probabil observaţii sau completări din partea specialiştilor.

Modificări de mai mică importanţă se întîlnesc în capitolul de fonetică (privind în special metafonia şi alternanţele fonetice) şi în cel referitor la istoria limbii.

Toate modificările şi completările cuprinse în ediţia a III-a şi enumerate mai sus au rolul de a realiza o situare cît mai exactă a ariei lingvistice galiciano-portugheze.

Dincolo de comparaţia pe care am încercat-o între cele două ediţii ale gramaticii semnalate, ne permitem o observaţie referitoare la o afirmaţie a autoarei privind lexicul limbii române. La pag. 174, volumul I, se face următoarea afirmaţie : „În ceea ce priveşte vocabularul, există cîteva [limbi romanice — *n. n. M.P.*,] ca româna, în care elementele nelatine ajung să fie preponderente din punct de vedere numeric". Bănuim că autoarea are, ca sursă pentru această afirmaţie, lucrarea lui Dimitrie Macrea [5]. Lucrarea citată are în vedere însă întregul vocabular al limbii române, iar autoarea, pentru a determina caracterul lexicului unei limbi, trebuia să se oprească la vocabularul ei fundamental. Analiza întreprinsă de Al. Graur [6] asupra fondului principal lexical al limbii române dovedeşte că elementele latine de vocabular

[3] *Compêndio de Gramática Historica Portuguesa (Fonetica e morfologia)*, 2ª edição correcta e aumentada, Lisabona, 1930.

[4] *Lições de Filologia Portuguesa*, Rio de Janeiro, 1959.

[5] *La composition du lexique de la langue roumaine moderne*, Actas IX Congresso International de Linguística Românica, Lisabona, 1961.

[6] *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Bucureşti, 1954.

sînt preponderente, anume în proporție de 66 %.

Lucrarea rămîne în ansamblu o descriere detaliată a limbii literare și familiare din Portugalia și Brazilia, oferind o imagine completă a portughezei continentale și a stadiului actual al graiurilor din acele teritorii în care norma lingvistică continentală nu s-a impus.

Decembrie 1972

MARIANA PLOAE
*Institutul de lingvistică
București, I.C. Frimu 22*

AMEDEO CLIVIO, GIANRENZO P. CLIVIO, **Bibliografia ragionata della lingua regionale e dei dialetti del Piemonte e della Valle d'Aosta, e della letteratura in piemontese**, Torino, Centro Studi piemontesi, 1971, XXII + 254 p.

Bibliografia de față a apărut sub auspiciile Centrului de studii piemonteze, fondat la Torino în 1970, coordonator al unei bogate activități de păstrare și de afirmare a valorilor culturale ale regiunii subalpine în contextul culturii italiene și europene.

Într-o perioadă relativ scurtă, Centrul a îngrijit editarea unor culegeri de literatură dialectală și a unei reviste interdisciplinare, *Studi piemontesi*. Pentru păstrarea patrimoniului lingvistic regional sînt subvenționate lucrările de pregătire a unui dicționar modern al limbii regionale.

Această bibliografie analitică a fost concepută ca un instrument de informare, necesar în condițiile promovării cercetărilor asupra diferitelor aspecte ale culturii piemonteze. De aceea au fost luate în considerație toate graiurile subalpine autohtone, franco-provensale, provensale și galo-italice, dintre care cele de tip piemontez, atît prin aria de răspîndire, cît și prin numărul de vorbitori, reprezintă grupul lingvistic cel mai important. Secțiunea suplimentară, îngrijită de Gustavo Buratti, aduce informații bibliografice asupra insulelor lingvistice germanice din nordul Piemontului și din Valle d'Aosta.

Partea cea mai mare din economia volumului este dedicată producției literare, scrisă atît în koiné-ul regional, *piemonteza comună* sau *ilustră*, cît și în diferitele graiuri locale.

Piemonteza comună — graiul local din Torino — s-a impus încă din secolul al XVI-lea ca limbă de cultură a regiunii, absorbind din ce în ce mai mult graiurile rustice locale, la început pe cele de tip galo-italic, și graiurile provensale sau franco-provensale din văile alpine aloglote.

Prima parte a bibliografiei este organizată în patru secțiuni. În cadrul primei și celei de a treia (*Texte în vechea piemonteză (sec. XI—XVI)* și *Literatura în piemonteză din secolul XVII pînă în secolul XX*), fișele, ordonate după secolele cărora le aparțin textele literare, sînt precedate de lista lucrărilor cu caracter general, de istorii literare și culegeri de texte.

Cea de a doua secțiune, intitulată *Cîntece folclorice din Piemont*, cuprinde a) culegeri de texte, b) studii generale și c) ediții și studii despre unele cîntece.

Sub titlul *Literatura în dialectele locale* sînt adunate operele scrise în graiurile care diferă sensibil de piemonteza comună,exceptîndu-se astfel graiurile din Asti, Biella și Mandorì, incorporate în secțiunea de literatură piemonteză.

Pentru a nu mări prea mult dimensiunile volumului, autorii au operat o selecție valorică asupra titlurilor prezentate în secțiunea a treia și a patra. În secțiunea a doua a primei părți nu au fost fișate articolele publicate în reviste de mică importanță și mai ales cele republicate în volume succesive.

În schimb, în cea de a doua parte a volumului, dedicată lingvisticii, autorii au urmărit să dea o prezentare exhaustivă a tot ceea ce s-a scris despre această regiune atît de interesantă din punct de vedere lingvistic.

Partea de lingvistică este deschisă de secţiunea de toponimie şi antroponimie.Următoarele două se ocupă de zonele aloglote, respectiv de graiurile provensale din Piemont şi de cele franco-provensale din Piemont şi Valle d'Aosta, subîmpărţindu-se fiecare în cîte două diviziuni : a) studii cu caracter general şi b) lucrări dedicate fiecărei zone şi subzone.

Diferitele varietăţi dialectale piemonteze sînt ilustrate într-o secţiune aparte, autorii grupînd separat culegerile de texte în transcriere fonetică.

În interiorul secţiunii a V-a — *Piemontese illustre (tipo torinese)*, autorii au adoptat aceleaşi criterii de organizare pe care le regăsim în economia generală a volumului ; lucrările de caracterizare generală, precum şi acele care privesc răspîndirea piemontezei şi contactul cu alte dialecte şi limbi precedă subsecţiunile care grupează cercetări de fonetică, morfologie şi lexic.

Numărul mare de culegeri de expresii şi proverbe, cît şi de îndreptare pentru traducerea koiné-ului regional în limba naţională şi invers a făcut necesare ultimele două subsecţiuni — g) proverbe, ghicitori etc. şi h) manuale.

În încheiere sînt prezentate aspectele argotice ale varietăţilor dialectale menţionate, la acestea adăugîndu-se şi cel iudeo-piemontez, care s-a bucurat de cîteva studii lingvistice.

Indicii care însoţesc lucrarea sînt de mare ajutor în consultarea bibliografiei. Pentru partea de literatură, un indice cronologic al operelor în dialect piemontez din secolele XVII—XX este completat de un indice al aceloraşi opere, organizat pe genuri, la care se adaugă un indice al pseudonimelor folosite de diverşi autori. Pentru partea de lingvistică există un indice al toponimelor, un indice al cuvintelor citate în fişele din această parte, indicele autorilor citaţi şi un indice de tablouri şi ilustraţii.

Diversele subdiviziuni sînt dedicate cîte unei probleme, în interiorul acestora fişele fiind ordonate fie după criteriul cronologic, fie după cel alfabetic.

Fişele bibliografice, precedate de un număr de ordine care facilitează referirea la indice, redau conţinutul într-o formă extrem de concentrată, autorii abţinîndu-se de la orice judecată de valoare. În cazul unor lucrări care nu au fost cercetate în mod direct, unele elemente mai puţin sigure sînt semnalate prin semne interogative, ceea ce atestă acribia cu care s-a lucrat la această bibliografie.

În cadrul delimitărilor impuse de autorii înşişi, am avea de făcut unele completări.

Astfel, în secţiunea IV, subsecţiunea c), s-ar mai putea adăuga studiul lui C. Parola, *Ricerche sul lessico domestico piemontese da inventari e testamenti quattrocenteschi di Cuneo e Mandorl*, 1968.

La V, b), *Răspîndirea piemontezei şi raporturile cu alte limbi*, credem că şi-ar găsi locul şi două studii de orientare sociolingvistică : E. Salvemini, *Ricerca di sociolinguistica in una comunità biellese*, şi C. Bazzanella — Giuliano Guerra, *Ricerca su dialetto, lingua e ambiente sociale in una scuola della periferia torinese*, amîndouă apărute în *Atti del VII Convergno del Centro per gli studi dialettali italiani*, p. 70—89 şi 89—95.

Ilia Griset ar putea figura şi cu un alt studiu despre legăturile dintre piemonteză şi graiurile provensale — *La parlata provenzaleggiante del Gran Dubbione (bassa val Chisone)*, apărut în *XI Congreso internacional de lingüística y filología romanicas. Actas.* III, p. 1511—1521.

Atît prin caracterul dublu, literar şi lingvistic, cît şi prin zona mare de interes pe care o acoperă, bibliografia de faţă reprezintă un instrument de lucru indispensabil pentru oricine se ocupă de această zonă, autorii realizîndu-şi din plin scopul propus de a da o imagine clară asupra a ceea ce mai rămîne de lucru în legătură cu dialectele zonei piemonteze şi cu studiul uneia din cele mai importante literaturi dialectale ale Italiei, cea în dialect piemontez.

Decembrie 1972

IOANA NICHITA

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I.C. Frimu 22

ANDRÉ DE VINCENZ, **Traité d'anthroponymie houtzoule** (= **Forum Slavicum**, Band 18), München, Wilhelm Fink Verlag, 1970, 673 p.

De foarte multă vreme n-am mai citit o carte atît de interesantă, aş spune chiar impresionantă. Sînt numeroase aspecte ale ei care explică, cel puţin pentru mine, această deplină satisfacţie ştiinţifică. Autorul anunţă, în titlu, că se ocupă de antroponimia huţulă. În realitate, el face o adevărată istorie a limbii unei populaţii destul de cunoscută la noi, chiar în cercuri mai largi, bineînţeles mai mult din nume (românii folosesc denumirea de *huţan*, care circulă şi ca antroponim), o face însă paralel cu istoria culturii ei materiale şi spirituale, oglindită, de fapt, în limbă. Este metoda consacrată de vreme îndelungată, socotită, de nemodernişti, veche, dar nu învechită. Căci studiul limbii unei colectivităţi umane nu trebuie, nici nu poate, să fie separat de acela al vieţii oamenilor care au creat-o şi continuă s-o dezvolte, utilizînd-o zi de zi, moment de moment, în absolut toate împrejurările existenţei lor fizice şi psihice. Realizarea de faţă (s-ar potrivi mai bine termenul performanţă, dar el circulă astăzi, în limbajul lingviştilor „progresişti", cu altă accepţie) este cu atît mai remarcabilă, cu cît A. de Vincenz îşi întemeiază cercetarea pe un material de fapte relativ limitat (numele de persoană). Face apel adesea şi la limba propriuzisă a huţulilor, dar aici informaţia este şi mai puţin bogată, din cauza sărăciei textelor (în sens larg). De aceea a simţit nevoia, de altfel impusă de „istorie", să recurgă, ca la nişte izvoare oarecum indirecte, dar deopotrivă de sigure ca şi cele directe, la limbile ucraineană şi poloneză : huţulii au avut, şi, în parte, mai au contacte foarte strînse cu vorbitorii acestor limbi. (În ce priveşte pe prima, contactul a mers pînă aproape la identitate.)

Acest material lingvistic, destul de redus cantitativ, îl analizează, epuizîndu-l, cu o acribie demnă de a filologilor din epoca eroică a disciplinei noastre. Clasificarea antroponimelor se face după conţinut, adică după semnificaţia lor, şi după criterii strict lingvistice. Cea dintîi îl ajută pe autor să prezinte trăsături caracteristice din viaţa materială şi spirituală a huţulilor. A doua reprezintă, de fapt, o descriere a sistemului limbii lor, în toate compartimentele lui. Interesantă şi vrednică de a fi reţinută mi se pare, între altele, separarea numelor de botez în masculine şi feminine (sub toate aspectele lor, în ce priveşte originea lingvistică şi cea calendaristică, dacă-i pot spune aşa : cca. 150 de pagini).

Capitolele, foarte cuprinzătoare, consacrate unul numelor care au la bază originea etnică, „locală" şi profesională a purtătorilor, celălalt poreclelor, conţin informaţii extrem de bogate despre geografia teritoriului locuit de huţuli şi a celui învecinat cu al lor, precum şi despre etnografia şi folclorul acestei mici populaţii, devenită, prin cartea lui A. de Vincenz, interesantă şi importantă pentru numeroase categorii de savanţi.

Mă limitez la aceste observaţii de ordin general. Şi asta nu numai fiindcă, dacă mi-am îngăduit să recenzez o asemenea lucrare, am făcut-o nu în calitatea, pe care n-o am, de slavist (deşi nu sînt cu totul străin de lingvistica slavă), ci în aceea de specialist în domeniul onomasticii româneşti şi al principiilor şi metodelor disciplinei onomastice în general. Voi adăuga, drept încheiere, că „Antroponimia huţulă" prezintă interes şi pentru români. Personal, am găsit în ea o serie de explicaţii pentru numele de familie româneşti, cu privire la care am în curs de elaborare o lucrare amplă. Afară de asta, printre antroponimele huţulilor există unele de origine (direct sau indirect) românească (p. 219—235), după cum limba lor însăşi posedă cuvinte împrumutate din a noastră. Dealtfel, etnografii şi folcloriştii de asemenea pot trage folos pentru disciplinele lor citind această admirabilă carte.

Decembrie 1972

IORGU IORDAN

SCL, an XXIV, nr. 2, p. 203—223, Bucureşti, 1973.

BENGT HASSELROT, **Étude sur la vitalité de la formation diminutive française au XXᵉ siècle (= Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Romanica Upsaliensia** 8), Upsala, Almqvist et Wiksells, 1972, 112 p.

Sîntem în prezența unei interesante cărți, datorată unuia dintre cei mai buni cunoscători ai problemei formării diminutivelor în limbile romanice, în general, și ai derivării diminutivale din franceză, în special. Autorul, profesor la Universitatea din Upsala, publică acest tom după un studiu de mari proporții consacrat diminutivelor în limbile romanice (*Études sur la formation diminutive dans les langues romanes*, Upsala, 1957), foarte bine primit de recenzenți, și după două articole în care a completat informația despre franceză din volumul amintit (*Petit supplément de diminutifs français*, în „Studia Neophilologica" 31 (1959), și *Nouveau supplément de diminutifs français*, în *Language and Society, Essays Presented to Arthur M. Jensen*, Copenhaga, 1961). Revenirea pe un teren pentru explorarea căruia autorul a făcut un efort serios a fost determinată de bogăția materialului obținut între timp, fie prin lecturile autorului (o treime), fie prin informațiile furnizate de mai mulți colaboratori benevoli.

Ceea ce impresionează la această carte este amploarea deosebită a corpusului din care au fost obținute exemplele luate în discuție. După o estimare prudentă a autorului, acesta se compune din un miliard și jumătate de cuvinte, ceea ce corespunde unui eșantion reprezentînd 0,15% din totalul tipăriturilor din țările francofone din perioada 1900–1970. Evident că această bibliografie bogată i-a permis autorului să tragă concluzii demne de încredere cu privire la vitalitatea formațiilor diminutivale din franceza secolului nostru.

Pentru a trage astfel de concluzii, Hasselrot își îndreaptă atenția în primul rînd asupra a ceea ce el numește diminutive veritabile, adică asupra cuvintelor derivate „où le suffixe modifie la signification du thème comme le ferait l'épithète 'petit' (ou mieux 'tout petit', ou bien, pour être plus précis encore, 'tout petit' + un coefficient affectif ou expressif). Malgré la modification, le mot-thème doit rester parfaitement identifiable, ce qui implique une dérivation faite en conformité avec le modèle dérivationnel propre à chacune des bases concernées". Acestor derivate le consacră autorul cel mai amplu capitol și constată că cele mai multe dintre diminutivele secolului al XX-lea sînt formate cu ajutorul sufixului *-et(te)*, sau a lui *-ot(te)*, un fel de variantă combinatorie a primului. Din discuție sînt eliminate derivatele neveritabile ca : a) diminutive al căror cuvînt-bază a fost eliminat *(alouette, chouette* etc.) ; b) cele la care legătura între bază și derivat a fost ruptă ca rezultat al unei evoluții fonetice sau semantice *(burette, lurette)* ; c) diminutive veritabile la origine, care au căpătat sensuri specializate, adesea tehnice, uneori foarte îndepărtate de cuvintele bază *(chaussette, chevalet, côtelette)* ; d) derivatele formate cu ajutorul sufixelor *-et(te)*, *-ot(te)* care n-au fost niciodată diminutive veritabile *(salopette, sonnette)*. Procedînd astfel, autorul ajunge la o recoltă de numai 390 substantive diminutivale veritabile formate cu cel mai frecvent sufix (78 în *-et* și 312 în *-ette*), ceea ce este relativ puțin, mai ales dacă ne amintim de amploarea deosebită a corpusului din care au fost culese exemplele. Situația se explică prin faptul cunoscut că franceza, în comparație cu alte limbi romanice, este săracă în diminutive. La aceasta au contribuit în primul rînd gramaticii francezi, care au dus o luptă acerbă pentru eliminarea diminutivelor, considerate nedemne de o limbă rațională ca franceza. Această ostilitate a contribuit la dispariția aproape totală a diminutivelor în literatura franceză timp de două secole. În cazul celor două sufixe diminutivale, *-et(te)*

și *-ot(te)*, cele mai productive astăzi, au mai contribuit și doi factori formali : în primul rînd amuțirea lui *-t*, la masculine, a dus la transformarea diminutivului într-un simplu *e* accentuat, lipsit de individualitatea necesară pentru a servi ca morfem diminutival (Hasselrot atrage atenția asupra faptului că derivatele în *-et* sînt de trei ori mai puțin numeroase decît cele în *-ette*). La delimitarea numărului de derivate în *-et(te)* a contribuit și faptul că franceza nu admite să se adauge acest sufix direct la un cuvînt bază care se termină în dentală, *-t* mai ales, dar și *-d*.

Cele mai multe dintre observațiile prezentate pînă acum se găsesc în partea consacrată diminutivelor în *-et(te)* și *-ot(te)*. Cartea conține și o parte, mult mai redusă, cu celelalte sufixe diminutivale, a căror productivitate este foarte mică.

Ultimele părți sînt dedicate unor procedee analitice de exprimare a ideii de diminutiv *(petit, bébé — baby, mini)*, foarte frecvente în franceză. În timp ce folosirea adjectivului *petit* ca prefixoid era normală și în franceza literară din secolele precedente, derivatele cu *bébé* și *mini* sînt mai recente, dintr-o epocă posterioară publicării volumului dedicat diminutivelor în limbile romanice. Sugestive pentru situația din franceza actuală, dar și din alte limbi romanice actuale (ne gîndim în primul rînd la română) sînt observațiile despre ultimele tipuri de derivate.

În ambele cazuri *(bébé* și *mini-)*, avem a face în franceză cu o modă care a pornit de la unul sau mai multe cuvinte. În legătură cu *bébé*, autorul observă că la origine aceste formații au fost diminutive care se foloseau cu privire la persoane *(bébé-héros, bébés gangsters)* și că ulterior procedeul s-a extins și la animale (cel mai răspîndit dintre aceste diminutive a fost *bébé-phoque)*. Astăzi există și derivate de tipul *bébé-lune* „satelit", *bébé-Mustang* (pentru ultimul tip de derivat se găsește un exemplu izolat chiar înainte de primul război mondial : *bébé Peugeot*, fără să se poată face legătura între acest cuvînt și formațiile recente).

Cît privește pe *mini-*, faptele sînt mai clare, răspîndirea extraordinară a lui *mini-* fiind fără îndoială consecința succesului aproape mondial, din perioada 1965—1966, a lui *mini-jupe* (numită *mini-skirt* în țara sa de origine) și, de asemenea, într-o măsură deloc neglijabilă, a mărcilor de automobile *(Mini-Morris, Mini-Austin)*. Pornind de la aceste cuvinte pilot, *mini-* s-a răspîndit rapid în domeniile de activitate cele mai variate. Hasselrot analizează asemănările și deosebirile dintre *mini-* și *petit*.

Concluziile cărții sînt optimiste pentru apariția de diminutive în franceză (mai ales pentru cele formate cu sufixul *-et(te)*) și se opun părerilor conform cărora s-ar putea vorbi despre o absență totală a derivării diminutivale în franceză.

MARIUS SALA

GERHARD BOYSEN, **Subjonctif et hiérarchie. Étude sur l'emploi du subjonctif dans les propositions complétives objets de verbes en français moderne**, Collection **Études romanes de l'Université d'Odense**, Vol. 1, Odense University Press, 1971, 190 p.

Lucrarea de față, teză de doctorat a lingvistului danez Gerhard Boysen, îmbogățește vasta literatură despre subjonctivul francez, dovedind astfel că acest mod atît de discutat continuă să se găsească în atenția cercetării.

Studiul reprezintă o descriere sincronică a unor întrebuințări ale subjonctivului, bazată pe metoda imanentă a lui Knud Togeby. Autorul împrumută de la acesta termenul de ierarhie, pe baza căruia își fundamentează teoria despre subjonctiv. După modelul lui Togeby, care, în articolul *La hiérarchie des emplois du subjonctif*, apărut în „Langages", nr. 3/1966, studiază influența diferiților factori determinanți pentru apariția modului subjonctiv, stabilind o adevărată ierarhie, G. Boysen încearcă să examineze în ce măsură se pot ierarhiza întrebuințările subjonctivului în propozițiile completive și factorii care influențează apariția acestui mod.

În introducere, sînt discutate critic două dintre cele mai recente studii despre subjonctivul francez : cel al lui W. Rothe (*Strukturen des Konjunktivs im Französischen*, „Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie", 112. Heft, Tübingen, 1967) şi cel al lui H. Nordahl (*Les systèmes du subjonctif corrélatif. Étude sur l'emploi des modes dans la subordonnée complétive en français moderne*, Bergen-Oslo, 1969). În continuare, autorul îşi expune metoda de lucru, prin care analiza subjonctivului este privită mai întîi din punct de vedere sintagmatic, apoi din punct de vedere sistematic. Astfel, este stabilită o ierarhie sintagmatică a factorilor care determină întrebuinţarea subjonctivului, ierarhie formată din trei nivele : nivelul homonex (situaţii în care subjonctivul se explică printr-o influenţă din interiorul aceleiaşi propoziţii), homo-heteronex (în care poziţia subordonatei faţă de principală are o mare importanţă) şi heteronex (toate celelalte cazuri de apariţie a subjonctivului). Deşi autorul consideră că nivelul heteronex este superior pe scară ierarhică, acordîndu-i cel mai mare spaţiu în economia cărţii, totuşi tocmai acest nivel este cel mai puţin definit. Cele trei mari capitole ale lucrării se ocupă de analiza fiecărui nivel în parte. Cum era şi de aşteptat, la baza analizei stă raportarea modului subjonctiv la modul indicativ.

Influenţa construcţiilor negative în apariţia subjonctivului constituie factorul de bază, decisiv, care împarte în două capitolul nivelului heteronex : cazuri în care construcţiile negative joacă un rol în alegerea modului şi cazuri în care rolul lor este nul (această distincţie o face şi Nordahl în lucrarea citată). La acest nivel intervin însă şi alţi factori care, pentru a fi clasaţi, trebuie, la rîndul lor, încadraţi într-o ierarhie sistematică. Aceşti factori, în număr de patru, depind de derivativ, de flexiv, de sintaxa şi de rădăcina verbului care impune subjonctivul. Ierarhia celor patru factori este fixată în funcţie de verbul regent, contrar lui Togeby, care recomandă, în articolul citat, ca ea să fie stabilită prin raportare la morfemul de subjonctiv.

Boysen îşi propune mai departe să demonstreze că toate întrebuinţările subjonctivului în propoziţiile completive pot fi ierarhizate cu ajutorul celor patru grupe de factori menţionaţi, cu condiţia efectuării unei noi diviziuni în două ierarhii : o ierarhie de presupunere şi una de frecvenţă. La capătul superior al ierarhiei de presupunere se găsesc construcţiile negative, a căror influenţă este presupusă prin flexiv (adică persoana şi timpul), prin sintaxă sau prin ambele, în acelaşi timp. În cazul ierarhiei de frecvenţă, grupurile de factori nu sînt presupuşi unii de alţii, ierarhia fiind stabilită după cum anumiţi factori aduc cu mai multă uşurinţă o schimbare de mod.

Este de menţionat că autorul rămîne consecvent cu principiul expus în introducerea lucrării, şi anume de a analiza fiecare verb în parte pentru a se putea vedea felul în care acesta este influenţat de către toţi factorii amintiţi. Menţinînd sistemul de extensie stabilit de Togeby, după care indicativul este modul extens sau neutru, autorul studiază mai întîi comportamentul acelor verbe care, de obicei, au ca mod de bază indicativul, pentru a trece apoi la cele construite de regulă cu subjonctivul, urmărind, în ambele cazuri, influenţa factorilor modali asupra acestor verbe. Remarcăm, o dată în plus, că lingvistul danez are în vedere numai aspectul imanent al limbii, de aceea nu recurge niciodată la explicaţii semantice.

Credem că G. Boysen şi-a atins scopul în studiul său asupra subjonctivului în franceză, demonstrînd caracterul ierarhizabil al întrebuinţărilor acestui mod în propoziţiile completive, caracter interpretat ca o manifestare a tendinţei analitice a limbii franceze. Fiecare afirmaţie a autorului este ilustrată prin numeroase exemple din texte literare apărute în perioada 1960 — 1969 sau prin exemple citate de alţi autori. Chiar dacă pare uneori neclară datorită numeroaselor ierarhii stabilite, lucrarea prezentată are meritul de a aduce un punct de vedere nou în studierea modului cel mai controversat din limba franceză.

MIHAELA PAMFIL BÎRLĂDEANU

STANISŁAW WIDŁAK, **Moyens euphémistiques en italien contemporain**, Krakow, Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1970, 188 p.

Lucrarea lui Stanisław Widłak are ca obiect analiza mijloacelor pe care sistemul limbii le oferă vorbitorului în scopul comunicării unui anumit conţinut, în cazul în care există anumite interdicţii privind folosirea formelor care exprimă direct un astfel de conţinut.

Studiul propriu-zis este precedat de o *Introducere* (p. 18–26), în care este definit fenomenul eufemismului şi sînt precizate raporturile sale stilistice şi semantice cu un alt fenomen — interdicţia lingvistică.

În primele trei capitole sînt descrise mijloacele lingvistice cu rol de substitute şi este prezentată clasificarea lor. Autorul analizează funcţia eufemismului în cadrul structurii morfo-semantice a limbii italiene.

Deoarece lucrarea are caracter sincronic, autorul limitează alegerea celor mai multe exemple la italiana contemporană standard; sînt date însă şi exemple din epocile anterioare, din dialectele italiene sau din alte variante sociale ale acestei limbi.

Exemplele provin din surse variate: lucrări lingvistice şi folclorice şi dicţionarele limbii italiene, la care se adaugă presa cotidiană şi alte periodice, ultimele surse fiind utilizate în măsură foarte mare. O mare parte din exemple au fost culese cu ajutorul unor anchete pe bază de teste întreprinse în mediile universitare din Florenţa, Roma, Perugia şi Siena.

Clasificarea mijloacelor eufemistice pe care o propune autorul are la bază distincţia saussuriană *limbă-vorbire*.

Prima grupă cuprinde mijloacele lingvistice externe, aparţinînd nivelului *limbii*; ea este subîmpărţită în şase diviziuni, după cum elementele eufemistice aparţin domeniului fonologic, flexiunii, formării cuvintelor, nivelului lexical sau sintactic. Cea de a doua grupă se referă la mijloacele lingvistice interne, care se realizează în *vorbire*, şi anume metafora şi metonimia.

În capitolul al doilea (p. 32–126), cel mai bogat din volum, autorul descrie pe larg mijloacele eufemistice aparţinînd primei grupe. Sînt prezentate diferitele modificări sau deformări fonetice suferite de cuvîntul tabu atunci cînd nu este înlocuit cu o altă formă. Dintre procedeele eufemistice fonologice relevante pentru italiană sînt enumerate: intonaţia, deplasarea accentului, fenomenul reducerii (*fa* „fame"), adiţiunea (*benedetto* „maledetto"), inversiunea (*emaf* „fame"), substituţia (*diácino, diaschini, diascolo* „diavolo").

Folosirea secundară a categoriilor morfologice (caz, gen, număr, persoană, timp şi mod) constituie o sursă fundamentală a actualizării eufemistice. Foarte frecventă este înlocuirea termenului tabu prin forma sa adjectivală (*divino* „dio") sau substituirea unui cuvînt tabu concret prin derivatul său abstract (*celebrità* „uomo celebre").

Deosebit de productiv în acest sens este şi domeniul formării cuvintelor. De exemplu, în cazul diminutivelor, ca mijloace eufemistice apar două cazuri particulare: diminutivele ameliorative (*pazzarello, bruttarella*) sau peiorative (*lontanuccio, picchiatello*).

Mijloacele eufemistice lexicale sînt clasificate în patru grupe principale, după cum sînt rezultatul unei omisiuni (*essere oltre* „essere oltre età"=„invecchiato", sau *nerone* „Nerone t'avrebbe ammazzato") sau al unei înlocuiri antonimice (*beneamato* „antipatico, odiato, odioso"), al unei alegeri sinonimice (*ammalato* „pazzo", *indelicato* „ladro") sau, în sfîrşit, al împrumutului eufemistic (*abdomen, lingeria, norsa*).

Cel de al treilea capitol (p. 126–154) se ocupă cu descrierea mijloacelor semantice interne: metafora (*pescare* „arrestare, trovare", *cantare* „denunziare, parlare") şi metonimia, cea mai productivă dintre aceste categorii (*stringere la cinghia, tirarse la cinghia* „aver fame", „demagrire", *andare con i piedi avanti* „morire").

Fenomenul acumulării mijloacelor eufemistice este descris în cel de al patrulea capitol al cărţii (p. 154–158). Autorul se referă la caracterul necesar al acestui fenomen mai ales în cazul pierderii valorii expresive a termenului eufemistic utilizat. Eufemismul *un po*

maturino „putrefatto" este rezultatul substituției unui termen general pozitiv *(maturo)* și al diminutivării *(-ino)*, la care se adaugă litota rezultată prin folosirea adverbului *(un po)*.

În afara unor concluzii generale, S. Widłak precizează o serie de caracteristici ale acestui fenomen în limba italiană contemporană. Se remarcă pentru italiană că urmează tendințele principale ale tabu-ului lingvistic și ale eufemismului. Autorul observă în italiană o tendință eufemistică accentuată prin opoziție cu o altă tendință : cea disfemică, de asemenea foarte vie și care ar putea constitui, la rîndul ei, obiectul unui studiu special.

O bibliografie selectivă încheie acest bogat studiu care supune unei atente analize și clasificări diferitele tipuri și procedee eufemistice. Monografia lui S. Widłak reprezintă o contribuție foarte utilă la studiul eufemismului, în general, și al celui italian, în special.

SIMONA BĂRBULESCU

Travaux de linguistique et de littérature publiés par le Centre de Philologie et de Littératures Romanes de l'Université de Strasbourg IX (1971), X (1972).

Centrul de filologie și literaturi romanice din Strasbourg, condus de prof. Georges Straka, publică, din 1963, aceste remarcabile *Travaux*. Nu avem a face cu o revistă propriu-zisă (lipsesc recenziile), dar acest fapt nu scade cu nimic valoarea deosebită a celor zece volume editate pînă în prezent. În afară de primul tom, în care găsim atît contribuții de lingvistică, cît și de literatură, toate celelalte au două părți, prima cu articole de lingvistică și filologie și a doua cu articole de literatură. Secțiunea de lingvistică din *TraLiLi* este fără îndoială cea mai bună publicație de lingvistică din Franța, în care se îmbină în mod fericit contribuțiile de lingvistică generală cu cele de lingvistică romanică (evident că între acestea din urmă un loc important îl ocupă franceza).

Din primele opt volume reținem ca ilustrative pentru conținutul și preocupările acestei publicații o serie de articole de lingvistică generală și de lingvistică romanică. Din categoria primelor se detașează cele ale lui B. Pottier (în fiecare volum cîte un articol), în care autorul își prezintă teoria sa asupra limbii, discută raporturile dintre semantică și sintaxă, precum și alte chestiuni de semantică modernă, analizează raportul dintre gramatica generativă și lingvistică. Dintre cei ce au publicat mai multe articole menționăm pe Ch. Muller (t. I, II, VI) cu analiza statistică a vocabularului, pe J. Rey-Debove (t. V, VII) și A. Rey (t. VI) cu sugestii pentru aplicarea metodelor moderne la cercetarea lexicografică, pe Klaus Heger (t. III, VII) cu prezentarea unor principii ale onomasiologiei și semanticii structurale, pe Georges Straka (t. I, VI) cu discutarea unor chestiuni fundamentale ale foneticii (diviziunea sunetelor vorbirii în vocale și consoane) și pe M. Wandruszka (t. V, VI) cu analiza comparativă a unor limbi europene. Dintre cei cu o singură contribuție de lingvistică generală amintim pe E. Coseriu (t. II), cercetare de semantică diacronică structurală, A. Martinet (t. VII), expunere a celei de a doua articulări a limbajului, K. Baldinger (t. V), discuție despre structuri și sisteme lingvistice, J. Dubois (t. VI), analiza derivării în gramatica descriptivă și în lingvistica transformațională, R. Valin (t. V), prezentare a articolului pe baza teoriei lui G. Guillaume, B. Hála (t.V) despre importanța foneticii acustice și G. Colón (t. VII) despre valoarea de document pe care o are în lexicografie exemplul izolat.

Limbile romanice sînt discutate în puține articole de ansamblu, cele mai multe contribuții de lingvistică romanică fiind dedicate unei singure limbi (unele observații despre limbile romanice găsim în articolul citat al lui E. Coseriu). Articole care să se refere la ansamblul Romaniei sînt cele ale lui A. Maniet (t. I) consacrat substratului celtic din limbile romanice, H. Guiter (t.VII) o analiză a corelației dintre semnificant și semnificat în mai multe limbi romanice și H. W. Klein (t. VI) despre partea romanică din Glosele de la Reichenau. Ar putea fi amintit aici și articolul lui V. Väänänen (t. VI)

consacrat problemei diviziunii latinei pe baza izvoarelor scrise, mai ales a inscripţiilor.

Trecînd la studiile care analizează situaţia dintr-o singură limbă romanică, remarcăm din nou numărul mare de articole cu fapte din franceză. Chestiuni de fonetică discută Georges Straka (t. II, III), excelentă analiză personală a evoluţiei fonetismului de la latină la franceză, R. Taylor (t. I), consoanele de legătură, O. Mettas (t. I, II), intonaţia în franceză, Ch. T. Gossen (t. VI), interesantă interpretare a grafemelor aplicată la istoria limbii franceze. Pentru morfologie se detaşează contribuţiile lui G. Moignet (t. I, III, V, VI) şi R. Martin (t. III, V). Primul analizează diverse aspecte ale morfologiei franceze (adverb, negaţie, pronume relativ-interogativ) pe baza teoriei lui G. Guillaume, iar al doilea discută unele chestiuni (timp şi aspect, pronumele relativ-interogativ) pornind de la unele studii recente. În sfîrşit, semnalăm pentru lexic articolele semnate de J. Charier (t. II), influenţa germanică pe baza volumul al XVI-lea din F.E.W. şi G. Tuaillon (t. VII), un solecism din franceza populară din Lyon.

Celelalte limbi romanice sînt, în general, slab reprezentate. O. Nandris (t. III) discută unele chestiuni referitoare la fonetismul italian, P. Tekavčić (t. V, VII) analizează unele fapte de morfologie din dialectele istroromane, A. Quilis (t. VI) prezintă problemele morfologiei numelui în spaniolă, iar A. Griera (t. VII) interpretează cîteva hărţi din Atlasul lingvistic al regiunii Val d'Aran. Nu există nici o contribuţie consacrată vreunui fapt de limbă română.

În expunerea făcută pînă acum nu am luat în discuţie tomurile al IV-lea şi al VIII-lea, fiindcă sînt de fapt volume omagiale (primul dedicat Mgr. P. Gardette, iar al doilea lui A. Henry) în care, aşa cum se întîmplă de obicei, tematica este mai ales în funcţie de preocupările sărbătoritului şi mai puţin de orientarea generală a revistei. Astfel, pentru volumul închinat Mgr. P. Gardette sînt caracteristice cercetările de dialectologie (M. Alvar, M. Deanović, S. Escoffier, J.-D. Gendron, M. Gonon, Ch. T. Gossen, G. Guillaume, H.-E. Keller, E. Legros, L.Malapert, G.Massignon, P.Nauton, E. Nègre, P. Zumthor) şi de istoria limbii (P. Aebischer, A. Badía Margarit, K. Baldinger, G. Colón, L.-F. Flutre, G. Moignet, G. Straka, R. L. Wagner, W. v. Wartburg), deşi nu lipsesc nici articolele de lingvistică generală (A. Henry, B. Pottier, G. Rohlfs, R. Valin). Două dintre acestea din urmă se datoresc unor lingvişti români: Iorgu Iordan, *Quelques observations sur les causes des changements phonétiques* şi A. Rosetti, *Autour du mot.* Volumul închinat lui A. Henry are mai ales studii de filologie franceză. Articolele de lingvistică sînt semnate de P.Gardette, G.Gougenheim, F. Lecoy, Y. Malkiel, R. Martin, G. Merk, G. Moignet, Ch. Muller, B. Pottier, G. Rohlfs, Ch. Rostaing, G. Straka, G. Tilander şi tratează cele mai multe chestiuni de limbă franceză. Excepţie face Y. Malkiel cu o analiză a dezvoltării grupului *-sk-* în vechea portugheză.

Ultimele două volume pe care le prezentăm ilustrează fidel tematica publicaţiei, dar aşa cum vom vedea mai jos au şi domenii mai bine reprezentate decît în trecut. Dintre articolele de lingvistică generală se detaşează cele ale lui Klaus Heger (t. X : *La linguistique et sa place parmi les sciences*), P. Wunderli (t. X : *Saussure et les anagrammes*), J. Rey-Debove (t. X : *Problèmes de sémantique lexicale*), R. Martin (t. X : *Esquisse d'une analyse formelle de la polysémie*) şi A. Finzi (t. X : *Un modello grafico e simbolico per lo studio strutturale del «significato»*). Primul dintre cele citate mai sus se recomandă chiar numai prin titlul lui, tratînd o chestiune mult dezbătută astăzi.

Numeroase sînt articolele de franceză în care colaboratori mai vechi ai *TraLiLi* îşi continuă analizele, folosind metodele din volumele precedente: R. Martin (t. IX : *La catégorie de l'animé et de l'inanimé en grammaire française*), G. Moignet (t. IX : *Verbe unipersonnel et voix verbale*; t. X : *Sur le système de la personne en français*), Ch. Muller (t. X : *Une expérience de statistique métalinguistique*), Ch.-Th. Gossen (t. IX : *Remarques sur la déclinaison en ancien picard*). Pe lîngă acestea apar nume noi cu preocupări distincte de cele existente în volumele precedente. Se detaşează astfel contribuţiile de dia-

lectologie, mult mai numeroase în aceste ultime două volume: P. Gardette (t. IX: *Brève présentation du francoprovençal*), Ch. Camproux (t. IX: *Les noms de la* voie de communication *en Gevaudan*), M. Juneau (t. X: *Un inventaire de biens québécois de la fin du XVIIIe siècle*), Cl. Rochette (t. X: *Consonnes intervocaliques en français-québécois: étude de phonétique instrumentale*), G. Tuaillon (t. IX: *Analyse d'une carte linguistique*: cheval-chevaux; t. X: *Le francoprovençal: progrès d'une définition*), J.-B. Martin (t. X: *L'article défini en francoprovençal central*), L. Wolf (t. X: *Le français régional: essai d'une définition*), Ch. Rostaing (t. IX: *Utilisation des variantes dialectales dans l'oeuvre de Fr. Mistral*). Noi cîmpuri de cercetare sînt abordate de G. Roques (t. IX: *La langue de Jonas de Bobbio, auteur latin du VIIe siècle*; t. X: *Vingt nouvelles datations de mots à partir d'une lecture de «La Comédie Humaine»*), J. Roche (t. X: *Les appels électoraux du général de Gaule: étude de stylistique quantitative*).

Din nou, celelalte limbi romanice sînt slab reprezentate: numai spaniola prin trei contribuții (M. Alvar, t. IX: *Un problème de langues en contact: la frontière catalano-aragonaise*; A. Quilis, t. IX: *Caracterización fonética del acento español;* G. Colón, t. IX: *Un cambio de perspectiva etimológica «rosicler» y su mediato origen francés*). Primul dintre aceste trei articole prezintă importanță nu numai pentru spaniolă.

La apariția celui de-al zecelea volum se poate constata cu plăcere că *TraLiLi* publică atît cercetări cu caracter general, cît și analize de detaliu ale unor fapte din limbile romanice. Amîndouă felurile de articole se caracterizează prin varietatea de metode folosite, tradiționale și moderne. Este poate calitatea cea mai de preț a acestei publicații într-o epocă în care cele mai multe reviste capătă tot mai vizibil caracterul de reprezentante ale unor anumite metode de analiză a limbii sau își limitează domeniile de cercetare. Calitatea amintită ne face să așteptăm cu plăcere apariția unor noi volume din această excelentă publicație.

MARIUS SALA

Yelmo. La revista del profesor de español, Madrid, I (1971), nr. 1, 2, 3, 4, 5.

Apariția unei reviste menite să vină în ajutorul profesorului de spaniolă de pretutindeni, așa cum reiese chiar din subtitlu,reprezintă un foarte util și binevenit instrument de orientare, coordonare și perfecționare a activităților complexe legate de procesul de învățare a limbii spaniole. Acesta este obiectivul fundamental pe care și-l propune noua revistă *Yelmo*, apărută la Madrid, în 1971, sub conducerea unui comitet de redacție alcătuit din Aida Pérez de Úbeda (directoare), M.Criado de Val (coordonator general) și M. R. Gómez Bustillo (secretar). Revista apare de șase ori pe an; pînă în prezent au văzut lumina tiparului primele 5 numere pe 1971.

Din cuvîntul introductiv care deschide primul număr se desprind cu claritate scopul, caracterul și orientarea noii publicații. Urmărind, în esență, „să contribuie la răspîndirea normelor, metodelor de predare, ca și a datelor și punctelor de vedere care pot servi perfecționării culturale și tehnice a profesorilor", revista încearcă să echilibreze, în paginile sale, partea teoretică cu cea de aplicație: „caracterul practic pe care dorim să-l impunem drept trăsătură predominantă — precizează autorii — se întemeiază atît pe reflecțiile, căutările, polemicile și propunerile profesorilor, cît și pe oferirea de norme corecte pentru a orienta activitatea lor de zi cu zi".

Materialul prezentat cuprinde, pe lîngă articole și note cu caracter teoretic sau practic, și o parte strict informativă, unde se recenzează cărți recente și se dau date amănunțite și indicații bibliografice la zi în legătură cu diferite publicații, activități și manifestări care interesează pe profesorii care predau limba spaniolă.

Problematica abordată pe parcursul celor 5 numere apărute este, firește, foarte variată și complexă. Menționăm mai întîi articolele care ating aspecte generale, teoretice ori metodologice, puse de predarea și însușirea limbilor străine (A. Rosenblat, *Ciencia y humanismo en la enseñanza de los idiomas*, nr. 1; Lawrence Kiddle și Albert Valdman, *Nueva definición del papel del profesor de idiomas extranjeros*,

nr. 1 ; Bernard Pottier, *Enseñanza universitaria y enseñanza de las lenguas vivas*, nr. 3 ; Ángeles Cardona de Gibert, *Hacia un nuevo sistema de enseñanza individualizadora de la lengua*, nr. 4 ; A. Rabanales, *Métodos probatorios en gramática científica*, nr. 4 etc.).

Dintre chestiunile referitoare la limba spaniolă distingem preocupări legate de predarea unor aspecte particulare, din domenii determinate, şi anume : limba vorbită (M. Criado de Val, *El interlocutor dentro del coloquio*, nr. 2, şi *El coloquio como energía y como mensaje*, nr. 3), gramatică (B. Pottier, *Actualización de la gramática española*, nr. 1 ; M. Criado de Val, *La invasión de los* **-ing**, nr. 2 ; Ed. Prado, *El empleo de Le y Lo : un error muy difundido que se comete al hablar y escribir español*, nr. 4 ; J. Fonseca, *Modas y modos de hablar mal : „más nada"*, nr. 5), lexicologie (M. Criado de Val, *Las nuevas terminologías científicas, técnicas y profesionales, clave de nuestra lengua futura*, nr. 5), ortografie (Ed. Prado, *Las letras mayúsculas deben acentuarse*, nr. 5).

Foarte des discutate sînt aspectele metodologice şi practice legate de predarea limbii spaniole în diferite ţări (Ernesto Camilli, *Metodología de la enseñanza del español para los hispanohablantes*, nr. 1 ; S. Dey, G. Makowiecka şi A. Wang An Po, *El español para extranjeros y las dificultades de su enseñanza en India, Polonia y China*, nr. 1 ; E. J. Fonfrias, *La enseñanza bilingüe en las escuelas de Nueva York*, nr. 5). În legătură cu învăţarea limbii spaniole de către străini, subliniem că revista include o serie de lecţii practice, redactate de G. Haensch.

În sfîrşit, unele articole se referă la procesul de aplicare a diferitelor tehnici în însuşirea limbii spaniole (F. Tobar García, *Estrategia de la enseñanza a través de la radio*, nr. 2 ; Hilda Crevola, *El idioma español, como medio de comunicación a través de la televisión*, nr. 5).

Dintre informaţiile, indicaţiile bibliografice şi datele oferite în cea de a doua parte a revistei, menţionăm ca deosebit de utilă încercarea bibliografică a lui J. Polo, *El español familiar y sus zonas afines*, publicată în toate cele 5 numere, şi consideraţiile făcute de Bernard Py asupra „Proiectului de analiză contrastivă a spaniolei, francezei şi italienei", nr. 4.

Se impune, în încheierea prezentării de mai sus, constatarea că noua revistă reuşeşte, prin modul în care au fost concepute şi organizate primele 5 numere, să realizeze cu prisosinţă obiectivele urmărite, constituind un ajutor real, preţios, în orientarea teoretică, metodologică şi practică a profesorului de limbă spaniolă.

TUDORA ŞANDRU OLTEANU

Philologica Pragensia, Academia Scientiarum Bohemoslovaca, Praga, Československá Akademie Věd, nr. 3, 4/1971 şi 1/1972.

Revista *Philologica pragensia* apare trimestrial la Praga, sub direcţia unui colectiv condus de prof. dr. Zdeněk Vančura.

Profilul larg al revistei permite publicarea unor contribuţii care se îndreaptă spre cercetarea domeniului literar şi lingvistic. Remarcăm, în numerele de care ne ocupăm, apariţia a două articole de filologie hispanică : *Der Kreolismus in der venezolanischen modernistischen Prosa* (nr. 1/1972, p. 15—24), semnat de Ingeborg Kejzlarová (Praga), şi *El infinitivo sujeto en el español actual* (nr. 3/1971, p. 144—152), de Dagmar Knittlová (Olomouc). Articolul din urmă analizează amănunţit comportarea formei de infinitiv (şi anume, infinitivul = *puro sustantivo verbal*) şi funcţiile acestuia, în special funcţia de *subiect*, văzute ca o problemă aparţinînd morfosintaxei şi nu stilisticii.

Libuše Dusková (Praga) publică o interesantă încercare de analiză, pe baza unui bogat material, a diatezei pasive în limba engleză sub trei aspecte : formal, funcţional şi stilistic, clarificînd trăsături mai puţin studiate ale acesteia (în articolul *On Some Functional and Stylistic Aspects of the Passive Voice in Present-Day English*, nr. 3/1971, p. 144—152).

Josef V. Bečka (Praga), în *La structure lexicale des textes techniques en tchèque* (nr. 1/1972, p. 25—32), prezintă cîteva informaţii asupra

metodei folosite în studierea lexicului tehnic de către cercetători de la Universitatea din Praga între 1965 şi 1969 şi cîteva concluzii asupra frecvenţei cuvintelor folosite în limbajul ştiinţific.

În sfîrşit, Petr Sgall (Praga) publică o contribuţie de semantică transformaţională, care încearcă să ofere o mai bună ipoteză de lucru prin stabilirea unui model de propoziţie bazat pe studierea diferitelor tipuri de verbe şi a relaţiilor dintre elementele propoziţiei (v. *Topic, Focus, and the Ordering of Elements of Semantic Representations*, nr. 1/1972, p. 1–14).

Rubricile de Informaţii şi Recenzii ale revistei publică o prezentare a „Buletinului Societăţii Române de Lingvistică Romanică", nr. 6/1961, semnată de Jiřina Smrčková (nr. 1/1972, p. 34–36), şi recenzii la cărţile româneşti *Poetica Matematică* a lui Solomon Marcus (recenzie semnată de Marie Kavková şi Petr Sgall în nr. 1/1972, p. 47–48) şi *Limba română literară* a lui Gavril Istrate (recenzie pe care o semnează Jan Šabršula, în nr. 3/1971, p. 167).

VALERIA NEAGU

CONSFĂTUIREA DE LEXICOLOGIE ȘI LEXICOGRAFIE
(BUCUREȘTI, 31 OCTOMBRIE—2 NOIEMBRIE 1972)

Lucrările primei Consfătuiri de lexicologie și lexicografie română s-au desfășurat la Institutul de lingvistică din București, sub egida Academiei Republicii Socialiste România, Secția de științe filologice, în colaborare cu Comisia pentru cultivarea limbii române.

În prezența acad. prof. Alexandru Graur și a prof. I. Coteanu, redactori responsabili ai DLR, a tuturor redactorilor lucrării (din Cluj, Iași și București), precum și a unor invitați din edituri, institute de cercetări și facultăți, cercetători din colectivele de lucru la dicționar au prezentat 19 comunicări și referate pe teme de specialitate.

O serie de lucrări s-au ocupat de evoluția semantică a unor cuvinte ale limbii române (Ioana Anghel, *Evoluția conținutului semantic al cuvîntului „rost" de la concret la abstract;* Alexandra Burnei, *„Degradarea" semantică a unor nume de demnități;* Doina Negomireanu, *Conținutul semantic al unor cuvinte referitoare la noțiunea de „gîndire"*), precum și de probleme de onomasiologie (Zizi Ștefănescu-Goangă, *Unele aspecte ale terminologiei plantelor decorative în limba română*).

Mult mai numeroase, comunicările privind lexicografia au reflectat îndeosebi aspecte ale procesului de elaborare a DLR. A fost subliniată necesitatea îmbogățirii listei de cuvinte a dicționarului pe măsura dezvoltării vocabularului limbii noastre (Maria Bojan și Elena Comșulea, *Lexicografia română în raport cu evoluția vocabularului;* Doina Cobeț, *Lista de cuvinte la litera* **E** *a DLR*) și, în consecință, importanța aducerii la zi a fișierului DLR și a alcătuirii unui supliment la literele apărute (Luiza Seche, *Cu privire la lista de cuvinte a DLR*).

Vasile Breban *(Problema regionalismelor în DLR)* a analizat opoziția regional—general și regional—literar, situația în DLR a regionalismelor învechite, precum și modul de transcriere a variantelor regionale. Eugenia Dima s-a ocupat de *Criteriile pentru stabilirea valorii gramaticale a neologismelor.* Autoarea consideră că un rol important în diferențierea valorilor gramaticale principale de cele secundare îl joacă factorul etimologic, la care se adaugă și frecvența utilizării unei anumite valori (substantivale sau adjectivale) în limba română.

Cîteva comunicări s-au ocupat de chestiuni privind analiza semantică și definirea unor cuvinte în DLR : Livia Vasiluță, de la Baza de cercetări științifice din Timișoara *(Despre locul cîmpurilor semantice în analiza lexicografică)*, propune o aplicare a acestei metode în domeniul lexicografiei ; Elena Stîngaciu *(Unele aspecte ale filiației sensurilor în DLR)* a relevat necesitatea analizei structurale a lexemului în cazul cuvintelor polisemantice care prezintă dificultăți la clasificarea sensurilor ; Dan Bugeanu *(Problema definiției verbului în DLR)* a încercat să distingă determinarea sensului de definiția lui la verbe ; Lucreția Mareș și Filofteia Tănăsescu au propus, în comunicarea *Unele aspecte ale problemei analogiei în DLR*, o extindere a principiilor de interpretare a analogiei în analiza semantică.

Situația unor unități frazeologice în DLR a fost analizată de Felicia Șerban *(Expresiile în DLR)*, care s-a ocupat de problema locului și a ordinii expresiilor. Victoria Zăstroiu a prezentat comunicarea *Cîteva observații în legătură cu indicațiile privind frecvența și aria de răspîndire a cuvintelor în DLR.* Prezentînd *Unele probleme ale tratării variantelor în DLR*, Ileana Zamfirescu a subliniat importanța diferențierii variantelor lexicale de variantele fonetice.

Analize ale situației specifice a prepozițiilor au fost prezentate de către Monica Busuioc și Radu Michăescu. În comunicarea *Aspecte semantice particulare în „sinonimia prepozițională"*,

Monica Busuioc supune analizei fenomenul de *sinonimie relațională*, prin referință la sinonimia lexicală. Comunicarea lui Radu Michăescu, *Probleme privind definirea și organizarea semantică a relațiilor exprimate prin prepoziția* **pe**, constituie o interesantă contribuție în domeniul semanticii structurale prin descrierea cîmpului relațional exprimat de prepoziția **pe**.

Din partea colectivului de conducere a lucrărilor DLR, Mircea Seche a prezentat un referat *Cu privire la îmbunătățirea ritmului de elaborare a DLR.*

În încheiere s-a subliniat necesitatea organizării periodice a unor asemenea consfătuiri de lexicologie și lexicografie, în fiecare dintre centrele lingvistice din țară în care se lucrează la elaborarea DLR.

Întregul material documentar al Consfătuirii poate fi consultat la centrele lexicografice din București, Cluj, Iași.

ELEONORA COSMOPOL
Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

RECTIFICARE

La articolul ,,Grafia chirilică şi problema opoziţiei /ă/ : /î/ în dacoromâna din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea'', de A. Avram, apărut în nr. 1/1973 al revistei, se va face următoarea rectificare: la p. 13, r. 15 de sus se va citi: şi ѫ de 144 de ori.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1972 (XXIII)

I. P. I. c. 2610

| 438930 |

Lei 20.—

2 STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE • XXIV • 1973

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXIV
3
1973

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacție : Adresse du comité de rédaction :
București 22, I. C. Frimu 22, tel. 50.76.90.

Colaboratorii sînt rugați să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărțile și extrasele pentru recenzii și publicațiile pentru schimb se primesc la aceeași adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sector VI, București

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

3 – XXIV – 1973

SUMAR

NOTE BIBLIOGRAFICE

REVISTA REVISTELOR

CRONICĂ

MIOARA AVRAM

PREPOZIŢII NEOLOGICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

Ocupîndu-se de prepoziţiile neologice, de caracter mai mult sau mai puţin internaţional, *a*, *a la*, *contra*, *per*, *pro*, *supra* şi *via*, ca şi de valoarea cvasi-prepoziţională a adverbului *minus* şi a unor prefixe ca *extra-* şi *inter-*, articolul discută diverse probleme de interes teoretic general (penetrabilitatea acestei părţi de vorbire, capacitatea prepoziţiilor de a caracteriza varietăţi funcţionale ale limbii, aportul unor stiluri şi limbaje speciale la limba comună) şi unele aspecte specifice limbii române (locul prepoziţiilor în acţiunea de „reromanizare" a vocabularului şi a structurii gramaticale a limbii moderne, identitatea parţială a zonelor stilistice şi funcţionale în care au pătruns prepoziţiile neologice cu cele atinse în trecut de prepoziţii slave).

Domeniul elementelor de relaţie — prepoziţii, conjuncţii — este de obicei neatins de împrumuturi directe [1]; ele constituie un fond stabil, moştenit din limba bază, ca unităţi care aparţin deopotrivă vocabularului fundamental şi structurii gramaticale. Din punctul de vedere al inegalei penetrabilităţi a componentelor limbii, prepoziţia şi conjuncţia sînt considerate, alături de pronume şi numeral, părţi de vorbire care nu se prea împrumută dintr-o limbă în alta [2]. E cu atît mai interesant deci să se ia act de situaţiile în care influenţele străine pătrund şi în acest sector.

Inventarul prepoziţiilor din limba română este alcătuit din elemente latineşti moştenite [3] în imensa lui majoritate [4], dar nu în totalitatea lui, cum cred unii. Printre prepoziţiile propriu-zise (excluzînd deci exemple ca *împotriva* < *în* + substantivul de origine slavă *potrivă* sau *başca* < adverbul omonim de origine turcă), există două rînduri de excepţii : în limba veche prepoziţii de origine slavă ca *bez* (vezi DA), *na* (vezi O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1914, p. 280), *ot* (vezi DLR), *po*

[1] Calcurile sînt invocate adesea (vezi, de exemplu, Constantin Dominte, în volumul colectiv *Sistemele limbii*, Bucureşti, 1970, p. 429), dar nu totdeauna cu o demonstraţie sigură (vezi Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 292).

[2] Vezi, de exemplu, *Tratat de lingvistică generală*, redactori responsabili acad. Al. Graur, Sorin Stati şi Lucia Wald, Bucureşti, 1971, p. 332.

[3] Ca prepoziţii (primare) sau evoluate spre această valoare.

[4] Din cele 22 de prepoziţii considerate de acad. Al. Graur ca aparţinînd fondului principal, 21 sînt de origine latină (moştenite direct sau formate în română din elemente moştenite) ; pentru stabilitatea acestei clase lexico-gramaticale e importantă precizarea autorului că, dintre ele, 20 au în latină etimologie indo-europeană. Vezi *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, [Bucureşti] 1954, p. 164—165.

(TDRG), *za* (TDRG) [5], care au avut circulaţie în special în anumite stiluri [6], iar în limba contemporană o serie de prepoziţii neologice.

În lista celor 35 de prepoziţii considerate a fi ,,principalele prepoziţii ale limbii române", în care ni se spune că se cuprind ,,prepoziţiile simple ale limbii române şi principalele ei prepoziţii compuse" [7], Gramatica Academiei înregistrează două prepoziţii neologice : a_2 şi *contra*.

Dintre acestea numai ***contra*** este recunoscută de multă vreme ca unitate neologică a inventarului românesc de prepoziţii [8]. Ceea ce variază de la un cercetător la altul este, pe de o parte, explicaţia etimologică — numai din latină (CADE, Scriban, DA, Pop), din latină cu referire şi la franceză (DN), din franceză cu eventuală referire şi la latină (DM) sau cuvînt internaţional (Al. Graur [9]) — şi, pe de alta, importanţa care se acordă valorii adverbiale a acestui cuvînt [10].

Prepoziţia neologică **a** (< fr. *à*) se găseşte în situaţia specială de omonimie cu o prepoziţie veche (< lat. *ad*), al cărei dublet etimologic — în sensul larg al termenului — este. Gramaticile şi dicţionarele mai vechi (DA, CADE, Scriban) nu menţionează în nici un fel această prepoziţie, care, după ştiinţa mea, a fost relevată pentru prima oară în Gramatica Academiei (încă de la prima ediţie [11] a acestei lucrări). Gramatica Academiei [12] distinge net cele două prepoziţii omonime : a_1 prepoziţia moştenită şi a_2 cea ,,de dată recentă" care ,,leagă un substantiv de un substantiv precedat de numeral (funcţiune de atribut)" şi ,,are un singur sens — distribuţia : *10 nasturi a 5 lei fiecare. 3 saci a 80 de kg*" ; la fel au procedat DLRC şi DM (vezi a_3 şi a_4) [13], care adaugă glosarea adecvată ,,de cîte".

[5] Dintre prepoziţiile citate numai *ot* figurează printre ,,prepoziţiile străine" discutate de Hans Moser, *Der Ursprung der rumänischen Präpositionen*, în *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig*, X, 1904, p. 409—464, care ia în consideraţie în schimb slavonisme cu circulaţie românească mai puţin convingătoare : *kă*, *să* şi *vă*, *u*.

[6] Limbajul administrativ de la începutul secolului trecut folosea încă în mod curent construcţii ca *bez taleri 72 500*, *lăcuitori ot satu Măicăneşti*, *po taleri 6*, *staroste za negustori* (vezi Gh. Bulgăr, *Despre limba documentelor administrative la începutul secolului trecut (1800—1820)*, în *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. al III-lea, [Bucureşti] 1962, p. 80.

[7] Vezi vol. I, p. 334 ; din formularea citată s-ar înţelege că prepoziţiile simple sînt date toate, spre deosebire de cele compuse, la care s-a operat o selecţie.

[8] Vezi Alexandru Philippide, *Gramatică elementară a limbii române*, Iaşi, 1897, p. 145 şi Sever Pop, *Grammaire roumaine*, Berna, 1948, p. 321 ; Tiktin o înregistrează în dicţionarul său, dar în gramatică nu. Hans Moser (vezi nota 5) nu o trece totuşi în categoria ,,prepoziţiilor străine", ci grupează pe *contra*, la un loc cu dubletul său vechi *către*, printre ,,prepoziţiile româneşti", p. 417.

[9] *Încercare asupra*..., p. 49 ; vezi şi TDRG : ,,neol[ogism]", fără precizarea sursei.

[10] Dacă s-ar demonstra anterioritatea valorii adverbiale faţă de cea prepoziţională (demonstraţie încercată, cu argumentul evoluţiei *în contra* > *contra*, de Richard Kurth, *Der Gebrauch der Präpositionen im Rumänischen*, în *Jahresbericht*... X, 1904, p. 633—634, care însă considera greşit adverbul drept moştenit), *contra* ar constitui o ilustrare mai puţin concludentă a împrumutului de prepoziţii neologice (vezi mai jos, p. 242).

[11] Vezi ediţia din 1954, vol. I, p. 348 : prepoziţia neologică este însă amintită aici numai într-o notă, pentru a se evita confuzia cu vechiul *a* (singurul considerat demn de a figura printre ,,principalele prepoziţii ale limbii române").

[12] Ediţia a II-a, vol. I, p. 336.

[13] Dacă însă DLRC are formularea corectă ,,cu sens distributiv, precedînd numerale", DM reproduce afirmaţia greşită din ediţia I a Gramaticii Academiei (I, p. 348), conform căreia *a* ,,introduce un numeral distributiv", deşi exemplul ilustrativ *3 saci a 80 kg* nu are nici un numeral distributiv.

Ca în atîtea alte cazuri, omonimia poate da naştere la confuzii între elementele în cauză. Aşa se explică, probabil, nu numai înregistrarea tîrzie a prepoziţiei neologice în lucrările amintite de după 1950 — şi atunci cu exemple ilustrative create de autorii gramaticii, respectiv de lexicografi, deşi citate cu acest *a* se puteau găsi cu uşurinţă în texte din bibliografia lucrărilor menţionate (vezi CARAGIALE, O. VII 507 : *V-am trimis 27 (nu 25) de articole a lei 57.70)* —, ci şi alte fenomene, ulterioare acestor semnalări, ca absenţa lui *a* < *à* în DN (ceea ce poate reprezenta totuşi o simplă omisiune) şi, mai ales, tratarea unei construcţii specifice acestui *a* printre construcţiile omonimului său vechi : *calcă a popă*, *miroase a ars (rînced)*, *flori* ***a trei lei firul***, *eforturile a cinci oameni* în *Structura morfologică a limbii române contemporane* de Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo şi Alexandru Niculescu [14], unde se vorbeşte de un singur ,,*a* [care] are în limba română actuală posibilităţi combinatorii foarte reduse''[15].

Prepoziţia neologică *a* poartă o puternică amprentă a limbajului administrativ-comercial. În acelaşi stil funcţional fr. *à* a fost împrumutat nu numai de română, ci şi de alte limbi europene, ca germana [16] şi suedeza [17] : în toate limbile în care a pătruns, această prepoziţie are, faţă de formulele tradiţionale (rom. *de cîte*, germ. *zu je*), avantajul scurtimii şi al monosemantismului propriu unui element de cod tehnic (vezi, dealtfel, posibilitatea notării prin semnul × a raportului gramatical respectiv : *10 nasturi* × *5 lei*), ea înlocuind simultan o prepoziţie (rom. *de*, germ. *zu*) şi un element pronominal (rom. *fiecare*, germ. *je*) sau marca unui numeral distributiv (rom. *cîte*). În română folosirea acestui *a* a evoluat însă rapid spre asocierea redundantă a altor elemente cu sens distributiv (adverbul *cîte* [18]) sau singulativ (pronumele *fiecare* [19], numeralul *unul*, substantive ca *bucata*, *firul* etc.), care reproduc construcţia polisemanticului *de* (*de cîte*..., *de*... *fiecare* etc.) ; iată, de exemplu, într-un contract din 1893 un cumul de asemenea elemente superflue după *a* : *D-nii Şaraga vor tipări piesele mele în două volume cu titlul: I.L. Caragiale, Teatru I şi II,* ***a cîte*** *6000 şase mii exemplare* ***unul*** (CARAGIALE, O. VII 515) [20].

[14] Bucureşti, 1967, p. 279.

[15] E curios şi faptul că autorii nu consideră ,,vie'' construcţia care ne interesează. Vezi propoziţia care urmează după enumerarea posibilităţilor combinatorii ilustrate prin exemplele citate : ,,Dintre aceste posibilităţi, vie este numai prima. Celelalte se realizează, mai ales, în expresii oarecum fixe, ca cele menţionate mai înainte''.

[16] Vezi construcţii ca *5 Stück à 10 Pfening* în Der Grosse Duden sau la Walter Jung, *Kleine Grammatik der deutschen Sprache*, Leipzig, 1955, p. 244. În *Dicţionar german-român* (Academia R.S. România, Institutul de lingvistică), [Bucureşti] 1966, acest *à* este calificat adverb !

[17] Vezi *ett dussin à 10 francs stycket*, la Thekla Hammar, *Svensk-Fransk Ordbok*, Stockholm, 1964.

[18] Vezi *700—750 de lingouri de aur a cîte un kg* SCÎNTEIA nr. 6691, 26 VII 1965, p. 4, col. 7 ; *două cămine a cîte 400 de locuri* ib. nr. 6721, 26 VIII 1965, p. 1, col. 5 ; *50 premii a cîte o excursie* PENTRU APĂRAREA PĂCII 1973, nr. 1 (274), p. 29. Pentru asemenea construcţii s-ar potrivi menţiunea din DM că *a* precedă ,,un numeral distributiv''.

[19] Vezi exemplul din Gramatica Academiei *10 nasturi a 5 lei fiecare* (în ediţia I, 1954, vol. I, p. 348, exemplul e, mai corect, *10 nasturi a 5 lei*).

[20] Această necesitate de a se preciza sensul distributiv al construcţiei s-ar putea explica prin identitatea contextului specific lui *a* neologic (+numeral+substantiv) cu unul dintre contextele omonimului său vechi, a cărui valoare e cu totul diferită (de genitiv: *preţul a trei kilograme, contravaloarea a şase mii de exemplare* etc.).

Singurele elemente neologice care se mai găsesc citate în capitolul „Prepoziţia" din Gramatica Academiei fac parte din categoria altor părţi de vorbire care „pot fi folosite ca prepoziţii" [21] : substantivul *graţie*, eventual şi adverbele *conform*, *contrar* care „au tendinţa de a deveni prepoziţii"[22]. Deşi nu e vorba de prepoziţii propriu-zise, desigur că şi aceste elemente prezintă interes pentru problema permeabilităţii inventarului de prepoziţii, dar într-un grad mai mic decît cuvintele împrumutate numai ca prepoziţii. În sfîrşit, pe treapta cea mai de jos în ierarhia interesului pentru problema enunţată stau locuţiunile prepoziţionale formate cu elemente neologice (de tipul *din cauză de*, *referitor la*, *plus de* etc.).

În limba română contemporană mai există însă cîteva neologisme care ar fi trebuit incluse în lista prepoziţiilor propriu-zise, cu atît mai mult cu cît unele dintre ele sînt înregistrate ca atare în diverse lucrări lexicografice [23]. Am în vedere, în primul rînd, prepoziţiile simple *per*, *pro*, *supra*, *via* şi, în al doilea rînd, formaţia *a la*, care comportă o discuţie specială.

Per a fost înregistrat ca prepoziţie cu sensul „pentru..., de fiecare" în DLRC (care adaugă precizarea „în legătură cu raportul dintre preţuri şi unitatea de măsură a mărfii respective") şi în DM, ilustrată în amîndouă dicţionarele cu citatul *De ce aprobă ei 34 de lei per kilo grîu?* GALAN, B. I 60. DM califică această prepoziţie drept „termen comercial" ; poate că mai aproape de adevăr am ajunge cu adaosul „şi administrativ", dat fiind că în contabilitatea de orice natură — nu numai comercială — se folosesc formule ca *per articol*, *per bucată*, *per unitate* [24] şi, de aici, *per total*. *Per* se foloseşte însă şi în limbajul familiar, cu sensul „prin, cu", în expresia *per tu* [25], împrumutată tale-quale [26], dar analizabilă în româneşte, după cum demonstrează şi construcţia *per dumneata*, care se întîlneşte în următorul exemplu dintr-o scrisoare particulară datată 25 august 1914 : *Iartă-mă că te tutuiesc, însă pe o prietină bună cum mi-ai fost tu, n-aş putea-o agrăi per D-ta* (din corespondenţa lui Emil Rebreanu, în addenda la Liviu Rebreanu, *Opere*, 5, Bucureşti, 1972, p. 399).

Per este, evident, latinescul *per* (moştenit în această formă de italiană), care a fost împrumutat, din latină sau din italiană, şi de alte limbi europene, ca germana, engleza, suedeza : pornindu-se, probabil, de la o serie de formule latineşti curente în limbajul (juridic-)administrativ, cum sînt *per annum (per diem, per mensem)*, *per caput*, *per mille*, *per procurationem*, s-a ajuns, în fiecare dintre aceste limbi, la întrebuinţarea lui *per* în construcţii ca germ. *per Jahr* sau engl. *a shilling per man* ; cf. sued. *per dag*, *per man*. Menţionez în mod special două formule germane direct comparabile cu unele româneşti : formula „comercială" *per Stück* [27]

[21] Vezi vol. I, p. 323.

[22] *Ibidem*, p. 324.

[23] Faptul că dicţionarele înregistrează unele prepoziţii sau întrebuinţări prepoziţionale necuprinse în inventarul din gramatici al acestei părţi de vorbire constituie o realitate generală, care poate fi constatată şi pentru alte limbi.

[24] Cf. *per oca* în rezumatul unei catagrafii din 1844 în *Documente privitoare la economia Ţării Româneşti, 1800—1850* culese de J. Cojocaru, [Bucureşti] 1958, II, p. 831.

[25] De origine italiană.

[26] Vezi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, p. 23, care o citează printre împrumuturile „din limbi străine".

[27] Cf. şi sued. *3 kr. per styck*.

echivalentă cu rom. *per bucată* şi expresia familiară *per Sie anreden* [28] = rom. (din Ardeal!) *a agrăi per D-ta.*

Pro. Deşi este înregistrat în mai multe dicţionare (Şăineanu, CADE, Scriban, DLRC, DM şi DN) ca prepoziţie cu sensul ,,pentru, în favoarea'', poziţia acestui cuvînt în limba română şi chiar statutul gramatical de prepoziţie sînt mult mai slabe. DLRC şi DM precizează că se foloseşte ,,mai ales'', respectiv ,,de obicei'', ,,în corelaţie cu *contra*''; Scriban este mai categoric: ,,se întrebuinţează rar n u m a i [spaţiat de mine — M.A.] în *pro şi contra* « pentru şi contra » la vot'' [29]. Mai important de subliniat este faptul că *pro* se foloseşte de cele mai multe ori eliptic, fără cuvîntul pe care ar trebui să-l introducă, în construcţii susceptibile de a pune în discuţie valoarea sa prepoziţională, după cum reiese şi din unicul citat inserat, fără nici o menţiune de ordin gramatical, în DLRC: *Întîmpinarea aceasta, departe de a fi un argument contra, este un argument pro* (KOGĂLNICEANU, S.A. 145), care denotă o întrebuinţare adjectivală [30] a lui *pro*. Din explicaţia care se dă în DLRC şi în DM sensului ,,pentru'': ,,(o idee, o teorie, o doctrină etc.)'' s-ar putea înţelege că *pro* se construieşte exclusiv cu substantive abstracte; vezi însă, încă la Laurian şi Massim, *a fi pro sau contra unei persoane*[31]. *Pro* poate apărea şi pe lîngă nume proprii, dar atunci este mai evidentă dificultatea de a i se stabili statutul: prepoziţie sau prefix? I. Rizescu [32] a remarcat această situaţie pornind de la un fapt de grafie, folosirea cratimei într-un exemplu ca *pro-Croce*, care arată că ,,prepoziţia *pro*... este simţită la limita cu prefixul corespunzător''.

Pro este un element neologic de origine latină, care a fost împrumutat ca prepoziţie şi de alte limbi europene, ca germana şi suedeza [33], dar cu sensuri diferite de cel din română discutat mai sus: cf. germ. *pro Kopf, pro Stück* [34], sued. *pro enhet kroppsvikt* ,,pe unitate a greutăţii corporale'' [35]. Sensul ,,pentru, în favoarea'', ca şi amprenta apartenenţei la limbajul politic — pe care îl sugerează acest sens chiar atunci cînd e vorba de adeziunea la o mişcare din domeniul cultural — se regăsesc în alte limbi, de exemplu în franceză [36], numai la prefixul *pro-*, ceea ce pledează, o dată mai mult, pentru strînsa legătură dintre valoarea de prepoziţie şi cea de prefix a românescului *pro*(-).

[28] Vezi *Dicţionar*[ul] *german-român* citat în nota 16.

[29] Vezi şi la A.T. Laurian şi I.C. Massim, *Dicţionariul limbei romane*, II, Bucureşti, 1876: ,,occurre separata numai in frasi ca: a vorbi pro sau contra unei propositione...''

[30] Gramatica Academiei (I, p. 333) interpretează valoarea lui *contra* din *a fi contra* drept adverbială şi o explică prin originea acestei prepoziţii, ,,datorită căreia s-a ajuns în mod analogic şi la folosirea similară a prepoziţiei *pentru*''.

[31] În construcţiile de tipul *pro sau/şi contra cuiva* (sau *a ceva*), singurele în care statutul de prepoziţie al lui *pro* este incontestabil, e de remarcat că, în coordonarea cu prepoziţia *contra* pe lîngă unul şi acelaşi termen, *pro* ocupă totdeauna primul loc şi că termenul introdus de amîndouă urmează regimul în genitiv al prepoziţiei *contra* imediat precedente.

[32] *Prefixele* **pro-** *în limba română*, în SMFC IV, 1967, p. 26.

[33] Probabil şi în engleză. Oxford CD o înregistrează, dar o ilustrează, fără nici o menţiune, numai cu formule latineşti: *pro bono publico, pro forma, pro tempore.* Vezi însă şi Webster's CD, în care figurează cu acelaşi sens ca în română.

[34] Vezi *Dicţionar german-român* şi Der Grosse Duden.

[35] Vezi dicţionarul citat în nota 17.

[36] Vezi, de exemplu, Petit Robert (şi nota 33).

Supra. Ca element neologic dicţionarele româneşti nu înregistrează decît prefixul *supra-* (CADE, Scriban), numit uneori — în mod nejustificat — „element de compunere" (DLRC, DM, DN). Există însă şi o prepoziţie neologică *supra*, cu acelaşi etimon ca prefixul (latinesc), folosită în limbajul matematicienilor la lectura fracţiilor ordinare de tipul $\frac{2}{3}$ şi, mai ales, $\frac{a}{b}$: *doi supra trei* şi, respectiv, *a supra b*. Atît prepoziţia ca atare, cît şi procedeul de exprimare cu ajutorul ei a numeralului fracţionar în limba română au fost semnalate recent de Alf Lombard [37]. Dintre multiplele posibilităţi de exprimare a numeralului fracţionar românesc în diverse stiluri [38], construcţia în care intervine prepoziţia *supra* este perfect echivalentă din punct de vedere structural cu tipul realizat cu prepoziţia sinonimă *pe (doi pe trei)* : amîndouă aceste tipuri pornesc de la imaginea grafică a fracţiei exprimate [39].

Prepoziţia neologică *supra* constituie dubletul etimologic al vechii prepoziţii moştenite omonime *supra*, care a ieşit de mult din uz (e atestată la Dosoftei în secolul al XVII-lea — vezi TDRG, CADE), păstrîndu-se numai în compusele *asupra* şi *deasupra*.

Via. Figurează în mai multe dicţionare (Şăineanu, CADE, Scriban, DLRC, DM, DN), cu statutul prepoziţional şi sensul, în general, bine stabilite : „pe drumul" — aş spune, mai exact, „pe ruta" —, „(trecînd) prin sau pe la" ; excepţie fac [40] Scriban, care califică pe *via* drept adverb, şi DN, care, în completarea sensului „pe drumul", dă indicaţia falsă „ în direcţia", înlocuind greşit prepoziţia *prin* de la CADE („prin direcţiunea"), respectiv *pe* din DM („pe direcţia"). În afară de DN, celelalte dicţionare citate limitează întrebuinţarea acestei prepoziţii fie la anumite domenii tehnice : căile ferate şi poşta la CADE, fie la un anumit obiect al comunicării : „în călătorii" la Scriban, „(numai) în fraze indicînd o rută, un itinerar" în DLRC şi DM. Desigur, *via* a intrat în limbă ca element al unor limbaje tehnico-profesionale, dar, fiind vorba de domenii ale serviciilor publice de transporturi şi comunicaţii, el a devenit cunoscut şi beneficiarilor acestor servicii şi şi-a putut extinde întrebuinţarea în limbajul familiar, iar de la sensul pur local a dezvoltat unul instrumental, „prin intermediul", cum dovedeşte un citat recent ca : *E.P. s-a adresat instanţei, via — comisia de judecată* (SCÎNTEIA nr. 9424, 18 II 1973, p. 2, col. 3).

La originea lui *via* stă lat. *viā*, ablativul substantivului cu sensul „cale, drum". Cu valoare prepoziţională lat. *via* a pătruns într-o serie de limbi europene, printre care franceza, germana şi engleza, încît în limba română prepoziţia *via* poate fi considerată ca avînd etimologie multiplă.

[37] *Rumänsk grammatik*, Lund, 1973, p. 369 şi 113.

[38] Vezi Gramatica Academiei I, p. 192 şi studiul special al Alexandrinei Novac, *Observaţii asupra numeralului fracţionar în limba română*, în SCL XXI, 1970, 6, p. 669—672.

[39] Din punct de vedere formal aceste două tipuri de numerale fracţionare au aceeaşi structură şi cu numeralele cardinale propriu-zise de la 11 la 19, care sînt alcătuite din numerale simple legate între ele prin prepoziţia (paronimă şi înrudită cu *supra*) *spre* cu sensul ei vechi „pe, peste", dar la care „suprapunerea" este adiţională : compară *doi supra zece* cu *doisprezece*.

[40] Luînd în consideraţie dicţionarele serioase. Altminteri, în dicţionarul lui Al. Resmeriţă (Craiova, 1924) găsim pe *via* ca substantiv cu sensul „drum, cale, direcţiune de cale ferată".

Scriban o consideră de origine latină, iar CADE şi DM împrumut direct din franceză („fr.<lat."); tot aşa de bine ne-ar fi putut veni însă şi din germană sau engleză, de unde am luat mai mulţi termeni feroviari. Notez că şi în dicţionarele altor limbi *via* poartă menţiunea „în tehnică" (sau „în limbajul transporturilor"), iar o extensiune stilistică spre o întrebuinţare „în glumă, despre subiecte aflate în legătură" este remarcată, pentru limba engleză, în Oxford CD; cf. de asemenea sensul „prin intermediul" în Webster's CD.

Deosebit de interesantă este situaţia lui **a la** (scris şi *à la* — vezi mai jos [41]), despre care am anticipat afirmaţia că are nevoie de o discuţie specială. Neînregistrat în nici un dicţionar românesc, *a la* constituie în ansamblu un element relaţional de tip prepoziţional cu sensul „în maniera (stilul)..., de felul..., după sistemul..., ca..." şi cu diverse posibilităţi de construcţie, dintre care numai cîteva expresii fixe au fost notate, în diferite contexte, de Şt. Paşca, Iorgu Iordan şi Al. Graur. Cel mai adesea, *a la* apare în construcţii, atributive sau circumstanţiale, realizate cu nume proprii:

a) de persoană (tipul care dispune şi de cele mai vechi atestări): *Cele româneşti* [versurile] *începeau mai totdeauna à la Paris Momuleanu.* I. Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, 1940, p. 476. *Declamaţii deşarte à la Caţavencu.* CARAGIALE, O. VII 257. *Exclamaţii à la Creangă.* SCÎNTEIA nr. 9363, 17 XII 1972, p. 4, col. 7. La acest tip se pot încadra şi construcţiile cu nume de „firme" personale: *Fasole „à la fraţii Chivu"* TRIBUNA ROMÂNIEI nr. 5.

b) topice (de localităţi, regiuni, străzi): *Varză a la Cluj.* Nina Decusară, *Rapid, economic, gustos*, 1969, p. 118. *Scrob de ouă à la Muscel, pui cu cartofi la cuptor à la Muscel.* MAGAZIN nr. 754, 18 III 1972, p. 6, col. 7. *Cu jambierele „a la Corso".* MAGAZIN nr. 764, 27 V 1972, p. 8, col. 5.

Mai rar se construieşte cu:

— substantive comune: *Mîncare pregătită „a la minut" (în limbajul restauratorilor bucureşteni).* IORDAN, LRA 481. *Cremă a la minut* [42]. Nina Decusară, *lucr. cit.*, p. 164. *„Tunsoarea" femeilor de la mahala poate fi à la castron* [43]. Şt. Paşca, în „Dacoromania", VII, 1931—1933, p. 165;

— expresii întregi: *Lucrează a la „vivat concurenţa"* (auzită în vorbirea unui academician, în 1970) [44];

— forme greu de calificat din punct de vedere gramatical fie din cauza aspectului trunchiat: *a la şme* — interpretat de acad. Iorgu Iordan drept „o prescurtare (voită!) din *a la şmecherul*" [45], dar care pare a fi mai curînd abrevierea lui **a la şmecherie* [46] —, fie din alte cauze; pentru ultimele situaţii am în vedere construcţiile *à la grec (dovlecei* ~ Olimpia Ştefănescu, *Bucătăria rapidă* [1970], p. 159; *sos* ~ Draga Neagu, *Preparate reci pentru zile calde* [1971], p. 77; *salată de dovlecei* ~ id. ib., p. 55, *salată de ţelină* ~ Elena Rusu, *Salate* [1971], p. 67) şi *à la turca*, semnalată cu sensul „«arbitrar» (aşa cum procedau turcii în ţările cucerite)" de acad.

[41] În citatele de mai jos am respectat grafia întîlnită.

[42] Pentru *a la minut* cf. fr. *à la minute.*

[43] Etimologie populară: cf. fr. *à la garçonne.*

[44] Vezi şi o expresie licenţioasă din vorbirea periferică citată de Iorgu Iordan, LRA, p. 500.

[45] LRA, *loc. cit.*

[46] Cf. „*şme* şi *şmecherie* în expr. *a vorbi la şme* sau *şmecherie*" la Al. Vasiliu, în „Grai şi suflet" VII, 1937, p. 125.

Al. Graur [47], care sînt expresii împrumutate, dar analizabile în română în ciuda dificultăților morfologice.

Ultimul exemplu permite abordarea problemei esențiale a apartenenței expresiei citate — și, implicit, a lui *a la* — la limba română. Acad. Al. Graur menționează expresia între alte exemple românești de întrebuințări adverbiale care pornesc de la nume etnice : *(a ședea) turcește, à la turca, (a fuma) ca un turc*, precizînd că *à la turca* este „cu o construcție adverbiabilă franțuzească". În franceză expresia corespunzătoare este *à la turque* cu sensul general „à la manière des Turcs" *(assis, accroupi à la turque; cabinets à la turque* — vezi Petit Robert) și cu o întrebuințare specială în muzică, unde redă it. *alla turca*. Oare rom. *a la turca* nu poate fi explicat și direct prin expresia italiană omofonă, atît de răspîndită în terminologia muzicală internațională (mai ales prin cunoscuta piesă a lui Mozart), considerîndu-se că *alla* a fost interpretat ca fr. *à la* [48]? În acest caz scrierea *à la turca* este hibridă, întrucît reunește elemente aparținînd unor limbi diferite, iar, dacă acordăm întregului statutul de expresie românească, trebuie să acceptăm și scrierea fără accent : *a la turca.*

În general, după cum s-a văzut în parte și din exemplele date pînă acum, scrierea lui *a la* oscilează între *à la* și *a la* și păstrarea ortografiei franceze e de natură să arate că elementul relațional e simțit ca străin; în același sens vorbește și încadrarea între ghilimele a unor construcții, la care se recurge uneori chiar atunci cînd ortografia e românizată : vezi mai sus exemplele *fasole „à la frații Chivu", jambierele „a la Corso", mîncare pregătită „a la minut"*, la care se pot adăuga altele numeroase : *figură „a la Napoleon"* Petru Oancea, *Anotimpuri*, Reșița, 1970, p. 203 ; *o soprană „a la Tebaldi" Almanahul „Magazin" 1973*, p. 143 ; *sărmăluțe „à la Ion Zugravu"* TRIBUNA ROMÂNIEI nr. 4 etc. După părerea mea, *a la* a devenit element de construcție liberă în exprimarea unor vorbitori români și el poate primi aceeași scriere românizată ca și prepoziția *a* < fr. *à* [49]. Vom deosebi deci expresiile franțuzești întrebuințate în anumite ocazii, ca *à la carte, à la garçonne, à la russe* [50], de folosirea liberă în combinație cu nume proprii sau cuvinte comune românești : *a la Creangă, a la Cluj, a la minut* [51]. Nu vom mai avea astfel hibrizi grafici de felul lui *à la grec*, ci ori *à la grecque* ca în franceză, ori — românizat — *a la grec.*

Ca origine, *a la* reprezintă fr. *à la* [52], la care trebuie adăugat, numai în subsidiar, it. *alla* din terminologia muzicală : pe lîngă *alla turca* citat

[47] *Nume de locuri*, București, 1972, p. 142. Expresia are, de fapt, sensul general „ca la turci", „turcește", cf. *a la turca, bre!*

[48] A. Doljanski, *Mic dicționar muzical*, traducere din limba rusă de Rostislav Donici, [București] 1960, menționează în articolul *à la* „expresie franceză" că „uneori se folosește îmbinată cu cuvinte italiene *à la marcia* — cu caracter de marș" ; de fapt, avem aici aceeași modificare a formulei italienești *alla marcia* prin echivalarea lui *alla* cu mai răspînditul *à la.*

[49] Menționez că în germană, unde normele cer scrierea *à la*, se scrie ca în franceză și prepoziția distributivă *à*.

[50] În engleză chiar expresiile de acest tip se scriu uneori fără accent : vezi *a la carte, a la mode* în Webster's CD ; cf. și în italiană *à la* sau *alla garçonne*, la Aldo Gabrielli, *Dizionario linguistico moderno*, 1956, s.v. *garçon.*

[51] Acad. Iorgu Iordan scrie consecvent *a la* în LRA.

[52] Pentru gramaticalizarea construcției cu *à la* în locuțiuni „care desemnează comportări *(à l'amiable)* și mai ales mode și preparate : *une coiffure à la Marilyne Bardot* (sic !), *des rognons à la financière*", vezi Pierre Guiraud, *Les locutions françaises*, 1962, Paris, p. 49.

mai sus, vezi *alla breve, alla militare, alla ottava, alla Palestrina, alla polacca* etc. În ambele limbi menţionate, avem a face cu o prepoziţie + articolul hotărît feminin al unui substantiv subînţeles (fr. *façon, manière, mode* [53], it. *maniera, moda*). În română *a la* în ansamblu nu poate fi interpretat decît ca prepoziţie, aşa cum dealtfel este calificat acest împrumut (din franceză) şi în dicţionarele limbii engleze [54]. Mai mult, se poate spune că în română *a la* permite a fi interpretat ca o prepoziţie compusă de tipul *de-a*, elementele sale alcătuitoare fiind identificate cu prepoziţiile *a* şi *la*. Pentru primul element această identificare e justificată etimologic : ca origine directă, acest *a* este acelaşi cu neologicul a_2 (< fr. *à*), dar prin valoarea sa se grupează mai bine cu dubletul vechi a_1 (< lat. *ad*), care exprimă şi el modul, asemănarea *(miroase a vin, seamănă a sat)*. Cel de al doilea element, *la*, articol în construcţia originară, a putut fi identificat cu prepoziţia omofonă *la* şi datorită unor similitudini de valori, prepoziţia *la* exprimînd ea însăşi modul în construcţii ca *la trap, la nebunie*. În sprijinul acestei identificări vorbesc soluţiile adoptate uneori pentru evitarea franţuzismului *a la* ; în special în nume de mîncăruri construcţia de tip *a la* se înlocuieşte cu *ca la* [55] : *dovlecei ca la Nisa, ouă ca la Neapole* (vezi Olimpia Ştefănescu, *Bucătărie rapidă*, p. 160, 169), *salată verde ca la Galaţi* (Elena Rusu, *Salate*, p. 29) sau chiar cu *la* singur : *cremă la minut* (Irina Dordea, *250 dulciuri rapide*, 1971, p. 118), *supă de carne ,,la minut''* (Olimpia Ştefănescu, *lucr. cit.*, p. 79) ; am văzut mai sus că în vorbirea argotică *a la şme* a fost înregistrat alături de *la şme*. Poate chiar *la modă* ar trebui explicat în legătură directă cu *à la mode*.

Pentru considerarea lui *a la* drept element al limbii române actuale se pot aduce şi argumente referitoare la folosirea lui în diverse varietăţi funcţionale ale limbii, precum şi la unele deosebiri faţă de franceză, cel puţin în dezvoltarea unor anumite construcţii. În ce priveşte primul aspect, acad. Iorgu Iordan a arătat, în explicaţia dată lui *a la şme*, că ,,formule cu *a la*... (după modelul lui *à la française*) sînt multe în vorbirea argotică şi periferică'' [56]. Alături de aceasta, trebuie menţionat însă, ca punct de pornire, limbajul comercial, în special cel al restaurantelor şi al sectoarelor legate de modă, care au introdus şi în limbajul familiar urban denumiri de mîncăruri, de coafuri etc. cu formule de acest tip cu caracter terminologic. O întrebuinţare liberă cunoaşte *a la* în special în limbajul familiar al oamenilor culţi (vezi citatele din corespondenţa lui I. Ghica şi I.L. Caragiale) şi în stilul publicistic (în cronici literare, artistice, sportive şi în limbajul reclamelor), mai ales în construcţie cu nume de persoane, după modelul expresiilor livreşti ca *victorie a la Pirus* [57].

[53] Vezi Albert Dauzat, *Grammaire raisonnée de la langue française*, Lyon–Paris, 1947, p. 341.

[54] De exemplu, în Oxford CD, unde este scris *à la* şi tipărit cu caractere specifice cuvintelor şi expresiilor străine. În Webster's CD figurează ,,*a la* or *à la*... : in the manner of'' fără specificarea părţii de vorbire, după cum şi acad. Iorgu Iordan, LRA, p. 500, vorbeşte de ,,formule cu *a la*'' din română fără a preciza ce este *a la*. Vezi aceeaşi situaţie pentru germană (Der Grosse Duden).

[55] Într-o anchetă recentă a emisiunii de televiziune ,,Cum vorbim'' Sorin Stati a înregistrat interpretarea formulei franţuzeşti din limbajul restaurantelor *à la carte* drept ,,ca la carte'', ,,(preparat) cum se arată în cărţile de bucate''.

[56] LRA, p. 500.

[57] Scrisă *victorie à la Pyrrhus* la I. Berg, *Dicţionar de cuvinte, expresii, citate celebre*, Bucureşti, 1968.

Dintre construcţiile cu *à la* din franceză, româna nu are tocmai construcţia cea mai caracteristică limbii de origine, anume construcţia cu un adjectiv substantivizat de tipul *à la française*, *à la légère*, dar se pare că a dezvoltat construcţiile cu substantive nume de locuri pentru care franceza întrebuinţează derivatul adjectival : vezi *salată à la Nisa* (Draga Neagu, *Preparate reci...*, p. 67) pentru fr. *salade niçoise* (Petit Robert). În sfîrşit, trebuie amintit faptul că vorbitorii români creează expresii „franţuzeşti" cu *à la*. Desigur, *fripturi à la daco-romaine* (CARAGIALE, O. VII 3) nu prezintă interes din acest punct de vedere, formaţia fiind perfect normală în franceză. Alta este însă situaţia expresiei *a la fonfé* semnalată de acad. Iorgu Iordan [58] şi, în forma *à la fonfé de bigi-bigi*, de acad. Al. Graur [59]. Dacă expresia citată a fost creată cu intenţii glumeţe, alteori sîntem în faţa unor greşeli : un anumit fel de salată preparată cu carne de vită şi cunoscută la noi cu denumirea franceză *salată (de) boeuf* a căpătat în unele medii numele, mai „distins", *salată à la boeuf*, greşeală care dovedeşte familiarizarea vorbitorilor români cu elementul *à la*, prezent în terminologia culinară franceză nu numai cu sensul comparativ discutat pînă acum, ci şi cu sensul instrumental din *choux à la crème*.

Evident, nu numai pentru *a la* se poate aduce în discuţie problema apartenenţei la limba română, ci şi pentru celelalte patru prepoziţii neologice : *per*, *pro*, *supra* şi *via*, iar, dacă admitem că toate acestea au devenit cuvinte ale limbii române, se poate pune întrebarea de ce nu includem în inventarul prepoziţiilor neologice şi elemente ca *apud* şi *in* folosite în indicaţiile bibliografice, *ante* şi *post* din datările aproximative *(ante 1500, post 1500)* sau *ad* din indicaţiile medico-farmaceutice. Explicaţia stă în faptul că acestea din urmă sînt folosite de specialiştii români drept cuvinte străine (latineşti), ca elemente ale unui cod ştiinţific internaţional, alături de alte cuvinte şi expresii ca *passim*, *ibidem*, *infra* şi *supra* (adverb), *op. cit.* etc. din domeniul bibliografic sau *pro dosis*, *per os* din domeniul medical, în timp ce prepoziţiile pe care le-am luat în consideraţie mai sus, chiar dacă s-au aflat iniţial în situaţii asemănătoare, au devenit bunuri ale limbii române prin posibilităţile de combinare cu cuvinte româneşti şi, de cele mai multe ori, prin depăşirea limitelor înguste ale domeniului funcţional originar.

În completarea discuţiei asupra prepoziţiilor neologice, trebuie menţionat faptul că în unele lucrări — mai ales dicţionare — se atribuie şi altor elemente neologice fie calitatea de prepoziţii însoţită de o glosare necorespunzătoare, fie sensuri prepoziţionale sub o interpretare lexico-gramaticală diferită. Pentru prima situaţie se poate cita cazul lui *circa*, dat drept prepoziţie în dicţionarul lui Candrea (CADE), deşi glosarea e specific adverbială : „cam, ca la, aproape" ; toate dicţionarele mai noi (Scriban, DA, DLRC, DM, DN) îl clasează, corect, ca adverb. Pentru a doua situaţie este semnificativ cazul lui *minus*, care, sub calificarea de adverb, apare glosat de cele mai multe ori (DLRC, DM, DLR, DN) prin prepoziţia *fără* ; nu e vorba aici de o simplă echivalenţă semantică lipsită

[58] LRA, p. 500.
[59] *Langues mêlées*, în „Bulletin linguistique" XV, 1947, p. 17.

de implicaţii asupra valorii gramaticale, cum este glosarea aceluiaşi cuvînt prin gerunziul *scăzînd* : *minus* are într-adevăr o valoare apropiată de prepoziţii ca *fără* sau — aş adăuga — *afară de.* Dacă citatul ilustrativ din DLRC — DLR *Găseşti aici toată colecţia „Vieţei româneşti", minus două numere, ce nu se mai găsesc* (CARAGIALE, O. VII 152) a putut fi interpretat în Gramatica Academiei în sensul că adverbul *minus* ar exprima „coordonarea copulativă a unor părţi negative" [60] — ceea ce a permis lui B. Berceanu[61] interpretarea lui *minus* drept „conjuncţie a scăderii" ! —, un exemplu ca *În interior însă era, minus mulţimea tablourilor de pe pereţi, acceptabil* (Al. Piru, *Cearta*, [Bucureşti] 1969, p. 196) arată mai clar că funcţiunea lui *minus* e aceea de a introduce un complement circumstanţial de excepţie. Prin această funcţiune însă *minus* nu-şi pierde valoarea adverbială, întrucît el realizează acelaşi tip de construcţie a complementului de excepţie ca şi adverbul *decît*, anume cu reproducerea modului de construire a termenului de referinţă (partea de propoziţie la care se referă complementul de excepţie), deci cu un regim liber, neprepoziţional. Din moment ce se spune *Le-am spus tuturor, minus ţie* sau *I-am văzut pe toţi, minus pe voi doi*, construcţia lui *minus* dovedeşte că, exact ca *decît*, el îşi menţine calitatea gramaticală de adverb, în ciuda apropierii funcţionale de clasa prepoziţiilor. Desigur, această apropiere trebuie notată la întrebuinţările lui *minus* şi ea interesează problema mai largă a neologismelor din sectorul prepoziţiilor româneşti. Ca o curiozitate semnalez împrejurarea că unele dicţionare, ca DLRC şi DM, menţionează la *plus* o „valoare de prepoziţie" pe care nu i-o recunosc lui *minus* în construcţii identice [62]. În ce priveşte situaţia din alte limbi, atît *minus*, cît şi *plus* sînt înregistrate de obicei ca prepoziţii în dicţionarele limbii engleze[63].

Cu valoare apropiată de prepoziţii pot fi considerate şi unele elemente neologice din categoria prefixelor care au origine prepoziţională în limba de bază (latina); mă gîndesc la *extra-* şi *inter-* care, în exemple ca *(lucrări) extraplan* (sau *supraplan*) sau *(întreceri) interfacultăţi, inter-oraşe, interţări, (pauze) intersesiuni*, sînt interpretate în mod curent ca prefixe derivînd adjective de la substantive [64], deşi prefixele nu au în general capacitatea de a forma o parte de vorbire diferită de cuvîntul-bază. Comportarea elementelor *extra(-)* şi *inter(-)* în situaţii ca cele de mai sus este cel puţin la limita dintre prefix şi prepoziţie, asemănîndu-se din acest punct de vedere cu statutul parţial ambiguu al lui *pro(-)*.

Din faptele aduse în discuţie rezultă că limba română, ca şi alte limbi moderne, a adoptat o serie de prepoziţii neologice, din vocabularul mai mult sau mai puţin internaţional. Numărul prepoziţiilor neologice

[60] II, p. 214.

[61] *Sistemul gramatical al limbii ro mâne (reconsiderare)*, Bucureşti, 1971, p. 279.

[62] În general tratarea celor două antonime în dicţionarele noastre recente (DLRC, DM, DN) surprinde prin lipsa oricărui paralelism; e suficient să remarc că în DLRC şi DM există două articole *minus* : *minus*$_1$ adverb şi *minus*$_2$ substantiv, în timp ce *plus* e dat numai ca substantiv, considerîndu-se că are valoare de prepoziţie în situaţii similare cu cele ale lui *minus* adverb.

[63] Vezi Webster's CD. În Oxford CD *minus* este calificat „quasi-prep[osition]", în timp ce *plus* e dat fără rezerve drept prepoziţie.

[64] Vezi, pentru exemplele cu *inter-*, Elena Carabulea, *Prefixele* **inter-**, **între-**, în SMFC III, 1962, p. 37.

poate fi considerat destul de mare în raport cu totalul prepozițiilor din limbă [65], dar importanța lor este departe de a se compara cu aceea a prepozițiilor din fondul vechi sau, cel puțin, cu a majorității acestora, căci la comparația cu *înde* rezistă, incontestabil, neologismul *contra* și, probabil, nu numai el. Se poate vorbi și în cadrul prepozițiilor de o ierarhie care ar distinge un nucleu de prepoziții principale și comune tuturor aspectelor limbii față de altele cu întrebuințări limitate din diverse puncte de vedere. Acad. Al Graur [66] l-a plasat pe *contra* ,,care încă nu se întrebuințează prea mult'' pe o treaptă inferioară celorlalte 21 de prepoziții propriu-zise admise în fondul principal lexical al limbii române; în ordine ierarhică ar urma, dintre neologisme, *a* și apoi celelalte prepoziții discutate aici, care se situează, în grade diferite, la periferia limbii comune. Aceasta ar fi însă ierarhia generală din limbă, care nu corespunde cu situația specială a unor varietăți funcționale în care prepoziții ca *a* sau *per* pot avea o întrebuințare mai mare chiar decît *către* sau *printre*. De aceea e foarte important să se cunoască precis inventarul la care se referă afirmații ca ,,prepozițiile simple sînt toate de origine latină'' (Tiktin [67]: inventar din care lipsește pînă și *contra*), ,,prepozițiile străine... sînt luate din slavă, maghiară și neogreacă'' (H. Moser [68]: inventar care cuprinde limba veche, graiuri regionale și dialectele sud-dunărene) sau ,,există două prepoziții de origine străină: *împotriva...* și *contra*'' (S. Pop [69]: inventar redus, chiar pentru formații vechi).

Fără a avea o pondere însemnată în sistemul prepozițiilor românești, prepozițiile neologice prezintă interes teoretic din următoarele motive:

1. Simpla lor existență, oricît de limitată, demonstrează penetrabilitatea acestei părți de vorbire.

2. Prin prepoziții ca *a*, *per*, *supra*, *via* se evidențiază capacitatea prepozițiilor de a caracteriza varietăți funcționale cum sînt limbajele tehnico-științifice. Deși pare ciudat ca prepozițiile să fie ,,termeni'' tehnici [70], nu se poate nega rolul lor în realizarea unor formule specifice cîte unui stil. La prepozițiile enumerate ca unități de inventar trebuie adăugată și construcția cu acuzativul a prepoziției *contra*, care caracterizează limbajul administrativ-comercial: *contra cost*, *contra chitanță*, *contra ramburs*, spre deosebire de construcția cu genitivul din celelalte stiluri.

3. Prin majoritatea prepozițiilor neologice se demonstrează aportul unor stiluri și limbaje speciale la limba comună, în domeniul elementelor de relație, chiar dacă întrebuințarea unor construcții cu *a la* sau *via* (alături de care poate fi pus *minus*) dincolo de granițele domeniului originar se face numai cu intenții de expresivitate.

4. Unele întrebuințări ale lui *extra(-)*, *inter(-)*, *pro(-)* și *supra(-)* arată că limita dintre statutul de prepoziție și cel de prefix nu este totdeauna tranșantă.

[65] Oricît ar părea de curios, un inventar complet al prepozițiilor din limba română nu există.

[66] *Încercare asupra...*, p. 164.

[67] *Gramatica română*, ediția a III-a revăzută de I.-A. Candrea, București, 1945, p. 135.

[68] *Lucr. cit.*, p. 411.

[69] *Lucr. cit.*, p. 321.

[70] Aceasta fiind situația, ne-am aștepta ca *Lexiconul tehnic român* să cuprindă și prepoziții ca *via*.

Constatările de mai sus sînt valabile pentru oricare limbă modernă cu prepoziţii de acest fel. Menţionez faptul că pentru limba germană se precizează apartenenţa prepoziţiilor neologice la „stilul comercial" (Kaufmannsstill) înţeles într-un sens foarte larg şi cu o oarecare nuanţă peiorativă, opunîndu-i-se recomandările ferme de înlocuire a lui *à*, *per*, *pro*, *via* cu construcţii „germane" [71].

Pentru limba română în mod special merită să fie relevate două aspecte :

1. Întrucît, deşi internaţionale şi intrate pe diverse căi, prepoziţiile neologice sînt exclusiv de origine latino-romanică, ele constituie un element al acţiunii generale de reromanizare a vocabularului şi a structurii gramaticale a limbii române [72]; concurenţa dintre *împotriva* şi *contra* este, în această privinţă, rezultatul cel mai elocvent. Prepoziţiile neologice s-au constituit adesea ca dublete ale unor prepoziţii moştenite, fie omonime *(a, supra)*, fie cu o formă mai mult sau mai puţin asemănătoare *(per/pe, contra/către)*; în acelaşi timp, multe dintre ele au fost întărite de împrumutarea simultană a prefixelor omonime *(contra-, per-, pro-, supra-)*. Asemănarea cu prepoziţiile vechi a putut favoriza asimilarea împrumuturilor, dar nu e exclus să fi ascuns în parte ponderea reală a elementului neologic în domeniul prepoziţiilor româneşti : pe lîngă confuzia produsă între cele două prepoziţii *a*, am în vedere acum posibilitatea unor calcuri greu de depistat în situaţii în care *pe* a preluat, de exemplu, întrebuinţări ale lui *per* (oare construcţia ardelenească *pe poştă* nu poate fi pusă în legătură cu germ. *per Post*?).

2. Nu este lipsit de interes să se remarce că prepoziţiile neologice au pătruns adesea în aceleaşi zone stilistice (limbajul administrativ-comercial) şi funcţionale (valoare distributivă şi cumulativ-exceptivă) care fuseseră atinse şi de vechile prepoziţii slave : comparaţie directă se poate stabili între *a* şi *po*, *per* şi *po*, *minus* şi *bez*.

ABREVIERI

CADE	I.-Aurel Candrea — Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*, Bucureşti [1931].
CARAGIALE, O. VII	I.L. Caragiale, *Opere*. Tomul VII *Corespondenţă*. Ediţie îngrijită de Şerban Cioculescu, Bucureşti, 1942.
DA	Academia Română, *Dicţionarul limbii române*. Tomul I, partea I, A — B, Bucureşti, 1911 ; partea a II-a, C, Bucureşti, 1940 ; partea a III-a, D — De, Bucureşti, 1944 ; tomul II, partea I, F — I, Bucureşti, 1934 ; partea a II-a, J — Lojniţă, Bucureşti, 1937—1948.
Der Grosse Duden	*Der Grosse Duden. Wörterbuch und Leitfaden der deutschen Rechtschreibung*. Leipzig, 1970.

[71] Walter Jung, *Kleine Grammatik der deutschen Sprache*, p. 244.

[72] Pentru care vezi Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, p. 351.

DLR	Academia Republicii Socialiste România, *Dicționarul limbii române*, serie nouă. Tomul VI Litera M, București, 1965—1968. Tomul VII, partea 1, Litera N, București, 1971 ; partea a 2-a, Litera O, București, 1969 ; tomul VIII, partea 1, Litera P (P — Păzui), București, 1972.
DLRC	Academia Republicii Populare Române, *Dicționarul limbii române literare contemporane*, 4 vol. București, 1955—1957.
DM	Academia Republicii Populare Române — Institutul de lingvistică din București, *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
DN	Florin Marcu — Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*. Ediția a II-a, București, 1966.
Gramatica Academiei	Academia Republicii Socialiste România, *Gramatica limbii române*, vol. I—II. Ediția a II-a, tiraj nou, București, 1966.
IORDAN, LRA	Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*. Ediția a II-a, București, 1948.
Oxford CD	*The Concise Oxford Dictionary of Current English*. Ediția a V-a [Londra, 1966].
Petit Robert	Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, [Paris] 1967.
Scriban	August Scriban, *Dicționaru limbii românești*, Iași, 1939.
SMFC	*Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română.*
Șăineanu	Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*. Ediția a VIII-a [Craiova, 1930].
TDRG	H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. I, A — C, 1903 ; II, D — O, 1911 ; III, P — Z, 1924. București.
Webster's CD	*Webster's Seventh New Collegiate Dictionary*, Springfield, 1970.

Februarie 1973

Institutul de lingvistică
București, I.C. Frimu, 22

Prépositions néologiques en roumain actuel

(Résumé)

L'auteur étudie les prépositions néologiques que le roumain — tout comme d'autres langues modernes — a adoptées du vocabulaire plus ou moins „international" : *a*, *a la*, *contra*, *per*, *pro*, *supra* et *via* ; on peut y ajouter l'emploi prépositif, dans certaines circonstances, de l'adverbe *minus* ou des préfixes tels que *extra-* et *inter-*. Malgré leur position marginale dans le système des prépositions roumaines, les prépositions néologiques s'avèrent être intéressantes, du point de vue théorique, pour plusieurs raisons :

1. Leur existence même montre que, en ce qui concerne l'emprunt lexical, cette partie du discours est moins „impénétrable" qu'on ne l'admet couramment.

2. Des prépositions comme *a*, *per*, *supra*, *via* rendent manifeste la capacité des prépositions de caractériser certaines variétés fonctionnelles d'une langue (les langages technico-scientifiques).

3. La majorité des prépositions néologiques illustrent la contribution des styles et des langages spéciaux à l'enrichissement de la langue commune dans le domaine des mots relationnels.

4. Certains emplois de *extra(-)*, *inter(-)*, *pro(-)* et *supra(-)* montrent que la limite entre le statut prépositif et prefixal n'est pas tranchante dans tous les cas.

En ce qui concerne particulièrement le roumain, on relève la place des prépositions néologiques (elles sont toutes latino-romanes) dans l'action générale de ré-romanisation de la langue à l'époque moderne. Enfin, on signale l'identité partielle des styles et des fonctions touchés, d'une part, par les prépositions slaves (à une époque ancienne) et, d'autre part, par les prépositions néologiques.

SCL, an XXIV, nr. 3, p. 239–253, Bucureşti, 1973.

2 – c. 2808

LAURA VASILIU

ASPECTE ALE RELEVANŢEI SEMANTICE ÎNTR-O DESCRIERE SISTEMATICĂ A DERIVĂRII (CU APLICARE LA SUFIXUL ROMÂNESC *-ar*)

Problema de care ne ocupăm constă în găsirea unor criterii care să ne permită să distingem din mulţimea de trăsături semantice pe care o oferă în mod direct sau indirect definiţiile lexicografice ale derivatelor ce este relevant pentru o semantică a d e r i v ă r i i, de ceea ce este relevant doar pentru domeniul, mai larg, al semanticii l e x i c u l u i.

1.1. Din definiţia care se dă substantivului *bucătar* în dicţionarul lui I.-A. Candrea [1], anume „cel care are meseria sau căruia i s-a dat însărcinarea de a găti bucate", deducem următoarele trăsături semantice (în formularea lor vom trece peste notele individuale ale realităţii denumite şi, implicit, ale definiţiei) :

1. — animat

2. — personal

3. — face o acţiune în legătură cu un anumit obiect (denumit prin substantivul de bază)

4. — acţiunea constă în producerea obiectului numit

5. — acţiunea se face în mod profesional sau neprofesional.

Între aceste trăsături putem stabili o primă distincţie bazîndu-ne exclusiv pe datele pe care ni le oferă ele :

— trăsătura 3. reflectă raportul existent între derivat şi baza de la care e format el, de aceea ea poate fi corelată cu elementul derivativ, şi anume cu sufixul ;

— trăsătura 4. se referă (precizîndu-l) la termenul presupus în structura derivatului, anume 'acţiunea' ; noţiunea de acţiune nu rezultă însă decît din considerarea întregului derivat, deci această trăsătură se referă, de fapt, la cuvîntul întreg ;

— trăsăturile 1., 2. şi 5. se referă la derivat în mod global, fără a avea în vedere f o r m a i n t e r n ă a cuvîntului.

Rezultă de aici că trăsătura 3. este relevantă pentru descrierea semantică a s u f i x u l u i, iar celelalte patru trăsături pentru descrierea semantică a cuvîntului ca u n i t a t e l e x i c a l ă.

[1] I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească"*, Bucureşti, 1931.

1.2. Dacă raportăm informaţiile pe care ni le oferă analiza semantică a cuvîntului *bucătar* la informaţiile pe care ni le oferă analiza altor derivate, în *-ar* sau în alte sufixe, remarcăm că unele din trăsăturile descrise aici pot fi integrate în structura derivaţională.

Astfel, trăsătura 'animat', care caracterizează derivatul *bucătar* (masc.) sub formă pozitivă, apare sub formă negativă în structura semantică a altor derivate substantivale în *-ar* : de ex. *brăzdar* (neutru) — neanimat.

Aceeaşi trăsătură apare în structura altor derivate în *-ar* atît sub formă pozitivă, cît şi sub formă negativă : de ex. *olar* „meşter care face oale" (m.) — animat, „par cu crăci sau dulap în care se ţin oalele" (n.) — neanimat.

Există sufixe nominale specializate în derivate care denumesc entităţi animate (de ex. *-giu* şi *-ist*), sufixe specializate în „derivate neanimate" (de ex. *-oare*, din *scrisoare*, sau *-tură*) şi sufixe care formează atît animate, cît şi neanimate (de ex. *-tor*, *-aş*, *-ar*) [2].

Existenţa unor sufixe formînd derivate care în totalitatea lor sau în număr important prezintă o anumită trăsătură distinctivă, în cazul nostru 'animat' /'neanimat', are drept rezultat posibilitatea de a asocia această trăsătură cu structura formală a derivatelor în discuţie. În felul acesta, putem spune că trăsătura semantică amintită capătă expresie în forma sufixului (sau sufixelor) respectiv(e) şi, datorită acestui fapt, poate să intervină ca factor de clasificare în întregul sistem derivaţional. În ansamblul opoziţiilor determinate de prezenţa sub aspect negativ sau pozitiv a trăsăturii 'animat' în structura semantică a unor sufixe, sufixele de tipul *-ar*, *-aş*, *-tor* reprezintă cazuri de neutralizare, deoarece conţin această trăsătură atît sub formă pozitivă, cît şi sub formă negativă.

1.3. În contrast cu trăsătura 'animat' / 'neanimat', trăsătura 'acţiunea constă în p r o d u c e r e a obiectului' nu are expresie formală în sistemul sufixelor nominale româneşti (n-am găsit nici un sufix nominal care să formeze exclusiv sau un număr relativ mare de derivate cu acest sens). De aceea considerăm că această trăsătură nu este relevantă pentru semantica s u f i x u l u i *-ar*, ci pentru semantica unităţii l e x i c a l e reprezentate de derivatul în discuţie.

1.4. În cele ce urmează, vom încerca să prezentăm, cu titlu ilustrativ, cîteva din rezultatele la care ne-a dus aplicarea punctelor de vedere stabilite aici într-o analiză semantică a întregului inventar de derivate al sufixului *-ar* [3]. Pentru simplificarea demonstraţiei, ne vom limita la fapte privitoare la *-ar* substantival.

[2] Această specializare este corelată cu o specializare pe genuri : *-giu* şi *-ist* derivă substantive masculine, *-tor*, *-aş* şi *-ar*, substantive masculine şi neutre.

[3] Inventarul de derivate a fost extras din fişierul tratatului de formare a cuvintelor, volumele consacrate sufixelor (în curs de elaborare la sectorul de gramatică al Institutului de lingvistică din Bucureşti). Acest fişier este alcătuit, la rîndul lui, pe baza Dicţionarului Academiei — tipărit şi netipărit —, a *Dicţionarului limbii române*, literele M, N şi O şi a diverse glosare regionale (vezi *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, Bucureşti, 1970, p. XII).

Întrucît obiectul interesului nostru este conţinutul semantic integral al derivatelor menţionate, vom prezenta atît clasele semantice detaşate la nivel derivaţional, cît şi pe cele detaşate la nivel lexical [4].

2.0. Nivelul derivaţional.

2.1. Examenul relaţiilor dintre derivat şi bază pune în lumină următoarele clase, care acoperă întregul domeniu al derivatelor nominale în *-ar* :

— obiectul denumit prin derivat face o acţiune în legătură cu obiectul denumit prin bază — ex. *aurar* „prelucrează aurul", *stegar* „poartă steagul", *ploier* „apără de ploaie";

— obiectul denumit prin derivat face acţiunea exprimată prin verbul de bază — ex. *ospătar*, *îndrumar* [5];

— obiectul la care se referă derivatul e specificat prin localizarea indicată de bază — ex. *colibar* „cel care locuieşte în colibă", *botar* „bucată de ştreang... care cuprinde botul calului";

— obiectul denumit prin derivat este purtătorul calităţii exprimate prin bază [6] — ex. *negrar* „orăşean îmbrăcat în haine civile (negre)", *iuţari* „ciuperci... cu carnea iute";

[4] Compară cu descrierea dată de Elena Ciobanu derivatelor non-personale în *-ar* (*Categoriile semantice create de sufixul* **-ar** *în limba română*, în SMFC III (1962), p. 145—153). Analiza operată acolo, care are drept rezultat stabilirea de numeroase şi fine clase semantice (unele existente în clasificarea noastră, altele în plus), nu face diferenţă între ceea ce am considerat noi nivel derivaţional şi nivel lexical. Din cauza aceasta, se pun pe acelaşi plan numele de obiecte, de plante, de fiinţe, de luni şi de boli cu derivatele cu sens colectiv şi cu cele care indică apartenenţa sau referirea.

Menţionăm de asemenea că, întrucît a avut în vedere în mai mare măsură decît noi aspectul lexical al faptelor, analiza Elenei Ciobanu ajunge la clase lexicale mai detaliate. De exemplu, se precizează că obiectele sînt de uz casnic, de îmbrăcăminte, sînt construcţii sau părţi ale unei construcţii şi cărţi bisericeşti.

Analiza semantică făcută de Ecaterina Ionaşcu pentru numele de persoane derivate în *-ar* (*Sufixele* **-ar** *şi* **-aş** *la numele de agent*, în SMFC I (1959), p. 79—80) nu intenţionează să fie foarte detaliată. În felul acesta, împletirea dintre criteriul considerat de noi derivaţional şi cel lexical e mai puţin evidentă. Menţionăm însă că, după cît se pare, în accepţia autoarei, derivatele de la verbe sînt nume de agent numai în măsura în care sînt nume de meseriaşi sau, în general, nume de persoane care exercită o ocupaţie : „nici măcar toate derivatele de la teme verbale nu sînt nume de agent (de ex. *măcinar*, *mulgar* arată o ocupaţie, iar *lingar* o calitate)" (p. 79).

[5] Aici pot fi încadrate şi derivatele de la substantive care intră în locuţiuni verbale (*isonar* „ţine isonul"), de la substantive care, fără a fi formate de la verbe, au sens de nume de acţiune (*şuetar*), sau de la interjecţii care redau zgomote şi care apar ca baze ale unor verbe derivate cu sufixe (*croncar* „corb" cf. *croncăni*).

[6] Sensul de 'purtător al calităţii' poate fi descoperit şi la nivel lexical: unele formaţii, exprimînd sensuri care se încadrează în clasele delimitate aici — după raportul dintre derivat şi bază —, redau, în acelaşi timp, prin conţinutul lor global, sensul de 'purtător al calităţii'. De exemplu, dacă faptul de a face o acţiune în legătură cu un obiect este un obicei sau o tendinţă a persoanei denumite prin derivat (*uliţar*, *slujnicar*), faptul respectiv devine o calitate, iar persoana care obişnuieşte să facă acţiunea este purtătorul calităţii. Remarcăm însă că, în contrast cu formaţiile analizate în planul derivaţional, unde conceptul de 'purtător al calităţii' reflectă raportul dintre derivat (= purtător = *negrar*) şi bază (= calitatea = *negru*), în formaţiile analizate în plan lexical acelaşi concept se aplică în alt fel şi anume : derivatul e tot purtătorul calităţii (*uliţar*), dar calitatea nu e redată prin bază (*uliţă*), ci prin întregul derivat, întrucît calitatea constă tocmai în relaţia dintre derivat şi bază (*a bate uliţele*).

În articolul citat (p. 80), Ecaterina Ionaşcu pare să încadreze fără rezerve acest tip de derivate la 'purtătorul calităţii'.

— obiectul denumit prin derivat este p u r t ă t o r u l determinării c a n t i t a t i v e exprimate prin bază — ex. *cincar* „cal de cinci ani", *optar* „carte de joc..., nota opt";

— derivatul denumeşte c o l e c t i v i t a t e a obiectelor denumite prin bază — ex. *insectar, instrumentar*. La clasa colectivităţii pot fi ataşate derivatele (foarte puţin numeroase) care denumesc o c a n t i t a t e mare din materia denumită de bază — ex. *brînzar* „cantitate mare de..." ;

— derivatul denumeşte p o s e s o r u l obiectului denumit prin bază — ex. *moşier* ;

— obiectul denumit prin derivat a p a r ţ i n e obiectului denumit prin bază — ex. *marinar* ;

— derivatul denumeşte pe cel care d o m i n ă obiectul denumit prin bază — ex. *cinzecear* „comandant peste cincizeci de oameni" ;

— derivatul denumeşte obiectul d e s t i n a t bazei — ex. *diaconar* „carte destinată a fi citită de diacon la liturghie" ;

— derivatul denumeşte r e c i p i e n t u l bazei — ex. *cenuşar, fînar* „încăpere unde se ţine fînul" ;

— derivatul denumeşte obiectul care se a s e a m ă n ă cu obiectul denumit prin bază — ex. *băbar* „om care stă acasă ca o babă" ;

— derivatul denumeşte obiectul alcătuit în c o n f o r m i t a t e cu obiectul denumit prin bază — ex. *alfabetar* „listă alfabetică, repertoar" ;

— derivatul denumeşte obiectul p r o v e n i t din obiectul denumit de bază — ex. *pocrişcar* „copil din flori" *(pocrişcă* „femeie de moravuri uşoare"*)*, *cordovar* „piele fină tăbăcită la Cordova" ;

— derivatul denumeşte obiectul constituit din m a t e r i a denumită de bază — ex. *ficătar* „cîrnat umplut cu ficat" ;

— derivatul e perechea m a s c u l i n ă a bazei f e m i n i n e — ex. *boresar* „văduv" *(boreasă* „văduvă"*)* ;

— derivatul este o s p e c i e a b a z e i — ex. *dărăcar* „pieptene cu dinţii ca ai daracului, însă mai rari şi mai groşi" ;

— derivatul este s i n o n i m c u b a z a — ex. *ţincar* „ţînc".

Remarcăm că unele din aceste clase au expresie formală în sistemul sufixal românesc. De exemplu : *-iş* şi *-èt* sînt sufixe prin excelenţă colective, *-easă* şi *-eză*, moţionale (ce-i drept, numai pentru formarea femininului de la masculin, în contrast cu *-ar*, care formează masculinul de la feminin), *-ău* şi *-oi*, augmentative. Acest fapt este o dovadă în plus cu privire la relevanţa pentru semantica sufixelor a trăsăturilor pe baza cărora am detaşat clasele respective în interiorul sufixului *-ar*.

Remarcăm, de asemenea, că unele clase prezintă arii de interferenţă constituite din formaţii ambigue, care pot sau nu pot fi dezambiguizate cu ajutorul contextelor. De ex. :

— 'posesorul' şi 'cel care face o acţiune în legătură cu un obiect...', în formaţii de tipul *cirezar* „proprietar de cirezi de vite ; persoană care cumpără şi vinde cirezi...", *morar* „proprietar de moară şi/sau muncitor în moară" ;

— 'colectivitatea' şi 'localizarea' : *ferigar* „regiune acoperită cu ferigă", *viermar* „cuib de viermi".

2.2.0. În interiorul claselor semantice care reflectă diversele relaţii dintre derivat şi bază am operat distincţii bazate pe trăsăturile binare de tipul animat/neanimat, referitoare la derivat ca unitate, dar cu expresie formală în sistemul derivaţional (vezi. 2.1).

Din unele subclase rezultate fac parte derivate care sînt termenii pozitivi ai opoziţiei, din alte subclase, derivate care sînt termenii ei negativi, iar din altele, atît derivate care sînt termenii pozitivi, cît şi derivate care sînt termenii negativi ai opoziţiei (neutralizări).

Absenţa unuia din termenii opoziţiei e previzibilă sau neprevizibilă prin conţinutul semantic al derivatelor subclasei. Absenţele previzibile nu sînt relevante la nivelul unui sufix, ci la nivelul întregului sistem sufixal. Ele reprezintă categoriile semantice care n u s e p o t r e a l i z a în cadrul sistemului sufixal respectiv. Absenţele neprevizibile sînt relevante la nivelul sufixului respectiv.

2.2.1. Distincţia animat/neanimat se realizează în felul următor la nivelul claselor derivaţionale stabilite de noi pentru sufixul *-ar* :

— Se neutralizează în 11 din cele 18 clase descrise : 'face o acţiune în legătură cu un obiect...' *grădinar* / *umbrar*, 'face acţiunea verbului...', *ospătar* / *mestecar* „făcăleţ", 'localizarea' *scăunar* „locuitor al unui scaun" / *culmar* „faţă de masă aşezată pe culmea din interiorul casei", 'purtătorul calităţii' *ciungar* „arbore cu vîrful frînt" / *desar* „pieptene des", 'purtătorul determinării cantitative' *cincar* / *şeptar*, 'posesia' *căsar* „om cu casă" / *găurar* „lopăţică cu găuri...", 'destinaţia' *rudar* „miel sau berbec de prăsilă (= de rudă)" / *lăcrimar* „şanţ... pe care iese apa în picături", 'asemănarea' *fusar* „peşte... în formă de fus" / *colbar* „paie zdrobite tare", 'provenienţa' *Crăsnaru* „originar din Crasna" [7] / *păinjinar* „păinjiniş", 'specie a bazei' *gîzar* / *prăgar* „pragul de sus", sinonim cu baza *domnar* „domn" / *iepar* „(la războiul de ţesut) iapă".

— E reprezentată numai prin termenul pozitiv (animat) în 3 clase : 'apartenenţa' *legionar*, 'dominaţia' *miar* „miaş", 'moţiunea' *mierlar*. Trăsăturile 'dominaţie' şi 'moţiune' sînt incompatibile cu trăsătura 'neanimat' ; 'apartenenţa' este însă compatibilă (vezi, de ex., chiar derivatul în *-ariu*, dublet etimologic al lui *-ar*, *urbariu* „registru orăşenesc"). De aceea reţinem ca relevant pentru semantica lui *-ar* faptul că nu apar formaţii neanimate care să exprime 'apartenenţa'.

— E reprezentată numai prin termenul negativ (neanimat) în 4 clase: 'colectivitatea' *zodiar* „carte de zodii" [8], 'recipientul' *porumbar*, 'conformitatea' *alfabetar* „listă alfabetică", 'materia' *făinar* „plăcintă făcută din...". Faptul că termenul pozitiv (animat) nu apare în aceste clase este previzibil prin conţinutul lor.

2.2.2. În cadrul subclaselor cu trăsătura 'animat' se poate face distincţia 'personal' / 'nepersonal'. Această distincţie are expresie formală în cadrul sistemului pentru termenul pozitiv (sufixele *-giu* şi *-ea* formează

[7] Cf. I. Iordan, *Sufixele* **-ar** *şi* **-aş** *indicînd originea locală*, în Arhiva XXVIII (1921) p. 259.

[8] Încadrăm tot aici derivatele care denumesc colectivităţi de animate de tipul *iezar* „cîrd de iezi", deoarece considerăm colectivitatea o entitate neanimată, indiferent dacă obiectele din care e constituită sînt animate sau neanimate.

substantive care denumesc exclusiv persoane) şi, parţial, pentru termenul negativ (sufixul *-àriţă* este specializat pentru numele de plante — o subcategorie a categoriei animat-nepersonal — ; pentru numele de animale nu există sufixe specializate).

Distincţia 'personal' / 'nepersonal' se neutralizează în 9 clase semantice : 'face o acţiune în legătură cu un obiect' *pamfletar/ghindar* „stejar", 'face acţiunea verbului' *jungănar/bondar*, 'localizarea' *şătrar* „ţigan de şatră" / *pietrar* „peşte de piatră", 'purtătorul calităţii' *negrar/iuţari*, 'posesia' *căsar* „om cu casă" / *bortar* „brad scorburos", 'provenienţa' *Ruxăndaru* (matronimic)/*orădarul* „vînt de apus, dinspre Oradea", 'moţiunea' *boresar/mierlar*, 'asemănarea' *cloşcar* „om care stă mai mult acasă"/ *cocăzar* „măceş", sinonim cu baza *domnar* „domn"/*moscar* „mosc, mamifer...".

E reprezentată numai prin termenul pozitiv (personal) în 2 clase : 'apartenenţa' *legionar*, 'dominaţia' *cinzecear*. Termenul negativ (nepersonal) nu apare, pentru că nu e compatibil cu conţinutul claselor respective.

E reprezentată numai prin termenul negativ la subclasele : 'purtătorul determinării cantitative' *cincar* (singurul exemplu pe care îl avem) şi 'specie a bazei' *gîzar*. Reţinem primul fapt ca relevant nu atît pentru sufixul *-ar*, cît, mai ales, pentru sistemul sufixal românesc : după cît se pare în română nu există formaţii sufixale care să denumească persoane caracterizate printr-o anumită determinare cantitativă. Situaţia însă nu se justifică prin conţinutul categoriei, ceea ce, dealtfel, se probează prin apariţia unor asemenea derivate în alte limbi (ex. engl. *sixteener* „tînăr în vîrstă de 16 ani").

2.2.3. În cadrul clasei derivatelor de la verbe se pot face unele distincţii nebinare şi în interiorul subclasei neanimatelor, şi anume : nume de instrument — *ştergar*, nume de acţiune şi rezultatul ei — *comentariu*, *spumăgar* „spumă la gură", numele locului unde se petrece acţiunea — *ieşitar* „intrare (şi, implicit, ieşire) la strungă". Aceste distincţii sînt relevante la nivel derivaţional deoarece există sufixe specializate pentru toate aceste trei categorii : *-toare* (*strecurătoare*) — nume de instrument, *-are*, *-aţie* — nume de acţiune, *-uş (culcuş)* — numele locului unde se petrece acţiunea.

3.0. Nivelul lexical.

Diversele distincţii relevante la nivel lexical au un caracter mai concret ; ele reflectă mai mult sau mai puţin detaliat caracteristicile individuale ale cuvintelor şi, de aceea, numărul lor poate fi mai mare sau mai mic, după numărul cuvintelor avute în vedere.

Aceste distincţii se aplică în interiorul unei clase de derivate sau în interiorul unei arii de intersecţie a acestor clase. Cîteva exemple :

3.1. Clasa caracterizată prin trăsătura 'obiectul face o acţiune în legătură cu un obiect...' se poate divide într-o serie mare de subclase după felul acţiunii şi/sau al obiectului :

— p r o d u c e obiectul denumit prin substantivul de bază : *chiflar*, *pamfletar* ;

— p r e l u c r e a z ă obiectul... : *arămar* ;

— p r o v o a c ă s i t u a ţ i a denumită... : *ciumar* „buruiană...otrăvitoare" ;

— v i n d e, p r o c u r ă obiectul... : *alunar* „vînzător de alune", *merindar* „persoană care face aprovizionarea cu alimente";

— p r o d u c e sau p r e l u c r e a z ă și v i n d e obiectul... : *alvițar*, *blănar* ;

— v i z e a z ă obiectul... : *mîțar* „persoană care mănîncă carne de mîță", *muierar* „muieratic";

— p e r c e p e obiectul... : *cămătar*, *căminar* ;

— î n g r i j e ș t e, p ă z e ș t e sau c u l t i v ă obiectul... : *albinar*, *ușar*, *grădinar* ;

— s p r i j i n ă sau p r o t e j e a z ă obiectul... : *streșinar* „stîlpul care sprijină streașina casei", *degetar* ;

— a p ă r ă împotriva obiectului... : *ploier* „umbrelă";

— v i n d e c ă obiectul... : *armurar* „plantă care vindecă armurile umflate" (boala care constă în această umflătură se numește tot *armurar*) ;

— acțiunea se îndeplinește prin intermediul i n s t r u m e n t u l u i denumit de substantivul de bază : *ciocănar* ;

— acțiunea se îndeplinește în s p a ț i u l indicat de... : *feredeuar* „persoană care face serviciul la un feredeu (= baie publică)", *bodegar* ;

— acțiunea se face în c i r c u m s t a n ț a temporală redată de substantivul... : *ajunar* „colindător", *săptămînar* „persoană care face de serviciu cîte o săptămînă";

— acțiunea se face d u p ă m o d e l u l persoanei... : *boscar* „scamator" (*Bosco*, renumit scamator italian) ;

— acțiunea este e v a l u a t ă cu ajutorul obiectului... : *groșițar* „substitut de pădurar plătit cu g r o ș i ț a (= mică monedă...)", *zilar* „muncitor cu ziua".

3.2. Derivatelor care aparțin uneia din subclasele 'p e r s o a n a care face o acțiune în legătură cu obiectul...' și 'p e r s o a n a care aparține...' li se poate aplica distincția binară 'profesional' (în alți termeni, nume de meseriași sau de persoane care au o anumită ocupație sau funcție)/ 'neprofesional' : *cegar* „pescar de cegă"/ *mîțar* ; *argăsar*, *poleier*/*plagiar*, *sorcovar* ; *marinar*/*protipendar* „membru al protipendadei" etc.

Adăugăm că derivatele care exprimă 'dominația' sînt nume de funcții : *cinzecear*, *miar*.

3.3. În interiorul a numeroase clase sau subclase caracterizate prin trăsături relevante la nivelul derivațional sau lexical, dar care conțin în mod obligatoriu trăsăturile 'animat' și 'nepersonal', se pot opera următoarele diviziuni lexicale :

— animale (păsări, pești, insecte)

— plante

— (prin analogie cu animatele) luni, stele, vînturi.

De exemplu :

— 'face o acțiune în legătură cu obiectul...' : *șoricar* „specie de cîine care prinde șoareci", *fluturar* „pasăre care prinde fluturi...", *rățar* „uliu", *țigărar* „gîndac... care răsucește frunzele... în forma unei țigări..." ; *hrișcar* „gîndac care iese cînd se seamănă hrișca..." ; *scorombar* „arbust care face scoroambe", *măsălar* „plantă folosită împotriva durerilor de măsele" ; *cireșar* „luna în care se coc cireșele" etc.

— 'face acţiunea verbului de bază' : *cufundar* „pasăre de apă..." ; *făurar* „februarie", *lucer* „luceafăr" etc.

— 'localizarea' : *mărăcinar* „pasăre... care trăieşte prin mărăcinişuri", *nucar* „gîndac... care îşi depune ouăle în alune", *pietrar* „peşte..." etc.

4. În interiorul unor diviziuni operate în cadrul clasei care exprimă 'localizarea' (animat — personal şi nepersonal —, neanimat) se pot detaşa unele subclase relevante la nivel d e r i v a ţ i o n a l sau l e x i c a l şi anume :

— subclasa caracterizată prin trăsătura 'personal' se împarte în n u m e d e l o c u i t o r i (*bădenar* locuitor din Bădeni, *scăunar* locuitor al unui scaun) şi formaţii care nu sînt nume de locuitori fiind folosite uneori ca e p i t e t e (*cortar* „ţigan care locuieşte în cort") ;

— subclasa neanimatelor se împarte în n u m e d e o b i e c t e (*fruntar* „fruntea sau faţa casei ; cureaua care se trece peste fruntea calului") şi n u m e d e b o l i (*gurar* „aftă").

Numele de locuitori, epitetele şi numele de boli au expresie formală în sistemul derivaţional românesc (*-ean*, *-ez*, *-(i)ot* ; *-ilă* masculin, *-ici* ; *-iţă*, *-oză*). Numele de obiecte nu au expresie formală în sistemul derivaţional românesc.

5. Prin cele două tipuri de distincţii pe care le-am ilustrat, relevante la nivel derivaţional sau lexical, am încercat să demonstrăm ce revine derivării şi ce lexicografiei sau lexicologiei din semantica cuvintelor derivate cu sufixe.

Februarie 1973

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I.C. Frimu 22

Aspects of the semantic relevancy in a systematic description of the derivation

(A b s t r a c t)

The aim of the paper is to establish some criteria enabling one to distinguish from among the total set of semantic features explicitely or implicitely suggested by the lexicographic definitions of the suffixal derivates, the sub-set of the features which are relevant for the semantics af the derivation from the sub-set of the features which are relevant only for the semantics of the words, in general.

The established distinctions are based on the relation between the semantic structure and the formal structure of the derivates : if a semantic feature expresses a definite relation between the *derivate* and the *base* of the derivation, then this feature should be said to be relevant on the derivational level ; if, on the contrary, the semantic feature belongs to

the derivate as a whole, with no regard to the "internal form" of the word, this feature should be said to be irrelevant on the derivational level (this feature is relevant only on the lexical level).

Some of the features characterizing a derivate as a whole may become relevant on the derivational level if they have a formal expression within the derivational frame.

For exemplification (and application) of the above mentioned principles, a semantic analysis of the Romanian nominal derivates in *-ar* is outlined.

SCL, an XXIV, nr. 3, p. 255–263, Bucureşti, 1973.

VICTOR VASCENCO

ASUPRA SISTEMULUI STANDARD AL NUMELOR DE FAMILIE ROMÂNEŞTI (REFLECTAT ÎN ANTROPONIMIA BUCUREŞTEANĂ)

Se descrie, prin utilizarea metodei statistice, n u c l e u l d e b a z ă al numelor de familie româneşti din sistemul oficial de denominaţie (reflectat în antroponimia oraşului Bucureşti). Scopul cercetării îl constituie studiul numelor cu un înalt coeficient de repetabilitate în vederea reliefării, pe origini, a structurilor tipice. Clasificarea materialului cuprinde, în ordinea descrescîndă a frecvenţelor, patru categorii antroponimice: nume de familie-prenume (53 %), nume de familie în *-escu* (34 %), nume de familie-apelative (8 %) şi nume de familie împrumutate (5 %). Ţinînd seama de productivitatea formaţiilor sufixate, sistemul standard se caracterizează, între altele, prin tendinţa de i m p u n e r e a f o r m e l o r m a r c a t e (folosite cu o singură valoare, aceea de nume de familie).

1. Înţelegînd prin sistem standard ansamblul numelor de familie cu caracter oficial, normativ şi tipic, deci supraregional, cu un înalt coeficient de repetabilitate, ne propunem, în cele ce urmează, să conturăm acest sistem [1], aşa cum apare el în limba română contemporană (datele atrase în discuţie se referă la anul 1970), prin stabilirea inventarului de nume cu cea mai largă circulaţie şi clasificarea lor sub raportul structurii şi al provenienţei, însoţită de prezentarea principalelor trăsături ale fiecărei categorii antroponimice.

2. Ne vom limita, evident, la n u c l e u l de b a z ă al numelor de familie româneşti din sistemul oficial de denominaţie, nucleu stabilit prin selecţie şi, implicit, prin utilizarea metodei statistice. În alegerea eşantionului ne-am ghidat după considerentul că principalul oraş al ţării, capitala, conţine suficiente date demografice, deci şi antroponimice [2], pentru

[1] Vom face abstracţie, aşadar, de formaţii ca: *Ion a lu Costache, Ioana lu Pica* (vezi Al. Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965, p. 91), *Vuţa Irinii, Culici Gegiului* (vezi Ion Moise şi Marin Mocanu, *Onomastica comunei Domneşti, judeţul Argeş*, Piteşti, 1969, p. 8), *Mucenicu, Broscoi* (vezi Aurelia Stan, *Porecle şi supranume din Valea Bistriţei*, în LR VI, 1957, 5, p. 44, 48) ş.a., întrucît aceste nume de persoană sînt, ca structură şi statut funcţional, regionale, neoficiale şi atipice pentru sistemul standard.

[2] Într-adevăr, Bucureştiul, mai ales în ultimele două decenii, a încorporat — într-o măsură sau alta — elemente ale populaţiei din absolut toate regiunile importante ale ţării.

a ne oferi posibilitatea să tragem concluzii veridice asupra întregului pe baza analizei unei părţi. Folosind un procedeu curent, semnalat sau utilizat în lucrări de specialitate, publicate peste hotare [3], am stabilit [4] o bază de selecţie reprezentativă [5], formată din aproape 153 000 de elemente (număr de apariţii), ceea ce constituie peste 10% din totalul [6] numelor de familie întîlnite în Bucureşti, la data amintită mai sus. Am obţinut, în ultimă instanţă, circa 34 000 de unităţi antroponimice, adică nume-tip cu diferiţi coeficienţi de repetabilitate, pe care le-am aşezat în ordinea descrescîndă a frecvenţelor.

Ţinînd seama de scopul pe care ni l-am propus — acela de a studia, deocamdată, exclusiv numele cu cea mai largă circulaţie şi sub un singur unghi (reliefarea, pe origini, a structurilor tipice)— am atras în discuţie, în cercetarea de faţă (parte componentă a unei lucrări mai vaste) numai o parte din material: primele o sută de unităţi antroponimice, avînd o frecvenţă cuprinsă între 2 999 (*Ionescu*, cel mai frecvent nume de familie) şi 180 (*Bogdan*). Întrucît elementele cercetate, deşi relativ puţine la număr, au un înalt coeficient de repetabilitate [7], reprezentînd o bază de selecţie întinsă (cele 100 de nume-tip înfăţişate în tabelul de la sfîrşitul articolului sînt purtate de 42 293 de persoane !), erorile de estimare sînt minime, iar constatările, sperăm, pot fi considerate suficient de relevante pentru obţinerea unei imagini de ansamblu asupra numelor de familie româneşti din sistemul contemporan de denominaţie oficială, reflectat în antroponimia Bucureştiului.

3. Scopul iniţial, adică stabilirea inventarului de nume tipice [8], fiind atins (vezi tabelul), vom trece la prezentarea materialului, în ordinea descrescîndă a frecvenţei structurilor din microsistemul obţinut prin selecţie. Clasificarea cuprinde patru categorii antroponimice, după cum urmează.

[3] Paul Lebel, *Les noms de personnes en France*, Sixième édition mise à jour par Charles Rostaing, Paris, 1968, p. 64; Albert Dauzat, *Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*, Edition revue et augmentée par Marie-Thérèse Morlet, Paris, 1970, p. VI; B.O. Unbegaun, *La fréquence des noms de famille russes*, în ,,Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves", tome XVII (1966), p. 31—42; Morton Benson, *Dictionary of Russian Personal Names. With a Guide to Stress and Morphology*, Second Edition, revised, Philadelphia, 1967, p. III.

[4] Prin excerptarea paginilor 1-1048 din *Lista abonaţilor la Serviciul telefonic din Bucureşti*, 1970.

[5] Vezi Frank Yates, *Sampling Methods for Censuses and Surveys*, Third Edition, revised and enlarged, Londra, 1960, cap. III şi urm.; René Moreau, *Initiation à la méthode statistique en linguistique*, în ,,Bulletin d'information du Laboratoire d'Analyse Lexicologique", VI (1962), p. 1—28.

[6] Considerînd populaţia Bucureştiului ca fiind, în 1970, de circa 1 500 000 de locuitori (în 1969, ea se ridica la 1 468 000).

[7] Cu alte cuvinte, un coeficient de identificare antroponimică extrem de defavorabil, întrucît, fiind vorba de nume cu frecvenţă maximă, fiecare din cele 100 de unităţi antroponimice revine, în medie, la circa 423 de persoane (raportul fiind 1 :422,93).

[8] În excerptarea şi clasarea materialului, în prima sa fază, am fost sprijiniţi, în anul universitar 1970/1971, de studenţii anului IV de la cursul special ,,Probleme de onomastică", pe care îl ţinem la Facultatea de limbi slave din Bucureşti.

Nume de familie-prenume

4. Numele simple, fără sufixe specifice numelor de familie, a c ă r o r s t r u c t u r ă c o i n c i d e î n t r u t o t u l c u a c e e a a p r e n u m e l o r, reprezintă, cantitativ vorbind, cea mai importantă categorie de nume de familie româneşti (53%), constituită istoriceşte prin schimbarea valorii funcţionale a prenumelor „omonime", deci prin conversiune antroponimică. Într-adevăr, asemenea antroponime (de ex. *Gheorghe*), avînd un caracter bifuncţional, pot fi utilizate atît ca nume de botez (valoare primară), cît şi ca nume de familie (valoare secundară).

Cele mai multe nume de familie de acest fel sînt, la origine, prenume calendaristice, mai ales forme populare[9]: *Gheorghe*, *Dumitru*, *Cristea*, *Ştefan*, *Mihai*, *Barbu*[10], *Vasile*, *Petre*, *Ion*, *Grigore*, *Iancu*, *Costache*, *Manea* (comp. respectivele forme culte, neînregistrate în mostra noastră: *Gheorghie*, *Dimitrie*, *Cristofor* etc., parţial arhaice, în orice caz mai puţin uzuale decît *Gheorghe*, *Dumitru*, *Cristea* etc.). La fel de numeroase sînt şi formele „neutre", despre care nu se poate spune că sînt exclusiv savante sau exclusiv populare, deşi majoritatea lor sînt canonice la origine: *Constantin*, *Marin*, *Tudor*, *Toma*, *Matei*, *Andrei*, *Ilie*, *Enache*, *Ivan*, *Roman*, *Zaharia*, *Ene*, *Lazăr*. Forme savante, canonice: *Nicolae*[11], *Anghel*, *Ioan* (comp. respectivele forme populare: *Nicoară*, *Anghie*, *Ion*, dintre care primele două, cu caracter regional, nu figurează în selecţia noastră).

Numele de familie formate prin conversiunea prenumelor laice sînt, evident, ceva mai puţin numeroase: *Radu*, *Stoica*, *Stan*, *Şerban*, *Florea*, *Dragomir*, *Stoian*, *Oprea*, *Preda*[12], *Neagu*, *Voicu*, *Badea*, *Stancu*, *Lupu*, *Vlad*, *Dobre*, *Nedelcu*[13], *Bucur*, *Bogdan*. Este vorba, în general, despre antroponime de origine slavă (excepţii: *Florea*, *Oprea*, *Badea* şi *Lupu*, acesta din urmă fiind supus unei duble conversiuni: poreclă → prenume → → nume de familie).

5. Toate antroponimele de mai sus sînt forme complete şi, într-un anumit sens, „neutre". În cîteva cazuri avem de-a face, însă, cu nume de familie care provin din hipocoristice: *Dinu*, *Tănase*, *Niţă* sau diminutive: *Stanciu*, *Ioniţă*, care s-au format în limba română. De menţionat că, spre deosebire de prenumele respective, care au, cel puţin la origine, o coloratură afectivă, numele de familie omofone au statut de f o r m e s o l e m-

[9] Ordinea categoriilor şi a exemplelor de nume, aici şi mai jos, urmează principiul frecvenţei descrescînde.

[10] L-am clasat, ca prenume, printre formele calendaristice, considerînd că este derivat de la *Barbura* < *Barbara*; vezi N.A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963, s.v. *Barbura*; cf., de asemenea, I.A. Candrea, *Onomastica românească, cu privire specială la onomastica Olteniei*, [Bucureşti], 1935–1936. Originea prenumelui continuă, însă, să rămînă în discuţie: vezi Al. Graur, *Nume...*, p. 53.

[11] Ortografiat de fiecare dată în acest fel, deşi forma corectă este cea cu *i*: *Nicolaie* (vezi Al. Graur, *Nume...*, p. 149).

[12] Trecut din greşeală în lucrarea lui N.A. Constantinescu, *Dicţionar...*, s.v. *Preda*, printre numele calendaristice.

[13] Trecut şi acesta, în mod greşit, de acelaşi autor (N.A. Constantinescu, *Dicţionar...*, s.v. *Nedelea*) printre numele calendaristice.

n e ș i o f i c i a l e, fiind asimilate din acest punct de vedere tuturor celorlalte nume de bază : ca nume de familie, *Dinu* și *Niță* nu sînt cu nimic mai puțin oficiale decît *Constantin* (deși, propriu-zis, *Dinu* < *Constandin*) și *Ioniță* sau *Ion*. Aceste forme își pierd așadar, prin conversiune antroponimică, valoarea lor afectivă inițială.

6. Arătam la începutul § 4 că numele în discuție n-au sufixe speciale, proprii numelor de familie. Într-adevăr, *-a* din *Oprea*, *Badea* sau sufixul *-ciu* din *Stanciu* sînt morfeme cu ajutorul cărora antroponimele respective s-au format ca prenume și, în consecință, analiza derivării trebuie făcută la nivelul prenumelor, în timp ce numele de familie corespunzătoare lor s-au constituit prin conversiune, fără a suferi modificări de ordin morfematic.

7. Deși există, după cum se știe, atît prenume masculine, cît și prenume feminine, numele de familie studiate de noi se formează de la cele dintîi [14] (comp. *Gheorghe*, *Dumitru*, *Cristea* etc.), nu atît datorită faptului că în cadrul prenumelor calendaristice (iar acestea sînt cele mai răspîndite) repertoriul numelor feminine, canonizate de biserică, este cu mult mai sărac decît al numelor masculine, cît din motive juridice și sociale privind rolul, mai ales în trecut, al bărbatului în familie și, implicit, sistemul, dominant și astăzi, al moștenirii numelui pe linie paternă. Numele de familie luate în discuție sînt, așadar, t o t d e a u n a m a s c u l i n e (chiar dacă, sporadic, prenumele corespunzător e de formă feminină : vezi nota 14).

8. Caracterul dominant al numelor de familie simple, nesufixate, ne oferă, indirect, o imagine a popularității prenumelor corespunzătoare. De remarcat, însă, că în zilele noastre o serie de antroponime (de ex. *Badea*, *Ivan*, *Lupu*, *Dobre*, *Nedelcu*, *Bucur*, *Stanciu*), la origine prenume, se folosesc precumpănitor, dacă nu chiar exclusiv, ca nume de familie. Cazuri asemănătoare, de conversiune „absolută'', sînt semnalate și de alți cercetători, atît pe plan național (de ex. numele în *-otă* : *Calotă*, *Dragotă*, *Dobrotă*, *Balotă* etc. [15], cît și pe plan regional [16]).

9. În legătură cu numele în discuție, se ridică unele probleme de topică, mai puțin acute în cazul numelor de familie cu caracter marcat (vezi § **11-15**, **18**), unde, indiferent de locul prenumelui, stabilirea valorii celor două antroponime se face cu ușurință : atît în ordinea *Ion Popescu*, cît și în cazul *Popescu Ion*, *Popescu* nu poate fi interpretat decît ca nume de familie, iar *Ion* ca prenume. Cu totul alta este situația numelor de familie simple, în îmbinări ca *Gheorghe Ion*, în privința cărora n-avem de unde să știm care e numele de familie, întrucît se folosesc curent ambele

[14] Există, firește, unele excepții, de ex. *Floarea*, neîncadrat în tabelul nostru (are frecvența 22, rangul 213). De menționat însă că asemenea antroponime sînt feminine numai ca prenume, care, după cum se știe, au genitiv sintetic, format cu ajutorul articolului enclitic : *copilul Floarei* (deși se spune adeseori și *copilul lui Floarea*, formă nerecomandabilă). Folosite ca nume de familie, ele devin m a s c u l i n e, căpătînd, în limba literară din zilele noastre, obligatoriu, marca genitivului analitic, format cu ajutorul articolului proclitic : *copilul lui Floarea*, evident, chiar dacă aparțin unor persoane de sex feminin (comp. *copilul lui Floarea Maria* și *copilul lui Floarea Ion*).

[15] Vezi Emil Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, volum îngrijit de I. Pătruț, B. Kelemen, I. Mării, București, 1970, p. 205.

[16] Vezi Ion Moise și Marin Mocanu, *Onomastica comunei Domnești...*, p. 4.

variante topice. Ce-i drept, „... în limbile europene moderne, printre care şi în română, regula este că se pune întîi prenumele, care astfel îşi justifică denumirea"[17], dar, după cum subliniază în continuare, pe bună dreptate, acelaşi autor, „... sînt multe ocazii unde în mod oficial se procedează invers"[18].

Printre factorii care determină topica fixă în limba română, enumeraţi lacunar în Gramatica Academiei[19], trebuie să fie trecut, deci, şi f a c t o r u l   a n t r o p o n i m i c: coincidenţa formală a prenumelui şi a numelui de familie, situaţie în care prenumele trebuie aşezat, totdeauna, pe locul întîi. Explicaţia n-are numai un caracter tradiţional, cu numeroase paralele în antroponimia altor limbi, ci şi unul gramatical, întrucît numele de familie este, cel puţin la origine, un atribut postpus, substantival *(Aioanei)* sau adjectival *(Popescu)*. În fond, vorbind în termenii sintaxei transformaţionale, unei structuri de suprafaţă de tipul *Gheorghe Ion* îi corespunde o structură de adîncime de tipul *Gheorghe al lu(i) Ion*, frecventă în microsistemele regionale din Muntenia şi Transilvania (vezi nota 1). Cu alte cuvinte, unui atribut, genetic explicit, din sistemul antroponimic nonstandard îi corespunde în sistemul standard un „atribut"[20] implicit.

10. Numele de familie formate prin conversiunea prenumelor au caracter general şi predominant nu numai în sistemul standard, ci şi în diferite microsisteme regionale —Oltenia[21], Argeş[22] ş.a. Este vorba, aşadar, de c e a   m a i   c a r a c t e r i s t i c ă   s t r u c t u r ă   p e n t r u   a n t r o p o n i m i a   r o m â n e a s c ă   l u a t ă   î n   î n t r e g u l   e i.

Acest lucru nu putea să nu aibă urmări, sub formă de i n f l u e n ţ e, în domeniul sistemului de denominaţie al unor naţionalităţi[23], prezente, sub formă de enclave etnice[24], pe teritoriul României.

[17] Al. Graur, *Nume...*, p. 95.

[18] *Ibidem.* Cazuri asemănătoare, privind unele limbi altaice şi ibero-caucaziene, am semnalat la rîndul nostru în vol. colectiv *Studii de slavistică*, I, Bucureşti, p. 136—137.

[19] *Gramatica limbii române*, vol. al II-lea, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1963, p. 428.

[20] Ghilimelele se explică prin faptul că în limba contemporană, fiind sudate, prenumele şi numele de familie constituie o singură unitate sintactică (vezi *Gramatica limbii române*, II, p. 129).

[21] Vezi I.A. Candrea, *Onomastica românească...*, p. 51.

[22] Vezi Ion Moise şi Marin Mocanu, *Onomastica comunei Domneşti...*, p. 9.

[23] Astfel, sub presiunea modelului oficial românesc, la lipoveni au început să se încetăţenească formaţii specifice, deosebite de sistemul rus comun: nume de familie formate prin suprimarea sufixului onomastic *(Artamon, Andrei* etc.; comp., în macrosistemul rus, *Artamonov, Andreev)* sau, ceea ce este şi mai interesant, prin suprimarea sufixului şi adoptarea formei româneşti a prenumelui corespunzător. Comp. *Grigore, Marcu, Alexe, Lazăr* etc., în antroponimia lipovenească, şi *Grigorov* < *Grigor(ij), Markov* < *Mark, Alekseev* < *Aleksej, Lazarev* < *Lazar'* în antroponimia rusă comună (mai pe larg, vezi Victor Vascenco, *Tradiţie şi inovaţie în antroponimia unor slavi bilingvi: lipovenii (Contribuţii la studiul influenţei româneşti)*, în SCL XVIII, 1967, 1, p. 25—50).

[24] Fenomenul are loc, pare-se, şi în unele graiuri bulgăreşti din România, unde, datorită aceleiaşi presiuni de sistem, în locul formulelor ternare, uzuale azi în Bulgaria (de ex. *Vladimir Ivanov Kazabov)*, se impun formaţii binare, ca în româneşte, în care numele de familie este la origine un prenume fără sufix special, deci fără *-ov* sau *-ev*, de ex. *Bonea Tinu* (vezi şi alte exemple la Gh. Bolocan, în *Studii de slavistică*, II, Bucureşti, 1971, p, 149 şi urm.).

Nume de familie în *-escu*

11. Numele din această categorie, formate prin atașarea unui sufix special, de nume românesc de familie (ceea ce le deosebește de celelalte structuri), se plasează, din punct de vedere cantitativ, imediat pe locul al doilea (34% din totalul unităților antroponimice studiate), constituind, în zilele noastre, un t i p p r o d u c t i v [25], în plină evoluție. Spre deosebire de numele de tipul *Gheorghe*, care se folosesc atît ca prenume, cît și ca nume de familie, numele în *-escu*, de ex. *Ionescu*, au totdeauna o singură valoare, aceea de nume de familie. Este vorba, cu alte cuvinte, de o opoziție de tipul : nemarcat/marcat, ceea ce explică nonambiguitatea funcțională a numelor sufixate.

Radicalul este, de cele mai multe ori, un prenume, de obicei calendaristic, de formă populară *(Ion*, *Dumitru*, *George*, *Petre* etc.*)* în exemple ca *Ionescu*, cel mai uzual nume de familie românesc, semnalat și de Al. Graur [26], *Dumitrescu*, *Georgescu*, *Petrescu*, *Niculescu*, *Ștefănescu*, *Vasilescu*, *Cristescu*, *Grigorescu*, *Simionescu*, *Tănăsescu*, *Antonescu*, *Manolescu*, *Bărbulescu* [27]*;* de formă „neutră" [28] *(Constantin*, *Marin* etc.*)* : *Constantinescu*, *Marinescu*, *Iliescu*, *Alexandrescu*, *Mateescu*, *Tomescu*, *Andreescu;* de formă savantă, canonică (de tipul *Teodor*)*:* *Teodorescu*, *Mihăilescu* etc. Și aici, ca și în cazul numelor simple, frecvența pe origini reflectă frecvența firească a prenumelor calendaristice : cele de formă populară sînt cele mai numeroase, în timp ce numele de formă savantă sînt cele mai rare.

La o serie de nume de familie în *-escu* radicalul este un prenume laic *(Radu*, *Stan*, *Florea* etc.*)* : *Rădulescu*, *Stănescu*, *Florescu*, *Dobrescu*, *Șerbănescu*, *Stoenescu*, *Stoicescu*, *Zamfirescu* sau, în cîteva cazuri, un apelativ-nume de ocupație *(popă*, *diacon)*: *Popescu*, al doilea ca frecvență [29] nume de familie românesc, și *Diaconescu*.

12. Originea numelor de familie în *-escu*, amintite în paragraful anterior, comportă mai multe explicații.

Ele s-au putut forma de la nume de obște (proprietăți colective) și sate în *-ești*, derivate la rîndul lor de la numele întemeietorului lor [30]. Astfel, de la antroponimul *Ștefan* s-a format toponimul *Ștefănești*, formă de plural, iar de la acesta antroponimul *Ștefănescu*, în care sufixul *-escu* reprezintă „singularul" sufixului toponimic corespunzător [31]. În felul acesta s-ar putea explica formații ca *Ionescu*, *Popescu*, *Dumitrescu*, *Constantinescu*, *Marinescu*, *Petrescu*, *Niculescu*, *Teodorescu* etc., de origine „gentilică" și implicit toponimică *(Ionești*, *Popești*, *Dumitrești*, *Constan-*

[25] Se știe că, pînă spre începutul secolului al XIX-lea, numele în *-escu* erau puțin răspîndite, fiind purtate aproape numai de boieri (vezi Al. Graur, *Nume...*, p. 90, 113).

[26] În *Nume...*, p. 114.

[27] Pentru etimologia prenumelui-radical, vezi nota 10.

[28] Vezi § 4.

[29] Explicația popularității acestui nume a fost dată de Al. Graur (vezi *Nume...*, p. 114—115). Cf. și explicația pe care o dă B.O. Unbegaun (în *La fréquence...*, p. 39—40) frecvenței rus. *Popov*, analog ca origine și formație cu rom. *Popescu*.

[30] Vezi Al. Graur, *Nume...*, p. 113; N.A. Constantinescu, *Dicționar...*, p. XXXVI.

[31] Vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 159.

tinești, *Marinești*, *Petrești*, *Niculești*, *Teodorești* sînt semnalate, toate, ca nume de sate [32]).

Aceleași nume pot deriva însă și direct de la primitive, de regulă prenume, fără să mai treacă prin faza formațiilor în *-ești*. *Gheorghe Ionescu* poate fi, la origine, un *Gheorghe Ion* [33], iar cineva al cărui tată purta numele *Tănase* putea deveni, cu ușurință, *Tănăsescu* [34]. Semnificativ este și faptul că, dintre doi frați, unul se putea numi *Oprea*, adică întocmai ca și tatăl său, iar celălalt *Oprescu* [35]. Prin urmare, *Ionescu*, *Popescu*, *Dumitrescu*, *Constantinescu*, *Marinescu*, *Petrescu*, *Niculescu*, *Teodorescu* etc. s-au putut forma nu numai de la nume de obște și sate, ci și de la primitive de tipul *Ion*, *Dumitru*, *Constantin*, *Marin*, *Petre*, *Niculaie*, *Teodor*, care, la rîndul lor, sînt antroponime cu dublă valoare, de prenume și nume de familie (vezi. § 4), sau de la nume de familie: *Popescu* < *Popa* (*Popescu* putînd fi explicat și direct din apelativul *popă*).

Avem a face, în concluzie, cu o d u b l ă b a z ă d e d e r i v a ț i e: atît forme în *-ești* (toponime), cît și forme fără *-ești* (nume de persoană), fapt datorită căruia e greu de spus, într-o serie de cazuri, de unde provine o anumită formație în *-escu*. Într-adevăr, un *Dobrescu* își trage numele de la *Dobrești* (pl. *-ești* > sg. *-escu*) sau de la *Dobre*, căruia i-a atașat sufixul *-escu*? Întrucît sînt posibile ambele explicații (cea de-a doua fiind valabilă, pare-se, într-un număr mai mare de cazuri), ne aflăm evident în prezența unei e t i m o l o g i i m u l t i p l e. Cunoscuta teorie a acad. Al. Graur („etimologia multiplă"), formulată pentru o serie de apelative [36] și afixe [37], poate fi extinsă, așadar, și asupra domeniului antroponimic.

13. După modelul formațiilor de largă circulație, descrise în § **11-12**, au apărut, mai mult sau mai puțin artificial, o serie de nume prin atașarea sufixului *-escu* la forme hipercorecte de tipul *Piper* (hiperurbanism pentru moldovenescul *Chiper* [38]): *Piperescu*, la porecle ca *Frașcă* [39]: *Frașculescu*, la titluri de boieri ca *armaș* [40]: *Armășescu*. Asemenea nume se pot forma, apoi, de la toponime care nu se termină în *-ești*, de ex. *Vladimir* > *Vladimirescu*, *Șuici* > *Șuicescu* [41], de la apelative cu coloratură stilistică, de ex. *pungaș* [42]: *Pungășescu*, pentru a denumi un personaj de comedie etc.

[32] Vezi N.A. Constantinescu, *Dicționar...*, s.v. *Ion*, *Popa*, *Dumitru* etc.

[33] Al. Graur, *Nume...*, p. 90—91.

[34] Vezi Iorgu Iordan, [*Recenzie* la] Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, în SCL XVIII, 1967, 1, p. 94.

[35] Vezi Al. Graur, *Nume...*, p. 91.

[36] În *Studii de lingvistică generală*, Variantă nouă, București, 1960, p. 67—77.

[37] În *Etimologii românești*, București, 1963, p. 11—18.

[38] Vezi Al. Graur, *Nume...*, p. 114; Iorgu Iordan, [*Recenzie* la] Al. Graur, *Nume...*, în SCL XVIII, 1967, 1, p. 94.

[39] Al. Graur, *Nume...*, p. 114.

[40] *Idem*, *loc. cit.*

[41] *Ibidem*, p. 113.

[42] *Ibidem*, p. 18.

Formații în *-escu*, apar, în sfîrșit, prin substituirea unor sufixe, românești, de ex. *-oiu* : *Codoiu* > *Codescu* [43], sau străine (*-ovič*, *-enko* ș.a.) : *Kravčenko* > *Crafcescu* [44].

Exemplele din § **13**, de regulă nume fabricate, deși nu figurează printre formațiile din tabel, au fost totuși atrase în discuție pentru a sublinia, pe de o parte, caracterul productiv al numelor în *-escu* și, pe de altă parte, deetimologizarea sufixului adjectival *-esc* [45]. Valoarea posesivă, de apartenență, pe care o are *-esc* în apelative de tipul *popesc* se mai menține, oarecum, în formațiile antroponimice derivate de la nume în *-ești* (de ex. *Popescu* sau *Dobrescu*, dacă admitem că s-au format de la *Popești*, respectiv *Dobrești*). Această valoare se estompează, însă, în cazul formării antroponimelor direct de la nume de persoană (*Popescu* < *Popa*, *Dobrescu*<*Dobre*), pentru a dispărea definitiv la numele fabricate (de tipul, să zicem, *Piperescu*<*Piper*). Spre deosebire de *-esc*, sufix apelativ, *-escu* este un sufix exclusiv antroponimic (vezi mai jos), apt de a se atașa, în zilele noastre, la radicale de cele mai diferite tipuri și origini.

14. Formelor contemporane în *-escu* le-au premers, după cum se știe, formele în *-escul*, atestate documentar încă în textele slave din secolul al XIV-lea [46]. Formele în *-l* [47] nu se mai mențin astăzi decît, sporadic, în afara sistemului standard [48] și, la fel de rar, în toponimie, mai ales la periferia ariei dacoromâne [49] (în onomastică, la fel ca în domeniul apelativelor, ariile periferice sînt mai conservatoare). Într-adevăr, în selecția noastră restrînsă un figurează nici un nume în *-escul: Popescul*, *Dumitrescul* etc.; firești și obligatorii în trecut, acestea se întîlnesc acum, în sistemul standard, exclusiv fără *-l*: *Popescu*, *Dumitrescu* etc.

Faptul este important, între altele, pentru motivul că demonstrează a n t r o p o n i m i z a r e a sufixului *-escu*. Dacă într-o fază mai veche a limbii române acest morfem putea fi întîlnit, sub forma *-escul*, atît în apelative, cît și în antroponime, în pezent, *-escu*, fără encliticul *-l*, ne întîmpină și este productiv numai în structura numelor de familie. Cu alte cuvinte, în zilele noastre, *-escul* și *-escu* se află într-un raport de incompatibilitate (distribuție complementară), căci nu sînt comutabile : prima variantă se

[43] *Ibidem*, p. 134.

[44] În care *v*, din numele originar, este redat prin *f*, adică așa cum se pronunță.

[45] Vezi Valeria Guțu-Romalo, [*Recenzie* la] Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, în LR XV, 1966, 6, p. 601.

[46] Vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 451 ; Al. Graur, *Nume...*, p. 110.

[47] Despre originea acestora vezi Al. Graur, *Nume...*, p. 110—113 ; idem, *Les noms de personnes roumains munis d'article*, în RRL X, 1965, 6, p. 551—557.

[48] Printre cele aproape 153 000 de antroponime cercetate de noi, nu figurează decît 3 nume de familie în *-escul*, pe care, ținînd seama de frecvența lor redusă *(1!)*, nu le-am trecut, firește, în tabel : *Baloșescul*, *Balintescul* și *Nuțescul*. În afara sistemului standard se află și unele nume de familie românești în *-escul* sau *-ul*, conservate ca atare, de ex. *Buzeskul* (vezi Morton Benson, *Dictionary...*, p. 29), sau amplificate cu sufixe alogene pe teren lingvistic aloglot, de ex. *Radulov* (vezi Victor Vascenco, *O rumynskom proischoždenii rjada russkich familij na* **-úlov**, în ,,Slavica Slovaca'', Ročnik 6, 1971, Čislo 1, p. 67—70).

[49] Ne mai întîmpină azi, de pildă, nume topice ca *Grozăvescul*, în sudul Olteniei (vezi Iorgu Iordan, *Toponimia. . .* p. 318) sau *Radijeskul*, *Brebeneskul*, în Carpații ucrainieni (vezi Olexa Horbatsch, *Ukrainische Ortsnamen rumänischer Herkunft*, în ,,Beiträge zur Namenforschung'', Bd. 6 (1971), Heft 4, p. 364).

întîlneşte în structura adjectivelor articulate (de ex. *popescul obicei*), iar cea de-a doua în structura numelor de familie (*Popescu*).

15. Se subliniază, mai ales în ultimul timp, că elementele lingvistice mai mici ca volum sînt întrebuinţate mai frecvent decît elementele mai mari [50]. Există însă excepţii, şi nu ne vom referi aici decît la exemplul numelor în *-escu*. Corpul lor fonetic este mai mare decît acela al numelor nesufixate (comp. *Ion* şi *Ionescu*) şi, cu toate acestea, ele sînt întrebuinţate m a i f r e c v e n t. Pe primele 13 locuri se află, în tabel, *Ionescu*, *Popescu*, *Dumitrescu*, *Georgescu*, *Constantinescu*, *Popa*, *Rădulescu*, *Marinescu*, *Petrescu*, *Niculescu*, *Ştefănescu*, *Teodorescu* şi *Stănescu* (cu o frecvenţă cuprinsă între 2999 şi 713). Or, printre ele se găseşte un singur nume fără *-escu*: *Popa* (comp., de asemenea, frecvenţa lui *Popescu*, 2983, şi frecvenţa lui *Popa*, 996). Ce-i drept, ca unităţi antroponimice, luate izolat, numele sufixate (34%) sînt mai puţin numeroase decît numele simple (53%), dar frecvenţa celor dintîi este cu mult mai mare: comp. de ex. *Ionescu*, 2999, şi *Ion*, 226. Şi apoi să nu uităm că formaţiile în *-escu*, încă destul de rare în secolul trecut, s-au înmulţit într-o proporţie cu totul remarcabilă, iar productivitatea lor este în continuă creştere. Nu-i exclus ca o cercetare statistică, asemănătoare celei de faţă, să dea la iveală peste 5–6 decenii caracterul dominant al numelor sufixate nu numai ca frecvenţă globală, ci şi din punctul de vedere al numărului unităţilor antroponimice, schimbînd raportul dintre cele două structuri în favoarea celei de-a doua.

Nume de familie-apelative

16. În selecţia noastră, aceste cuvinte cu dublă valoare, de apelative şi de nume de familie, ocupă un loc destul de modest (8%): *Popa*, *Ciobanu*, *Cojocaru*, nume de ocupaţie: *Munteanu*, *Olteanu*, *Ungureanu*, nume de apartenenţă locală; *Rusu* şi *Lungu*, la origine supranume sau porecle.

Faptul că unele din ele se termină în *-a* sau *-u* (articol hotărît), iar altele în *-eanu*, *-anu*, *-aru* (sufixe) nu ţine propriu-zis de domeniul antroponimiei, întrucît aceşti formanţi apar la apelative: *popa* şi, nearticulat, *popă*; *ciobanu* şi, nearticulat, *cioban* etc. Analiza formării lor trebuie făcută, aşadar, la nivelul apelativelor respective, căci, ca nume de familie, ele s-au constituit prin conversiune sui-generis: apelative → nume de familie, de ex. *ciobanu(l)* > *Ciobanu(l)* sau apelative → porecle → nume de familie, de ex. *lungu(l)* → *Lungu(l)*.

17. Şi aici, ca şi în cazul numelor în *-escu*, se întîlnesc acum, în sistemul standard [51], numai forme fără articolul hotărît *-l*. Bunăoară, *Lungul*, folosit ca atare pe vremea lui Ştefan cel Mare [52] şi, evident, mai tîrziu, circulă astăzi în mod curent sub forma *Lungu*.

[50] Vezi, de ex., Witold Mańczak, *Evoluţia fonetică neregulată datorită frecvenţei*, în SCL XXII, 1971, 6, p. 580.

[51] În afara acestui sistem se întîlnesc, însă, şi forme cu *-l*: *Barbul*, *Sorbul*, *Grecul* ş.a., avînd fiecare o frecvenţă redusă (2 sau chiar 1). Este semnificativ, de pildă, faptul că *Grecu* are frecvenţa 92, în timp ce *Grecul* se întîlneşte o singură dată.

[52] Vezi N.A. Constantinescu, *Dicţionar...*, s.v. *Lung*.

Nume de familie împrumutate

18. Procentual, se situează pe ultimul loc (5%) : *Gheorghiu*, *Nicolau*, *Vasiliu*, de origine neogreacă (comp. Γεωργίου, Νικολάου, Βασιλείου) ; *Popovici*, de origine sîrbocroată (comp. *Popović*) ; *Pop*, de origine maghiară (comp. *Papp*). Numele în discuţie s-au adaptat, evident, la structura fonomorfologică a limbii române : cele de origine grecească se pronunţă de regulă cu *u* consonantic şi, prin urmare, cu un număr de silabe diferit de cel din limba greacă [53], valoarea fonetică a lui *o* din *Pop* e diferită de cea din *Papp* (în numele românesc *o* este mai închis) etc.

Într-o serie de cazuri, asemenea antroponime au fost f a b r i c a t e, datorită modei, pe baza unor nume autentic româneşti. Astfel, în secolul trecut au apărut numeroşi *Gheorghiu* prin substituirea lui *-escu* cu *-iu*[54], formă mai pretenţioasă, iar *Popovici* a devenit frecvent, în aceeaşi epocă, mai ales în Banat, prin ataşarea sufixului *-ovici* la un primitiv românesc (această adăugare nefiind în trecut numai o modă, ci, pentru intelectuali, o obligativitate [55]). Aşadar, *Gheorghiu* poate fi, la origine, un *Georgescu* (s-a substituit atît sufixul, cît şi varianta prenumelui-radical) sau *Gheorghe*, iar *Popovici* reprezintă, într-o serie de cazuri, forma sîrbizată a numelui *Popa* (sau *Pop*). Evident, numai în felul acesta se poate explica frecvenţa ridicată a acestor antroponime şi, implicit, faptul că fac parte din sistemul standard.

★

19. Din cele patru categorii de nume trecute în revistă, numele de familie în *-escu* (**§ 11-15**) şi numele de familie împrumutate (**§ 18**) sînt marcate, căci acestea sînt folosite numai ca nume de familie. Numele de familie-prenume (**§ 4-10**) şi numele de familie-apelative (**§ 16-17**) sînt nemarcate, putînd fi utilizate fie ca prenume, respectiv apelative, fie ca nume de familie. Ţinînd seama de productivitatea formaţiilor sufixate, descrise în **§ 11-15**, sistemul standard, se caracterizează prin t e n d i n ţ a d e i m p u n e r e, absolut evidentă sub raport diacronic, a f o r m e l o r m a r c a t e.

20. Compunerea, după cum se ştie, este puţin dezvoltată în limba română, ca dealtfel în limbile romanice în general. În sistemul standard al numelor de familie nu figurează nici un exemplu de nume compus [56].

21. Moţiunea, bine dezvoltată în antroponimia altor limbi, de ex. slave, unde se întîlneşte în sistemul oficial de denominaţie, este improprie sistemului standard românesc şi, într-un sens mai larg, întregului sistem antroponimic normat din zilele noastre. În perioada precontemporană,

[53] Vezi Iorgu Iordan, [*Recenzie* la] Al. Graur, *Nume...*, p. 95 ; Al. Graur, *Nume...*, p. 147.

[54] Vezi N.A. Constantinescu, *Dicţionar...*, s.v. *Gheorghie*.

[55] Vezi Doina Grecu, *Prenume şi nume de familie din secolele XVIII şi XIX*, în CL X, 1965, 1, p. 178.

[56] Nume ca *Bratosin* (frecvenţa 26), situate dealtfel înafara sistemului standard, sînt false compuse în limba română, căci alăturarea termenilor constitutivi s-a făcut în slavă, de unde asemenea nume au fost preluate pe cale cultă.

Tabel

Numele de familie, cele mai uzuale, din sistemul standard, în ordinea descrescîndă a frecvenţelor[1]

Nr. crt.	Numele	Frecvenţa	Rangul	Nr. crt.	Numele	Frecvenţa	Rangul
1	Ionescu	2999	1	51	Florea	271	46
2	Popescu	2983	2	52	Şerbănescu		
3	Dumitrescu	1683	3	53	Anghel	270	47
4	Georgescu	1468	4	54	Simionescu	266	48
5	Constantinescu	1425	5	55	Tănăsescu	262	49
6	Popa	996	6	56	Dragomir	247	50
7	Rădulescu	946	7	57	Diaconescu	246	51
8	Marinescu	945	8	58	Petre	245	52
9	Petrescu	935	9	59	Mihăilescu	244	53
10	Niculescu	868	10	60	Stoian		
11	Ştefănescu	841	11	61	Ciobanu	242	54
12	Teodorescu	759	12	62	Oprea		
13	Stănescu	713	13	63	Ioniţă	234	55
14	Gheorghiu	647	14	64	Antonescu	231	56
15	Vasilescu	621	15	65	Tomescu	230	57
16	Radu	594	16	66	Olteanu	229	58
17	Iliescu	547	17	67	Preda		
18	Gheorghe	509	18	68	Neagu	227	59
19	Munteanu	492	19	69	Ion	226	60
20	Popovici	451	20	70	Voicu		
21	Dumitru	435	21	71	Ungureanu	225	61
22	Constantin	433	22	72	Badea	224	62
23	Stoica	414	23	73	Manolescu		
24	Florescu	405	24	74	Grigore	222	63
25	Marin	393	25	75	Stancu		
26	Dobrescu	390	26	76	Andreescu	220	64
27	Nicolescu	373	27	77	Enache	216	65
28	Cristescu	360	28	78	Tănase	212	66
29	Alexandrescu	346	29	79	Cojocaru	205	67
30	Nicolau	340	30	80	Iancu		
31	Vasiliu	339	31	81	Costache	204	68
32	Stan	337	32	82	Ioan		
33	Şerban	328	33	83	Ivan		
34	Tudor			84	Lupu		
35	Cristea	323	34	85	Roman		
36	Mateescu			86	Stoenescu	200	69
37	Ştefan			87	Stoicescu		
38	Dinu	311	35	88	Zaharia	199	70
39	Mihai	303	36	89	Bărbulescu	198	71
40	Stanciu	296	37	90	Vlad	197	72
41	Toma	289	38	91	Dobre	196	73
42	Barbu	288	39	92	Ene	195	74
43	Grigorescu			93	Nedelcu	194	75
44	Nicolae	285	40	94	Bucur	193	76
45	Rusu	280	41	95	Lazăr	192	77
46	Matei	278	42	96	Manea	190	78
47	Vasile	277	43	97	Niţă	189	79
48	Pop	274	44	98	Lungu	183	80
49	Andrei	273	45	99	Zamfirescu		
50	Ilie			100	Bogdan	180	81

[1] Eroarea relativă a elementelor din tabel, calculată după formula $\delta = \frac{Zp}{\sqrt{NP}}$, este cuprinsă între ± 0,0000933 (cel mai frecvent nume, *Ionescu*) şi ± 0,0003811 (numele cu frecvenţa cea mai mică, *Bogdan*). Întrucît se acceptă, de obicei, o eroare admisibilă de 0,1, considerăm că parametrii de mai sus sînt mai mult decît satisfăcători din punctul de vedere al analizei statistice.

formele feminine în *-easca*, *-eanca (-anca)* ş.a. de tipul *Brădeasca*, *Oteteleşanca* puteau fi întîlnite în actele oficiale [57]. În prezent, asemenea forme circulă numai în antroponimia rurală [58] şi în limbajul familiar [59].

22. În afara tipurilor de nume, frecvente şi caracteristice, pe care le-am prezentat mai sus, rămîn o serie de formaţii, mai puţin importante, dar destul de numeroase, a căror productivitate urmează să fie determinată prin luarea în consideraţie a unui material mai vast. Cu alte cuvinte, imaginea selectivă pe care ne-o oferă exemplele luate în discuţie trebuie întregită, sub raportul structurii şi al formării numelor de familie româneşti, prin stabilirea riguroasă a frecvenţei finalelor (a tipurilor morfematice de antroponime) pe baza unui index cuprinzător de tip „invers". Ne propunem atingerea acestui scop într-o cercetare viitoare.

Ianuarie 1972

Institutul de limbi străine
Bucureşti, Pitar Moş 7—13

Sur le système standard des noms de famille roumains

(Résumé)

Les résultats de l'exposé s'appuient sur l'étude du système standard de dénomination officielle en usage actuellement à Bucarest. Nous avons recueilli 34000 unités anthroponymiques, chacune possédant différents indices d'apparition répétée. Parmi ces unités nous avons sélectionné 100 noms de famille roumains typiques de fréquence maximale (la limite supérieure de la fréquence est de 2999, tandis que la limite inférieure de 180).

L'auteur établit plusieurs catégories structurelles de noms de famille (selon l'ordre décroissant de leur importance numérique) :

1. Noms de famille dont la structure coïncide totalement avec celle des prénoms (53%) qui étaient à l'origine soit des noms de baptême des calendriers ecclésiastiques (noms de saints, etc.) dont se sont conservées leurs variantes populaires *(Gheorghe*, *Dumitru*, *Cristea*, etc.), soit des prénoms laïques *(Radu*, *Stoica*, *Stan*, etc.*)* ou bien des hypocoristiques et des diminutifs. Ces prénoms sont devenus noms de famille par une conversion anthroponymique qui leur a attribué un double caractère fonctionnel.

2. Noms de famille dont la structure se distingue de celle des prénoms correspondants par le suffixe, extrêmement fréquent, *-escu* (34%). Il s'agit, donc, d'une série de noms de baptême suffixés qui représentent soit des prénoms figurant dans des calendriers (et surtout leurs formes populaires : *Ionescu*, le plus fréquent nom de famille roumin, *Dumitrescu*, *Georgescu*), soit des prénoms laïques *(Rădulescu*, *Stănescu*, *Dobrescu)*.

[57] Cf. Elena Ciobanu, *Observaţii asupra formării numelor de familie feminine de la masculine*, în SMFC I (1959), p. 143.

[58] Vezi Al. Graur, *Glosar din comuna Reviga (Ialomiţa)*, în Bul. Ph. V (1938).

[59] Vezi Al. Graur, *Nume...*, p. 123; Elena Ciobanu, *Observaţii...*, passim.

Etant donné que de telles formations proviennent, le plus souvent, des noms de collectivités ou de village (par ex. *Florescu* < *Florești*), on doit leur attribuer une étymologie multiple.

3. Noms de famille coïncidant du point de vue structurel avec une série d'appellatifs (8%), qui peuvent être aussi bien des noms propres (*Munteanu*, *Olteanu*, *Ungureanu*), que des noms communs indiquant l'appartenance locale : *munteanu(l)*, *olteanu(l)*, *ungureanu(l)*.

4. Noms de famille roumains d'origine étrangère (5%) : *Gheorghiu*, *Nicolau*, *Vasiliu*, etc.

L'étude de ces quatre catégories anthroponymiques concerne les principaux traits lexicaux, morphologiques, etc. qui caractérisent le noyau fondamental de l'anthroponymie roumaine contemporaine.

ÎN LEGĂTURĂ CU AUXILIARUL *or* DE LA PERS. 3 PL. A PERFECTULUI COMPUS

1. Într-un articol publicat cu cîţiva ani în urmă, ne-am oprit, în trecere, asupra auxiliarului *or* de la pers. 3 pl. a perfectului compus *(or făcut)*. Avînd de lămurit originea morfologică a desinenţei *-u* de la pers. 3 pl. a imperfectului, am fost nevoiţi să facem o incursiune în istoria formelor de auxiliar de la persoanele 3 sg. şi pl. ale perfectului compus [1]. Exprimat foarte succint, în limitele spaţiului de care dispuneam în economia lucrării, punctul nostru de vedere a fost socotit, nu de mult, ambiguu şi contradictoriu. Într-o contribuţie recentă [2], D. Bugeanu arată, referindu-se la cercetarea noastră, că ,,les auteurs cités acceptent d'abord l'explication de Iorgu Iordan, mais, un peu plus loin, ils n'excluent pas l'hypothèse soutenue par Florenţa Sădeanu" (p. 510). Şi, mai departe : ,,Les auteurs semblent donc se contredire, en admettant, même sous réserve, dans le paragraphe immédiatement suivant, la possibilité d'une dérivation de *habuerunt*" — şi urmează, în traducere franceză, pasajul în chestiune (p. 515, n. 29).

După cît ni se pare, punctul nostru de vedere reiese cu suficientă claritate din contextele unde a fost exprimat [3]. Cum însă interpretările pot să difere (exemplul lui D. Bugeanu o dovedeşte), considerăm că nu ar fi nefolositor să ne oprim încă o dată, de data aceasta pe larg, asupra chestiunii, extinzînd bazele demonstraţiei şi folosind în acest scop un material de referinţă mai bogat.

2. Înainte de a intra în fondul problemei, e bine să reamintim, foarte pe scurt, opiniile formulate pînă în prezent în legătură cu originea formei *or*. Cel dintîi care s-a ocupat de această problemă a fost Weigand, după care *or* ar proveni de la viitor (< *volunt*) [4], idee reluată apoi de Puşcariu [5] şi de acad. Iorgu Iordan [6]. După acad. Iorgu Iordan, *or* a fost precedat în graiurile unde are curs astăzi de *o*, care provine din *au* (< *ha-*

[1] *În legătură cu desinenţa* **-u** *a pers. 3 pl. a imperfectului indicativ*, în SCL XVI, 1965, 1, p. 87—101 (pasajul în discuţie la p. 98—100).

[2] *Lat. habuerunt* > *roum.* **or** *ou roum.* **ar**?, în RRL XVI, 1971, 6, p. 509—517.

[3] Adeziunea noastră la punctul de vedere al acad. Iorgu Iordan este clar exprimată la p. 99. Ne-am referit la opinia Florenţei Sădeanu pentru a arăta că, şi în cazul cînd ea ar fi socotită valabilă, afirmaţia după care *-u* de la imperfect pers. 3 pl. ar proveni de la pers. 3 pl. a auxiliarului *avea* nu se poate susţine.

[4] *Der Banater Dialekt*, în Jb. III, 1896, p. 244.

[5] *Viitorul cu ,,vadere"*, în DR VI, 1929—1930, p. 390. Puşcariu se referă înainte de toate la formele de viitor de tipul *or să facă*.

[6] *Limba română actuală. O gramatică a ,,greşelilor"*, ed. a II-a, Bucureşti, 1948, p. 145.

bunt) „prin asimilaţie reciprocă". Întrucît în aceleaşi graiuri *au* de la pers. 3 sg. a evoluat tot la *o*, s-a ajuns la identitatea persoanelor 3 sg. şi 3 pl. ale auxiliarului : *(el, ei) o făcut*. Pentru anularea acestei identităţi supărătoare, „pentru pers. 6 s-a recurs la *or*, auxiliarul aceleiaşi persoane de la viitor". Şi pentru Jacques Byck, *-r* este analogic, dar el respinge explicaţia prin forma de pers. 3 pl. a viitorului, socotind că am avea a face cu un *r*, marcă a pluralului în unele forme verbale (cf. *adunarăm, cîntatără, sîntără*)[7]. După Florenţa Sădeanu, *or* ar proveni din lat. *habuerunt*[8]. Această explicaţie este respinsă de D. Bugeanu, care se raliază părerii celor ce socotesc că *-r* a fost luat, prin analogie, de la viitor[9]. Tot la viitor se gîndeşte I. Coteanu, dar la viitorul anterior. *Or* l-ar fi înlocuit pe *au* (faza cu *o* este exclusă), iar apoi din acest *or* ar fi fost creat, analogic, *o* de la pers. 3 sg.[10].

3. Să vedem acum care este răspîndirea actuală a fenomenului, pentru a ne da seama în ce măsură ea ne poate oferi unele indicii pentru explicarea formei de auxiliar de care ne ocupăm. Din harta publicată în 1961 de R. Todoran (întocmită pe baza ALR II), rezultă că forma *or cîntat* este răspîndită în întreg Banatul, într-o bună parte a judeţului Hunedoara şi în sud-vestul judeţului Arad (vezi harta nr . 1). Ceva mai extinsă se arată a fi aria auxiliarului *or* la perf. compus a verbului *a bate*. *Ş-or bătut joc* circulă în întreg Banatul (în p. 47 nu s-a răspuns la întrebare), în aceleaşi zone hunedorene, dar în întreg judeţul Arad, precum şi în punctul 95, situat în munţii Apuseni (vezi harta nr. 2). O situaţie în parte schimbată prezintă harta nr. 3, alcătuită, ca şi cele precedente, pe baza materialului ALR II. *Or (înconjurat, sosit)* e prezent în aceeaşi arie ca *or cîntat*, cu excepţia punctului 2 din sudul Banatului, unde se spune *o (înconjurat, sosit)*. Remarcăm, de asemenea, că în punctele 36, 53 şi 833 uzul este fluctuant. Aici apar ambele forme *(or, o)*. De observat, apoi, că în punctele 64 şi 95, unde a fost notat *ş-or bătut joc*, se spune *o înconjurat* şi *o sosit*. Rezultă din toate acestea că *or* se întrebuinţează cu cea mai mare consecvenţă în punctele 27, 29, 76 şi 105 situate în centrul şi nord-vestul Banatului şi în vestul Hunedoarei, adică aproximativ în mijlocul ariei unde a fost atestat. În celelalte puncte, deci la periferia ariei, *or* este concurat de *o*.

Să vedem, mai departe, ce ne spune în această privinţă materialul, nepublicat încă, al ALR I. Harta nr. 4 ne arată că *or plecat* circulă în Banat şi într-o bună parte a judeţului Hunedoara, extinzîndu-se spre răsărit pînă în zona oraşului Alba-Iulia, iar spre nord pînă în Munţii Apuseni. În judeţul Arad *or* apare numai în teritoriile vecine cu Banatul ; în rest, are curs *o*, care a fost notat şi într-un punct (18) din sud-estul Banatului. În punctul 1 s-a răspuns cu *ar*, în punctul 49 cu *a*, iar în punc-

[7] *Doubles désinences en roumain*, în BL IV, 1936, p. 291.

[8] *Traces du passé composé absolu en roumain*, în *Recueil d'études romanes*, Bucureşti, 1959, p. 315–320. Etimologia fusese propusă încă în 1839 de G. Seulescu ; vezi R. Todoran, *Noi particularităţi ale subdialectelor dacoromâne*, în CL VI, 1961, 1, p. 67.

[9] *Loc. cit.*, p. 514–517.

[10] *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1961, p. 89. Explicaţia dată de autor are valabilitate numai în privinţa graiului bănăţean, nu şi a celui moldovean şi a celui crişean (cf. p. 89 şi 109), care nu-l cunosc pe *or* (fac excepţie zonele sudice ale Crişanei).

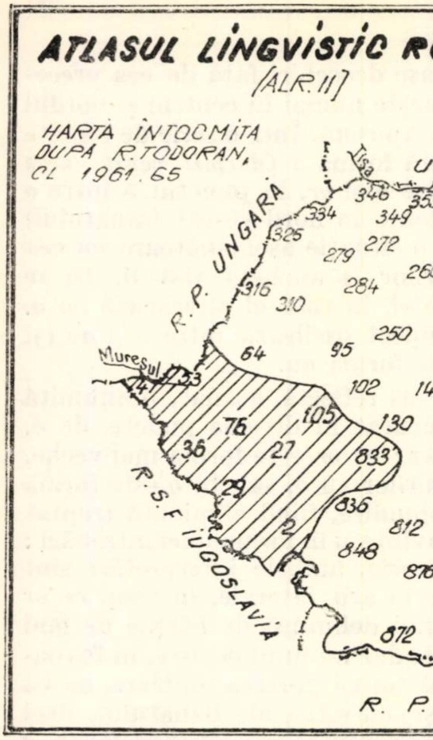
tul 51 cu *au*. Harta nr. 5 prezintă numeroase deosebiri față de cea precedentă. *Or (dormit, venit, mas* etc.*)* se întîlnește numai în centrul și nordul Banatului, prin Arad, Hunedoara și Munții Apuseni. Într-o serie de puncte unde se spune *or (plecat)* a fost înregistrată forma *o (dormit, venit, mas* etc.). În punctul 28 subiectul oscilează între *o* și *or*, în punctul 5 între *o* și *au*, în timp ce în punctele 40, 49, 51 (toate în nord-vestul Banatului) apare forma *au*. Rezumînd, vom constata o situație asemănătoare cu cea rezultată în urma cartografierii răspunsurilor la ancheta ALR II. *Or* se folosește consecvent mai ales în centrul ariei, în rest el alternează cu *o*. Remarcăm ca o noutate faptul că un subiect oscilează între *o* și *au* (și nu între *or* și *au*) și că în trei puncte apare forma *au*.

Situația înfățișată de hărțile de mai sus reflectă, așadar, o anumită instabilitate a ariei lui *or*, care apare concurat în diverse puncte de *o*. Două interpretări sînt posibile în acest caz : a) *or* este forma mai veche, iar aria sa se restrînge sub presiunea graiurilor cu *o*, sau b) *o* este forma mai veche, dar ea își restrînge aria de răspîndire, fiind eliminată treptat de *or*, formă aflată în expansiune. Cu alte cuvinte și în forma unei întrebări : este *or* o inovație sau un arhaism? În teorie, ambele interpretări sînt posibile [11]. Vom remarca totuși că *o* apare în arii laterale, în timp ce *or* se folosește consecvent în centrul teritoriului delimitat de hărțile de mai sus, ceea ce ar putea constitui un argument, dar nu unul decisiv, în favoarea opiniei că *or* este o inovație. Admițînd totuși părerea contrară, ne va fi greu să-l explicăm pe *o* în zonele sudice și sud-estice ale Banatului, deci în vecinătatea Olteniei, de unde ar fi fost de așteptat să pătrundă forma *a* și nu *o*. În vestul Banatului, prezența lui *o* (vezi harta nr. 3) este, de asemenea, greu de explicat. Știm totuși că în părțile vestice ale Banatului, elementul românesc este relativ recent. Românii de aici provin, pe cît se pare, mai ales din sudul și vestul Hunedoarei [12], unde se spune în mod curent *or*, ceea ce face greu de explicat prezența lui *o*, dacă nu admitem că ea ar fi mai veche decît *or*. În schimb, în zonele nordice și estice ale ariei, pătrunderea lui *o* din graiurile ardelenești vecine este ușor de explicat. Să mai observăm, în fine, că într-un punct *o* alternează cu *au* și că în alte trei puncte a fost notat, la una din întrebările ALR I, numai *au*. Acest *au* ar putea fi literar, dar, după părerea noastră, el poate fi considerat la fel de bine un arhaism (să nu uităm că la pers. 3 sg. a perfectului compus unele graiuri bănățene îl cunosc pe *au*, care, în nici un caz, nu este literar) [13].

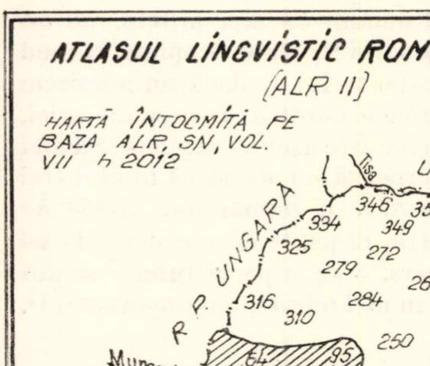
[11] Faptul că Weigand l-a notat în Banat numai pe *or (loc. cit.*, p. 244*)* nu trebuie să ne ducă la concluzia că *o* s-a răspîndit aici în perioada 1900—1930, adică în răstimpul ce separă cele două anchete dialectale (Weigand și ALR). Se știe că Weigand a lucrat numai cu un chestionar fonetic. Datele referitoare la morfologie au de regulă un caracter general. Cum *or* reprezintă în întreg Banatul uzul dominant (cînd nu e singurul folosit), nu e surprinzător faptul că lingvistul german l-a notat numai pe *or*. În unele localități cercetate *or* era foarte probabil singurul folosit, în altele alterna cu *o*, dar subiectele nu l-au folosit pe acesta din urmă. De menționat că însuși Weigand arată că într-un punct bănățean auxiliarul prezintă la pl. forma *au*, care se întîlnește, de fapt, în mai multe din textele bănățene pe care el însuși le-a publicat *(loc. cit.*, p. 257, 270, 276, 287*)*. Vorbind despre *o* de la pers. 3 sg., Weigand arată că „es ist oft schwer zu entscheiden ob man *au̯* oder *ou̯* gehört hat" *(ibidem)*. *Au* de la plural ar putea fi deci un *o*.

[12] Weigand, *loc. cit.*, p. 202.

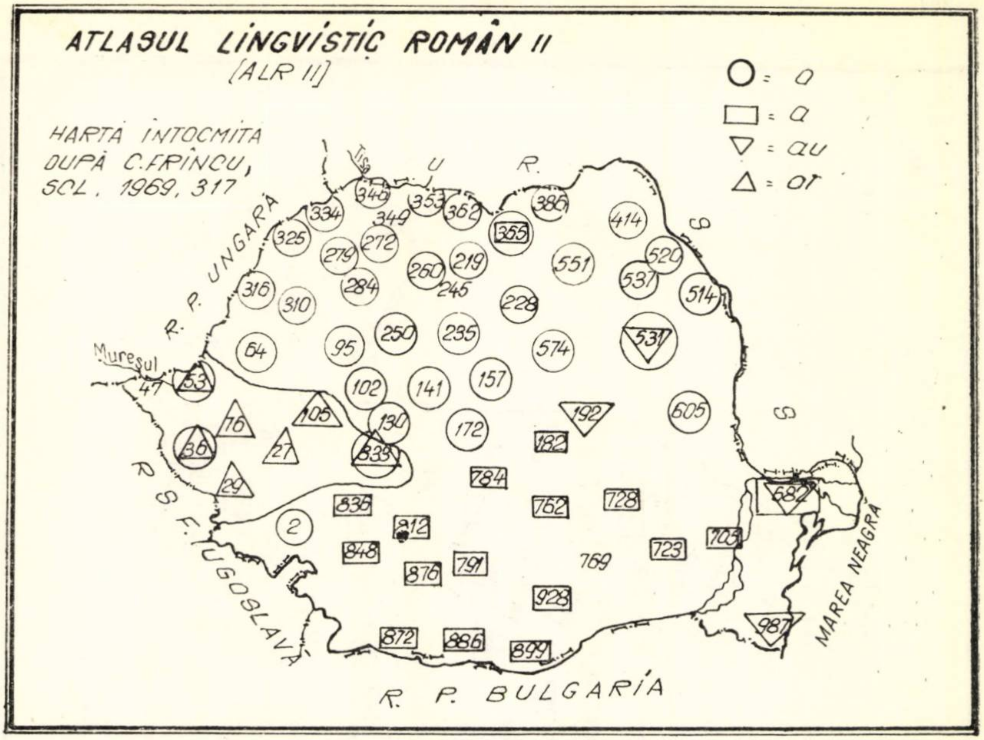
[13] Vezi harta nr. 6 ; vezi și Weigand, *loc. cit.*, p. 244.

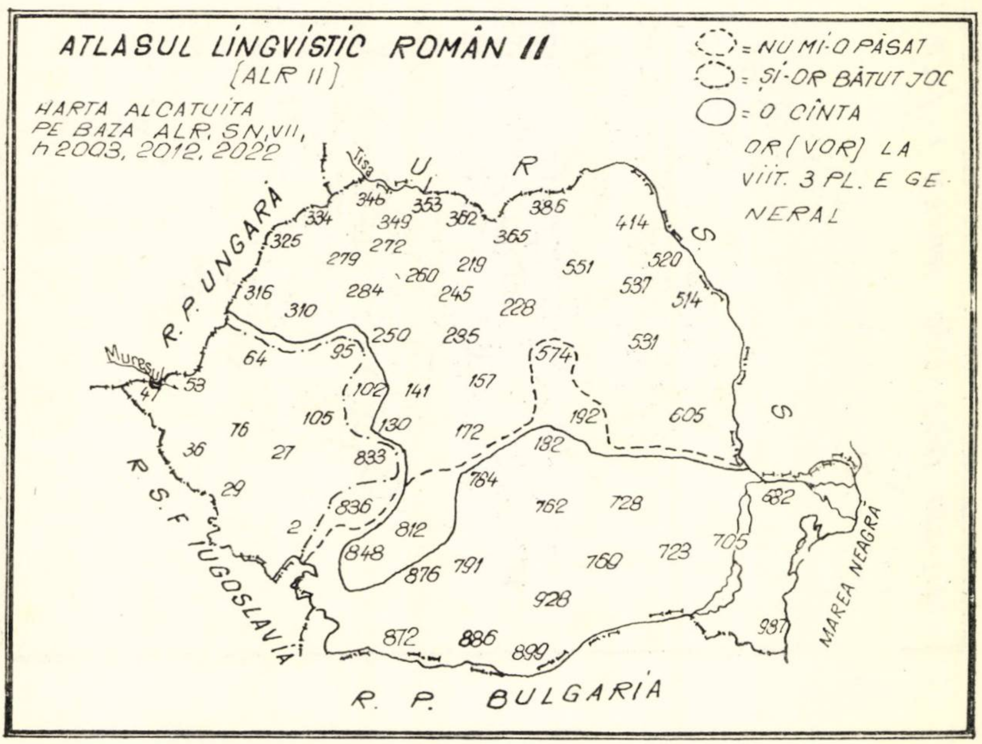
HARTA NR. 1

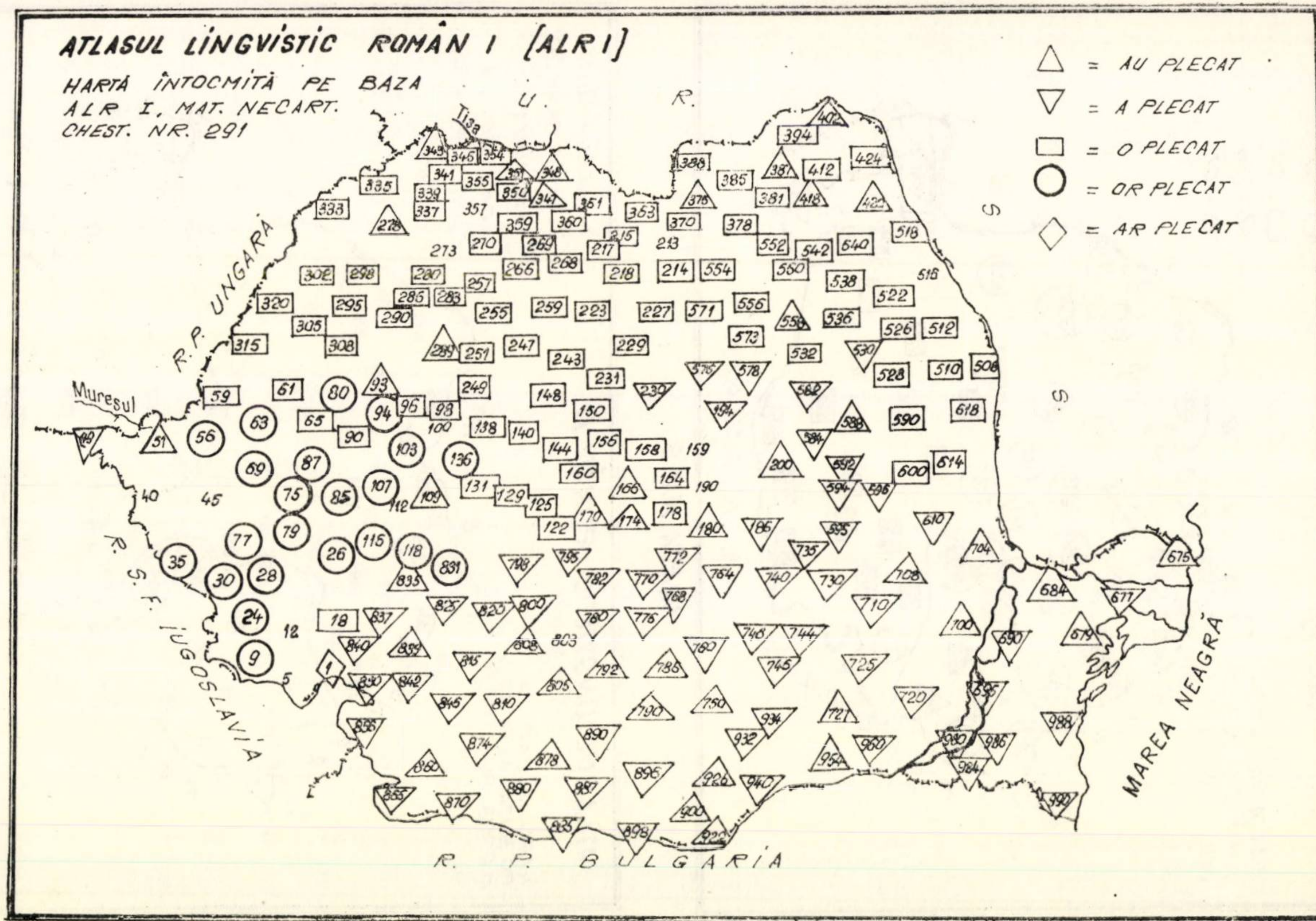
HARTA NR. 2

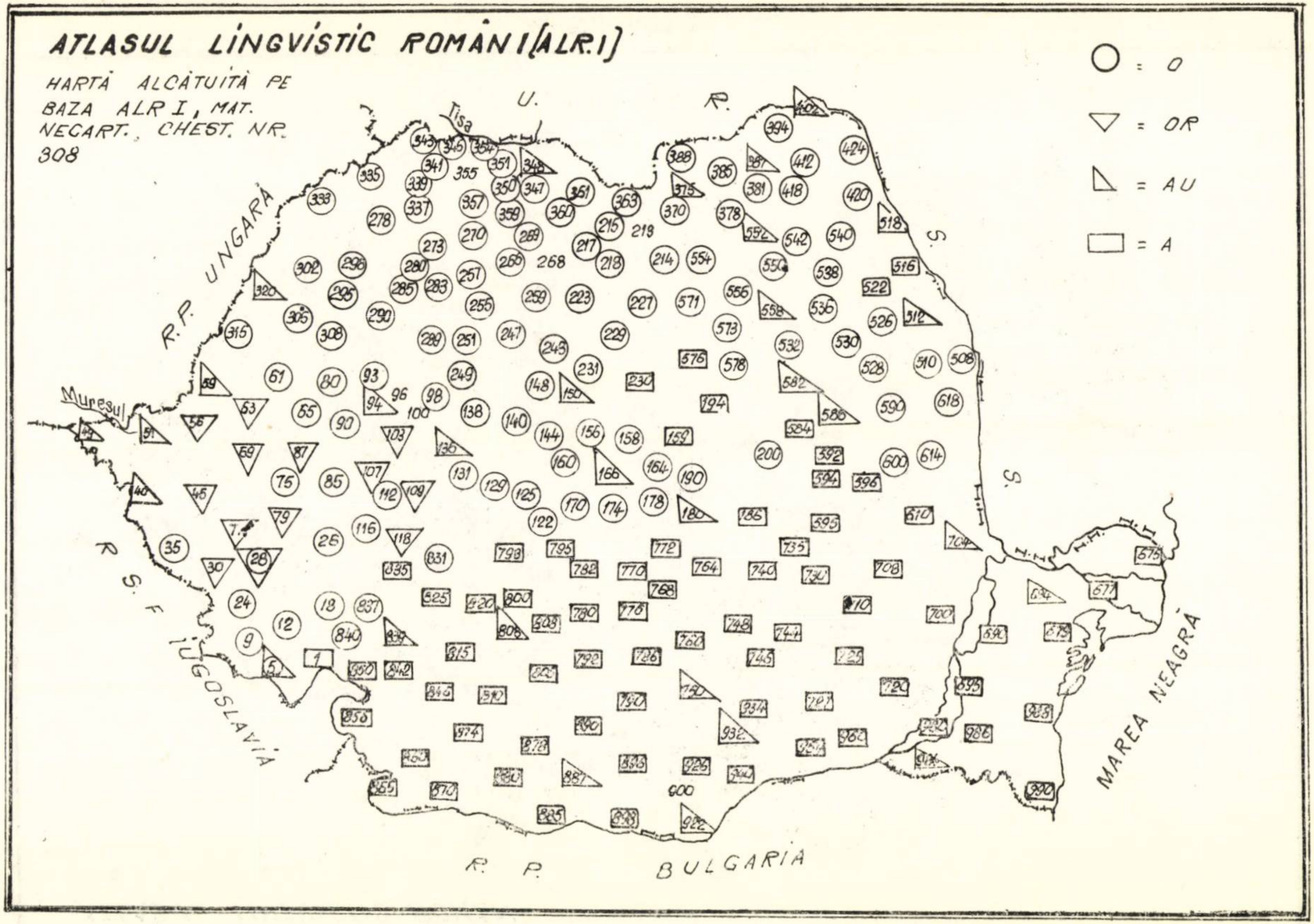
HARTA NR. 3

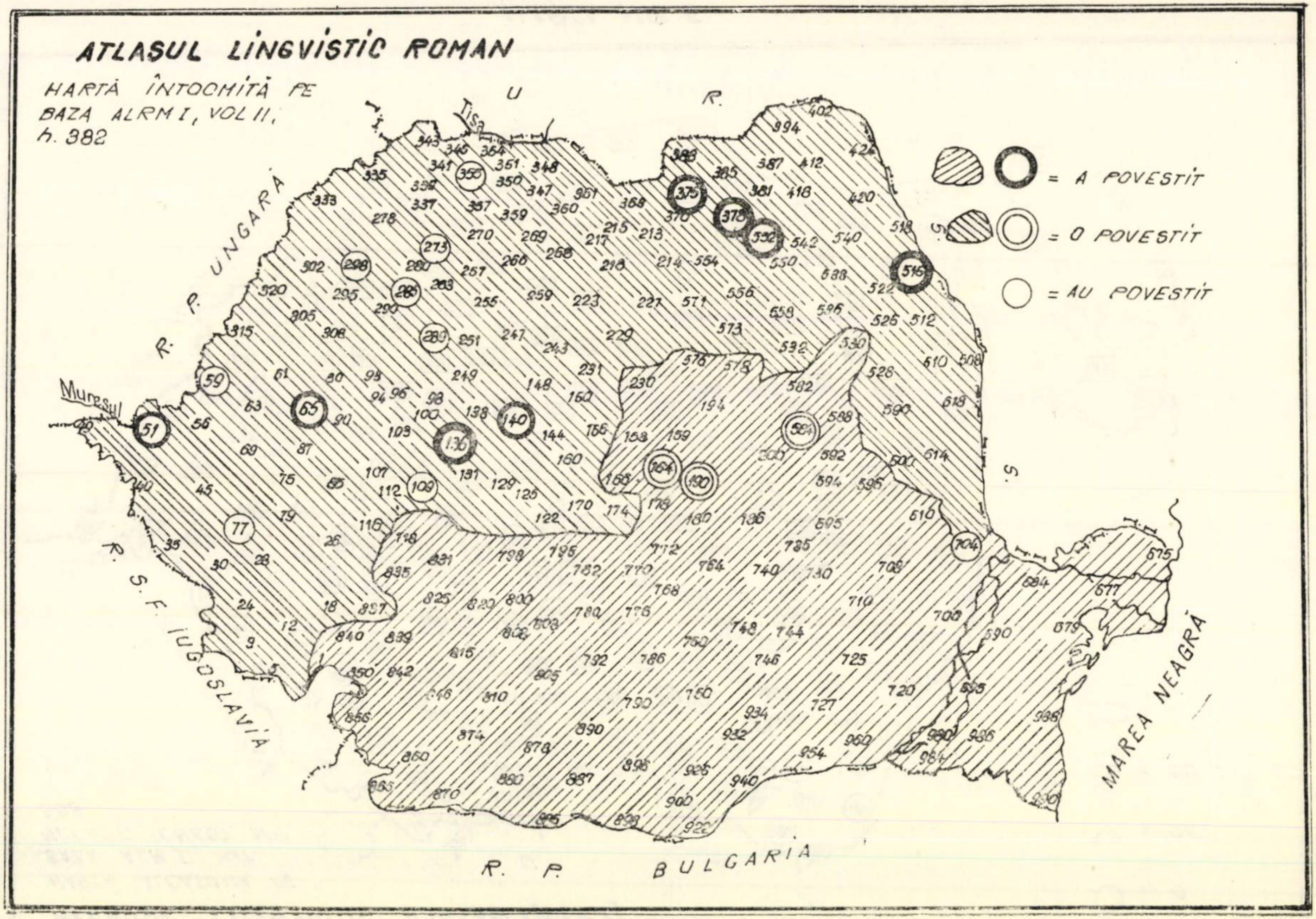
HARTA NR. 7

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I [ALR I]
HARTĂ ÎNTOCMITĂ PE BAZA
ALR I, MAT. NECART.
CHEST. NR. 291
= AU PLECAT
= A PLECAT
= O PLECAT
= OR PLECAT
= AR PLECAT
U. R. S. S.
Tisa
R. P. UNGARĂ
Mureşul
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ

HARTA NR. 4

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂNI (ALR. I)
HARTĂ ALCĂTUITĂ PE BAZA ALR I, MAT. NECART., CHEST. NR. 308
O = O
▽ = OR
◺ = AU
▭ = A
U. R. S. S.
R. P. UNGARĂ
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
Tisa
Mureşul

HARTA NR. 5

ATLASUL LINGVISTIC ROMAN
HARTĂ ÎNTOCMITĂ PE BAZA ALRM I, VOL II, h. 382
U R.
Tisa
R. P. UNGARĂ
Mureșul
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
= A POVESTIT
= O POVESTIT
= AU POVESTIT

HARTA NR. 6

Dacă *au* de la pers. 3 pl. este un arhaism în Banat, iar *o* pare a fi mai vechi aici decît *or*, atunci opinia după care *or* este analogic, fiind precedat de *o* (provenind la rîndul lui din *au*) pare a fi cea mai aproape de adevăr (prezența concomitentă în Banat a celor trei forme ar putea dovedi că trecerea de la *au* la *o* și apoi la *or* este relativ recentă). Ar fi însă, fără îndoială, hazardat să tragem o asemenea concluzie numai din examinarea situației din graiurile de astăzi. Rămîne, prin urmare, să ne adresăm textelor scrise în Banat și în jurul lui în secolele trecute pentru a primi unele date în plus în această privință.

4. Cel mai vechi moment literar bănățean păstrat pînă astăzi este *Evangheliarul slavo-român* de la Sibiu (c. 1551—1553), zis și *Evangheliarul din Petersburg* [14]. Așa cum ne încredințează indicele recentei ediții a acestui text, la pers. 3 pl. a perfectului compus, auxiliarul prezintă peste tot forma *au: au pocait* (33ᵛ), *au postit* (11ᵛ) etc. Aceeași formă apare consecvent și în *Cartea de cîntece* a lui Pavel Tordași (c. 1560—1570) : *sz-au redikat* (164), *sz-au uszbaitu* (147). Nici în *Palia de la Orăștie* nu au fost consemnate alte forme în afară de *au* (vezi în această privință indicele ediției V. Pamfil : *au grijit* (197), *se-au început* (1) etc.). În *Predica* rostită la Roma în 1608 de iezuitul Lovas, scrisă în grai bănățean, am notat pe *szaö fekut* (s-au făcut; 280) [15]. În *Cartea de cîntece* copiată de Gergely Sándor de Agyagfalva în 1642 la Hațeg am consemnat forma *aw resztignit* (182) [16]. Într-o altă versiune a aceleiași cărți de cîntece, copiată în Hunedoara în 1697 de Ioan Viski, apare, de asemenea, forma *au resztegnit* (195) [17]. În *Catehismul* alcătuit de Ștefan Fogarasi, parohul Lugojului, și tipărit la Alba-Iulia în 1648 l-am consemnat pe *au luvat* (23). Și în *Catehismul* tradus de bănățeanul Gh. Buitul și tipărit în a doua ediție la Cluj, în 1703 (prima ediție, astăzi pierdută, a apărut la Bratislava, în 1636), am întîlnit numai forme cu *au: au fékut* (4), *au trekut* (10), *szau lepedat* (12), *szau botedzát* (13), *au orenduit* (14) etc.

Penuria de texte bănățene și hunedorene din secolul al XVIII-lea (și în special dinainte de 1780) nu ne permite să urmărim în mod sistematic evoluția formelor auxiliarului de la pers. 3 pl. a perfectului compus. *Au* continuă să fie notat în scris, poate numai în virtutea tradiției, deși ar fi hazardat să se afirme că în *toate* părțile Banatului și Hunedoarei de unde deținem texte el încetase de a mai avea curs în vorbirea curentă. Începe să apară, însă, e drept, foarte rar, forma *o: o cumpărat-o* (Ogradina-Veche — Mehedinți, 1732 ; IPB, 86), *o fugit, s-o tijeltuit*((Hațeg, 1787 ; ICH, 31).

Or se întîlnește în texte după 1780 : *s-orŭ predat* (Cornea—Caraș-Severin, c. 1787—1801), *orŭ lucrat* (1789; IPB, 105, 110), *sz-or empekat, or fosst* (Hațeg, c. 1795 ; ICH, 36), *s-or făcut, or perit, or murit* (Gh. Cotoșman, *Din trecutul Banatului. Comuna și bisericile din Nerău*, Cartea V, Timișoara, 1935, 552). În *Cronica* scrisă de Nicolae Stoica (originar din Mehadia), între

[14] Asupra provenienței bănățene a acestui text, vezi I. Gheție, *Considerații filologice și lingvistice asupra Evangheliarului din Petersburg*, în SCL XVII, 1966, 1, p. 76—77.

[15] Vezi C. Isopescu, *O predică românească ținută la Roma la 1608*, în „Codrul Cosminului", II—III, 1925—1926, p. 277—284.

[16] Vezi H. Sztripszky — G. Alexics, *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI szazadbeli román forditásban*, Budapest, 1911.

[17] *Ibidem.*

1825—1827, *or* se întîlneşte în cîteva rînduri (alături de *au*): *s-or adus*, *s-or ascuns*, *or făcut-o*, *s-or îmbătat*, *s-or înşălat* etc. [18].

5. Aşa cum rezultă din datele de mai sus, cea mai veche formă de pers. 3 sg. (şi singura atestată în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea) este *au*. Ea precede în ordine cronologică pe *o* şi pe *or*, atestate numai după 1700. Este, prin urmare, deasupra oricărei îndoieli, după părerea noastră, că pentru a explica pe *o* şi pe *or* trebuie să pornim de la *au*. Faptul acesta scoate din discuţie, ca improbabilă, explicarea lui *or* din lat. *habuerunt*. Aşa cum arătam în contribuţia noastră citată mai sus (p. 100), dacă *or* ar proveni din *habuerunt*, el ar fi trebuit să se găsească din cele mai vechi timpuri în actuala sa arie de răspîndire [19]. Nu vedem motivul pentru care bănăţenii din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea ar fi rostit *or făcut* şi ar fi scris *au făcut*. Influenţa normei literare din alte provincii nu poate fi invocată, atîta timp cît două din textele bănăţene-hunedorene sînt mai vechi decît majoritatea celorlalte scrieri româneşti din secolul al XVI-lea. O asemenea renunţare la propriul uz lingvistic din partea cărturarilor bănăţeni din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea ni se pare, dealtfel, foarte puţin probabilă.

Nefiind etimologic, *or* trebuie să fie negreşit analogic. Explicaţia lui Byck, cu toate că nu poate fi respinsă din punct de vedere teoretic, ni se pare a fi cea mai puţin plauzibilă, din motivele arătate de D. Bugeanu [20]. Acceptînd-o, ne-am aştepta ca *-r* să apară şi în Ţara Românească, unde ar fi trebuit să se creeze o formă *ar*. Un motiv similar ne împiedică să primim explicaţia dată de I. Coteanu, deşi, teoretic, nici aceasta nu poate fi respinsă. În principiu, conform acestei explicaţii, *or* putea să se substituie lui *au* în orice regiune a Dacoromaniei, nu numai în Banat şi în jur [21]. Dimpotrivă, explicaţia furnizată pentru întîia dată de Weigand şi formulată în modul cel mai clar de acad. Iorgu Iordan are toate şansele de a fi cea adevărată. Dacă în Banat auxiliarul a avut atît la pers. 3 sg., cît şi la pers. 3 pl. forma *au*, iar forma *au* de la singular a evoluat normal la *o* [22], nu avem nici un motiv să credem că lucrurile nu s-au întîmplat în acelaşi fel şi în acelaşi timp, fiind vorba de o transformare fonetică, şi cu forma *au* de la pers. 3 pl. Ajungîndu-se, deci, la forma *o*, la sg. şi la pl., şi apărînd nevoia de a anula această identitate formală, s-a apelat la persoana 3 pl. a viitorului. Pentru ca această explicaţie, întru totul satisfăcătoare pe plan logic, să se impună în mod necesar spiritului nostru, trebuie ca aria în care formele de pers. 3 sg. şi pl. ale perfectului compus sînt *o-or* să se înscrie în aria în care pers. 3 sg. şi pl. ale viitorului sînt *o-or* [23]. Harta nr. 7 confirmă acest lucru. Exceptînd trei puncte, aria

[18] Vezi R. Todoran, *Particularităţi dialectale bănăţene într-un manuscris de la începutul secolului al XIX-lea* (I), în CL XIV, 1969, 2, p. 299; de adăugat şi exemplele (din secolul al XIX-lea) citate de C. Frîncu, *Formele de persoana a III-a ale auxiliarului de la perfectul compus. Privire istorică*, în SCL XX, 1969, 3, p. 306.

[19] Vezi şi D. Bugeanu, *loc. cit.*, p. 515; cf. şi argumentele de ordin fonetic invocate împotriva derivării lui *or* din *habuerunt* (p. 515—516).

[20] *Ibidem*, p. 514. În rîndul 6 se va citi *pl.* în loc de *sg.*, cum greşit s-a tipărit.

[21] Cf. C. Frîncu, *loc. cit.*, p. 305—306.

[22] Vezi hărţile nr. 6 şi 7.

[23] Vezi şi D. Bugeanu, *loc. cit.*, p. 514.

lui *or* coincide cu aria unde se spune *o cîntat* şi *o-or cînta*. În punctul 47 nu s-a notat nici o formă de viitor pers. 3 sg., dar e foarte probabil că şi aici, ca şi în restul Banatului, se spune *o cînta*. În punctele 102 şi 836 [24] există condiţiile necesare apariţiei lui *or* la pers. 3 pl. a perfectului compus, dar inovaţia nu s-a produs. În lucrarea menţionată, Florenţa Sădeanu, servindu-se de texte dialectale, citează cîteva cazuri cînd *or* apare în localităţi unde viitorul pers. 3 e construit cu auxiliarul *a* (punctele sînt situate la limita de nord a ariei lui *or*) [25]. Faptul acesta nu contrazice afirmaţia noastră. Forma de perf. compus *or* s-a putut extinde în zona cu *o-o* la perfectul compus şi *a-or* la viitor, fiind acceptată de vorbitorii care simţeau nevoia să anuleze identitatea celor două persoane ale auxiliarului, dar nu dispuneau de condiţii favorabile pentru a o realiza ei înşişi [26].

Octombrie 1972

ION GHEŢIE
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

MIRELA TEODORESCU
Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

[24] ALR II SN, vol. VII, h. 2006 „nu mi-a păsat" nu notează în punctul 836 auxiliarul de pers. 3 sg. Orientîndu-ne după ALR II SN, vol. VII, h. 2001 şi 2011, am stabilit că în acest punct se spune *o (spălat, bătut)*.

[25] *Loc. cit.*, p. 317.

[26] *Ibidem*, p. 514. Materialul necartografiat ALR I ne-a fost comunicat de Al. Mareş şi I. Mării, cărora le mulţumim şi pe această cale.

ALBANO-ROMANICA. III

Vocala *ă* în română și albaneză

1. Se știe de multă vreme că româna și albaneza posedă în comun vocala caracteristică *ă* (alb. *ë*), apărută în condiții identice. Toți cercetătorii, cu unele excepții, consideră că dezvoltarea acestui sunet în cele două limbi (la care se adaugă, în parte, bulgara) se datorește acțiunii substratului comun balcanic, adică unor tendințe particulare (mișcarea de închidere a vocalelor neaccentuate, tratamentul specific al unor vocale în poziție nazală) care au provocat apariția lui *ă*.

Nu se poate proba existența acestui timbru vocalic în tracă sau iliră, ceea ce nu înseamnă că el nu va fi existat în aceste idiomuri [1]. Oscilația grafică *a/e* la unele cuvinte din monumente antice balcanice ar fi o dovadă că traca însăși poseda un sunet de timbrul *ă*, pe care grecii și romanii, neavîndu-l în limbă, îl redau prin sunete asemănătoare [2]. Dar, în absența unor dovezi sigure, este mai prudent să atribuim substratului doar tendințele care au determinat apariția lui *ă* în română și albaneză.

2. Fiziologia rom. *ă* a fost studiată în laboratoare de fonetică experimentală de Iosif Popovici [3] și de Al. Rosetti [4].

Pentru albaneză, dispunem de schițele cîtorva roentgenograme efectuate recent de Anastas Dodi [5], din care rezultă că articularea alb. *ë* diferă de la o regiune la alta prin gradul de depărtare a limbii față de incisivii inferiori. În mod obișnuit, tosc. *ë* este articulat printr-o retragere și ridicare a mușchiului lingual și, implicit, o îngustare a spațiului faringal.

În tosca de est, se pronunță un *ë* mai anterior, cu vîrful limbii foarte apropiat de alveolele inferioare și cu o deschidere mai mică. La Elbasan și în graiul lab, *ë* este ușor labializat.

Roentgenogramele privind alb. *ë* nu sînt însoțite de explicații detaliate și de măsurători ale distanțelor; deci o descriere exactă a mecanismului fiziologic de articulație a alb. *ë* nu se poate face. Totuși, comparînd roentgenogramele lui Al. Rosetti pentru *ă* românesc cu desenele lui Dodi după roentgenogramele alb. *ë*, se poate observa că cele două sunete sînt asemănătoare, nu identice. Distanța dintre incisivii superiori și cei infe-

[1] Cf. Al. Philippide, *Originea românilor*, II, p. 56 : „... nu este cu neputință ca limba tracă, principala limbă autohtonă care a fost înlocuită prin cea românească, să fi fost plină de sunetele *ă, î*".

[2] C. Poghirc, *Vocalele rom. ă, alb. ë, bulg. ъ și oscilația a/e în grafia cuvintelor trace*, în SCL XI, 1960, 3, p. 657 și urm.

[3] Iosif Popovici, *Fiziologia vocalelor românești ă și î*, Cluj, 1921.

[4] Al. Rosetti, în BL, III, 1935, p. 85 și urm. ; IV, 1936, p. 53 și urm. ; vezi și Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, 1947, p. 131 și urm.

[5] Anastas Dodi, *Fonetika e gjuhës së sotme shqipe* (curs universitar), Tirana, 1970, p. 62.

riori, precum şi distanţa dintre vîrful limbii şi incisivii inferiori sînt mai mari în articulaţia lui *ă* românesc. Aceste deosebiri de articulaţie sînt sesizate şi la audiţie liberă [6]. Pentru explicarea evoluţiei diferite a acestui sunet în fiecare dintre cele două limbi trebuie avute în vedere, cum vom arăta mai departe, şi particularităţile de articulaţie.

3. S-a arătat de multă vreme că, la origine, vocala *ă* s-a dezvoltat pe două căi în ambele limbi:

a) În mod spontan, din *a* neaccentuat. Exemple: lat. *familia* > rom. *fămeie, femeie* (cu *-e* secundar), alb. *fëmijë* „copil"; lat. *cepa* > rom. *ceapă*, alb. *qepë*; lat. *camisia* > rom. *cămaşă*, alb. *këmishë*. Aceeaşi evoluţie se observă şi în elementele de substrat: rom. *baltă, mazăre* (cu *-e* secundar), *măgură, vatră*, alb. *baltë, modhullë, magulë, vatrë* etc. — toate presupun forme etimologice comune cu *-a* la finală.

În toate împrumuturile ulterioare, inclusiv cele actuale, se realizează, şi în română şi în albaneză, o substituţie mecanică a lui *-a* final prin *-ă*, motivată de valoarea morfologică pe care a căpătat-o *-ă* final primar [7].

Delabializarea lui *-o* final în împrumuturile vechi slave: sl. *sito* > rom. *sită*, alb. *sitë* se explică, foarte probabil, atît prin absenţa unui morfem nominal *-o* în română şi albaneză, cît şi prin aceea că *ă*, apropiat ca articulaţie de *o*, devenise fonem independent la începutul influenţei slave.

b) Vocala *ă* a apărut şi în mod condiţionat din *a* în poziţie nazală: lat. *sanctus* > rom. *sînt, sîn*, alb. *shënt, shën*; lat. *canis* > rom. *cîne*, alb. *qën, qen*; lat. *campus* > rom. *cîmp*; lat. *gamba* > alb. *këmbë*.

Consoana *n* a fost tratată ca implozivă şi, deci, grupată în silabă cu vocala precedentă. Această grupare a determinat închiderea vocalei şi nazalizarea ei; nazalizarea însă nu este utilizată în opoziţii fonologice [8].

Aceeaşi condiţie silabică trebuie invocată şi în cazul albanezei.

Se admite, în general, că pentru româna comună *î* este, din punct de vedere fonologic, o variantă a lui *ă*. Fonologizarea lui *î* s-a realizat mai tîrziu.

Celelalte modificări fonetice care au ca rezultat un *ă* accentuat sînt posterioare perioadei române comune. Este vorba de *ă* din structura formelor de persoana I plural a indicativului prezent al verbelor de conjugarea I (tip: *lucrăm*), de cel din formele de persoana a III-a a verbelor *da, sta, la (dă, stă, lă)*, de *ă* de la perfectul simplu *(lucră)* şi de cel din radicalul femininelor cu pluralul în *-i (cetăţi, mări)*.

Atît în română, cît şi în albaneză, vocala caracteristică *ă* a luat naştere nu numai dintr-un *a*, ci şi din alte vocale. Se poate afirma că „în anumite condiţii oricare dintre vocalele *i, e, a, o, u* s-a putut transforma în *ă*" [9]. Exemple se pot da din ambele limbi. Iată cîteva din albaneză: *consilium* > *këshillë, desiderare* > *dëshiroj, testimoniare* > *dëshmoj, filias-*

[6] Cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 246.

[7] Foarte probabil că albaneza comună nu se caracteriza prin *a* la pers. I. sg. imperfect indicativ *(lanja*, vechi: *lanjë, lanje)* şi la pers. I. sg. a aoristului *(lava*, dar sigmatic: *lashë)*.

[8] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 247.

[9] Andrei Avram, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*, extras din SCL XV, 1964, fasc. 1—5, p. 89; exemple româneşti la Florica Dimitrescu, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, 1967, p. 57 şi urm.; Harald Haarman, *Der lateinische Lehnwortschatz im Albanischen*, Hamburg, 1972, v. *Index*.

ter > *fjeshtër*, *virtutem* > *vërtytë*, *circare* > *kërkoj*, *ordinare* > *urdhëroj*, *voluntatem* > *vullnet* (vechi : *vullëndet*), *vitulea* > *ftujë* (vechi : *fëtujë*) etc.

4. În privința distribuției, este de observat că în ambele limbi *ă* nu apare la inițială de cuvînt. Excepțiile se explică în mod particular. Rom. *ăsta*, *ăla* și interj. dial. *ăra* sînt periferice și, probabil, tîrzii, inexistente cu *ă-* în româna comună.

În albaneză sînt șase cuvinte (fără derivatele lor) cu *ë-* la inițială [10] : *ëmë* „îmă, mamă", *ëmbël* „dulce", *ëndë* s.f. „pospai, vîrf de făină ; apetit", *ëndër* „vis", *ëndje* s.f. „plăcere, chef", *ënj(tem)* vb. „a (se) umfla". La toate acestea, *ë-* este accentuat și urmat de o nazală, *n* sau *m*. Aceste cuvinte se cunosc și cu variante cu *a-* : *amë*, *am(b)ël*, *andje*, *andër*, *âj*, *andë* (și *endë*).

Fonologic, am putea interpreta secvența inițială *ë* + nazală ca un singur fonem, pentru că nici *ë-*, nici consoana nazală nu se pot comuta, în această poziție, cu alte foneme sau cu zero [11]. În poziție neaccentuată și precedînd o consoană, segmentul *ën-* *(ëm-)*, ca și *ër-*, *ël-*, cunoscute din textele albaneze vechi, nu reprezintă succesiuni de două foneme, ci nazalele sau lichidele cu caracter silabic [12] sau precedate de un timbru vocalic fără nici o valoare distinctivă ; *ë-* este, în aceste texte (de ex. Buzuku : *ëndigluom*), numai o convenție grafică de a nota valoarea silabică a sonantelor [13] (sau apendicele fonetic al acestora).

În raport cu silaba, această vocală apare numai în interiorul sau la finala silabei și niciodată la inițială (în cazul că socotim hiatul evitat printr-un *u̯* sau *i̯*). „Spre deosebire de toate celelalte vocale, /ă/ nu apare niciodată în poziție inițială (de cuvînt sau de silabă), ceea ce-i conferă un loc aparte în sistemul fonemelor vocalice din perioada primelor texte" [14]. Pentru albaneză, cităm observația lui A. Dodi : „*ë* nu poate apărea la începutul silabei. Nu putem avea nici *ë* + vocală, nici vocală + *ë*" [15].

În româna actuală, *ă* nu apare decît dialectal după *i̯* sau după consoană palatală : băn. *iĕl*, *pai̯ĕ*, *mi̯ĕl*, *lupoan'ĕ* (cu *ĕ* apropiat ca articulație de *ă*) [16]. În româna comună însă, ocurența lui *ă* în această poziție era normală : *vin'ə (< vinea)*, *foal'ə (< folia)*, *ungl'ə (< ungula)*, *pal'r (< palea)*, *fămęal'ə (< familia)*.

La fel în albaneză : *të hajë* „să mănînce", *gjëmoj* „a geme", *qëlloj* „a lovi", *një* „un, o ; unu". Și aici se observă tendința ca *ë* să se acomodeze

[10] După *Fjalor i gjuhës shhipe*, Tirana, 1954 ; A. Leotti, *Dizionario albanese-italiano*, Bologna, 1936, înregistrează cîteva în plus, cu variante în *e-* : *ëngjëll* „înger", *ënjë* „vită stârpită", *ëngjërdhi* „argint viu", *ëmër* „nume", *ëmtë* „mătușă", *ërgjënt* „argint".

[11] Pentru situația din română, cf. Andrei Avram, *Interpretarea fonologică a lui [î] inițial în limba română*, în FD, IV, 1962, p. 7 și urm.

[12] Similar în româna veche, cf. A. Balotă, *La nasalisation et le rhotacisme dans les langues roumaine et albanaise*, București, 1925, p. 70 și urm.

[13] Cf. Eqrem Çabej, „*Meshari" i Gjon Buzukut (1955)*, *botim kritik*, I, Tirana, 1968, p. 54.

[14] Andrei Avram, *Grafia...*, p. 89.

[15] Anastas Dodi, *Rreth sistemit vokalik të shqipes*, în „Studime filologjike", XXI (IV), 1967, 3, p. 141.

[16] Cf. Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, București, 1959, p. 42, 44.

la timbrul palatal al consoanei precedente, devenind *e* sau *i* : *të haje*, *gjemoj*, *gjimoj*, *qelloj*, *qilloj*, *nji*. Fonologic, modificarea e tolerată, deoarece în această poziţie *ë* nu creează niciodată opoziţie cu *e* sau cu *i*.

În cele două limbi, considerate din punctul de vedere al stadiului comun al fiecăreia dintre ele, se constată că, în raport cu accentul, *ă* nu apare în silabă accentuată nenazală; prezenţa acestei vocale în silabă accentuată este condiţionată de o consoană nazală. Este valabilă şi pentru albaneza comună observaţia care priveşte româna comună că ,,[a] şi [ə] erau două vocale în distribuţie complementară în raport cu accentul: [a] apare în poziţie accentuată (unde nu apare niciodată [ə]), iar [ə] apare în poziţie neaccentuată (unde nu apare niciodată [a])'' [17]. În albaneza de astăzi, sînt cazuri numeroase de *a* în silabă neaccentuată, dar trebuie precizat că, în această poziţie, *a* este secundar, dezvoltat tîrziu, ca în formele : *asthú* ,,aşa, astfel'', *aí* ,,acel; el'', *atjé*, *atý* ,,acolo'' etc. De asemenea, nu am luat în consideraţie cuvintele cu *a* în silabă neaccentuată intrate tîrziu din turcă, neogreacă, sîrbă, bulgară, italiană.

Excepţiile cu *a* accentuat în poziţie nazală se explică în ambele limbi prin caracterul exploziv al lui *n* (provenit din *nn* [18] în elementele latine sau indo-europene); în albaneză, *n* exploziv (< *nn*) este adesea rezultatul asimilării unui grup consonantic *nt*, *nd*, *ng*, ca în *anë* ,,vas'' (< **annom* < **angom*), *anë* ,,loc, parte'' (< **andā*, **antā*) [19].

5. Fonemicizarea lui *ă* s-a realizat în condiţii relativ identice în română şi albaneză. Numai la finală absolută se putea crea la început opoziţia *ă*: *a*, utilizată pentru exprimarea categoriei de determinare: rom. *fată* — *fata*, alb. *vajzë* — *vajza*. În ambele limbi, articolul hotărît este enclitic. Encliza articolului este de dată română comună, respectiv albaneză comună. Adjoncţiunea articolului s-a realizat, iniţial, printr-o contragere: rom. *fată* + *a* > **fatăa* > *fata*; alb. *vajzë* + *e* > **vajzëe* > *vajza* (comp. contragerea pronumelor neaccentuate de dativ şi acuzativ: *ma jep* (< *më* ,,îmi, mi'' + *e* ,,îl, o'' *jep*) ,,mi-l (mi-o) dă'').

În albaneză, opoziţia *ë* : *a* serveşte şi la exprimarea categoriei de număr, căci *a* este şi morfem de plural al femininelor (extins şi la unele masculine şi neutre) [20] : sg. *vaizë*, pl. *vajza*. Foarte probabil că opoziţia de număr *ë* : *a* s-a creat mai tîrziu, căci altfel -*a* final neaccentuat ar fi devenit *ë* [21].

[17] Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Bucureşti, 1968, p. 58; cf. şi Marius Sala, cap. *Fonologia*, în *Istoria limbii române*, vol. II, 1969, p. 193.

[18] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 248.

[19] Eqrem Çabej, *Studime rreth etimologjisë së gjuhës shqipe*, I, în ,,Buletin i Universitetit shtetëror të Tiranës'' (Seria shkencat shoqërore), 1960, 4, p. 18, 19.

[20] La neutrele cu sens colectiv, -*ë* poate fi explicat dintr-un -*ā* propriu pluralului neutrelor indo-europene, sau, în cazul celorlalte, prin singularizarea pluralului caracterizat prin *ë*, cf. Shaban Demiraj, *Çështje të sistemit emëror te gjuhës shqipe*, Tirana, 1972, p. 98—100; Çabej, BUShT, 1960, 4, p. 79.

[21] H. Pedersen, *Albanesische Texte mit Glassar*, 1895, p. 10, crede că morfemul de plural *a* provine din fuziunea lui -*ë* final (tip *burrë*) cu desinenţa *e*.

Ca morfem, *ă (ë)* intră și în opoziții cazuale : rom. nom.-acuz. (o) *fată* — genit.-dat. (unei) *fete*, alb. (një) *vajzë* — (e, i, një) *vajze*, sau în opoziție de gen : rom. com. *cumnatu* — *cumnată*, *bunu* — *bună*, alb. *kunat* — *kunatë*.

În albaneză, -*ë* funcționează și ca indice de substantivare. Este vorba de o mulțime de substantive abstracte provenite din participii : *ndezë* „aprindere", *vdekë* „murire", *sjellë* „aducere", *shtrojë* „așternere", *pritë* „așteptare" etc. [22] (comp. rom. *răsărita*, *zisa*, *spusa* etc.).

Prin urmare, valorile morfologice ale alb. -*ë* final sînt mai numeroase decît ale rom. *ă*.

6. În fiecare dintre cele două limbi, această vocală a suferit schimbări mari.

În română, *ă* neaccentuat s-a transformat, dialectal, numai în sunete cu care prezintă trăsături de articulație comune, adică în *a (camașă, barbat)* [23], *e* (după consoane cu articulație palatală : *ușe*, *coaje*, *îngenunchem*), *o* (după consoane cu articulație labială : *nou̯o*, *rou̯o*, *dou̯o*)[24]. Evident, modificarea cea mai importantă, cu consecințe însemnate pentru sistemul fonologic, este aceea care a avut ca rezultat vocala *î* (din *ă* acc.), necunoscută, ca fonem, albanezei.

În albaneză, *ë* accentuat, conservat numai în toscă (în ghegă a devenit *ã* sau *ẽ*), s-a modificat uneori în *o* (tosca de vest), în *e* (tosca de est), în *i*, *î*, *y* (în unele sate albaneze din Italia) [25].

La finală, -*ë* neaccentuat, dispărut din ghegă și în curs de a dispărea și din toscă, exista încă la vechii autori gheghi (sec. XVI—XVII).

Procesul de dispariție a lui *ë* neaccentuat din interiorul cuvîntului a început foarte devreme, chiar înainte de efectuarea rotacismului (comp. *mëngoj* < lat. *manicare*, *shëndet* < lat. *sanitatem*) [26].

De aici se poate trage concluzia că, în privința lui *ă*, româna este incomparabil mai conservatoare decît albaneza. Această observație ar veni în sprijinul ideii că în română *ă* este un sunet împrumutat (de latina dunăreană din limba populației autohtone), pe cînd în albaneză *ë* este transmis direct, în cadrul unui sistem fonologic moștenit.

În albaneză, tendința de închidere a vocalelor neaccentuate trebuie să fi încetat la o epocă timpurie, cel puțin în privința lui *a* neaccentuat din interiorul cuvîntului. Așa s-ar explica faptul că în derivatele cu accentul pe sufix nu se produce, ca în română *(casă — căsuță)*, schimbarea lui *a* neaccentuat în *ë*. Iată exemple albaneze : *baltínë (< báltë)*, *rrëgallínë (< rrëgállë)*, *bardhalíshë (< bárdhë)*, *gojarísht (< gojár)*, *barkóre (< bark)*, *kashtóre (< káshtë)*, *malók (< mal)*, *malësór (< mal)*, *arríshtë (< árrë)*, *fshatár (< fshat)*, *vjedharák (< vjedh)*, *katundarí (< katund)* [27]. Exemplele de *a* neaccentuat devenit *ë* în derivat sînt rare și, probabil, moștenite ca atare : *kalb* > *kálbëzë* > *këlbázë* „gălbează".

[22] Xhuvani — Çabej, *Prapashtesat e gjuhës shqipe*, Tirana, 1962, p. 39—40.

[23] Recent, Grigore Rusu, în CL XVII, 1972, 2, p. 235 și urm., pune la îndoială evoluția *ă* > *a*, considerînd că este vorba de *a* etimologic, conservat încă din latină.

[24] *Gramatica limbii române*, vol. I, ed. I, 1954, p. 82—84.

[25] Cf. Eqrem Çabej, *Për historinë e zanores ë ne gjuhën shqipe*, în „Buletin për shkencat shoqërore", 1956, 1, p. 123—124.

[26] *Ibidem*, p. 140.

[27] Pentru alte exemple similare, vezi Xhuvani — Çabej, *op. cit.*, passim.

Şi această observaţie pledează pentru ideea că alb. *ë* este străvechi, moştenit din limba balcanică pe care albaneza o continuă.

Comparaţia rom. *ă* cu alb. *ë*, făcută din diferite puncte de vedere : mecanismul fiziologic de articulare, sunetele primare din care provin, distribuţia în contextul cuvîntului, condiţiile fonologizării, evoluţia ulterioară a acestei vocale, ne dovedeşte că cele două sunete nu pot fi cercetate separat unul de altul. Examinarea faptelor *reale* duce la concluzia că rom. *ă* se datoreşte substratului, care a acţionat asupra latinei dunărene. În acest sens, alb. *ë*, existent deja în epoca latinei balcanice, este dovada cea mai clară.

Ianuarie 1973

GRIGORE BRÂNCUŞ
Facultatea de limbă şi literatură română
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

DESPRE PALATALIZAREA CONSOANELOR LABIALE ÎN MEGLENOROMÂNĂ

Potrivit cu afirmațiile lui Weigand [1] și ale lui Capidan [2], labialele din meglenoromână prezintă un dublu tratament: în unele cuvinte ele apar alterate, iar în altele, nu.

Capidan a tratat detaliat problema palatalizării labialelor în meglenoromână *(op. cit.*, p. 121–127*)*. Pe baza materialului cules de el însuși, Capidan a indicat numărul cuvintelor cu labială alterată (34) și nealterată (26). El consideră că palatalizarea labialelor în meglenoromână s-a dezvoltat ca un fenomen propriu acestui dialect, independent de ceea ce s-a petrecut în aromână, și susține că în graiul din Țărnareca toată seria labialelor este alterată, la fel ca în aromână, în timp ce în celelalte graiuri meglenoromâne „alterarea se mărginește numai la elementele latinești, nu însă și înaintea lui *i* flexionar, iar în elementele străine lipsește cu desăvîrșire" *(Megl.*, I, p. 125*)*.

★

Din recentele cercetări efectuate de noi la populația meglenoromână din Ghevghelija (Iugoslavia) cu privire la palatalizarea labialelor din acest dialect, reiese că, deși problema părea elucidată prin studiile făcute pînă acum, ea ne obligă totuși la o mică retușare, prin scoaterea la iveală a unor noi fapte. În cele ce urmează vom încerca să aducem unele elemente noi în această problemă, prin cîteva exemple, fără a avea pretenția de a da o listă completă a cuvintelor cu labială alterată și a celor cu labială nealterată (evitînd deci repetarea cuvintelor date de Capidan).

Este bine cunoscut că palatalizarea labialelor nu se prezintă ca un fenomen general, așa cum este în aromână. În timp ce graiul din Țărnareca este singurul grai meglenoromân care urmează exemplul aromânei în această privință, celelalte graiuri cunosc în unele cuvinte labiale alterate, iar în altele nealterate, așa cum a arătat, de altfel, și Capidan. Toți cei care s-au ocupat, însă, pînă acum de studiul meglenoromânei au arătat că labiala *b* rămâne nealterată pe întregul teritoriu meglenoromân, cu excepția graiului din Țărnareca.

În ancheta [3] menționată am constatat că labiala *b* apare alterată și în graiul dintr-o altă localitate, și anume în graiul din Huma. Este vorba

[1] G. Weigand, *Wlacho-Meglen, eine etnographisch-philologische Untersuchung*, Leipzig, 1892.

[2] Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I, București, 1925.

[3] Majoritatea meglenoromânilor din Ghevghelija provin din comuna Huma (1 500 de persoane); meglenoromânii din celelalte comune, care după 1918 au rămas în Grecia, s-au stabilit în Ghevghelija după războiul civil din Grecia, dar în număr mult mai mic.

de un singur exemplu, şi anume cuvîntul slav *bigor*, care, în acest grai, se prezintă sub forma *ghigór*, pl. *ghigoàra* „tuf", termen pe care îl întîlnim de asemenea, în toponimul *Ghigor*, tot în regiunea comunei Huma : *am un agru la Ghigór* „am un teren la Ghigór", *la grădina di Ghigór* „la grădina Ghigorului", *ăn vali di Ghigór* „la rîul Ghigorului".

Pe de altă parte, persoanele anchetate provenind din celelalte localităţi şi stabilite în prezent la Gevgelija nu ne-au confirmat acest fapt. Ceea ce este însă şi mai interesant este faptul că exemplul nu este atestat nici în graiul din Ţărnareca, unde ne-am fi aşteptat la o formă cu *b* palatalizat, cu atît mai mult cu cît în acest grai palatalizarea are loc şi la cuvintele de origine slavă. Prin urmare, în graiul din Ţărnareca întîlnim *bligur*, pl. *bligur* ; *bligurlivă apă* „apă de tuf". Desigur, palatalizarea lui *b* în graiul din Ţărnareca a fost împiedicată de metateza produsă înainte de a se fi palatalizat labiala *b*. În restul graiurilor meglenoromâne, cuvîntul a rămas fidel formei slave, deplasîndu-şi doar accentul pe ultima silabă : *bigòr*, pl. *bigoàra*.

Pentru labiala *p*, la cuvintele citate de Capidan (*Megl.* I, p. 122—123) cu *p* alterat, mai adăugăm şi următoarele: substantivul *chiari*, pe care îl întîlnim în graiul din Huma şi care n-a fost la origine decît o formă verbală, şi anume persoana a III-a sg. prezent de la verbul *piriri* „a pieri". De fapt *chi̯ari* desemnează în graiul menţionat mai sus „loc care nu este expus la soare, unde soarele dispare, piere". Termenul se întîlneşte, de asemenea, în toponimul *Chi̯area mari*, localitate, povîrniş situat pe drumul dintre Ghevghelija şi Huma. Cuvîntul se întîlneşte şi în graiul din Ţărnareca sub forma *chi̯eri*, cu acelaşi înţeles şi mai apropiat de etimologie (în celelalte graiuri se foloseşte *zăpad*).

Tot într-un toponim, *Chinet*, apare latinescul *pinetum* cu *p* alterat. Acest toponim desemnează o localitate aflată în apropiere de comuna Sirminina, la 18-20 km la nord-vest de Ghevghelija, şi care a fost slavizată împreună cu comuna Coinsco (la meglenoromâni — Coniţca).

Substantivul *chiptinitš* figurează la Capidan cu înţelesul „pieptene mai mic" (de la *chi̯aptin*) ; un omonim, cu înţelesul „bărbiţă" (fr. *bavette*) de la *chi̯ept(u)* „piept" se întîlneşte în graiul din Liumniţă (mai frecventă este *chiptar*, cu acelaşi sens).

În afară de formele citate, care sînt toate de origine latină, mai întîlnim aici şi substantivul *chirană*, pl. *chirăń*, care provine desigur din sl. *pilana* „fabrică de cherestea". Cuvîntul se întîlneşte numai în graiul din Huma, în celelalte graiuri nefiind atestat; este interesant faptul că el nu există nici în aromână (cel puţin în graiurile din Macedonia — Bitola, Ştip, Kruşevo). Se ştie că locuitorii comunei Huma, în afară de ocupaţiile principale — păstoritul şi agricultura — în trecut se mai îndeletniceau şi cu prelucrarea lemnului; aşa numiţii *durats̆* (de la lat. *dolāre* „a tăia, a ciopli" ; în meglenoromână *durari* „a tăia lemnul, dîndu-i forma unui pătrat") instalaseră mai multe *chirań* (fabrici primitive de cherestea) pe muntele Cojuv.

Pentru labiala *f*, pentru care întîlnim forme cu labială alterată în *h* sau complet dispărută, mai adăugăm substantivul *i̯ari* din latinescul *fellem* „fiere" — *al' cripă i̯area di măncă* „a murit de necazuri".

Trecînd la labiala *v*, constatăm că ea nu a fost alterată în toate cuvintele. Întîlnim forme ca *ghi̯armi*, *ghi̯erm(u)* „vierme”, dar şi *vis*, *vini* („vis”, „a venit”). Totuşi, ceea ce este important de subliniat este faptul că, deşi la Ţărnareca alterarea lui *v* a ajuns la *i* (în celelalte graiuri întîlnim stadiul intermediar *g*'), totuşi şi în acest grai apar forme cu *v* nealterat, de ex. *vinì*, *vinirà* („venì”, „venirà”), *ănvisizai̯*, alături de *ănghisai̯* („am visat”). Ţinem să menţionăm aici şi substantivul *vosă*, întîlnit numai în graiul din Ţărnareca (în celelalte graiuri apare *ghi̯aspi*), care este de fapt o formă contaminată din lat. *vespa* şi sl. *osa*, în care *v* a rămas nealterat.

Labiala *m* este alterată în meglenoromână în aceleaşi condiţii ca şi celelalte labiale. Se constată totuşi că palatalizarea lui *m* a avut loc şi după un *i* flexionar, contrar celor susţinute de Capidan. În sprijinul acestei afirmaţii dăm următoarele exemple : verbul *vătămari* „a vătăma” < *victimare* are la pers. a II-a sg. indicativ şi conjunctiv prez. forma *vaţiń* („vatimi”), în graiul din Huma, iar în cel din Ţărnareca *vaţăń* ; cf. şi numele comunei *Lund̦iń*, cunoscută greşit sub numele *Lunguţa* [4]. Credem că etimologia acestui toponim este în legătură cu substantivul *lund̦imi* „lungime”, şi anume în forma de plural, cu un *i* scurt ca marcă a pluralului (opunîndu-se lui *i* plenison de la singular). Această valoare fonologică, care se realizează în mod regulat la substantivele terminate în n^{+i} — *ń*, de ex., *mintšuni* — *mintšuń*, *tătšuni* — *tătšuń*, o întîlnim şi la substantivele terminate în m^{+i} — *ń*, după un *i* flexionar.

★

Majoritatea exemplelor citate mai sus se întîlnesc în graiul din Huma ; ţinem să menţionăm că şi Capidan a subliniat apropierea dintre graiul din această comună şi cel din Ţărnareca. Totuşi, în privinţa labialelor, el face o deosebire netă între aceste două graiuri, afirmînd că cel din Ţărnareca este singurul grai meglenoromân care palatalizează labialele ca în aromână, pe cînd celelalte graiuri nu cunosc alterarea labialelor decît în cuvintele latineşti (cu excepţia labialei *b*), pe cînd în cuvintele de alte origini sau înainte de *i* flexionar, labiala nu se palatalizează.

Sîntem de acord cu Capidan cînd afirmă că dialectul meglenoromân a mers mai departe decît dialectul aromân în palatalizarea labialelor, de ex. *iţăl* < *vitellu(m)*, *iniri* < *venire*, unde *v*, trecînd prin fazele *gh* şi *y*, a dispărut pînă la urmă, în timp ce în aromână s-a păstrat în faza *y*. Prin urmare, aceasta este o dovadă că fenomenul palatalizării a avut loc în meglenoromână independent de ceea ce s-a petrecut în aromână.

Această constatare poate fi susţinută şi prin faptul că meglenoromâna cunoaşte cuvinte cu labială alterată pe care aromâna nu le posedă, de ex. *ghigor* şi *chiranǎ*, cuvinte de origine slavă pe care nu le-am întîlnit în graiurile aromâne din Macedonia (Iugoslavia). Totuşi, sîntem de părere că aromâna (vorbită în comuna Livăz) a influenţat graiul din Ţărnareca

[4] Denumirile comunelor meglenoromâne în pronunţarea locală se deosebesc de cele folosite pînă acum în studiile asupra acestui dialect. Populaţia locală pronunţă *Uma*, *Lundin*, *Oşin*, *Nonti*, sau *Nănti* şi nu *Huma*, *Lunguţa*, *Oşani*, *Nânţa*; *Liumniţa*, *Cupa*, *Ţărnareca* şi *Birislăv* sînt pronunţate la fel şi de către meglenoromâni.

în privinţa palatalizării, în sensul că sub influenţa acestui grai întîlnim la Ţărnareca mai multe cuvinte cu labială alterată, dar nu ca o influenţă care să fi dat naştere acestui fenomen pe tot teritoriul meglenoromân. Dealtfel, toate aceste graiuri au suferit mai mult sau mai puţin influenţa limbilor înconjurătoare (slava, greaca, aromâna etc.), care s-a reflectat în domeniul morfologiei, lexicului sau foneticii.

În concluzie, putem spune că exemplele citate de noi în articolul de faţă arată în mod evident că aria în care toate labialele din megleno-română sînt afectate, atît în cuvintele latineşti, cît şi în cele străine, ca şi în cazul cînd labiala este urmată de un *i* flexionar, nu se mărgineşte numai la graiul din Ţărnareca, cum afirmă Capidan. Ea se întinde, bineînţeles în cuvinte mult mai puţin numeroase, şi în graiul din Huma, iar prin toponimul *Lunḑiń* şi în graiul din această localitate, dar numai în acest caz, în care *m* este urmat de un *i* flexionar.

Februarie 1973

PETĂR ATANASOV
Facultatea de filologie din Skopje

CÎTEVA DATE NOI ÎN LEGĂTURĂ CU ORIGINEA, SEMNIFICAȚIA ȘI PRIMELE ATESTĂRI ALE TERMENULUI „CREOLĂ"

În literatura de specialitate este general admis că termenul pentru „creol" și „creolă" s-a format în portugheză, de unde a trecut în spaniolă, iar de aici în celelalte limbi europene. Acest termen nu se referea inițial la limbă, ci la oameni, animale și plante, însemnînd „crescut în gospodărie; născut în colonii, însă nu indigen". Pentru etimologia port. *crioulo*, vezi istoricul părerilor la Serafim da Silva Neto[1] și principalele dicționare etimologice. Acest termen este derivat de la verbul *criar* „a crește, a educa".

Cele mai vechi atestări cunoscute pînă în prezent privesc însă nu forma portugheză, ci pe cea spaniolă, *criollo*. Corominas [2] indică anul 1590 drept dată a primei lui atestări. Este vorba de un pasaj din lucrarea lui José de Acosta, *Historia natural y moral de las Indias*, care glosează în text termenul în modul următor : „... criollo (como allá llaman a los nacidos de españoles en Indias)..." [3].

Sîntem în măsură să semnalăm o atestare anterioară cu patru ani a sp. *criollo*. Este vorba de un raport prezentat în 1586 și rămas inedit, al aceluiași Acosta, intitulat *Información y respuesta sobre los capítulos del Concilio Provincial del Perú del año de 83 de que apelaron los procuradores del clero. Presentado en Madrid a 26 de noviembre de 1586.* Pasajul care ne interesează este următorul : „tiene mucha necesidad de criarse bien los mozos que llaman criollos" [4].

În legătură cu acest pasaj sînt de subliniat mai multe lucruri. În primul rînd, se observă că primele atestări ale termenului nu privesc sensul său referitor la limbă, ci la o anumită categorie de oameni. În al doilea rînd, atît în acest raport, cît și în cartea publicată cu patru ani mai tîrziu, Acosta precizează că este vorba de o denumire locală, mai puțin obișnuită deci în spaniola peninsulară. Faptul că Acosta nu simte nevoia, în acest raport, să explice termenul pe care îl folosește — cum avea s-o facă, după cum am văzut mai sus, în *Historia natural* — se explică desigur prin aceea că informarea se adresa unui grup restrîns de cunoscători ai problemelor coloniilor spaniole din „Lumea Nouă", și nu unui public larg și mai puțin familiarizat cu aceste aspecte, așa cum o va face în 1590. Este totuși de presupus că termenul nu era cu totul necunoscut nici înainte

[1] S. da Silva Neto, *Falares crioulos*, în „Brasilia", 5 (1950), p. 3—28.

[2] J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, Berna, 1954—1957, *s.v.*

[3] *Obras del P. José de Acosta de la Compañía de Jesús*, Madrid, 1954, p. 119.

[4] *Ibidem*, p. 323.

de 1586, și este posibil ca prin cercetări ulterioare să se descopere noi atestări ale termenului, mai timpurii.

Ultimul pasaj citat pare a arăta că în spaniolă nu se simțea la acea dată nici o legătură între verbul *criar* și substantivul (sau adjectivul) *criollo*, formarea acestuia din urmă pe teren spaniol fiind foarte puțin probabilă.

În ce privește franceza, pe teren intern pare să nu se fi format decît un singur derivat de la verbul *créer* apropiat de unul din sensurile derivatelor ibero-romanice care ne interesează aici. Este vorba de cuvîntul *créat* atestat pentru franceza medie, și care însemna, ca și port. *crioulo* și sp. *criado*, „servitor de încredere" [5]. În ce privește fr. *créole* (cu diverse variante fonetice și ortografice la început), dicționarele etimologice ale limbii franceze îl consideră împrumutat din spaniolă și indică anul 1598 drept dată a primei sale atestări [6]. Trebuie precizat însă că este vorba de un exemplu izolat, care are dealtfel forma, încă neadaptată la limba franceză, *crollos*. Nu este surprinzător că termenul apare tocmai în traducerea franceză a cărții lui Acosta.

De istoria acestui termen în franceză s-au ocupat în mod special H.R. Boulan [7] și Karl König [8]. O nouă atestare a semnalat P. Gason [9]. O contribuție capitală la studiul acestei probleme a adus însă Raymond Arveiller [10]. Din păcate, aceste studii par a fi cu totul ignorate de către creoliști, chiar de aceia care s-au ocupat de problemele creolei franceze și au discutat și originea termenului pentru „creolă" [11].

Arveiller face distincție între simpla reproducere, de către traducătorii și adaptatorii în limba franceză ai scrierilor unor autori străini, a termenului spaniol, și crearea, tot de către traducători, a unui cuvînt francez corespunzător, despre care nu se poate vorbi decît aproximativ un secol mai tîrziu, prin 1676.

Tot Arveiller arată că, pe lîngă această cale savantă, livrescă, cuvîntul a pătruns în limba franceză și pe cale orală, prin intermediul francezilor stabiliți în Antile, fiind, după părerea lui, uzual în 1670 [12].

În ce privește aspectul fonetic și grafic, forma *criole*, care supraviețuiește un timp, este folosită aproape totdeauna, după cum arată Arveiller (care a cercetat descrierile de călătorii dintre 1505 și 1722), de către autori spanioli. Ortografia formei *créol (l)e* — singura utilizată de către francezii din Antile — este explicată de același autor ca o notare prin *é* în hiat a pronunțării originare cu [y], iar pronunțarea actuală ca o influență a grafiei.

[5] V. Walther von Wartburg, *Französisches Etymologisches Wörterbuch. Eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes*, Bonn — Tübingen, 1928—1970, *s.v. creare* (citat în continuare FEW).

[6] Cf. FEW, *ibid.*; Albert Dauzat, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1938 (ed. urm. 1943, 1954), A. Dauzat, J. Dubois, H. Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1964 etc.

[7] *Les mots d'origine étrangère en français (1650—1700)*, Amsterdam, 1934, p. 69—70.

[8] *Überseeische Wörter im Französischen (16.—18. Jahrhundert)*, Halle, 1939, p. 85—86.

[9] *Le „Journal des Savants" et l'histoire de la langue*, FM 23 (1955), nr. 3, p. 213—228.

[10] *Contribution à l'étude des termes de voyage en français (1505—1722)*, Paris, 1963.

[11] Vezi, de exemplu, Morris F. Goodman, *A Comparative Study of Creole French Dialects*, Haga, 1964.

[12] *Op. cit.*, p. 207.

În dicţionarele limbii franceze, termenul pătrunde începînd din 1680 [13]; ortografia modernă se întîlneşte în dicţionare abia începînd cu ediţia 1732 a dicţionarului cunoscut sub numele de „Dictionnaire de Trévoux" [14].

În ce priveşte sensul, toate formele franceze citate mai sus se aplicau locuitorilor coloniilor europene din Lumea Nouă. Se pare că în toate limbile, termenul „creol" se referea iniţial la albii născuţi în colonii, opunîndu-i celor din Europa, şi că numai ulterior a fost extins şi asupra negrilor din colonii, opunîndu-i celor din Africa. Cu privire la cuvîntul francez, Wartburg [15] afirmă că, folosit în mod absolut, desemna doar pe albi, şi nu se aplica negrilor decît ca adjectiv pe lîngă *negre*.

Nu ne vom opri aici asupra tuturor nuanţelor semantice, care variază, dealtfel, după regiune sau epocă. Ne mulţumim să semnalăm folosirea izolată, nemenţionată pînă acum, a termenului *créole* pentru a desemna pe francezii din Canada, de către Jean-Baptiste Labat: „Les Créoles de Cayenne sont bien éloignez du génie [este vorba de „geniul comerţului"] de ceux des Isles du Vent et du Canada" [16].

În ce priveşte folosirea termenului *créole* pentru a desemna limbajul specific utilizat în colonii, Goodman [17] considera ca primă atestare a acestui sens folosirea sa de către Moreau de Saint Méry în 1797, cu privire la dialectul din Haiti, în a sa *Description topographique, physique, civile, politique et historique de la partie française de l'isle Saint Domingue*. Arveiller [18] semnalează însă folosirea, cu peste un secol înainte — în 1688 — a expresiei *langue créole* de către De La Courbe, cu privire la „un certain jargon" vorbit în Senegal. Este interesant de semnalat că De la Courbe afirmă despre acest „jargon", pe care probabil că unii îl considerau portughez, că nu are decît foarte puţine asemănări cu limba portugheză; atragem atenţia şi asupra apropierii foarte judicioase pe care o face De La Courbe, cu peste două secole înaintea primilor creolişti, între această creolă (sau *pidgin*) portugheză din Africa şi *lingua franca* vorbită în bazinul Mediteranei.

Cît priveşte originea acestei extinderi semantice, Arveiller o consideră în cazul de faţă preluată din portugheză de către francezii din Antile.

Studiul însemnărilor de călătorie publicate între 1722 (data la care se opreşte cercetarea lui Arveiller) şi 1797 (data propusă de Goodman) ar putea conduce la descoperirea unor atestări ale termenului *créole* privitor la creola f r a n c e z ă anterioare scrierii lui Moreau de St. Méry.

În ce priveşte Louisiana, unii cercetători mai vechi (de pildă George S. Lane [19]) au deplîns folosirea pretins „improprie", de către lingvişti, a

[13] P. Richelet, *Dictionnaire françois*, Geneva, 1680, *s.v. criole*.

[14] *Dictionnaire universel françois-latin*, Paris, 1732.

[15] *Loc. cit.*

[16] *Voyage du chevalier des Marchais en Guinée, Isles voisines et à Cayenne, fait en 1725, 1726 et 1727...*, Amsterdam, 1731, vol. III, p. 328.

[17] *Op. cit.*, p. 107.

[18] *Op. cit.*, p. 208.

[19] *Notes on Louisiana French*, în „Language" 10 (1934), nr. 4, p. 323—333, şi 11 (1935), nr. 1, p. 5—16.

termenului *creolă* în sensul de „Negro-French", deoarece ea nu corespunde cu accepţia etnică pe care o are termenul în Louisiana. El desemnează aici pe descendenţii coloniştilor francezi rămaşi relativ „puri", şi care se mîndresc tocmai cu conservarea unei franceze mai „corecte", în unele privinţe, chiar decît franceza din Franţa. În unele studii mai vechi consacrate francezei din Louisiana, ea este într-adevăr denumită *français créole*, de unde unele posibilităţi de confuzie.

Nici în Mauritius, accepţia etnică şi cea lingvistică a termenului nu coincid, motiv pentru care Baker [20] a propus o ortografie proprie, *Kreol*, pentru desemnarea limbii.

Chiar aplicat la limbă, termenul „creol" nu are pretutindeni acelaşi sens. În spaniolă, de pildă, *lenguaje criollo* desemnează adesea spaniola americană necreolizată, dar care prezintă împrumuturi din limbile indigene şi alte deosebiri faţă de castiliana literară şi are eventual un anumit caracter argotic, conţinînd aşa-numite *criollismos*. Acest „false friend" poate şi el induce în eroare, eroare cu atît mai gravă cu cît despre o creolă s p a n i o l ă propriu-zisă abia dacă se poate vorbi în cazul aşa-numitului Papiamentu sau al creolei din Filipine (ambele cu bază portugheză) şi al graiului din San Basilio de Palenque — Columbia.

Februarie 1973

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I.C. Frimu 22

[20] Philip Baker, *The Linguistic Situation in Mauritius with Special Reference to Mauritian Creole*, în „African Languages Review" 8 (1969), p. 73—97 şi *Kreol: A Description of Mauritian Creole*, Londra, 1972.

KISS SÁNDOR, **Les transformations de la structure syllabique en latin tardif** (Studia Romanica, Series Linguistica, fasc. II), Debreţin, 1972, 117 p.

Cartea lui Sándor Kiss este una dintre contribuţiile remarcabile la cunoaşterea tendinţelor care au prezidat la evoluţia structurii silabice a latinei tîrzii. Datorită felului cum a fost concepută — urmărirea evoluţiei latinei spre limbile romanice — ea prezintă un deosebit interes şi pentru lingvistica romanică, aducînd, aşa cum vom vedea mai jos, multe sugestii.

Volumul are trei părţi dintre care primele două *(Le problème de la syllabe — considérations générales; Structure syllabique et types de syllabe en latin classique)* sînt un fel de introducere a celei de-a treia *(Transformations de la structure syllabique en latin tardif)*, cea mai dezvoltată. Un capitol de concluzii sintetizează principiile urmate de autor în cursul expunerii. În partea a treia, care conţine multe observaţii personale demne de toată atenţia noastră, autorul prezintă la început inventarul schimbărilor analizate şi apoi interpretează fiecare schimbare din punctul de vedere al structurii silabice, cu considerarea antecedentelor latine şi a dezvoltărilor romanice ulterioare.

La fel ca în alte lucrări despre latina tîrzie, autorul îşi bazează observaţiile pe materialul scos din inscripţii, din tablele de blesteme, documente juridice şi un anumit număr de manuscrise ale unor opere literare, toate acestea provenite din întreg imperiul roman, din perioada 200—700 e.n. Ceea ce deosebeşte lucrarea lui Kiss de lucrările similare consacrate latinei tîrzii este în primul rînd subiectul, ea fiind singura cercetare amănunţită dedicată exclusiv acestei chestiuni. Mai important ni se pare faptul că autorul aplică pentru prima dată în analiza structurii silabice a latinei tîrzii ideea de tendinţă de evoluţie aşa cum apare ea în lucrările lui Martinet şi Malmberg, insistînd asupra faptului că există o continuitate a anumitor tendinţe fonologice de la latina arhaică la latina tîrzie şi pînă în limbile romanice. Evoluţia structurii silabice a latinei tîrzii este dominată de tendinţa de a se ajunge la tipul silabic cel mai bine definit, şi anume la cel format dintr-o singură vocală şi o singură consoană (CV), deci la silabe deschise. La realizarea acestui ideal silabic concură transformări care suprimă elementul consonantic după centrul vocalic al silabei (acestea sînt dispariţia implozivei în grupurile consonantice, dispariţia geminării, căderea consoanei la sfîrşit de cuvînt) şi transformări care echilibrează segmentul consonantic dinaintea centrului vocalic, reducîndu-l la un singur element dacă el a fost complex (simplificarea grupurilor iniţiale) sau dezvoltîndu-l dacă el n-a existat (tratamentul vocalelor în hiat). Autorul atrage atenţia asupra faptului că efectele acestor schimbări pot fi distruse într-o oarecare măsură (de exemplu proteza vocalică înaintea unui grup iniţial creează noi implozive) şi, lucru important, că aceste tendinţe nu se realizează decît treptat (dispariţia implozivelor poate fi precedată de neutralizări fonologice în această poziţie). În sfîrşit, se observă că aceste schimbări nu se realizează în toate cazurile. Recunoaştem în acest fel de a interpreta evoluţia structurii silabice latineşti ideile lui Martinet şi Malmberg, aplicate la studiul limbilor romanice sau al altor limbi. Contribuţia lui Kiss este prima încercare sistematică de a prezenta într-un sistem coerent o serie de transformări din latină, discutate izolat pînă în prezent.

Un punct de vedere personal, care se bazează pe o analiză făcută recent de J. Herman, este cel referitor la cauzele care au produs evoluţia structurii silabice din latină. După Kiss, cauzele directe ale schimbărilor lingvistice rezidă în structura însăşi a limbii, dar prin

legătura stabilită între diversele cauze se ajunge în mod necesar în afara acestei structuri. Tendinţa de simplificare a structurii silabice şi generalizarea unui anumit tip de silabă, care se manifestă deja în latina preclasică şi clasică, pot fi considerate un factor intern, la fel ca interdependenţa între reducerea corpului fonetic a cuvintelor şi extinderea structurii gramaticale analitice. Dar întoarcerea spre structuri primitive, la o claritate mai mare — silabă deschisă, contrast mărit între foneme şi între silabe pe plan fonologic, forme analitice pe plan sintactic — pe care o observăm în latina tîrzie, trebuie atribuită cu siguranţă, după Kiss, condiţiilor externe în care această limbă era vorbită în ultimele secole ale imperiului roman şi la începuturile Evului Mediu. Cum această epocă este caracterizată printr-un contact permanent între romani şi străini, deci între idiomuri diverse, bilingvismul era un fapt foarte frecvent. Simplificarea structurii latineşti, inclusiv a structurii silabice, poate fi pusă pe seama simplificărilor care se produc în vorbirea unor persoane de origine eterogenă, deci este ceea ce Malmberg numea o simplificare la periferie. Tendinţele evolutive interne puteau să se realizeze graţie unei condiţionări externe favorabile. Kiss remarcă faptul că marea majoritate a simplificărilor pe care le discută sînt atestate pentru prima dată la Roma, deci în oraşul în care contactul dintre populaţiile vorbind limbi diferite era mai puternic.

Aplicînd principiile enunţate mai sus la analiza transformărilor suferite de structura silabică a latinei tîrzii, Kiss ajunge de fiecare dată şi la situaţia din limbile romanice. Concluziile numeroase sînt de cele mai multe ori originale. Prezentăm în cele ce urmează numai cîteva; ne propunem să revenim în curînd asupra unora dintre chestiunile discutate de Kiss.

Una dintre constatările cu multe implicaţii la nivelul limbilor romanice este că, în ciuda diversităţii tratamentelor prezentate de grupurile consonantice din interiorul cuvîntului, există în latina tîrzie o tendinţă de evoluţie comună care poate fi definită ca reducerea elementului imploziv. Această reducere are o gamă de variante care se întinde de la limitarea posibilităţilor distinctive la dispariţia parţială sau completă a elementului imploziv. Astfel se explică reducerea grupurilor consonantice latineşti, care, după părerea lui Kiss, a avut ca primă etapă (începînd din sec. I—II e.n.) reducerea grupurilor de trei consoane. Această tendinţă s-a realizat perfect: nici un segment consonantic final format din două elemente (deci nici o combinaţie de trei consoane din latină, abstraţie făcînd de grupul „muta + liquida”) nu s-a transmis limbilor romanice. Situaţie diferită prezintă finala de cuvînt unde, datorită cantităţii mai bogate de informaţie, segmentele implozive formate din două elemente dispar mai greu: desinenţa verbală *-nt*, care se reduce la *n* aproape peste tot, se păstrează în vechea franceză şi în parte în sardă (cf. şi rom. *sînt* < *sint*).

O a doua etapă (spre secolele II—III) este marcată de tendinţa de cădere a tuturor consoanelor finale de silabă. Pentru anumite grupuri consonantice, rezultatul romanic este chiar o silabă deschisă. Autorul îşi ilustrează afirmaţiile discutînd situaţia grupurilor *pt*, *ps*, *ct*, *cs*. Examinînd evoluţia foarte diferită a acestor grupuri consonantice din limbile romanice autorul sugerează, la fel ca Weinrich şi Malmberg, existenţa unei înrudiri structurale între occidentul şi orientul romanic. Reducerii grupurilor *pt*, *ps* la *t*, respectiv *s*, din occidentul romanic îi corespunde în Romania orientală o toleranţă a ocluzivei în această poziţie (în italiană această ocluzivă este *t*, respectiv *s*: *sette*, *notte*, *esso*, *frassino*, iar în română *p*: *şapte*, *noapte*; *coapsă*, reg. *frapsin*). Un paralelism frapant, remarcat parţial încă de Meyer-Lübke în gramatica sa, cu situaţia prezentată mai sus, este tratamentul grupurilor „nazală + nazală”: în italiană, sardă şi română este urmată calea asimilării (*somnum* > sard. *sonnu*, it. *sonno*; *signum* > sard. *sinnu*, it. *segno*, rom. *semn*. De remarcat că în italiană rămîn deosebiţi reprezentanţii lui *mn* şi *gn*), în timp ce în restul Romaniei elementul imploziv dispare.

Alteori, mai ales în limbile romanice occidentale, oclusivele de la finala silabei se transformă în elemente cu pronunţare mai deschisă sau, cu alte cuvinte, în elemente care închid mai puţin silaba (uneori aceste transformări

implică o confuzie cu alte foneme în poziţie implozivă). Se poate constata chiar în diverse idiomuri romanice o evoluţie convergentă a unor foneme implozive tinzînd toate spre un fel de semivocală velară : pentru *b* înainte de lichide *(fabrum* > prov. *faure*, rom. *faur; tabula* > cat., prov. *taula*, pic. *taule*, fr. dial. *tôle)*, pentru *g* înainte de consoane *(sagma* > prov. *sauma*, fr. *somme)* sau chiar înainte de lichide *(nigrum* > it. merid. *niuru)*. Chiar şi consoane neoclusive pot suferi astfel de transformări : vocalizarea lui *l* în *u*, care apare în latina tîrzie, caracterizează galoromanica şi multe dialecte italiene şi lasă urme în spaniolă şi portugheză *(alterum* > fr., prov. *autre*, sic. *autru*, sp. *otro*, port. *outro)*. Alteori evoluţia convergentă poate să fie spre o semivocală palatală : la tratamentul lui *c* din grupurile *ct*, *cs* devenit *i* se pot adăuga evoluţia *p* > *j* din provensală *(capsa* > *caissa)* sau palatalizarea lui *l* în iberoromanică *(multum* > port. *muito*, sp. *mucho)*. Toate aceste transformări nu au legătură cu substratul osco-umbric (aşa cum susţine H. Lausberg) sau celtic (W. v. Wartburg) pentru că aceste fenomene apar încă în latină.

Un alt fenomen din limbile romanice strîns legat de cel analizat pînă acum este dispariţia geminatelor. Kiss constată pe bună dreptate că dispariţia geminatelor şi eliminarea sau simplificarea grupurilor consonantice sînt două tendinţe paralele, fonologic inseparabile : în latina tîrzie amîndouă ajung să suprime sau să simplifice elementul final de silabă consonantic. În ambele cazuri, o serie de antecedente istorice le găsim încă în latină. Nu intrăm în alte detalii privind dispariţia geminatelor.

În sfîrşit, subliniem interesantele observaţii cu privire la tratamentul consoanelor finale de cuvînt din latina tîrzie, cu distincţiile făcute între diversele consoane (*-m* se opune tuturor celorlalte consoane), tratamentul consoanelor în monosilabe, tratamentul lui *s* final în Romania occidentală şi Romania orientală. Şi de această dată cauza tuturor transformărilor respective este tendinţa de deschidere a silabei.

Nu mai puţin interesante sînt observaţiile referitoare la situaţia elementului consonantic de la iniţiala silabei. Autorul constată că în evoluţia latinei tîrzii se disting două tendinţe importante : eliminarea grupului de consoane la iniţiala silabei (aceasta poate fi surprinsă în tratamentul lui *s* + ocluzivă la iniţială de cuvînt şi în tratamentul grupului „muta + liquida" în interiorul cuvîntului) şi tendinţa care înlocuieşte, în interiorul cuvîntului, tipul de silabă fără segment consonantic iniţial printr-o silabă de tipul CV. Kiss pune tratamentul hiatului în legătură cu această ultimă tendinţă.

Pornind de la aceste considerente, Kiss discută proteza vocalică în grupurile iniţiale *s* + consoană. El consideră că vocala protetică a existat peste tot în Romania (cele mai numeroase cazuri se află în inscripţiile din Africa şi de la Roma), dar că ulterior, încetul cu încetul, Romania orientală a pierdut-o.

Păreri noi există şi în capitolul consacrat hiatului. În latina tîrzie *e* şi *i* consonantificate pierd caracterul lor vocalic, deci formează un segment consonantic iniţial pentru vocala care urmează : *me-di-us* devine *med-jus*. Dar prin aceasta apare o consoană oclusivă la sfîrşit de silabă, pe care limba caută să o elimine. În prima fază se poate presupune o asimilare mutuală a celor două consoane, atestată de grafii ca *z(i)* pentru *dj*, care duce la apariţia unei geminate, păstrată de italiană *(mezzo)* şi redusă în celelalte limbi romanice, care au deschis din nou prima silabă, simplificînd geminata. Fiecare limbă romanică a utilizat deci noile foneme conform structurii sale silabice. Kiss nu exclude posibilitatea ca la situaţia din limbile romanice să se fi ajuns şi pe altă cale, fără să fie nevoie de stadiul geminatei, deşi tratamentul din fr. *face*, cu *a* accentuat netrecut la *e*, arată că am avut o silabă închisă multă vreme. El nu exclude posibilitatea să se fi ajuns la situaţia de astăzi fără deplasarea frontierei silabice, ci numai printr-o simplificare a unui segment consonantic iniţial, devenit complicat : *me-di-us* > > **me-djus* > *me-jus* (cazuri de dispariţie a lui *d* în această poziţie sînt atestate în latina tîrzie : *adiutricis* devine *aitricis* într-o inscripţie

din Dacia, sec. III). Aceeaşi observaţie se poate face şi pentru *u* în hiat : în locul combinării „consoană + *w*" (pentru care cf. *vacua* non *vaqua* App. Pr. 14), italiana păstrează geminata *(ianuario > gennaio)*, în timp ce limbile romanice occidentale restabilesc în general silaba deschisă (port. *janeiro*, sp. *enero*). După un grup de consoane, *u* în hiat dispare adesea (cf. *Febrarius* la Pompei deja), ceea ce arată tendinţa de simplificare a combinaţiilor consonantice de la început de silabă. Derivatele romanice ale lui *Febrarius* sau *battuere* trimit la forme fără *w*. Pornind de la această observaţie, Kiss explică reducerea lui /kw/ din latina tîrzie ca pe o reducere a unei articulaţii consonantice la început de silabă. În limbile romanice există simplificarea grupului fie prin repartizare a vechiului segment iniţial în două silabe consecutive (k^w > *-k* + *w-*), cu întărirea primei consoane în italiană *(aqua > acqua)* şi cu o slăbire a ei în Romania occidentală (port., sp. *agua*, fr. [*ewe*] > *eau)*, fie prin căderea elementului labial, mai ales la iniţială de cuvînt sau după consoană *(qui >* cat., prov., fr. *qui*, it. *chi)*.

Ultima secţiune a celei de-a treia părţi este consacrată prezentării a două tendinţe contrare : sincopa şi epenteza. Sincopa se opune atît epentezei cît şi mai ales altor tendinţe importante din evoluţia latinei tîrzii pentru că ea duce la naşterea unor noi implozive şi astfel a unor noi silabe închise.

Am prezentat cîteva dintre ideile din cartea lui Kiss care, în ciuda numărului mic de pagini, aduce numeroase puncte noi în interpretarea faptelor romanice privite din perspectiva limbii latine. Sîntem plăcut surprinşi să constatăm că cele mai multe dintre ideile exprimate de Kiss cu privire la latină şi la situaţia din limbile romanice confirmă o serie de păreri similare exprimate de noi referitor la limba română. În *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române* (Bucureşti, 1970), am explicat, pornind de la observaţiile lui Martinet şi Malmberg, felul cum s-a realizat în limba română tendinţa spre silaba deschisă. În această carte, se pare necunoscută lui Kiss, am făcut, la fel ca autorul cărţii pe care o prezentăm, distincţie între transformările de la finala de silabă şi cele de la iniţiala acesteia. În cadrul primelor am discutat cazul de eliminare a consoanelor implozive (inclusiv a geminatelor), cazuri în care elementul imploziv slăbeşte sau se transformă într-o semivocală, pierderea unor opoziţii consonantice, iar în a doua am explicat o serie de fapte punîndu-le în legătură cu poziţia forte iniţială. Am subliniat, ca şi Kiss, că în istoria limbii române au existat tendinţe contrare, una dintre acestea fiind sincopa, care se opune prin rezultatele ei tendinţei spre silabă deschisă.

În concluzie, o carte interesantă pentru romanişti. Dăm cîteva observaţii de detaliu în ordinea paginilor :

p. 70 : la lista limbilor romanice care păstrează pe *sanctum* trebuie adăugat şi rom. *sîn* din *Sînmedru, Sînnicoară.*

p. 72 : printre consoanele care închid mai puţin silaba pot fi puse şi lichidele *l, r.* Astfel ar putea fi interpretate asimilările de tipul *admissarius aduenire > armessarius, aruenire.*

p. 73 : la diversele consoane implozive transformate în semivocala *u* poate fi adăugat *mn > un* în dalmată (Densusianu, *Istoria limbii române*, I, 233) şi în dialectele provensale şi retoromane (Millardet, *Dialectologie et linguistique romanes*, Paris, 1923, 297—298; Grammont, *Traité*, 235—236). În dialectele meridionale italieneşti şi *mn* secundar ajunge la *un* : *agnum > aunu* (Bonfante, *Language*, 18, 1942, p. 289—290).

p. 81 : dispariţia geminatelor din română nu reprezintă o excepţie de la evoluţia generală a geminatelor romanice.

p. 98 : tratamentul lat. *-w-* în română nu cunoaşte numai soluţia radicală, adică dispariţia lui. Sînt şi cazuri de păstrare a lui în anumite contexte fonetice sau de evoluţie la *g* sau *v* ca în alte limbi romanice.

Februarie 1973

MARIUS SALA
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I.C. Frimu 22

D. G. M. McARTHUR, **Les constructions verbales du français contemporain. Une description des fonctions**, Manchester, Manchester University Press, 1971, 91 p.

Autorul propune o clasificare a verbelor franceze după criteriul „funcţiei lor gramaticale". Pe baza acestei clasificări, verbele franceze se grupează în circa 50 de tipuri sau circa 20, dacă se face abstracţie de categoriile reprezentate doar prin unul sau două verbe.

Se arată în introducere că studiul nu se ocupă de : acordul după persoană şi număr, mod, aspect, timp, auxiliare, detalii asupra ordinii cuvintelor (deşi poziţia verbului faţă de subiect este o trăsătură relevată sistematic). Numeroase alte trăsături sînt înlăturate din discuţie cu menţiunea că vor fi tratate altădată, de ex. ordinea circumstanţialelor în frază, valoarea „restrictivă" sau „reactivă" a unor circumstanţiale, condiţiile „ireale" care au o modalitate nondeclarativă. Se iau în discuţie, numai fraze ale căror nucleu este un verb la indicativ.

Autorul arată că stabileşte „funcţia" verbului după contextul lui gramatical imediat. Pentru identificarea unităţilor care constituie elementele contextului analizat, autorul foloseşte termenii : substantiv, sintagmă substantiv, nume, sintagmă nominală, verb, prepoziţie precum şi subiect, complement, atribut al obiectului, atribut al subiectului etc.

În analiza contextului, autorul distinge între termenii primari, care sînt „simţiţi" ca necesari pentru construcţia verbală şi care servesc pentru deosebirea construcţiilor verbale una de alta, şi termenii secundari (facultativi sau circumstanţiali). Nu se arată criteriile după care se face această deosebire, însă se pare că prin ceea ce e „simţit" ca necesar se înţelege complementul direct(*il a pris* **son train**), iar ceea ce „pare" facultativ este complementul circumstanţial *(à six heures pour arriver tôt)*.

Pe baza acestei distincţii, materialul este tratat în două secţii deosebite ale cărţii.

În prima secţie, cea dedicată termenilor primari, verbele sînt clasificate, după contextul în care apar, în 44 de tipuri. Fiecărui tip îi corespunde o formulă a constituenţilor principali ai enunţului, precum şi o caracterizare. De ex., un enunţ ca *Le bouleau est un arbre*, caracterizat : identificateur, sujet préposé, cu formula $+ S^1 + V + S^2$, face parte din tipul T6. Cartea este constituită din prezentarea acestor modele de tipuri. Nu se încearcă o grupare pe categorii mai mari în care să se încadreze aceste tipuri şi care să explice locul fiecăruia în clasificare.

Criteriile de clasificare sînt uneori nejustificate pentru o lucrare care urmăreşte descrierea funcţiei verbelor. O serie de verbe tranzitive, care în privinţa contextului nu prezintă nici o variaţie, constituie 6 tipuri, toate cu formula identică $+ S + V + O$ (subiect, verb, obiect), diferenţiate numai după criterii semantice. Ex. tipurile *essayer, admettre, accepter, avouer* etc. Chiar şi această clasificare ar putea fi utilă dacă s-ar găsi o caracteristică comună, fie şi de ordin semantic, care să denumească fiecare tip în parte şi astfel să justifice constituirea celor şase tipuri.

În această primă parte a lucrării, fiecare tip este însoţit de lista verbelor care intră în contexte asemănătoare, iar la sfîrşitul cărţii se dă un indice alfabetic al verbelor analizate, cu indicaţia tipului în care se încadrează fiecare.

În partea a II-a, destinată termenilor circumstanţiali, autorul arată că organizarea materiei este mai degrabă semantică decît formală. Aici nu se mai dau modele de tipul celor din partea întîi, ci materialul se clasifică pornind de la starea actantului *(l'état de l'actant)* pentru a ajunge la „contextele de situaţie" în care se petrece acţiunea.

Se conturează astfel un număr de categorii după valoarea „circumstanţialului". Unele dintre aceste categorii coincid cu valorile complementelor circumstanţiale din gramatica tradiţională (mod, instrument, agent, scop, cauză). Altele reflectă un mod mai personal de a vedea problema. Aşa sînt categoriile : stare, formă cadenţă *(nous avancions au*

ralenti), grad cu rezultat, jurativ *(il jure le diable qu'il vous aime)*, context, pretext etc. Aceste categorii fiind legate foarte strîns de valoarea imediată a contextului, ne întrebăm dacă, mergînd pe această linie, nu s-ar mai putea descoperi și alte valori în afara celor 41 prezentate aici.

Ideea clasificării verbelor unei limbi după un criteriu riguros ca cel al contextelor în care apar ni se pare foarte interesantă, deoarece acest lucru ar permite definirea formalizată a unor categorii definite pînă acum mai vag. Din acest punct de vedere lucrarea este meritorie. Valoarea ei ar fi crescut dacă acest criteriu ar fi fost folosit cu mai multă consecvență în diferitele sectoare ale cărții.

Februarie 1973

FLORENȚA SĂDEANU
Institutul de lingvistică
București, I.C. Frimu 22

GABRIELE STEIN, **Primäre und sekundäre Adjektive im Französischen und Englischen** (= Tübinger Beiträge zur Linguistik), Tübingen, 1971, VIII + 231 p.

Punctul de plecare al acestei lucrări, prezentate ca teză de doctorat, se află, după cum ne mărturisește autoarea (p. 27), în concepția lui E. Coseriu privitoare la formarea cuvintelor, potrivit căreia cuvintele secundare (adică derivate) funcționează în limbă ca și cuvintele primare corespunzătoare (adică nederivate).

Pentru a verifica în ce măsură această ipoteză corespunde realității, Gabriele Stein întreprinde un studiu multilateral al adjectivelor derivate cu sufixe și prefixe în franceză și engleză, ale cărui rezultate sînt fructificate, în parte, cu ocazia comparării adjectivelor derivate cu cele primare (acestea din urmă fiind aduse în discuție numai ca termen de comparație).

Lucrarea este alcătuită din 21 de capitole. Dintre acestea, primele trei sînt consacrate discutării problemelor generale, următoarele opt se ocupă cu studierea adjectivelor în franceză, un număr egal de capitole fiind apoi afectate examinării adjectivelor în engleză. Concluziile lucrării sînt prezentate în penultimul capitol. În sfîrșit, ultimul capitol conține o bogată listă bibliografică (aproape 250 de titluri, majoritatea lucrări privitoare la formarea cuvintelor).

În capitolul I se face mai întîi o prezentare de ansamblu a celor mai importante lucrări de formare a cuvintelor în franceză și engleză, accentuîndu-se asupra faptului că în engleză formarea cuvintelor a fost studiată mai mult decît în franceză, pentru care un tratat de ansamblu, ca cel al lui H. Marchand, *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation*, rămîne încă un deziderat. Discutînd concepția acestui lingvist cu privire la formarea cuvintelor, potrivit căreia formațiile cu prefixe sînt clasificate alături de compuse și nu alături de formațiile cu sufixe, Gabriele Stein arată, pe bună dreptate, că primele și ultimele merg împreună, deoarece conțin prefixe sau sufixe, care sînt elemente fără existență independentă în limbă, pe cînd compusele sînt alcătuite din elemente cu existență independentă. Dealtfel, concepția lui H. Marchand, fiind fundamentată pe situația din engleză, limbă în care compunerea ocupă un loc deosebit de important, nu poate fi aplicată, remarcă autoarea, limbilor romanice.

Mai interesantă pentru cei care se ocupă de formarea cuvintelor în limbile romanice este concepția lui E. Coseriu, expusă într-o serie de lucrări, printre care un loc important îl ocupă cursul intitulat *Romanische (insbesondere französische) Wortbildung* (Tübingen, Vorlesung, Wintersemester 1966/67). Prezentarea teoriei acestui lingvist, pe baza căreia autoarea își va dezvolta propria ei concepție despre formarea cuvintelor, face obiectul ultimului paragraf al acestui capitol (p. 17–26).

După E. Coseriu, în formarea cuvintelor se deosebesc trei tipuri fundamentale : a) modificarea, b) dezvoltarea, c) compunerea. În pri-

mul caz, cuvîntul care ia naştere face parte din aceeaşi categorie lexico-gramaticală ca şi baza sa: *maisonnette* e substantiv, ca şi *maison*, *surfin*, adjectiv, ca şi *fin*, semantic „modificarea" reprezentînd aproape totdeauna „o cuantificare" (în text „eine Quantifizierung") a bazei. În cel de-al doilea caz, derivatul aparţine altei categorii lexico-gramaticale decît baza sa, semantic această trecere fiind însoţită de „o decădere" (în text „eine Dekadenz") a sensului: fr. *blanc* + *-eur* → *blancheur*. În sfîrşit, compunerea e de două feluri: α) generică sau pronominală, cuvîntul constînd dintr-un lexem şi un sufix (corespunzător semantic unui substantiv), care poate indica agentul: *chanter* + *-eur* → *chanteur*; locul: *boulanger* + *-erie* → *boulangerie;* instrumentul: *allumer* + *-ette* → *allumette*; β) specifică sau nominală, categorie în care intră compusele alcătuite din lexeme, ca germ. *Kaufmann.*

Gabriele Stein acceptă distincţia dintre primele două categorii, pentru cea de-a doua considerînd mai potrivită denumirea de e x p a n s i u n e, însă e de părere că formaţii de tipul *chanteur*, *boulangerie*, *allumette* nu au ce căuta la compunere,decît cel mult poate din punct de vedere diacronic. Sincronic ele sînt derivate şi trebuie deci trecute alături de primele două categorii. În locul schemei lui E. Coseriu, autoarea propune următoarea reprezentare schematică a procedeelor de formare a cuvintelor:

Formarea cuvintelor

Derivarea — Compunerea

	Modificarea:	Expansiunea:	Prolexematică:	Lexematică:
fr.	*maisonnette*	*tropical*	*mangeur*	*chou-fleur*
engl.	*streamlet*	*polar*	*runner*	*door bell*
germ.	*Stühlchen*	*abendlich*	*Läufer*	*Haustür*

Nici această schemă nu mi se pare însă întru totul satisfăcătoare: categoria derivatelor prolexematice are un caracter hibrid, în sensul că poate să cuprindă atît formaţii care aparţin aceleiaşi părţi de vorbire ca şi baza (întocmai ca cele care sînt desemnate sub denumirea de modificare) sau altei părţi de vorbire (ca şi derivatele denumite expansiuni).

La aceasta aş mai adăuga faptul că în clasificarea Gabrielei Stein nu se vede locul derivatelor cu prefixe în raport cu cele trei categorii stabilite de autoare. Precizările în acest sens ar fi fost cu atît mai necesare, cu cît lucrarea se ocupă nu numai de derivarea cu sufixe, ci şi de cea cu prefixe. În legătură cu această concepţie se naşte şi întrebarea legitimă: care este punctul de vedere al autoarei în privinţa unor procedee considerate, în lingvistică, mai mult sau mai puţin clasice, cum ar fi schimbarea valorii gramaticale (conversiunea), dacă singurele mijloace de formare a cuvintelor acceptate sînt derivarea şi compunerea? Din cuprinsul lucrării, de exemplu, rezultă că formaţiile de acest fel au fost considerate drept expansiuni cu sufixul Ø (vezi p. 207, 225 etc.), dar nicăieri în introducere nu se vorbeşte de această categorie de derivate.

În cel de-al doilea capitol se face o expunere succintă a scopului şi metodelor folosite în lucrare. Prima problemă a fost discutată pe scurt la începutul acestei recenzii şi nu consider necesar să revin asupra ei. Mă voi opri, în cele ce urmează, asupra unei probleme de metodă, care este, în parte, şi una de terminologie. După cum se arată în acest capitol (p. 28), fundamentală pentru lucrare este clasificarea cuvintelor, din punctul de vedere al formării lor, în trepte derivaţionale: primare, secundare, terţiare..., primare fiind, după cum s-a mai arătat, cuvintele nederivate (categorie în care sînt incluse, fără nici o menţiune specială, şi derivatele neanalizabile, ca

fr. *nation*), secundare, cele formate pe baza cuvintelor primare (de ex., fr. *nation-al*), terţiare, cele formate pe baza cuvintelor secundare (de ex., fr. *nation-al-iser*) etc. Astfel, într-o limbă, pentru o anumită parte de vorbire pot exista cinci trepte de formare, iar pentru altă parte de vorbire numai trei. Din acest punct de vedere, atît în franceză, cît şi în engleză adjectivele se grupează în: primare (Adj_1), secundare (Adj_2; pentru amîndouă aceste categorii, vezi exemple ceva mai înainte), terţiare (Adj_3, cf., de ex., fr. *humain* → *humanité* → *humanitaire*, engl. *to confess* → *confession* → *confessional*), de rangul patru (în germ. *quartäre Adjektive* $=Adj_4$; de ex., fr. *égal* → *égalité* → *égalitaire* → *inégalitaire*, engl. *centre* → *central* → *to centralize* → *centralizabile*), de rangul cinci (în germ. *quintäre Adjektive* = Adj_5; de ex., fr. *pole* → *polaire* → *polariser* → *dépolariser* → *dépolarisable*, engl. *pole* → *polar* → *to polarize* → *to depolarize* → *depolarizable*).

Rezultă de aici, după cum precizează chiar autoarea (p. 27), că termenul *secundar* este folosit în lucrare cu două accepţiuni: una generală, prin care sînt desemnate toate derivatele *non-primare*, ca în titlu, alta specială, prin care sînt desemnate numai adjectivele derivate de la un cuvînt primar. În acest ultim caz, adjectivelor secundare li se opun atît cele primare, cît şi cele terţiare, de rangul patru etc. Desigur, poate ar fi fost mai bine ca termenul discutat să se folosească numai cu una dintre cele două accepţiuni, dar dubla lui semnificaţie nu e de natură să creeze dificultăţi cititorului.

Materialul pe care se bazează lucrarea a fost furnizat pentru franceză de Petit Robert, *Dictionnaire alphabétique & analogique de la langue française* (Paris, 1968), iar pentru engleză de *Shorter Oxford English Dictionary, third edition revised with addenda.*

Capitolul al treilea cuprinde o prezentare amănunţită a bazelor teoretice ale lucrării. Problemele discutate aici sînt, în linii mari, următoarele: raportul dintre părţile de vorbire şi derivare, teoria formării cuvintelor, productivitatea, raportul dintre „clasematică" şi formarea cuvintelor. În legătură cu prima problemă se arată, printre altele, că unele derivate, în funcţie de trăsăturile lor morfologice, sintactice şi semantice, pot fi încadrate la două părţi de vorbire diferite. Uneori este greu de precizat care este partea de vorbire originară, iniţială. De exemplu, în cazul unor formaţii ca fr. *créateur*, substantiv şi adjectiv, după unii lingvişti, avem a face iniţial cu adjective devenite ulterior substantive, pe cînd după alţii, substantivele reprezintă stadiul iniţial. Autoarea crede însă că nu este vorba de un asemenea proces, ci de două derivate deosebite, pe de o parte de un substantiv derivat cu un sufix substantival (de ex., *France* + *-ais* suf. subst. → *Français* subst.), pe de alta de un adjectiv derivat cu un sufix adjectival *(France* + *-ais* suf. adj. → *français* adj.*)*. Acest punct de vedere mi se pare greu de susţinut. Dealtfel unicul argument al autoarei: existenţa unor formaţii ca *sculpteur*, numai substantiv, alături de *punisseur*, numai adjectiv, este discutabil.

Tot aici se arată că nu orice parte de vorbire poate servi drept bază de derivare. De obicei se formează derivate de la cuvinte cu înţeles lexical deplin şi în special de la substantive, adjective, verbe. Sporadic, în unele limbi se pot crea derivate de la adverbe, ca de exemplu germanul *hiesig* de la *hier*, la care aş adăuga o formaţie ca rom. *înainta* de la *înainte*. Aş mai aminti aici categoria deloc neglijabilă a verbelor derivate de la onomatopee (cf. rom. *pocni* de la *poc!*, fr. *ronronner* de la *ronron*).

În franceză şi engleză adjectivele pot avea ca bază de derivare un substantiv, un adjectiv sau un verb. La rîndul lor, adjectivele servesc, în aceste limbi, ca bază de derivare pentru substantive, verbe şi, în mai mică măsură, pentru adjective.

În ceea ce priveşte concepţia despre formarea cuvintelor, s-au spus mai înainte unele lucruri. Ar mai fi de adăugat că autoarea reia discuţia categoriilor de formare a cuvintelor stabilite anterior, pentru a le defini mai pe larg din punctul de vedere al conţinutului. Astfel, în ceea ce priveşte „expansiunea" adjectivului, în franceză şi engleză „cuantificarea" se exprimă în forma unei aproximări *(rougeâtre, shortish)*, a unei comparări *(surfin, overanxious)*, a unei negări *(illégitime, unable)*

a unei situări *(préscolaire, preconscious)*. În cazul unei expansiuni, sensurile adjectivului derivat pot fi definite deseori în funcție de context, întrucît una și aceeași formație are adesea mai multe sensuri. Unele adjective reprezintă din punct de vedere semantic simple *transpuneri* (în germ. *Transposition*) ale unui substantiv într-un adjectiv (vezi exemple de acest fel, ceva mai departe). Ultimul tip de derivare, și anume cea prolexematică, nu interesează în mod direct derivarea adjectivului.

În ceea ce privește productivitatea, se stabilesc patru categorii de sufixe: vii și moarte, productive și neproductive. Aceste categorii nu sînt delimitate suficient. În legătură cu noțiunile de sufixe vii și moarte, se consideră că cea mai bună definiție dată pînă acum este a lui A. Darmesteter, în *De la création actuelle de mots nouveaux dans la langue française et des lois qui la régissent*, Paris, 1877, p. 70: „Pour qu'un suffixe soit vivant, il faut et il suffit que l'idée abstraite générale soit présente à l'esprit, qu'elle se détache nettement de l'image éveillée par le radical..., pour être vivant, le suffixe n'a pas besoin de produire des mots nouveaux". Un sufix poate fi deci viu și productiv (de ex., *-ness* din engl. *cleverness*) sau viu și neproductiv (de ex., *-th* din engl. *warmth*). Trebuie remarcat însă că Darmesteter nu ne spune aici și ce este un sufix mort, iar Gabriele Stein nu clarifică nici ea această noțiune. La fel de vagi rămîn pentru cititor noțiunile de productiv și neproductiv [1].

În sfîrșit, în ultima secțiune a acestui capitol se stabilește pentru fiecare parte de vorbire de la care se pot deriva adjective un număr de trăsături lexico-gramaticale generale, numite *claseme*, care trebuie avute în vedere la studierea derivatelor. Astfel, pentru substantiv se stabilesc claseme ca: animat/inanimat, clasă/individ, masculin/feminin, abstract/concret etc., la verb: starea/trecerea/acțiunea, tranzitivitatea/intranzitivitatea etc. Aceste claseme sînt prezentate sub forma unor scheme.

Trecînd la analiza adjectivelor în franceză, sînt discutate mai întîi adjectivele primare, apoi cele patru categorii de adjective derivate, stabilite de autoare.

Descrierea adjectivelor primare, arată autoarea, se poate face din mai multe puncte de vedere, cum ar fi: locul lor în raport cu substantivul determinat, posibilitatea de a fi folosite sau nu ca nume predicative, de a avea sau nu grade de comparație, de a fi determinate sau nu de complemente. Există însă și alte criterii care țin seama de rolul adjectivului ca bază de derivare. Din acest punct de vedere se pot stabili următoarele patru categorii: 1) adjective care servesc drept bază unei modificări, 2) unei expansiuni substantivale, 3) unei expansiuni verbale, 4) unei expansiuni adverbiale. Dintre acestea, numai prima categorie prezintă interes pentru derivarea adjectivelor (tipul *bleu→bleuâtre*). Prin combinarea tuturor criteriilor menționate mai înainte se ajunge la 9 clase mai importante de adjective primare în franceză.

Capitolul privitor la adjectivele secundare începe cu stabilirea listei de sufixe (în număr de 33) grupate în: sufixe care se atașează la substantive, la adjective și la verbe. Din listă se constată însă că unele sufixe se atașează numai la o singură parte de vorbire (de ex., *-ain*, *-aire*, *-ais*, *-al* etc., numai la substantive; *-âtre*, *-aud* etc., numai la adjective; *-ant*, *-ateur* etc., numai la verbe), altele la două (de ex., *-able*, la substantive și la verbe; *-asse* la substantive și la adjective etc.) sau chiar la toate cele trei părți de vorbire *(-ard)*. Aceste valențe multiple ale unor sufixe ar fi trebuit scoase în evidență.

Un loc important se acordă discutării sensurilor secundare. În legătură cu acestea, se subliniază faptul că unele sufixe au un sens propriu pe care îl adaugă cuvîntului nou format (de ex., fr. *-able*, *-ard* etc. sau engl. *-able*, *-ful*, *-less* etc.), pe cînd altele nu au valoare semantică propriu-zisă, rolul lor fiind pur transpozițional (de a transforma o parte de vorbire în alta, de exemplu un substantiv într-un adjectiv; într-o clasificare semantică ulterioară, la p. 149, ele sînt numite „adjective

[1] Problema a fost discutată pentru limba română de Madgalena Popescu, *Sufixe productive și neproductive*, în SCL IX, 1958, 2, p. 243–262.

de relaţie"). În această situaţie consideră autoarea că sînt, de exemplu, *-ien*, *-ois*, *-ique* în : *le vin d'Algérie* → *le vin algérien, les villes de la Chine* → *les villes chinoises, un appel de téléphone* → *un appel téléphonique.*

În unele dintre derivatele citate, pe lîngă rolul transpoziţional, cred că sufixul are şi o anumită valoare semantică : *-ien* în *algérien* indică provenienţa, *-ois* în *chinois*, apartenenţa locală. Este drept că într-un derivat ca *téléphonique* valoarea sufixului *-ique* nu se lasă uşor definită. Într-un asemenea caz înclin să consider că autoarea are dreptate, dar totodată mi se pare că asemenea situaţii trebuie analizate cu maximă prudenţă, pentru a nu confunda absenţa reală a sensului sufixului cu incapacitatea noastră de a-l sesiza.

În ultima secţiune a capitolului consacrat adjectivelor secundare (p. 106—110) sînt discutate v a r i a n t e l e sufixelor, fără să se fi precizat mai întîi, cum ar fi fost de aşteptat, accepţia care se dă în lucrare acestui termen. Din material rezultă că sînt considerate drept variante următoarele trei tipuri de derivative : a) cele ca *-laire (tissulaire)* sau *-uaire (portuaire)*, faţă de *-aire*, al căror corp fonetic e amplificat cu un segment nesufixal [2]; b) cele ca *-asson (mollasson)*, *-ouillard (rondouillard)*, care sînt alcătuite din două sufixe diferite *(-asse* + *-on*, respectiv, *-ouille* + *-ard)* şi care, într-unul dintre capitolele generale ulterioare (p. 156), sînt considerate sufixe duble şi ca atare opuse sufixelor simple ; c) în sfîrşit, cele care prezintă unele deosebiri de sunete faţă de forma de bază a sufixului. Pentru acest ultim tip există o singură situaţie ilustrativă : *-ible* notat ca variantă a lui *-able*. În legătură cu această interpretare, trebuie spus că ea se bazează pe un criteriu discutabil, şi anume lipsa de productivitate a lui *-ible* în franceza actuală.

O observaţie generală la acest capitol, care este mai curînd o nedumerire, priveşte absenţa oricărei menţiuni în legătură cu adjectivele secundare derivate cu prefixe (ca, de exemplu, *asocial, mécontent*). Este drept că ele sînt discutate ulterior, într-unul dintre capitolele de generalităţi (vezi, mai departe, cap. X), dar aceasta nu mi se pare că justifică ignorarea lor totală în capitolul care se ocupă tocmai de adjectivele secundare. Omisiunea este cu atît mai inexplicabilă cu cît la următoarele trei tipuri de adjective derivate se au în vedere şi formaţiile cu prefixe alături de cele cu sufixe (vezi mai departe şi observaţia făcută în legătură cu adjectivele secundare în engleză).

Adjectivele terţiare (cap. VI) sînt grupate în patru mari categorii, după cum au ca bază un cuvînt secundar care s-a format printr-o modificare *(symmétrie* → *dissymmétrie* → *dissymmétrique)*, printr-o expansiune *(différer* → *différence* → *différentiel)*, printr-o derivare prolexematică *(art* → *artiste* → *artistique)* sau printr-o compunere *(arc-en-ciel* →*arc-en-cielé)*. În cadrul fiecăreia dintre aceste categorii sînt diferenţiate o serie de subcategorii. După cum se arată în concluzie, sufixele care derivă adjective terţiare sînt mult mai puţin numeroase decît cele care derivă adjective secundare (ceva mai puţin de jumătate). În schimb, numărul prefixelor care derivă adjective terţiare este mare (12 din numărul total de 16, menţionate la p. 168—169).

Adjectivele de rangul patru (cap. VII) sînt puţin numeroase în franceză, ele avînd ca bază de derivare de obicei un adjectiv sau un verb terţiar. Singurele sufixe care derivă adjective de acest rang sînt *-able*, *-ant* (care se adaugă la verbe : *cachet* → *cacheter* → *décacheter* → *décachetable, oxyde* → *oxyder* → *désoxyder* → *désoxydant)* şi *-iste* (care se adaugă la adjective : *égal* → *égalité* → *égalitaire* → *égalitariste)*, iar prefixele sînt *anti-*, *dé-* şi *in-* (care se adaugă, de asemenea, la adjective : *égal* → *égaler* → *égalable* → *inégalable)*. În ceea ce priveşte adjectivele de rangul cinci, franceza posedă un singur tip de acest fel, a cărui bază de derivare e un verb de rangul patru (vezi cap. VIII).

În capitolul IX, se încearcă o delimitare a valorilor pe care derivatul le datoreşte bazei de cele care au fost adăugate de sufix. De exemplu, o valoare ca cea frecventativă din *pleurnicheur* aparţine bazei, verbul *pleurnicher*, pe cînd cea modală (de posibilitate) a lui

[2] Pentru acest fel de derivative, cf. A. Graur, *Suffixes roumains élargis*, în RRL XIV, 1969, 4, p. 327—332.

applicable se datorește sufixului *-able*. Dacă pentru cele mai multe exemple luate în discuție delimitarea aceasta este convingătoare, uneori valoarea considerată ca aparținînd sufixului s-ar putea datora și temei (de exemplu, mi se pare că valoarea incoativă a lui *dégénérescent* poate fi atribuită nu numai sufixului *-escent*, așa cum se arată la p. 140, ci și verbului *dégénerer*).

În capitolul X, care constituie de fapt răspunsul la întrebarea pusă inițial, adjectivele derivate sînt comparate cu cele primare din diferite puncte de vedere : formă, sens, poziție față de termenul determinat, grade de comparație, posibilitatea de a servi ca bază de derivare etc. Se stabilesc astfel o serie de asemănări și mai ales de deosebiri între cele două categorii de adjective, printre care trebuie menționate în primul rînd cele semantice. După sens, adjectivele derivate sînt clasificate în cinci mari grupe : a) adjective exprimînd o gradație *(rougeâtre, jeunet* etc.*)*, adjective exprimînd o comparație *(enfantin, clownesque* etc.*)*, adjective de relație (redau „o transpunere funcțională" : *polaire, tropique, humanitaire* etc.), adjective de posesie *(herbeux, moustachu* etc.*)*, adjective verbale *(buvable, purificatoire* etc.*)*. În legătură cu ultima categorie, termenul „verbal" ar fi trebuit evitat întrucît corespunde unui criteriu de clasificare gramatical-morfologic, pe cînd în toate celelalte cazuri denumirile au avut în vedere latura pur semantică a formațiilor.

Ultimul capitol al acestei părți cuprinde atît listele generale ale prefixelor și sufixelor adjectivale din franceză, cît și listele afixelor grupate după partea de vorbire la care se atașează.

Analiza adjectivelor din engleză se face după aceleași principii și criterii și urmărindu-se aceleași aspecte ca și în franceză, astfel că în mare măsură cele spuse mai înainte sînt valabile și pentru engleză. La acestea ar fi de adăugat că franceza servește ca termen de comparație pentru engleză.

Succesiunea capitolelor este aceeași ca și în prima parte.

În engleză adjectivele primare se grupează, pe baza acelorași criterii, ca și în franceză, în numai 7 grupe. Adjectivele secundare pot fi derivate cu un număr de 25 de sufixe, deci ceva mai mic decît în franceză. Spre deosebire de franceză, pentru engleză se citează și o listă selectivă de prefixe cu care pot fi derivate adjective secundare (p. 180), cu mențiunea că nu s-au avut în vedere prefixe savante ca *circum-*, *co-*, *hyper-*. În cuprinsul capitolului se procedează însă ca și în cazul adjectivelor corespunzătoare din franceză, derivarea cu prefixe fiind discutată abia într-unul din capitolele ulterioare (cf. p. 242—244). Adjectivele terțiare din engleză sînt grupate, ca și cele din franceză, în patru mari categorii. Dintre acestea sînt mult mai numeroase adjectivele din categoria a patra, derivate de la substantive compuse (ca, de exemplu, *churchmanly* sau *dog-faced*). Ca și în franceză, adjectivele de rangul patru sînt puțin numeroase și în engleză ; de obicei ele au ca bază de derivare un verb terțiar, la care se atașează sufixul *-able (pole → polar → to polarize → polarizable)*. Adjectivele de rangul cinci sînt și mai puțin numeroase. Spre deosebire de franceză, engleza prezintă două tipuri, unul derivat cu sufixul *-able* de la o bază verbală, altul derivat cu prefixul *un-* de la un adjectiv (vezi p. 226).

În capitolul de concluzii sînt prezentate pe scurt cele mai importante rezultate ale cercetării întreprinse. După autoare, metoda permite stabilirea posibilităților reale de derivare a cuvintelor într-o limbă și a valențelor combinatorii ale afixelor. De asemenea, cu ajutorul acestei metode se pot realiza studii comparative pentru două sau chiar mai multe limbi.

În încheiere, consider că teza Gabrielei Stein, *Primäre und sekundäre Adjektive im Französischen und Englischen*, reprezintă o contribuție valoroasă și originală la studierea formării cuvintelor ; unul dintre principalele merite ale lucrării este incontestabil acela de a fi demonstrat că se pot obține rezultate noi și interesante dacă se ține seama de treapta de derivare a formației. Totodată trebuie remarcat că partea privitoare la prefixe este mai puțin realizată și cred că în această privință nu s-a spus tot ce se putea spune.

Februarie 1973

FULVIA CIOBANU
Institutul de lingvistică
București, I.C. Frimu 22

G. MIHĂILĂ, **Contribuţii la istoria culturii şi literaturii române vechi,** Bucureşti, Editura Minerva, 1972, 414 p.

Volumul de faţă cuprinde studii publicate în diferite reviste de specialitate, aduse la zi pe baza unor noi cercetări, precum şi altele, inedite.

După cum afirmă autorul în *Cuvînt înainte*, preocuparea sa de căpetenie „a fost dezvăluirea unor aspecte mai puţin sau deloc cunoscute din epoca cea mai veche a culturii româneşti scrise, care începe documentar în secolul al X-lea, dar capătă o dezvoltare amplă şi originală după formarea statelor feudale româneşti, în secolul al XIV-lea" (p. 5).

Dintre studiile publicate în acest volum ne vom opri în special la acele lucrări care sînt legate mai strîns de istoria limbii române, de vechile noastre monumente de limbă.

Printre acestea, deosebit de interesant ni s-a părut studiul *Istoriografia românească veche (sec. al XV-lea—începutul sec. al XVII-lea) în raport cu istoriografia bizantină şi slavă* (p. 104—164; vezi şi „Romanoslavica" XV (1967), p. 157—203).

Departe de a face doar o sinteză a cercetărilor întreprinse pînă acum, G. Mihăilă aduce contribuţii importante atît prin prezentarea unor păreri noi asupra raporturilor dintre istoriografia slavonă şi cea românească, cît şi prin descoperirea unor manuscrise valoroase. Astfel, autorul a identificat în anii 1965—1966, cu prilejul unor călătorii la Moscova şi Leningrad, patru noi copii ale *Cronicii moldo-ruse* (variantă prescurtată a letopisetului moldovenesc în limba slavonă de la sfîrşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea).

G. Mihăilă reuşeşte să demonstreze că vechile letopiseţe româneşti, apărute în cadrul ariei de cultură sud-est europeană, s-au dezvoltat ca lucrări originale, care nu sînt mai prejos de modelele lor bizantine şi slave.

În studiul *Două scrieri literare ale lui Petru Movilă adresate compatrioţilor săi* (p. 183—231) ni se atrage atenţia asupra unor lucrări ale vestitului mitropolit, care au o legătură mai directă decît alte opere ale sale cu ţara sa de baştină. Prima dintre ele este *Prefaţa* tipărită în limba slavonă într-o parte a tirajului *Triodului înflorit*, apărut în 1631 la Kiev şi dedicată fratelui său, Moise Movilă, după urcarea acestuia pe tronul Moldovei, în 1630. Cea de-a doua operă în polonă este cuvîntarea rostită cu prilejul căsătoriei domniţei Maria, fiica lui Vasile Lupu, cu prinţul polon Janusz Radziwil, în februarie 1645, celebrată la biserica Trei Ierarhi din Iaşi.

Este binevenită traducerea în limba română, alături de textul original slavon, a primei lucrări (publicată de autor şi în *Literatura română veche*, vol. II, Bucureşti, 1969, p. 264—266), dar mai ales a celei de-a doua (după microfilmul trimis de Direcţia Institutului Ossoliński din Wroclaw), care nu era cunoscută pînă acum (cu excepţia prefeţei) cititorului român.

În urma analizei unor texte bilingve slavo-române, G. Mihăilă scoate în evidenţă un important număr de calcuri (lexicale şi semantice) care au îmbogăţit limba română în epoca apariţiei primelor traduceri româneşti în secolul al XVI-lea.

Articolul intitulat *Textele bilingve slavo-române şi unele aspecte ale studiului calcului lingvistic* (p. 231—250; vezi şi SCL XVIII (1967), nr. 5, p. 529—541) nu este doar o înşirare a unor cuvinte şi sensuri „copiate" după modelele slavone, ci reprezintă o reală îmbogăţire a teoriei generale asupra calcului lingvistic.

În ceea ce ne priveşte, credem însă că autorul nu face o distincţie riguroasă între *derivate* şi *compuse*. Astfel, el socoteşte ca fiind compuse formaţiile cu prefixe. Fără vreo argumentare, autorul consideră că *prea-* din *preacurata* e prefix (p. 247), pe cînd acelaşi element din *preaînţelepciune* ar fi adverb (p. 246).

Printre manuscrisele bilingve din secolul al XVI-lea, cu text alternativ slavo-român, se găsesc şi două copii ale *Apostolului:* una, aproape integrală, aflată în manuscrisul popii Bratul, studiată pentru prima oară de G. Mihăilă

(vezi *Studii de limbă literară și filologie*, vol. II, București, 1972, p. 301—347), și alta fragmentară, așa-numitul *Apostol Iorga*. După cum se știe, ilustrul istoric a dat în transcriere cu litere chirilice și latine numai textul românesc, nu și pe cel slavon paralel. De aceea considerăm că este deosebit de util studiul din volumul de față, în care se reproduce textul în ambele limbi, separat pe două coloane și însoțit de prețioase observații asupra traducerii.

Ne-am permite însă să arătăm că în comparația pe care autorul o face între *Apostolul Iorga* și *Lucrul apostolesc*, tipărit de Coresi la 1563, s-au strecurat unele greșeli de transcriere în cazul celui de-al doilea text. Astfel, la p. 253 citim *nici bărbat* pentru *nici un bărbat* (Galat. III 28), *făgăduință* pentru *făgăduintă* (! ; ibid. 29), la p. 258, *să iastă* pentru *că iastă* (Galat. VI 3 ;) (tot aici — două greșeli de tipar: *dare* în loc de *pare*, *p-unde* în loc *d-unde*). În studiul *Sintagma (Pravila) lui Matei Vlastaris și începuturile lexicografiei slavo-române (secolele al XV-lea — al XVII-lea)* (p.261—307 ; vezi și *Studii de slavistică* I (1969), p. 9—45) se fac fine observații filologice asupra celor 14 manuscrise slavo-române ale operei cunoscutului jurist bizantin, dintre care trei din Țara Românească, iar celelalte unsprezece din Moldova. De un deosebit interes sînt, în special, două texte : a) un manuscris slavon, provenit din Moldova, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cuprinzînd aproape 400 glose românești publicate și studiate de Ioan Bogdan în 1890 și b) copia slavonă de la începutul secolului al XVI-lea dăruită Mănăstirii Bistrița din Oltenia de Despina, doamna lui Neagoe Basarab. Acest din urmă manuscris cuprinde însemnările învățatului boier muntean Udriște Năsturel (în slavona rusă, cu unele glosări marginale), care l-a citit și adnotat în anul 1636.

Pentru istoria limbii române ni se pare, de asemenea, deosebit de util studiul *Contribuții la studiul lexicografiei slavo-române din secolul al XVII-lea* (p. 307—327 ; vezi și „Slavia" XLI (1972), nr. 1, p. 54—64). Din comparația lexiconului lui Pamvo Berînda (1627) cu următoarele lexicoane : fragmentul de *Lexicon slavo-român* din manuscrisul Cipariu (cca. 1627—1679), Mardarie Cozianul (1649), Staico gramaticul (cca. 1660—1670), Mihai (1672—1673), Mihai logofătul (1678—1683), cel din colecția F. Tolstoi din Leningrad (1627—1693) și cel de la Moscova (sfîrșitul sec. al XVII-lea — începutul sec. al XVIII-lea), G. Mihăilă ajunge la concluzii interesante care reprezintă date noi față de lucrările apărute în ultimii ani despre istoria lexicografiei slavo-române. Cu toate acestea, concluziile autorului sînt „provizorii pînă la o cercetare exhaustivă a tuturor celor șapte lexicoane" (p. 323). Sperăm că G. Mihăilă va elabora, într-un viitor nu prea îndepărtat, o ediție a tuturor lexicoanelor amintite, însoțite de un indice alfabetic al cuvintelor românești (vezi p. 323—324).

Volumul se încheie cu un rezumat în limbile franceză și rusă și cu un indice de autori.

Cartea publicată de G. Mihăilă reprezintă o contribuție meritorie la dezvoltarea cercetărilor filologice din țara noastră. Prin studiile cuprinse în acest volum sînt analizate monumente de o excepțională importanță pentru procesul de trecere a culturii românești de la limba slavonă la limba vie a poporului.

Februarie 1973

I. Rizescu
Institutul de lingvistică
București, I.C. Frimu 22

FRIEDA EDELSTEIN, **Sintaxa gerunziului românesc**, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972, 168 p.

0. Lucrarea Friedei Edelstein este o formă modificată a tezei de doctorat, susținută în martie 1967 în fața Consiliului științific al Facultății de filologie din Cluj, în care se urmărește descrierea tuturor valorilor sintactice ale gerunziului românesc.

0.1. Cercetarea are un dublu caracter: istoric și descriptiv. Mai întîi este comparată situația gerunziului românesc cu cea a gerunziului și a gerundivului latin, apoi, pe parcursul expunerii, sînt aduse în discuție fapte din limbile romanice și din dialectele sud-dunărene. Faptele de limbă au fost extrase dintr-un corpus bogat de izvoare românești, datate începînd din secolul al XVI-lea pînă în zilele noastre (lista lor figurează la sfîrșitul cărții).

0.2. După o scurtă introducere, care este de fapt o schiță de istorie a gerunziului, și după o discuție teoretică dezvoltată în capitolul *Definiția gerunziului*, materialul faptic este privit în funcție de principalele coordonate care definesc gerunziul din punct de vedere morfologic: *Diatezele, Semnificația modală și temporală, Aspectul și felul acțiunii exprimate de gerunziu*, sau sintactic: *Subiectul, Complinirile, Funcțiuni, Raportul temporal, Verbul regent al gerunziului, Gerunzii coordonate între ele, Topica*. Urmează capitolul *Gerunzii trecute în alte clase de cuvinte* (gerunzii adjectivizate, gerunzii substantivizate, gerunzii devenite adverbe, gerunzii devenite cuvinte relaționale), care interesează atît sintaxa, cît și formarea cuvintelor. Problemele teoretice principale sînt recapitulate în capitolul *Concluzii*.

1. Cercetarea Friedei Edelstein aduce o serie de precizări utile privitoare la gerunziu.

1.1. Autoarea demonstrează că nu există un gerunziu trecut compus (cum se arată în unele lucrări vechi de gramatică), ci o singură formă cu valoare temporală relativă (putînd exprima acțiuni prezente, trecute și viitoare); această formă poate fi echivalată, în funcție de context și de felul acțiunii exprimate de verbul regent, cu toate modurile personale, iar dintre modurile nepersonale — cu infinitivul. Concurența dintre acesta din urmă și gerunziu este urmărită într-un număr mare de texte cu ajutorul mijloacelor statistice.

1.2. În capitolul *Aspectul și felul acțiunii exprimate de gerunziu* se precizează că nu în toate cazurile gerunziul exprimă o acțiune în desfășurare (vezi definiția gerunziului din Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 231), el putînd reda și acțiuni încheiate (mai ales la diateza pasivă, tipul: *acestea fiind zise...*), fapt care nu este condiționat neapărat de sensul lexical al verbului (vezi exemple cu verbele *a ieși, a găsi*, la p. 44).

1.3. În ceea ce privește complinirile gerunziului, autoarea aduce exemple utile de subiective cu gerunziu, tip de construcție sintactică nerelevat în Gramatica Academiei (vezi p. 62, nota 3 din *Sintaxa gerunziului românesc*, unde se face, sub acest aspect, critica lucrărilor de gramatică românească). Pentru predicative care complinesc un gerunziu se putea trimite la Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. II, p. 271.

1.4. Remarcăm că bogatul material de fapte prezentat în lucrarea pe care o discutăm este privit nu numai sub aspectul construcției gramaticale. Autoarea face adesea și observații de natură stilistică sau de cultivare a limbii cu privire la exemplele pe care le are în vedere.

2. Există în cartea Friedei Edelstein și unele lucruri mai puțin clare, unele afirmații discutabile asupra cărora vrem să ne oprim în cele ce urmează.

2.1. Am avut impresia în timpul lecturii că autoarea merge uneori prea departe în echivalarea gerunziului cu alte construcții gramaticale, în așa fel încît se ajunge să se atribuie gerunziului ceea ce este de fapt specific construcției echivalente. Începem chiar cu definiția pe care autoarea o dă unității în discuție: gerunziul „este forma verbală care, **incluzînd** *de regulă elementele joncționale subordonatoare, ori determină un alt verb, ori însoțește un verb* (subl. ns.), exprimînd o acțiune simultană cu acțiunea verbului respectiv și referitoare la subiectul sau obiectul acesteia, ori determină un substantiv într-o funcțiune sintactică oarecare" (p. 22). Nu se poate spune că gerunziul „include" elemente joncționale, ci doar că unele construcții gramaticale echivalente pot fi introduse prin aceste elemente. Ideea includerii unui alt element gramatical în gerunziu revine și în alte părți; de exemplu, la p. 60 se spune că gerunziul „include" în funcțiune atributivă pronumele relativ cu rol de subiect, iar la p. 107 se reia ideea „gerunziul *include*, de regulă, un pronume relativ în

cazul nominativ. Dacă pronumele *inclus* este în alt caz, construcţia poate să ajungă greoaie". La definiţia gerunziului, citată mai sus, s-ar mai putea adăuga şi observaţia că, atunci cînd gerunziul este echivalent cu o construcţie coordonată cu un verb la mod personal, elementele joncţionale nu sînt „subordonatoare" (tipul: *Îi* **dădu** *numele de Baltag*, **înaintîndu-l** *la rangul de hatman* = **şi** *îl înaintă*..., p. 111).

2.2. La p. 21—22 din cartea recenzată se fac unele observaţii sau completări referitoare la definiţia gerunziului din Gramatica Academiei, ed. a II-a. Considerăm că absenţa din definiţie a pasajului (existent în ediţia I) „fără referire la persoană" nu aduce nici un prejudiciu de conţinut, atîta timp cît gerunziul figurează printre modurile nepersonale (vezi vol. I, discuţia de la p. 216); prezenţa acestui pasaj ar fi fost redundantă. În ceea ce priveşte menţiunea autoarei de la p. 22, că momentul vorbirii se precizează, de regulă, în context prin raportarea gerunziului la un verb la mod personal, ea nu ştirbeşte valoarea afirmaţiei din Gramatica Academiei, că gerunziul (în sine) exprimă acţiunea „fără referire precisă la momentul vorbirii". Dealtfel, prin referire la context, se poate deduce şi persoana. Pe de altă parte, chiar autoarea dă exemple de gerunzii la care momentul vorbirii nu poate fi precizat (vezi p. 34, pct. 4).

2.3. În unele cazuri, în stabilirea echivalentelor sintactice ale gerunziului, autoarea este prea categorică. Se ştie că una şi aceeaşi construcţie poate fi înlocuită, cu valoare semantică egală, prin mai multe tipuri de construcţii sintactice. De exemplu, la p. 104 se spune: „Cînd echivalează cu un atribut exprimat printr-un adjectiv în *-tor*, gerunziul este de cele mai multe ori neizolat. El poate indica o trăsătură permanentă". Citatul prin care se susţine ideea este: *repetatele propuneri privind crearea unei largi colaborări...*, în care *privind* este echivalat cu *privitoare la*, deşi tot atît de bine ar merge în locul gerunziului şi propoziţia *care privesc*. Mai departe se afirmă: „Corespondentul sintactic al gerunziului este mai adesea o propoziţie atributivă propriu-zisă — izolată" şi se dă următorul exemplu: *Între dînsa*, **reprezentînd** *elementul romantic, „în nori", al familiei, şi Alexandru Vardaru... era... duel*, în care gerunziul poate fi tot atît de bine înlocuit de substantivul *reprezentanta*, urmat de genitiv.

2.4. În general, cartea Friedei Edelstein conţine multe exemple cu gerunziu şi de obicei bine alese. Sînt însă situaţii, destul de rare, cînd autoarea ar fi putut renunţa la cîte un citat, insuficient de adecvat pentru a ilustra o idee teoretică. Astfel, la p. 123 se afirmă că „gerunziul aduce variaţie, făcînd posibilă evitarea repetării aceleiaşi conjuncţii sau prepoziţii, mai ales cînd funcţiunea lui sintactică e similară cu a propoziţiei regente sau cînd e coordonat cu o parte de propoziţie". Primele două exemple (din Gane şi din Călinescu) sînt bine alese. Ultimul este însă neclar: —*Ah, tată, ei, tată, auzi ce mi-a zis,/ Ce craiul în umbră* **şoptind** *mi-a promis ?* Iosif, V. 297. Nu reiese din acest context ce repetare se evită prin folosirea gerunziului.

2.5. Pentru a se vedea mai clar contribuţia autoarei la cercetarea valorilor sintactice ale gerunziului, ar fi trebuit poate să se evite insistenţa asupra unor lucruri foarte cunoscute şi exemplificarea lor bogată. Considerăm de prisos precizări de tipul: „Gerunziile verbelor unipersonale prin formă şi impersonale prin conţinut care redau fenomenele atmosferice nu au, desigur, subiect" (p. 57).

În ceea ce priveşte observaţiile critice la adresa unor formulări care conţin gerunzii în limba veche, acestea ar fi trebuit făcute cu mai multă prudenţă atîta timp cît normele limbii vechi scrise sînt destul de puţin cunoscute (vezi p. 37, 74).

2.6. Semnalăm în continuare unele redactări mai greoaie care ar fi putut fi evitate: „gerunziul se deosebeşte de formele personale nu atît prin dependenţa sa mai pronunţată datorită faptului că el nu poate să apară decît în cazuri izolate fără asocierea cu un mod personal, cît prin lipsa de diferenţiere formală a diverselor valori temporale, ceea ce face ca el să aibă adesea un potenţial stilistic diferit chiar şi atunci cînd timpul cu care echivalează coincide cu al verbului regent, aducînd astfel variaţie nu numai sub raportul formal"

(p. 33) sau de la p. 42 : „Întrebuinţarea gerunziului imprimă o notă de aparentă dependenţă chiar cînd exprimă o acţiune situată pe acelaşi plan cu acţiunea unui verb la mod personal, pe de o parte pentru că nu este atestat decît incidental, în condiţii speciale şi limitate, fără verb la mod personal, pe de altă parte, pentru că n-are valoare temporală absolută".

3. Cartea Friedei Edelstein îşi dovedeşte utilitatea pentru specialişti prin bogatul material de fapte pe care îl pune la dispoziţie.

Februarie 1973

MAGDALENA POPESCU-MARIN
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I.C. Frimu 22

PAVAO TEKAVČIĆ, **Grammatica storica dell'italiano.** Vol. I Fonematica, 343 p.; Vol. II Morfosintassi, 740 p.; Vol. III Lessico, 293 p., Bologna, Società editrice Il Mulino, 1972.

Ne găsim în fața unei opere de o importanță deosebită pentru limba italiană și pentru lingvistica romanică : o gramatică istorică modernă a limbii italiene literare. Metoda, ca să reluăm cele spuse de Luigi Heilmann în prezentarea care precede vol. I, este eclectică : pe de o parte autorul a încercat să folosească laturile cele mai bune ale curentelor noi, în special ale lingvisticii funcționale, pentru a ajunge la o reinterpretare modernă, structurală, a datelor obținute de studiile istorico-comparative ; pe de altă parte, el îmbină aspectul sincronic cu cel diacronic și caută să unească totodată expunerea unei mari mase de fapte cu unele principii teoretico-metodologice.

Lucrarea impresionează de la început prin claritatea și aș spune prin ingeniozitatea cu care este prezentat bogatul material faptic. Această calitate provine fără îndoială și din faptul că la baza celor trei volume stau cursuri universitare minuțios pregătite, ținute de autor la Universitatea din Zagreb, și că scopul lor rămîne în primă instanță tot cel didactic.

Liniile directoare ale descrierii după care s-a ghidat autorul au fost : a) căutarea originilor celor mai îndepărtate ale fenomenelor pentru a arăta că, de cele mai multe ori, în cadrul lingvisticii diacronice romanice, evoluția nu constă decît în continuarea logică și neîntreruptă a tendințelor care se manifestaseră deja în latină ; b) compararea sistematică a fenomenelor italiene cu cele ale celorlalte arii romanice, în special cu cele vecine (retoromana, sarda, româna, dalmata) pentru a scoate în evidență paralelele și diferențele ; c) prezentarea legilor și tendințelor de evoluție în acord cu punctul de vedere structural.

Principiul expus sub a) explică locul relativ mare care se acordă limbii latine, iar cel expus sub b), trimiterile la limbile romanice.

Subliniem prezentarea clară a diferitelor teorii care în decursul anilor au fost invocate pentru explicarea unor fapte lingvistice și propunerea, în multe cazuri, a unor soluții și explicații originale.

Bibliografia de la sfîrșitul fiecărui volum este bogată și multilaterală.

Menționăm enumerarea, printre lucrările orientative care stau la baza volumului I, a cărții Valeriei Guțu-Romalo, *Morfologie structurală a limbii române*, și citarea frecventă și aproape întotdeauna corectă a faptelor de limbă română.

MARIA ILIESCU

GIOVAN BATTISTA PELLEGRINI, **Introduzione all'Atlante storico-linguistico-etnografico friulano** (ASLEF), Udine, 1972, 260 p.

Prezentul volum servește nu numai drept introducere la monumentala operă a *Atlasului istoric, lingvistic și etnografic friulan* (6 volume de circa 180 p. fiecare), ci și ca orientare științifică pentru comentariile care vor fi făcute pe baza materialului cuprins în atlas.

În primul capitol sînt expuse planul și scopul lucrării, se fac precizări asupra ariei supuse anchetelor și se prezintă cele mai importante teorii asupra genezei și cauzelor originalității idiomului cercetat, friulana (idiom socotit de majoritatea specialiștilor ca formînd grupul retoroman oriental și care se caracterizează printr-o individualitate marcantă).

Al doilea capitol se ocupă în primul rînd de realizările din ultimele decenii ale geografiei lingvistice și în special de atlasele lingvistice

romanice. (Un loc de frunte îl ocupă activitatea dialectologilor români, ilustrată prin ,,frumoasele volume" dedicate Olteniei şi Maramureşului, ca o primă concretizare a ,,colosalului proiect" al *Noului Atlas lingvistic pe regiuni*, p. 26.)

Colectivul care lucrează, sub conducerea profesorului G.B. Pellegrini, la întocmirea atlasului friulan a valorificat în munca sa atît rezultatele obţinute de AIS pentru regiunea friulană, istriană, ladină centrală, venetă şi retoromană occidentală, cît şi anchetele făcute de lingvistul friulan Ugo Pellis pe teritoriul Friulului pentru alcătuirea *Atlasului lingvistic al Italiei* (ALI), care pînă azi nu a văzut lumina tiparului.

Chestionarul, care cuprinde 820 de întrebări, a fost întocmit cu scopul de a reda ceea ce este ,,mai tipic şi mai autentic" pentru friulană (p. 28) şi prezintă următoarele secţiuni: 1) fenomene atmosferice; 2) flora; 3) fauna; 4) unelte casnice; 5) viaţa casnică; 6) jocuri; 7) părţi ale corpului uman şi boli; 8) plante cultivate; 9) munci agricole; 10) viticultura; 11) instrumente agricole; 12) meserii; 13) creşterea vitelor; 14) apicultura şi vînătoarea; 15) munca forestieră.

Alegerea celor 129 puncte de anchetă a fost făcută pe baza preţiosului volum al lui G. Francescato, *Dialettologia friulana*, Udine, 1966. Cele mai multe anchete, în jumătate din numărul total de puncte, au fost realizate de doi foşti elevi ai prof. Pellegrini, azi asistenţi la Universitatea din Udine, şi anume Giovanni Frau şi Emilia Mirmina.

Foarte important din punct de vedere metodologic mi se pare faptul că anchetele nu s-au mai făcut, ca în trecut, şi ca la cele mai multe atlase, pe baza unui singur informator, ci cu ajutorul mai multor subiecte, bine alese. Rapiditatea remarcabilă a efectuării anchetelor (1965—1968) asigură caracterul sincronic al materialului.

O dovadă a eficienţei sistemului de conducere şi de coordonare a lucrărilor este, fără îndoială, faptul că materialul, abia cules, a şi început să fie prelucrat într-o serie de monografii, în special de către colaboratorii la anchete.

Al treilea capitol al volumului este consacrat transcrierii fonetice, iar al patrulea ,,oazelor aloglote" (slave şi germanice) care dau teritoriului friulan un aspect deosebit de caracteristic. (Este interesant de remarcat că, în afară de română, friulana este singurul idiom romanic care se găseşte în contact direct cu limbi slave.)

Capitolul al cincilea cuprinde prezentarea tuturor colaboratorilor, a activităţii şi lucrărilor lor. În acelaşi capitol se dau relaţii despre înregistrările pe bandă de magnetofon şi despre fotografiile făcute pentru realizarea atlasului.

După cum arată şi G.B. Pellegrini, cel mai important capitol pentru folosirea ASLEF-ului trebuie considerat al şaselea, care dă informaţii fundamentale asupra tuturor punctelor anchetate. Informaţiile sînt de natură geografică, administrativă, socio-lingvistică şi lingvistică. La sfîrşitul fiecărei micromonografii se găseşte bibliografia lucrărilor referitoare la respectiva comună.

Al şaptelea şi totodată ultimul capitol are scopul să demonstreze, cu ajutorul a circa douăzeci de noţiuni (calea lactee, curcubeul, (bot.) bănuţul, şoarecele, farfuria adîncă, pana (de lemn), pragul, coceanul de porumb etc.) aportul lexical al ASLEF-ului, faţă de ALI şi de AIS.

Volumul se încheie cu lista abrevierilor bibliografice.

În legătură cu cuvintele prin care sînt exprimate noţiunile despre care a fost vorba în cap. VII, nu este poate lipsit de interes să arăt cum au fost înregistrate de mine unele dintre ele în anchetele făcute la friulanii din România. ,,Curcubeu": *ark*, înregistrat la un subiect originar din Ovaro, apare numai în anchetele ASLEF; *arkobaleno*, înregistrat la două subiecte originare din Carnia (ceea ce ar putea însemna că introducerea cuvîntului în friulană nu e chiar atît de recentă (p. 223), avînd în vedere că graiul friulanilor din România reflectă friulana de la sfîrşitul secolului trecut); ,,farfurie adîncă, castron": *skudiela* (la aproape toate subiectele) şi *plat* (la un subiect originar din Maniago): ,,leagăn": *nisul* / *ničul* (răspuns unitar); ,,urcior": *brusk* (la un subiect originar din Ovaro) (AIS înre-

gistrează acelaşi răspuns la Forni Av.); „vîrtelniţă" : *roča* (la un subiect din Cormons) şi *roket* (la un subiect din Ovaro) au fost date ca răspuns la „furca de tors"; „prag" : *sčalin/sča̋lin* (răspuns unitar); „cocean de porumb" : *botul* (un subiect din Ovaro, unul din Cormons) mi s-a dat ca răspuns pentru „boboc", în timp ce în AIS figurează pentru „cocean"; am obţinut răspunsul *panole*, aproape general, pentru „ştiulete", în timp ce *ponoglot* şi *ponoglon* figurează în AIS (confirmat de ALI şi ASLEF) pentru „cocean"; *brundul* (subiect din Barcis) a fost înregistrat de mine numai pentru „prună", în timp ce la Pirona apare şi pentru „cocean".

În încheiere aş vrea să subliniez importanţa deosebită pe care materialul lexical oferit de ASLEF o va avea pentru stabilirea poziţiei idiomului friulan faţă de celelalte idiomuri vorbite în nordul Italiei, fie ele dialecte italiene sau retoromane. Lucru cert este că pînă în momentul de faţă nu s-au adus încă dovezi ştiinţifice pentru existenţa unei unităţi lexicale retoromane. De aceea apariţia integrală a acestei preţioase lucrări este aşteptată cu nerăbdare de specialişti.

MARIA ILIESCU

EMILIO NÁÑEZ, **Construcciones sintácticas del español**, Santander, 1970, 277 p.

Lucrarea aceasta, aparţinînd unui autor cu o îndelungată experienţă în predarea limbii spaniole ca limbă străină (E. Náñez este, de ani de zile, între altele, secretarul Cursurilor pentru Străini de la Universitatea Internaţională „Menéndez y Pelayo" din Santander), are un caracter eminamente practic-aplicativ, fiind în realitate un dicţionar al principalelor construcţii prepoziţionale din limba spaniolă actuală.

În cuvîntul înainte pe care îl scrie la această carte, Emilio Lorenzo arată că, în cadrul lucrărilor hispanistice dedicate uzurilor prepoziţionale, lucrarea lui Náñez „constituye... el intento más ambicioso de registrar los nuevos nexos que el uso de las preposiciones determina, y que a su vez vienen determinados por tales preposiciones" (p. 10). Prin publicarea ei, scrie în continuare E. Lorenzo, „estimamos que se ha dado un gran paso en la documentación de los usos de la preposición y que el estudioso de la lengua española considerará ampliamente desarrolado el parvo inventario académico".

Într-adevăr, Náñez înregistrează, pe lîngă uzurile „academice" consacrate, o mare cantitate de aşa-numite „usos dudosos" sau chiar „usos condenados" ori „preposiciones impropias", atestate totuşi curent în limbajul cotidian oral şi scris, unde au încetat de a face notă discordantă şi au şanse, prin urmare, de a fi acceptate în viitor şi de lucrările normative. Atenţia autorului se concentrează în primul rînd, cum e şi firesc, asupra prepoziţiilor cu maximă „încărcătură funcţională", a căror întrebuinţare generează, tocmai de aceea, cele mai frecvente oscilaţii, precum şi spre o serie întreagă de „locuţiuni" prepoziţionale în curs de gramaticalizare, neînregistrate pînă acum explicit în lucrările teoretice de specialitate.

Cartea lui Náñez cuprinde în total, clasificate în ordine strict alfabetică, 2 653 de verbe, substantive şi adjective, construite cu una sau mai multe prepoziţii, de la caz la caz; fiecare prepoziţie este numerotată la rîndul ei cu cifre arabe, iar în cazul — frecvent — în care se dau mai multe exemple pentru aceeaşi prepoziţie, subdiviziunile sînt marcate cu litere (ca, de pildă: 888.1.a. *Desgradable* **al** *gusto*; 888.1.b. *Desagradable* **al** *paladar*; 888.2. *Desagradable* **con** *el público*; 888.3.a. *Desagradable* **de** *aspecto*; 888.3.b. *Desagradable* **de** *decir*; 888.4. *Desagradable* **en** *el trato*; 888.5. *Desagradable* **para** *el público*; 888.6. *Desagradable* **para con** *el público*). Astfel, numărul total al construcţiilor sintactice înregistrate în lucrarea lui Náñez este în realitate de cîteva ori mai mare decît cel al termenilor de referinţă de la care porneşte.

În subsol comentează, prin notaţii ca *raro*, *anticuado*, *vulgarismo*, *literario*, *uso regional*, *americanismo*, *familiar*, *popular*, *galicismo*, etc., aria de difuziune spaţio-temporală şi socio-culturală a anumitor construcţii.

În concluzie, un instrument de lucru indispensabil pentru toţi aceia care doresc să se familiarizeze cu una dintre principalele dificultăţi ale spaniolei.

DOMNIŢA DUMITRESCU

Texas Studies in Bilingualism. Spanish, French, German, Czech, Polish, Sorbian and Norwegian in the Southwest. With a concluding chapter on code-switching and modes of speaking in American Swedish, edited by GLENN G. GILBERT, Studia Linguistica Germanica 3, Berlin, Walter de Gruyter & Co., 1970, 223 p.

Acest volum, publicat în colecţia de studii lingvistice germanice condusă de profesorul Ludwig Erich Schmit, de la Institutul pentru limba germană *(Atlasul lingvistic german)* al Universităţii din Marburg, şi de Stefan Sonderegger, cuprinde 11 studii ai căror autori lucrează, majoritatea, la diverse universităţi texane sau din alte state americane, un singur colaborator fiind din afara Statelor Unite — Reinhold Olesch, de la Universitatea din Köln. Cu o singură excepţie, studiile privesc probleme ale bi- şi trilingvismului în statele din sud-vestul S.U.A. şi în primul rînd în Texas (la care se adaugă Oklahoma şi Louisiana). Excepţia este reprezentată de studiul lui Nils Hasselmo consacrat structurii discursului în cazul bilingvismului suedeză-engleză la vorbitori din Massachussets, Illinois şi Minnesota.

Volumul este precedat de o introducere semnată de coordonatorul ediţiei, Glenn G. Gilbert, de la Universitatea din Austin, care este şi autorul unui studiu şi cel care a revăzut, abreviat, tradus şi adnotat studiul lui Olesch, revăzut de autor.

Culegerea de care ne ocupăm prezintă interes în primul rînd pentru americanişti, cum şi pentru romanişti, germanişti şi slavişti şi pentru toţi lingviştii care se ocupă de problemele limbilor în contact. Cîte trei studii sînt consacrate diverselor aspecte ale bilingvismului spaniolă-engleză şi, respectiv, germană-engleză, cîte două studii contactului între limbi slave şi engleză, şi respectiv, dintre *aceasta* şi limbi nordice, şi un articol interinfluenţelor dintre diversele idiomuri provenite din franceză, vorbite în sudul Louisianei.

Cele mai multe studii se ocupă de probleme de detaliu — condiţionarea extralingvistică generală, date biografice privitoare la subiecţii anchetaţi, modul desfăşurării anchetelor, aspectele lingvistice propriu-zise privind anumite trăsături fonetice, gramaticale şi lexicale ale vorbirii diferiţilor bilingvi. Chiar studiul lui N. Hasselmo, *Code-Switching and Modes of Speaking* (p. 179—210), pe care editorul l-a ales ca un fel de încheiere a volumului pentru caracterul său teoretic, ni se pare deplin subordonat materialului pe care se bazează — elementele de rutină în domeniul formulelor introductive, mediale şi finale şi chiar al unor unităţi de conţinut, preluate din engleză şi introduse de bilingvi în acele „discourses" în care limba de bază este indiscutabil suedeza. Deşi interesul acestui studiu este incontestabil, nu ni se pare că el ajunge la formalizarea despre care vorbeşte editorul în prezentarea pe care i-o face în *Introducere* (p. 5). Remarcăm, ca un procedeu interesant pentru investigarea fenomenului urmărit, înregistrarea povestirii aceluiaşi eveniment, de către acelaşi subiect, la un interval de peste zece luni, ceea ce a permis să se observe folosirea constantă a anumitor expresii „preformulate".

Un procedeu mai aparte în studiile de dialectologie a folosit şi Glenn Gilbert, care descrie particularităţile fonologice şi fonetice, morfologice şi lexicale ale unui text scris şi apoi citit de un informator din Fredericksburg, avînd germana ca limbă maternă (vezi *The Phonology, Morphology, and Lexicon of a German Text from Fredericksburg, Texas*, p. 63—104). Textul este reprodus în ortografia informatorului şi în transcriere fonetică şi fonologică şi însoţit de traducerea sa în limba engleză. Articolul este completat de cinci hărţi reprezentînd răspîndirea geografică a anumitor particularităţi în diverse puncte din partea centrală a Texasului unde se găsesc vorbitori de limbă germană. Analiza fonetică şi interpretarea fonologică sînt deosebit de nuanţate;

din domeniul morfologiei este analizată numai problema folosirii cazurilor. În ce privește analiza împrumuturilor engleze, numărul indicat — 76 — ni se pare neconcludent, dat fiind că 25 din ele sînt nume proprii — toponime, antroponime.

În studiul său consacrat diverselor dialecte germane vorbite în nordul Texasului și în Oklahoma, William Pulte, Jr. (*An Analysis of Selected German Dialects of North Texas and Oklahoma*, p. 105—141) ajunge la concluzia, deosebit de interesantă prin implicațiile ei teoretice, potrivit căreia confundarea dativului și acuzativului nu se datorește influenței engleze, ci mai curînd unei evoluții interne.

Dintre studiile consacrate diferitelor probleme ale bilingvismului spaniolă-engleză, cel mai interesant ni s-a părut acela al lui Janet B. Sawywer, *Spanish-English Bilingualism in San Antonio, Texas* (p. 18—41), care pune în evidență izolarea hispanofonilor de anglofoni, reflectată pe plan lingvistic în caracterul livresc, artificial, al englezei bilingvilor, care nu corespunde variantei locale reale a englezei americane, ci limbii învățate la școală. Acest studiu este, pe de altă parte, caracteristic pentru caracterul general urban al dialectologiei americane, care implică adesea subiecți cu un anumit grad de cultură (și în aspectul ei rural, dialectologia americană se deosebește de cea europeană prin caracterul diferit al așezărilor rurale cercetate, care nu se prezintă sub forma tradițională a satelor europene grupate în jurul unei „vetre", ci se compun din ferme izolate).

Articolul semnat de Lurline H. Coltharp, *Invitation to the Dance: Spanish in the El Paso Underworld* (p. 7—17), se ocupă de un aspect special al spaniolei din Texas, vorbirea lumii interlope, concretizată într-un fel de argou, de limbaj secret numit *caló* sau *the tongue of the tirilones* (sau *pachucos*).

Dintre limbile slave vorbite în Statele Unite, așa cum sînt ele prezentate în cele două studii care le sînt consacrate în volumul de care ne ocupăm, o situație interesantă prezintă lusaciana de sus (engl. *(Upper) Sorbian, Wendish* sau *Lusatian*), vorbită de imigranți fugiți de presiunile religioase din Prusia și Saxonia superioară la jumătatea secolului trecut. În aceste regiuni, vorbitorii ei au opus o dîrză rezistență germanizării; în schimb, cei stabiliți în S.U.A. au deprins mai ușor germana decît engleza, devenind, în majoritatea cazurilor, trilingvi (cf. Reinhold Olesch, *The West Slavic Languages in Texas with Special Regard to Sorbian in Serbin, Lee County*, p. 151—162). Totuși afirmația autorului, potrivit căruia în această situație „one *language* manifests itself in a three-way *parole*", nu ni se pare convingător argumentată.

Ultimul studiu asupra căruia vrem să ne oprim este cel consacrat de Raleigh Morgan, Jr. situației lingvistice deosebit de complexe din Louisiana (*Dialect Leveling in Non-English Speech of Southwest Louisiana*, p. 50—62). În această regiune se vorbesc, alături de engleză, franceza, acadiana și un dialect creol francez, care, din idiomuri perfect distincte, legate numai prin originea lor franceză comună, tind spre un fel de nivelare, spre realizarea unui diasistem.

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

JACQUES POHL, **L'homme et le signifiant**, Paris — Bruxelles, Éditions Labor et Fernand Nathan, Colecția „Langues et Culture", 1972, 284 p.

Această carte, a zecea din colecția „Langues et Culture", condusă de Marcel De Grève și Frans Van Passel, se integrează perfect în tematica indicată de titlul seriei. Unul din scopurile lucrării este să atragă atenția asupra faptului, prea des uitat de unii specialiști în ultima vreme, că limba este și rămîne un fenomen social și că, prin aceasta, este indisolubil legată de vorbitorii ei care, înainte de toate, sînt oameni. Din acest motiv, limbile naturale nu pot fi nici formalizate pînă la extrem și nici nu pot fi considerate absolut logice și absolut exacte : ele sînt, ca și oamenii, pline de mistere și de necunoscut și tocmai în aceasta constă farmecul și „intraductibilul" lor.

Aceasta ni se pare ideea de bază ce leagă cele șase capitole (I. Copilăria limbilor; II. Diferite limbi; III. Limbi efemere; IV. Formele reduplicării; V. Semne fără sintaxă; VI. Jocul instinctului și al hazardului), care, la rîndul lor, conțin o serie de studii diferite „prin subiectele, prin lungimea și prin tehnicitatea lor".

J. Pohl încearcă să răspundă de fapt la întrebarea gradului în care structura psihică a vorbitorului sau a unei colectivități poate să determine aspectul semnificantului la toate nivelele lui.

Se discută, între altele, aspecte ale progresului în limbă (fără să se omită contribuția Luciei Wald[1]) și ale limbilor creole.

Scrisă într-un mod deosebit de atrăgător, *L'homme et le signifiant* este una din cărțile care au marea calitate de a se adresa aproape în aceeași măsură lingviștilor și unui public mai larg interesat în probleme de limbă și de cultură.

MARIA ILIESCU

Miscellanea linguistica, Acta Universitatis Palackianae Olomoucensis, Facultas Philosophica, Philologica-Supplementum, Ostrava, 1971, 236 p.

După cum reiese din titlu, volumul pe care-l prezentăm este o culegere de articole cu conținut variat. În linii mari, sînt cuprinse aici contribuții ce se înscriu în domeniul gramaticii, dialectologiei, lingvisticii comparate, lingvisticii generale, stilisticii, teoriei limbii literare, elaborate în majoritate de lingviști cehi din Olomouc.

Investigațiile se fac de pe poziția analizei funcționale și structurale a fenomenelor de limbă, fapt care asigură unitatea în marea diversitate tematică. Vom spicui din sumarul volumului titlurile cîtorva studii care ni s-au părut interesante, grupîndu-le pe domeniile de cercetare lingvistică amintite.

Distingem, în primul rînd, lucrări de gramatică structurală, care tratează fie probleme generale, fie probleme specifice de morfologie și sintaxă cehă. Se știe, dealtfel, că în ultimele două decenii se manifestă în cercetarea structurală cehă un viu interes pentru structura gramaticală, mai mult chiar decît pentru fonologie, spre deosebire de tradiția Școlii pragheze. Perspectiva din care se face, în articolele volumului, descrierea faptelor gramaticale este de cele mai multe ori sincronică, în acord cu concepția Școlii de la Praga, conform căreia cercetarea limbii contemporane este singura care se poate sprijini pe un material pe deplin controlabil. Astfel, amintim: *K poměru obsahu a formy v syntaxi tradiční a generativně transformační* (Despre raportul dintre conținut și formă în sintaxa tradițională și cea generativ-tradițională), de Rudolf Zimek, articol care atinge problema raportului dintre conținut și formă în sintaxă, relevînd contribuția școlii cehe de orientare funcțional-structurală, căreia îi revine, printre altele, meritul de a fi subliniat, de la începuturile ei, importanța laturii de conținut a formelor gramaticale.

Alte articole tratează probleme specifice de gramatică cehă și slovacă, din perspectiva gramaticii structuraliste, ca *Větné členy obligatorní, potenciální a fakultativní* (Părți de propoziție obligatorii, potențiale și facultative), de Fr. Daneš, *Systém príčinných predložiek v slovenčine* (Sistemul prepozițiilor cauzale în slovacă), de Ján Oravec, sau *A note on periphrastic and reflexive passive in Czech*, de Jaroslav Macháček.

Tot în acord cu concepția mai veche a Școlii structuraliste pragheze nu este neglijat nici aspectul istoric-evolutiv în cercetarea fenomenelor gramaticale cehe. Astfel, articolul *Prefixální slovesa ve vývoji českého slovesného vidu* (Verbele prefixate în evoluția aspectului verbal ceh), de Miroslav Komárek, are ca punct de plecare lucrările lui Fr. Kopečný (cf. monografiile *Studie o českem vidu slovesném*, 1923, și *Slovesný vid v češtine*, 1962), în care se susține necesitatea cercetării sintactice diacronice.

[1] *Progresul în limbă, Scurtă istorie a limbajului*, București, 1969.

În ceea ce privește contribuțiile de dialectologie, acestea atrag atenția prin aspectele multilaterale luate în discuție (referitoare la sistemul fonologic și gramatical al graiurilor cehe), prin metodele adecvate obiectului cercetării. De exemplu, în *K vývojvé dynamice nářečních fonologických systému* (Despre dinamica evolutivă a sistemelor fonologice dialectale), de Slavomir Utěšený, articol de dialectologie structurală, evoluția fonologică a aspectului dialectal al limbii cehe este considerată drept rezultantă directă a concurenței celor două arii, reprezentate de grupele dialectale cehe de NE și SV.

În sfera de investigație a fonologiei dialectelor cehe se înscriu și articolele *Střídnice za praslovanské* ł *v moravských nářečich* (Reflexele sunetului slav comun ł în dialectele morave), de Jaromír Bělič, sau *Nářeči obce Branice a chronologie některých fonologických změn v slezskomoravských (laškých) nářečich* (Graiul comunei Branice și cronologia cîtorva transformări fonologice din dialectele silezo-morave), de Arnošt Lamprecht.

Implicații mai largi, cu caracter de studiu comparativ de slavistică, au contribuțiile *Chronologie změny* **g** > γ > **h** *v slovanských jazycich* (Cronologia transformării **g** > γ > **h** în limbile slave), de František V. Mareš, *Tázaci zájmena* **jaký** — **který** *v slovanských jazycich* (Pronumele interogative **jaký** — **který** în limbile slave), de Helena Křižková.

Partea de lingvistică generală cuprinde articole care aduc interesante interpretări și informații cu privire la rolul morfologic al alternanțelor fonematice în sistemul unei limbi : *Morfologická typologie fonémových alternaci á pojem introflexe (introfixace)* (Tipologia morfologică a alternanței fonemelor și conceptul de introflexie), de Jurij S. Maslov, și la natura complexă a opozițiilor din sistemul fonologic al limbii, cu unele exemplificări din ceha modernă standard : *Linguistic Opposition* de Herman Kölln. Autorul articolului *K problematice slova* (Despre problematica cuvîntului), Jan Jahn, pornind de la definirea cuvîntului ca unitate a limbajului, face ample investigații în cîmpul lingvisticii structurale, amintind, printre altele, și concepția lingviștilor români I. Coteanu, S. Stati, E. Vasiliu despre sistem, structură și stratificarea limbii. Jiři Daňhelka, în *Textologie a lingvistika* (Textologie și lingvistică) se referă la relațiile dintre lingvistică și alte discipline științifice.

Mai semnalăm din sumar, pentru a demonstra varietatea tematică, articole izolate de teorie a limbii literare : *Oblastní varianty a spisovná kodifikace* (Variante regionale și codificare literară), de Al. Jedlička, sau de stilistică : *Opakováni v mluvených projevech* (Repetiția în limba vorbită), de Fr. Hladiš. Volumul se încheie cu un articol omagial, dedicat lui Fr. Kopěcný cu ocazia celei de-a șaizecea aniversări.

În concluzie, *Miscellanea linguistica*, 1971, variat din punctul de vedere al conținutului, atrage atenția asupra preocupărilor multiple ale lingviștilor cehi din Olomouc și alte centre universitare (Praga, Brno, Bratislava), concretizate în articole succinte, clare, de înaltă ținută științifică.

DOINA BABEU

PIERRE GUIRAUD et PIERRE KUENTZ, **La stylistique. Lectures**, Paris, Éditions Klincksieck, 1970, 328 p.

,,Această lucrare — se arată în prefața volumului — este prima dintr-o serie care și-a fixat drept obiectiv să pună la îndemîna publicului — și, în special, a publicului universitar — textele cele mai caracteristice dintre cele cu care se alimentează gîndirea lingvistică actuală''. Este vorba de seria A *(Lectures)* a colecției ,,Initiation à la linguistique'', care apare sub îndrumarea lui Pierre Guiraud și a lui Alain Rey, și în care, alături de acest prim volum dedicat stilisticii, s-au mai publicat pînă acum *La lexicologie* (semnalată în SCL XXIII, 1972, 4, p. 446), *La psycholinguistique* (Tatiana Slama-Cazacu), *La grammaire française* etc.

Autorii culegerii de față se simt obligați să explice, de la început, rațiunile care le-au călăuzit selecția : pe de o parte, economia lucrării i-a constrîns să sacrifice o serie de

aspecte (ca retorica clasică sau stilistica literară, concepută ca un studiu structural — Propp — sau nu — Bachelard — al temelor), aspecte desigur, importante, dar nelegate direct de studiul formei lingvistice, care reprezintă obiectul publicațiilor acestei colecții; pe de altă parte, chiar în domeniul menționat, accentul a fost pus nu atît pe autorii cei mai cunoscuți, și, implicit, mai accesibili (ca Bally, Spitzer, Bruneau), cît mai ales pe „opere recente, încă ascunse în reviste tehnice de slabă circulație, și, mai cu seamă, pe lucrări străine care n-au format încă obiectul unei traduceri" (în limba franceză, firește).

Lecturile stilistice ale lui Guiraud și ale lui Kuentz (în total 55 de texte aparținînd la 47 de autori diferiți — dintre care nu lipsesc Jakobson, Riffaterre, Levin, Barthes, Todorov, Genetta, Bierwisch, Muller, Fónagy, Sebeok, Ullman, Zumthor sau Ohmann —) sînt clasificate în cinci mari capitole precedate de o introducere și urmate de o amplă bibliografie divizată, la rîndul ei, într-o serie de capitole și de subcapitole (bibliografii generale, dicționare și enciclopedii, teoria stilului, lucrări colective, bibliografii speciale etc.), cu referințe la zi (adică pînă în 1970 inclusiv, anul apariției cărții).

Introducerea — *Qu'est-ce que le style?* — cuprinde o succintă trecere în revistă a principalelor definiții antice și moderne date acestei noțiuni atît de controversate.

Capitolul întîi se intitulează *Problèmes théoriques de la stylistique* și cuprinde următoarele subcapitole : A. *La stylistique entre la linguistique et la littérature* (stilistica lui Bally, posibilitatea unei stilistici literare, stilistica — punte de legătură între lingvistică și literatură etc.), B. *La notion de „langue poétique"* (tezele filologilor slavi, teoria statistică a limbii poetice, limbajul poetic etc.), C. *La notion de „genre littéraire"* (genul literar în stilistică, stilul și registrele limbii etc.), D. *Le „texte" comme unité d'analyse* (nivelul transfratic, contextele stilistice etc.).

Capitolul al doilea poartă numele de *Langue et style* și se subdivide în : A. *Le style comme expressivité* (caracterele afective ale limbajului, conotația și denotația etc.), B. *Le style comme „choix"* (abaterile stilistice, figuri și devieri etc.), C. *La „psychologie des styles"* (limba și stilul unui autor, teoriile lui Spitzer etc.).

Capitolul al treilea — *Immanence du style* — se împarte în : A. *Immanence du fait stylistique* (funcția poetică, „cuplajele" lui Levin, contrastele și convergența) și B. *La spécificité du style* (metaforă și metonimie, poezie și gramaticalitate, așa-numiții „embrayeurs" etc).

Ultimele două capitole au un caracter aplicativ, în sensul că se referă (IV) la o serie de *Techniques d'analyse* (cuvinte-temă și cuvinte-cheie, stilometria, vectorii stilului, stilul și transformările etc.) sau cuprind (V) cîteva modele celebre de *Analyses stylistiques* (Flaubert comentat de Cressot, Bossuet interpretat de Spitzer, un sonet decodat de T.A. Sebeok, faimosul *Les chats*, explicat de Jakobson, și Lévi Strauss, și un vers din *Albatrosul* lui Baudelaire, analizat de N. Ruwet).

Alcătuită cu un discernămînt sigur și riguros sistematizată, lucrarea prezintă o indiscutabilă utilitate pentru cititorul dornic să capete o privire de ansamblu asupra problemelor și metodelor celor mai actuale în domeniul studiilor de poetică și de stilistică modernă din Europa și din America.

DOMNIȚA DUMITRESCU

VASILE ARVINTE, **Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten**, Berlin, Akademie-Verlag, 1971.

Cartea reprezintă o formă îmbunătățită și dezvoltată a disertației cu titlul *Împrumuturi germane în graiurile populare românești (pe baza Atlasului Lingvistic Român)* susținută în 1962 la Facultatea de filologie a Universității Humboldt din Berlin. Deoarece subiectul, deosebit de interesant, a fost aproape cu totul neglijat, lucrarea umple, cel puțin parțial, o lacună în literatura de specialitate.

Restricția pe care am făcut-o se datorește faptului că autorul și-a propus drept corpus pentru cercetarea împrumuturilor germane

exclusiv materialul cuprins în *Atlasul Lingvistic Român*. Distribuţia dialectală a împrumuturilor de origine germană se explică prin anumite condiţii istorice din trecutul ţării noastre : cele mai multe cuvinte împrumutate se găsesc, cum era de aşteptat, în Transilvania, în Banat, în Muntenia şi în Bucovina. Originea lor este fie săsească, fie austriacă.

Lucrarea se împarte în cinci mari capitole, şi anume : I. Împărţirea dialectală a împrumuturilor (vechi) germane ; II. Împrumuturile germane după sec. XVIII şi răspîndirea lor ; III. Atitudinea subiectului faţă de împrumuturile germane ; IV. Structurarea onomasiologică a împrumuturilor ; V. Împrumuturi germane în istroromână. Împrumuturile vechi sînt tratate separat de cuvintele de origine germană intrate ulterior în limba română. Subcapitolul consacrat cuvintelor săseşti care au pătruns în întreg teritoriul dacoromânesc (de ex. *ochelari, căptuşeală, şură, şold, laţ, ştreang* etc.) oferă date preţioase pentru cunoaşterea ponderii elementului german în vocabularul limbii române contemporane standard. Interesante sînt şi paginile consacrate cuvintelor germane pătrunse în română indirect, prin intermediul limbii ucrainene, poloneze, maghiare sau sîrbocroate.

În capitolul II se abordează aspecte de sociolingvistică care prezintă interes şi pentru cercetătorii preocupaţi de probleme de lingvistică generală, iar capitolul IV permite cunoaşterea domeniilor naţionale în care apar împrumuturile discutate : se constată lipsa cuvintelor care exprimă noţiuni abstracte.

Toate formele cercetate — ţinîndu-se seama şi de variante — sînt analizate minuţios din punctul de vedere al originii lor. Autorul rectifică în felul acesta o serie întreagă de etimologii rezolvate nesatisfăcător pînă în prezent sau dă etimologiile unor cuvinte considerate pînă acum a avea etimologie necunoscută.

Cartea se încheie cu o bibliografie, cu un preţios indice de cuvinte şi cu 49 de hărţi de sinteză care înfăţişează zonele de extindere a împrumuturilor germane şi centrele lor de iradiere.

MARIA ILIESCU

The Hungarian Language, edited by Loránd Benkő and Samu Imre, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1972, 379 p.

Cartea reprezintă un manual care descrie stadiul actual al limbii ungare. Cercetarea porneşte de la descrierea limbii moderne contemporane, însoţită de bogate informaţii cu caracter istoric. Redactată într-una dintre limbile de circulaţie, condiţie necesară unei mai largi accesibilităţi, lucrarea este destinată a completa un gol existent de mai bine de 60 de ani în bibliografia de specialitate : ultimul studiu într-o limbă străină asupra maghiarei datează din anul 1907, este datorat lui Sigmung Simonyi şi a apărut la Strasbourg, cu titlul *Die ungarische Sprache, Geschichte und Charakteristik*.

Manualul este elaborat de un colectiv format din 7 profesori de la universităţile din Seghedin şi Debreţin şi cadre ştiinţifice din Institutul de lingvistică al Academiei ungare de ştiinţe, sub conducerea profesorului Loránd Benkö de la Universitatea Eötvös din Budapesta şi a directorului adjunct al Institutului de lingvistică din Budapesta, Samu Imre. Fiecare autor aduce o preţioasă contribuţie originală la capitolele pe care le semnează, exprimîndu-şi puncte de vedere proprii în legătură cu chestiunile tratate. Unitatea este asigurată de rigoarea cu care s-a lucrat de la prima pînă la ultima filă a cărţii.

Lucrarea se adresează nu numai profesorilor şi studenţilor care doresc să aprofundeze problemele legate de istoria limbii ungare şi de aspectul ei modern, alături de cei interesaţi de lingvistica generală şi de studiile de tipologie, dar şi unei categorii de cercetători legaţi mai puţin direct de studiul limbii, cum sînt istoricii, istoricii literari, folcloriştii, etnografii, arheologii.

Cartea se împarte în nouă secţiuni care epuizează toate chestiunile importante privitoare la limba ungară. Conţinutul acestora se referă la : 1) *originea* limbii cu începere din stadiul proto-uralic ; sînt prezentate principalele aspecte ale etnogenezei ungarei, sînt descrise elementele de formare, structura limbilor proto-uralice şi contactele lor cu alte

limbi; 2) *descrierea istorică a sistemului fonologic*, care prezintă sistemul vocalic și consonantic între secolele al V-lea și al X-lea, adică pînă la primele texte scrise cunoscute, urmat de explicarea regulilor de pronunțare și de descrierea sistemului fonologic din secolul al X-lea și pînă în epoca modernă; 3) *sistemul gramatical*, care cuprinde structura frazei, relațiile din cadrul frazei, fraza verbală și nominală, funcțiile timpurilor verbale, topica; în acest capitol se discută probleme referitoare la formarea cuvintelor, la caracterele generale ale derivării, la structura cuvîntului, la tipurile de morfeme și la funcțiile lor; 4) *lexicul* este descris în cadrul unor comentarii și clasificări din punctul de vedere al originilor; urmează relațiile dintre categoriile etimologice, procedeele de îmbogățire, elementul lexical ungar împrumutat de alte limbi, problemele funcționale în cadrul lexicului, evoluția lui în ungara standard și tendințele actuale în acest domeniu; 5) *numele proprii*, repartizate ca antroponime și nume geografice; 6) *ungara standard*, definită ca fiind varianta scrisă și vorbită purtătoare a culturii naționale, situată pe o treaptă superioară din punctul de vedere al generalizării și al corectitudinii și recunoscută de vorbitori ca entitate diferită față de graiuri, dialecte și nivelele inferioare ale limbii vorbite; în continuare, se fac istoricul și periodizarea ungarei standard, se caracterizează situația actuală și se expun principalele probleme de ortografie și cultivarea limbii; 7) *dialectele ungare* sînt analizate de la primele documente din secolul al X-lea; alături de istoricul evoluției lor, se face descrierea situației actuale și se iau în discuție chestiuni de fonologie, fonetică, morfo-sintaxă și vocabular, urmate de clasificarea dialectelor; 8) *texte vechi* (cronici, glose), cu comentarii asupra primelor mărturii scrise, pornind de la datele existente în cartea cu caracter geografic *The Book of the Precious Stones* a arabului Ibn Rusta, care datează din anul 930; în acest capitol apar, de asemenea, texte runice, cu începere de la cel mai vechi, din jurul anilor 1192–1195, intitulat *Halotti Beszéd és Könyörgés* (Predică și rugăciune de înmormîntare), alături de primele scrieri care au văzut lumina tiparului nu numai în importantele focare de cultură Cracovia și Viena, dar și pe teritoriul Ungariei, unde s-au înființat tipografii la Buda (sec. al XV-lea) și la Újsziget (sec. al XVI-lea); 9) *schiță istorică a lingvisticii din Ungaria* privind atît începuturile, cît și epoca de tranziție către lingvistica modernă, lingvistica modernă și perspectivele de dezvoltare. După cum se poate lesne constata, prin prezentarea trăsăturilor generale ale ungarei moderne, cu menționarea la fiecare capitol a informațiilor de ordin istoric, planul sincronic se întretaie în permanență cu liniile diacronice.

Ultima parte a volumului o formează o succintă bibliografie, care conține principalele lucrări de lingvistică ungară și fino-ugrică apărute în Ungaria. Fiecare capitol conține, la rîndul său, o bibliografie organizată tematic. Cîteva facsimile ale unor texte reprezentative ilustrează lucrarea.

Caracterizată printr-o remarcabilă ținută științifică, dublată de o bogăție impresionantă de fapte prelucrate cu evidentă competență, cartea se recomandă ca o importantă contribuție modernă la studiul limbii ungare. Subliniem caracterul atrăgător al expunerii, însușire care are darul să facă lectura nu numai profitabilă, dar și pasionantă.

LILIANA MACARIE

Names, vol. I—XIX (1953—1971), New York.

„American Name Society" își propune, încă de la fondare (29 decembrie 1951) să urmărească, în activitatea sa, următoarele scopuri : să încurajeze studiul etimologiei, originii, sensului și folosirii tuturor categoriilor de nume proprii, geografice, personale, științifice, comerciale, populare, și răspîndirea rezultatelor unor astfel de studii ; să trezească conștiința interesului și importanței numelor proprii ; să activeze ca un for consultativ pentru oficiile guvernamentale, organizațiile și persoanele interesate în alegerea, schimbarea, scrierea și pronunțarea numelor ; să publice un periodic dedicat problemelor numelor, studii și monografii în domeniul onomasticii ; — contribuții ale membrilor societății în presa cotidiană ; să organizeze consfătuiri de onomastică naționale și regionale.

Din anul 1953 începe să apară, ca publicație de bază a „Societății americane de nume", revista „Names" (4 numere pe an : martie, iunie, septembrie și decembrie), care promovează cercetarea teoretică, generală și specifică a numelor proprii dintr-o anumită limbă sau dintr-un grup de limbi. Revista publică articole, mici contribuții, bibliografii, recenzii, note, rapoarte și știri privind activitatea onomastică în S.U.A. și alte țări.

În cele ce urmează, ne vom opri asupra principalelor direcții de cercetare în domeniul onomasticii, ilustrate de materialele publicate de revistă pînă în prezent.

1. Cercetarea teoretică generală — direcție mai nouă în domeniul onomasticii, dar de un deosebit interes pentru toți specialiștii în onomastică și lingvistică, indiferent de specificul preocupărilor lor, este abordată în cîteva articole. Francis Lee Utley, în *The Linguistic Component of Onomastics* (vol. XI, nr. 3), se ocupă de studiul grafic, fonemic, morfemic, sintactic și semantic al numelor proprii, evidențiind diferențele ce se pot stabili între numele comune și cele proprii, Ralph B. Long, în *The Grammar of English Proper Names* (vol. XVII, nr. 2), urmărește comportarea gramaticală distinctă a numelor proprii englezești, stabilind cîteva caracteristici morfologice și sintactice specifice. Vivian Zinkin, în *The Syntax of Place-Names* (vol. XVII, nr. 3), analizează constituenții numelor de locuri și propune cîteva criterii de clasificare (după numărul componenților lexicali, poziția constituenților esențiali, sintaxa fiecărui component). Problema raportului dintre toponimie și dialect este discutată de Eugen Green și Rosemary M. Green (*Place-Names and Dialects in Messachusetts*; *Some Complementary Patterns*, vol. XIX, nr. 4). Importanța numelor proprii în lingvistica comparativă și istorică este probată, pe baza unor cazuri concrete, de către Herbert Penzl, în *Early Germanic Names and Vowel Shifts* (vol. XIV, nr. 2) și Stefen P. Schwartz, în *The Use of Onomastics in Germanic Linguistics*; *The First Steps* (vol. XVI, nr. 2). Probleme privind standardizarea numelor de locuri sînt discutate de către H.F. Raup, în *The Standardization of Spelling in Ohio Settlement and Stream Names of Indian Origin* (vol. XV, nr. 1). Semnalăm tot aici și cîteva articole vădind preocupări mai vechi în domeniul numelor proprii : John van Eerde, în *La Mothe Le Vayer's Interest in Names* (vol. X, nr. 2), sau istoria onomasticii : Wolodymyr T. Zyla, *Ukrainian Onomastics* (vol. XIV, nr. 2) și Yar Slavutych, *Ukrainian Onomastics. The Ukrainian Contribution to Onomastic Sciences 1954—1965* (vol. XIV, nr. 3). Contribuția onomasticii la alte domenii de cercetare face obiectul studiilor lui Philip L. Barbour, *Toponymy in the Service of Biography* (vol. XII, nr. 2), și I.J. Gelb, *Ethnic Reconstruction and Onomastic Evidence* (vol. X, nr. 1).

2. Studiile de toponimie ocupă cel mai mult spațiu în revistă, dovedind astfel interesul deosebit al specialiștilor pentru acest domeniu al onomasticii. Remarcăm, în primul rînd, trei studii de hidronimie, care pot

interesa și pe cercetătorii noştri; cîteva nume de rîuri din Asia Mică sînt analizate de Demetrius J. Georgacas în articolul *From the River Systems in Anatolia: The Names of the Longest River* (vol. XII, nr. 3/4). De acelaşi autor, *The Waterway of Hellespont and Bosporus: the Origin of the Names and Early Greek Haplology* (vol. XIX, nr. 2) oferă un model de analiză lingvistică, filologică și istorică a numelor discutate, cu o amplă bibliografie. John P. Pauls, în articolul *River Names in the Pripet Basin* (vol. XII, nr. 3/4), se ocupă, printre altele, și de numele rîurilor Oder, Wisla, Bug, Dnieper, Volga.

Toponimia unei regiuni — San Mateo, California — este analizată de către Alan K. Brown (vol. XII, nr. 3/4). George R. Stewart se ocupă de toponimia defrișării (vol. X, nr. 1); o serie de termeni generici folosiți ca nume de locuri sînt analizați de Celia Millvard (vol. XIX, nr. 3). Un mare număr de articole sînt dedicate numelor de locuri de diferite origini din anumite regiuni geografice; amintim studiile privind toponimia eschimoșilor din Strîmtoarea Bering (Dorothy Jean Ray, vol. XIX, nr. 1), numele amerindiene din Canada (J.A. Rayburn, vol. XVII, nr. 2), numele de locuri indigene din Arctica (Nils M. Holmer, vol. XVII, nr. 2), numele indiene din America de Sud (Nils M. Holmer, vol. IX, nr. 1), numele de locuri scandinave din Anglia (Assar Janzén, vol. XII, nr. 1). Structura unor toponime este analizată de Leland R. Pederson (*The Duplicate Element in Chilean Place-Names*, vol. X, nr. 3) și Ian M. Matley (*Elements of Celtic Place-Name*, vol. XIII, nr. 1). Dintre studiile etimologice referitoare la nume geografice de mare circulație sînt demne de menționat cele privind originea și semnificația numelor Europa (George R. Stewart, vol. IX, nr. 2) și Asia (Demetrius J. Georgacas, vol. XVII, nr. 1).

Numele de străzi din Bagdad, Pennsylvania, San Antonio fac obiectul unor studii publicate în vol. X, nr. 3, XVII, nr. 2, și XVIII, nr. 3. Pentru noutatea preocupării, semnalăm articolul lui Hamill Kenny, *Place-Names on the Moon* (vol. XII, nr. 2).

3. Dintre numeroasele s t u d i i d e d i c a t e a n t r o p o n i m i e i remarcăm, mai întîi, cîteva contribuții în domeniul numelor de persoane slave. Iraida Irene Tarnawecky, în *Antroponimy in the Pomianyk of Horodysce of 1484* (vol. XIII, nr. 2 și 3), se oprește asupra tuturor numelor de persoană din sursa cercetată; analiza descriptivă, pe tipuri structurale, este îmbinată cu analiza tipologică și se fac interesante observații asupra fonologiei și morfologiei, slavizării și frecvenței numelor creştine. Particularitățile fonetice ale supranumelor ucrainene din sec. XIV—XV sînt discutate de Jacob P. Hursky (vol. XIX, nr. 4). Yar Slavutych se ocupă de derivatele ucrainene în *-enko* (vol. X, nr. 3), iar Wolodymyr T. Zyla de supranumele adjectivale din Registrul de la Harkov din 1660 (vol. XVIII, nr. 2). Originea și semnificația cuvîntului *slav* și a numelui personal *Samo* — primul suveran slav cunoscut — sînt amănunțit discutate de către J.B. Rudnyćk'yj (vol. VIII, nr. 2 și XII, nr. 3/4). Cîteva prenume noi folosite în limba rusă sînt discutate de Patricia Anne Davis (vol. XVI, nr. 2).

Celelalte studii de antroponimie acoperă o arie largă de preocupări ale specialiștilor. Iată cîteva dintre ele: modernizarea prenumelor în Estonia (Hildegard Must, vol. XII, nr. 1), probleme de frecvență a numelor (Elsdon C. Smith, vol. X, nr. 1; Robert W. Buechley, vol. XIX, nr. 2), schimbarea numelor (Leonard R.N. Ashley, vol. XIX, nr. 3; Robert M. Kennick, vol. XIII, nr. 3), alegerea numelor de botez (Mildred R. Bennet, vol. X, nr. 1), modul de denumire a gemenilor (Robert Plank, vol. XII, nr. 1), pseudonimele latine în perioada Reformei (L.R.N. Ashley, vol. XIV, nr. 4), informații generale asupra numelor de persoane din diferite limbi, etimologii etc.

4. Preocuparea pentru a l t e c a t e g o r i i d e n u m e p r o p r i i conferă revistei „Names" un loc aparte în cadrul periodicelor dedicate onomasticii. Sînt analizate diferite aspecte legate de numele corporațiilor (J. Boddewyn, vol. XV, nr. 1), numele literelor în diferite sisteme de telecomunicații (Albert F. Moe, vol. XVIII, nr. 4), numele unor mărci de creioane (Joseph C. Evans, vol. XV, nr. 1), sortimente de bere (John R. Krueger, vol.

XII, nr. 1), sorturi de mere (John T. Flanagan, vol. XIV, nr. 1), nume de ziare (James P. Jones, vol. X, nr. 2), obiecte aerospaţiale create de om (T.M. Pearce, vol. X, nr. 1) etc.

5. Numele proprii în literatură fac obiectul unor preocupări constante în onomastica americană. Numărul mare de articole dedicate onomasticii literare nu ne permite să le cităm *in extenso*; vom aminti doar cîteva dintre volumele în care sînt publicate asemenea studii: IX, nr. 1, 2, 3, 4; X, nr. 2; XII, nr. 2; XIII, nr. 1; XIV, nr. 1, 2, 4; XV, nr. 1; etc. Două numere ale revistei sînt dedicate, în exclusivitate, numelor în folclor (vol. XVI, nr. 3 : introducere şi 5 articole) şi literatură (vol. XVI, nr. 4 : introducere şi 11 articole).

Rubrica permanentă de recenzii prezintă şi cîteva lucrări de onomastică românească: *Toponimia românească* de acad. Iorgu Iordan şi *Dicţionar onomastic românesc* de N.A. Constantinescu (vol. XIII, nr. 1, recenzent Yves Edouard Boeglin), *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania* de Coriolan Suciu (vol. XVII, nr. 3, recenzent Eric P. Hamp), revista „Cercetări de lingvistică" XII, 2 (vol. XVIII, nr. 3, recenzent Eric P. Hamp).

Elsdon C. Smith publică, anual, bibliografia numelor de persoane, iar Pauline A. Seely şi Richard B. Sealock, bibliografia numelor de locuri.

Conţinutul bogat, diversitatea şi valoarea contribuţiilor, noutatea unor direcţii de cercetare, stilul plăcut şi accesibil unei largi categorii de cititori fac ca revista „Names" să fie considerată astăzi una dintre bunele publicaţii periodice de onomastică.

CHRISTIAN IONESCU

Les langues néo-latines, nr. 188—199, Paris, 1969—1971.

Les langues néo-latines este revista trimestrială a Societăţii franceze de limbi neolatine, condusă de un comitet în frunte cu Marcel Bataillon. Prin profilul ei, revista se ocupă de toate limbile romanice, dar acordă o atenţie deosebită culturii şi civilizaţiei hispanice, ceea ce reflectă şi interesul special pentru limba spaniolă în Franţa (astfel, în numerele citate apar exclusiv contribuţii la domeniul hispanic).

În articolele publicate în ultima perioadă se observă o tendinţă de lărgire a metodelor de investigaţie folosite de critica literară. Menţionăm două încercări de studiu de acest fel. Marcelle Kawa, în articolul *Étude d'un texte de Ciro Alegría* (nr. 188—189, p. 3—17), analizează aspectele pur fonologice ale unui text din *Los perros hambrientos* (se studiază fonemele, arhifonemele şi realizările lor, se calculează frecvenţa acestora şi se compară cu frecvenţa stabilită pentru limba spaniolă de Alarcos Llorach). Se ajunge la concluzia posibilităţii unei cercetări la nivelul semnificantului (dar cu o prealabilă înţelegere a sensului), ca o confirmare şi un ajutor pentru critica literară.

Jack Schmidely oferă un exemplu interesant de aplicare a metodei statistice lexicale, cel mai obiectiv mijloc de analiză a vocabularului, în articolul *La statistique lexicale : un exemple des rapports entre mathématiques, linguistique et littérature* (nr. 190, p. 3—11). Se urmăreşte, pe această cale, elucidarea problemei, încă nerezolvate, a autorului sau autorilor celebrei lucrări spaniole *La Celestina.* Indiferent de rezultatul final, acest examen statistic contribuie la o mai bună cunoaştere a textului.

În paginile revistei îşi fac loc preocupările tot mai intense de răspîndire a limbii spaniole în Franţa şi de îmbunătăţire a predării ei cu mijloace moderne. Aproape în fiecare număr sînt publicate diferite note ale profesorilor de limbă spaniolă, în cadrul rubricii *Chronique pédagogique.*

În acelaşi scop, cîteva din noile reguli de accentuare şi ortografie ale Academiei Spaniole sînt comentate de către R. Pellen (cf. *Accentuation et orthographe en espagnol,* nr. 188—189, p. 69—74).

În continuare, amintim cîteva studii referitoare la problemele lingvistice de actualitate.

Christiane Faliu şi Guy Franco analizează, în *Apports étrangers dans l'espagnol contemporain* (nr. 191, p. 41–54), contribuţia elementului lexical francez (cel mai substanţial în ultima vreme) – a aşa-numitelor *galicismos* – la îmbogăţirea limbii spaniole. În acest articol (căruia îi vor mai urma şi altele), se studiază împrumuturile din domeniul alimentaţiei şi automobilismului şi gradul lor de acceptare de către limba spaniolă.

Articolul *Le Conditionnel : mode ou temps*? (nr. 196, p. 2–5) se înscrie pe linia încercărilor mai vechi (Andrés Bello 1847, Gili y Gaya 1943, B. Pottier 1967) de a da un nou statut condiţionalului spaniol. Autorul, Jack Schmidely, aduce în sprijinul poziţiei sale (condiţionalul = timp al indicativului) argumente de ordin istoric, morfologic, semantic, sintactic şi, în sfîrşit, sistematic. Se acceptă de către autor distincţia formulată de B. Pottier între *niveau de l'actuel* / ~ *de l'inactuel*, în cadrul modului indicativ (cf. alternanţa viitorului indicativ cu condiţionalul, în propoziţii de tipul : *Me parece que mañana lloverá* / *Ayer me pareció que hoy llovería*). În concluzie, autorul consideră condiţionalul o formă specială a modului indicativ, care ar reprezenta o virtualitate proprie viitorului.

În *Qu'est-ce que le caló*? (nr. 198, p. 1–12), Danièle Dumas prezintă o scurtă analiză a stadiului actual al limbii vorbite de gitanii din Spania, *el caló*, care, „après être passé par un état de langue mixte, c'est-à-dire syntaxe et constructions espagnoles avec un vocabulaire gitan, n'existe plus qu'à l'état résiduel : quelques mots d'origine sanskrite ou hindi, véhiculés dans la langue castillane" (p. 4). Sînt menţionate cuvintele păstrate din limba indiană originară şi cîteva elemente din *caló* care au pătruns în vorbirea populară spaniolă, în special în andaluză. Se face distincţie între *caló* („langue des Gitans espagnols") şi *caló jergal* („argot de certaines professions"), între care au existat influenţe reciproce, în primul rînd de natură lexicală.

Numerele 192–193 sînt dedicate vieţii culturale, economice şi politice din două ţări hispano-americane, Argentina şi Paraguay. Remarcăm bibliografia selectivă de lingvistică referitoare la regiunea Río de la Plata (incluzînd, mai ales, lucrări recente) (p. 4–6), întocmită de B. Pottier.

Începînd din 1968, revista în discuţie publică o cronică a manifestărilor culturale catalane sub forma unor scurte prezentări, recenzii de cărţi şi interviuri cu personalităţi catalane reprezentative. Întregul număr 195 se ocupă de cultura catalană în general (analize de text, articole despre poezia şi proza catalană, despre artă) ; amintim utila contribuţie a lui Joan Dorandeu, *La langue catalane* (p. 30–37), o privire asupra poziţiei limbii catalane între limbile romanice, însoţită de o scurtă analiză a cîtorva trăsături fonetice şi o prezentare a dialectelor catalane.

Revista rezervă un spaţiu amplu prezentării de cărţi recent apărute.

Prin contribuţiile numeroase din domeniul lingvisticii şi al altor discipline umaniste, *Les langues néo-latines* se prezintă ca o utilă sursă de informare.

VALERIA NEAGU

Langue française, nr. 14/mai 1972, Larousse, Paris, 135 p.

Numărul 14, din mai 1972, al revistei „Langue française" are tema „linguistique, formation des enseignants et enseignement supérieur" şi este format din două părţi : prima este o analiză critică a rolului lingvisticii franceze în învăţămîntul superior şi în formarea celor care predau limba franceză, iar a doua o informare cu privire la predarea lingvisticii în cîteva U.E.R. (unités d'enseignement et recherche) din universităţile pariziene.

În articolul *Grammaire scientifique et grammaire pédagogique* (p. 6–31), Jean Dubois, care este şi responsabilul acestui număr, studiază raportul dintre aceste două concepte în practica predării limbii franceze, fiind de părere că diferenţa dintre norma predată şi performanţele reale ale vorbitorilor creşte mereu şi că deci aprecierea elevilor sau a studenţilor la examene nu se mai face în raport cu o

normă fundamentată ştiinţific. Această constatare implică necesitatea de a regîndi anumite concepte, de a face în aşa fel ca modelul de performanţă şi modelul pedagogic să se apropie. Ambiguitatea unor termeni, precum şi exclusivismul reciproc al anumitor şcoli lingvistice sînt de natură să îngreuieze această sarcină.

O altă piedică în calea concilierii gramaticii ştiinţifice cu cea pedagogică este determinată de faptul că Ministerul Educaţiei Naţionale acceptă o anumită normă oficială, impusă, direct sau indirect, prin concursuri de recrutare, examene de promovare etc.

Pentru a ilustra distanţa dintre o normă stabilită de multe ori cu un secol în urmă şi norma reală a vorbitorilor actuali de limbă franceză, Jean Dubois compară descrierea frazelor interogative în trei lucrări : gramaticile universitare semnate de R.-L. Wagner şi J. Pinchon şi, respectiv, de un colectiv condus de J.-Cl. Chevalier (gramatici a căror valoare nu o contestă) şi un studiu semnat de Daniel Coste de la CREDIF (Centre pour la Recherche et la Diffusion du Français), care se bazează pe un corpus de fraze înregistrate fără ştirea locutorilor, în condiţii de comunicare reale. În urma comparaţiei, autorul conchide că există diferenţe fundamentale, chiar o opoziţie, între norma oficială, definită de gramaticile şcolare, şi modelul de performanţă real al unor vorbitori nativi de limbă franceză (133 din cele 183 de întrebări cuprinzînd un adverb interogativ ar fi considerate incorecte de gramaticile normative).

Autorul precizează că ieşirea din impas nu poate fi realizată prin contopirea celor două tipuri de gramatici, ci prin delimitarea mai clară a caracteristicilor fiecăreia dintre ele. Gramatica pedagogică nu se poate confunda nici cu cea « ştiinţifică », nici cu amalgamul confuz care există azi. La rîndul ei, în momentul în care vrea să fie cu orice preţ pedagogică, gramatica ştiinţifică devine, aşa cum afirmă autorul în acelaşi timp dezamăgit şi ironic, o caricatură.

Articolul semnat de Claudine Normand, *De quelques notions fondamentales (sur un enseignement d'initiation à la linguistique)* (p. 32—44), se remarcă prin luciditatea şi spiritul critic cu care pune în discuţie anumite noţiuni care, deşi par locuri comune, se dovedesc ambigue de îndată ce sînt supuse unui studiu mai atent *(corpus, acceptabilitate, sistem, obiectul limbii* etc.*)*. Critica autoarei nu are un scop în sine, fiind un şir de întrebări pe care un pedagog cu experienţă a trebuit să şi le pună în activitatea de iniţiere în lingvistică a studenţilor.

Celelalte articole, Pierre Kuentz, *Rapports* (p. 45—56), un studiu al diferitelor rapoarte întocmite de juriile unor concursuri de recrutare, R.-L. Wagner, *L'enseignement de l'ancien français. Sa place dans le cursus d'études modernes* (p. 57—69), o pledoarie pentru un rol mai mare acordat francezei vechi, eventual în detrimentul latinei, Joseph Sumpf, *Les traits principaux de la tradition linguistique française* (p. 70—98), René Lagane, *Science de la langue et pédagogie dans l'oeuvre de Ferdinand Brunot* (p. 99—117), precum şi informaţiile privind programele de lingvistică din unele universităţi pariziene (p. 118—136) nu sînt lipsite de interes, dar privesc mai puţin dezvoltarea lingvisticii în general, fiind legate de multe ori de aspecte concrete ale organizării învăţămîntului în Franţa. De aceea nu le vom acorda un spaţiu mai larg.

În concluzie, această privire critică a unor personalităţi remarcabile ale lingvisticii franceze asupra rolului ştiinţei pe care o reprezintă în formarea generaţiilor viitoare dovedeşte actualitatea şi interesul larg de care se bucură problemele limbii, pledînd, dincolo de diversele şcoli şi curente, pentru o şi mai mare consolidare şi limpezire a lingvisticii ca ştiinţă.

VASILE COVACI

Sesiunea științifică a Institutului de lingvistică din București dedicată celei de-a XXV-a aniversări a Republicii (22—23 decembrie 1972)

Comunicări : Florența Sădeanu, *Modele contrastive spaniole-române* : analiză contrastivă a pronumelui relativ în limbile spaniolă și română prin trăsăturile distinctive ale pronumelor rom. *cine — care* și sp. *quien*. Metoda cea mai adecvată de cercetare este considerată analiza distribuțională a contextelor în care pot apărea cele două pronume.

Vasile Covaci, în *Corespondențe sintagmatice în franceză și spaniolă*, încearcă să stabilească sistemul de echivalare în limba română a sintagmelor din limba franceză care conțin verbe de mișcare. Se exemplifică prin verbul *aller* și, în urma analizei recțiunii verbale, rezultă 8 tipuri sintagmatice, care, prin combinație cu 12 contexte semantice, acoperă toate situațiile întîlnite în corpusul ales.

Laura Vasiliu, *Aspecte ale relevanței semantice într-o descriere sistematică a derivării (cu aplicare la sufixul românesc* ***-ar***) (vezi articolul publicat în prezenta fasciculă, p. 255—263).

Maria Iliescu, *Contribuție semantică la etimologia lexemului* ***cuvînt***. Pentru a putea decide ce etimon, *conventum* sau *conventus*, trebuie ales pentru românescul *cuvînt*, se recurge la analiza în seme a sensurilor celor două lexeme latine, ajungîndu-se la concluzia că trebuie să se opteze pentru etimonul *conventus*.

Gh. Chivu, *O normă a limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea* : ***câne, mâne, pâne***. Analizîndu-se limba textelor literare, a presei, a gramaticilor și a îndreptarelor ortografice dintre anii 1840 — 1900, se constată că forma *câne*..., caracteristică ariei nordice a teritoriului locuit de români, apare în gramaticile din Muntenia într-o perioadă de generalizare a normei muntene (cu anticiparea lui *i* în cuvinte de acest tip).

Mariana Costinescu, *Versuri necunoscute ale lui Dosoftei*. Activitatea de versificator a lui Dosoftei este completată prin prezentarea unor traduceri (*Acatistul* și *Paraclíserul Precistei*) care sînt considerate de autoare drept prelucrări ale unor traduceri anterioare păstrate în manuscrise și tipărituri mai vechi.

Aspazia și Corneliu Reguș, *Considerații cu privire la structura antroponimelor din documentele slavo-române*. Cercetarea antroponimelor (din punctul de vedere al structurii și al modului de denominație) din documentele slavone emise de cancelaria Moldovei la sfîrșitul secolului al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea servește la ilustrarea bogăției și varietății elementelor românești pătrunse în limba acestor documente.

Virgil Nestorescu, *Diftongul* ***ę̯a*** *în graiurile românești din Vidin* (*R. P. Bulgaria*). Avînd în vedere că aceste graiuri aparțin ariei de sud a graiurilor dacoromâne (Oltenia) și că migrarea românilor în această regiune a Bulgariei a avut loc în sec. al XVII-lea — al XVIII-lea, se consideră că diftongul *e̯a* era o realitate în limba română din acea vreme, ceea ce face necesară o revizuire a părerilor cu privire la dispariția sa în secolul al XVI-lea.

Viorica Florea, *Elemente de sistem în toponimie*. Se grupează materialul toponimic în funcție de raporturile de dependență lingvistică relevate la nivel lexical.

Dan Sluşanschi, ***Tener*** *şi* ***uetus*** *la Tibul. Notă asupra înnoirii vocabularului latin al vîrstelor omului*, propune o nouă datare (cu aproape o jumătate de secol mai devreme) a pătrunderii adjectivului *tener* în terminologia latină a vîrstelor omului.

Liana Lupaş, *Preverb şi prepoziţie în trimetrul tragic*. Se cercetează influenţa versificaţiei iambice asupra vocabularului tragediei greceşti prin analiza prepoziţiilor care pot servi şi drept preverb.

La discuţii au participat : acad. Al. Graur, Gh. Bolocan, I. Fischer, M. Iliescu, M. Marin, M. Sala, F. Sădeanu, Em. Vasiliu etc.

Monica Busuioc
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

Al XI-lea Congres al lingviştilor (Bologna, 1972)

A avut loc, între 28 august şi 2 septembrie 1972, la Bologna, în baza hotărîrii luate la congresul precedent, care a fost, cum se ştie, organizat, cu cinci ani mai înainte, în capitala ţării noastre. O comparaţie între aceste două manifestări ştiinţifice mi se pare cu atît mai potrivită, cu cît acelaşi organism (Comitetul Internaţional Permanent al Lingviştilor — CIPL) a fost iniţiatorul amîndurora, ajutat, bineînţeles, în fiecare caz aparte, de preşedintele şi secretarul general naţionali ai congresului respectiv.

În ce priveşte tematica, italienii, ca să zic aşa (de acord, fireşte cu CIPL-ul), au fost mai „moderni" decît noi, deşi lingvistica românească actuală are un număr mult mai mare de structuralişti, transformaţionalişti etc. decît cea italiană. (E o simplă constatare, care nu implică deloc şi o judecată de valoare.)

Iată lista temelor tratate în şedinţele plenare : 1. Universaliile lingvistice ; 2. Fonologia generativă ; 3. Trăsături semantice ; 4. Sociolingvistică şi schimbări lingvistice ; 5. Sistem gramatical şi sisteme juridice. Comunicările prezentate în aceleaşi zile, dar la ore diferite de ale rapoartelor, s-au încadrat, ca conţinut, foarte aproximativ şi cu deplină libertate pentru autorii lor, în tematica generală a şedinţelor plenare.

O inovaţie interesantă, care merită a fi menţionată, în speranţa (din partea mea !) că va fi adoptată de organizatorii congreselor viitoare, este renunţarea la raportorul unic : fiecare temă generală a avut cel puţin doi, de obicei însă trei sau patru. Trebuie arătat că nu-i vorba de un raport colectiv, ci de rapoarte individuale, ai căror autori s-au ocupat de un anumit aspect al temei, diferit de la unul la altul. În felul acesta, s-au putut prezenta toate sau cele mai importante aspecte ale temei studiate, ceea ce înseamnează oarecum epuizarea ei, cel puţin în linii mari. De aceea şedinţele plenare au durat cîte două ore şi, în general, au fost bine frecventate.

Nu strică să dau şi numele raportorilor (în ordinea cronologică a şedinţelor ; vezi mai sus). Pentru 1 : J. Greenberg, J. Kuryłowicz, E. Coseriu, J.H. Seiler ; pentru 2 : M. Halle, G.C. Lepschy, S.K. Šaumjan ; pentru 3 : L. Prieto, P. Kiparski ; pentru 4 : T. De Mauro, W. Labov, M.A.K. Halliday ; pentru 5 : G. Devoto, S. Pugliotti. Cum vedem, majoritatea copleşitoare a raportorilor o constituie lingviştii tineri, cunoscuţi toţi prin aderarea lor necondiţionată la curentele şi metodele lingvistice moderne.

Interesul cu care au fost urmărite şi ascultate rapoartele a rezultat, după părerea mea, în primul rînd din participarea congresiştilor la şedinţe şi la discuţii în legătură cu părerile emise

de raportori. Pe lîngă acest criteriu obiectiv ar putea fi menţionat şi unul subiectiv, care, ca atare, trebuie acceptat cu rezervă : valoarea rapoartelor, văzută de participanţi nu numai cu raţiunea, ci şi cu afectivitatea inevitabilă în asemenea împrejurări, precum şi competenţa aceloraşi participanţi în domeniul abordat de raportori. (Acest ultim amănunt dă explicaţia intervenţiilor mai numeroase sau mai puţin numeroase cu privire la expunerile audiate.) Şedinţa plenară cea mai reuşită a fost, ţinînd seamă de criteriile enunţate mai înainte, aceea consacrată sociolingvisticii şi schimbărilor lingvistice. Participarea congresiştilor a fost nu numai masivă, ci şi permanentă, în sensul că cel puţin 95 % au rămas tot timpul în sală şi la locurile lor. La fel de bogate au fost intervenţiile (10 sau 11). Cea mai puţin reuşită a fost şedinţa în care s-a vorbit despre semantică. (Aş putea adăuga pe a V-a, ultima, care s-a ţinut la Florenţa, dar condiţiile exterioare n-au fost favorabile : numeroşi congresişti plecaseră la casele lor ori au preferat să viziteze cel mai important centru artistic al Renaşterii.)

După mine, succesul şedinţei a IV-a şi insuccesul celei de a III-a (vezi mai sus) trebuie căutate mai ales, dacă nu chiar exclusiv, în obiectul temelor tratate. Sociolingvistica nu este o disciplină nouă. Ea are numai un nume nou. Ideile ei fundamentale se găsesc în lingvistica sociologică de pe vremuri (A. Meillet şi şcoala lui), în geografia lingvistică a lui J. Gilliéron etc. Sociolingviştii de astăzi le dezvoltă, complicîndu-le adesea fără necesitate şi făcîndu-le, la prima vedere, de nerecunoscut, ceea ce le dă un aer de noutate. Cît despre schimbările lingvistice (ar fi trebuit, poate, să spun schimburi lingvistice), atît din rapoarte, cît şi din discuţii, a rezultat că este vorba, în primul rînd de bilingvism, problemă iarăşi veche ,,de cînd lumea''. În schimb, semantica n-a izbutit încă să ajungă la dezvoltarea mai mult sau mai puţin modernă, în sensul dorit de protagoniştii ei, şi continuă să bîjbîie, căutîndu-şi drumul.

Înainte de a trece la alte aspecte ale acestei importante manifestări ştiinţifice, ţin să dau încă un detaliu privind inovaţiile ei de ordin organizatoric. Rapoartele şi comunicările primite în termen au fost tipărite în formă nebroşată (cca. 1300 p. in 8° mare) şi distribuite congresiştilor regulat înscrişi. Comitetul de organizare a fost foarte strict în ce priveşte data fixată pentru trimiterea comunicărilor. Aceeaşi exigenţă a manifestat-o şi la acceptarea lor (spre a fi prezentate şi, deci, publicate). Iarăşi o deosebire faţă de modul cum am procedat noi, românii, în 1967, fapt relevat, destul de indiscret, dar just, în rezumatul făcut în numele comitetului la sfîrşitul congresului.

Participarea românilor a fost importantă, atît cantitativ, cît şi, în general, calitativ vorbind. Cîţiva compatrioţi de-ai noştri se găseau deja în Italia (sau în altă ţară europeană apropiată), ceilalţi, majoritatea, au venit de acasă. Au fost bine primite comunicările tov. Al. Rosetti, G. Ivănescu, Tatiana Slama-Cazacu, Lucia Wald, Maria Manoliu-Manea. La cele mai multe au fost prezenţi peste 100 de auditori. Autorul rîndurilor de faţă a prezidat şedinţa plenară din ziua de 1 septembrie şi, în calitate de membru al CIPL-ului, a participat la trei şedinţe, precum şi la adunarea generală a acestuia (cu delegaţi din numeroase ţări care au fost reprezentate oficial acolo).

Foarte numeroasă a fost delegaţia sovietică : 22 persoane, cu 20 de comunicări. Acest fapt, precum şi elemente de natură diversă explică tratamentul deosebit de curtenitor aplicat vecinilor noştri de la răsărit. La şedinţa oficială de deschidere, un italian, cunoscător al limbii ruse, a vorbi de două ori pentru sovietici, iar la închidere, pe lîngă cinstea făcută lui B.A.B. Serebrennikov (membru în CIPL) de a prezida şedinţa plenară, preşedintele congresului, prof. G. Devoto, a rugat pe V.N.V. Iartseva, şeful delegaţiei, să adreseze cîteva cuvinte congresiştilor.

Mai puţin bine au mers lucrurile în legătură cu organizarea pur practică a congresului (primirea oaspeţilor, cazarea lor ş.a.). Amănuntul nu prezintă importanţă, iar nemulţumirile, neplăcerile etc., destul de numeroase, au fost, cu siguranţă, uitate, de cei care le-au suferit, foarte repede după începerea propriu-zisă a congresului. La aceasta a contribuit numărul mare de recepţii oferite de autorităţile locale (provinciale şi municipale) şi de cele universitare, la care

s-a adăugat o excursie de neuitat, în ciuda ploii, la Ravenna. M-am oprit și asupra acestei laturi de natură organizatorică pentru motivul că prof. G. Devoto, președintele Congresului, la ședința oficială de deschidere, a ținut să vorbească, în mod extrem de elogios, despre congresul din 1967 de la București, dîndu-l ca exemplu (d-sa a folosit termenul „model") în ce privește organizarea.

La sfîrșitul acestor însemnări, îmi vine, fără să vreau, în minte întrebarea : Congresul, prezentat destul de palid în rîndurile precedente, înseamnează un progres în evoluția disciplinei noastre? Stau serios la îndoială în darea răspunsului. Și aceasta, fiindcă nu dispun de elementele necesare pentru a-i judeca rezultatele. Sigur este că el nu poate fi considerat ca un regres. Simplul fapt că un număr impresionant de specialiști celebri sau cel puțin remarcabili s-au pronunțat, cu toată libertatea, asupra unor probleme de bază ale lingvisticii actuale constituie, cred eu, un cîștig. La acest aspect pozitiv se adaugă unul de natură personală, de relații de la om la om între lingviști, care, în ciuda aparențelor, are și un serios caracter științific. Îndoiala amintită crește mult, dacă mă refer la o impresie a mea, de astă dată strict subiectivă. Aprecierile de mai sus cu privire la rapoartele din ședințele plenare nr. 3 și 4 m-ar îndreptăți să cred că, în ciuda tematicii generale foarte moderne și a majorității raportorilor, de asemenea modernissimi, lingvistica așa-zisă tradițională se bucură, în tot ce are ea mai bun, de sufragiile unui număr covîrșitor de specialiști, care nu sînt totdeauna „bătrîni" sau „învechiți".

IORGU IORDAN

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Căsuţa poştală 2001—telex 011631, Bucureşti, Republica Socialistă România,* sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adressés à ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Boîte postale 2001 — telex 011631, — Bucarest, Roumaie,* ou à ses représentants à l'étranger.

ALBANIE, **Ndërmarja Shtetetrore E.**, Tregëtimit Të Librit, Tirana ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Deutscher Buch-Export-und-Import**, Leninstrasse 16, Leipzig, C, 1 ;

RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon Sagner**, B.P. 68, München 34 ; **Reise und Verkehrsverlag** Hönigwiesenstrasse, 25, 7 Stuttgart-Veihigen ; **Zumsteins Landkartenhaus**, Liebherrstrasse, 5, 8 München 22 ;

RÉPUBLIQUE ARABE UNIE, **Dar El Tahrir et Publishing**, 21 Kasr el Ni St. (Dar el Shark Bookshop) Cairo ;

AUTRICHE, **Globus Buchvertrieb**, Salzgries 16, Wien I ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 5, Place St. Jean, Bruxelles ; **Librairie Claeys-Verheughe** ; 8, Volderstraat Gand : **Maison de Langues Vivantes**, 65, rue du Midi, Bruxelles : **Office International de Librairie**, 30, Av. Marnix, Bruxelles 5 : **Vrander Editeur**, 10, Munstraat, Louvain ;

BULGARIE, **Hemus**, Pl. Slaveikov, 11-Sofia ;

CANADA, **Canadian Slavic Studies Loyola Colege**, Montréal 262 ; **Librairie Lidec Inc.**, 1083 Van Home, Montréal ; **Panonia Books**, 2, Spadina Road, Toronto 4, Ontario ;

CHINE, **Waiwen Shudian**, B.P. 88, Pékin ;

COLOMBIE, **Libreria Karl-Bucholz**, Av. Jimenez 8—40, Bogota ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE POPULAIRE DE CORÉE, Chulpanmul ;

CUBA, **Cubartimpex**, P.O. Box 6540, La Habana ;

DANEMARK, **Munksgaard**, 6 Norregade, Copenhagen K. ;

ESPAGNE, **Libreria Bucholz**, Paseo de Recoletos, Madrid : **Libreria Cientifica General**, Preciados no. 48, Madrid 13 ;

ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE, **Angelescu Book Service**, 3645, Burham Street Detroit 24, Michigan ; **American Chemical Society**, 1155, Sixteenth Street, NW, Washington DC 20036 ; **Fam Book Service**, 69, Fifth Avenue Suite 8 F, New York, 10003, N.Y. ; **Albert Phiebig**, P.O. Box 352, White Plains N.Y. 10602 ; **Richard Able and Company, Inc.**, Portland Oregon 97208, P.O. Box 4245 ; **Maxwell Scientific International Inc.**, Fairview Park, Elmsford, New York 10523 ; **Steckert &Hafner**, 31, East 10th Street, New York 10003 ; **Frankin Square-Subscription Agency**, Teaneck (New Jersey 07666) ; **Mc Graw-Hill Book Company**, 330, West 42nd Street, New York, N.Y. 10036 ; **Moore-Cottrell Subsc. Agency**, North Cohocton, New York 14868 ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirijakauppa**, Postfach 10128, Helsinki 10;

FRANCE, **Eyrolles Editeur**, 61, Bd. St.-Germain, Paris 5-e ; **Librairie de l'enseignement technique** (Stand permanent des livres techniques et scientifiques roumains), 61, Bd. St.-Germain, Paris, 5-e ; **Département étranger Hachette**, 79, Bd. St.-Germain, Paris 6-e ; **Librairie Joseph Gibert**, 20—30, Bd. Saint-Michel, Paris 6-e ;

GRANDE-BRETAGNE, **Bailey Bros & Swingfen Ltd.**, Warner House 48, Upper Thames Street, London E.C. 4 City 6521 ; **Blackwell's Foreign Department**, Broad Street, Oxford ; **Central Books Ltd.**, 37, Grays Inn Road, London W.C.1 ; **Collet's Holdings Ltd.**, Denington Estate, London Road, Wellingborough Northans ;

HONGRIE, **Kultura**, Fö utca 32, Budapest, 1 ;

ISRAËL, **Heiflepac Ltd.**, 11, Arlosorov St., Haïfa, ; **Lepac Ltd.**, 15, Rambam St., Tel-Aviv ; **Lotus Ltd.**, Achad Kaam St., Tel-Aviv ;

ITALIE, SO, CO, LIB, RI, **Export-Import**, Piazza Margana 33, Roma ;

JAPON, **Maruzen Ltd.**, 6 Tory Michome, Nihombashi, Tokio ; **Nauka Ltd.**, Imp. Departm., 30—19 Minami Ikebukuro 2, Chome, Toshima-Ku, Tokyo ;

MEXIQUE, **Editorial Grijalbo S.A.**, Apartado 28568, Mexico, 17, D.F. ;

MONGOLIE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

NORVÈGE, **Norsk Bokimport**, Postboks 3267, Oslo ;

PAYS-BAS, **Antiquariat Junk**, Walderstraat 10, Lochem : **Boekhandel Pegasus**, Leidsestraat 25, Amsterdam ; **Intertaal**, Van Baerlesstraat 150, Amsterdam Zuit ; **Meulenhoff**, Beulingstraat 2, Amsterdam C ; **Swets & Zeitlinger**, Keizersgracht 471—487, Amsterdam ;

POLOGNE, **Ars Polona**, Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa ;

PORTUGAL, **Libreria Bucholz**, Avenida Libertade, Lisboa ;

SUÈDE, **C. E. Fritze**, Fredgatan 2, Stockholm 16 ;

SUISSE, **Librairie Payot**, 1, Rue de Bourg, Ch-1002, Lausanne ; **Librairie Rousseau**, 36, Rue Jean-Jacques Rousseau, Genève ; **Pinkus & Co.** Froschaugasse 7, Zürich I ;

TCHÉCOSLOVAQUIE, **Arta**, Ve Smerckach 30, Praha I ;

U.R.S.S. **Mejunarodnaia Kniga**, Moscou C. 200 ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba**, 32, Hai Ba Trung, Hanoi ;

YOUGOSLAVIE, **Forum**, V. Misica, 1, Novi Sad : **Jugoslovenska Knjiga**, Terazije, 27, Beograd ; **Libertatea**, Z. Zrenjanina, 7, Pancevo ; **Prosveta**, Terazije 16 I, Beograd.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1972 (XXIII)

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1973 (XXIV)

I.P.I. c. 2808

Lei 20

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXIV
4
1973

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

4 STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE • XXIV • 1973

Adresa comitetului de redacţie : Adresse du comité de rédaction :

Bucureşti 22, I. C. Frimu 22, tel. 50.76.90.

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sector VI, Bucureşti

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

4 — XXIV — 1973

SUMAR

MISCELLANEA

MARIUS SALA

EVOLUŢIA GRUPURILOR LATINEŞTI *ct* ŞI *cs* ÎN ROMÂNĂ

Transformările suferite de grupurile latineşti *ct* şi *cs* în limba română nu au legătură cu substratul, cum s-a susţinut adesea. Ele se explică prin criterii interne (reducerea unor distincţii fonologice în poziţie implozivă), la fel ca transformările suferite de aceleaşi grupuri în Romania occidentală. Pentru grupul latinesc [*ks*] sînt admise două tratamente, [*ps*], [*s*], în funcţie de apartenenţa implozivei [*k*] la o silabă accentuată sau neaccentuată.

1. Transformarea lat. *ct*, *cs* > rom. *pt*, (*p*)*s* este unul dintre fenomenele cele mai discutate din fonetica istorică a limbii române. Se poate afirma că în legătură cu această transformare s-au exprimat toţi lingviştii români sau străini care s-au ocupat de felul cum a evoluat latina din provinciile dunărene ale imperiului roman.

Aducem din nou în discuţie această mult controversată evoluţie fonetică fiindcă, în timpul din urmă, ea a fost evocată în unele lucrări de lingvistică romanică, nefolosite în marea lor majoritate de lingviştii români. Este vorba de lucrări de fonetică sau fonologie diacronică romanică în care este analizat şi tratamentul grupurilor [*kt*], [*ks*] din latină transmise limbilor romanice. În cele mai multe dintre aceste lucrări este amintită şi situaţia din română. Ne referim la manualul de lingvistică romanică al lui H. Lausberg (*Lingüística románica*), la cartea lui H. Weinrich (*Phonologische Studien zur romanischen Sprachgeschichte*) şi la contribuţiile lui Sándor Kiss (*Les transformations de la structure syllabique en latin tardif*, Debreţin, 1972) şi E. de Bustos (*Estudios sobre asimilación y disimilación en el ibero-románico*, Madrid, 1960). La acestea pot fi adăugate alte lucrări în care este discutată evoluţia celor două grupuri consonantice numai în Romania occidentală, dar dintr-o perspectivă identică cu cea a lucrărilor amintite mai sus. Este vorba de amplul articol al lui G. Straka consacrat evoluţiei fonetismului francez (*L'évolution phonétique du latin au français sous l'effet de l'énergie et de la faiblesse articulatoires* în *TraLiLi* II, 1964, 1, p. 17—98), precum şi de articolele lui B. Malmberg consacrate fonetismului principalelor limbi romanice sau fonetismului spaniol reunite recent într-un volum (*Phonétique générale et phonétique romane*, Haga, 1972).

Pornind de la aceste studii recente care se referă la domeniul occidental al Romaniei şi analizîndu-le pe cele mai vechi consacrate situaţiei din română am ajuns la unele concluzii noi, prezentate în expunerea care urmează.

2. În lucrările de fonetică istorică a limbii române de pînă acum s-a insistat asupra faptului că româna ocupă o poziţie aparte între celelalte limbi romanice, fiind singura în care a fost înregistrată evoluţia lui [*k*] la [*p*] în grupurile latineşti aici în discuţie. La fel ca în alte cazuri, această situaţie oarecum specială a românei a fost explicată prin factori externi: substrat (O. Densusianu, I.-A. Candrea, S. Puşcariu, O. Nandris, C. Poghirc, M. Bartoli, W. Meyer-Lübke, H. Barić, Vl. Georgiev, P. Naert) sau influenţă grecească (Al. Rosetti, H. Lausberg). Singura explicaţie de natură internă a fost dată de Iorgu Iordan (*Introducere în lingvistica romanică*, Bucureşti, 1957, p. 299—301), care, discutînd situaţia acestor grupuri în Romania, consideră că avem a face cu o asimilare parţială, fără nici o legătură cu substratul. În aceeaşi ordine de idei poate fi amintit G. Mohl (*Introduction à la chronologie du latin vulgaire*, Paris, 1899, p. 315—316), care crede că rom. [*pt*] s-ar fi dezvoltat dintr-o pronunţare dialectală italică, care ar fi pătruns în latina vulgară şi s-ar fi generalizat în Italia în momentul cuceririi Daciei. Tot prin latină explică fenomenul şi J. Ulrich (*ZRPh* XXI, 1897, p. 235—236) : *fapt* provine din *factus* în urma unei pronunţări greşite a lui *ct* din latină după modelul lui *lactuca* = *lattuca*, *scrittus* = *scriptus* ; deci *ct* = *tt*, pe de o parte, şi *tt* = *pt*, pe de altă parte. Atît părerea lui Mohl, cît şi cea a lui Ulrich au fost sever criticate de Densusianu, *Hlr* I, p. 27—28.

O primă consecinţă a explicaţiei prin substrat a fost faptul că evoluţia din română a fost comparată cu evoluţia aceloraşi grupuri latineşti din albaneză şi mai puţin cu situaţia din restul Romaniei. Din această cauză, cele mai multe studii de fonetică istorică românească au căutat să găsească diverse paralelisme între evoluţia lat. [*kt*], [*ks*] în română şi în albaneză. Astfel, s-a remarcat că acestor grupuri le corespund în română [*pt*], respectiv [*ps*] sau [*s*] (existenţa celor două tratamente [*ps*] şi [*s*] a fost mult discutată) : lat. *pĕctus* > rom. *piept*, lat. *coxa* > rom. *coapsă*, lat. *frixit* > rom. *fripse*, lat. *maxilla* > rom. *măseauă*. În albaneză lucrurile sînt mai complicate. Lat. [*kt*] are două reflexe în funcţie de natura vocalei precedente : [*it*] şi [*ft*]; primul reflex apare după *a* şi vocale prepalatale (alb. *dreite* < lat. *directus*, alb. *traitoj* < lat. *tractare*), iar al doilea în celelalte cazuri, inclusiv la iniţială de cuvînt (alb. *luftë* < lat. *lucta*, alb. *troftë* < lat. *tructa*, alb. *ftua* < lat. *cotoneum*). Tot două reflexe are şi lat. [*ks*] : [*š*], cel mai frecvent (alb. *ashung* < lat. *axungia*, alb. *frashër* < lat. *fraxinus*, alb. *lëshonj* < *lat. laxare*) şi [*fš*], care apare în cîteva cuvinte (alb. *kofshë*, *koshë* < lat. *coxa*, alb. *lafshë*, *lash* < lat. *laxa*, alb. *mendafshë*, *mëndafsh*, *mëndash* < lat. *metaxa*).

Apropierile dintre română şi albaneză au fost urmărite pe mai multe planuri. Unii (Bartoli, Densusianu, Candrea, Puşcariu, Naert) au încercat să arate că transformarea din română a avut loc prin etape intermediare, dintre care unele ar fi atestate în albaneză. Etapele intermediare presupuse de lingviştii citaţi nu sînt aceleaşi. Densusianu, *Hlr* I, p. 26—27, urmîndu-l pe Bartoli, a presupus ca fază intermediară între [*kt*], [*ks*] şi [*pt*], [*ft*], [*ps*],

[*fš*] o pronunţare $*\chi^t$, $*\chi^s$, la care s-ar fi ajuns datorită contactului latinei cu ilira. În sprijinul acestei ipoteze este adusă existenţa în vechea venetă a grupurilor consonantice *χt*, *ht*, *χs*, *hs* în loc de *ct*, *cs*. Un punct de vedere asemănător are Lausberg (*Ling. rom.* I, § 431, 440), care presupune fazele *kt* > *χt*, > *φt*> *pt*, respectiv *ks* > *χs* > *φs* > *ps* (pentru stadiul *χt*, *χs*, el invocă influenţa greacă). Candrea, *Cons.*, p. 83, 88, presupune evoluţia [*kt*] > *[*ht*] >*[*ft*] >[*pt*], [*ks*] > *[*hs*] >*[*fs*]>[*ps*]; albaneza s-ar fi oprit la stadiul [*ft*], [*fs*], în timp ce româna a ajuns la [*pt*], [*ps*]. Aproximativ acelaşi lucru îl susţine şi Puşcariu (*LR* II, p. 214) atunci cînd recomandă să se compare transformarea în discuţie cu transformările şi înlocuirile pe care le putem constata în alte limbi sau în alte epoci în română. (Mai înainte, v. *DR* IV, 1924—6, p. 1344, acelaşi Puşcariu credea că a existat numai faza intermediară **ft*, **fs*, care ar fi marcată pentru română prin fonetismul *coafsă* din Psaltirea Scheiană. Cf. însă Densusianu, *Hlr* II, p. 43, care consideră că o astfel de interpretare este temerară dacă o folosim ca indiciu al unui tratament suferit de [*ks*] în română.) Pentru faza **h* (**ohto*), Puşcariu aminteşte exemple ca tc. *baht* > rom. *baftă*, v. sl. *pochotŭ* > bg. *pofta*, rom. *poftă*, arom. *ahtare* < lat. **actare*, deşi admite şi posibilitatea eliminării acestei faze şi deci [*k*] să fi devenit direct [*f*], aşa cum s-a întîmplat în Italia meridională, unde gr. νύκτα, ὀκτώ au devenit *nifta*, *oftó*, şi ca din acest [*f*] să fi rezultat [*p*]. Pentru această fază [*ft*] anterioară lui [*pt*], Puşcariu (*loc. cit.*) aduce exemple din albaneză şi din unele dialecte germane, la care adaugă etimologia rom. *zdrapţi*, care, după Petrovici (*DR X*, 1943, p. 257), ar proveni din sl. **Zdravĭcĭ* >**zdrafţi*.

P. Naert (*Acta linguistica* II, 1940—1941, p. 247—257) presupune următoarea evoluţie : [*k*]> [χ] >*w* afonic>*f* labil afonic>*p*, bazîndu-se pe situaţia din limbile nordice unde aceste faze sînt atestabile.

Contra ideii existenţei unor stadii intermediare s-au pronunţat Graur—Rosetti, *BL* III, 1935, p. 68—70 ; Rosetti, *BL* XI, 1943, p. 124—126, şi, mai recent, Nandris, *Phon. hist.*, p. 260, care consideră că am avea a face cu o substituţie fonetică.

Alţii (Densusianu, Puşcariu, Meyer-Lübke, Candrea, Nandris), pornind tot de la albaneză, au căutat să stabilească şi pentru română ca pentru albaneză, reguli de evoluţie care să ţină seama de accentul de intensitate. Densusianu (*Hlr* II, p. 437 ; *Grai şi suflet* VII, 1937, p. 271—274) şi Puşcariu (*WJb.* XI, 1904, p. 10—12 ; *DR* IV, 1924—1926, p. 1343—134 ; *DR* I, 1920, p. 425) aprobat de Meyer Lübke (*Studi rumeni* IV, p. 1—2) şi de N. Jokl (*Revue internationale des études balkaniques* II , 1936, p. 58—71), susţin că a existat un paralelism între evoluţia lui [*kt*] şi cea a lui [*ks*] şi anume, după cum [*ks*] s-a redus la [*s*] înainte de accent, tot aşa şi [*kt*] s-ar fi redus la [*t*]. Această regulă a transformării lui [*kt*] creează o serie de excepţii (*cuptor*, *coptură*, *făptură*, *lăptucă*, *săptămînă*), pentru care trebuie să se găsească explicaţii particulare (*coptură* şi *făptură* sînt apropiate de *copt* şi *fapt*, *lăptucă* şi *săptămînă* sînt puse în legătură cu *lapte* şi *şapte*). Spre deosebire de Densusianu, Puşcariu şi Meyer-Lübke, Candrea (*Cons.*, p. 83—85) şi Nandris (*Phon. hist.*, p. 166—167) ţin seama de accent numai în cazul grupului [*ks*]. În sfîrşit, Graur—Rosetti, *BL* III, 1935, p. 74, nu acceptă influenţa accentului nici în cazul evoluţiei grupului [*ks*], părere însuşită de Bartoli (*Archivio Glottologico Italiano* XXVII, p. 209 urm.).

Vezi şi Graur—Rosetti, *BL* IV, 1936, p. 182—186. Conform acestei păreri, [*ks*] a dat în toate cazurile [*s*] în română ; exemplele cu *ps* de tipul *frapsin*, *coapsă*, *toapsec* sînt explicate ca reacţie la tendinţa de asimilare a lui [*k*] la *s* următor (de remarcat că această reacţie nu s-a produs în nici un caz cînd [*ks*] era urmat de accent), iar formele de perfect de tipul *fripse*, *coapse*, *înfipse* şi *supse* sînt refăcute după participiul în *-t* (pentru detalii mai ample, vezi mai jos).

În sfîrşit, n-au lipsit nici cei care au susţinut că tratamentul din română ar fi fost în funcţie de natura vocalei precedente. K. v. Ettmayer (*Beihefte zur ZRPh* XXVI, p. 9—10) crede că am avea [*kt*] > [*pt*] după o vocală labială (*noapte*), în timp ce [*kt*] s-ar fi palatalizat după o vocală palatală (**dreit*). Ulterior **dreit* > *drept* sub influenţa lui *noapte*, *opt* etc., întrebuinţate mai frecvent. Surprinzător e faptul că Meyer-Lübke (*ZRPh* XLV, 1925, p. 646 ; *Rumänisch und romanisch*, Bucureşti, 1930, p. 2—3) acceptă această explicaţie, combătută pe bună dreptate de Graur—Rosetti, *BL* III, 1935, p. 67.

O analiză amănunţită a diverselor păreri pînă în urmă cu trei decenii există la Graur—Rosetti, *BL* III, 1935, p. 64—84 ; *BL* IV, 1936, p. 182—186 ; *BL* V, 1937, p. 218—221 ; Rosetti, *BL* VII, 1939, p. 184—185 ; *BL* XI, 1943, p. 124—126.

Explicaţiile date pînă în prezent pentru situaţia din română (vezi şi G. Ivănescu, *Buletinul Philippide* II, 1935, p. 144—145, care crede că transformarea *ct* > *pt* trebuie pusă în legătură cu particularităţile antropologice — conformaţia organelor articulatorii — ale poporului român) se încadrau în modul de abordare a problemei din lingvistica romanică din acea epocă. La fel ca în cazul românei, pentru a explica situaţia din italiană, franceză, provensală, catalană, spaniolă şi portugheză, pentru a nu cita decît limbile amintite mai des în diversele lucrări, se apela la influenţa substratului. Începînd cu Ascoli şi pînă la W. v. Wartburg, transformarea lat. [*kt*] în [*it*] din limbile romanice occidentale, cu excepţia italianei şi sardei, care prezintă stadiul [*tt*], a fost pusă de mulţi lingvişti pe seama substratului celtic. Părerile au fost împărţite, aşa cum rezultă din prezentarea de ansamblu dată de F. H. Jungemann, *La teoría del sustrato y los dialectos hispáno-romances y gascones*, Madrid, 1955, p. 205—226. Cei care admit influenţa substratului celtic caută să stabilească adesea şi etapele intermediare ale trecerii de la [*k*] la [*i*], aşa cum s-a procedat şi pentru română.

3. Spre deosebire de lucrările menţionate pînă în prezent, în studiile mai recente amintite la începutul acestei contribuţii ideea de bază este că pentru explicarea tratamentului grupurilor latineşti [*kt*], [*ks*] din limbile romanice nu este necesară invocarea influenţei substratului. Evoluţia acestor grupuri în Romania poate fi explicată prin criterii interne, ca un fenomen care a afectat o consoană aflată într-o poziţie slabă şi anume în poziţie implozivă. Această „slăbiciune" a poziţiei implozive a fost subliniată atît de teoria informaţiei (vezi Malmberg, *Phon. gén. et rom.*, p. 281—286), cît şi de fonetica tradiţională (vezi Straka, *TraLiLi* II, 1964, p. 22).

În explicarea situaţiei din limbile romanice s-a pornit de la latină, unde s-a constatat o evidentă tendinţă de reducere a diverselor grupuri

consonantice. Kiss, *Str. syll.*, p. 70, subliniază că, în ciuda diversităţii tratamentelor pe care le prezintă grupurile consonantice interioare, se poate constata în latina tîrzie o tendinţă de evoluţie comună, care poate fi definită ca o reducere a părţii implozive a grupurilor. Această reducere are o gamă întreagă de variante : ea se întinde de la limitarea posibilităţilor distinctive la dispariţia parţială sau completă. În alţi termeni, ea poate să se realizeze în „sistemul" consoanelor folosite ca implozive, ceea ce echivalează cu reducerea posibilităţilor de selectare, sau poate atinge lanţul, ceea ce înseamnă reducerea numărului de foneme ale cuvîntului. Kiss, *Str. syll.*, p. 70 — cf. şi Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, 1963, § 127 — precizează că începînd din sec. II-III se generalizează în tot imperiul roman tendinţa de eliminare a consoanelor finale de silabă. Pentru anumite combinaţii, rezultatul romanic este în cele din urmă o silabă deschisă : în Romania occidentală, [*pt*] şi [*ps*] ajung la [*t*], [*s*] (lat. *septem* > port. *sete*, sp. *siete*, cat., prov., v. fr. *set* ; lat. *ipse* > port. *esse*, sp. *ese*). Uneori, la această silabă deschisă se ajunge abia peste cîteva secole : astfel, în ciuda unei foarte puternice tendinţe din latină, nazalele preconsonantice vor rămîne stabile, în afară de franceză, care le va pierde după ce au nazalizat vocala precedentă.

Pornind de la observaţia că în multe cazuri implozivele rezistă la tendinţele de evoluţie din latină, Kiss, *Str. syll.*, p. 71, crede că Romania se poate împărţi în două mari arii : una în est, formată din italiană, română şi sardă, în care este tolerată oclusiva în poziţie implozivă, şi alta în vest, care nu admite ocluziva în această poziţie. În prima arie, oclusivele finale de silabă rămîn, dar posibilităţile de selectare a lor sînt limitate (observaţie făcută anterior de Malmberg, *Phon. gén. et rom.*, p. 338, cu privire la italiană). În italiană şi sardă, această limitare se realizează prin asimilarea totală a primului element: [*pt*] şi [*kt*] se confundă în [*tt*] (lat. *septem* > it., sard. log. *sette*, lat. *noctem* > it., sard. log. *notte*) ; [*ps*] şi [*ks*] în [*ss*] (lat. *ipsum* > it. *esso*, sard. *issu* ; lat. *fraxinum* > it. *frassino* ; cf. sard. log. *frassu*). Pentru exemplele româneşti, unde a fost selectat [*p*] (*şapte*, *noapte*, *frapsin*), vezi mai jos 4. Cît priveşte al doilea tratament din Romania, cel caracteristic limbilor occidentale, el constă mai ales în eliminarea oclusivelor finale de silabă, care se transformă în elemente cu o pronunţare mai deschisă ; această schimbare este de cele mai multe ori un pas spre deschiderea completă a silabei şi ea implică uneori o confuzie cu alte foneme. Luînd pentru exemplificare grupurile [*kt*], [*ks*], care ne interesează, se poate constata că elementul palatal [*i*] rezultat din [*k*] nu se pierde de la început (se păstrează în portugheză înainte de [*t*], iar în provensală înainte de [*t*] şi [*s*] : lat. *lactem* > port. *leite*, prov. *lait*, lat. *coxa* > prov. *cuoissa*), dar el va sfîrşi prin a se combina cu vocala precedentă în franceză (fr. *fait*) şi cu consoana următoare în spaniolă (v. Malmberg, *Studia linguistica* XV, 1961, p. 88 : - *i̯/t* > -/*tʃ* în sp. *leche* < lat. *lactem*), rezultatul fiind în amîndouă cazurile din urmă eliminarea grupului consonantic. Ideea de înrudire structurală între tratamentul oriental şi cel occidental al oclusivelor finale de silabă a fost subliniată înaintea lui Kiss de Weinrich, *Studien*, p. 229, şi Malmberg, *Phon. gén. et rom.*, p. 345. Acceptînd această înrudire structurală între Romania de est şi cea de vest, care are avantajul de a fi valabilă pentru un număr mai mare de situaţii, nu mai este nevoie să împărţim Romania după tratamen-

tul „palatal" (în vest) și „labial" sau „velar" (în est) al consoanelor, așa cum recomandă Rosetti, *ILR*, p. 127, și Lausberg, *Ling. rom.* I, § 433.

Recunoaștem în explicațiile lui Kiss influența teoriilor lui Martinet și Malmberg cu privire la limitarea posibilităților fonologice în poziție implozivă, o „tendință generală" care există în limbi foarte diferite (cf. titlul sugestiv al capitolului din Martinet, *Econ.*, p. 326 : „Trois tendances générales du consonantisme"). Această tendință se manifestă sub forme diferite : în slavă toate silabele devin deschise la un moment al istoriei ei (cf. Martinet, *Econ.*, p. 349, capitolul „Les syllabes ouvertes du slave commun") ; franceza încearcă să se debaraseze de toate consoanele finale de silabă, fără să ajungă să realizeze acest lucru (cf. Martinet, *Econ.*, p. 326, 349—350, și Straka, *TraLiLi* II, 1964, p. 49—56, cu numeroase exemple). Este meritul lui Malmberg (vezi mai ales *Phon. gén. et rom.*, p. 343—348, 301—342, 281—286, 152—176) de a fi subliniat în lucrările sale cum se manifestă în limbile romanice occidentale această tendință generală. În analiza sa, el acordă o deosebită importanță spaniolei—pentru această limbă vezi și *op. cit.*, p. 389—404, 405—413, 421—438 — care ilustrează foarte bine prin evoluția sa acțiunea tendinței de deschidere a silabelor și de generalizare a silabelor simple de tipul PA/PA. Malmberg aduce în discuție și numeroase fapte din variantele actuale ale spaniolei, care repetă, fără să mai fie vorba de o influență a substratului, evoluția unor grupuri consonantice latinești : *doctor* > *doitor*, *doutor*, *carácter* > *caráiter*, *padre* > *paire* etc. În toate aceste cazuri avem a face cu reducerea elementului imploziv, ca urmare a acțiunii tendinței generale amintite mai sus.

La rezultate asemănătoare privind evoluția consoanelor implozive din franceză ajunge Straka, *TraLiLi* II, 1964, p. 17—98. El observă că în evoluția francezei a fost dominantă slăbirea consoanelor implozive, ca efect al slăbirii articulării, fenomen caracteristic pentru această poziție ; sub efectul acestei slăbiri articulatorice, toate consoanele s-au deschis spontan și pe etape și în multe cazuri au sfîrșit prin a dispărea complet. În legătură cu transformarea care ne interesează, Straka presupune existența unei faze [χt] înainte ca grupul [*kt*] să fi devenit [*it*]. Spre deosebire de W. Meyer-Lübke și de W. v. Wartburg, care pun această transformare în legătură cu substratul, Straka (*op. cit.*, p. 79) observă că este foarte probabil ca ocluziva velară de la finala de silabă să fi slăbit prin simplul fapt că ea era implozivă (alături de [*k*] înainte de [*t*] pot fi amintite alte cazuri de deschidere a lui [*k*] și [*g*] înaintea oricărei consoane și, fără îndoială, în cursul aceleiași epoci : lat. *lacrima* > fr. *lairme*, lat. *flagrare* > fr. *flairer*, lat. *laxare* > fr. *laisser*). În consecință, influența pronunțării galice și a bilingvismului a putut numai accelera această slăbire în raport cu alte consoane implozive.

În sfîrșit, menționăm contribuția lui Bustos Tovar, amintită la începutul acestui articol, care, pornind de la situația din spaniolă și invocînd alte fapte, ajunge la concluzii asemănătoare cu privire la rolul substratului în evoluția grupurilor aici în discuție. Bustos Tovar observă că oclusiva velară surdă în poziție implozivă a slăbit și a devenit o fricativă [*g*] printr-o asimilare parțială la vocala precedentă (astfel explică Bustos Tovar și situația din albaneză, unde fricativa precedată de o vocală labială a ajuns la o fricativă labio-dentală: *luftë* < lat. *lucta* și s-a vocalizat în celelalte cazuri *dreit* < lat. *directus*). Acest sunet era instabil, atît prin

natura articulaţiei sale, cît şi prin poziţia sa în silabă, şi de aceea a fost supus unor transformări care pot fi reunite în două mari grupuri, în funcţie de natura articulatorie a consoanei următoare şi de influenţa pe care aceasta o exercită asupra evoluţiei fricativei. În prima categorie intră asimilările parţiale sau totale, iar în a doua cazurile de vocalizare a implozivei. Ţinînd seama de gradul de acţiune a explozivei asupra implozivei precedente, Bustos Tovar distinge trei soluţii în cadrul Romaniei: soluţia din italiană şi română, în care influenţa este minimă, soluţia galo-romanică [*it*], în care influenţa este medie, şi soluţia spaniolă [*i̯t* > *č*; *i̯s* > *š*], în care influenţa este maximă. Deosebirile de tratament dintre diversele idiomuri romanice nu se datoresc substratului, ci se explică prin influenţa mai mare sau mai mică pe care a doua consoană a grupului a exercitat-o în întreaga evoluţie, influenţă care este, pe de o parte, în strînsă legătură cu natura articulatorie a consoanei următoare şi, pe de alta, cu atitudinea generală a fiecărei limbi faţă de explosivă. Şi Bustos Tovar, la fel ca Malmberg (*Phon. gén. et rom.*, p. 405—413, 301—342, 152—176, 421—438), aduce ca sprijin al tezei antisubstratiste numeroasele cazuri de vocalizare a consoanelor implozive existente în dialectologia hispanică. Tratamentul din fazele vechi ale spaniolei şi transformările care se produc azi în diversele graiuri spaniole sînt unul şi acelaşi proces.

4. Pornind de la studiile analizate la **3.**, în care este discutată evoluţia grupurilor [*kt*], [*ks*] în limbile romanice, uneori cu referinţe la limba română, putem privi dintr-o altă perspectivă situaţia din română. Se poate presupune şi pentru română un proces fonologic asemănător cu cel din restul Romaniei, şi anume că şi în română a existat tendinţa de reducere a distincţiilor în poziţie implozivă care a caracterizat întreaga evoluţie a fonetismului latin la limbile romanice şi care a avut ca rezultat final, în cazul altor grupuri consonantice, pierderea elementului imploziv.

Datorită poziţiei implozive în care se afla, [*k*] din grupurile aici analizate avea o poziţie slabă, fapt care a permis ca el să fie asimilat de consoana următoare. Transformarea din română a fost interpretată ca o simplă asimilare încă de R. Jakobson (în „Proceedings of the third International Congress of Phonetic Sciences", Gand, 1939, p. 37), interpretare acceptată imediat de Rosetti, *BL* VII, 1939, p. 184—185, deşi în lucrările D-sale ulterioare nu mai apare. Interpretarea lui R. Jakobson, valabilă şi pentru situaţia din graiurile dacoromâne, unde întîlnim [*p*] pentru [*k*] în grupurile consonantice [*kt*], [*ks*] : *doptor* (Bihor : D. Şandru, *BL* IV, 1936, p. 131), *optober* (Almaj : D. Şandru, *BL* V, 1937, p. 141), a fost admisă şi de Martinet, *Econ.*, p. 75, ca una dintre sugestiile care trebuie reţinute ca valabile din teoria binarismului. Nu aceeaşi este părerea lui Malkiel, *Romance Philology* X, 1957, p. 361, care în recenzia la cartea lui Martinet exprimă rezerve cu privire la această interpretare a lat. *lactem* > rom. *lapte*. Am acceptat şi noi — vezi Sala, *Contr. fon. ist.*, p. 147 — ca explicaţie valabilă interpretarea dată de R. Jakobson.

Soluţia diferită aleasă de română nu are legătură cu substratul, aşa cum au considerat cei mai mulţi pînă în prezent şi cum am crezut chiar noi (Sala, *Contrib. fon. ist.*, p. 147). Româna face parte din aria orientală a Romaniei, în care la finala implozivă sînt admise oclusive, cu precizarea importantă că în cazul grupurilor [*kt*], [*ks*], această oclusivă este identică

cu oclusiva din grupurile [*pt*], [*ps*]. Cu alte cuvinte, româna are [*pt*], [*ps*] în condițiile păstrării grupului latinesc [*pt*], remarcă făcută pentru prima dată de Rosetti, *BL* XI, 1943, p. 125—126, după cum italiana are în aceste cazuri [*t*] sau [*s*] : *sette, notte.* În celelalte limbi romanice s-a pierdut ocluziunea atît în cazul lui [*pt*], cît și în cazul lui [*kt*] : fr. *sept, lait.* În termenii teoriei lui Malmberg, care vede în transformarea grupurilor latinești [*pt*], [*kt*], [*ks*] rezultatul tendinței spre silabă deschisă, se poate spune că româna prezintă primul stadiu spre deschiderea silabei, cel de-al doilea fiind reprezentat de italiană unde posibilitățile de alegere sînt, de asemenea, limitate, iar cel de-al treilea de limbile care au sau au avut un *i* (fr. *fait*, *lait*, sp. *hecho*, *leche*).

Acceptînd explicația propusă mai sus, nu mai este necesar să presupunem stadii intermediare în trecerea de la latină la română, după cum nu mai este necesar să presupunem o evoluție diferită a grupurilor aici în discuție în funcție de natura vocalei precedente sau de locul accentului de intensitate. Sîntem deci de acord cu obiecțiile adresate de Graur-Rosetti, *BL* III, 1935, p. 67—72, celor care presupuneau pentru română existența unor stadii intermediare și a unor deosebiri de tratament în funcție de locul accentului și de natura vocalei precedente.

Ne deosebim de părerea formulată de Graur—Rosetti numai într-un singur punct, și anume în ceea ce privește rolul accentului în evoluția grupului [*ks*]. Sîntem de acord cu precizarea importantă a autorilor menționați că între evoluția grupului [*kt*] și cea a grupului [*ks*] nu există un paralelism, dar spre deosebire de ei nu considerăm că în toate cazurile [*ks*] a evoluat la [*s*]. Deosebirea de tratament dintre [*ks*] și [*kt*] se datorește faptului că primul grup s-a dovedit încă din latină mai slab, așa cum rezultă din numeroasele inscripții cu asimilarea lui [*k*] la [*s*]. Avem și mărturia gramaticilor care au reacționat contra asimilării din grupul [*ks*] : *aries non ariex, miles non milex* (*App. Probi*), ca și numeroasele grafii inverse din inscripții (*xancto*).

Credem ca și Candrea (*Cons.*, p. 83—85) că evoluția grupului [*ks*] precedat de vocală este diferită în funcție de locul accentului (nu ne interesează cazurile cînd [*ks*] era precedat de o consoană fiindcă, la fel ca și [*kt*], în această situație el s-a redus încă în latină, odată cu reducerea tuturor grupurilor consonantice formate din trei elemente, cf. Kiss, *Str. syll.*, p. 70—71) : lat. *coxa* > drom. *coapsă*, lat. *toxicum* > v. rom. *toapsec*, lat. *fraxinum* > drom. dial. *frapsin*, lat. *frixit* > rom. *fripse*, lat. *coxi* > drom. *coapse*, lat. *infixi* > drom. *înfipse*, lat. *suxi* > drom. *supse* (am dat toate exemplele) ; lat . *maxilla* > drom. *măseauă*, lat. *laxare* >drom. *lăsa*, lat. *fraxinetum* > drom. *frăsinet* etc. Așadar, [*ks*] a evoluat la [*ps*] atunci cînd primul element al grupului, [*k*], făcea parte din silaba accentuată, și la [*s*] cînd [*k*] aparținea unei silabe neaccentuate. În primul caz sîntem în prezența unei asimilări parțiale, la fel ca în cazul lui [*kt*] >[*pt*], iar în al doilea avem a face cu o asimilare totală. Din felul cum a fost formulată de noi regula transformării lui [*ks*] rezultă că ne deosebim și de Candrea, care distinge cazurile unde [*ks*] este precedat sau urmat de vocala accentuată, fără să precizeze dacă [*k*] aparține sau nu s i l a b e i accentuate. Precizarea noastră este foarte importantă pentru a explica deosebirea de tratament dintre [*ks*] în care [*k*] aparținea unei silabe accentuate și [*k*] din silabă neaccentuată. Atunci cînd [*k*] aparține

unei silabe accentuate, el nu suferă o asimilare totală, fiindcă forţa accentului dinamic din silaba accentuată este distribuită pe toţi membrii silabei, deci şi asupra consoanei implosive. Dimpotrivă, cînd [*k*] aparţine unei silabe neaccentuate, consoana explosivă care urmează poate să acţioneze cu mai multă forţă şi deci să asimileze total implosiva precedentă. Tratamentul deosebit al consoanei în funcţie de accent nu este un fapt izolat în istoria limbii române. Cf. evoluţia lat. *ll* : lat. *medullam* > drom. *măduvă*, dar lat. **medullarium* > drom. *mădular*. Explicaţia pe care o dăm apariţiei celor două tratamente ale lat. [*ks*] din română este valabilă şi pentru albaneză, care are [*fš*] atunci cînd [*k*] era în silabă accentuată şi [*š*] cînd [*k*] apărea în silabă neaccentuată. Această coincidenţă de tratament dintre română şi albaneză nu are nici o legătură cu substratul românei, ci se explică prin criterii interne în fiecare limbă.

De la regula [*ks*] > [*ps*] fac excepţie o serie de verbe, a căror listă este dată de Graur—Rosetti, *BL* III, 1935, p. 81—82. Acestea, deşi aveau consoana implosivă [*k*] în silabă accentuată, nu au [*ps*] ci [*s*] : lat. *dixi* > rom. *zise*, lat. *direxi* > rom. *drese*, lat. *duxi* > rom. *duse*, lat. *intellexi* > rom. *înţelese*, lat. *traxi* > rom. *trase*, lat. *vixi* > v. rom. *vise*. Subliniem faptul că în toate cazurile de mai sus este vorba de formele de perfect ale acestor verbe şi că verbele respective au participiul în *-s* : *zis*, *dres*, *dus*, *înţeles*, *tras*, *vis* (trei dintre ele au avut şi vechiul participiu în *-t*, păstrat şi folosit ca adjectiv — *drept*, *înţelept* — sau ca substantiv — *vipt*).

Se ştie că în română, la fel ca în alte limbi romanice, s-a căutat mereu să se stabilească un fel de uniformitate între timpul trecut al verbului şi participiul trecut (Meyer-Lübke, *Gramm.* II § 336—338; Candrea, *Cons.*, p. 84). A contribuit la aceasta faptul că participiul trecut a intrat în componenţa perfectului compus. Graur—Rosetti, *BL* III, 1935, p. 79, subliniază că, în numeroase cazuri, din cauza acestei legături, formele de perfect au influenţat pe cele de participiu (*pus*, *tors* : lat. *positus*, *tortus* sînt refăcute după perfect, cf. şi Meyer-Lübke, *Gramm.* II, § 336), după cum şi formele de participiu în *-s* au fost luate ca model pentru noi forme de perfect (*abscondi*, *absconsus* : rom. *ascunse*, *ascuns*; *cucurri*, *cursus* : rom. *curse*, *curs*; *descendi*, *descensus* : rom. *deştinse*, *deştins*; *incendi*, *incensus* : rom. *încinse*, *încins*; *occidi*, *occisus* : rom. *ucise*, *ucis*; *pertudi*, *pertusus* : rom. *pătrunse*, *pătruns*; *respondi*, *responsus* : rom. *răspunse*, *răspuns*; *tetendi*, *tensus* : rom. *tinse*, *tins*; *totondi*, *tonsus* : rom. *tunse*, *tuns*).

Tot la Graur—Rosetti sînt date şi verbele care au perfectul în [*-ks-*]. În prima categorie sînt discutate verbele la care [*ks*] era precedat de o consoană şi în care [*k*] s-a simplificat fără nici o acţiune analogică, din motive subliniate de Kiss, *Str. syll.*, p. 70—71 : grupurile consonantice cu trei elemente au fost simplificate încă în latină. Deci : *adjunxi*, *extinxi*, *impunxi*, *incinxi*, *linxi*, *planxi*, *strinxi*, *unxi* au devenit normal *ajunse*, *stinse*, *împunse*, *încinse*, *linse*, *plînse*, *strînse*, *unse* şi, sub influenţa perfectului, în locul vechilor participii trecute *adjunctus*, *extinctus*, *impunctus*, *incinctus*, *linctus*, *planctus*, *strictus*, *unctus* se creează participii analogice în *s* : *ajuns*, *stins*, *împuns* (există adjectivul *împunt* din *impunctus*), *încins*, *lins*, *plîns*, *strîns* (există şi adjectivul *strîmt*), *uns* (participiul *unt* < *unctus* exista în vechea română). În a doua categorie sînt discutate

verbele care fac excepţie de la regula stabilită de noi, şi anume verbele de tipul *zise*, *drese* etc. După Graur—Rosetti, *BL* III, 1935, p. 81, aceste forme de perfect prezintă evoluţia normală a lui [*ks*] la [*s*], iar formele de participiu cu -*s* sînt formate de la perfect. În felul acesta, formele de perfect *coapse*, *fripse*, *înfipse* şi *supse* nu sînt transmise din latină, ci sînt inovaţii apărute pe teren românesc (cf. afirmaţia categorică : „En tout cas, rien ne nous permet d'affirmer que les parfaits à -*ps*-, énumérés ci-dessus, sont anciens, car rien ne prouve que le groupe -*ps*- ait été conservé par le roumain", p. 83). Astfel se explică apariţia pe cale fonetică a lui *s* de la perfectele de tipul *zise*, dar se apelează la o analogie morfologică pentru a explica apariţia lui -*ps*- la perfectele *coapse*, *fripse*, *înfipse* şi *supse*. Mai exact, pentru aceste patru verbe se admite, chiar dacă nu explicit, influenţa participiului asupra perfectului (se admite numai că la aceste verbe perfectul n-a exercitat sau a exercitat mai puţină acţiune asupra participiului, fiindcă participiile de felul lui *copt*, *fript* au fost totdeauna mai frecvente decît perfectele corespunzătoare. „Par conséquent, le parfait qui, à l'époque ancienne, devait être **coase*, **frise* n'a pas pu transformer les participes", p. 82). Deci se admite influenţa participiului asupra perfectului numai pentru o grupă din cazurile care trebuie explicate (*fripse* etc.), dar aceeaşi influenţă este respinsă pentru grupa opusă (*zise* etc.). De altfel, influenţa participiului asupra perfectului este admisă de Graur—Rosetti, *BL* III, 1935, p. 83—84 pentru aromână şi meglenoromână (vezi mai jos).

Considerăm, la fel ca Meyer-Lübke (*Gramm.* II, § 336), Candrea (*Cons.*, p. 84) şi Wahlgren (*Étude*, p. 101), că în cazurile de tipul *zise*, care reprezintă excepţii de la regula formulată de noi, se poate presupune şi calea inversă, adică formele de perfect să fi pierdut pe [*p*] din *[*ps*] pentru a se crea uniformitatea cu participiul trecut, formă mai puternică datorită faptului că marca legăturile sale cu celelalte forme (vezi Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 195). Participiile cu -*s*, în loc de cele în -*t* etimologice, au putut apărea fie, aşa cum remarca Wahlgren (*Étude*, p. 260), sub influenţa altor participii care aveau un *s* etimologic de tipul *mers*, *prins*, *ros*, fie după participiile în -*s* mai recente de tipul *ajuns*, *stins*, *uns* formate de la perfect (de remarcat că în amîndouă cazurile formele de perfect erau în -*s* : la primele *s* apărea şi în latina clasică — *mersi*, *prehensi*, *rosi*—, iar la celelalte în latina tîrzie, odată cu simplificarea grupului consonantic *nks* din *adjunxi*, *extinxi*, *unxi*. Nu este exclus ca verbele din ultima categorie să fi influenţat şi perfectele de tipul **zipse*, **coapse*, aşa cum credea Densusianu, *Grai şi suflet* VII, 1937, p. 273, deşi Graur — Rosetti, *BL* V, 1937, p. 220—221, resping această ipoteză).

Situaţia din aromână poate fi adusă în sprijinul explicaţiei date de noi, după care formele de perfect de tipul *fripse* sînt etimologice iar cele de tipul *zise* mai recente, analogice. Candrea, *Cons.*, p. 84, citează ca o probă incontestabilă a tendinţei de a se pune de acord formele de perfect cu cele de participiu trecut cazul verbelor *a alege* şi *a trage*. Dacoromâna, adoptînd pentru aceste verbe participii în -*s*, *ales* şi *tras*, a schimbat şi formele de perfect **alepse*, **trapse* în *alese*, *trase*. Cum aromâna a păstrat pentru aceste verbe formele de participiu în -*pt*-, *aleptu* < lat. **allectum* şi *traptu* < lat. *tractum*, a păstrat şi formele *aleapse* < lat. **allexit* şi

trapse < lat. *traxit*. Chiar dacă reconstituirea lui **allexit*, bazată numai pe aromână, ar putea crea unele rezerve, ca acelea formulate de Graur—Rosetti (*BL* III, 1935, p. 83), rămîne exemplul lui *traptu*, care ne face să presupunem împreună cu Al. Graur, *Cum vorbim* III, 1951, nr. 2, p. 3—4, existența unui perfect corespunzător și pentru vechea dacoromână (**trapși*). Dealtfel Graur—Rosetti, *BL* III, 1935, p. 83, mai citează și alte exemple din aromână, ca *adapse*, *ndrepse* < lat. *adauxi*, *direxi* cu perfecte în *-ps-* corespunzătoare perfectelor dacoromânești în *-s-* (*adause*, *drese*) și cărora le corespunde un participiu în *-pt-* (*adaptu*, *ndreptu*), în timp ce dacoromâna are participiu în *-s* la fel ca perfectul (*adaus*, *dres*). În sfîrșit, amintim I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 132—133, care grupează verbele din aromână în patru categorii după perfectul și participiul lor. Ultima categorie este formată din verbele cu perfectul în *-ș-* și participiul în *-s(u)* și în *-tu*; ea are două subdiviziuni, după cum participiul are sau nu *s*. Deci această categorie are verbe de tipul *anclișu* „închide" — *ancl'isă*, *arșŭ* „arde" — *arsu* și verbe de tipul *adapșu* — *adaptu*, *aprimșu* „aprinde" — *aprimtu*, *ascumșu* „ascunde" — *ascumptu*, *plîmșu* „plînge" — *plîmptu*. Rezultă că aromâna are mai multe perfecte în *-ps-* decît dacoromâna, deci păstrează mai multe forme etimologice atît la participiu trecut cît și la perfect. Graur—Rosetti interpretează această situație în mod diferit deși, fapt important, se recunoaște influența participiului asupra perfectului: „En réalité, le participe en macédo-roumain est un peu plus indépendant du parfait qu'en daco-roumain; le macédo-roumain a réussi à conserver d'une part la vieille forme du participe à *-t-* dans bien des cas où le daco-roumain avait refait une forme à *-s-* sur le modèle du parfait, et d'autre part c e t t e f o r m e d u p a r t i c i p e a e x e r c é s u r l e p a r f a i t u n e i n f l u e n c e u n p e u p l u s g r a n d e q u ' e n d a c o - r o u m a i n (M.S.): le daco-roumain connaît quatre parfaits ayant un *-ps-* à la place du *-cs-* latin, tandis que le macédo-roumain en a une dizaine" (p. 83).

Meglenoromâna păstrează forma regulată de perfect în *-ps-* < *-xi* numai pentru lat. *coxi* și *suxi*, devenite *copș* și *suptșu*. Pentru celelalte perfecte are numai forme cu *-ș-*, *andireš* < lat. *derexi*, *duș* < lat. *duxi*, *friș* < lat. *frixi*, *traș* < lat. *traxi*, *ziș* < lat. *dixi*, *leș* < lat. **lexi* (= *legi*) (Th. Capidan, *Meglenoromânii* I, București, 1925, p. 166). Se constată că în acest caz formele cu *-ps-* sînt mai puțin numeroase chiar decît în dacoromână (cf. *friș*). Exemplul lui *suptșu*, cu *t* epentetic, este deosebit de interesant, fiindcă, așa cum remarcă Graur—Rosetti, *BL* III, 1935, p. 84, este o dovadă evidentă a influenței participiului asupra perfectului. La fel se explică și *ąnțileptșu* (Graur — Rosetti, *loc. cit.*) și nu sub influența lui *suptșu*, cum crede Capidan (*loc. cit.*).

Excepție de la regula formulată de noi prezintă și verbele *lăsa*, *ieși* și *țese*, care au peste tot *s* (*lasă* < *laxat*, *țese* < *texit*), deși în unele cazuri ar fi trebuit să găsim un *ps*. Formele cu *s* în loc de *ps* au fost explicate (Candrea, *Cons.*, p. 84; Densusianu, *Hlr II*, p. 43) prin influența analogică a formelor în care grupul [*ks*] a evoluat în mod normal la [*s*]. Între *lăsa* și *ieși*, pe de o parte, și *țese*, pe de altă parte, există însă deosebiri: în primul caz numărul formelor accentuate pe desinență, deci cu *s* normal (pers. 1, 2 pl. ind. prez., imperfectul, perfectul, mai multca per-

fectul şi participiul), este mai mare decît în cazul lui *ţese*, la care au accentul pe desinenţă numai imperfectul, perfectul, mai mult ca perfectul şi participiul. Dar trebuie să observăm (cf. A. Lombard, *Le verbe roumain* I, Lund, 1955, p. 58—59) că la acest din urmă verb s-a manifestat şi influenţa analogică a formelor cu accentul pe radical (numai aşa se explică apariţia lui *ţ* la timpurile în care accentul era pe desinenţă; *ĕ* neaccentuat nu s-a diftongat şi nu a influenţat consoana precedentă).

În sfîrşit, dacoromâna are fonetismul *frasin* în loc de *frapsin*, păstrat numai regional, în Banat şi în aromână. Varianta fără [*p*] a fost explicată de Candrea (*Cons.*, p. 84) ca rezultat al influenţei derivatului *frăsinet*, cuvînt frecvent, la care *s* este normal. Explicaţia a fost acceptată de Densusianu (*Hlr* II, p. 43), care nu exclude şi posibilitatea unei confuzii cu bg. *jasen*, avînd acelaşi sens. Puşcariu (*ZRPh* XXIX, 1905, p. 632; *DR* IV, 1924—26, p. 1344) presupune o disimilare dintr-un **frafsin*. Aceste explicaţii au fost combătute de Graur—Rosetti, *BL* III, 1935, p. 71; *BL* V, 1937, p. 219.

Apariţia lui *frapsin* în aromână şi în Banat, deci în arii fără legătură între ele şi caracterizate în general printr-un pronunţat arhaism, ne determină să considerăm că *frasin* nu constituie propriu-zis o excepţie de la regula stabilită de noi. Varianta *frasin* are un corespondent în alb. *frashër* (în loc de **frafšër*, aşa cum ne-am aştepta cf. alb. *mëndafshë* < lat. *metaxa*), ceea ce ne determină să acceptăm împreună cu Puşcariu şi Meyer-Lübke ideea unei disimilări (**frafshër* > *frashër* în albaneză, *frapsin* > *frasin* în română). Obiecţia adusă de Graur—Rosetti, *BL* III, 1935, p. 71, tezei disimilării („on ne voit pas pourquoi il ne faut pas l'admettre aussi [l'hypothèse de la dissimilation] pour les représentants du groupe *ct*: ainsi *fapt*, *frupt*, *înfipt*, *vipt*, au moment où l'on prétend qu'ils ont été prononcés **faft*, *fruft*, **înfift*, **vift*") nu elimină ipoteza disimilării; fiind vorba de un fenomen care se produce fără regularitatea unei transformări fonetice, disimilarea poate să fi atins numai acest cuvînt şi este posibil ca varianta veche cu [*p*] să nu fi fost eliminată peste tot de noua variantă.

5. În concluzie, transformarea lat. [*kt*], [*ks*] > rom. [*pt*], [*ps*], [*s*] poate fi pusă în legătură cu evoluţia aceloraşi grupuri consonantice din Romania occidentală şi, la fel ca în vestul Romaniei, ele pot fi explicate prin criterii interne, fără să se invoce influenţe externe (substrat, influenţă greacă). În română, la fel ca în limbile romanice occidentale, s-a produs un proces fonologic de reducere a distincţiilor în poziţie implozivă. Datorită acestui proces, [*k*] imploziv a fost asimilat (labialele şi palatalele sînt mai apropiate de dentale decît velarele). În cazul lui [*ks*], care prezintă două tratamente, [*ps*] şi [*s*], s-a produs o asimilare totală atunci cînd imploziva se afla în silabă neaccentuată şi o asimilare parţială [*ks*] > [*ps*] cînd imploziva se afla în silabă accentuată (în ultimul caz, forţa accentului de intensitate s-a repartizat pe toţi membrii silabei, dînd o mai mare rezistenţă lui [*k*] faţă de tendinţa de asimilare). Deosebirea de tratament dintre [*kt*] şi [*ks*] se explică prin faptul că încă în latină asimilarea în cazul grupului [*ks*] a fost mai frecventă decît în cazul lui [*kt*].

Aprilie 1973

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

ABREVIERI

BL	„Bulletin linguistique", Bucureşti, 1933 şi urm.
Candrea, *Cons.*	J.-A. Candréa-Hecht, *Les éléments latins de la langue roumaine. Le consonantisme*, Paris, 1902.
Densusianu, *Hlr* I, II	Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. Tome premier. *Les origines*, Paris, 1901 ; Tome second. *Le seizième siècle*, Paris, 1914–1938.
DR	Dacoromania. Buletinul „Muzeului limbii române", Cluj, 1921 şi urm.
Kiss, *Str. syll.*	Sándor Kiss, *Les transformations de la structure syllabique du latin tardif*, Debreţin, 1972.
Lausberg, *Ling. rom.* I	Heinrich Lausberg, *Lingüística románica*. I. *Fonética*, Madrid, 1965.
Malmberg, *Phon. gén. et rom.*	Bertil Malmberg, *Phonétique générale et romane*, Haga, 1972.
Martinet, *Econ.*	André Martinet, *Economie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique*, Berna, 1955.
Meyer-Lübke, *Gramm.*	Wilhelm Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen* I–IV, Leipzig, 1890–1902.
Nandris, *Phon. hist.*	Octave Nandris, *Phonétique historique du roumain*, Frankfurt/Main – Paris, 1963.
Puşcariu, *LR* II	Sextil Puşcariu, *Limba română*. II. *Rostirea*, Bucureşti, 1959.
Sala, *Contrib. fon. ist.*	Marius Sala, *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, 1970.
TraLiLi	„Travaux de linguistique et de littérature publiés par le Centre de Philologie et de littératures romanes de l'Université de Strasbourg", Strasbourg, 1963 şi urm.
Wahlgren, *Etude*	E. G. Wahlgren, *Etude sur les actions analogiques réciproques du parfait et du participe passé dans les langues romanes*, Uppsala, 1920.
Weinrich, *Studien*	Harald Weinrich, *Phonologische Studien zur romanischen Sprachgeschichte*, Münster, 1958.
ZRPh	*Zeitschrift für romanische Philologie*, Halle, 1877 şi urm.
WJb.	*Jahresbericht des Instituts für rumänische Sparache*, hgg. v. G. Weigand, Leipzig, 1894 şi urm.

L'évolution des groupes latins *ct* et *cs* en roumain

(Résumé)

L'auteur estime que le passage lat. [*kt*], [*ks*] > roum. [*pt*], [*ps*] > [*s*] pourrait être mis en rapport avec l'évolution des mêmes groupes dans la Romania occidentale. Tout comme dans l'ouest de la Romania, l'évolution de ces groupes en roumain peut être expliquée par des critères internes, sans faire appel aux influences extèrieures (substrat, influence grecque). À l'instar des langues romanes occidentales, en roumain s'est produit un processus phonologique qui consiste à réduire les distinctions en position implosive. C'est par ce processus que [*k*] implosif a été assimilé aux consonnes suvantes (les labiales et les palatales étant plus proches des dentales que

les vélaires). Dans le cas de [*ks*], qui présente deux aboutissements, l'assimilation a été totale ([*ks*] > [*s*]) lorsque l'implosive se trouvait en syllabe atone et partielle ([*ks*] > [*ps*]) lorsque l'implosive se trouvait en syllabe accentuée (dans le dernier cas, la force de l'accent d'intensité était répartie sur tous les membres de la syllabe, ce qui a accru la résistence de [*k*] à la tendance à l'assimilation). La différence entre le traitement de [*kt*] et celui de [*ks*] s'explique par le fait que, dès l'époque latine, l'assimilation a été plus fréquente dans le cas de [*ks*] que dans celui de [*kt*].

SCL, an XXIV, nr. 4, p. 343–356, București, 1973.

LAURA VASILIU

O DESCRIERE A SENSURILOR LOCALE ALE PREPOZIŢIILOR ROMÂNEŞTI

Descrierea care urmează constă în : *a.* descompunerea fiecărei prepoziţii într-o clasă de unităţi omonime delimitate după fasciculele distincte de trăsături semantice care le pot fi asociate şi *b.* stabilirea relaţiilor de omonimie şi de sinonimie dintre entităţile prepoziţionale.

0. Cercetarea de faţă[1] are în vedere sensurile locale ale prepoziţiilor limbii române literare actuale, ca sistem aparte în interiorul semanticii prepoziţiilor. Ulterior, cu procedeul de analiză experimentat aici, odată cu extinderea analizei asupra tuturor sensurilor prepoziţiilor româneşti, se va putea stabili poziţia sensurilor locale în raport cu celelalte clase de sensuri care vor fi delimitate şi, eventual, în măsura în care această nouă perspectivă o va impune, sensurile locale vor fi redefinite.

1.1. Analiza operează cu prepoziţii simple şi compuse[2] din doi termeni[3],

[1] Într-un articol mai vechi (*Schiţă de sistem al prepoziţiilor limbii române*, în *Studii de gramatică*, vol. al III-lea, Bucureşti, 1961, p. 11—42) am întreprins, cu o metodă diferită, analiza semantică a prepoziţiilor româneşti cu toate sensurile lor. Urmărind să stabilim dacă prepoziţiile avute în vedere constituie sau nu unităţi de sens, am ajuns, în articolul menţionat, la formularea unui răspuns pozitiv prin detaşarea semnificaţiei specifice fiecărei prepoziţii (sensul fundamental sau general). Compararea acestor sensuri a determinat gruparea prepoziţiilor în serii de cîte trei sau doi termeni şi ordonarea lor într-un sistem reprezentat pe două coordonate : orientarea şi modalitatea relaţiei.

Modul de abordare diferit din prezentul articol se explică prin aceea că, de data aceasta, am fost interesaţi în primul rînd de fenomenele de ambiguitate determinate de sensul prepoziţiilor.

[2] În categoria prepoziţiilor compuse (din doi termeni) sînt încadrate şi prepoziţiile etimologic compuse (*din* : *de* + *în*, *dinspre* : *de* + *înspre*, *dintre* : *de* + *între* etc.) deoarece în conţinutul lor semantic transpare caracterul lor de compuse (vezi § 3.3.).Nu este considerată prepoziţie compusă *deasupra* (< *de* + *asupra*) deoarece în conţinutul ei semantic nu transpar elementele ei componente.

Restrîngerea domeniului cercetării la prepoziţiile compuse din doi termeni implică neînregistrarea prepoziţiilor de tipul *de din*, care, în acord cu punctul de vedere formulat mai sus, sînt compuse din trei termeni. Sînt înregistrate, în schimb, *de deasupra* şi *pe deasupra*, care, conform statutului acordat lui *deasupra*, sînt compuse din doi termeni.

[3] Inventarul este cel înregistrat de *Gramatica Academiei* (ed. a II-a, Bucureşti, 1964, vol. I, p. 334—382) din care s-au exclus faptele de limbă mai veche şi regionale şi la care s-au adăugat : prepoziţia *deasupra* (care funcţionează şi ca adverb), cîteva prepoziţii compuse cu *pe* şi *de* (*de deasupra*, *~ după*, *~ lîngă*, *~ pe*, *~ peste*, *~ sub* ; *pe deasupra*, *~ după*, *~sub*) şi compusele cu *pînă*. Primul adaos se justifică prin aceea că *deasupra* este termenul care se

ocurente în contexte Verb —— Nume[4]. Pentru aceste contexte s-au selectat verbele care exprimă starea sau deplasarea în spaţiu şi numele care denumesc entităţi situabile în spaţiu, întrucît considerăm că acestea sînt relevante pentru sensurile locale ale prepoziţiei.

Analiza constă în detaşarea sensului sau sensurilor locale proprii fiecărei prepoziţii şi în descoperirea relaţiilor dintre aceste sensuri în cadrul aceleiaşi prepoziţii şi în cadrul tuturor prepoziţiilor care au sensuri locale.

1.2. Reprezentarea sensurilor se face în termenii *fasciculelor de trăsături semantice*[5].

În interiorul acestor fascicule, am acordat statut diferit trăsăturilor *independente de context* în contrast cu trăsăturile *dependente de context* (care se regăsesc în structura semantică a acestor contexte). Am considerat că trăsăturile din prima categorie sînt specifice prepoziţiilor şi le-am numit trăsături *intrinsece*. Am considerat că trăsăturile din a doua categorie sînt transferate de la contexte asupra prepoziţiilor (ele repetă trăsături ale verbului sau/şi ale numelui) şi, în consecinţă, le-am numit trăsături de *transfer*[6].

1.3. Dacă aceleiaşi prepoziţii, $prep^i$, i se asociază un număr n de fascicule diferite de trăsături, descompunem această prepoziţie într-un număr n de unităţi *omonime*: $prep^i_1$, $prep^i_2$, ... $prep^i_n$. Fireşte, dacă unei prepoziţii îi este asociat un singur fascicul de trăsături, ea apare în inventarul nostru sub forma unei singure unităţi.

Dacă două sau mai multe unităţi omonime, $prep^i_1$, $prep^i_2$, ... $prep^i_n$, diferă numai prin trăsăturile de transfer (trăsăturile intrinsece sînt identice), le numim *omonime de gradul 1*. Dacă două sau mai multe unităţi omonime, $prep^i_1$, $prep^i_2$, ... $prep^i_n$, diferă prin trăsăturile intrinsece (şi, eventual, şi prin trăsăturile de transfer), le numim *omonime de gradul 2*. Este evident că omonimia de gradul 2 corespunde la ceea ce se înţelege în mod curent prin „omonimie", în timp ce omonimia de gradul 1 corespunde la ceea ce în mod curent se descrie ca variaţie a sensului determinată de context.

Dacă între unităţile $prep^i_1$, $prep^i_2$, ... $prep^i_n$ se stabileşte o relaţie de omonimie de gradul 1, $prep^i_1$, $prep^i_2$, ... $prep^i_n$ constituie *domeniul de variabilitate semantică determinată de context* (pe scurt: *domeniul de variabilitate*) al prepoziţiei $prep^i$.

opune (în sistemul nostru de definiţii) prepoziţiei *sub*. Am făcut celelalte adaosuri pentru a avea lista completă a prepoziţiilor locale compuse cu *pe*, *de* şi *pînă* (vezi şi tabloul prepoziţiilor compuse „spaţiale-temporale" alcătuit în acelaşi fel de Constantin Dominte în *Exprimarea relaţiilor spaţiale şi temporale prin prepoziţii în limba română*, în *Sistemele limbii*, Bucureşti, 1970, p. 239.)

[4] Prin limitarea la aceste contexte se lasă la o parte alte tipuri de contexte : Nume —— Nume, Verb —— Adverb, Nume —— Adverb. Aceasta nu este însă decît o limitare metodologică necesară a domeniului de cercetare. Sondajele făcute asupra sensurilor prepoziţiilor ocurente în celelalte contexte ne-au arătat că lărgirea domeniului cercetării în direcţia menţionată nu ar aduce modificarea inventarului de sensuri stabilit de noi. Dar, chiar în cazul în care el s-ar modifica, această modificare nu ar putea consta decît în *îmbogăţirea* inventarului de sensuri şi nu în reorganizarea structurilor semantice.

[5] Cf. J. J. Katz, J. A. Fodor, *The Structure of a Semantic Theory*, în J. A. Fodor, J. J. Katz, *The Structure of Language, Readings in Philosophy of Language*, Prentice-Hall, New Jersey, 1965, p. 494–513 ; J. J. Katz, P. Postal, *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*, Cambridge, Mass., 1964.

[6] Vezi Laura Vasiliu, *Some methodological remarks concerning a semantics of prepositions*, în RRL XIII (1968), nr. 5, p. 544–545.

1.4. Două entităţi prepoziţionale care se disting prin formă şi cărora li se asociază fascicule de trăsături (intrinsece şi de transfer) identice sînt s i n o n i m e.

Este de la sine înţeles că, într-o situaţie de sinonimie, unul dintre termenii $prep^i$, $prep^j$ se realizează în domeniul de variabilitate al celuilalt. A decide dacă $prep^i$ se realizează în domeniul de variabilitate al lui $prep^j$ sau invers depinde de numărul de contexte în care se realizează cele două entităţi prepoziţionale: dacă numărul de contexte în care se realizează $prep^i$ este considerabil mai mare decît numărul de contexte în care se realizează $prep^j$, spunem că $prep^j$ se realizează în domeniul de variabilitate al lui $prep^i$. În cazul invers, spunem că $prep^i$ se realizează în domeniul de variabilitate al lui $prep^j$. Se pot imagina cazuri în care diferenţa numerică dintre contexte nu este suficient de mare. În aceste situaţii se poate considera în egală măsură că $prep^i$ se realizează în domeniul de variabilitate al lui $prep^j$ sau invers.

1.5. Raporturile de sinonimie pot fi sau nu corelate cu relaţii de s u b s t i t u ţ i e. Cu alte cuvinte, dacă relaţia de sinonimie dintre $prep^i$ şi $prep^j$ e dată ($prep^i \equiv prep^j$) şi dacă operăm substituţia $prep^i/prep^j$ în contextul $verb_1$ —— $nume_1$, sînt posibile următoarele situaţii:

(1) $prep^i/prep^j$ (= $prep^i$ este substituibilă prin $prep^j$) şi ($verb_1$ — $prep^i$ — $nume_1$) $\equiv$ ($verb_1$ — $prep^j$ — $nume_1$) (= cele două construcţii sînt sinonime);

(2) $prep^i$ nu e substituibilă prin $prep^j$ şi ($verb_1$—$prep^i$—$nume_1$) $\not\equiv$ ($verb_1$ — $prep^j$ — $nume_1$) (= cele două construcţii nu sînt sinonime).

Situaţia de sub (1) corespunde faptului că, cel puţin în unele cazuri, relaţiile de sinonimie între unele unităţi prepoziţionale s e a c t u a l i z e a z ă : $prep^i$ poate fi întrebuinţată în locul lui $prep^j$ şi $prep^j$ în locul lui $prep^i$, opţiunea pentru una dintre ele fiind o chestiune de stil (ex. *a ajuns **la**/**în** colţ*).

Situaţia de sub (2) redă cazurile de unităţi prepoziţionale care nu pot fi înlocuite una prin alta, deşi ele sînt sinonime (ex. ***peste***, din ***peste*** *mări şi ţări se află* . . . , şi *după*, din *după gard se află* . . ., înseamnă amîndouă „dincolo de", dar nu pot fi întrebuinţate una în locul celeilalte în nici unul din exemplele menţionate ; ***pe***, din ***stă pe sală*** (= culoar), înseamnă „în", dar *în* nu poate apărea în locul lui ***pe*** în exemplul menţionat ; ***în*** poate apărea dacă schimbăm sensul lui ***sală***: ***stă în sala 3*** (≠culoar), şi, în cazul acesta, nu mai poate apărea ***pe*** (****stă pe sala 3***)).

În reprezentările semantice pe care le vom construi, vom nota atît cazurile de sinonimie neactualizată, cît şi pe cele de sinonimie actualizată, şi anume în felul următor:

$prep^i \equiv prep^j$ (= $prep^i$ e sinonimă cu $prep^j$)

$prep^i/prep^j$ (= $prep^i$ e substituibilă prin $prep^j$, relaţia de sinonimie dintre ele se actualizează).

Dacă o unitate prepoziţională contractează atît o relaţie de sinonimie neactualizată, cît şi una de sinonimie actualizată (în contexte diferite), situaţia este, de asemenea, înregistrată, şi anume :

$prep^i \equiv prep^j$

$prep^{i'}/prep^{j'}$

2.0.1. În urma analizei semantice efectuate, am detaşat o serie de sensuri locale ale prepoziţiilor româneşti, pe care le-am inserat într-un dicţionar (vezi mai jos **2.1.1.–2.1.3.4.**).

Fasciculele de trăsături semantice care reprezintă sensurile sînt introduse în paranteze drepte. Trăsăturile sînt marcate prin semnele uzuale $+$, $-$ şi $\pm$. Semnele $+$ şi $-$ nu au o valoare specială. Semnul $\pm$ indică faptul că unitatea lexicală căreia îi e asociată trăsătura respectivă este *indiferentă* la această trăsătură.

Diversele unităţi omonime în care sînt descompuse prepoziţiile sînt marcate printr-un indice numeric superscris şi unul subscris ($prep^1_1$, $prep^1_2$, ... $prep^m_n$).

În tabloul de la p. 379–385, fasciculele de trăsături *intrinsece* care caracterizează conţinutul semantic al fiecărei prepoziţii au fost numerotate pe *verticală*; fasciculele de trăsături *de transfer* pe care le poate primi fiecare prepoziţie în diversele contexte în care apare au fost numerotate pe *orizontală*. Indicele superscris trimite la numerotarea pe verticală, cel subscris — la numerotarea pe orizontală. În felul acesta, sistemul de indexare poate fi interpretat ca un sistem abreviativ de reprezentare a trăsăturilor *intrinsece* (indicele superscris) şi de *transfer* (indicele subscris) al fiecărei entităţi prepoziţionale.

La rigoare, acest sistem de indexare poate fi interpretat ca aparţinînd metalimbajului, iar trăsăturile la care se referă el, ca simple „explicaţii" ale acestui sistem. O astfel de interpretare ar prezenta avantajul de a evita descrierea sensurilor unor entităţi ale limbii-obiect cu ajutorul unor cuvinte aparţinînd tot limbii-obiect, sau cu ajutorul unor elemente ale căror semnificaţii sînt prea strîns legate de semnificaţiile unor cuvinte ale limbii-obiect.

Seriile de omonime de gradul 1, constituite după identitatea fasciculelor de trăsături intrinsece (cu acelaşi indice superscris), ocupă rîndurile orizontale. Aşadar rîndurile orizontale reprezintă grafic domeniile de variabilitate ale prepoziţiilor. Unităţile prepoziţionale sinonime sînt plasate în aceleaşi casete (sînt marcate prin aceiaşi indici super- şi subscrişi), astfel încît rîndurile orizontale conţin seriile de omonime şi, atunci cînd e cazul, unităţile sinonime cu el.

În descrierea sensurilor diverselor prepoziţii care se face în dicţionarul din **2.1.1.–2.1.3.4.**, entităţile la care ne referim apar cu indexarea din tabelul de la p. 379–385; ele nu apar însă în ordinea din tabel, ci într-o altă ordine, justificată de necesităţile *dicţionarului*: pe de o parte, diversele unităţi omonime în care e descompusă o prepoziţie trebuie să apară grupate pentru a se obţine imaginea de ansamblu a *cuvîntului* respectiv (aşa cum apare el într-un dicţionar obişnuit); pe de alta, prepoziţiile simple sînt urmate întotdeauna de toate compusele lor (ca într-un dicţionar organizat pe cuiburi), pentru a se putea urmări modul lor de formare.

Ordinea prepoziţiilor simple, aceeaşi în dicţionar şi în tabel, urmăreşte aproximativ o ordine spaţială pe dimensiunea verticală şi pe dimensiunea orizontală.

2.0.2.0. Cîteva explicaţii asupra raţiunilor care ne-au condus la anumite opţiuni privind trăsăturile distinctive ale prepoziţiilor şi ale contextelor în care apar ele.

2.0.2.1. Trăsătura [+ contact], prezentă sub formă pozitivă sau negativă în reprezentările semantice a nouă unităţi prepoziţionale, este introdusă sub formă neutră, [± contact], în reprezentările tuturor celorlalte unităţi prepoziţionale. Ne-am oprit la această soluţie deoarece ni s-a părut că, întrucît aspectul pozitiv şi negativ al acestei trăsături este relevant pentru un număr relativ mare de unităţi[7], faptul că unele dintre ele sînt indiferente la această trăsătură este de asemenea relevant. Remarcăm, în sensul acesta, că grupurile de trăsături intrinsece specifice pentru *peste* şi *asupra* contrastează exclusiv prin trăsăturile [+ contact] şi [± contact] (vezi **2.3.1.** şi **2.4.**).

2.0.2.2. Unitatea prepoziţională pe^{15}_{3} şi toate compusele cu $*pe^{15}$ prezintă o situaţie specială: în reprezentările lor semantice, trăsătura [— limită] apare o dată cu statut de trăsătură intrinsecă şi încă o dată cu statut de trăsătură de transfer[8]. Apariţia aceleiaşi mărci la ambele serii de trăsături nu este un caz de confundare a lor, ci un caz de condiţionare mai strînsă între o anumită unitate prepoziţională şi un anumit tip de context : *pe* „de-a lungul" ([—limită]), ca şi toate prepoziţiile compuse cu *pe* „de-a lungul" ($prin^{18}_{3}$, $printre^{19}_{3}$, $pe\ sub^{20}_{3}$ etc., vezi **2.2.1.**, **2.6.3.**, **2.7.3.**, **2.8.3.** etc.,) nu se realizează decît în contextele care prezintă trăsătura [—limită]. Compară cu cealaltă trăsătură intrinsecă a lui *pe*, anume [+ suprapunere), care se realizează în contexte diferite: [—mişcare] / pe^{2}_{1}, [+ mişcare neorientată] / pe^{2}_{2}, [+ limită finală]/ pe^{2}_{5} (vezi **2.2.1.**).

2.1.1. LA

$$\mathbf{la}^1_1 \begin{bmatrix} + \text{ localizare precisă}^{9} \\ \pm \text{ contact} \\ - \text{ mişcare}^{10} \end{bmatrix}$$

$la^1_1 \equiv pe^1_1 \equiv în^1_1$ [11]
V → *se afla, fi, locui* ... [12]
ex. *este la fereastră*

[7] Pentru una din unităţile omonime în care e divizat *de*, [+ contact] este unica trăsătură intrinsecă (vezi **2.9.**).

[8] Un caz similar prezintă **de* [24] [+ limită iniţială], vezi 3.4. Pentru explicarea notaţiei *, vezi **3.1.**

[9] Termenii prin care se denumesc trăsăturile semantice nu sînt întotdeauna cei mai adecvaţi (oricînd li se pot aduce corectări). Condiţia minimală pe care am urmărit-o şi pe care, sperăm, am reuşit s-o respectăm, a fost aceea ca, în limitele corpusului de termeni la care ne-am oprit, aceştia să fie distincţi, astfel încît să poată fi opuşi unul altuia.

[10] Neavînd în vedere distincţiile care pot fi operate în conţinutul semantic al prepoziţiilor după contextele în care pot apărea ele, Alexandru Niculescu (*Individualitatea limbii române între limbile romanice*, Bucureşti, 1965, p. 73) reuneşte prepoziţiile *la*, *către*, *spre* şi *în* în grupul prepoziţiilor care exprimă d i r e c ţ i a (cu sau fără „punct final").

[11] Situaţiile de sinonimie sau sinonimie şi substituţie sînt notate la fiecare termen al relaţiei. Fasciculele de trăsături asociate unităţilor prepoziţionale sinonime (şi substituibile) nu sînt menţionate însă decît la unul din termeni (cel care se realizează în domeniul lui de variabilitate), la celălalt făcîndu-se o trimitere. Contextele şi exemplele sînt menţionate, de asemenea, o singură dată şi în aceleaşi condiţii ca mai sus în cazul unităţilor prepoziţionale sinonime şi substituibile, şi la ambii termeni, în cazul unităţilor prepoziţionale sinonime şi nesubstituibile.

[12] Termenii contextului sînt menţionaţi atunci cînd determină variaţia sensului prepoziţiei.

$$\mathbf{la}^1_2 \left[\begin{array}{l} + \text{ localizare precisă} \\ \pm \text{ contact} \\ + \text{ mişcare neorientată} \end{array} \right]$$

la$^1_2$ ≡ *pe*$^1_2$

la$^1_2$ / *în* $^1_2$

V → *depăşi*, *deraia*, *descăleca* ...

N → *colţ*, *vîrf*

ex. *a descălecat la/în colţ*

$$\mathbf{la}^1_5 \left[\begin{array}{l} + \text{ localizare precisă} \\ \pm \text{ contact} \\ + \text{ mişcare orientată} \\ + \text{ limită finală} \end{array} \right]$$

la$^1_5$ ≡ *pe*$^1_5$ ≡ *în*$^1_5$

V → *aduce*, (*se*) *aduna*, *atrage*, *cădea*, (*se*) *căra*, *căuta* „urmări cu ochii”, *se deplasa*, (*se*) *duce* ...

ex. *i-a dus la şcoală*

la$^1_{5'}$ / *în*$^1_5$

V → *ajunge* ...

N → *colţ*, *vîrf* ...

ex. *a ajuns la/în vîrf*

la$^{10}_5$ ≡ *spre*$^{10}_5$

V → *atîrna*

N → *pămînt*

ex. *crengile atîrnă la pămînt*

2.1.2. DE LA

$$\mathbf{de\ la}^{25}_4 \left[\begin{array}{l} + \text{ localizare precisă} \\ \pm \text{ contact} \\ + \text{ mişcare orientată} \\ + \text{ limită iniţială} \end{array} \right]^{13}$$

de la$^{25}_4$ ≡ *de pe*$^{25}_4$ ≡ *din*$^{25}_4$

V → *aduce*, *se căra*, *coborî*, *curge*, *se duce* ...

ex. *coboară de la înălţime*

de la$^{25}_{4'}$ / *din*$^{25}_{4'}$

V → *brăzda*, *călări*, (*se*) *căra*, *căuta* „se deplasa pentru a găsi ceva”, *curge*, *se deplasa*, *se duce* ...

N → N⁀Prep⁀N

Prep → (*pînă*) *la*

ex. *brăzdează cerul de la/din răsărit* (*pînă*) *la apus*
cară sacul de la/din poartă (*pînă*) *la magazie*

[13] Vezi Alexandru Niculescu (*loc. cit.*) : *de la* şi *din* sînt „prepoziţiile originii direcţiei”.

2.1.3. PE LA

$$\textbf{pe la}^{16}_{3} \begin{bmatrix} + \text{ localizare precisă} \\ \pm \text{ contact} \\ + \text{ mişcare orientată} \\ - \text{ limită} \end{bmatrix}$$

pe la^{16}_{3} / $prin^{16}_{3}$

$V_\alpha \rightarrow$ *depăşi, trece ...*
N → *stînga*
$V_\beta \rightarrow$ *aduce, trage, veni ...*
N → *mijloc, spate*
ex. *a depăşit camionul pe la/prin stînga*
trage sfoara pe la/prin mijloc

$$\textbf{pe la}^{44}_{1} \begin{bmatrix} + \text{ localizare nedeterminată}^{14} \\ \pm \text{ contact} \\ - \text{ mişcare} \end{bmatrix}$$

V → *se afla, fi, locui ...*
ex. *locuieşte pe la părinţi*

$$\textbf{pe la}^{44}_{2} \begin{bmatrix} + \text{ localizare nedeterminată} \\ \pm \text{ contact} \\ + \text{ mişcare neorientată} \end{bmatrix}$$

V → *se agita, căuta ...*
ex. *caută pe la tine!*

$$\textbf{pe la}^{44}_{5} \begin{bmatrix} + \text{ localizare nedeterminată} \\ \pm \text{ contact} \\ + \text{ mişcare orientată} \\ + \text{ limită finală} \end{bmatrix}$$

V → *se abate, se duce ...*
ex. *se duce pe la părinţi*

2.1.4. PÎNĂ LA

$$\textbf{pînă la}^{35}_{5} \begin{bmatrix} + \text{ localizare precisă} \\ \pm \text{ contact} \\ + \text{ extensiune} \\ + \text{ mişcare orientată} \\ + \text{ limită finală} \end{bmatrix}$$

pînă la^{35}_{5} ≡ *pînă* pe^{35}_{5}

V → *aduce, ajunge, cădea, se duce ...*
ex. *i-a adus pînă la şcoală*

pînă la^{35}_{5} / *pînă* $în^{35}_{5}$

N → *colţ, vîrf*
ex. *a ajuns pînă la/pînă în vîrf*

[14] Vezi Alexandru Niculescu (*lucr. cit.*, p. 74) : ,,în combinaţie cu prepoziţiile *în, la, per* > *pe* dă construcţiei un sens nedeterminat''.

2.2.1. PE

$$\mathbf{pe}^2_1 \begin{bmatrix} + \text{suprapunere} \\ + \text{contact} \\ - \text{mişcare} \end{bmatrix}$$

V → *se afla, fi, sta* ...
ex. *stă pe pat*

$$\mathbf{pe}^2_2 \begin{bmatrix} + \text{suprapunere} \\ + \text{contact} \\ + \text{mişcare neorientată} \end{bmatrix}$$

V_α → *se bălăbăni, dansa* ...
V_β → *alerga, cutreiera, călări* ...
N → *cîmp* ...
ex. *dansează pe masă*
cutreieră pe cîmp

$$\mathbf{pe}^2_5 \begin{bmatrix} + \text{suprapunere} \\ + \text{contact} \\ + \text{mişcare orientată} \\ + \text{limită finală} \end{bmatrix}$$

V_α → *arunca, se aşeza, ateriza, azvîrli, cădea, coborî* „veni în jos din înălţime", *curge, descărca* ...
V_β → *ajunge, se căţăra, se cocoţa* ...
N → *acoperiş, pat, pod* (peste apă) ...
ex. *cade pe pămînt*
s-a căţărat pe acoperiş

$$\mathbf{pe}^{15}_3 \begin{bmatrix} - \text{limită} \\ \pm \text{contact} \\ + \text{mişcare orientată} \end{bmatrix}$$

V → *aduce, alerga, aluneca, călări,* (*se*) *căra, circula, coborî* „merge pe un loc înclinat", *curge, defila, se duce* ...

N → *drum, stradă* ...
ex. *aleargă pe stradă*

$\mathbf{pe}^3_5$ / $peste^3_5$,
vezi $peste^3_5$,

$\mathbf{pe}^1_1 \equiv la^1_1$
pe^1_1/ $în^1_1$

V → *se afla, fi, sta* ...
N → *stradă*
ex. *e pe/în stradă*

$\mathbf{pe}^1_2 \equiv la^1_2 \equiv în^1_2$

V → *se aduna, se buluci, deraia* ...
N → *stradă*...
ex. *s-au adunat pe stradă*

pe$_5^1$ ≡ *la*$_5^1$ ≡ *în*$_5^1$

V → *aduce, apuca, se angaja, cîrmi ...*
N → *stradă ...*
ex. *s-a angajat pe strada ...*

pe$_{5'}^1$ / *în*$_{5'}^1$

V → *ajunge*
N → *stradă*
ex. *a ajuns pe/în stradă*

pe$_1^6$ ≡ *în*$_1^6$

V → *se afla, fi, sta ...*
N → *sală* „culoar"
ex. *e pe sală*

pe$_5^6$ ≡ *în*$_5^6$

V_α → *aduce, (se) aduna, ajunge ...*
N → *sală* „culoar"
V_β → *se îmbarca*
N → nume de ambarcaţii
ex. *s-au adunat pe sală*
s-au îmbarcat pe Transilvania

pe$_3^{18}$ ≡ *prin*$_3^{18}$

V_α → *aspira, curge ...*
N → *nas*
V_β → *azvîrli, ieşi ...*
N → *geam*
ex. *aspiră pe nas*
azvîrle-o pe geam !

pe$_{3'}^{18}$/*prin*$_{3'}^{18}$

V → *băga ...*
N → *gaură ...*
ex. *bagă firul pe/prin gaură*

pe$_1^{11}$ ≡ *lîngă*$_1^{11}$

V → *se afla, fi ...*
N → hidronime, căi de comunicaţie
ex. *casa lui e pe Dunăre*

2.2.2. DE PE

de pe$_4^{26}$ [+ suprapunere
+ contact
+ mişcare orientată
+ limită iniţială]

V→ *aduna, aluneca, coborî, derula, descăleca ...*
ex. *coboară de pe acoperiş*

de pe$_4^{25}$ ≡ *de la*$_4^{25}$

de pe$_4^{25}$ / *din*$_4^{25}$.

V → *veni*
N → *stradă*
ex. *vine de pe/din stradă*

de pe$_4^{28}$ ≡ *din*$_4^{28}$

V → *debarca*
N → nume de ambarcații
ex. *debarcă de pe Transilvania*

2.2.3. PÎNĂ PE

$$\textbf{pînă pe}_5^{36} \left[\begin{array}{l} + \text{ extensiune} \\ + \text{ suprapunere} \\ + \text{ contact} \\ + \text{ mişcare orientată} \\ + \text{ limită finală} \end{array}\right]$$

V → *ajunge, arunca, azvîrli, se cățăra ...*
N → *acoperiș, pat ...*
ex. *a ajuns pînă pe acoperiș*

pînă pe$_5^{35}$ ≡ *pînă la*$_5^{35}$

pînă pe$_5^{35}$ / *pînă în*$_5^{35}$.
ex. *a ajuns pînă pe/pînă în stradă*

2.3.1. PESTE

$$\textbf{peste}_1^{3} \left[\begin{array}{l} + \text{ suprapunere} \\ + \text{ contact} \\ + \text{ extensiune în plan orizontal} \\ - \text{ mişcare} \end{array}\right]$$

V → *fi, sta ...*
ex. *haina ta este peste a mea*

$$\textbf{peste}_2^{3} \left[\begin{array}{l} + \text{ suprapunere} \\ + \text{ contact} \\ + \text{ extensiune în plan orizontal} \\ + \text{ mişcare neorientată} \end{array}\right]$$

V → *alerga, călări ...*
N → *cîmp ...*
ex. *călărește peste cîmp*

$$\textbf{peste}_5^{3} \left[\begin{array}{l} + \text{ suprapunere} \\ + \text{ contact} \\ + \text{ extensiune în plan orizontal} \\ + \text{ mişcare orientată} \\ + \text{ limită finală} \end{array}\right]$$

$peste_5^3$ ≡ *pe_5^3* ≡ *$deasupra_5^3$*

V_α → *se aşterne, cădea ...*
V_β → *căuta, cerceta, se uita ...*
N → *tot (locul)*
ex. *se-aşterne bruma peste vii*
bagă lucrurile mele peste lucrurile tale!
se uită peste tot (locul)

$peste_{5'}^3$/pe_5^3

V → *cădea*
N → *ochi*
ex. *îi cad pleoapele peste/pe ochi*

$peste_{5''}^3$/$deasupra_5^3$

V → *arunca, azvîrli, băga ...*
ex. *aruncă hainele peste/deasupra paltonului*

$peste_5^5$/*$deasupra_5^5$*
vezi *$deasupra_5^5$*

$peste_3^{17}$ ≡ *pe $deasupra_3^{17}$*
V → *arunca, azvîrli ...*
N → obstacol
ex. *aruncă mingea peste gard*

$peste_2^{45}$/ *pe $deasupra_2^{45}$*
vezi *pe $deasupra_2^{45}$*

$peste_1^{12}$ ≡ *$după_1^{12}$*
V → *fi, locui, trăi ...*
N → *drum, mări şi ţări*
ex. *locuieşte peste drum*

2.3.2. DE PESTE

de $peste_4^{33}$ ≡ *de $după_4^{33}$*
V → *aduce, veni ...*
N → *drum, mări şi ţări*
ex. *vine de peste drum*

2.3.3. PÎNĂ PESTE

pînă $peste_5^{42}$ ≡ *pînă $după_5^{42}$*
V → *arunca, azvîrli ...*
N → obstacol
ex. *a aruncat mingea pînă peste gard*

2.4. ASUPRA

$asupra_5^4$ [+ suprapunere
± contact
+ extensiune în plan orizontal
+ mişcare orientată
+ limită finală]

V → *se arunca, se azvîrli, -și aținti privirile, veni* ...
ex. *s-a aruncat asupra mîncării*

asupra$^{10}_{5}$/ *spre*$^{10}_{5'}$
vezi *spre*$^{10}_{5'}$

2.5.1. DEASUPRA

deasupra$^{5}_{1}$ [+ superioritate spațială; ± contact; — mișcare]

V → *se afla, fi, locui* ...
ex. *locuiește deasupra apartamentului meu*

deasupra$^{5}_{2}$ [+ superioritate spațială; ± contact; + mișcare neorientată]

V → *bîzîi* ...
ex. *muștele îi bîzîie deasupra capului*

deasupra$^{5}_{5}$ [+ superioritate spațială; ± contact; + mișcare orientată; + limită finală]

deasupra$^{5}_{5}$/ *peste*$^{5}_{5}$
V → *se apleca*
ex. *se apleacă deasupra/peste leagăn*

deasupra$^{3}_{5}$/ *peste*$^{3}_{5''}$
vezi *peste*$^{3}_{5''}$

2.5.2. DE DEASUPRA

de deasupra$^{27}_{4}$ [+ superioritate spațială; ± contact; + mișcare orientată; + limită inițială]

V → *cădea, curge* ...
ex. *îi curge sînge de deasupra urechii*

2.5.3. PE DEASUPRA

pe deasupra$^{17}_{3}$ [+ superioritate spațială; ± contact; + mișcare orientată; — limită]

pe deasupra$^{17}_{3}$ ≡ *peste*$^{17}_{3}$
V → *aduce, trage* ...
ex. *aduce sfoara pe deasupra capacului*

pe deasupra$_2^{45}$
$$\begin{bmatrix} +\ \text{superioritate spațială} \\ \pm\ \text{contact} \\ +\text{caracter nedeterminat}^{15} \\ +\ \text{mișcare neorientată} \end{bmatrix}$$

pe deasupra$_2^{45}$ / *peste*$_2^{45}$

V → *adia, alunga, coborî ...*
ex. *vîntul adie pe deasupra/peste vîrfurile copacilor*

2.5.4. PÎNĂ DEASUPRA

pînă deasupra$_5^{37}$
$$\begin{bmatrix} +\ \text{extensiune} \\ +\ \text{superioritate spațială} \\ \pm\ \text{contact} \\ +\ \text{mișcare orientată} \\ +\ \text{limită finală} \end{bmatrix}$$

V → *ajunge, se cocoța ...*
ex. *s-a cocoțat pînă deasupra ferestrei*

2.6.1. ÎN

în$_1^6$
$$\begin{bmatrix} +\ \text{interioritate} \\ \pm\ \text{contact} \\ -\ \text{mișcare} \end{bmatrix}$$

în$_1^6$ ≡ *pe*$_1^6$

V → *se afla, fi, locui ...*
ex. *e în dulap*

în$_2^6$
$$\begin{bmatrix} +\ \text{interioritate} \\ \pm\ \text{contact} \\ +\ \text{mișcare neorientată} \end{bmatrix}$$

V → *se bălăci, căuta ...*
ex. *l-am căutat în* (*tot*) *oraș*(*ul*)

în$_5^6$
$$\begin{bmatrix} +\ \text{interioritate} \\ \pm\ \text{contact} \\ +\ \text{mișcare orientată} \\ +\ \text{limită finală} \end{bmatrix}$$

în$_5^6$ ≡ *pe*$_5^6$

V → *se adînci* „înainta în interior”, *aduce*, (*se*) *aduna, ajunge, ancora, arunca, băga, cădea, curge, se deplasa, descărca ...*
ex. *s-a adîncit în pădure*

în$_1^1$ ≡ *la*$_1^1$

în$_1^1$ / *pe*$_1^1$

V → *se afla, fi, sta ...*
N → *stradă*
ex. *e în/pe stradă*

[15] Al localizării acțiunii.

în$_2^1$ ≡ *pe* $_2^1$

în $_2^1$ / *la* $_2^1$
  vezi *la* $_2^1$

în$_5^1$ / *la* $_{5'}^1$
  vezi *la* $_{5'}^1$

în$_{5'}^1$ / *pe* $_{5'}^1$
V → *ajunge*
N → *stradă*
  ex. *a ajuns în/pe stradă*

în $_5^{13}$ ≡ *de* $_5^{13}$
V_α → *agăţa ...*
N → *cui ...*
V_β → *arunca, azvîrli ...*
  ex. *agaţă pălăria în cui*
   aruncă cu pietre în geam

2.6.2. DIN

din $_4^{28}$ [+ interioritate; ± contact; + mişcare orientată; + limită iniţială]

din $_4^{28}$ ≡ *de pe*$_4^{28}$
V → *aduce, alerga, aluneca, arunca, aspira, azvîrli, bea, cădea, (se) căra, coborî, curge, descărca ...*
  ex. *a alunecat din coş*

din $_4^{25}$ ≡ *de la* $_4^{25}$
V → *(se) abate, asalta, ataca ...*
  ex. *se abate din drum*
   au atacat din două părţi

din $_{4'}^{25}$ / *de la* $_{4'}^{25}$
  vezi *de la* $_{4'}^{25}$

din $_{4''}^{25}$ / *de pe* $_4^{25}$

V → *veni*
N → *stradă*
  ex. *vine din/de pe stradă*

2.6.3. PRIN

prin $_3^{23}$ [+ străpungere; + mişcare orientată; — limită]

V → *azvîrli, ieşi ...*
N → *geam ...*
  ex. *mingea a ieşit prin geam*

prin $^{46}_{2}$ [+ interioritate
± contact
+ caracter nedeterminat
+ mişcare neorientată]

V → *se agita, alerga, se bălăbăni, bîjbîi, călări, călca, cărăuşi, căuta, dansa ...*
ex. *dansează prin curte*

prin $^{18}_{3}$ [+ interioritate
± contact
+ mişcare orientată
— limită]

prin $^{18}_{3}$ ≡ *pe* $^{18}_{3}$
V → *curge ...*
N → *curte ...*
ex. *pîrîul curge prin curte*

prin $^{18}_{3'}$ / *pe* $^{18}_{3'}$
V → *băga, curge ...*
N → *gaură, crăpătură ...*
ex. *bagă firul prin/pe crăpătură*

prin $^{16}_{3}$ / *pe la* $^{16}_{3}$
vezi *pe la* $^{16}_{3}$

2.6.4. PÎNĂ ÎN

pînă în $^{38}_{5}$ [+ extensiune
+ interioritate
± contact
+ mişcare orientată
+ limită finală]

V → *aduce, ajunge, căra, (se) duce ...*
ex. *i-a adus pînă în casă*

pînă în $^{35}_{5}$ / *pînă la* $^{35}_{5'}$
vezi *pînă la* $^{35}_{5'}$

pînă în $^{35}_{5'}$ / *pînă pe* $^{35}_{5}$
V → *ajunge*
N → *stradă*
ex. *a ajuns pînă în/ pînă pe stradă*

2.7.1. ÎNTRE

N → N_1⌢şi⌢N_2
N pl.

între $^{7}_{4}$ [+ interioritate
+ reciprocitate
± contact
+ mişcare orientată
— limită]

V → *se balansa, căra, cărăuşi, circula . . .*
ex. *circulă între Bucureşti şi Ploieşti*

între $^{8}_{1}$ [+ interioritate
+ spaţiu discontinuu
± contact
— mişcare]

V → *se afla, fi . . .*
ex. *se află între masă şi dulap*

între $^{8}_{5}$ [+ interioritate
+ spaţiu discontinuu
± contact
+ mişcare orientată
+ limită finală]

V → *ameriza, ancora, se apleca, arunca, ateriza, băga, cădea, descăleca, descărca . . .*
ex. *l-a aruncat între straturi*

2.7.2. DINTRE

dintre $^{29}_{4}$ [+ interioritate
+ spaţiu discontinuu
± contact
+ mişcare orientată
+ limită iniţială]

V → *curge . . .*
ex. *îi curge sînge dintre umeri*

2.7.3. PRINTRE

printre $^{19}_{3}$ [+ interioritate
+ spaţiu discontinuu
± contact
+ mişcare orientată
— limită]

V → *alerga, aluneca, se apropia, se avînta, azvîrli, băga, cădea, căra, coborî, curge, defila . . .*
N → *coloane, degete, garduri, maluri, ziduri . . .*
ex. *coboară printre coloane*

printre $^{47}_{2}$ [+ interioritate
+ spaţiu discontinuu
± contact
+ caracter nedeterminat
+ mişcare neorientată]

V → *adia, alerga, se amesteca, căuta, dansa . . .*
ex. *adie printre ramuri*

printre $^{47}_{5}$
[+ interioritate
+ spaţiu discontinuu
± contact
+ caracter nedeterminat
+ mişcare orientată
+ limită finală]

V → *aduce, arunca, se avînta, coborî, descărca ...*
ex. *au coborît printre voi*

2.7.4. PÎNĂ ÎNTRE

pînă între $^{39}_{5}$
[+ interioritate
+ spaţiu discontinuu
± contact
+ extensiune
+ mişcare orientată
+ limită finală]

V → *aduce, ajunge, căra ...*
ex. *a ajuns pînă între mese*

2.8.1. SUB

sub $^{9}_{1}$
[+ inferioritate spaţială
± contact
— mişcare]

V → *se afla, fi, locui ...*
ex. *locuieşte sub scară*

sub $^{9}_{2}$
[+ inferioritate spaţială
± contact
+ mişcare neorientată]

V → *dansa, depăşi, deraia, descăleca ...*
ex. *i-a depăşit sub pod*

sub $^{9}_{5}$
[+ inferioritate spaţială
± contact
+ mişcare orientată
+ limită finală]

V → *se adînci, aduce, (se) aduna, ajunge, aluneca, arunca, atinge, azvîrli, băga, se buluci, cădea, căra, coborî, se deplasa, (se) duce..*
ex. *le-a azvîrlit sub pat*

2.8.2. DE SUB

de sub $^{30}_{4}$
[+ inferioritate spaţială
± contact
+ mişcare orientată
+ limită iniţială]

V → *curge, ieşi ...*
ex. *ieşi de sub masă!*

2.8.3. PE SUB

pe sub $^{20}_{3}$

$$\begin{bmatrix} + \text{ inferioritate spațială} \\ \pm \text{ contact} \\ + \text{ mișcare orientată} \\ - \text{ limită} \end{bmatrix}$$

V → *aduce, alerga, se apropia, arunca, băga, călări, circula, curge, se duce . . .*
ex. *aleargă pe sub pod*

pe sub $^{48}_{1}$

$$\begin{bmatrix} + \text{ inferioritate spațială} \\ \pm \text{ contact} \\ + \text{ caracter nedeterminat} \\ - \text{ mișcare} \end{bmatrix}$$

V → *se afla, fi, sta . . .*
ex. *sînt pe sub pat*

pe sub $^{48}_{2}$

$$\begin{bmatrix} + \text{ inferioritate spațială} \\ \pm \text{ contact} \\ + \text{ caracter nedeterminat} \\ + \text{ mișcare neorientată} \end{bmatrix}$$

V → *alerga, bîjbîi . . .*
ex. *furnicile aleargă pe sub masă*

2.8.4. PÎNĂ SUB

pînă sub $^{40}_{5}$

$$\begin{bmatrix} + \text{ inferioritate spațială} \\ \pm \text{ contact} \\ + \text{ extensiune} \\ + \text{ mișcare orientată} \\ + \text{ limită finală} \end{bmatrix}$$

V → *aduce, ajunge, alerga, aluneca, avansa, se aventura, căra, coborî, se cocoța, se deplasa, se duce . . .*
ex. *au ajuns pînă sub pat*

2.9. DE

de $^{13}_{4}$

$$\begin{bmatrix} + \text{ contact} \\ + \text{ mișcare orientată} \\ + \text{ limită inițială} \end{bmatrix}$$

V → *se depărta . . .*
ex. *se depărtează de casă*

de $^{13}_{5}$

$$\begin{bmatrix} + \text{ contact} \\ + \text{ mișcare orientată} \\ + \text{ limită finală} \end{bmatrix}$$

de $^{13}_{5}$ ≡ *în* $^{13}_{5}$

V → *se apropia . . .*
ex. *se apropie de casă*

2.10.1. SPRE

spre $^{10}_{1}$
[+ proximitate nedeterminată
— contact
— mișcare]

spre $^{10}_{1}$/ *către* $^{10}_{1}$ [16]

V → *fi* . . .
ex. *fereastra mea e spre/către grădină*

spre $^{10}_{5}$
[+ proximitate nedeterminată
— contact
+ mișcare orientată
+ limită finală]

spre $^{10}_{5}$ ≡ *la* $^{10}_{5}$
spre $^{10}_{5}$ / *către* $^{10}_{5}$
V → *aduce*, (*se*) *aduna*, *alerga*, *arăta* „indica printr-un gest lucrul asupra căruia se atrage atenția", *arunca*, *avansa*, *căuta* „urmări cu ochii", *cîrmi*, *coborî*, *se duce* . . .
ex. *aleargă spre casă*

spre $^{10}_{5}$ / *asupra* $^{10}_{5}$
V → *da*
ex. *ferestrele dau spre/asupra grădinii*

2.10.2. DINSPRE

dinspre $^{32}_{4}$
[+ proximitate nedeterminată
— contact
+ mișcare orientată
+ limită inițială]

V → *adia*, *aduce*, *ataca* . . .
ex. *adie dinspre pădure*

2.11. CĂTRE

către $^{10}_{1}$ / *spre* $^{10}_{1}$
vezi *spre* $^{10}_{1}$

către $^{10}_{5}$ / *spre* $^{10}_{5}$
vezi *spre* $^{10}_{5}$

2.12.1. LÎNGĂ

lîngă $^{11}_{1}$
[+ proximitate determinată
± contact
— mișcare]

V → *se afla*, *fi*, *locui* . . .
ex. *locuiește lîngă școală*

[16] Opțiunea pentru una din ele este stilistică.

lîngă $^{11}_{2}$

+ proximitate determinată
± contact
+ mişcare neorientată

V → *dansa, depăşi, deraia* ...
ex. *dansează lîngă chioşc*

lîngă $^{11}_{5}$

+ proximitate determinată
± contact
+ mişcare
+ limită finală

V → *aduce, (se) aduna, ajunge, arunca, ameriza, cădea, căra, se căţăra, descărca, (se) duce* ...
ex. *a ajuns lîngă poartă*

2.12.2. DE LÎNGĂ

de lîngă $^{32}_{4}$

+ proximitate determinată
± contact
+ mişcare orientată
+ limită iniţială

V → *aluneca, cădea, coborî, curge* ...
ex. *a căzut de lîngă mine*

2.12.3. PE LÎNGĂ

pe lîngă $^{21}_{3}$

+ proximitate determinată
± contact
+ mişcare orientată
— limită

V → *aduce, alerga, aluneca, se apropia, arunca, azvîrli, călări, se căţăra, coborî, curge, defila* ...
ex. *se apropie pe lîngă gard*

pe lîngă $^{49}_{1}$

+ proximitate nedeterminată
± contact
+ mişcare neorientată

V → *se agita, se bălăbăni, bîjbîi, căuta, dansa* ...
ex. *bîjbîie pe lîngă dulap*

2.12.4. PÎNĂ LÎNGĂ

pînă lîngă $^{41}_{5}$

+ proximitate determinată
± contact
+ extensiune
+ mişcare orientată
+ limită finală

V → *aduce, ajunge, alerga, aluneca, avansa, se aventura, căra, coborî, se cocoţa, de deplasa, se duce* ...
ex. *i-a adus pînă lîngă poartă*

2.13.1. DUPĂ

după $^{12}_{1}$ [+ posterioritate spaţială
± contact
— mişcare]

după $^{12}_{1}$ ≡ *peste* $^{12}_{1}$

V → *se afla, fi, sta ...*
ex. *este după paravan*

după $^{12}_{2}$ [+ posterioritate spaţială
± contact
+ mişcare neorientată]

V → *dansa, depăşi, deraia ...*
ex. *l-a depăşit după colţ*

după$^{12}_{5}$ [+ posterioritate spaţială
± contact
+ mişcare orientată
+ limită finală]

V → *aduce, (se) aduna, ajunge, arunca, ameriza, ancora, ateriza, azvîrli, se buluci, cădea, căra, se căţăra, debarca, se deplasa, se duce ...*
ex. *le-a aruncat după sobă*

2.13.2. DE DUPĂ

de după$^{33}_{4}$ [+ posterioritate spaţială
± contact
+ mişcare orientată
+ limită iniţială]

de după$^{33}_{4}$ ≡ *de peste*$^{33}_{4}$

V → *aduce, curge ...*
ex. *îi curge sînge de după ureche*

2.13.3. PE DUPĂ

pe după$^{22}_{3}$ [+ posterioritate spaţială
± contact
+ mişcare orientată
— limită]

V → *cuprinde*
N → *umeri*
ex. *o cuprinde pe după umeri*

pe după$^{50}_{2}$ [+ posterioritate spaţială
± contact
+ caracter nedeterminat
+ mişcare neorientată]

V → *bîjbîi, căuta ...*
ex. *caută pe după dulap*

2.13.4. PÎNĂ DUPĂ

pînă după$_5^{42}$ $\begin{bmatrix} + \text{ posterioritate spațială} \\ \pm \text{ contact} \\ + \text{ extensiune} \\ + \text{ mișcare orientată} \\ + \text{ limită finală} \end{bmatrix}$

pînă după$_5^{42}$ $\equiv$ *pînă peste*$_5^{42}$

V $\rightarrow$ *ajunge, alerga, aluneca, căra, coborî, se cocoța, se deplasa, se duce ...*
ex. *s-a dus pînă după colț*

3.0. O primă considerare comparativă, în sensul celor formulate sub **1.3.—5.**, a reprezentărilor semantice ale prepozițiilor din corpusul studiat a pus în lumină următorul inventar de trăsături intrinsece și de transfer, precum și relațiile dintre diversele unități prepoziționale de care sînt asociate aceste trăsături.

Pentru a putea fi ușor urmărite, am reprezentat aceste prime rezultate în tabloul anexat.

3.1. Un fapt care se impune observației de la început este acela că, în domeniul sensurilor locale ale prepozițiilor, trăsăturile semantice intrinsece nu se realizează niciodată independent de trăsăturile de transfer. (În prima coloană verticală a tabloului apar entități prepoziționale caracterizate exclusiv prin trăsături intrinsece — marcate exclusiv prin indici superscriși. Aceste entități însă nu au realitate lingvistică — sînt, dealtfel, marcate toate prin asterisc. Ele sînt detașate din rațiuni metodologice, și anume pentru a pune în evidență mai clar seriile de omonime (cu sinonimele lor) caracterizate prin aceleași trăsături i n t r i n s e c e.) În alți termeni, reprezentările semantice ale unităților prepoziționale inventariate conțin totdeauna atît trăsături intrinsece, cît și trăsături de transfer. Aceasta este o reformulare mai exactă a ideii tradiționale potrivit căreia „prepozițiile nu au sens lexical de sine stătător, dar nu sînt complet lipsite de sens lexical" [17].

3.2. Unele prepoziții se descompun exclusiv în unități omonime de gradul 1 (li se asociază cîte un singur fascicul de trăsături intrinsece) [18]: **la*^{1}: *la*$_1^1$, *la*$_2^1$, *la*$_5^1$; **peste*^{3}: *peste*$_1^3$, *peste*$_2^3$, *peste*$_5^3$; **asupra*^{4}: *asupra*$_5^4$; **deasupra*^{5}: *deasupra*$_1^5$, *deasupra*$_2^5$, *deasupra*$_5^5$; **sub*^{9}: *sub*$_1^9$, *sub*$_2^9$, *sub*$_5^9$; **spre*^{10}: *spre*$_1^{10}$, *spre*$_5^{10}$; **către*^{10}: *către*$_1^{10}$, *către*$_5^{10}$; **lîngă*^{11}: *lîngă*$_1^{11}$, *lîngă*$_2^{11}$, *lîngă*$_5^{11}$; **după*^{12}: *după*$_1^{12}$, *după*$_2^{12}$, *după*$_5^{12}$; **pînă*^{34}: compusele lui; **de*^{24}: compusele lui.

Alte prepoziții (mult mai puține) se descompun atît în unități omonime de gradul 1, cît și în unități omonime de gradul 2 (li se asociază cîte două sau trei fascicule de trăsături intrinsece): *pe*: **pe*^{2}: *pe*$_1^2$, *pe*$_2^2$, *pe*$_5^2$, **pe*^{15}: *pe*$_3^{15}$, **pe*^{43}; *în*: **în*^{6}: *în*$_1^6$, *în*$_2^6$, *în*$_5^6$; **în*^{14}; *între*: **între*^{7}: *între*$_3^7$, **între*^{8}: *între*$_1^8$, *între*$_5^8$; *de*: **de*^{13}: *de*$_4^{13}$, *de*$_5^{13}$; **de*^{24}; compusele cu *pe* (cu **pe*^{15} și cu **pe*^{43}).

[17] *Gramatica Academiei* II, p. 329.
[18] Observațiile se referă exclusiv la faptele inventariate de noi aici.

Trăsături de transfer / Trăsături intrinsece		zero	— mişcare	mişcare neorientată	mişcare orientată		
					— limită	limită iniţială	limită finală
		0	1	2	3	4	5
1.	+ localizare precisă ± contact	*LA[1]	LA^1_1, PE^1_1, $ÎN^1_1$	LA^1_2, PE^1_2, $ÎN^1_2$			LA^1_5, $LA^1_{5'}$, PE^1_5, $PE^1_{5'}$, $ÎN^1_5$, $ÎN^1_{5'}$
2.	+ suprapunere ± contact	*PE[2]	PE^2_1	PE^2_2			PE^2_5
3.	+ suprapunere + extensiune în plan orizontal + contact	*PESTE[3]	$PESTE^3_1$	$PESTE^3_2$			$PESTE^3_5$, $PESTE^3_{5'}$, $PESTE^3_{5''}$, PE^3_5, $DEASUPRA^3_5$
4.	+ suprapunere + extensiune în plan orizontal ± contact	*ASUPRA[4]					$ASUPRA^4_5$
5.	+ superioritate spaţială ± contact	*DEASUPRA[5]	$DEASUPRA^5_1$	$DEASUPRA^5_2$			$DEASUPRA^5_5$, $PESTE^5_5$
6.	+ interioritate ± contact	*ÎN[6]	$ÎN^6_1$, PE^6_1	$ÎN^6_2$			$ÎN^6_5$, PE^6_5
7.	+ interioritate + reciprocitate ± contact	*ÎNTRE[7]			$ÎNTRE^7_3$		

		0	1	2	3	4	5
8.	+ interioritate + spaţiu discontinuu ± contact	*ÎNTRE^{8}	ÎNTRE$^{8}_{1}$				ÎNTRE$^{8}_{5}$
9.	+ inferioritate spaţială ± contact	*SUB^{9}	SUB$^{9}_{1}$	SUB$^{9}_{2}$			SUB$^{9}_{5}$
10.	+ proximitate nedeterminată – contact	*SPRE^{10} *CĂTRE^{10}	SPRE$^{10}_{1}$ CĂTRE$^{10}_{1}$				SPRE$^{10}_{5}$, SPRE$^{10}_{5'}$, CĂTRE$^{10}_{5}$, ASU-PRA$^{10}_{5}$, LA$^{10}_{5}$
11.	+ proximitate determinată ± contact	*LÎNGĂ^{11}	LÎNGĂ$^{11}_{1}$, PE$^{11}_{1}$	LÎNGĂ$^{11}_{2}$			LÎNGĂ$^{11}_{5}$
12.	+ posterioritate spaţială ± contact	*DUPĂ	DUPĂ$^{12}_{1}$, PESTE$^{12}_{1}$	DUPĂ$^{12}_{2}$			DUPĂ$^{12}_{5}$
13.	+ contact	*DE^{13}				DE$^{13}_{4}$	DE$^{13}_{5}$, ÎN$^{13}_{5}$
14.	+ străpungere ± contact	*ÎN^{14}					
15.	– limită ± contact	*PE^{15}			PE$^{15}_{3}$		
16.	+ localizare precisă – limită ± contact	*PE LA^{16}			PE LA$^{16}_{3}$, PRIN$^{16}_{3}$		

		0	1	2	3	4	5
17.	+ superioritate spațială — limită ± contact	*PE DEASU-PRA^{17}			PE DEASU-PRA$^{17}_{3}$, PESTE$^{17}_{3}$		
18.	+ interioritate — limită ± contact	*PRIN^{18}			PRIN$^{18}_{3}$, PRIN$^{18}_{3'}$, PE$^{18}_{3}$, PE$^{18}_{3'}$		
19.	+ interioritate + spațiu discontinuu — limită ± contact	*PRINTRE^{19}			PRINTRE$^{19}_{3}$		
20.	+ inferioritate spațială — limită ± contact	*PE SUB^{20}			PE SUB$^{20}_{3}$		
21.	+ proximitate determinată — limită ± contact	*PE LÎNGĂ^{21}			PE LÎNGĂ$^{21}_{3}$		
22.	+ posterioritate spațială — limită ± contact	*PE DUPĂ^{22}			PE DUPĂ$^{22}_{3}$		

		0	1	2	3	4	5
23.	+ străpungere — limită + contact	*PRIN^{23}			PRIN_3^{23}		
24.	+ limită inițială ± contact	*DE^{24}					
25.	+ localizare precisă + limită inițială ± contact	*DE LA^{25}				DE LA_4^{25}, $\text{DE LA}_{4'}^{25}$, DE PE_4^{25}, DIN_4^{25}, $\text{DIN}_{4'}^{25}$, $\text{DIN}_{4''}^{25}$	
26.	+ suprapunere + limită inițială + contact	*DE PE^{26}				DE PE_4^{26}	
27.	+ superioritate spațială + limită inițială ± contact	*DE DEASU- PRA^{27}				DE DEA- SUPRA_4^{27}	
28.	+ interioritate + limită inițială ± contact	*DIN^{28}				DIN_4^{28}, DE PE_4^{28}	
29.	+ interioritate + spațiu discontinuu + limită inițială ± contact	*DINTRE^{29}				DINTRE_4^{29}	
30.	+ inferioritate spațială + limită inițială ± contact	*DE SUB^{30}				DE SUB_4^{30}	

		0	1	2	3	4	5
31.	+ proximitate nedeterminată + limită inițială – contact	*DINSPRE[31]				DINSPRE$_4$[31]	
32.	+ proximitate determinată + limită inițială ± contact	*DE LÎNGĂ[32]				DE LÎNGĂ$_4$[32]	
33.	+ posterioritate spațială + limită inițială ± contact	*DE DUPĂ[33]				DE DUPĂ$_4$[33], DE PESTE$_4$[33]	
34.	+ extensiune ± contact	*PÎNĂ[34]					
35.	+ localizare precisă + extensiune ± contact	*PÎNĂ LA[35]					PÎNĂ LA$_5$[35], PÎNĂ LA$_{5'}$[35], PÎNĂ PE$_5$[35], PÎNĂ ÎN$_5$[35], PÎNĂ ÎN$_{5'}$[35],
36.	+ suprapunere + extensiune + contact	*PÎNĂ PE[36]					PÎNĂ PE$_5$[36]
37.	+ superioritate spațială + extensiune ± contact	*PÎNĂ DEASUPRA[37]					PÎNĂ DEASUPRA$_5$[37]

		0	1	2	3	4	5
38.	+ interioritate + extensiune ± contact	*PÎNĂ ÎN^{38}					PÎNĂ ÎN$_5^{38}$
39.	+ interioritate + spaţiu discontinuu + extensiune ± contact	*PÎNĂ ÎNTRE^{39}					PÎNĂ ÎNTRE$_5^{39}$
40.	+ inferioritate spaţială + extensiune ± contact	*PÎNĂ SUB^{40}					PÎNĂ SUB$_5^{40}$
41.	+ proximitate determinată + extensiune ± contact	*PÎNĂ LÎNGĂ^{41}					PÎNĂ LÎNGĂ$_5^{41}$
42.	+ posterioritate spaţială + extensiune ± contact	*PÎNĂ DUPĂ^{42}					PÎNĂ DUPĂ$_5^{42}$, PÎNĂ PESTE$_5^{42}$
43.	+ caracter nedeterminat ± contact	*PE^{43}					
44.	+ localizare nedeterminată ± contact	*PE LA^{44}	PE LA$_1^{44}$	PE LA$_2^{44}$			PE LA$_5^{44}$
45.	+ superioritate spaţială + caracter nedeterminat ± contact	*PE DEA- SUPRA^{45}		PE DEA- SUPRA$_2^{45}$, PESTE$_2^{45}$			

		0	1	2	3	4	5
46.	+ interioritate + caracter nedeterminat ± contact	*PRIN[46]		PRIN$_2$[46]			
47.	+ interioritate + spaţiu discontinuu + caracter nedeterminat ± contact	*PRINTRE[47]		PRINTRE$_2$[47]			PRINTRE$_5$[47]
48.	+ inferioritate spaţială + caracter nedeterminat ± contact	*PE SUB[48]	PE SUB$_1$[48]	PE SUB$_2$[48]			
49.	+ proximitate nedeterminată ± contact	*PE LÎNGĂ[49]	PE LÎNGĂ$_1$[49]	PE LÎNGĂ$_2$[49]			
50.	+ posterioritate spaţială + caracter nedeterminat ± contact	*PE DUPĂ[50]		PE DUPĂ$_2$[50]			

3.3. *Pînă*, **pe*^{15}, **pe*^{43}, **în*^{14} şi **de*^{24} se realizează exclusiv sau aproape[19] exclusiv în entităţi prepoziţionale c o m p u s e[20]:

pînă^{34} (*pînă la*$^{35}_{5}$, *pînă pe*$^{35}_{5}$, *pînă în*$^{35}_{5}$, *pînă pe*$^{36}_{5}$, *pînă deasupra*$^{37}_{5}$, *pînă în*$^{38}_{5}$, *pînă între*$^{39}_{5}$, *pînă sub*$^{40}_{5}$, *pînă lîngă*$^{41}_{5}$, *pînă după*$^{42}_{5}$, *pînă peste*$^{42}_{5}$);

**pe*^{15} (*pe*$^{15}_{3}$, *pe la*$^{16}_{3}$, *prin*$^{16}_{3}$, *pe deasupra*$^{17}_{3}$, *peste*$^{17}_{3}$, *prin*$^{18}_{3}$, *pe*$^{18}_{3}$, *printre*$^{19}_{3}$, *pe sub*$^{20}_{3}$, *pe lîngă*$^{21}_{3}$, *pe după*$^{22}_{3}$, *prin*$^{23}_{3}$);

**pe*^{43} (*pe la*$^{44}_{1,2,5}$, *pe deasupra*$^{45}_{2}$, *peste*$^{45}_{2}$, *prin*$^{46}_{2}$, *printre*$^{47}_{2,5}$, *pe sub*$^{48}_{1,2}$, *pe lîngă*$^{49}_{1,2}$, *pe după*$^{50}_{2}$);

**în*^{14} (ca al doilea termen al compusului *prin*$^{23}_{3}$)[21];

**de*^{24} (*de la*$^{25}_{4}$, *de pe*$^{25}_{4}$, *din*$^{25}_{4}$, *de pe*$^{26}_{4}$, *de deasupra*$^{27}_{4}$, *din*$^{28}_{4}$, *de pe*$^{28}_{4}$, *dintre*$^{29}_{4}$, *de sub*$^{30}_{4}$, *dinspre*$^{31}_{4}$, *de lîngă*$^{32}_{4}$, *de după*$^{33}_{4}$, *de peste*$^{33}_{4}$).

Toate entităţile prepoziţionale compuse sînt caracterizate prin aceea că în conţinutul lor semantic poate fi distins aportul fiecărui element component; mai precis, trăsăturile lor intrinsece reprezintă suma trăsăturilor intrinsece ale componentelor:

$$^{*}\textit{pînă la} \rightarrow \begin{bmatrix} + \text{localizare precisă} \\ + \text{extensiune} \\ \pm \text{contact} \end{bmatrix}$$

$$^{*}\textit{pînă} \rightarrow \begin{bmatrix} + \text{extensiune} \\ \pm \text{contact} \end{bmatrix}$$

$$^{*}\textit{la} \rightarrow \begin{bmatrix} + \text{localizare precisă} \\ \pm \text{contact} \end{bmatrix}$$

$$^{*}\textit{pe la}^{16} \rightarrow \begin{bmatrix} + \text{localizare precisă} \\ - \text{limită} \\ \pm \text{contact} \end{bmatrix}$$

$$^{*}\textit{pe}^{15} \rightarrow \begin{bmatrix} - \text{limită} \\ \pm \text{contact} \end{bmatrix}$$

**la* — vezi mai sus

$$^{*}\textit{din}^{28} \rightarrow \begin{bmatrix} + \text{interioritate} \\ + \text{limită inițială} \\ \pm \text{contact} \end{bmatrix}$$

$$^{*}\textit{de}^{24} \rightarrow \begin{bmatrix} + \text{limită inițială} \\ \pm \text{contact} \end{bmatrix}$$

$$^{*}\textit{în}^{6} \rightarrow \begin{bmatrix} + \text{interioritate} \\ \pm \text{contact} \end{bmatrix}$$

etc.

[19] Această restricţie se referă la o unică excepţie, **pe*^{15}, care se realizează şi printr-o prepoziţie simplă: *pe*$^{15}_{3}$ (vezi mai jos).

[20] Constantin Dominte (*lucr. cit.*, p. 231—248 şi pass.) distinge în cadrul prepoziţiilor „spaţiale-temporale" prepoziţiile principale, „care exprimă strict relaţiile spaţiale-temporale", de prepoziţiile auxiliare, care apar ca prim termen în prepoziţiile compuse şi „exprimă aspecte, circumstanţe ale relaţiilor spaţiale-temporale principale" (p. 268).

[21] *În* apare şi ca prim termen în compusul de mai mică circulaţie *înspre*. Sinonimia perfectă dintre *înspre* şi *spre* îndreptăţeşte, credem, detaşarea a încă unei entităţi *în*, distinctă de **în*^{6} şi **în*^{14} şi caracterizată printr-un fascicul de trăsături vid.

3.4. Mare parte din prepoziţiile simple se distribuie pe mai multe coloane verticale (pot apărea în mai multe tipuri de contexte.) Aceste coloane sînt, aproape cu regularitate, coloanele 1, 2 şi 5 ([— mişcare], [+ mişcare neorientată], [+ limită finală]).

Coloanele 3 şi 4 ([—limită], [+limită iniţială]), cu foarte puţine excepţii (*între*$^{7}_{3}$, *de*$^{13}_{4}$, *pe*$^{15}_{3}$) [22], nu sînt ocupate de prepoziţii simple. Ele sînt, în schimb, ocupate de compuse şi anume, compusele cu **pe*^{15} şi **de*^{24}. În felul acesta se stabileşte corelaţia între casetele goale, corespunzătoare contextelor [—limită] şi [+ limită iniţială], care apar în domeniile de variabilitate ale prepoziţiilor simple, şi prepoziţiile compuse cu *pe* [—limită] şi *de* [+ limită iniţială].

3.5. Distribuţia prepoziţiilor compuse în raport cu contextele contrastează cu distribuţia prepoziţiilor simple. Trei dintre cele patru serii de compuse se distribuie pe cîte o singură coloană verticală (apar în cîte un singur tip de context) : compusele cu **pe*^{15} [—limită] în contextele [—limită] [23], compusele cu **de*^{24} în contextele [+ limită iniţială], cele cu **pînă*^{34} [+ extensiune] în contextele [+ limită finală]. A patra serie a compuselor, cu **pe*^{44} [+ caracter nedeterminat], se distribuie pe mai multe coloane verticale : [—mişcare], [+ mişcare neorientată], [+limită finală]. Faptul se explică prin prezenţa trăsăturii [+ caracter nedeterminat] în conţinutul semantic al prepoziţiilor acestei serii.

3.6.0. Pe poziţiile care contractează relaţii de sinonimie sînt: *la*, *pe*, *peste*, *asupra*, *în*, *deasupra*, *spre*, *către*, *de*, *după*. Nu contractează asemenea relaţii: *între* , *sub*, *lîngă*.

3.6.1. Poziţiile pe care le ocupă prepoziţiile în aceste relaţii sînt diferite :

— *spre* şi *către* se realizează în cadrul şi numai în cadrul aceluiaşi domeniu de variabilitate (vezi rîndul orizontal 10); cu alte cuvinte, sînt sinonime perfecte;

— *pe* contractează relaţii de sinonimie numai în afara domeniului său de variabilitate; astfel *pe* apare în casetele lui *la*, *peste*, *deasupra*, dar nici una din celelalte prepoziţii nu apare în casetele lui *pe* (vezi r. oriz. 2, 15, 44);

— într-o poziţie similară cu *pe*, *asupra* contractează o relaţie de sinonimie în domeniul de variabilitate al lui *către* — *spre* (vezi r. oriz. 10);

— la polul opus lui *pe*, am putea spune, se află *la*; cu excepţia unei întrebuinţări aproape idiomatice (*crengile atîrnă **la** pămînt*), prin care intră în domeniul de variabilitate al lui *spre* — *către*, *la* contractează relaţii de sinonimie în domeniul său: în toate casetele care reprezintă domeniul lui de variabilitate, *la* apare alături de *pe* şi *în* (vezi r. oriz. 1);

— într-o poziţie similară cu *la*, *deasupra*, *după* şi *de* contractează cîte o singură relaţie de sinonimie în interiorul domeniului lor de variabilitate (vezi r. oriz. 5, 12 şi 13);

[22] La care se aduagă *pe*$^{18}_{3}$ şi *peste*$^{17}_{3}$, sinonime cu compusele *prin*$^{18}_{3}$ şi *pe deasupra*$^{17}_{3}$.

[23] Pentru explicarea apariţiei în reprezentările semantice ale unor entităţi prepoziţionale a aceleiaşi trăsături o dată cu statut de trăsătură intrinsecă şi încă o dată cu statut de trăsătură de transfer, vezi **2.0.2.2.**

— *în* și *peste* ocupă o poziție intermediară : contractează relații de sinonimie aproximativ în aceeași măsură atît în interiorul, cît și în afara domeniului lor de variabilitate (vezi r. oriz. 1, 6 ; 3, 5, 12).

3.6.2. Randamentul acestor relații este de asemenea diferit (lăsăm la o parte relațiile *spre—către*, care nu sînt concludente din punctul de vedere al randamentului, deoarece termenii lor sînt întotdeauna sinonimi) :

— este mare pentru relațiile *la—pe—în* (vezi intersecțiile rîndurilor orizontale 1, 6 cu coloanele verticale 1, 2, 5) ;

— este mic pentru relațiile *peste—pe, la—spre, către, asupra—la, deasupra—peste, după—peste* și *de—în* (toate se realizează în cîte o singură casetă).

3.6.3. Prepozițiile compuse contractează, în general, relații de sinonimie cu prepoziții tot compuse, reproducînd relațiile de sinonimie dintre termenii simpli : *pe la—prin, de la—de, pe—din, pînă după—pînă peste.* Menționăm două cazuri care contrastează cu regula formulată : relațiile de sinonimie se stabilesc între o prepoziție compusă și una simplă : *pe deasupra—peste, prin—pe.*

Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

Martie 1973

Towards a semantics of the romanian local prepositions

(Abstract)

The paper aims to a systematic semantic description of the Romanian local prepositions.

The first section contains the semantic representation of the prepositions in the *lexicon;* each prepositional item is subdivided in a class of homonymous entities: the number of homonymous entities equals the number of distinct sets of semantic markers which should be associated to the same prepositional item. In this way, each prepositional entity belonging to the lexicon is unambiguous.

In the second section, on the basis of the semantic information given by the lexicon, the distinction between *inherent* semantic markers and *transfer* semantic markers is made so that the meaning of each prepositional entity is analysed into a part which is determined and then predictable in terms of the environment and a part which is independent of the environment.

The systematic semantic description is based on the subsequent two criteria: a. the homonymy/synonymy relation among the prepositional entities; b. the status of the inherent/transfer semantic markers with respect to the synonymy/homonymy relation.

LUCIA DJAMO-DIACONIȚĂ

CONSTRUCȚII PREPOZIȚIONALE SLAVE CALCHIATE DUPĂ LIMBA ROMÂNĂ (ÎN DOCUMENTELE DE CANCELARIE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ, SECOLUL AL XVI-LEA)

Materialul pe care ne bazăm este extras din documente emise de cancelaria Țării Românești între anii 1501 și 1575; dacă pentru perioada anterioară anului 1521, limba română nu este atestată în scris, din jumătatea de secol următoare ni s-au păstrat, alături de textele slave, și manuscrise și tipărituri în limba română, cu care cele dintîi pot fi comparate. Cercetarea documentelor interne și a scrisorilor redactate de diverși dieci permite relevarea unor construcții care au pătruns în slavona de cancelarie din Țara Românească din limba română.

Importanța elementelor românești infiltrate în limba documentelor slavo-române (înțelegem prin acest termen documentele redactate în slavonă în Țările Române și nu scrieri bilingve) a fost evidențiată încă de B. P. Hasdeu [1]. Ulterior, problema a reținut atenția unor cercetători ca A.I. Iațimirski, O. Densusianu, I. Bogdan, N. Iorga, P. P. Panaitescu, Margareta Ștefănescu, Șt. Ciobanu, Gr. Nandriș, M. Costăchescu, Al. Ștefănescu, D. P. Bogdan și alții.

Din multitudinea de aspecte ale influenței românești, în lucrarea de față ne vom limita la prezentarea construcțiilor prepoziționale slave calchiate după limba română, așa cum apar ele în documentele de cancelarie emise în Țara Românească în secolul al XVI-lea. Acest aspect, care nu a reținut prea mult atenția specialiștilor, apare și în secolul al XV-lea, dar mult mai limitat.

Nu ne propunem o inventariere exhaustivă a tuturor calcurilor întîlnite, ci o prezentare de ansamblu a problemei, cu referiri la frecvența anumitor calchieri.

Precizăm de la început că aceste calcuri nu se întîlnesc în formulele de cancelarie — arhaice, conservatoare, puțin variabile — , ci numai în cuprinsul documentelor, în care gîndirea sau, eventual, dictarea textului în limba română își lasă pecetea.

[1] Vezi B.P. Hasdeu, *Arhiva istorică a României*, vol. I, *Introducere*, București, 1885, p. 2.

De asemenea, relevăm faptul că formele care reflectă influența limbii române coexistă cu forme medio-bulgare și chiar cu particularități sîrbo-croate nu numai în documentele emise de aceeași cancelarie, ci, adeseori, la același grămătic și uneori chiar în cadrul unui singur document. În prezentarea exemplelor cităm numele diecilor tocmai pentru a evidenția faptul că trăsăturile românești apar chiar în documente redactate de dieci care poartă nume slave, numele diecilor nefiind, prin urmare, concludente.

I. Prepoziții simple

по

1. Sub influența limbii române, prepoziția slavă по apare adeseori cu valoarea prepoziției românești *pre* folosită la construirea acuzativului numelor proprii sau comune de persoană cu funcție de c o m p l e m e n t d i r e c t [2]. Este cunoscut faptul că, în slava veche, complementul direct nu era precedat de prepoziție, iar, în bulgară, acesta se introduce prin prepoziția на.

Studiind folosirea prepoziției *pre* în textele românești din secolul al XVI-lea, Florica Dimitrescu a ajuns la concluzia că fenomenul era într-un stadiu incipient și nu se impusese încă [3]. Subscriind la această concluzie, menționăm totuși că fenomenul apare, izolat, chiar în două documente slavo-române din a doua jumătate a secolului al XV-lea [4]. Atestarea frecventă în documentele din secolul al XVI-lea constituie, după părerea noastră, dovada receptivității slavonei de cancelarie față de trăsăturile noi ale limbii române.

Pe baza asemănării complexului sonor slav по cu complexul sonor românesc *pre*, по apare deosebit de frecvent la introducerea complementului direct exprimat printr-un nume comun sau propriu de persoană. Ținînd seama de conținutul specific al documentelor de danie și de întărire, cea mai mare frecvență o înregistrează expresii ca: „a așeza pe", „a înfrăți pe", „a milui pe", „a pîrî pe", alături de care apar numeroase alte formule.

Pentru a reliefa frecvența acestui fenomen, vom prezenta cîte 2—3 exemple pentru fiecare cancelarie, dar din documente scrise de dieci diferiți. Exemplele vor fi extrase mai ales din documente în care se menționează numele diacului.

„A așeza pe". Cu frecvență mare apare verbul ѕложити по [5]. Într-un document emis de cancelaria lui Neagoe Basarab scris de diacul

[2] Vezi *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, București, 1963, vol. I, p. 373.

[3] Vezi *Despre* **pre** *la acuzativ în limba textelor traduse din slavă în secolul al XVI-lea*, în SCL IX(1960), nr. 2, p. 229—234.

[4] Vezi L. Djamo-Diaconiță, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV-XV*, București, 1970, p. 304.

[5] În alte documente din prima perioadă a epocii de care ne ocupăm, în aceeași formulare, complementul direct este introdus fără prepoziție. Astfel, Tudor, diacul voievodului Radu cel Mare, scrie: си ѕложише дѫщерѹ радѹло(в) „au așezat (pe) fata lui Radul" (1504 sept. 13, Acad. R. S.R., XCV/8). Exemplul următor este extras dintr-un act de întărire scris de Tatul, logofătul lui Radu de la Afumați: ѡ(н) си е(с) ѕложи(л) дне(п)се е(м) си „el și-a așezat (pe) nepoții săi" (1526, ian. 7, Arh. St. Buc., S.I. nr. 279).

Voico găsim: ѡ(н) ȣложи по жȣпана Шȣика „el a așezat pe jupan Suica" (1514 mai 8, Arh. St. Buc., S.I., nr. 199).

Exemplul următor este extras dintr-un document emis de cancelaria voievodului Radu Paisie și scris de grămăticul Mihail: Cȣ(т) ȣложили по Дръги(ч) „l-au așezat pe Drăghici" (1543, sept. 27, Arh St. Buc. Depuneri sub dată). Ion, unul din grămăticii cancelariei voievodului Mircea Ciobanul, scrie: є(с) ȣложи(л) Барбȣ(л)... по жȣпа(н) Влаикȣ(л) лѡ(г)фєтȣ... ȣложи(л) по жȣпа(н) Вла(и)кȣл лѡ(г)фє(т) „a așezat Barbul ... pe jupan Vlaicul logofătu ... a așezat pe jupan Vlaicul logofăt" (1546 iul. 5, Arh. St. Buc., S.I., nr. 518), Într-un alt document emis de aceeași cancelarie, redactat de grămăticul Barbul, găsim: си да(де) и ȣложȣ по ȣика си Татȣ(л) „și-a dat și a așezat pe unchiul ei Tatul" (1547 iun. 20, Arh. St. Buc., S.I., nr. 537), iar într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Petru cel Tînăr și scris de diacul Ivan: ȣложи по него(в) дъщеръ на име Цигана „a așezat pe fiica lui anume Țigana" (1561 iun. 4, Acad. R.S.R., LVIII/5). Într-un act de întărire emis de cancelaria voievodului Alexandru Mircea, redactat de logofătul Ștefan, găsim: да(де) и ȣло(ж) по мȣ(ж) ен „a dat și a așezat pe bărbatul ei" (1570 apr. 29, Acad. R.S.R., CLXXXII/15).

Alt exemplu provine dintr-un document emis de cancelaria voievodului Alexandru Mircea și scris de Iarul logofăt: Стоıа(н)... побрати и ȣложи по Ѡгȣрлȣ на(д) него(в) ѡ(ч)нȣ... „Stoian ... a înfrățit și a așezat pe Ogurul peste ocina lui" (1571 iul. 17, Arh. St. Buc., S.I., nr. 899). Tot din cancelaria lui Petru cel Tînăr provine documentul scris de grămăticul Nan, care folosește verbul поставити în locul lui ȣложити: по(с)тави(л) е(с) Дръги(ч) по Да(н) въ три бирове а по некое лю(дї)е ѡ(т) се(л) ѡ(н) и(х) е(с) по(с)тави(л) како сирома(с): „Drăghici l-a pus pe Dan la trei biruri iar pe niște oameni din sat el i-a pus ca săraci" (<1560—1567> aug. 29, Arh. St. Buc., S.I., nr. 686).

„A milui pe". Într-un document de întărire scris de Voico, grămătic al cancelariei voievodului Radul Paisie, se spune: помилова(л) е(с) Ра(д)ȣ(л) воиво(да) по Бълаȣ(р) лѡ(г) „a miluit Radul voievod pe Balaur logofăt" (1536 febr. 14, Arh. St. Buc., S.I., nr. 425). Un alt exemplu se întîlnește într-un document emis de cancelaria voievodului Pătrașcu cel Bun și redactat de Oprea: дадо(х) и помилова(х) съ(с) вы(ш) ре(ч)на гръла по жȣпа(н) Бадѣ „am dat și am miluit cu mai sus zisa gîrlă pe jupan Badea" (1554 apr. 26, Acad. R.S.R., XI/2). Într-un act emis de aceeași cancelarie, dar redactat de un diac numit Vladul se scrie: даде и помилова по него(в) слȣзи по Ѡана и по Кȣкȣръ „a dat și a miluit pe slugile sale pe Oană și pe Cucur" (1555 iul. 5, Arh. St. Buc., S.I., nr. 604). Grămăticul Stoica Tăuraș scrie într-un document emis de cancelaria voievodului Petru cel Tînăr: Ра(д)ѵ(л) лѡ(г)фет ѡ(н) помилова по Кръли(г) сле(п) „Radul logofătul el a miluit pe Cîrlig orbul" (1561 mai 22, Arh. St. Buc., S.I., nr. 702). Într-un document de danie emis de cancelaria voievodului Alexandru Mircea, Balea grămăticul scrie: помилова(л) е(с) по Ра(д)ѵ(л) ключа(р)... е(с) вн(л) помилова(л) Ра(д)ѵ(л) воево(д) по ѿцȣ вы(ш) ре(ч)ни(м) правителїе(м)... после е(с) помилова(л) по Ра(д)ѵ(л) ключа(р) „a miluit pe Radul clucer ... a miluit Radul voievod pe părintele mai sus numiților dregători ... apoi a miluit pe Radul clucer" (1572 apr. 7, Arh. St. Buc., S.I., nr. 913). Urmează un exemplu extras dintr-un document emis

de aceeaşi cancelarie, dar scris de Stanislav din Văcăreşti: є(с) помилова(л) Радꙋ(л) воєво(да) по жꙋпа(н) Ра(д)ѵ(л) ключа(р) „a miluit Radul voievod pe jupan Radul clucer" (1572 oct. 9, Arh. St. Buc., S.I., nr. 927).

Merită să fie menţionat faptul că, în cîteva exemple, după verbul „a milui" se pune prepoziţia по cînd complementul direct este un nume de biserică sau mănăstire. Explicaţia unor astfel de forme constă, credem, în faptul că verbul „a milui" avea de regulă drept complement direct un nume de fiinţă, care se introducea cu prepoziţia „pe" — по; este probabil că diacul căruia i se dicta sau i se spunea conţinutul actului în româneşte nu mai disocia cele două elemente — verb şi prepoziţie. Nu se poate exclude nici ipoteza că mănăstirile (bisericile) posesoare de bunuri erau asimilate unor persoane. Prezentăm cîteva exemple. Într-un document de scutire emis de cancelaria voievodului Radu Paisie, scris de un diac anonim, se spune: помилова сьс сиє вишє имєни(т) винари(ч) по ст҃ои єпи(с)кꙋпиє „a miluit (pe) sfînta episcopie cu acest mai sus numit vinărici" (1542 apr. 16, Arh. St. Buc., S.I., nr. 484). Radul, diac al cancelariei voievodului Pătraşcu cel Bun, scrie într-un document de scutire: дадо(ш) и помиловали съ(с) сїє ви(ш) имєни(т) винари(ч) по ст҃ои п(с)кпїє „au dat şi au miluit cu acest mai sus numit vinărici (pe) sfînta episcopie" (1557 noiem. 9, Arh. St. Buc., S.I., nr. 621). Într-un alt document emis de aceeaşi cancelarie, dar redactat de un grămătic anonim se afirmă: помилова(л) съ(м) г҃(сд)во ми по ст҃омꙋ мона(с)ти(р) „am miluit domnia mea (pe) sfînta mănăstire" (< 1560—1568 > febr. 13, Arh. St. Buc., S.I., nr. 662).

„A înfrăţi pe". Prima atestare apare într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Neagoe Basarab şi scris de Radul diac, care afirmă că Neniul şi fraţii săi побрати(ш) по Добротѣ ꙋ Тьмьшєщи „l-au înfrăţit pe Dobrotă la Tămăşeşti" (1520 iul. 14, Arh. St. Buc., S.I., nr. 245). Într-un document emis de cancelaria voievodului Mircea Ciobanul, un diac anonim scrie: побрати по На(н) и по Вла(д)ѵ(л) и по Да(н) „a înfrăţit pe Nan şi pe Vladul şi pe Dan" (1559 ian. 17, Arh. St. Buc., S.I., nr. 645). Tot din cancelaria voievodului Mircea Ciobanul, redactat de diacul Dragomir, este un document în care se afirmă: Ба(л)довин... побрати по сєстра си на имє Нѣ(к)ша... а Нѣ(к)ша ѡна побрати по братꙋ си Ба(л)довинꙋ „Baldovin ... a înfrăţit pe sora sa anume Neacşa ... iar Neacşa ea l-a înfrăţit pe fratele său Baldovin" (1559 aug. 23, Acad. R.S.R., CXLVII/19). Exemplul care urmează este extras dintr-un act de întărire emis de cancelaria voievodului Petru cel Tînăr şi redactat de un diac anonim: побрати Добра и Ма(р)чє по Драгою „Dobra şi Marcea au înfrăţit pe Drăgoi" (1565 oct. 17, Arh. St. Buc., S.I., nr. 784). Şerban, grămăticul voievodului Alexandru Mircea, scrie într-un document de danie: побрати(ш) Бо(г)да(н) по бра(т) Ра(д)ѵ(л)... а Ра(д)ѵ(л) побрати по бра(т) си Бо(г)да(н) „a înfrăţit Bogdan pe fratele Radul ..., iar Radul a înfrăţit pe fratele său Bogdan" (1573 mai 2, Arh. St. Buc., S.I., nr. 931).

„A pîrî pe". Expresia aceasta înregistrează cea mai mare frecvenţă în cel de-al treilea sfert al veacului al XVI-lea datorită faptului că în numeroase documente se fac referiri la litigii dintre stăpîni de ocină (persoane particulare) sau dintre aceştia şi mănăstiri. Prezentăm cîteva exemple. Într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Vlad Vintilă,

un diac anonim scrie : прѣ(ш) Ста(н)ка по жѹпа(н) Фръта(т) „a pîrît Stanca pe jupan Fîrtat'' (1535 ian. 7, Arh. St. Buc., S.I., nr. 408). Exemplul următor este extras dintr-un document de întărire scris de Dajul, logofătul cancelariei voievodului Petru cel Tînăr : тако прѣ(ш) Да(н) и Добра по Ста(н) с͠нъ Пъдѹрѣ(в) ло(г)ѳѣ(т) „așa pîrau Dan și Dobra pe Stan, fiul lui Pădure logofăt'' (1563 mai 20, Acad. R.S.R., L/7). Miroslav, diac al aceleiași cancelarii, scrie : сицѣ прѣ(ш) ѡни прѣ(д) г͠(сд)ва ми по попа Ива(н) „așa au pîrît ei înaintea domniei mele pe popa Ivan'' (1566 oct. 21, Arh. St. Buc., S.I., nr. 760). Stan din Rotni, diac al cancelariei voievodului Alexandru Mircea, scrie: тако прѣ(ш) Кръчю(н) и Добро(с)ла(в) и чѣ(т) и(м) по калѹгєри „astfel pîrau Crăciun și Dobroslav și ceata lor pe călugări'' (1570 mart. 29, Arh. St. Buc., S.I., nr. 852). Într-un alt document emis de aceeași cancelarie, grămăticul Roman afirmă: тако прѣ(ш) Ста(н)чюл и Ста(н) по ви(ш) рѣ(ч) лю(д)ѥ... и тако прѣ(ш) ѡни по Ста(н) „așa pîrau Stanciul și Stan pe mai sus zișii oameni ... și așa îl pîrau ei pe Stan'' (1571 ian. 30, Arh. St. Buc., S.I., nr. 881). Ultimul exemplu pe care îl prezentăm este extras dintr-un document redactat de Necola, diac al aceleiași cancelarii : сицѣ прѣ(ш) Хохоѣ и Мирча по Стана... прѣ(ш) Хохоѣ и Мирча и втори рѣ(дѹ) по Стана „așa au pîrît Hohoe și Mircea pe Stana ... au pîrît Hohoe și Mircea și a doua oară pe Stana'' (1574 ian. 14, Arh. St. Buc., S.I., nr. 953).

Alte formule. Prepoziția по folosită cu valoarea prepoziției românești *pe* pentru introducerea complementului direct exprimat printr-un nume comun și mai ales propriu de persoană este atestată frecvent în numeroase alte formule, din care vom selecționa cîteva și le vom prezenta în ordine cronologică. Fenomenul se întîlnește rar și în prima jumătate a secolului al XVI-lea, dar apare deosebit de frecvent în a II-a jumătate a secolului.

„A lăsa pe''. Prima atestare apare într-o scrisoare adresată de Neagoe Basarab sibienilor, cărora le comunică : съм господство ми ѡставил по Роман дияк и по Рѹхата кадко да ищет работѹ сиромахом господство ми „domnia mea am lăsat pe Roman diac și pe Ruhata să caute lucrul săracilor domniei mele'' (1514—1516, Silviu Dragomir, *Doc. Sibiu*, p. 32).

„A tăia pe''. Într-un document emis de cancelaria voievodului Mircea Ciobanul și redactat de diacul Spată se spune : посѣко(ш) Ра(д)ѹ(л) воєво(да) по баща(м) си Ѳѹдо(р) ло(г)ѳѣ(т) „a tăiat Radul voievod pe tatăl lor Tudor logofăt'' (1545 sept. 24, Arh. St. Buc., S.I., nr. 512).

„A cotropi pe''. Mihul scriitorul, diac al cancelariei voievodului Pătrașcu cel Bun, afirmă : ѥ(с) притѣ(с)нѹ(л) по Вла(д)ѹ(л) Гросѹ(л) „l-a cotropit pe Vladul Grosul'' (1556 mai 26, Arh. St. Buc., S.I., nr. 619).

„A trimite pe'' Ivancea, alt diac al aceleiași cancelarii, scrie: посла г͠(сд)во ми по болѣринѹ г(сд)ва ми „a trimes domnia mea pe boierul domniei mele'' (1557 mai 11, Acad. R.S.R., CCXLIX/1).

„A înșela pe''. Într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Petru cel Tînăr redactat de Stroe se spune: сѹ(т) лъжали и прѣварили по г͠(сд)во ми „au mințit și au înșelat pe domnia mea'' (1560 mai 14, Arh. St. Buc., S.I., nr. 674).

„A năpusti pe''. Într-un act de întărire al voievodului Alexandru Mircea, diacul Sibiiu, care menționează că a scris cu învățătura lui Ion

cel bătrîn, afirmă : напа(с)твова(л) Митрѣ и Дръгȣшин(н) по єгȣмє(н) Каливи(т) „au năpăstuit Mitrea și Drăgușin pe egumenul Calivit" (1569 ian. 8, Arh. St. Buc., S.I., nr. 816).

„A jefui pe". Tudor, un alt diac din aceeași cancelarie, într-un document de întărire, scrie : жаховали сȣ(т) ȣгрии по жȣпаница Нѣ(к)ша ра(дї) братȣ єи „Ungurii au jefuit pe jupanița Neacșa pentru fratele ei" (1570 iul. 22, Arh. St. Buc., S.I., nr. 861).

„A hrăni pe". Diacul Staico al aceleiași cancelarii afirmă : си є(с) би(л) дръжи(л) и си є(с) би(л) прирани(л) по сєстро(в) Грозава „a ținut-o și a hrănit-o pe sora <lui> Grozava" (1572 sept. 20, Arh. St. Buc., S. I., nr. 925).

„A plăti pe". Ultimul exemplu pe care îl prezentăm este extras dintr-un document scris de grămăticul Darra : є(с) плати(л) по Вла(дȣ) ѡ(т) би(р) за дво(р) „l-a plătit pe Vladu de birul de curte" (<1575—1576> febr. 18, Arh. St. Buc., S.I., nr. 956).

Demn de semnalat ni se pare faptul că prepoziția по care introduce complementul direct apare frecvent în documentele de danie și extrem de rar în corespondență (adresată brașovenilor și sibienilor). Astfel, pentru „a trimite pe", care apare de zeci de ori în corespondență, nu se folosește prepoziția по (ca în documentul citat la p. 393), ci acuzativul, conform flexiunii sîrbo-croate ; firește, uneori, întîlnim și cazul general. De pildă, într-o scrisoare a voievodului Neagoe Basarab găsim : послал господство ми верногa болѣрина (1512—1521, S. Dragomir, *Doc. Sibiu*, p. 36). O exprimare asemănătoare găsim într-o scrisoare a voievodului Radu Paisie : сьм послал нашєга верногa болѣрина Єтанȣл ключарȣ (1535—1545, S. Dragomir, *Doc. Sibiu*, p. 57) ; смо послали нашєго слȣга (1512 — 1521, S. Dragomir, *Doc. Sibiu*, p. 39).

2. Prepoziția по, cu valoarea fundamentală a prepoziției românești *pe* [6] apare în locul prepoziției На din limba slavă veche [7], bulgară sau macedoneană [8]. Printre satele întărite de voievodul Radu cel Mare mănăstirii Cozia figurează și Сълатрȣкȣ(л) по Кон(н)ска въ(с) [9] „Sălatrucul pe Coi(n)sca tot" [10], într-un document redactat de scribul Sin (1501 mai 24, Arh. St. Buc., S. I. , nr. 127). Diacul Vărnava precizează la sfîrșitul unui document : начєрта(х) ȣ Нънишори по Ꙗло(в)ниць „am scris în Nănișori pe Ialomița" (1513 oct. 24, Arh. St., Buc., S.I., nr. 198). Într-un document scris tot de un diac anonim se întărește mănăstirii Snagov : мєсто ѡ(т) килиє на Корнȣ по Праxо(в) по ѡчинȣ Драгоми(р) Пъ(н)тєи „loc de chilie la Cornu pe Prahova, pe ocina lui Dragomir Pîntei" (< 1514 iul. — 1516 sept.>, Arh.St.Buc., S.I., nr. 205). Într-un alt document, diacul Petre scrie : плаюрє(л) и лȣ(н)чилє по Жилю „plaiurile și luncile pe Jiu" (1514 dec. 14, Arh. St. Buc, S.I., nr. 204). Grămăticul Florea scrie : Стоичани щѡ сȣ(т) по Ѡл(т) „Stoiceanii care sînt pe Olt" (1517, oct. 29,

[6] *Gramatica Academiei*, vol. II, p. 370.

[7] Vezi A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, Paris, 1964, p. 200.

[8] Vezi Blaže Koneski, *Граматика на македонскиот литературен јазик*, partea I și a II-a, Skoplje, 1967, p. 519, citat în continuare *Граматика*.

[9] Precizăm că același sat este menționat în aceeași formă într-un document din anul 1488, apr. 17. (Vezi Lucia Djamo-Diaconiță, *op. cit.*, p. 304.)

[10] În *Documente privind istoria României* (veacul XVI), B. Țara Românească, vol. I (1501—1525), p. 5 este tradus „Sălătrucul toată jumătatea".

Arh. St. Buc., S. I., nr. 225). Într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Radu Paisie, redactat de un diac anonim, găsim: да мꙋ є(с) ѡ(ч)нꙋ ꙋ Мъннєщи по О(л)тє(ц) „să-i fie ocină în Măneşti pe Olteţ" (1539 febr. 22, Arh. St. Buc., S.I., nr. 466). Exemplul următor este extras dintr-un act de întărire emis de cancelaria voievodului Petru cel Tînăr, scris de grămăticul Lăudat: била є(с) таю бж҃(с)твна црква по ѡ(ч)на ст҃мꙋ мона(с)ти(р) „a fost aceea dumnezeiasca biserică pe ocina sfintei mănăstiri" (1958 mai 23, Arh. St. Buc., S.I., nr. 784).

3. Sub influenţa prepoziţiei româneşti *pe*, în documente se întîlneşte по în locul prepoziţiei за pentru introducerea unui complement indirect care exprimă obiectul unui schimb [11].

Într-un document de întărire al voievodului Pătraşcu cel Bun se afirmă: покꙋпи жꙋпа(н) Соко(л) вєлики дво(р)ни(к) сїю ви(ш) рє(ч)нꙋ ѡ(ч)нꙋ ѡ(т) Корнѣ и да(л) є(с) п(о) єди(н) сє(ж)нꙋ по .л҃. а(с)при „a cumpărat jupan Socol mare vornic această mai sus zisă ocină de la Cornea şi a dat pe un stînjen cîte 30 de aspri" (1557, mai 22, Arh. St. Buc., S.I., nr. 623). Un diac anonim al cancelariei voievodului Mircea Ciobanul, redactînd un document de întărire, foloseşte de multe ori prepoziţia по în acest context: давать по тє(х) бировє о(с) ас҃ ... покꙋпи(ш) ... .в҃. ни(в) по .є҃. ѡ(в) и по .н҃. а(с) ... .в҃. нивє по .р҃. а(с) ... єди(н) ни(в) по .л҃. а(с), єди(н) ни(в) по .н҃. а(с)... єди(н) ни(в) по .н҃. а(с)... єди(н) ни(в) по .н҃. а(с)... єди(н) ни(в) по .н҃. а(с) ... єди(н) ни(в) по .ѯ҃. а(с) ... єди(н) ни(в) по .ѯ҃. а(с) ... єди(н) ни(в) по .н҃. а(с)при єди(н) ни(в) по .н҃. а(с) ... єдно мѣсто ѡ(т) кꙋкє по .л҃. а(с) ... єди(в) ни(в) по [12] .н҃. а(с) „a dat pe acele biruri 1200 de aspri ..., a cumpărat ... două ogoare pe 5 oi şi pe 50 de aspri ..., 2 ogoare pe 100 de aspri ... , un ogor pe 30 de aspri ..., un ogor pe 50 de aspri ... un ogor pe 50 de aspri ... , un ogor pe 50 de aspri ..., un ogor pe 50 de aspri ..., un ogor pe 60 de aspri ... , un ogor pe 60 de aspri ..., un ogor pe 50 de aspri ..., un ogor pe 50 de aspri ..., un loc de casă pe 30 de aspri ..., un ogor pe 50 de aspri" (1559, ian. 17, Arh. St. Buc., S.I., nr. 645). Într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Alexandru Mircea, diacul Gherghina, fiul lui Bora logofătul, afirmă: сє побрати(ш) и промєни(ш) дѣ(дї)нꙋ по дѣ(дї)нꙋ „s-au înfrăţit şi au schimbat dedină pe dedină" (1569, dec. 17, Acad. R.S.R., XL/40).

4. Izolat, am întîlnit prepoziţia по calchiind prepoziţia românească *pe* cu valoarea prepoziţiei *pentru*. Atestarea unei astfel de calchieri constituie o dovadă a reflectării în limba documentelor slavo-române a unor trăsături ale limbii române din secolul al XVI-lea [13]. Astfel, în scrisoarea sudeţului şi a celor 12 pîrgari din Buzău se afirmă că: архїєпи(с)пь Аѳанасїє много кє(л)тованїє кє(л)това(л) по таа водєницъ „Arhiepiscopul Atanasie multă cheltuială a cheltuit pe (pentru) aceea moară" (<1570—1582> sept. 21, Arh. St. Buc., S.I., nr. 589).

[11] Vezi *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 371.

[12] Precizăm că în acest document diacul foloseşte de patru ori corect prepoziţia за: єди(н) ни(в) за .н҃. а(с)при.

[13] O. Densusianu (*Istoria limbii române*, vol. II, Secolul al XVI-lea, Bucureşti, 1961, p. 180) a arătat că prepoziţia *pre* — forma obişnuită a lui *pe* în secolul al XVI-lea — se întîlneşte uneori cu funcţia prepoziţiei *pentru*.

5. Calchiind prepoziția românească *pe* cu valoarea lui *peste*, по apare în locul prepoziției slave над pentru a introduce complementul circumstanțial de loc [14].

Un diac anonim, redactînd un document de întărire al voievodului Mircea Ciobanul, scrie că Vladul: побрати по На(н) и по Вла(д)ȣ(л) и по Да(н) по свое де(л) половн(н) „a înfrățit pe Nan și pe Vladul și pe Dan peste (pe) jumătate din partea sa" (1559, ian. 17, Arh. St. Buc., S.I., nr. 645).

от

1. Sub influența limbii române, prepoziția от este folosită cu funcția prepoziției românești *de* pentru a introduce atributul care exprimă destinația [15], în locul prepoziției за din limbile sud-slave [16].

Prima atestare a acestei calchieri se întîlnește într-un document din anul 1456 [17], dar în secolul al XVI-lea fenomenul înregistrează o frecvență mult mai mare în documente scrise de diverși dieci din toate cancelariile epocii. Prezentăm cîteva exemple: Într-un document emis de cancelaria voievodului Radu cel Mare, redactat de grămăticul Stan, printre alte ocine întărite mănăstirii Govora figurează și: ме(с)то ѡ(т) стȣпинȣ що га е преложи(л) жȣпа(н) Тȣдо(р) вистиꙗ(р) „locul de stupină pe care l-a dăruit jupan Tudor vistierul" (1502 mai 3, Arh. St. Buc., *Peceți*, nr. 7). Printre ocinele întărite de voievodul Vlad cel Tînăr logofătului Stanciu figurează și: ȣ Воинище(щ) ме(с)то ѡ(т) мона(с)тира и ѡ(т) винogра(д) ко(д) Валѣ Рѣ „în Voinigești locul de mănăstire și de vie lîngă Valea Rea" (1510 sept. 8, Arh. St. Buc., S.I., nr. 169). Neagoe Basarab întărește mănăstirii Glavacioc: ме(с)то ѡ(т) килие на Корнȣ „loc de chilie la Cornu" (< 1514 iul. — 1516 sept. >, Arh. St. Buc., S. I., nr. 205). Într-un document redactat de Moisi, unul dintre grămăticii aceluiași voievod, printre alte ocine întărite logofătului Stanciu se menționează și: ȣ Титириче(щ) е(д)но ме(ст) ѡ(т) виногра(д)... и па)к) да мȣ е(с) ȣ Титириче(щ) дрȣго мѣсто ѡ(т) виногра(д) „în Titiricești un loc de vie ... și iarăși să-i fie în Titiricești alt loc de vie" (1516 noiem. 3, Arh. St. Buc., S. I., nr. 216). Într-un alt document, redactat în cadrul aceleiași cancelarii, se scrie: да н(м) е(с) ȣ Воинище(щ) е(д)но ме(с)то ѡ(т) гȣ(м)но „să-i fie în Voinigești un loc de arie" (1519, ian. 21, Arh. St. Buc., S.I., nr. 233). Voievodul Pătrașcu cel Bun dăruiește lui Badea: един(н) брѡ(д) ѡ(т) воденице ... га е(с) помилова(л) г҃(сд)во ми съ(с) тон бро(д) ѡ(т) во(де)нице „un vad de moară ... l-a miluit domnia mea cu acel vad de moară" (1556 apr. 3, Arh. St. Buc., S.I., nr. 613 și 614); documentul este scris de un diac anonim. Exemplul următor este extras dintr-un document scris de Ioachim, grămăticul voievodului Mircea Ciobanul: покȣпи един(н) ме(с)то ѡ(т) виногра(д) „a cumpărat un loc de vie" (1559 apr. 24, Arh. St. Buc., S.I., nr. 648). Stroie, diacul voievodului Petru cel Tînăr, scrie: реко(ш) како е(с) пȣ(с)то ме(с)то, ме(с)то ѡ(т) жилище „au spus că

[14] *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 376.

[15] *Op. cit.*, vol. I, p. 346.

[16] Vezi, de pildă, M. Stevanović, *Савремени српско-хрватски језик (Граматички системи и књижевно езичка норма)*, Belgrad, 1970, p. 380.

[17] Vezi L. Djamo-Diaconiță, *op. cit.*, p. 306.

este loc pustiu, loc de jilişte" (1560 mai 14, Arh. St. Buc., S.I., nr. 674). Într-un document emis de aceeaşi cancelarie, redactat de grămăticul Bodinescul, se afirmă: даде ... ме(с)то ѡ(т) стънѫ ꙋ валѣ Лꙋстꙋнилѡ(р) „a dat ... loc de stînă în valea Lustunilor" (1560 iun. 16, Arh. St. Buc., S.I., nr. 677). Mircea, grămăticul voievodului Alexandru Mircea, scrie într-un document de întărire: да н(м) е(с) е(д)но ме(с)то ѡ(т)[18] се(де)ніе „să le fie un loc de aşezare (vatră)" (<1571—1574> iun. 5, Arh. St. Buc., S.I., nr. 859).

2. În cîteva documente, prepoziţia slavă ѡт se foloseşte cu funcţia prepoziţiei româneşti *de*, introducînd un atribut care exprimă materia sau conţinutul[19]. Într-un act de danie al voievodului Radu cel Mare către mănăstirea Govora scrie: да ꙋзимаю(т) ѡ(т) на(с) с[вѣ]ти монасти(р) по .ѿ. крꙋ(ш)ци ѡ(т) со(л) „sfînta mănăstire să ia de la noi cîte 800 bolovani de sare" (1503 apr. 18, Arh. St. Buc., S.I., nr. 132). Într-un document emis de cancelaria voievodului Mihnea cel Rău prin care se întăreşte mănăstirii Tismana vama de la Calafat, se precizează: възимали сꙋ ѡ(т) тои вамꙋ ѡ(т) .р҃. крꙋ(ш)ци ѡ(т) со(л) трн „au luat din aceea vama de la 100 de bolovani de sare, trei" (1508 iun. 26, Arh. St. Buc., S.I., nr. 156).

Printre alte danii întărite mănăstirii Glavacioc de voievodul Radu cel Mare figurează şi: кѫ(б)лове ѡ(т) жито .гі҃. и кѫ(б)лове ѡ(т) е(ч)ме(н) .гі҃. „13 găleţi de grîu şi 13 găleţi de orz" (1507 iun. 20, Arh. St. Buc., S.I., nr. 153).

Într-o scrisoare a voievodului Neagoe Basarab adresată sibienilor scrie: да ми кꙋповат еднꙋ маѫꙋ ѡт железѡ „să-mi cumpere o maja de fier" ((< 1514—1516 >, S. Dragomir, *Doc. Sibiu*, d. 23, p. 32).

În limbile slave de sud, atributul care arată conţinutul nu se introduce prin prepoziţie.

3. Calchiind prepoziţia românească *de*, от introduce complementul indirect care exprimă referirea[20]. Astfel, într-o scrisoare adresată sibienilor, voievodul Vlad Înecatul afirmă: мило ми ест ѡт сиромаси и ѡт Христиıане „mi-e milă de săraci şi de creştini" (1530, S. Dragomir, *Doc. Sibiu*, p. 47).

4. O altă folosire a prepoziţiei ѡт, calc după construcţia românească *a asculta de* apare în cîteva documente.

Astfel, într-un document al voievodului Radu de la Afumaţi scrie: кто не ке(т) пославшати ѡ(т) кни(г) г(сд)ва ми „cine nu va asculta de cartea domniei mele" (<1528>iun. 1, Arh. St. Buc., S.I. nr. 310). Într-un alt document de întărire redactat de Răzmeriţă, voievodul Alexandru Mircea, adresîndu-se sătenilor din Băneşti, le spune: и ви силѣни да слꙋшати ѡ(т) повел(ѣ)ніе ѿцꙋ владикꙋ „şi voi, sătenii, să ascultaţi de porunca părintelui Vlădica" (<1570> mai 18, Arh. St. Buc., S.I., nr. 855).

5. O altă folosire a prepoziţiei ѡт, calc după construcţia românească *a rămîne de lege* se întîlneşte deosebit de frecvent în toate documentele de întărire în care se menţionează diversele pîri şi judecăţi care au avut loc pentru ocinile care se întăresc. Este necesar să precizăm că expresia остати

[18] În acelaşi document diacul foloseşte în continuare, corect, prepoziţia за: е(д)но мѣсто за пчела(р)ства и за стънѫ...

[19] Vezi *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 342.

[20] Vezi *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 344.

ѡт закѡ(н) este unica folosită pentru redarea ideii că, în urma unei judecăți cu martori sau jurători, s-a conchis că, în conformitate cu legea, în princina respectivă pîrîșul nu a avut dreptate. Din extrem de numeroasele exemple, prezentăm cîteva.

Într-un document redactat de Ion, diacul voievodului Mircea Ciobanul, se afirmă că : ѡ(с)та(ш) Барбѹ(л) ѡ(т) закѡ(н) „a rămas Barbul de lege" (1546 iul. 5, Arh. St. Buc., S.I nr. 518).

Într-un document de întărire redactat de Sin din Ionești, grămăticul voievodului Pătrașcu cel Bun, se constată că : калѹгери ѡ(т) Бн(с)трн(ц) ѡ(с)та(ш) ѡ(т) зеко(н) „călugării de la Bistrița au rămas de lege" (1554 sept. 14, Arh. St. Buc., S.I., nr. 597). Bratul din Negoești, un alt grămătic al aceleiași cancelarii, cu referire la pricina dintre Murgoaie și Ianiu, afirmă : ѡ(с)та Мѹ(р)гоае ѡ(т) закѡ(н) „Murgoaie a rămas de lege" (1555 iun. 11, Arh. St. Buc., S.I., nr. 603). Într-un document emis de cancelaria voievodului Alexandru Mircea și redactat de Țalapi se precizează : нмали сѹ(т) прѹ и зако(н) .вї. бол(ѣ)рн Кр(с)тѣ и Пътрѹ и ѡ(т) пре(д) Петрѹ воево(да) и бнли сѹ(т) ѡ(с)тали ѡ(т) зако(н) то(г)да „Cîrstea și Petru au avut pîră și lege 12 boieri înaintea lui Petru voievod și au rămas de lege atunci" (1570 febr. 15, Arh. St. Buc., S.I., nr. 850). În exemplul următor, extras dintr-un document de întărire scris în cadrul aceleiași cancelarii de diacul Necula, se afirmă : ѡ(е)та(ш) Хохое и Мирча ѡ(т) зако(н) „au rămas Hohoe și Mircea de lege" (1574 ian. 14, Arh. St. Buc., S.I., nr. 953).

Izolat, această formulă am găsit-o și într-o scrisoare a voievodului Radu cel Mare către brașoveni, cărora le comunică : тако ест ѡстал ѡт закона вашега чловѣка да платит моем чловѣкѹ „astfel omul vostru a rămas de lege ca să plătească omului meu" (c. 1503 – 1508, I. Bogdan, *Relațiile*, p. 221).

за

1. În locul prepoziției slave ѡт, sub influența prepozițiilor românești *de* și *din*, se introduce adeseori prin за atributul partitiv [21]. Prezentăm cîteva exemple.

Stanciul, diac al cancelariei voievodului Mircea Ciobanul, într-un act de întărire, arată că Vlad : продаде Мн(Х)не(в) пръкѫла(в) по(л) за .а҃. дѣ(л)ницѹ „a vîndut pîrcălabului Mihnea jumătate dintr-o delniță" (1552 mart. 9, Arh. St. Buc., S.I., nr. 52 a). Într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Pătrașcu cel Bun și redactat de Albul diac din Miroși se precizează ca mănăstirea Govora : да нма(т)... третаго де(л) за рн(в) „să aibă...a treia parte din pește" (1555 aug. 26, Arh. St. Buc., S.I., nr. 608). Într-un document de întărire dat de voievodul Radu Paisie se arată că Drăgoi și Pătru au cumpărat : де(л) за ѡ(ч)нѹ Мнкѹлон... де(л) за ѡ(ч)нѹ Въсїювѹ ...де(л) за ѡ(ч)нѹ Іѡнѹ Котею „partea de ocină a lui Micul... partea de ocină a lui Văsiiu... partea de ocină a lui Ion Cotei" (<1544> mai 14, Acad. R.S.R., 90/7).

Urmează un exemplu extras dintr-un document de întărire scris de un diac anonim din cancelaria voievodului Mircea Ciobanul : покѹпн Стонка н сно(м) его Лѹпѹ(л) тае по(л)вн(н) за ѡ(ч)нѹ ѡ(т) Негѹнта „a cumpărat Stoica și fiul său Lupul aceea jumătate de ocină de la Neguit" (1548 iun. 12, Acad. R.S.R., LXXIV/180).

După ce foloseşte de cîteva ori corect prepoziţia slavă ѡт: варе елика се Хте(т) избрати ѡ(т) седалище селѡ(м) и ѡ(т) во(дѹ) и ѡ(т)[21] во(де)нице „oricît se va alege din vatra satului şi din apă şi din mori", Miroslav, grămăticul voievodului Petru cel Tînăr, scrie în continuare: де(л) деда(м) си Стана и те(с)та емѹ Кълине(в) за комате и за Халине и сребро и за спензѹ „partea bunicei sale Stana şi a soacrei sale Călina din averi (bucăți) şi din haine şi din argint şi din bani" (1566 oct. 21, Arh. St. Buc., S.I., nr. 760).

Într-un document de întărire dat mănăstirii Argeş de către voievodul Alexandru Mircea se afirmă: да закле(т) како нѣ(с) да(л) Владикѹ(а) лѡ(г) де(л) емѹ въса за комати и за ѡ(ч)не и за ациганн „să jure că n-a dat Vlaicul logofăt toată partea lui de avere şi de ocine şi de aţigani" (1569 ian. 8, Arh. St. Buc., S.I., nr. 817).

Într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Alexandru Mircea, redactat de Roman, găsim: половинѹ за ѡ(ч)нѹ „jumătate de ocină" (1571, ian. 30, Arh. St. Buc., S.I., nr. 881). Diacul Manea din aceeaşi cancelarie foloseşte tot prepoziţia за în acest contex дела за во(де)ни(ц) „părţi de moară" (1572 mai 12, Arh. St. Buc., S.I., nr. 918).

2. Prepoziţia slavă за (înlocuind prepoziţia от) calchiază prepoziţia românească *de* şi introduce atributul care indică materia din care este făcut un obiect [22]. Un diac anonim din cadrul cancelariei voievodului Petru cel Tînăr scrie astfel într-un document de întărire: покѹпи Ѡпрѣ ... една дѣлница ѹ Вълѣни съ(с) вечи(н) за .ѿ. а(с) поливи(н) за сре(б) и дрѹ(г) по(л) за но(в)ци... а(с)при за бани „a cumpărat Oprea o delniţă în Văleni cu vecini pentru 900 de aspri, jumătate de argint şi cealaltă jumătate de bani ... aspri de bani" (1567 mai 17, Arh. St. Buc., S.I., nr. 767).

Într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Alexandru Mircea şi scris de Şain, fiul lui Iosif logofătul, găsim: ферецѣ зеле(н) за шокръла(т) и дѹла(м) за атла(з)... тъ(м)барю че(р)но за ски(р)ле(т) и дѹла(м) за ко(ф)тиріе зелена и нъдра(џ) за грана... ферецѣ га(л)бенж съ(с) чапра(з) беле за ко(ф)теріе и една дѹла(м) за ко(ф)теріе... ферецѣ зелена за шокръла(т) и дѹла(м) га(л)бенъ за ко(ф)теріе... дѹла(м) за грана „feregea verde de şocîrlat şi o dulamă de atlaz ..., tîmbariu negru de schirlet şi dulamă de coftirie verde şi nădragi de grana ..., feregea galbenă cu ceapraze albe de coftirie şi o dulamă de coftirie ..., feregea verde de şocîrlat şi o dulamă galbenă de coftirie ..., dulamă de grana" (1573 oct. 23, Arh. St. Buc., S. I., nr. 949).

Într-un alt document emis de aceeaşi cancelarie, diacul Radoslav scrie: покѹпи... за .ві҃. флори(н)ци за зла(т) и .д҃. ла(к) за шокръла(т) „a cumpărat ... pentru 12 florinţi de aur şi 4 coţi de şocîrlat" (1574 dec. 18, Arh. St. Buc., S.I., nr. 964).

3. Foarte frecvent se întîlneşte prepoziţia за ca un calc al prepoziţiei romîneşti *de* din expresia *de bună voie*[23].

[21] Fireşte că în multe documente se foloseşte corect prepoziţia отъ: де(л) ѡ(т) ѡ(ч)нѹ „parte de ocină" (1547 iun. 20, Arh. St. Buc., S.I., nr. 537).

[22] Vezi *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 343.

[23] În unele documente, ca în exemplul următor, se foloseşte о(т). De pildă: ѡ(т) нево(в) добро(м) волю „de a lor bună voie" (1547) iun. 19, Arh. St. Buc., S.I., nr. 536).

Un diac necunoscut scrie astfel într-un document de întărire al voievodului Radu Paisie: є(с) да(л) Микꙋ(л) за свои(м) добро(м) волю... продадо(ш) Коко(ш) за свои(м) добро(м) волю... дадо(ш) сїє лю(дї) те(х) ѡ(ч)и за свои(м) добро(м) волю „a dat Micul de a lui bună voie... a vîndut Cocoş de a lui bună voie... au dat aceşti oameni aceea ocină de a lor bună voie" (<1544> mai 14, Acad. R.S.R., 90/7). Ion, grămătic al voievodului Mircea Ciobanul, arată de asemenea că donarea unei ocine s-a făcut: за своєѡ(м) добрѡ(м) волю... за своиѡ(м) добрꙋ волю „de a lui bună voie..., de a lui bună voie" (1546 iul. 5, Arh. St. Buc., S.I., nr. 518). Grămăticul Barbul al aceleiaşi cancelarii menţionează de asemenea că Grozava; да(де)... за неино добро(м) волю „a dat... de a ei voie" (1547 iun. 20, Arh. St. Buc., S.I., nr. 537). Bratul, grămăticul voievodului Mircea Ciobanul, menţionează într-un document că: про(да)ла ѡ є(с) сама Воика ви(ш) ре(ч)на ѡ(ч)на за неинꙋ добро волю „singură Voica a vîndut-o mai sus zisa ocină, de a ei bună voie" (1558 mai 26, Arh. St. Buc., S.I., nr. 634).

4. Sub influenţa propoziţiei româneşti *de* prepoziţia slavă за introduce a t r i b u t u l care exprimă m ă s u r a (dimensiunea) [24], substituindu-se prepoziţiei slave ѡт. De pildă: покꙋпи... една брани(щ) за .вї҃. па(ш) „a cumpărat... o branişte de 12 paşi", menţionează diacul Dan într-un document de danie (1575 iun. 8, Arh. St. Buc. S.I., nr. 979).

5. Sub influenţa limbii române, prepoziţia за ia locul prepoziţiei slave ѡт, calchiind prepoziţia românească *de* [25], pentru a introduce c o m p l e m e n t u l c i r c u m s t a n ţ i a l d e c a u z ă.

Astfel, Şerban, grămăticul voievodului Alexandru Mircea, afirmă despre unii oameni că: ꙋмрели сꙋ(т) за гла(д)но по пꙋти „au murit de foame pe drum" (1573 apr. 4, Muzeul municipal, Buc., nr. 1768).

6. Prin influenţa limbii române se explică folosirea prepoziţiei за — în locul prepoziţiei ѡт — ca un calc al prepoziţiei româneşti *de* pentru a introduce c o m p l e m e n t u l i n d i r e c t care exprimă o b i e c t u l t e m e r i i.

Astfel, într-un document de întărire al voievodului Alexandru Mircea, diacul Tudor scrie: Ста(н)чю(л) ѡ(н) се є(с) ꙋбоꙗ(л) за съмртъ „Stanciul el s-a temut de moarte" (1570 iul. 22, Arh. St. Buc., S.I., nr. 861).

7. Un alt aspect al influenţei româneşti îl constituie folosirea prepoziţiei за pentru introducerea c o m p l e m e n t u l u i i n d i r e c t. Astfel, într-un document redactat de diacul Radu, voievodul Radu de la Afumaţi întăreşte mănăstirii Tismana ocina dăruită de fiii lui Roman deoarece: не могꙋ ѡни да ю плаща(т) за би(р) „ei nu pot să o plătească de bir" (1528 noiem. 10, Arh. St. Buc., S.I., nr. 316).

8. за, calchiind prepoziţia românească *de*, introduce a t r i b u t u l care exprimă s p e c i a [26]. Într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Alexandru Mircea, diacul Darra (sic) scrie: є(с) платн(л) по Вла(дꙋ) ѡ(т) би(р) за дво(р) „l-a plătit pe Vladul de birul de curte" (<1575–1576> febr. 18, Arh. St. Buc., S.I., nr. 956).

[24] Vezi *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 343.
[25] *Ibidem*, p. 346.
[26] Vezi *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 342.

9. Aceeași influență a limbii române se reflectă și în folosirea prepoziției за cu a t r i b u t e și n u m e p r e d i c a t i v e. Într-un document scris de Stoica Tăuraș, grămăticul voievodului Petru cel Tînăr, se afirmă că suhodolenii : сє сѹ(т) привєзи(л) нѣкои кони за ѹкра(д)ствѹ „au adus niște cai de furat" (<1560–1567> oct. 24, Arh. St. Buc., S.I., nr. 657).

Un alt exemplu îl găsim într-un document redactat de Stan grămăticul, prin care voievodul Alexandru Mircea întărește lui Harvat : нѣкоє лозїє за покѹпєнїє „niște vii de cumpărătură" (1575, ian. 12, Arh. St. Buc., S.I., nr. 965).

Într-un document scris de Văsiiu, voievodul Alexandru Mircea împuternicește pe egumenul Efrem să ia de la Aldea un țigan și toate dăjdiile mănăstirii pentru că: наидо(х) г҃(во) ми н(с)тинѹ како є(с) Ѧ(л)дѣ ч҃лкъ за винѹ „am aflat domnia mea că omul Aldea este de vină" (<1570> ian. 9, Arh. St. Buc., S.I., nr. 844).

над

1. Prepoziția над este folosită — sub influența limbii române — cu valoarea prepoziției *pe* care introduce complementul c i r c u m s t a n ț i a l d e l o c [27], în locul prepoziției slave по. De pildă, într-un document emis de cancelaria voievodului Neagoe Basarab, diacul Pătru menționează că: и Да(н)чю(л) ѡ(т) Ꙗши и Фиꙗ(т) та є(с) ходили на(д) ѡчинє „și Danciul din Iași și Fiat au umblat pe ocine" (1514 dec. 14, Arh. St. Buc., S.I., nr. 204). Într-un alt document scris de Stoica Tăuraș, grămătic al voievodului Petru cel Tînăr, se afirmă că suhodolenii au avut pîră: ра(д)ї є(д)на пѹ(т) є(ж) сѹ(т) сътвори(л) на(д) ѡ(ч)нѹ мона(с)тирѹ та(ж) сє сѹ(т) привєзи(л) нѣкои кони за ѹкра(д)ствѹ на(д) таи пѹ(т)... Хранили сє сѹ(т) ѡни на(д) таи пѹ(т) „pentru un drum pe care l-au făcut pe ocina mănăstirii de și-au adus niște cai de furat ... s-au hrănit ei pe acel drum" (<1560 – 1567> oct. 24, Arh. St. Buc., S.I., nr. 657).

II. Prepoziții compuse

Demn de relevat ni se pare faptul că în documentele slavo-române emise în Țara Românească în secolul al XVI-lea, diecii folosesc adeseori prepoziții compuse, dar mai rar pe cele caracteristice limbii bulgare [28] și mai frecvent forme calchiate după cele din limba română.

до въ

Calc al prepoziției compuse *pînă în* din limba română [29], до въ exprimă limita unei extensiuni în t i m p. Se folosește în formula de can-

[27] *Gramatica Academiei*, p. 371.
[28] Vezi St. Stoianov, *Граматика* p. 424, care prezintă lista prepozițiilor compuse.
[29] Vezi *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 377.

celarie „să-i fie pînă în veci". Într-un document scris de Radu, diacul voievodului Radu de la Afumați se afirmă: ꙗко да мꙋ е(с) въ ѡ(ч)нꙋ и въ ѡХа(в)с͠тмꙋ мона(с)тирꙋ до въ вѣки „ca să-i fie de ocină și de ohabă sfintei mănăstiri pînă în veci" (1528 noiem. 10, Arh. St. Buc., S.I., nr. 316). În documentul de întărire acordat de Mircea Ciobanul lui Dumitru Grecul, scris de un diac anonim, se spune: да мꙋ сꙋ(т) сїе ви(ш) ре(ч)не ѡ(ч)не... до въ вѣки „să-i fie aceste mai sus zise ocine ... pînă în veci" (1559 mai 24, Arh. St. Buc., S.I., nr. 649).

до ꙋ

Ca și до въ, este calchierea prepoziției românești *pînă la* și, în exemplul pe care îl cităm în continuare, exprimă limita unei extensiuni în s p a ț i u .

La stabilirea hotarelor unei ocine întărite mănăstirii Bistrița de către voievodul Alexandru Mircea, diacul Tăuraș cel mic precizează: да се знае(т) Хотаръле: ꙋ мъгꙋра кꙋ стъ(л)пꙋ(л) до ꙋ теꙖ(л)... ѡ(т) тꙋѥ ꙋ мъгꙋриче и до ꙋ пꙋ(т) лѣ(м)нело(р) „să se știe hotarele: la măgura cu stîlpul pînă la tei ... de acolo în măgurice și pînă în drumul lemnelor" (1570 noiem. 7, Arh. St. Buc., S.I., nr. 872).

от над

Calchiind prepoziția românească *de la*, grămăticii au folosit uneori pe от над pentru a introduce atributul și mai ales, complementul indirect care exprimă p r o v e n i e n ț a [30] în locul prepoziției simple от din limba bulgară sau од din sîrbo-croată.

Cu referire la o ocină pe care o întărește voievodul Vlad Vintilă, Oprea grămăticul afirmă că: е(с) стара и права ѡ(ч)нꙋ и дѣдїнꙋ жꙋпанице(в) Нѣ(к)ше(в) ѡ(т) на(д) матерꙋ си Марїꙗ „este veche și dreaptă ocină și dedină a jupaniței Neacșa de la mama sa Maria" (1533 sept. 5, Acad. R.S.R., CCXC/8). Într-un document emis de cancelaria voievodului Petru cel Tînăr, scris de un diac anonim, cu privire la 2 dușegubine se afirmă: да си повратит(т) та(н) две д͠ꙋшегꙋбине ѡ(т) на(д) Тлъвꙋ(л) и ѡ(т) на(д) Дръган „să-și întoarcă acele două dușegubine de la Tîlvul și de la Drăgan" (1564, apr. 7, Acad. R.S.R., CXXX/139). Țalapi, diac al aceleeași cancelarii, scrie astfel într-un document de întărire: да си ꙋзима(т) а(с)при ѡ(т) на(д) Ефтимие „să-și ia asprii de la Eftimie" (<1565—1568 >, mart. 25, Arh. St. Buc., S.I., nr. 731). Cu referire la o vie, Dumitru, diacul aceleiași cancelarii, afirmă că: е(с) покꙋпи(л) Пътрꙋ ѡ(т) на(д) Текꙋчи „a cumpărat Pătru de la Tecuci" (<1568—1569> sept. 8, Arh. St. Buc., S.I., nr. 798).

Într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Alexandru Mircea, un grămătic al cărui nume este șters în act folosește paralel от над și от în acest context: е(с) покꙋпила жꙋпаница Кера ѡ(т) на(д) ви(ш) ре(ч)<ни> Стоика Џиги(р) и ѡ(т) жꙋпанице(в) его Нѣкша „a cumpărat jupanița Chera de la mai sus zișii Stoica Gighir și de la jupanița lui Neacșa" (<1568 mai 29—1569 oct.>, Arh. St. Buc., S.I., nr. 808).

[30] Vezi *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 349.

от на

Calc al prepoziţiei româneşti *de la*, introduce c o m p l e m e n t u l i n d i r e c t care exprimă p r o v e n i e n ţ a. Supleneşte prepoziţia slavă отъ.

Astfel, într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Mircea Ciobanul, scris de un grămătic anonim, găsim de 16 ori ѡт на: покѹпи(ш) На(н) ѡ(т) на Стънѹ(ц) ѡ(т) Бъбѣ(н)... и ѡ(т) на Ми(х)и(л) ѡ(т) се(л)... и ѡ(т) на Дѹмитрѹ ѡ(т) Бънѣ(н)... и ѡ(т) на Лѹ(п)ше ѡ(т) се(л)... и ѡ(т) на Вл(д)ѵ(л) и Сеги... и ѡ(т) на Ста(н)чю(л) и Владѹл ѡ(т) се(л)... па(к) покѹпи(ш) На(н) ѡ(т) на Ми(х)и(л) ѡ(т) се(л)... покѹпи(ш) Да(н) ѡ(т) на Дра(г)ми(р) ѡ(т) се(л)... ѡ(т) на Дѹша еди(н) ни(в)... ѡ(т) на Ра(д)ми(р) еди(н) ни(в)... ѡ(т) на Ми(х)и(л) еди(н) ни(в)... и ѡ(т) на Лѹпь(ш) еди(н) ни(в)... ѡ(т) на Вла(д)ѵ(л) еди(н) ни(в)... па(к) покѹпи(ш) Вла(д) ѡ(т) на Радоми(р) еди(н) ни(в)... и ѡ(т) на Ра(д)ѵ(л) едно мѣсто... па(к) покѹпише Да(н) ѡ(т) на Ста(н)чю(л) еди(н) ни(в) [31].

от ла

1. Ca semi-calc al prepoziţiei româneşti *de la*, introduce — ca şi от на — c o m p l e m e n t u l i n d i r e c t care exprimă p r o v e n i e n ţ a. Exemplul pe care îl prezentăm este extras dintr-un document redactat de Stepan cel bătrîn — logofătul voievodului Alexandru Mircea — care, după ce foloseşte de mai multe ori prepoziţia от, scrie : пак(н) покѹпи(л) е(с) Ха(ч)ка ѡ(т) ла Ца(м)ба едно лозїе „iarăşi a cumpărat Hacica de la Ţamba o vie'' (1569 aug. 23, Arh. St. Buc., S. I., nr. 835).

2. Tot ca semicalc al prepoziţiei româneşti *de la*, introduce a t r i b u t u l care exprimă l o c u l [32].

Într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Mircea Ciobanul redactat de grămăticul Ioachim, se foloseşte de mai multe ori от ла în acest context: покѹпи еди(н) место ѡ(т) виногра(д) ѡ(т) ла горѹ(н)... ѡ(т) ла ѡпаша крь(н)гѹрьло(в)... еди(н) ни(в) ѡ(т) ла Копъчале... покѹпи ливадь ѡ(т) ла гардѹ... и лазѹ(л) ѡ(т) ла плопи за .р͠. а(с) ѡ(т) ла дръстъ Дра(г)миро(в)... и ѡ(т) ла во(де)ни(ц) еди(н) ни(в) [33] „a cumpărat un loc de vie de la gorun... de la coada crîngurelor ... un ogor de la Copăcele ... a cumpărat livadă de la gard ... şi lazul de la plopi pentru 100 de aspri şi un ogor de la dîrsta lui Dragomir ... şi de la moară un ogor '' (1559 apr. 24, Arh. St. Buc., S.I., nr. 648).

от по

1. Calc al prepoziţiei româneşti *de la*, от по introduce atributul sau c o m p l e m e n t u l i n d i r e c t care exprimă p r o v e n i e n ţ a [34]. În limba bulgară se foloseşte prepoziţia от, iar în sîrbocroată од.

[31] O singură dată găsim în acest document ѡ(т) на(д) На(н) ѡ(т) се(л)

[32] Vezi *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 349.

[33] Precizăm că în acelaşi document găsim şi : по еди(н) ме(с)то ла спи(н) „pe un loc la spin''.

[34] Vezi *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 349.

Prezentăm cîteva exemple. Astfel, într-o scrisoare adresată sibienilor, voievodul Mircea Ciobanul îi amenință : ащє лиж нє кєтє платит а господство ми Хокю ѹзимат ѡт по ваши чловѣци „dar, dacă nu veți plăti, domnia mea voi lua de la oamenii voștri" (1545—1552, S. Dragomir, *Doc. Sibiu*, p. 58).

Cu referire la niște ocine întărite logofătului Dragomir de către voievodul Petru cel Tînăr, grămăticul Albul scrie : є(с) дѣдїнѹ и прѣкїє Драгомиро(в) и житє(л)ницє(в) єго Иванє(в) ѡ(т) по мтри єи Ꙗ(н)ка „este dedină și zestre lui Dragomir și soției lui Ivana de la mama ei Anca" (1560 aug. 9, Arh. St. Buc., S.I., nr. 684).

Exemplul următor este extras tot dintr-un document de întărire emis de aceeași cancelarie, dar redactat de grămăticul Dragomir din Miroși : и(м) сѹ(т) стара и права ѡ(ч)нѹ и дѣ(дї)нѹ ѡ(т) по тє(с)та си ... и ѡ(т) по тє(т)ка си „le sînt veche și dreaptă ocină și dedină de la soacra sa ... și de la mătușa sa" (1564 aug. 24, Arh. St. Buc., S.I., nr. 737).

2. Calc al prepoziției românești *de pe* care introduce atributul exprimînd s i t u a r e a î n s p a ț i u [35]. Voievodul Radu de la Afumați întărește mănăstirii Tismana : вама ѡ(т) по Влъканѹ „vama de pe Vîlcanu" (1528 febr. 2, Arh. St. Buc., S.I., nr. 303). Într-un document redactat de logofătul Tudoran, voievodul Radu Paisie întărește jupanului Vlaicul : силищиле ѡ(т) по Деснъцѹю що се зовє(т) Врьбовѹ(л) „șiliștele de pe Desnățui, care se cheamă Vîrbovul" (1535 iul. 12, Arh. St. Buc., S. I., nr. 410 bis). Într-un document emis de cancelaria voievodului Pătrașcu cel Bun și redactat de grămăticul Antonie se întărește clucerului Vlaicul: село на имє Цигънєщи ѡ(т) по Бѹзьѹ „satul anume Țigănești de pe Buzău" (1555 iul. 28, Acad. R.S.R., CVIII/33).

по ѹ

Calchiind prepoziția compusă din limba română *pe la*[36], по ѹ introduce c o m p l e m e n t u l c i r c u m s t a n ț i a l d e l o c.

Într-un document emis de cancelaria voievodului Vlad Vintilă privitor la delimitarea unor hotare scrie : ѡ(т) горни Хотарѹ(л) по ѹ Воина и по ѹ Пьрѹшѹ(л) дори до горганѹ(л) Рьсѹхатє(в) „din hotarul de sus pe la Voina și pe la Pârușul pînă la gorganul Răsuhatei" (<1533 iul. 2>, Arh. St. Buc., S.I., nr. 387) ; actul este deteriorat jos, așa că nu se poate cunoaște numele grămăticului.

Aceeași trăsătură apare și în corespondență. Astfel, într-o scrisoare adresată sibienilor, voievodul Mihnea cel Rău le face cunoscut că a trimis 2 boieri : како да доидѹт по ѹ господства ви съ нашими потрѣбними рѣчи „ca să vină pe la domnia voastră cu vorbele noastre de trebuință" (1509, S. Dragomir, *Doc. Sibiu*, p. 28).

III. Concluzii

Numeroasele exemple aduse în discuție reflectă influența puternică a limbii vii a poporului asupra limbii slave de cancelarie, influență care dă culoarea locală a slavonei românești.

[35] Vezi *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 347.
[36] Vezi *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 373.

Precizăm că exemplele prezentate, care reflectă particularităţile unei limbi apropiată de cea vorbită în zilele noastre [37], sînt extrase, în marea majoritate a cazurilor, din documentele de danie şi de întărire, care, aşa cum se ştie, se caracterizează prin trăsături conservatoare. Nu poate fi trecut cu vederea faptul că grămăticii care au redactat documentele erau cărturari pregătiţi în şcolile de slavonie şi nu persoane care foloseau slavona în mod întîmplător; e semnificativ deci că în limba acestor documente, elementele româneşti devin din ce în ce mai numeroase şi, evident, mai variate.

Creşterea influenţei româneşti constituie o dovadă a transformărilor survenite în societatea românească şi a decăderii culturii slavone la noi [38]. Însuşindu-ne părerea lui Iaţimirski [39], putem afirma că în această perioadă diecii, în marea lor majoritate, trebuie să fi fost români care gîndeau româneşte şi-şi expuneau ideile în slavonă, limbă pe care nu o posedau în măsură suficientă. În aceste condiţii, diecii *românizau* slavona, care — aşa cum afirma Ioan Bogdan [40] — îşi schimbă formele şi construcţia după modelul limbii române.

Unele dintre aspectele relevate — cum ar fi folosirea prepoziţiei по ca un calc al prepoziţiei româneşti *pre* care introduce un complement direct exprimat printr-un nume propriu sau comun de persoană — credem că ar putea constitui o pledoarie pentru cercetarea textelor slavo-române şi pentru reliefarea anumitor trăsături ale limbii române din secolul al XVI-lea.

Martie 1973

Facultatea de limbi slave
Bucureşti, Pitar Moş 7—13

ABREVIERI

Arh. St. Buc., S.I. = Arhivele Statului din Bucureşti, Secţia istorică.

I. Bogdan, *Relaţiile* = I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*, vol. I, *1413—1508*, Bucureşti, 1905.

S. Dragomir, *Doc. Sibiu* = Silviu Dragomir, *Documente nouă privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Sibiul*, în „Anuarul Institutului de istorie naţională", IV, 1926—1927, Bucureşti, 1929.

[37] Vezi Al. Rosetti, *Istoria*, IV.V.VI, p. 337.

[38] Vezi O. Densusianu, *op. cit.*, p. 12, şi P. P. Panaitescu, *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, Bucureşti, 1965, p. 132—133.

[39] *Язык славянских грамот молдавского происхождения*, St. Pb., 1909, p. 21, apud Şt. Ciobanu, *Începuturile scrisului în limba românească*, AAR, Mem. Secţ. Lit., seria III, t.X, mem. 3, p. 25 (5).

[40] *Cîteva manuscripte slavo-române din Biblioteca imperială de la Viena*, Bucureşti, 1889, AAR, seria a II-a, t. XI, p. 2.

Constructions prépositionnelles slaves calquées sur le roumain (dans les documents de chancellerie de la Valachie, XVIe siècle)

(Résumé)

L'étude, qui constitue un exposé d'ensemble du problème, est fondée sur des matériaux extraits de documents émis entre 1501 et 1575. Les calques relevés ne se rencontrent pas dans les formules de chancellerie — qui sont archaïques et à peu près invariables —, mais seulement dans le contenu des documents, qui garde l'empreinte de la pensée ou, éventuellement, de la dictée du texte en roumain.

Dans la première partie sont présentées les *Prépositions simples*. La préposition по, calquée sur la préposition roumaine *pre,* introduit le complément direct exprimé par un nom (commun ou propre) de personne et figure fréquemment dans des expressions correspondant aux constructions roumaines *a aşeza pe, a înfrăţi pe, a milui pe, a pîrî pe,* etc. La même préposition slave, employée avec le sens de la préposition roumaine *pe,* introduit le complément du nom exprimant le lieu, le complément indirect indiquant l'objet d'un échange ou le complément circonstanciel de lieu. От, employée avec la fonction de la préposition roumaine *de,* introduit le complément circonstanciel de but, le complément du nom exprimant le contenu, certains compléments indirects, etc. За, utilisée avec la fonction des prépositions roumaines *de* et *din,* introduit le complément de nom indiquant une partie, la substance dont est formé un objet ou la mesure ; le complément circonstanciel de cause ; le complément d'agent ; le complément indirect, etc.

Dans la seconde partie, l'auteur relève la fréquence des *prépositions composées,* dont la plupart sont calquées sur le roumain plutôt qu'empruntées à la langue bulgare. Ainsi, до въ calque la préposition roumaine *pînă în* exprimant la limite de l'extension dans le temps ; до ꙋ calque *pînă la* indiquant la limite dans l'espace ; ѡт над et ѡт на — calques du roumain *de la* — introduisent le complément indirect qui exprime la provenance ; ѡт ла, demi-calque du roumain *de la,* introduit le complément indirect exprimant la provenance et le complément du nom exprimant le lieu ; ѡт по, calque du roumain *de la,* introduit le complément indirect exprimant la provenance ; по ꙋ — calque du roumain *pe la* — introduit le complément circonstanciel de lieu.

MAGDALENA POPESCU-MARIN

CATEGORII DE ABSTRACTE ÎN FORMAREA CUVINTELOR

Articolul încearcă să rezolve unele probleme legate de clasificarea semantică a sufixelor românești. Se delimitează categoriile principale de abstracte formate cu sufixe: numele de acțiune, de calitate și de stare și subclasele semantice pe care acestea le înglobează. De asemenea, se arată legătura dintre abstracte și alte mari categorii semantice din formarea cuvintelor (numele de colectivități, de purtător al calității, de loc unde se produce sau se vinde ceva etc.). Întrepătrunderile semantice între diferitele clase de abstracte formate sînt analizate din punct de vedere istoric și descriptiv.

1. În studiile de formare a cuvintelor, mai exact a substantivelor [1], se operează în mod curent cu termenul de „abstract", luat în diferite accepții. Majoritatea lucrărilor care se ocupă de derivarea cu sufixe disting în cadrul abstractelor mai multe subgrupe formale sau semantice [2]; în

[1] Unele lucrări de gramatică clasifică toate substantivele din limbă în abstracte și concrete (Gramatica Academiei, ed. I, vol. I, București, 1954, p. 123, Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, 1956, p. 270). Această clasificare a fost criticată, printre altele, pentru că nu există în gramatică mijloace formale de marcare a celor două grupuri semantice. Vezi Tatiana Slama-Cazacu, *Despre „cuvintele concrete" și „cuvintele abstracte"*, în „Omagiu lui Iorgu Iordan", București, 1958, p. 805—809, și Finuța Asan, *Categoriile substantivului*, ibid., p. 41—42 etc. Nu ne interesează aici clasificarea tuturor cuvintelor unei limbi în abstracte și concrete, care se face în unele studii după criterii logice : vezi Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, vol. al IV-lea, Copenhaga, 1913, p. 183, Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 219 și urm., Paul Miclău, *Le signe linguistique*, Paris, 1970, p. 41—44, și nici conceptul de abstract care înglobează cuvintele din cîmpul sentimentelor, al atitudinilor spirituale (tipul lat. *beatus, cogitare, anima* etc.). Vezi J. Marouzeau, *Naissance d'abstraits*, în „Humanitas" IV-V, Coimbra, 1955—1956, p. 148—150.

[2] Dintre lucrările românești, cităm Gramatica Academiei, ed. I, vol. I, p. 158, și *Istoria limbii române*, vol. al II-lea, București, 1969, p. 179, care deosebesc abstractele verbale (nume de acțiune) de cele denominale (în cadrul acestei subclase, este menționată numai categoria abstractelor calității). În gramatica citată sînt înregistrate, sub denumirea „o categorie specială de abstracte", numele unor curente literare în *-ism*. În lucrările străine nu există un consens unanim în ceea ce privește clasificarea abstractelor formate. La F. Brunot (*La pensée et la langue. Méthode, principes et plan d'une théorie nouvelle du langage appliquée au français*, Paris, 1922, p. 66 și urm.), abstractele sînt dispersate în cîteva clase semantice ; *Professions, métiers, états, situations* (p. 66), *Arts, sciences, études* (p. 67), *Partis, systèmes, doctrines, opinions, usages, modes* (p. 67), *Actes, effets, produits, objets* (p. 68), *Maladies* (p. 70), *Noms de manières d'être* (p. 71). Gustav Ermecke (*Das Wesen der sprachlichen Abstrakta und ihre Bildung durch Suffixe im Romanischen, nebst einem Hinweis auf den Einfluß dieser Art Suffix-Bildung auf das Englische und Deutsche*, Langendreer, 1929) împarte abstractele din limbă în două categorii : nume de calități și nume

cazuri rare, nu se face nici o diferenţiere [3]. Se poate observa, din felul cum sînt tratate abstractele în formarea cuvintelor, absenţa unei delimitări riguroase din punct de vedere semantic [4] şi faptul că abstractele formate de la substantive sînt fie neglijate, fie înglobate cînd alături de abstractele formate de la adjective [5], cînd alături de cele deverbale [6].

2. În cele ce urmează, vom încerca să precizăm conceptul de abstract format cu un sufix [7], deşi acest concept se poate realiza şi cu ajutorul altor procedee de formare a cuvintelor, de exemplu prin derivare regresivă (postverbale de tipul *alint*, *cînt* etc.) sau prin schimbarea valorii gramaticale (adjectivele devenite substantive cu sens abstract : *înaltul* cerului, *frumosul* în artă etc.). Deci clasa semantică în discuţie este marcată prin mijloace formative specifice, ceea ce permite o grupare clară a substantivelor formate, deosebindu-le de cuvintele cu sens mai mult sau mai puţin asemănător din restul vocabularului. De exemplu, sinonimele ,,formate'' ale cuvîntului *oracol* : *prezicere*, *prevestire*, *profeţie* intră într-un anumit sistem formal şi semantic în care nu se încadrează şi *oracol*, cuvînt neanalizabil din punctul de vedere al formării cuvintelor. Astfel, primele două sinonime intră în grupul numelor de acţiune exprimate prin substantive cu formă de infinitiv lung (*iubire*, *plăcere* etc.), iar ultimul sinonim în cel al formaţiilor nume de stări (în sens larg) cu *-ie* (*prietenie*, *ucenicie* etc.). Aceste două grupuri de cuvinte formate intră, la rîndul lor, într-o serie de paralelisme şi opoziţii cu alte grupuri de derivate.

Numim a b s t r a c t e (sufixate) substantivele (analizabile într-o temă şi un sufix) — care denumesc o acţiune, o calitate sau o stare (aceasta din urmă, într-o accepţie largă) [8]. Pe baza criteriului formal, distingem în

de stări (aici sînt încadrate mai ales abstractele verbale). Hans Marchand (*The Categories and Types on Present-Day English Word-Formation*, Wiesbaden, 1960, p. 375) reuneşte sub denumirea ''condition of ...'' sufixele care formează nume de acţiuni şi de calităţi, ca şi cele grupate de autor sub titlul ''position'', ''instance, specific of ... ''. Separat figurează sufixele pentru ,,rank'' şi cele pentru ,,system''.

[3] De exemplu, George Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916, Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 312.

[4] În lucrarea citată a lui F. Brunot *faiblesse* figurează la ,,noms d'actes'', iar *petitesse* la ,,noms de manières d'être''. La Jean Dubois (*Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain*, Paris, 1962), între două capitole cu titluri definitorii, *Suffixes des noms d'action: -age, -ment, -tion* (p. 28 şi urm.) şi *Suffixes de noms d'agent et d'instrument* (p. 40 şi urm.), există unul care se referă la principalele sufixe pentru abstracte denominale, intitulat numai *Suffixes -isme, -ité, -ie* (p. 34 şi urm.).

[5] În Gramatica Academiei, *loc. cit.*, derivatele de la substantive (tipul *bărbăţie*, *prietenie*, *ucenicie*) sînt încadrate la abstractele calităţii, fiind ignorate formaţii ca nume de meserii, de ranguri, de impozite etc.

[6] Gustav Ermecke, *lucr. cit.*, nu discută din punct de vedere teoretic abstractele formate de la substantive. Totuşi, sufixele desubstantivale sînt clasate şi în grupul celor care formează nume de calităţi (*-aria*, de exemplu), şi în grupul celor care formează nume de stări (*-atus*). Vezi tabloul sufixelor şi discuţia de la p. 79 şi 94.

[7] Lucrarea de faţă este rezultatul cercetărilor avînd ca scop clasificarea semantică a sufixelor româneşti care formează aşa-numitele abstracte. Observaţiile noastre au fost făcute pe baza descrierilor monografice ale sufixelor care au numai sau şi valoarea menţionată. În afara monografiilor redactate de noi (marea majoritate), am folosit şi unele avînd ca autori pe alţi colaboratori la tratatul *Formarea cuvintelor în limba română* (în pregătire) : Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Eugenia Contraş, Cristina Gherman, I. Rizescu şi Laura Vasiliu.

[8] Vezi şi Manson Stewart, *A study in latin abstract substantives* (citat după Gustav Ermecke, *op. cit.*, p. 56, nota 64), care înţelege prin substantive abstracte numele de lucruri imateriale (,,actions, qualities, conditions'').

cadrul lor abstractele verbale (substantive derivate de la verbe) şi abstractele denominale care, la rîndul lor, se împart în abstracte substantivale (substantive formate de la substantive) şi abstracte adjectivale (substantive formate de la adjective). Abstractele verbale constituie expresia nominală a unei idei proprii verbului : acţiunea, procesul, operaţia, procedeul, tratamentul etc.[9] (*adoraţie* ,,acţiunea de a adora", *bîţîială* ,,acţiunea de a (se) bîţîi", *alezaj* ,,operaţia de alezare", cf. *aleza* ,,a da unui cilindru o anumită dimensiune", *creştere* ,,procesul de a creşte" etc.)[10]; întrucît ideea de acţiune este cea mai reprezentativă, abstractele verbale sînt numite abstracte ale acţiunii. Există şi abstracte verbale care exprimă stări, în măsura în care verbele de bază sînt aşa-numitele verbe de stare : *a se afla, a exista, a (se) situa, a şedea* etc. În substantivele corespunzătoare, *aflare, existenţă, situaţie, şedere* etc., este transpus aproape mecanic planul semantic al verbului, ca şi în cazul numelor de acţiuni propriu-zise : *îngropa—îngropăciune, tunde—tunsoare, căra—cărat* etc. Din această cauză, asimilăm abstractele de la verbele de stare la numele de acţiuni, rezervînd, în general, conceptul de ,,stare" pentru abstractele de la substantive, despre care vom vorbi mai jos.

Abstractele adjectivale sau abstractele calităţii sînt expresia nominală a unei idei proprii adjectivului[11]. Într-un fel, mecanismul formării abstractelor calităţii se aseamănă cu cel al formării numelor de acţiune, deoarece, ca şi la acestea din urmă, sufixul transpune în altă parte de vorbire conţinutul semantic al părţii de vorbire care constituie baza derivatului. În cazul abstractelor verbale se transpune ideea de acţiune de la verb la substantiv, iar în cazul abstractelor adjectivale, ideea de calitate de la adjectiv la substantiv. La acestea din urmă, din punct de vedere semantic, schimbarea este mai adîncă, deoarece derivatul include sensul de obiect care este determinat : *frumuseţe* ,,calitatea de a fi frumos", *mîndrie* ,,calitatea de a fi mîndru" etc. Am considerat nume de calităţi şi abstractele formate de la adjective care exprimă o stare (a obiectului determinat) sub forma unei însuşiri, de tipul *captivitate, libertate, pustietate*, de la *captiv, liber, pustiu*, deoarece sensul de ,,stare" este imprimat de bază şi nu de sufix. În realitate este vorba tot de o trans-

[9] Vezi, pentru definiţia numelor de acţiune, Elena Carabulea şi Magdalena Popescu-Marin, *Exprimarea numelui de acţiune prin substantive cu formă de infinitiv lung şi de supin*, în SMFC IV, p. 277, 300, şi bibliografia indicată acolo.

[10] În stabilirea valorilor formaţiilor abstracte, analiza semantică se face din punctul de vedere al formării cuvintelor, prin raportarea sensului derivatului la sensul bazei. Nu ne interesează în mod deosebit glosările din dicţionare, adesea irelevante pentru analiza din cadrul formării cuvintelor. De exemplu, atît abstractele verbale, cît şi cele denominale (mai ales adjectivale) sînt echivalate semantic prin ,,faptul de a fi sau de a deveni + adjectiv" sau ,,faptul de a + verb". Cuvîntul *faptul* este ambiguu. De asemenea, în cadrul analizei formaţiilor deverbale nu facem raportarea semantică decît la verb, neinteresîndu-ne sintagma care poate echivala sensul verbului şi care aduce în analiză baza lui. De pildă, *orbire* este interpretat ca ,,acţiunea de a orbi" şi nu ca ,,faptul *de a deveni* orb", ultima glosare neavînd realizare în planul formării cuvintelor.

[11] Vezi şi Alf Lombard, *Les constructions nominales dans le français moderne. Etude syntaxique et stylistique*, Uppsala şi Stockholm, 1930, p. 45, care extinde accepţiile date mai sus pentru abstractele verbale şi cele adjectivale, în afara substantivelor ,,formate", şi asupra unor îmbinări de cuvinte.

punere pe planul substantivului a sensului conţinut în adjectiv ca şi în *frumuseţe* < *frumos*.

Abstractele substantivale (derivate de la substantive) sau abstractele stării cuprind acele formaţii care denumesc starea, condiţia, în general. Denumirea stării se face din diferite puncte de vedere. De obicei, derivatul exprimă starea în care se află obiectul indicat de substantivul de bază: *bărbăţie*, *boierie*, *feciorie*, *fetie* etc. [12]. Aici se încadrează şi majoritatea numelor de stări maladive: *amigdalită* „stare de inflamaţie a amigdalelor", *limbare*, *splinare* „boală a limbii, respectiv a splinei" etc., ca şi numele de meserii, de funcţii, de ranguri, de ocupaţii, care indică starea, condiţia persoanei care exercită o meserie, o ocupaţie, îndeplineşte o funcţie, are un anumit rang: *strungărie* „meseria strungarului", *chehaialîc* „funcţia de chehaia", *mareşalat* „rangul, funcţia de mareşal", *ciobănit* „îndeletnicirea, ocupaţia ciobanului" etc. De acelaşi tip sînt şi numele unor discipline, ale unor ştiinţe, în raport cu persoana care le practică: *lingvistică* „ştiinţa practicată de lingvist", *oratorism* „arta oratorului", sau cu obiectul de care se ocupă: *arhivistică*, *medalistică* etc. O parte dintre numele de îndeletniciri, de meserii sînt apropiate semantic şi de numele de acţiune, ele exprimînd în acelaşi timp numele activităţii constante practicate de persoana denumită prin substantivul temă (de obicei un nume de meseriaş) şi numele acţiunii verbului cu temă comună (derivat din numele de meseriaş), de tipul *cărăuşit* „acţiunea de a cărăuşi; meseria de cărăuş". Asupra acestor cazuri de întrepătrunderi semantice în cadrul abstractelor vom reveni mai departe.

Numele de stări pot fi definite, din punctul de vedere al formării cuvintelor, şi prin alte raporturi semantice între derivat şi baza lui. Astfel, numele de stări maladive pot indica starea provocată sau descrisă de obiectul denumit de temă: *teniază* „stare maladivă provocată de tenie", *donovanoză* „stare maladivă descrisă de Donovan" etc., starea caracterizată prin prezenţa obiectului indicat de temă: *tuberculoză* „stare maladivă caracterizată prin prezenţa tuberculilor (= mici tumori provocate de bacilul Koch)".

O categorie intermediară între numele de stări şi numele purtătorului calităţii este aceea a substantivelor indicînd o stare maladivă caracterizată prin prezenţa calităţii denumite de adjectivul bază sau prin prezenţa unei trăsături specifice substantivului de bază: *gălbenare* „stare maladivă caracterizată prin prezenţa culorii galbene a tegumentelor", *făinare* „boală a plantelor caracterizată prin culoarea albicioasă a părţilor bolnave, care par pudrate cu făină". Am preferat să atragem (în mod convenţional) aceste formaţii la numele de stări maladive (deşi ele puteau figura şi la purtătorul calităţii).

O serie de formaţii sînt, din punct de vedere semantic, la graniţa dintre cele trei mari categorii de abstracte (ale acţiunii, calităţii şi stării). Acestea sînt numele indicînd atitudinea, comportamentul, caracteristica persoanei denumite de substantivul temă: *bufonadă*, *bufonerie* „atitudine de bufon; faptă, vorbă de bufon". Între acestea

[12] Sub „nume de stare", Sextil Puşcariu clasifică majoritatea formaţiilor în *-ie*. Vezi *Sufixul* **-ie**, în „Conv. lit" XXXVIII (1904), p. 690–691.

se pot grupa şi numele care desemnează caracteristica, felul de a fi (şi, concretizat: particularitatea lingvistică) al unei populaţii (tema fiind un nume de locuitor): *ardelenism*, *franţuzism*, *muntenism* etc. Clasificarea numelor de atitudini la numele de stări, mai curînd decît la alte categorii de abstracte, se justifică prin raportarea formală şi semantică la baza substantivală şi prin faptul că ele sînt strîns înrudite cu o altă clasă de abstracte desubstantivale: numele de concepţii, teorii, metode etc. Astfel, *machiaverlîc*, *machiavelism* înseamnă „atitudine, comportament specific lui Machiavelli" şi „concepţia (politică) caracteristică acestei persoane", *malagambism* „comportare în genul lui Malagamba", „curent în modă iniţiat de ... " etc. E greu de stabilit în toate cazurile filiaţia valorilor, cînd este vorba de numele de concepţii, doctrine, curente, metode etc. Ca şi în cazul numelor de stări maladive, raporturile semantice dintre bază şi derivat sînt variate: numele de concepţii pot fi definite pornind de la numele întemeietorului (*calvinism* < *Calvin*), de la obiectul la care se referă (*nervism*< *nerv*, *naturism*<*natură*), de la societatea sau revista în jurul căreia s-au dezvoltat (*junimism*, *sămănătorism*< <*Junimea*, *Sămănătorul*), de la numele adepţilor (*carbonarism* < *carbonar*, *narodnicism*<*narodnic*)[13].

Se încadrează la abstractele stării şi numele de impozite, de biruri, de dări, datorită faptului că sînt parţial înrudite semantic şi adesea omonime cu numele de îndeletniciri, de meserii (cf. *cîrciumărit*, *oierit*, care sînt nume de ocupaţie şi de impozit). Cînd numele impozitului este derivat de la numele persoanei care îl percepe sau al celei care îl plăteşte, sistemul de raportare semantică este asemănător celui de la numele de meserii. Compară: *caimacam* — *caimăcămit*, *ciohodar* — *ciohodărit*, *jitar* — *jitărit*, pentru raportul dintre numele de persoană care exercită o ocupaţie şi numele de impozit, cu *fierar* — *fierărit*, *cioban* — *ciobănit* etc., pentru raportul dintre numele persoanei care exercită meseria şi numele meseriei[14]. Dar categoriile semantice de teme ale numelor de dări sînt mai variate, încît legătura dintre numele de meserii şi numele de impozite nu se mai vede în toate cazurile. Astfel, tema poate fi numele obiectului pentru care se percepea impozitul (fără să mai existe un corespondent nume de meseriaş): *armăsărit*, *măhălit*, numele locului unde se plătea impozitul (*vădărit*), numele unităţii de măsură în care se lua impozitul (*căldărit*, *vedrit* etc.) etc.

După cum se poate constata, configuraţia semantică a abstractelor stării este mai puţin omogenă decît a celorlalte două categorii mari de abstracte (numele de acţiune şi de calitate).

Există numeroase întrepătrunderi între categoriile de abstracte. Unele nume de calităţi şi de stări sînt analizabile formal ca provenind de

[13] Gustav Ermecke, *op. cit.*, p. 94, consideră că numele în *-ism* desemnează trăirea unei stări, respectiv schimbarea stării, ceea ce se exprimă în desemnarea unui curent de epocă (de ex.: *doctrinarism*). Terminologia folosită de autor este însă insuficient de precizată. La abstractele stării sînt incluse, în lucrarea sa, mai ales numele de acţiune. Ar însemna, în terminologia noastră, că numele de concepţii, curente etc. ar putea fi încadrate şi la numele de acţiuni, ceea ce, din punct de vedere semantic, este nejustificat.

[14] Pentru legătura dintre numele de îndeletniciri şi numele de impozite formate cu sufixe, vezi Maria Iliescu, *Din istoria terminologiei fiscale româneşti*: **-ărit**, *sufixul dărilor feudale*, în „Omagiu Iordan", 1958, p. 409, 410.

la verb ; vezi exemple ca *mărire* „mărie", *omenire* „omenie", *tărire* „tărie" etc [15]. În aceeași situație sînt unele formații în *-anță, -ență*, care permit, din punct de vedere formal, analiza printr-un verb, dar, din punct de vedere semantic, se raportează la adjectivele corespunzătoare în *-ant, -ent*; de exemplu: *aroganță* „calitatea de a fi arogant" (cf. verbul *a-și aroga* cu alt sens), *lubrifianță* „proprietățile lubrifiantului", cf. *lubrifia* etc.

Dintre formațiile cu sufixele dezvoltate cu *-ență*, majoritatea împrumuturilor analizabile în *-escență, -olență* și *-ulență* sînt raportabile formal la substantive, dar semantic se analizează în legătură cu adjectivele corespunzătoare în *-escent, -olent, -ulent*: *fluorescență, fosforescență, luminiscență, opalescență* etc. denumesc calitatea de a fi *fluorescent* etc ... și se pot analiza formal prin *fluor, fosfor, lumină, opal*; tot așa *corpolență, somnolență, purulență* se definesc semantic prin adjectivele *corpolent, somnolent, purulent*. O formație analogică ocazională este *morbulență*, care se analizează prin *morb*, dar intră în seria formațiilor raportabile la adjective: vorbitorul a presupus existența unui **morbulent*.

Unele formații cu sufixul *-bilitate*, de felul lui *respectabilitate* sînt pasibile de o dublă analiză — prin verb sau prin adjectiv format cu *-bil*: *respectabil* + *-itate* sau *respecta* + *-abilitate*. Analiza prin adjectiv se justifică semantic. Dealtfel *-itate* (și sufixele dezvoltate sau compuse cu el) nu se atașează în general la verbe. Formațiile la care nu există independent și adjectivul în *-bil*, deci cele care formal nu pot fi analizate decît printr-o bază verbală și sufixul *-bilitate*, presupun existența acestui adjectiv; cf. *contractibilitate*, care este derivat în DM din *contractibil*, cu mențiunea „puțin folosit" (de fapt, adjectivul este neatestat în dicționare). La fel, *procedibilitate*, care presupune, din punct de vedere semantic, un **procedibil* (analiza formală se face însă prin verbul *procede*).

Întîlnim și fenomenul invers, și anume abstracte analizabile formal prin nume, dar care din punct de vedere semantic presupun existența unui verb (sînt nume de acțiune). În această situație sînt marea majoritate a formațiilor denominale cu sufixele *-are, -ire* (și cu sufixele compuse sau dezvoltate în care intră acestea: *-ălire, -ăluire, -ifiere, -(i/e)ficare, -inare, -inizare, -isire, -izare, -onare, -uire*): *azotolare* „operație de tratare a firelor cu soluții de a z o t o l i", *caponare* „legarea ancorei la c a p o n ", *degipsare* „procesul de dizolvare a g i p s u l u i din roci" etc. [16].

Substantivele cu aspect de infinitiv lung derivate de la nume, avînd sensul specific verbului, pot fi interpretate ca prime forme de atestare a verbului, întrucît după formațiile în *-are, -ire* ... etc. e posibil să se creeze și verbul respectiv: de la *azotolare* (vezi mai sus) se pot crea și alte forme (de data aceasta verbale) care să ateste existența unui verb **azotola*. În măsură mai mică, nume de acțiune derivate direct de la un nume (fără să existe atestat un verb) se formează și cu sufixele specifice supinului substantivat, mai ales cu *-at* : *bridat* „acțiunea de a face b r i d e ", *velurat* „operație prin care se dă pielii un aspect catifelat, ca de v e l u r " etc.; și acestea pot fi socotite formele inițiale ale verbelor corespunzătoare **brida, *velura* etc. Interesant este că și alte sufixe (numai lexicale), specia-

[15] Vezi *art. cit.* din SMFC IV, p. 301.

[16] Vezi Elena Carabulea și Magdalena Popescu-Marin, în SMFC IV, p. 277—278, 283—290, 294—295, 299—320.

lizate în formarea abstractelor verbale, derivă cuvinte care denumesc acțiunea de la nume; vezi, de exemplu, unele formații cu sufixele *-anie*, *-ație*, *-eală* etc.; *colocășanie* „orație, cuvîntare la nuntă" H IX 13 (siglele sînt cele din DLR), cf. *colăcaș*; *despotație* „domnie, stăpînire, conducere" CAT. MAN. I 86, 182, *individuație* (*El nu e un individ, el e o categorie, un termen imuabil. El nu suferă individuația la care s-a condamnat, prin orgoliu, scriitorul.* R. Lit. 4(16) 23 I 1969, p. 9/4), *magnetație* „magnetizare" (DLR) etc.; *boteală* „apropierea oilor bot la bot din cauza căldurii". Derivatele de acest fel au sens de nume de acțiune și bază substantivală. Semantic, ele presupun existența unui verb corespunzător, chiar dacă acesta nu este atestat, de aceea preferăm să le tratăm la un loc cu abstractele verbale propriu-zise.

Într-o situație diferită față de exemplele discutate mai sus sînt formațiile care denumesc acțiuni după locul sau grupul de care aparțin participanții (tipul *balcaniadă* „întrecere sportivă la care participă reprezentanți din Balcani", *ceferiadă* „întrecere sportivă la care participă reprezentanți ai clubului CFR"), după locul unde se desfășoară (*olimpiadă* cu sensul „întrecerea sportivă din O l i m p i a"); după scopul urmărit: *cruciadă*. Aceste formații, spre deosebire de abstractele denominale în *-are*, *-at* etc., nu presupun, din punct de vedere semantic, raportarea la un verb (inexistent), deși sensul lor se apropie într-un fel de numele de acțiune (fără să poată fi confundate cu acestea din urmă); ele se încadrează la abstractele denominale (mai precis desubstantivale), alături de numele de stări. Există și alte cazuri limită care pot fi trecute, datorită ambiguității semantice și formale, fie într-o clasă de abstracte, fie în alta. Numeroase sînt formațiile abstracte pornind de la baze care funcționează în același timp ca substantiv și ca adjectiv. Este greu de precizat uneori dacă derivatul este un nume de calitate sau de stare; așa sînt creațiile de la baze ca *acid* (adj. și s.m.), *feudal*, *grec*, *latin*, *major*, *minor*, *păgîn*, *revoluționar*, *toxic* etc.: *aciditate* poate fi definit drept „calitatea de a fi acid; caracteristica acidului, starea în care se găsește acidul", *băștinășenie* „calitatea de băștinaș; starea băștinașului", *piticenie* „calitatea de a fi pitic, starea piticului", *păgînism* „calitatea de a fi păgîn; starea de păgîn" etc. Pe de altă parte, există substantive care, din punct de vedere semantic, se comportă, în anumite contexte, ca adjectivele, vorbitorii atribuind obiectului denumit prin substantiv calitățile care îi sînt caracteristice: vezi cuvinte ca *bărbat*, *erou*, *mamă* ș.a.; de aceea *bărbăție* este și „calitatea de a fi bărbat" și „starea bărbatului:", *eroism* poate fi interpretat numai ca nume de calitate, iar *mămie* de asemenea („calitatea de a fi mamă, maternitate", cf. DLR s.v.) [17].

Și la alte formații structura formală și semantică este ambiguă, și anume la acelea la care e posibilă analiza prin verb, adjectiv și/sau substantiv. De exemplu, *adevărăciune*, glosat în DA „adevăr" după contexte

[17] Dicționarele glosează și unele nume de ranguri, de funcții etc. prin calitatea de+baza (*baronie* „calitatea de baron"). De fapt aici avem a face cu sensul secundar al cuvîntului *calitate*: „poziție, situație, titlu". Deci un cuvînt ca *baronie* trebuie interpretat în formarea cuvintelor numai ca nume de stare („starea, situația de baron").

ca: *Stătuiu la vîrtute și tărie, și acum adevărăciune voi vesti ție.* BIBLIA (1688) ap. HEM 334 și *Nu cu adevărăciune, nici cu direptate.* idem. ap. CP 219, poate fi interpretat fie ca derivat de la verbul *adevăra*, fie de la adjectivul sau substantivul *adevăr*; contextele alese nu clarifică dacă avem a face cu rezultatul acțiunii sau cu purtătorul calității, eventual cu o formație egală semantic cu baza ei (în cazul derivării de la substantiv). Tot așa este *fățărnicie*, la care DA admite ambele modalități de derivare (verb și adjectiv/substantiv), pe cînd DM indică numai baza adjectivală; în contexte ca *Să împărțim dreptatea săracilor fără de fățărnicie.* Neagoe, Înv. apud GCR I 169, formația în *-ie* poate fi interpretată însă și ca nume de acțiune, și ca nume de calitate. Corect procedează DLR în cazul cuvintelor *milostivenie* și *milosîrdenie* „milă" (*Milostivenia cerească i se arată de altminteri preotului în toate chipurile.* REBREANU, I. 291, *Cu miluire și bună milosîrdenie.* CORESI, EV. 23), prezentînd ambele posibilități de derivare: *milostiv* sau *milostivi* + *-enie* în primul caz, *milosîrd* sau *milosîrdi* în al doilea. În situații de felul acesta, trebuie indicate toate posibilitățile de analiză.

3. În afară de coexistența și, adesea, confuzia între sensurile principalelor clase de abstracte, categoria semantică în discuție se caracterizează și prin asocierea unor sensuri variate, exterioare conceptului de abstract, în accepția noastră. Abstractele verbale au și următoarele valori: rezultatul concret al acțiunii (*trăncăneală* „acțiunea de a trăncăni; zgomotul produs de cei ce trăncănesc"), locul unde se desfășoară acțiunea (*scursoare* „acțiunea de a scurge; locul de scurgere al unei ape"), timpul în care se desfășoară acțiunea (*înserare* „acțiunea de a se însera; timpul cînd se înserează"), agentul (*cîrmuire* „acțiunea de a cîrmui; guvern, conducere locală") etc.[18]. Deci la numele de acțiune se ajunge la confundarea circumstanțelor în care se îndeplinește acțiunea, a subiectului sau a obiectului acțiunii, cu acțiunea propriu-zisă[19].

Abstractele calității evoluează către valoarea de purtător al calității (se confundă calitatea propriu-zisă cu purtătorul ei, indiferent dacă acesta din urmă este un obiect concret: un lucru, o ființă etc. sau unul abstract: un eveniment, o perioadă de timp, o relație, o concepție etc.). Vezi exemple ca: *dulceață* „un fel de mîncare dulce", *căldură* „timp cald" și „purtare amabilă", *nostimadă* „ceva nostim" etc. De la numele de calități se ajunge și la exprimarea ideii de colectivitate. Gustav Ermecke[20] arată că identificarea calității cu un grup de purtători este punctul de plecare pentru desemnarea unei colectivități: *păgînătate* „păgînism; faptă de păgîn; păgînime". Cu ideea de colectivitate se asociază și ideea de loc unde se află o multitudine de obiecte: *țigănie* „totalitatea țiganilor ... ; cartier în care locuiesc țigani".

Numele locului unde se exercită o meserie, o activitate provine de obicei din numele ocupației respective: *strungărie* „meseria strungarului; atelierul unde lucrează strungarul".

[18] Vezi *art. cit.* din SMFC IV, p. 301.

[19] Cf. și Gustav Ermecke, *lucr. cit.*, p. 63.

[20] *Ibidem.*

În principiu, toate categoriile mari de abstracte sînt incompatibile cu ideea de plural. Marca de plural este un indiciu de schimbare semantică, de trecere de la valorile abstracte la cele concrete. Compară : *bunătatea bunicului* [= calitatea bunicului de a fi bun ...] cu *bunătăţile bunicului* [= lucrurile bune, bucatele bune ale bunicului], *frumuseţea patriei* [= calitatea patriei de a fi frumoasă] cu *frumuseţile patriei* [locurile, priveliştile frumoase] etc. Aceeaşi schimbare semantică se observă şi la numele de ocupaţii, care, cînd sînt folosite la plural, îşi pierd calitatea de a fi abstracte : *Cizmăria este o meserie veche* nu se poate transpune în **Cizmăriile sînt meserii vechi*, dar în contextul *Cizmăriile sînt închise* se înţelege că este vorba de „atelierul de reparat încălţăminte" şi nu de numele meseriei. Nu au plural nici numele de impozite, care merg şi din acest punct de vedere alături de numele de ocupaţie. Şi alte categorii de formaţii ies din cîmpul semantic al abstractelor cînd sînt folosite la plural. De exemplu, substantivele care denumesc atitudinea, comportamentul persoanei desemnate de temă (*escrocherii*, *şmecherii* etc.) sau caracteristica unei populaţii (*franţuzisme*, *moldovenisme* etc.). În general, abstractele denominale au posibilităţi mai reduse de a fi utilizate la plural decît abstractele verbale. După cum am văzut, prin pluralizare, substantivele din prima categorie fie că îşi schimbă sensul, fie că nu cunosc forma de plural deloc (în ultima situaţie sînt unele nume de stări : *boierie*, *feciorie*, *văduvie*, *tuberculoză* [21] etc. şi numele de concepţii, teorii etc. *crizism*, *luteranism* etc.).

Numele de acţiune (cu bază verbală sau substantivală) prin pluralizare nu-şi schimbă totdeauna sensul, ci pot indica repetarea acţiunii : *plecările şi venirile lui*, *Ion a participat la mai multe balcaniade* etc. Aşadar, în ciuda folosirii lor la plural, numele de acţiune se pot menţine în sfera abstractelor [22].

4. Ca urmare a întrepătrunderilor semantice între diferitele categorii mari de abstracte se explică şi comunitatea de sufixe. Unele sufixe sînt comune abstractelor calităţii şi stării: *-ie* (*blînzie*<*blînd*, *mîndrie*<*mîndru*, *ţanţoşie*<*ţanţoş* etc. alături de *boierie*<*boier*, *fetie*<*fată* etc.), *-enie* (*muţenie* < *mut* şi *rudenie* < *rudă*), *-ism* (*bombasticism* „calitatea de a fi bombastic", *gigantism* „calitatea de a fi gigant" şi „stare de gigant", *parazitism* „stare de parazit" etc.). Există însă şi sufixe la care nu apare decît una dintre cele două valori menţionate (*-anţă/-enţă*, *-ciune*, *-eaţă/-eţe*, *-ime*, *itudine*, *-iţie*, *-oare*, *-tate* etc. pentru nume de calităţi, iar *-iat*, *-it*, *-ărit*, *-ază*, *-iază*, *-ită*, *-oză*, *-om* pentru nume de stări), ceea ce justifică distingerea celor două clase semantice şi formale în interiorul abstractelor denominale. De notat că unele dintre acestea sînt în schimb comune cu abstractele verbale.

[21] Dintre sufixele specializate pentru nume de stări maladive, *-om* are o afinitate mai mare cu categoria pluralului (cf. *fibroame*, *granuloame*, *lacunome*). Sensul general al formaţiilor în *-om* este în mare măsură diferit de al celorlalte sufixe medicale (*-ită*, *-oză*), derivatele denumind de fapt o formaţiune, o tumoare a organului sau a materiei desemnate prin cuvîntul bază (întrucît existenţa tumorii determină starea maladivă, *-om* poate figura printre sufixele indicînd starea maladivă). Şi alte nume de stări maladive, mai uzuale, pot fi folosite la plural : *amigdalite*, *bronşite*.

[22] În numeroase cazuri, şi numele de acţiune îşi schimbă sensul prin pluralizare. Cf. SMFC IV, p. 303.

Mai numeroase sînt sufixele comune abstractelor denominale și verbale. Comunitatea de sufixe este mai des întîlnită la abstractele adjectivale și la abstractele verbale ; vezi, mai ales, sufixele *-ciune*, *-eală*, *-enie*, *-ie*, *-ime*, *-ință*. În cazurile în care abstractul poate fi raportat formal la una din cele două baze posibile (adjectiv sau verb), interpretarea semantică este, de cele mai multe ori, operantă în distingerea numelor de calități de numele de acțiuni : *acriciune* „calitatea de a fi acru, acrime", *fudulie* „calitatea de a fi fudul" sînt abstracte ale calității (cf. și verbele *acri*, *fuduli*), iar *orbeală* „orbire", *milogeală* „acțiunea de a se milogi" sînt nume de acțiune, raportabile la verb (și nu la adjectivele *orb*, *milog*) [23]. Pe de altă parte, unul și același derivat poate fi cu un sens nume de acțiune, iar cu altul nume de calitate. Considerăm că avem a face, în astfel de formații, cu cazuri de omonimie, în care e necesar să se indice la etimologie ambele baze prin care se face analiza formală și semantică : *limpezeală* „acțiunea de a limpezi ; calitatea de a fi limpede".

Există comunitate de sufixe și între abstractele verbale si abstractele desubstantivale, acestea din urmă mai ales cu valoarea de nume de ocupație. Formează abstracte de la verbe și de la substantive sufixele *-it* (*-ărit*), *-ie* (*-ărie*). Sufixul *-it* (la origine sufix verbal, de supin) a ajuns să se atașeze direct la substantiv (nume de persoană care exercită o meserie) fără intermediul unui verb corespunzător, derivat de la acest substantiv (uneori verbul s-a creat după substantivul, nume de meserie, în *-it*). Cînd derivatul în *-it* denumește o ocupație, dar și o acțiune, avem a face, din punctul de vedere al formării cuvintelor, cu un caz de omonimie, care trebuie să aibă indicate la etimologie ambele posibilități de derivare : *cărăușit* „transport de mărfuri sau de persoane ; meseria de cărăuș", cf. *cărăuși*, *cărăuș*. Asemănarea formală și, în parte, și semantică între aceste derivate și supinul substantivat a determinat pe autorii dicționarelor să explice prin verb toate formațiile de acest tip. Astfel, *băieșit* „meseria băieșului" este consemnat în DA ca provenind din verbul neuzitat *băieși* (deși substantivul *băieș* explică atît semantic, cît și formal derivatul în *-it*), iar pe *grăitorit* „pețit", același dicționar îl raportează la verbul *grăi*, deși există substantivul *grăitor* „pețitor". În cazurile de mai sus nu poate fi vorba de un supin. La *-ie*, sufix predominant denominal, procesul este invers față de *-it*. S-a pornit de la numele de ocupație creat de la substantiv (nume de meseriaș) și apoi s-a ajuns ca derivatul să denumească și acțiunea verbului (derivat, la rîndul său, tot de la nume de meseriaș). De exemplu, *armășie* „funcție de vel-armaș, instituție ... ; chinuire". Ultimul sens ne trimite la verbul *armăși*, care înseamnă și „a chinui" (DA indică la etimologie numai substantivul *armaș*, deși înregistrează și sensul de nume de acțiune). La fel, *băjenărie* „fugă, emigrare vremelnică, timpul petrecut ca băjenar ; șiruri, coloane de băjenari", cu primul sens trebuie raportat la verbul *băjenări* (DA derivă pe *băjenărie* din *băjeni*, ceea ce ar determina

[23] Dicționarele greșesc adesea cînd indică etimologiile unor astfel de formații. Fără să se țină seama de analiza semantică, se trimite de obicei, în cazul formațiilor cu sufixe predominant verbale, la baza verbală, iar în cazul sufixelor predominant denominale, la bază adjectivală. De exemplu, la *sfințenie* „calitatea a ceea ce este sfînt", DM indică etimologia : *sfinți* + *-enie*, iar la *năucie*, DLR dă ca bază de derivare adjectivul *năuc*, deși derivatul are și sensul de „uluire" (nume de acțiune).

segmentarea sufixului *-ărie*, mai neobişnuit la nume de acţiuni), iar cu celelalte sensuri la substantivul *băjenar* (DM consemnează numai această ultimă posibilitate de derivare). Unele formaţii cu *-ie* nu pot fi raportate decît la verb : *păgubie* „condamnare, osîndire", cf. *păgubi* (*pagubă* este exclus din punct de vedere semantic).

Dintre abstracte, în special cele denominale au sufixe comune şi cu colectivele. În delimitarea acestor două clase de formaţii, criteriul semantic este totdeauna operant, chiar dacă unul şi acelaşi cuvînt este cu anumite sensuri abstract, iar cu altul/altele colectiv: *nobleţe* „calitatea de a fi nobil (adj.); stare de nobil; nobilime", *vecinătate* „stare de vecin; loc vecin; mulţime de vecini". Cînd una şi aceeaşi formaţie are şi valoare de abstract al calităţii şi valoare colectivă, baza este de obicei un cuvînt care, din punct de vedere gramatical, funcţionează şi ca adjectiv, şi ca substantiv. Valoarea colectivă se referă la baza substantivală. Vezi în special formaţiile cu *-tate* ... de la teme ca *creştin*, *nobil*, *roman*, *străin*, *vecin* etc. La alte sufixe, valoarea colectivă se realizează în formaţii diferite de cele abstracte. Aşa este *-ime*, care, ataşat la substantive, creează colective (*gazetărime*, *inginerime* etc.), iar la adjective — abstracte ale calităţii (*înălţime*, *lăţime* etc.). Distincţia între abstractele stării şi colective — atunci cînd au sufixe comune — nu este dificilă mai ales dacă cele două valori se realizează în cuvinte diferite. De exemplu, *plutărit* e nume de meserie, iar *bănărit*, nume de colectivitate.

Comunitatea de sufixe în cadrul abstractelor şi între acestea şi colective se observă şi în latină. Astfel, *-tas* forma abstracte nu numai de la adjective, ci şi de la substantive şi verbe (vezi exemple ca *bonitas*; *paganitas*; *auctoritas*, *ciuitas*; *potestas*, *uoluntas*) [24]. Se pare că funcţia principală a sufixului *-tas* în latină era de a crea abstracte de la adjective [25] şi că apoi s-au dezvoltat şi celelalte funcţii. În schimb, lat. *-or*, *-oris* forma iniţial substantive cu sens abstract de la verbe: *albor*<*albere*, *amor*<*amare*, *calor* < *calere*, *claror*<*claresco* etc. Sufixul a devenit denominal încă din latină, datorită falsei analize a unor derivate ca *albor*, *claror*, puse în legătură cu adjectivele *albus*, *clarus*. Apoi s-au creat substantive direct de la adjective: *dulcor*<*dulcis*, *lentor*<*lentus* etc. [26].

Comunitatea de sufixe între abstracte (verbale şi denominale) şi colective în latină poate fi exemplificată prin *-men* (*-mentum*), deverbal şi colectiv în latină [27], prin *-tura*, care forma îndeosebi abstracte verbale, dar şi abstracte denominale (nume de funcţii: *censura*, *dictatura* etc.) şi colective (*armatura*, *corporatura*) [28] şi prin *-(a)tus*, specializat în nume

[24] Vezi F. T. Cooper, *Word-Formation in the Roman Sermo Plebeius*, New York, 1895, p. 37, şi Sebastiana Popescu, *Observaţii asupra raportului dintre cronologie şi etimologie în derivarea latină*, în SCL XXIII (1972), nr. 2, p. 131.

[25] Cf. Sebastiana Popescu, *loc. cit.*

[26] Vezi Leumann — Hofmann — Szantyr, *Lateinische Grammatik*, vol. I, *Laut- und Formenlehre*, München, 1963, p. 245, W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, vol. II, Paris, 1895, p. 552.

[27] Vezi ILR I, p. 75, 79 şi II, p. 178—179.

[28] Leumann — Hofmann — Szantyr, *op. cit.*, p. 219; ILR I, p. 74—75.

de acţiuni (*saltus*, *sonitus*), de funcţii (*comitatus*, *senatus*) şi de colectivităţi (*consulatus*, *tribunatus*) [29] etc.

5. Întrepătrunderea semantică între numele de acţiuni, de calităţi şi de stări a determinat trecerea unor sufixe dintr-o categorie în alta în cursul evoluţiei lor de la latină la română. De exemplu, *-inţă* este îndepărtat semantic de prototipul său latin *-entia*, ultimul formînd abstracte de la adjective (*beneuolentia*, *opulentia*, *uiolentia* etc.). Sufixul latin a fost detaşat din formaţiile avînd ca temă un participiu prezent în *-(i)ent*, la care s-a adăugat sufixul *-ia* [30]. Lipsa acestui participiu prezent în română a făcut posibilă analiza formaţiilor moştenite prin tema verbală de infinitiv + sufixul *-inţă*: lat. *potentia* (<*potent* + *-ia*)> rom. *putinţă*, raportabil la *putea*. După modele de felul acesta s-a creat seria de abstracte verbale româneşti în *-inţă* : *chibzuinţă*, *voinţă* etc.

Şi sufixul *-ime* (< *-imen*) este deosebit în română, din punct de vedere semantic, de prototipul său latin, mai ales în ceea ce priveşte capacitatea de a forma abstracte ale calităţii şi numerale fracţionare [31].

De asemenea, majoritatea sufixelor specifice abstractelor verbale care creează şi abstracte denominale (mai ales de la adjective) au dezvoltat această ultimă valoare pe teren românesc: vezi *-(c)iune*, *-(t)ură*, *-are*/*-ire*, *-it* etc.

Cele spuse mai sus confirmă ideea că în interiorul abstractelor „formate” graniţele semantice nu sînt rigide. Întrepătrunderea semantică între diferitele categorii de abstracte (şi între acestea şi colective) nu este un fenomen izolat în formarea cuvintelor, care ar putea duce la concluzia că nu trebuie descrisă din punct de vedere semantic şi formal fiecare categorie în parte. Întrepătrunderi de acest tip există între diminutive şi augmentative, între numele de agent şi numele de meseriaş, între numele de agent şi numele de instrument etc.

În prezentul articol am încercat să descriem şi să delimităm diversele clase de abstracte formate prin sufixare, relevînd, în acelaşi timp, trăsăturile care apropie şi cele care diferenţiază categoriile principale.

Mai 1973

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

[29] ILR I, p. 74. Pentru comunitatea de sufixe între abstracte şi colective în latină şi franceză, vezi şi Kurt Baldinger, *Kollektivsuffixe und Kollektivbegriff, Ein Beitrag zur Bedeutungslhere im Fanzösischen mit Berücksichtigung der Mundarten*, Berlin, 1950. Vezi, pentru franceză, şi Maurice Grevisse, *Le bon usage Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui. Septième édition revue.* Paris, 1961, p. 84, unde se arată că sufixul *-aj* formează în franceză nume de acţiune, de stare şi colective; aceste valori ale sufixului s-au transmis şi în română.

[30] Sufixul *-entia* desemna în latina tîrzie o stare sau un act de spirit. Vezi Veikko Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, 1967, p. 90—91.

[31] Pentru funcţiile sufixului latin, vezi discuţia de mai sus. Cf. Elena Carabulea, ***-ame*** *şi* ***-ime****, în limba română*, în SMFC I, p. 69—70, şi bibliografia indicată acolo. Al. Graur (*Puţină ... aritmetică*, Bucureşti, 1971, p. 95—96) arată că iniţial numeralele cu *-ime* aveau valoare de colective şi că după model francez (cf. *dixième* „al 10-lea” şi „a 10-a parte”) sufixul a preluat funcţia de a crea numerale fracţionare.

Categories of Abstracts in Word-Formation

(Résumé)

The author discusses some problems in connection with the semantic classification of Romanian suffixes. The major categories of "formed" abstracts are defined : names of action, of quality and of state and their under-classifications. Furthermore are explained the relations between abstracts and other major semantic categories of word-formation (names of collectivity, bearers of quality, places where something is produced or sold, etc.). The semantic interconnections between different classes of "formed abstracts" are presented from a historical and descriptive point of view.

ION GHEŢIE

ORIGINEA AUXILIARULUI *a* DE LA PERS. 3 SG. A PERFECTULUI COMPUS

Autorul își propune să demonstreze că auxiliarul *a* de la pers. 3 sg. a perfectului compus al indicativului este o formă refăcută din mai vechiul *au* (care provine probabil din *habuit*) și nu derivă din *habet*, cum se consideră îndeobște.

1. Două articole publicate în vremea din urmă reiau problema originii formei *a* de la prezentul indicativ pers. 3 sg. al verbului auxiliar *a avea* [1]. Amîndoi autorii consideră că *a* (*făcut*, *mîncat* etc.), singura formă admisă în limba literară de astăzi, provine din lat. *habet*. Ei se raliază, astfel, majorității lingviștilor români, care acceptă fără rezerve această etimologie (vezi de ex. Al. Rosetti, ILR, p. 155: *habet*> **haet*>**hat*>*a*). Tot pe *habet* îl acceptase drept etimon și B.P. Hasdeu (HEM, s.v. *a*). Acesta însă considera că din lat. *habet* a rezultat *au*, formă identică cu cea de pers. 3 pl. (*habent*>*au*). După autor, „tocindu-se finalul *ŭ* în grai, s-a tocit deopopotrivă la ambele numere" (Hasdeu are în vedere situația din graiul muntean, unde se spune *el*, *ei a făcut*). Prin urmare, „diferențierea „a venit el—aŭ venit ei", admisă în limba literară actuală e frumoasă și va rămînea; dar vreo rațiune etimologică ea nu are". O părere în parte asemănătoare împărtășesc autorii Gramaticii Academiei, după care „forma *a cîntat* este mai recentă și a fost creată pentru a permite distingerea singularului de plural" [2].

2. În lucrarea de față vom încerca să decidem care dintre opinii este cea adevărată, stabilind, deci, dacă forma *a* este etimologică sau refăcută. Pentru aceasta vom porni de la repartiția actuală a formelor de ind. prez. pers. 3 sg. ale auxiliarului *a avea*. Vom urmări totodată ce forme au circulat în trecut în limitele ariilor actuale, acordînd o atenție deosebită apariției în texte a formei *a*.

Cercetarea noastră se sprijină pe două principii de metodă: a) dacă *a* este etimologic, continuîndu-l pe *habet*, atunci el trebuie să se găsească în mod neîntrerupt, din cele mai vechi timpuri, în graiurile dacoromâne,

[1] C. Frîncu, *Formele de persoana a III-a ale auxiliarului de la perfectul compus. Privire istorică*, în SCL, XX (1969), nr. 3, p. 303; D. Bugeanu, *Viitorul cu* **habeo** *în limba română. I. Paradigma* **habeo cantare**, în SCL XI (1970), nr. 6, p. 624 și urm.

[2] *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I, București, 1963, p. 269.

cel puțin în actuala sa arie de răspîndire, dacă nu și aiurea [3]; b) dacă *a* este o inovație, atunci el trebuie să apară consemnat în documente rar și la o dată relativ tîrzie, fiind precedat (cel puțin în actuala sa arie de răspîndire) de o altă formă, din care să se poată explica în mod satisfăcător.

Ultimele cercetări (și în special cea a lui C. Frîncu [4]) au demonstrat în mod convingător că auxiliarul *a* din limba literară actuală provine din graiul muntean, fiind acceptat drept normă supradialectală în cursul secolului al XIX-lea. Subscriem la acest punct de vedere, fără a socoti necesar să aducem probe suplimentare în favoarea lui.

3. Din materialul ALR I (vol. I, h. 72, 302), ALRM I (vol. II, h. 382; vezi și hărțile publicate de C. Frîncu, *loc. cit.*) rezultă că în domeniul dacoromân circulă astăzi (așa cum reiese din harta alăturată) trei forme de pers. 3 sg. a auxiliarului: *a*, răspîndit într-o arie care cuprinde Oltenia, Muntenia și Dobrogea, în întregime, sud-estul Transilvaniei, sud-vestul Moldovei, precum și puncte din sudul Banatului și al Hunedoarei, *o*, notat în Banat, Transilvania și Moldova (cu excepția zonelor mai sus indicate) și *au*, consemnat în puncte izolate din Transilvania și Banat (o dată și în nord-estul Munteniei). De menționat că în cîteva puncte ardelenești și moldovenești, situate, asemenea unor enclave, în aria lui *o*, a fost notată forma *a*[5]. Aici ea trebuie considerată drept literară, pătrunsă în graiuri din limba cultă. Că așa stau lucrurile ne-o arată răspunsurile la alte întrebări ale chestionarului ALR I. Astfel, după ALR I, h. 302, „așa mi-a fost soarta”, într-o serie din punctele (moldovenești și ardelenești) în care a fost notată forma *a povestit*, apare numai *o fost*. Aceeași situație e reflectată de ALR I, h. 72, „mi-a venit în minte”. Rezultă de aici că în punctele respective (65, 136, 140, 375, 378, 516, 552) uzuală e forma *o*, în timp ce *a* se întîlnește mai rar. Faptul acesta nu trebuie să ne ducă la concluzia că, în aceste puncte, *a* ar fi un arhaism, aflat în curs de dispariție. Răspunsurile cu *a* au fost date la o întrebare directă, în care subiectul a putut fi influențat de anchetator. Dealtfel, în anchetele sale, întreprinse la finele secolului trecut, G. Weigand nu l-a notat pe *a* decît în Muntenia, Oltenia, sud-estul Transilvaniei și, izolat, în sudul Moldovei (WJb , VII, p. 56, VIII, p. 278, IX, p. 142).

Hărțile ALR I, nr 72 și 302, nu consemnează nici forma *au*, în locul căreia a fost notată în punctele 77, 109, 273, 285, 289, 298, 355 forma *o*, iar în punctul 704 forma *a*. *Au* nu poate fi socotit în nici un caz o formă impusă de limba literară, ci un arhaism care în unele puncte coexistă cu *o*, fiind pe punctul de a fi eliminat de acesta. Weigand l-a notat pe *au* în graiurile de peste munți, în special în Banat, alături de *o* [6].

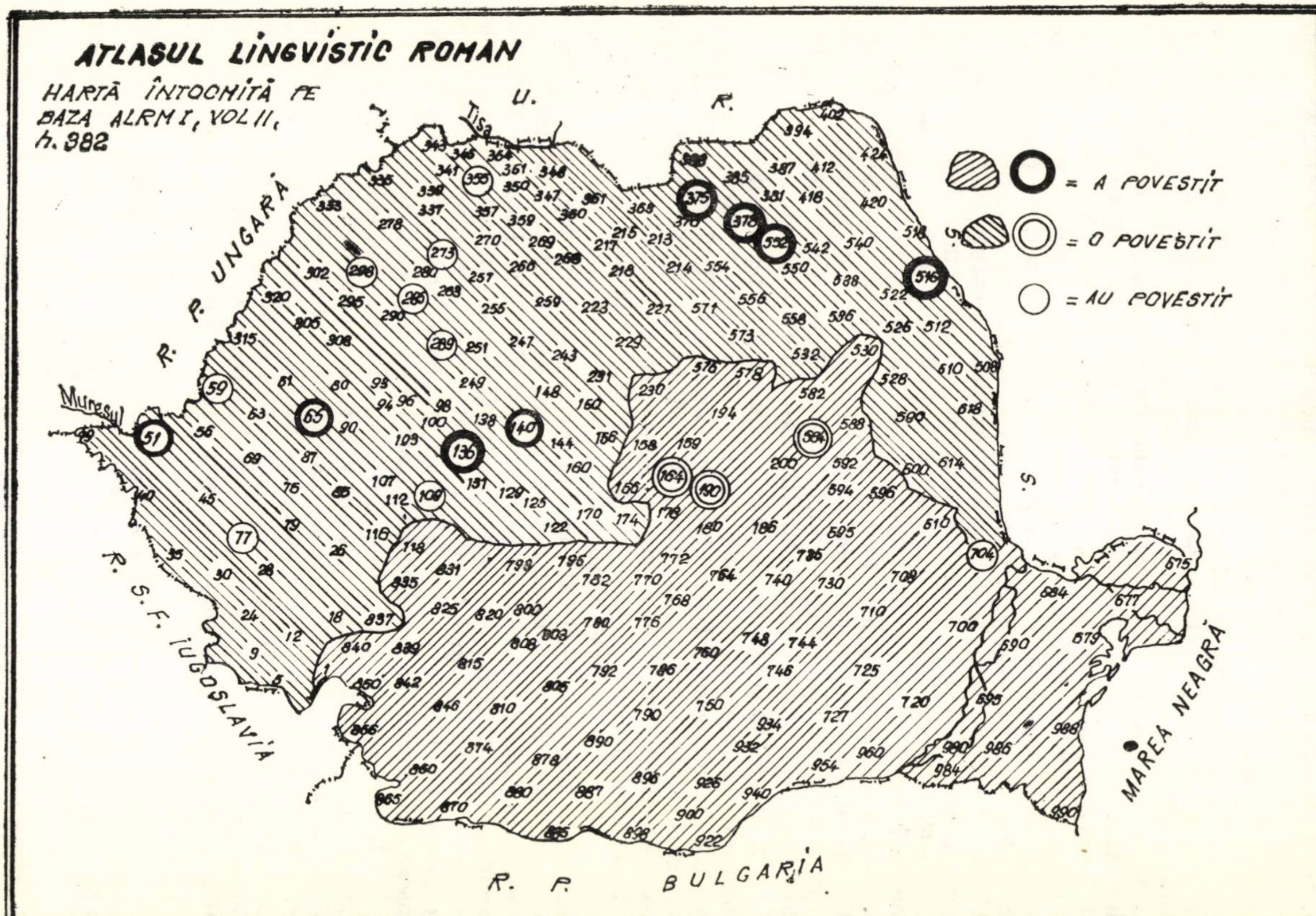
ALR II, vol. I, h. 145, prezintă o situație în mare parte asemănătoare. Auxiliarul *au* nu a fost atestat, *a* apare numai în Muntenia, Dobrogea și sud-estul Transilvaniei (în rest are curs *o*). Conform h. 1265 din ALR, SN, vol V, *a* apare și în trei puncte moldovenești (365, 386, 414),

[3] Avem în vedere explicația curentă a lui *a* din *habet* și nu pe cea propusă de Hasdeu.

[4] *Loc. cit.*, p. 308—318.

[5] Nu ne referim aici la prezența lui *a* în sudul Moldovei, al Transilvaniei și al Banatului, zone care fac parte din marea arie muntenească unde auxiliarul are la pers. 3 sg. forma *a*.

[6] *Der Banater Dialekt*, în WYb., III, 1896, p. 244.

ATLASUL LINGVISTIC ROMAN
HARTĂ ÎNTOCMITĂ PE BAZA ALRM I, VOL II, h. 382
= A POVESTIT
= O POVESTIT
= AU POVESTIT
R. P. UNGARĂ
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
Tisa
Mureșul

unde s-a răspuns cu *o* după ALR II, vol. I, h. 145. ALR, SN, vol. VI, h. 1629, îl notează pe *a*, în Moldova, numai în p. 531, iar ALR, SN, vol. VI, h. 1689, numai în p. 365. Menţionăm că şi în aceste cazuri răspunsurile au fost obţinute la întrebări directe.

4. În ceea ce priveşte situaţia din secolul al XVI-lea, cele două istorii ale limbii române reflectă, pînă la un punct, poziţii diferite. Densusianu (HRL, vol. II, p. 222) arată că textele secolului al XVI-lea notează curent la pers. 3 sg. a perfectului compus forma *au*, dar că „il y a toutefois aussi des exemples de *a*''. Cu toate că asemenea cazuri sînt relativ numeroase, ar fi hazardat să se afirme că *a* era efectiv folosit la pers. 3 sg. În sprijinul acestei păreri, Densusianu citează o serie de cazuri cînd *a* este folosit şi pentru construirea pers. 3 pl. a perf. compus. Prin urmare, conchide el, exemplele cu *a*, la pers. 3 sg. trebuie socotite a fi simple neglijenţe grafice. Al. Rosetti (ILR, p. 547) se referă la textele rotacizante, unde auxiliarul apare la pers. 3 sg. sub forma *au*. Autorul nu spune nimic despre situaţia din celelalte texte literare din secolul al XVI-lea (Coresi, *Palia* etc.), mulţumindu-se să arate că „aceeaşi întrebuinţare a lui *au*, pe lîngă *a*, la pers. 3 sg., o găsim şi în textele netraduse'' şi să dea cîteva exemple din documente ardeleneşti, moldoveneşti şi munteneşti (în cîteva dintre textele citate nu apar decît exemple cu *au*). Repartiţia geografică a celor două forme nu reiese în mod clar din afirmaţiile autorului.

5. Revenind la repartiţia actuală a formelor de pers. 3 sg. ale auxiliarului *a avea*, observăm că într-o arie întinsă din nordul ţării, cuprinzînd cea mai mare parte a Banatului, Transilvaniei şi Moldovei, se întîlneşte auxiliarul *o*. Există un consens al majorităţii specialiştilor asupra originii acestei forme. Ea provine din mai vechiul *au* printr-o „asimilaţie reciprocă''[7]. Că aşa stau lucrurile ne-o dovedeşte prezenţa lui *au* în unele puncte ale ariei lui *o* (uneori alături de această din urmă formă). Rezultă de aici, ca o concluzie normală, că în întreg teritoriul unde se spune astăzi *o* avea curs, la un moment dat în trecut, auxiliarul *au*. Atestările din vechile documente româneşti scrise în secolele al XVI-lea—al XIX-lea confirmă această deducţie a noastră. Întrucît recenta lucrare a lui C. Frîncu (ca şi alte cercetări mai vechi) au insistat suficient asupra răspîndirii formei *au* în graiurile vorbite odinioară în nordul Dacoromaniei, nu vom insera aici bogatul material de fapte care ne stă la dispoziţie.

În privinţa originii auxiliarului *au* de la pers. 3 sg. există mai multe păreri. După Hasdeu, aşa cum am văzut, *au* ar proveni din *habet* (vezi şi Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 228). F. Sădeanu crede că *au* l-ar moşteni pe *habuit*[8]. Cei mai mulţi cercetători, de la G. Weigand la D. Bugeanu, consideră că *au* de la pers. 3 sg. ar fi forma de pl. *au* (<lat. **habunt*)[9]. În cazul că acceptăm primele două opinii, atunci forma *au* de la pers. 3 sg. ar trebui să fi cunoscut o continuitate

[7] Vezi, de ex., G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, p. 245; Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor''*, ed. a II-a, Bucureşti, 1948, p. 145; C. Frîncu, *loc. cit.*, p. 304—306; D. Bugeanu, *loc. cit.*, p. 635; I. Gheţie şi M. Teodorescu, *În legătură cu auxiliarul* **or** *de la pers. 3 pl. a perfectului compus*, în SCL XXIV (1973), nr. 3, p. 280.

[8] *Traces du passé composé absolu en roumain*, în *Recueil d'études romanes*, Bucureşti, 1959, p. 315—320.

[9] Vezi, de ex., G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, p. 244; D. Bugeanu, *loc. cit.*, p. 635.

neîntreruptă în domeniul dacoromân din cele mai vechi timpuri şi pînă astăzi. Dacă ne raliem opiniei susţinute de Weigand şi de alţii, atunci *au* a fost precedat, începînd cu o anumită epocă, de o altă formă (poate *a*). Indiferent de gradul de îndreptăţire a fiecăreia din aceste trei păreri, rezultă în mod indiscutabil, din repartiţia actuală a formelor de prez. ind. pers. 3 sg. ale auxiliarului *a avea* şi din atestările documentare, că în întreaga arie unde apare astăzi *o* circula , la un moment dat, forma *au*.

6. Din afirmaţiile făcute de anumiţi autori reiese totuşi că, într-o anumită perioadă, în actuala arie a lui *o* se întîlneşte în texte, rar, şi auxiliarul *a*. Am văzut mai sus că Densusianu înclina să vadă în aceste exemple cu *a* rezultatul unor neglijenţe grafice, iar principalul său argument îl constituia folosirea concomitentă a lui *a* la pers. 3 pl. (ceea ce, în domeniul nordic al dacoromânei, e lipsit de orice justificare istorică). C. Frîncu consideră, dimpotrivă, că, într-o serie de texte cel puţin, *a* este real, etimologic şi în graiurile nordice ale Dacoromaniei. Autorul îşi fondează convingerea pe apariţia mai frecventă a lui *a* în textele neliterare din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, în timp ce textele literare (e vorba, fireşte, de cele nordice) îl consemnează mult mai rar. Respectul faţă de normă, mai puternic în textele literare decît în documente, ar fi oprit pătrunderea mai frecventă a formei *a* în textele literare (de unde rezultă că în secolul al XVI-lea exista o normă literară *au* în domeniul nordic)[10]. Formulată în aceşti termeni, explicaţia nu este invulnerabilă din punct de vedere teoretic. Într-adevăr, admiţînd că *a* este o simplă grafie eronată, incultura scribilor de documente şi mai înaltul nivel al celor ce scriau texte literare ar putea explica la fel de bine prezenţa mai frecventă a formei *a* în documente şi întrebuinţarea ei mult mai rară în monumentele literare. Invocarea tipului de scrieri în care apare (mai frecvent) forma *a* şi a gradului de cultură a scriitorilor nu poate decide în această problemă.

După părerea noastră, apariţia lui *a* în unele texte nordice (întotdeauna alături de *au!*) se poate explica foarte bine prin neglijenţa scribilor, aşa cum a susţinut Densusianu. E un lucru cunoscut, deşi nu s-a insistat suficient asupra lui, că în unele texte româneşti din secolul al XVI-lea diftongul *au* este notat prin *a*. Candrea citează exemple din *Psaltirea Hurmuzachi*, *Psaltirea Scheiană* şi *Psaltirea* lui Coresi (*arŭ*, *arul*, *astrul*, *azi*, *adză* etc., în loc de *aurŭ*, *aurul*, *austrul* etc.)[11], iar N. Drăganu adaugă la acestea exemple din *Codicele Todorescu* şi din *Manuscrisul liceului din Năsăud* (*adzimu*, *ar*; cf. şi *dumnedze*)[12]. După Candrea, scribii realizau diftongul ca *aǫ*, pe care îl redau, ,,în iuţeala condeiului'', prin *a*. Drăganu pare a admite chiar o ,,cădere'' a lui *u̯*, ceea ce ni se pare foarte puţin probabil. Dacă lucrurile stau aşa cum presupune Candrea, atunci o formă ca *a*, întîlnită în textele nordice, trebuie socotită ca rezultatul unei greşeli de grafie.

Că aşa se prezintă lucrurile, cel puţin în anumite texte, ne-o dovedeşte prezenţa destul de frecventă a lui *a* (3 sg.) tocmai în *Psaltirea Hurmuzachi*,

[10] *Loc. cit.*, p. 300—308 (şi în special p. 301).

[11] *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*, vol. I, Bucureşti, 1916, p. CXXXVIII .

[12] *Despre l > u̯ şi dispariţia acestuia în româneşte*, în *Omagiu lui I. Bianu*, Bucureşti, 1927, p. 138.

unde, din eroare, diftongul *au* este notat uneori prin *a*. În total, *Psaltirea Hurmuzachi* consemnează la pers. 3 sg. de 16 ori pe *a* și de 126 de ori pe *au*. *A* apare, insolit, și la pers. 3 pl. (o dată), în timp ce *au* este notat, la această persoană, de 8 ori. De menționat că conjuncția *au* (<*aut*), care s-a păstrat pînă astăzi în unele graiuri nordice în forma *o*, este notată de 8 ori în forma *a* (care n-a existat, cu siguranță, niciodată în limbă) și de 14 ori în forma normală *au*. Ni se pare deasupra oricărei îndoieli faptul că, în *Psaltirea Hurmuzachi*, forma *a* de la pers. 3 sg. a auxiliarului *a avea* se datorează unei greșeli grafice [13]. Același lucru trebuie spus și în legătură cu *Codicele Todorescu*, unde C. Frîncu a întîlnit, de asemenea, forma *a* (folosită însă și la pers. 3 pl.!) [14], iar Drăganu a notat grafii ca *adzimu*; cf. și *dumnedze*.

Merită a fi citat în discuția noastră și *Manuscrisul de la Ieud*, text nordic rotacizant, scris (după unii) în a doua jumătate a secolului al XVI-lea sau (după alții) în prima jumătate a secolului următor, în care apare, foarte rar, forma *a* : *se-a postit* (36) [15]. În mod curent, textul prezintă aux. *au* la pers. 3 sg. a perf. compus : *dat-au* (30), *ne-au scumpărat* (31) etc. Uneori, transcriind în grabă, copistul îl omite pe *a* : *că-u dat* (31), dar își dă seama de eroare și se corectează, scriind un *a* deasupra lui *u* : къ^{а}ѹда^{т}. Două rînduri mai încolo, el repetă greșeala, scriind *că-u dat*, dar de data aceasta nu o mai îndreaptă. Pe p. 36 a manuscrisului, apare grafia citată mai sus: *se-a postit*. Cîteva rînduri mai jos, pe aceeași pagină, scribul omite din nou pe *u*, scriind la început *a lumirat*. Își dă seama că a greșit și se corectează : а^{ѹ}лѹмир$^{\widehat{\text{т}}}$а. Este foarte verosimil, după toate acestea, că *a*, în *Manuscrisul de la Ieud*, este o formă pur grafică, notată în mod eronat în loc de *au*.

E mai greu de dobîndit o certitudine în privința unor documente. Fiind de regulă scurte, ele pot să nu ne ofere cuvinte cu *au* (*audzi*, *aur* etc.), pentru a ne convinge de eventualele deprinderi aberante ale scribilor. S-ar putea de altfel întîmpla ca un scrib să scrie *a*, dar *audzi*, fără ca acest fapt să fie decisiv pentru a conchide că *a* nu ar fi pur grafic, ci ar corespunde unei realități lingvistice. Într-adevăr, nu e exclus ca, într-un text de dimensiuni mai mari, scribul să-l fi notat uneori pe *au* prin *a* (notația fiind însă accidentală și nu regulată).

Menționăm aici că în textele vechi (inclusiv în cele din secolul al XVI-lea) auxiliarul *au* este redat uneori cu *u* suprascris : а$^{\widehat{\text{ѹ}}}$. Scriind în grabă, pisarii au putut neglija să-l mai noteze pe *u* deasupra lui *a*, ceea ce explică prezența lui *a* în texte.

Propunînd o explicație de natură grafică a consemnării lui *a* în documentele nordice, observațiile noastre nu exclud cu desăvîrșire posibilitatea ca *a* să fi notat totuși o formă descinsă din lat. *habet*. Pentru necesitățile demonstrației nici nu avem nevoie (așa cum se va vedea) de certitudinea

[13] Ne-am referit la *Psaltirea Hurmuzachi* prin intermediul indicelui existent la Institutul de lingvistică din București.

[14] *Loc. cit.*, p. 300.

[15] Trimiterile se fac la ediția facsimilată a lui I. Bianu, *Manuscript de la Ieud*, București, 1925.

că *a* e o simplă grafie. Ajunge dacă admitem că la un moment dat *au* era singura formă folosită în teritoriul unde se spune astăzi *o* (ea putînd fi precedată de *a*). Amintim aici că după C. Frîncu *a* nu apare în textele nordice decît în secolul al XVI-lea şi în prima jumătate a celui următor. D-sa admite că *a* a dispărut la un moment dat în zonele septentrionale ale Dacoromaniei [16].

7. Revenind la răspîndirea actuală a fenomenului, vom reaminti că, într-o întinsă zonă sudică cuprinzînd Oltenia, Muntenia şi Dobrogea, precum şi părţi sudice ale Banatului, Transilvaniei şi Moldovei, auxiliarul prezintă la pers. 3 sg. a perf. compus forma *a*. Admiţînd că *a* provine din lat. *habet*, el este o formă străveche, din româna comună, care trebuie să se găsească pe actualul teritoriu din cele mai vechi timpuri [17]. Ar fi normal, de aceea, ca cele mai vechi texte româneşti scrise în secolul al XVI-lea în Ţara Românească să-l noteze numai pe *a*. În realitate, după cercetarea minuţioasă a absolut tuturor documentelor munteneşti din secolul al XVI-lea [18], am ajuns la concluzia că, exceptînd *patru* exemple cu *a*, întregul material de limbă furnizat de texte se compune din atestări ale formei *au*. Iată cîteva exemple doveditoare, în ordine cronologică: *au văzut* (Cîmpulung, 1521, 5) [19], *s-au pîrît* (Fieni, 1572, 9)[20], *au zis* (Boldeşti, 1582, 5) [21], *au dat, au luat* (j. Vîlcea, c. 1593, 1, 4), [22], *au murit* (j. Argeş, 1595, 2) [23], *se-au făcut* (Glodeni 1595—1596, 15) [24], *m-au căutat* (j. Olt, a. 1600, 8) [25], *au vîndut* (Tîrgşor, 1597—1600, 6) [26], *m-au căutatu, m-au spălatu* (Budeşti, 1600—1602, 3—4) [27], *au făcut* (j. Vîlcea, 1600—1602, 5) [28] etc. Menţionăm şi exemple extrase din documentele scrise în Transilvania în anul 1600 de Mihai Viteazul sau de persoane din anturajul voievodului, originar din Ţara Românească: *au adus* (SD, IV, 6), *ce-au făcut* (SD, IV, 9), *au gîndit* (AAR, XX, 476), *înţeles-au* (AAR, XX, 485), *au pus* (DIR, XVI, VI, 372), *au venit* (AAR, XX, 456), etc.

Cele patru exemple cu *a* sînt următoarele: *a făcut* (j. Vîlcea, 1600—1602, 3—4), *a fost* (j. Vîlcea, c. 1593, 3), *a miluit* (DIR, XVI, VI, 372), *a pohtit* SD, IV, 3—4).

Cunoscînd, aşadar, că absolut toate textele munteneşti din secolul al XVI-lea, indiferent de localităţile unde sînt scrise, îl notează pe *au*, putem trage concluzia că această formă era răspîndită în urmă cu 400 de ani în întregul teritoriu muntenesc, adică într-o arie unde în zilele noastre a fost notat numai *a*. Această constatare ne obligă să presupunem o legătură de filiaţie între *au* din secolul al XVI-lea (care continuă să apară

[16] *Loc. cit.*, p. 302—303.

[17] Am putea exclude numai zona estică a Munteniei propriu-zise, populată mai intens abia după 1600 şi, mai ales, după 1800.

[18] Întreprinsă, împreună cu Al. Mareş, în vederea alcătuirii monografiei *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, care urmează să apară la Editura Academiei R.S.R.

[19] *Scrisoarea lui Neacşu*, Arhivele Statului — Braşov (cifra indică rîndul).

[20] *Zapis de vînzare*, Arhivele Statului — Bucureşti, S.I. nr. 921 (cifra indică rîndul).

[21] *Zapis de vînzare*, Arhivele Statului — Bucureşti, A.N. CXI/I (cifra indică rîndul).

[22] *Mărturie*, BAR, CXVI/34 (cifra indică rîndul).

[23] *Mărturie*, Arhivele Statului — Bucureşti, Ep. Argeş, XV/7 bis (cifra indică rîndul).

[24] *Zapis de vînzare*, Arhivele Statului — Bucureşti, S.I., nr. 1590 (cifra indică rîndul).

[25] *Testament*, BAR, CCXVI/14 (cifra indică rîndul).

[26] *Zapis de vînzare*, BAR, CCXCIX/76 (cifra indică rîndul).

[27] *Testament*, Arhivele Statului — Bucureşti, Mitr. Bucureşti, XIV/1 (cifra indică rîndul).

[28] *Act de donaţie*, Arhivele Statului — Bucureşti, Horezu, XXX/58 (cifra indică rîndul).

curent în documentele munteneşti pînă la începutul secolului al XIX-lea) şi *a* din zilele noastre. Punctul acesta de vedere nu poate fi infirmat decît admiţînd că *a* a fost adus în Ţara Românească de populaţii româneşti migratoare, venite de aiurea, sau presupunînd că *au* reprezenta în Ţara Românească, în secolul al XVI-lea, o normă literară nemuntenească, fără acoperire în graiurile locale (care l-ar fi cunoscut pe *a*). Prima ipoteză nu rezistă criticii, deoarece izvoarele istorice nu vorbesc de o colonizare masivă, în secolul al XVI-lea şi după 1600, a întregii Ţări Româneşti cu elemente venite din zonele nordice ale Dacoromaniei [29]. Dealtfel, aceşti presupuşi colonişti ar fi trebuit să-l aducă cu sine înainte de toate pe *au* (*o*) şi nu pe *a*. Nu avem, de asemenea, nici un temei să admitem că scribii munteni (cei mai mulţi dieci modeşti de la ţară) ar fi scris, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, *au*, supunîndu-se unei norme „străine'' (nordice) şi trecînd peste realitatea propriului lor grai.

După cum se observă, cele patru atestări ale lui *a* provin din texte în care *au* se foloseşte concomitent (şi cu o mai mare frecvenţă), de aceea nu este exclus, cel puţin în principiu, ca ele să se datorească unor inadvertenţe grafice de tipul celor semnalate mai sus. Admiţînd totuşi că, în cele patru documente, *a* reproduce o formă reală, ni se pare cu neputinţă de susţinut ca el să fie descendentul lat. *habet*. Ar însemna să admitem că acest *a*, străvechi în limbă şi cunoscut la un moment dat în toate regiunile Dacoromaniei (deci şi în Ţara Românească), şi-a restrîns treptat aria de răspîndire, ajungînd ca în secolul al XVI-lea să se afle în pragul stingerii, consemnat în cîteva puncte izolate din Ţara Românească, pentru ca apoi, după 1600, pînă în zilele noastre, să cunoască o expansiune vertiginoasă, răspîndindu-se în întreaga jumătate de sud a ţării, pînă dincolo de hotarele Ţării Româneşti. Asemenea involuţii şi reînvieri spectaculoase nu sînt de domeniul realităţii (un arhaism condamnat la dispariţie se poate extinde la un moment dat pe un teritoriu mai vast, dar numai dacă e impus de limba literară). Ni se pare de aceea mult mai probabil să-l socotim pe acest *a* ca o formă relativ recentă, creată după modelul verbelor *a bea* şi *a lua* (*bea* — *beau*, *ia* — *iau*; cf. şi *dă* — *dau* , *stă* — *stau*), pentru a anula identitatea dintre pers. 3 sg. şi 3 pl. ale perfectului compus (*el au făcut*, *ei au făcut* — *el a făcut*, *ei au făcut*). Spre o asemenea concluzie ne îndrumă şi atestările documentare ale fenomenului în secolele al XVII-lea — al XIX-lea. *A* continuă să apară foarte rar în Ţara Românească în prima jumătate a secolului al XVII-lea. C. Frîncu notează numai de şapte ori această formă în documente (dar autorul a ţinut seama şi de situaţiile cînd *a* apare ca formă de pers. 3 pl.) [30]. La exemplele consemnate de C. Frîncu, adăugăm altele, din care majoritatea sînt atestate după 1650 : *a fustu*, *a rămaso* (Mirceşti 1606; CB, I, 151—152), *a fost* (j. Vîlcea, 1614; DIR, XVII, II, 344), *a cumpăratŭ* (Tîrgovişte, 1626; BDR, 127), *a zidit* (Săcuieni, 1655; SD, XV, 277), *trasu-ne-a* (j. Olt, 1677; SD, V, 187), *datu-o-a* (Ludeşti, 1686; SD, XV, 274), *a ertat* (Cîrstieneşti, 1711; DRA, I, 245), *a ţinut-o* (j. Vîlcea, 1716; SD, V, 134), *a dăruit* (Rîmnicul Vîlcea,

[29] Se admite însă că unele contingente, puţin numeroase, de ardeleni s-au aşezat în special în zonele subcarpatice ale Ţării Româneşti sau în Bărăgan. Aceste mişcări de populaţie sînt relativ recente.

[30] Vezi *loc. cit.*, p. 302.

1755 ; SD, I-II, 448) etc. Din toate aceste exemple se observă destul de clar că *a* se găsea în expansiune după 1600, apariţiile sale mai frecvente de după 1650 putînd constitui o dovadă că în această perioadă fenomenul era în curs de generalizare. Într-adevăr, după 1780 *a* se întîlneşte destul de des, de ex. : *a răposat* (Tîrgovişte, 1787 ; SD, XV, 369), *s-a ridicat* (Varbila, 1803 ; SD, XV, 203), *a fost* (măn. Gorgota, 1836, SD, XV, 101 ; Bucureşti, 1852, SD, XVI, 261), *s-a sfinţit* (Schitul Zamfira, 1851 ; SD, XV, 79), *s-a preturnat* (Bucureşti, 1852 ; SD, XVI, 262) etc. etc.

În sudul Transilvaniei, al Banatului şi al Moldovei, *a* trebuie socotit a fi o expansiune recentă a graiurilor munteneşti. Nu cunoaştem nici o atestare sud-moldovenească a lui *a* în secolele al XVI-lea — al XIX-lea ; în această parte a ţării, documentele îl notează curent pe *au*. Aceeaşi situaţie ne întîmpină şi în Banat-Hunedoara. Prezenţa sporadică (două atestări) a lui *a* în *Palia de la Orăştie* trebuie pusă, eventual, pe seama tipografilor munteni ai cărţii [31]. Numai în zona Braşovului *a* pare a fi ceva mai vechi. Deţinem o atestare din 1650 a fenomenului : *scrisu-s-a* (DIT, 250).

Toate aceste considerente ne întăresc în convingerea că în Ţara Românească, precum şi în sudul Banatului, Transilvaniei şi Moldovei, *a* este o inovaţie a graiurilor munteneşti, ale cărei origini trebuie plasate, probabil, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Pornită din Muntenia, inovaţia a cunoscut o difuzare din ce în ce mai largă în secolele următoare, depăşind graniţele Ţării Româneşti, pentru a atinge treptat limitele de astăzi. Recomandat de Heliade Rădulescu pentru a fi primit drept normă unică a limbii literare a tutuoror românilor, *a* s-a impus curînd în limba de cultură. Cunoscînd prin urmare că *a* literar de astăzi este *a* din graiurile munteneşti, iar acesta este o inovaţie din secolul al XVI-lea, nu mai avem nici un motiv să susţinem că *a* din limba noastră literară ar proveni din lat. *habet*. Dacă a existat într-adevăr un descendent românesc al lui *habet*, el a dispărut în cursul timpului şi nu are nici o legătură cu *a* de astăzi.

8. Rezumînd în cîteva cuvinte concluziile cele mai generale ale cercetării noastre, vom spune că, după toate probabilităţile, într-o fază mai veche a limbii române, singura formă a auxiliarului la perf. comp. pers. 3 sg. era *au* (care-şi are originea, probabil, în lat. *habuit*). Exista, prin urmare, o omonimie între pers. 3 sg. şi pl. a auxiliarului (*el, ei au făcut*). În jumătatea nordică a ţării, *au* a evoluat la *o* la ambele persoane, dar omonimia a fost anulată numai în Banat şi în zonele limitrofe, unde existau condiţiile (să le spunem morfologice) necesare creării unei forme analogice la pers. 3 pl. : *or făcut* [32]. În sud, analogia a afectat pers. 3 sg., unde a apărut, încă în secolul al XVI-lea, forma *a*. Ulterior, în mod aparent paradoxal, s-a revenit, în unele graiuri din sud, la omonimia celor două persoane prin trecerea formei de sg. la pl. (*el, ei a făcut*). Dar cu aceasta atingem o altă problemă a morfologiei istorice munteneşti, a cărei discutare nu-şi are locul în rîndurile de faţă.

Martie 1973

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I.C. Frimu 22

[31] Vezi C. Frîncu, *loc. cit.*, p. 300.
[32] Vezi pe larg I. Gheţie şi M. Teodorescu, *loc. cit.*

ABREVIERI

(nu sînt cuprinse abrevierile folosite curent în lucrările de lingvistică)

BDR	I. Bianu, *Documente românești*, partea I, tom. I, fasc. 1–2, 1576–1632, București, 1907.
DIR, XVI, VI	*Documente privind istoria României*, veacul XVI, B. Țara Românească, vol. VI (1591–1600), [București], 1953.
DIR, XVII, II	*Documente privind istoria României*, veacul XVII, B. Țara Românească (1611–1615), vol. II, [București], 1951.
DIT	I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, vol. I, 1599–1699, Cluj, 1940.
DRA, I	V. Mihordea, Ș. Papacostea, Fl. Constantiniu, *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, [București, 1961].
SD	N. Iorga, *Studii și documente cu cu privire la istoria românilor*, vol. I – XXXI, București, 1901–1916.

L'origine de l'auxiliaire *a* de la 3e pers. sing. du passé composé

(*Résumé*)

L'auteur se propose de prouver que l'auxiliaire *a* de la 3e pers. sing. du passé composé de l'indicatif est une forme refaite de *au* (qui dérive probablement de *habuit*) et non pas le descendant du lat. *habet*, comme on le soutient couramment. *A* est une innovation du parler valaque, datant de la seconde moitié du XVIe siècle. La nouvelle forme a été créée d'après le modèle offert par les verbes *a bea* et *a lua* (*el bea-ei beau, el ia-ei iau*), pour annuler l'identité existente entre la 3e pers. du sing. et du pl. du passé composé.

TERMENI ROMÂNEŞTI PENTRU 'SLAVONĂ'

Pe linia preocupărilor expuse în articole anterioare [1], în care am făcut precizări privind problematica, metoda şi finalitatea investigaţiilor noastre, vom încerca, în cele ce urmează, să luăm în discuţie — sub raportul atestării cronologice, al originii şi, implicit, al procedeelor de formare — termenii folosiţi în decursul timpului pentru denumirea, în limba română, a slavonei.

Se impune, de la început, o remarcă. Dacă termenii pentru paleoslavă sau, mai precis, pentru vechea slavă propriu-zisă (secolele IX—XI), de care ne-am ocupat în articolul anterior, apar destul de tîrziu, începînd din secolul al XIX-lea , fiindcă însăşi cercetarea ştiinţifică a paleoslavei a început abia în secolul trecut, termenii pentru slavonă sînt atestaţi încă din perioada începuturilor limbii române literare, adică din a doua jumătate a secolului al XVI-lea [2]. Explicaţia constă, evident, în importanţa deosebită a slavonei care, prin adoptarea liturghiei slave, devine pentru mult timp limba cancelariei şi a culturii savante româneşti.

O a doua remarcă derivă din cea dintîi. Dacă termenii pentru paleoslavă se subscriu în întregime noţiunii de metalimbă (ansamblu de cuvinte şi expresii terminologice pe care lingviştii şi filologii îl folosesc curent pentru exprimarea semiologică a unui anumit sistem de noţiuni [3]), căci de la bun început sînt utilizaţi de specialişti, termenii pentru slavonă nu se încadrează în conceptul metalimbii sau metalimbajului decît parţial sau, în orice caz, într-un sens foarte larg. Dacă lăsăm la o parte ultimele două grupe de expresii (vezi mai jos), vehiculate mai tîrziu, constatăm că termenii cu radicalul *sîrb-* sau *sloven-* sînt folosiţi, după cum este firesc, de cărturari şi feţe bisericeşti, de aceia care, încercînd să fixeze primele norme ale limbii literare, au netezit, în acelaşi timp, drumul afirmării stilului ştiinţific de mai tîrziu.

[1] Vezi *Din istoria metalimbii slavisticii româneşti* (I. *Termeni pentru familia limbilor slave*), în Rsl XVII (1970), p. 119—127 ; *Din istoria metalimbii slavisticii româneşti* (II. *Termeni pentru paleoslavă*), în Rsl XVIII (1972), p. 93—107.

[2] În problema începuturilor limbii române literare, împărtăşim punctul de vedere exprimat de B. Cazacu (vezi, de ex., *Pagini de limbă şi literatură română veche.* Texte alese, prefaţă şi note de Boris Cazacu, [Bucureşti, 1964], p. 10). Vezi, de asemenea, Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, Ed. a doua, revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1971, p. 20, 36.

[3] Mai pe larg, vezi Victor Vascenco, *Schiţă de lexicografie metalingvistică*, în *Dicţionar rus-român de termeni lingvistici şi filologici* de un colectiv sub conducerea conf. dr. Victor Vascenco, Centrul de multiplicare al Universităţii din Bucureşti, [Bucureşti], 1970, p. XI.

Este interesant de remarcat însă, că unii cercetători contemporani, de exemplu Roman Jakobson, lărgesc considerabil sfera metalimbajului, considerînd că acesta „... nu este doar o unealtă științifică necesară, întrebuințată de logicieni și de lingviști, el are un rol important în vorbirea de toate zilele . Asemenea domnului Jourdain, eroul lui Molière, care făcea proză fără să știe, noi folosim metalimbajul fără a fi conștienți de caracterul metalingual al operațiilor noastre" [4]. Din acest punct de vedere, întreaga problematică în discuție are un caracter metalingvistic.

Oricum, terminologia slavisticii noastre, cel puțin în domeniul cercetat aici, nu este numai opera slaviștilor, ci a fost tributară, mai ales în trecut, scrierilor unor exponenți ai culturii și științei românești, în general.

*

Termenii de mai jos (cuvinte sau sintagme) vor fi grupați potrivit unui criteriu formal : după radicalul termenului respectiv sau al termenului de bază din sintagmă.

1. **sîrb-** : *limba (cea veche) sîrbească ; sîrbie, sîrbia cea veche*

Este cea mai veche familie de termeni pentru 'slavonă', pe care o întîlnim de-a lungul a patru veacuri, începînd cu perioada primelor tipărituri în limba română (secolul al XVI-lea) și terminînd cu perioada cînd se impun în terminologie elementele neologice de factură occidentală (secolul al XIX-lea).

Una din primele atestări ale lui *sîrbesc*, cu valoarea menționată mai sus, ne întîmpină în limba tipăriturilor lui Coresi, de exemplu în epilogul *Psaltirii* slavo-române tipărite la Brașov în 1577 : „Derept aceea, frații miei, preuților, scrisu-v-am aceste psăltiri cu otveat, de-am scos de în psăltirea *sîrbească* [subl. n.] pre limbă rumânească, să vă fie de înțelegătură..." [5]. Pe la 1762, arhimandritul Misail, stareț al mănăstirii Bisericani din Moldova, se decide să traducă „pre limba noastră moldovenească" un pomelnic „... *sîrbesc* [subl. n.] și fără ințălegere" [6], căci limba acestui manuscris (slavona), constată starețul, devine tot mai puțin cunoscută printre contemporani. Un secol mai tîrziu, pe la 1821, Mitrofan, stareț al aceleiași mănăstiri, făcînd o copie a manuscrisului de mai sus, precizează originea arhetipului în termenii următori : „... care pomélnic mai nainte s-au fost scris de pre *limba cea veche sîrbească* [sub. n.]" [7].

Exemplele, firește, s-ar putea înmulți. Important este că, în asemenea cazuri, *sîrbesc* (formație românească : *sîrb*, împrumutat din sîrbocroată, + suf. *-esc*), întîlnit ca atare sau în sintagme de tipul *limba (cea veche) sîrbească*, n-are sensul de astăzi 'care este propriu sîrbilor ; provenit din Serbia' (vezi, de exemplu, DM s.v.). Înțelesul lui *sîrbesc* este acela de 'slavon (= slav bisericesc)', indiferent de redacția manuscrisului (mediobulgară, sîrbă, rusă etc.). Cu alte cuvinte, un monument de limbă despre care se spune, în epoca de care ne ocupăm, că este *sîrbesc*, nu înseamnă că este neapărat de izvod sîrb. Într-adevăr, limba în care este scris pomelnicul

[4] Roman Jakobson, *Lingvistică și poetică*, în *Probleme de stilistică*, București, 1964, p. 92.
[5] Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I, București, 1903, p. 63—64.
[6] Elena Lința, *Pomelnicul de la Bisericani*, în Rsl XIV (1967), p. 412.
[7] Elena Lința, *op. cit.*, p. 411.

amintit mai sus se dovedeşte a fi, după cum a demonstrat Elena Linţa [8], slavona mediobulgară. Din păcate, dicţionarele noastre (DU, DM, DER ş.a.) nu menţionează această valoare, astăzi arhaică, ce-i drept, însă extrem de importantă pentru înţelegerea unor fapte de cultură de-a lungul a patru secole.

Aceleiaşi familii îi aparţine şi *sîrbie*, tot cu valoare de 'slavonă'. Termenul ne întîmpină, de ex., la Dosoftei, mitropolitul Moldovei, deci în secolul al XVII-lea: „... am interpretat bogate cuvinte ce se află schimbate într-aciastă carte, carile rumâniia nu să potriveşte cu *sîrbia* [subl. n.], pentru căci că s-au tălmăcit de pre izvodul lui S[vea]tii Ieronim"[9]. Un alt exemplu ni-l furnizează, în secolul al XVIII-lea, Misail, arhimandritul precitat, care se plînge de faptul că „... în zilele noastre, au început *sîrbia cea veche* [subl. n.] şi înţălegerea ei a să părăsi" [10]. Termenul *sîrbie*, argumentat uneori cu ajutorul determinantului *cea veche*, face parte din categoria denumirilor de limbi formate prin ataşarea sufixului *-ie* la nume de ţări şi apartenenţă naţională: *frîncie, grecie, rumânie* [11] etc., din acelaşi microsistem, astăzi arhaic, făcînd parte şi *slovenie, slavonie*, sinonime ale lui *sîrbie* în discuţie (vezi mai jos). Evident, şi aici se cuvine să facem precizarea că prin *sîrbie* se înţelege slavona în general, indiferent de redacţiile sale locale.

2. **sloven-** : *limba slovenească; sloveneşte; slovenie*

Termenii din această categorie, la rîndul ei destul de veche, sînt atestaţi, judecînd după materialul pe care l-am excerptat, din secolul al XVII-lea şi se menţin în uz pînă în secolul trecut, cînd, sub presiunea expresiilor de origine romanică occidentală (vezi mai jos), cedează locul formaţiilor neologice de care ne folosim şi astăzi.

Pe *slovenesc* îl întîlnim, de pildă, în titlul unui cunoscut glosar slavo-român de la mijlocul secolului al XVII-lea, studiat de B.P. Hasdeu, D. Tocilescu, Ioan Bogdan ş.a.: „Lexicon ce să zice cuvinte pe scurt alese din *limba slovenească* [subl. n.] pre limba românească" [12]. În aceeaşi perioadă, la 1669, la sfîrşitul unei culegeri de texte religioase, autorul traducerii, cunoscut cărturar din Tîrgovişte, într-o notă autografă, ne spune următoarele: „Truditu-se-au la această carte a o aduce de pre *limba slovenească* [subl. n.] pre limba rumânească ... ca să se lumineze iubitorii de cetenie, eu mult păcătosul şi întru toate greşitul Staicu grammaticul şi slujitoriu biséricii domneşti" [13]. Termenul în discuţie apare, ocazional, şi în metalimbajul scrierilor lui Ioan Bogdan, care, ocupîndu-se într-un articol din 1891 de particularităţile lexiconului slavo-român amintit mai sus, constată că „... redacţiunea *limbii sloveneşti* [subl. n.] din lexicon este cea rusească" [14].

[8] *Ibidem*, p. 418.
[9] Ioan Bianu şi Nerva Hodoş, *op. cit.*, p. 230.
[10] Elena Linţa, *op. cit.*, p. 412.
[11] Vezi Elena Slave, *Sufixele* **-ie, -ărie,** în SMFC III (1962), p. 167.
[12] Ioan Bogdan, *Un lexicon slavo-român din secolul XVII*, în „Convorbiri literare" XXV (1891), p. 193–204 (articol reprodus în vol. Ioan Bogdan, *Scrieri alese*. Cu o prefaţă de Emil Petrovici. Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de G. Mihăilă, Bucureşti, 1968, p. 559 şi urm.).
[13] Diomid Strungaru, *Gramatica lui Smotriţki şi prima gramatică românească*, în Rsl IV (1960), p. 298.
[14] Ioan Bogdan, *loc. cit.*

Pe *slovenesc* îl întîlnim, firește, și în componența altor sintagme : *școale slovenești* (la Radu Greceanu, în predoslovia cronicii sale scrisă în 1699) [15], *dascăl slovenesc* sau *dascăl la carte slovenească* (într-o dispoziție, din 1742, a lui Mihail Racoviță, domn al Țării Românești [16]), *întru cele slovenești* (în *Gramatica rumânească*, de la 1757, a lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul [17]).

Din citatul reprodus din Ioan Bogdan reiese că adjectivul de care ne ocupăm se menține în uz, mai mult ocazional, pînă la sfîrșitul secolului trecut. Este semnificativ, în acest sens, faptul că Tiktin [18], inserîndu-l în volumul al treilea (1912) al dicționarului său și traducîndu-l prin germ. *kirchenslavisch*, menționează că termenul este învechit, în locul acestuia folosindu-se în acea epocă, deci la începutul secolului nostru, neologismul *slavon*.

Pentru a explica originea rom. *slovenesc*, trebuie amintite mai întîi următoarele. Numele etnic sub care sînt cunoscuți slavii în istorie este, după cum se știe, acela de *slověne* [19], limba lor comună fiind denumită, de ei înșiși *językъ slověnъskъ* [20]. Dealtfel, unele triburi slave, în speță cele din bazinul lacului Ilmen (secolele VI—X), sînt cunoscute și astăzi sub denumirea arhaică *novgorodskie slovene*, înregistrată lexicografic în dicționare recente [21] (alături de denumirea, mai nouă , *novgorodskie slavjane*). Adjectivul corespunzător, *slověnъskъ*, cu *o* în prima silabă, este curent în limba gramaticilor slavone, unde poate fi întîlnit atît în textul propriu-zis, cît și în titlul lucrărilor respective (cf. traducerea slavă a gramaticii lui Aelius Donatus, efectuată de D. Tolmač la 1522 ; prima gramatică slavă tipărită la Vil'no în 1586 ; gramatica de la L'vov din 1591 ; gramatica lui L. Zizanij din 1596 ; gramatica lui M. Smotrickij din 1619 etc.) [22].

Acest nume etnic în forma sa de plural, *slověne*, a fost preluat și de româna veche și, firește adaptat : *sloveni*. Sub această formă, curentă în epocă, îl întîlnim, de ex., în cronica stolnicului Constantin Cantacuzino (sfîrșitul secolului al XVII-lea) : „Însă cei mai aleși și ostași au fost gotii, vandalii, *slovenii* [subl. n.], hunii și ca aceștia ... " [23]. De menționat că termeni ca *slavoni* și, mai ales, *slavi* sînt folosiți în limba română cu mult mai tîrziu, anume începînd din secolul trecut.

[15] Radu Greceanu, *Viața lui Constantin Brîncoveanu*, în vol. *Cronicari munteni*. Texte selectate, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu, București, 1970, p. 107.

[16] Toma Gh. Bulat, *Știri noi cu privire la dascălii de slavonie de la Sfîntul Gheorghe Vechi, Lup și Popa Florea*, în Rsl VIII (1963), p. 482.

[17] Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, *Gramatica rumânească*, 1757. Prima gramatică a limbii române. Ediție, studiu introductiv și glosar de N.A. Ursu, București, 1969, p. 6.

[18] H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, vol. I—III, București, 1897—1925 (în continuare, TDRG), s.v.

[19] Vezi André Vaillant, *Manuel du vieux slave*, Paris, 1948 (ed. rusă, Moscova, 1952, p. 15) ; Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 286.

[20] André Vaillant, *loc. cit.* ; Idem, *Grammaire comparée des langues slaves*, I, Lyon — Paris, 1950, p. 15.

[21] Vezi, de ex., *Enciklopedičeskij slovar'*. Glavnyj redaktor B.A. Vvedenskij. Vol. II, Moscova, 1964, s.v. *slovene*.

[22] O privire de ansamblu oferă P.S. Kuznecov, *U istokov russkoj grammatičeskoj mysli*, Moscova, 1958, p. 6—11.

[23] Constantin Cantacuzino, *Istoriia Țării Rumânești ...*, în vol. *Cronicari munteni*. Texte selectate, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu, București, 1970, p. 190.

De la forma frecventă de plural, *sloveni* 'slavi' (omonim diacronic cu actualul *sloveni* 'locuitori din Slovenia, republică din cadrul R.S.F. Iugoslavia'), s-a refăcut sg. *slovean*, atestat în TDRG și DU. Prin atașarea sufixului -*esc*, care derivă adjective de la substantive [24], productiv în secolele al XVI-lea — al XVII-lea, s-a ajuns la *slovenesc* (atestat în TDRG, s.v., dar explicat nesatisfăcător [25]). Cf. formații analoge : *mirenesc*<*mirean* + -*esc*, *lipovenesc*<*lipovean* + -*esc* etc. (vezi DM s.v.).

Următorul termen, din aceeași familie de cuvinte, este *slovenește*, care ne întîmpină, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, la Miron Costin (în predoslovia poemului filozofic *Viiața lumii*) : „În toate țările, iubite cetitoriule, se află acestu feliu de scrisoare, care elinește ritmos să chiamă, iară *slovenește* [subl.n.] stihoslovie . . ." [26], iar la începutul secolului al XVIII-lea, la Dimitrie Cantemir, în *Istoria ieroglifică*, unde acesta arată că termenul gramatical *caz* este denumit „*slovenește* [subl. n.] *padej*, lătinește *casus*" [27]. Sporadic, termenul poate fi întîlnit și pe la sfîrșitul secolului trecut, de ex. la Ioan Bogdan, care, comentînd lexiconul slavo-român din secolul al XVII-lea (vezi supra), îl consideră drept „. . . carte auxiliară pentru traduceri din *slovenește*" [subl. n.] [28].

Asemenea altor cuvinte de acest tip [29], derivarea lui *slovenește* poate fi explicată în două feluri : fie de la adjectivul *slovenesc*, cu sufixul -*e*, fie de la substantivul corespunzător, cu sufixul -*ește*. Ca și celelalte adverbe din aceeași categorie (*elinește*, *turcește*, *leșește* etc.), folosite frecvent cu valoare substantivală ca denumire a limbii respective [30], *slovenește* are, după cum reiese din citatele de mai sus, sensul de '(în) limba slavonă' [31].

Ultimul termen din familia de mai sus, *slovenie* 'slavonă', pe care îl întîlnim, de ex., într-un molitvelnic din 1689, „. . .izvodit din *slovenie* [subl. n.] pre limba rumânească" [32], se menține în uz încă la începutul secolului nostru („carte tradusă după *slovenie* [subl. n.]" [33]), pentru ca, în deceniile următoare, mai ales astăzi, să fie considerat învechit [34]. Derivarea termenului, asupra căreia nu vom insista, s-a produs, ca și în cazul lui *sîrbie* (v. supra), cu ajutorul sufixului -*ie*.

3. **slavon-** : *limba (cea) slavonească* ; *slavonește* ; *slavonie* ; *limba slavonicească* ; *slavonă*, *limba slavonă*, *slavona cărturărească*.

Termenii din această categorie, al căror radical comun este un neologism romanic occidental, sînt atestați începînd cu secolul al XVIII-lea și se mențin, cei mai mulți, și în metalimbajul din zilele noastre.

[24] Vezi Laura Vasiliu, *Derivarea cu sufixe și prefixe în Cartea cu învățătură a diaconului Coresi din 1581*, în SMFC I (1959), p. 229.

[25] H. Tiktin (vezi TDRG) înclină să vadă în acest cuvînt un împrumut din slavă.

[26] Miron Costin, *Viața lumii* (în vol. Miron Costin, *Opere alese* . . . Texte stabilite, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu, București, 1967, p. 159).

[27] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*. II. Ediție îngrijită și studiu introductiv de P.P. Panaitescu, I. Verdeș. București, 1965, p. 251.

[28] Ioana Bogdan, *op.cit.*, p. 561.

[29] Vezi Laura Vasiliu, *art. cit.*, p. 231.

[30] Vezi, de ex., *Gramatica limbii române*, vol. I, București, 1963, p. 306.

[31] DM, care inserează acest termen, nu consemnează, din păcate, valoarea lui substantivală (aceeași situație ne întîmpină și în TDRG).

[32] TDRG, s.v.

[33] Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, Craiova, ed. a VI-a, 1929 (ed.I, 1896), s.v. (în continuare, DU).

[34] DM, s.v. *slovenie*.

Primul din seria de mai sus ne întîmpină, de ex., în prefaţa scrisă la 1776 de Chesarie, episcopul Rîmnicului, la un minei: „Aceste slujbe, aceste rugăciuni, alcătuite fiind de luminătorii cei dintîi ai bisericii în limba lor grecească, mai pe urmă s-au tălmăcit şi în *limba cea slavonească* [subl. n.]"[35]. Îl întîlnim, ca determinant, şi pe lîngă alte substantive, atît în secolul al XVIII-lea: *dascăl slavonesc* (într-o dispoziţie din 1742 a lui Mihail Racoviţă [36]), cît şi mai tîrziu. În limba contemporană: *scrisori slavoneşti* (N. Iorga [37]), *cărţi slavoneşti de religie* (A. D. Xenopol [38]), *cărţi slavoneşti* (L. Şăineanu [39]), *documente slavoneşti, curent slavonesc, texte slavoneşti, scrisoare slavonească* (Al. Rosetti[40]), *şcoli româneşti, slavoneşti şi greceşti* (J. Byck [41]), *evangheliar slavonesc, versiune slavonească* (I. C. Chiţimia[42]), *izvoade slavoneşti* (P. Olteanu[43]). Forme articulate: *slavonescul ialov* '*sterp*', *slavonescul kral*' '*rege*' (C. Poghirc[44]).

Ca formaţie, *slavonesc* este un adjectiv derivat pe teren românesc cu ajutorul sufixului *-esc* (*-ească*), de la un termen, credem, occidental, în speţă francez. Manifestăm totuşi o rezervă: primitivul *slavon*, sub forma *slavonă* 'limba slavonă', este atestat în română mai tîrziu, de-abia în secolul al XIX-lea (vezi mai jos). Nu este exclusă, de aceea, o altă sursă, anterioară şi mai apropiată (am fi tentaţi să-l admitem ca etimon pe scr. *slavonski*, însă acest termen, dacă nu ne înşelăm, n-a fost folosit niciodată în croată pentru a denumi limba slavonă[45]).

Termenul următor, *slavoneşte*, este deseori folosit de B. P. Hasdeu, spre sfîrşitul secolului trecut, de ex. într-un context în care se vorbeşte despre figura lui Adam: „...în literatura noastră poporană cea popească, adecă muncită şi-n mare parte tradusă din slavoneşte [subl. n.] sau din greceşte de bieţii dascăli bisericeşti, dar îmbrăţişate şi răspîndite pe la ţară"[46]. Alte atestări, din anii '20—'60 ai secolului nostru: în lucrările lui Ilie Bărbulescu[47], ale acad. Al. Rosetti, care, de ex., aminteşte de faptul că „...Ştefan cel Mare se adresează în *slavoneşte* [subl. n.], în 1503, unui sol polon" [48] etc. Ca şi în cazul lui *sloveneşte* (vezi supra), derivarea lui

[35] Chesarie, episcopul Rîmnicului, *Mineiul*, luna lui octombrie, care s-au tipărit ... la anul de la Hs. 1776 (apud Elena Slave, *op. cit.*, p. 167).

[36] Toma Ch. Bulat, *art. cit.*, p. 482.

[37] N. Iorga, *Acte româneşti din Ardeal privitoare în cea mai mare parte la legăturile secuilor cu Moldova*, în „Buletinul Comisiei istorice a României", II, Bucureşti, 1916, p. 179.

[38] A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, 14 vol., ed. a 3-a, 1925—1930, vol. VII, p. 76.

[39] DU, s.v. *slavonesc*.

[40] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 299, 466, 468.

[41] Jacques Byck, *Studii şi articole. Pagini alese*, Bucureşti, 1967, p. 236.

[42] I. C. Chiţimia, *Consideraţii referitoare la interpretarea formulei slave* MLRB, în Rsl XII (1965), p. 302; Id., *Consideraţii despre „Învăţăturile lui Neagoe Basarab"*, în Rsl VIII (1963), p. 309.

[43] Pandele Olteanu, *Limba povestirilor slave despre Vlad Ţepeş*, Bucureşti [1961], p. 10.

[44] Cicerone Poghirc, *B. P. Hasdeu, lingvist şi filolog*, Bucureşti, 1968, p. 158, 159.

[45] Vezi, de ex.: Franc Štefan Engel, *Opis Kraljevine Slavonije i vojvodstva Srema*, în „Zbornik Matice srpske za književnost i jezik", Knjiga XIX, Novi Sad, 1971, p. 289 şi urm.

[46] B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*, vol. I, Bucureşti, 1886, p. 239.

[47] Ilie Bărbulescu, ***Literatura şi limba paleoslovenică în legătură cu medio-bulgara şi cu istoria, literatura şi cu cele mai vechi cuvinte slave ale limbii române*.** **Ed. litografiată a cursului ţinut la Universitatea din Iaşi în anii 1922—1923 şi 1923—1924 [Bucureşti, 1924], p. 13.**

[48] **Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 466.**

slavonește poate fi explicată în două feluluri : fie de la adjectivul *slavonesc* cu sufixul *-e*, fie de la substantivul corespunzător, *slavon*, cu sufixul *-ește*. DM, care îl consemnează, omite menționarea valorii substantivale a acestui adverb.

Aceleiași familii de termeni îi aparține și *slavonie*, folosit, bunăoară, ca denumire pentru cunoscuta ,,Școală de *slavonie* [subl. n.] de la Sfîntul Gheorghe-Vechi din București, unde limba slavonă s-a predat, alături de învățătura în limba română, pînă în vremea lui Gheorghe Lazăr''[49]. Poate fi întîlnit, de asemenea, în sintagme ca *dascăli de slavonie* [50], *pe slavonie* [51]; pentru *școală de slavonie*, vezi și D. Strungaru [52]. Format, ca și *sîrbie* sau *slovenie*, prin atașarea sufixului *-ie* (la radicalul *slavon-*), termenul, după cum, pe bună dreptate, se remarcă în DM s.v., este simțit astăzi ca fiind învechit.

O altă formație, cu același radical + suf. *-icesc*, o constituie *slavonicesc* : *limba slavonicească*, termen vehiculat, de ex., pe la mijlocul secolului trecut, de Alecu Russo [53]. Se știe că la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și mai ales în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cînd Russo își desfășoară activitatea de scriitor și critic literar, sufixul *-icesc* se dovedește a fi deosebit de productiv, contribuind la formarea unor derivate pe teren românesc : *(neam) romano-dachicesc, (obicei) evropaicesc, (tipografie) orientalicească, (poartă) osmanicească*[54] etc. Nu cunoaștem atestări pentru secolul al XX-lea, cînd, potrivit DM, s.v., *slavonicesc* devine arhaic.

Din secolul al XIX-lea, pentru denumirea limbii în discuție, începe să fie folosit și termenul *slavon* (împrumut occidental : comp. fr. *slavon*, it. *slavone*), curent în zilele noastre. La răspîndirea fr. *slavon* la noi a putut contribui, într-o oarecare măsură, și dicționarul lui A. Cihac [55], redactat în franceză (termenul poate fi întîlnit, de ex., în vol. II, la p. 441). Este interesant de menționat că, după prima atestare lexicografică românească, la H. Tiktin [56], unde termenul este bine explicat prin echivalare cu germ. *Kirchenslavisch*, în dicționarele din anii '20—'30, elaborate de Lazăr Șăineanu [57] și I.A. Candrea [58], se fac confuzii prin identificarea slavonei cu paleoslava (care, după cum se știe, reprezintă o fază mai veche). Cîteva atestări, în ordine cronologică : ,,Slava, ca limbă vorbită, se deosebea de limba scrisă, *slavona* [subl. n.]'' (Al. Rosetti [59]) ; în contexte similare, mai figurează la Emil Petrovici : *redacții ale slavonei* [60], G. Mihăilă : *slavona din țările române* [61], Pandele Olteanu : *slavona din* ... *Transil-*

[49] Toma Gh. Bulat, *art. cit.*, p. 481.

[50] *Ibidem.*

[51] DM, s.v. *slavonie.*

[52] Diomid Strungaru, *art. cit.*, p. 298.

[53] Al. Russo, *Opere complete.* Comentate de Lucian Predescu, București, [1942], p. 285.

[54] V. Fulvia Ciobanu, *Sufixul adjectival* **-icesc**, în SMFC I(1959), p. 111—113.

[55] A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Vol. I—II, Frankfurt pe Main, 1870—1879.

[56] TDRG, vol. III, s.v. *slovenesc.*

[57] DU, s.v. *slavon.*

[58] I.A. Candrea, *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* (Dicționarul Enciclopedic Ilustrat ,,Cartea Românească'', partea I), București, 1931, s.v. *slavon* (în continuare, CADE).

[59] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 299.

[60] Emil Petrovici, *Note etimologice*, I, în CL VIII (1963), 2, p. 293.

[61] G. Mihăilă, *Slavistica românească după 1944 și sarcinile ei actuale (lucrările de lingvistică)*, în Rsl IV (1960), p. 24.

vania [62], Lucia Djamo-Diaconiță : *slavona românească* [63], Emil Vrabie : *slavona carpatică* [64], Elena Lința : *slavona mediobulgară* [65] etc.

În afara formei substantivate, *slavonă*, mai circulă, în secolul nostru, și formula *limba slavonă*. Sintagma n-are analogii în alte limbi care îl folosesc pe *slavon* (în franceză, de exemplu, nu se spune decît *le slavon*, termenul fiind folosit exclusiv ca substantiv) și, ca atare, este o formație românească, în structura căreia și-a spus cuvîntul presiunea de sistem (comp. *paleoslavă*, dar și *limba paleoslavă; veche slavă*, dar și *limba veche slavă* etc.). Formula ne întîmpină la N. Iorga : „Cu deosebire de la 1600 înainte, limba latină decade în Ardeal, cum decade la noi *limba slavonă* [subl. n.]" [66], în lucrările acad. Al. Rosetti [67], ale lui Damian P. Bogdan [68], G. Mihăilă [69], ale Luciei Djamo-Diaconiță [70]. Sintagma este înregistrată lexicografic : în DM și DER [71].

Ca adjectiv, termenul poate fi întîlnit și într-o serie de alte sintagme : *dascăli slavoni*, încă în prima jumătate a secolului al XIX-lea (Zilot Românul [72]), *manuscript slavon*, *evanghelie slavonă*, la sfîrșitul secolului trecut (Ioan Bogdan [73]), *istoriografie slavonă*, *documente slavone*, *text slavon*, în anii '20 ai secolului nostru. (N. Iorga [74]), *cărți slavone* (A. D. Xenopol [75]), *alfabet slavon* (I.A. Candrea [76]), *cultură slavonă* (Al. Rosetti [77]), *formulă slavonă*, *texte slavone*, *filieră slavonă*, *versiune slavonă* (I.C. Chițimia [78]), *cultură slavonă*, *cronici slavone* (Damian P. Bogdan [79]), *redacții slavone* (Lucia Djamo-Diaconiță [80]) etc.

Menționăm, în sfîrșit, sintagma *slavon cărturăresc*, tributară, parțial, unor modele aloglote, ca rus. *Knižnoslavjanskij*. Într-adevăr, formula prezintă numai în parte copia structurii etimonului, întrucît un calc fidel ar fi avut o altă formă : *slav cărturăresc* (despre care vezi mai jos). Oricum,

[62] Pandele Olteanu, *op. cit.*, p. 11.
[63] Lucia Djamo-Diaconiță, *Contribuții la studiul terminologiei social-politice a slavonei românești*, în Rsl XII (1965), p. 93.
[64] Emil Vrabie, *Limba povestirilor slave despre Vlad Tepeș*, în Rsl XIII (1966), p. 240.
[65] Elena Lința, *op. cit.*, p. 418.
[66] N. Iorga, *op. cit.*, p. 179.
[67] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 299, 468.
[68] Damian P. Bogdan, *Ioan Bogdan. Activitatea științifică și didactică*, în Rsl III (1958), p. 188.
[69] G. Mihăilă, *art. cit.*, p. 24.
[70] Lucia Djamo-Diaconiță, *art. cit.*, p. 93.
[71] *Dicționar enciclopedic român*, București, vol. I (1962), vol. II (1964), vol. III (1965), vol. IV (1966).
[72] Cf. B. P. Hasdeu, *op. cit.*, p. 277.
[73] Ioan Bogdan, *Glose române într-un manuscript slavon din secolul XVI*, în „Convorbiri literare", XXIV (1890), p. 727—752 (reprodus în vol. Ioan Bogdan, *Scrieri alese . . .* , p. 542 și urm.); Id., *O evanghelie slavonă cu traducere română din secolul [al] XVI-lea*, în „Convorbiri literare", XXV (1891) p. 33—40 (reprodus în același volum, p. 512 și urm).
[74] N. Iorga, *I. Bogdan*, în „Buletinul Comisiei istorice a României", III, București, 1924, p. III—IV.
[75] A.D. Xenopol, *op. cit.*, vol. VII, p. 75.
[76] CADE, s.v. *slavon*.
[77] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 468.
[78] I. C. Chițimia, *Considerații despre „Învățăturile lui Neagoe Basarab" . . .*, p. 309 ; Idem, *Considerații referitoare la . . .*, p. 301—303.
[79] Damian P. Bogdan, *art. cit.*, p. 188, 192.
[80] Lucia Djamo-Diaconiță, *art. cit.*, p. 94.

este o formaţie care ne întîmpină, dacă nu ne înşelăm, exclusiv în metalimbajul acad. Emil Petrovici : *împrumut slavon cărturăresc* [81].

Înrudiţi cu *slavon* sînt şi unii termeni ca *slavonism* 'element de origine slavonă ; influenţă slavonă' (pe acesta îl întîlnim, de exemplu, la I. Pătruţ[82]), însă asemenea derivate impun, evident, o discuţie aparte, în care să fie atrase şi alte formaţii în *-ism* (*slavism*, *sîrbism* etc.).

4. **slav**: *limba slavică, limba slavă, slavă; slavo-ecclesiastica (slava ecleziastică); limba slavă bisericească; slava bisericească; limba slavă cărturărească.*

Este cea mai recentă familie de termeni pentru 'slavonă' : o parte din aceste denumiri le întîlnim începînd din secolul al XIX-lea, deci paralel cu unele din formaţiile categoriei anterioare, altele s-au format de-abia în secolul nostru. Şi într-un caz, şi în celălalt, majoritatea elementelor în discuţie sînt formaţii româneşti (pe baza unor împrumuturi lingvistice) sau calcuri frazeologice.

Primul termen, *slavic*, introdus de B.P. Hasdeu şi folosit de acesta prin anii '70—'80 ai secolului trecut, ne întîmpină chiar în titlul unei sinteze a studiilor sale de slavistică : *Limba slavică la români* [83]. Termenul este preluat şi de alţi cercetători, de ex. de Gr. Creţu : ,, ... *limba slavică* [subl. n.] din Principate avea un caracter mai arhaic decît cea din Rusia şi Galiţia'' [84]. Termenul este folosit inconsecvent, cel puţin de Hasdeu, căci, dacă pluralul este utilizat de el pentru a desemna limbile slave în general (comp. *dialecte şi graiuri slavice* [85]), singularul are o altă valoare, aceea de 'o anumită limbă slavă, slavona'. Al doilea element din sintagma *limbă slavică* este o formaţie românească (din *slav-*, împrumut din franceză, + suf. *-ic*), asemănătoare cu *dacic* (tot la Hasdeu), *romanic*, *turcic* [86] etc.

Termenul următor, *slav* 'slavon', ne întîmpină fie sub forma *limbă slavă*, deci ca adjectiv, fie sub formă substantivată, *slavă*. Sintagma *limbă slavă* este folosită pentru întîia oară, pare-se, de Ioan Bogdan la începutul secolului nostru: una din scrierile acestuia este dedicată unui fragment ,,de cronică moldovenească în *limba slavă* [subl. n.]'' [87]. Prin anii '20 ai secolului nostru, istoricul A.D. Xenopol, vorbind despre Matei Basarab, arată că acesta întemeiază ,, ... o şcoală în mănăstirea Tîrgovişte, în care se învăţau *limbile latină şi slavă* [subl. n.]'' [88]. Cu aceeaşi accepţie , sintagma este folosită şi de Theodor Capidan [89], de acad. Al. Rosetti [90], I.C. Chiţi-

[81] Emil Petrovici, *art. cit.*, p. 293.

[82] I. Pătruţ, *Referitor la cronologia elementelor de origine sud-slavă ale limbii române*, în CL XII (1967), 1, p. 23.

[83] B. P. Hasdeu, *Limba slavică la români*, în ,,Traian'', 1869, nr. 42—53 ş.a. ; 1870, nr. 2.

[84] Grigore Creţu, *Mardarie Cozianul. Lexicon slavo-românesc şi tîlcuirea numelor, din 1649*, Bucureşti, 1900, p. 31.

[85] Vezi studiul nostru din Rsl XVIII (1970), p. 122. Adăugăm, acum, o nouă atestare a formei de plural (cu sensul 'limbi slave') : Seminarul de slavistică din vremea lui I. Bogdan era denumit *Seminarul de limbi slavice* (G. Mihăilă, comunicare orală).

[86] Discutaţi în acelaşi articol, p. 121 şi urm.

[87] Ioan Bogdan, *Un fragment de cronică moldovenească în limba slavă*, în ,,Convorbiri literare'' XXXV (1901), p. 527—530.

[88] A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. VII, p. 76—78.

[89] Theodor Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-române*, în DR III (1922—1923), 1924, p. 467.

[90] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 467.

mia [91], Damian P. Bogdan [92], I. Pătruţ [93], Diomid Strungaru [94] ş.a. *Slav* apare, fireşte, şi în alte sintagme terminologice : *acte slave* (N. Iorga [95]), *influenţă slavă*, *liturghie slavă* (Al. Rosetti [96]), *versiune slavă* (I. C. Chiţimia [97]), *texte slave*, *cultură slavă* (Pandele Olteanu [98]), *gramatică slavă* (Diomid Strungaru [99]), *text slav preexistent* (Emil Vrabie [100]).

Cu valoare substantivală *(slavă)* : „... *slava* [subl. n.] deveni limbă liturgică" (Al. Rosetti [101]) ; „Acest lucru [scrierea întîmplărilor despre Vlad Ţepeş] s-a făcut mai întîi în limba germană şi apoi în *slavă* [subl.n.]" (Pandele Olteanu [102]).

Limba slavă (resp. *slava*) se dovedeşte a fi un termen polisemantic, cu două valori, care rezultă din opoziţia scris/vorbit, prima din acestea avînd o circulaţie mai largă : 1. 'slavonă, limbă s c r i s ă cu caracter literar şi liturgic, dezvoltată din paleoslavă' (vezi exemplele ilustrative de mai sus) şi 2. 'limbă v o r b i t ă de triburile slave din secolul al VI-lea şi urm., limba vechilor populaţii slave'. Comp., pentru cea de-a doua accepţie : „Contactul dintre *slavă* [subl. n.] şi maghiară a avut loc după venirea ungurilor în Pannonia ..." (Al. Rosetti [103]) ; „Toate trăsăturile examinate mai sus ... întregesc imaginea *limbii slave* [subl. n.] vorbite la nordul Dunării" (Id., *ibid.*) ; „Să menţionăm că patru dintre cuvintele româneşti amintite, intrate din *slavă* [subl.n.] încă în faza romanică, presupun un *a* în slavă ... " (Ion Pătruţ [104]). În sfîrşit, următorul citat ne edifică asupra ambelor sensuri : „Pe lîngă influenţa *slavă* [subl.n.] de caracter popular, adică a limbii vorbite, trebuie ţinut seamă, aşadar, de această influenţă *slavă* [subl. n.] de caracter literar asupra limbii române" (Al. Rosetti [105]).

Deşi *limba veche slavă* şi *vechea bulgară* (sau *bulgara veche*), trecute în revistă în studiul anterior [106], sînt folosite pentru a denumi, în principal, paleoslava, iar *limba slavă* şi *slava*, analizate mai sus, sînt vehiculate mai ales pentru a denumi slavona, ambele grupuri de expresii sînt polisemantice şi c o i n c i d sub raportul celui de-al doilea sens : 'limba vorbită de vechile populaţii slave'.

Menţionăm, în sfîrşit, necesitatea unei noi îndreptări lexicografice. În DM, s.v. *slav*, în dreptul formei substantivate (*slavă*), sînt trecute două accepţii : a) 'limba slavonă' ; b) '(fiecare dintre) limbile popoarelor slave'.

[91] I. C. Chiţimia, *Consideraţii referitoare* ..., p. 302.
[92] Damian P. Bogdan, *art. cit.*, p. 205.
[93] I. Pătruţ, *Despre vechimea relaţiilor lingvistice slavo-române*, în CL XIV (1969), 1, p. 23.
[94] Diomid Strungaru, *art. cit.*, p. 298.
[95] N. Iorga, *Acte româneşti* ..., p. 180.
[96] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 301, 466.
[97] I.C. Chiţimia, *Consideraţii referitoare* ..., p. 301.
[98] Pandele Olteanu, *op. cit.*, p. 10, 11.
[99] Diomid Strungaru, *art. cit.*, p. 289.
[100] Emil Vrabie, *art. cit.*, p. 229.
[101] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 466.
[102] Pandele Olteanu, *op. cit.*, p. 10 ; Id., *Imperfectul în slava de la noi şi traducerea lui în limba română*, în Rsl III (1958), passim.
[103] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 299.
[104] I. Pătruţ, *Despre vechimea* ..., p. 26.
[105] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 301.
[106] Vezi Rsl XVIII (1972), p. 93—107.

Materialul trecut în revistă de noi (v. supra) confirmă numai primul din aceste sensuri. La cea de-a doua valoare, cu caracter sincronic, pe care n-am reuşit s-o identificăm (şi care, după toate probabilităţile, nu există realmente) trebuie să se renunţe, inserîndu-se în schimb sensul secund, semnalat mai sus ('limbă vorbită de triburile slave din secolul al VI-lea şi urm., limba vechilor populaţii slave').

Asupra originii şi a motivelor încetăţenirii lui *slav* s-a discutat mai înainte [107]. Vom menţiona aici numai faptul că expresia *limba slavă* constituie o sintagmă terminologică formată pe teren lingvistic românesc (nu există analogii în alte limbi), în aceleaşi condiţii ca şi *limba slavonă* (v. *supra*), adică în virtutea presiunii de sistem.

Ne mai rămîne să discutăm cîţiva termeni de răspîndire mai mică, formaţi în general prin decalc. Primul din aceştia este *slavo-ecclesiastica*, întîlnit la B.P. Hasdeu în anii '60 ai secolului trecut [108] şi, foarte recent, într-o lucrare a romanistului Al. Niculescu : *slava ecleziastică* [109]. Compusul din metalimbajul lui B. P. Hasdeu trebuie explicat prin calchierea unor modele străine de tipul germ. *Kirchenslavisch* (comp. şi formaţii slave, substantivate, ca rus. *cerkovnoslavjanskij*), în timp ce varianta *slava ecleziastică* poate fi explicată satisfăcător ca formaţie analogă cu expresii de tipul *latina ecleziastică*.

Două din expresiile în discuţie îl au ca determinant pe *bisericesc*. Prima, *limba slavă bisericească*, este relativ veche, căci ne întîmpină spre sfîrşitul secolului trecut la Ioan Bogdan : „O ediţie cu index în ordine alfabetică riguroasă ... ar putea servi şi de o carte ajutătoare pentru cei ce doresc să se ocupe cu *limba slavă bisericească* [subl. n.]" [110]. Că expresia se menţine şi în zilele noastre — ce-i drept, sporadic — ne-o dovedeşte prezenţa ei în metalimbajul unor cercetători contemporani ca Diomid Strungaru [111]. Este vorba, fără îndoială, de un calc frazeologic după expresii curente, ca germ. (*die*) *Kirchenslavische Sprache* sau rus. *cerkovnoslavjanskji jazyk*. Întrucît se presupun mai multe etimoane, trebuie să admitem ca fiind valabilă şi aici teoria „etimologiei multiple" formulate, într-o serie de lucrări, de acad. Al. Graur [112].

Cea de-a doua expresie terminologică, deci metalingvistică, *slava bisericească*, s-a format, tot după un model străin (comp. germ. (*das*) *Kirchenslavisch* sau rus. *cerkovnoslavjanskij*, cu valoare substantivală) prin ataşarea lui *bisericesc* la determinantul *slavă*. Este o formulă destul de recentă, întîlnită de prin 1960 la cercetători ca Pandele Olteanu [113], Emil Vrabie [114] ş.a.

[107] În Rsl XVII (1970), p. 121 şi urm.

[108] B.P. Hasdeu, *Limba slavică* ..., nr. 47, p. 188.

[109] Alexandru Niculescu, *Un fenomen romanic semicult: accentuarea regresivă*, în SCL XX (1969), 2, p. 161.

[110] Ioan Bogdan, *Un lexicon* ..., p. 204 (resp. în *Scrieri alese*, p. 567).

[111] Diomid Strungaru, *art. cit.*, p. 289.

[112] Vezi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă, Bucureşti, 1960, p. 67—77 ; Idem, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 11—18.

[113] Pandele Olteanu, *Limba povestirilor* ..., p. 30.

[114] Emil Vrabie, *art. cit.*, p. 238.

Amintim, în încheiere, o expresie, la rîndul ei recentă și puțin răspîndită la noi : *limba slavă cărturărească*, utilizată sporadic de G. Mihăilă[115]. Expresia, preluată de Emil Vrabie [116] este, fără îndoială, un calc frazeologic după rus. *knižnoslavjanskij jazyk* [117].

*

De-a lungul a cinci secole, un număr restrîns de radicali (*sîrb-*, *sloven-*, *slavon-*, *slav-*) au dat naștere, prin atașarea unor sufixe sau prin adăugarea unor determinanți, mai ales după modele străine, la o gamă extrem de variată de expresii terminologice (au fost amintite, mai sus, 21 de posibilități — invariante și variante — de redare a noțiunii de 'limbă slavonă').

După primele începuturi, modeste, din secolul al XVI-lea, se ajunge în secolul trecut, în perioada fixării stilului științific al limbii române, la o adevărată „explozie" terminologică, caracterizată prin concurența expresiilor mai vechi (*limbă slovenească*, *slovenește*, *slovenie*, *limbă slavonească*, *slavonie*) și a celor neologice (*slavonește*, *limba slavonicească*, *slavonă*, *limbă slavică*, *slavo-ecclesiastica*, *limba slavă bisericească*). Din această confruntare, după o nouă perioadă de inovații de la începutul secolului al XX-lea, s-au dovedit a fi viabile și general admise, azi, doar cîteva expresii : *slavonește*, *slavonă* (și *limba slavonă*), *slavă* (și *limba slavă*) și, într-o anumită măsură, *slava bisericească*.

Termenii trecuți în revistă sau unele din valorile lor sînt fixați (fixate) lacunar în lexicografia noastră (comp. *sîrbesc*, *sîrbie*, *slovenesc*, *slovenește*, *slavonicesc*, *slavic*, *slav* ș.a.). O reflectare lexicografică corespunzătoare urmează s-o capete și expresiile polisemantice : *slavă*, *limbă slavă*, sinonime, sub raportul celei de-a doua valori, cu unele denumiri folosite cu precădere pentru paleoslavă (*limba veche slavonă*, *vechea bulgară*, *bulgara veche*).

Iunie 1972

VICTOR VASCENCO

Facultatea de limbi slave
București, Pitar Moș 7—13

[115] De ex., în articolul *În legătură cu alcătuirea unui dicționar al slavonei din țările române*, în SCL X (1959), 3, p. 474, nota 4.

[116] Emil Vrabie , *art. cit.*, p. 245.

[117] Vezi etimonul în lucrarea lui V.V. Vinogradov, *Osnovnye problemy izučenija obrazovanija ii razvitija drevnerusskogo jazyka*, Moscova, 1958.

DESPRE DATA PRIMEI EDIȚII A *TETRAEVANGHELULUI* SLAVON AL LUI LAVRENTIE

Unele studii recente au ajuns la rezultate diferite în privința datării primei ediții slavone a celor patru evanghelii tipărite de ieromonahul Lavrentie. Cum de această tipăritură se leagă și începuturile tipografiei care a ființat în secolul al XVI-lea la mănăstirea Plumbuita, problema datării ei capătă o importanță deosebită. Două sînt ipotezele emise la date diferite și întemeiate pe argumente deosebite : **a**. tipărirea s-a efectuat în jurul anului 1574 ; **b**. tipărirea a avut loc în anul 1582. Într-o primă etapă, datarea circa 1574 s-a întemeiat numai pe considerente filigranologice [1], ulterior s-au adus și argumente de altă natură, care vor fi expuse mai departe[2]. Datarea 1582, susținută de Petăr Atanasov [3] și L. Demény [4], are în vedere un fragment de epilog cu data respectivă, existent într-unul din exemplarele din prima ediție a *Tetraevanghelului*. Deși data din epilog este perfect vizibilă, atribuirea ei acestei ediții a fost contestată pentru mai multe motive : 1. data 1582 este în dezacord cu datarea întemeiată pe filigrane; 2. fragmentul de epilog nu aparține în mod cert acestei ediții; 3. unele date istorice din epilog nu pot fi atribuite anului 1582; 4. prezența într-un exemplar al acestei ediții a unei însemnări din anul 1576 [5]. Examinînd o parte din aceste argumente, partizanul datării în 1582 a primei ediții a *Tetraevanghelului*, L. Demény, rămîne în continuare

[1] Vezi Gebhard Blücher, *Considerații filigranologice asupra „Evangheliarului slavon" al lui Lavrentie*, în „Revista bibliotecilor" XXII (1969), nr. 12, p. 741—742.

[2] Vezi articolele noastre, *Un capitol din istoria tiparului românesc din secolul al XVI-lea: tipăriturile ieromonahului Lavrentie*, în SCL XXI (1970), nr. 6, p. 653—654, și *Activitatea tipografică a ieromonahului Lavrentie în lumina unor noi informații*, în LR XXI (1972), nr. 4, p. 309—310; cf. și Gernot Nussbächer, *Das älteste Bukarester Druckwerk*, în „Karpaten Rundschau", V (XVI), Freitag, 10 März, 1972, nr. 10 (1038), p. 1 și 5.

[3] *Четириевангелието на йеромонах Лаврентий* în „Старобългарски литература. Изследвания и материали", I, Sofia, 1971, p. 417, și *Tipografia din București a ieromonahului Lavrentie*, în „Revista bibliotecilor" XXV (1972), nr. 3, p. 173—174.

[4] *Noi contribuții la activitatea tipografică a lui Lavrentie*, în „Revista bibliotecilor" XXII (1969), nr. 4, p. 222—227; *Tiparnița bucureșteană în secolul al XVI-lea*, în „Studii". Revistă de istorie, tom. 25, 1972, nr. 2, p. 212—213; *Cînd s-a tipărit prima carte bucureșteană?*, în „Magazin istoric" VI (1972), nr. 10 (67), p. 47—48.

[5] Vezi articolele noastre, *Un capitol din istoria tiparului românesc din secolul al XVI-lea*, p. 653—654, și *Activitatea tipografică a ieromonahului Lavrentie*, p. 309—310.

adept al acestei ipoteze. Expuse pe scurt, contraargumentele d-sale sînt următoarele : a) însemnarea manuscrisă amintită mai sus nu a fost scrisă în 1576, ci după 1584 ; b) rezultatele obţinute pe baza examinării filigranelor nu trebuie absolutizate [6]. Deşi, după acelaşi autor, tipărirea ediţie *Tetraevanghelului* în anul 1582 „nu mai comportă controverse“, este firesc să ne întrebăm dacă, într-adevăr, problema datării cărţii poate fi socotită încheiată. Pentru a răspunde la această întrebare ne-am propus să examinăm, în continuare, valabilitatea contraargumentelor invocate de L. Demény.

Se ştie că exemplarul clujean al *Teatraevanghelului* păstrează două însemnări care îl pomenesc pe Broştog, cumpărătorul cărţii. În prima dintre ele, nedatată, Broştog apare ca *fost staroste* ; în a doua însemnare, datată 1576, el este pomenit în calitate de *vatah*. Pornind de la considerentul că în 1584 Broştog este atestat documentar ca staroste de Putna, L. Demény consideră că amîndouă însemnările ar fi posterioare acestei date şi, prin urmare, lipsite de o valoare probatorie în problema de faţă. Dovada acestei interpretări ar constitui-o faptul că, în cele două însemnări, Broştog figurează în calitate de vătaf, „fost staroste" ! [7] În continuare, precizează acelaşi autor : „Din păcate, de acest amănunt extrem de important nu au ţinut seama nici Gebhard Blücher, nici Gernot Nussbächer, dar nici Al.Mareş. Data adăugată ulterior cu o altă mînă (1576, n.n., Al. Mareş), şi nu de cea care a scris însemnarea, trebuie în felul acesta să fie considerată ca fiind greşită" [8]. Înainte de a vedea care este realitatea pe care o dezvăluie cele două însemnări, dorim să facem o precizare. Atît Gebhard Blücher, cît şi Gernot Nussbächer în 1969 nu aveau cum să ţină seama de „acest amănunt extrem de important", de vreme ce însemnările de pe exemplarul clujean au devenit cunoscute abia în urma publicării lor, la sfîrşitul anului 1970 [9]. Astfel, critica adusă celor doi cercetători braşoveni este nejustificată. Să revenim însă la conţinutul celor două însemnări. În prima, care este nedatată, Broştog apare amintit ca *fost staroste*. Invocaţia *Pomeneşte Doamne, sufletul robului tău Broştog, fost staroste, şi al cneaghinei lui Candachia* dovedeşte că la data scrierii acestei însemnări, cei doi soţi erau morţi. Însemnarea este deci posterioară anului 1584, cînd Broştog, încă în viaţă, este atestat documentar în calitate de staroste de Putna. În a doua însemnare, datată 1576, Broştog este pomenit ca *vatah*, adică avînd calitatea de conducător al unui mic grup de curteni sau de slujitori. Este în afară de orice îndoială că funcţia din urmă era inferioară celei de staroste [10]. Cum însă Broştog a fost cel puţin din anul 1584 şi pînă la moarte staroste de Putna, funcţia de vătah nu a putut-o deţine în mod normal decît anterior datei de 1584. Această interpretare propusă de noi încă din 1970, este singura pe care o autorizează o lectură atentă a celor două însemnări. Făcînd abstracţie, pentru moment, de faptul că a doua

[6] L. Demény, *Tiparniţa bucureşteană în secolul al XVI-lea*, p. 213 ; idem, *Cînd s-a tipărit prima carte bucureşteană*, p. 47—48.

[7] L. Demény, *Tiparniţa bucureşteană în secolul al XVI-lea*, p. 213.

[8] *Ibidem.*

[9] Vezi articolul nostru, *Un capitol din istoria tiparului românesc din secolul al XVI-lea*, p. 652. A se vedea şi rectificarea textului celor două însemnări din SCL XXII (1971), nr. 1.

[10] Nicolae Stoicescu, *Curteni şi slujitori. Contribuţii la istoria armatei române* [Bucureşti], 1968, p. 234.

însemnare este datată, rezultă în mod limpede că scrierea ei nu s-a putut produce decît înaintea anului 1584, rezultat pe care însuşi L. Demény ar fi trebuit să-l accepte, dacă ar fi urmărit mai atent conţinutul celor două însemnări. Cu prilejul publicării lor, am semnalat că data celei de a doua însemnări (вⷧⷮ зп҃д фⷡ є) a fost adăugată cu altă cerneală decît restul însemnării, fie de către scribul ei, fie de un alt scrib [11]. Acest fapt nu ne-a determinat însă să negăm autenticitatea datei care însoţeşte însemnarea. Existau mai multe motive care ne împiedicau să o considerăm un adaos tîrziu, lipsit de orice valoare documentară, datorat unui scrib care nu avea cunoştinţă de data exactă a scrierii însemnării. În primul rînd, ea nu pare a fi adăugată la mult timp după scrierea însemnării, de vreme ce, în afara anului (1576), cuprinde deopotrivă luna (februarie) şi ziua (5). Apoi data este în acord cu conţinutul însemnării care consfinţeşte o stare de fapt (funcţia lui Broştog) anterioară anului 1584. În sfîrşit, după cum vom vedea, anul acestei însemnări este sprijinit indirect şi de alte fapte pe care le vom expune în continuare.

Să vedem însă mai întîi cum se prezintă cel de-al doilea contraargument al lui L. Demény. Gebhard Blücher [12] şi, după el, Gernot Nussbächer [13] au susţinut, pe baza examinării filigranelor, datarea *Tetraevanghelului* lui Lavrentie în perioada 1574—1575. La rîndul nostru, ne-am raliat acestei păreri. Rezultatele investigaţiilor filigranologice nu trebuie absolutizate, afirmă L. Demény, în special cînd este vorba de „o informaţie certă, o datare care apare în epilogul unei cărţi" [14]. D-sa afirmă, în continuare: „doar sînt atîtea cazuri în istoria ştiinţei filigranologice asupra cărora ar merita să medităm", iar mai departe: „cazul lui Lavrentie ieromonahul, după cum vom vedea în cele ce urmează, este tocmai acea excepţie care niciodată nu trebuie exclusă cu desăvîrşire" [15]. Totuşi, în afara datei cuprinse în epilogul exemplarului leningrădean, L. Demény nu poate furniza nici un alt argument în sprijinul tipăririi cărţii în anul 1582. De asemenea, autorul nu menţionează nici acele cazuri cînd datările întemeiate pe examenul filigranelor au fost infirmate ulterior de ştiri documentare sau de descoperirea unor exemplare avînd menţionat anul tipăririi. Cu atît mai mult ar fi trebuit L. Demény să ne convingă de existenţa unor asemenea exemple în domeniul cărţii tipărite. Care sînt însă datele cunoscute pînă în prezent în legătură cu consumul hîrtiei pentru tipăriturile chirilice de la noi? Aşa cum dovedeşte analiza filigranelor din cărţile braşovene datate, tipografii lor se aprovizionau cu hîrtie recent fabricată; uneori procurarea necesarului de hîrtie se făcea în mod eşalonat chiar în timpul tipăririi [16]. Pentru acest motiv, tipăriturile chirilice imprimate pe hîrtie broşoveană pot fi datate cu precizie într-un interval foarte mic de 2—3 ani [17]. Singura excepţie de la aceste constatări întemeiate

[11] *Un capitol din istoria tiparului românesc din secolul al XVI-lea*, p. 653.

[12] *Consideraţii filigranologice asupra „Evangheliarului slavon" al lui Lavrentie*, p. 741—742.

[13] *Das älteste Bukarester Druckwerk*, p. 1 şi 5.

[14] *Tiparniţa bucureşteană în secolul al XVI-lea*, p. 213.

[15] *Ibidem.*

[16] Gebhard Blücher, *Posibilităţile de datare cu ajutorul filigranelor — Un model matematic*, în „Revista bibliotecilor" XXII (1969), nr. 10, p. 623.

[17] *Ibidem.*

pe cercetarea unui mare număr de tipărituri chirilice ar constitui-o, conform epilogului descoperit de L. Demény, *Tetraevanghelul* lui Lavrentie. În ipoteza autorului, hîrtia necesară tipăriturii ar fi fost stocată (nu ni se spune unde : în comerț sau la consumator ?) timp de 7—8 ani[18]. Trecînd peste faptul că această ipoteză este în dezacord cu rezultatele investigației filigranologice, ea este însă greu de admis și dintr-un alt motiv. Judecînd după volumul cărții și după tirajul presupus de aproximativ 300 de exemplare [19], tipografului îi erau necesare circa 7 baloturi de hîrtie, adică 35 000 de coli. Dat fiind prețul ridicat al hîrtiei, o asemenea cantitate costa aproximativ 70 de florini, o sumă foarte mare pentru acele vremuri. Este ușor de înțeles că o asemenea cantitate de hîrtie nu putea fi stocată un timp atît de lung la un comerciant, în special în condițiile pieții din secolul al XVI-lea, cînd acest produs era foarte solicitat. Dar la fel de greu ni-l putem imagina pe Lavrentie sau pe eventualul său finanțator investind suma de 70 florini în vederea obținerii unui cîștig care nu se întrevedea mai devreme de 7—8 ani de la cumpărarea hîrtiei. În plus, pare de-a dreptul nefiresc ca un tipograf să fi procedat la cumpărarea hîrtiei cu cîțiva ani înainte de a termina confecționarea garniturii de litere (în ipoteza lui Demény, confecționarea matrițelor și a literelor lui Lavrentie ar fi durat zece ani, între 1573 și 1582). În sfîrșit, examenul filogranologic mai evidențiază un fapt neluat în considerare de L. Demény : filele manuscrise, adăugate exemplarului clujean al *Tetraevanghelului* (CRV 34 A) conțin o variantă a tipului *mînă cu cruce*, databilă din 1576—1577 [20]. Pe o filă aparținînd acestui sort de hîrtie se găsește dealtfel și însemnarea datată 1576, pe care am amintit-o mai înainte.

Toate aceste considerente filigranologice ne-au determinat de la bun început să suspectăm considerarea anului 1582 al epilogului descoperit de L. Demény drept dată a tipăririi ediției. Într-o primă ipoteză am indicat posibilitatea ca epilogul să fi fost tipărit în 1582 și adăugat unor exemplare nevîndute din ediția apărută în jurul anului 1574 [21]. Totodată am atras atenția asupra faptului că, în descrierea cărții lui Lavrentie, I. Karataev nu menționează existența epilogului, deși a folosit foarte probabil același exemplar pe care acum, în urmă, l-a cercetat și L. Demény [22]. Nu ar fi, prin urmare, exclus ca fragmentul de epilog, care se păstra pe o filă detașată de restul cărții, să fi fost legat în acest exemplar cu prilejul restaurării recente a exemplarului [23]. După cum observăm, apartenența epilogului din 1582 la exemplarele primei ediții a *Tetraevanghelului* nu este sigură.

Menționarea în epilog a domnitorului Alexandru (1568 — 1577) și a episcopului Evtimie (1569—1576) constituie,de asemenea, un indiciu că

[18] *Tiparnița bucureșteană în secolul al XVI-lea*, p. 213.

[19] Gebhard Blücher, *Contribuții la istoria hîrtiei și a tiparului chirilic din a doua jumătate a secolului al XVI-lea de la Brașov*, în „Studia bibliologica", vol. III, 1969, p. 449.

[20] Vezi articolul nostru, *Activitatea tipografică a ieromonahului Lavrentie*, p. 312.

[21] *Un capitol din istoria tiparului românesc din secolul al XVI-lea*, p. 654.

[22] I. Karataev, *Описание славяно-русскихъ книгъ напечатанныхъ кириловскимъ буквами*, Petersburg, 1883, nr. 38, p. 109—111 ; vezi și articolul nostru, *Un capitol din istoria tiparului, românesc din secolul al XVI-lea*, p. 654.

[23] L. Demény (*Noi contribuții la activitatea tipografică a lui Lavrentie*, p. 222) arată că exemplarul a fost restaurat de curînd.

tipărirea nu s-a putut produce în anul 1582. Ca şi Petăr Atanasov [24], L. Demény trece foarte uşor peste acest amănunt, considerînd că invocarea celor două personaje istorice are în epilog caracterul unei pioase pomeniri [25]. Acceptînd această posibilitate, rămîne în schimb neexplicată absenţa din epilogul cărţii a numelui domnitorului Mihnea Turcitul şi al episcopului său. Dacă cartea ar fi fost tipărită în 1582, cum presupun Petăr Atanasov şi, după el, L. Demény, numele lui Mihnea Turcitul ar fi trebuit să figureze în epilog. Presupunerea ni se pare cu atît mai firească cu cît mănăstirea Plumbuita, locul unde a fiinţat tipografia lui Lavrentie, a beneficiat în mai multe rînduri de darurile şi binefacerile lui Mihnea Turcitul [26]. Acest inconvenient pe care îl prezintă interpretarea epilogului în cadrul ipotezei tipăririi *Tetraevanghelului* în anul 1582 dispare de îndată ce acceptăm opinia tipăririi ei în jurul anului 1574, atunci cînd domnitorul Alexandru şi mitropolitul Evtimie erau încă în viaţă. Menţiunea *în zilele binecinstitului şi de Hristos iubitorului domnului nostru Io Alexandru voievod, sub arhiereul chir Evtemie* se referă deci, foarte probabil, la tipărirea cărţii şi nu la acţiunea de confecţionare a garniturii de litere, cum presupun Petăr Atanasov şi L. Demény.

Reunind în final toate observaţiile noastre putem afirma cu destul temei că ipoteza tipăririi primei ediţii a *Tetraevanghelului* în anul 1582 întîmpină serioase obiecţii. În consecinţă, avînd de ales între această ipoteză — întemeiată pe existenţa unui epilog asupra căruia există îndoieli că ar fi aparţinut într-adevăr primei ediţii — şi ipoteza tipăririi cărţii în jurul anului 1574, noi ne pronunţăm în favoarea ultimei. Aşa cum sperăm că a reieşit din cursul expunerii, ipoteza din urmă beneficiază de o mai bună argumentare decît ipoteza datării *Tetraevanghelului* în anul 1582. Începutul activităţii tipografiei de la Mănăstirea Plumbuita poate fi deci fixat în jurul anului 1574, atunci cînd tot aici, alături de *Tetraevanghel*, s-a tipărit, foarte probabil, şi o *Psaltire* slavonă [27].

Aprilie 1973

ALEXANDRU MAREŞ
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I.C. Frimu 22

[24] *Четириевангелието на йеромонах Лаврентий*, p. 417.

[25] *Tiparniţa bucureşteană în secolul al XVI-lea*, p. 220, şi *Cînd s-a tipărit prima carte bucureşteană?*, p. 48.

[26] *Documente privind istoria României, Veacul XVI*, B. *Ţara Românească*, vol. V, p. 212—213, nr. 224.

[27] Vezi articolul nostru, *Un capitol din istoria tiparului românesc din secolul al XVI-lea*, p. 659—664.

ORIGINEA LUI *ĕ* *(ă)* PRECEDAT DE CONSOANE CU TIMBRU PALATAL ȘI DE *i̯* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

1. În multe graiuri ale limbii române, după consoane cu timbru palatal și după *i̯* se pronunță un sunet intermediar între *e* și *ă*, notat *ĕ*, sau chiar un *ă*. În toate aceste cazuri în limba literară apare un *e*.

Atlasul lingvistic român semnalează fenomenul pe arii foarte întinse [1]. În cuvîntul *nepot* (ALR I, vol. II, h. 171), *e* este notat ca *ĕ* sau *ă* în toate graiurile dacoromânești în care *n* este muiat sau urmat de un *i̯*: *nⁱĕpᵘót*, *nⁱĕpót*, *ńăpót* etc. Sunetul *e* apare numai în graiurile care nu palatalizează dentalele : estul Olteniei, Muntenia, sud-estul Transilvaniei, cîteva puncte din Moldova (396, 398, 397, 395, 400, 375, 387, 584, 592, 590, 614, 596). Forma *ńipót* din punctele 393 și 370 (Moldova) se datorează faptului că palatalizarea lui *n* a avut loc după transformarea lui *e* neaccentuat în *i*. Dovadă este și fonetismul originar din **nepóț** (punctul 370). Deosebit de ilustrative în ceea ce privește caracterul lui *e* precedat de *ń* sînt formele *ńⁱapóț* (385, Moldova) și *nⁱapót* (381, Moldova). Formele acestea au luat naștere prin trecerea lui *ă* protonic la *a*, fenomen frecvent în aceste graiuri (cf. *parínțĕ*, *matúșî* din punctul 385 și *părínțî noșćⁱ/pa/*, *matúșᵃ* din punctul 381 ; vezi ALR I, vol. II, h. 151, 167). Faptul nu se explică decît dacă admitem că după *ń* urma vocala velară *ă*. Fonetismele *năpótțu*, *năpótⁱ* din punctul 900 (sudul Munteniei) (vezi ALR I, vol. II, h. 171) se datoresc, la rîndul lor, depalatalizării lui *ń* din **ńăpótțu*.

În cuvîntul *frate* (vezi ALR I, vol. II, h. 159), *e* este notat ca *ĕ* sau *ă* în toate graiurile în care dentala *t* este palatalizată sau africatizată (*fráťĕ*, *fráťă*, *fráčă* etc.), cu excepția graiurilor în care *-e* > *-i* (*fráťⁱ* etc.) (puncte din Crișana, Moldova și Dobrogea).

După *ĝ*, *ź* (*ẑ*) (vezi ALR I, vol. II, h. 231), *-e* se pronunță ca *-ĕ* sau *-ă* în Banat, Oltenia, în afară de cîteva puncte în care apare *-ẹ* sau chiar *-e* (815 — *plíṇĝe*), Muntenia, cu excepția cîtorva puncte, Crișana de sud,

[1] Notăm faptul că între materialul cules de Sever Pop (ALR I) și cel cules de Emil Petrovici (ALR II și ALR, s.n. vol. I-VII) există unele deosebiri în ceea ce privește notarea acestui sunet. Spre deosebire de Sever Pop, Emil Petrovici notează rar un *ă* după sunete cu timbru palatal ; *ĕ* apare, ca și la Pop, pe arii foarte întinse, dar, de obicei, nu este notată nuanța velară atunci cînd *e* (precedat de consoană cu timbru palatal sau de *i̯*) este urmat, în aceeași silabă sau în silaba imediat următoare, de vocală anterioară, *i̯* sau consoană cu timbru palatal. Pentru observarea acestor diferențe este suficientă compararea hărții 286 din ALR I, vol. II, cu harta 1962 din ALR s.n., vol. VII.

sud-vestul Transilvaniei și unele puncte din Moldova. Pronunțarea cu -*e* formează arie compactă mai ales în sud-estul Transilvaniei, nord-estul Olteniei și nord-vestul Munteniei.

În formele *pier*, *pieri* (vezi ALR I, vol. II, h. 286), *e* este transformat în *ĕ* sau *ă*, cu cîteva excepții (punctele 150 — Transilvania, 337 — nordul Crișanei, 381, 392, 395 — nordul Moldovei, 215, 227, 360 — nord-vestul Transilvaniei) în toate graiurile în care iodul a fost păstrat sau în care labialele s-au palatalizat (*pi̯ăr*, *pi̯ări* ; *pi̯ĕr*, *pi̯ĕri* ; *pťăr*, *pťări* ; *pḱi̯ĕrtu*, *pḱi̯ĕri* etc.). Sunetul *ă* (pentru *e*) este aproape general în Oltenia, Muntenia, Dobrogea și Moldova. La persoana a III-a singular (*el piere*), *e* este pronunțat ca *ę̆* (sunet intermediar între *ą* și *ę*) în punctele 218, 269 (*pĉę̆re*) și 266 (*pĉę̆rę*) din nordul Transilvaniei, 90 (*pĉę̆re*) și 59 (*piẹ̆rẹ*) din sudul Crișanei, 341 (*pťẹ̆re*) din Maramureș. Velara *ă* este notată în *pier*, *pieri* și la meglenoromâni și în punctul 08, la aromâni (*ḱăru*, *ḱări*).

Adjectivul pronominal *miei* (vezi ALR I, vol. II, h. 262) apare pronunțat cu *ĕ* sau *ă* (pentru *e* precedat de iod) în sud-vestul Banatului (afară de punctul 5), vestul Munteniei, izolat în Transilvania de sud, Oltenia, Dobrogea. Vocala *ĕ* apare, de asemenea, în aproape toate punctele în care *m* din *miei* este palatalizat la *mń* sau *ń*.

În forma *mi̯eu̯* (vezi ALR II, vol. I, h. 57), *ĕ* apare în majoritatea punctelor în care *i̯* a fost păstrat sau în care *m* a fost palatalizat : Crișana (fără punctul 53), Banat, Transilvania (fără punctele 141 și 228), Moldova (cu excepția punctelor 414 și 365), în punctele 812 din Oltenia și 784, 791, 723 din Muntenia. Cînd acest adjectiv era neaccentuat în frază, au fost notate și alte forme: ***bărbátu-mńo*** (362 și 310), ***bărbáti-mi̯o*** (899 și 958), ***bărbátî-ńu̯*** (531), ***bărbátu-ńu̯*** (520, 514), ***bărbátî-ńu̯*** (705), ***barbat-ńu*** (010—aromâni), la care se adaugă formele *ńiu̯*, *mńiu̯* (punctele 514, 414 și 728). Evoluția fonetică de la *mi̯eu̯* la *mi̯o* (*mńo*, *ńu̯*) presupune unele faze intermediare: *mi̯eu̯* (*mńeu̯*) > *mi̯ĕu̯* (*mńĕu̯*) > *mi̯ău̯* (*mńău̯*) > *mi̯o* (*mńo*), prin reducerea diftongului *ău̯*, în poziție neaccentuată, la *o* (cf. *căuta* > *cota*, *căutăm* > *cotăm* etc.). Formele cu *u* (*ńu*) au luat naștere, probabil, prin închiderea lui *o* neaccentuat la *u* într-o formă ca *ńo*, iar celelalte (*ńiu̯*, *mⁿiu̯*) prin închiderea lui *e* neaccentuat la *i*[2].

În forma verbală *tăi̯em* (ALR, s.n., vol. VII, h. 1880), după *i̯* apare un *ĕ* (*tăi̯ĕm*) pe aproape întregul teritoriu al dacoromânei. Excepție fac doar punctele 365, 531, 574, 762, 812, 886, 928, 987. În punctele 76 și 157 este notat un *ă* (*tăi̯ăm*). La aromâni (punctul 010) întîlnim forma *taľăm*, iar la meglenoromâni (012) forma *tăľom*.

2. Fenomenul descris mai sus se găsește și în dialectele sud-dunărene. În meglenoromână, „la sfîrșitul cuvintelor, sau chiar la mijloc, cînd există cîte un caz, *e* [neaccentuat, n.n.] > *ă* cînd urmează după un element palatal"[3]: *ampľă, si ampľă, jungľă, s'ii̯ă (< fiat), paľă (< palea), taľă, si taľă*, suf. -*oańă* (*lupoańă*, *fitoańă* etc.), *curii̯ă* „pădure", *cunachi̯ă* „conac", *cutii̯ă*, *džamii̯ă*, *răchii̯ă*, *tipsii̯ă* etc. În Liumnița, sunetul *ă* apare și după un *i̯* provenit din diftongarea lui *e* accentuat: *bi̯ăm*, *fi̯ăș* (<*feci*), *vi̯ăr* (<*velis*) etc. (Capidan, *Megl.* I, p. 103). Sunetul *ă* este pronunțat după

[2] Fonetismul *ńu* poate proveni și din *ńiu̯*, cînd acesta era neaccentuat (cf. băn. *șću* < *șćiu* „știu", în poziție neaccentuată : *nú șću śĕ să fác*).

[3] Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. I, *Istoria și graiul lor*, București, 1925, p. 111.

consoane palatale (*ń*, *l'*, *i̯*) şi sub accent, atît în dialectul meglenoromân cît şi într-o parte a dialectului aromân. Uneori acest *ă* se transformă în *ǫ* în Liumniţa: *tăl'ǫm<tăl'ăm, jungl'ǫm<jungl'ăm* etc. (idem, *ibidem*).

Din dialectul aromân, Th. Capidan citează forma *ańău*, atestată în Gopeş, Moscopole şi Ohrida, considerînd, în mod greşit, că ar putea fi creată prin analogie cu *atău*[4], precum şi forme ca: *adil'ă, s-adil'ă, hil'ă, ascuḱă* etc., frecvente în graiul aromânilor din Albania şi în graiurile aromâneşti de nord. În aceste cazuri, autorul (*Aromânii*, p. 219) consideră (după părerea noastră, în mod eronat) că avem de-a face, în ceea ce priveşte rostirea lui *e* precedat de consoane cu timbru palatal ca *ă*, cu o influenţă a limbii albaneze.

Fenomenul este, uneori, mascat de transformări fonetice ulterioare, fapt care atestă vechimea lui. Chiar Th. Capidan (*Aromânii*, p. 233) arată, fără să dea vreo explicaţie, că uneori în aromână *e* se transformă în *o* după un element palatal: *gl'om, l'opur, nolğic* şi *nolğuc*, pronunţate pe alocuri şi *ńolğic, ńolğuc* (<*mediu*(*s*) *locus*); *nčomir* „mă otrăvesc; (fig.) mă amărăsc", *nčumirare* (cu *o* neaccentuat >*u*), derivate din *čemer, ğope*< turc. *ğep*. Transformarea lui *e* în *o* s-a făcut, însă, printr-o fază *ă*[5], apărută datorită sunetului palatal precedent. Acest *ă* a evoluat apoi la *o* sub influenţa consoanelor bilabiale următoare sau prin asimilare la vocala labială din silaba următoare (**ńălğuc >ńolğuc*). Evoluţia lui *ă* la *o* sub influenţa unei consoane bilabiale se întîlneşte frecvent şi în dialectul dacoromân: *porumb<părumb* (<lat. *palumbus*), *polomidă<pălămidă, boteza<băteza* etc.

3. Pronunţarea unei vocale velare sau cu nuanţă velară după o consoană palatală a fost cercetată insuficient. Unii lingvişti admit existenţa fenomenului numai în limba română comună. Al. Philippide[6] vorbeşte de asimilarea lui *ă* de către sunetul palatal precedent în dacoromână. În meglenoromână, schimbarea nu are loc: *ursóńâ, tál'â, ámpl'â* [notaţia autorului].

Sextil Puşcariu[7] arată că după sunete palatale se pronunţă, mai ales în Banat, în poziţie finală, un *ĕ* şi că după un *i̯* foarte mulţi români rostesc *ĕ* accentuat sau neaccentuat: *pai̯ĕ, i̯ĕl* etc. Diftongul *i̯ă* (ca şi *u̯ă, î̯ă*) se găseşte în limba română, dar numai regional (*op. cit.*, p. 51). Vorbind însă despre vocala *ă*, Sextil Puşcariu (*op. cit.*, p. 290) arată că aceasta a fost schimbată în *e* de către palatale. Din stadiile pe care le stabileşte (*folia >foaiă >foaie*; *tăiăm >tăiem* etc.) am putea conchide că această transformare are loc după evoluţia lui *l'* la *i̯* în dacoromână.

Emil Petrovici consideră că „trebuie să presupunem existenţa în româna comună a unui sinarmonism de grup, care, în cazul silabelor deschise (terminate în vocală) era sinarmonism silabic (de exemplu, în toate silabele finale). Limba română actuală a păstrat grupuri sinarmonice din epoca românei comune. Astfel, formele consonantice româneşti /ḱ/, /ǵ/, /y/, prezentînd, în calitatea lor de consoane palatale, un timbru palatal (amintind pe acela al lui *i*), se găsesc într-un fel de sinarmonism intra-

[4] Vezi Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, Bucureşti, 1932, p. 232—233.

[5] Se pare că şi Th. Capidan se gîndeşte la o astfel de fază intermediară (*Aromânii*, p. 245).

[6] Alexandru Philippide, *Istoria limbii române*, vol. I, *Principii de istoria limbii*, Iaşi, 1894, p. 26.

[7] Vezi Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, Bucureşti, 1959, p. 44.

silabic cu vocalele *i*, *e* următoare, de asemenea palatale" [8]. Chiar dacă autorul vorbeşte de pronunţarea „literară", el greşeşte, după cum vom vedea, presupunînd existenţa acestui sinarmonism în româna comună.

Referindu-se, în altă lucrare [9], la *ĕ* sau ă în forme ca *i̯ĕl*, *i̯ăl*, Emil Petrovici arată că, în poziţie iniţială, *e*, după ce a fost preiotat, în urma unui proces de disimilare faţă de „iotarea" precedentă, a devenit *ĕ* şi chiar *ă* (*el* >*i̯el* >*i̯ĕl* >*i̯ăl*). Explicaţia, după părerea noastră, este insuficientă.

O. Nandriş neagă chiar existenţa vreunui stadiu intermediar *ə* după sunete palatale în limba română, afirmînd că *a* neaccentuat precedat de un *y* evoluează la *e*: *viva* >*vie*, *folia* >*foaie*, *clamare* >*chemare* etc. [10].

Acest stadiu intermediar este pus sub semnul îndoielii şi de I. Coteanu. Astfel, vorbind despre apariţia desinenţei de plural -*e*< lat. -*a*, autorul afirmă : „Modificarea lui -*a* în -*e* nu se justifică în planul fonetic propriu-zis, chiar dacă luăm în consideraţie plurale ca lat. *frondia* >dr. *frunze*, *palea* >dr. *paie* etc., unde ***-e ar putea fi adaptarea lui -a latin la iotul precedent, fie direct, fie prin faza ə***" [subl. n.][11]. Asocierea celor două forme este posibilă, dealtfel, numai dacă ne gîndim la o trecere a lui -*a* la -*e* sau la o dispariţie foarte timpurie a fazei *ə*, întrucît în primul exemplu elementul palatal dispare foarte timpuriu, pe cînd în al doilea se menţine.

Emanuel Vasiliu este de părere că *ə* >*e* după consoană palatală sau iod tot în româna comună : rom. com.****pắľə*** > rom. com. ****pắľe*** [12].

În tratatul de *Istoria limbii române*, vol. II, capitolul privitor la morfologia limbii române comune, se arată că desinenţa verbelor de conjugarea I, pers. a 3-a sg., este *ə*, adăugîndu-se că „după consoană palatală, /ə/ nu devenise /-e/ la această dată ; cf. şi megl. *taľă*, arom. fărş. *vęgľă*, istr. *tăľă*" [13].

4.1. După cum am văzut, *ă* sau *ĕ* după consoane cu timbru palatal sau *i̯* se întîlnesc în toate dialectele limbii române. Acest lucru ne conduce la concluzii diferite de cele ale lingviştilor menţionaţi. Considerăm că, datorită legilor de evoluţie a fonetismului limbii latine la fonetismul limbii române, distribuţia vocalelor în româna comună era diferită de cea cunoscută de noi din dacoromâna literară actuală. În româna comună exista un *ə* şi după consoane palatale (acest *ə* provine dintr-un *a* latin

[8] Emil Petrovici, *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române*, în CL II, 1957, p. 97. Vezi şi Emil Petrovici, *Patrimoine hérité et affinités acquises dans l'évolution phonétique du roumain* (*A propos de l'inflexion des voyelles roumaines* ***ẹ***, ***ọ***), „Recuil d'études romanes publié à l'occasion du IXe Congrès international de linguistique romane à Lisbonne du 31 Mars au 3 Avril 1959", Bucureşti, 1959, p. 214 şi urm.

[9] Emil Petrovici, *Corelaţia de timbru a consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba română*, SCL III (1952), p. 176.

[10] Vezi O. Nandris, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, p. 14.

[11] I. Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână* (*româna comună*), Bucureşti, 1969, p. 30.

[12] Vezi Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Bucureşti, 1968, p. 110.

[13] *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, 1969, p. 258. Forma *tăľă* (din istroromână) a fost notată de Matilda Caragiu-Marioţeanu în Jăiani (*ibidem*, p. 258, nota 1).

neaccentuat): suf.*-*al'ə*<-*alia*, **ari̯ə* <*area*, **fămeal'ə* < *familia*, **fiə* < *fiat*, **fil'ə*<*filia*, **foal'ə*<*folia*, **frîmbi̯ə* <*fimbria*, suf.-**il'ə* <-*ilia*, suf.*-*iə*<-*ia*, **l'ińə*<*linea*, **mîńə*<*maneat*, suf. *-*oańə*<-*onea*, **rămîńə*< *remaneat*, **rîńə*<*aranea*, **tal'ə*<*taleat*, **ungl'ə*<*ungula*, **ureacl'ə*<*auricula*, **veagl'ə*<*vigilat*, **vińə*<*vinea* etc.

Elementele de alte origini pătrunse mai tîrziu suferă același tratament: vsl. *nevolja* >*rom*. **nevol'ă*; vsl. *kopanja* > dr. *copańă*, mr. *cupańă*; slav. *banja* > dr. *bańă*, mr. *bańă*; slav. *kla* (*d*)*nja*> dr. *clańă* etc. Acest tratament dovedește menținerea distribuției lui *ă* după sunete palatale. În graiurile dacoromânești, în meglenoromână și, parțial, în aromână și istroromână, această distribuție se menține și în faza actuală a limbii. Faptul ne este dovedit de marea răspîndire a fenomenului (vezi mai sus) și de prezența lui în toate dialectele limbii române. În dacoromână, însă, a avut loc o asimilare p a r ț i a l ă a lui *ă* la sunetul palatal precedent, creîndu-se un sunet nou, cu timbrul intermediar între *ă* și *e*, și anume *ĕ*[14]. În astfel de forme avem de-a face, așadar, cu un *ă* (respectiv *ĕ*) etimologic, p r i m a r.

Admiterea unei asimilări totale, cum au făcut cercetătorii de pînă acum, presupune, pentru explicarea răspîndirii actuale a formelor cu *ă* sau *ĕ*, o evoluție care ni se pare inacceptabilă: o asimilare totală *vińă* > *vińe* sau *vii̯e*) și apoi o disimilare, uneori, totală (*vińe* > *vińă* sau *vii̯e* > *vii̯ĕ*, *vii̯ă*). Faptul este sugerat, de exemplu, de Th. Capidan cînd afirmă că în dialectul meglenoromân „la sfîrșitul cuvintelor, sau chiar la mijloc, cînd există cîte un caz, *e* [neaccentuat, n.n.] > *ă* cînd urmează după un element palatal": *fămeal'ă* și *fumeal'ă*, pentru *fumeal'e*; *pal'ă* pentru *pal'e* etc. (Capidan, *Megl*. I, p. 111). Autorul nu face, așadar, distincție între un *ă* sau *ĕ* primar și unul s e c u n d a r (vezi mai jos).

Sîntem de părere că nu trebuie să pierdem din vedere nici faptul că împrejurările (în cazul nostru, vecinătatea unui element palatal) care ar fi determinat într-o anumită epocă disimilarea puteau să împiedice, într-o epocă anterioară, asimilarea.

4.2. Datorită existenței unui *ă* (sau *ĕ*) primar după consoane cu timbru palatal s-a putut forma, credem, o deprindere articulatorie care a provocat apariția unui *ĕ* (care a evoluat în unele graiuri la *ă*) *secundar*, rezultat din evoluția lui *e* precedat de consoane cu timbru palatal și de *i̯*.

Epoca de apariție a lui *ĕ*(*ă*) secundar nu poate fi stabilită cu precizie. După cum am văzut, el se întîlnește frecvent în dacoromână, meglenoromână și aromână. Există, însă, unele forme care ne fac să presupunem că *ă* secundar este posterior românei comune [15]. Este vorba de graiul din Liumnița, în care acest *ă* accentuat (precedat de consoane cu timbru

[14] Păstrarea acestei distribuții în meglenoromână fusese constatată încă din 1894 de Al. Philippide, *op. cit.*, p. 26.

[15] Vechimea lui *ĕ* secundar nu poate fi stabilită.

palatal) nu s-a transformat în ọ sau în *o*, ceea ce ne face să credem că apariția lui este posterioară acestei evoluții : *bi̯ăm, mi̯ăjluc, mi̯ău̯, i̯ăs*[16] etc.

Ca și apariția lui *ă* secundar precedat de consoane cu timbru palatal, formele *mi̯o, mńo, ńu̯* (poate și *ńu*), pentru *mi̯eu̯*, sînt posterioare românei comune[17].

Septembrie 1972

DORIN URIȚESCU

Baza de cercetări științifice a Acad. R.S. România
Timișoara, Mihai Viteazul 24

[16] Pentru aceste forme, vezi Th. Capidan, *Megl.* I, p. 103. Notăm însă faptul că în unele elemente străine intrate în meglenoromână după perioada românei comune apare această evoluție : *tšọšmă*, alături de *tšešmă* sau *tšăšmă* (în Liumnița)<mbg. *tšešmă*<turc. *tšešme* ; *tšop*< mbg. *tšep* etc. (vezi *ibidem*, p. 104). În unele forme, evoluția se datorește influenței unei consoane bilabiale următoare (*tšop*<*tšep*).

[17] Aceeași este situația pronumelui personal *i̯o*, dacă admitem (ca și Th. Capidan, *Megl.* I, p. 103) evoluția *i̯eu̯*>*i̯ău̯*>*i̯o*.

INTERACŢIUNI LEXICALE ŞI FONETICE UCRAINO-ROMÂNE (I)

Bàcher, s.m., este semnalat, din com. Straja, jud. Suceava, de V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, Bucureşti, 1961, p. 15, cu sensul de „om de nimic, care trăieşte din înşelăciuni". Autorii trimit, pentru etimologie, la *bechér* „holtei, burlac", un turcism care, după precizările din dicţionare (CADE; Scriban, D.; DA), circulă sau ar circula numai în Muntenia.

Mai potrivită ar fi fost, însă, trimiterea la dubletul, răspîndit în Banat şi, îndeosebi, în Transilvania, *bechér* (cu varianta *bichér*) „om care se ţine numai de petreceri, chefuri şi de ştrengării; etc.", împrumutat, cum se ştie, din magh. *betyár* „argat; flăcău; chefliu" (CADE, s.v., *bechér*; DA, s.v. *bícher*). Regionalismul bucovinean *bácher* este, etimologic, identic cu acesta, dar fonetismul său (*ba-* pentru *be-*, *bi-*) şi accentuarea pe prima silabă sugerează şi chiar impun căutarea unei surse mai apropiate. Aceasta poate fi ucr. vestic *бáтяр* „vagabond; ştrengar, golan" (<magh. *betyár* „haimana", cf. J. B. Rudnyc'kyj, *An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language*, I. Winnipeg, 1962, p. 88; vezi şi derivatele reproduse aici: *батя́рка*,*-я́рський*, *батярня́*, *батярúско*, *(з)батярóваний*, *батярувáти*, care, în unele graiuri ucrainene sud-vestice, în primul rînd în cele învecinate nemijlocit cu graiurile româneşti, se prezintă în ipostaze fonetice identice cu forma românească în discuţie: pocuto-bucovinean *бáкip* „om leneş, de nimic, leneş; haimana" (şi vb. *бакiрувáти*: 1° „a săvîrşi (a se ţine de) acte dezmăţate, huliganice"; 2° „a petrece; a vagabonda") (*Матеріали до словника буковинських говірок*, fasc. 1, Cernăuţi, 1971, p. 15); boikovian *бáт'ар*„ haimana; om destrăbălat", cu derivatele *бат'арúна*, *бат'áрний*, *бат'арувáти* (M. O. Onyškevič, *Словарь бойковского диалекта* [*Б*], „Славянская лексикография и лексикология" Moscova, 1966, p. 71); galiţian (L'vov) *bák'er* (variantă: *bak'éra*) „vagabond" (J. Janów, *Gwara maloruska Moszkowiec i Simki Naddniestrzańskiej z uwzględnieniem wsi okolicznych*, Lwow, 1926, p. 151); în fine, huţul. *бáк'ip*, *бáк'up* „ştrengar; golan; şmecher", cu derivate ca *бак'iрúна* şi *бак'iрувáти*, variante cunoscute de noi din jud. Suceava; cf. şi Hrinčenko, I, 22, s.v. *бáк'ир(')*$_1$, cuvînt, însă, de altă origine faţă de cel care ne interesează aici.

În graiurile ucrainene sud-vestice, din care am citat, dealtfel, formele de mai sus, există o tendinţă fonetică, realizată în cele mai multe cazuri, de transformare a vocalei *e*, în silabă accentuată şi, destul de des, şi în cea neaccentuată, în *a*, fenomen fonetic atestat sporadic încă din secolele XIV-XV în documentele din cnezatele Halici şi Volînia (cf.

J. O. Dzendzelivs'kyj, *Конспект лекцій з курсу української діалектології, ч.I, Фонетика*, Užhorod, 1965, p. 26—27). Cf. şi pol. *baciarz* (der. : *baciaryga*, *baciarski* ; în unele surse, şi *batiar*, cf. M. O. Onyškevyč, *loc. cit.*), care, după părerea noastră şi împotriva etimonului maghiar direct indicat de Al.Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Varşovia, 1927, p. 10, provine chiar din cuvîntul ucrainean.

Trecerea fonetică a vocalei *e* din etimonul maghiar în *a* a putut fi uşurată de apropierea cuvîntului dat de un alt împrumut, înrudit semantic, din aceleaşi graiuri şi din altele ale limbii ucrainene, *бáхур* : 1° „om fără căpătîi, destrăbălat; golan"; 2° „bastard" (în graiurile huţule); 3° „băieţandru" (în cele carpatice); 4° „copil de evreu" (Hrinčenko, I. 34), pătruns şi în ucraineana literară (*Українсько-російський словник*, I. 37), cu numeroase derivate (Hrinčenko, loc. *cit.*), atestat încă din 1616 (Rudnyc'kyj, I. 20) şi care, ca şi brus. *бáхур*, pol. *bachur* „tînăr evreu", rus. *бáхур* „amant; crai; tînăr evreu" (şi „om gras"), provine din evr. *bāchūr*, idiş *Bacher* „tînăr; învăţător" (Rudnyc'kyj, *loc. cit.*; M. Vasmer, *Russisches Etymologisches Wörterbuch*, trad. rus., I, Moscova, 1964, p. 137), cu degradare de sens, ca şi în cazul împrumutului de mai sus din maghiară.

Sensul rom. *bácher* se explică foarte uşor din cele ale cuvîntului ucrainean : o haimana, un om fără ocupaţie, este, în concepţia săteanului, un „om de nimic" care, pentru a trăi, recurge, desigur, la tot felul de înşelăciuni, de „potlogării".

Héţil, híţăl, s.m., figurează în ALR s.n., IV, h. 1002 „Călău", ca răspuns obţinut în localitatea Marginea, jud. Suceava (pct. 386). Se pare că, exceptînd DA, alte surse lexicografice şi dialectale nu atestă acest cuvînt. Avem de-a face cu un împrumut (direct) din germ. dial. (silezian) *Hitzel*, un derivat, probabil, de la vb. *hetzen* „a goni, a hăitui; a asmuţi", sau, mai degrabă, cum probează varianta *héţil*, din ucr. regional (pocuto-bucovinean) *гúцiль*, gen. în *-цля* „băiat, adolescent; hingher" (*Матеріали...*, I. 86), (huţul) *гицiль*, cu dim. *гúцлик* „copil obraznic", în alte graiuri ucrainene, tot vestice, *гúцель*, *гúциль* numai „hingher" (Rudnyc'kyj, VII. 620); cf. şi *Українсько-російський словник*, I. 328 : *гúцель*, „hingher; cel ce jupoaie pielea (de pe animale)". Ucr. *гúцель* cu numeroase derivate în graiuri : *гицлівка*, *-вський*, *гицлярня*, *гицельський*, *-ство*, *гицлювати*,*-áння* etc. (cf. Hrinčenko, I. 284), provine din germană sau, după alte opinii, din polonă (Rudnyc'kyj, *loc. cit.*). Germ. *Hitzel* este reprezentat şi în celelalte limbi slave estice : brus. *гьiцель*, rus. dial. (sudic şi estic) *гúцель* (după M. Vasmer, I. 408, iarăşi nemijlocit din polonă), ca şi în cele de vest : ceh. *hycel*, pol. *hycel* „hingher".

În graiul care cunoaşte acest împrumut, el trebuie să însemne şi „hingher" (cf. răspunsurile din pct. 605, 182, 172 etc., în care s-a notat chiar cuvîntul *hingher*, ca şi, sub II., comentariul pentru pct. 362 — com. Borşa, jud. Maramureş — , din care se vede că în unele graiuri sînt denumiţi, printr-unul şi acelaşi termen, atît „spînzurătorii", călăii adică, cît şi cei care „prind (şi jupoaie) cîini", hingherii), de la care se ajunge lesne la semnificaţia de „călău", singura consemnată în DA. Varianta *híţăl* de aici (comunicată de A. Tomiac) pare a fi deformată şi nereală; cf., totuşi, rus. dial. *гúцаль*, variantă a lui *гúцель* : 1° „persoană care are ca

profesie uciderea animalelor destinate nimicirii" (cf. *Словарь русских народных говоров*, fasc. a 6-a, Leningrad, 1970, p. 176).

Palíncă$_2$ s.f., „mămăligă mică şi moale"; (în forma *pălincă*) „turtă făcută din făină de porumb învelită în foi de porumb şi coaptă în vatră, sub cenuşă; (reg.) bulcă, sfîrleică", cu localizare în Moldova, este comparat în DLR, VIII/1 (*P-Păzui*), 1972, p. 38, cu (mold.) *palancă*[2] „turtă din făină de porumb, coaptă în spuză" (< ucr. *палянка*), fiind declarat însă cu „etimologia necunoscută".

Considerînd că „trimiterea din DLR nu este lipsită de temei", A. Avram a făcut precizarea, necesară şi justă, că „nu este vorba de două cuvinte înrudite, ci de unul şi acelaşi cuvînt", dacă se are în vedere extensiunea, semantica şi forma lui *palincă* (LR XXI, nr. 5, p. 419—420). Cu privire la această „identitate" şi, îndeosebi, la diferenţa de tratament a sufixului *-ka* din etimonul ucrainean în graiurile româneşti (1. *-ancă*; 2. *-incă*) pot fi şi trebuie spuse unele lucruri în plus, în primul rînd despre situaţia cuvîntului pe teren ucrainean.

Pentru explicarea, în detalii, a rom. *palancă* de mai sus, ne putem gîndi la o depalatalizare a lichidei în graiurile româneşti, eventual, cum crede Al. Ciorănescu, *Diccionario etimológico rumano*, fasc. a 4-a, La Laguna, 1960, p. 594, s.v. *palaneţ*, al cărui dublet ar fi cuvîntul nostru (aici, însă, se reia etimonul inexact din CADE: ucr. *polniča*, pe care nici nu-l găsim în lexicografia ucraineană), prin „încrucişare" („al cruce") cu *palancă* „palisadă" (pentru acesta, vezi şi DLR, *palancă*[1]). Durificarea lui *l* şi contragerea „diftongului" *ja* s-a putut petrece, însă, mai uşor şi mai clar, în graiurile ucrainene sud-vestice atît în *палянúця*, cît şi în *пáлянка* (vezi, pentru etimologia lor: < *палúти* „a arde, a pîrjoli; etc.", A.G. Preobraženskij, *Этимологический словарь русского языка*, II, 8; s.v. *паленúца*, 9, s.v. *палúть*; Al. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Varşovia, 1927, p. 392, s. v. *pal* şi s.v. *palać*) prin asocieri fireşti cu lexeme din aceeaşi familie etimologică şi (sau) semantică: cf., în primul rînd, vb. *пaлáти* (identic cu *палúти*, v. mai sus) „a arde, a mistui", „a vîntura cerealele", cu sinonimul, pentru sensul al doilea, *опалáти*; derivatul de aici, *опалáчка* „albie mică în care se vîntură boabele" (cf. şi *опáлини* „pleava care se desparte la vînturat de grăunţe ş.a."); *опáлка* 1° = *опалачка*, 2° „sac în care se ţine nutreţul, ovăzul ş.a., pentru cai" (de unde şi rom. reg. *opálcă*, pentru care vezi DLR) şi chiar *палáнка* „cuptor în tabăra (locul de aşezare a) cosaşilor" (Hrinčenko, III, 88, sub sensul 3°; pentru celelalte exemple de mai sus, toate localizate în graiurile de sud-vest, vezi p. 55). O formă ca cea presupusă, cu segmentul *-a-*, este atestată în graiurile nistriene de K. Dejna, *Leksykalne zróżnicowanie gwar u Zaleszczyckiem*, extras din „Rozprawy Komisij Językowej", tom V, Lódź, 1957, p. 104: *palanýči*.

Pentru dubletul *palíncă*, în cazul în care îl deducem nemijlocit din ucr. *палянка*, trebuie, într-adevăr, să ne gîndim la corespondenţa *-янка*/*-incă* în alte cuvinte împrumutate din ucraineană: *căhlincă*, *horodincă*, *măslincă*, cum face, după acad. Al. Graur, A. Avram, *ibid.*; cf., pentru model, rom. *şirincă*<ucr. *šyrynka* (în DM se invocă şi rus. *širinka*, ceea ce nu este absolut necesar), *hrebincă* < *гребінка*, *hrincă* < *грінка*, *pelincă* < *пелінка*, *caterincă* < *катеринка* etc. După părerea

noastră, însă, rom. *palincă* a putut fi împrumutat, mai degrabă, dintr-o variantă ucr. dialectală mai apropiată fonetic. Este vorba de faptul că, în multe graiuri ucrainene, în special în cele sud-vestice (huţule, pocuto-bucovinene, transsaniene, galiţiene, volîniene de vest ş.a.), vocala *a*, radicală îndeosebi, dar şi în sufixe, îşi modifică articulaţia după consoanele palatalizate sau între ele, dar, oricum, sub influenţa lor şi indiferent de poziţia sa faţă de accent, închizîndu-se la *'e*, *'u^e*, *'u* şi, mai rar, *'i*. Această schimbare a lui *a*, de fapt, *'a* (<*a*, *ę*), cu grade diferite de realizare, dar aproape generală în graiurile menţionate, în special după consoanele *т*, *д*, *н*, *с*, *з*, *ц*, *р*, *л*, este atestată în scris încă din secolele XVI-XVII, sporadic şi mai înainte, mai ales pentru faza (care, în unele graiuri, este ultima) *e*<*'a*, vezi J. O. Dzendzelivs'kyj, *op. cit.*, p. 36—37, şi exemplele date acolo ; aici, vom cita cîteva exemple conţinînd lichida *л'*, după monografia lui G. F. Šylo, *Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра*, L'vov, 1957, p. 35—43 : *л'іга́ти*/ *ляга́ти*; *че́л'ід'* (*че́л'іт'*)/ *че́лядь*; *зарубл'е́ти*/ *зароблятu*; *пу́л'іта*/ *пулята*; *тил'е́ти*/ *теля́ти*; *пал'е́т*/ *палят*; *бл'е́ха*/ *бляха*; *бл'ішіна́*/*бл'ашана́* etc. ; vezi şi F.T. Žylko, *Нариси з діалектології української мови*, ed. a II-a (refăcută), Kiev, 1966, *passim*; cf., pentru graiurile boikoviene, M. O. Onyškevyč, *Словарь бойковского диалекта*, în culegerea *Карпатская диалектология и ономастика*, Moscova, 1972, p. 351 : *кол'ідá*/*колядá* etc. Acestei prefaceri fonetice i se supune şi *'a* din sufixul *-я́нка* (compus din morfemele **-ěn*/*-jan* şi *-ъка*; cf. şi sufixul **-janin*), ajungînd, prin faza *e*, la *i* : pentru cazul nostru, o asemenea formă este notată din graiurile galiţiene de O. Horbač, *Північно-наддністрянська говірка і діялектний словник с. Романів Львівської області*, München, 1965, p. 67 : *пал'інка* „turtă coaptă fără drojdie". Desigur, şi aici se poate avea în vedere „analogia" fonetică cu cuvintele înrudite, cf. *палениця* „turtă, azimă de post", variantă a lui *паляни́ця*; varianta *па́ленця* a lui *па́лінка* „votcă; rachiu" (în DLR, sub *palincă*[1], după etimonul maghiar *pálinka*, se trimite, greşit, la ucr. *палинка* în loc de forma corectă indicată mai sus); *палі́й*, gen. *-лія́* 1° „incendiator", 2° „ziua sf. Pantelimon (27 iulie)"; *палі́ння* „ardere; incendiere" ş.a. (Hrinčenko, III. 89). Această variantă ar trebui să figureze în DLR pentru cuvîntul în discuţie (cf. ucr. huţul — jud. Suceava — *пал'іни́ц'а*, cu dim. *-ни́чка*, singura existentă în aceste graiuri), desigur, sub forma unei menţiuni în paranteză, care ni se pare adecvată în asemenea situaţii, aşa cum s-a procedat chiar în DLR la indicarea etimonului pentru rom. dial. (ard.) *paléucă* : din ucr. *полівка* (dial. *полеўка*).

Parofíe, s.f., este înregistrat în V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *op. cit.*, p. 52 , din localitatea Panaci (Vatra Dornei, jud. Suceava) cu sensul de „parohie" (cu derivatul adjectival *parofiál* „parohial, ce ţine de parohie") şi, recent, în DLR, ca variantă a lui *parohíe*, localizată în Moldova şi însemnînd „porţiunea de sat destinată unui grup de flăcăi care umblă, la sărbători, cu colindul, cu pluguşorul etc." (cu forme, învechite şi regionale, *parofíe*, *părăfíe*, *părofíe*). S.v. *parohiál*, DLR consemnează şi varianta (înv. şi reg.) *parofiál*, *-ă*. Forma *parofíe* este semnalată şi în CADE (cu menţiunea : „provincială").

Am pus în discuţie acest cuvînt nu din motive strict etimologice. Dicţionarele nici nu sînt de acord în privinţa originii cuvîntului *parohíe*

„enorie; biserica unei enorii". Astfel, DU nu se pronunță în această privință, Scriban, D. și DM îl consideră provenit din ngr. *parikia*, CADE — din germ. *Parochie*, iar DLR indică drept sursă lat. *parochia* și germ. *Parochie*. Oricare ar fi etimologia, unică sau „multiplă", a acestui termen, socotim că varianta moldovenească *parofie* nu se poate explica direct din sursele arătate și nici prin particularitățile fonetice ale subdialectului moldovenesc. Singura explicație de ordin „intern" ar fi aceea a unei forme „hipercorecte " față de *parohie*, simțită, în mod fals, evident, ca rezultată prin palatalizare și, deci, prezentînd un *-f-* primar. Aceasta este însă numai o ipoteză, dealtfel nu suficient de probabilă.

Fonetismul mold. și bucov. *parofie* poate fi pus, în mod convingător după noi, pe seama influenței pol. *parafja* „venit bisericesc; *p. ext.* enorie, colectivitate de enoriași, de familii care aduc venit bisericii" (la Al. Brückner, *dicț. cit.*, p. 395, glosat prin „gmina kościelna"), cu schimbarea normală a lui *ch* și *chw* în *f* din formele primare *parachja*, *parachwia*, acestea din lat. *parochia* (Al. Brückner, *loc. cit.*). Din polonă, cuvîntul a pătruns și în rusă (*пара́фия*, *парафе́я*, *парахви́я*, cu atestare, pentru prima formă, din a. 1633, cf. M. Vasmer, *dicț. cit.*, trad. rus., III, Moscova, 1971, p. 205), în ucraineană (*пара́хвія*, Hrinčenko, III. 96; în graiuri, de pildă, în cele huțule din jud. Suceava, numai: *пара́фія* „enorie"). Cf. și pol. *fara*, *farars*, împrumutat încă în secolul al XV-lea din germ. *Pfarrei*, *Pfarre* (acesta, de asemenea, din latină), v. Al. Brückner, *ibid.*, ca și numeroasele derivate în polonă de la *parafja*: *parafialny*, *parafianni*, *parafianka*, *parafiańszczyzna*, *parafiaństwo*, *parafiański*, în fine, *parafijka* „parohie mică".

Trebuie făcute, în continuare, și cîteva mențiuni de fonetică istorică și dialectală polonă și ucraineană. După cum se știe, consoana *f* a apărut în sistemele fonetice ale limbilor slave prin împrumuturi. În polonă, consoana în discuție apare în împrumuturi încă din secolele al XIV-lea și al XV-lea, ca *folwark*/*forwark*, *flak*, *farba* (pe lîngă vechiul *barwa*), *forszt* ș.a., păstrîndu-se în ele. *F* apare aici și în locul sunetelor și grupurilor de sunete *v*, *chw* ș.a. După unii lingviști, cf. Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Spławiński, S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Varșovia, 1965, p. 136, în graiurile din Mazovia și Polonia Minoră, vechiul grup **chw* apare încă de la începutul secolului al XIII-lea ca *f* (d.p., *chwala* >*fala*, *Boguchwal* >*Bogufal* etc.), ceea ce, pe de o parte sugerează un stadiu intermediar *chf* al acestei modificări, iar pe de alta, dovedește indirect că trecerea sl. com. **v*, în vecinătatea surdelor, în *f*, trebuie să se fi încheiat în polonă cel mai tîrziu în secolul al XII-lea (*ibid.*).

În ucraineana literară, labiodentala *Ф* apare, în principiu, numai în onomatopee și în împrumuturi. Ea nu este proprie nici graiurilor ucrainene de sud-est și de nord(-est). În schimb, cele de sud-vest și-au asimilat-o destul de bine, în ele consoana *Ф* înlocuind, aproape regulat, și grupul *хв* și spiranta *х*, cf. J. O. Dzendzelivs'kyj, *op. cit.*, p. 48—49; F.T. Žylko, *ibid.*; G.F. Šylo, *op. cit.*, p. 61.

Contactul cu vorbitorii de limba polonă și cu purtători ai graiurilor ucrainene învecinate a putut „consolida", în unele locuri din Bucovina și Moldova, această pronunțare. Nu este exclus nici faptul ca înțelesul de bază al pol., ucr. *parafja*, *парáфія*, acela de „venit" (în sensul termenului *intrare* din socotelile și conturile contabilicești), să fi servit drept verigă semantică intermediară pentru accepția rom. *parofie* (cf., din nou variantele *părăfie* ș.a. de mai sus), știut fiind că umblatul cu colindul, cu plugușorul, a avut și are și scopuri materiale (financiare), grupurile de colindători împărțindu-și, pentru aceasta, între ele localitățile.

Aprilie 1973

IOAN LOBIUC

Universitatea „Al. I. Cuza"
Iași, Calea 23 August 11

JUAN ESTARELLAS, **La psicolingüística y la enseñanza de los idiomas extranjeros**, Salamanca, Ediciones Anaya, 1971, 270 p.

Titlul original al lucrării este *Psycholinguistics and the teaching of foreign languages*, iar autorul ei — un cunoscut specialist în domeniul lingvisticii aplicate, actualmente profesor la Florida Atlantic University.

Lucrarea conţine zece capitole, o scurtă introducere şi o bogată bibliografie la zi, compusă aproape exclusiv din cercetări efectuate de specialişti americani. În introducere, Estarellas schiţează un scurt istoric al psiholingvisticii ca ştiinţă de sine stătătoare, pentru ca imediat după aceea, în capitolul întîi al cărţii, să încerce o delimitare strictă a conceptului de ,,psiholingvistică" de acela de ,,lingvistică" pur şi simplu (ca şi de acela de ,,psihologie a limbajului"), arătînd că psiholingvistul utilizează datele furnizate atît de lingvistica descriptivă, cît şi de teoria comunicării şi de psihologie.

Capitolul al doilea se intitulează ,,Unele aspecte ale comportamentului verbal" şi dezvoltă îndeosebi teoriile lui Chomsky, Skinner, Morris şi Osgood în acest domeniu, subliniindu-se, în partea finală, chestiunile direct legate de învăţarea limbii ca proces care implică trei operaţii diferite, şi anume : 1) categorizarea vorbirii ; 2) categorizarea referenţilor ; 3) achiziţionarea deprinderilor orale.

Capitolul următor tratează o altă problemă de interes teoretic, anume raportul dintre limbă şi gîndire, în strînsă relaţie cu întrebarea dacă subiectul vorbitor ,,gîndeşte" în limba străină atunci cînd o vorbeşte sau în limba sa maternă, traducîndu-şi apoi gîndurile.

Capitolul al patrulea, ,,Căutarea gramaticilor : de la filozofie la ştiinţă", conţine o prezentare critică a principalelor tipuri de gramatici care se utilizează astăzi în predarea limbilor (gramatici tradiţionale, structurale şi generativ-transformaţionale), însoţită de o serie de consideraţii pe marginea avantajelor şi dezavantajelor pe care le prezintă fiecare în însuşirea unei limbi străine.

Capitolele al cincilea, ,,Probleme actuale în predarea limbilor străine", şi al şaselea, ,,Căutarea metodelor : de la sistemul gramatică-traducere la sistemul audio-oral", abordează, în strînsă legătură, fireşte, unul cu celălalt, chestiunea atît de controversată în ultima vreme a metodologiei de predare a limbilor străine, opunînd, în principal, cele două mari tendinţe enunţate în titlu : metoda ,,tradiţională", gramatică-traducere, şi metodele moderne, audio-orale, cu practicarea intensivă a exerciţiilor structurale. Autorul cîntăreşte avantajele şi dezavantajele ambelor metode, arătînd că, în esenţă, după experienţele făcute în acest scop, nu se poate măsura cu precizie care dintre ele este mai eficientă ; autorul socoteşte de aceea că fundamentarea psihologică ,,extremistă" pe care se bazează fiecare din ele este greşită. În vreme ce metoda ,,convenţională" sau ,,tradiţională" utilizată în învăţarea limbilor a accentuat înţelegerea intelectuală a structurii limbii, ,,noua cheie" accentuează formarea de deprinderi.

,,Este, într-adevăr, regretabil — arată autorul — că, în metodologia predării limbii, accentul s-a deplasat de la o extremă la alta, fără a se încerca o punte de legătură între amîndouă" (p. 160). După părerea lui, ,,învăţarea unei a doua limbi implică atît o înţelegere « intelectuală » a structurilor ei, cît şi o formare de deprinderi ; orice metodă în care profesorul nu echilibrează formarea

acestor deprinderi cu înţelegerea intelectuală este destinată eşecului în ce priveşte obiectivul predării limbii în chestiune" (p. 161).

Pentru J. Estarellas, ,,unica metodă care, în zilele noastre, are legătură cu obiectivele propuse în ce priveşte învăţămîntul, este instruirea programată" (p. 134), căreia îi dedică următorul capitol, al şaptelea, intitulat ,,Prezentul şi viitorul instruirii programate". Autorul porneşte de la cunoscuta teorie skinneriană pentru a expune pe larg principiile care stau la baza programării, factorii care trebuie avuţi în vedere în elaborarea unui astfel de curs, precum şi modul practic în care se desfăşoară procesul. În finalul capitolului, Estarellas, extrem de optimist în ce priveşte perspectivele acestei tehnici de auto-instruire, de care depinde, cum spune el, ,,însuşi viitorul predării limbilor străine" (p. 186), aduce o serie de sugestii în vederea îmbunătăţirii rezultatelor de pînă acum în acest domeniu, în lumina cercetărilor psiholingvistice recente.

În capitolul opt, intitulat ,,Căutarea de mijloace de instruire: de la laboratorul de limbă la instruirea tehnologică", sînt descrise tipuri de maşini de învăţat, începînd cu primul şi cel mai ,,rudimentar", laboratorul de limbă, şi terminînd cu sistemul laboratorului audio-video de control prin intermediul discului, construit la Florida University în 1965 şi utilizat de autorul lucrării în munca didactică şi în cercetările sale experimentale.

Capitolul următor, al nouălea, intitulat ,,Aplicarea teoriilor psiho-lingvistice la programarea unui curs de limba spaniolă", conţine o descriere a programului de spaniolă pentru începători utilizat de autor în condiţiile arătate, precum şi o valorificare critică lucidă a rezultatelor astfel obţinute.

În sfîrşit, ultimul capitol al cărţii abordează o problemă de asemenea de mare importanţă în zilele noastre, şi anume aceea a formaţiei adecvate a profesorilor de limbi străine, sub două aspecte diferite: specializarea ,,comportamentală" (lingvistică, psiholingvistică, predarea deprinderilor lingvistice) şi cea ,,estetică" (umanistică sau literară).

În concluzie, o lucrare de sinteză, cu numeroase puncte de vedere originale, adesea chiar polemice, asupra chestiunilor celor mai importante care se pun astăzi în legătură cu predarea modernă a limbilor străine, lucrare a cărei consultare este, fără îndoială, utilă nu numai profesorilor de specialitate, ci şi lingviştilor şi psiholingviştilor preocupaţi de aspectele aplicative ale ştiinţei lor.

DOMNIŢA DUMITRESCU

FERRUCIO ROSSI-LANDI, **Semiotica e ideologia**, Milano, Bompiani, 1972, 380 p.

Lucrarea apărută în colecţia ,,Uomo e società" — care cuprinde studii de antropologie în sensul cel mai larg al cuvîntului — aparţine unui cercetător care s-a făcut cunoscut prin monografia asupra lui Charles Morris (1952) sau prin lucrările *Significato, comunicazione e parlare comune* (1961) şi, mai cu seamă, *Il linguaggio come lavoro e come mercato* (1968), cum şi ca fondator şi director al revistei ,,Ideologie", consacrată cercetării orientărilor ideologice majore ale secolului nostru.

Aşa cum se specifică în cuvîntul introductiv, volumul reuneşte studii publicate de autor între 1967 şi 1970, deci ulterioare celor strînse în volumul citat din 1968, pe care le completează şi le dezvoltă în mai multe direcţii. Tot în capitolul introductiv, autorul aduce unele precizări cu privire la titlul lucrării (şi, implicit, la raportul dintre semiotică şi ideologie).

Cartea este împărţită în 17 capitole — fără legătură directă între ele — urmate de un indice de nume; bibliografia utilizată de autor figurează de obicei în note de subsol, cu excepţia capitolelor 10 şi 11, care conţin la sfîrşit o listă alfabetică a lucrărilor consultate. Structura generală a cărţii, în ciuda eforturilor autorului în direcţia unei ordonări cît mai riguroase a eseurilor care o compun, rămîne totuşi compozită, impresia de lipsă de omogenitate fiind, poate, accentuată de disproporţia dintre dimensiunile diferitelor capitole.

Bună parte dintre acestea sînt simple „note de semiotică" : cap. 1 — *Perchè „semiotica"* — în care se discută delimitările dintre semiotică și lingvistică /semantică/semiologie ; cap. 2 — *Su enunciato, proposizione e contesto* ; cap. 3 — *Sul pregiudizio contrattualistico* (cu pronunțat caracter polemic la adresa unei teze din lucrarea lui Bruno Callieri și Luigi Frighi, *La comunicazione non-verbale. Studio psicologico e psico-patologico*) sau cap. 12 — *Sui segni del mare interpretati dai naveganti* (care are ca punct de plecare cartea lui Ernle Bradford, *Ulysses found*) și cap. 13, ceva mai amplu, intitulat *Sui programmi de la comunicazione non-verbale*, care cuprinde, între altele, o interesantă clasificare a modalităților non-lingvistice în diverse forme comunicative.

Alteori avem a face cu note polemice, ca în cap. 7 — *Sul modo in cui è stata fraintesa la semiotica estetica di Charles Morris*, care conține o luare de poziție hotărîtă în favoarea operei autorului discutat, sau chiar cu articole de dicționar, cum sînt ultimele trei capitole ale cărții : 15 — *Calcolatori e cervelli*, 16 — *Corpo* (în colaborare cu Giuseppe di Siena), 17 — *Semiotica*, extrase din Dicționarul teoretico-ideologic pe care revista „Ideologie" a început să-l publice din 1970.

Alături de micro-eseurile de mai sus — nu lipsite de un ușor caracter de „popularizare" — volumul cuprinde și studii cu caracter de sinteze teoretice, prezentate sub formă de comunicări la congrese sau apărute anterior în reviste de specialitate. Cap. 4 — *Uso e significato di parole ed enunciati* (reprodus din revista „Ricerche metodologiche") — reia și adîncește unele aspecte deja semnalate în cap. 2, încercînd să delimiteze cu claritate noțiunile de *uz* și *semnificat* al unităților lingvistice la diferite niveluri, și introducînd termenul de „lavoro linguistico" menit să unească, într-o sumă dialectică, toate elementele enunțate anterior. Acest studiu se termină printr-un „apendice terminologic" referitor la definițiile existente pînă în prezent cu privire la enunț, cuvînt, propoziție și context. Cap. 6 — *Estensione dell'omologia fra enunciati e utensili* — , prezentat inițial drept comunicare la București, în cadrul celui de al X-lea Congres Internațional al Lingviștilor, dezvoltă teza conform căreia noțiunea de „artefatto" (în sensul oricărui produs care nu apare în natură independent de om, cu alte cuvinte a cărui existență cere o intervenție din partea acestuia) poate fi extinsă și la limbaj, trasînd apoi schema omologiei dintre producția materială și cea lingvistică. O comunicare de același gen, prezentată la Congresul Internațional de Semiotică de la Varșovia din 1968, formează materia cap. 9, intitulat *Le merci come messagi*, în care, între altele, autorul propune includerea domeniului economic în semiotică, arătînd că „textul fundamental pentru orice studiu al mărfii este *Capitalul* lui Marx. Analiza sa asupra mărfii de la începutul cărții întîi are un caracter pre-semiotic și se poate traduce conceptual într-o analiză a mesajului "(p. 123). Pe aceeași linie de cercetare marxistă se situează, dealtfel, și unul dintre capitolele fundamentale ale cărții, cap. 11 — *Capitale e proprietà privata nel linguaggio*, care aplică la domeniul lingvistic conceptele de capital constant, bani, capital variabil, proprietate privată etc.

La fel de important pentru înțelegerea gîndirii teoretice originale a lui Ferruccio Rossi-Landi este, dealtfel, și capitolul precedent, cap. 10 (cel mai întins al cărții, de peste o sută de pagini), intitulat *Ideologie de la relatività linguistica* și centrat pe analiza tezei humboldtiene conform căreia „structura globală a oricărei limbi exercită o influență diferențiată asupra gîndirii celui care o vorbește, asupra modului în care acesta concepe realitatea și se comportă în fața respectivei realități" (p. 125).

Alte două studii întinse ale volumului abordează chestiuni legate de semiotica limbajului artistic, și anume cap. 5 — *Azione sociale e procedimento dialettico nel teatro*, și cap. 8 — *Significato, ideologia e realismo artistico*. Cap. 14, intitulat *Dialettica e alienazione nel linguaggio*, este de fapt un foarte lung colocviu cu Enzo Golino pe marginea volumului lui Rossi-Landi, *Il linguaggio come lavoro e come mercato*, și a celorlalte preocupări ale autorului. În realitate, capitolul acesta — care, după părerea noastră, ar fi

fost mai bine plasat fie la începutul, fie la sfîrşitul volumului, în chip de introducere sau de concluzie cu caracter sintetic, reprezintă o trecere în revistă a tuturor chestiunilor care îl preocupă în momentul de faţă pe cercetătorul italian, o recapitulare a poziţiilor sale teoretice faţă de problemele disciplinei căreia i se dedică. Rossi-Landi îşi afirmă descendenţa spirituală marxistă vizibilă, dealtfel, de-a lungul întregului volum, care se remarcă prin îndrăzneala şi originalitatea de gîndire a autorului.

DOMNIŢA DUMITRESCU

O.K. VASILIEVA-ŠVEDE, G. V. STEPANOV, **Teoretičeskaia grammatika ispanskogo iazika**, Moscova, Vîsšaia şkola, 1972, 342 p.

Lucrarea elaborată de doi reputaţi hispanişti sovietici se adresează studenţilor institutelor şi facultăţilor de limbi străine din Uniunea Sovietică, reprezentînd, de fapt, cursul de limba spaniolă care li se predă în conformitate cu programa analitică a Ministerului Învăţămîntului din U.R.S.S. Aşa cum se arată în prefaţă, avem a face cu prima încercare din hispanistica rusă şi sovietică de a crea o gramatică *completă* a limbii spaniole, pornind de la cercetările anterioare efectuate de cei doi autori asupra unui bogat şi variat material lingvistic, fără a se neglija însă, desigur, nici aportul altor specialişti sovietici sau străini din acelaşi domeniu.

Volumul, care poartă subtitlul „Morfologia şi sintaxa părţilor de vorbire", cuprinde o descriere aprofundată a structurilor gramaticale celor mai dificile şi mai controversate din punct de vedere teoretic al limbii spaniole actuale. Capitolele care cuprind cercetările personale ale celor doi autori, încheiate cu concluzii noi sau, în bună parte, diferite de cele ale gramaticilor tradiţionale (vezi, de pildă, tratarea aspectului, a articolului, a gerunziului şi participiului etc.), conţin o argumentare detaliată a interpretărilor propuse, reprezentînd, prin aceasta, părţile cele mai interesante şi mai demne de atenţia specialiştilor.

Materialul de limbă de la care s-a pornit cercetarea este format din texte literare aparţinînd diferitelor genuri şi stiluri, fiind scrise de autori atît spanioli, cît şi latino-americani. Prezentarea este sincronică; totuşi nu sînt neglijate tendinţele evoluţiei limbii, aşa cum nu lipsesc nici unele referiri, acolo unde a fost cazul, la diacronia structurilor respective.

DOMNIŢA DUMITRESCU

MARIA ILIESCU, **Le frioulan à partir des dialectes parlés en Roumanie** (= **Ianua, Linguarum, Series Practica**, 184), Haga—Paris, Mouton, 1972, 293 p.

Obiect de lungi şi controversate discuţii, devenite nu rareori dispute înverşunate, friulana constituie unul dintre idiomurile romanice cele mai interesante, date fiind caracterele ei structurale, care o apropie cînd de italiană, cînd de celelalte idiomuri retoromane. Cercetarea acestui idiom a fost şi rămîne mereu actuală, aşa cum o arată atenţia pe care i-au dat-o o serie de străluciţi lingvişti ca Graziadio Isaia Ascoli, Carlo Battisti, Clemente Merlo, Carlo Salvioni, Giovan Battista Pellegrini, Giuseppe Francescatto şi alţii.

Din aceste motive, lucrarea Mariei Iliescu (publicată în condiţii grafice excelente de cunoscuta casă editorială Mouton, împreună cu Editura Academiei R.S. România), prezintă un deosebit interes atît pentru romanistică, cît şi pentru lingvistica generală.

Stabiliţi în România în ultimele decenii ale secolului trecut, imigranţii proveniţi din regiunile nord-estice ale Italiei au întemeiat aici mici nuclee care au păstrat limba regiunilor din care proveneau. Pînă în ziua de azi găsim urmaşi ai acestor imigranţi în

multe regiuni ale țării, ca Dobrogea, Hațeg, Dolj, Argeș, cel mai important centru fiind Greci, jud. Tulcea.

Prin anchete minuțioase, întreprinse după un chestionar, și metode de lucru asemănătoare cu acelea ale Centrului de cercetări pentru dialectologia italiană (care elaborează o mare operă, menită să consemneze imaginea dialectală a Italiei de astăzi — *Carta dei dialetti italiani*), Maria Iliescu a reușit să adune un vast material referitor la graiurile vorbite de friulanii din România. Metodele riguroase de cercetare, care îmbină principiile dialectologiei tradiționale cu cele structurale, sînt, desigur, cel mai valoros aspect al acestei lucrări.

După capitolul introductiv (în care autoarea face un succint istoric al imigrației italiene în România, prezintă subiecții și modul de ordonare a materialului), urmează o schiță istorică a foneticii friulane și o descriere a sistemului fonologic al acestui dialect. Aceste capitole se disting atît prin bogăția informației, cît și prin modul clar și sistematic de prezentare a materialului (numeroase tablouri sinoptice și scheme care permit urmărirea diverselor fenomene).

A treia parte a cărții cuprinde studiul morfosintaxei ; sînt discutate pe larg formele părților de vorbire din graiurile subiecților anchetați. Deosebit de interesante în această secțiune sînt comparațiile dintre fenomenele observate la friulanii din România și cele din graiurile ținuturilor lor de origine. În analiza sa, autoarea face numeroase incursiuni în istoria dialectului, în vederea clarificării anumitor fenomene. Explicațiile propuse sînt convingătoare și se bazează în general pe o argumentație și o informație bibliografică foarte serioase. Și această parte are o prezentare clară a materialului, organizat în așa fel încît să permită evidențierea sistematicii elementelor studiate, cît și urmărirea relativ ușoară a expunerii, care privește un material faptic foarte bogat.

Următoarele două părți sînt consacrate formării cuvintelor (derivare și compunere) și lexicului. Analiza lexicului cuprinde și date cantitative, o prezentare a relației dintre etimologia cuvintelor și semantica lor și o foarte interesantă caracterizare a vocabularului friulan, studiat în raport cu lexicul altor idiomuri retoromane.

Ultima parte a cărții este consacrată bilingvismului friulano-român. Pe baza constatărilor făcute, Maria Iliescu înfățișează evoluția lingvistică a comunității friulane, prezentînd de fapt modelul mecanismului sociolingvistic al fenomenului discutat. Prin acest capitol, cartea intră în domeniul lingvisticii generale, aducînd noi date în studiul bilingvismului, ale cărui consecințe în istoria diferitelor limbi sînt îndeobște cunoscute. Pe baza materialului studiat, autoarea afirmă, în concluzie, că friulanii din țara noastră și-au păstrat intact dialectul înaintașilor lor imigrați în România, de unde caracterul relativ arhaic al graiurilor cercetate. Influența limbii române este foarte redusă, limitîndu-se în general la lexic, ceea ce o face pe autoare să se ralieze la părerea regretatului Emil Petrovici, potrivit căreia o limbă nu dispare prin ,,dezintegrare'', ci prin lipsă de vorbitori, păstrîndu-și pînă la sfîrșit structura. Concluziile acestea sînt o reconfirmare a rezistenței structurii lingvistice la influențele externe, chiar în condițiile contactului intim cu altă limbă, ca în cazul bilingvismului.

Lucrarea cuprinde și treisprezece texte în graiurile cercetate, anexă deosebit de utilă atît prin valoarea ei ilustrativă și documentară, cît și ca instrument de lucru pentru eventualii cercetători ai acestor graiuri. O bibliografie bogată și un indice de cuvinte completează monografia.

Prin cercetarea acestor graiuri, desprinse din mediul lor originar și izolate în România (unde au evoluat sub influența firească a limbii române, pe de o parte, și a limbii literare italiene—limba de cultură a emigranților italieni de pretutindeni — , pe de alta), Maria Iliescu a întreprins o interesantă investigație în condițiile unui ,,laborator lingvistic'' unde, pe baza unor ,,probe de limbă'', s-au reconstituit trăsăturile graiurilor din care s-au desprins aceste varietăți. Este un fel de arheologie dialectală, pentru ale cărei rezultate autoarea merită toată considerația

C. MANECA

Vostočnoslavjanskaja onomastika, Moscova, Editura Nauka, 1972, 367 p.

După o serie de lucrări similare vădind un interes sporit în U.R.S.S., în ultimii ani [1], pentru studiul numelor de persoane și de locuri, a apărut recent culegerea *Onomastica slavă orientală*. Rod al colaborării lingviștilor sovietici și polonezi și cuprinzînd și o contribuție românească de ordin bibliografic (datorată lui Victor Vascenco), lucrarea ia în discuție o serie de fapte de limbă — mai ales rusești, ucrainene și bieloruse.

Articolele sînt grupate pe secțiuni după cum urmează: Toponimie (p. 9—175), Antroponimie (p. 176—209), Zoonimie (p. 210—250), Probleme de onomastică (p. 251—356) și Bibliografie (p. 357—364).

Primele două articole, datorate unor cunoscuți onomaști polonezi (S. Rospond, *Structura și stratigrafia toponimelor vechi ruse*, p. 9—89, și H. Borek, *Toponimele slave de est conținînd formantul -ъn* — p. 90—143), constituie contribuții, originale la cercetarea toponimiei slave răsăritene sub raport diacronic. Astfel, în studiul lui S. Rospond, care prin dimensiunile sale ar fi putut constitui un volum aparte, sînt luate în discuție (pe baza cercetării minuțioase a manuscriselor vechi ruse și a faptelor de limbă slavă comună) o serie de toponime din secolele al IX-lea—al XIII-lea, grupate structural și semantic: primitive (de tipul *Belz*, *Brody*, *Vručij* ș.a., în general urbonime ; vezi, de ex., p. 15—16), derivate, ca *Buž'sk*, *Kursk*, *Minsk* etc. (p. 20 și urm.), compuse, de tipul *Belgorod*, *Starodub*, *Kostroma* ș.a. (vezi p. 78 și urm.). Concluziile la care ajunge autorul (p. 85—86) sînt importante nu numai pentru lingviști, ci și pentru sitorici.

[1] Lăsînd la o parte contribuțiile individuale, destul de numeroase, vom menționa doar cîteva culegeri mai importante : *Onomastika Povolž'ja*,I, Ulianovsk, 1969 ; *Onomastika*, Moscova, 1969 ; *Antroponimika*, Moscova, 1970 ; *Voprosy onomastiki*, Samarcand, 1971 ; *Etnografija imen*, Moscova, 1971, în care au fost înmănunchiate, în total, peste 280 de studii și articole.

Deosebit de interesante, mai ales sub raportul lingvisticii aplicate, sînt studiile semnate de regretatul B.V. Tomaševskij, *Redarea în limba rusă a numelor franțuzești* (p. 251—311), și de A.A. Reformatskij, *Traducere sau transcriere*? (p. 311—333), în care se iau în discuție, pe baza unui material vast, procedeele de redare în rusă a numelor proprii străine, mai ales franceze (se subliniază necesitatea transcrierii practice, traducerea fiind un procedeu secund, la care urmează să se apeleze cu prudență, în spiritul tradițiilor internaționale ; comp. de ex., engl. *Richard Lion Hearted* ,,Richard Inimă de Leu'' și rus *Ričard L'vinoe Serdce'id'*).

O problemă încă necercetată în toponimie și antroponimie este cea a universaliilor onomastice, pe care încearcă să le pună în evidență A.V. Superanskaja (principalele teze ale cercetării au fost prezentate, sub formă de comunicare, la cel de-al XI-lea Congres internațional de științe onomastice, Sofia, 24 iunie — 4 iulie 1972). Autoarea reușește să schițeze douăzeci de trăsături universale în onomastică (pierderea caracterului motivat, hipertrofia semnificantului în detrimentul semnificatului, prezența unor antinomii specifice etc.), subliniind, pe bună dreptate, că lista acestora nu poate fi considerată exhaustivă (p. 356).

Continuînd cercetarea numelor de familie rusești de origine turcică, despre care a publicat o serie de articole [2], N.A. Baskakov ia în discuție de data aceasta etimologia unor nume ca *Šeremetev*, *Suvorov*, *Saltykov*, *Tatiščev* ș.a. Este o problemă interesantă, în elucidarea căreia s-ar fi putut obține rezultate variabile dacă se ținea seama de etimologia apropiată (cu alte cuvinte, de veriga imediată a lanțului etimologic). Astfel, ne îndoim de faptul că nume ca *Čičerin*, *Suvorov*, *Saltykov*, *Tatiščev* ș.a. ar putea fi derivate direct din rădăcini sau cuvinte turcice de tipul *čeč* ,,a împrăștia'', respectiv *sur* ,,cenușiu'', *saltag* ,,șchiop'', *tat* ,,o anumită pătură socială'' (vezi p. 178 și urm.), de vreme ce în rusă există, după cum recunoaște autorul

[2] În majoritatea culegerilor amintite, în nota 1.

însuși, termeni dialectali sau porecle ca *čičera* ,,vînt de toamnă", *suvoryi* ,,ursuz, morocănos" (format prin metateză de la rus. com. *surovyj* ,,ursuz , morocănos"), *Saltyk* ,,șchiop" (poreclă), *Tatišče* ,,hoț" (poreclă). Așadar, spre deosebire de acești termeni, care sînt într-adevăr de origine turcică, numele de familie corespunzătoare, formate prin atașarea sufixelor *-in*, *-ov* (*-ev*) la temele de mai sus, sînt autentic rusești. Oare rom. *Căzănescu* ar putea fi considerat turcic, ca nume de familie, pe motivul că s-a format de la *cazan* (cuvînt românesc de origine turcică)? Aceeași situație ne întîmpină și în cazul unor nume de familie ca *Izmajlov* (p. 191), greșit încadrat printre cele ,,de origine turcică", căci străin, ca proveniență, este numai primitivul (prenumele *Izmail*, de origine ebraică, arabă, eventual și turcică), nu și derivatul, care este o formație rusească. Dacă am accepta punctul de vedere îmbrățișat de autor, ar însemna să admitem că *Aleksandrov*, *Alekseev*, *Andreev*, formate de la prenume rusești, în ultimă instanță de proveniență greacă, sînt nume de familie de origine grecească, *Dement'ev*, *Loginov*, *Markov* ș.a., formate de la prenume rusești venite din latină (prin intermediul grecesc și slavon), sînt nume de familie de origine romanică etc., ceea ce, evident, nu corespunde realității.

Bibliografia de antroponimie rusă, cu care se încheie culegerea, cuprinde 103 lucrări din domeniul numelor de persoane, apărute în afara U.R.S.S. în ultimii 110 ani. Utilizarea ei este ușurată datorită unui indice tematic, destul de detaliat.

Culegerea este editată în condiții grafice excelente.

VIOLETA OLTEANU

Limbă și literatură, nr. 3/1972, București, 562 p.

Numărul al treilea al revistei *Limbă și literatură* pe anul 1972 se remarcă prin bogăția, varietatea și calitatea articolelor, cronicilor, recenziilor etc. pe care le cuprinde. În cadrul secțiunii de *Limbă și stil* se impun atenției o serie de articole. Astfel, B. Cazacu, în *Constituirea normelor exprimării literare*, consideră că constituirea variantei literare a fost condiționată de întregul proces istoric al dezvoltării limbii, în strînsă legătură cu evoluția societății românești. Fiind o categorie istorică, norma limbii literare trebuie urmărită în perspectiva dinamicii istoriei limbii. Codificată și înregistrată ca atare în lucrări de tipul dicționarelor, gramaticilor, îndreptarelor, ea are un caracter ,,perspectiv", în sensul că dă indicații cu privire la formele recomandabile.

Considerînd *denotația* sensul explicit, semnificația strict intelectuală, iar *conotația* ideea suplimentară, adaosul afectiv la sensul explicit, I. Coteanu, în studiul *Raportul dintre conotație și denotație*, susține că, din perspectivă filozofică, termenul conotație exprimă pe scurt capacitatea unui cuvînt sau a unei fraze de a denumi simultan atît obiectul, cît și unele atribute ale lui. Conotația este condiționată de prezența denotației ; ele nu se opun prin disjuncție (*sau—sau*), ci se află în raport de conjuncție (*și—și*). Deosebirea dintre denotație și conotație constă în marea labilitate, complexitate și ambiguitate pe care le manifestă aceasta din urmă. În vreme ce în denotație se definesc unele semnificații ale cuvîntului, fără să se apeleze în vreun fel la afectivitate, conotația este o problemă de context. În prezentarea raportului dintre conotație și denotație se precizează că atît conotația, cît și denotația sînt valori semantice ; rezultată ca un adaos semantic din asocierile de idei produse de un cuvînt în diverse contexte, ea poate fi aleasă pentru a figura într-un mesaj, alegerea fiind determinată de destinația mesajului (poetic, uzual, științific etc.) ; unele conotații se metamorfozează, mesajul transformînd caracterul difuz al conotației și dîndu-i sau tinzînd să-i dea acesteia un contur semantic adecvat textului. Articolul este deosebit de interesant prin felul în care au fost fixate, delimitate și definite conceptele puse în discuție, precum și raportul care există între ele.

Remarcabilă ni s-a părut şi contribuţia lui Ion Diaconescu, *Concurenţa dintre infinitiv şi conjunctiv în limba română*, care se impune nu atît prin „descoperirea" problemei, cît, mai ales, prin „dovedirea" ei. Interferenţa dintre infinitiv şi conjunctiv datează din latină şi ea se accentuează în română pe măsură ce conjunctivul tinde să devină mod al subordonării, apropiindu-se, sub acest aspect, tot mai mult de infinitiv. Distribuţia celor două moduri este determinată, de cele mai multe ori, de factori de ordin stilistic. În limba vorbită, ca şi în limba literaturii beletristice, infinitivul urmează tendinţa de restrîngere a folosirii lui în favoarea conjunctivului, în schimb, în limba literaturii ştiinţifice, infinitivul cunoaşte un proces de revitalizare, de extindere a valorilor sale, în detrimentul conjunctivului.

Folosind metoda statistică, Eugen Berca, în studiul *Structura lingvistică a metaforei în poezia lui Lucian Blaga*, arată că, din cele circa 750 de metafore substantivale extrase din opera poetică a scriitorului ardelean, 500 sînt metafore ale implicaţiei, iar 250 sînt metafore coalescente. Autorul a acordat o mai mică atenţie metaforelor verbale şi adjectivale, considerîndu-le mai puţin ilustrative pentru personalitatea poetului.

Contribuţia lui Al. Niculescu, *Între corectitudine şi greşeală — sau despre „cultivarea limbii române standard actuale"*, se distinge prin felul în care sînt puse problemele normei, corectitudinii, greşelii, tendinţei etc. în limba contemporană. Articolul se prezintă ca un fel de recenzie mai amplă la lucrarea Valeriei Guţu Romalo, *Corectitudine şi greşeală* (Bucureşti, 1972), fiind, în acelaşi timp, o operă originală prin părerile îndrăzneţe, moderne şi bine ilustrate cu exemple ale autorului însuşi. Norma are valabilitate numai dacă merge pe linia dezvoltării limbii, adică numai dacă se subordonează „legii" prin care se manifestă „tendinţele" limbii. Acest fapt implică acţiuni restrictive şi multă rigoare, astfel încît, în raport cu ea, se constituie noţiunea de „abatere" şi de „greşeală". Norma este considerată o regularizare a uzului, un rol important revenind relaţiilor dintre limba literară şi cea populară. Acest contact continuu a dat limbii române standard actuale scrise o mare permeabilitate. Situaţia prezintă avantajele şi dezavantajele ei. Avantajele se manifestă prin aceea că se constată o pluralitate stilistică şi o extraordinară rapiditate în evoluţia limbii; dezavantajele constau în faptul că unele aspecte ale limbii vorbite invadează în permanenţă limba literară scrisă. Concomitent cu construcţiile vorbirii curente pătrund în limba standard *semicultismele* („cultismele", cum le numeşte Valeria Guţu Romalo). Împotriva acestor semicultisme trebuie pornită o campanie puternică prin toate canalele de comunicare cu masele care vorbesc şi scriu româneşte.

În articolul *Studierea sistematică a vocabularului în şcoală*, Clara Georgeta Chiosa preconizează ideea unei analize sistematice a bogăţiei lexicale româneşti, pentru efectuarea căreia va trebui să se ţină seama de cuvintele care au o mai mare frecvenţă şi un mai ridicat coeficient de distribuţie. Acţiunea de studiere a vocabularului nu-şi propune să se ocupe de toate cuvintele întîlnite de elevi, ci să le ofere un sistem de lucru şi să-i deprindă cu folosirea dicţionarului.

La rubrica de *Recenzii*, foarte bogată şi variată, sînt prezentate lucrări din domeniile lingvisticii, istoriei şi criticii literare etc. Am obiecta unora dintre recenziile publicate aici scurtimea şi stilul, pe alocuri prea sintetic, astfel încît e greu de presupus că, numai din lectura lor, cititorul ar avea posibilitatea să cunoască lucrarea respectivă şi problemele tratate de autorul ei. *Breviarul* constituie, de asemenea, un izvor preţios şi binevenit de informaţii. Sînt semnalate unele lucrări recent apărute, cu succinte referiri (critice) la conţinutul lor.

LUIZA SECHE

Linguistics, an International Review, nr. 77—94, 1972, Haga.

Apariţiile revistei *Linguistics* (18 fascicule) din cursul anului 1972 * dovedesc interesul

---

* Vezi prezentarea numerelor din 1971 în SCL XXIII (1972), nr. 4, p. 459—461.

permanent al acestei publicații pentru rezolvarea problemelor lingvistice mai noi sau mai vechi cu mijloace moderne de cercetare.

La o analiză cît de sumară a conținutului revistei se constată o creștere considerabilă, atît cantitativă (cu 6 numere mai mult), cît și a problematicii. La fel ca și în 1971, pe primul loc se situează articolele de lingvistică teoretică (peste 40), moderne atît ca tematică, cît și ca metode, apoi cele de lingvistică aplicată diferitelor familii de limbi : germanice (14 articole, privitoare în special la limba engleză), romanice (9 articole), slave (8 articole), sau altor limbi de circulație mai restrînsă (16 articole).

O simplă trecere în revistă a tuturor articolelor va fi imposibilă și, de aceea, vom încerca să scoatem în evidență unele preocupări actuale ale lingvisticii așa cum apar în *Linguistics.* Se remarcă în primul rînd interesul manifestat, în zilele noastre, pentru psiholingvistică. Numărul 89 este consacrat în întregime reeditării revistei *International Journal of Psycholinguistics*, 1, apărută sub conducerea Tatianei Slama-Cazacu. Acest număr cuprinde cîteva discuții teoretice și cercetări practice, dintre care cităm : Jan Průcha, *Psycholinguistics and Sociolinguistics — Separate or Integrated?* (p. 9—22) ; George Noizet, Françoise Deyts, Jean-Pierre Deyts, *Producing Complex Sentences by Applying Relative Transformations* (p. 49—66) ; Frieda Goldman-Eisler, *What Should Be the Method in Psycholinguistics* (p. 68—72).

Legat și de problemele de psiholingvistică, articolul lui John W. Oller, Jr,. *On the Relation between Syntax, Semantics, and Pragmatics* (nr. 83, p. 43—55), subliniază necesitatea interdependenței acestor elemente în procesul comunicării.

Semnalăm și articolul lui Jan Průcha, *Recent Soviet Studies in Psycholinguistics* (nr. 78, p. 41—61).

Cercetările recente se îndreaptă spre analiza sintaxei cu ajutorul semanticii și spre o înțelegere mai complexă a procesului de transformare a structurilor și a formalizării limbajului. Am putea menționa cîteva studii : *On the Interlatedness of Sentences* (nr. 85, p. 5—20) de F. D. Droste, *Recovering Scenes from Linguistic Representations* (nr. 88, p. 72—89) de R. J. Zatorski, *A Reevaluation of Some Assumptions about Constituent Structure* (nr. 92, p. 28—45) de Michael B. Kac și *Seven Substitution Exercices for Studying the Structure Discourse* (nr. 94, p. 43—52) de Kenneth L. Pike și Evelyn G. Pike. Pe aceeași linie se înscrie și analiza semantică a verbului și a determinării sensurilor cu ajutorul structurilor sintactice. Cf. Ernst von Glasersfeld, *Semantic Analysis of Verbs in Terms of Conceptual Situations* (nr. 94, p. 90—107).

Alte probleme țin de cercetarea tipologică a limbilor (Petr Sgall, *A Note on Typology and Development of Languages*, nr. 85, p. 67—71) și de analiza universaliilor limbii (B.A. Uspensky, *Subsystems in Language, their Interrelations and their Correlated Universals*, nr. 88, p. 53—71).

Contribuțiile din domeniul fonologiei s-au redus ca număr, comparativ cu cele publicate în 1971 : pot fi menționate cele ale lui Tae-Yong Pak, *The Economy of Distinctive Features in Phonology* (nr. 78, p. 25—40) — discuție teoretică asupra fonemului din punct de vedere al gramaticii generative — și Mary Margaret Heiser, *Linguistics Atlases and Phonological Interpretation* (nr. 80, p. 56—64) — considerații asupra posibilității unei analize fonologice pe baza materialului furnizat de atlasele lingvistice.

Liliane de Ryck-Tasmowski, în articolul *Dans l'interminable...* (nr. 82, p. 5—13) își propune analiza unui poem de Paul Verlaine cu ajutorul metodei transformaționale. În *Metaphor* (nr. 88, p. 5—14), John Helmer discută problema atribuirii metaforei unuia dintre cele două nivele *competence/performance.*

Am dori să semnalăm și două prezentări ale stadiului cercetărilor lingvistice din diferite țări ; este vorba de *Linguistic Research in Australia, New Guinea, and Oceania*, semnată de S.A. Wurm (nr. 87, p. 87—107), și *Some Trends in Present-Day Soviet Linguistics* de Jan Průcha (nr. 88, p. 38—52).

Dintre articolele referitoare la domeniul lingvisticii romanice selectăm cîteva lucrări de fonologie. Michael H. Gertner, *On the French Semiconsonants* (nr. 82, p. 14—22), încearcă să răspundă la întrebarea dacă semi-

consoanele [w], [y], [j] din franceză sînt foneme independente sau simple alofone ale vocalelor /u/, /y/, /i/. Analizîndu-le în perspectivă transformațională, autorul afirmă, în concluzie, că în franceză nu există semiconsoane, ci numai variante vocalice. Sanford A. Shane, în *The Hierarchy for the Deletion of French „e muet"* (nr. 82, p. 63–69), urmărește să stabilească în ce condiții „e mut" (sau schwa) din structura de adîncime nu este pronunțat în structura de suprafață. Se constată existența aceleiași reprezentări de adîncime pentru toate stilurile (cîntece, poezii, expresii formale sau colocviale), situațiile în care „e mut" dispare din pronunțare, reflectîndu-se în diferitele reguli de tratament al acestuia. În articolul *The Alveolarization of the /n/, t/, /d/ and /rt/ in the Spanish of Paraguay* (nr. 93, p. 22–26), P. Cassano, în urma analizei fonemelor /n/, /t/, /d/ și a grupului /rt/ în spaniola din Paraguay și în limba guaraní, conchide că pronunțarea lor alveolară în spaniola din această regiune nu se datorează, contrar opiniei lui Malmberg, substratului guaraní.

De asemenea, amintim două analize onomasiologice : Ralph de Gorog, *The Concept „To Destroy" in Old French and the Question of Synonymy* (nr. 93, p. 27 – 43), și Otto Ducháček, *Restructurations lexicales* (nr. 83, p. 13–18).

Semnalăm și două noi contribuții ale unor lingviști români : *Où se cache la faute lors du passage d'une langue à l'autre* (nr. 83, p. 31–42) de Venera Michăilescu-Urechia și Alex. Urechia, și Andrei Avram, *Les phonèmes indéterminés et l'interprétation phonologique des voyelles nasales* (nr. 80, p. 5–16), o valoroasă analiză fonologică a vocalelor nazale.

VALERIA NEAGU

Revista de Filología Española, vol. L, LI (1970) și LII (1971).

Revista înființată de R. Menéndez Pidal apare în caiete trimestriale, sub redacția unui consiliu condus de Dámaso Alonso. Conținutul materialelor publicate oglindește principalele direcții de cercetare ale lingvisticii hispanice din ultimele decenii. Apar articole de filologie — — mai ales istorie și critică literară și comentarii de texte — alături de contribuții cu caracter strict lingvistic — în general articole de lingvistică generală, istoria limbii, dialectologie și fonetică. Secțiunea de bibliografie oferă informații, adesea deosebit de amănunțite, cu privire la cărți și reviste de larg interes, din Spania și din afara ei.

Dintre articolele publicate în volumul al L-lea reține atenția cel semnat de profesorul barcelonez Ramón Cerdá Massó, *Apreciaciones generales sobre cast /x/→ cat /x/ en el Campo de Tarragona*. Este o cercetare de lingvistică generală, cu aplicație la limba catalană. Autorul, propunîndu-și să stabilească în ce măsură se îmbogățește cu foneme noi sistemul consonantic catalan, analizează felul cum se comportă fonemul /x/ de origine castiliană. Fenomenele fonetice sînt privite în perspectiva unor precizări de natură dialectologică, lexicografică și semantică. Prin modul de tratare a problemei, prin amploarea materialului de fapte de fonetică și fonologie luate în discuție și prin desele referiri la alte domenii ale limbii, articolul depășește granițele pe care le sugerează titlul.

Din volumul al LI-lea, semnalăm articolul lui Humberto López Morales, *El español de Cuba : situación bibliográfica*. Sînt oferite date și aprecieri critice asupra stadiului actual al publicațiilor referitoare la limba spaniolă din Cuba. Luînd în discuție bibliografia diverselor compartimente ale limbii, autorul arată că s-au publicat numeroase studii privitoare la lexic, manifestîndu-se un interes particular pentru cubanisme și afronegrisme. Cercetările asupra lexicului au avut ca prim rezultat elaborarea mai multor tipuri de dicționare, lexicoane și enciclopedii. Un alt sector bine reprezentat, în lucrările recente din Cuba, este fonetica.

Articolul lui José Andrés de Molina Redondo, *Ideas lingüísticas de Bernardo de Aldrete*, este o încercare de valorificare a ideilor lingvistice ale ecleziastului cu pregătire enciclopedică Bernardo de Aldrete, care a trăit în cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Făcînd rezerve asupra unor limite inerente formației spirituale a lui B. de Aldrete, care l-au împiedicat de a formula o consecventă teorie a limbii sau de a propune o metodologie riguroasă, autorul articolului scoate în relief cîteva remarcabile idei ale eruditului scriitor, datorate nu numai culturii temeinice, dar și gîndirii sale pătrunzătoare și ascuțitului său simț de observație; sînt enumerate, printre altele: recunoașterea caracterului social al limbii, în măsura în care aceasta reprezintă o modalitate de comunicare și de exprimare a propriei personalități, existența anumitor deosebiri între limba vorbită și limba literaturii, rolul factorului timp în apariția unor diferențieri lingvistice.

Volumul al LII-lea este consacrat în întregime vieții și operei poetului Gustavo Adolfo Bécquer, prilej pentru cunoscuți specialiști de a aduna o mare bogăție de fapte și numeroase aprecieri de natură filologică, însoțite de o cuprinzătoare bibliografie care privește atît creația poetului, cît și studiile legate de aceasta.

Revista se impune atenției cititorilor prin interesanta contribuție a cercetătorilor hispaniști la discutarea unor teme variate.

LILIANA MACARIE

A II-a consfătuire de lexicologie și lexicografie, Cluj, 12—14 aprilie 1973

Organizată ca și cea de la București (noiembrie 1972), în scopul îmbunătățirii procesului de elaborare a *Dicționarului limbii române*, consfătuirea de lexicologie și lexicografie de la Cluj s-a desfășurat în prezența redactorilor responsabili ai DLR, acad. prof. Iorgu Iordan și prof. I. Coteanu, precum și a prof. I. Pătruț, director al Institutului de lingvistică și istorie literara din Cluj, și a majorității colaboratorilor la dicționar.

După consfătuirea de la București, care a avut drept obiectiv esențial structurarea principiilor semantice și examinarea modalităților de valorificare a materialului ilustrativ în cursu. elaborării DLR, cea de a doua consfătuire a fost consacrată analizei situației elementelor regionale în DLR și a surselor acestora și examinării cu precădere a raporturilor dintre DLR și *Atlasul lingvistic român.*

O minuțioasă și riguroasă analiză a acestor probleme a prezentat I. Mării în comunicarea sa, în care a discutat probleme privitoare la interpretarea indicațiilor conținute în hărțile ALR și la transcrierea cuvintelor, semnalînd totodată unele greșeli în utilizarea materialului din *Atlas*, constatate în fasciculele apărute din DLR. Izvorul unora dintre aceste greșeli este, cîteodată, însuși *Atlasul*, în care există o serie de inadvertențe provenite din interpretarea inexactă a fișelor sau chiar unele greșeli de tipar — fapt discutat și de către P. Neiescu.

Participanții la consfătuire au ajuns la concluzia că trebuie utilizate cu precădere hărțile *tipărite* ale ALR (incluzîndu-se în bibliografie și noile atlase apărute) și că datele oferite de acesta trebuie corelate și interpretate critic. S-a recomandat utilizarea cu circumspecție a materialului necartografiat, precum și a fondului lexical înregistrat în localitățile care cunosc bilingvismul.

În vederea unei cît mai judicioase utilizări a ALR s-a propus inițierea unei strînse colaborări cu colectivul lingvistic din Cluj și chiar a unor deplasări la Cluj ale redactorilor din celelalte centre în care se elaborează DLR.

În privința glosarelor regionale s-a recomandat multă precauție în selectarea faptelor de limbă înregistrate de acestea. Menționăm în acest sens comunicările : *Interpretarea materialului dialectal provenit din alte surse decît ALR*, de Sabina Teiuș și Emilia Todoran, *Fizionomia lexicală a limbii române în lumina DLR*, de B. Kelemen. De asemenea, este de notat comunicarea Doinei Grecu, *Anonymus Caransebesiensis în DLR*, în care se subliniază importanța utilizării acestei lucrări în cazul ariilor geografice pentru care nu există atestări vechi.

O serie de comunicări s-au ocupat de problema rezolvării etimologiilor în DLR : M. Seche, *Probleme ale etimologiilor multiple în DLR;* Ioana Anghel, *Modul de interpretare a faptelor de limbă pentru stabilirea unei etimologii;* St. Dumistrăcel, *Etimologia multiplă a neologismelor* ı *nivelul graiurilor.*

În cadrul consfătuirii au mai fost prezentate comunicările : prof. I. Coteanu, *Valori semantice și explicații etimologice ale cuvîntului „dor"* ; Luisa Seche, *Elemente de compunere și prefixe în DLR* ; Stela Toma, *Prime atestări lexicale în opera lui D. Cantemir* ; Ileana Zamfirescu, *Cuvinte cu arii în regres.*

O comisie specială a analizat modul de aplicare a hotărîrilor primei consfătuiri, precum unele puncte din programul celei de a doua consfătuiri.

Concluziile acestor dezbateri au format obiectul unui referat prezentat în încheierea lucrărilor consfătuirii.

ELEONORA COSMOPOL

Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Căsuţa poştală 2001—telex 011631, Bucureşti, Republica Socialistă România*, sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adressés à ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Boîte postale 2001 — telex 011631, Bucarest, Roumanie*, ou à ses représentants à l'étranger.

ALBANIE, **Ndërmarja Shtetetrore E.**, Tregëtimit Të Librit, Tirana ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Deutscher Buch-Export-und-Import**, Leninstrasse 16, Leipzig C. 1 ;

RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon Sagner**, B.P. 68, München 34 ; **Reise und Verkehrsverlag**, Hönigwiesenstrasse 25, 7 Stuttgart-Veihingen ; **Zumsteins Landkartenhaus**, Liebherrstrasse 5, 8 München 22 ;

RÉPUBLIQUE ARABE UNIE, **Dar El Tahrir et Publishing**, 21, Kasr el Ni St. (Dar el Shark Bookshop), Cairo ;

AUTRICHE, **Globus Buchvertrieb**, Salzgries 16, Wien I ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 5 Place St. Jean, Bruxelles ; **Librairie Claeys-Verheughe**, 8 Volderstraat, Gand ; **Maison des Langues Vivantes**, 65 rue du Midi, Bruxelles, **Office International de Librairie**, 30 Av. Marnix, Bruxelles 5; **Vrander Editeur**, 10 Munstraat, Louvain ;

BULGARIE, **Hemus**, Pl. Slaveikov, 11-Sofia ;

CANADA, **Canadian Slavic Studies**, Loyola Colege, Montréal 262 ; **Librairie Lidec Inc.**, 1083 Van Home, Montréal ; **Panonia Books**, 2 Spadina Road, Toronto 4, Ontario ;

CHINE, **Waiwen Shudian**, B.P. 88, Pékin ;

COLOMBIE, **Libreria Karl-Bucholz**, Av. Jimenez 8—40, Bogota ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE POPULAIRE DE CORÉE, Chulpanmul ;

CUBA, **Cubartimpex**, P.O. Box 6540, La Habana ;

DANEMARK, **Munksgaard**, 6 Norregade, Copenhagen K. ;

ESPAGNE, **Libreria Bucholz**, Paseo de Recoletos, Madrid : **Libreria Cientifica General**, Preciados no. 48, Madrid 13 ;

ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE, **Angelescu Book Service**, 3645 Barham Street, Detroit 24, Michigan ; **American Chemical Society**, 1155 Sixteenth Street, NW Washington DC 20036 ; **Fam Book Service**, 69 Fifth Avenue Suite 8 F, New York, 10003 N.Y. ; **Albert Phiebig**, P.O. Box 352, White Plains N.Y. 10602; **Richard Able and Company Inc.**, Portland Oregon 97208, P.O. Box 4245 ; **Maxwell Scientific International Inc.**, Fairview Park Elmsford, New York 10523 ; **Steckert & Hafner**, 31 East loth Street, New York 10003 ; **Frankin Square-Subscription Agency**, Teaneck (New Jersey 07666) ; **Mc Graw-Hill Book Company**, 330 West 42nd Street, New York, N.Y. 10036; **Moore-Cottrell Subsc. Agency**, North Cohocton, New York 14868 ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirijakauppa**, Postfach 10128, Helsinki 10;

FRANCE, **Eyrolles Editeur**, 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e; **Librairie de l'enseignement technique** (Stand permanent des livres techniques et scientifiques roumains), 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e ; **Département étranger Hachette**, 79 Bd. St.-Germain, Paris 6-e ; **Librairie Joseph Gibert**, 20—30 Bd. Saint-Michel, Paris 6-e ;

GRANDE-BRETAGNE, **Bailey Bros & Swingfen Ltd.**, Warner House 48, Upper Thames Street, London E.C. 4 City 6521 ; **Blackwell's**, Foreign Department, Broad Street, Oxford ; **Central Books Ltd.**, 37 Grays Inn Road, London W.C.1 ; **Collet's Holdings Ltd.**, Denington Estate, London Road, Wellingborough, Northans ;

HONGRIE, **Kultura**, Fö utca 32, Budapest 1 ;

ISRAËL, **Heiflepac Ltd.**, 11 Arlosorov St., Haïfa, ; **Lepac Ltd.**, 15 Rambam St., Tel-Aviv ; **Lotus Ltd.**, Achad Kaam St., Tel-Aviv ;

ITALIE, **SO, CO, LIB, RI, Export-Import**, Piazza Margana 33, Roma ;

JAPON, **Maruzen Ltd.**, 6 Tory Michome, Nihombashi, Tokio ; **Nauka Ltd.**, Imp. Departm., 30—19 Minami Ikebukuro 2, Chome, Toshima-Ku, Tokyo ;

MEXIQUE, **Editorial Grijalbo S.A.**, Apartado 28568, Mexico 17 D.F. ;

MONGOLIE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

NORVÈGE, **Norsk Bokimport**, Postboks 3267, Oslo ;

PAYS-BAS, **Antiquariat Junk**, Walderstraat 10, Lochem : **Boekhandel Pegasus**, Leidsestraat 25, Amsterdam ; **Intertaal**, Van Baerlesstraat 150, Amsterdam Zuit ; **Meulenhoff**, Beulingstraat 2, Amsterdam C ; **Swets & Zeitlinger**, Keizersgracht 471—487, Amsterdam ;

POLOGNE, **Ars Polona**, Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa ;

PORTUGAL, **Libreria Bucholz**, Avenida Libertade, Lisboa ;

SUÈDE, **C. E. Fritze**, Fredgatan 2, Stockholm 16 ;

SUISSE, **Librairie Payot**, 1 Rue de Bourg, Ch-1002 Lausanne ; **Librairie Rousseau**, 36 Rue Jean-Jacques Rousseau, Genève ; **Pinks & Co.**, Froschaugasse 7, Zürich ;

TCHÉCOSLOVAQUIE, **Artia**, Ve Smerckach 30, Praha I ;

U.R.S.S., **Mejunarodnaia Kniga**, Moscou C. 200 ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba**, 32 Hai Ba Trung, Hanoi ;

YOUGOSLAVIE, **Forum**, V. Misica 1, Novi Sad ; **Jugoslovenska Knjiga**, Terazije 27, Beograd ; **Libertatea**, Z. Zrenjanina 7, Pancevo ; **Prosveta**, Terazije 16, Beograd.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1972 (XXIII)

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1973 (XXIV)

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXIV

5
1973

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacție: Adresse du comité de rédaction:

București 22, I. C. Frimu 22, tel. 50.76.90.

Colaboratorii sînt rugați să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărțile și extrasele pentru recenzii și publicațiile pentru schimb se primesc la aceeași adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.
În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI (direct sau prin poștă), str. Gutenberg 3 bis, sectorul VI, București.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sector VI, București

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

5—XXIV—1973

SUMAR

Comitetul de redacţie al revistei noastre dedică acest număr ca un modest omagiu academicianului Iorgu Iordan, la a 85-a aniversare a Domniei Sale.

Ne face o deosebită plăcere să mulţumim tuturor colaboratorilor care s-au asociat iniţiativei noastre şi au ţinut să-şi exprime prin contribuţiile lor din acest număr preţuirea distinsului romanist român, savantului, profesorului şi cetăţeanului.

De multă vreme o personalitate ştiinţifică de frunte în lingvistica romanică din lumea întreagă, Domniei Sale i se datorează în largă măsură menţinerea şi dezvoltarea interesului romaniştilor pentru limba română.

Cu prilejul aniversării, îi urăm mulţi ani cu sănătate, pentru a ne bucura de conştiinciozitatea şi vivacitatea sa de spirit, care ne-au fost totdeauna exemplu şi motiv de profundă admiraţie şi respect.

MANUEL ALVAR

NOTAS PARA FIJAR EL TEXTO DEL *Libro de Apolonio* (LA APÓCOPE)

Introducción

0.1. El *Libro de Apolonio*, uno de los más bellos poemas de nuestra literatura medieval, nos ha llegado bien conservado : texto completo, sin aparente desorganización interna, en un buen manuscrito. Pero el texto está muy modernizado. Como en tantas y tantas ocasiones, un escriba tardío fue rectificando lo que le sonaba a extraño o practicó una técnica métrica que pugnaba con el arcaismo o habían triunfado unas normas lingüísticas totalmente distintas de las que imperaban cuando el poeta escribió sus versos. Unido esto a las simples equivocaciones — al leer el texto base, al escuchar el dictado — tendremos que se nos modifica bastante aquella imagen que inicialmente nos habíamos forjado.

0.2. Cierto que poseemos una edición del texto que no vacilaré en juzgar excelente, pero a pesar de ello — y por la propia naturaleza de su edición Marden no se enfrentó con el peliagudo problema de devolver el poema a su estado primitivo. Hubo beneméritos intentos de resolver determinadas cuestiones y, como siempre pasa, unas veces se atinó y otras se marró. De todos estos trabajos tendré que hacerme cargo y de todos sacaré algún beneficio, aunque los resultados sean negativos. Pero debemos considerar las cosas en un marco muy amplio antes de poder descender a las concretas situaciones.

0.3. En el mismo manuscrito escurialense hay tres poemas : el *Libro de la Infancia y Muerte de Jesús*, la *Vida de Santa María Egipciaca* y el *Libro de Apolonio*. Los enumero según las ediciones que he hecho de ellos. La problemática que cada uno de estos textos practica es harto diferente. La *Infancia* es un poema anisosilábico, sin antecedente conocido y, por lo que sabemos, totalmente apartado de la tradición galo-románica. Por el contrario, la *Egipciaca* es un texto que sigue con fidelidad a un poema francés : si la *Infancia* no permitía más clase de reconstrucción que la propiamente interna, la vida de la pecadora penitente tenía como ideal ser fiel a lo que su original contaba y, más aún, a la manera de contar ese original. La reconstrucción del texto pudo intentarse con cierta garantía cuando había — y era infinidad de veces — una fiel correspondencia. Quedaba, sin embargo, el problema de la métrica : único poema de nuestra tradición literaria que intenta adaptar en español el octosílabo bimembre francés, lo que ha hecho que haya sido mal interpretado con frecuencia. Y, por último, el *Apolonio* : su antecedente latino ayuda — claro es — a mil cuestiones de contenido, menos que el original francés en la *Egipciaca*, pero está escrito en una técnica propia del mester de

clerecía, técnica muy bien conocida por cuanto da hasta los albores del siglo XV algunos poemas capitales (obras de Berceo, *Aleixandre*, *Buen Amor*, *Rimado de Palacio*), la adopción de las gestas por el quehacer de los clérigos (*Fernán González*, algún fragmento de la *Historia troyana*) y un conjunto nada desdeñable de textos hagiográficos (*Vida de San Ildefonso*), gnómicos (*Proverbios de Salomón*), morales (*Libro de miseria de homne*), aljamiados (*Poema de Yúsuf*) y aun entraría, extrañamente, en el siglo XVI, cuando Felipe de Junta imprimió, nada menos que en 1563, los *Exemplos de Catón*. Gracias a todo este enorme caudal literario, el *Libro de Apolonio* no está aislado en su quehacer de oficio, sino que pertenece a una escuela (versos alejandrinos, estrofas de cuaderna vía) y ello nos permite reconstruir el texto sin dudas en cuanto al fin que debemos alcanzar; los problemas se enzarzan por el camino: ¿cuál debe ser en cada caso el procedimiento justo para llegar a la reconstrucción? En las páginas que siguen voy a intentarlo.

Apócope documentada

1. No hace mucho he recordado cómo el manuscrito que nos ha conservado el poema practica la apócope en *Egipciaca* muchas menos veces de lo que debió ser norma en el poeta [1]. Pero la situación es válida también para el *Apolonio*: el copista deslizó en su texto ejemplos en los que se perdían la *-e* y la *-o* finales. Estos testimonios seguros nos pueden servir para intentar la reconstrucción en otros muchos casos. Pero quiero insistir en algo dicho de pasada: el poema — a sílabas cunctadas — exige la regularidad métrica; que el tardío copista no tuviera en cuenta este hecho no nos exime de la necesidad de buscarla. Procederé siempre con suma cautela y aun es probable que con timidez, por respeto al manuscrito, única fuente que poseemos, pero que este fetichismo a la letra escrita no nos lleve a faltar al respeto al poeta. El texto es un intermediario hacia nosotros, pero un intermediario a muchos años de distancia del autor. Él — por mil razones — no pudo, no supo o no quiso copiar lo que estaba escrito; ahora vamos a intentar reconstruir la fuente sin esa pantalla que se nos ha colocado ante los ojos. Pero — no lo olvidemos tampoco — sólo gracias a la pantalla vamos a poder llegar a la luz naciente.

Apócope de *-e*

2. En unos cuantos n o m b r e s [2] el copista no ha transmitido la *-e*. Así *englut* (20 *c*) en rima con palabras que no ofrecen duda (*vertut*, *juventut* y *salut*) y en el interior del verso en otro caso indudable, pues le sigue una *e* (281 *c*). *Princep* se apocopa en sintagmas en los que ocupa posición débil y le sigue palabra empezada por consonante (404 *a*) y cuando

[1] Cfr. M. Alvar, *Vida de Santa María Egipciaca*, t. 1, Madrid, 1970, §§ 81–94. Citaré siempre *Egipciaca*.

[2] *Egipciaca*, § 78.

constituye el único elemento significativo del núcleo nominal (405 *a*). También *present* (564 *a*) se apocopa empleando como sustantivo ('don, regalo') en un contexto nada ambiguo, pues le sigue *prometer*. También aparece apocopado *cosiment* (276 *a*), que, como es sabido, en español antiguo se presentaba con y sin *-e* final, aunque predominaran las formas apocopadas, que aseguran su origen galo-románico. La apócope de *pro* (340 *d*) no es significativa, por cuanto se cumple en la lengua común.

2.1. El a d j e t i v o *mueyell* está en un contexto que puede ser dudoso (514 *a*). El ms. trae la palabra escrita en un borrón y no resulta muy claro leer *mueyll*, *mueyell* o *mueyl*. Lingüísticamente, hay que desechar la segunda de esas formas y quedan las otras dos, cuya *-ll* o *-l* es asignificativa en este momento. Sí importa a la apócope la condición del hemistiquio que — falto de una sílaba — podría reconstruirse como *só muell como * la lana* o *so *muelle como lana*.

2.1.1. El adjetivo *grande* aparece apocopado en 10*c* y 83*c*, en ambos casos ante la forma verbal *es*. Que no se trata de un rasgo del copista parece estar probado por el ensordecimiento — las dos veces — de la *-d* final.

2.1.2. En cuanto a los i n d e f i n i d o s, *quiquier* (290 *c*), *quienquier* (339 *d*, 478 *d*), están apocopados en unos contextos que no ofrecen la menor vacilación, mientras que presenta forma plena en *quienquiere* (450 *d*), *qualquiere* (461 *d*), *quequiere* (600 *d*) y *quien se quiere* (146 *d*, 274 *a*) en pasajes — para mí — también sin duda. En 405 *d* hay que aceptar la forma plena teniendo en cuenta la reconstrucción que propongo del primer hemistiquio : "veyerlo hie *quien quiere*".

2.2. La mayor abundancia de formas apocopadas se atestigua — dentro de los elementos nominales — en los p r o n o m b r e s á t o n o s [3]. Posiblemente el escriba no se daba cuenta de los casos de-*m*' (<*me*) por cuanto los copiaba como si fueran *n* ("Quen[= * quem'] muestres la via", 141 *c*; "si conseio non [=nom'] tomas", 142 *c*). En el pronombre de tercera persona (*le*, *lo*) son frecuentísimos los casos de *le* >*l'*[4], aunque también se atestiguan los de *lo* >*l'* [5]. He documentado los testimonios siguientes, que enumero ordenando alfabéticamente las palabras sobra las que el pronombre se apoya : *acomendol* (37 *d*), *consejol* (98 *c*), *demandal* (581 *c*), (*de*)*mandol* (157 *a*, 159 *d*, 539 *c*, 633 *a*), *dil* (248 *a*), *diol* (76 *a*, 364 *c*), *dixol* (28 *a*, 49 *a*, 69 *a*, 174 *b*, 181 *c*, 246 *a* y ocho veces más), *enviol* (384 *d*), *fiçol* (8 *a*, 311 *d*), *fuel* (301 *b*), *habiel* (590 *d*), *manteniel* (364 *d*), *mel* 'me lo' (99 *b*), *membrol* (630 *c*), *nil* (511 *c*), *nol* (146 *b*, 175 *c*, 323 *c*, *d*, 419 *c*), *plogol* (539 *a*), *preguntol* (374 *a*, 539 *d*), *prometiol* (140 *c*, 373 *c*), *pusol* (21 *c*, 46 *a* 300 *c* 307 *c*), *quel* (27 *b*, 33 *c*, 85 *a*, *b*, *c*, 160 *d* y 12 casos más), *quisol* (112 *a*), *recudiol* (85 *a*, 133 *b*, 334 *a*, 438 *a*), *respusol* (44 *a*), *semejol* (149 *c*), *sil* (246 *c*, 301 *b*), *vinol* (557 *b*).

[3] *Egipciaca*, § 78, 3.

[4] Salvo error son : 3 *d*, 4 *c*, 8 *d*, 21 *c*, 27 *b*, 28 *a*, 33 *c*, 37 *d*, 44 *a*, 46 *a*, 49 *a*, 55 *b*, 61 *c*, 76 *a*, 85 *a*, *b*, 98 *c*, 112 *a*, 139 *c*, 140 *c*, 146 *b*, 149 *c*, 157 *d*, 160 *d*, 153 *d*, 169 *d*, 174 *b*, 175 *c*, 181 *c*, 222 *b*, 246 *a*, *c*, 248 *a*, *b*, 249 *b*, 256 *a*, 259 *c*, 260 *c*, 299 *a*, 300 *c*, 301 *b*, 307 *c*, 311 *d*, 312 *b*, *c*, 323 *c*, *d*, 334 *a*, 345 *a*, 362 *a*, 373 *c*, 374 *a*, 384 *d*, 397 *a*, *b*, 419 *c*, 438 *a*, 440 *c*, 467 *a*, *d*, 478 *b*, 483 *d*, 484 *d*, 485 *a*, 487 *d*, 499 *b*, 511 *c*, 524 *a*, *b*, 539 *a*, *d*, 570 *c*, 577 *b*, 581 *c*, 630 *a*, *c*, 631 *c*, 633 *a*.

[5] Al hablar de los casos de apócope restituída podremos ver con claridad los casos de *l*(*e*) y *l*(*o*). Ahora tendríamos que descender a una casuistica sintáctica que alargaría mucho esta lista.

2.3. En los verbos [6] hay apócope de *-e* tras *-l* (*val*, 10 *c*, 402 *d*, 543 *d*, 599 *c*), tras *-r* (*matar* 'matare', 71 *d*), tras *-s* (*vinis*, 66 *b*; *sobiés*, *salliés*, *quisiés*, *aviniés*, todos en rima, 116; *estoviés*, 524 *d*, *yogués*, 131 *c*) y tras *-z* (*di(t)z* 17 *c*, 49 *c*, 83 *b* y once casos más; *faz*, 581 *b*; *fiz*, 378*a*, 540 *d*, 599 *c*).

2.4. En los adverbios [7] la pérdida de *-e* tiene lugar entre los derivados de ĭnde ("*men* tengo", 12 *d*; *den* 'dende', 496 *b*; '*end*', 396 *c*) y de ŭnde ("*don* fuese", 13 *d*; *(h)on* 'donde', 469 *a*, 491 *c*). La terminaión *-m(i)ent* no se documenta en el manuscrito [8].

Apócope de *-o*

3. El origen extranjero de algunas palabras explica la pérdida de *-o* en *abol* (371 *b*), *novel* (641 *d*), *prez* (645 *d*) y *espirament* (303 *a*), comparable al *cosiment* del §. *Tir* (446 *c*) queda justificado en su soledad por aparecer en la rima y *fi* en posición proclítica („*fi* de nemiga", 92 *d*). En cuanto al indefinido *null* (67 *d*, 123 *b*, 229 *d*, 458 *d*) se emplea siempre como adjetivo y, por tanto, va delante de la palabra esencialmente significativa; *tot* consta en el 635 *b*. y *sol* aparece en usos conjuntivos *sol que* 'con tal que' (161 *c*, 254 *b*) [9].

La apócope restituye la regularidad a los alejandrinos

4. Acabamos de ver que la apócope está suficientemente documentada en el manuscrito. Mucho más la de *-e* que la de *-o*, e incluso se atestigua algún caso de *me* > *m'*, que no se da ni en *Egipciaca* ni en *Hist. troy.* [10]. Amparado en estos testimonios seguros se puede intentar la reconstrucción del texto con una seguridad — y valga la repetición por su valor excepcional — exigida por la regularidad métrica, que conocemos muy bien. Entonces las *-e* y *-o* finales tan frecuentes y tan perturbadoras de la precisión de los alejandrinos tendrán que eliminarse para que la regularidad se restituya.

La nueva apócope de la *-o* final

5.0. Harrison H. Arnold tentó la reconstrucción de la forma métrica del *Libro de Apolonio* [11]. No repetiré lo que él ha dicho. Sin embargo, creo que — en nuestra ocupación de ahora — aún queda mucho por anotar. De momento para ahorrarnos más explicaciones basten unas palabras suyas: "Returning to our poem [el *Apolonio*], it is hardly a mere chance

[6] *Egipciaca*, § 78, 4.

[7] Cfr. *Egipciaca*, § 78, 5.

[8] Cfr. R. Lapesa, *La apócope de la vocal en castellano antiguo*, "Est. dedic. Men. Pidal", II, p. 215.

[9] *Egipciaca*, § 79.

[10] *Egipciaca*, p. 75, § 83 y nota 4.

[11] En el artículo que cito abreviadamente con el apellido del autor.

that all of then ten occurrences of the word *muerte* are in hypermetrical lines. Similarly, I have counted 119 examples which by apocope will bring the line to the required length, such as *muert(e)*, *cort(e)*, *gent(e)*, etc." (Arnold, p. 51.).

Elimino, pues, *muerte* > *muert'*, *corte* > *cort'* (162 *a*), *gente* > *gent'* (66 *b*), lo mismo que *noch'* (127 *b*) < *noche*, *príncep'* (431 *a*) < *príncipe*, *infant'* (224 *c*) < *infante*, *argument* (15 *b*), *cosiment* (101 *d*), *estrument* (489 *b*), que han sido aducidos a lo largo del estudio de Arnold [12]. Añado *part* (412 *b*) < *parte*, *romanz* (428 *c*) < *romance* [13] y *almatrac* (307 *b*) < *almatraque* [14]. Este es el conjunto de sustantivos que, a mi modo de ver, permiten reconstruir el texto [15].

5.1. Pronombres y adjetivos pueden ser apocopados. Tal es el caso del posesivo *sue* > *su'* (489 *b*), excepcional por cuanto — si no es yerro — *sue* no se documenta más que una vez en el manuscrito; tal es el caso de los demostrativos *este* > *est'* (134 *a*, 153 *a*, 449 *c*, 531 *c*, 618 *a*, 650 *c*), *es(s)e* > *es'* (96 *d*, 607 *b*) y del indefinido *quiquiere* > *quiquier'* (50 *b*) [16]. El numeral *siete* debe ser apocopado en 242 *c*, 350 *b*.

5.1.1. Aparte, por su frecuencia numérica, debemos considerar las formas de los pronombres personales [17]:

me > *m'* : 99 *a*, 116 *d*, 118 *a*, 127 *a*, 232 *c*, 378 *b*, 403 *d*, 437 *b*, 468 *d*, 473 *b*, 533 *d*, 534 *b*, 586 *b*, 588 *b*.

te > *t'* : 161 *d*, 226 *d*, 245 *d* [18], 389 *d*, 477 *b*, 502 *d*, 540 *b*, 586 *d*, 600 *c*.

se > *s'* : 31 *a*, 34 *d*, 48 *c*, 90 *d*, 106 *d*, 136 *d*, 212 *b* 393 *d*, 593 *d*, 634 *d*, 643 *b*. En algún caso, el reflexivo determina la forma de la negación (*no* en vez del *non* del ms.) : *nos'* (109 *d*, 153 *d*).

le > *l'* : 13 *d*, 114 *c*, 122 *b*, 141 *d*, 146 *a*, 175 *d*, 186 *b*, 198 *a*, 299 *b*, 310 *a*, 348 *b*, 448 *c*, 468 *d*, 488 *d*, 504 *c*, 528 *c*. En una sola ocasión (466 *a*), se documenta *li*, pero es — justamente — en un testimonio que debe ser reducido a *l'*.

5.2. En el verbo hay que apocopar tras *-l* (*suele* > *suel'*, 468 *b*), tras *-n* (*viene* > *vien'*, 131 *d*), tras *-s* (50 *b*, 108 *d*, 192 *c*, 217 *d*, 282 *d*, 399 *c*, 418 *a*, 449 *c*, 549 *c*, 591 *d*), tras *-t* (*fecist'*, 74 *a*; *hobist'*, 84 *b*; *fust'*, 88 *c*; *prisist'*, 538 *d*) y tras *-z* (*diz'*, 338 *c*, 342 *c*, 358 *a*, 589 *a*; *plaz'*, 218 *d*; *yaz*, 579 *b*) [19].

[12] Incorporemos a esta lista — para evitar repeticiones — dos adjetivos también citados por él y con los que reconstruyo los textos en los lugares que indico: *dulç'* (127 *d*) y *fuert'* (60 *a*, 88 *c*, 106 *a*). Para el planteamiento general, cfr. *Apócope*, p. 195.

[13] En 1 *c* la palabra queda al final del hemistiquio y resulta indiferente leer *romanz* o *romance*.

[14] Las formas catalanas son *almatrazt* (1085), *almatrac* (1134), *almatrach* — *almetrach* (*Crónica de Jaume I*), según Neuvonen, p. 153. En cast. ant. se cita *almatrat* (Steiger, *Contribución*, p. 266) y, lo que interesa más ahora, *almadrach* en numerosos inventarios aragoneses, a partir de 1331 (Pottier, *Étude lexicologiques sur les Inventaires aragonais*, VRom. X, p. 96, nº 47). Para las formas árabes, cfr. *Apócope*, p. 203.

[15] *Egipciaca*, § 81.

[16] *Ibidem*, § 82.

[17] *Idem*, §§ 83—87.

[18] Podría tratarse de un caso de eliminación de *te*.

[19] Cfr. *Egipciaca*, § 88.

5.3. Por último, aparte *estonce* — *estonze* (> *-c'*, 73 *a*; *-z'*, 176 *a*), practican la apócope los adverbios derivados de ĭ n d e (*(d)end'*, 128 *c*, 330 *a*, 552 *c*, 620 *d*, 623 *a*; *allend'*, 252 *c*; *desend'*, 313 *a*) y ŭ n d e (*dond'*, 152 *d*, 638 *a*) y los de modo acabados en *-mient(r)e*, que se reducen a *-mient* (200 *a*, 426 *b*, 434 *d*, 480 *c*, 569 *d*, 629 *b*), tal y como ocurre en los casos de documentación directa del manuscrito [20].

Restitución de la apócope de *-o*

6. El ms. de *Egipciaca* documentaba sólo cinco casos de *-o* final perdida [21]. El del *Apolonio* tiene, cuando menos, una docena en la que se incluyen casos bastante heterogéneos. Tampoco van a ser muchas las reducciones que el texto exige, y — además — afectan, tan sólo, al p r o n o m b r e *lo*, a los a d j e t i v o s *todo* > *tod'* (244 *d*, 387 *b*, 450 *a*, 617 *b*), *tanto* > *tant'* (328 *a*) y a unos cuantos a d v e r b i o s, según la siguiente enumeración:

lo > *l'* : 15 *d*, 46 *d*, 85 *d*, 139 *b*, 143 *a*, 209 *d*, 406 *d*, 435 *a*, 469 *c*.
cuando > *cuand'* : 30 *a*, 66 *b*, 131 *d*, 337 *d*, 399 *c*, 504 *b*, 557 *c*.
cuanto > *cuant'* : 323 *c*.
como > *com'* : 335 *b*, *c*, 365 *d*, 376 *a*, 380 *c*, 562 *d*, 607 *a*, 629 *b*.
cómo > *cóm'* : 334 *d*, 335 *b*, *c*, 410 *b*, 610 *b*, *c*.

Consideraciones sobre la apócope

7. La apócope — amparada en los casos que se han zafado al copista — se ha podido restituir en una serie de versos que vuelven a ser regulares. Claro que para la reconstrucción contábamos con algo que se sabía *a priori*: la regularidad métrica del texto.

Para que la lengua del poema haya quedado tan afectada por este recurso (más de cien versos recuperan su forma primitiva) hay que pensar en un hecho que vino a modificar totalmente la estructura lingüística en esos años que median entre la redacción del poema y su copia a finales del siglo XIV. Sin duda, la restitución de las vocales finales que se cumple en la lengua alfonsí a partir de 1276 [22]. Un eco de la lucha de lo que se consideró reacción castellana frenta a presión francesa sería el manuscrito escurialense que estudiamos, como lo es el de la *His. troy.*, por más que el nacionalismo vencedor al copiar los viejos textos viniera a deturpar su naturaleza primitiva.

8. Como la cronología de los textos medievales se ha establecido con frecuencia sobre la proporción de casos apocopados, los informes que por ahora tenemos sólo pueden ser válidos si el texto ha sido rigurosamente editado. Diré más: no basta con una buena edición paleográfica, sino que

[20] *Ibidem*, § 89.
[21] Cfr. §§ 90–91.
[22] *Apócope*, p. 219. El fenómeno, como señala Lapesa, venía incubándosed esde antes "pero llega un momento en que el rey decide imponer sus propias preferencias, fijando las normas del español literario".

es necesario tentar la reconstrucción. De otro modo, especulamos con los criterios lingüísticos de los copistas, no con la lengua de los poetas. En este punto me parece necesario hacer un inventario de aquello que puede ofrecer cierta homogeneidad para el cotejo [23] : los sustantivos y adjetivos apenas facilitan nuestro quehacer por cuanto su índice de repetición es poco abundante. Porque — en efecto — hay algúno muy aducido, como *meurt'*, pero, a pesar de todo, su reiteración no es frecuente. Lo normal es una aparición mucho menor y aun habría que descontar en no pocas ocasiones el extranjerismo de algún elemento léxico : esto impide — incluso — hacer una estadística de conjunto que merezca alguna confianza. Así, pues, me atengo a lo que es más fácilmente computable, tanto por su reiteración, cuanto por su homogeneídad : pronombres átonos adjetivos y adverbios :

	Formas plenas	Formas apocopadas	Proporción de la apócope
Pronombre átono *me*	76	24	24%
Pronombre átono *te*	49	14	22,2%
Pronombre átono *le*	60	116	65,9%
Pronombre átono *se*	48	11	18,6%
Pronombre átono *lo*	90	10	10%
cuando	18	7	28%
cuanto	5	1	16,6%
como	23	5	17,8%
cómo	16	8	33,3%
todo	8	4	33,3%

Los cómputos anteriores se han hecho sobre el texto reconstruido no sobre la lengua del manuscrito. Me parece una aclaración conveniente, aunque — después de todo lo dicho — no sea imprescindible. En los casos, no muy abundantes por lo demás, en que pudieran apocoparse *-o* o *-e*, he prescindido de ésta habida cuenta su mayor proclividad a desaparecer [24]. No he considerado los pronombres *me, te, le, se* cuando iban encabezando verso o hemistiquio porque en tales casos no es posible la apócope.

8.1. Teniendo en cuenta los índices de la tabla anterior y sus relaciones con otros textos medievales, se llega a la conclusión de que la apócope de *me* se practica en más casos de los que habitualmente se vienen señalando, pero — así y todo — ese nuevo 24% aún no alcanza al libro de *Alexandre* (con su 31%) el, que menos apocopa de la serie *Egipciaca* (57,89%), *Cid* (46%), *Historia troyana* (45%) [25].

También en la apócope de *le* — muy atestiguada en nuestro manuscrito — el *Libro de Apolonio* queda muy por debajo de *Egipciaca* (95%), de la *Historia troyana* (93,75%) y del *Cid* (73,85%) ; su 66% en números redondos es una cifra tan modesta como la que se recoge en el caso de *se* > *s'* : 18,6% frente a *Egipciaca* (76,6%), *Cid* (55%), *Alexandre* (38%) e *Historia troyana)* 31%) [26].

[23] Cfr. *Egipciaca*, p. 81, § 94.
[24] Por ejemplo en 128 *c*.
[25] *Egipciaca*, § 84.
[26] Cfr. *Egipciaca*, §§ 86, 87.

9. Estos números creo que significan algo : de una parte, el castellanismo del *Libro* ; de otra, su relativa modernidad. Si el poema fuera del oriente peninsular, la apócope tendría que ser muy superior ; si fuera castellano muy antiguo, tampoco serían convincentes esas cifras. El *Apolonio* ha sido copiado por un escriba de tradición aragonesa, pero estos datos me hacen dudar de que fuera aragonés. En el empleo de la apócope, la tradición a la que el *Libro* se adscribe es la castellana y, dentro de ella, a una sumamente conservadora. Baste tener en cuenta que si el poema de *Fernán González* (procede de Arlanza, Burgos) apocopa *me* en un 31,2% de los casos y *le* en un 58,6% [27], el *Apolonio* arroja unas cifras bastante parecidas, que se desnivelarían si en el cómputo incluyéramos *se* > *s'* (39,6% en el *Fernán González* por 18,6% en el *Apolonio*). Por otra parte, de admitir, según viene haciéndose, 1250 como fecha de redacción del poema de Arlanza, tendríamos que admitir que el *Apolonio* debe ser algo posterior a él.

Universidad Complutense
Madrid

[27] Elaboro estos informes sobre el cuadro de Staaff en la p. 127, *Etude sur les pronoms abrégés*, Uppsala – Leipzig, 1906.

MIOARA AVRAM

O DESINENȚĂ REGIONALĂ LA PERSOANA A 2-a SINGULAR A MAI MULT CA PERFECTULUI ROMÂNESC

În 1943 acad. Iorgu Iordan semnala [1] varianta cu desinența *-i*, în loc de *-și*, a persoanei a 2-a singular a mai mult ca perfectului, pe care o întîlnise „de foarte puține ori" la scriitorii Gib. I. Mihăescu (3 citate, dintr-o singură carte) și N. I. Herescu (1 citat), originari din Oltenia, și „în vorbirea unui profesor ieșean, care s-a născut în Moldova și a trăit tot timpul acolo". Raritatea înregistrărilor și localizarea lor la mare distanță ar fi putut atrage concluzia că „avem a face cu apariții pur individuale", dar lingvistul citat nu înclină spre această părere : „chiar dacă ar fi așa, ceea ce eu nu sînt dispus să admit, fenomenul trebuie reținut și discutat, pentru că modul cum se prezintă poate duce la o răspîndire a lui" ; „nu-i exclus, dealtfel, ca circulația lui să fie, în realitate, mai largă decît spun citatele mele". După mai bine de un deceniu, autorul își menține rezerva cu privire la circulația reală a formei verbale discutate — și combătute din punctul de vedere al limbii literare — : „nu pot spune dacă circulă în graiurile oltenești (eventual și în altele)" [2].

Recenta apariție a volumului consacrat verbului din *Atlasul lingvistic român* [3], cu material cules de regretatul Emil Petrovici în anii 1929—1938, aduce lumină în această privință, înlăturînd rezervele amintite. Nu numai că se confirmă existența unei desinențe regionale *-i* la mai mult ca perfect, dar răspîndirea ei coincide cu cea intuită de acad. Iorgu Iordan pe baza datelor din limba literară, mai exact prin originea unor mînuitori ai acesteia la care înregistrase forma în cauză.

Notată în 17 puncte ale ALR II, forma de mai mult ca perfect 2 sg. în *-i* (*-sei̯, -săi̯, -sâi̯, -sîi̯*) constituie arii compacte în două părți ale țării : o arie mai întinsă acoperă Oltenia (toate cele 6 puncte din ALR II : 836 = Peștișani, Gorj ; 812 = Grădiștea, Vîlcea ; 848 = Strehaia, Mehedinți ; 876 = Balș, Olt ; 872 = Măceșul de Jos, Dolj ; 886 = Isbiceni, Olt), cu unele prelungiri în Muntenia (791 = Negreni, Olt ; 928 = Ghimpați, Ilfov), în sudul Transilvaniei (833 = Petrila, Hunedoara ; 182 = Cernatu, Brașov) și în Banat (27 = Glimboca, Severin), iar o arie mai mică se află în nordul Moldovei (414 = Cristești, Botoșani ; 520 = Larga, Iași ; 551 = Pipirig, Neamț ; 537 = Mircești, Iași ; 514 = Coropceni, Vaslui) ; izolat, a fost înregistrată în nordul Dobrogei (682 = Somova, Tulcea).

[1] *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, Iași, 1943, p. 140—141 ; ediția a II-a, București, 1948, p. 142—143.

[2] *Limba română contemporană*, [ediția a II-a, București], 1956, p. 444.

[3] *Atlasul lingvistic român* [Partea a II-a = ALR II]. *Serie nouă*. Vol. VII. *Verbul*, București, 1972.

Situaţia înfăţişată aici după ALR este dedusă în primul rînd din paradigma verbului *a cînta* (h. 2017 *cîntasem; cîntaseşi* şi notele la h. 2019 *cîntaserăm; cîntaserăţi)*, mai puţin din cea a verbelor *a vedea* (notă la h. 2020 *văzusem)* şi *a fi* (note la h. 2166 *fusesem)*. Este deci o simplă întîmplare faptul că cele patru exemple reproduse de acad. Iorgu Iordan *(adormisei, auzisei, găsisei, îndrăgisei)* aparţineau toate conjugării a IV-a [4].

Înaintea ALR, forma de persoana a 2-a singular a mai mult ca perfectului cu -[*se*]*i* pentru -[*se*]*şi* mai fusese notată, sporadic, de unii cercetători, care nu au fost interesaţi însă de această desinenţă, ci de alte detalii ale paradigmei mai mult ca perfectului, în special de semnalarea variantei *-sa-* a sufixului temporal specific *(-se-)*. Sînt de menţionat astfel următoarele atestări din graiuri care se încadrează în aria oltenească indicată de ALR: forma *pusasei*, remarcată încă din 1912 de Şt. Sterescu [5] ca fenomen caracteristic graiului din Gorj (nord-est de Tîrgu-Jiu), şi *mersasăi*, semnalată în 1937 de Luca Preda[6] din graiul satului Călăraşi, Dolj, precum şi formele semnalate în 1936 de Ernst Gamillscheg [7] din diverse localităţi ale judeţelor Olt (Şerbăneşti: *kântasei*; Tîmpeni: *văzusiei*; Bacea: *zîsâsei, d'edesei, bousei*; Tituleşti: *adormis'ei)* şi Teleorman (Drăgăneşti de Vede: *žukasei)*, prin care se completează informaţiile asupra prelungirilor munteneşti ale acestei arii.

La datele furnizate de ALR se poate adăuga, din afara ariilor care se conturează după hărţile atlasului, forma *scrisesei* dintr-o scrisoare din 1914 a lui Emil Rebreanu [8], originar din judeţul Bistriţa-Năsăud.

Nu este exclus ca răspîndirea teritorială a formei în discuţie să fie chiar mai mare decît ar rezulta din datele înfăţişate pînă acum. Pe lîngă întrebarea pe care o ridică — în privinţa caracterului regional — prezenţa formei *scrisesei* în limba scrisă a unui năsăudean, am în vedere şi posibilitatea ca forma *cîntasi*, notată, izolat, în ALR II h. 2017 la Scărişoara, Alba (pct. 95), să reprezinte evoluţia aceluiaşi *-sei* > *-si* [9]; dificultatea o constituie aici notarea aceleiaşi forme *cîntasi* pentru persoana a 2-a plural, ceea ce e de natură să indice o anumită nesiguranţă a informatorului, explicabilă prin faptul că punctul respectiv se găseşte în zona de întrebuinţare a mai mult ca perfectului analitic [10]. Pe de altă parte, nu

[4] Remarcînd amănuntul „curios" că cele trei exemple înregistrate la Gib. I. Mihăescu sînt din acelaşi roman — în timp ce în alte scrieri ale autorului citat nu a „găsit astfel de forme" —, acad. Iorgu Iordan adaugă: „Curiozitatea creşte prin aceea că toate exemplele din acest roman [ca şi singurul de la alt autor — M. A.] aparţin conjug. IV" *(Limba română actuală*, ediţia a II-a, p. 142, nota).

[5] *„Năroji"*, în „Convorbiri literare" XLVI (1912), p. 1045.

[6] *Cercetări dialectale în Dolj*, în „Grai şi suflet" VII (1937), p. 237.

[7] *Die Mundart von Şerbăneşti-Tituleşti (Gerichtsbezirk Olt, Kreis Vedea)*, Jena şi Leipzig, 1936, p. 162—164. Asemenea forme lipsesc însă din studiul lui Mircea Tomescu, *Graiul din Olt*, în „Ethnos" II (1942—1943), fasc. 1—2, care afirmă, la p. 79, că „mai mult ca perfectul se întrebuinţează rar".

[8] Publicată în Addenda la Liviu Rebreanu, *Opere*, 5, Bucureşti, 1972, p. 384.

[9] E. Gamillscheg, *lucr. cit.*, p. 162, a notat în Tîmpeni, jud. Olt, forma de 2 sg. *fâkusi* „mit dem... Übergang von *iei* zu *i*".

[10] I. Pătruţ *(Referitor la evoluţia sistemului verbal românesc*, în *Fonetică şi dialectologie* VI, 1969) încadrează acest punct, alături de două puncte învecinate, 64 şi 105, într-o arie caracterizată prin întrebuinţarea ambelor tipuri de mai mult ca perfect: sintetic şi analitic (vezi harta de la p. 132); e de observat însă că, în hărţile din vol. al VII-lea al ALR II, numai în punctele 64 şi 105 s-au dat răspunsuri mixte, punîndu-se de obicei pe primul plan forma analitică (vezi h. 2017, 2018, 2019), în timp ce punctul 95 are constant forme sintetice.

trebuie neglijată eventualitatea ca asemenea forme să existe și în aria în care ancheta ALR a notat exclusiv un mai mult ca perfect analitic: dat fiind că mai mult ca perfectul sintetic al lui *a fi* a fost notat și în puncte (2, 27) care pentru verbe predicative ca *a cînta* și *a vedea* dăduseră numai forme analitice, e de regretat că ancheta s-a mulțumit cu forma de persoana 1 singular (h. 2166 *fusesem)*, obținînd numai întîmplător și formele altor persoane.

Cu toate acestea, datorită în primul rînd ALR, răspîndirea teritorială în limba contemporană a lui -[*se*]*i* = -[*se*]*și* se poate considera cunoscută, cel puțin în linii mari. În această privință ar fi de remarcat numai că bogata atestare a formei noastre în Oltenia face surprinzătoare absența acestui fenomen din inventarul particularităților graiului oltean, a cărui individualitate a fost dezbătută în ultimii ani[11]. De asemenea, e de reținut existența ariei, mai mici, moldovenești, care reprezintă un element de asemănare în plus[12] între o parte a graiurilor moldovenești și Oltenia.

Ceea ce nu se cunoaște, în stadiul actual al cercetărilor, este vechimea fenomenului, de care s-ar putea lega și explicația lui.

Acad. Iorgu Iordan afirmă în termeni categorici caracterul recent al fenomenului, vorbind de „această nouă desinență, care, deocamdată, are o existență mai mult virtuală"; în această ipoteză, problema se reduce la „înlocuirea lui -*și* prin -*i*", căreia, dealtfel, lingvistul citat îi dă o explicație teoretic inatacabilă, prin „paralelismul" cu imperfectul[13].

În legătură cu atestarea, probleme speciale pune prezența formei în -*sei* ca unică formă de persoana a 2-a singular a mai mult ca perfectului în unele gramatici din secolul trecut, anume în paradigmele expuse în 1840 de A. T. Laurian în *Tentamen criticum*[14]: *cantassei*, *tacussei*, *vendussei*, *audissei* (p. 114—115), *scrissessei*, *arsessei*, *trassessei*, *dissessei*, *cursessei*, *scossessei* (p. 139), *abussei* (p. 162), *fussei* și *sciussei* (p. 165) și de Aron Pumnul în gramatica sa din 1864[15]: *purtásei*, *toecúsei*, *copsései*, *venísei* (p. 53) etc. Dată fiind inserarea în aceleași lucrări a unor forme verbale inexistente în limba română, e greu de spus dacă autorii cunoșteau această formă ca reală în limbă (Laurian era originar de pe lîngă Sibiu, iar Pumnul de lîngă Făgăraș, regiune în care nu este atestată astăzi forma în -*sei*, dar care se învecinează cu aria oltenească de răspîndire compactă a acestei forme, găsindu-se la jumătatea distanței dintre cele două prelungiri din sudul Transilvaniei—punctele 833 și 182—ale ariei oltenești) sau dacă au construit-o din motive etimologiste. Cred că motivarea etimologică trebuie luată în con-

[11] Vezi Gr. Brâncuș, *Graiul din Oltenia*, în LR XI (1962), 3, p. 248—260, și Marin Petrișor, *Graiurile din Oltenia. Situația lor actuală*, în „Philologica" II (1972), p. 41—55.

[12] Vezi nota cu care a însoțit acad. Iorgu Iordan publicarea articolului lui I. D. Ionescu, *Însemnări despre graiul gorjean*, în „Buletinul Institutului de filologie română «Alexandru Philippide»" VII—VIII (1940—1941), p. 326: „Le public bucuros, atît pentru interesul pe care-l prezintă, considerate în ele înseși, cît și, mai ales, pentru că ele confirmă spusele lui A. Philippide, *Originea românilor* II, după care o bună parte a Olteniei merge, din punct de vedere lingvistic, cu graiurile moldovenești".

[13] *Limba română actuală*, ediția a II-a, p. 142—143.

[14] *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis vulgo valachicae* auctore A. Trebonio Lauriano, Viena, 1840. Autorul numește timpul respectiv „preterit perfect și mai mult ca perfect al modului conjunctiv".

[15] *Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen*, Viena, 1864. Mai mult ca perfectul e numit aici „die *zweite historische* (erzählende) *Zeit* der anzeigenden Art".

siderare chiar dacă admitem autenticitatea formei înregistrate, pentru că, în orice caz, ar rămîne de justificat preferința pentru această formă față de forma în *-seși* pe care o dau gramaticile anterioare (Eustatievici, Micu, Văcărescu, Eliade, Săulescu, Vida) și cele contemporane cu lucrarea lui Laurian (Golescu, Vaillant). Într-adevăr, forma în *-sei* poate fi confruntată mai ușor cu lat. *-sses* [16], în timp ce forma în *-seși* are nevoie de explicații speciale : în general, se admite că avem a face cu extinderea desinenței *-și* < *-sti* de la aceeași persoană a perfectului simplu[17], în favoarea căreia pledează și paralela directă cu engad. *-sęšt*[18] și diverse alte influențe exercitate de perfect asupra mai mult ca perfectului [19].

În lipsa unor atestări vechi (e de remarcat însă că nu prea există nici altfel de atestări vechi pentru această persoană a mai mult ca perfectului sintetic, în nici o formă [20]), se poate susține în principiu la fel de bine că forma în *-sei* este originară sau că ea e mai nouă, refăcută din *-seși*. În acest ultim caz însă, ar trebui să admitem o evoluție mult mai complicată, cu un fel de revenire la ceea ce putea da din capul locului lat. *-sses* (**-sei* > *-seși* > *-sei*) ; elementul care mi se pare mai greu de acceptat în această explicație ar fi pierderea influenței perfectului simplu — o dată exercitate în impunerea formei *-seși* — tocmai în aria în care acest timp și-a păstrat vitalitatea. De aceea consider că, pînă la probe materiale contrarii, este mai normal să interpretăm forma în *-sei* drept un arhaism morfologic, care s-ar situa alături de atîtea alte arhaisme ale graiului oltenesc [21], decît ca o inovație mai mult sau mai puțin recentă.

★

O formă de persoana a 2-a singular în *-sei* se întîlnește și la imperfect într-o paradigmă specifică unor graiuri bănățene și caracterizată prin influența mai mult ca perfectului : vezi forma *avi̯asăi*, semnalată în 1970,

[16] Fie că admitem transformarea fonetică a lui *-s* în *-i* la verbe și cîteva alte cuvinte ca *noi, voi, trei, poi-* (Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, Paris, 1890, I, p. 496), fie că apelăm la explicații prin analogie — pentru prezentul verbelor la analogia cu conjugarea a IV-a, la care *-ī* tematic a devenit desinență (vezi, în ultimul loc, Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 212—213, și Academia R.S. România, *Istoria limbii române*, II, București, 1969, p. 257) și pentru alte timpuri la analogia cu prezentul—, rom. *-i* pentru lat. *-s* are paralele puternice în sistemul formelor verbale (prezentul și imperfectul).

[17] Vezi Alf Lombard, *Le verbe roumain*, Lund, 1954, I, p. 248, și Academia R. S. România, *Istoria limbii române* II, p. 266. O explicație mai complicată : *-sses* > **-ș(i)* > *-seși* a fost propusă de Meyer-Lübke (*lucr. cit.*, II, p. 384—385) și acceptată de Al. Procopovici (în „Revista filologică'' II, 1928, p. 10) și de Al. Rosetti (*Istoria limbii române*, București, 1968, p. 154). Numai Karl G. Bottke (*Rumanian Imperfect, Perfect and Plusperfect Indicative*, în „Orbis'' IX (1960), nr. 1, p. 117—118) crede că lat. *cantavisses (cantasses)* a putut da direct *cîntaseș(i)*.

[18] Vezi Meyer-Lübke, *lucr. cit.*, II, p. 384.

[19] În primul rînd extinderea lui *-ră*(-) în română. Pentru italiană, vezi Gerhard Rohlfs, *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*, II, Torino, 1968, p. 303—304.

[20] Nici un exemplu de persoana a 2-a singular din sec. al XVI-lea la O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1914, p. 223—224, sau la Al. Rosetti, *lucr. cit.*, p. 548 ; de asemenea, nici un exemplu cu această persoană la Cristina Călărașu, *Observații asupra valorilor mai mult ca perfectului în limba română în secolele al XVI-lea — al XVIII-lea*, în SCL XXII (1971), 2, p. 175—183. Singurele exemple din limba veche date de Leca Morariu, *Morfologia verbului predicativ român*, în „Codrul Cosminului'' I (1924), p. 15, sînt amîndouă de la Dosoftei : *dedeaseși* și *(te) milostiviseși*.

[21] Vezi Teofil Teaha, *Aires lexicales conservatrices en Olténie (Eléments d'origine latine)*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, II, București, 1971, p. 317—322.

din Ciudanoviţa — Valea Caraşului, de Marin Petrişor [22], şi *cîntasăi̯*, notată în ALR II SN VII h. 2019 în pct. 29 (Secăşeni, Caraş). Nu am luat în seamă acest *-sei* (= *-i*) de la imperfect în discuţia de mai sus, deoarece el e pasibil şi de o explicaţie independentă de -[*se*]*i* = -[*se*]*şi* de la mai mult ca perfect, în sensul că *-i* poate reprezenta desinenţa formei iniţiale de imperfect, în care mai mult ca perfectul a intervenit exclusiv cu sufixul temporal.

De asemenea, o desinenţă regională *-i* în loc de *-şi* a fost notată în ALR şi la persoana a 2-a singular a perfectului simplu, uneori chiar în urma sufixului *-se-*, deci într-un segment identic cu cel discutat pentru mai mult ca perfect: vezi *cîntai* în pct. 172, 182, 353 şi 682 (h. 1977) şi *cîntarăi* în pct. 723 (h. 1977), *dădui* în pct. 682 şi 705 (h. 2203), *stătui* în pct. 349 (h. 2226), *văzui* în pct. 362 şi 674 (h. 1980), *făcui* în pct. 705 (h. 1986), *auzii* în pct. 182, 279 şi 362 (h. 1991), *omorîi* în pct. 182, 250, 784 şi 987 (h. 1994), *spusei* în pct. 182, 192, 362 şi 386 (h. 1988), *zisei* în pct. 362 (h. 1987) şi *fusei* în pct. 279 şi 574 (h. 2162). Din păcate, răspunsurile de acest tip nu inspiră încredere, dată fiind ezitarea informatorilor, legată în general de apartenenţa lor la o zonă în care perfectul simplu nu mai e un timp viu [23]. Totuşi, răspunsul cu *-i* pentru *-şi* la întrebări privind verbe diferite în unul şi acelaşi punct (182: *cîntai*, *spusei*, *auzii* şi, mai ales, *omorîi*, prin care se corectează răspunsul anterior *omorîşi*; 279: *auzii*, *fusăi*; 362: *văzui*, *zisei*, *spusei*, *auzii*; 682: *cîntai*, *dădui*; 705: *făcui*, *dădui*) poate interesa problema de ansamblu [24], reprezentînd un fel de experiment care demonstrează forţa desinenţei *-i* în sistemul general al formelor verbale de persoana a 2-a singular şi posibilitatea — teoretică — de extindere a ei şi în locul unui *-şi* originar, ca în explicaţia propusă de acad. Iorgu Iordan pentru -[*se*]*i* de la mai mult ca perfect [25].

Situaţia mai mult ca perfectului, cel puţin în Oltenia, diferă fundamental în privinţa vitalităţii de cea a perfectului simplu din punctele aduse în discuţie aici. Deşi în ansamblul limbii române mai mult ca perfectul nu este un timp des folosit în vorbire [26], iar cu referire la diverse graiuri

[22] *Graiul de la Ciudanoviţa (Valea Caraşului)*, în „Philologica" I (1970), p. 95.

[23] Necunoaşterea practică a acestui timp explică atît răspunsurile cu aceeaşi formă pentru toate persoanele (vezi *făcui* h. 1986/172, 349; *zisei* h. 1987/349; *fusei* h. 2162/574; *băui* h. 2236/349, 362) sau pentru unele foarte diferite între ele (2, 4, 6: *avui* h. 2172/334), cît şi confuzia cu formele de imperfect ale persoanei a 2-a singular în pct. 349 şi 353 (vezi *auḑắi̯* h. 1991, *omorắi̯* h. 1994 şi *avẹi̯* h. 2172).

[24] E interesant de observat, în această situaţie, şi felul cum se rezolvă uneori omonimia cu persoana 1 singular: a) prin diferenţierea sufixelor: 1 *-îi̯*/ 2 *-ắi̯* în pct. 349 şi 353 (h. 1991 *auzii* şi 1994 *omorîi*), 1 *-ui̯*/ 2 *-ẹi̯* în aceleaşi puncte (h. 2172 *avui*) sau 1 *-usăi̯*/ 2 *-osei̯* în pct. 574 (h. 2162 *fusei*); b) prin diferenţierea desinenţei: 1 *-i̯ᵘ*, cu păstrarea unei urme de *-u*/ 2 *-i̯* în pct. 279 (h. 2162 *fusei*) sau 1 *-m*/ 2 *-i̯* în pct. 362 (h. 1987 *zisei* şi 1988 *spusei*). Soluţia de tipul *spusắm*/*spusắi̯* reprezintă o treaptă mai înaltă de regularizare a formelor personale din sistemul timpurilor trecute, prin adoptarea şi a unei desinenţe caracteristice (*-m*) pentru persoana 1 singular.

[25] Vezi discuţia de mai sus, p. 489.

[26] Vezi Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967, p. 236.

există menţiuni asupra rarităţii sau chiar a inexistenţei lui ca timp [27], în Oltenia el este deosebit de viu, după cum ne-o dovedeşte frecvenţa mai mult ca perfectului sintetic în textele dialectale olteneşti. Ce e drept însă, textele olteneşti [28] atestă exclusiv persoana 1 şi a 3-a singular şi plural, fapt care ţine atît de natura textelor — cu puţin dialog —, cît şi de natura timpului în cauză, specific pentru naraţiuni ; aceasta explică şi raritatea atestărilor vechi ale persoanei a 2-a singular a mai mult ca perfectului de orice tip, şi împrejurarea că desinenţa regională pentru această persoană -[*se*]*i* = -[*se*]*şi* a rămas adesea neobservată.

În ipoteza întrebuinţării formei în -[*se*]*i* de către vorbitori ai limbii literare care nu aparţin unei zone cu mai mult ca perfectul sintetic viu (e posibil ca un astfel de exemplu să fie forma *scrisesei* de la Emil Rebreanu), explicaţia ei poate diferi de la caz la caz : desinenţa în discuţie poate fi preluată de la vorbitori la care funcţionează ca element regional, dar poate fi şi o formă construită analogic în condiţiile stăpînirii imperfecte a unei paradigme însuşite recent.

Iunie 1973

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

[27] Vezi, de exemplu, Grigore Rusu, *Glosar dialectal din comuna Şieu Măgheruş, raionul Bistriţa, reg. Cluj*, în *Materiale şi cercetări dialectale* I, 1960, p. 279 : „dintre timpurile trecute nu sînt cunoscute decît perf. compus şi imperfectul''.

[28] Vezi *Texte dialectale Oltenia* publicate sub redacţia lui Boris Cazacu de Cornelia Cohuţ, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Şuteu şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1967 : p. 27—28, 58, 78, 100—101, 142, 143, 156—157, 314—315, 320—322, 331—332, 346, 362—363, 422 etc.

WERNER BAHNER

ZUM WISSENSCHAFTSGESCHICHTLICHEN STELLENWERT VON ŞĂINEANUS RUMÄNISCHER SEMASIOLOGIE

In der Geschichte der rumänischen Sprachwissenschaft kommt L. Şăineanu (1859—1934) ein bedeutender Platz zu. Mit mehreren grundlegenden Arbeiten bereicherte er maßgeblich in den letzten zwei Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts das Studium der rumänischen Sprache und Folklore und schuf so wesentliche Grundlagen für die weitere Forschung. Einige Abhandlungen von ihm bilden selbst heute noch unentbehrliche Nachschlagewerke. Dies gilt insbesondere für seine dreibändige Studie *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române* (Bukarest, 1900), die der bekannte Klausenburger Philologe V. Bogrea als „biblia elementelor orientale din româneşte'' charakterisierte [1]. Auch seine *Istoria filologiei române* (Bukarest, 1892) bietet noch manch wertvollen Hinweis für die Beschäftigung mit dem Rumänischen in den vergangenen Jahrhunderten und für die wissenschaftlichen Anfänge der rumänischen Sprachwissenschaft, Volkskunde, Philologie im engeren Sinne des Wortes sowie Literaturwissenschaft.

Zu den wissenschaftlichen Werken, die heute aufgrund der gewonnenen methodologischen Einsichten und Prinzipien nur noch historischen Wert besitzen, doch vor 80 Jahren Pionierleistungen darstellten, gehört auf rumänistischem Gebiet ohne Zweifel Şăineanus Abhandlung *Încercare asupra semasiologiei limbei române* vom Jahre 1887. Es handelt sich um die erste rumänische Bedeutungslehre, die bis heute auch die einzige bleiben sollte. Nur für sehr wenige Sprachen existierten damals überhaupt derartige semasiologische Grundrisse. Damit leistete der noch junge Gelehrte einen bemerkenswerten Beitrag zu den sich gegen Ende des vergangenen Jahrhunderts in der sprachwissenschaftlichen Forschung abzeichnenden Anstrengungen, eine den Aspekt der semantischen Entwicklung systematisierende Bedeutungslehre zu begründen [2].

Die methodologischen Prinzipien und sprachtheoretischen Grundlagen, zu denen sich dabei Şăineanu bekannte, verweisen auf in der lateinischen Sprachwissenschaft des 19. Jahrhunderts entwickelte semasiologische Einteilungsprinzipien und auf noch mit der Romantik verknüpfte völkerpsychologische Konzeptionen. In neueren Publikationen wird jedoch darauf kaum mehr Bezug genommen. So schreibt D. Macrea in seiner Würdigung der wissenschaftlichen Verdienste Şăineanus: „Se-

[1] Vgl. „Dacoromania'' I (1920—1921), S. 272. Zitiert nach Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971, S. 260.

[2] Vgl. Heinz Kronasser, *Handbuch der Semasiologie*, Heidelberg, 1952, S. 29 ff.

mantica se găsea abia la începuturile ei. Singura călăuză de seamă în acest domeniu era atunci lucrarea lui Arsène Darmesteter, *La vie des mots étudiés dans leurs significations* (1883), pe care Lazăr Şăineanu a utilizat-o ca metodă şi concepţie" [3]. Die erwähnte Schrift Darmesteters erschien nicht 1883, sondern 1887 in Paris [4]. Şăineanu erhielt deshalb von ihr erst Kenntnis, als er seine Semasiologie der rumänischen Sprache bereits abgeschlossen hatte. Er konnte nur noch auf der letzten Seite seiner Abhandlung, wo er einige Zusätze und Berichtigungen anführte, auf Darmesteters Studie eingehen. Hierbei zitierte er aus Darmesteters Vorwort einen Satz und fügte dann die Bemerkung hinzu: ,,D. Darmesteter a ajuns în unele puncte la aceleaşi rezultate ca şi autorul acestei *Încercări*". Es war symptomatisch, daß er nur auf einige Übereinstimmungen aufmerksam machte, nicht aber ausdrücklich die gesamte Grundkonzeption der semantischen Abhandlung dieses französischen Gelehrten billigte. Außerdem sollte keinesfalls übersehen werden, daß es vor dem Erscheinen von Darmesteters Schrift über das Leben der Wörter eine Reihe von Abhandlungen über die Bedeutungsentwicklung gab, wenn sie auch auf anderen methodologischen und sprachtheoretischen Grundsätzen fußten. Şăineanu kannte sich als Schüler Hasdeus in dieser Hinsicht bestens aus und kam auf diese von ihm selbst angeführten Studien (vgl. Einleitung, § 2) in den einzelnen theoretischen Abschnitten immer wieder zurück.

Auch die von I. Coteanu vorgenommene wissenschaftsgeschichtliche Einordnung der rumänischen Semasiologie Şăineanus, die in der zusammen mit I. Dănăilă veröffentlichten *Introducere în lingvistica şi filologia românească* (Bukarest 1970), S. 119, vorliegt, bedarf gewisser Rektifizierungen. Beispielsweise folgert Coteanu: ,,*Semantica* sau *semasiologia*, ca ştiinţă a sensurilor cuvîntului, este considerată o descoperire a lui Michel Bréal. De fapt, despre sensul cuvîntului s-a vorbit din cele mai vechi timpuri. M. Bréal nu a făcut, la sfîrşitul secolului al XIX-lea, decît să ordoneze observaţiile anterioare şi, mai ales, să le raporteze la forma cuvîntului, schiţînd liniile generale ale evoluţiei semantice. Exact în acelaşi an, 1887, Lazăr Şăineanu pune problema în termeni foarte asemănători cu cei din studiul lui M. Bréal, independent de acesta". Zwar wird hier mit Recht unterstrichen, daß die Semantik nicht erst von M. Bréal geschaffen worden ist, doch hätten in diesem Zusammenhang unbedingt zwei weitere Punkte mit erwähnt werden müssen: Die Bedeutungslehre als eigenständigen linguistischen Wissenschaftsbereich stellte als erster Reisig in seinen 1839 in Leipzig erschienenen *Vorlesungen über die lateinische Sprachwissenschaft* heraus und prägte dafür den Namen Semasiologie. Şăineanu hält diese Tatsache in seiner Semasiologie der rumänischen Sprache auf Seite 8 ausdrücklich fest. Diese semasiologische Forschungsrichtung wurde von Reisigs Schüler F. Haase unter stärkerer sprachphilosophischer Orientierung fortgesetzt. Seine *Vorlesungen über die lateinische Sprachwissenschaft* (2 Bände) wurden postum in Leipzig 1874 bzw. 1880 veröffentlicht. Şăineanu bezieht sich darauf in seinen theo-

[3] *Studii de istorie a limbii şi a lingvisticii române*, Bucureşti, 1965, S. 134.

[4] Genau genommen handelt es sich hierbei um die 2. Auflage, da bereits im Oktober 1886 in London eine englische Ausgabe dieser Broschüre erschienen war.

retischen Erörterungen sowie auf weitere semasiologische Studien anderer Autoren, die bis 1885 erschienen waren. Außerdem ist zu beachten, daß Bréal nicht die Bedeutungslehre gegen Ende des vergangenen Jahrhunderts begründete, sondern hierfür in Frankreich als erster den Namen *Sémantique* einführte. Dies geschah allerdings bereits 1883 in dem Aufsatz *Les lois intellectuelles du langage* [5], auf den auch Şăineanu in seinen Zusätzen und Berichtigungen zur rumänischen Semasiologie hinweist. Bréals *Essai de Sémantique (science des significations)*, also sein Grundriß der Bedeutungslehre, erschien erst 1897 in Paris, so daß die von Coteanu für das Jahr 1887 angeführte Parallele zwischen den Werken von Şăineanu und Bréal nicht aufrechtzuerhalten ist.

Şăineanus Interesse für semasiologische Probleme erwuchs aus der Praxis seiner etymologischen Forschungen. Bestrebt, die verschiedenen etymologischen Schichten seiner Muttersprache zu erschließen, stand zunächst die Herkunft der Wörter im Mittelpunkt seiner forscherischen Bemühungen. Perpessicius wies nach [6], wie sehr der junge Şăineanu zu Beginn seiner Studien unter dem Eindruck des bedeutenden Folkloristen P. Ispirescu stand und mit Cihacs etymologischem Wörterbuch der rumänischen Sprache bestens vertraut war. Cihacs Wörterbuch bildete für den jungen Gelehrten immer wieder eine Quelle des Wissens und der Anregung. Zugleich zeigte es ihm jedoch in zunehmendem Maße, wo es dringend der Ergänzungen bedurfte. Sein Umgang mit Cihacs Wörterbuch legte ihm die Erkenntnis nahe, daß wirkliche etymologische Forschung nur auf der Basis einer umfassenden Wortgeschichte betrieben werden kann. Rückblickend auf seine wissenschaftlichen Anfänge konstatierte Şăineanu : „Cu opera lui Cihac am făcut cunoştinţă cîţiva ani după apariţia ei şi într-un timp cînd adunarea proprie a materialului popular era deja terminată. Totuşi, Dicţionarul etimologic daco-român (1879) a fost pentru mine o revelaţie şi, din cauza bogăţiei elementului comparativ, un obiect de continuă preocupare... Cihac prezentase mai mult starea actuală a limbii şi exclusese oarecum factorul istoric din domeniul ei. Primul pas de făcut era dar revendicarea elementului cultural din trecut şi restabilirea în drepturile sale a acestei părţi importante din viaţa istorică a naţiunii" [7].

Entscheidend für Şăineanus wissenschaftlichen Werdegang wurde dann insbesondere Hasdeu. Von diesem Universalgelehrten erhielt Şăineanu wesentliche sprachtheoretische Impulse. Wie Hasdeu selbst bemerkte, orientierte er seinen Schüler vor allem auf zwei Grundsätze : „1°. A studia fenomenele linguistice tot-d'a-una în legătură cu istoria ; 2°. A urmări tot-d'a-una fenomenele linguistice în circulaţiunea lor în graiu" [8].

Wie andere semasiologische Traktate bis in die Anfänge unseres Jahrhunderts hinein bezeugt auch Şăineanus Semasiologie der rumänischen Sprache die Grundschwächen der traditionellen Bedeutungs-

[5] Vgl. „Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques en France", 1883, S. 132 ff.

[6] „Lazăr Şăineanu şi folclorul", in *Menţiuni de istoriografie literară şi folclor (1948—1956)*, Bucureşti, 1957, S. 348 ff.

[7] Zitiert nach ebenda, S. 351 f.

[8] Vgl. Hasdeus Vorwort zu L. Şăineanu, *Istoria filologiei române*, Bucureşti, 1892.

lehre, so die eindimensionale Betrachtungsweise des Wortes, die rein äußerliche Anordnung der verschiedenen Kategorien des Bedeutungswandels wie Verengung und Erweiterung, Pejoration und Amelioration usw. Zwar herrscht auch bei Şăineanu die Tendenz vor, auf semantischem Gebiet Gesetzmäßigkeiten, „anumite legi şi afinităţi logice" (S. 8), in der Sprachentwicklung erkunden zu wollen, doch wird dabei viel zu wenig differenziert. Die zugrundegelegten Kriterien beziehen sich auf zu unterschiedliche Ebenen. Während im 1. Kapitel der Einfluß des religiösen und kulturellen Faktors, unter spezieller Einbeziehung des Lehnwortschatzes, auf die rumänische Bedeutungsentwicklung behandelt wird, ist das 2. Kapitel in erster Linie der Metaphorik, bei besonderer Betonung der nationalen Besonderheiten, vorbehalten. Und im 3. und 4. Kapitel liegen rein logische Einteilungsprinzipien zugrunde. Bedeutungsverengung bzw. Bedeutungserweiterung müssen als Oberbegriffe dienen. Dabei überschneiden sich ständig zwei Tendenzen. Einerseits wird das gesammelte reiche Wortmaterial einer Klassifizierung unterworfen, deren Ordnungsprinzipien aus der semasiologischen Fachliteratur bis 1885 entnommen sind. Andererseits tritt das Bestreben hervor, in der Bedeutungsentwicklung das sichtbar zu machen, was als charakteristischer nationaler Zug gedeutet werden könnte. Den Abschnitt über die Bedeutung der semasiologischen Studien leitet Şăineanu bezeichnenderweise wie folgt ein: „Limba e prima producţiune intelectuală a spiritului unui popor şi, în acelaşi timp, expresiunea sa cea mai perfectă. Totul poate ea înlocui: istoria, credinţele, tradiţiunile sale, căci toate acestea se fosilifică şi se oglindesc în limba sa. În cuvintele unei limbi se manifestă într-adevăr toate particularităţile etnice ale unui popor şi de aceea mijlocul cel mai eficace de a pătrunde în viaţa-i sufletească e a se adînci în limba sa" (S. 14).

Şăineanu verstand es, die etymologische Forschung zu einer umfassenden Wortgeschichte zu entwickeln. Indem er den altrumänischen Wortschatz des religiösen Schrifttums, der Chronisten, der Volksbücher sowie die mit der Sprache verknüpften Volkstraditionen auswertete, gelangen ihm wertvolle Skizzen zu wortgeschichtlichen Monographien, die unbeschadet ihrer semasiologischen Klassifizierung wertvolle Grundlagen für die weitere Entwicklung der rumänischen Lexikographie boten. Entgegen anderen semasiologischen Darstellungen des 19. Jahrhunderts stellte Şăineanu besonders den kulturgeschichtlichen Aspekt und die innere Verbindung von Volksbrauch und Sprachentwicklung heraus. Durch Parallelen aus anderen Sprachen war er überdies bemüht, einen größeren Verallgemeinerungsgrad seiner linguistischen Aussagen zu erreichen.

Es war sicherlich kein Zufall, daß sich Şăineanu als herausragender Schüler Hasdeus so intensiv der Semasiologie zuwandte. Gleich anderen Sprachwissenschaftlern seiner Zeit war er bestrebt, dem semantischen Faktor in den etymologischen Untersuchungen große Aufmerksamkeit zu schenken und damit gegen die junggrammatische Betrachtungsweise zu opponieren, bei der die bedingungslose Beachtung der sogenannten Lautgesetze als oberste Regel galt. Hasdeu hatte ihm nachdrücklich das Studium der modernen Sprachwissenschaft nahegelegt und ihm als bedeutendste Vertreter der damaligen Sprachwissenschaft Curtius und Ascoli

genannt [9]. Auch darin liegt ein wesentlicher Hinweis auf ein sprachtheoretisches Programm, das angesichts der in jenen Jahren geführten sprachtheoretischen Diskussionen einen ganz bestimmten Stellenwert besaß. Es war Stellung zu beziehen gegenüber den Bemühungen, die Sprachwissenschaft durch Anwendung naturwissenschaftlicher Grundsätze zu einer exakten Wissenschaft zu entwickeln [10]. In dieser Hinsicht hatte A. Schleicher mit seiner Schrift *Die Darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft* (Weimar, 1843), einen viel beachteten Vorstoß unternommen. Er betrachtete die Sprachen als Naturorganismen, stempelte die Sprachwissenschaft zur Naturwissenschaft und zog einen entschiedenen Trennungsstrich zwischen der Sprachwissenschaft und der Philologie als einer historischen Disziplin. Max Müller schloß sich dieser Orientierung an und verglich die sprachlichen Veränderungen mit physiologischen Prozessen. Die Junggrammatiker beanstandeten zwar, daß Schleicher und seine Schule dem physischen Teil der Sprache zu große Aufmerksamkeit schenkten, doch verstärkten sie zugleich die Bemühungen, den Begriff der objektiven Gesetzmäßigkeiten in der sprachlichen Entwicklung weiter voranzubringen. Osthoff äußerte daß die Lautgesetze der Sprache mit blinder Naturnotwendigkeit wirken. Und Leskien formulierte 1876, daß die Lautgesetze keine Ausnahme kennen.

Hasdeu wandte sich gegen die in der Linguistik durch Schleicher vollzogene Wendung zur Naturwissenschaft. Auch die bedingungslose Geltung der Lautgesetze, wie sie die Junggrammatiker forderten, erschien ihm als unhaltbares Postulat. Wenn Hasdeu gerade Curtius und Ascoli so hoch schätzte, dann deshalb, weil sie außer profundem Wissen eine damals moderne Sprachkonzeption vertraten, ohne rigoros junggrammatische Prinzipien zu verfechten. Curtius setzte sich für die Verknüpfung von Sprachwissenschaft und Philologie ein. Er wandte sich sowohl gegen den Absolutheitsanspruch der klassischen Philologie, deren Vertreter der historisch-vergleichenden Sprachwissenschaft vielfach mit Mißtrauen begegneten, als auch gegen die Überspannung des Erklärungsprinzips der Analogie durch die Junggrammatiker. Auch Ascoli war den Junggrammatikern gegenüber mißtrauisch, weil sie seines Erachtens zu viel Aufhebens von einigen richtigen wissenschaftlichen Grundsätzen machten und diese teilweise zu starr handhabten. Vor allem aber erwies sich Ascoli als ausgezeichneter Kenner der lebenden Dialekte, was seinen Sprachstudien besonderes Gewicht verlieh. Für Hasdeu war eine Sprache in erster Linie eine mit dem Geist des sie sprechenden Volkes unmittelbar verbundene gesellschaftliche Erscheinung. Im Anschluß an Steinthal plädierte er für die Einheit von Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, die er als „Vergleichende Philologie" begriff [11]. Auch Steinthal erhob gegen Schleicher, Max Müller und andere Linguisten dieser Richtung methodologische Einwände, so besonders in *Philologie. Geschichte und Psychologie in ihren gegenseitigen Beziehungen* (Berlin, 1864).

[9] Ebenda.

[10] Zu den folgenden Ausführungen vgl. insbesondere Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie, curente, metode*, Bucureşti, 1962, S. 19 ff.

[11] Vgl. *Cuvente den bătrâni*. Texte alese cu o introducere şi note de J. Byck, Bucureşti, 1937, S. 47.

In Frankreich erhoben sich ebenfalls namhafte kritische Stimmen gegen die biologisch-naturalistische Sprachkonzeption Schleichers, bei der der „Daseinskampf" Darwins auf die sprachliche Entwicklung übertragen wurde. Hierbei traten besonders G. Paris und M. Bréal hervor. Beide Forscher kritisierten z. B. Darmesteters Buch *La vie des mots étudiée dans leurs significations* (Paris, 1887), weil hier in der Anlage und in der sprachlichen Diktion eine biologistische Sprachkonzeption vorlag. G. Paris hob die innige Verbindung zwischen der Sprache und der geschichtlichen Entwicklung des Volkes hervor, das sie spricht [12]. M. Bréal betonte in seiner Besprechung der erwähnten Schrift Darmesteters nachdrücklich den gesellschaftlichen Faktor in der Sprachentwicklung [13]. Im Vorwort zu seinem *Essai de Sémantique* kam er noch einmal auf die biologistische sprachliche Diktion zurück, und unter Hinweis auf Darmesteter stellte er kritisch heraus : „L'abus des abstractions, l'abus des métaphores, tel a été, tel est encore le péril de nos études. Nous avons vu les langues traitées d'êtres vivants : on nous a dit que les mots naissaient, se livraient des combats, se propageaient et mouraient. Il n'y aurait aucun inconvénient à ces façons de parler s'il ne se trouvait des gens pour les prendre au sens littéral. Mais puisqu'il s'en trouve, il ne faut pas cesser de protester contre une terminologie qui, entre autres inconvénients, a le tort de nous dispenser de chercher les causes véritables" (S. 3).

Aus den bisherigen Ausführungen dürfte hervorgegangen sein, daß Şăineanus rumänische Semasiologie zu der Richtung in der Sprachwissenschaft der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts gehört, die bei allen zunehmenden Bestrebungen, größere wissenschaftliche Exaktheit zu erlangen, nicht die konsequente Orientierung auf naturwissenschaftliche Forschungsprinzipien mit vollzog und zwischen der Sprache und der Geschichte des Volkes, das diese Sprache spricht, stets einen untrennbaren Zusammenhang hergestellt wissen wollte. Deshalb besteht auch zwischen der Semasiologie Şăineanus und der Studie Darmesteters über das Leben der Wörter ein grundlegender sprachtheoretischer Unterschied, der nicht zuletzt in der Terminologie seinen Ausdruck findet. Auch in seiner 1890 publizierten Eröffnungsvorlesung *Linguistica contemporană sau școala neogramatică* hielt Şăineanu an seinen sprachtheoretischen Grundpositionen fest. Wie bereits D. Macrea hervorhob [14], begrüßte er zwar die von den Junggrammatikern gewiesenen forscherischen Perspektiven, insbesondere die intensive Zuwendung zum Studium der lebenden Dialekte, doch kritisierte er sowohl deren Überschätzung der Lautgesetze als auch deren Unterschätzung der syntaktischen und semantischen Aspekte in der Sprachentwicklung. Şăineanu bekannte sich ausdrücklich zu der auch von seinem Lehrer Hasdeu geteilten Sprachauffassung und den sich daraus für die Forschung ergebenden Konsequenzen.

Akademie der Wissenschaften der D D R
Berlin

[12] Vgl. *Mélanges linguistiques* (publiés par Mario Roques), Paris, 1909, S. 282 ff.

[13] Diese Besprechung wurde im Anhang zum *Essai de Sémantique* wieder abgedruckt, S. 305–339.

[14] *Op. cit.*, S. 135 f.

KURT BALDINGER

DIACHRONIE ET SYNCHRONIE. PLAIDOYER POUR LEUR ÉQUIVALENCE

On assiste actuellement à un mouvement international tendant à refouler les études diachroniques en faveur des études synchroniques, combiné avec un accent marqué mis sur les préoccupations d'ordre théorique et méthodologique. Si, il y a 60 ans, il a fallu défendre la synchronie contre la diachronie, aujourd'hui c'est l'inverse[1]. Deux questions se posent : I. les raisons historiques et actuelles de cette volte-face (qui les connaîtrait mieux que Iorgu Iordan? Son livre fondamental, *Introducere în studiul limbilor romanice* de 1932 a été traduit en anglais [1937], en allemand [1962] et en espagnol [1967]); II. les raisons théoriques et méthodologiques parlant en faveur de l'une ou de l'autre ou des deux manières d'aborder les problèmes linguistiques.

I. Raisons historiques

La linguistique scientifique est née, on le sait, avec le romantisme, surtout avec le romantisme allemand, au début du siècle passé. On s'est rendu compte que le latin *pater* et l'allemand *Vater* devaient remonter à une même source commune. On a commencé à comparer les différentes langues et on a découvert des rapports systématiques (non des rapports

[1] Voir, parmi les témoignages nombreux, l'article de Golo Mann, *Ohne Geschichte leben?* dans le journal allemand « Die Zeit » (13 octobre 1972). D'autre part, Agnia Desnickaja (vice-présidente de la Section Linguistique de l'Académie des Sciences de l'Union Soviétique) constate : « Unter den verschiedenen Aspekten der linguistischen Studien behält die historisch-vergleichende Methode auch zu unserer Zeit ihre Bedeutung, weil für das Verständnis der Bildungsgesetze der sprachlichen Systeme das Studium der Sprachgeschichte immer unumgänglich bleibt. Deswegen werden auch die Hauptideen von Franz Bopp, der als erster eine vergleichende Grammatik geschaffen hat, lebendig bleiben und werden sich mit dem Fortschreiten der historischen Sprachwissenschaft weiter entwickeln » (*Franz Bopp und die moderne Sprachwissenschaft*, dans « Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin », Ges.-Sprachw. Reihe XVIII (1969), p. 305–307 ; article paru en russe en 1966). À propos des notions de *synchronie* et d'*histoire*, voir aussi l'article de Gustav Ineichen, *Linguistische Diachronie und Geschichte*, dans « Orbis scientiarum » 2, 1972, p. 97–102 : « die wissenschaftliche Frage nach der Beschaffenheit eines gegebenen Systems in einem bestimmten Zustand [ist] eine vollkommen andere als die Frage nach der Art und Weise, wie dieses System in eben den Zustand gelangt ist. Genau diese an sich fundamentale Dichothomie ist für die historische Konzeption unhaltbar », p. 100 s. ; contrairement à Wartburg, l'auteur ne croit pas à l'interpénétration (*Ineinandergreifen*) de la synchronie et de la diachronie. Au sujet de notre article on peut consulter aussi Alberto Várvaro, *Storia della lingua: passato e prospettive di una categoria controversa*, dans RoPh XXVI (1972), p. 16–51, 509–531; V. aussi Pantelis Nikitopoulos, *Zur Synchronie und Diachronie: Argumente und Interpretationen*, Linguistische Berichte (LB-Papier Nr. 38), Braunschweig, 1973, 22 p. (distingue une méthode de diachronie comparative ou statique et une méthode de diachronie dynamique). A. J. Greimas, *Struktur und Geschichte*, Darmstadt, 1973, p. 421–434 [tiré à part du vol. *Der moderne Strukturbegriff;* original français: *Structure et histoire*, dans ,,Les Temps Modernes" 246, 1966, p. 815–827].

de systèmes). Ces rapports concernaient surtout les relations phonétiques (et morphologiques) et entraînaient le problème de leur diversification historique, c'est-à-dire de l'évolution phonétique. La linguistique comparative, qui avait déclenché ce mouvement, se trouvait ainsi au centre de la préoccupation méthodologique de la linguistique naissante. Sous son égide se sont développées les différentes philologies (tout d'abord la philologie des langues « modernes » faisant face à la philologie « classique », l'étude du latin et du grec ; les différentes branches de la philologie des langues modernes se sont séparées seulement vers la fin du XIXe s. — les livres anciens de la bibliothèque du « Romanisches Seminar » de l'Université de Heidelberg, par exemple, portent encore l'estampille « Germanisch-romanisches Seminar », la section angliciste y étant de même incluse). Les fils (ou les filles) de la linguistique comparative ont grandi, se sont émancipés et ont développé leur propre méthodologie, à tel point qu'ils ont oublié leur père (ou mère). La linguistique comparative *(Indogermanistik)* est devenue une branche philologique parmi le autres ; elle a complètement perdu sa fonction de foyer méthodologique. Sous ce rapport, sa place a été conquise par la linguistique générale, née à son tour des préoccupations méthodologiques des différentes branches philologiques (quelques « indoeuropéanistes » ont su se raccrocher à ce mouvement, mais c'est plutôt par exception). C'est ainsi qu'on assiste aujourd'hui, par exemple en Allemagne, à la création de nombreuses chaires de linguistique générale, souvent occupées par des professeurs formés comme romanistes, germanistes etc.[2] Revirement complet dû à l'évolution de la linguistique au et depuis le XIXe siècle, à laquelle il faut revenir un instant.

La préoccupation des différentes branches philologiques était tournée — forcément — vers l'évolution phonétique (et morphologique) des langues en question. Elles ont réussi à établir un système de règles, de « lois phonétiques » qui dépassait de loin les idées assez confuses et arbitraires des siècles précédents (voir par exemple l'étymologie du fr. *laquai* proposée par Ménage en 1694 : lt. *vernus* > **vernulus* > **vernulacus* > **vernulacaius* > **lacaius* > fr. *laquai*). Les « Lautgesetze » (lois phonétiques) devaient créer une base scientifique solide pour la linguistique d'après le modèle des « Naturgesetze » (lois naturelles) des sciences naturelles (voir la fameuse querelle autour de la « Ausnahmslosigkeit der Lautgesetze », l'applicabilité sans exception des lois phonétiques, autour de 1870). Cet ensemble de règles — leur validité a été relativisée plus tard et réduite à sa juste mesure — constitue le résultat le plus important de la linguistique du XIXe siècle. Elle a conduit, vers la fin du siècle, aux synthèses d'un Meyer-Lübke, concernant aussi bien l'ensemble des langues romanes que l'histoire de la langue française. Ce fut l'établissement d'une grammaire historique solide. Dans le cadre de cette évolution générale, la linguistique romane a toujours joué un rôle primordial (il n'y a qu'à rappeler les grands noms de Diez, Darmesteter, Meyer-Lübke, Gaston Paris, Paul Meyer, Tobler, Morf, Gilliéron, plus tard Wartburg, pour n'en mentionner que quelques-uns). Ceci est sans doute dû au fait

[2] La nomination, en 1969 à Heidelberg, d'un romaniste pour la chaire de linguistique générale — laissant vacante pour le moment la chaire traditionnelle indoeuropéaniste — a provoqué une résolution de protestation de la part de la Société européenne des indoeuropéanistes.

que la linguistique romane occupe une place privilégiée grâce à une documentation de 2000 ans, avec un point de départ particulièrement bien connu et étudié, le latin, tandis que la linguistique germanique (le gothique mis à part) voit apparaître les premiers documents seulement vers le VIIIe siècle (pour ne pas parler des langues, beaucoup plus nombreuses, qui ne connaissent pas de tradition écrite du tout et qui ont été exclues d'une orientation diachronique dès le début).

La grammaire historique élaborée par le XIXe siècle — nous avons souligné son importance capitale — était pourtant très unilatérale, dangereusement unilatérale. Non seulement elle était orientée surtout vers la phonétique/phonologie (mêlées sans distinction théorique) et la morphologie (avec quelques chapitres sur la formation des mots et quelques pages de syntaxe) mais surtout elle présentait les évolutions de façon isolée, sans les intégrer dans l'évolution de l'ensemble de la langue (elle atomisait les éléments sans voir ni envisager leurs relations). Cette vue limitait en même temps les possibilités de faire des rapprochements entre l'histoire d'une langue et l'histoire culturelle et politique du même domaine et excluait pratiquement une reconnaissance du côté fonctionnel de la langue en tant que système de communication.

Cette situation se transforma de façon révolutionnaire entre 1890 et 1920 [3]. Les motifs (convergeants) venaient de trois côtés : 1° de la lexicologie, y inclus la sémantique (citons Bréal et son lancement d'une sémantique systématique vers la fin du XIXe s. ; les premiers travaux onomasiologiques de Tappolet en 1895 et de Zauner en 1902, suivis du mouvement „Wörter und Sachen"), 2° de la géographie linguistique (l'ALF paru de 1902 à 1912 ; les premiers travaux lexicologiques déclanchés par lui à partir de 1905), 3° de la linguistique théorique et la philosophie du langage — surtout grâce à Saussure qui enseignait à Genève à partir de 1906 ; l'importance et l'influence de son Cours de linguistique générale, publié après sa mort par ses anciens élèves, ne peuvent guère être surestimées [4]. Les conséquences de ce revirement ont été graves. En voici les plus importantes :

a. Déplacement de l'intérêt du côté phonétique vers la lexicologie et la sémantique, provoqué et renforcé par les atlas linguistiques qui, à l'origine au moins, étaient orientés surtout vers la phonétique (on aurait bien aimé obtenir partout le même mot pour se documenter sur les différences locales de l'évolution phonétique et pour « découvrir » les « limites » dialectales ; mais, comme la question de l'enquêteur est forcément d'ordre onomasiologique, on a obtenu souvent, bien à contre-cœur, des mots différents dans les différentes régions, ce qui a provoqué en retour des travaux lexicologiques expliquant cette différenciation ; la géographie linguistique naissante réussit même à mettre en cause les règles les plus élémentaires de l'évolution phonétique établies au XIXe siècle — je rappelle la fameuse thèse

[3] Voir dans le même sens G. Mounin, *Historia de la lingüística*, Madrid, 1967 : « Es probable que los años 1876—1916 hayan constituido en la historia de nuestra disciplina uno de esos *turning points*, como los llama Whitney, probablemente tan considerable como el del « descubrimiento del sanscrito » entre 1786 y 1816 » (p. 229).

[4] Voir maintenant l'édition critique publiée par Rudolf Engler, *Ferdinand de Saussure, Cours de linguistique générale*, depuis 1967 en fascicules (Wiesbaden).

de Jud qui, en 1908, prétendait que, pour des raisons de géographie linguistique, le fr. *aune* ne représenterait pas le lt. *alnus*, mais un germ. **alira* bien qu'un tel étymon fît surgir bien des difficultés du côté phonétique [5]. Les travaux lexicologiques voyant le jour concernaient en général des microstructures soit sémasiologiques (l'évolution de tel mot avec ses différentes significations en galloroman ou dans les langues romanes), soit onomasiologiques (les dénominations de tel objet/concept..., souvent en rapport avec l'histoire culturelle ou l'histoire de la « chose »; v. aussi la revue « Wörter und Sachen »). Ces travaux n'abordaient que rarement les problèmes théoriques et méthodologiques des structures du lexique (Wartburg avec sa thèse de 1912 et Jaberg dans *Sprache als Äusserung und Sprache als Mitteilung* de 1917 faisaient plutôt exception). Leur orientation était, en général, d'ordre historique et géographique. Mais, malgré cette orientation de principe, de nouveaux problèmes théoriques de la structuration du lexique étaient (explicitement et implicitement) posés.

b. Déplacement de l'intérêt du côté diachronique vers le côté synchronique. La découverte de la langue en tant que système fonctionnel ouvrait de nouveaux horizons. De nombreux problèmes surgissaient, dont on n'avait guère soupçonné l'existence : problèmes de distinction du plan de la langue en tant que système virtuel et abstrait et du plan de la parole en tant que réalisation individuelle (d'où plus tard les problèmes des couches intermédiaires telles que la norme ou la Σ-parole), problèmes de structurations synchroniques de toutes sortes et à tous les niveaux (jusqu'aux hiérarchisations récentes de Heger [6] et de Rona), problèmes de fonctionnement de la langue en tant que système de communication à tous ses niveaux, problèmes de structures « profondes » et des structures « superficielles » (de première importance aussi bien pour le lexicologue travaillant avec des unités de rangs inférieurs que pour le syntacticien à la Chomsky travaillant au niveau de la phrase et pour le littéraire travaillant au macroniveau du texte), problèmes de la hiérarchie tout à fait différente concernant la distinction entre la langue objet et les différents méta-niveaux superposés *(le chat est un animal à quatre pattes et à quatre lettres)* etc. Problèmes passionnants qui avaient pour conséquence la nécessité de repenser nos « grammaires », héritage de la philologie « classique », à partir des structures actuelles et de redéfinir et regrouper les unités fonctionnelles. Il va sans dire que cette nouvelle orientation synchronique — la première phase opérant au niveau de la phonologie, c'est-à-dire sur le plan de la forme de l'expression, étant dépassée de loin — devait et devra avoir des répercussions profondes à la fois pour la recherche scientifique et pour l'enseignement pédagogique aux niveaux universitaire et scolaire.

c. Répercussions de ces déplacements d'intérêts et de leurs résultats sur le plan diachronique. L'orientation historique du XIXe s. ne reconnaissant pas la langue en tant que structure d'ensemble, isolait chaque évolution particulière. Elle était « atomisante », nous l'avons vu. Les nouvelles orientations de

[5] Voir en dernier lieu Th. Frings, « ERLE und AUNE », dans *Etymologica*, Festschrift W. v. Wartburg (Tübingen, 1958), p. 239—259 (solution de compromis), et Louis Remacle, *Remarques sur l'étymologie du fr. aune*, dans RLiR 36 (1972), p. 305—310 (retour à *alnus*).

[6] Klaus Heger, *Monem, Wort und Satz*, Tübingen, 1971.

la linguistique ouvraient également à celle-ci de nouveaux horizons. Elle se trouvait et se trouve devant la tâche énorme de réintégrer les éléments isolés dans une évolution d'ensemble, en cherchant en même temps à découvrir les rapports de cet ensemble ou de ses éléments structurés avec l'histoire culturelle, l'Histoire en général. La « idealistische Neuphilologie » (la néophilologie idéaliste) d'un Vossler annonçait ce mouvement dans les années 20. Même si pratiquement tous les exemples donnés par Vossler étaient faux ou insuffisants, ce mouvement contenait un principe à retenir, celui de la mise en relation de l'histoire de la langue et de l'histoire des hommes qui la parlent. W. von Wartburg dressait un tableau nouveau et passionnant de la formation des langues romanes comme conséquence de l'histoire des peuples qui ont vécu dans les différentes parties de la Romania. Les diphtongaisons du français devenaient le reflet du choc entre deux systèmes de prononciation etc. (les discussions continuent à ce sujet et le dossier est loin d'être clos). Les « structuralistes », il est vrai, hésitaient et hésitent à admettre des raisons « extérieures », préférant des raisons « intérieures » au système sans pouvoir nier le fait qu'un système abandonné à lui-même arriverait à un système équilibré qui n'aurait plus aucun motif interne de se modifier lui-même (de plus, Harald Weinrich, p. ex., qui décrit, dans ses *Phonologische Studien* de 1958, l'évolution du système phonologique roman dans une grande synthèse, ne peut motiver d'aucune façon pourquoi, dans telle région, le système a évolué dans telle direction [7]. Il n'y a, à mon avis, qu'une seule solution satisfaisante : c'est de combiner les méthodes historiques « traditionnelles » avec les principes et les résultats d'ordre « structuraliste » au sens le plus large du terme (c'est-à-dire en tenant compte de l'évolution de la langue en tant que système). Le but, Wartburg l'a formulé dès 1939 dans les *Mélanges Bally*, c'est de « suivre l'évolution du système linguistique à travers le temps » (« die Fahrt des sprachlichen Struktursystems durch die Zeit zu verfolgen »)[8]. Lui-même en a donné une première ébauche, devenue célèbre, l'*Évolution et structure de la langue française* (1934, dixième édition, 1971). Le titre même évoque les deux aspects diachronique (évolution) et synchronique (structure).

Si, d'une part, le fossé entre « traditionnalistes » et « structuralistes » tend à se refermer, il y a, d'autre part, des mouvements récents, datant des années 50 et 60, qui sont orientés du côté de la méthodologie synchronique. Je pense surtout à la grammaire générative de Chomsky et de ses élèves aux États Unis (avec une large répercussion en Europe) et à certains théoriciens européens tels que Pottier en France ou Heger en Allemagne. Ces mouvements récents — et je suis loin de nier leur utilité : ils ont ouvert de nouvelles perspectives méthodologiques concernant surtout le domaine de la syntaxe et le domaine de la sémantique et ils ont apporté de nouvelles exigences de rigueur théorique — ont sans doute contribué à une nouvelle orientation vers la synchronie. Mais ces mouvements ne sont pas du tout antihistoriques. Il va sans dire que de nouvelles méthodes d'analyse linguistique concernent toujours l'analyse synchroni-

[7] Voir à ce sujet mes objections dans *Phonologie und traditionelle Sprachwissenschaft. Zu Weinrichs phonologischen Studien*, ZRPh LXXIV (1958), p. 440—480.

[8] Réimprimé dans W. von Wartburg, *Von Sprache und Mensch ; gesammelte Aufsätze*, Berne, 1956, p. 3—18.

que [9]; se pose ensuite le problème de leur application dans le domaine de la diachronie (rappelons la constitution de la phonologie synchronique en 1928; dès 1931 Jakobson demandait son application en diachronie).

Non, la raison majeure de la tendance manifeste à faire pencher la balance du côté de la synchronie (de la langue actuelle) vient des exigences pratiques de l'enseignement universitaire. Les universités sont envahies, depuis une vingtaine d'années, par un nombre toujours croissant d'étudiants aspirant, dans la grande majorité, à passer le plus rapidement possible des examens qui leur donnent le droit d'enseigner dans les lycées. Les étudiants, perdus dans la foule des salles bondées et le plus souvent sans contact direct avec leurs professeurs, demandent de plus en plus un enseignement purement « utilitaire », des connaissances « pratiques » qui leur servent directement dans l'enseignement pour lequel ils se préparent. Ils rejoignent, sans le vouloir, la tendance des ministères — épouvantés devant le problème de garantir la formation d'un nombre toujours croissant d'étudiants dans des délais raisonnables — à canaliser les études par des plans d'études de plus en plus précis, réglementés et limités. Rien de plus naturel que de ne retenir que les cours d'une utilité pratique immédiate. L'utilité pratique de la synchronie est évidente, celle de la diachronie l'est beaucoup moins (à quoi me servira l'ancien français que je n'enseignerai jamais? À quoi me servira l'histoire de la phonétique, de la morphologie, de la syntaxe puisque je n'enseignerai pas la grammaire historique? À quoi me servira le latin puisque je ne relirai plus jamais Cicéron? À quoi, finalement, me servira toute l'histoire puisque je suis tourné vers l'avenir?). Seulement, on ne se rend pas compte qu'avec une telle attitude on fera de l'Université une école purement professionnelle. Si les générations de nos pères et de nos grands-pères recevaient une formation unilatérale diachronique en apprenant l'ancien français et, dans le meilleur des cas, une méthodologie concernant l'évolution diachronique, on risque actuellement de tomber dans l'extrême contraire, de donner un enseignement concernant l'état actuel de la langue française avec, dans le meilleur des cas, une méthodologie concernant l'analyse et le fonctionnement synchroniques, en négligeant tous les facteurs tendant à modifier ce système qui, pourtant, se trouve en évolution continuelle. On est en train de passer du « devenir » à l'« être » sans se rendre compte que la langue est un « être en perpétuel devenir ».

II. Raisons synchroniques

On tend à négliger trop souvent, en effet, le caractère complexe de la synchronie. La joie de la découverte du fait que la langue est un système de communication et que ses éléments n'ont un sens que par rapport

[9] Voir maintenant Hans-Heinrich Lieb, *Sprachstadium und Sprachsystem*, Stuttgart, 1970, et le compte-rendu détaillé de Klaus Heger dans la ZRPh LXXXVII (1971), p. 550—560. Lieb se propose, dans son excellent livre, de donner une base théorique à la notion d'*état de langue*. Au lieu de postuler la détermination du système linguistique pour l'intégrer ensuite dans une langue historique, il choisit comme point de départ une langue historique située *en temps et lieu*, ce qui est impossible sans tenir compte des locuteurs qui, eux aussi, sont situés temporellement et géographiquement. Cette position facilite la réintégration de la synchronie dans la diachronie.

aux autres éléments, nous a amenés à étudier uniquement le mécanisme de la communication, le fonctionnement des rouages de la machine qui garantit l'intercompréhension. Mais la métaphore est maladroite : la langue n'est pas une machine. Le mécanisme de la machine est organisé de façon statique : celui de la langue est dynamique et se modifie continuellement. Une linguistique fonctionnelle qui ne tient compte que du côté statique analyse uniquement ce qui g a r a n t i t l'intercompréhension ; elle néglige ce qui la m e n a c e. Chaque innovation, si menue soit-elle, menace l'intercompréhension parce qu'elle présuppose chez l'interlocuteur une interprétation non codifiée. L'action créatrice du locuteur, dans la plupart des cas inconsciente, fait appel à l'interprétation créatrice de l'auditeur, généralement inconsciente elle-aussi. Une linguistique fonctionnelle tenant compte des innovations non codifiées — ce serait tout d'abord une linguistique de la parole — est à peine amorcée. Elle permettrait une compréhension plus approfondie de la s y n c h r o n i e e n é v o l u t i o n.

Mais même en faisant abstraction du « devenir perpétuel », la synchronie présente deux faces : il faut distinguer la s y n c h r o n i e s y n c h r o n i q u e qui pose des problèmes de fonctionnement et la s y n c h r o n i e d i a c h r o n i q u e qui pose des problèmes de provenance des éléments fonctionnants. (Ajoutons en passant que ces deux manières d'envisager la synchronie peuvent être à la fois descriptives et explicatives). La langue, en effet, n'est pas seulement un système de communication qui fonctionne à un moment donné ; elle est en même temps un système en tant que résultat de l'histoire. La diachronie nous enseigne que le changement d'un système ou sous-système linguistique se fait et se poursuit partiellement, graduellement et non totalement (d'un moment à l'autre). Ceci veut dire que toutes les synchronies à travers l'histoire nous présentent des systèmes mixtes contenant à la fois des éléments très anciens et des éléments très récents. Dans le domaine du lexique, cette situation est des plus évidentes. Même le lexique le plus courant se compose d'éléments d'origines très diverses : quelques-uns remontent jusqu'aux époques préromaines, d'autres sont des innovations récentes. Dans le domaine morphologique, le français présente actuellement un mélange de deux systèmes ; un système de postdétermination, hérité du latin classique, à côté d'un système de prédétermination plus récent, qui est en train de s'imposer de plus en plus [10] (lt. *cantas* > fr. [*tüšãt*], mais *cantabas* > fr. [*tüšãtẹ*] avec prédétermination pour la personne mais postdétermination pour marquer le temps de l'imparfait ; *la-maison — les-maisons* uniquement prédéterminé dans le code oral, mais *le bœuf — les bœufs* avec post- et prédétermination etc.). Dans le domaine de la phonologie, un système à 6 ouvertures est en concurrence avec un système à 5 ouvertures par la confusion de *é*- fermé et de *è*- ouvert), etc. La synchronie synchronique peut décrire ces systèmes hybrides et expliquer leur fonctionnement (bien des fois elle ne peut que constater l'existence d'éléments figés qui ne s'intègrent pas dans des systèmes fonctionnants) ; mais seule la synchronie diachronique peut distinguer entre des éléments anciens

[10] V. notre article *Post- und Prädeterminierung im Französischen*, dans *Mélanges Wartburg* I(1968), p. 87—106.

et des éléments récents ; elle seule peut nous en donner une explication historique. Et comme la synchronie actuelle contient des éléments de toutes les époques précédentes, il ne suffit pas de limiter la diachronie à l'époque moderne. En synchronie diachronique l'époque de la romanisation ou l'époque de l'ancien français sont aussi proches de nous que le XVIIe siècle. Le système linguistique est un système qui présente en synchronie des éléments diachroniques de toutes les époques.

Les deux synchronies sont inséparables et consubstantielles — tout comme le signe linguistique composé d'une forme du contenu et d'une forme de l'expression. Elles conditionnent deux méthodes d'approche répondant à des questions différentes : la synchronie synchronique répond aux questions : comment se compose le système linguistique ? Comment est-ce qu'il fonctionne ? Pourquoi est-ce qu'il fonctionne ? La synchronie diachronique répond aux questions : quels sont les éléments anciens et quels sont les éléments récents en synchronie ? D'où proviennent ces éléments ? Pourquoi en proviennent-ils ?

Toutes ces questions sont légitimes. Les premières concernent le comment et le pourquoi synchronique du fonctionnement, les secondes la provenance et le pourquoi diachronique de ces mêmes éléments. Les réponses à ces deux groupes de questions ne peuvent être données que par des méthodes appropriées, distinctes et complémentaires. Parmi les libertés de l'homme il y a la liberté de renoncer à des questions. On peut renoncer au premier groupe — ce qu'a fait dans une large mesure le XIXe siècle. On peut renoncer au deuxième — ce qui correspond à une tendance actuelle. Seulement, le XIXe siècle, occupé à établir des méthodes diachroniques, n'a pas connu la synchronie et ses méthodes. Pour notre part en 1973, nous connaissons les deux approches et les deux méthodes, et si nous renonçons à la diachronie, nous renonçons à donner des réponses à des questions légitimes et toujours présentes, celles qui concernent la provenance et l'histoire de notre patrimoine linguistique, aussi bien en diachronie qu'en synchronie diachronique. Nous sommes libres de renoncer à toute une dimension. Seulement il faut être conscient qu'il s'agit d'un appauvrissement volontaire. Le XIXe siècle s'est voué à la diachronie parce qu'il ne connaissait pas encore la synchronie et ses méthodes.

Si à notre tour, nous nous limitons à la synchronie synchronique, en renonçant à la diachronie, nous n'avons pas d'excuse.

Heidelberg

GR. BRÂNCUŞ

ORIGINEA STRUCTURII NUMERALULUI ROMÂNESC

1. Procedeul de formare prin adiţiune a numeralului românesc de la 11 la 19 după structura *unus super decem* a fost atribuit de către cei mai mulţi cercetători influenţei slave [1]. Tipul v.sl. *jedinŭ na desęte, dŭva na desęte* etc. ar fi fost calchiat în română : *unsprezece, doisprezece* etc., cu aceeaşi topică a elementelor componente, legate printr-o prepoziţie cu valoare identică : *spre* „pe, peste" (< lat. *super)* are acelaşi sens cu *na*.

2. După părerea noastră, numeralul de tipul *unsprezece* a fost moştenit ca atare din latina balcanică *(unus super decem)*, unde a luat naştere ca un calc al unei construcţii similare din substantivul autohton. În favoarea acestei teze se pot aduce mai multe dovezi.

2.1. Structura identică a acestui numeral în albaneză, limbă în care influenţa slavă, privind domeniul numeralului, e şi mai greu de dovedit decît în română. Alb. *njëmbëdhjetë, dymbëdhjetë* etc. corespund perfect cu rom. *unsprezece, doisprezece* etc. Indo-europeniştii consideră procedeul în albaneză ca fiind autohton [2] şi exprimînd una din concordanţele albano-balto-slave [3]. În cercul acestor limbi indo-europene pot fi atrase armeana şi prusiana veche [4].

2.2. În dialectul aromân, *spre* nu apare ca prepoziţie lexical independentă, ci numai în componenţa acestui numeral : *unsprădzatse, doisprădzatse* [5] etc. Aceasta dovedeşte că în româna comună, de dinainte de influenţa slavă, *spre* se găsea deja în componenţa numeralului. E de la sine înţeles că, în asemenea caz, trebuie admis că în latina dunăreană apăruse sintagma *unus super decem* ca un calc al unei construcţii similare din substrat.

[1] Cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 304 ; Eugen Seidel, *Elemente sintactice slave în limba română*, Bucureşti, 1958, p. 138 : ar fi vorba de un calc sintactic după slavă.

[2] Cf. H. Barić, *Hŷmje në historin e gjuhës shqipe* (=Introducere în istoria limbii albaneze), Prishtinë, 1955, p. 67.

[3] Cf. N. Jokl, *Marrëdhëniet e afërisë të shqipes me gjuhët e tjera indoevropiane* (=Relaţiile de apropiere dintre albaneză şi celelalte limbi indo-europene), în „Studime filologjike", 1967, 3, Tirana, p. 124 (studiu postum, tipărit mai întîi de H. Kronasser, în „Die Sprache" IX (1963) 2).

[4] Cf. V. Pisani, în „Saggi di linguistica storica", Torino, 1959, p. 106.

[5] Th. Capidan, *Aromânii*, 1932, p. 402—403 ; Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. Contribuţii gramaticale*, Bucureşti, 1965, p. 116 : „Funcţiile prepoziţionale îndeplinite de dr. *spre* sînt exercitate în aromână şi meglenită de *stră, st(r)i*, probabil descendent din lat. *extra*". Cele cîteva contexte cu *spri* „vers ; du coté de ; après" din T. Papahagi, DDA, s.v., aparţin textelor poetice culte.

2.3. Româna comună a moştenit din latină pe *viginti* (păstrat în aromână : *γingiţ)*, prin care, probabil, a fost tradusă unitatea de bază a unui presupus sistem vigesimal autohton. Acest sistem de numărare există în albaneză (azi e împletit cu cel decimal) : *njëzet*, *dyzet*, *trezet*, *katrëzet* [6].

După cum se ştie, aromâna a extins şi de la 21 la 29 procedeul de numărare prin adiţiune, cu ajutorul prepoziţiei *super* (ar. *spră)* : *unspră-γingiţ*, *doisprăγingiţ* etc. I. Coteanu a arătat că *γingiţ* era la fel de neanalizabil pentru vorbitori ca şi *dzaţe* [7], ceea ce a permis extinderea analogică a procedeului.

Se pune însă întrebarea de ce albaneza, care, ca şi aromâna, posedă un termen special pentru numărul „douăzeci", nu a dezvoltat procedeul şi de la 21 la 29. Răspunsul este acesta : alb. *zet* „viginti" nu există izolat, aşa cum există *dhjetë* „zece", ci numai precedat de un determinant cantitativ [8] : *njëzet*, *dyzet* etc.

Arom. *γingiţ* [9], dimpotrivă, se comportă ca *dzaţe* (din seria 11—19), deci niciodată nu e însoţit de numeralul *un*. Prin absenţa acestei determinări a arom. *γingiţ* trebuie explicată extinderea procedeului de numărare cu *spră* de la 21 la 29 [10].

2.4. Influenţa idiomului autohton asupra latinei dunărene a fost de un tip special şi cu efecte caracteristice. Fără să ne angajăm într-o cercetare teoretică privind acţiunea substratului în evoluţia unei limbi, arătăm că, în cazul românei, se poate observa o anumită concordanţă între faptele gramaticale atribuite substratului şi unele tendinţe ale latinei vulgare tîrzii extinsă în regiunea Balcanilor. Cu alte cuvinte, constatăm că analitismul latinei vulgare (orientale) concordă cu caracterul analitic al elementelor gramaticale presupuse autohtone. Bineînţeles nu toate faptele nelatine din gramatica românei comune concordă cu tendinţa spre construcţii analitice a latinei tîrzii, dar toate sînt rezultatul fixării, sub influenţă autohtonă, a unor tipuri de structură a căror preferinţă începuse încă din latină. Am putea spune, ca observaţie generală, că, în interferenţa cu idiomul autohton, latina dunăreană a fost afectată de influenţa acestuia în laturile slabe, periferice, ale sistemului ei gramatical. S-au menţinut intacte în română opoziţiile stabile, tari, din sistemul latin, acelea care nu au fost atinse de procesul evoluţiei sunetelor finale sau al reamenajărilor structurale. În schimb, opoziţiile care ajunseseră slab marcate faţă de sistemul iniţial au fost, unele dintre ele, întărite sau refăcute prin

[6] Numărarea vigesimală e cunsocută în celtă, în bască, în gotica din Crimeea, azi în daneză, în franceză şi provensală, cf. Jokl, *op. cit.*, p. 124.

[7] I. Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână (româna comună)*, Bucureşti, 1969, p. 155—157, unde se susţine şi ideea că *viginti* era cunoscut în întreaga română comună.

[8] Cf. Çabej, în „Studime filologjike", 1968, 3, p. 96—97.

[9] Lat. *viginti*, care, la origine, însemna probabil „deux dizaines", deci era un cuvînt compus, încetase foarte de timpuriu de a mai fi analizabil. Cf. Bréal-Bailly, *Dictionnaire étymologique latin*, Paris, 1885, p. 438.

[10] Totuşi, I. Coteanu, *În legătură cu structura numeralului românesc*, în LR XVIII (1969), 2, p. 137, crede că seria de numerale aromâneşti de la 21 la 29 s-a creat în perioada în care „modelul slav era absent", cînd încetase contactul dintre aromâni şi slavi. Trebuie obiectat însă că acest contact nu a încetat nici astăzi, deci nici prezenţa, nici absenţa modelului slav nu pot explica nimic.

interferenţă cu sistemul lingvistic autohton, dar în concordanţă chiar cu tendinţele care duseseră la slăbirea lor în latină.

Tendinţa spre analitism a latinei vulgare a cuprins şi sistemul de numerale. Există multe exemple de numerale de la 11 la 19 în care elementele componente sînt analizabile, în sensul că sînt legate printr-o conjuncţie *et, ac* şi cu ambele posibilităţi topice: *decem et octo, decem et novem, septem et decem, septem ac decem, tres et decem, octo et decem* etc.[11]. Deci construcţia: *unitate + element de relaţie + decem* apare deja în latină ca expresie a unui procedeu analitic. Sub influenţa substratului[12], construcţia s-a generalizat în romanica balcanică (un calc de structură în deplin acord cu o tendinţă internă), devenind o caracteristică a numeralului cardinal din româna comună.

3. Numeralul românesc prezintă şi alte paralelisme cu albaneza. În româna populară şi familiară este cunoscut procedeul folosirii conjuncţiei *şi* între elementele unui numeral compus: *o sută şi doisprezece, o mie şi una, o mie şi două sute*[13]. În limba literară actuală legătura prin *şi* se face numai între zeci şi unitate: *douăzeci şi unu, treizeci şi şapte*. În albaneză, conjuncţia *e* „şi" apare în mod regulat după fiecare element component: *njëzet e dy* „douăzeci şi doi", *një qint e tre* „o sută şi trei", *dy mijë e një qint e katrë* „două mii şi o sută şi patru", *një mijë e nënt qint e shtatëdhjetë e tre* „o mie şi nouă sute şi şaptezeci şi trei".

Dacă atribuim acest procedeu substratului, trebuie arătat însă că el era folosit şi în latina vulgară, în sensul că legătura dintre zeci şi unităţi sau sute şi zeci se făcea nu numai prin juxtapunere, ci şi printr-o conjuncţie *et, ac, atque*.

3.1. Substantivele numerale *sută* şi *mie* (alb. *qint, mijë)* sînt folosite, în ambele limbi, cu un adjectiv cantitativ proclitic: *o sută, o mie*, alb. *një qint, një mijë*[14], fapt neîntîlnit în limbile romanice apusene (comp. fr. *cent, mille*, it. *cento, mille)*.

Cele două substantive păstrează adjectivul cantitativ proclitic şi cînd se găsesc în construcţiile numeralului ordinal: *al o sutălea, al o mielea*, alb. *i një qindëtë, i një mijëtë*.

În albaneză e întrebuinţat în acelaşi fel şi *zet* „viginti", unitatea de bază a sistemului vigesimal: *njëzet* „une vingtaine".

3.2. În privinţa numeralului ordinal, atribuim acţiunii substratului crearea formei latineşti balcanice **antaneus*, din care se explică rom. *întîi*. Densusianu[15] a relevat paralelismul cu albaneza: prep. *para* „înainte" stă la baza numeralului *(i) parë* „întîi", după cum din lat. *ante* s-a derivat

[11] H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, Bucureşti, 1960, p. 130; Veikko Väänänen, *Introduzione al latino volgare* (în traducere italiană), Bologna, 1971, p. 209; *Istoria limbii române*, I, Bucureşti, 1965, p. 162.

[12] Explicaţia prin substrat a procedeului de numărare discutat a fost acceptată şi în *Istoria limbii române*, II (capitolul *Influenţa autohtonă*, redactat de C. Poghirc), Bucureşti, 1969, p. 325.

[13] În aromână: *tsintsi ńil'i şă tsintsi sute şă optu di ańi*, în *Cod. Dim.*, ap. Capidan *Aromânii*, p. 404.

[14] Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultates*, Paris, 1930, p. 130.

[15] În „Romania" XXX, p. 113–115; de asemenea, vezi *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 296.

**antaneus*. Adăugăm că rom. *întîi* şi alb. *(i) parë* se folosesc, deopotrivă, adjectival şi adverbial.

4. Raportarea la albaneză se poate face şi în legătură cu procedeul numărării prin înmulţire a zecilor : *treizeci*, *patruzeci* etc., alb. *tridhjetë*, *katrëdhjetë* etc. Deosebirea constă în aceea că rom. *zece* e la plural, pe cînd alb. *dhjetë* la singular. Această deosebire apare consecvent şi la numărarea sutelor şi a miilor : *două sute*, *două mii* (cu pluralul), alb. *dy qint*, *dy mijë* (cu singularul). Albaneza utilizează singularul şi în numărarea de tip vigesimal : *njëzet*, *dyzet* etc. Dar, şi din acest punct de vedere, româna se apropie mai mult de albaneză decît de slavă, pentru că, aşa cum a arătat de curînd Gh. Bolocan [16], modelul slav prezintă, faţă de cel românesc, importante şi numeroase deosebiri paradigmatice.

Cu albaneza, româna are în comun structura simplă şi uniformă a acestor categorii de numerale, adică acelaşi tip de structură la toate cazurile de numărare prin înmulţire (zeci, sute, mii).

Iunie 1973

Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, Edgar Quinet 5–7

[16] Gh. Bolocan, *Observaţii asupra originii numeralelor româneşti*, în LR XVIII (1969), 2, p. 133.

I. COTEANU

V. DR. *pre* > DR. *pe*

Ne propunem să arătăm cum s-a petrecut trecerea v. dr. *pre* la actuala prepoziţie dacoromânească *pe*.

Etimologia v. dr. *pre* este considerată în mod unanim lat. *per*. Din punct de vedere formal însă, lat. *per* nu avea motive să sufere o metateză, pe care nici o limbă romanică nu o cunoaşte, cf. it. *per*, sp. *por*, fr. *par*, prov. *per*, cat. *per*. Cu toate acestea, s-a acceptat modificarea din limba română ca ceva de la sine înţeles, poate fiindcă prepoziţiile, ca şi alte instrumente gramaticale, au uneori un tratament fonetic deosebit de cel al cuvintelor cu sens deplin. Se ştie, de exemplu, că *ille* devenind articol a luat diverse înfăţişări în limbile romanice.

Există însă un argument foarte puternic în favoarea faptului că lat. *per* nu a devenit *pre* în româna veche printr-o simplă metateză. Este vorba despre apariţia lui *spre* cu una dintre valorile actuale ale lui *pe*, aceea de s u p r a p u n e r e, cf. : „să domnească *pre* peştii măriei [...] şi *spre* toţi viermii ce se trag *pre* pămînt''. *Palia de la Orăştie*, 14/20 (ed. Viorica Pamfil) ; „domniţi *pre* pasările ceriului şi a tot fierilor ce se leagănă *spre* pămînt'', id. 15/1, cf. „Blagoslovit Dumnezeu ce-au vărsa[t] dulceaţa sa *spre* preuţii săi''. *Liturghierul* lui Coresi, 2^v/15 (ed. Al. Mareş).

Prepoziţia *spre* < lat. *super* a suferit metateza, dar avem de a face cu un cuvînt bisilabic, pe de o parte, iar pe de alta, în latină, adverbul corespondent era *supra*, cf. şi *infra*. Este deci mai mult decît plauzibil ca, sub influenţa lui *supra*, sprijinit eventual de *contra* > dr. *cătră*, *către*, *super* să se fi încadrat într-o serie în care, alături de *contra*, figurau şi *inter*, *intro*, *intra*, deci adverbele să-şi fi impus forma lor prepoziţiilor, căci şi *inter* a trecut în dacoromână la *într-* (*între*). Ar fi vorba aşadar despre o adaptare, ale cărei raţiuni de sistematizare le avem în următoarele simetrii :

in	contra	super
în	cătră	*spră
între	către	spre

De aici presupunem că s-a luat modelul pentru *per* > *pre*, sub efectul contaminării semantice indiscutabile între *per* şi *super*, *supra*, căci altfel nu se înţelege cum a ajuns *per* să exprime ideea de suprapunere, inexistentă la prepoziţia *per* din celelalte limbi romanice, unde contaminarea s-a produs cu *pro* (REW 6396).

Dacoromâna veche atestă în numeroase cazuri o utilizare activă a lui *pre* în compunere, cf. *prin*, *printru*, *printre* şi *pentru*, astăzi clar deosebite. În secolul al XVI-lea şi chiar mai tîrziu, *printru* şi *pentru* nu au însă zone sintactice bine diferenţiate ; *pentru*, de exemplu, înseamnă, *printr-*

în : „Calea cea călcată iaste inimile oamenilor prin care trec și se petrec gîndurile ca neşte valuri de mare, carile întră și (i)es cum ar îmbla *pentr-o* chervăsărie mulţime de oameni..." Varlaam, Cazania (ed. Byck), p. 276. În ALR, I, 302/772 (material necartografiat), găsim : „Nu iese *pentru* („printre"!) oameni că-i e ruşine". În limbajul bisericesc se menţin formule ca „Mijloceşte, cea plină de dar, *pentru* rugăciunile tale şi ceare sufletelor noastre mulţime de îndurări" (Mineiul, 1776, p. 201), cu *pentru* folosit clar cu înţelesul lui *prin*, cf. şi : „Eu sînt vînătorul aceluia drac. *Pentru mene* (= prin mine) goneşte Domnul pre acela drac". Gaster, *Crestomaţia*, I, 6/20.

Compunerea lui *pre* cu *în (pre în, pren)*, cu *întru (pre întru)* fiind frecventă şi, după cum am văzut, pasibilă de confuzii formale, am considerat că numai din asemenea situaţii s-a putut produce disimilarea lui *pre* în *pe*. În prepoziţii ca *pre(î)ntru*, *pre(î)ntre* existau toate condiţiile ca primul *r* să dispară, regula generală a limbii române fiind, după cum se ştie, disimilarea regresivă. Aşa a apărut, mai întîi în compuse, *pe* în loc de *pre*. Ulterior, prin izolare, datorată faptului că sentimentul compunerii unor prepoziţii ca *printru* şi *printre* nu se pierduse, *pe* şi *pre (pri)* au fost echivalate fonetic.

Din textele dacoromâneşti vechi rezultă că numai către sfîrşitul secolului al XVII-lea, *pentru* s-a despărţit de *printru* şi s-a specializat din punct de vedere semantic. Paralel, s-a produs şi distincţia fonetică dintre *pre* şi *pe*.

În concluzie, în forma *pe*, prepoziţia lat. *per* conţine un întreg proces de evoluţie, ale cărui etape principale am încercat să le schiţăm aici

Iunie 1973

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

JIŘÍ FELIX

CATEGORIA PERSOANEI ȘI EXPRIMAREA EI ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

1. Comparînd cuvinte ca *intru* × *intri* × *intrăm* × *intrați* × *intră* sau *însumi* × *însuți* × *înșine* × *înșivă* × *însuși*/*înșiși*, constatăm că ele prezintă deosebiri de persoană, adică de dependență de vorbitor (pers. I sg.), ascultător (pers. a II-a sg.), vorbitor + altcineva (pers. I pl.), ascultător + altcineva (cu excepția vorbitorului; pers. a II-a pl.) sau cineva care nu participă la discuție (pers. a III-a sg., pl.). Altfel spus, este vorba de exprimarea dependenței de cuvintele *eu* × *tu*, *dumneata* × *noi* × *voi*, *dumneavoastră* × *socru*, *casă*, *bilet*, *socri*, *case*, *bilete* etc. sau substitutele acestora din urmă (de ex. *el*, *ea*, *acesta*, *aceasta*, *ei*, *ele*, *aceștia*, *acestea* etc.) [1].

În timp ce raportul dintre *eu* și *noi*, respectiv dintre *tu*, *dumneata* și *voi*, *dumneavoastră*, nu e numai numeric [2], diferența dintre *socru*, *el* și *socri*, *ei* etc. constă exclusiv în opoziția de număr (o persoană [3] care nu ia parte la discuție × mai multe persoane care nu iau parte la discuție). În felul lor, cuvintele *eu*, *tu*, *dumneata* pot fi considerate singularia tantum, iar *noi*, *voi*, *dumneavoastră*, pluralia tantum [4]. *Socru* și *socri*, *el* și *ei* sînt forme ale acelorași cuvinte [5].

2.1. Opozițiile de persoană se exprimă concomitent cu cele de număr [6]:
persoana I sg.: $\theta \sim u \sim \underset{\frown}{u} \sim m \sim \underset{\frown}{i} \sim o\underset{\frown}{i} \sim ș \sim m\underset{\frown}{i}$ (de ex.: *adun-θ*;

[1] Vezi, de ex., Iorgu Iordan, în *Limba română contemporană*, p. 243. Tot aici (p. 376 și urm.) se discută problema schimbării de ordin stilistic a persoanei. Pentru pronumele de politețe trimitem la A. Niculescu, *Notes sur la structure de l'expression pronominale de la politesse*, CLTA I, 1962, p. 179—183. Purtători ai persoanei sînt și temele cuvintelor *meu* (pers. I sg.), *tău*, *dumitale* (pers. a II-a sg.), *nostru* (pers. I pl.), *vostru*, *dumneavoastră* (pers. a II-a pl.), *său*, *lui*, *dînsului*, *dumnealui*, *dumisale* (pers. a III-a sg.), *lor*, *dumnealor* (pers. a III-a pl.). Conform terminologiei lui L. Hjelmslev (*La nature du pronom*, TCLC XII², p. 194), persoana este „absorbită" de aceste teme („morfeme convertite").

[2] Vezi V. Skalička, *Typ češtiny*, Praga, 1951, p. 74—75; A. Erhart, *Základy obecné jazykovědy*, Praga, 1969, p. 108—109; H. A. Gleason, *Introduction à la linguistique*, Paris, 1969, p. 184: „je ne me souviens pas d'avoir jamais entendu 'we' employé spontanément et sans préparation comme pluriel de 'I.' "; Al. Graur și col., *Tratat de lingvistică generală*, 1971, p. 463: „*noi* nu înseamnă niciodată *eu* + *eu* + *eu*..., iar *voi*, în mod obișnuit, nu înseamnă *tu* + *tu* + *tu* ...".

[3] Prin persoană se înțeleg atît ființe, cît și obiecte.

[4] De comparat: *iarbă* × *ierburi*, *mătase* × *mătăsuri*.

[5] De comparat: *(o) casă* × *(unei) case*.

[6] După S. Stati, *Note asupra sensurilor gramaticale*, în *Omagiu lui Al. Rosetti*, p. 868, „la verb, 'pluralul' e un sens relațional, exprimat prin morfemul de acord verbal".

intr-u; continu-u̯; aduna-m; aduna-i̯; v-oi̯; a-ș; însu-mi̯)

(În scris: *adun, intru, continuu, adunam, adunai, voi, aș, însumi)*;

persoana a II-a sg.: *i̯* ~ *i* ~ *θ* ~ *și̯* ~ *ă* ~ *u̯ă* ~ *e* ~ *e̯* ~ *i̯e* ~ *o* ~ *ei̯*~ *ți̯* ~ *a* ~ *u̯a* ~ *e̯a* ~ *î* (de ex.: *adun-i̯; intr-i; închei-θ; aduna-și̯; adun-ă!; continu-u̯ă!; închei-e!; cer-e(-o)!; scri-i̯e!; vin-o!; v-ei̯; însu-ți̯; intr-a!* [7]*; continu-u̯a* [7]*; păr-e̯a!* [7]*; cobor-î!* [7])

(În scris: *aduni, intri, închei, adunași, adună!, continuă!, încheie!, cere-o!, scrie!, vino!, vei, însuți, intra!, continua!, părea!, cobori!)*;

persoana I pl.: *m* ~ *răm*[8] ~ *om* ~ *ne* (de ex.: *adună-m; aduna-răm; v-om; înși-ne)*

(În scris: *adunăm, adunarăm, vom, înșine)*;

persoana a II-a pl.: *ți̯*~*ți*~*răți̯*[8]~*eți̯*~*vă* (de ex.: *aduna-ți̯; aduna-ți(-l)!; aduna-răți̯; v-eți̯; înși-vă)*

(În scris: *adunați, adunați-l!, adunarăți, veți, înșivă)*;

persoana a III-a: *ă* ~ *u̯ă* ~ *e* ~ *r* ~ *ă/u̯* ~ *e/u̯* ~ *e/u* ~ *i̯e/u̯* ~ *θ/u̯* ~ *θ/ră* ~ *e/θ* ~ *a/or* (de ex.: *adun-ă; continu-u̯ă; închei-e; a-r; st-ă/sta-u̯; ar-e/a-u̯; umpl-e/umpl-u; scri-i̯e/scri-u̯; aduna-θ/aduna-u̯; a-dunase-θ/adunase-ră; rup-e/rup-θ; v-a/v-or)*

(În scris: *adună, continuă, încheie, ar, stă, stau, are, au, umple, umplu, scrie, scriu, aduna, adunau, adunase, adunaseră, rupe, rup, va, vor)*.

Rezultă că, în limba română contemporană, dependența de una dintre cele cinci persoane este redată cu ajutorul a 44 de segmente (alomorfe gramaticale).

Observații. Diferențierea facultativă a formelor *o-θ* × *o-r* (de ex., *o să intre* × *or să intre), însă-și* × *înse-le* [9] nu privește persoana, ci numărul. Într-un singur caz formele de pers. a III-a se deosebesc numai prin variația temei lor: *vrea-θ* × *vor-θ* (în scris: *vrea, vor)*. Cîteodată opoziția de număr la pers. a III-a este suprimată; de ex., *adun-ă, închei-e, a-r* (în scris: *adună, încheie, ar* [*intra*]).

2.2. Ocurența dubletelor și a tripletelor în cadrul aceleiași paradigme.

Persoana a II-a sg. capătă uneori o dublă exprimare [10]:

a) cele două alomorfe se află în distribuție complementară [11] (apariția unuia sau altuia este determinată heterosintagmatic, adică dinafara cuvîntului):

[7] În contextul „nu ...".

[8] Avînd în vedere că raportul dintre persoana I sg. (a II-a sg.) și persoana I pl. (a II-a pl.) nu e de natură exclusiv numerică, precum și faptul că persoana apare de cele mai multe ori amalgamată cu numărul, nu socotim necesară disocierea elementelor *răm* și *răți* în *ră* (marca pluralului) și *m, ți*.

[9] Pentru forma *însele* (admisă de GA), vezi și Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 379, care aduce argumente pledînd împotriva acestui „uz... destul de răspîndit".

[10] Vezi Al. Graur, *Note asupra persoanei a II-a sg. a imperativului în românește*, SCL XII (1961), 2, p. 159—161); același, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 221.

[11] Comp., de ex., P. Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 34 și urm.

intr-ă!	× *nu intr-a!*	*tač-θ!*	× *nu tăč-a!*
sta-i̯!	*nu st-a!*	*fi-i̯!*	*nu fi-θ!*
continu-u̯ă!	*nu continu-u̯a!*	*merǧ-θ!*	*nu merg-e!*
ia-θ!	*nu lu-u̯a!*	*vorbeşt-e!*	*nu vorb-i!*
închei-e!	*nu închei-a!*	*coboar-ă!*	*nu cobor-î!*
a-i̯!	*nu av-e̯a!*	*fuǧ-θ!*	*nu fug-i!*
scad-e!	*nu scăd-e̯a!*	*ofer-ă!*	*nu ofer-i!*
bea-θ!	*nu b-e̯a!* [12]	*hotărăşt-e!*	*nu hotăr-î!*

(În scris: *intră!, nu intra!, stai!, nu sta!, continuă!, nu continua!, ia!, nu lua!, încheie!, nu încheia!, ai!, nu avea!, scade!, nu scădea!, bea!, nu bea!, taci!, nu tăcea!, fii!, nu fi!, mergi!, nu merge!, vorbeşte!, nu vorbi!, coboară!, nu coborî!, fugi!, nu fugi!, oferă!, nu oferi!, hotărăşte!, nu hotărî!*)

vez-i̯!	× *vez-i(-l)!*	*plînǧ-θ!*	× *plîng-e(-l)!*
cer-e!	*cer-e̯(-o)!*	*adorm-i̯!*	*adoarm-e(-l)!*
treč-θ?	*trec-e(-l)!*	*sui-θ!*	*sui-e(-te)!*
ajunǧ-θ!	*ajung-e(-l)!*		

(În scris; *vezi!, vezi-l!, cere!, cere-o!, treci!, trece-l!, ajungi!, ajunge-l!, plîngi!, plînge-l!, adormi!, adoarme-l;, sui; suie-te;*)

b) cele două alomorfe se găsesc în raport de variaţie liberă; de ex.:

ard-e!	// *arz-i̯!*	*rag-e!*	// *raǧ-θ!*
fierb-e!	*fierb-i̯!*	*recurg-e?*	*recurǧ-θ!*
pătrund-e!	*pătrunz-i̯!*	*ghiceşt-e!*	*ghič-θ!* [13]
parcurg-e!	*parcurǧ-θ!*	*zboar-ă!*	*zbor-i̯!* [14]

(În scris: *arde! arzi!, fierbe!, fierbi!, pătrunde!, pătrunzi!, parcurge!, parcurgi!, rage!, ragi!, recurge!, recurgi!, ghiceşte!, ghici!, zboară!, zbori!*)

Persoana a II-a sg. apare sub trei aspecte (condiţionate heterosintagmatic); de ex.:

minţ-i̯! × *mint-e(-l)!* × *nu minţ-i!* [15]

(În scris: *minţi!, minte-l!, nu minţi!*)

Persoana a II-a pl. are o dublă exprimare condiţionată heterosintagmatic; de ex.:

trece-ţi̯! × *trece-ţi(-l)!*
vorbi-ţi̯! *vorbi-ţi(-le)!*

(În scris: *treceţi!, treceţi-l!, vorbiţi!, vorbiţi-le!*)

2.3. Unele opoziţii de persoană se neutralizează [16]; de pildă:

pers. I sg. = pers. I pl. *intra-m*, *cerea-m*, *vorbea-m*

[12] Această segmentare e analogă cu a formelor *ia-θ!* × *nu lu-u̯a!*, *tač-θ!* × *nu tăč-a!* *merǧ-θ!* × *nu merg-e!*

[13] Formă învechită.

[14] Vezi Al. Graur, *Tendinţele...*, p. 220: „*zbori*... e rar alături de *zboară*".

[15] Comp. şi: *rîz-i̯!* × *rîz-i(-i)!* // *rîd-e(-i)!*

[16] Adică, rămîn nemarcate (nediferenţiate formal). Comp., de ex., Sorin Stati, *Omonimia în sistemul morfologic*, în PLG, II, p. 130—131.

pers. I sg. = pers. a II-a sg.	*închei-θ* *șovăi-θ* *aduna-i̯*[17]
pers. I sg. = pers. III-a pl.[18]	*cer-θ* *vorbesc-θ* *umpl-u*
pers. a II-a sg. = pers. a III-a sg[18]	*adun-ă*[19] *cer-e*[19]

(În scris: *intram, ceream, vorbeam, închei, șovăi, adunai, cer, vorbesc, umplu, adună, cere*)

3.1. Vom încheia succinta noastră descriere comparînd datele obținute cu situația categoriei persoanei din limbile italiană, spaniolă și cehă.

Inventarul alomorfelor de persoană:

pers. I sg.

în italiană: *o ~ i ~ i̯ ~ a ~ si* (de ex.: *parl-o, parl-i, fini-i̯, cred-a, parlas-si)*

în spaniolă: *o ~ oy ~ θ* (de ex.: *habl-o, est-oy, hablaba-θ)*

în cehă: *u ~ m ~ i ~ ch* (de ex.: *nes-u, mluví-m, kupuj-i, by-ch)*

pers. a II-a sg.

în italiană: *i ~ sti ~ a ~ ai̯ ~ si ~ are ~ ar ~ ere ~ er ~ ire ~ ir* (de ex.: *parl-i, parla-sti, parl-a!, parler-ai̯, parlas-si, non parl-are!, non parl-ar-mi!, non cred-ere!, non cred-er-lo!, non apr-ire!, non apr-ir-le!)*

în spaniolă: *s ~ ste ~ θ* (de ex.: *habla-s, habla-ste, habla-θ!)*

în cehă: *š ~ s ~ θ ~ i* (de ex.: *nese-š, by-s, nes-θ!, mysl-i!)*

pers. I pl.

în italiană: *mo ~ amo ~ mmo ~ emo ~ simo* (de ex.: *parlia-mo, credev-amo, parlere-mmo, parler-emo, parlas-simo)*

în spaniolă: *mos* (de ex.: *habla-mos)*

în cehă: *me ~ chom* (de ex.: *nese-me, by-chom)*

pers. a II-a pl.

în italiană: *te ~ ate ~ ste ~ ete* (de ex.: *parla-te, parlav-ate, parla-ste, parler-ete)*

în spaniolă: *i̯s ~ s ~ stei̯s ~ d* (de ex.: *hablá-is, viví-s, habla-stei̯s, habla-d!)*

în cehă: *te ~ ste* (de ex.: *nese-te, by-ste)*

pers. a III-a pl.:

în italiană: *a/ano ~ a/anno ~ e/eno ~ e/ero ~ i/ino ~ bbe/bbero ~ se/sero ~ θ/rono* (de ex.: *parlav-a/parlav-ano, parler-à//parler-anno, cred-e/cred-ono, credett-e/credett-ero,*

[17] Intervine diferența de timp: perfectul simplu × imperfectul.

[18] E vorba de omonime parțiale. Comp. M. Avram, *Mijloace morfologice de diferențiere lexicală în limba română*, în SCL X (1958), 3, p. 317 și urm.

[19] Facem abstracție de deosebirea de intonație: *adună!* × *(el) adună, cere!* × *(el) cere.*

parl-i/parl-ino, parlere-bbe/parlere-bbero, parlas-se/ parlas-sero, finì-θ/finì-rono)
în spaniolă : *θ/n* ~ *θ/ron* ~ *o/eron* (de ex. : *habla-θ/habla-n, habló-θ/habla-ron, comi-ó/comi-eron)*
în cehă : *θ* ~ *θ/ou* ~ *θ/jí* (de ex. : *mluví-θ, nese-θ/nes-ou, dělá-θ/ děla-jí)*

În tabloul de mai jos prezentăm numărul de alomorfe pe limbi şi persoane :

	pers. I sg.	a II-a sg.	I pl.	a II-a pl.	a III-a	în total
româna	8	16	4	5	11	44
italiana	5	11	5	4	14	39
spaniola	3	3	1	4	4	15
ceha	4	4	2	2	3	15

Notă. Spre deosebire de italiană şi spaniolă, în română şi în cehă opoziţia de număr la pers. a III-a apare, uneori, neutralizată. Comp., de ex., rom. *adună*, ceh. *mluví* × it. *parla/parlano*, sp. *habla/hablan.*

3.2. Ocurenţa dubletelor şi a tripletelor în cadrul aceleiaşi paradigme :

pers. I sg. :
în cehă poate apărea sub două aspecte aflate în raport de variaţie liberă (vorbit × pretenţios) ; de ex. : *maž-u//maž-i*

pers. a II-a sg. :
în italiană capătă o triplă exprimare (condiţionată heterosintagmatic) ; de ex. : *parl-a!* × *non parl-are!* × *non parl-ar-mi!*
în cehă prezintă uneori două variante libere ; de ex. : *pojist'-i!// pojist'-θ!*

pers. a III-a pl.:
în italiană dispune, cîteodată, de două variante libere ; de ex. : *credett-ero//crede-rono* [20]
în cehă, la fel ; de ex. : *maž-oi//maž-í.*

Rezumăm ocurenţa dubletelor şi a tripletelor în următorul tablou comparativ :

	pers. I sg.	a II-a sg.	I pl.	a II-a pl.	a III-a pl.
româna		+		+	
italiana		+			+
spaniola					
ceha	+	+			+

[20] Comp., de ex., M. Cârstea, *Gramatica limbii italiene*, 1971, p. 171.

3.3. Neutralizarea unor opoziții de persoană:

în italiană: pers. I sg. = pers. a II-a sg.: *parlas-si*
pers. I sg. = pers. a II-a sg. = pers. a III-a sg.[21]: *parl-i*

în spaniolă: pers. I sg. = pers. a III-a sg.[22]: *hablaría-θ*, *hable-θ*, *hablara-θ*

În rezumat:

persoana	I sg.	a II-a sg.	I pl.	a II-a pl.	a III-a sg.	a III-a pl.
I sg.		rom., it.	rom.		it., sp.	rom.
a II-a sg.					rom.	

Facultatea de litere
Catedra de limbi romanice
Praga

[21] Ținînd seama de perechea *parl-i/parl-ino*, între persoanele I sg., a II-a sg. și a III-a există o omonimie parțială.

[22] Existența perechilor *hablaría-θ/hablaría-n*, *hable-θ/hable-n*, *hablara-θ/hablara-n* arată că cele două persoane sînt numai parțial omonime.

I. FISCHER

GRIGORE ALEXANDRESCU TRADUCĂTOR. PROBLEME LINGVISTICE

Menţiunea limitativă din subtitlu este destinată circumscrierii precise a obiectului rîndurilor de mai jos : vom elimina din discuţie problemele legate de emiterea unor judecăţi de valoare asupra calităţii traducerilor, a talentului traducătorului, a cunoştinţelor sale de limba franceză etc. Scopul nostru este exclusiv istoric : folosindu-ne de datele oferite de trei traduceri efectuate de Gr. Alexandrescu în decurs de un deceniu (povestirea *Eliezer şi Neftali* de Florian, apărută în 1832, şi tragediile lui Voltaire *Alzira* şi *Meropa*, apărute în 1835 şi, respectiv, 1847 — redactarea acesteia din urmă este însă mai veche, din 1841 —) [1], ne propunem să obţinem informaţii cu privire la stadiul de evoluţie atins de limba română literară, la posibilităţile ei de a transpune originalul francez. Este vorba, deci, de determinarea, pentru perioada 1832—1842, perioadă care coincide cu apariţia literaturii române moderne, a corespondenţelor lexicale, sintactice sau stilistice dintre cele două limbi. În parte, aceste corespondenţe ilustrează apropierile şi diferenţele de structură, fiind, astfel, de domeniul studiilor tipologice. În mare măsură însă ele sînt rezultatul unui efort colectiv (şi nu rareori conştient [2]) de constituire a unui instrument lingvistic capabil nu numai să transpună un text francez, ci şi să servească la elaborarea unor opere literare originale, avînd ca model şi, uneori, ca sursă de inspiraţie literatura franceză. Limba română se afla, la începutul secolului al XIX-lea, în situaţia de a t r e b u i să exprime ceea ce limba franceză p u t e a exprima, iar faptul acesta a contribuit în mod esenţial la procesul de „reromanizare" a limbii române [3].

[1] Folosim următoarele abrevieri :

A = *Alzira sau Americanii.* Tragedie în cinci acte, tradusă de D. Gıg. Alexandrescul. Bucureşti, în Tipografia lui Eliad, 1835.

E = *Eliezer şi Neftali.* Poemă tradusă din Florian de Gr. Alexandrescu. Bucureşti, 1832, în Tipografia lui Eliad.

M = *Meropa.* Tragedie în cinci acte de la Voltaire, tradusă de Gr. Alexandrescu. Bucureşti, 1847, Tipografia lui C. A. Rosetti şi Winterhalder.

Textele sînt cele din volumul al II-lea al *Operelor* lui Gr. Alexandrescu, în pregătire pentru Editura Minerva. Ediţia nefiind încă paginată, trimiterile se fac, pentru tragedii, la numărul versului ; pentru *Eliezer şi Neftali,* renunţăm la indicaţii precise.

[2] Cf. W. Bahner, *Das Sprach- und Geschichtsbewustsein in der rumänischen Literatur von 1780—1880*, Berlin, 1967, în special p. 59—100.

[3] O analogie istorică este oferită de limba latină, a cărei literatură se dezvoltă sub influenţa modelului grec (primele opere sînt, în majoritate, traduceri sau adaptări din greceşte). Or, întregul proces de perfecţionare a limbii latine literare şi de constituire a normelor, mai ales în domeniul exprimării gîndirii abstracte şi în cel al poeziei, este un proces de „elenizare", în sensul tinderii spre echivalenţe, pe cît posibil biunivoce, între mijloacele de expresie ale celor două limbi. Bibliografia problemei este imensă ; cităm aici, fiindcă urmăreşte scopuri asemănătoare cu ale noastre, foarte importanta teză a lui R. Poncelet, *Cicéron traducteur de*

Traducerile pun, de aceea, la dispoziţie criterii obiective şi verificabile pentru surprinderea diferitelor etape ale procesului amintit mai sus, deoarece permit raportarea permanentă la un plan de referinţă bine definit, textul original. Cunoscînd i n t e n ţ i i l e traducătorului, putem judeca mai clar m i j l o a c e l e care i-au stat la dispoziţie spre a le realiza [4]. Confruntarea sistematică cu modelul permite astfel scoaterea la lumină a unor fapte care pot rămînea neobservate în studierea unui text izolat, a unei opere originale.

S-ar putea pune întrebarea dacă limba traducerilor nu oferă o imagine deformată a limbii literare, ştiută fiind inferioritatea calitativă a traducerilor faţă de operele originale ale aceluiaşi scriitor. Cazul diferenţelor dintre prefaţa lui Pleşoianu la o versiune din Marmontel (*Aneta şi Luben*, 1829) şi textul propriu-zis al acesteia este prea bine cunoscut spre a mai fi necesară analiza lui, iar Grigore Alexandrescu nu face nici el excepţie de la această regulă. Stîngăcia versiunii celor două tragedii contrastează net cu arta *Epistolelor* şi a *Fabulelor*, ca să nu mai amintim de deosebirile dintre proza nuvelei *Eliezer şi Neftali* şi cea a *Memorialului*, dar mai ales a corespondenţei. Din punctul de vedere al realizării estetice (al planului „vorbirii", altfel spus), întrebarea şi obiecţia cuprinsă în ea sînt justificate. Din cel al fixării normelor însă (al planului „limbii" [5]), stîngăciile însele sînt semnificative, deoarece demonstrează, pentru un anumit moment istoric, lacunele sistemului lingvistic studiat. În timp ce, în elaborarea unei opere originale, autorul dispune de mijloace mai largi de alegere şi poate ocoli dificultăţile, în cazul traducerilor posibilităţile de alegere sînt restrînse de obligativitatea transmiterii unui anumit „mesaj" precizat pînă în detalii; traducătorul este silit să găsească soluţiile în cadrul oferit de stadiul atins de dezvoltarea limbii literare şi să înfrunte dificultăţile. Chiar şi soluţia extremă la care recurge un traducător, omiterea pură şi simplă a unui cuvînt sau a unei construcţii, nu denotă, decît într-o infimă măsură, ignoranţa sau graba sa, ci carenţele limbii [6].

Vom încerca să ilustrăm, cu exemple din traducerile lui Grigore Alexandrescu, cîteva dintre categoriile de fapte al căror studiu e facilitat de examinarea traducerilor. Ne vom limita la probleme ale lexicului şi ale stilului.

Platon, Paris, 1953 („un livre qui fera histoire dans la philologie latine" A. D. Leeman, „Mnemosyne" XIII (1960) p. 181), care ajunge însă la concluzii de ordin tipologic; mai apropiat de tipul de investigaţie în care ne încadrăm este articolul aceluiaşi autor, *Deux aspects du style philosophique latin: Cicéron et Chalcidius, traducteurs du „Phèdre" 245 c*, REL XXVIII (1950), p. 145–167.

[4] Cf. R. Jakobson, *On Linguistic Aspects of Translation*, în *On Translation*, Cambridge-Mass., 1959, p. 233 : „Translation involves two equivalent messages in two different codes". Cunoaşterea mesajului şi a unuia dintre coduri permite, aşadar, analiza celui de al doilea cod.

[5] Pentru comoditatea discuţiei, care nu vizează aici la concluzii teoretice, facem abstracţie de opoziţia „sistem"/„normă" din trihotomia propusă de E. Coseriu (vezi, de exemplu, *Sistema, norma e „parola"*, în „Studi linguistici in onore di V. Pisani", I, Brescia, 1969, p. 235–253).

[6] Cf. R. Poncelet, *op. cit.*, p. 30 : „Le fait le plus considérable dans les traductions de Cicéron *c'est ce qui ne s'y trouve pas*. Contrairement à la coutume, il faut concentrer l'attention sur les passages du grec et sur les éléments grecs sautés par l'interprète latin".

I. În domeniul lexicului, evoluția limbii tinde spre stabilirea unor echivalențe [7] între cuvintele celor două limbi; de la primele aproximații și pînă la idealul, niciodată atins, al echivalenței biunivoce, se pot observa un număr de etape succesive, pentru care textul lui Alexandrescu oferă destule exemple, fie că atestă una singură dintre aceste etape, fie că ajunge pînă la cea acceptată de limba actuală.

Trecînd peste aproximațiile nesemnificative de tipul *confidente* = *femeia*, *convalescent* = *sănătos*, *émotion* = *bucurie*, *le mourant* = *bolnavul*, *prodigieux* = *mare*, *se prosterner* = *a se așeza*, în care un termen specializat este tradus printr-unul general, ne vom opri la procedeele propriu-zise de traducere.

1. Perifraze:
bâtons = *lemne rătunde* (E)
conquêtes = *locurile ce prin război dobîndiseră* (E)
s'exposer = *a se arunca în primejdii* (E)
factions = *împericherile și desghinările* (E)
s'interrompaient = *să oprea între dînșii* (E)
nous mettons à prix = *cumpărăm pe bani, întrecîndu-ne cine dă mai mult* (E)
refuser = *a arăta împotrivire* (A 979)
nous sommes sobres = *ne mulțumim cu puțin* (E)
d'en disposer = *ce va voi să facă cu dînsa* (E).

2. Repetiția sinonimică (fiecare dintre sinonime servind la transpunerea parțială a trăsăturilor semantice ale cuvîntului francez) [8]:
jouissance = *bucurie și mîngîiere* (E)
savants = *înțelepți și învățați* (E).

3. Dizolvarea expresiilor originale, prin sacrificarea unor nuanțe:
se livrer au sommeil = *se se culce* (E)
il avait pris un long circuit = *el ocolise* (E)
frémir d'horreur = *a să-ngrozi* (A 398).

4. Încercări de a obține echivalențe prin îmbogățirea sensurilor unor cuvinte românești uzuale; aceste corespondențe se bazează adesea pe calchierea semantică, iar ceea ce le caracterizează din punctul de vedere al evoluției ulterioare a limbii este că nu au fost ratificate de uzaj:
art = *meșteșug* (A 310) [9]
bassesse = *micșorare* (E)

[7] Denumim *echivalențe* corespondențele s t a b i l i z a t e între cele două limbi, avînd un conținut semantic cît se poate de apropiat. Cf. R. Poncelet, *op. cit.*, p. 56, n. 1.; accepțiune diferită la J.-P. Vinay—J. Darbelenet, *Stylistique comparée du français et de l'anglais* [2], Paris, 1967, p. 3—9.

[8] Folosirea repetiției sinonimice ca procedeu stilistic a fost remarcată încă din antichitate (cf. H. Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik*, München, 1960, p. 330—332; în același sens, R. L. Politzer, *Synonymic Repetition in Late Latin and Romance*, în „Language" 37 (1961), p. 484—487). Aici e vorba însă exclusiv de suplinirea unor echivalențe lexicale deficiente (cf. R. Poncelet, *op. cit.*, p. 199 și urm., 277 și urm.; J. H. Waszink, „Mnemosyne" 13 (1960), p. 282).

[9] Cf. *Epistolă D. I. Văcărescu*, v. 102: *în științi sau meșteșuguri* din edițiile 1838, 1842, 1847 devine *în științe sau în arte* în 1863.

c o r p s de prêtres = *t r u p de preoţi* (E)
graver (fig.) = *tipări* (E)
image = *închipuire* (E), *icoană* (M 33)
jouir de = *a se veseli de* (E)
cette horrible n o u v e l l e = *acest n o u îngrozitor* (M 525)
outrage = *ocară* (A 770)
persécuteur = *izgonitor* (E)
sculpture = *săpătură* (E)
tendre = *fraget* (E); *tendresse, attendrissement* = *frăgizime* (E).

Sînt de remarcat calcurile atrase de etimologie (cînd aceasta este transparentă) şi, mai ales, de paronimie:
confondu (fig.) = *cufundat* (E)
féroce = *fieros* (E)
féliciter = *a ferici* (E)
ferveur = *fierbinţeală* (E)
humble = *umilit* (E) [10]
tendre = *tînăr* (E, M 73); *tendresse* = *tinereţe* (E)
usurpé = *surpat* (A 392).

Nu sînt absente nici expresiile calchiate:
jeter des cris = *a arunca strigări* (E)
garder le silence = *a păzi tăcere* (E)
prendre la parole = *a lua vorba* (E).

5. Împrumuturi lexicale:
adresat, anale, aurora, calităţi, concentra, conversaţie, curiozitate, domestică, factori, formular, generos, geniu, ierarşie, imaginaţie, instrumenturi, interesuri, interesa, medicieni, ministeriu, monarşi (pl.), *ocupat, ospitalităţi* (= *devoirs hospitaliers*), *oral, pontif* (şi *pondif*), *pronunţează, propune* (semicalc), *provizii, respect, serios, şef, toleranţă, virtute, zel* (E); *bulevarduri* (termen de arhitectură militară, A 621), *febleţă* (991), *imen* (337), *infernal* (369), *tandreţe* (1293); *arbitru* (M 1353), *civil* (adj., 327), *contempla* (1397), *consulta* (365), *dignitate* (1005), *escortă* (1274), *exersa* (470), *exil* (359), *exprima* (1334), *flata* (309), *flux* (1339), *imen* (= *hymen*, 379, dar şi *hyménée*, 336), *imeneu* (= *hymen* ! 375), *infectat* (326), *instinct* (473), *inspira* (1231), *mister* (774), *monstru* (1363), *neglija* (329); *parjur* (697), *prejudiţiu* (259), *prezent* („dar'' 408), *satelit* (280), *triumfa* (105), *uzurpa* (1367).

Abundenţa împrumuturilor (listele de mai sus nu sînt exhaustive şi se limitează, cînd nu se dau indicaţii contrarii, la termenii al căror etimon — direct sau indirect — este chiar corespondentul francez din original) se explică prin faptul că procesul de „reromanizare'' se afla în plină dezvoltare, iar publicul cititor era, în destul de largă măsură, cunoscător al limbii franceze. Cu toate acestea, procedeul glosării, frecvent la contemporani, apare şi la Alexandrescu:

[10] Sensul calchiat a eliminat apoi total sensul primordial „impresionat, mişcat, îndurerat, cuprins de remuşcări, de pocăinţă''.

orale = *orală (nescrisă sau din gură)* (E)
dans celles où elles ne sont pas tolérées = *în cetăţile acelea care nu sînt tolerante (care nu ne sufere credinţa noastră)* (E).

Uneori glosarea are ca scop acreditarea cuvîntului nou, mai precis decît termenul din limba curentă :
la seule ambition qui nous soit permise = *singura trufie (ambiţie) ce ne mai este iertată* (E).

II. Din parcurgerea exemplelor de mai sus, într-o oarecare măsură banale, se poate observa că traducerile permit elaborarea unei semasiologii şi onomasiologii istorice, cu riguroase precizări cronologice. În acest sens, sînt deosebit de semnificative transpunerile româneşti multiple, concomitente şi succesive, ale aceluiaşi cuvînt francez, ca şi, dealtfel, exprimarea prin acelaşi cuvînt românesc a mai multor termeni francezi.

1. Cîteva exemple din prima categorie :
conseil = *sfat* (E), *senat* (A 1)
crime = *nelegiuire* (A 6), *păcat* (A 1206), *crimă* (M 138)
effort = *cercare* (E), *silă* (A 100), *silinţă* (M 270)
horrible = *ticălos* (E), *blestemat* (A 859), *grozav* (A 847), *îngrozitor* (M 525)
modeste = *potrivit* (E), *smerit* (E)
monstre = *fiară* (A 55), *tîlhar* (A 1178), *iazmă* (M 550, 695), *o hiară, un monstru* (M 1363), *hiară* (A 760)
opprimé = *împovărat* (A 134 ; cf. *Mormintele la Drăgăşani*, 15), *apăsat* (A 392)
outrager = *necinsti* (E, A 282), *ocărî* (E)
profaner = *batjocori* (E), *întina* (A 600)
tendre = *fraget* (E), *tînăr* (E, M 73), *plăcut* (E) ; *tendresse* = *frăgizime* (E), *tinereţe* (E), *dulceaţă* (E), *dragoste* (M 42), *tandreţe* (A 1293)
trahir = *prăda* (A 882), *vinde* (A 1283), *amăgi* (A 872), *părăsi* (M 60) ; *traître* = *vînzător* (A 1335), *trădător* (M 287).

2. Din a doua categorie pot fi citate :
blîndeţe = *souplesse* (A 964), *clémence* (A 940) *groază*, *grozav*, *grozăvie*, *îngrozi* = *affreux*, *effrayer*, *étonner*, *frémir*, *horreur*, *lugubre*, *redoutable*
necinsti = *outrager* (E), *offenser* (E)
păcat = *crime* (A 1206), *attentat* (A 1344)
poftă = *désir* (E), *zèle* (E)
povăţui = *guider* (A 1120, corespondentul cel mai frecvent), *inspirer* (A 1221), *conduire* (E), *emmener* (A 1384)
tăvăli = *teindre* (A 1192), *inonder* (A 1267), *baigner* (A 1281)
urîcios = *affreux* (A 1309), *détestable* (A 344), *haïssable* (A 192), *odieux* (A 626).

III. Traducerile permit urmărirea constituirii terminologiilor [11]. Ne vom opri, pentru exemplificare, la vocabularul galant, deoarece natura

[11] Pentru terminologia ştiinţifică, folosită în această epocă aproape exclusiv în tratate traduse, vezi N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, 1962. Comparaţii cu originale franceze, la Dina Căplescu, *Din istoria terminologiei aritmetice româneşti*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Bucureşti, 1958, p. 155–157.

textelor oferă un material destul de bogat, cu atît mai interesant, cu cît, sub influenţa poeziei neoelenice, limba română se afla în posesia unui nucleu de termeni din acest domeniu ; asistăm, aşadar, la o întrepătrundere a două straturi şi la înlocuirea treptată a vechii terminologii, sărace şi lipsite de varietate, cu cea nouă.

Astfel, pentru noţiunea de 'dragoste', 'pasiune', se pot cita : *amour* = *amor* (E) ; cf. gradaţia *iubire-amor* în : *Toi, qu'on amour si tendre assurait à ma flamme* = *Tu a căria iubire amorul meu răsplătea* (A 738) ; *amour brûlant* = *amor arzător* (E) ; *amour insensé* = *amor fără minte* (A 248) ; *timide amour* = *fricos amor* (E)
feu (singular şi plural) = *focul* (A 1025), *focurile* (A 144); *feu légitime* = = *legiuita iubire* (A 1111)
flamme = *amor* (A 300)
passion = *patimă* (E)
tendresse, attendrissement = *tinereţe, frăgizime* (E)
transport = *pornire* (E, A 956), *bucurie* (E).

'a iubi', 'a adora' :
j' a i m e comme toi, je b r û l e d'un feu dévorant = *eu i u b e s c ca şi tine, ca şi tine eu m ă t o p e s c de un foc arzător* (E)
l'amour dont il se s e n t c o n s u m e r pour elle = *amoru ce el s i m t e pentru dînsa* (E)
un cœur qui b r û l e = *o inimă a d î n c r ă n i t ă* (A 278)
adorer = *slăvi* (E) [12]
tu m'es cher = *mi-eşti scump* (A 863) ; *vous est cher* = *iubeşti* (A 312)
régner sur ton cœur = *a fi în inimă-ţi domnitor* (A 795)
toi que j'ai servie = *tu înger dumnezeiesc* (A 475).

'fiinţa iubită' :
objet = *fiinţa* (A 114), *object* (A 741)
amant = netradus (A 242) ; *cher amant* = *scumpul meu* (A 667) ; *iubit* (A 751), *amorez* (A 734, 776)
amante = netradus (A 268), *amorează* (A 776)
maîtresse = *amorează* (E).

'farmec' :
appas = *chip* (A 333), *frumuseţe* (M 157)
attrait violent = *magnet silnic* (E)
peu de c h a r m e = *nimic de i u b it* (M 156)

'legături de dragoste' ;
n œ u d s mal assortis = *nepotrivite noduri* (A 274) ; *nœud sacré* = *sfînta legătură* (A 928)
former ces l i e n s = *aste n o d u r i să-ntocmeşti* (A 250).

[12] Verbul *a slăvi* face parte din terminologia tradiţională şi ocupă un loc central, dacă nu exclusiv, în descrierea pasiunii.

diverse :
empressements attentifs = *slujbele* (E)
jaloux = *jaluz* (A 318) ; *jalousie* = *jaluzie* (A 319)
rival = *rival* (A 320).

IV. Pentru cercetările onomasiologice, indiciile negative oferite de traduceri sînt, de asemenea, utile, deoarece atestă neacceptarea unei inovaţii lexicale, cel puţin la un anumit nivel stilistic. Faptul că, de exemplu, Alexandrescu traduce în mod consecvent fr. *couleur* prin *faţă*, deşi reprezentanţii lat. *color* şi ai descendenţilor săi romanici apar în texte chiar de la începutul secolului (vezi A. N. Ursu, *op. cit.*, p. 181, s.v. ; Alexandrescu însuşi foloseşte *coloră* la mijlocul deceniului al 5-lea), dovedeşte cel puţin caracterul nepoetic al împrumutului lexical, atestat în texte cu caracter predominant tehnic. Mai surprinzătoare este traducerea consecventă a particulei afirmative *oui* prin *aşa* şi absenţa totală a particulei *da* (atestată la alţi scriitori contemporani : I. Văcărescu, Eliade, A. Pann, la dramaturgii C. Caragiale şi C. Bălăcescu etc. [13]) ; în poezii, Alexandrescu foloseşte afirmaţiile *aşa* (*Viaţa cîmpenească*, 1) şi *dar* (*Cîinele şi măgarul*, 8, *Epigrame* II, 1), niciodată pe *da* [14]. Este vorba, desigur, de evitarea conştientă a unui cuvînt socotit vulgar sau al cărui caracter de împrumut recent era perceptibil unui scriitor atent la normele stilistice.

V. Principala discordanţă dintre textele franceze şi cele româneşti constă în absenţa în româneşte a diferenţierilor stilistice pe genuri ; de aceea informaţiile pe care traducerile le oferă în acest domeniu sînt cele mai semnificative. Stilul „înalt" francez nu poate fi transpus în româneşte decît printr-un stil „umil", apropiat uneori de oralitate. Fără intenţie, dar conştient (vezi, de ex., *Epistola către Voltaire*, v. 61—68), Alexandrescu l-a supus pe Voltaire unei operaţii analoge, dar opuse, celei practicate de Ducis asupra tragediilor shakespeariene : în timp ce acesta din urmă l-a „înălţat" pe Shakespeare la stilul tragic al epigonilor clasicismului francez, Alexandrescu e silit să-l „coboare" pe Voltaire la nivelul stilistic al poeziei româneşti de la 1830—1840. Cauza celor două operaţii este însă identică : existenţa unor norme stilistice destul de rigide, înăuntrul limitelor cărora se situa posibilitatea de receptare a poeziei din partea publicului. Vom da cîteva exemple de stîngăcii provenite din situaţia amintită aici.

1. Lipsa de diferenţiere a vocabularului literar (poetic şi prozaic) de cel al limbajului familiar duce la versiuni de tipul :
méprisables = *scîrboase* (A 394)
à l'instant = *într-un minut* (passim)
zèle vigoureux = *poftă straşnică* (E)
profitant d'un moment de tumulte à la sortie du festin = *folosindu-să de un minut de amestecătură la spartul praznicului* (E)
il n'importe à quel dieu = *ce-ai la care dumnezeu* (A 1103)

[13] Al. Niculescu, SCL XII (1961), nr. 4, p. 480—481.

[14] Este interesant de semnalat că A. Pann, care-l foloseşte pe *da* în istorioarele dialogate, recomandă pe *dară* în *Dialogul în trei limbi*, 1848, p. 28, pentru traducerea rus. *da*, în timp ce *Vocabularul* lui Vaillant, 1839, traduce pe *oui* prin *da, dară*.

Un jeune Américain, les yeux baignés de larmes=
Un tînăr care cu oichii plini de lăcrămi se belea (A 100)

Holà, soldats! — Cruel! = Pă el, soldaţi! — Stăi, cumplite! (A 885)

Le ciel est contre toi: calme un frivole zèle=
Cerul ţi-este împrotivă, lasă-te, te sfătuiesc (A 544)

N'en croyez pas, Madame, un orgueil téméraire =
A mea pretenţie, doamnă, de mîndră să nu o ai (M 163).

2. Sărăcia relativă a vocabularului literar (şi lipsa de supleţe a unor construcţii sintactice) duce la diluarea formulărilor lapidare ale originalului, la amplificarea artificială a textului prin parafrazarea rectilinie a pasajelor dificile.

Non, non, l'autorité ne veut point de partage =
Nu, aceasta nu să poate nicidecum a să-mplini,
Stăpînirea împărţită deloc nu voieşte-a fi (A 29—30)

Dieu des Chrétiens, préside à ces vœux solennels,
Les premiers qu'en ces lieux on forme à tes autels=
Dumnezeu al bunătăţii, trimite cerescu-ţi dar
Peste nunta creştinească ce-aici vezi l-al tău altar (A 209—210)

Plains-moi sans m'outrager = jalnica soartă a mea
Mila ta, iar nu osînda a o trage s-ar cădea (A 1107—1108)

L'empire est à mon fils. Périsse la marâtre,
Périsse le cœur dur, de soi-même idolâtre =
Egist singur e-mpăratu. Piară în munci de-ngrozit
Muma acea egoistă, sufletul acel cumplit (M 53—54)

Sous ses rustiques toits, mon père vertueux
Fait le bien, suit les lois et ne craint que les dieux =
Virtuosul meu părinte, într-al său lăcaş smerit,
Mîngîie şi uşurează p-orcare nenorocit.
Bine nencetat el face, legilor este supus,
Dumnezeilor se-nchină, d-a lor frică e pătruns (M 457—460).

3. Această nivelare şi banalizare stilistică are drept corolar dizolvarea unor figuri, chiar dacă mijloacele strict lexicale sau sintactice se aflau la dispoziţia traducătorului.

a. Antiteze:

Je ne veux qu'une grâce [. . .]
Je l'attends comme ami, je la demande en père =
Singurul bine [. . .]
Ce ca tată, ca prieten îţi cer şi nădăjduiesc A (39—40)

Songez que ce grand jour doit être un jour propice,
Marqué par la clémence et non par la justice =
Gîndeşte c-astă zi mare şi slăvită ce sărbăm,
Cu blîndeţe, cu dragoste trebuie să o-nsemnăm (A 43—44).

b. Gradații :

Promets, donne, conjure, intimide, éblouis =
Sperie, făgăduiește, slobod ești orce a da (M 306).

c. Chiasmuri :

Perfide envers Zamore, à Gusman infidèle =
Către unu-am fost vicleană și pă altu l-am prădat (A 870).

Se poate deduce din pasajele citate mai sus că nici în ce privește tratarea figurilor de stil, stîngăciile nu se datoresc incapacității literare a traducătorului, ci sînt rezultatul constrîngerii sistemului de norme stilistice, a cărui existență ni se pare neîndoielnică și care nu lăsa traducătorului libertatea absolută a versiunii.

Am schițat în paginile precedente, bazîndu-ne pe exemple extrase dintr-un număr limitat de texte, cîteva din problemele de istorie lingvistică la soluționarea cărora studiul sistematic al traducerilor poate aduce o contribuție de primă importanță. Extinderea anchetei la alte texte și la compararea versiunilor succesive ale aceluiași original va putea facilita, printr-o metodă care lasă un loc foarte restrîns aprecierii subiective și aproximațiilor, elucidarea unor aspecte mai puțin cunoscute ale procesului de constituire a normelor literare ale limbii române actuale.

Iunie 1973

Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

GIUSEPPE FRANCESCATO

RUMENO, DALMATICO, LADINO, ITALIANO: PREMESSE E PROSPETTIVE PER UNA CLASSIFICAZIONE

L'illustre collega al quale è dedicato questo saggio forse non sarà dispiaciuto di vedere che lo spunto mi è stato suggerito da certe sue ricerche di molti anni fa: Iorgu Iordan infatti ha pubblicato, fra il 1923 e il 1928, una serie di contributi allo studio dei rapporti fra rumeno e italiano meridionale, nei quali ha allargato le osservazioni tradizionali estendendole a comprendere anche un settore meno noto, quello stilistico[1]. Faceva così risaltare l'opportunità di espandere l'investigazione in altre direzioni che potessero condurre a una visione più approfondita del problema.

A oltre quarant'anni di distanza, il problema è sempre quello, anzi, da certi punti di vista è ancor più complesso. Nello stesso tempo gli orientamenti metodologici e le tecniche della più recente linguistica sembrano offrire la possibilità di conseguire risultati in parte nuovi, atti a modificare le nostre prospettive. Si tratta, in verità, di un problema centrale nell'investigazione delle lingue romanze, usualmente sintetizzato con la formula: "come si devono classificare le lingue romanze?", ma che forse è meglio esprimere in modo più elastico: "quali rapporti si possono stabilire fra l'una e l'altra varietà romanza?".

A questa domanda generale devo imporre, nel saggio presente, alcune limitazioni che, pur essendo essenzialmente di natura geografica, rivelano subito ad ogni romanista la loro portata anche linguistica. Infatti intendo occuparmi solamente delle varietà comprese nella zona "orientale" (in senso propriamente geografico) dell'area romanza, cioè del rumeno (R), del dalmatico (designato con la sigla V, da "vegliotto"), del "ladino" (distinto in engadinese, E, e friulano, Fr) e dell'italiano (I), lasciando invece fuori considerazione i settori gallico e iberico. Anche mantenendomi entro questi limiti, tuttavia, è evidente che non potrò evitar di toccare una questione fondamentale, quella della distinzione — diventata corrente, ma non indiscussa — tra "Romania occidentale" e "Romania orientale". Non immagino certamente di poter risolvere rapidamente questo problema, né mi propongo di spezzare una lancia a favore di una soluzione o dell'altra. Piuttosto, partendo dalla constatazione che ormai da tempo il carattere definitivo della distinzione non solo è stato messo in discussione ma addirittura sconfessato persino da uno dei suoi

[1] Iorgu Iordan, *Dialectele italiene de sud și limba română*, „Arhiva" XXX (1923), XXXI (1924), XXXIII (1926), XXXIV (1927), XXXV (1928); ora in *Scrieri alese*, 1968, p. 119—178 è riprodotta la parte IV. *Stilistice.*

più autorevoli sostenitori [2], mi propongo di considerare una serie di fatti che ne sottolineano il carattere disputabile. Essi indicano implicitamente l'opportunità di intervenire ulteriormente, operando su un piano di maggiore efficienza metodologica, per poter tener conto di fattori fino ad ora trascurati, e per avviarci a formulazioni più soddisfacenti a proposito della rete di relazioni che legano le varie parlate di questa zona e, di riflesso, dell'intera "Romania".

Gli studi di Iorgu Iordan, cui ho fatto cenno, contengono argomenti a favore di una tesi (che le parlate, o almeno certe parlate, dell'Italia meridionale abbiano particolari punti di contatto con il R) che è stata accettata in larga misura dai romanisti. Tuttavia Tagliavini, pur riconoscendo l'importanza di tali studi, ritiene che neppure dopo di essi la tesi si possa considerare dimostrata [3]. Ma essa fa parte di una certa tradizione [4]. Nella tradizione rientra anche la tesi di M. Bartoli a proposito del dalmatico. Nell'assicurarne la documentazione, egli ricollega il dalmatico — — cioè propriamente il V — con il R, e, inquadrandolo in una prospettiva che allora appariva soddisfacente, ne fa il rappresentante della latinità balcano-illirica, in diretta connessione con le varietà italiane della costa adriatica, dagli Abruzzi alla Puglia [5].

Questa visione, statica e troppo facile, di una situazione dialettale complessa, è subito messa in pericolo dagli interventi di altri studiosi. Un primo motivo di disturbo è dovuto alla teoria che suggerisce una originale appartenenza al "ladino" delle parlate romanze dell'Istria : suppone cioè una matrice storico-linguistica occidentale [6]. Più grave e significativa l'insistenza con la quale C. Merlo, in una serie di contributi distribuiti su oltre quaranta anni, ribatte le intime attinenze che secondo lui si devono riconoscere tra le parlate „ladine", geograficamente estenuantisi a est dell'Isonzo, e il più lontano V, cioè l'anello mancante alla catena che, dalle remote regioni della Dacia, assicura la continuità col latino dell'Istria e con quello della Venezia Giulia. Naturalmente questa tesi di Merlo si ricollega anch'essa all'idea della separazione della „Romania" in due settori, orientale e occidentale [7].

In questo modo si finisce col fare, della posizione del V (o "dalmatico"), uno dei nodi cruciali nella classificazione delle varietà romanze : le affinità col R e, più oltre, coll'Italiano meridionale, da una parte, e quelle col "ladino" e, più oltre, coll'Italiano settentrionale, dall'altra — affinità che hanno ciascuna i propri sostenitori — designano il V come

[2] W. v. Wartburg, *L'articulation linguistique de la Romania*, "Actes et Mémoires VII Congr. Intern. de Linguistique Romane", vol. II, 1955, p. 416—419.

[3] C. Tagliavini, *Le origini neolatine*, 3-a ed., p. 297.

[4] Cfr. la sintesi critica in E. B. Vidos, *Manuale di linguistica romanza*, 1959, p. 305 ss., 315 ss.

[5] M. Bartoli, *Das Dalmatische*, 1906. Cfr. i rinvii in Vidos, *Manuale...*, p. 305.

[6] A. Ive, *I dialetti ladino-veneti dell'Istria*, 1900. Ma è tesi ormai rifiutata.

[7] Cl. Merlo, tra il 1907 e il 1954 ha ripetuto le sue argomentazioni. Cfr. i rinvii in G. Francescato, *La posizione del dalmatico e i dialetti dell' Italia meridionale*, "Abruzzo" VIII (1970), nr. 2—3, p. 4, 6—7, 10—11.

"lingua ponte" [8]. La questione è insieme linguistica e storica [9]. Non sorprende che gli studiosi si rivolgano piuttosto a quest'ultimo aspetto, poiché i dati linguistici essenziali sembrano ormai acquisiti. In accordo colle notizie sulla storia antica e recente della regione balcanica si cerca di indagare il costituirsi di una latinità "illirica". Il tentativo, movendo dai presupposti del Bartoli, attraverso le ricerche di Skok, di Barić e di altri, sembra culminare nelle conclusioni di Kranzmeyer [10]. Si tratta di formulare in modo coerente i principi secondo cui la latinità rumena, quella dalmatica e quella (parziale) dell'albanese si ricollegano fra loro. L'attenzione si appunta soprattutto su alcuni tratti linguistici (distinzione tra le continuazioni di *ō* e *ŭ*, fenomeni di dittongazione, trattamento di certi gruppi consonantici, come *kt*, *ks*, *gn*, conservazione delle sorde intervocaliche, etc.). I dati toponomastici servono principalmente a Kranzmeyer nella dimostrazione di una latinità nord-orientale, tra il corso del Danubio e il mare Adriatico [11]. Ma essa non trova sostegno nelle tesi di Barić e di Bonfante, ispirate alla constatazione della sovrapposizione di molteplici parlate romanze [12]. „Movendo dalla Dalmazia centrale verso nord — scrive A. Kuhn — ...troviamo dapprima l'antico Dalmatico, ricoperto inizialmente dall'italiano di tipo veneziano. Passando a Veglia e più oltre verso Cherso e l'Istria, ad ogni tappa ci incontriamo col sempre crescente influsso delle tracce friulano-retoromanze che si infiltrano tra il dalmatico e il veneto"[13]. Questa formulazione risponde esattamente allo stato delle ricerche in quel momento, e dà ragione della concezione che vedeva una romanità accampata tutt'attorno all'Adriatico e articolata nelle sue differenti varietà antiche e viventi, superando gli ostacoli frapposti dalle barriere geografiche e dalla sovrapposizione degli invasori slavi.

Ultimamente, tuttavia, l'interesse crescente per le affinità tra varietà linguistiche separate nello spazio, per le conseguenze classificatorie che ne derivano, e per l'insospettata complessità dei fenomeni di diffusione dialettale, che vi trovano conferma, ha spinto gli studiosi a riprendere questi problemi in prospettive differenziate, che però non è impossibile ricondurre entro una cornice comune. I primi svolgimenti rientrano naturalmente ancora in una prospettiva tradizionale. P. Guberina, nel 1956, valendosi di argomentazioni del tutto consuete (dittongazioni e loro condizioni linguistiche e cronologiche) mostra che nella storia del V si devono supporre tre momenti differenziati, legati alla situazione sociolinguistica

[8] "è indubbio... che il dalmatico presenta molti punti di contatto... coll'italiano... ma è sicuro che il dalmatico rappresenta piuttosto una continuazione della romanità orientale... puo essere considerato come il ponte di passaggio fra il balcano-romanzo e l'italo-romanzo" (Tagliavini, *Origini...*, p. 299).

[9] Come sempre avviene in simili casi. Cfr. G. Francescato, *Per un ripensamento critico dei „Saggi ladini"*, in AGI (in pubblicazione), p. 6 e nota 45.

[10] Cfr. A. Kuhn, *Die romanischen Sprachen*, 1951, p. 144–156, che riassume la questione.

[11] E. Kranzmeyer, *Frühromanische Mundarten zwischen Donau und Adria in deutschen und slavischen Ortsnamen*, „Zeitschr. Ortsnamenforsch". 15 (1939), p. 193–224.

[12] G. Bonfante, *A remark on the spread of the phonologic change*, PMLA 61 (1946), p. 1–6; cfr. Kuhn, *op. cit.*, p. 146–147, 153–154.

[13] Kuhn, *op. cit.*, p. 153.

generale dell'isola di Veglia [14]. Questo significa sostituire, alla prospettiva complessa, ma ancora sostanzialmente statica, presentata da Kuhn, una prospettiva nuova, che con Terracini possiamo chiamare "dinamica" [15]. Nello stesso anno H. Lüdtke tenta una sistemazione "dinamica" dello svolgimento del vocalismo romanzo, in cui è fatto posto ripetutamente ai problemi del vocalismo rumeno e dalmatico [16].

In questa prospettiva appaiono inaccettabili gli schemi troppo rigidi, quali appunto la divisione della "Romania" in due settori [17] e la rigorosa elaborazione di un "albero genealogico" simile a quello proposto da R. Hall nel 1950 [18]. Sono già implicite le critiche che saranno enunciate da Mańczak qualche anno più tardi — in una comunicazione per molti aspetti discutibile, ma che affronta da un punto di vista nuovo il problema della classificazione delle varietà romanze — quando dice bene che "pour les langues... le degré d'apparentement n'est pas un coefficient stable, mais évolue dans les temps" [19].

Sulla linea di svolgimento suggerita da Guberina si pone il lavoro di Hadlich, che, elaborando i materiali di Bartoli, trova gli indizi per una ricostruzione in quattro tappe dell'evoluzione del fonetismo veglioto: dal latino locale al primo incontro con lo slavo, all'incontro col veneto, allo stadio moderno [20]. Hadlich opera all'interno delle premesse teoriche formulate da Hall, ma il fatto di tendere alla ricostruzione di una sola varietà lo salva da un eccessivo irrigidimento formale, consentendogli di formulare la conclusione che "la distinzione tra Romania occidentale e orientale non è applicabile al veglioto" [21].

Questa conclusione è basata soprattutto sulla constatazione che vocalismo e consonantismo del V mostrano caratteri contradditori: occidentale il vocalismo, orientale il consonantismo; a questa tesi si accosta anche Rosetti [22]. A sua volta Muljačić, accettando i più importanti risultati dell'analisi di Hadlich, mostra che in larga misura essi si applicano anche al Raguseo, che ha formato l'argomento speciale delle sue ricerche [23]. Così possiamo stabilire che le stesse conclusioni sono valide non solo per il V, ma per l'intero dalmatico.

Quando però si cerchi conferma degli accostamenti suggeriti da Hadlich fuori dei limiti del V, essi appaiono meno sicuri. Ho già segnalato come sfugga a Hadlich il significato che può avere l'antichità relativa della dittongazione di lat. *ĕ*, *ŏ* in V per il suo inquadramento nell'ambito

[14] P. Guberina, *La diphtongaison vegliote est-elle une diphtongaison romane?*, "Atti VIII congr. intern. studi romanzi" II, 1960, p. 536—548.

[15] B. Terracini, *Guida allo studio della linguistica storica*, 1939, p. 139.

[16] H. Lüdtke, *Die strukturelle Entwicklung des romanischen Vokalismus*, 1956, passim.

[17] Secondo Vidos, *Manuale...*, p. 304, questa divisione risalirebbe ancora a Diez.

[18] R. A. Hall Jr., *The Reconstruction of Proto-Romance*, „Language" XXVI (1950), p. 6—27 (ora anche in M. Joos, *Readings in Linguistics*, 1957, p. 303—314) e la sua recensione di Hadlich („Language" XLIII, 1967, p. 566).

[19] W. Mańczak, *Le problème de la classification des langues romanes*, "Actas IX Congr. Intern. de Ling. Romanica" I, 1961, p. 82, cfr. anche p. 87—88.

[20] R. L. Hadlich, *The Phonological History of Vegliote*, 1965 (già come tesi 1961).

[21] Hadlich, *op. cit.*, p. 88.

[22] A. Rosetti, *Sur l'appartenance du dalmate*, "Festschrift W. v. Wartburg", I, 1968, p. 71 ss.

[23] Ž. Muljačić, *La posizione del dalmatico nella Romania*, "Actes X Congr. Intern. Ling. et Philol. Romanes", III, 1965, p. 1185—1194.

delle varietà contermini [24]. Più tardi, comparando il sistema fonologico delle vocali toniche in V e in Fr, ho mostrato che il V si schiera per questo aspetto piuttosto coi dialetti italiani settentrionali anziché col Fr [25]. A loro volta, i dialetti italiani centro-meridionali si staccano dal V per "la presenza di estesi fenomeni di metafonesi, che hanno provocato degli sviluppi seriori assenti invece nel veglioto" [26]. Ne desumo l'esistenza di una area romanza unitaria "definita dal trattamento del sistema vocalico latino, e che comprende l'Italia settentrionale, coll'Istria e la Dalmazia, e l'Italia centro-meridionale". Quest'area, stesa a ferro di cavallo attorno all'Adriatico, è in opposizione con "l'idea di una frattura che debba coincidere colla linea Spezia-Rimini" [27]. Ma è importante anche il fatto che i rapporti tra queste varie parlate (V, I, Fr) indichino una dispersione di fattori, che sembrano giustificare ogni accostamento come suggerire ogni distinzione.

Lo stesso risultato, più o meno, si ottiene anche considerando il consonantismo; il consonantismo del V mostra caratteristiche atte contemporaneamente a rivelare affinità verso oriente (col R) come verso occidente (col Fr e I) [28]. In questa sede, interessa sottolineare i risultati di queste considerazioni: anzitutto, la constatazione che ogni varietà dialettale, comunque definita, rappresenta una "unità" sui generis, che è raffigurabile "come un continuo variare, entro il quale si costituiscono dei raggruppamenti, cronologicamente e corograficamente dotati di una certa costanza" [29]. Ne consegue direttamente l'intuizione che ogni classificazione ha una validità relativa dal punto di vista cronologico — o, riprendendo una osservazione di Muljačić, che occorrono altri metodi i quali cosentano di addivenire ad una classificazione delle lingue romanze tenendo conto più adeguatamente delle caratteristiche "dinamiche" di ogni svolgimento linguistico [30].

Queste esigenze metodologiche non risaltano solo nell'esame dei problemi del dalmatico, ma sono chiaramente presenti anche in altri settori della romanistica [31]. Che il problema sia acutamente sentito lo rivelano del resto i numerosi lavori dedicati ad esso, fra i quali mi limito a ricordarne alcuni, più direttamente legati all'argomento che stiamo trattando. Lo stesso Iorgu Iordan ha dedicato un articolo alla "posizione del rumeno" [32]. La "posizione del friulano" à stata recentemente riesaminata da Muljačić, Plangg. Pellegrini e dallo scrivente [33]. Il problema delle

[24] Recensione a Hadlich, *Phonological*..., ZRPh 84 (1968), nr. 1/2, p. 279—280.

[25] Francescato, *La posizione del dalmatico*..., p. 9—10.

[26] Francescato, *op. cit.*, p. 10.

[27] Francescato, *op. cit.*, p. 10.

[28] Francescato, recensione in ZRPh, p. 280; *La posizione del dalmatico*..., p. 10—12.

[29] Francescato, *Per un ripensamento*..., p. 14 e nota 94.

[30] Si cfr. le premesse teoriche di Ž. Muljačić in *La posizione del friulano nella Romania*, "Atti del Congr. Intern. di Linguistica e Tradiz. Popolari", 1969, p. 125—132.

[31] Per esempio, per quanto riguarda la classificazione delle varietà "ladine", tanto le une rispetto alle altre, che di fronte alle parlate contermini (quindi anche quelle che qui ci interessano). Cfr. la comunicazione di Muljačić ora citata e Francescato, *Per un ripensamento*... .

[32] Iorgu Iordan, *El lugar del idioma rumano en la Romania*, „Beitärge zur romanischen Philologie", I (1961).

[33] Cfr. "Atti del Congr. Intern. di Linguistica e Tradiz. Popolari", 1969; inoltre G. Francescato, *A propos de l'unité du "rhétoroman"*, RRL XVII (1972), nr. 3, p. 273—282.

affinità tra "ladino" e R è stato studiato specialmente dalla signora Iliescu [34].

Accanto a queste ricerche specifiche, però, ancor più interessanti appaiono i tentativi di pervenire ad una "tipologia" classificatoria delle varietà romanze: due soprattutto vanno menzionati, quello di Muljaćić e quello della Iliescu. Formulati indipendentemente, su basi abbastanza diverse, indicano tuttavia — completando le ricerche di vari altri studiosi — la direzione nelle quale pare opportuno che si orientino le investigazioni future. Sfortunatamente la Iliescu non prende in considerazione il dalmatico; tuttavia le sue conclusioni le fanno posto tra coloro che fanno obiezione alla divisione in due della "Romania" [35].

La tecnica classificatoria di Muljačić, prospettata nel 1965 proprio in relazione al dalmatico [36], è stata poi elaborata adeguatamente [37]. Nelle sue tabelle, tuttavia, l'italiano compare une volta sola (cioè non si fa distinzione tra italiano settentrionale e italiano meridionale). A chiusura di queste considerazioni, mi sia permsso di riprendere la questione valendomi del metodo del collega jugoslavo, adattato per rispondere ai termini del problema che qui ci interessa. Mi servo perciò delle sue domande "binarie", riducendo però i suoi 40 punti a 27, perché elimino tutti quelli che avrebbero avuto come risposta piena identità per le cinque parlate prese in considerazione [38]. Ho poi introdotto la distinzione tra italiano del Nord (IN) e italiano del Sud (IS): nella mia tabella l'italiano compare dunque due volte [39]. La numerazione di Muljačić rimane immutata [40].

[34] M. Iliescu, *Concordanțe între limba română și dialectele retoromane*, SCL XXII (1971), nr. 4, p. 369–375.

[35] M. Iliescu, *Ressemblances et dissemblances entre les langues romanes*, RLiR 33 (1969), n. 129–30, p. 113–132.

[36] Muljačić, *La posizione del dalmatico*... (cfr. nota 23).

[37] Z. Muljačić, *Die Klassifikation der romanischen Sprachen*, "Roman. Jahrbuch" XVIII (1967), p. 23–37.

[38] Ho trascurato soltanto la differenza indicata al punto 14 (due / tre gradi nei dimostrativi) perché praticamente propria del solo toscano.

[39] Non occorre dire che la distinzione tra IN e IS è generica e lascia fuori molti particolari. Par IN ho avuto presenti soprattutto i tipi nord-orientali.

[40] Le differenze binarie corrispondenti ai 27 punti sono: 2. due / più di due classi di vocali; 4. sistema vocalico a tre / quattro gradi; 5. quantità (tensione) delle vocali pertinente / non pertinente; 7. consonanti doppie (rafforzate) / non rafforzate; 8. conservazione / non conserv. di *-s*; 9. articolo preposto / posposto; 10. differenziazione / non differenziazione di più casi; 12. complem. oggetto animato con / senza preposizione; 15. comparativo con *magis* / *plus*; 20. futuro formato con *habeo* / con altro verbo; 21. passato comp. di *essere* con ausil. *essere* / con altro ausil.; 22. pass. pross, dei verbi rifless. con ausil. *avere*/con *essere;* 26. *stēlla* > *stēla*/ > *stèlla*; 27, *ŭ*, *ō* convergono / non convergono; 28. vocale in penultima dei proparossitoni conservata / non conservata; 29. vale / non vale il principio della sillaba aperta; 30. sorde interv. *p, t, k* conservate / non conservate; 31. *k, g* + *e, i* hanno / non hanno riflessi paralleli; 32. *k, g* + *e, i, j* hanno / non hanno riflessi paralleli; 33. *j* e *ge, gi* hanno / non hanno lo stesso esito; 34. l'elemento labiale di *qu* è conservato / è sparito; 35. *qu*, *gu* + *e, i* palatalizzano / non palatalizzano; 36. *k, g* + *a* palatalizzano / non palatalizzano; 37. *kl, gl* iniziali palatalizzano / non palatalizzano (del tutto o in parte); 38. *pl, bl, fl* non palatalizzano / palatalizzano (del tutto o in parte); 39. *-kt-*, *-ks-* si svolgono / non si svolgono in senso palatale; 40. *-gn-* non si svolge / si svolge in senso palatale. Cfr. Muljačić, *Klassifikation*..., p. 34–35.

Tabella 1

	R	V	IS	IN	E	Fr
2.	−	+	+	+	−	+
4.	+	+	−	±	−	+
5.	−	−	−	−	−	+
7.	−	−	+	−	−	−
8.	−	−	−	±	+	+
9.	−	+	+	+	+	+
10.	+	−	−	−	−	−
12.	+	−	±	−	+	−
15.	+	−	−	−	−	−
20.	−	−	+	+	±	+
21.	−	+	+	+	+	±
22.	+	+	−	−	+	−
26.	−	−	−	±	+	+
27.	−	+	−	+	+	+
28.	+	−	+	±	−	−
29.	−	+	+	+	+	−
30.	+	+	+	−	−	−
31.	+	−	+	+	−	+
32.	−	−	+	+	+	+
33.	−	±	+	+	−	−
34.	−	−	+	+	+	−
35.	+	+	−	−	±	+
36.	+	+	+	+	−	−
37.	−	+	−	−	+	+
38.	+	+	−	−	+	+
39.	+	+	+	±	−	−
40.	+	+	−	−	−	−

Sempre col metodo di Muljačić, si può ora "misurare" (attribuendo un punteggio [41]) la distanza che separa le diverse varietà, e riunire in una tabella i risultati dal punto di vista di ciascuna lingua:

Tabella 2

	R	V	IS	IN	E
V	23				
IS	33	28			
IN	39	26	12		
E	38	25	31	23	
Fr	37	26	34	22	19

Tabella 3

R	V	23	IS	33	Fr	37	E	38	IN	39
V	R	23	E	25	Fr	26	IN	26	IS	28
IS	IN	12	V	28	E	31	R	33	Fr	34
IN	IS	12	Fr	22	E	23	V	26	R	39
E	Fr	19	IN	23	V	25	IS	31	R	38
Fr	E	19	IN	22	V	26	IS	34	R	37

Comparando i risultati della mia tabulazione con quelli di Muljačić, la distinzione tra IN e IS appare determinante. La massima distanza è quella di IN rispetto a R e di IS rispetto a Fr. Invece V, pur con 28 punti di stacco da IS, è il più vicino a IS dopo IN (il quale naturalmente gli è vicino in una misura che non trova confronto in nessuna altra affinità).

[41] Ogni differenza +/− conta due punti; ± conta un punto.

Prevedibile lo stretto legame tra E e Fr, e il parallelismo delle loro distanze da altre varietà. Anche la disposizione delle varietà rispetto a IN appare coerente con le aspettative. Nell'insieme, R occupa (quasi) sempre una posizione estrema : è la varietà più differenziata rispetto alle altre. Al contrario, V occupa sempre una posizione poco differenziata (i suoi punti di stacco variano solamente da 23 a 28 : si può ben parlare di una "lingua ponte") [42].

Naturalmente, la relatività di queste considerazioni non ha bisogno di essere sottolineata. Come nota anche Muljačić, la necessità di ridurre i tratti considerati nei termini di opposizioni binarie, e la loro stessa selezione danno ai confronti un carattere forzatamente schematico e approssimativo. Particolarmente criticabile il fatto che le tabelle siano basate principalmente su caratteristiche fonologiche, mentre non mancano gli studiosi che come criterio classificativo danno la preferenza ai tratti morfologici [43]. Tuttavia non si può negare la funzione orientativa di queste tabelle e il significato delle regolarità che in esse si possono riscontrare.

Ho voluto fare anche una prova, che mi desse modo di controllare da un altro punto di vista le ipotesi correnti sui rapporti tra le varietà romanze che qui ci interessano : ho voluto dare uno speciale risalto alle caratteristiche ritenute tipiche delle varietà "orientali" della Romania. A questo fine, tra i 27 tratti della tabella 1 ne ho selezionato 9 (i nn. 4, 8, 27, 29, 30, 31, 34, 39, 40) che corrispondono in generale ai criteri usati più di frequente negli studi tradizionali per sottolineare le affinità specifiche di R, V, IS e ho poi misurato gli stacchi nel solito modo (Tabella 4). Nella disposizione delle varietà rapportate fra loro, ho adottato alcuni criteri euristici (Tabella 5) [44].

Tabella 4

	R	V	IS	IN	E
V	6				
IS	8	10			
IN	13	11	7		
E	18	12	10	5	
Fr	10	12	14	7	8

Tabella 5

R	V 6		IS 8	Fr 10			**IN 13**	E 18
V	R 6			IS 10	**IN 11**	Fr 12		
IS		**IN 7**	R 8	E 10	V 10		Fr 14	
IN	E 5	**IS 7**	Fr 7		V 11		R 13	
E	IN 5		Fr 8	**IS 10**		V 12		R 18
Fr		IN 7	E 8	R 10		V 12	**IS 14**	

Nella tabella 5 si vedono chiaramente delinearsi due gruppi, grosso modo antipodici, cioè R, V, IS e IN, E, Fr. Tuttavia, mentre R, V e Fr, E costituiscono, per così dire, le costanti dell'opposizione, IS e IN formano l'elemento variabile rispettivamente per il secondo e il primo gruppo. Infatti rispetto a IS, V, R si discosta gradatamente IN (stacchi 7, 11, 13) ; rispetto a IN, E, Fr si discosta gradatamente IS (stacchi 7, 10, 14). L'affinità di IS e IN forma naturalmente il legame fra i due gruppi. Ma in questo caso tanto l'affinità di R e V, quanto l'affinità di IN ed E è più

[42] Cfr. Muljačić, *Klassifikation...*, p. 30—32.

[43] Cfr. Iordan, *El lugar...*, p. 177, Iliescu, *Ressemblances...*, p. 113—114, 131.

[44] Punteggi uguali sono disposti in colonna ; punteggi quasi uguali attribuiti alla stessa varietà sono disposti in colonna. Per ragioni pratiche, questi criteri non sono seguiti con assoluto rigore.

stretta, quella di IN e Fr è uguale. La varietà più isolata è sempre R, nettamente opposta a IN ed E; invece V mostra affinità con tutte le altre varietà (il suo stacco non supera mai 12). Tra le varietà del gruppo IN, E, Fr le due ultime divergono, perché E si oppone nettamente a R (18 punti: nessun tratto in comune) mentre Fr gli è relativamente vicino (10 punti); a sua volta Fr si oppone nettamente a IS (14 punti), mentre E gli è relativamente vicino (10 punti) [45].

Qualunque cosa si voglia pensare della schematicità e dell'approssimazione di questi risultati, la loro regolarità non può far a meno di colpire. Soprattutto significativo mi pare il fatto che l'aver dato rilievo alle caratteristiche di opposizione tra le varietà considerate "orientali" e quelle "occidentali" ha fatto subito risaltare certi schemi organizzativi nella disposizione delle varietà considerate, tanto più che questi schemi corrispondono solo in parte con quelli della tabella 3. Penso che un'ulteriore elaborazione di dati come questi (possibilmente tenendo conto anche delle sezioni cronologiche) contribuirà a formarci un'idea sempre più chiara dell'intricata fisionomia dialettale della Romania.

Universiteit van Amsterdam

[45] Solo quando questo contributo era già nelle mani dell'editore ho potuto prendere conoscenza dell'articolo di G.B. Pellegrini, *La classificazione delle lingue romanze e i dialetti italiani* ("Forum italicum", IV. 2, 1970, 211—237, ora anche in *Saggi sul ladino dolomitico e sul friulano*, 1972, 239—268), che fra l'altro corregge o modifica alcuni particolari della classificazione di Muljačić, aggiunge 4 criteri e considera tre parlate in più (il Fassano, il Cadorino e il Lucano). Naturalmente questo pone in modo drammatico il problema dell'introduzione di ulteriori suddivisioni dialettali, problema che è ben presente anche a me; soprattutto ci si può chiedere in che misura IS e Lucano possano essere confusi. Il confronto fra i dati di Pellegrini e quelli qui presentati consente tuttavia di confermare che le mie conclusioni restano sostanzialmente immutate, in particolare per quanto riguarda le "regolarità" sottolineate nel mio lavoro. Uno spostamento nella definizione di IS ha pure, come conseguenza uno spostamento dei rapporti tra IS e Fr: disponendo i dati nell'ordine R, IS, V, Fr, IN, E si hanno però gli stessi elementi divergenti IN, IS per i due gruppi, mentre l'elemento estremo del primo gruppo è E (con stacchi decrescenti) e quello del secondo gruppo è R (con stacchi crescenti).

PIERRE GARDETTE

L'ETHNOGRAPHIE DANS LES ATLAS LINGUISTIQUES RÉGIONAUX, SPÉCIALEMENT DANS L'*Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais*

L'atlas du Lyonnais, dont le premier volume parut en 1950, a pour titre *Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais* (= ALLy). L'atlas de la Gascogne (= ALG) et celui du Massif Central (= ALMC), qui commencèrent de paraître en 1954 et en 1958, s'intitulent, eux aussi, *Atlas linguistique et ethnographique*..., mais l'épithète *ethnographique* est imprimée en caractères plus petits que *linguistique*, pour signifier que l'ethnographie y a moins de part que la linguistique. Les atlas suivants ont gardé la même façon de se présenter avec les deux adjectifs. Hors de France, les atlas linguistiques régionaux qui ont commencé de voir le jour dans les pays romans, essentiellement l'Espagne et la Roumanie, gardent ou abandonnent l'épithète *ethnographique.* Ils ont pour titre : *Atlas lingüístico y etnográfico de Andalucía*, *Noul atlas lingvistic român pe regiuni* (*Oltenia*, plus récemment *Maramureș*), dernièrement *Atlas linguistic de la Vall d'Aran*. Ces légères discordances, évidemment justifiées par des situations différentes, me fournissent l'occasion de m'expliquer sur la place que tient l'ethnographie dans nos atlas de la France par régions. Et il m'est agréable de le faire en l'honneur d'un romaniste qui s'est toujours montré accueillant à toutes les recherches, les plus nouvelles comme les plus traditionnelles, de notre discipline [1].

La géographie linguistique a fait des progrès décisifs lorsqu'elle s'est intéressé aux choses représentées par les mots. Gilliéron avait pressenti cette orientation et, dans son étude sur *Scier*, il avait donné un rôle à la faucille dentelée [2]. Allant plus loin, K. Jaberg et J. Jud ont choisi pour titre de leur atlas *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, que Jaberg traduisit lui-même en *Atlas linguistique et ethnographique de l'Italie et de la Suisse méridionale* dans les conférences qu'il fit au Collège de France en 1939 [3]. Il y posait en principe qu'on ne peut faire l'histoire des mots sans faire celle des choses : on ne peut comprendre, en effet, que la herse s'appelle *spenate* dans les Pouilles sans savoir que cette herse-là est faite d'épines ou de branches ; on ne peut expliquer que la coquelicot s'appelle "moine" ou "religieuse" si l'on ignore que les enfants jouent à deviner quelle est, dans le bouton, la couleur de la corolle, rouge ("moine")

[1] Pour ne pas allonger cet article, je ne donnerai que peu d'exemples et tous seront pris dans l'*Atlas du Lyonnais.*

[2] J. Gilliéron et J. Mongin, *Scier dans la Gaule romane du sud et de l'est*, Paris, 1905.

[3] Karl Jaberg, *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1936. Voir p. 28.

ou blanche ("religieuse")[4]. Voilà pourquoi l'atlas de l'Italie est abondamment illustré et muni de copieuses légendes explicatives.

Imitant cet exemple, mes collaborateurs et moi-même sommes partis pour les enquêtes de l'ALLy munis de questionnaires précis sur l'outillage agricole, la maison paysanne, les cultures, les coutumes, les vieux usages. Nous avons abondamment photographié, dessiné, enregistré les détails des travaux et des jours. Et nous avons reporté dans nos cartes ces *realia* sous la forme d'illustrations, de sigles, d'explications. Nous étions persuadés que la plupart de ces données serviraient aux linguistes et que toutes seraient utiles aux ethnologues[5].

L'expérience a été concluante, et même plus que nous ne le pensions, car il apparaît ajourd'hui qu'aucune de nos questions relatives à l'ethnographie n'a été indifférente pour le succès de l'enquête linguistique. Ainsi, lorsque nous avons demandé et noté les régions où le fléau était encore en usage en 1945—1948, période de nos enquêtes, celles où il ne servait plus que pour le trèfle, le colza ou les pois, celles où il était hors d'usage et celles où il avait disparu (carte 80)[6], nous pensions bien rendre service aux ethnographes. C'est encore en pensant à eux que nous avons précisé : l'aire des battoirs à section carrée et l'aire des battoirs à section ronde (carte 82), l'aire des fléaux tournants et l'aire des fléaux qui ne tournent pas (carte 87), les localités où nous avons retrouvé les rouleaux de pierre qui servirent au dépiquage dans les vallées du Rhône et de la Saône, celles où l'on battait encore à l'occasion sur une roue dans les monts d'Auvergne et celles où l'on battait parfois sur un tonneau dans les vignobles du Lyonnais, du Beaujolais et du Mâconnais (carte 87), les régions du battage en plein air et celles du battage en grange (carte 88). Dans ces cas-là et dans bien d'antres qu'il serait fastidieux d'énumérer ici, nous pensions recueillir des documents surtout, sinon uniquement, pour un futur atlas ethnographique de la France, documents d'autant plus intéressants qu'il serait impossible dans bien des cas de les réunir aujourd'hui. Nous savions aussi que questionner sur ces faits de civilisation créait un climat favorable, une sorte de complicité avec nos informateurs, en nous naturalisant paysans et en les faisant entrer avec nous dans le grand jeu de la connaissance des techniques traditionnelles vénérables et de la recherche du beau patois, traditionnel lui aussi et respecté comme objet d'étude et de science.

Dans un nombre de cartes assez important, notre atlas présente un état du patois antérieur à celui de l'atlas de Gilliéron, qui est pourtant de cinquante ans antérieur au nôtre. Qu'on ne s'en étonne pas : en questionnant ainsi sur les choses nous avons obtenu souvent un état de langue plus réellement patois, moins français, plus ancien que celui qu'atteignait Edmont obligé d'aller vite et demandant en français, à un aubergiste ou à un secrétaire de mairie, le nom d'objets ou de coutumes ou de gestes dont il ne savait pas toujours qu'ils étaient différents de ce qu'évoquait

[4] *Ibidem*, p. 24 et 25.

[5] Sur la place de l'ethnographie dans les atlas régionaux, on consultera surtout Manuel Alvar, *Los nuevos atlas lingüísticos de la Romania*, Grenade, 1960, p. 59 à 68 et P. Nauton, *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central*, tome 4, Paris, 1963, p. 65 à 68.

[6] Les cartes indiquées ainsi dans le texte sont celles de l'ALLy.

pour lui le mot français de son questionnaire. Notre enquête ethnographique a singulièrement facilité notre enquête linguistique.

Mais il faut aller plus loin et affirmer que bien des indications ethnographiques enregistrées dans nos carnets et reportées sur nos cartes se sont révélées utiles, voire indispensables à l'heure de l'explication des mots. En effet, comment pourrions-nous expliquer, carte 7, le nom de *raza sorda* (= rigole sourde) donné à un canal de drainage, si un sigle renvoyant à un dessin ne nous indiquait qu'à cet endroit le canal de drainage est une tranchée au fond de laquelle on a mis des pierres et qu'on a fermée par dessus en la recouvrant de paille puis d'un gazon? Comment comprendre carte 35, que les premières fourchées de foin disposées sur le lit d'un char s'appellent *épal* (= épaules) ou *naj* (= fesses), si la légende de cette carte n'indiquait pas que ces fourchées de foin sont disposées aux quatre coins du char pour assurer l'équilibre de tout le chargement? Comment comprendre, carte 50, que le semoir s'appelle tantôt *lenseu* (= drap) ou *chari* (= drap-cendrier pour la lessive) tantôt *paillasi* (= corbeille à mettre lever la pâte), tantôt *bachola* (= récipient en bois, auge) si des sigles et des illustrations n'apprenaient au lecteur que le semoir change de nom selon qu'il est fait d'un drap porté à la façon d'un tablier, d'une corbeille de paille, ou d'une sorte de caisse en bois?

Peut-être le lecteur linguiste, habitué aux choses de la campagne, aurait-il deviné quelques-unes de ces explications, dans le cas où nous n'aurions pas songé à les présenter nous-mêmes. Il est d'autres cas où l'enquêteur ne se doute pas de l'indication qui sera nécessaire quand il lui faudra interpréter les cartes. Heureux sera-t-il alors s'il a pensé à demander et à noter toutes les explications concernant l'outil, l'usage, le geste. Je prends comme exemple la carte 33 "un rouleau de foin". On y trouve trois dénominations : 1° *la roule* ou *la rouele*, 2° *la roue* ou *la rouète*, 3° *la trwèta*. Les deux premières sont faciles à expliquer : un rouleau de quoi que ce soit peut tout naturellement s'appeler *roule*, de la forme féminine du latin ROTVLUS, ou *rouele* du latin ROTĔLLA, à plus forte raison *roue*, de ROTA, et *rouète* diminutif de *roue*.

Mais que peut bien être le mot *trwèta*? Sa forme phonétique est rigoureusement identique à celle du nom de la truite de nos rivières. Mais il n'est pas possible d'imaginer que notre rouleau de foin ait été ainsi désigné du nom d'un poisson. A la rigueur on pourrait l'appeler serpent, à cause de sa longueur, et il ne s'appelle pas ainsi. La solution se trouve dans la légende de la carte précédente : "amasser le foin" en rouleaux. On y lit que lorsque le moment est venu de charger le foin pour le rentrer, on l'amasse d'abord en un ou plusieurs rouleaux, d'environ un mètre de haut sur toute la longueur du pré ; le plus souvent on en fait deux, entre lesquels on amène le char qu'on veut charger. Et voici qu'alors s'éclaire, me semble-t-il, la dénomination *trwèta* : notre *trwèta* est le chemin du char. *Trwèta* vient d'un etymon prélatin *TROCTA, qui a donné aussi en espagnol *trocha* "sentier", et qui doit être formé sur la racine *TROG (grec *trochos* "course, carrière pour la course", rhétoromanche *trotg*, *truoch* "sentier de montagne"). Quant à l'évolution sémantique, de "sentier" à "rouleau de foin", elle est non seulement possible, mais certaine, comme l'atteste la présence d'un *charrère* "chemin de char" dans la carte 264 ("la rangée de foin ou de regain" que l'on va charger) de l'*Atlas linguis-*

tique et ethnographique de la Franche Comté de Mme Dondaine, dont le premier volume vient de paraître. Mais il faut avouer que c'est l'explication donnée dans la légende qui nous a mis sur sa route [7].

Mais il faut aller plus loin et remarquer qu'il y a des cartes dont la structure même (l'ensemble des dénominations d'une même chose) est difficilement explicable sans le secours de l'ethnographie et qu'en retour ces cartes de mots peuvent éclairer certains problèmes ethnographiques. C'est le cas de la carte 161 "la charrette (à deux roues)". A côté de la famille de CARRVS (*char*, *charrette*, *charoute*, *charte*), cette carte présente côte à côte quatre mots qui n'ont rien à voir avec cette famille. Ce sont : *lèya* dans trois localités, *masou* dans neuf, *baro* et ses dérivés (*barota*, *baroten*, *bourta*, *brouten*) dans cinq, *crèche* dans six.

Seul de ces quatre mots, *lèya* est clair : c'est le nom du traîneau, que nous avons relevé 19 fois dans la carte 66 "traîneau à gerbes". En effet, dans la moitié sud de notre domaine on traîne les gerbes de blé sur le champ moissonné, au moyen d'un traîneau assez primitif : un plancher de 1 m. 50 de long et 1 m. de large, posé sur deux solives formant patins et muni de quatre pieux verticaux pour retenir les gerbes empilées. *Leya* est un vieux mot alpin que l'REW 4996 a consigné sous l'etymon *LEVDA. Il nous ramène aux temps anciens où, la roue étant inconnue, chars et charrettes l'étaient aussi ; les charges étaient portées ou traînées. Les ethnographes nous apprennent en effet qu'en France les chars et charrettes sont des envahisseurs venus de l'est. Quant à nos cartes 161 et 162, elles montrent que, chez nous du moins, la char vient du nord, qu'il a conquis la plus grande partie de notre domaine, mais qu'il s'est arrêté le long d'une ligne passant au nord et à l'ouest de Lyon et aussi à l'ouest de Saint-Etienne, tandis que la charrette occupe, seule, la vallée du Rhône jusqu'à Lyon, mais elle est absente dans le nord des départements de la Loire et du Rhône et elle tend à laisser la place au char dans tout le département de la Loire. Cette charrette, antérieure au char, dut apparaître comme un perfectionnement du traîneau, une sorte de traîneau à roues. On comprend alors qu'elle ait pu recevoir le nom du véhicule qu'elle supplantait. A moins que dans notre région la charrette soit née un jour de l'adjonction de roues à un traîneau. On peut, en effet, imaginer que cette invention se soit produite spontanément en plusieurs lieux. Mais cette question est du ressort des ethnologues [8].

En tout cas, la *leya* "traîneau" puis, "charrette", va nous aider à expliquer les autres dénominations, à première vue énigmatiques. Le *maso* pourrait bien être, lui aussi, un ancien traîneau : le *Glossaire* d'A. Duraffour présente un *maso* "dispositif pour traîner les arbres" ; Nauton a recueilli en Lozère un *amajou* "traîneau à pierres" ; et Stampa a relevé en Lombardie une *masuéa* "slitta bassa per pesi". Comme pour *leya*, nous avons probablement affaire à un mot prélatin [9].

[7] Pour plus de détail, voir P. Gardette, *Francoprovençal*, **truite** "*rouleau de foin*", dans *Mélanges Albert Henry* (= TraLiLi VIII, 1), Strasbourg, 1970, p. 57 à 60.

[8] Sur l'histoire de la charrette voir A. Leroi-Gourhan, *L'homme et la matière*, Paris, 1943, p. 140 à 145, et André G. Haudricourt, *Contribution à la géographie et à l'ethnologie de la voiture*, dans *La revue de géographie humaine et d'ethnologie*, 1-ère année, p. 54 à 64 .

[9] A. Duraffour, *Glossaire des patois franco-provençaux*, Paris, 1969, § 6218 ; P. Nauton, ALMC II, carte 846, point 32 ; R. A. Stampa, *Contributo al lessico preromanzo dei dialetti lombardo-alpini e romanci* (= Romanica Helvetica, vol. II), Zürich-Leipzig, 1937, p. 127.

Quant à *crèche*, autre mot énigmatique qui n'a rien de commun avec la crèche "mangeoire", laquelle se dit chez nous *kraipi*, selon la phonétique francoprovençale, il faut aussi chercher son origine du côté des moyens de transport ayant précédé le roulage. Nous nous orientons vers la *kraytsa* qui dans les régions conservatrices de la Haute Lombardie désigne une sorte de hotte utilisée notamment par les marchands ambulants. Ce même nom de la hotte est aussi conservé en Suisse, à l'autre extrémité du domaine francoprovençal [10].

Même en négligeant *baro* et sa famille, dont l'identité n'est pas établie avec certitude, et qui pourrait bien avoir quelque parenté avec le suisse *bar* "traîneau" (*Glossaire des patois de la Suisse romande*, t. 2, p. 239) et avec la *bara* "charrette à deux roues" de l'Italie du nord (carte 1222 de l'Atlas de Jaberg et Jud), nous voyons que trois noms de la charrette en Lyonnais — *leya* "traîneau", *masou* probablement "traîneau", *chèche* probablement "hotte" — ne s'expliquent que par l'évolution des techniques qui a fait remplacer par le roulage l'ancien traînage et l'ancien portage. Cette explication met en relief une fois de plus le caractère particulièrement conservateur de nos parlers et la situation si curieuse de notre région à la rencontre des traditions méridionales (trainage, portage, charrette à deux roues) et des innovations venues du nord (le char à quatre roues).

Bien des obscurités demeurent, mais l'on voit combien il aurait été difficile de comprendre ces vieux mots sans le secours de l'ethnographie. On voit aussi combien de questions cette carte pose encore aux ethnologues. Il serait cruel et injuste de remarquer qu'aucune étude semblable n'eût été possible à l'aide de la seule carte "charrette" de l'ALF de Gilliéron et Edmont, mais l'on mesure, par ce dernier exemple ajouté aux précédents, la place que doit avoir l'ethnographie dans les atlas régionaux de France [11].

Institut de linguistique romane
Facultés Catholiques
Lyon

[10] *Miscelánea filológica dedicada a Mons. A. Griera*, Barcelone, 1955, tome I, p. 272–273,

[11] Il eût été facile de prendre des exemples dans les atlas régionaux autres que l'ALLy, par exemple dans l'atlas de la Gascogne de J. Séguy (cartes 348 à 378 concernant les charrettes et les chars, avec une documentation ethnographique remarquable) ou celui du Massif Central de Pierre Nauton (cartes 847 à 860). Je signale aussi la riche documentation concernant le char qui se trouve dans le 1er volume de l'*Atlas linguistique et ethnographique de la Franche-Comté* de Mme Dondaine, tout récemment paru.

ION GHEŢIE

ÎN LEGĂTURĂ CU *a* PROTONIC DIN CUVINTE DE TIPUL *barbat, ca(d)zut*

După cum se ştie, în unele graiuri dacoromâne, unui *ă* protonic din limba literară îi corespunde un *a* : *barbat*, *ca*(*d*)*zut*, *împarţit*, *pacat* etc. Acad. Iorgu Iordan, cel dintîi care a dedicat o cercetare specială acestui fenomen [1], şi împreună cu d-sa o serie de cercetători (S. Puşcariu [2], R. Todoran [3], acad. Al. Graur [4] şi alţii) sînt de părere că, în cazuri de felul celor mai sus menţionate, avem a face cu trecerea lui *ă* protonic la *a*. În cuvintele de tipul *barbat*, *pacat* ar fi intervenit o asimilare *ă* — *a* > *a* — *a*. În celelalte cuvinte (unde vocala tonică nu e un *a*), ar fi avut loc, după S. Puşcariu, un fenomen analogic : simpla prezenţă a accentului ar fi fost suficientă pentru a determina trecerea lui *ă* la *a*, întocmai ca în cuvintele unde vocala tonică era un *a*. Acad. Iorgu Iordan consideră că în *ca*(*d*)*zut*, *împarţit* etc. am avea a face cu o rostire neromânească, acceptată de vorbitorii din unele regiuni ale ţării.

Opinia conform căreia, în cuvinte de tipul *barbat*, *ca*(*d*)*zut*, *ă* protonic ar fi trecut la *a* este pusă în discuţie într-o cercetare recentă semnată de Gr. Rusu [5]. După părerea d-sale, în situaţii de felul celor amintite mai înainte, ar fi vorba de păstrarea lui *a* etimologic şi nu de trecerea lui *ă* protonic la *a*. În *batrîn*, *pacat* (care prezintă etimoane cu *e*), *ă* > *a* prin analogie cu cuvintele avînd un *a* protonic „etimologic".

În sprijinul afirmaţiilor d-sale, Grigore Rusu îi citează pe I. -A. Candrea, N. Drăganu şi I. Popovici, care au susţinut o opinie similară [6]. (Acestor cercetători trebuie să li se adauge I. Bărbulescu [7].) Menţionăm că I. Popovici se referă la situaţia din istroromână, I.-A. Candrea nu-şi argumentează în nici un fel explicaţia, în timp ce I. Bărbulescu o întemeiază pe unele grafii din documentele slavo-române din secolul al XV-lea, nu întotdeauna probante în chestiunea ce ne interesează.

Gr. Rusu îşi întemeiază explicaţia pe mai multe argumente.

Unul din ele ar fi prezenţa generală a lui *a* în istroromână, chiar şi în poziţie posttonică, la finala substantivelor şi a adjectivelor. După autor, ar fi greu de admis că în dialectul istroromân *a* a trecut la *ă* în toate cazu-

[1] *Un fenomen fonetic românesc dialectal:* ***ă*** *neaccentuat* > ***a***, în RF I (1927), p. 117—154.

[2] DR II (1921—1922), p. 65—67, *Limba română*, vol. II, Bucureşti, 1959, p. 375—376.

[3] *Despre un fenomen fonetic românesc dialectal*: ***ă*** *protonic* > ***a***, în SCL V (1954), nr. 1—2, p. 63—85.

[4] *Cu privire la* ***ă*** > ***a*** *în româneşte*, în SCL IX (1958), nr. 2, p. 263—264.

[5] *Din vocalismul graiurilor dacoromâne. În legătură cu* [***a***] *în poziţie protonică*, în CL XVII (1972), nr. 2, p. 235—241.

[6] În *fapturile*, la care se referă N. Drăganu, am putea avea a face cu pluralul lui *fapt*, nu al lui *făptură*. În cazul acesta, *a* este tonic.

[7] „Arhiva" XXXI (1924), nr. 1, p. 39, *Curentele culturale la români în epoca slavonismului cultural*, Bucureşti, 1928, p. 68.

rile, iar apoi, peste tot, *ă* > *a* (p. 239). În această privință, S. Pușcariu împărtășește o părere diametral opusă, pe care o sprijină pe unele dovezi și o exprimă în termeni categorici: „acest *a* istroromân nu reprezintă stadiul primitiv latin, ci s-a dezvoltat pe teren istroromânesc" [8]. Indiferent de partea cui ar fi adevărul, situația din istroromână nu poate fi invocată, ca argument peremptoriu, în favoarea opiniei că în dr. *barbat*, *ca(d)zut*, *a* ar fi etimologic. Chiar dacă în istroromână *a* etimologic s-ar fi păstrat peste tot, nu înseamnă că și în dacoromână el ar fi cunoscut aceeași evoluție. E întru totul posibil ca aici *a* să fi evoluat la *ă*, iar apoi la *a*. Fiecare dialect și-a putut avea, în această privință, istoria proprie.

Mai departe, autorul consideră că evoluția *ă* > *a* ar fi improbabilă, întrucît ar contraveni uneia dintre cele mai caracteristice legi fonetice a limbii române, anume trecerea lui *a* aton la *ă* (p. 238). Argumentul poate fi, însă, întors împotriva explicației furnizate de autor. Într-adevăr, păstrarea lui *a* contravine în modul cel mai flagrant aceleiași legi.

Grigore Rusu consideră, cu dreptate, că între cele două sunete trebuie plasat un sunet intermediar (notat de ALR, de regulă, prin $\overset{a}{\breve{a}}$) consemnat curent în graiuri. Existența acestui sunet intermediar ar fi, după d-sa, o dovadă că trecerea lui *a* la *ă* nu ar fi încheiată în unele graiuri (p. 239). Simpla prezență a acestui sunet ne permite însă să susținem, la fel de bine, părerea contrară: $\overset{a}{\breve{a}}$ ar fi o dovadă că procesul trecerii lui *ă* la *a* nu s-a încheiat pe deplin pretutindeni.

După autor, răspîndirea sporadică a lui *a* în Muntenia și Oltenia nu înseamnă, cum am fi dispuși să credem, că transformarea lui *ă* în *a* ar fi aici la începuturile ei, ci că evoluția *a* > *ă* s-ar găsi în aceste regiuni aproape de punctul final (p. 238–239). Nici acest argument nu poate fi reținut. Într-adevăr, e de observat din nou că, atîta timp cît nu se aduc dovezi pentru a susține asemenea afirmații, punctul de vedere opus poate fi avansat cu aceeași îndreptățire. O observație similară în legătură cu opinia autorului (p. 239) că *a* s-a putut păstra cu atît mai ușor cu cît acest fapt nu are nici o implicație pe plan fonologic (*a* nu se opune lui *ă* în poziție neaccentuată decît la finala unor substantive sau adjective). Lipsa unei opoziții între *a* și *ă* a putut favoriza la fel de bine trecerea lui *ă* la *a*.

În concluzie, opinia lui Grigore Rusu că, în cuvinte de tipul *barbat*, *ca(d)zut*, *a* etimologic s-ar fi păstrat pînă în zilele noastre nu este susținută cu argumente valabile.

Pentru a decide care din cele două interpretări este cea adevărată, singura modalitate este apelul la istoria limbii. Am sugerat acest mod de abordare a problemei într-o contribuție consacrată vechimii lui *a* protonic în Maramureș, care i-a rămas necunoscută lui Grigore Rusu [9]. Dacă în *barbat*, *ca(d)zut*, *a* este etimologic, atunci el trebuie să se găsească neîntrerupt în actualele lui arii din cele mai vechi timpuri pînă astăzi, fiind consemnat în toate documentele întocmite aici. Dimpotrivă, dacă *a* provine din *ă*, el trebuie să fie precedat de *ă* în ariile unde are curs astăzi.

[8] *Studii istroromâne*, vol. IV, București, 1926, p. 74; vezi și R. Todoran, *loc. cit.*, p. 83.

[9] *Note asupra trecerii lui* ***ă*** *proton la* ***a*** *în Maramureș*, în SCL XXII (1971), nr. 3, p. 297–300.

Pornind de la acest principiu de metodă, vom examina răspîndirea fenomenului în textele noastre vechi. Din motive de spaţiu, ne vom ocupa numai de Moldova, regiune în care *a* se întîlneşte curent în zilele noastre şi din care deţinem un număr relativ mare de documente româneşti vechi.

Parcurgerea atentă a tuturor documentelor moldoveneşti din secolul al XVI-lea în vederea elaborării monografiei *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea* (scrisă în colaborare cu Al. Mareş) scoate în evidenţă faptul că, peste tot, în poziţie protonică, apare în mod curent *ă*. Iată cîteva exemple: *bъrbatul* (Galaţi, 1570—1571, 19/6)[10], *bunъtate* (c. 1593, 1^r/16)[11], *bъtrъni* (j. Bacău, 1592, 249/4)[12], *Drъgan* (Suceava, 1593, 3)[13], *ǧumѫtate* (c. 1591—1593, 3^r/17)[14], *ѧmpѫrat* (1588, 5, 9, 10)[15], *ѧpъratul* (1593, 1^r/3)[16], *ѧpѫratului* (c. 1591—1593, 1^v/10), *prъcъlabului* (Cîmpulung, 1595, 1^r/3[17]; Suceava, 1595, 1^r/4—5[18]). *prѫdat* (c. 1593, 1^v/4)[19], *sъnѫtate, sѫnѫtoș‹i›* (Moldoviţa, 1592, 1^r/2, 21)[20], *Tъtъrașii* (Piatra, 1596, 5)[21], *tъtъrъști* (j. Galaţi, 1577, 6)[22], *vъtași* (1591, 1^v/5, 14)[23], *vъtavol* (Drăguşeni-Pildeşti, 1586, 11)[24], *vlъdica* (Suceava, 1597, 4)[25] etc. Ne oprim aici, deşi exemplele pot continua.

A, în schimb, apare rar, numai în 4 documente: *armasariul, calușei, fanina, jumatate, malaiu, matase, sacară, sacure, sapata* (Galata, 1588, 3^v/9, 4^r/17 8^v/3, 6, 11^r/1, 8, 12^v/1, 9, 13^r/7, 13^v/12—13[26]), *ǧumatate* (c. 1591—1593, 3^v/2), *prъcalab* (Suceava, 1595, 1^r/1), *prъcalabul* (Cîmpulung, 1595, 1^v/3)[27].

Pe cît lasă să se întrevadă limba documentului, scribul catagrafiei din 1588 nu era român. Astfel, el confundă frecvent forma articulată cu cea nearticulară a numelor, scriind, de pildă, *pilota pe⟨s⟩triţa* (2^v), *faţa de perina* (3^r), *1 cruce galbăna* (4^v), *adămască galbăna* (6^v), *cupa mai mica* (9^r).

[10] *Însemnare pe o carte*, în CB I, p. 18—19.

[11] *Mărturie în procesul lui Petru Şchiopul*, BAR, fondul Actele lui Petru Şchiopul, CCC/17 (fila şi rîndul).

[12] *Zapis de vînzare*, în „Arhiva", I, 1889, p. 248—249 (pagina şi rîndul).

[13] *Zapis de schimb*, BAR, LXXIX/142 (rîndul).

[14] *Itinerariul lui P. Şchiopul*, BAR, fondul Actele lui P. Şchiopul, CCC/35 (fila şi rîndul).

[15] *Tabele cronologice*, BAR, fondul Actele lui P. Şchiopul, CCC/2 (rîndul).

[16] *Scrisoare*, BAR, fondul Actele lui P. Şchiopul, CCC/18 (fila şi rîndul).

[17] *Scrisoare*, Arhivele Statului — Cluj, fondul Primăria oraşului Bistriţa, I/2 (fila şi rîndul).

[18] *Scrisoare*, în RLB, pl. VII (fila şi rîndul).

[19] *Mărturii în procesul lui P. Şchiopul*, BAR, fondul Actele lui P. Şchiopul, CCC/30 (fila şi rîndul).

[20] *Scrisoarea egumenului mănăstirii Moldoviţa*, în RLB, pl. I, II (fila şi rîndul).

[21] *Act de mărturie*, Arhivele Statului — Iaşi, CDLXXXVII/50 (facsimil; rîndul).

[22] *Zapis de cumpărare*, Arhivele Statului — Bucureşti, fondul Ep. Roman, IV/I (rîndul).

[23] *Catastif de ţărani, curteni, vătaji*, BAR, fondul Actele lui P. Şchiopul, CCC/12 (fila şi rîndul).

[24] *Zapis de vînzare*, în Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, X, p. 10 (rîndul).

[25] *Zapis de schimb*, Arhivele Statului — Bucureşti, fondul Măn. Sf. Sava, XXXII/5 (rîndul).

[26] *Catastiful averii mănăstirii Galata*, BAR, fondul Actele lui P. Şchiopul, CCC/1 (fila şi rîndul).

[27] Am lăsat deoparte textele scrise de P. Şchiopul. Într-adevăr, din cauza deprinderilor sale bizare de a scrie, grafiile întîlnite în textele redactate de el nu sînt concludente. Dealtfel, P. Şchiopul era muntean. În exemplele de mai sus şi în cele ce urmează am inclus şi cuvinte de tipul *bătrîn (batrîn), păcat (pacat)*.

Grafiile acestea, frecvent notate, trădează o persoană care nu stăpînește pe deplin limba română. Scriitorul documentului îl redă, apoi, destul de des pe *ă* prin *e* : 1 *icoană săpate și ferecate* (4ʳ), *1 cruce ferecate și sapate* (4ᵛ) [28]. De comparat și grafia *perechi* (8ᵛ), în care primul *e* se datorește unei persoane care nu-l rostea corect pe *ă* și-l apropia de *e*, existent în limba lui maternă. *Ă* nu a evoluat la *e*, în *păreche*, în graiurile moldovenești, nici în zilele noastre. Trecerea lui *ă* la *e* în *pereche* apare numai în Muntenia, dar după 1700. Posibile acorduri greșite (folosirea masculinului în locul femininului) sînt : *flori albi* (6ʳ), *poale galbeni* (7ʳ) [29]. Toate aceste fapte ne permit să presupunem că scriitorul documentului era străin și să plasăm un semn de întrebare asupra exemplelor, numeroase, cu *a* din documentul scris la Galata în 1588. *A* ar putea reda rostirea particulară a unui străin care nu-l putea pronunța corect pe *ă*.

Dacă facem abstracție de exemplele din 1588, rămînem, în total, cu 3 atestări ale lui *a*, cifră infimă în raport cu zecile și sutele de exemple cu *ă*, care se întîlnesc în toate documentele.

Raportînd această constatare la situația din graiul moldovenesc de astăzi, în care *a* cunoaște o largă difuzare în toate zonele Moldovei, va trebui să conchidem că, după toate probabilitățile, *a* este o inovație apărută în secolul al XVI-lea sau, în orice caz, nu cu mult înaintea acestui secol ; *a* a fost precedat în Moldova de *ă*, cvasigeneral în limbă la finele secolului al XVI-lea, și nu se poate explica decît pornind de la acest sunet.

S-ar putea obiecta împotriva acestui punct de vedere, susținîndu-se că în Moldova secolului al XVI-lea *ă* era literar, deci caracteristic limbii scrise, în timp ce *a* circula, ca și astăzi, în graiuri, dar nu era consemnat în documente. Dacă acceptăm această interpretare, posibilă din punct de vedere teoretic, atunci sîntem nevoiți să-l explicăm pe *ă* fie prin tradiția literară locală, fie prin influența unei norme literare „străine" (de ex. muntenești). În primul caz, obiecția se dovedește a nu fi probantă, deoarece, acceptînd acțiunea tradiției literare, recunoaștem că, la un moment dat în trecut, *ă* a fost general în Moldova, deci l-a precedat pe *a*. În a doua interpretare, ne-am putea gîndi la o influență a normei coresiene asupra scrisului moldovenesc. Mărturisim că o asemenea explicație ni se pare cu totul improbabilă. E extrem de greu, dacă nu imposibil de admis că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, prin urmare concomitent cu apariția textelor coresiene, toți scribii moldoveni (mulți dintre ei modești dieci de la țară) să se fi supus unei norme „străine" (sudice), scriind muntenește și trecînd peste realitatea propriului lor grai. Nu rezistă criticii nici posibila obiecție că în secolul al XVI-lea graiul moldovenesc cunoștea peste tot, în cazurile de mai sus, un sunet intermediar între *ă* și *a* pe care scribii l-ar fi redat cînd prin *a*, cînd prin *ă* [30], căci, în această situație, ne-am aștepta ca notațiile cu *a* să fie (aproximativ) egale din punct de vedere numeric cu cele prezentînd un *ă*, ceea ce, cum am văzut, nu se întîmplă. În plus, acceptînd această interpretare, va trebui

[28] Cf. explicația lui Hasdeu, în CB, I, p. 221.

[29] În aceste exemple, am putea avea a face, eventual, cu închiderea lui *e* final la *i* ; cf. *madzari* (13ᵛ/15), *ligai* (3ᵛ/10). În acest caz, ele încetează a fi semnificative în chestiunea ce ne interesează.

[30] Cf. Densusianu, HLR, II, p. 78.

să admitem că *a* > $\overset{a}{\breve{a}}$ > *a* şi, cu aceasta, *a* nu mai poate fi socotit etimologic.

Explicaţia noastră se confirmă dacă ne adresăm textelor scrise după 1600. Nu dispunem, din păcate, de spaţiul necesar pentru a înşira exemplele necesare, dar ţinem să arătăm că în textele literare moldoveneşti din secolul al XVII-lea *ă* apare peste tot, în timp ce apariţia lui *a* este rară. Nu obţinem prea multe atestări ale lui *a* nici dacă apelăm la documente, care reflectă, în general, mai veridic limba vorbită. Deşi am parcurs cîteva sute de documente scrise între 1601 şi 1830, n-am reuşit să consemnăm decît un număr relativ redus de exemple, din care notăm cîteva (ne rezumăm la secolul al XVII-lea) : *balţaţi* (Iaşi, 1660 ; IZ, III, 1, 154), *batuţi* (Iaşi, 1660 ; IZ, III, 1, 155), *čatatĕ* (Suceava, înc. sec. XVII ; RLB, 65), *martoriia* (Bucovina, c. 1625 ; BDB, I, 191), *parţalѫ* (= [îm]părţeală ; Iaşi, 1642 ; IZ, II, 2, 20), *au parut* (Cătămăreşti-Botoşani, 1677 ; SD, V, 223), *Patraşco* (Iaşi, 1638 ; IZ, II, 1, 103), *şat⟨rarul⟩* (Iaşi, 1638, IZ, II, 1, 151), *ţaranii* (Iaşi, 1660 ; IZ, III, 1, 138), *vatavulu* (Iaşi, 1623 ; DIR, Mold., V, 174), *zalugu* (1623 ; DIR, Mold., V, 226) etc. După cum se vede, exemplele provin în marea lor majoritate din jumătatea de miazănoapte a Moldovei, semn că aici fenomenul este mai vechi decît în sud, unde pare a fi o extindere mai recentă din nord (aceeaşi observaţie poate fi făcută şi în legătură cu atestările din secolul al XVI-lea).

Ajunşi la capătul acestei cercetări, vom spune că în cuvinte de tipul *barbat*, *ca(d)zut* avem a face cu trecerea lui *ă* protonic la *a* şi nu cu păstrarea lui *a* etimologic. La concluzii asemănătoare ajungem examinînd situaţia din alte regiuni ale Dacoromaniei, unde în zilele noastre a fost notat un *a* protonic în locul unui *ă* din limba literară.

Mai 1973

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

ABREVIERI

(nu sînt cuprinse abrevierile folosite curent în lucrările de lingvistică)

BDB, I — T. Bălan, *Documente bucovinene*, vol. I, Cernăuţi, 1933

DIR, Mold., V — *Documente privind istoria României*, Veacul XVII. A. Moldova, vol. V, Bucureşti, 1957

IZ — Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise (Documente slavo-române)*, vol. I—VI, Iaşi, 1906—1923, Huşi, 1924—1933

RLB — A. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI*[e] *et du début du XVII*[e] *siècle tirées des archives de Bistritza (Transylvanie)*, Bucureşti, 1926

SD, V — N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. V, Bucureşti, 1903

VALERIA GUȚU ROMALO

NOTE ASUPRA RELAȚIILOR SINTACTICE

1. Sintaxa reprezintă domeniul lingvistic unde prezența relațiilor a fost pusă în evidență încă de la început. Elementul relațional, care domină în mod evident lingvistica actuală, pe care se pune azi accentul în cercetarea diverselor componente și nivele ale limbii, a fost luat în considerație multă vreme numai sub aspectul limitat al combinațiilor de cuvinte, al raporturilor care se stabilesc între cuvinte și conduc la alcătuirea propozițiilor.

2. Pornind de la paralelismul propoziție — judecată, cercetarea sintactică înregistrează trei tipuri de relație sintactice: subordonarea, coordonarea și relația dintre subiect și predicat, a cărei calitate specifică este reliefată pe baza asemănărilor și deosebirilor față de coordonare și subordonare.

3. Lingvistica mai nouă supune unei examinări mai aprofundate, din perspectivă internă, raporturile care corelează componentele unei comunicări. Testul omisiunii (proba substituției cu zero) reprezintă procedeul formal la care se recurge cel mai des pentru a pune în evidență diferitele tipuri de relații sintactice.

Cercetarea detaliată a poziției componentelor unui enunț, prin raport unul la altul, a condus la descrieri mai complete ale modalităților de expresie prin care se realizează diversele relații, dar și la descoperirea unor combinații a căror organizare relevă existența unor raporturi, diferite de cele general admise, care pot fi interpretate ca variante ale acestora sau se impun ca reprezentînd alte tipuri de relații sintactice.

Astfel, caracter autonom, de raport de tip special (distinct de subordonare și coordonare) se acordă relației a p o z i ț i o n a l e, care, redusă la realizarea „*atributului*" *apozițional*, era considerată ca o varietate a subordonării, deși prezentările care se bazează pe o examinare atentă și profundă a faptelor subliniau situația specială a componentelor de acest fel în cadrul enunțului, semnalînd „impresia că între apoziție și substantivul ei legătura sintactică este foarte slabă" [1], foarte apropiată de cea de coordonare [2]. Această particularitate este explicată de acad. Iorgu Iordan (*op. cit.*, p. 613) prin „înrudirea sintactică dintre atribut (în general) și predicat, înrudire care face ca un predicat nominal fără

[1] Cf. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956 (ed. a II-a), p. 612.

[2] Cf. și Academia Republicii Populare Române, *Gramatica limbii române*, București, 1963 (ed. a II-a), vol. II, p. 79.

verb copulativ să poată deveni atribut şi, invers, un atribut să se transforme în predicat, dacă i se dă ca însoţitor un verb copulativ... Situaţia deosebită a apoziţiei în cadrul atributului se explică la fel cu situaţia deosebită a numelui predicativ exprimat printr-un substantiv în nominativ în cadrul predicatului".

Recunoaşterea unei relaţii apoziţionale, distincte de celelalte, conduce la includerea, ca realizări ale ei, şi a unor construcţii care depăşesc sfera componentelor nominale: o asemenea relaţie poate îngloba şi adverbe etc. [3].

4. Descrierea sintactică propusă de ediţia a II-a (1963) a *Gramaticii limbii române* a Academiei R. S. România înregistrează o serie de părţi de propoziţie necunoscute gramaticilor mai vechi *(elementul predicativ suplimentar* [4] şi *complementele cumulativ, opoziţional şi de excepţie* [5]*)* şi care se situează, sub aspectul relaţiilor, într-un mod special, mai mult sau mai puţin diferit de al celorlalte componente ale propoziţiei.

O particularitate c o m u n ă acestor componente ale propoziţiei — şi care le d i f e r e n ţ i a z ă de celelalte părţi secundare de propoziţie — apare la simpla examinare a definiţiilor:

„Elementul predicativ suplimentar este partea de propoziţie care însoţeşte un verb, exprimînd o caracteristică sau o acţiune simultană cu acţiunea verbului şi referitoare la nume (sau construcţii echivalente) cu diferite funcţiuni pe lîngă acest verb" [6].

„Complementul circumstanţial opoziţional arată obiectul sau acţiunea care se opune celor exprimate prin subiectul, prin complementul sau prin predicatul propoziţiei" [7].

„Complementul circumstanţial cumulativ arată lucrul, fiinţa sau situaţia căreia i se adaugă cele exprimate prin subiect, prin complement sau prin predicatul propoziţiei" [8].

„Complementul circumstanţial de excepţie exprimă obiectul care constituie o excepţie faţă de subiect, de complement, de atribut sau de numele predicativ" [9].

Toate aceste definiţii au în vedere *a*) un element regent: v e r b, indicat explicit în definiţia elementului predicativ suplimentar, presupus implicit, prin încadrarea la circumstanţiale, de complementele opoziţional, cumulativ şi de excepţie (în cazul cărora elementul regent poate

[3] Cf. M. Mitran, *Despre apoziţie şi raportul apozitiv*, în LR XII (1963), p. 36—45, S. Stati, *Elemente de analiză sintactică*, Bucureşti, 1972, p. 51 şi urm.

[4] Cf. M. Rădulescu, *Numele predicativ circumstanţial*, în SG II, p. 121—129, M. Avram, *În legătură cu discuţia asupra „numelui predicativ circumstanţial"*, în LR X (1961), 6, p. 539—545, Gh. N. Dragomirescu, *„Atributul predicativ" în limba română*, în LL XI (1962), 1, p. 99—121 ş.a.

[5] M. Avram, *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română*, Bucureşti, 1950, p. 17—20 şi 202—219, F. Ciobanu, *Cu privire la construcţiile care exprimă cumulul şi excepţia*, în LR XI (1962), 4, p. 375—386.

[6] Cf. *Gramatica limbii române*, vol. II, p. 206.

[7] Idem, p. 199.

[8] Idem, p. 201.

[9] Idem, p. 203.

fi şi un adjectiv, adverb); *b*) descrierea semantică a determinantului definit şi *c*) raportarea, referirea (deci nu s u b o r d o n a r e a, la un termen al enunţului, de obicei diferit de elementul regent, de predicat, dar uneori putînd să coincidă cu acesta (cf. definiţiile citate).

Componentul *c*) al definiţiilor o p u n e aceste părţi de propoziţie atributului („partea de propoziţie care determină un substantiv sau un substitut al acestuia" [10]), complementului direct („partea de propoziţie care determină un verb sau o interjecţie, indicînd obiectul asupra căruia se exercită o acţiune..." [11]) etc., ale căror definiţii nu cuprind decît indicarea elementului regent (*a*) şi descrierea determinantului definit (*b*). Componentul (*c*) al definiţiilor citate corespunde implicării în relaţia caracteristică acestor părţi de propoziţie, pe lîngă termenul regent şi cel determinant (subordonat), propriu oricărei relaţii de subordonare, a unui al treilea termen, d i f e r i t (în majoritatea cazurilor) de ceilalţi doi.

5. Această particularitate apare foarte clar dacă supunem construcţiile în discuţie probei substituţiei cu zero.

Astfel, constatăm că, într-un enunţ de trei termeni ca *Luna* (A) *străluceşte* (B) *albă* (C), nu poate fi omis decît termenul C (*albă*, care reprezintă elementul predicativ suplimentar), comunicarea, redusă la *Luna străluceşte*, păstrîndu-şi caracterul de enunţ organizat. Omiterea termenului A (*luna*) dezorganizează comunicarea : în *străluceşte albă* nu există nici o justificare pentru forma *albă*. Substituirea cu Ø a lui *străluceşte* conduce la o grupare cu altă structură — *Luna albă* — grupare care nu are, de obicei, statut de enunţ. Ocurenţa lui C presupune, deci, coocurenţa obligatorie a termenilor A şi B.

Şi în cazul complementului cumulativ, ocurenţa acestui component presupune prezenţa altor doi termeni. În : *Citeşte* (A) *poezii* (B), *pe lîngă romane* (C), se poate omite componentul C, enunţul păstrîndu-şi caracterul reperat (*Citeşte poezii*), dar nu se poate omite A, căci se obţine o grupare nereperată în limba română (*poezii pe lîngă romane*). Nu poate fi substituit cu Ø, din aceleaşi motive, nici termenul B — *Citeşte pe lîngă romane* e, de asemenea, o construcţie nereperată, dar componentul B poate fi omis cu condiţia omiterii concomitente a lui C : putem spune *Citeşte*. Toate aceste constatări permit afirmaţia că apariţia termenului C este condiţionată nu numai de prezenţa lui A, ci şi de a lui B. (Ocurenţa lui B este condiţionată de prezenţa lui A, n u şi a lui C.)

La rezultate perfect analoge conduce proba substituţiei cu Ø în construcţii cu complement

— opoziţional : *Mănîncă* (A) *peşte* (B) *în loc de carne* (C);

— de excepţie : *Mănîncă* (A) *orice* (B) *afară de carne* (C).

Atît omiterea termenului A (*peşte în loc de carne ; orice afară de carne*), cît şi a termenului B (*Mănîncă în loc de carne; Mănîncă afară de peşte*) conduc la construcţii n e r e p e r a t e. Ca urmare, prezenţa termenului

[10] *Gramatica limbii române*, vol. II, p. 153.

[11] *Idem*, p. 114.

C (complement opoziţional sau complement de excepţie) este condiţionată de coocurenţa obligatorie a altor d o i termeni.

Aceste constatări pot fi interpretate ca indicînd existenţa, alături de relaţiile de dependenţă *binare*, general recunoscute, a unor relaţii de dependenţă t e r n a r e, concluzie nesatisfăcătoare în măsura în care numai u n u l din termenii care participă la construcţii de acest fel presupune prezenţa obligatorie a încă doi componenţi.

6. Faptul că în construcţiile de trei termeni (ABC), de tipul celor discutate, doi dintre termeni (AB) sînt „autosuficienţi'' — enunţurile *Citeşte poezii*, *Mănîncă peşte*, *Mănîncă orice* au caracter reperat —, şi numai unul — termenul C — se relevă insuficient pentru realizarea unei relaţii de dependenţă cu termenul regent (A, în exemplele de mai înainte), imprimă acestui termen C un caracter de „adăugire'' şi sugerează interpretarea construcţiilor de trei termeni ca reprezentînd structuri (pe care le putem numi) d e r i v a t e[12], rezultînd din structuri „p r i m a r e'', supuse unor operaţii de contragere şi modificare.

7. Interpretarea părţilor de propoziţie în discuţie ca fiind specifice unor structuri derivate concordă, în cazul elementului predicativ suplimentar, atît cu definiţia citată (cf. **4**, „... însoţeşte un verb, exprimînd o caracteristică sau o acţiune s i m u l t a n ă [subl. n., V.G.R.] cu acţiunea verbului...''), cît şi cu comentariile formulate de diverşi cercetători care s-au ocupat de acest component al propoziţiei.

Enunţul *Luna străluceşte albă* poate fi interpretat ca rezultînd din cuplul:

Luna străluceşte	$N_1^{13} + V_1$
şi	*şi*
Luna este albă	$N_2 + V_2(fi) + Adj(N_3)$

Prin 1., omiterea lui *şi*, a lui N_2 şi a lui V_2 şi 2. subordonarea lui Adj (N_3) faţă de V_1, contragerea se poate realiza cu condiţia ca N_1 să fie identic (referenţial) cu N_2.

Diversitatea construcţiilor cu element predicativ suplimentar nu poate fi acoperită numai prin contrageri aplicate unor cupluri coordonate de tipul celui de mai sus. În multe cazuri, contragerea are în vedere cupluri de structuri primare în raport de subordonare[14] — cf. de exemplu:

Maria se preface că (Maria) este veselă ⇒ *Maria se preface veselă.*

Maria a murit cînd (Maria) era tînără ⇒ *Maria a murit tînără.*

8. Tot prin raportarea la o structură derivată, rezultată din contragerea a două structuri primare, se pot situa în organizarea enunţului şi complementele opoziţional, cumulativ şi de excepţie.

[12] Deşi interpretarea este sugerată de sintaxa transformaţională, terminologia *nu* are în vedere *aceleaşi* concepte: această observaţie este valabilă şi pentru tehnica prezentării faptelor în expunerea care urmează.

[13] N = nume (substantiv şi / sau pronume), V = verb, Adj = adjectiv.

[14] O listă cuprinzătoare de asemenea construcţii stabileşte G. Pană-Dindelegan în lucrarea *Sintaxa transformaţională a grupului verbal în limba română contemporană* (sub tipar).

Un enunţ cu complement o p o z i ţ i o n a l de tipul:

(1) *În locul profesorului a venit studentul.*

este echivalent ca informaţie cu

(2) *Nu a venit profesorul*	*Nu* + V_1 + N_1
dar	*dar*
A venit studentul	V_2 + N_2

şi poate fi obţinut din (2) prin: 1. omiterea lui *nu*, a lui V_1 şi a lui *dar* şi 2. subordonarea lui N_1 faţă de V_2 printr-un grup „prepoziţional" ca *în locul*, *în loc de*, ceea ce impune lui N_1 anumite modificări sub aspect flexionar ; aceste operaţii se pot efectua dacă V_1 este identic cu V_2, iar N_1 este diferit de N_2.

Tot astfel enunţul cu complement de e x c e p ţ i e :

(3) *Afară de Maria nu (mai) vine nimeni.*

este echivalent semantic şi poate fi obţinut din :

(4) *Maria vine*	N_1 + V_1
dar	*dar*
Nu (mai) vine nimeni	N_2 + *nu* (+ *mai*) + V_2

prin 1. omiterea lui V_1 şi 2. subordonarea lui N_1 faţă de V_2 cu ajutorul grupării *(în) afară de*, ceea ce antrenează modificări ale caracteristicilor flexionare ale lui N_1 ; condiţiile presupuse de contragere sînt : N_1 diferit de N_2 şi V_1 identic cu V_2.

Structurile derivate cu complement opoziţional şi de excepţie presupun a c e l e a ş i t i p u r i de structuri primare şi a c e l e a ş i o p e r a ţ i i, efectuate în a c e l e a ş i c o n d i ţ i i. Deosebirea derivă din faptul că omisiunea care conduce la contragere afectează v e r b u l din structura afirmativă (în cazul complementului de e x c e p ţ i e) sau din structura negativă (în cazul complementului o p o z i ţ i o n a l).

Un enunţ cu complement c u m u l a t i v de tipul :

(5) *Pe lîngă trenuri circulă (şi) autobuze.*

este echivalent cu cuplul

(6) *Circulă trenuri*	V_1 + N_1
şi	*şi*
Circulă (şi) autobuze	V_2 + (şi) + N_2

şi poate fi derivat din (6) prin : 1. omiterea lui V_1 şi 2. subordonarea lui N_1 faţă de V_2 cu ajutorul lui *pe lîngă*, cu condiţia ca N_1 şi N_2 să fie diferite, iar V_1 şi V_2 identice (lexical).

9. Construcţiile descrise în definiţii (vezi **5.**) ca avînd ca termen de referinţă p r e d i c a t u l („Complementul circumstanţial opoziţional arată ...acţiunea care se opune celor exprimate prin... predicatul propoziţiei", de exemplu) pot fi deduse în mod analog din cupluri de propoziţii de tipul :

Copilul nu învaţă	N_1 + *nu* + V_2
dar	*dar*
Copilul se joacă	N_2 + V_2

unde N_1 este identic (referenţial) cu N_2, dar V_1 este diferit de V_2. Contragerea se produce prin : 1. omiterea lui N_1 şi a lui *nu* şi 2. subordonarea lui V_1 faţă de V_2 prin intermediul unui conectiv subordonator : *în loc* sau *în loc de*, care impune utilizarea la conjunctiv *(În loc să înveţe se joacă)* sau la infinitiv *(În loc de a învăţa se joacă)* a lui V_1. Au loc deci a c e-

l e a ș i modificări ca în construcțiile discutate la **8.**, dar aceste modificări se aplică a l t o r constituenți din structurile primare.

10. În toate situațiile discutate, structurile derivate în care apar elementul predicativ suplimentar, complementul opozițional etc. rezultă, în primul rînd, din omiterea unor constituenți, a constituenților i d e n t i c i din structurile primare supuse contragerii. Această operație de omisiune se încadrează în tendința generală de a evita r e p e t a r e a, tendință care conduce și la subînțelegerea subiectului sau a altor componenți în condiții de identitate referențială — comp., de exemplu : *El vine, pleacă, face ce vrea* (în loc de : *El vine, el pleacă, el face ce vrea el.*) sau *El învață, tu nu.*

Deosebirea constă în faptul că omisiunea este sau nu însoțită de o r e o r g a n i z a r e sintactică. În cazurile în care nu se produce reorganizarea, elementele omise sînt oricînd r e c u p e r a b i l e. Cînd omisiunea unor termeni este însoțită de o reorganizare se obțin structuri derivate cu componenți sintactici de tip special de felul celor de care ne-am ocupat în acest articol.

Iunie 1973

Facultatea de limba și literatura română
București, Edgar Quinet 5—7

FINUŢA HASAN

FORMANŢI CU STATUT DUBLU

Cercetătorii care s-au ocupat (în mod special sau numai tangenţial) de probleme ale formării cuvintelor au interpretat în chip diferit formaţiile savante de tip greco-latin (ca : *gramofon*, *ierbivor*, *multiform* etc.) : unii le-au considerat compuse [1], alţii, derivate [2], alţii, în sfîrşit, le-au grupat într-o categorie deosebită atît de cea a compuselor propriu-zise, cît şi de cea a derivatelor (categoria „recompuselor" [3]), la graniţa dintre compunere şi derivare [4].

Această diversitate de aprecieri se explică prin lipsa unor criterii obiective, unanim acceptate, de delimitare a compunerii de derivare. Majoritatea lingviştilor care califică drept compuse formaţiile de tip greco-latin au în vedere înţelesul unităţilor formative, socotind că ele sînt rădăcini, întrucît au „sens deplin", exprimă noţiuni, conţin o idee prezentă în toate cuvintele aparţinînd unei familii etc. (spre deosebire de derivate, care conţin o rădăcină şi unul sau mai multe afixe, segmente fără sens lexical sau cu „sens vag", ce nu poate fi identificat în afara combinaţiilor în care apar, nu exprimă noţiuni etc.). Declarînd inoperant criteriul semantic din cauza caracterului imprecis, a faptului că se bazează pe noţiunile de „sens deplin", „sens vag" etc., care nu sînt definite şi clar delimitate, numeroşi cercetători evită referirea la înţelesul formaţiilor, propunînd alte indicii diferenţiatoare: existenţa autonomă [5], posibilităţile combinatorii [6], construcţiile sin-

[1] De exemplu : Arsène Darmesteter, *Traité de la formation des mots composés dans la langue fançaise comparée aux autres langues romanes et au latin*, Paris, 1875, p. 209—214, 219—224 ; J. Marouzeau, *Procédés de composition en français moderne*, în „Le français moderne" XXV (1957), nr. 4, p. 241—247 ; Al. Graur, *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, în *Studii de gramatică*, vol. II, Bucureşti, 1957, p. 17—18 ; Christian Rohrer, *Die Wortzusammensetzung im modernen Französisch*, Tübingen, 1967, p. 50—52 ; Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hasan, *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I : *Compunerea*, Bucureşti, 1970, p. 19—25, 130—151, 184—194.

[2] De exemplu : Leonard Bloomfield, *Language*, Londra [1961], p. 209 ; Hans Marchand, *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. A Synchronic-Diachronic Approach*, Wiesbaden, 1960, p. 87, 97—98, 104—105, 126, 128, 141—142 ; Jean Dubois, *Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain*, Paris, 1962, p. 3, 69, 71 ; Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, Bucureşti, 1968, p. 32—33, 59.

[3] Cf. André Martinet, *Éléments de linguistique générale*, ed. a II-a, Paris, 1961, p. 134—135 ; Henri Mitterand, *Les mots français*, Paris, 1968, p. 27, 49.

[4] Cf. Wolfgang Fleischer, *Wortbildung der deutschen Gegenwartsprache*, Leipzig, 1969, p. 106.

[5] Cf. Leonard Bloomfield, *loc. cit.* ; Christian Rohrer, *lucr. cit.*, p. 16.

[6] Cf. N.C.W. Spence, *What Are the French Prefixes?*, în RLiR XXXII (1968), nr. 127—128, p. 324—333.

t a c t i c e din care sînt generate formațiile, pe baza teoriei transformaționale etc.[7].

Aceste puncte de reper sînt, la rîndul lor, insuficiente.

Lipsa de autonomie nu opune net afixul rădăcinii, căci rădăcina nu are nici ea totdeauna existență autonomă [8].

Imposibilitatea de a se combina cu afixe este o caracteristică atribuită nejustificat numai afixelor, întrucît nimic nu se opune combinării unor rădăcini numai cu alte rădăcini. Dealtfel, posibilitățile combinatorii nu sînt totdeauna cunoscute de lingvist : multe segmente, foarte productive, intră mereu în combinații noi, unele imprevizibile [9].

Rezultatele la care s-a ajuns în cadrul teoriei transformaționale sînt deocamdată parțiale : aspectele care ne interesează aici sînt încă, după cîte știm, neclarificate.

Un alt criteriu adus în discuție, de obicei, pe lîngă cel semantic, este criteriul p r o d u c t i v i t ă ț i i. Pentru mulți lingviști compusele sînt „unice", pe cîtă vreme derivatele alcătuiesc serii mai mult sau mai puțin bogate. Temele greco-latine împrumutate de limbile moderne, adeseori productive, se aseamănă cu afixele, dar se deosebesc de acestea prin sensul lor „deplin" [10], prin „specificitate semantică" [11]. Din cauza acestei situații intermediare, temele în discuție au fost numite „pseudoprefixe" sau „prefixoide" [12] și „preudosufixe" sau „sufixoide" [13], iar formațiile în care apar au fost grupate într-o categorie aparte [14]. Din păcate, nici productivitatea nu constituie un factor hotărîtor în delimitarea compunerii de derivare : atît elementele de compunere [15], cît și cele derivative pot fi caracterizate printr-un grad înalt de productivitate. Acceptarea ideii că numai afixele sînt productive ar trebui să fie însoțită de indicarea limitelor între care se poate spune că un formant este productiv,

[7] Cf. Marek Gawełko, *Considérations sur la distinction entre mot et affixe en allemand*, în „Kwartalnik Neofilologiczny" XVIII (1971), nr. 4, p. 397–415, și mai ales Heinz Vater, *Zur Abgrenzung von Ableitung und Komposition*, în *Festschrift Wilhelm Giese. Beiträge zur Romanistik und allgemeinen Sprachwissenschaft*, Hamburg, 1972, p. 241–249.

[8] Cf. N.C.W. Spence, *lucr. cit.*, p. 324–325.

[9] Astfel, fr. *télé-* este calificat în mod eronat de N.C.W. Spence prefix, pentru că nu se combină cu afixe, de vreme ce există cuvîntul *téléaste*, consemnat într-un dicționar din 1964, cf. Flora Șuteu, *Un suffixe actualisé* : ***-ast***, în RRL XIV (1969), 1, p. 21–22.

[10] Cînd stau pe primul loc, și prin etimologie, cf. Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, București [1948], p. 192–194, 216–218 ; id., *Limba română contemporană*, ed. a II-a [București], 1956, p. 261, 315, 318–319.

[11] Cf. André Martinet, *loc. cit.*

[12] Cf. B. Migliorini, *Il tipo* ***radioffusione*** *nell'italiano contemporaneo*, în „Archivio glottologico italiano" XXVII (1935), fasc. I, p. 14 ; Iorgu Iordan, *loc. cit.*

[13] Cf. Bruno Migliorini, *Saggi sulla lingua del novecento*, ed. a III-a, Florența, 1963, p. 160 ; Florica Dimitrescu, *Notes sur les suffixoïdes dans le roumain littéraire actuel*, în RRL XIV (1969), 1, p. 3–6. Hans Marchand numește „semisufixe" segmentele de tipul *-monger*, *-wright*, *-wise* etc., care apar numai ca al doilea element al unor combinații, dar care, spre deosebire de sufixe, sînt încă „simțite" cuvinte *(lucr. cit.*, p. 158).

[14] Vezi mai sus, notele 3 și 4.

[15] Potrivit concepției lui Jean Dubois, fr. *clé* (sau *clef)*, *pilote* etc. din *position-clé*, *mot-clé*, *industrie-clé* etc., *classe-pilote*, *ferme-pilote*, *industrie-pilote* etc. sînt sufixe, deoarece prin folosire frecventă și-au pierdut semnificația primitivă, s-au delexicalizat parțial *(lucr. cit.*, p. 71). Acest punct de vedere, exprimat și de Florica Dimitrescu *(Trăsături specifice ale compunerii în limba română literară actuală*, în SCL XXI (1970), 3, p. 327–328), este combătut, pe bună dreptate, de Chr. Rohrer *(lucr. cit.*, p. 16).

de precizarea numărului de exemple în care trebuie să apară un segment pentru a-l considera afix sau termen de compunere[16].

Adăugăm că nici criteriul n o ţ i o n a l[17] nu este de ajutor. Cei care adoptă ideea că toate cuvintele exprimă noţiuni, inclusiv prepoziţiile, conjuncţiile şi adverbele[18], sînt îndreptăţiţi să susţină că nu numai sensul rădăcinii are la bază o noţiune, ci şi sensul afixului.

După părerea noastră, criteriul semantic, cu toate carenţele sale, despre care s-a vorbit mai înainte, nu poate fi omis; el trebuie, pe cît este posibil, precizat. În fond diferenţa esenţială dintre rădăcină şi afix este de natură semantică (deşi lingviştii nu au reuşit pînă astăzi să o expliciteze). Dacă rădăcinile se pot combina atît între ele, cît şi cu afixe, iar afixele nu pot forma fără rădăcină un cuvînt, aceasta se datoreşte tocmai faptului că „nucleul" semantic se află în rădăcină, nu şi în afixe. Recunoaştem că nu putem, deocamdată, defini acest „nucleu", dar sîntem convinşi că, ocupîndu-ne de î n ţ e l e s, vom putea progresa în lămurirea problemei care ne interesează.

Segmentul final provenit dintr-un cuvînt independent care şi-a pierdut complet sensul lexical, s-a „gramaticalizat" (ca, de exemplu, *-mente)*, este calificat de toţi cercetătorii sufix. Dacă modificarea sensului lexical este numai parţială, ajungem la întrebarea cît de mare trebuie să fie această modificare pentru a socoti că nu mai avem a face cu un termen de compunere, ci cu un sufix.

În paginile următoare încercăm să aducem unele completări criteriului semantic şi, pe baza lor, să clasificăm cîteva serii de formaţii, stabilind, implicit, statutul segmentelor finale. Începem cu formaţiile în ***-oid(ă)***.

În greacă există substantivul εἶδος „formă, aspect" şi elementul de compunere -ειδής, care, ataşat la diverse teme prin intermediul vocalei de legătură *-o-*, formează adjective cu sensul „asemănător cu . . ., cu formă de. . ., avînd aspectul. . ." (αἱματοειδής „ca sîngele", ἀνθρωποειδής „ca un om" etc.) şi, mai rar, substantive cu înţelesul „obiect asemănător cu. . ., obiect care are forma, aspectul. . ." (mai ales termeni ştiinţifici: ῥομβοειδής, τραπεζοειδής etc.). Unele dintre aceste formaţii au fost preluate de latina savantă: *arachnoīdes* (cf. gr. ἀραχνοειδής), *hyoïdes* (cf. gr. ὑοειδής), *sphēnoeidēs* (şi *sphēnoidēs*, cf. gr. σφηνοειδής) etc. Limbile moderne au împrumutat din greacă şi din latină cuvinte de acest fel şi au format altele de acelaşi tip (care au trecut dintr-o limbă în alta, fără să se mai poată preciza, de cele mai multe ori, unde a luat naştere o anumită formaţie). Vocala de legătură *-o-* a fost înţeleascâ ca aparţinînd celei de-a doua părţi a termenilor, aşa încît s-a detaşat o unitate *-oid*. Într-o serie de creaţii *-oid* îşi păstrează înţelesul iniţial, de ex.: fr. *negroïde* „care prezintă caractere asemănătoare cu cele ale negrilor", *ovoïde* „în formă de ou", *pétaloïde, porphyroïde, saccharoïde* etc., engl. *haloid, porphyroid, solénoid* etc., germ. *negroid, porphyroid, Solenoid* etc., rus. *порфироид*,

[16] Cf. Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 18.

[17] Invocat de Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 216; *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, p. 21.

[18] Cf. I. Coteanu, *Note pe marginea cîtorva studii recente despre cuvînt*, în SCL VIII (1957), 2, p. 183.

соленоид, etc., rom. *negroid*, *ovoid*, *petaloid*, *porfiroid*, *spiraloid* (*Mersul istoric-vital e spiraloid.* Petre Pandrea, *Brâncuși. Amintiri și exegeze*, București, 1967, p. 69, cf. și p. 170) etc. Unele formații, pe lîngă sensul de asemănare, au și nuanța : „care nu este de fapt..., fals..., pseudo...” : *afixoid* (*Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, p. VIII), *diftongoid* (*Pronunțarea diftongoidă a lui* e. E. Petrovici, în CL V (1960), 1–2, p. 10), *genialoid* (*Werther avusese de-a face cu niște burghezi amabili, speriați de pozele sale genialoide.* G. Călinescu, ap. Theodor Hristea, *lucr. cit.*, p. 53), *intelectualoid* (*Toți acești intelectualoizi, produși ai societății burgheze... paraziți ai bugetului.* Paul Georgescu, în CONTEMPORANUL, 1965, nr. 32 (982), p. 3/3), *liberaloid* (*Critici liberali sau liberaloizi.* ROM. LIT. IV (1971), nr. 51 (167), p. 17/3), *liricoid* (*Invidios pe debitul liricoid al partenerei, băiatul declară și el...* ap. N. Mihăescu, în INF. BUC. anul XIX (1971), nr. 5585, p. 2/5 ; *Și eu am luptat continuu să scap — nu de poezie, ci de sentimentalismul liricoid.* CINEMA IX (99), 1971, nr. 3, p. 27/8), *scepticoid* (*Unele lucrări ... afișează un aer dezabuzat, scepticoid.* ap. N. Mihăescu, *loc. cit.*), *prefixoid*, *sufixoid*, *umanoid* (*Acele mici creaturi umanoide.* Frank Edwards, *Farfuriile zburătoare — o chestiune serioasă*, traducere de Ion Pascaru, București, 1969, p. 143) etc. sau indică atenuarea : „nu chiar..., nu tocmai..., aproape...”, de exemplu : *cretinoid*, *imbeciloid* (ap. Theodor Hristea, *loc. cit.*) etc.

Sînt însă și cuvinte unde sensul lui *-oid*, cu care sînt formate, nu mai este „asemănător cu, cu aspect de...”. Iată cîteva exemple : substantive : *celuloid* „produs de sinteză, pe bază de celuloză”, *elicoid* „suprafață care conține tangentele la o elice ; suprafață generată de raza unui cilindru care se sprijină pe o elice cilindrică și pe axa cilindrului pe care este trasată această elice”, *elipsoid* „corp geometric rezultat din rotirea unei elipse în jurul uneia dintre axele sale de simetrie”, *hiperboloid* „suprafață rezultată din revoluția unei hiperbole în jurul uneia dintre axele sale”, *paraboloid* „suprafață rezultată prin mișcarea unei parabole care se deplasează...”, *sinusoidă* „curbă care reprezintă funcția sinusului” etc., adjective : *criminaloid* „criminal” (*Din anul 1919 pînă la 23 August 1944, Bujor a fost în temniță sau în surghiun, năpăstuit de legi criminaloide.* Petre Pandrea, în MAGAZIN ISTORIC V (1971), nr. 11 (56), p. 21), *latinoid* (*Vom încerca să demonstrăm... că limba hettă era nu numai indo-europeană, ci și latinoidă (evident cu multe secole înainte de fundarea Romei) și că latinoidă a fost și limba tracă-dacă-getă ca și altele...* SĂPTĂMÎNA CULTURALĂ A CAPITALEI, Serie nouă, 1971, nr. 10 p. 5/1 ; *Rezultă că acest cuvînt este exclusiv latinoid.* ib./2).

Toate substantivele menționate aparțin terminologiei științifice internaționale ; cele două adjective reprezintă creații personale, apărute în românește. La cîteva dintre aceste exemple, și anume la : *elicoid*, *elipsoid* și *hiperboloid*, unele dicționare menționează, pe lîngă sensul substantival (citat mai sus), și un sens adjectival, „asemănător cu..., în formă de elice, elipsă...” etc., din care însă nu se poate explica istoric, pe baza informațiilor de care dispunem, sensul substantival. După părerea noastră, substantivele *elicoid*, *elipsoid*, *hiperboloid* sînt cuvinte deosebite de adjectivele *elicoid*, *-ă*, *elipsoid*, *-ă*, *hiperboloid*, *-ă*, omonime cu acestea. Deoarece în greacă, după cum am amintit, se formau termeni științifici cu *-(o)id*, segmentul în discuție a putut fi interpretat ca formant pentru ter-

minologia ştiinţifică şi s-au creat cu ajutorul lui diferite numiri, mai ales din domeniul matematicii şi al chimiei.

Spunînd că în exemple ca cele de mai sus *-oid* nu mai este echivalentul lui -ειδής, nu mai înseamnă „cu formă, cu aspect de...", ci are un înţeles mai vag „avînd la bază..., generat de..., construit cu ajutorul...", „făcînd parte din acelaşi grup cu..., fiind de acelaşi tip cu..." [19], nu am formulat destul de precis deosebirea dintre *-oid* din *encefaloid* „care are o sinuozitate şi o consistenţă asemănătoare cu ale encefalului" [20], *romboid* „asemănător cu un romb, figură în formă de romb" [21], pe de o parte, şi *-oid* din *celuloid*, *paraboloid* (vezi glosările de mai sus), pe de altă parte.

Propunem ca în vederea stabilirii statutului de element de compunere sau de sufix al unui formant final să examinăm, pe lîngă înţelesul lui, încadrarea morfologică şi comportamentul sintactic, care nu sînt, bineînţeles, independente, nelegate de sensul lexical.

Se ştie că elementele de compunere, deşi nu pot fi clasate din punctul de vedere al limbii române în părţi de vorbire, au un conţinut semantic caracteristic pentru partea de vorbire căreia i-au aparţinut în limba de origine. De pildă : *macro-*, *micro-*, *neo-*, *paleo-* etc. au un înţeles caracteristic adjectivului, *cefalo-*, *hidro-*, *geo-*, *lito-* etc., substantivului, *-cid*, *-col*, *-vor*, verbului etc. [22]. Dacă *-oid* din *encefaloid*, *petaloid*, *romboid*, *trapezoid* etc. are un sens caracteristic adjectivului, nu se poate spune acelaşi lucru şi despre *-oid* din *celuloid*, *paraboloid*, *sinusoidă* etc. Despre conţinutul semantic al segmentului final al acestor ultime formaţii nu se mai poate afirma că e caracteristic pentru o anumită parte de vorbire. În aceeaşi situaţie ni se pare că se găsesc şi alţi formanţi, cum sînt, de exemplu : *-aş (meseriaş, trufaş)*, *-el (băieţel, frumuşel, încetinel* etc.), *-ică (frumuşică, aolică* etc.), *-iş (aluniş, măritiş, cruciş* etc.) etc.

Se ştie, de asemenea, că se poate preciza în ce relaţii sintactice intră fiecare termen al unui compus cu celălalt sau cu ceilalţi termeni ai compusului [23]. De exemplu, între termenii unor compuse ca *gastroenterită*, *cefalorahidian* etc. se stabileşte un raport echivalent cu cel de coordonare; primul termen al compuselor: *acrocefal* „(cu) cap ascuţit", *oviform* „(cu) formă de ou", *aurifer* „(care) conţine aur", *insecticid* „(care) ucide insectele", *termogen* „(care) produce căldură" etc. este echivalent cu determinantul celui de-al doilea, termenul final al formaţiei *filantrop* este echivalent cu determinantul primului termen etc. În *encefaloid*, *petaloid*, *romboid* etc., segmentul final *-oid* are o funcţie sintactică echivalentă cu a unui determinat precedat de determinantul său. În cazul formaţiilor de tipul *celuloid*, *paraboloid*, *sinusoidă* etc., nu se poate vorbi însă despre echivalenţa sintactică cu o construcţie alcătuită din două părţi de propoziţie. La fel, nu se stabilesc raporturi echivalente cu relaţiile sintactice dintre două părţi de propoziţie între formanţii finali ai cuvintelor *adînc-ime*, *îndrăzn-eală*, *lumin-os*, *zîmb-et* etc. şi temele la care sînt ataşaţi.

[19] Lăsăm la o parte adjectivul *criminaloid*, unde *-oid* nu are nici un înţeles.
[20] Cf. DN.
[21] *Ibidem.*
[22] Cf. *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, p. 23—24.
[23] *Ibidem*, p. 137—138, 189—190.

Dealtfel, spunînd „cu aspect de encefal", „de forma unei petale", „asemănător cu un romb" etc., folosim (în traducere românească) ambii termeni care s-au combinat în limba de origine *(encefal-oid, petal-oid, romb-oid* etc.), pe cîtă vreme în „(corp geometric) rezultat dintr-o elipsă", „(suprafață) generată de o parabolă", „(curbă) care reprezintă funcția sinusului" etc. nu mai apare ca atare decît una din părțile cuvintelor *elips-oid, parabol-oid, sinus-oidă* etc., și anume prima; cealaltă parte, *-oid(ă)*, nu mai este redată prin corespondentul *aspect, formă* etc., ci prin alte cîteva cuvinte care exprimă noile înțelesuri ale formantului (înțelesuri care nu se pot explica din sensul originar) [24].

Ajungem la concluzia că *encefaloid, petaloid, romboid* etc. sînt compuse care conțin termenul *-oid*, iar *celuloid, paraboloid, sinusoidă* etc. sînt derivate cu sufixul *-oid(ă)*; *-oid(ă)* este, prin urmare, un formant cu statut dublu [25].

Tot în categoria formanților cu statut dublu intră, după părerea noastră, și segmentele ***-(i)fica, -(i)fic.*** Verbele în *-(i)fica* (fr. *-fier*, it. *-ficare*, sp. *-ficar* etc.; pe *-fia*, care este în aceeași situație, nu-l discutăm separat) sînt considerate de unii specialiști derivate [26], iar de alții, compuse [27]. Aceste verbe sînt fie împrumutate de limbile moderne din latină (unde erau compuse cu *-fico*, din rădăcina lui *-facio*)[28], fie create în limbile respective după modelul latin. Româna a împrumutat, pe de o parte, atît din latină, cît și din franceză sau din italiană verbe ca: *autentifica, fortifica, mumifica, osifica, versifica* etc. și a format, pe de altă parte, cuvinte ca: *burghezifica, cinefica, prusifica* etc. [29]. Observăm că în majoritatea formațiilor *-(i)fica* își păstrează sensul originar „a face", „a aduce într-o anumită stare": *amplifica* „a face (să devină mai) amplu", *clarifica* „a face (să devină mai) clar", *falsifica, fortifica, mumifica, osifica, versifica* etc. Sînt însă și cuvinte în care *-(i)fica* nu mai înseamnă „a face", ci are un sens mult mai vag, greu de definit, de ex. *crucifica* (cf. fr. *crucifier* < lat. *crucifigere*, cu modificarea ultimei părți după modelul verbelor în *-fier* [30]), *exemplifica* (cf. fr. *exemplifier* < *exemple*, după verbele în

[24] Vezi o interpretare asemănătoare la Heinz Vater, *lucr. cit.*, p. 248.

[25] Alături de *-ol* (cf. Fulvia Ciobanu, *Sufixul* ***-ol***, în SMFC V (1969), p. 57—64) și de *-(i)col* (cf. *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, p. VIII; acesta din urmă este considerat sufix în toate formațiile de R. Todoran, în CL VIII (1963), 2, p. 310). Potrivit concepției lui Hans Marchand, temele fără existență independentă trebuie interpretate diferit, după cum sînt atașate la cuvinte (în acest caz sînt prefixe: *hyper-* în *hypersensitive)* sau la unități neautonome (în acest caz, autorul nu le califică; *hyper-* în *hypertrophy*; *lucr. cit.*, p. 87). Cu alte argumente, Heinz Vater susține că o unitate ca germ. *-werk* formează atît compuse (de exemplu *Stahlwerk, Tagewerk* etc.), cît și derivate (de exemplu: *Blätterwerk, Backwerk* etc.; *lucr. cit.*, p. 248).

[26] Cf. W. Meyer-Lübke, *Historische Grammatik der französischen Sprache*, Zweiter Teil: *Wortbildungslehre*, Zweite, durchgesehene und ergänzte Auflage, von J. M. Piel, Heidelberg, 1966, p. 137; Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, vol. III, p. 199; S. Battaglia, V. Pernicone, *La grammatica italiana*, Torino, 1960, p. 382, Laura Vasiliu, *Sufixele verbale românești*, teză de doctorat (în manuscris), p. 84—93.

[27] Cf. Federico Tollemache, *Le parole composte nella lingua italiana*, Roma, 1945, p. 253; Maurice Grevisse, *Le bon usage*, ed. a VII-a, Gembloux — Paris, 1961, p. 100.

[28] Cf. Al. Graur, *Originea verbelor latinești compuse cu* ***-fico***, în StCl XI (1969), p. 27—30.

[29] Cf. Laura Vasiliu, *lucr. cit.*, p. 91.

[30] Cf. Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris, 1964, s.v. *croix*.

-fier) [31]. Nu credem că statutul lui *-(i)fica* este acelaşi în toate cuvintele şi deci că toate verbele amintite mai sus aparţin unei singure clase, aşa cum s-a considerat pînă acum.

În aceeaşi situaţie cu *-(i)fica* se află şi *-(i)fic*, formant adjectival. În latină, *-ficus*, din rădăcina lui *facio*, ca şi *-fico*, era termen de compunere final. În limbile moderne se întîlnesc unele adjective în care *-(i)fic* îşi păstrează sensul legat de „a face": *calorific, frigorific, sudorific* etc. şi altele în care *-(i)fic* nu mai are acest înţeles, de exemplu: *specific, ştiinţific*.

În concordanţă cu cele arătate mai înainte, vom spune că *amplifica, clarifica, calorific, frigorific* etc. sînt compuse cu termenii *-(i)fica, -(i)fic*, iar *crucifica, exemplifica, specific, ştiinţific* etc. sînt derivate cu sufixele -(*i*)*fica*, -(*i*)*fic*.

Examinarea formaţiilor cu ***-(i)col*** ne permite constatarea că statutul segmentului final poate fi diferit nu numai în cuvinte diferite (aşa cum demonstrau exemplele de pînă aici), ci chiar în ocurenţe deosebite ale aceluiaşi cuvînt. Astfel, *pomicol, viticol* în îmbinările *centru pomicol* „centru de cultivare a pomilor", *zonă viticolă* „zonă în care se cultivă viţa-de-vie" etc. conţin elementul de compunere *-(i)col*, pe cînd în îmbinările *bogăţie pomicolă* „bogăţie de pomi", *fond pomicol* „fond de pomi", *producţie viticolă* „producţia viţei-de-vie" etc. conţin sufixul *-(i)col*.

Situaţiile de felul celor discutate în rîndurile precedente ne fac să înţelegem modalităţile de trecere a unor segmente de la statutul de elemente de compunere la cel de sufixe.

Iunie 1973

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

[31] Cf. Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris, 1967, s.v.

THEODOR HRISTEA

UN CALC LEXICAL DE STRUCTURĂ: *floarea-soarelui*

În lucrările româneşti de specialitate care se ocupă de c o m p u n e r e şi care citează cuvîntul *floarea-soarelui*, acesta este unanim interpretat ca o formaţie internă a limbii române. Uneori se adaugă chiar că ne aflăm în faţa unei creaţii româneşti „populare", avînd ca punct de plecare o metaforă [1]. În cele ce urmează, ne propunem să demonstrăm că, în limba română, compusul *floarea-soarelui* reprezintă, de fapt, o creaţie cultă ori savantă, prin care se imită structura sau forma internă a termenului ştiinţific latinesc *helianthus*[*annuus*].

Cea dintîi precizare pe care o vom face (şi care constituie un prim argument în sprijinul noii ipoteze) este că atît la noi, cît şi în alte ţări din Europa, floarea-soarelui nu creşte şi nu a crescut niciodată în stare sălbatică, ci numai cultivată ca plantă oleaginoasă, furajeră şi decorativă. După cum rezultă din foarte multe izvoare, planta în discuţie este originară din America şi, în Europa, ea n-a fost introdusă decît în secolul al XVI-lea [2]. Dintr-o altă sursă mai aflăm un lucru deosebit de important şi anume că, în ţara noastră, cultura florii-soarelui a fost introdusă din Rusia *abia spre sfîrşitul secolului al XIX-lea* (sublinierea noastră — Th. H.) [3]. Faptul că, la noi, planta a fost „importată" şi că niciodată n-a crescut în stare sălbatică ni se pare o dovadă elocventă că numele ei nu este o metaforă populară şi că nici nu are o vechime prea mare în limba română. În lucrarea citată (p. 237), Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hasan înclină să creadă că această „formaţie populară" (cum o consideră autoarele) este destul de veche, dar (în urma precizărilor făcute) e clar că realitatea

[1] Vezi, în special, Halina Mirska, *Unele probleme ale compunerii cuvintelor în limba română*, în SMFC, 1959, vol. I, p. 178; *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, *Compunerea*, de Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hasan, Bucureşti, 1970, p. 69, 76, 237, şi *Introducere în lingvistică* (de un colectiv sub conducerea acad. Al. Graur), ediţia a III-a, Bucureşti, 1972, p. 134. În prima ediţie a Gramaticii Academiei, *floarea-soarelui* este, de asemenea, trecut printre compusele româneşti formate din *substantiv* + *substantiv*, alături de *ochiul-boului*, *şofer-mecanic* şi altele, care se explică prin calc sau împrumut (de exemplu, *feroaliaj* < fr. *ferro-alliage*). Din exemplele care se dau mai departe rezultă că în această lucrare nu se face, de obicei, cuvenita distincţie între ceea ce reprezintă creaţii interne ale limbii române, împrumuturi din alte limbi şi calcuri după modele străine (ca în cazul lui *dreptunghi*, *fărădelege*, *scurt-circuit* ş.a.m.d.). Vezi *Gramatica limbii române*, ediţia I, vol. I, Bucureşti, 1954, p. 39—40.

[2] Vezi *Encyclopaedia Britannica*, Londra, 1972, vol. 21, p. 425, *The Oxford English Dictionary*, 1961, vol. X, p. 160, şi *Mic dicţionar enciclopedic*, Bucureşti, 1972, p. 373, col. 1. Cf., de asemenea, Zach. C. Panţu, *Plantele cunoscute de poporul român*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1929, p. 104.

[3] Vezi *Dicţionar enciclopedic român* (DER), Bucureşti, 1962—1966, vol. II, p. 416, col. 1.

este cu totul alta şi că numele plantei de care ne ocupăm nu poate fi pus pe acelaşi plan cu *buhai-de-baltă* sau cu *gura-leului*, *iarba-fiarelor*, *rochiţa--rîndunicii* şi altele (menţionate de Halina Mirska în *lucr. cit.*, p. 178).

Următoarea precizare care se impune este că, în diverse alte limbi, noţiunea exprimată de rom. *floarea-soarelui* e denumită tot prin cuvinte compuse, care au o structură identică sau foarte asemănătoare cu a termenului românesc (cf. germ. *Sonnenblume*, engl. *sunflower*, oland. *zonnenbloem*, norveg. *solblomst* etc. [4]).

După părerea noastră, aceste denumiri sînt tot calcuri de structură sau de formă internă, nu creaţii metaforice născute în mod independent de modelul primordial sau originar, care este indiscutabil lat. *helianthus*, format pe baza a două cuvinte greceşti: ἥλιος „soare" şi ἄνθος „floare". Conform unei opinii despre care nu ştim cît este de răspîndită, lat. *helianthus* ar reprezenta o creaţie personală a cunoscutului naturalist suedez Karl von Linné (1707—1778) [5]. Această părere nu ni se pare întemeiată, întrucît fr. *hélianthe* (care este un împrumut din lat. savant *helianthus*) este atestat pentru prima oară în anul 1615 [6], aşadar mai înainte de a-şi fi scris Linné celebra lui lucrare, *Species plantarum* (apărută în 1753). Fără a putea preciza cine a creat termenul savant *helianthus* (în treacăt fie spus, acest lucru nici nu ni se pare prea necesar), vom admite, totuşi, că el s-a răspîndit prin scrierile vechilor botanişti, care, chiar atunci cînd nu îşi redactau operele în limba latină (asemenea lui Karl Linné), cunoşteau, desigur, şi foloseau întotdeauna denumirile ştiinţifice ale plantelor pe care le descriau.

Nu încape nici măcar cea mai mică îndoială că tot ei sînt cei care au creat şi termenul *heliotropium*, pornind de la constatarea că floarea-soarelui face parte dintre plantele care se orientează spre soare (cf. gr. τρέπειν = „a (se) întoarce", „a se îndrepta", „a se orienta spre ceva"). După cum vedem, prima dintre denumirile ştiinţifice ale florii-soarelui este o metaforă savantă (care porneşte în special de la forma plantei) [7], pe cîtă vreme cea de-a doua are în vedere o proprietate fundamentală a acesteia, care este fenomenul heliotropismului. Dintre termenii care au o structură similară cu lat. *heliotropium* pot fi citaţi: span. *girasol* şi *tornasol*, it. *girasole*, fr. *tournesol* (împrumutat din italiană sau spaniolă) [8], magh. *napraforgó*, bulg. *слънчоглед* etc. Însoţitoare fireşti ale plantei (sau mai bine zis ale seminţelor de floarea-soarelui), cele două denumiri ştiinţifice au fost fie împrumutate, fie traduse sau calchiate. Numai aşa se explică faptul că, în unele limbi, există doi sau chiar mai mulţi termeni pentru denumirea aceluiaşi „obiect". Astfel, franceza cunoaşte atît pe *hélianthe*, cît şi pe *tournesol*, la care s-ar mai putea adăuga *héliotrope* (specializat

[4] Pentru cele mai multe dintre aceste denumiri, vezi L. L. Balashev, *Словарь полезных растений двадцати европейских языках*, Moscova, 1970, p. 105.

[5] Vezi Ernest Klein, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*, Amsterdam—Londra—New York, 1966, vol. I, p. 715 (s. v. *Helianthus*).

[6] Vezi Oscar Bloch-Walther von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, ediţia a III-a, Paris, 1960; Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris, 1968 (s.v. *hélianthe*) şi altele.

[7] Vezi descrierea ei în *The Oxford English Dictionary* (s.v. *sunflower*).

[8] Vezi Bloch-Wartburg, *op. cit.*, p. 633, col. 2.

din punct de vedere semantic)[9] şi *(grand) soleil*, care e o formaţie independentă[10]. Cf. şi norveg. *solblomst*, alături de *solsikke* (= „la fel cu soarele") şi *solvendel* (înv.) „care se mişcă (îndreaptă) după soare".

O altă precizare pe care o mai facem este că, deşi în ţara noastră cultura florii-soarelui a fost introdusă din Rusia (cum ne asigură DER, s.v. *floare)*, numele românesc al plantei nu poate fi considerat un calc după rusă, deoarece, în această limbă, se folosesc termeni care nu concordă în ceea ce priveşte forma internă cu rom. *floarea-soarelui*. Este vorba de *под-солн-ух* şi *под-солнеч-ник*, în a căror structură nu intră cuvîntul „floare" (în rusă *цвет* şi *цветок*). Acestea sînt principalele motive pentru care considerăm că rom. *floarea-soarelui* nu este o creaţie originală populară, ci o formaţie cultă după modelul latin amintit, care a mai fost calchiat şi în alte limbi.

În încheiere, subliniem că numai după apariţia compusului *floarea-soarelui* şi după ce cultivarea acestei plante a luat o mare dezvoltare în ţara noastră au putut apărea şi unele denumiri populare, cum sînt : *ierboaie*, *ochiul-soarelui*, *răsărită*, *rujă*, *ruja-soarelui*, *rumăniţă mare*, *soreancă*, *soarea-soarelui*, *sora-soarelui* etc. Astfel de denumiri[11] nu ne-au interesat în discuţia de faţă tocmai pentru că sînt creaţii populare autohtone, posterioare, în limbă, termenului calchiat şi consacrat. Cf. şi *(grand)soleil*, care (în raport cu *hélianthe*, *héliotrope* şi *tournesol)* reprezintă o formaţie proprie şi mai nouă a limbii franceze.

Iunie 1973

Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, Edgar Quinet 5–7

[9] Vezi Paul Robert, *op. cit.*, p. 832, col. 2.

[10] În limba română au fost, de asemenea, împrumutate neologismele *eliant*, *eliotrop* şi *turnesol* (planta), însă acestea sînt atît de puţin atestate încît pot fi neglijate. Vezi DA ms. şi SCRIBAN, D (s.v.).

[11] Pentru care vezi BORZA, D., p. 81, şi TDRG (s.v. *soare*).

G. ISTRATE

ELEMENTE ITALIENEȘTI ÎN POEZIA LUI GHEORGHE ASACHI

Istoricii literari din generația de ieri, ca și specialiștii în probleme de limbă, au fixat, încă în primul deceniu al secolului nostru, locul pe care îl ocupă opera lui Asachi în literatura națională și, parțial, și în dezvoltarea limbii române literare moderne. Atît Petru V. Haneș, în *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea* (1904), cît și, mai ales, G. Ibrăileanu, în *Spiritul critic în cultura românească* (1909), au insistat asupra caracterului de tranziție al acestei opere. În Asachi am putea spune că se manifestă doi oameni: unul care nu se poate desprinde de trecut și celălalt cu privirile îndreptate spre viitor. Limba operei sale stă tot timpul sub semnul acestei dualități.

Pe de o parte scriitorul utilizează, pe scară mare, elemente arhaice și regionale, iar pe de altă parte introduce în limba noastră un număr enorm de neologisme. Prima impresie, după lectură, este aceea a unui om vechi, din familia lui Conachi și a Văcăreștilor. Dar numărul redus de elemente turcești, neogrecești și, în bună parte, și slave din poezia sa nu ne dă dreptul să ne menținem pe această poziție. Asachi se deosebește de majoritatea contemporanilor săi printr-o mare bogăție de neologisme, unele dintre ele neverosimil de proaspete. Și deosebirea nu se oprește aici. Pe cîtă vreme reprezentanții Școlii ardelene se orientează, în special, spre limba latină, S. Marcovici, Grigore Pleșoianu, I. D. Negulici și mulți alții traduc mai ales din limba franceză și aceasta le furnizează elementele noi, pentru Asachi problema se pune în cu totul alt chip. Om foarte cult, cu studii temeinice și multilaterale la Lemberg, Viena și Roma, el își îndreaptă privirile în toate părțile. Cu toate că avea o simpatie deosebită pentru cultura și limba italiană, pe care caută să le facă cunoscute și la noi, el cunoștea tot atît de bine limba latină, iar corespondența și-o făcea, în mod obișnuit, în limba franceză. Neologismul intră, așadar, în limba scrierilor sale pe cel puțin trei căi.

Urmărind neologismul din opera sa, ajungem la concluzia, cu totul întemeiată, că același cuvînt poate avea, de la caz la caz, mai multe origini, că sîntem mult mai îndreptățiți să vorbim nu atît de elemente franțuzești, italienești etc., cît de împrumuturi latino-romanice, concluzie la care au ajuns cîțiva dintre specialiștii care s-au ocupat de limba noastră literară din secolul al XIX-lea. Dacă o asemenea concluzie a fost formulată de multă vreme, înțelesul ei adevărat e pus în lumină cum nu se poate mai convingător prin opera lui Asachi. Ideea care stă și la baza concepției unor autori de dicționare, printre care pomenim pe August Scriban și pe cei ai DLR, era înțeleasă, în primul rînd, în sensul că un cuvînt oarecare

putea să fie considerat latinesc, în cazul lui Samuil Micu, italienesc la Eliade, franţuzesc la Alecsandri sau la C. Negruzzi etc. Asachi, care era un adevărat poliglot, se abate de la acest principiu în sensul că în opera lui fuzionează toate cele trei tendinţe pomenite. În anumite cazuri, pe care nu-i tocmai uşor să le delimităm, el împrumută numai din una dintre limbile pomenite. De cele mai multe ori, însă, modelarea unui cuvînt presupune „sprijinul" tuturora.

Asachi este cel dintîi român care se orientează, în mod hotărît, spre limba italiană, din care preia o serie de cuvinte şi le introduce în româneşte. Faptul că în tinereţe (1808—1812) a studiat la Roma şi a rămas îndrăgostit, pentru toată viaţa, de frumuseţile ei, că prin literatura italiană a descoperit poezia adevărată, ne dă dreptul să conchidem că majoritatea neologismelor care se pretează la o discuţie sub raportul etimologiei multiple pot avea la el, în primul rînd, origine italienească.

Contactul cu limba şi cultura italiană, în cazul lui Asachi, n-a fost unul întîmplător. Scriitorul, artistul plastic, melomanul, omul de ştiinţă şi arhitectul din el s-au descoperit, deopotrivă, stîrnind ecouri de lungă durată şi stabilind afinităţi care s-au menţinut în tot timpul vieţii sale. Afirmaţia noastră nu se sprijină numai pe simple presupuneri ori pe o analiză grăbită a vocabularului din poezia scriitorului, care, în treacăt fie spus, poate pleda în sensul unei influenţe italiene nu numai de adîncime, ci şi de lungă durată.

Se pot invoca mărturii ale lui Asachi însuşi în acest sens. Iată, mai întîi, explicaţia cu care autorul îşi trimite, în rîndul cititorilor, una dintre primele sale poezii, *La Italia* (1809), elocventă nu numai prin titlu, ci şi prin conţinut : „În mezul acestor mari evenimente şi metamorfoze politice, îndemnat de dorul studiilor archeologice, am sosit la Roma în 11 iunie 1808. Dacă astă cetate imortală este privită ca un sanctuar pentru fiecare apreţuitor a studiilor clasice, a faptelor măreţe acelui antic popor de eroi, cu cît se cuvine dînsa să entuziasmeze pe un român, care reaflă aice o moştenire de optsprezece secoli perdută. Acest sentiment mi-au dictat la 1809 următoarea compunere..."[1]. În cele şapte rînduri de tipar pe care le-am reprodus, avem nu mai puţin de 16 neologisme latino-romanice, pe care Asachi le-a putut împrumuta, în primul rînd, din italieneşte. Proporţia (mai mult de două cuvinte în fiecare rînd) ni se pare cu totul concludentă. Iată, acum, aceste cuvinte : *antic*, *apreţuitor*, *archeologic*, *clasic*, *compunere*, *dictà*, *entuziasmà*, *erou*, *eveniment*, *imortal*, *metamorfoză*, *politic*, *sanctuar*, *secol*, *sentiment*, *studiu*. Nu vreau să afirm că toate aceste cuvinte au fost introduse de Asachi în româneşte din limba italiană. Îmi dau seama, pe de altă parte, că unele existau şi mai înainte. Ceea ce mi se pare însă foarte important este că ele ar fi putut, totuşi, fi împrumutate din această limbă.

Scriitorul reia apoi problema relaţiilor româno-italiene în *Proimiu* la *Culegere de poezii*, partea a II-a, Iaşi, 1854 : „Dorinţa de a atinge din fîntîna cercărei filologice şi amorul pentru lucrurile antice m-au îndemnat, încă în cele întăi a mele giuneţe, a merge la Roma cea mărită, unde m-am ocupat în asemene îndeletniciri de la anul 1807 pînă şi acel 1812.

[1] Gheorghe Asachi, *Opere*, I, 1973, p. 612.

Rezultatul unor asemine cercetări au fost încredinţarea ce am avut despre afinitatea cea mare care, cu toată trecerea veacurilor şi întrerumperea comunicaţiei, s-au păstrat între locuitorii Romei şi între acii a Daciei, nu numai în limbă, ce încă şi în datini, în tradiţii, chiar şi în muzica poporană, fiindcă mai multe cîntice a locuitorilor transteverini (de Roma), precum şi danţul numit tarantela şi alte asemene astăzi se cîntă şi se dănţuiesc de locuitorii români a Daciei. Pre lîngă aceste, studiul clasicilor italieni m-au convins că nici o limbă decît acea italiană ar putea înlesni şi dizvolta mai cu samă literatura şi în particular poezia română. Drept aceea, de la cele întăi a mele compuneri, am luat de model versul italian şi a sale felurite construcţii, încît sonetul, oda, anacreontica, versurile numite sdruciole (lunecătoare) şi alte de mine cea întăia dată s-au întrebuit în poezia română" [2].

Unul dintre eroii dramelor lui Asachi, şi anume Codrat din *Înturnarea plăieşului din Anglia*, se exprimă aproximativ la fel: „Deşi plutea vasul repede, dar mie se părea pre încet, căci, cînd doream să vin mai curînd în pămîntul meu, vaporul colinda pe la vro douăzăci de limanuri străine, cînd la portugali, cînd pe la spanioli, cînd la franţezi, cînd la italieni, şi despre care voi să vă spun altă dată minuni neauzite. *La un loc ce se cheamă Civita Vechea, cum s-ar zice la noi Cetatea Veche, trăiesc nişte oameni cu carii mai că m-am înţăles la vorbă*; acolo mi să părea că am ajuns la munte, auzind nişte fluiere cîntînd un feli de doină şi văzînd un danţ numit tarantela, ce şi noi îl giucăm pe aice şi pe care voi dănţui cu Irina în ziua nunţei noastre" [3].

Asachi nu şi-a exprimat sentimentele sale de admiraţie pentru Italia şi pentru „maica Roma" numai în articole cu caracter teoretic ori prin intermediul eroilor săi, ci a făcut lucrul acesta şi mai direct, prin propria-i poezie. Lăsînd la o parte oda cunoscută, *La Italia*, ne vom opri doar la un scurt fragment din *Prolog. La patrie*, care aduce aminte de poezia patriotică de mai tîrziu a lui Alecsandri, şi, prin anume elemente lingvistice, prevesteşte *Sentinela română*.

O, români, români ai Daciei, ce purtaţi un mîndru semn
De-origină, istoria acum fie-ni îndemn!
În vechime maica Roma, ce-a fost doamnă-n toată lume,
Ni-a lăsat legi şi pămînturi, vorba sa şi-naltul nume.
Oare darul ce de timpuri şi de barbari s-a păstrat,
Cînd senină soarta luce, fi-va astăzi defăimat?
Nu, prin muze ş-a virtutei dorul dulce şi fierbinte,
În noi lumea să cunoască strănepoţi romanei ginte [4].

Din ediţia excelentă apărută în primăvara acestui an, în editura Minerva, sub îngrijirea lui N. A. Ursu [5], putem să ne dăm seama de toate tendinţele care se manifestă în limba poeziei lui Gheorghe Asachi. Problema ar merita să fie adîncită într-o lucrare specială, eventual într-o teză de

[2] *Opere*, I, p. 5—6.
[3] *Ibidem*, p. 557.
[4] *Ibidem*, p. 11.
[5] Gheorghe Asachi, *Opere*, I. Ediţie critică şi prefaţă de N. A. Ursu, Bucureşti, 1973 (LIV + 794 pagini).

doctorat. Noi ne vom opri aici doar la un singur aspect legat de introducerea neologismului, de cuvintele împrumutate de Asachi din limba italiană.

Problema nu este din cale afară de uşoară, din motivul că alături de unele cuvinte sigure, pe care toate dicţionarele le consideră italieneşti, şi, în acelaşi timp, limba noastră literară le-a păstrat pînă în momentul de faţă, avem altele, cu o existenţă efemeră, care n-au ajuns pînă la noi şi, adesea, nu ne putem da seama de rolul lor în epocă. Dar, chiar dintre cele care continuă să existe în limbă, avem multe pe care nu le putem determina cu precizie sub aspect etimologic. Nu rareori, acelaşi cuvînt poate fi împrumutat din mai multe limbi; aspectul fonetic, ca şi sensul lui, ne permit acest lucru. Într-o asemenea situaţie, explicaţia sigură nu ţi-o poate da decît un amănunt caracteristic, o variantă mai puţin obişnuită, să zicem, a unui cuvînt, care te duce, în mod obligatoriu, la concluzia că acel cuvînt, în forma respectivă, nu poate fi explicat decît prin una dintre limbile în cauză.

Ne vom opri, mai întîi, la cuvintele care nu comportă nici un fel de discuţie şi sînt considerate, în unanimitate, italieneşti: *adio* (400, 401, 408), *armonie* (221, 223, 233), *asalt* (283, 285), *barcă* (229), *cameră* (351), *casetă* (341), *căpitan* (284), *confeturi* (260), *dispreţ* (348, 421), *englez* (555, 556), *festă* (264), *gelozie* (400), *gir* (132, 206), *interes* (282, 352, 527), *(i)talian* (6,75, 557), *maltez* (507, 510, 527, 534, 535, 536, 541), *mantelă* (82), *muzicant* (331), *novelă* (311), *pelegrin* (461), *piaţă* (212), *proră* (39), *smaragd* (225), *spadă* (512, 539, 596), *speranţă* (50), *stampă* (427), *tarantelă* (6, 557, 587), *toscan* (218, 228), *ţechin* (160, 599), *vignetă* (624), *virtuos* (26, 31), *vulcan* (454). Tot italieneşti vor trebui considerate *amirare* (14), *amirator* (652), *aplaus* (76) şi *aplauz(uri)* (627, 763), *cadaver* (58), *cipres* (467), *crimină* (41), *curagi(u)* (38, 59, 598), (limbile) *europee* (754), *fiorentin* (750, 754), *guardia* (208), *libertà* (351), *lucor* (29, 30, 41, 106, 112, 206, 207, 236) (alături de *lucoare*, care nu poate fi decît latinesc), *matronă* (238) (alături de *matroană*!), *oget* (598), *omagiu* (619), *poeta* (23, 30, 31, 208, 236, 326, 464, 609, 674, 750, 754, 755) [6], *primavera* (699), *profeta* (30), *profumà* (25, 221), *progetà* (353), *protege* (603), *proverbie* (339), *restorator* (467), *sculpi* 'sculpta' (167, 348, 702), *scultură* (648), *spetacol* (206, 207), *spirt* 'spirit' (215, 421, 433), *statuă* (500) (alături de *statuie!*), *straordinar*, *suget* (480, 526), *traditor* (754) din cauză că aspectul lor fonetic aparte ne indică, în mod sigur, orientarea scriitorului spre limba italiană şi numai spre ea. Tot aşa vom considera pe *esclama* (206), *esemplu* (236, 237), *esotic* (354), *estaz* (26, 202, 229), în care *s* trebuie socotit ca provenind din acelaşi sunet din italiană şi nu este reflectarea lui *x* din latineşte, cum s-a susţinut la un moment dat. Altfel spus, cuvintele respective nu se integrează legii fonetice după care lat. *laxare* a dat, în limba noastră, *lăsa* şi din *maxilla* a rezultat *măsea*. Situaţia pare şi mai limpede în cazul lui *ecces* (356), cum spunea Asachi. Etimologia din dicţionarele obişnuite (fr. *excès* lat. lit. *excessus!)* este valabilă numai pentru forma literară a substantivului *exces*; pentru varianta din poezia lui Asachi nu

[6] Cuvîntul are aceeaşi formă şi în latină, dar cred că Asachi a plecat, totuşi, de la un model italian, ca şi în cazul lui *argonauta* (71) şi *profeta* (30).

putem pleca decît de la ital. *eccèsso*. Și *eco* (7, 49), pe care Asachi îl pronunța ca în italienește *(éco!)*, trebuie considerat ca provenind din limba italiană și nu din franceză *(écho)* ori din latina literară *(echo)*. Se înțelege că la alți cărturari din epocă, unde îl întîlnim sub forma de azi *(ecou!)*, cuvîntul nu poate fi decît franțuzesc sau latinesc literar.

Un interes deosebit prezintă, alteori, accentul cuvintelor. Este adevărat că el nu este marcat în scris de către Asachi, dar poate fi dedus din ritm. Multe din exemplele date în listele noastre se remarcă tocmai prin accentul deosebit care le include în rîndul împrumuturilor din limba italiană. În schimb, în cazul altora, distincția nu mai este atît de simplă. *Ambe*, *îmbi* (42, 79, 179, 200, 204, 212, 674) poate proveni la fel de ușor din latina literară și din italiană, *ambrozie* (105, 226, 233, 380), din latina literară, din franceză și din italiană, *amic* (209, 210, 211, 212, 346) și *amiciție* (112, 212), din latina literară și din italiană, ca și *aratru* (661) și *arină* (24, 28, 154, 183, 192, 199, 299, 454, 516) ori ca *articul* (355) și *asin* (67, 255, 331). La fel, *astronomie* (478) putea fi luat și din latina literară și din franceză și din italiană, întocmai ca *auroră* (471) ori ca *azur* (394).

Exemplele sînt mult mai numeroase și, fără pretenția de a le înșira pe toate, ne vom mai opri la cîteva. În *abuz* (352) se reflectă, deopotrivă, lat. lit. *abusus*, fr. *abus* și ital. *abuso*, după cum pe *adorà* (438) îl recunoaștem în lat. lit. *adorare*, în fr. *adorer* și în ital. *adorare*. Pentru *acompanià*, autorii DLRM propun numai un model francez, *accompagner*, deși cuvîntul a putut fi împrumutat, tot atît de ușor, și din ital. *accompagnàre*. La fel stau lucrurile cu *aerostatic* (66), cu *afront* (444), cu *ateist* (202), *bal* (432), *brilant* (121), *bufon* (285, 307), *cacofonie* (313), *capitală* (430), *capriț*, *caprițios* (162, 165, 167, 312, 443), *carieră* (325), *carnaval* (313) etc. Pe *aeros* (106, 665), autorii dicționarelor noastre îl consideră format pe terenul limbii române (din *aer* + suf. *os!)*, dar, în cazul lui Asachi, nu pare neverosimilă nici originea italiană, din *aeroso*. Substantivul *bocal* (470), pe care dicționarele noastre curente îl consideră, pe bună dreptate, sîrbesc *(< bokal)*, a putut fi luat de Asachi de-a dreptul din italienește, de unde, dealtfel, a fost împrumutat și de sîrbi.

De multe ori aspectul fonetic deosebit al unor cuvinte ne face să ne gîndim, în cazul lui Asachi, la o etimologie italiană, împotriva dicționarelor care consideră cuvîntul de origine franceză sau ca provenind din latina literară. Este cazul, printre altele, al lui *aleanție* (p. 353, 528, 592), care e mai aproape de it. *alleànza* decît de fr. *alliance* [7] ori a lui *conferență* (355), mai apropiat de ital. *conferènza* decît de fr. *conférence* [8]. În aceeași situație se găsește *consiliere* 'consilier' (355), în raport cu ital. *consiglière*, față de fr. *conseiller* și *criminal* (59), în raport cu ital. *criminàle* și cu fr. *criminel*. În ultimul caz și-a spus cuvîntul și lat. lit. *criminalis*.

Asachi a introdus în limba noastră și alte cuvinte italienești, care însă nu s-au putut impune fie din cauza concurenței unor sinonime mai vechi, fie, mai rar, din cauza omonimiei. Notăm cîteva dintre ele : *angel* (468) 'înger', *anoblat* (695) 'înnobilat', *an(u)os* (64, 70, 641) 'bogat în ani',

[7] Aceeași observație se poate face în legătură cu verbul *aleà* ori cu subst. *aleat*.
[8] Nu-l uităm nici pe lat. lit. *conferentia*.

'bătrîn', *ascree* (62, 640—641) 'din Ascra' (oraş în Beoţia), *bandieră* (135, 206, 441, 595) 'steag', *borea* (87) 'vînt de nord', 'vînt rece' [9], *brilà* (236, 439) 'a străluci', *centiman* (435) 'cu o sută de mîini', 'lacom', *cignul* (art.) (471) 'lebădă', *conchistà* (593) 'cuceri', (în) *darn* [10] (73, 130, 151, 223) 'în zadar', *disţerà* (344) 'exila', *drit* (306, 512, 523, 592) 'drept', *exactetă* (764) 'exactitate', *faretră* (656) 'tolbă cu săgeţi', *forteţă* (163) 'forţă', 'putere', *gară* (340) 'întrecere, concurs, competiţie', *ideà* (430) 'a concepe, a imagina, a închipui', *impet* (164) 'impetuozitate', *insubru* (229) 'lombard' [11], *incolumitate* (703) 'integritate', *îngînà* (67, 162, 188, 194, 202, 222, 311, 321) 'înşela', *ma* (238, 706) 'dar, însă', *mesterie* (7, 133) 'meşteşug, artă', *mixtură* (599) 'amestecătură, mixtură', *mortifer* (58) 'aducător, producător de moarte', *nemic* (34, 38, 59, 231, 460, 603, 604, 605, 629) 'inamic', *not(ul)* (20) 'vînt de sud, austru', *novita(ua)* (516, 717) 'noutate, ştire, veste', *per* (119) 'prin', *plagat* (79, 206) 'rănit', *prima donna* (75), *ritorie* (339) 'oratorie', *rotoli* (361) 'roti', *sambuc* (208) 'instrument muzical', 'harfă, cimpoi', *saracen* (674) 'sarazin, maur', *scarpe* (pl.) (313) 'ghete, pantofi', *sdruciol* (6) 'lunecător', *silabà* (428) 'silabisi', *sterc* (431, 708) 'excremente', *talam* (222, 387) 'pat nupţial, tron, catafalc', *torpore* (644) 'amorţeală, înţepenire', *tradiment* (754) 'trădare', *traditore* (754) 'trădător', *transteverin* (6) (< *Trastevere*) 'cartier din Roma', *verdură* (292) 'verdeaţă', *viglă* (27, 209, 595) 'sentinelă, soldat de gardă', *vincitor* (456) 'învingător', *vivinde* (pl.) (192) 'în viaţă', *vot* (206, 452, 480, 704) 'făgăduinţă'.

Unele cuvinte din lista de mai sus au circulat, fără îndoială, şi înaintea lui Asachi în limba noastră. Dar aceasta nu însemnează că scriitorul n-a putut să le reîmprumute. E greu de bănuit că îi erau familiare absolut toate cuvintele cunoscute pînă atunci limbii noastre. Plecăm, deci, de la ideea că *faretra*, spre exemplu, a putut fi luat de Asachi din limba italiană, chiar dacă el ne era cunoscut de mai înainte, prin intermediul limbii greceşti. Tot aşa, *verdură* poate fi interpretat ca un împrumut din italiană, împotriva faptului că l-a folosit, înaintea lui Asachi, Barbu Paris Mumuleanu prin intermediul limbii franceze.

Deosebit de interesant mi se pare, în cadrul acestei categorii de cuvinte, substantivul *rîpă*, cu înţelesul de 'mal', 'ţărmure' : *rîpa Dunărei* (27, 238), *rîpa Aheronului* (67), *rîpele Ozanei* (105), *rîpa Iordanului* (133), *rîpele lui Nilu* (231), *rîpele mării* (299). Cuvîntul îşi păstrează, în acelaşi timp, şi sensul obişnuit, de teren prăpăstios, surpătură (370, 424), după cum nu-i lipsit de interes să spunem că sensul aici în discuţie este concurat de sinonimul *mal*, cu care îl întîlnim, uneori, în aceeaşi bucată şi pe aceeaşi pagină (298, 457) [12].

În favoarea influenţei italiene asupra lui Asachi, pledează şi alte fapte de limbă. În tot cursul secolului al XIX-lea, moldovenii preferă varianta regională *dis-* în cazul prefixului *des-* [13]. Asachi este printre cei

[9] În varianta *boreas* (26) avem un împrumut grecesc. Este greu de presupus că Asachi ar fi luat această variantă din spaniolă, unde cuvîntul se termină tot în *-s*.

[10] Ortografiat, uneori, exact ca în italieneşte : *darno* (699).

[11] Lombardia era numită, în vechime, *Insubria*.

[12] *Mal* mai apare şi la p. 367, 370. Şi în proza lui Asachi *rîpă* îl concurează pe *mal* şi are o frecvenţă mai mare decît acesta.

[13] Unele asemenea exemple, din opera lui Alecsandri şi din poezia lui Eminescu, am dat în *Limba română literară* (1970), p. 171—172.

dintîi care foloseşte aceste forme. Oricît s-ar părea de curios, unele dintre ele pleacă şi de la un model italienesc, pe lîngă cel regional moldovenesc. În această situaţie se găsesc *discarnat* (206), care nu poate fi separat de ital. *discarnàre*, *discoperi* (388) < ital. *discoprire*, *dispărţi* (398) < ital. *dispartire*, *dispica* (211) < ital. *dispiccare*, *dispoia* (352) < ital. *dispogliare* etc.

Verbul *derîde* (195, 356, 459) este explicat în dicţionarele noastre din *de+rîde(re)*, cu adăugarea, în paranteză, „după fr. *dérison*"! Nu este mai simplu să-i căutăm originea în ital. *deridere*? Etimologiile combinate, cu fragmente de cuvinte din limbi deosebite, de care găsim relativ multe în DLRM, sînt, în cele mai multe cazuri, în afara realităţii. Ele trebuie abandonate mai ales într-un caz ca acela a lui *derîde*, unde, oricît am forţa lucrurile, nu vom putea explica niciodată în mod satisfăcător trecerea de la presupusul etimon francez la cuvîntul românesc. Pentru originea substantivului *armonie* (14, 221, 223, 233), dicţionarele noastre recurg, pe de o parte, la fr. *harmonie* şi, pe de altă parte, la lat. lit. *harmonia*. Cuvîntul românesc este însă mai aproape, din punct de vedere fonetic, de ital. *armonia* care, în cazul lui Asachi cel puţin, nu poate ridica nici un semn de întrebare. Tot aşa, *memorie* (385, 455, 740) nu trebuie considerat, la Asachi, numai de origine franceză (< *mémoire!*) sau latină literară (< *memoria*!), cînd autorul a plecat pentru următoarea strofă, de la pagina 385, de la un model italian:

> Toate-au perit; *memorie*
> Îi iască la dorire,
> Şi ea-nnoieşte-n inimă
> A noastră despărţire.

Iată, după ediţia N. A. Ursu (740), şi textul italienesc:

> Tutto perí; *memoria*
> d'esca al desi soccorrę:
> ed io potei colpevole
> l'addio funesto impore.

Un substantiv ca *arină* 'nisip' apare, aşa cum am văzut, relativ des în poezia lui Asachi. Cuvîntul era cunoscut în limba veche şi se menţine în unele graiuri ardeleneşti pînă în momentul de faţă. Acolo el nu poate fi decît latinesc. Aşa vor fi stînd lucrurile şi în poezia lui Asachi? Scriitorul cunoaşte foarte bine şi limba veche, pe care, înaintea lui Timotei Cipariu, o recomanda cărturarilor din epocă şi, în ce priveşte aspectul ei religios, îl considera ca stînd la baza limbii literare, întocmai ca Eliade. Cu toate acestea, *arină* are la el mai degrabă origine italienească. Trebuie să plecăm de la ideea că scriitorul citea mai ales literatură italiană, în care i se părea că există o poezie cu mult superioară celei franceze, spre exemplu. A scris articole despre această literatură, i-a criticat pe cei care au tradus cărţi italieneşti prin intermediul limbii franceze etc. Era, aşa cum am văzut, primul mare reprezentant al culturii şi literaturii italiene la noi, entuziasmat, în mod sincer, de realizările de acolo: „... Italia e

ţara în care au înviet ştiinţele şi artele. Nu e ram de cultură în care italienii să nu fi pus temelia sau să nu-l fi perfecţionat : Dante, Petrarca, principii poeziei, Michel-Angelo, Rafaele pictori, Galileu astronom..., Colombo discoperitorul de America etc. sînt luceferi care pururea vor lumina şi vor onora omenirea" [14]. Pentru originea italienească a substantivului *arina* se poate aduce, însă, şi un alt argument. Asachi a tradus el însuşi din limba italiană, după cum, alte dăţi, a tratat aceleaşi subiecte în poezii scrise în ambele limbi. Apariţia cuvîntului în discuţie în poezia *În adînci gînduri* (383) a fost determinată de prezenţa lui în textul italian al lui Petrarca, pe care Asachi îl traduce (v. ediţia N. A. Ursu, p. 739) :

Solo e pensoso i più deserti campi
Vo misurando a passi tardi e lenti;
E gli occhi porto, per fuggir, intenti
Dove vestigio uman l'*arena* stampi.

Dar chiar fără argumentul de mai sus, o reluare a cuvîntului din italieneşte nu pare imposibilă. Textele noastre vechi consemnează numeroase elemente latineşti dispărute între timp şi reintroduse pe cale neologică, cele mai multe dintre ele într-o formă uşor deosebită de cea din secolul al XVI-lea. Iată doar cîteva exemple : *ambe*, *arbore*, *asin*, *descinde*, *dispune*, *dispunător*, *gintă*, *imputà*, *învesti*, *son*. Tot din această categorie face parte şi *fustă* (253, 710), corespondentul arhaicului *fuşt*, reluat şi el de Asachi din limba italiană. Prezenţa lui *ă* la sfîrşitul cuvîntului nu ne dă dreptul să-l considerăm urmaşul direct al lat. *fustis*.

Problema influenţei italiene asupra lui Asachi este mult mai complexă decît rezultă din scurta noastră expunere. Noi n-am făcut decît să fixăm cîteva jaloane pe care s-ar putea ridica o viitoare construcţie. Din proza scriitorului s-ar putea extrage alte exemple, iar compararea lui Asachi cu unii scriitori din epocă, în primul rînd cu Eliade, va permite viitorilor cercetători să stabilească adevărata lui contribuţie la îmbogăţirea limbii noastre literare cu altfel de neologisme decît cele franţuzeşti şi cele provenite din latina literară.

Mai 1973

Universitatea „Al. I. Cuza"
Iaşi, Calea 23 August 11

[14] *Literatura italiană*, în „Patria", nr. 55 din 11 iunie 1859, p. 217.

JUAN M. LOPE BLANCH

SOBRE EL TRATAMIENTO DE *-e, -o* FINALES EN EL ESPAÑOL DE MÉXICO

Un romanista tan ilustre y sabio como el profesor Iorgu Iordan no podía haber dejado de prestar su atención a los fenómenos lingüísticos de esta Romania Nueva que es Hispanoamérica. Hace no mucho tiempo se ocupó de un problema fonético que afecta no sólo al español americano, sino también al europeo : el frecuente cierre de las vocales *e* y *o* átonas en diversas posiciones [1]. Con la precisión y el rigor de todo verdadero maestro, se refería allí el profesor Iordan — aunque brevemente — a las diversas circunstancias que pueden explicar ese proceso de cierre en las distintas situaciones en que se produce : "La causa del fenómeno es muchas veces accidental en el sentido de que cada voz (o cada grupo de voces) debe ser considerada separadamente, porque se encuentra en *circunstancias especiales*" (p. 250).

De acuerdo con este prudente principio, Iorgu Iordan atendía en su estudio a cinco casos particulares en los que el cierre de la vocal obedece a otras tantas causas : 1) a la asimilación de la vocal átona con la tónica (en casos como *labirinto)* ; 2) a la disimilación correspondiente *(menistro)* ; 3) a la analogía *(pidir*, por influencia de *pido*, *pidió*, etc.) ; 4) a la confusión o cruce de prefijos *(dispertar)* ; y 5) a la tendencia hacia la diptongación de hiatos *(beu̯* por *veo).*

En el caso del cierre de la vocal final, el profesor Iordan invoca, como razón explicativa, una "tendencia fonética" de carácter general : "la fuerza articulatoria y la capacidad de información disminuyen al fin de palabra y su consecuencia es el cierre de las vocales abiertas" (p. 247).

Quisiera aquí corroborar el pensamiento del maestro rumano, y completar sus noticias y apreciaciones atendiendo a la situación lingüística que, con respecto a las vocales *e* y *o* finales, guarda una de las zonas mexicanas en que es más apreciable el fenómeno del cierre : Michoacán. Los datos de que me sirvo han sido recogidos en diversas localidades de ese Estado (Apatzingán, La Huacana, Morelia, Zacapu, Tacámbaro, Guarachita, Zamora, Uruapan) por los investigadores del Seminario de Lingüística del Centro de Estudios Lingüísticos y Literarios del Colegio de México, encargados de llevar a cabo el proyecto de delimitación de las zonas dialectales de este país [2].

[1] Iorgu Iordan, *Sobre el tratamiento de* **e** y **o** *átonas en el español de América*, en *Lengua, literatura, folklore* : *Estudios dedicados a Rodolfo Oroz*, Santiago de Chile, Facultad de Filosofía y Educación, 1967, p. 245—250.

[2] He dado noticia de esta investigación en la "Nueva Revista de Filología Hispánica" XIX (1970), p. 1—11. No trato aquí de hacer un estudio geolingüístico o dialectal ; elijo la zona michoacana a manera de ejemplo — dada la facilidad y alta frecuencia con que en ella se documenta el fenómeno del cierre vocálico —, pero creo que las conclusiones podrían hacerse extensivas a otras zonas dialectales en que se produzca tan regularmente este fenómeno.

La menor fuerza articulatoria de los finales de palabra de que habla Iorgu Iordan es el marco general dentro del que puede colocarse el fenómeno del cierre de las vocales finales. En especial, cuando la palabra de que se trate sea final de período, esto es, vaya seguida de pausa[3]. La distensión propia del final de las palabras, especialmente al fin de la cláusula, es también determinante de otro fenómeno de debilitación paralelo: el del ensordecimiento de las vocales finales e inclusive de algunas consonantes sonoras[4].

Pero dentro de ese marco general, cabe preguntarse si no existirán condiciones de entorno fonético que propicien el cierre de las vocales átonas finales de palabras. Y la respuesta parece hallarse en cuanto se consultan los estudios dialectales existentes sobre el español de América. En gran número de ellos, se consigna el fenómeno — especialmente en lo que a la *-e* se refiere — como condicionado por la presencia de una palatal anterior. Sirvan de ejemplo los siguientes testimonios: "Por influencia directa de una palatal precedente, la *e* postónica se pronuncia *i... (lechi, Sanchis, cochi, nochi, comanchi)*"[5]. "Después de las palatales *ĉ, š, ṉ* e *y* (incluyendo *y* < *ll)*, la *o* inacentuada generalmente se vuelve *u* abierta: *ă̱ṉĉų, múšų, á̱ṉų, súyų, gáyų*"[6]. "En Nuevo Méjico, Colorado, Arizona, la *-e* final inacentuada se cambia en *-i* — contra los usos del sistema fonético del español general — bajo el influjo de consonante palatal: *leche* > > *lechi*"[7]. Sería muy fácil aumentar las citas al respecto[8]. Baste reparar en que todos los ejemplos de *-o* final cerrada que recoge Iorgu Iordan en su artículo — procedentes de fuentes dialectales hispanoamericanas — presentan palatal previa: *añu, cabayu, muchu, suyu, gayu.*

Sin embargo, un rápido análisis de los materiales recopilados en Michoacán parece poner en entredicho esta dependencia del cierre vocálico respecto de la palatal precedente. El fenómeno se produce no sólo tras palatal sino también, y con mayor frecuencia, en otros entornos muy variados. Junto a articulaciones del tipo [gwaráĉe̤s][9],

[3] Circunstancia que ha llamado también, reiteradamente, la atención de Raúl Avila en su estudio sobre la fonética de Tamazunchale: "La cerrazón de la *e* aparece principalmente cuando está en posición final, en sílaba libre, *ante pausa*" (el subrayado es mío); "el cambio de *e* a *i*... casi siempre ocurre cuando la *e* está en posición final absoluta, sobre todo ante pausa". Paralelamente, el cierre de *o* "se da cuando la vocal es final..., cerrazón que se intensifica cuando aparece ante pausa" (V. Raúl Avila, *Aspectos fonéticos y léxicos del español hablado en Tamazunchale, San Luis Potosí*, México, Tesis de la UNAM, 1967, p. 43, 46 y 48).

[4] Cosa que ya observé en mi estudio *En torno a las vocales caedizas del español mexicano*, publicado en la NRFH XVII (1963–65), p. 18.

[5] Aurelio M. Espinosa, en Biblioteca de Dialectología Hispanoamericana I, § 47.

[6] E. C. Hills, en BDH IV, p. 11.

[7] P. Henríquez Ureña, en BDH IV, p. 357.

[8] Por ejemplo R. M. Gutiérrez Eskildsen, *El lenguaje popular de Jalisco*, en *Investigaciones Lingüísticas* 4 (1937), p. 198, Joseph Matluck, *La pronunciación en el español del Valle de México* (Tesis), México, 1951, § 40. Peter Boyd-Bowman, *El habla de Guanajuato*, México, 1960, § 13 *b*.

[9] En nuestras transcripciones hemos tratado de reflejar tres grados de cierre vocálico que creemos poder distinguir de simple oído: un primer grado de cierre — mayor siempre que el que es común en la norma española bajo ciertas condiciones (cf. Tomás Navarro, *Manuae de pronunciación española)*, pero en el que todavía predomina el timbre de la vocal de quI se trate — que representamos por *-ẹ, -ọ*; un segundo grado, más intenso, que origina una articulación intermedia entre los dos fonemas vocálicos del español *e/i, o/u*, y que hemos representado por *-e̤, -o̤*; y un grado de intensidad máxima en el cierre — en el que parece predo-

[tepáĉi],[10] [léĉte], [Káyi], [péĉo̤], [múĉu], [r̄azgúŋu] etc., encontramos en los mismos informantes [sjéte̤], [ljébris], [kolóre̤s], [ĉ-íle̤], [xéfi], [éste̜], [gwéso], [pwértó], [r̄óxó], [gwébu], [léxus] o [ĉ-íku].

Una observación algo más atenta de nuestros cuestionarios permite apreciar que el cierre de *-e* y de *-o* es particularmente frecuente tras dental y, en el caso particular de *-o*, tras consonante velar, y que no falta tras labiales u otros fonemas consonánticos. Atendiendo al *corpus* total de casos de *-e*, *-o* cerradas recogidos en nuestros cuestionarios de Michoacán, podría llegarse a pensar que el cierre de esas vocales finales no depende de la presencia previa de un fonema palatal, sino que puede encuadrarse, simplemente, dentro del marco general de la distensión articulatoria peculiar de los finales de palabra. De 802 voces transcritas en los cuestionairos con *-e*, *-o* cerrada, sólo 288 presentan palatal ante el fonema vocálico [11]. Ahora bien, 288 casos dentro de un total de 800 representa una proporción nada desdeñable : el 36 %. Y si se tiene en cuenta la frecuencia — infinitamente superior dentro de la lengua española — de terminaciones léxicas en *-te*, *-to*, *-do*, *-so*, *-co*, sobre las palabras terminadas por palatal + *e*, *o* se comprenderá la importancia que ese porcentaje (36 %) reflejado por nuestros materiales, alcanza en realidad.

Habiendo entrado en estas cuestiones estadísticas, creo conveniente plantearlas con exactitud y atendiendo a su real significado. Los datos y materiales con que trabajo no están extraídos de la lengua viva, de la cadena hablada, sino de unos cuestionarios elaborados con vistas a la descripción de ciertos fenómenos dialectales. Para obtener porcentajes verdaderamente representativos y fidedignos, habrá que tomar en cuenta, por lo tanto, el número de palabras incluidas en nuestro cuestionario que terminan en *-e*, *-o*. Las cifras correspondientes a cada combinación (de cada una de las distintas consonantes con *-e*, *-o)* son las que aparecen entre corchetes [ ] en el cuadro estadístico. Ante ellas puede advertirse en toda su intensidad la elevadísima proporción de vocales cerradas precedidas por consonante palatal. Si en el cuestionario figura un total de 26 voces terminadas por "palatal + *e*" o por "palatal + *o*", y en la suma de las respuestas consignadas en los cuestionarios michoacanos aparece un total de 288 casos de cierre, a las 135 ocasiones de *-e*, *-o* finales precedidas de otras consonantes no palatales debería corresponder — en directa proporción — un total de 1495 casos de cierre, en vez de los 514 que han aparecido en los cuestionarios. La frecuencia o probabilidad de

minar ya el timbre cerrado de *i*, *u* — que hemos representado por estas vocales extremas o, a veces, por -i̜- -u̜. Con el signo diacrítico ⊥ representamos la abertura de ciertas articulaciones consonánticas, y con ⊣ el adelantamiento del punto de articulación propio de la norma articulatoria hispánica de las consonantes, todo ello de acuerdo con el sistema adoptado por los integrantes de la Comisión Ejecutiva del estudio coordinado de la norma lingüística culta de las principales ciudades de Iberoamérica y de la Península Ibérica (cf. el *Cuestionario Provisional* que en 1968 publicaron la Universidad Nacional Autónoma y el Colegio de México ; la edición definitiva está a punto de aparecer en Madrid, impresa por el Consejo Superior de Investigaciones Científicas).

[10] *Tepache*, del náhuatl *tepiatl*, es en México "bebida fermentada que se prepara con el jugo de diversas plantas, especialmente de la caña y de la piña, con azúcar prieta o panocha" (Francisco J. Santamaría, *Diccionario de mejicanismos*, Méjico, 1959).

[11] Cf. el cuadro estadístico incluido al final del artículo.

cierre vocálico tras palatal es tres veces superior a la que se da tras las demás consonantes [12].

En resumen, puede deducirse que — si bien el cierre de vocal final precedida de consonante palatal no es fenómeno aislado, sino que se encuadra dentro de una tendencia general al cierre de las vocales finales,

CUADRO ESTADÍSTICO : CASOS DE VOCALES FINALES CERRADAS

		Palatal + -*v* (288 casos)	[26]
č + e = 80	[4]	č + o = 68	[8]
y + e = 24	[1]	y + o = 92	[9]
ñ + e = 0	—	ñ = o = 24	[4]
Total : 104	[5]	Total : 184	[21]
	Total absoluto : 288	[26]	
		Dental + -*v* (232 casos)	[66]
t + e = 68	[18]	t + o = 64	[12]
d + e = 8	[2]	d + o = 48	[20]
s + e = 12	[4]	s + o = 32	[10]
Suma : 88	[24]	Suma : 144	[42]
		Velar + -*v* (157 casos)	[23]
k + e = 2	[1]	k + o = 95	[13]
x + e = 3	[1]	x + o = 32	[4]
g + e = 0	—	g + o = 25	[4]
Suma : 5	[2]	Suma : 152	[21]
		Labial + -*v* (44 casos)	[14]
p + e = 5	[1]	p + o = 18	[1]
b + e = 8	[2]	b + o = 8	[4]
f + e = 3	[1]	m + o = 12	[5]
Suma : 16	[4]	Suma : 28	[10]
		Otras combiuaciones (81 casos)	[32]
l + e = 3	[2]	l + o = 8	[4]
n + e = 9	[3]	n + o = 9	[9]
r + e = 4	[2]	r + o = 16	[5]
br + e = 8	[2]	r + o = 7	[3]
dr + e = 12	[1]	tr + o = 5	[1]
Suma : 36	10]	Suma : 45	[22]
Total : 145	[40]	Total : 369	[95]
	Total absoluto : 514 casos	[135]	

caracteı ística de determinados dialectos — no es menos cierto que la presencia de una cosonante palatal fortalece notablemente el fenómeno. Dicho de otra manera : el cierre de *-e*, *-o* finales no está *condicionado* por una palatal anterior, pero sí resulta fuertemente *favorecido* por ella. Dentro

[12] Lo cual coincide, en esencia, con el porcentaje del 36 % obtenido — grosso modo — de la comparación global de los materiales (cf. *supra)*.

de esa tendencia general al cierre, lo que distingue a la combinación "palatal+*e*, *o*", frente a las demás combinaciones, es la notablemente mayor sistematicidad del fenómeno. Y ello, de manera muy particular, en el caso de "palatal + *e*": aunque en nuestro cuestionario sólo figuraban 5 palabras terminadas en -*che* o en -*ye*, las respuestas de los informantes alcanzaron un total de 104 formas con [ẹ], [ẹ] o [e̤]. A este tenor, las demás voces del cuestionario terminadas en *e* — 40 en total — deberían haber originado alrededor de 830 respuestas con -*i* o -*e* cerrada, en vez de las 145 a que dieron lugar. Resulta, pues, evidente la energía con que las palatales favorecen el fenómeno (en proporción de casi 6 a 1 frente a las demás consonantes).

Nuestro cuadro estadístico muestra que sólo hay otra combinación lejanamente comparable a la determinada por consonante palatal: la formada por "velar + *o*" [13]. Creo que puede explicarse como resultado de un proceso de asimilación articulatoria: el punto de articulación de la *o* se retrae hacia la zona posterior del velo palatal, cerrándose simultáneamente [14].

Universidad Nacional de México

[13] Las 21 palabras así terminadas en el cuestionario originaron 152 respuestas con -*o* cerrada o con -*u*. Proporción doble a la de "dental + *o*", que es la que sigue en la escala de combinaciones *favorecedoras* del fenómeno.

[14] Dados los límites de esta modesta colaboración destinada a rendir homenaje al profesor Iorgu Iordan, dejaré sin exponer la posibilidad de relacionar la debilitación y cierre de -*e* tras consonante palatal, con los casos de debilitación — y aun de pérdida — de vocal palatal, no sólo átona, sino inclusive tónica, cuando va precedida de č^{i} (Cf., a este respecto, el artículo citado en la nota 4, donde figuran ejemplos como *c^{i}st-s* . . . *muč^{i}simo*, *bič^{i}t^{o}s*). Pero no quiero dejar de anotar — aunque sea de pasada — que el cuadro estadístico muestra que el cierre de la vocal final suele ser, en proporción, bastante más frecuente tras consonante sorda que tras sonora (cf., por ejemplo, la combinación "dental + *o*": 12 palabras terminadas en -*to* originaron 64 casos de cierre, mientras que 20 voces acabadas en -*do* sólo dieron lugar a 48 casos).

LILIANA MACARIE

PRELIMINARII PENTRU STABILIREA UNUI VOCABULAR DE BAZĂ AL LIMBII CATALANE

0. Într-un studiu de ansamblu asupra lexicului limbii catalane contemporane, destinat scoaterii în relief a trăsăturilor specifice ale acestui idiom în cadrul celorlalte limbi romanice, ne-am găsit în fața problemei de a alege o metodă de cercetare adecvată.

0.1. Se știe că, în raport cu metodele aplicabile în cercetarea diverselor compartimente ale limbii, metodele de investigare a lexicului au un caracter special, care decurge din natura materialului de studiat. Unitățile lingvistice de la nivelul vocabularului sînt foarte numeroase, chiar nelimitate, spre deosebire de unitățile celorlalte nivele. De aceea, vocabularul nu poate fi abordat decît ca un ansamblu deschis de posibilități de realizare; rezultă din această particularitate necesitatea restrîngerii materialului de lucru în vederea operării cu unități mai puțin numeroase. Problema fundamentală este găsirea acestei posibilități de limitare, pe baza unor criterii cît mai riguroase, a unităților lexicale catalane. Unica posibilitate convenabilă ni s-a părut stabilirea unui fond lexical de bază. Ierarhizarea existentă în mod obiectiv la nivelul lexicului conduce la stabilirea unui nucleu a cărui identificare, fără a reduce adîncimea aspectelor de studiat, precizează și apropie granițele cercetării. Pentru a determina modul de realizare a ierarhizării în acest ansamblu trebuie parcursă o etapă de lucru în cursul căreia lexemele sînt supuse unei analize unitare, potrivit unor criterii de strictă aplicabilitate.

1. În articolul de față ne propunem să prezentăm, pentru eventuale discuții, principiile pe care le-am reținut pentru lucru și unele constatări la care putem ajunge pe baza lor.

1.1. Analiza noastră pornește de la premisa că fiecare limbă are un nucleu de cuvinte caracteristic, care reprezintă elementul principal al lexicului. Ideea existenței unui fond lexical caracteristic, departe de a fi o noutate, rămîne o sursă de dezbateri, dacă nu în ceea ce privește aspectul teoretic, dar desigur cu privire la posibilitățile de abordare a vocabularului și la criteriile de selectare a lexicului utilizabil pentru descoperirea acestui fond [1].

[1] Vezi A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921, p. 91; Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical*, București, 1954; id., *Fondul principal al limbii române*, București, 1957; I. Coteanu, *Realitatea obiectivă a fondului principal lexical*, SCL IX (1958), 3, p. 399–404; I. Fischer, *Din nou despre fondul principal lexical*, ibidem, p. 405–410; P. Miclău, *Contribuții la stabilirea fondului principal lexical al limbii franceze*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 575–595; I. Coteanu, *Premise pentru stabilirea vocabularului străromânei*, SCL XVI (1965), 5, p. 579–604, și 6 ,p. 759–790; Liliana Macarie, *Observații în legătură cu stabilitatea vocabularului latin*, „Cercetări de lingvistică" X (1965), 2, p. 315–325.

1.2. O definire, în linii mari, a conceptului de fond lexical de bază reţine, ca prim element, constatarea că acesta este format din lexeme fundamentale care fac posibilă caracterizarea ansamblului, în măsura în care oglindesc, sub o formă sau alta, trăsăturile generale ale acestuia şi pe care am putea să le considerăm model al întregii construcţii lexicale.

2. Rigoarea analizei este asigurată, pe lîngă aplicarea unor criterii de selecţie cît mai precise şi consecvente, de consultarea unor izvoare bogate în material informativ şi ilustrativ, pe care, în cazul limbii catalane, le socotim adecvate scopului urmărit. Cercetarea lexicului acestei limbi se poate realiza pe baza consultării diverselor tipuri de glosare şi dicţionare [2], dar mai ales a complexei opere în 10 volume DCVB care, prin caracteristicile sale şi prin amploarea materialului, se impune atenţiei cercetătorului; socotim această lucrare dicţionar fundamental pentru studiul nostru [3].

3. Pe baza acestui material, am cercetat pentru selecţie fiecare lexem care figurează în dicţionare ca un cuvînt titlu, incluzînd în această categorie şi derivatele. Procedeul este convenabil sub raportul asigurării — ca punct de plecare — a unei mase lexicale largi care oglindeşte bogăţia reală a vocabularului. Am urmărit la fiecare lexem dacă răspunde cîtorva criterii, pe care le socotim definitorii pentru apartenenţa la vocabularul de bază. Nu am omis din analiza noastră instrumentele gramaticale. Pentru a determina valorile semantice ale acestor lexeme, pe care în izvoare le găsim, de obicei, organizate după criteriul gramatical, am prelucrat datele oferite de materialul informativ, prin utilizarea analizei semice.

3.1. Am aplicat întregului lexic, într-o primă etapă, un criteriu general, pe care îl numim c r i t e r i u l r ă s p î n d i r i i s i n c r o n i c e d i a t o p i c e; am obţinut un prim lot format din lexeme ale limbii moderne cunoscute de toate regiunile de limbă catalană şi destinat a fi reanalizat.

3.2. Următoarele faze privesc confruntarea lexemelor cu criteriile la care ne vom referi în continuare. În acest sens, am procedat la cercetarea încărcăturii semantice a fiecărui lexem, bogăţia acesteia la nivelul sememelor reprezentînd un indiciu de apartenenţă a lexemului la vocabularul fundamental. Primul criteriu cu care operăm, în cadrul lotului descris, îl constituie, aşadar, p o l i s e m i a.

3.2.1. Termenii polisemantici, după cum se ştie, sînt numeroşi. Selecţia noastră a avut în vedere lexemele a căror configuraţie semantică

[2] E. Vallès, *Pallas Diccionari Català illustrat.* Amb etimologies i equivalencies en castellà, francès i anglès, Barcelona; Eberhard Vogel, *Taschenwörterbuch der Katalanischen und deutschen Sprache*, Berlin, 1911; Pompeu Fabra, *Diccionari general de la llengua catalana*, Barcelona, 1954; Fr. de B. Moll, *Els llinatges catalans* (*Catalunya, País Valencià, Illes Balears*), Palma de Mallorca, 1959.

[3] DCVB = *Diccionari català-valencià-balear.* Inventari lexicogràfic i etimològic de la llengua catalana en totes les seves formes literàries i dialectals... Obra iniciada per Mn. Antoni M. Alcover. Redactat per Francesc de B. Moll, Tom I—X, Palma de Mallorca, 1931 —. Dicţionarul cuprinde întregul lexic al limbii literare şi al regiunilor, însoţit de explicarea sensurilor ilustrate prin citate aşezate cronologic, alături de variante fonetice şi lexicale, indicaţii gramaticale, etimologice şi de pronunţare, locuţiuni, proverbe şi expresii reprezentative pentru întreaga Catalonie.

este formată din cel puţin p a t r u sememe. Am coborît sub această cifră în cazuri speciale, despre care va fi vorba mai departe. Pentru exemplificare, enumerăm cîteva lexeme cu numărul de sememe pe care le-am stabilit în urma prelucrării datelor din izvoare :

a) verbe : *assentar* „a aşeza" (8 sememe), *adobar* „a pregăti" (5), *beure* „a bea" (5), *calar* „a coborî" (8), *clamar* „a striga" (6), *obrir* „a deschide" (7), *saltar* „a sări (11) ;

b) substantive : *acció* „acţiune" (8 sememe), *agulla* „ac" (7), *ala* „aripă" (9), *campana* „clopot" (5), *castell* „construcţie" (11), *clau* „cheie" (18), *olla* „oală" (9), *rosa* „trandafir" (12) ;

c) adjective : *agre* „acru" (5 sememe), *casolà* „de casă" (5), *cert* „sigur" (6), *compost* „compus" (6), *llarg* „larg" (10), *tirant* „întins" (20) ;

d) adverbe : *demà* „mîine" (5 valori semantice [4]), *encara* „încă" (6), *sí* „astfel" (17) ;

e) propoziţii : *de* „de" (34 valori semantice), *dins* „în" (4), *en* „în" (20), *sense* „fără" (5) ;

f) conjuncţii : *doncs* „deci" (6 valori semantice), *i* „şi" (8), *que* „că" (16), *si* „dacă" (18).

3.2.1.1. Cazurile speciale, la această serie, sînt reprezentate de lexeme cu mai puţin de patru sensuri şi care, pe baza celorlalte criterii care au rol de susţinere sau datorită informaţiei importante aduse de încărcătura lor semantică, figurează în fondul pe care îl stabilim. Ne întemeiem, în aceste situaţii, pe prezumţia că lexeme de acest tip nu lipsesc din lexicul curent al vorbitorilor ; exemple, în acest sens, sînt numele zilelor săptămînii : *dilluns*, *dimarts*, *dimecres*, *dijous*, *divendres*, *dissabte*, *diumenge*, pe care le găsim înregistrate cu semene puţine, dar despre care credem că aparţin vocabularului fundamental nu numai pentru că formează expresii şi locuţiuni, ci şi pe considerente de ordin semantic, în sensul celor discutate mai sus. În aceeaşi situaţie se află nume de plante sau de păsări cu sensuri puţine, dar cunoscute pe tot teritoriul de limbă catalană şi prezente în proverbe, zicători şi expresii de largă circulaţie, de exemplu *falguera* „ferigă" sau *gaig* „o specie de sturz". Frecvenţa includerii în inventarul nostru, pentru motivele arătate, a acestor categorii de lexeme este, totuşi, foarte redusă.

3.3. Cel de-al doilea criteriu cu care lucrăm priveşte problema d e r i v a t e l o r. Polarizarea în jurul lexemului a unui număr de derivate îi conferă acestuia stabilitate sporită, fiind o dovadă de vitalitate. Considerăm importantă în ansamblul vocabularului această trăsătură. Pentru alegerea cuvîntului-bază ne-am orientat după dicţionarele consultate. Oferim o imagine a felului cum se prezintă inventarul nostru, prin enumerarea cîtorva lexeme cu derivare mai bogată :

a) substantive :

casa „casă" : a) augm. : *casassa*, *casarra*, *casota*, *casot*, *casarrassa* ; b) dim. : *caseta*, *casetxa*, *caseua*, *casiua*, *casona*, *casó*, *casina*, *casineua*,

[4] Analiza semică a instrumentelor se referă nu la sememe, ci la valori semantice.

casinoia, *casirona*, *casironeta*, *casissona*, *casissoneta*, *casolina*, *casolineta*, *casenga*, *casinga* *casoia*, *casupet*, *casupeta*, *casarrina* ; c) peior: *casull*, *casinyot*;

cavall „cal" : a) augm. : *cavallàs*, *cavallarro*, *cavallot* ; b) dim.: *cavallet*, *cavalletxo*, *cavallello*, *cavalleu*, *cavallí*, *cavalliu*, *cavalló*, *cavallineu*, *cavalloi*, *cavallinoi*, *cavallingo*, *cavallutxo* ; c) peior. : *cavallot*, *cavalletxo* ;

llavor „sămînţă" : a) augm. : *llavorassa* ; b) dim. : *llavoreta*, *llavoretxa*, *llavoreua*, *llavoriua*, *llavorona* ; c) peior. : *llavorota* ;

papalló „fluture" : a) augm. : *papallonàs*, *pappallonarro*, *papallonot* ; b) dim. : *papallonet*, *papallonetxo*, *papallonello*, *papalloneu*, *pappalloniu*, *papallonoi* ;

raïm „strugure" : a) augm. : *raïmàs*, *raïmarro* ; b) dim.: *raïmet*, *raïmetxo*, *raïmello*, *raïmeu*, *raïmiu*, *raïmo* ; c) peior. : *raïmot*.

b) adjective :

clar „limpede": a) *clarot* ; b) augm. : *claret*, *clarissim* ; *coster* „lateral"; a) *costeràs* ; b) dim. : *costeret*, *costeretxo*, *costerello*, *costereu*, *costeró* ; c) peior. : *costerot* ;

mal „rău" : a) *malet*, *malot* ; b) augm. : *mallissim* ;

net „curat" : a) *netàs*, *netet*, *netot*; b) augm. : *netissim* ;

roig „roşu" : a) augm. : *rojàs*, *rojarro* ; b) dim. : *roget*, *rogeu*, *rogíu*, *rojó*, *rojoi* ; c) peior. : *rojot* ;

sa „sănătos" : *sanet*, *sanot*, *sanissim*.

c) numerale (substantivate)

deu „zece" : *deuet*, *deuot*, *deuarro*, *deuàs*.

3.4. Cel de-al treilea criteriu şi ultimul priveşte apariţia lexemului, în calitate de element principal, în e x p r e s i i, l o c u ţ i u n i şi p r o v e r b e. Ne-a reţinut atenţia faptul că derivarea şi bogăţia diverselor tipuri de expresii apar adesea concomitent. Dăm cîteva exemple de lexeme bogate în expresii care circulă în toate regiunile sau în cele mai multe :

a) *caure* „a cădea", *collir* „a culege", *dir* „a zice", *durar* „a dura", *entrar* „a intra", *llegir* „a citi", *mullar* „a muia", *riure* „a rîde", *veure* „a vedea" ;

b) *bèstia* „animal", *ceba* „ceapă", *cella* „sprînceană", *compte* „socoteală", *fava* „boabă", *genoll* „genunchi", *infant* „copil", *llaurador* „plugar", *rellotge* „ceasornic", *sal* „sare", *serra* „fierăstrău", *vi* „vin" ;

c) *cru* „necopt", *dolç* „dulce", *dret* „drept", *tendre* „subţire", *vell* „bătrîn" ;

d) *cent* „o sută", *enrera* „îndărăt", *qualque* „oricare", *quan* „cînd", *set* „şapte".

3.5. Rezultă, din materialul parcurs, că cele mai multe lexeme care alcătuiesc vocabularul fundamental răspund la cel puţin două dintre criteriile pe care le-am avut în vedere în cea de-a doua etapă. Dintre acestea, cele mai frecvente sînt polisemia şi bogăţia de expresii.

3.6. După cum s-a putut observa, procedeele noastre nu se deosebesc, în esenţă, de cele ale specialiştilor care s-au ocupat de selectarea unor vocabulare fundamentale, în sensul celor discutate pînă acum [5]. Unele elemente diferenţiatoare, în cazul nostru, se manifestă pe două planuri. Primul plan, al ierarhizării criteriilor, priveşte selectarea unui prim corpus, prin aplicarea criteriului răspîndirii diatopice la întregul lexic. Prin separarea acestui criteriu i-am atribuit implicit o pondere mai mare, menită, printre altele, să suplinească absenţa criteriului frecvenţei, la care, în lipsa unui dicţionar de frecvenţă al limbii catalane, sîntem obligaţi să nu putem apela. Corpusul selectat cu ajutorul acestui prim criteriu a constituit baza unei cercetări ulterioare, prin aplicarea în continuare a celor trei criterii descrise; am obţinut, prin dubla operaţiune, un corpus al corpusului, pe care îl considerăm satisfăcător pentru scopul nostru.

A doua categorie de deosebiri decurge din natura cercetării, mai exact din mijloacele pe care le avem la îndemînă pentru a studia lexicul limbii catalane. În această ordine de idei, nu este lipsit de semnificaţie faptul că ne ocupăm de o limbă pe care o abordăm nu ca vorbitor nativ, ci pe calea consultării unor izvoare prestabilite. Aprecieri personale rezultate din experienţa de vorbitor competent sînt posibile, dacă nu chiar recomandabile, în cazul cînd se lucrează cu lexicul limbii materne sau, cel puţin, al unei limbi foarte cunoscute. În situaţia de faţă, am socotit convenabil ca, după excerptarea fidelă a izvoarelor, să ne menţinem cît mai aproape de ele, fără a lăsa să acţioneze, în momentul selecţiei, impresii proprii sau alt element subiectiv. Dezavantajul de a opera cu lexemele unei limbi alta decît ceea maternă se compensează prin avantajul eliminării, de la început, a elementului conotativ şi al unei selecţii efectuate exclusiv pe baza elementelor denotative.

3.7. Este locul să precizăm că, spre a nu deplasa în afara graniţelor lingvisticii centrul de greutate al cercetării, am evitat să atribuim noţiunii un rol prea important sau, cu atît mai puţin, un rol de prim ordin. Ne-am menţinut între limitele oferite de stricta inventariere a faptelor de limbă, fără să pierdem din vedere că urmărim să reducem, într-o măsură cît mai mare, coeficientul de arbitrar inerent unei astfel de cercetări. În legătură cu funcţia pe care o are noţiunea în procesul de stabilire a unui vocabular de bază, este necesar să ţinem seama de discuţia în legătură cu existenţa unei baze logice comune, în linii generale, tuturor limbilor. Această bază logică, asupra căreia nu s-a ajuns la o părere unanim acceptată, are mai curînd un rol de ştergere a diferenţelor din cadrul lexicului, decît de punere în valoare a trăsăturilor specifice.

3.8. Se ştie că în ansamblul vocabularului, în afară de lexemele polisemantice de largă răspîndire, cu conţinut referitor la noţiuni principale în relaţiile omului cu lumea înconjurătoare, a căror selectare se face cu destulă siguranţă, şi în afară de lexemele limitate semantic şi teritorial, pe care le eliminăm după o sumară analiză, rămîne un uriaş material lexical — masa vocabularului — pentru a cărui cercetare este în mod spe-

[5] Al. Graur, *op. cit.*, 1954; idem, *op. cit.*, 1957; I. Coteanu, *op. cit.*, 1958; P. Miclău, *op. cit.*; I. Coteanu, *op. cit.*, 1965.

cial nevoie de criteriile cu care am operat. Vocabularul fiind în permanentă transformare în sensul dobîndirii de noi sensuri sau al pierderii de sensuri, acest ansamblu e un rezervor pentru ambele categorii de mai sus. Lexemele situate la acest nivel pot ajunge în situația ca, după o perioadă relativ îndelungată, să prezinte trăsături care să le apropie fie de una dintre categoriile descrise mai sus, fie de cealaltă. În măsura în care survin modificări în direcția îmbogățirii sau sărăcirii vocabularului fundamental, trebuie să acceptăm că cercetarea noastră are un caracter deschis.

4. Prin metodele pe care le-am discutat, am obținut un număr de aproximativ 2000 de lexeme pe care le privim ca pe componentele vocabularului fundamental al limbii catalane. Acesta constituie corpusul necesar cercetării de ansamblu asupra lexicului catalan, care poate fi analizat sub raportul modului de formare, al etimologiei, al încărcăturii semantice, al onomasiologiei, al derivării, ca să nu ne referim decît la unele aspecte mai importante.

Iunie 1973

Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

YAKOV MALKIEL

ADELUNG-VATER'S PIONEERING SURVEY OF ROMANCE LANGUAGES AND DIALECTS (1809)

It has become so customary to refer to the writings of François Raynouard and, above all, of Friedrich Diez as the two pillars of early-19th-century Romance linguistics that even otherwise entirely reliable guides to the history of our discipline [1] practically omit mention of the 135 pages devoted to the Romance languages (and to their Vulgar Latin prelude) in Vol. II — posthumous and revised by J. S. Vater — of Johann Christoph Adelung's *Mithridates oder allgemeine Sprachenkunde* [2]. Adelung (1732—1806), who held the position of a chief librarian in Dresden, became known in his lifetime principally as a student of Germanics and, secondarily, as naturalist and geographer; posterity remembers him more for the catalogue, in four solid volumes, of almost five hundred languages and dialects, richly illustrated with samples and precise bibliographic indications, which he, a typical contemporary of that universalist or generalist J.G. von Herder, prepared in his old age with almost unbelievable *élan* and steadfastness of purpose. Today, when the embarrassing gap between general linguistics and Romance scholarship is being gradually closed, it may be appropriate to remind ourselves that, almost half a century before the two major works by the precocious and ill-fated August Fuchs, and many years ahead of the publication of Raynouard's and Diez's rival comparative grammars [3], Adelung almost single-handedly laid the foundation for an anthological approach to Romance linguistics, as part of a broad-gauged survey of human tongues.

The fact that Adelung, in his prime of life, was chiefly a Germanist, does not actually make him an outsider to our studies, still less an intruder. In the years 1772—1783, he published in Halle a massive lexicographic compilation in six volumes, the *Glossarium manuale ad Scriptores mediae et infimae aetatis*, which, upon his own admission *(Mithridates,*

[1] Adelung's name is absent even from W. Bahner's expansion (and translation) of Iorgu Iordan, *Einführung in die Geschichte und Methoden der romanischen Sprachwissenschaft* (Berlin, 1962), as well as from the Iordan-Orr-Posner volume, *An Introduction to Romance Linguistics* (Oxford, 1970). A. Várvaro, *Storia, problemi e metodi della linguistica romanza* (Napoli, 1968), p. 44 n. 14, incidentally cites the *Mithridates* — for the sake of its contribution to general rather than Romance linguistics.

[2] The *Mithridates* comes up for brief discussion in several recent accounts of the history of general linguistics.

[3] Strangely enough, Fuchs's most relevant remarks on Romance dialectology are found in a morphological treatise, which he published at the age of twenty-two: *Über die sogenannten unregelmässigen Zeitwörter in den romanischen Sprachen, nebst Andeutungen über die wichtigsten romanischen Mundarten* (Berlin, 1840); see RPh XXI (1967—1968), p. 285.

II, p. 477), represented an amalgam and epitome of the two best-known guides to "barbaric Latin" then available to antiquarians : (a) Du Cange's *Glossarium* (1678), as expanded by the Benedictine monks and remaining accessible in three editions (Paris, 1733–1736, in 6 vols. ; Venice 1736–1740 ; and Bâle, 1762) ; and (b) H. Carpentier's *Glossarium novum ad Scriptores medii aevi* (Paris, 1766, in 4 vols.). Not unlike Diez's devoted friend Lorenz Diefenbach (1806–1883) in the 19th century, Adelung, as a lexicographer, combined and reconciled three threads of curiosity and expertise : Germanics, medieval Latin, and older Romance. To ensure smoother comparability in his *Mithridates*, he fell back on the widest possible use of a single, short, familiar and relatively simple text, the Lord's Prayer. Being a sophisticated librarian, he went out of his way to tap a wide variety of sources, some obvious, others relatively obscure, to collect his illustrative material [4]. It goes without saying that *in nuce* the idea of cataloguing a rich gamut of dialectal reactions to the same message represents an archetypal experiment with onomasiology, as practiced later with signal success by Zauner, Tappolet, and countless younger scholars, and, underlies, *mutatis mutandis*, the entire concept of a linguistic atlas, envisaged in a Gilliéronian key.

It is stimulating to observe, be it only as a matter of retrospective curiosity, how Adelung and Vater went about slicing up the abundant material they had managed to assemble and sift. The transition of the section on Latin proper – not inordinately long (p. 458–474) – to the far more circumstantial account of the daughter-languages is supported by three versions of the chosen prayer (Nos. 212–214), according to (a) the *Vetus Latina* – known to the compilers from Pierre Sabatiers's edition ; (b) the *Vulgate* ; and (c) Castalioni's "purer" rendering, plus a brief statement (p. 475–477) on the decay of the classical language. At this point the reader concerned with the prototype of Romance linguistics and language history [5] plunges *in medias res* : There follows a long paragraph (p. 477 f.) on the origin of the "Töchter des Lateins", then a noteworthy attempt at joint characterization and causal justification ("Allgemeiner Character der Töchter der Lateinischen Sprache und Ursachen desselben", p. 478–485). At this juncture the individual vernacular languages begin to be paraded before our eyes and we are, at intervals, treated to samples 215–267 of the selected model text. First comes (A) Italian (p. 486–534), next (B) Spanish and Portuguese (p. 535–557), afterward (C) French – with Provençal marginally represented but not yet neatly

[4] I cannot go here in any detail into the sources of information available to Adelung. He used, upon his own admission (II, p. 482), an Italian edition of L. Hervás's reference work, *Catalogo delle lingue conosciute e notizie delle loro affinità e diversità* (1784) ; the polyglot Charles Denina's at that time very popular *La clef des langues...* (3 vols., Berlin, 1804), which Fuchs relied upon as late as 1849 *(Die romanischen Sprachen in ihrem Verhältnisse zum Lateinischen*, p. x) ; and J. A. Egenolf's ground-breaking dissertation, *De tribus Latinae linguae filiabus, sive De ortu fatisque linguae Hispanicae, Gallicae, Italicae* (Leipzig, 1704) ; a variety of Bible translations (one by Nic. de Mallermi, 1471 ; another by Giov. Diodati, ed. 1757) ; specimens of folklore extracted from travel literature, e.g. M. P[apon], *Voyage littéraire de Provence* (Paris, 1780) ; a profusion of manuscripts then unpublished (see, e.g., *Mithridates*, II, p. 510) ; etc.

[5] For one workable and sophisticated definition of language history, as distinct from historical linguistics, see A. Várvaro, *Storia della lingua: passato e prospettive di una categoria controversa*, RPh XXVI (1972–1973), p. 16–51, 509–531.

set off as a separate language (p. 557—597), and finally (D) Raeto-Romance, for which the authors, right in the subtitle, supply three different names, as if to confuse the reader : "Romanisch" or "Rhätisch" or "Churwälsch". Rumanian is conspicuously absent from this context, as is Dalmatian (but see below), and this dual lacuna is, of course, the single most striking weakness of the entire treatment — a structural flaw doubly noticeable if one recalls Diez's and Fuchs's constant alertness to Daco-Romance. But once this admission of lopsidedness has been made, one must immediately redress the balance by emphasizing such features as the primacy granted to Italian over its cognates (a hierarchical ordering which, needless to insist, was to reappear as late as 1853 in Diez's *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*) ; the recognition of the autonomy of Raeto-Romance, mainly identified — again as in the publications of Diez — through the Western speech islet in Grisons ; and familiarity with Old French, with Old Provençal (Matfré Ermengaut's *Albre d'amor*, made available in a Strasbourg journal as early as 1777 !) and with several varieties of modern Occitanian (Aire, Berry, Languedoc, Gascony and Béarn — the last two treated on a par rather than being hierarchized).

Let us examine under the microscope the architecture of a single major subdivision — selecting, randomly, the Italian branch. After an extended paragraph (based on Muratori's *Antiquitates)* on the origin of that language as a whole (p. 486 f.), the authors discuss the literary standard ("Florentinische, Toscanische Schriftsprache", p. 487—491), scrupulously itemizing and categorizing their historical sources at the end (p. 491—494) ; these include : (a) treatises on the origin of Italian, (b) miscellaneous grammars, (c) a mixed bag of dictionaries. Then comes one page (p. 495) boasting two specimens : the chosen prayer in Old Italian (A. D. 1471) and in "Heutiges Italiänisch" (1757), a selection made on the basis of two independent Bible translations. At this point dialectology comes to the fore : a panoramic survey (p. 496—498) leads the reader to a procession of seventeen dialects, real or presumed : (a) Savoyard (p. 499) : (b) Piedmontese (p. 499—501, with medieval and modern samples, Nos. 217 and 218) ; (c) Nizzardo and Monagasque (p. 502) ; (d) Genoese (p. 502—504, with one modern sample, No. 219, a bibliographic excursus, and a reference to [La] Curne de S. Palaye's study of the "Provenzal-Dichter" Ra[ï]mbaut de Vaqueira's dabbling with Genoese) ; (e) Milanese (p. 505—507, with a specimen and a separate bibliography) ; (f) Bergamasco (p. 507) ; (g) Venetian (p. 507—510), with two socio-linguistically distinguished varieties ([α] "Rein-Venetianisch", [β] "Venetianisch, vielleicht in einer etwas gröbern Mundart") and a separate bibliography ; (h) Padovano (p. 510 f., with a bibliography ; (i) Friulano (p. 511—513), with two samples and, more important, comments disclosing the authors' awareness of hidden links to the Grisons dialect (p. 511) as well as of the affinity of Friulano to the dialects spoken in the upper valleys of Fassa, Livinal[l]ongo, Enneberg and Abtey (p. 513) ; (j) Bolognese (p. 513—515), with a sample text and a bibliography ; (k) "Lower Lombard", a unit no longer operated with at present, under which the speech varieties of Cremona, Brescia, Mantova, on the one bank of the Po river, and, on the other, those of Piacenza, Parma, Modena, and Ferrara, are somewhat summarily subsumed (p. 515 f.) ; (l) Tuscan folk speech (p. 516—519), further subdivided into Florentine, Sienese, Pistoiese, Pisano, Lucchese, and Aretino, with bibliography and stray lexico-grammatical remarks, but, surprisingly, no sample texts ; (m) Romanesco ("Römischer Volks — Dialect", p. 519—521) ; (n) Neapolitan (p. 521—524, with haphazard comments culminating in a bibliography, but—one is again

astonished to note — no formal exemplification); (o) Sicilian (p. 524—528), with an extensive bibliography and two sample texts (Nos. 266 f.); (p) Sardinian (p. 528—534, with fully six specimens, secured from a miscellany of written sources); (q) Corsican (p. 534).

Today's reader recognizes at once, effortlessly, the many gaps (Emilian, Romagnolo, Abruzzese, Calabrian, Lucanian, Apulian, among many others) and hardly needs to be told that Savoyard is a subdivision of Franco-Provençal (or, at least, of Gallo-Romance) and that Sardinian represents a language in its own right. Yet judging from the extra-heavy dose of specimens brought together for Sardinian the compilers seem to have darkly suspected the island's linguistic idiosyncrasy, if not autonomy; and they appear to have had a hunch — no mean accomplishment in 1809! — that Friulano (and the speech, barely hinted at, of the Central Raeto-Romance valleys, such as Fassano) displayed a certain side-connection to "Churwälsch" and, beyond Grisons, to Gallo-Romance. Thus the *Mithridates* anticipates a good deal not solely of Diez and Gilliéron, but also of Ascoli.

Distinctly less satisfactory, as one would expect, is the treatment of the branch today's workers would call Hispano-Romance. The specimens of the prayer offered are two Castilian versions — characteristically, discovered outside Spain (Manila, 1593, and Amsterdam, 1602); one each in Catalan, Valencian, and Balearic (Mallorcan); finally, two in Galician and two in Portuguese — all in all, a modest exhibit which, strictly speaking, involves not a single dialectal departure from standard Castilian. On this score the contrast to Fuchs's nuanced presentation of 1840 becomes very striking indeed.

The lack of any overt reference, among the "daughters of Latin", to Dalmatian and Wallachian (i.e., Rumanian) is, I repeat, the most conspicuous peculiarity on the negative side of the ledger. True, world-wide excitement over Southeast Europe had to wait for the outbreak of the "romantic" war for the liberation of Greece from the Turks (1821). Nevertheless, Vol. III (1802) of the "catalogue" by L. Hervás [y Panduro] [6] contains a middle-sized chapter on "Wallachian" (p. 260—276) — replete, to be sure, with imprecise data and wild conjectures but, at least, quite specific on the basically Romance character of Rumanian and even on that language's particular affinity to Italian. The omission in the Adelung-Vater volume, published fully seven years later, would be nothing short of bizarre, were it not deceptive.

For, after the sections on Slavic proper (p. 610—696) and on "Germano-Slavic or Latvian", i.e., in modern terminology, Baltic (p. 696—723), there follows, as an autonomous short section (No. VIII of the survey), a discussion of "Römisch-Slavisch, oder Wallachisch" (p. 723—738), with several specimens of the chosen prayer in older "Daco-Wallachian" (according to the Bucharest Bible, 1688 and 1714), in Moldavian, in Transylvanian, and even in Macedo-Rumanian ("Kutzo-Walachisch"), tentatively identified. The authors realize (see p. 726) that Italians are particularly deft at acquiring command of Wallachian, because the

[6] *Catálogo de las lenguas de las naciones conocidas, y numeración y clases de éstas según la diversidad de sus idiomas y dialectos* (6 vols., Madrid, 1800—1805).

two respective languages are, essentially, congeners, but, as late as 1809, do not deem it necessary to justify their — no doubt lexically motivated — decision to separate this "verwilderte Romana rustica" from the remainder of languages of Latin stock.

This situation serves to show that in the period between 1800 and 1830 there was widespread uncertainty, in the headquarters of Western and Central European organized scholarship, on the exact status of Balkan-Romance, simply because Southeast Europe was normally associated with the Byzantine rather than the Latin cultural domain; the use of Cyrillic script for "Wallachian" had a clinching effect. (Add to this imbroglio the fact that in their section on Slavic languages Adelung and Vater revealed a sort of dim awareness of Romance enclaves in Adriatic Slavic territory) [7]. After Diez's historico-comparative grammar, however, no responsible scholar could with impunity disregard Rumanian in proffering a total view of Romance languages and literatures [8].

In sum: For all its faults, Adelung-Vater's pioneering analysis, published at the very threshold of the Age of Historical Linguistics — just a few years before the revolution staged by Bopp, Rask, and Grimm — represents an important link in the history of the successive classifications of Romance languages and dialects.

University of California
Berkeley

[7] See p. 643 f., with an interesting description of the growth of the emporium of Ragusa. The sample (No. 270) of the language which the Adelung-Vater anthology labels as "Ragusanisch" (II, p. 646) pertains, however, to South Slavic (or, to humor the compilers' quaint terminology, "Illyro-Slavic"), not to Dalmatian as Romance scholarship has understood the term ever since M. Bàrtoli's monograph.

[8] In Spain, Diez's direct Catalan follower Pedro Felipe Monlau attempted, with limited results, to arouse curiosity about Rumanian, not least as translator. On this point see Tudora Şandru, *O lucrare spaniolă din secolul al XIX-lea despre limba română*, in *Philologica* (Craiova), II (1972), p. 27–40, including a summary in Spanish.

IOANA NICHITA

OBSERVAŢII ASUPRA BILINGVISMULUI ITALO-SARD

Recentul articol al academicianului Iorgu Iordan despre bilingvism în domeniul romanic [1] ne dă o imagine cuprinzătoare asupra diferitelor situaţii de bilingvism existente în cadrul Romaniei, insistînd asupra importanţei pe care acesta a avut-o nu numai în naşterea, ci şi în evoluţia limbilor.

În cele ce urmează ne vom opri asupra unui caz mai puţin studiat în literatura de specialitate, bilingvismul italo-sard. Cazul în discuţie se încadrează în tipul descris de A. Sauvageot în 1939, la cel de-al V-lea Congres Internaţional al Lingviştilor : ,,Il s'agit des collectivités qui parlent un patois ou un dialecte ou même une langue donnée et qui se servent pour les besoins de la vie intellectuelle, administrative, officielle d'un idiome différent, une langue officielle'' [2]. Acest tip de bilingvism a cunoscut în Sardinia aspecte specifice, determinate de anumiţi factori politici şi socio-culturali. Datorită unor condiţii istorice deosebite, în insulă s-a folosit, ca limbă a administraţiei şi culturii, limba oficială (catalana, spaniola şi apoi italiana). Ca urmare, sarda nu a dezvoltat o normă supradialectală, cu autoritate literară, rămînînd în esenţă un mijloc de exprimare necultivat, de o mare varietate teritorială, adaptat nevoilor unei societăţi rustico-pastorale cu caracter închis.

În descrierea evoluţiei bilingvismului italo-sard vom ţine seama de următoarele condiţii în care se desfăşoară în general acest proces, aşa cum au fost evidenţiate de către Leon Zawadowski [3]: 1. proporţia dintre vorbitorii unei limbi secundare (LB) şi vorbitorii unei limbi primare (LA); 2. frecvenţa întrebuinţării limbii secundare; 3. existenţa unei alegeri între cele două limbi (întrebuinţarea limbii secundare din necesitate sau în alegere liberă); 4. domeniul folosirii limbii primare (limitată la domeniile fundamentale sau nelimitată). În cazul nostru, limba primară (LA), transmisă direct copilului, este reprezentată de nenumăratele variante locale ale sardei ($a_1 \ldots a_n$), italiana fiind limba secundară (LB).

Deşi contactele italo-sarde au o lungă tradiţie, bilingvismul italo-sard a constituit timp îndelungat un fenomen de suprafaţă, care nu interesa decît o pătură restrînsă a populaţiei insulei. Chiar după ce italiana a devenit limba oficială a Sardiniei, procentul de vorbitori bilingvi s-a

[1] Cf. Iorgu Iordan, *Bilingvism în domeniul romanic*, în SCL XXIV (1973), 2, p. 129—137.

[2] *Problèmes de la structure interne (innere Sprachform) et du bilinguisme*, Bruges, 1939, p. 55. Cf. şi Ferguson, *Diglossia*, în "Word" 15 (1959), nr. 2, p. 325—340.

[3] Leon Zawadowski, *Fundamental Relations in Language Contact*, în ,,Bulletin de la Société Polonaise de Linguistique" 20 (1961), p. 3—26.

menţinut foarte mic. Limba oficială era foarte rar folosită, doar din necesităţi legate de viaţa administrativă.

În deceniul al treilea al secolului nostru, odată cu reforma învăţămîntului elementar şi cu pătrunderea la sate a instrucţiei elementare în italiană, bilingvismul a intrat într-o nouă fază. Consecinţa cea mai importantă a reformei a fost creşterea apreciabilă a numărului de vorbitori ai limbii secundare. În condiţiile societăţii sarde tradiţionale, dominate de caracterul închis al economiei rustico-pastorale, care nu realiza contraste socio-culturale puternice, creşterea numărului de vorbitori bilingvi nu a avut urmări importante. Contactul cu limba italiană era limitat în marea majoritate a cazurilor la perioada foarte scurtă a şcolarizării elementare, ajungîndu-se la o cunoaştere superficială, de uz pasiv a limbii naţionale. Aceasta a continuat să fie folosită numai din necesitate, în situaţii cu caracter oficial-administrativ.

Aşadar, faza secundară se caracterizează prin schimbări esenţiale în ceea ce priveşte elementele primei condiţii şi prin modificări minime ale celorlalte trei condiţii care determină bilingvismul.

În ultimii 20 de ani procesul de bilingvism italo-sard este influenţat de puternice curente socio-culturale, care au determinat transformări radicale în ceea ce priveşte condiţiile 2, 3 şi 4 amintite mai sus, conducînd la o inversare a raportului dintre cele două limbi, în favoarea limbii italiene. Dezvoltarea oraşelor, procentul deosebit de ridicat al emigranţilor (în 20 de ani aproape un sfert din populaţia insulei) au dus la schimbări profunde în structurile economice şi sociale ale satelor sarde. Obligativitatea învăţămîntului elementar de opt clase a mărit contactul cu limba şi cultura italiană pentru toate păturile populaţiei. Şcoala fiind privită ca un mijloc de promovare socială, tînăra generaţie prelungeşte această perioadă de instrucţie obligatorie prin studii medii de specialitate sau prin studii superioare. Sardinia contemporană are un procent foarte ridicat de elevi şi studenţi. Întrucît învăţămîntul mediu şi universitar este organizat doar în cîteva centre mai importante, perioada de şcolarizare înseamnă pentru majoritatea tinerilor o dezrădăcinare, o îndepărtare de comunitatea rurală din care provin. Chiar pentru cei care rămîn în sat, viaţa modernă a permis contacte noi cu lumea externă prin facilitarea modalităţilor de transport şi prin răspîndirea mijloacelor de difuzare a culturii de masă. În condiţiile arătate mai sus, bilingvismul a devenit un fenomen general.

Anchetele făcute de noi în primăvara lui 1972, în special în mediul rural, ne-au dat posibilitatea să observăm îndeaproape comportamentul lingvistic diferit al celor trei generaţii contemporane. La generaţia vîrstnică, chiar pentru analfabeţi, italiana este o limbă secundară, pe care o pot utiliza în conversaţia cu străinii şi în anumite situaţii legate de viaţa administrativă, preferînd însă, în mod net, exprimarea în graiul local. Persoanele din generaţia medie folosesc limba secundară cu uşurinţă, dar italiana vorbită de ei prezintă unele clişee stilistice frecvente în limbajul folosit la radio şi la televiziune, ca urmare a influenţei exercitată de mijloacele de difuzare a culturii de masă. Marea diferenţă de nivel cultural dintre generaţia medie şi generaţia tînără, precum şi factorii socioculturali care acţionează în perioada de formare a tinerilor, aşa cum se va vedea mai jos, explică comportamentul lingvistic deosebit al acestora.

Limba primară (LA), în cazul nostru variantele locale ($a_1 \ldots a_n$) intră în concurenţă cu limba secundară (LB) odată cu începerea studiilor elementare. Deoarece nu există şcoli în limba maternă, pentru a face faţă sarcinilor şcolare, copilul trebuie să înveţe să folosească un instrument de comunicare mai rafinat, mai subtil, foarte deosebit de limba primară. În perioada de şcolarizare obligatorie (6—14 ani) vorbitorii trec printr-o fază de tranziţie, în care limba secundară, cîştigînd tot mai mult teren, ajunge să acopere toate necesităţile de exprimare legate de viaţa social-culturală. La sfîrşitul acestei perioade, tînărul sard este în situaţia de a folosi curent limba italiană şi este uşor de constatat că în Sardinia se vorbeşte o italiană corectă. După perioada de şcolarizare, pentru a-şi continua studiile, majoritatea tinerilor este constrînsă să părăsească satul natal, încadrîndu-se în comunităţi eterogene din punctul de vedere al graiurilor originare. În lipsa unei *koiné* sarde, italiana este singura limbă folosită de membrii acestor comunităţi, limba secundară (LB) intrînd astfel într-o concurenţă strînsă cu limba primară ($a_1 \ldots a_n$). Folosirea limbii primare este limitată la perioada vacanţelor în satul natal şi la discuţiile între vorbitori ai aceluiaşi grai. În mediul studenţesc, italiana este unica limbă de conversaţie. Atunci cînd apar în cadrul vorbirii cuvinte sau expresii din graiul originar al vorbitorilor, ele sînt folosite ca elemente expresive. Reîntors în comunitatea lingvistică de origine tînărul sard, devenit italofon foloseşte graiul natal doar în familie, în special cu membrii vechii generaţii.

Influenţa limbii secundare asupra graiului local se manifestă la toate nivelele limbii, dar mai cu seamă în domeniul lexicului. Numeroasele elemente lexicale italiene pătrunse în sardă au slăbit poziţia unor foneme caracteristice, determinînd pe de altă parte, răspîndirea unor sunete necunoscute sardei [4].

Observaţiile de mai jos privesc unele fenomene de italienizare a graiurilor sarde, precum şi modul în care acestea suscită sau nu reacţii de rezistenţă din partea vorbitorilor [5].

Observaţiile noastre se bazează pe un corpus oral format din înregistrările unor povestiri libere în legătură cu obiceiuri şi întîmplări din satul natal. Persoanele anchetate aparţineau diferitelor generaţii, reprezentînd atît graiul de tip campidanez din Ierzu (prov. Nuoro), cît şi graiurile logudoreze din următoarele localităţi : Bitti, Bonorva, Fonni, Orgosolo, Orune, Ozieri, Ploaghe, Scannu Montiferru. Corpusul nostru cuprinde înregistrări atît din localităţi recunoscute pentru caracterul arhaic al graiului lor (Bitti, Orune, Orgosolo), cît şi din localităţi aparţinînd „zonei inovatoare"a dialectului logudorez" [6].

Putem constata unele diferenţe în ceea ce priveşte gradul de italienizare a respectivelor graiuri, în sensul că textele provenite de la Ozieri

[4] Cf. M. Contini, *Tendances phonétiques et phonologiques actuelles d'un parler logoudorien*, în „Actele celui de-al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică", Bucureşti, 1970, vol. I, p. 325—330, şi M. Pittau, *Il dialetto di Nuoro*, Bologna, 1956, p. 6.

[5] Articolul lui M. Contini, *Résistance et passivité des sujets logoudoriens face à l'italianisation de leur langue*, în RLiR 34 (1970), p. 366—376, reprezintă o primă şi interesantă contribuţie la studierea acestora.

[6] Anchetele lui M. Contini s-au limitat la localităţi din „zona inovatoare" : Tissi, Thiesi, Ittireddu, Ozieri, Nughedu San Nicolo, Pattada, Bultei.

şi Ploaghe (,,zona inovatoare'') prezintă cel mai mare număr de influenţe italiene. Cel mai mic număr de italienisme apare în textul cules de la un păstor din Orune, în vîrstă de 34 ani, absolvent a două clase elementare. Aparţinînd acelui strat al populaţiei sarde care este legat de formele culturii tradiţionale, păstorul orunez folosea limba oficială în ocazii extrem de rare şi se exprima cu mare dificultate în italiană.

Dintre multiplele aspecte ale influenţei italiene ne vom opri asupra unei caracteristici aproape generale a limbii vorbite de persoanele anchetate — folosirea frecventă în cursul povestirii a unor conjuncţii şi adverbe italiene, vorbitorul nemanifestînd nici un fel de reacţie de rezistenţă faţă de prezenţa acestora. Apar frecvent în enunţul sard, fără să prezinte schimbări fonetice, conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale italiene *comunque*, *quindi*, *cosicché*, *senza che*, care nu au corespondente în sardă.

Oz. ***Kúindi*** *sa ídḍa nóḷta* [7]... ,,Aşadar, satul nostru...

Or. ***Kúindi*** *éste gái.* ,,Aşadar, este aşa''.

Pl. ***E kkoiké*** *a kkomindzáđ a pprováre sa miʃéria* ,,Aşa că a început să simtă ce-i mizeria''.

Bi. ***Koiké*** *app'appártiđu su béne.* ,,Aşa că a împărţit averea''.

Fo. ***Komúnkue*** *éste una ? óʃa bélla.* ,,Oricum, este un lucru frumos''.

Ie. ...***séntza ké*** *síađa scurriĝái.* ,,Fără să se fi întunecat''.

Apar mai rar conjuncţiile *allora* ,,atunci'' şi *perché* ,,fiindcă'', deoarece acestea intră în concurenţă cu formele sarde autentice, *etánne*, *etándo* şi respectiv *pruíte.*

Sînt acceptate, fără adaptări fonetice, în special unele elemente de legătură ale discursului : *ecco*, *eccetera*, *insomma*, *infatti*, precum şi adverbele în *-mente* : *attualmente*, *effettivamente*, *facilmente*, *naturalmente*, *personalmente*, *immediatamente*. Lista se poate îmbogăţi cu adverbele *appena*, *poi*, *mentre*, *soprattútto*.

Ie. ***Fačilménte*** *si đóđe boččíri unu ʃirđóni.* ,,Se poate ucide cu uşurinţă un mistreţ''.

Or. ***Infátti***, *kándu abémus váttu su'óku....* ,,Într-adevăr, cînd am făcut focul...''.

Bi ...***insómma***, *tóttu sas cóʃas gái* ,,...în sfîrşit tot felul de lucruri de-astea''.

Sa ǧustíssa, ***peró***, *vit ʃémpre ass'alérta.* ,,Justiţia, însă, era tot timpul la pîndă''.

Pói, *ʃu príte annaýata assu ddómu....* ,,Apoi, preotul mergea la acsa...''.

Oz. ***Appéna*** *l'áppu 'íđu...* ,,Îndată ce l-am văzut''.

Anno'nkumindzáđu a fáre féḷta e ***soprattútto*** *maniĝáre.* ,,Au început să petreacă şi mai cu seamă să mănînce''.

[7] Pentru numele localităţilor anchetate folosim următoarele abrevieri : Bi. (Bitti), Bo. (Bonorva), Fo. (Fonni), Org. (Orgosolo), Or. (Orune), Oz. (Ozieri), Pl. (Ploaghe), Sc. M. (Scannu Montiferu). Cuvintele italiene sînt culese cu caractere diferite. Pentru transcrierea fonetică am folosit sistemul adoptat de ,,Carta dei dialetti italiani'', cu excepţia lui *tz*, *dz*, care notează africatele dentale. Am adăugat următoarele semne : *ḷ* înregistrează constrictiva laterală dentală, caracteristică unor graiuri nord-logoudoreze ; χ înregistrează velara surdă, caracteristică aceloraşi graiuri ; ? pentru ,,coup de glotte'', întîlnit în graiurile din Barbagia.

Deşi pentru unele adverbe italiene există forme adaptate foneticii sarde, acestea sînt folosite mult mai puţin : *certo* (adaptat *tzértu)*, *discretamente* (adaptat *diχettamente)*, *invece* (adaptat *imbetze)*, *magari* (adaptat *makári)*, *specialmente* (adaptat *s'ispetzalmente)*. Ex. (Bitti) ***Invéce***, *una bélla díe s'ískit ki*... „În schimb, într-o bună zi, s-a aflat că...".

Subiecţii folosesc mai curînd conj. *dúnque* „aşadar" decît forma sardă autentică *dúnkas*, *addúnkas*.

Sardul *kéna*, *géna* „fără" este înlocuit aproape peste tot de it. *senza*.

Aceste elemente italiene cu frecvenţă mare în text, precum şi unele expresii luate din italiană (ex. : *a un certo punto*, *una cosa eccessiva*, *una cosa importante*, *per forza di*, *una zona di* etc. dau o pronunţată coloratură italiană unor enunţuri. Exemplul de mai jos a fost extras dintr-o povestire de vînătoare relatată de un agricultor din Ierzu : ***Effettivaménte***, *innói éste* ***una dzóna rikíssima*** *de kústo(ʃo)*, *konílo(ʃo)*, *de kústa selvağğína de aíχi*... ***una kóʃa eccessíva***, *fórsiȷ i no lu ğréenti*... „Într-adevăr, aici este o zonă foarte bogată în aceşti iepuri, în (acest) vînat de acest fel. E ceva nemaipomenit, poate nu credeţi...".

În cadrul discursului liber apar construcţii calchiate după italiană, care nu suscită nici un fel de reacţii din partea vorbitorilor. Nu întîmplător, marea majoritate a exemplelor noastre provin din înregistrările făcute la Ozieri, care aparţine „zonei inovatoare", din totdeauna mai deschisă la influenţele italiene.

Oz. *Tu aýas reyóne in kúḷtu sénsu*. (după it. *Tu hai ragione in questo sénso)*. „Tu ai dreptate în privinţa asta".

E li'enía sa ódza de maniğáre ... (după it. *Gli veniva voglia di mangiare* în locul construcţiei sarde *kería manigare)* „vroia să mănînce".

La fel ca M. Contini [8], am înregistrat cazuri în care vorbitorii manifestă rezistenţă faţă de elementele italiene. Corectarea imediată a „greşelii", fără întreruperea povestirii, apare la aproape toate persoanele anchetate.

Bi. ... ***mi sémbra***, *mi páre*... „mi se pare"....

Oz. ... ***séi ánni fá***, *seʃ ánnos fáğere*... „acum cinci ani".

Problémi, ***dirréi***, *día nárrere probléma(ʃa)*[9] „probleme, aş spune...".

Ie, ***Nessúna kóʃa***, *núdda*... „nimic".

Sc. M. ***Éste dzóna de montáña***, *lóğu de mónte* „Este zonă muntoasă".

În special tinerii întrerup povestirea pentru a se corecta. Dîndu-şi seama că au folosit o formă greşită caută, după unele ezitări, forma sardă autentică. În exemplul de mai jos, subiectul, după ce ne-a dat o formă hibridă *(moltos)*, în dorinţa de a se corecta, foloseşte mai întîi corespondentul italian *(molto)* şi de-abia după o ezitare, cuvîntul sard autentic *(meda)*.

Fo. *Sos kostúmenes súneiʃi móltos*[10], ***mólto***...*méda béllos* „Costumele sînt foarte frumoase".

În sfîrşit, la persoanele de vîrstă medie şi la bătrîni am întîlnit şi cel de-al treilea tip de reacţie ; vorbitorul explică anumite lucruri considerate de el greu de înţeles, recurgînd la cuvinte italieneşti.

[8] Cf. M. Contini, *Résistance*, p. 372–376.

[9] Formă hibridă ; tema italianului *problem-* şi desinenţă sardă, greşită, de fem. pl. *-a(za)*.

[10] Formă hibridă ; tema italianului invariabil *molto*, la care s-a adăugat desinenţa de masc. pl. *-os*.

Bi. . . *de dóndzi sinnía,* ***de óñi mañéra****, d'óndzi manéra,* ***de kualsiási módo****. . .* „De orice fel". *manédda mea,* ***nónna mea****. . .* „bunica".

. . . le tórran a tokkáre su tókku „de érrer a ffáre". Érrer a ffáre ***siñífica*** *kramáre sa dzénte, érrere a ffáre sa dzénte* „. . . le băteau din nou toaca « pentru chemarea lumii » (*errer a fare* înseamnă « a chema lumea »)".

Pentru a ilustra modul în care apar în cadrul discursului fenomenele analizate mai sus, am ales un fragment dintr-un text înregistrat la Ozieri, prov. Sassari. Persoana anchetată, în vîrstă de 15 ani, era elevă în clasa a IV-a la liceul din localitate. Deşi ne-a declarat că vorbeşte în familie graiul din Fonni, de unde era originară, textul de faţă pune în lumină ezitările şi dificultăţile vorbitoarei în folosirea graiului natal. Graiul din Fonni face parte din subgrupul de graiuri din Barbagia în care orice *k* intervocalic este înlocuit prin „coup de glotte". Ca şi în alte graiuri centrale, sunetul *f* la iniţială este fluctuant:

In Fónne, dai méda b'est istáu unu bandíu méda famóʃu[11]. *Si naraya Bákis . . . ?ómo est'istáu mórtu . . .* ***Pói*** *. . . estistáu un átteru bandíu, si nárada Gavíno Falcóne, éste in preʃóne*[12]. *E . . . ? ústu* ***andáva da*** *. . . a čappáre e čappáva*[13] *da persóne(ʃe). . . e túttu. Koménte,* ***invéče****, áttero(ʃo) . . . pastóres bandíos per eʃémpiu*[14] *de Orgóʃolo venían a Fónni a čappáre. ?ústu Gavíno Falcóne prima vía latitánte,* ***perké fuǧíva da*** *sa pulisía*[15], *pruíte*[16] *sa pulisía l'át imputáu de aére átteros mórtos. Éste ?oiubáu*[17] *in Vónne e tennía fínaʃa tántus fiǧǧos.* ***E kuésto bandí*** *. . . ?ústu bandíu át a tennére čírca trínt'ánnos . . .* ***un'affáre de*** *?ústu ǧénere*[18].

. . . ***E kúindi*** *?ústu est istáu a? attáu, e ést istáu katturáu*[19] *dae sos abbitántes*[20] *de 'ónne. . .*

. . . In dómo, babbái este pastóre. ?ómo este fìn'assa pensióne. ***Kommúnkue kontínua a fáre*** *kústu* ***mestiére. Ormái*** *no éste témpus* ***ǧía*** *de ?ambiáre.*

Iunie 1973

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

[11] Adaptarea italianului *famoso.*

[12] Expresie sardă cu sensul „este în viaţă".

[13] Formă hibridă; tema sardului *čappáre* „a fura", la care s-a adăugat desinenţa italiană de ind. imperf. pers. a III-a sing.

[14] Adaptarea expresiei italiene *per esempio.*

[15] Adaptarea italianului *polizia.*

[16] Observăm că subiectul introduce cea de-a doua subordonată cauzală prin conjuncţia sardă *pruíte* „perche".

[17] Part. perf. pasiv al verbului sard *koyuare* < CONJUGARE „a (se) căsători".

[18] Expresie influenţată de expresia italiană *un affare del genere.*

[19] Adaptarea italianului *catturato.* Forma sardă autentică este *akkattáre* < *ADCAPTIARE.

[20] Formă hibridă; tema italianului *abitante* la care se adaugă desinenţa de pl. din sardă *-s.*

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN

GRUP PREPOZIȚIONAL FACULTATIV VS. GRUP PREPOZIȚIONAL OBLIGATORIU

0. În acest articol ne propunem să atragem atenția asupra statutului diferit al grupului prepozițional în relația sa cu verbul și să descriem, pe baza unei analize amănunțite, caracteristicile de structură și semantice a două tipuri [1] de enunțuri verbale care conțin un grup prepozițional.

1. Distingem în componența enunțului verbal [2] un grup circumstanțial, adverbial sau nominal prepozițional, pe care-l reprezentăm prin simbolul GCirc, și un grup prepozițional, totdeauna necircumstanțial, pe care-l reprezentăm prin simbolul GPrep. GCirc și GPrep se deosebesc nu numai semantic, pe baza opoziției circumstanțial/necircumstanțial, ci și sub aspectul structurii și al relațiilor la care participă : GCirc se realizează atît prin construcții adverbiale, cît și prin construcții nominale prepoziționale,în timp ce GPrep nu acceptă construcții adverbiale. Deci, în cazul lui GCirc, construcțiile nominale prepoziționale stabilesc obligatoriu un raport de substituție cu o construcție adverbială, iar în cazul lui GPrep, construcțiile nominale prepoziționale, singurele acceptate, nu stabilesc un raport de substituție cu o construcție adverbială.

Reprezentăm simbolic structura celor două construcții prepoziționale :

$$\text{A.}\quad \left[\text{——(Prep)}^\frown \begin{Bmatrix} \text{Av} \\ \text{Prep}_x \ldots \text{X}^\frown\text{Nominal} \end{Bmatrix}\right]$$

$$\text{B.}\quad \left[\text{——Prep}^\frown \begin{Bmatrix} \text{S} \\ \text{Pro} \end{Bmatrix}\right]$$

unde Prep simbolizează constituentul Prepoziție, Av — constituentul Adverb, Nominal — constituentul Nominal (= substantiv sau pronume), X — cazul regim al prepoziției, indicele *x* atașat la dreapta lui Prep notează clasa la care aparține prepoziția din punctul de vedere al cazului regizat (de ex. clasa prepozițiilor care cer acuzativul), S simbolizează substantivul, Pro — pronumele. Simbolul $\text{Prep}_x \ldots \text{X}$, cu reprezentare discontinuă, sugerează relația de recțiune care se stabilește între Prep și

[1] Cele două construcții care formează obiectul acestei lucrări nu acoperă întreaga varietate de determinanți verbali prepoziționali din limba română ; intenția noastră este să descriem numai doi din acești determinanți.

[2] E n u n ț u l v e r b a l este enunțul cel mai obișnuit în limba română, adică enunțul care se organizează în jurul unui verb, deci al cărui centru este un verb.

Nominal. Semnul——notează un context verbal comun celor două construcţii cu prepoziţie. Parantezele acolade includ în interiorul lor două expansiuni alternative pentru GCirc şi, respectiv, pentru GPrep, indicînd raportul de substituţie dintre aceste expansiuni. Parantezele rotunde notează prezenţa unui simbol facultativ (în A, primul simbol Prep are ocurenţă facultativă; el poate fi prezent în oricare din expansiunile lui GCirc, dar, în acelaşi timp, el poate să lipsească în oricare din acestea). În A am inclus două simboluri Prep, pentru a da socoteală de următoarele posibilităţi de construcţie a grupului circumstanţial:

a) *Vine de acolo*, care reprezintă expansiunea Prep⁀Av;

b) *Vine în București*, care reprezintă expansiunea $Prep_x$ ... X⁀ ⁀Nominal;

c) *Vine de în București* [3] sau *Vine de la București*, care reprezintă expansiunea Prep⁀$Prep_x$ ... X⁀Nominal. Modul de aşezare a parantezelor acolade în A arată că substituţia afectează numai constituenţii Av// $Prep_x$ ... X⁀Nominal, primul simbol Prep rămînînd în afara substituţiei (ex. *Vine de* $\left\{\begin{matrix}\textit{acolo}\\ \textit{la București}\end{matrix}\right\}$ *Trec pe* $\left\{\begin{matrix}\textit{acolo}\\ \textit{la școală}\end{matrix}\right\}$[4].

În B, în locul unui simbol Nominal, care înglobează S şi Pro, am introdus separat simbolurile S şi Pro, pentru a atrage atenţia asupra faptului că singurul raport de substituţie acceptat în cazul lui GPrep este substituţia S // Pro, fiind deci exclusă substituţia cu adverbul.

2. Construcţiile nominale prepoziţionale de la A, pe care le ilustrăm prin: *Vine de la școală, Intră în clasă, Pătrunde în casă, Se ascunde sub fereastră, Lucrează în grădină, Scrie lîngă fereastră, Îl întîlnesc la cină, Ședința începe la ora 3*, participă la o relaţie directă cu verbul, ale cărei caracteristici sînt următoarele:

— Verbul are posibilitatea de alegere între mai multe prepoziţii (ex. *Vine de la școală (la școală, spre școală, către școală, în curte, lîngă fereastră, sub fereastră, pe balcon)*; *Se ascunde sub balcon (lîngă balcon, în balcon, pe balcon, peste drum)* etc.) şi chiar de alegere a termenului Ø, ceea ce indică posibilitatea de suprimare a grupului prepoziţional (ex. *Vine, Lucrează, Scrie, Îl întîlnesc, Ședința începe)*.

— Alegerea unei prepoziţii sau a alteia este dictată de considerente semantice, prepoziţia fiind purtătoare ea însăşi de conţinut semantic. Regulile de combinare Verb⁀Prep sînt reguli s e m a n t i c e.

— Există unele restricţii de combinare [5] între Verb şi Prep (nu sînt posibile, de exemplu, construcţiile **se ascunde dinspre (spre)...*), determinate de obligaţia de compatibilitate între mărcile semantice ale verbului şi cele ale prepoziţiei. Cu toate aceste restricţii, ceea ce caracterizează aici construcţia verbului este posibilitatea de a l e g e r e, alegerea

[3] Funcţionează aici o regulă de înglobare, prin care *de + în → din*.

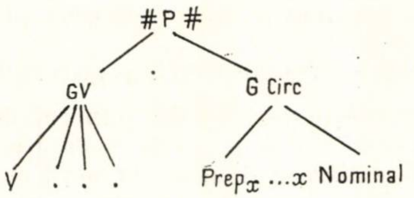
[4] Asupra comportamentului prepoziţiei în substituţia Av//GPrep, vezi C. Dominte, *Exprimarea relațiilor spațiale și temporale în limba română*, în volumul „Sistemele limbii", Bucureşti, 1970, p. 231 şi urm., unde se disting *prepozițiile principale*, care ar corespunde, în notarea noastră, prepoziţiei legate direct la stînga de Nominal, şi *prepozițiile auxiliare*, care ar corespunde prepoziţiei aflate pe locul al doilea, la stînga, faţă de Nominal.

[5] La o verificare amănunţită, se constată că asemenea restricţii sînt puţin numeroase.

făcîndu-se în interiorul unei întregi clase de prepoziții, care prezintă trăsături semantice compatibile cu ale verbului.

— Sub raport semantic, grupul prepozițional avut în vedere aici rămîne exterior grupului verbal [6], în sensul că ocurența lui nu influențează semantica verbului, neproducîndu-se un transfer semantic cu direcția Prep⌢Nominal → Verb. Așa se explică posibilitatea suprimării acestui grup prepozițional.

— Caracterul de grup prepozițional facultativ, pe de o parte, și substituția acestui grup prepozițional cu un adverb, pe de altă parte, ne permit următoarea reprezentare grafică a structurii acestui enunț verbal:

de unde reiese plasarea acestui grup prepozițional în exteriorul lui GV (= Grup verbal) și sub dominanța lui GCirc.

3. Construcțiile nominale prepoziționale de la B se pot împărți în două clase, pe care le ilustrăm prin:

I. *El abuzează de...*, *El apelează la...*, *El atentează la...*, *El se bazează pe...*, *El beneficiază de...*, *El se bizuie pe...*, *Bagajul constă din...*, *Noutatea constă în...*, *El se cramponează de...*, *Evenimentele au culminat cu...*, *El se debarasează de...*, *El depinde de..*, *Fapta asta echivalează cu...*, *El excelează în...*, *El se identifică cu...*, *El mediază între...*, *El optează pentru...*, *El participă la...*, *Ploaia mă predispune la...*, *El se pretează la...*, *El se prevalează de...*, *El se privează de...*, *El se raportează la...*, *El recurge la...*, *Concluzia reiese din...*, *Acțiunile se repercutează asupra...*, *Noutatea rezidă în...*, *Comicul rezultă din...*, *El se rezumă la...*, *El se sinchisește de...* [7].

II. *El răspunde*
- a) *cuiva ceva* (unde *a răspunde* „a spune ceva cînd ești întrebat")
- b) *de* {*cineva* / *ceva*} (unde *a răspunde* „a da socoteală, a fi responsabil")

El simpatizează
- a) *pe cineva* (unde *a simpatiza* „a avea sentimente de simpatie față de cineva")
- b) *cu* {*cineva* / *ceva*} (unde *a simpatiza* „a împărtăși o idee, o doctrină")

[6] Concepem grupul verbal ca enunțul predicativ minim care grupează în jurul verbului la mod personal toți determinanții cu ocurență obligatorie din punct de vedere sintactic și semantic.

[7] Sînt cuprinse aici verbele care înregistrează cel mai înalt „coeficient de intimitate" între verb și prepoziție; cf. Florica Dimitrescu, *O modalitate de clasificare sintagmatică a verbelor*, în SCL XIV (1963), 1, p. 52—53. Pentru clasa determinanților obligatorii, vezi Sorin Stati, *Categoria sintactică a determinanților obligatorii*, în „Limbă și literatură" 17 (1968), p. 185.—187.

El prevede { a) *faptul că*... (unde *a prevedea* „a avea intuiţia celor ce urmează să se întîmple”)
b) *uzina cu instalaţii* (unde *a prevedea* „a înzestra cu...”) }

El uzează { a) *pantofii* (unde *a uza* „a toci prin folosire îndelungată, a deteriora”)
b) *de* {*cineva*, *ceva*} (unde *a uza* „a face uz de...”) }

El vede { a) *pe* {*cineva*, *ceva*} (unde *a vedea* : 1) „a percepe cu ajutorul văzului”; 2) „a observa”)
b) *de* {*cineva*, *ceva*} (unde *a vedea* „a avea grijă de...”) }

{ a) *Discuţia decurge furtunos* (unde *a decurge* „a se desfăşura”)
b) *Concluzia decurge din*... (unde *a decurge* „a rezulta”). }

Tipul II se deosebeşte de I nu din punctul de vedere al statutului grupului prepoziţional, ci din punctul de vedere al caracteristicilor verbului : în II, verbul realizează două construcţii sintactice diferite, cu o structură de constituenţi diferită şi cu o semantică diferită, ceea ce indică faptul că ne aflăm în faţa a două unităţi verbale distincte la nivel sintactic. Relevantă pentru distingerea lor este opoziţia categorială +[——GPrep]/— [——GPrep] [8]. Specificul construcţiilor de tip II este că verbul se defineşte semantic n e e c h i v o c numai în condiţiile ocurenţei obligatorii a grupului prepoziţional, de unde se deduce că verbul încorporează, printr-o regulă de transfer semantic, trăsăturile semantice ale determinantului prepoziţional.

Caracteristicile comune construcţiilor prepoziţionale de tip I şi II sînt :

— Ocurenţa grupului prepoziţional este o b l i g a t o r i e, astfel că enunţurile **Noutatea constă*, **El depinde*, **El se bizuie*, **Ploaia mă predispune* (din clasa I) sînt negramaticale, iar enunţurile *El răspunde*, *El simpatizează*, *El uzează* (din clasa II) sînt semantic ambigue.

— Prepoziţia este u n i v o c determinată, în sensul că verbul cere, în mod necesar, un a n u m i t formativ prepoziţional (construcţiile **El se bizuie (la, cu, despre, asupra...)* sînt neacceptate în limba română).

— Alegerea unei anumite prepoziţii, şi nu a alteia, nu poate fi descrisă în termeni de trăsături semantice, deoarece nimic din semantica verbului sau a construcţiei nu impune alegerea unei anumite prepoziţii. Prepoziţia este s e m a n t i c n e p r e d i c t i b i l ă şi deci regulile de combinare Verb⁀Prep sînt restricţii de natură exclusiv s i n t a c t i c ă.

— Se manifestă, în aceste construcţii, o dublă relaţie de recţiune: (a) relaţia de recţiune Prep—Nominal, constînd în impunerea de către prepoziţie a unui morfem de caz nominalului şi (b) relaţia de recţiune Verb — Prep, care se manifestă în faptul că verbul cere ocurenţa obligatorie a grupului prepoziţional şi nu admite decît o a n u m i t ă prepoziţie.

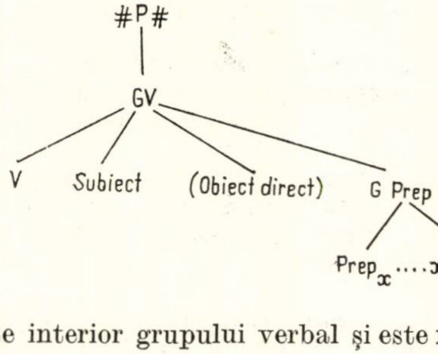
[8] Pentru unele exemple, la această opoziţie se adaugă şi altele, de natură categorială sau (şi) selecţională.

Dacă relaţia de recţiune (a) este comună oricărei apariţii a unei prepoziţii în contextul unui nominal, relaţia de recţiune (b) caracterizează o clasă restrînsă de verbe, şi anume verbele discutate la § 3.

În cazul (b), al unei duble relaţii de recţiune, constatăm că cele două relaţii de recţiune nu sînt independente : verbul impune o anumită prepoziţie, iar aceasta, la rîndul ei, impune morfemul de caz. Deci, hotărîtor în regizarea morfemului de caz este, în ultimă instanţă, verbul. Se poate vorbi, şi pentru aceste construcţii, de relaţia Verb → Caz, aşa cum vorbim de această relaţie pentru secvenţele de constituenţi Verb⁀Obiect direct, Verb⁀Subiect, Verb⁀Obiect indirect, Verb⁀Nume predicativ [9], cu deosebirea că în situaţia de faţă avem o relaţie mediată Verb → Prep → Caz.

Raportul de recţiune Verb→Prep se deosebeşte şi sub alt aspect de raportul de recţiune Verb⁀Obiect direct, Verb⁀Obiect indirect sau Verb⁀Subiect : dacă raportul Verb⁀Obiect direct, Verb⁀Subiect etc. se manifestă la nivelul întregii clase, prin impunerea unui morfem de caz unic pentru întreaga clasă reprezentată prin Obiect direct sau Subiect, raportul de recţiune Verb→Prep se manifestă la nivel de formative, prin impunerea unei prepoziţii diferite de la un verb la altul (ex. *a depinde* → *de* → Acuzativ, *a se repercuta* → *asupra* → Genitiv).

— Caracterul de grup prepoziţional obligatoriu, precum şi anumite similitudini cu constituenţii Obiect direct, Obiect indirect, Subiect ne obligă la următoarea reprezentare grafică pentru acest enunţ verbal :

unde GPrep este interior grupului verbal şi este nesubordonat simbolului GCirc [10].

[9] Pentru regimul cazual al verbului în combinarea lui directă cu un nominal, vezi Valeria Guţu Romalo, *În problema clasificării verbelor (Încercare de clasificare sintagmatică)*, în volumul *Elemente de lingvistică structurală*, Bucureşti, 1967, p. 291 şi urm.

[10] La E. Vasiliu, Sanda Golopenţia-Eretescu, *Sintaxa transformaţională a limbii române*, Bucureşti, 1969, p. 112, prepoziţiile din construcţiile de tip I şi II sînt interpretate ca făcînd parte din expansiunea simbolului Verb.

Noi am considerat că fac parte din expansiunea lui GPrep, şi nu a simbolului Verb sau a simbolului Predicat, avînd în vedere că prepoziţia are aici statutul general prepoziţional în raport cu nominalul, adică îi impune acestuia o formă cazuală unică, determinată de regimul prepoziţiei, iar, pe de altă parte, avînd în vedere că există şi alte situaţii în care anumiţi determinanţi verbali (la nivel de clasă sau de formative) sînt ocurenţi obligatoriu, fără să-i considerăm ca făcînd parte din expansiunea Predicatului sau a simbolului Verb.

4. Caracteristicile construcţiilor prepoziţionale de tip I şi II analizate la § 3 şi mai ales caracteristica obligativităţii acestui grup prepoziţional converg spre recunoaşterea acestui grup prepoziţional ca fiind relevant în subcategorizarea sintactică a verbului[11]. Constituentul GPrep asigură partiţia verbelor în :

a) $\begin{bmatrix} +V \\ +[\text{———GPrep}] \end{bmatrix}$ b) $\begin{bmatrix} +V \\ -[\text{———GPrep}] \end{bmatrix}$

ex. *a depinde de...* ex. *Plouă*[12].

Trăsătura categorială +[———GPrep] se poate rafina la nivel de formative, continuîndu-se subcategorizarea verbului în funcţie de formativul prepoziţional selectat. Includerea în subcategorizare a nivelului f o r m a t i v e l o r se întemeiază pe următoarele constatări : a) nu toate verbele caracterizate prin + [———GPrep] admit aceleaşi prepoziţii ; b) selecţia unei anumite prepoziţii este semantic nepredictibilă ; c) sînt numeroase situaţiile în care apariţia succesivă a verbului în contextul unor prepoziţii diferite antrenează evidente deosebiri în semantica verbului, ca în exemplele :

El se mărgineşte {a) *cu...* (unde *a se mărgini* „a se învecina")
b) *la...* (unde *a se mărgini* „a se rezuma")}

El seamănă {a) *cu...* (unde *a semăna* „a avea trăsături comune cu cineva")
b) *a...* (unde *a semăna* „a da impresia de...")}

El se bucură {a) *de* {*prieteni*/*preţuire*} (unde *a se bucura* „a dispune de un bun material sau spiritual")
b) *la ceva* (unde *a se bucura* „a rîvni la ceva")}

El colaborează {a) *cu...* (unde *a colabora* „a munci alături de cineva pentru realizarea unei opere comune")
b) *la...* (unde *a colabora* „a publica lucrări la o revistă")}

El mă ispiteşte {a) *la...* (unde *a ispiti* „a tenta, a ademeni")
b) *despre...* (unde *a ispiti* „a iscodi")}

5. În concluzie, un lexicon care ar înregistra trăsăturile sintactic relevante ale verbelor ar trebui să cuprindă toate verbele discutate la § 3 sub trăsătura + [———GPrep] şi să le deosebească unul de altul prin prepoziţia selectată, adică + [———*de...* Acuzativ] pentru *a depinde*,

[11] Ne deosebim de E. Vasiliu, Sanda Golopenţia-Eretescu, *op. cit.*, şi de Valeria Guţu Romalo, *lucr. cit.*, care tratează global grupul prepoziţional şi-l consideră nerelevant în clasificarea sintactică a verbului.

[12] Un verb ca *a ploua* poate apărea în contextul unui grup prepoziţional (ex. *Plouă la Iaşi, A plouat în dimineaţa aceea)*, însă acest grup prepoziţional este f a c u l t a t i v şi nu participă la subcategorizarea sintactică a verbului.

+ [—— *asupra*... Genitiv] pentru *a se repercuta*, + [—— *la*... Acuzativ] pentru *a atenta* etc. Într-un asemenea lexicon, un verb ca *a simpatiza* apare ca reprezentînd două unități lexicale, prima caracterizată prin + [—— *cu*... Acuzativ], iar a doua caracterizată prin — [—— GPrep]; un verb ca *a se mărgini* reprezintă, de asemenea, două unități lexicale, prima caracterizată prin + [—— *cu*... Acuzativ], iar a doua caracterizată prin + [—— *la*... Acuzativ].

Mai 1973

Facultatea de limba și literatura română
București, Edgar Quinet 5–7

G. B. PELLEGRINI

DENUMIRILE PENTRU *Alnus viridis* ÎN DIALECTELE FRIULANE

,,Alnus viridis" aparţine familiei betulaceelor ; creşte în locuri umede şi mai ales în terenuri silicoase. Este o plantă tipică pentru regiunea alpină şi creşte adesea alături de rododendron şi de pinul de munte. După Gortani [1], în Friul apare frecvent între 1300 şi 2200 m (Monte Crostis) şi uneori coboară mai jos, de ex. în valea rîului Cosizza, deasupra localităţii Fusea — pînă la 900 m. — sau sub Rivalpo (690 m.). În româneşte e cunoscut sub denumirile de *anin de munte* sau *liliac de munte*, precum şi, dialectal, ca *anin verde*, *aninaş*, *arin de munte* [2]. În italiană i se spune de obicei *ontano verde* (sau *minore*) ori *ontanello*, mai rar *alno verde*, *alno nano*, *ontano alpino* ; în franceză, *aune vert* ; în germană, *Bergerle*, *Grünerle*. Plantei ,,Alnus viridis" îi sînt dedicate AIS, harta 582, ALI inedit [3], Chestionarul 4792 şi ASLEF [4] I, harta 107, noţiunea 565.

Din examinarea hărţii 582 AIS rezultă clar că, în Italia de nord, denumirile acestei plante acoperă regiunea alpină şi oferă tipuri lexicale în majoritatea lor arhaice şi destul de caracteristice, unele fiind vestigii tipice de probabilă origine preromanică. Pe de altă parte, nu lipsesc denumirile legate de cele ale lui ,,Alnus glutinosa" (sau ,,Alnus incana") — — plantă cu tulpină înaltă şi forme diverse — cu determinări variate, aşa cum se va vedea în cele ce urmează, mai ales pentru regiunea friulană.

În Piemont — cum atestă AIS — există urme ale galicului VERNA (REW 9232), care, de regulă, desemnează aninul în general (cf. irl. *fern* 'Erle' şi T. Bolelli, ID XVIII, 1942, 72—73, nr. 259), de ex. P. 140 (Rochemolles, Torino) *vérna*, 170 (Pietraporzio, Cuneo) *vérno* etc. (acest cuvînt apare mult alterat în Alpii dolomitici). Răspîndirea şi sensurile derivate în aria galo-romanică sînt amplu documentate de FEW XIV, p. 299—302, unde sînt atestate şi unele forme din Italia de nord (de ex. lig. şi piem. *verna*), precum şi cîteva derivate toponimice ca *Vernate* etc.[5].

[1] Luigi e Michele Gortani, *Flora friulana con speciale riguardo alla Carnia*, II, Udine, 1906, p. 136.

[2] Al. Borza, *Dicţionar etnobotanic*, Bucureşti, 1968, p. 16.

[3] *Atlante linguistico italiano*, realizat sub conducerea lui Corrado Grassi.

[4] ASLEF = *Atlante storico-linguistico-etnografico friulano. Integrato dai materiali raccolti da Ugo Pellis per l'ALI* (opera promossa dalla Società Filologica Friulana e annessa all'Università di Torino) *e dalle carte dell'AIS*. Diretto da Giovan Battista Pellegrini, vol. I (concetti 1-635 — Tavole 1-159 — Carte I-XI, 1-130), redatto da G. Frau (redattore capo), Paola Benincà Ferraboschi, Daniela Piccini e Laura Vanelli, edito dall'Istituto di Glottologia e Fonetica dell'Università di Padova e dall'Istituto di Filologia Romanza della Facoltà di Lingue e Letterature straniere di Trieste con sede a Udine, 1972. Vezi şi G. B. Pellegrini, *Introduzione all'ASLEF*, *ib.*, 1972.

[5] E. Rolland, *Flore populaire ou histoire naturelle des plantes*... Tome XI, Paris, 1967, p. 65, cf. *verna de montagne* f. env. d'Annecy, *vèrna bassa* f. Bas-Dauphiné etc.

Mai interesante sînt cuvintele preromanice care desemnează în mod particular aninul de munte; de cea mai largă răspîndire se bucură tipul preromanic *DRAVSA (REW 2767 a 'Alpenerle'; FEW III, 157), care se menține pe o vastă zonă alpină și subalpină, în care e cuprins și Piemontul (în primul rînd aria provensală și franco-provensală), apoi Lombardia, ladina occidentală etc.

Pentru a ilustra variantele înregistrate de AIS, mă voi mărgini să citez numai cîteva exemple, de la apus spre răsărit: P. 153 (Giaveno, Torino) *drūza*, 122 (Saint-Marcel, Aosta) *la drúwha, le -he*, 123 (Brusson, Aosta) *a dróza*, 144 (Ceppe Moreli, Novara) *l adróys*, 118 (Malesco, Novara) *la dróza*, 133 (Vico Canavese) *la dróza*, 144 (Corio, Torino) *le drúze*. În Elveția: P. 1 (Brigels) *il dráws, la dráwsa*, 3 (Pitasch) *la dráwsa*, 5 (Ems-Domat) *la dráwsa*, 14 (Dalin) *la drǫsa*, 25 (Reams) *la drōza* etc.; P. 222 (Gerasino, Como) *la dróza*, 223 (Colico, Como) *i drǫz*. Alte informații, mai ales pentru aria lombardo-alpină, figurează la Stampa, RH 2 (1937), p. 65—66, pe baza datelor obținute în urma unor anchete personale (cu rețea deasă de puncte) sau extrase din dicționarele dialectale. Pentru ladina occidentală dispunem de amplul articol din DRGV (1970), p. 430—431, *drossa* koll. engad. *draus* m. koll. *draussa* sursel v. 'Berg-, Alpenerle', cu o discuție minuțioasă și cu informații utile pentru stabilirea etimologiei fitonimelor analoge. Pentru mine e foarte interesantă observația: „Die Ruten der Alpenerle fanden überdies als Bänder Verwendung" (vezi și Rolland, *Flore* XI, p. 65).

În Valtellina, *droos* înseamnă 'specie de anin tipic din Alpi', iar la Chiavenna *šdröš* echivalează cu 'rododendron', confuzie atestată și în alte cazuri similare. De semnalat alterarea *dr-* > *tr-*, de exemplu, (Poncione di) *trosa* (Cant. Ticino): *Val Drosina*, și *trǫ́sa* sau *drǫ́sa, i trǫ̂s, i drǫ̂s* (pl.) 'alno verde selvatico' (Gualzata 19). Altă schimbare este *dr-* > *r-*, de exemplu Livigno *rau̯š* 'Alpenrose' și Remüs P. 9 (AIS) *il ráws* (?); pentru căderea lui *d-*, vezi C. Salvioni, ID I (1924), p. 221—222.

În formele cu *vr-* și *br-* aș vedea, ca explicație parțială, pe *v-* din *verna*, citat mai sus, de ex. P. 160 (Pontechianale, Cuneo) *li vruš* (*bruš*), 182 *vrus* (Limone, Cuneo). În schimb, au un caracter mai degrabă izolat formele P. 181 (Valdieri, Cuneo) *i mursę́*, P. 117 (Domodossola), *i trožni*, precum și, din materialul cules de Stampa, *loc. cit.*, *i frašć* ('frasche'?), *foyét* (pl.), *fuét*, și *unís byanč* (formă transparentă, vezi mai departe).

De o rădăcină probabil preromanică sînt legate numeroase denumiri cu tema *MAL- sau *MAR-, care apare cu dezvoltări, de exemplu P. 234 *i morózuy* (Introbio, Como, 216 (Lanzada, Sondrio) *üna malǫ́sa i -si*, 218 (Grosio, Sondrio) *la malǫsa*. De remarcat și confuzia cu denumirile rododendronului, semnalată de Stampa (*marǫ́s, la malǫ́zena* 'rododendron'), care notează că „distribuția formelor din Valtellina prezintă o regularitate surprinzătoare: Pe malul stîng al rîului Adda, de la Colico la Sondalo, apare tipul cu rădăcina *MAR-, iar pe malul drept, de la Dubino la Livigno, tipul cu *MAL-. Tipul *MAR- e răspîndit în regiunile de la sud și est de Valtellina, iar tipul *MAL- pare tipic pentru Valtellina, dar numai pe malul rîului Adda. În bazinul rîului Mara și în văile apelor care se varsă în acest rîu, se remarcă tipul *DRAUSA, pe o zonă geografică

continuă la apus, pînă în Elveţia romandă şi în Savoia, la nord şi la sud, unde forma fassană *dróussa* e ultimul reprezentant oriental al rădăcinii *drausa*...".

O. Penzig[6] — care nu localizează cu precizie formele — confirmă cadrul lexical schiţat mai sus. Pentru Piemont se citează *dròsole*, *dròsa*, *drau* (Pinerolo), alături de *verna püta* (şi la Pinerolo); pentru Lombardia *maròss* (Valcamonica), *malòs*, *onìse* (Valtellina), *marosèl*, *tròsega* cu *tr-* < *dr-* (Como), *dròs* (Ticino) şi *ogna* (Valcamonica) < *ALNEA.

Pentru Trentino, în afară de AIS, dispunem de informaţiile detaliate din volumul lui Pedrotti şi Bertoldi [7]. În această regiune predomină tipul lombard *MAR- : P. 320 (Pejo) *la marasìna*, 310 (Piazzola di Rabbi) *le marázene* pl., 330 (Mortaso) *maráŝk*, 340 (Roncone) *i marásk*, 341 (Tiarno di Sotto) *i marásk*. Rămîne deocamdată obscură forma *ramasine* (dar poate fi vorba de o simplă metateză!), găsită în P. 322 (Tuenno), care dealtfel nici nu e înregistrată de Quaresima [8]. Pedrotti-Bertoldi, *op. cit.*, confirmă larga răspîndire a tipului lombard *marassèr* la Arco şi în împrejurimi, *maràsc*, *marascàr* Tione, *ófno maràsc* Rendena (*ofno* < *ovno* < *avno*, *auno* < ALNVS); *maröss* M. Bondone, *marassíne*, *marasne* Val di Sole, *marassa* Rumo etc. Bertoldi confirmă originea preromanică a lui *MAR-, care nu are nimic comun cu MARRVBIVM (REW 5376, unde se citează valtell. *maroi* 'Schwarzerle'), cf. în schimb valtell. *marovín* 'rododendron' (confuzie adesea constatată). Formele *evese* de la Molveno şi *velese* de la Andalo au aceeaşi origine, nu îndeajuns clarificată; aceasta e opinia lui Bertoldi, care trimite totuşi — pe bună dreptate, după părerea noastră — şi la tema preromanică binecunoscută *ALISA, care s-a încrucişat cu *verna* (*levese*, cu articol încorporat şi cu metateză). E greu de crezut că *antana* din Lavarone ar avea o legătură directă cu it. *ontano* din *ALNETAVM; în schimb, forma *nora* din Predazzo (P. 323), din Val di Fiemme şi din Soraga, considerată de Bertoldi ca avînd origine obscură, ar putea reprezenta un *ALNŌRIA (?) provenit din ALNVS (cu afereză silabică), formă paralelă cu *ALNARIA, atît de răspîndită, mai ales în Dolomiţi. În legătură cu *lotri*, e suficient să menţionăm formele tiroleze şi carintice *luttern*, *ludern* (vezi mai departe, pentru insulele aloglote germane din Friul). Din ALNVS sau *ALNEVS derivă *noini* (Tesino) şi *oini* (Ronzo, Val di Gresta).

AIS, P. 332 (Fàver, Val di Cembra) atestă *olmę̀la*, derivat din ALNVS + VLMVS + *-ella*, în timp ce *awnízi* (P. 334 Canal S. Bovo) apare în regiunea venetă de nord etc. şi derivă de la *ALNICIVS. În regiunea dolomitică (ladina atesină, belluneză şi cadorină) — utilizez şi materialul inedit din ALI — răspunsurile sînt variate şi în general se bazează pe ALNVS sau pe derivatele sale. Din *ALNICIVS provin *au̯nítč* la S. Vigilio di Marebbe, *nau̯nítč* la Colfosco, *auní* la Selva di Cadore. G. B. Rossi [9] citează pentru punctul Rivamonte *busk de oní*, iar Pellis (ALI) primeşte răspunsul *au̯nę̀r au̯nis* pentru Ronco di Canal S. Bovo.

[6] O. Penzig, *Flora popolare italiana*, I, Genova, 1924, p. 23.

[7] G. Pedrotti — V. Bertoldi, *Nomi dialettali delle piante indigene del Trentino e della Ladinia dolomitica*, Trento, 1931, p. 19—20.

[8] E. Quaresima, *Vocabulario anaunico e solandro*, Veneţia-Roma, 1964.

[9] G. B. Rossi, *Flora popolare agordina (Contributo allo studio del lessico della Val Cordevole)*, a con *Introduzione* di G. B. Pellegrini, Florenţa, 1964, p. 44.

În regiunea centrală şi meridională din Agordino predomină *ALNARIA > *aonèra*, *onèra* (Rossi 44), vezi AIS P. 325 (Cencenighe) *aonẹ̀ra*, 334 (Canal S. Bovo) *awnízi* pl. Forma simplă ALNVS pare cunoscută la Cortina d'Ampezzo (Mortisa) şi la Laggio (tot în Cadore) — după cum rezultă din ALI. Apare izolat răspunsul dat la Bulla (nu departe de Ortisei, în Val Gardena) *län däd èga* 'legno dell'acqua' (care corespunde aninului în genere!); la Livinallongo (Buchenstein, Arabba) forma *la vẹlma* (AIS 315) a fost explicată de Bertoldi, *loc. cit.*, şi de Tagliavini, *DLiv.* 338, ca rămăşiţă a formei *vérna* (vezi mai sus) încrucişată cu VLMVS (REW 9232, FEW XIV, 320). Poate că avem a face cu o lipsă de precizie a AIS, căci *vélma* e mai degrabă „Alnus glutinosa". Am examinat cu alt prilej descendenţii sporadici ai lui *drausa* > *dróussa* în Val di Fassa, cuvînt neînregistrat de Mazzel[10]. Pentru P. 313 (Penia, Val di Fassa) AIS dă forma *tsondrêas*, legată sau confundată cu numele rododendronului — proces deosebit de interesant, discutat de Pedrotti-Bertoldi, *op. cit.*, p. 326—327, şi de Rossi, p. 148—149.

O problemă etimologică de mare importanţă ridică unele denumiri răspîndite în aria dolomitică alto-agordină şi cadorino-comelicană, cu variante fundamentale în Friul. Tagliavini, *DCom.* 88 şi *NCCom.* 14—15, s-a ocupat de formele comel. *ampịavéi* s.m., pl. *ampịavés*, la Dosoledo *ampịadés* 'anin de munte', la care putem adăuga *ampịadé*, *ampiadès*, precum şi, după AIS, *i ampyavés* pl. la Padola (P. 307), *ampedyés* la Pozzale (P. 317). Graiul ampezzan are *ampedìn* (Majoni 3) pentru „Alnus incana". În privinţa judeţului Belluno, Soravia[11] citează, fără a le localiza, formele *ambi*, *ambie*, *ambo*, *lampedìes*, *ampedìn*, *lampedìs*. Aceste denumiri, în majoritatea lor cadorine, continuă în aria friulană, reprezentînd aici tipul cel mai arhaic, de origine probabil prelatină, şi cu numeroase corespondente în toponimia dolomitică. Pentru Cadore, P. Da Ronco[12] citează, de exemplu, toponimicul *Ampiadé* (Vigo di Cadore), *Ampleto* (formă veche în Val Visdende), cf. *Ambladéi* în Val Badia (Battisti, DTA III, 2, 9, 42) şi *Ambrissài* (Rocca Pietore); cf. poate *Ombiarèi* (Livinallongo), dacă adnotarea făcută de Crepaz[13] e exactă: „an beiden Orten gedeiht in üppigster Weise ... die Bergerle, 'Alnus viridis' ", vezi şi introducerea mea la Rossi, *op. cit.*, p. 15. Într-adevăr, în Alto Agordino, la Laste, Colle şi Rocca *àmbie* (pl.), la S. Tommaso *àmbi* (pl.), Rossi 44 confirmă formele citate. Şi în această regiune e un fenomen obişnuit ca numele aninului să fie atribuit rododendronului; cf. *ambiéi*, *nambiéi* pl. (Agordino centrale), *dambiéi* pl. (Taibon) de la *AMBI- < *AMBLI- cu sufixul diminutival *-ĕllus*, Rossi, p. 148—149.

În privinţa etimonului, cred că trebuie respinsă încercarea lui Ugo Pellis („Forum Julii" II, 1911, p. 276) de a explica friul. *ámbli* nu prin încrucişarea lui ALNVS CU VLMVS (care în alte cazuri apare destul de evidentă), ci pur şi simplu prin schimbarea fonetică *ALNVLV > *án'lu* >

[10] Don Massimiliano Mazzel, *Dizionario ladino fassano-italiano*, Union di Ladins di Fassa e Moena, 1968—1969.

[11] P. Soravia, *Tecnologia botanico-forestale della provincia di Belluno*, Belluno, 1877, p. 26,

[12] Don Pietro Da Ronco, *Voci dialettali e toponomastiche cadorine*, Treviso, 1913, p. 189.

[13] A. Crepaz, *Die Orts- und Flurnamen von Livinallongo*, Brixen, 1937, p. 14.

ámle > *ámbli*; de asemenea nu mi se pare convingătoare comparaţia cu STIMVLVS > STVMVLVS > friul. *stombli* (REW 8261). După cum observă Tagliavini, *NCCom.* 14—15 (şi, înainte de el, Bertoldi în Pedrotti-Bertoldi, *op. cit.*, p. 20) nomenclatura aninului constă adesea, în regiunea respectivă, din cuvinte arhaice, probabil preromanice. În privinţa formelor friulane citate mai jos, se pare că putem pleca de la un preromanic *AMBLI, care nu e identificabil pe alte căi. Trebuie explicate şi formele paralele şi înrudite, mai dezvoltate, de tipul *ampiavéi*, *ambladéi* etc. ; în aceste cazuri, cred că se poate reconstrui un *AMBLATĀRIV (cu *-ariu* > *-éi*, evoluţie normală ; în unele exemple, *-ētum* > *-éi*). Alternanţa lui *-t-* > *-d-* cu *-v-* nu prezintă nici o dificultate.

Ca ipoteză de studiu, aş propune — pentru moment, cu multă prudenţă — căutarea unei explicaţii în domeniul limbilor celtice şi mi se pare că se poate stabili o legătură cu *amblatium* (atestat încă din sec. al IX-lea), considerat îndeobşte ca galic *AMBILATIVM 'Jochriemen' (FEW I, 83 propune însă *AMBILATTIVM) şi cu o bogată serie de descendenţi care merg de la v. fr. la ladina din Elveţia, Tirol şi Carintia. Tr. Bolelli (ID XVII, 1941, p. 138) propune tot *ambilatium* 'cureaua jugului', confirmînd etimonul celtic cu cîteva trimiteri bibliografice. Citez piem. *anblas* (adică *-às*) 'arnese di quercioli ritorti, fatto a guisa di corda, il quale congiunge il giogo de'buoi colla quasi estremità del timone del carro o altro da essi tirato' (Sant'Albino 63), *anboläss* 'corda di ritortola che unisce il giogo de'buoi al timone del carro' (Gavuzzi 17), *ambulàs*, *amburàs* idem, lat. med. *ambolacium*, *amblacium* 'cerchietti di verghe', vezi Ducange şi Levi, *Diz. etim. piem.* 7. Din FEW citez : aun. *amblet* 'branche tordue en corde...' poit. *amblet* 'lien rond en cuir, en branches flexibles, ou en osier ...', cf. şi *ēble*, *āble* Blon. *ābye* 'grosse corde du tour d'un char' etc. E vorba, fără îndoială, de un cuvînt compus cu *AMBI- cf. irl. *imb-*, cimr. *amm-* 'împrejur', şi un substantiv notat adesea ca *LATTA (REW 4933 LATTA germ. oder gall.) 'Latte', 'flache Stange' ; pentru descendenţii din dialectul venet cf. Prati, *Etimologie venete* 87, cf. de ex. venez., pad., trev. *làtola* 'pertica', valsug. *làtola*, 'bacchio', trev. 'ramo di salcio di 3 anni' etc.

Propunerea mea presupune, din motive fonetice, şi o variantă LATTA-, din care provine *-lada-* (*AMBLATARIV sau AMBLETĒTVM), care pare confirmată(?) de forma citată *amblet*, admiţînd că provine din *AMBLATV- (şi nu dintr-o formă cu -ĬTTU). În privinţa semanticii, am observat mai sus că ramurile de anin de munte sînt adesea utilizate pentru a lega mănunchiuri de surcele etc. Adaug şi faptul, semnalat de H. Marzell [14], că în dialectele bavareze „Alnus viridis" îşi trage numele de la acela al coniferului „Pinus Mugo", alături de care creşte (ca şi rododendronul, dealtfel). De exemplu, *Laublöke* Gastein, Salzburg de la *Löke* 'Latsche, Bergkiefer', şi *Latschen* Pinzgau, care aminteşte de friul. *lač*, *alač* 'Pinus Mugo' < LAQVEV (REW 4909), vezi Battisti, DTA I, 557 (Val Venusta) şi G. Alessio, „Ce fastu?" XIV, 1938, 179, n. 11. Cf. tirol. *lâsche latsch* 'Legföhre' (Schatz-Finsterw. I, 376). Cred că s-ar putea cita, tot în legătură cu aninul de munte comparaţia cu germ. dial. *Ampalterstauden* Kalser Täler (Tauern), sau *Ampferstauden* Radstadt (Tau-

[14] H. Marzell, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen*, I, Leipzig, 1943, p. 222—223.

ern) Bayr. Wb. I, 80, şi observaţia lui H. Marzell, *loc. cit.*: „Es bestehen wohl etymologische Beziehungen zu gleichbedeutend *ámplis* (Friaul), *ámpri* (Krain)“ Penzig, I, 23.

Înainte de a trece la examenul tipurilor friulane, trebuie neapărat citate denumirile cele mai obişnuite — cu răspîndire, desigur, foarte limitată — în Alto Veneto reproduse de Penzig, *loc. cit.* : *òno de montagna* (< ALNVS), *òno bastardo* (Verona), *onaro bastardo* (Monte Baldo), *onaro* (Padova) < ALNARIVS, şi *arnèr de montagna* (Belluno), cu *al-* > *ar-*. În aria friulană, denumirea cea mai răspîndită şi mai veche este, aşa cum am spus, *ámbli* cu variantele sale. NPirona 11 citează *ámbli*, *ámbri*, s.m. bot. 'anin verde', şi *áu̯l di mont*; iar Gortani II, 136, menţionează pentru Carnia (fără a le localiza) : *ámbli*, *ámbri*, *ámpli*.

Cu ajutorul materialului furnizat de harta 107, noţiunea 565, „ontano verde", din ASLEF, putem prezenta un tablou mai precis al răspîndirii numelor arinului, obţinînd următoarea clasificare :

1) Tipul preroman (poate galic?) *ambli* (formaţie regresivă de la un *AMBLATARIV?), prezent, cu mici variaţii fonetice, în următoarele puncte [15] : 2 (Forn. Av.) *ámblis* (= AIS 318), 2 a (Coll.) *ámbli* (şi ALI), 3 (Pallz.) *amplit* (cu epiteza) [16], 5 (Paul.) *ámpli*, 9 (Pr. Carn.) *ámpli*, 9 a (Pes.) *ampli* (= ALI), 10 a (Lud.) *ámbli*, 11 (Comgl.) *ámpli ámbli*, 12 (Ravs.) *ámbli*, 15 (Dogn.) *ámpli* (ALI în schimb : *uníč*), 17 (Ovr.) *ámpli*, 18 (Sutr.) *ámpli*, 19 a (Lov.) *ámbli* (ALI = *ẹ̄l*, vezi mai departe), 19 b (Ced.) *ámplits* pl. (= AIS 319), 22 a (Vico) *ámbris* pl., 23 (Frn. St.) *ámpli*, 24 (Amp.) *ámpli*, 31 a (Ilg.) *ánpli*, 36 a (Intss). *ámpli*, 45 (Venz.) *ámpli*.

2) Se bucură de o oarecare răspîndire, mai ales în aria sub-alpină, tipul *ALNARIVS, uneori urmat de determinativul 'sălbatic' sau 'de munte' : 38 (Erto) *onẹ́r salvárek* (ALI : *ornẹ́r*), 39 (Cim.) *onár salvátek* sau — *de ϑíma* (= 'de munte'), 40 (Claut) *onẹ́r da mónt* (ALI : *onẹ́r*), 41 (Trm. Sp.) *au̯nár* (ALI), 41 a (Chiev.) *au̯nár di mọnt*, 42 (Trm. St.) *au̯nár di mọ́nt*, 47 (Clauz.) *au̯nár* (ALI), 49 (Forg.) *au̯nár di mont*, 56 (Poff.) *au̯nár*, 57 a (Navar.) *au̯nár di mọnt*, 108 (Bud.) *arnẹ́r de mọnt* (cu *al-* > *ar-*, cf. aria belluneză), 139 a (Cavol.) *arnẹ́r de mọnt*. La P. 54 (Barc.) *unár mi̯ẹ́stiu* (? 'domesticus').

3) În tipul *álm(e)* sînt înclinat să recunosc, împreună cu Salvioni (AGI XV, 440), o încrucişare a lui ALNVS cu VLMVS (REW 376). În schimb, nu mi se pare probabilă explicaţia prin încrucişare cînd e vorba de forma *āl* (*aal*), cu vocală lungă şi pierderea nazalei : aceste detalii prezintă dificultăţi fonetice din cauza poziţiei forte, cerute de vocala lungă *a*. Încrucişarea mai sus amintită se recunoaşte cu uşurinţă în următoarele forme : 28 (Lauc.) *álm*, 30 (Zugl.) *álme*, 31 (Tolm.) *álme*, 64 (Art.) *álme*.

4) În *āl* (destul de obişnuită mai ales ca denumire pentru „Alnus glutinosa") s-ar putea presupune la origine baza fitonimică prelatină polivalentă *ALISA (REW 345 a *ALISIA 'Elsbeere'; FEW I 69 ALIZA, germ. 'Elsbeerbaum', în contradicţie cu bibliografia cea mai recentă!). Această bază, considerată celtică sau preceltică, are sensul 'anin', vezi Pokorny, IEW 302, unde, în legătură cu rădăcina (lărgită) EL-, se face

[15] Vezi pentru punctele citate *Introduzione all'ASLEF*, *op. cit.*, p. 249—252.
[16] Vezi Ugo Pellis, *L'epitesi in friulano*, în „Forum Iulii" I (1910), p. 5—11.

observaţia: „in Baumnamen für 'Erle', 'Ulme', und 'Wacholder'...". Aceeaşi rădăcină este, de asemenea, la originea lat. *alnus*, provenit din *ALS-NVS sau din *ALENOS; cf. şi forma macedoneană *aliksa* 'Weisspappel'. Derivatele galoromanice mai obişnuite sînt franc. *alise* 'Elsbeere' sau *alis* m. (XIII sec.), vezi Gamillscheg, EWFS ed.[2] (Heidelberg, 1969) 28, unde se afirmă că baza *ALISIA 'Elsbeere' e cu siguranţă galică, cf. a. a. germ. *elira* < *ALIZA, lat. *alnus* < *ALISNOS 'Erle'. Aş interpreta deci forma friulană ca derivînd de la un preromanic *ALISO, devenit *āles* > *āls*, cu un *-s* simţit ulterior ca o desinenţă de plural sigmatic, destul de răspîndit, în friulană, din care s-a extras după aceea un sg. *āl*. Fenomene similare sînt destul de frecvente în multe zone lingvistice şi în mod special în friulană[17]. Răspîndirea lui *āl* se înfăţişează astfel: 17 a (Luin.) *āl*, 26 (Rav.) *āl* (= şi ALI), 35 (Prn.) *āl*, 19 a (Lov., după ALI, ar fi un răspuns inexact în loc de 'ontanello'!) *ēl* (cu lungirea regulată: *a* > *aa* > *áe* > *ę*, tipică pentru Lovea).

5) Din *ALNEVS (REW 375) provine forma *añ* 47 (Clauz.) — în ALI găsim însă *au̯nár* — şi 48 (Vt. d'As.).

6) Din *ALNICIVS provine 20 a (Bev.) *au̯níč*.

În punctele aloglote, de ex. în aria slavofonă (totdeauna bilingvă sau trilingvă), găsim la P. 6 a (Laglesie) *díu̯i̯a óu̯ša* (friul. *au̯níč*), adică 'ontano selvatico', la P. 7 a (Ugovizza) *ōša* 'anin' (vezi Plet. I, 851 *olša* = *jelša* 'die Erle' *bela olša* 'die Weisserle' şi Wolf-Plet. I, 219 s.v. 'Bergerle' = *bela jelša*); forme analoge la P. 67 a (Cergneu) *ou̯ša*..., iar la P. 46 a (Prad.) apare precizarea *óu̯ša te čarnęla*, adică 'anin roşu' (cf. Plet. I, 112, *črnęl* 'schwärzlich', 'roth'. La P. 88 a (Vernasso) *óu̯ša*/*úša* alături de friul. *onår*; în Carso, la Sgonico (P 219) *i̯éu̯ša*, care concordă cu forma literară *jelša*. Mai interesant este răspunsul de la P. 34 a (Oseacco), unde găsim *líšni̯a* (notată şi în ALI), care provine din *lišnja*, cf. *liss* 'desiş'(?).

În micile arii germane se înregistrează forme ca P. 1 (Sappada) *ęrl*/*ei̯rl* cu sensul de 'Erle'. Hornung[18] observă: „Schwarzerle im Gegensatz zur Grünerle, die *Lütter* genannt wird" (informatorii noştri au dat explicaţii mai vagi!); într-adevăr, la Timau (P. 3 a), Pellis a notat pentru ALI, în mod foarte corect, *lutər-štáu̯da* (în timp ce forma notată de noi e mai generală: *ērl van pērga* 'anin de munte'; la Sauris (P. 16) *bílde ęi̯rl*, adică 'anin sălbatic' (*bild* 'wirld').

O privire de ansamblu asupra denumirilor pentru „Alnus viridis" în Italia de nord şi în regiunile alpine învecinate duce la concluzia că această plantă—care creşte la înălţimi mari—apare aproape totdeauna cu alt nume decît acela al plantei „Alnus glutinosa". Numele de origine preromanică (mai ales galică?) sînt mai numeroase decît cele derivate, în moduri diverse şi cu sufixe diferite, de la lat. ALNVS. Acestea din urmă se întîlnesc şi în Italia nord-orientală, unde cele două „betulacee", de cîmp şi de munte, se disting terminologic prin variante sau determinări atributive. În Friul este tipică forma originară *ámbli*, cu variantele *ámpli*, *ámbri* — care au corespondente mai ales în dialectele cadorin şi agordin

[17] Vezi G. B. Pellegrini, *Saggi sul ladino dolomitico e sul friulano*, Bari, 1972, p. 451.

[18] M. Hornung, *Wörterbuch der deutschen Sprachinselmundart von Pladen/Sappada in Karnien (Italien)* mit Verwendung der Sammlung von Pietro Sartor Schlosser, Viena, 1972, p. 164.

(se ştie că, mai de mult, Cadore era strîns legat de Friul din motive religioase şi politice). Confuzia cu numele rododendronului (şi, în mai mică măsură, cu „Pinus Mugo" ?) este un fenomen obişnuit. Dintr-o comparaţie rapidă a denumirilor friulane pentru cele două specii (vezi ASLEF I, h. 30, noţiunea 396), rezultă tendinţa semnalată mai sus de a deosebi net cele două plante. De ex., acolo unde pentru 'anin' se spune *onár* (P. 38 Erto, 40 Claut), pentru 'anin de munte' găsim denumirea *oner salvárek* etc., sau 'de munte'. Acolo unde primul se numeşte *aunár*, cel de-al doilea apare cu denumirea *ań* (din *ALNEVS) sau *aunár de mont* etc.

În Agordino (Belluno), unde predomină *ámbie*, *ámbi* sau *aonéra*, *onér* < *ALNARIA -V, „Alnus glutinosa" se numeşte adesea *auníč*, *auníts*, *auniϑ* < *ALNICIVS.

Cu toate acestea, se produc şi confuzii ; cîteodată acestea se datoresc poate cunoştinţelor insuficiente de botanică ale unor informatori (deşi anchetele noastre s-au făcut *totdeauna* folosind ierbare etc.). În sfîrşit, în ceea ce priveşte problema *unităţii ladine* — reală sau presupusă —, ne limităm la următoarea observaţie : ar trebui eventual subliniată larga răspîndire a tipurilor lexicale denumite în mod generic „alpine", precum şi faptul că graiul din Friul se diferenţiază, destul de evident, atît de ladina dolomitică „atesină", cît şi, mai ales, de ladina occidentală.

Universitatea din Padova

GERHARD ROHLFS

PANORAMA DE L'ACCUSATIF PRÉPOSITIONNEL EN ITALIE

Dans un récent travail j'ai cherché à élargir nos connaissances sur l'emploi du complément d'objet direct (accusatif), introduit par la préposition *à*, en précisant plus nettement les domaines où ce tour est en application, et en classifiant les aspects de son usage [1]. Tandis que ce travail était destiné à étudier le phénomène, par la méthode comparative, dans les langues romanes en général (italien, sarde, espagnol, catalan, gascon, rhétoroman, français régional ou populaire), je me propose cette fois, dans un cadre plus restreint, d'examiner l'extension, les limites et les possibilités de son emploi en Italie (y compris la Corse et la Sardaigne).

Au lieu de recueillir mes exemples dans des textes littéraires ou populaires, j'ai préferé me servir du procédé employé pour les atlas linguistiques. Je me suis donc servi d'un petit questionnaire composé de 20 petites phrases, choisies et établies pour représenter les différents aspects du problème. Nos exemples qui se basent toujours sur des enquêtes personnelles conduites *in loco* (octobre 1970), se rapportent aux régions où l'accusatif prépositionnel est particulièrement fréquent : Italie méridionale (Sicilie, Calabre, Pouille, zone de Naples), île d'Elbe, Corse et Sardaigne.

Voici le tableau des localités où j'ai pu conduire mon enquête :

1. Sicilie : a = Catania, b = Vallelunga (prov. Caltanisetta).
2. Calabre méridionale : a = Nicotera (prov. Catanzaro), b = Reggio, c = Bianco (prov. Reggio).
3. Calabre septentrionale : a = Cosenza.
4. Pouille méridionale (Salento) : a = Galàtone, b = Galatina, c = Brindisi.
5. Zone de Naples : a = Cetara (prov. Salerno), b = Pozzuoli.
6. Ile d'Elbe : a = Marciana.
7. Corse : a = Venaco.
8. Sardaigne : a. = Aritzo, b = Dorgali, c = Lanusei.

I. Voglio prendere proprio te.

1. Vogghiu pigghiari propriu a ttia (a).
2. Vogghiu 'u pigghiu propriu a ttia (a).
4. Vogghiu cu ppigghiu propriu a tté (a).
5. Vogliə pigliá propriə a tté (a).
8. Ollu pigái propriu a ttúi (c).

[1] *Autour de l'accusatif prépositionnel dans les langues romanes*, dans RLiR XXXV (1971), p. 312–334.

II. Lui lo vedo più spesso che lei.

1. A iḍḍu u viru cchiú spissu di iḍḍa (a).
2. A iḍḍu u viu sempri, a iḍḍa nò (b).
4. A iḍḍu lu vísciu de cchiúi c'a iḍḍa (b).
5. A issə o vechə cchiu spissə c'a essə (a).
6. A lui lo vedo più spesso che a llei.
7. A elu u vegu più spesu c'a a ela.
8. A cussu ḍḍu bíu prur de issa (c).

III. Chi aspetti?

1. A ccu aspetti? (a).
2. A ccui aspetti? (b).
3. A cchini aspietti?
4. A cci sta' spetti? (b).
5. A cchi aš̌piettə? (a).
6. A cchi aspetti?
7. A quale aspetti?
8. A chini aspéttasa? (c).

IV. Cerchiamo chi possa aiutarci.

2. Cercamu a ccui ndi poti aiutari (a).
4. Truvamu a cci ni poti aiutare (c).
5. Vərimmə a cchi ci pò aiutuà (a).
6. Cercamo a cchi ci pòle aiutà.
8. Circáusu a cchini si pódidi aggiudái (c).

V. Non voglio nessuno con me.

1. Num bogghiu a nnuḍḍu cu mmia (a).
2. Nom bogghiu a nnuḍḍu cu mmia (b).
5. Num vogliə a nisciunə cu mmé (a).
8. Non bogio a nesciunu con deo (a).

VI. Le vorrei baciare tutte e due.

1. I vulissi vasari a ttutti rúi (a).
2. Vorría m'i vasu a ttutti i dúi (a).
2. I vuliva bbaciari a ttutt'i ddúi (b).
3. I vulissi vasari a ttutt'i dui.
5. E vulessə vasá a ttutt'e ddujə (a).
6. Le vorrei basciá a ttutt'e due.
7. Bolerebi bagiále a tute e duje.
8. Las dia chérrere basare tott'as dúas (b).

VII. Abbiamo (ho) il nonno malato.

1. Tegnu a mmè nannu malatu (a).
2. Avimu a u nannu malatu (a).
5. Tənimmə a nannonnə malatə (a).
7. Avemu a babone maladu.
8. Amus a mannòi maláidu (b).

VIII. Cerco il sindaco (il medico).

1. Ceccu o (< au) sínnicu (a).
2. Cercu o síndacu (a).
3. Staju circannu a ru miédicu.
4. Cercu a llu tuttori (c).
5. Vachə truvannə u sínnəchə (b).
6. Cerco al dottore.
8. Circu a ssu síndigu (c).

IX. Il (un) calzolaio non lo voglio (per marito).

2. A nu scarparu no vogghiu pi mmarito (a).
4. A llu scarparu no llu vojju (b).
5. A nu šcarparə num m'o vogliə špusá (a).
6. A un calzolaio un lo voglio sposá.
8. A ssu cazzolalgiu non ḍu ogio po pobiḍḍu (a).

X. Salvatore (Francesco) non lo conosco.

2. A Turi nò cunusciu (a).
3. Allu Tore no llu sácciu (b).
4. A Ffranciscu nu llu cunoscu (c).
5. A Ssalvatorə nun o cunoščhə (a).
6. A Ssalvatore un lo conosco.
7. A Salbadore un lu cunoscu.
8. A Ssarbadori no ḍḍu conòsciu (c).

XI. Chi cerca Dio trova Dio.

1. Cu cecca a Ddíu trova Ddíu (a).
2. Cu cerca a Ddíu trova a Ddíu (a).
3. Chini círcadi a Ddíu tróvadi a Ddíu.
5. Chi cerc'a Ddijə trov'a Ddijə (a).
6. Chi cerca a Ddio trova a Ddio.
7. Chi cerca a Diu troa a Diu.
8. Ki kirkat a Deus a Deus agatat (Spano, *Proverbios sardos* 24).

XII. Tu conosci male le donne.

2. Tu cunusci mali a fímmini (a).
4. Alli fémmini tu li cunusci mali (c).
6. Tu conosci male a le donne.
7. Tu cunosci male 'e done.

XIII. I bambini bisogna lasciarli giocare.

4. Alli vagnuni l'amm'a lassá sciucari (c).
5. A'e waghiunə s'ann a fa pazzía (a).
6. Ai bambini bisogna lascialli giocá.
8. Is picciocchéḍḍusu bisógnadu a ḍḍus lassai jocái (c).

XIV. I poveri Dio li aiuta.

2. Ai póveri Diu aiuta (a).
4. Alli povarieḍḍi Cristu li juta (b).
5. A'e póvərə Diə ll'aiutə (a).
6. Ai póveri Dio l'aiuta.
7. Ai bóeri Diu l'aiuda.
8. A is póverusu Déusu ḍḍus aggiúdadi (c).

XV. Bisogna distruggere questi cattivi bruchi.

2. A sti cappi avimu m'ammazzamu (a).
2. A sti vermi l'aímu ammazzari (b).
4. Amm' accítiri a sti brutti kámpie (c).
5. Amm' accirə a sti viermə (a).
6. Bisogna distrugge a questi gattivi vermi.
7. Ci oleredi a struge a ssi jattivi rugi.

XVI. Abbiamo dovuto uccidere (nome di un cane).

2. E'ppimu m'ammazzamu a Llola (a).
4. A tuccatu cu ccidimu a Ffifí (b).

5. Amm' avutə accidə a Bobbí (a).
6. Avemo dovuto ammazzá a Ffido.
7. Abem abudo di dumbá a Filigone.
8. Amus deppíu mórrere a Porcherinu (b).

XVII. Abbiamo venduto (nome di un cavallo).

2. Vindimmu a Ssáuru (a).
4. L'amu vindutu alla Pippinella (c).
6. Avemo venduto a Stella.
7. Abemu bendudu a Murinu.
8. Amus bendíu a Murreḍḍa (b).

XVIII. Napoli (Palermo, Roma) non lo conosco.

1. A Ttrápani unni lu cunusciu (b).
2. Vorria'i viju a Ppalermu 'vorrei visitare' (c).
3. Tu cce sai a Nnápuli 'tu conosci N.?'
4. A Rroma nu llu cunuscu (b).
7. A Nápuli un lu cunoscu.
8. A Ssássari no ḍḍu connósciu (c).

XIX. Vi saluto tutti.

1. Vi salutu a ttutti (a).
2. Vi salutu a ttutti (a).
4. Vi salutu a ttutti (a).
5. Və salutə a ttuttu quandə (a).
6. Vi saluto a ttutti.
7. Bi salud' a tuti.
8. Si saludo a tóttusu (c).

XX. Me, non mi hanno visto.

1. A mmia nom m'anu vistu (a).
2. A mmia nom mi víttaru (c).
4. A mmé nom m'onu istu (a).
5. A mmai nu m'annə vöistə (b).
8. A mei non m'anti bistu (c).

Un examen rapide des exemples ci-dessus rapportés permet de distinguer les suivantes catégories où l'emploi de la préposition est très général et partout très commun :

1) Nom propre de personne : 10.
2) Dieu : 11.
3) Nom propre donné à un animal : 16, 17.
4) Nom d'une ville : 18.
5) Nom commun d'une bête [2] : 15.
6) Une personne bien déterminée : 7, 8, 9.
7) Personnes déterminées au pluriel : 12, 13, 14.
8) Pronom personnel tonique : 1, 2, 20.
9) Pronom interrogatif 'qui' : 3. 4.
10) Pronom indéfini 'personne', 'tous' : 5, 6, 19.

J'arrête ici cette petite étude pour souligner un aspect du phénomène qui me paraît d'une spéciale attention. Parmi les exemples cités nous relevons surtout la particulière fréquence de l'accusatif prépositionnel

[2] Cfr. encore les exemples très typiques qui se rapportent aux noms de caresse ('nomi vezzeggiativi') donnés en sarde populaire au chien *(caleḍḍu)* et au chat *(muccittu, maccittu)* : *issu ḍḍu stima comenti (istima) caleḍḍu a maccittu* (c) 'il l'aime comme le chien aime le chat'. Pour la Sardaigne je cite encore comme nom propre passé à nom commun (comparable à *renard) margiane* 'renard' (ancien nom de personne *Mariane)*, mot employé sans article, p.e. *su fámene a fattu béssiri a margiane de su boscu* (c) 'la faim a fait sortir le renard du bois'.

dans des cas où par une anticipation on a voulu mettre l'objet en relief à la tête de la phrase, pour le reprendre par un pronom personnel atone (voir II, IX, X, XIII, XIV, XV, XX).

C'est justement cette spéciale application (avec un effet d'emphase ou d'insistance) qui, d'après l'opinion de plusieurs savants (Spitzer, Gartner, Ronjat, Meier, Niculescu, Delille), a pu constituer un important point de départ pour une ultérieure propagation du phénomène. La mise en relief peut être effectuée aussi à l'inverse : dans ce cas c'est un objet pronominal (pronom personnel) qui est mis en majeur relief par la répétition d'un objet plus déterminé (substantif ou pronom) : voir les exemples VI et XIX [3].

74-Tübingen-5
Hirschhalde 5

[3] Cfr. esp. *no la conozco a María, te busco a ti = a ti te busco*, roum. *pe Gheorghe l-am văzut = = l-am văzut pe Gheorghe*, en catalan *et cerc a tu = a tu et cerc* 'c'est toi que je cherche', en sarde *ti circu a tui = a tui ti circu*.

MARIUS SALA

ÎN LEGĂTURĂ CU ORIGINEA LUI *ț* DIN IUDEOSPANIOLĂ

1. Existența lui [*ț*] într-o serie de cuvinte de origine ebraică a fost semnalată pentru graiurile iudeospaniole din Bosnia (Crews, *Pron.*, p. 89; Subak, *Zum Judenspanischen*, în ZRPh XXX (1906), p. 157), Adrianopol (M. L. Wagner, *Caracteres gnerales del judeo-español de Oriente*, Madrid, 1930, p. 73, nota 7; p. 78, nota 11), Bulgaria (S. Mézan, *Les Juifs espagnols en Bulgarie*, Sofia, 1925, p. 148) și București (M. Sala, SCL XII (1961) p. 444; Sala, *Phon.*, p. 127). Cuvintele cel mai des amintite pentru a ilustra existența lui *ț* sînt termeni care se referă la viața spirituală, mai ales cea religioasă: * țar* „groază" (< ebr. *ṣa'ar* Crews, ML, p. 96) — București, Bosnia, *țedaká* „pomană" (< ebr. *ṣedhāqa*[h] Crews, ML, p. 96) — București, Bosnia, *țadik* „cucernic" (< ebr. *ṣaddîq* Crews, ML, p. 96) — București, *țavá* „ordin", „testament" (< ebr. *ṣawwā'*[h] Crews, *Pron.* p. 89) — București, *mațá* „azimă" (< ebr. *maṣṣa*[h] Crews, *Pron.*, p. 89) — București, Bulgaria, Adrianopol, *χaméț* „pîine dospită" (< ebr. *ḥameṣ* Crews, *Pron.*, p. 89) — București, Bosnia, *Mițráįm* „Egipt" (<ebr. *miṣrayim* C. M. Crews, *Miscellanea Hispano-Judaica*, în „Vox Romanica" XVI (1957), p. 237). De precizat că alături de varianta [*ț*] circulă uneori și varianta [*s*], notată mai ales pentru *mața* și *Mițraįm* (Wagner, *loc. cit.*; Mézan, *loc. cit.*; Sala, *loc. cit.*).

Celelalte graiuri iudeospaniole au în locul lui [*ț*] din cuvintele ebraice un [*s*]: Constantinopol (J. Subak, *Zum Judenspanischen*, în ZRPh XXX (1905), p. 129), Salonic (J. Subak, *Judenspanisches aus Saloniki, mit einem Anhange: Judenspanisches aus Ragusa*, Triest, 1906, p. 7, 14; L. Lamouche, *Quelques mots sur le dialecte espagnol parlé par les Israélites de Salonique*, în „Romanische Forschungen" XXIII (1907), p. 969—991), Skoplje (C. M. Crews, *Recherches sur le judéo-espagnol dans les pays balkaniques*, Paris, 1935, p. 263).

2. Statutul fonologic al lui *ț* se degajă dintr-o serie de perechi minimale de tipul: *țar* „groază" — *mar* „mare", *țavá* „ordin" — *vavá* „bunic", *gavá* „mîndrie, orgoliu", *mațá* „azimă" — *mašá* „clește (la sobă)" (v. Sala, *Phon.*, p. 170). Se poate remarca poziția periferică a lui /ț/ în sistem, cu o distribuție limitată, frecvență relativ scăzută și o instabilitate pronunțată.

3. În legătură cu originea lui [ṭ] s-au emis două ipoteze : una formulată de autorul acestui articol în recenzia unui articol semnat de C. M. Crews (v. SCL XII (1961), p. 444), după care varianta cu [ṭ] din împrumuturile ebraice menţionate ar fi etimologică şi alta a Cynthiei Crews (*Pron.*, p. 89, nota 12), după care [ṭ] ar fi datorit influenţei idişului, unde lui ṭ ebraic îi corespunde, de asemenea, un ṭ. Această ultimă ipoteză am acceptat-o şi noi în monografia consacrată foneticii şi fonologiei iudeospaniolei din Bucureşti (v. Sala, *Phon.*, p. 127–128).

Reluînd recent chestiunea, am ajuns la concluzia că părerea formulată în 1961 rămîne valabilă, întrucît este sprijinită de următoarele fapte :

3.1. Dacă luăm în discuţie şi situaţia africatei /ḑ/, sonora corespunzătoare a lui /ţ/, remarcăm că /ţ/ există în graiurile care au în sistemul lor fonologic africata /ḑ/ şi, invers, că ṭ > *s* în regiunile în care nu mai există nici /ḑ/ : *onḑi* „11", *doḑi* „12", *treḑi* „13", *doḑena* „duzină", *enteḑar* „a îngheţa", *poḑu* „puţ", *teḑu* „ţeapăn" există în Bosnia şi România, iar *onze*, *doze*, *treze*, *dozena*, *entezar*, *pozo*, *tezo* au fost notate la Constantinopol (M. L. Wagner, *Beiträge zur Kenntnis des Judenspanischen von Konstantinopel*, Viena, 1914, § 29 ; J. Subak, *Zum Judenspanischen...*, p. 152, 161) şi la Karaferia (M. L. Wagner, *Los dialectos judeo-españoles de Karaferia, Kastoria y Brusa*, în *Homenaje a Ramón Menéndez Pidal* II, Madrid, 1925, p. 195). Constatarea de mai sus ne permite să considerăm că [ṭ] ebraic, din cuvintele pătrunse masiv în iudeospaniolă după ruperea legăturilor cu Spania, s-a păstrat în graiurile care aveau în sistemul lor fonologic africata sonoră corespunzătoare şi s-a redus la *s* în graiurile care nu aveau pe /ḑ/.

3.2. La Bucureşti (probabil situaţia este identică şi în alte graiuri în care au fost notate ambele variante, [ṭ] şi [*s*]), distribuţia celor două variante poate constitui, de asemenea, un argument în favoarea ipotezei noastre : varianta cu [ṭ] este mai frecventă în graiul bărbaţilor, care au mai multe contacte cu ladino, adică cu aspectul scris, literar, al iudeospaniolei, unde influenţa ebraică este mai puternică, în timp ce în graiul femeilor circulă varianta [*s*] ; această deosebire a fost remarcată în timpul anchetei făcute la Bucureşti.

3.3. În general idişul, pe socoteala căruia se pune apariţia lui [ṭ] din iudeospaniolă, n-a influenţat prea mult idiomul de care ne ocupăm. În afară de foarte puţine cuvinte (*štrof*, *štrupántel*, *jartsait*, primele două numai în Bulgaria şi Iugoslavia; Wagner, *Espigueo judeo-español*, în RFE XXXIV (1950), p. 96, 101), nu există alte urme ale contactului dintre iudeospaniolă şi idiş. Este ştiut dealtfel că sefardiţii nu au avut legături cu evreii de limbă idiş.

Iunie 1973

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

ABREVIERI

Crews, *ML* Cynthia M. Crews, *Extracts from the* Meam Loez *(Genesis) with a Translation and a Glossary*, în ,,Proceedings of the Leeds Philosophical and Literary Society, Literary and Historical Section'' IX (1960), p. 13–106.

Crews, *Pron.* Idem, *The Vulgar Pronunciation of Hebrew in the Judaeo-Spanish of Salonica*, în ,,The Journal of Jewish Studies'' XIII (1962), p. 83–95.

Sala, *Phon.* Marius Sala, *Phonétique et phonologie du judéoespagnol de Bucarest*, The Hague – Paris, 1971.

FLORENŢA SĂDEANU

PREMISE PENTRU UN STUDIU DESPRE RELATINIZAREA VOCABULARULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

0.1. Îmbogăţirea vocabularului românesc cu cuvinte de origine latină, manifestată cu putere începînd din secolul al XIX-lea, a fost relevată în numeroase lucrări privind istoria limbii sau dezvoltarea limbii române literare. Acest fenomen a fost privit mai ales la suprafaţă, cercetătorii limitîndu-se în general la constatarea şi la descrierea faptelor, fără a căuta să găsească mecanismul profund care a dus la producerea lor sau specificitatea fenomenului pentru limba română.

0.2. O preocupare mai veche legată de aceste probleme ne-a fost încurajată de cuvintele rostite de profesorul Iorgu Iordan în raportul la al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică. Vorbind despre „adoptarea unei cantităţi ... imense de cuvinte latino-romanice, menite să exprime noţiuni rămase ... necunoscute... românilor, iar uneori să înlocuiască termeni străini existenţi deja în limba noastră", Domnia Sa spune: „Acest proces de substituire lexicală prezintă un interes teoretic indiscutabil şi ar merita un studiu special, care ar putea servi ca îndemn pentru cercetări similare acolo unde fenomene de acest fel s-au produs şi n-au fost încă studiate" [1].

0.3. Un studiu mai aprofundat asupra acestui fenomen va trebui să urmărească un număr de probleme care să ducă la caracterizarea lui sub toate aspectele. Direcţiile principale spre care se va îndrepta cercetarea trebuie să aducă în lumină motivarea procesului relatinizării, condiţiile în care s-a realizat, forţele care l-au impus, ceea ce este specific acestui proces pentru limba română în comparaţie cu celelalte limbi romanice, ponderea elementului latin realizată prin relatinizare, privită în acelaşi timp statistic şi diacronic.

Un astfel de studiu comportă incursiuni în istoria limbii — legată strîns de istoria societăţii — într-un capitol care să înfăţişeze condiţiile istorice care au favorizat relatinizarea. Acest aspect al problemei, care are un caracter mai degrabă extralingvistic, a fost abordat de mulţi cercetători şi aproape epuizat.

0.4. Vom încerca să schiţăm aici cîteva principii pentru analiza fenomenului în studiu din punctul de vedere al lingvisticii interne, în speţă al analizei semantice.

[1] Iorgu Iordan, *Importanţa limbii române pentru studiile de lingvistică romanică*, în *Actele celui de al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică*, vol. I, Bucureşti, 1970, p. 73.

0.5. O primă fază a cercetării va trebui să se ocupe de stabilirea inventarului complet al lexemelor de origine latină împrumutate de limba română și de clasificarea acestuia pe domenii semantice. Se vor scoate astfel în evidență sectoarele vocabularului care au fost cel mai mult afectate de relatinizare.

0.6. Se va putea trece apoi la analiza mai adîncă a procesului de substituire lexicală, a felului în care s-a realizat acest proces înăuntrul fiecărui domeniu semantic în parte și a cauzelor care au stat la baza lui.

Pentru a adînci această problemă, vom insista aici în mod special asupra unui aspect necercetat pînă acum și care credem că merită să fie aprofundat, și anume sinonimia privită din punct de vedere sincronic și diacronic înăuntrul fiecărui domeniu semantic dintre cele conturate în cadrul clasificării de care am vorbit mai sus.

1.1. Din analiza pe domenii semantice a împrumuturilor românești de origine latină reiese că, deși majoritatea au fost introduse în limbă pentru a denumi noțiuni noi, legate de noile realități politice, sociale, culturale din țara noastră de la acea epocă, există și un număr considerabil de cuvinte care au înlocuit pe altele existente în limbă și care desemnau sau ar fi putut să desemneze noțiunea pentru care s-a adoptat termenul nou. Aceste cuvinte au fost la un moment dat sinonime — în sincronie, alte ori ele sînt sinonime numai privite diacronic.

Analiza mai atentă a acestora este necesară pentru a descoperi motivarea substituirii lexicale care a avut loc. În felul acesta se vor putea desprinde caracteristicile fenomenului specific limbii române, trăsăturile care îl individualizează față de fenomenul general de împrumut lexical petrecut în toate limbile [2].

1.2. Înainte de a trece la analiza acestor aspecte ale sinonimiei legate de fenomenul relatinizării vocabularului, trebuie să precizăm în ce sens va fi folosit termenul de sinonimie. Considerînd în linii mari sinonimia ca „existența mai multor semne pentru a desemna același obiect" [3], trebuie să remarcăm că există două modalități de realizare a sinonimiei: absolută și parțială, ceea ce corespunde cu sinonimia a două semnificate și sinonimia a două sememe. Așadar, două cuvinte sînt sinonime absolute atunci cînd semnificatele lor coincid în întregime și acest lucru se întîmplă mai ales în cazul cînd cele două semnificate conțin cîte un singur semem. Sinonimele parțiale au în comun cîte un singur semem dintr-un număr mai mare de sememe conținut de cele 2 semnificate [4].

[2] Pentru această din urmă problemă, cf. Louis Deroy, *L'emprunt linguistique*, Paris, 1956.

[3] „Synonymie c'est-à-dire... l'existence de plusieurs signes pour désigner le même objet". Dubois, *Techn.*, p. 105.

[4] Baldinger, *Sem.*, distinge, între „Una sinonimia de dos significados (si los dos significados, ligados a dos monemas diferentes, sólo contienen, cada uno, un semema)"... și „Una sinonimia de dos sememas que están ligados a través de dos significados complejos (que contienen más de un semema), a dos monemas diferentes... La sinonimia, en este segundo caso, se produce no en el plano del significado, sino en el plano del semema (más exactamente en el plano del semema 2, que es común a los significados 1 y 2, que están ligados a los monemas A y B)" (p. 210). Și, mai departe, arată „Si hay identidad de significado y de semema, los dos monemas en cuestión son sinónimos absolutos en cuanto a su función simbólica en el plano de la sustancia del contenido" (p. 211).

1.3. În procesul relatinizării vocabularului românesc, acest aspect al problemei este important deoarece constituie un factor determinant al „substituirii lexicale'' pentru o parte din termenii studiaţi.

Cele două aspecte ale sinonimiei de care am vorbit caracterizează două dintre categoriile de cuvinte care au participat activ sau pasiv la fenomenul relatinizării.

2.0. Cuvintele noi, de origine latină, analizate de noi se grupează în diferite categorii după două criterii, care adesea se suprapun:

A. *Criteriul necesităţii*

- termeni noi
  - denumesc noţiuni noi
  - substituie cuvinte vechi
    - substituţie parţială
    - substituţie totală

B. *Criteriul sinonimiei*

- termeni noi
  - fără sinonime vechi
  - cu sinonime vechi
    - sinonime parţiale
    - sinonime absolute

2.1. Privind problema din punctul de vedere al criteriului necesităţii, prima categorie este formată din cuvintele care au fost împrumutate pentru a denumi noţiuni noi, noţiuni pentru care nu existau la acea dată în limbă alte denumiri.

Din punctul de vedere al sinonimiei, cuvintele din această categorie nu au sinonime vechi.

Pentru exemplificare, am ales domeniul constituit de terminologia juridico-administrativă, bogat reprezentat de împrumuturile latino-romanice [5]. Iată cîteva exemple din această categorie: *apostilă*, *arhivă*, *cesiune*, *circumscripţie*, *contraexpertiză*, *coordona*, *cumul*, *demisie*, *deturnare*, *edilitar*, *filială*, *formalitate*, *gestiune*, *gradaţie*, *inamovibil*, *inventar*, *litigiu*, *monetar*, *planifica*, *reglementa*, *reintegra*, *schemă*, *somaţie*, *taxă*, *titular*, *tribunal*, *valida*, *zonă* ş.a.

2.2. Altă categorie este formată din cuvintele care au substituit, total sau parţial, cuvinte vechi.

2.2.1. Pentru o parte dintre acestea substituirea a fost totală. Cuvintele vechi, de cele mai multe ori împrumuturi de origine turcă, greacă sau slavă, au dispărut din limbă sau au ajuns să fie simţite ca peiorative, depreciative. Privite din punctul de vedere al sinonimiei, majoritatea cuvintelor noi din această categorie sînt sinonime cu cele vechi în ce priveşte conţinutul semantic, însă este vorba de o sinonimie în dia-

[5] Am folosit ca lucrare de referinţă pentru stabilirea inventarului de cuvinte *Dicţionarul limbii române moderne* (DM).

cronie, deoarece adesea termenii vechi și noi nu au trăit concomitent. Exemple:

act — *hrisov* (< n.gr.), *zapis* (< sl.), *uric* (< magh.), *sinet* (< tc.)
administra — *cîrmui* (< sl.), *chivernisi* (< n.gr.), *oblădui* (< sl.)
administrator — *epistat* (<n.gr.), *vechil* (<tc.), *vătaf* (<sl.), *pristav* (<sl.)
amenda — *globi* (< sl.)
aprobare — *volnicie* (< sl.) Tudoran, *C.* 110
arbitru — *eretocrit* (< n.gr.)
copist — *calemgiu* (< tc.), *diac* (< sl.), *pisar* (< sl.), *grămătic* (< n.gr.)
expertiză — *cișniu* (< tc.), *chesf* (< tc.)
impozit — *bir* (< magh.), *dajdie* (< sl.)
petiție — *jalbă* (< sl.)
primar — *vornic* (< sl.), *chinez* (< sîrb, magh.)
registru — *catastif* (n.gr.)
termen — *soroc* (< sl.).

2.2.2. *Substituire parțială.*

2.2.2.1. Pentru unele noțiuni existau cuvinte vechi, cu sens larg, care desemnau sau ar fi putut să desemneze și noțiunea în speță. Însă nevoia de precizie a impus adoptarea unor termeni noi, mai strict circumscriși la domeniul respectiv, altfel spus, adoptarea unor termeni speciali pentru a desemna noțiuni speciale, delimitînd mai precis o zonă din semnificația generală. Cuvintele vechi, substituite, majoritatea moștenite din latină sau uneori de origine slavă, au rămas să desemneze noțiuni mai generale, sau diferențiate față de cuvintele noi [6]. Exemple:

acord — *învoială, înțelegere*
act — *carte*, (Tudoran, *C.* 35)
activitate — *îndeletnicire*
aproba — *încuviința*
atesta — *adeveri*
autorizație — *împuternicire*
competență — *cădere*
competent — *cuviincios* (Tudoran, *C.* 110)
concurs — *întrecere*
conducător — *căpetenie*
consiliu — *sfat*
cont — *socoteală*
contract — *învoială, înțelegere*
decizie — *hotărîre*
delibera — *chibzui*
dispensa — *scuti*
exercita — *îndeplini*
funcție — *slujbă*
impozit — *dare*
mandatar — *împuternicit*
națiune — *neam*
notifica — *înștiința, încunoștiința*
ordin — *poruncă*
plenar — *deplin, întreg*
post — *slujbă*
prohibiție — *opreliște*
proprietar — *stăpîn*
proroga — *amîna*
recipisă — *adeverință*
responsabilitate — *răspundere*
retribuție — *plată, leafă*
retribui — *plăti*
salariu — *leafă*
sancțiune — *pedeapsă*
semnalment — *semn*
supliment — *adaos, spor*
ședință — *adunare*
succesiune — *moștenire* ș.a.

[6] Sinonimele, absolute sau parțiale, aduse în discuție sînt date fie de dicționare (DA, DLR, DM, DS, MDE), fie de lucrări speciale. În acest din urmă caz, sinonimul vechi este urmat de indicația sursei de unde se citează.

2.2.2.2. La nivelul sinonimiei, aceşti termeni noi se integrează în majoritatea cazurilor în categoria sinonimelor parţiale. Ei au în comun cîte un singur semem dintr-un număr mai mare de sememe conţinute de unul sau de ambele semnificate, după cum cei doi termeni sinonimi parţiali se află în relaţie de incluziune sau de interferenţă.

2.2.2.3. O trăsătură caracteristică pentru o mare parte din aceşti termeni este opoziţia marcat ~ nemarcat corespunzătoare opoziţiei nou ~ vechi. Termenii noi, speciali, reprezintă termenii marcaţi în raport cu termenii generici din lexicul comun [7]. Prin adoptarea termenului nou s-a introdus în limbă o nouă opoziţie, care aduce după sine apariţia unui termen marcat şi, în acelaşi timp, o distincţie în conţinutul unui termen dat [8].

Termenul marcat se aplică la mai puţine obiecte, dar spune mai multe lucruri despre ele [9], aşadar cantitatea de informaţie oferită de termenul nou, marcat, este mai mare [10]. Aceasta este o trăsătură deosebit de importantă pentru motivarea fenomenului de substituire lexicală de care ne ocupăm aici.

Se constată, de asemenea, că termenii noi, marcaţi, au o frecvenţă mai mică decît termenii nemarcaţi, frecvenţa fiind invers proporţională cu trăsătura „marcat" [11].

În unele cazuri, aceste cuvinte sînt sinonime – au un semem comun – numai în anumite enunţuri, aşadar nu în limbă, ci în vorbire [12]. Pentru diferenţierea acestor cazuri este necesară o analiză distribuţională la nivelul frazei. Considerînd sinonime două unităţi ale căror distribuţii se suprapun aproape complet, deoarece admit aceleaşi vecinătăţi [13], vom constata că cei doi termeni sinonimi parţiali admit aceleaşi vecinătăţi numai în anumite enunţuri.

2.2.2.4. În concluzie, notînd termenul vechi A şi pe cel nou B, acestea vor fi caracterizate de un număr din următoarele trăsături :

1. Semnificatul B este compus dintr-un număr mai mic de sememe decît semnificatul A
2. B este termenul marcat faţă de A.
3. B are o frecvenţă mai mică decît A.

4a. A şi B sînt în relaţie de incluziune (A include pe B).

4b. A şi B sînt în relaţie de interferenţă.

5. A admite distribuţii mai largi decît B.

2.2.2.5. Exemple de aplicare a acestor caracteristici la un caz concret : A = *stăpîn* B = *proprietar*

1. *Stăpîn* are trei sensuri (sememe) în plus faţă de *proprietar*, adică faţă de sememul comun celor două cuvinte.

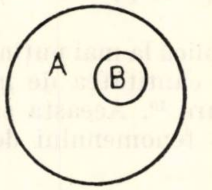
[7] Cf. Dubois, *Techn.*, p. 106.
[8] Cf. Coseriu, *Sem.*, p. 176 şi 184.
[9] Cf. Ullmann, *Sem.*, p. 228.
[10] Cf. Dubois, *Dis.*, p. 10.
[11] Cf. Dubois, *Dis.*, p. 7.
[12] Cf. Rey-Débove, *Déf.*, p. 86.
[13] Cf. Dubois, *Dis.*, p. 8.

Aşadar $A = /S_1 + S_2 + S_3 + S_4/$; $B = /S_1/$
B este sinonim cu A numai în contextele în care A este folosit cu sensul $/S_1/$.

2. B este termenul marcat faţă de A, avînd posibilităţi sintagmatice mai reduse decît acesta.

3. A, avînd mai multe sensuri, este folosit mai frecvent decît B. Frecvenţa acestor cuvinte în limba actuală, după Juilland, *Freq*. este A = 81, B = 51.

4a. Din punct de vedere al sememelor din care este compus, semnificatul /stăpîn/ include semnificatul /proprietar/:

5. Această trăsătură trebuie analizată la două nivele:

a) Considerînd semnificatele celor 2 cuvinte, semnificatul A, cu mai multe sememe, admite distribuţii mai largi decît semnificatul B:

A	B
stăpînul casei (S_1)	proprietarul casei (S_1)
a intra la stăpîn (S_2)	Ø
a fi stăpîn pe situaţie (S_3)	Ø
stăpîna casei ne-a rugat să mai rămînem (S_4)	Ø

b) Considerînd sememul comun al semnificatelor A şi B, şi anume $/S_1/$, se constată că, deşi din punct de vedere semic $A/S_1/$ şi $B/S_1/$ sînt sinonime şi sensul lor comun $/S_2/$ are în dicţionare aceeaşi definiţie, ele nu admit totdeauna în frază aceleaşi vecinătăţi.

Proba comutaţiei arată că pentru anumite contexte B poate fi înlocuit cu A fără ca sensul să se denatureze:

$B/S_1/$	$A/S_1/$
proprietarul casei	*stăpînul casei*

Însă pentru alte contexte înlocuirea lui B cu A nu este posibilă, căci enunţul n-ar mai cuprinde mesajul dorit. Exemple:

$B/S_1/$

Toţi proprietarii trebuie să facă declaraţie de impunere.

În acest caz, între A şi B nu există reciprocitate de distribuţie, deoarece B este termenul marcat stilistic faţă de A. Cele două cuvinte fac parte

din nivele diferite ale limbii, A din limba comună şi B din terminologia juridico-administrativă.

3. Am schiţat aici doar cîteva elemente ale unei analize necesare pentru un studiu complex al fenomenului relatinizării.

Aprofundarea acestei analize şi extinderea ei la mai multe exemple vor putea duce la o mai bună cunoaştere a motivelor care au dus la introducerea în limba română a unui număr atît de mare de cuvinte noi de origine latino-romanică.

Iunie 1973

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

LISTA PRESCURTĂRILOR

Baldinger, *Sem.* = Kurt Baldinger, *Teoría semántica, Hacia una semántica moderna*, Madrid, 1970.

Coseriu, *Sem.* = Eugenio Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în Tra LiLi II (1964), p. 139–186.

DA = *Dicţionarul limbii române*, literele A–B, C, F–I, J–Lojniţă, Bucureşti, 1913–1940, restul în manuscris.

DLR = *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1965–1972, literele M, N, O, P–Păzui.

DM = *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958.

DS = *Dicţionar de sinonime* sub redacţia prof. Gh. Bulgăr, Bucureşti, 1972.

Dubois, *Dis.* = J. Dubois, *Distribution, Ensemble et Marque dans le lexique*, în ,,Cahiers de lexicologie'' IV (1964), nr. 1, p. 5–16.

Dubois, *Techn.* = J. Dubois, *Les problèmes du vocabulaire technique*, în ,,Cahiers de lexicologie'' IX (1966), nr. 2, p. 103–112.

Juilland, *Freq.* = Alfonse Juilland, P. M. H. Edwards, Ileana Juilland, *Frequency Dictionary of Rumanian Words*, Haga, 1965.

MDE = *Mic dicţionar enciclopedic*, Bucureşti, 1973.

Rey-Debove, *Déf.* = J. Rey-Debove, *La définition lexicographique : recherches sur l'équation sémique*, în ,,Cahiers de lexicologie'' VIII (1966), nr. 1, p. 47–69.

Tudoran, *C.* = R. Tudoran, *Contribuţii la studiul terminologiei juridico-administrative româneşti din Transilvania de la începutul secolului al XIX-lea*, în *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. III, Bucureşti, 1962, p. 103–136.

Ullmann, *Sem.* = St. Ullmann, *Semantics. An Introduction to the Science of Meaning*, Oxford, 1962.

TUDORA ŞANDRU OLTEANU

ANALIZA CANTITATIVĂ A RANDAMENTULUI PROCEDEELOR DE FORMARE A CUVINTELOR ÎN LIMBA SPANIOLĂ ACTUALĂ

0. Studiind comparativ structura etimologică a cîtorva limbi romanice [1], am constatat caracterul creator al lexicului spaniol, în comparaţie cu lexicul mai conservator, mai bogat în elemente tradiţionale sau în împrumuturi, al limbii italiene.

Faptul acesta ne-a îndemnat să ne ocupăm mai îndeaproape de problema randamentului procedeelor de formare a cuvintelor în limba spaniolă actuală.

0.1. În acest scop, am procedat la o analiză a materialului oferit de *Frequency Dictionary of Spanish Words* [2], căutînd să determinăm proporţiile creaţiilor lexicale din vocabularul [3] înregistrat de acest dicţionar, precum şi ponderea fiecărui procedeu de formare a cuvintelor.

0.1.1. Pentru a obţine datele respective, am determinat etimologia cuvintelor după J. Corominas, *Breve Diccionario Etimológico de la Lengua Castellana* [4], coroborat cu *Diccionario Crítico Etimológico de la Lengua Castellana* [5], de acelaşi autor, şi cu *Diccionario etimológico español e hispánico* [6], de V. García de Diego. Deşi autorul sursei etimologice principale tinde să dea preferinţă formaţiilor interne ale limbii spaniole (fapt care ar deforma, într-o oarecare măsură, randamentul real al creaţiilor lexicale spaniole) chiar atunci cînd este posibilă existenţa unui împrumut [7], am menţinut totdeauna punctul său de vedere, întrucît rezultatele globale nu sînt mult depărtate de acelea care ar fi fost obţinute în urma consultării altui dicţionar etimologic [8]. În formularea concluziilor am considerat datele absolute rezultate din cercetarea noastră şi ne-am bazat pe ponderile procentuale care corijează eventualele deficienţe şi erori datorate surselor etimologice.

[1] Cf. Tudora Şandru — Constant Maneca, *Tipología léxica románica a base de criterios cuantitativos*, în RRL XVIII (1973), p. 189—191.

[2] Alphonse Juilland, E. Chang-Rodríguez, *Frequency Dictionary of Spanish Words*, Londra, Haga, Paris, 1964 (= FDSW).

[3] Facem distincţia între *vocabular*, situat în planul „vorbirii", şi *lexic*, situat în planul limbii (cf. Ch. Muller, *Initiation à la statistique linguistique*, Paris, 1968, p. 136).

[4] Ed. II-a, Madrid, 1967.

[5] Berna, 1954, 4 vol.

[6] Madrid, 1954.

[7] Cf., în acest sens, şi observaţiile din recenzia noastră la dicţionarul în discuţie, în RRL X (1965), p. 637—638.

[8] Teste făcute la cca 100 de cuvinte pe dicţionarul lui V. García de Diego arată deosebiri care nu depăşesc 5 procente, ceea ce reprezintă o eroare neglijabilă.

0.1.2. Analiza cantitativă pe care ne propunem să o întreprindem şi care ne dă posibilitatea să observăm randamentul în vorbire („parole", în terminologia lui Saussure) al procedeelor de formare a cuvintelor este necesar să fie făcută atît în baza frecvenţei rezultate din calculul pe întregul eşantion, cît şi a altor indici capabili să lărgească limitele analizei, cum este dispersia. Ca urmare, am considerat datele oferite de ceea ce Alphonse Juilland numeşte *uzaj* [9] cele mai convenabile pentru cercetarea noastră.

La această opţiune ne-a determinat şi faptul că uzajul a fost luat în consideraţie în studiile cantitative de lingvistică romanică publicate sau în curs de apariţie, iniţiate în cadrul programului *The Romance Languages and their Structures* [10].

0.2. Pentru creaţiile lexicale, am luat în consideraţie următoarele mijloace de formare a cuvintelor : schimbarea de funcţie morfologică, derivarea, compunerea şi formaţiile onomatopeice.

În cadrul derivării, am distins patru forme : derivarea cu prefixe, derivarea cu sufixe, derivarea cu sufixe şi prefixe şi derivarea regresivă (formaţiile postverbale).

Am alcătuit o listă a vocabulelor formate prin aceste procedee [11] şi le-am clasat apoi potrivit celor expuse mai sus.

1. Iată rezultatele cercetării noastre[12] :

CREAŢII LEXICALE	VOCABULAR		UZAJ		FRECVENŢĂ MEDIE
	Număr	Pondere procentuală	Total	Pondere procentuală	
Schimbare de funcţie morfologică	602	12,04	8546,32	2,38	14,20
Compunere	68	1,36	5149,63	1,43	151,19
Derivare cu prefixe	136	2,72	1691,70	0,47	12,44
Derivare cu sufixe	702	14,04	9401,60	2,62	13,39
Derivare cu prefixe şi sufixe	58	1,16	771,63	0,22	13,30
Derivare regresivă	165	3,30	2756,19	0,77	16,70
Total derivare	1061	60,24	14621,12	50,52	13,78
Formaţii onomatopeice	30	0,60	622,84	0,17	20,76
TOTAL	1761	35,24	28939,91	8,07	1643

[9] *Uzajul* (= U) reprezintă mărimea rezultată din formula : $U = \frac{F \times D}{100}$ în care F = frecvenţa absolută, iar D = dispersia în cele cinci subeşantioane ale FDSW.

[10] Cf. William T. Patterson, *On the Genealogical Structure of the Spanish Vocabulary*, în „Word" XXIV (1968), nr. 1—2—3, p. 309—339 ; cf., de asemenea, Constant Maneca, *Studii statistice de lingvistică romanică*, în SCL XXIII (1972), 2, p. 177—18.

[11] Pe care, din lipsă de spaţiu, nu o putem anexa aici, şi care urmează să fie dată şi comentată mai pe larg în altă cercetare.

[12] Unele date absolute expuse aici coincid cu cele din T. Şandru — C. Maneca, *art. cit.*, p. 189.

1.1. Raportate la întregul vocabular, creaţiile lexicale spaniole reprezintă, după cum se vede, 35,24% ca număr de unităţi şi 8,07% ca pondere din uzajul total.

Aşadar, creaţiile lexicale din limba spaniolă au, după cum am mai remarcat şi altădată [13], o pondere foarte mare în comparaţie cu limba italiană, spaniola asemănîndu-se, din acest punct de vedere, cu limba română.

1.1.1. Faptul acesta constituie, desigur, o consecinţă a evoluţiei istorice a limbii spaniole, care, izolată la un moment dat într-o arie laterală a Romaniei, a suferit puternice influenţe străine, reducîndu-şi fondul tradiţional, pe care l-a completat într-o bună măsură cu creaţii proprii, formate în general de la elementele de origine latină.

1.1.2. După cum rezultă, cel mai puternic procedeu de formare a cuvintelor este derivarea, căreia îi urmează schimbarea funcţiei morfologice.

Din punct de vedere al frecvenţei medii, cuvintele formate prin compunere ocupă rangul I, fapt datorat, desigur, frecvenţei ridicate a compuşilor care sînt instrumente gramaticale.

Credem că putem afirma că, dacă compunerea în limba spaniolă actuală are un randament slab în planul „limbii", ea are un randament foarte ridicat în planul „vorbirii". Această constatare arată importanţa frecvenţei în aprecierea structurilor lingvistice care au ponderi deosebite în planul limbii sau în planul vorbirii.

2. Să analizăm în continuare mecanismul procedeelor de formare a cuvintelor, aşa cum reiese din cercetarea materialului înregistrat de FDSW.

2.1. În cadrul schimbării de funcţie morfologică, cele mai frecvente situaţii sînt acelea ale trecerii de la adjectiv la substantiv, de la participiu prezent la adjectiv, de la adjectiv la adverb şi de la infinitiv la substantiv.

2.2. Cuvintele compuse, relativ puţin numeroase, pot fi împărţite în două categorii : cultisme (de tipul : *aeroplano*, *ferrocarril*, *hispanoamericano* etc.) şi cuvinte populare, constînd din sintagme aglutinate (de tipul : *abajo*, *además*, *todavía* etc.).

Remarcăm frecvenţa ridicată a compuselor neflexibile cu funcţie de substitute sau de instrumente gramaticale.

2.3. În cadrul derivării, sufixarea ocupă primul loc, fiind în acelaşi timp şi procedeul de formare a cuvintelor cel mai important.

Prefixarea reprezintă cca 15% din randamentul derivării în planul vocabularului şi al eşantionului, iar derivatele formate prin prefixare şi sufixare numai cca 6,50%.

2.3.1. Prefixarea se face cel mai frecvent cu următoarele prefixe (date în ordinea rangului de preferinţă) : *in-*, *des-*, *re-*, *a-*, *en-*, *con-*. Cu aceste prefixe se formează atît cultisme, cît şi cuvinte populare.

2.3.2. În ceea ce priveşte derivarea prin sufixe, observăm că sufixele cu randamentul cel mai ridicat sînt : sufixul adverbial *-mente*, apoi cele adjectivale (*-ico*, *-oso*, *-dor*, *-ero* etc.), sufixul verbal *-ar* şi sufixele substantivale (*-ción*, *-sión*, *-dad* etc.).

[13] *Ibidem*, p. 196.

2.3.3. Formaţiile cu sufixe şi prefixe sînt puţin numeroase, dar au un randament destul de ridicat, caracterizîndu-se printr-o frecvenţă medie foarte apropiată de aceea a derivatelor cu sufixe.

2.3.4. Formaţiile postverbale au un randament destul de ridicat şi ocupă al treilea loc în scara descrescîndă a randamentului diferitelor modalităţi de formare a cuvintelor. În general, aceste formaţii sînt substantive şi adjective, în mare majoritate cultisme.

2.4. Constatăm că derivarea se caracterizează, în limba spaniolă, printr-un echilibru între procedeele sale, care este reflectat de frecvenţa medie, cu valori apropiate la toate cele patru mijloace de derivare (şi îndeosebi la primele trei).

2.5. Formaţiile onomatopeice, puţin numeroase, pot fi în unele cazuri moştenite din latină (*ah*, *oh* etc.) sau pot reprezenta creaţii specific spaniole (*ay*, *hola* etc.).

3. Analiza cantitativă a creaţiilor lexicale din spaniola actuală arată deosebiri importante în randamentul diferitelor mijloace de formare a cuvintelor. Datele expuse mai sus duc la concluzia că procedeele de formare a cuvintelor au o pondere diferită în vocabular şi în eşantion. Faptul acesta se reflectă cel mai bine în cotele frecvenţelor medii, care se situează în două extreme relativ îndepărtate între ele, cu o distanţă de cca 138,75 unităţi.

3.1. Compunerea se situează la limita superioară, în timp ce toate celelalte procedee oscilează în jurul unei medii de 14, cu distanţe foarte mici între ele.

3.2. Derivarea constituie principalul mijloc de formare a cuvintelor, prin procedeul sufixării, care depăşeşte cu mult ca randament prefixarea, dubla derivare sau derivarea regresivă.

Remarcăm însă că inventarul de sufixe este relativ restrîns, iar ocurenţa acestora înregistrează, de asemenea, deosebiri foarte mari.

3.3. Schimbarea de funcţie morfologică, modalitate însemnată de formare a cuvintelor, are randament ridicat îndeosebi în crearea de substantive şi adjective.

3.4. În sfîrşit, constatăm că procedeul compunerii, deşi slab reprezentat în vocabular, are un mare randament în planul vorbirii.

Datele de mai sus oglindesc puterea de creaţie a limbii spaniole, care îi permite o mare varietate stilistică şi o deosebită forţă expresivă.

Iunie 1973

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

MARIA THEBAN

STRUCTURA PROPOZIȚIEI ÎN PORTUGHEZĂ ȘI INDO-PORTUGHEZĂ

După descoperirea căii maritime spre India, la sfîrșitul secolului al XV-lea [1], în mai multe regiuni ale continentului asiatic a început să se vorbească o limbă romanică, portugheza. În zilele noastre, limba portugheză continuă să fie folosită în forma ei literară în Goa, Macau și Timor. În restul teritoriilor controlate după descoperire de portughezi și trecute, la scurt timp, sub stăpînire olandeză (Ceylonul în 1638—1658, Malacca în 1641)[2] sau engleză (coasta Coromandel și coasta Malabar, în sudul Indiei), cîteva zeci de familii răzlețite constituie astăzi, probabil, ultima generație de la care lingvistica romanică mai poate să obțină date privind creola luso-asiatică vorbită.

Importanța limbilor creole [3] pentru lingvistica romanică în general a fost recunoscută, încă înainte de sfîrșitul secolului trecut, de Hugo Schuchardt, care, pe baza unui material variat cules prin corespondență, a publicat între 1882 și 1890 nouă *Kreolische Studien* [4]. Cîțiva ani mai tîrziu, orientalistul goanez Sebastião Rodolfo Dalgado [5] a reluat, pe teren, studiul creolei portugheze din India (Nagapatão, Praças do Norte, Damão) și Ceylon [6].

În lexiconul de semanteme și de morfeme al limbilor creole de origine romanică, foarte puține fapte par să indice o influență din partea limbilor

[1] Vasco da Gama a debarcat lîngă Calecut (pe coasta Malabar) în mai 1498, Afonso de Albuquerque a cucerit Goa în 1510, iar D. Lourenço de Almeida a descoperit Ceylonul în 1505.

[2] Ceylonul a trecut de la olandezi la englezi în 1796, iar Malacca în 1824.

[3] Cf. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, București, 1962, p. 67 : „Atît limbile artificiale, cît și cele creole se deosebesc de limbile obișnuite în multe privințe și tocmai prin aceasta ele merită atenția specialiștilor, care pot trage din studiul lor foloase pentru lingvistica generală".

[4] *Kreolische Studien*, I : *Über das Negerportugiesische von S. Thomé*, în Sitzungsberichte der Wien Akademie, 101, II, 1882, p. 889—917 ; II : *Über das indoportugiesische von Cochim*, *ibid.*, 102, II, p. 799—816 ; III : *Über das Indoportugiesische von Diu*, *ibid.*, 103, I, 1883, p. 3—17 ; IV : *Über das Malaiospanische der Philippinen*, *ibid.*, 105, I, p. 111—150 ; V : *Über das Melanesoenglische*, *ibid.*, 105, I, p. 131—161 ; VI : *Über das Indoportugiesische von Mangalore*, *ibid.*, 105, III, p. 882—904 ; VII : *Über das Negerportugiesische von Annobom*, *ibid.*, 116, I, 1888, p. 193—226 ; VIII : *Über das Annamito-französische*, *ibid.* 116, I, p. 227—234 ; IX : *Über das Malaioportugiesische von Batavia und Tugu*, *ibid.*, 122, IX, 1890, p. 1—256.

[5] *Dialecto indo-português de Ceylão*, Lisabona, 1900 ; *Dialecto indo-português de Damão*, Lisabona, 1903 ; *Dialecto indo-português do Norte*, Lisabona, 1906 ; *Dialecto indo-português de Nagapatão*, Porto, 1917.

[6] Faptul că Schuchardt era nu numai romanist, ci și teoretician al limbii, în timp ce Dalgado era specialist atît în lingvistica portugheză, cît în orientalistică, indică multiciplitatea căilor de abordare a idiomurilor creole și a domeniilor pentru care acestea prezintă interes.

de substrat. Astfel se explică tendinţa, în romanistica actuală, de a explica toate modificările structurale survenite în aceste idiomuri în patru secole de contact cu limbi africane sau orientale prin cauze de natură internă. În creola indo-portugheză [7], într-adevăr, numărul lexemelor împrumutate este extrem de redus (*ful* ,,floare'', *porí* ,,copil'' etc.), iar lista morfemelor nu conţine nici un formativ de origine neromanică [8].

Un aspect mai puţin luat în considerare pînă în prezent este structura de adîncime a acestei limbi creole, organizarea specifică a formativelor lexicale şi gramaticale — rămase romanice — în structuri semantico-sintactice destinate să interpreteze lingvistic realităţile asiatice potrivit structurilor conceptuale specifice populaţiei băştinaşe, cu care descendenţii navigatorilor portughezi au comunicat zilnic de-a lungul a 475 de ani.

Pe lîngă descrierea creolei indo-portugheze ca un scop în sine, cercetări comparative sînt, de asemenea, posibile şi utile : creolă ~ portugheza din secolul al XV-lea, creolă ~ limbile orientale de substrat şi creolă ~ portugheza actuală. Contribuţia de mai jos se încadrează în ultima categorie şi va avea ca obiect structura propoziţiei. Modelul teoretic generativ-transformaţional, adoptat în acest articol, se bucură de o largă răspîndire şi acceptare în lingvistica romanică.

Simbolul P, cu care începe istoria derivaţională a oricărei propoziţii, este rescris, în conformitate cu prima regulă de constituenţi într-o gramatică generativă a limbii portugheze, printr-un grup nominal, urmat de un grup verbal [9] :

I. 1. P → GN + GV

O prédio + [*é alto*]. ***A senhora*** + [*está pálida*]. ***Você*** + [*é um brincalhão*]. ***Ele*** + *tem dois carros*]. ***Tia Teresa*** + [*tem muita paciência*]. ***Dona Beatriz*** + [*chorou*]. ***Este homem*** + [*quere cem escudos*]. ***O outro*** + [*precisa de duzentos*]. ***O casal*** + *chegou a Carvalhos*]. ***Aquela senhora*** + [*ofereceu-me dois livros*]. ***O professor*** + [*escondeu o relógio na gaveta*].

Complexitatea celor două grupuri este inegală, grupul nominal fiind, în plus, mai puţin eterogen decît grupul verbal. În realitate, tipul structural sau complexitatea întregii propoziţii depinde exclusiv de structura grupului verbal.

[7] Sub denumirea de ,,indo-portugheză'' sînt cuprinse, datorită numeroaselor trăsături comune, atît variantele din India, cît şi cea din Ceylon.

[8] Unele morfeme au fost derivate din alte clase gramaticale : marca verbală de viitor *lo* < adverbul *logo*, marca de trecut *iá/já* < adverbul *já*, marca de prezent *tá* < verbul (prezent) *está*, postpoziţia locativă (de dativ) *(n)tu* < adverbul *junto*.

[9] Limba portugheză a făcut deja obiectul mai multor descrieri generativ-transformaţionale, rămase, în mare parte, nepublicate : J. L. Wyatt, *An Automated Portuguese to English Transformational Grammar*, Ph. D. Dissertation, University of Texas, Austin, 1965 ; António Martins Querido, *Introduction à une grammaire transformationnelle du portugais*, Thèse de doctorat, Ecole Pratique des Hautes Etudes, Paris, 1969 ; Maria Helena Mira Mateus, *Gramática generativa-transformacional*, curs ,,Linguística Portuguesa I'', 1969—1970, Universidade de Lisboa. Pentru formularea unor reguli am consultat, în plus, Sanda Golopenţia-Eretescu, E. Vasiliu, *Sintaxa transformaţională a limbii române*, Bucureşti, 1969, şi E. Vasiliu, *Structures profondes et « Language Universals »*, în *Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane*, VII (1970), p. 21—26.

În creola indo-portugheză [10], regula de structură a frazei I. 1. este valabilă numai pentru propoziţiile formate dintr-un GN la nominativ şi un GV conţinînd un verb copulativ sau o subclasă a verbelor lexicale [11]:

$$\text{I}'.\ 1.\ \text{P} \rightarrow \text{GN} + \text{GV} \begin{bmatrix}\text{esse}\\ \text{LEX}_1\end{bmatrix}$$

Minh irmão *doente tem* ,,fratele meu e bolnav''. ***Eli*** *tá ri* ,,el rîde''. ***Poriás*** *escola-pa pedras tá pintʃá* ,,copiii aruncă cu pietre spre şcoală''.

Pentru a genera restul propoziţiilor în creola indo-portugheză, este necesară introducerea unei noi reguli [12]:

$$\text{I. 2. P} \rightarrow \boxed{\text{PostpGN} + \text{GV}\begin{bmatrix}\text{habere}\\ \text{LEX}_2\end{bmatrix}}$$

Ele-ntu *um búcu tem* ,,el are o carte''. ***Ele-pa*** *mal costumado tem* ,,el are un obicei prost''. ***Hendrik-pa*** *cinco poriás tem* ,,Hendrik are cinci copii''. ***Malváres-pa*** *arroz muito dizei* ,,tamililor le place mult orezul''. ***Etros-pa*** *qui sabê*? ,,Ce ştiu alţii?''.

Constituentul GV[LEX(1,2)] poate fi detaliat în (cel puţin) patru subclase [13]:

$$\text{II. GV}[\text{LEX}_{1,2}] \rightarrow \begin{Bmatrix}\text{GV}[\text{LEX}]_1\\ \text{GV}[\text{LEX}]_2\\ \text{GV}[\text{LEX}]_3\\ \text{GV}[\text{LEX}]_4\\ \cdots\cdots\end{Bmatrix}$$

În gramatica limbii portugheze, aceste grupuri verbale, avînd ca nucleu un verb lexical, pot fi rescrise în modul următor:

$$\text{III. 1. GV}[\text{LEX}]_1 \rightarrow \text{V}[\text{LEX}_1]$$

Chorei; *A Catarina* ***engordou.***

$$\text{III. 2. GV}[\text{LEX}]_2 \rightarrow \text{V}[\text{LEX}]_2 + \text{GN}$$

Li *um bom* ***romance.*** *Os rapazes* ***faziam*** *muito* ***barulho.***

[10] Exemplele care urmează sînt luate din Dalgado, *Dialecto indo-português de Ceylão*, cit., şi *Dialecto indo-português de Damão*, cit., passim sau culese personal din convorbiri spontane cu vorbitori de indo-portugheză în timpul stagiului petrecut la Lisabona în anul universitar 1971–1972.

[11] Spre deosebire de limba portugheză, unde GN dominat de P nu este marcat cazual oricare ar fi categoria semantică sau sintactică a grupului verbal din dreapta, în indo-portugheză GN aflat sub dominanţa lui P ia forma Postp GN (Postp = elementul postpus grupului nominal) cînd GV aparţine categoriei $\begin{bmatrix}\text{habere}\\ \text{LEX}_2\end{bmatrix}$.

[12] Pentru o mai rapidă identificare, structurile specifice creolei indo-portugheze vor fi marcate printr-un cadru. Notaţia $\text{V}[\text{LEX}_1]$ simbolizează clasa verbelor ,,active'', ,,voluntare'', iar $\text{V}[\text{LEX}_2]$ corespunde verbelor ,,statice'', mai mult sau mai puţin ,,involuntare''.

[13] $\text{V}[\text{LEX}]_1$ şi $\text{V}[\text{LEX}]_3$ sînt intranzitive, iar $\text{V}[\text{LEX}]_2$ şi $\text{V}[\text{LEX}]_4$ tranzitive.

III. 3. $GV[LEX]_3 \rightarrow V[LEX]_3 + PrepGN$

O barco **aportou** a **Setúbal.** *O professor* **saiu da aula.**

III. 4. $GV[LEX]_4 \rightarrow V[LEX]_4 + GN + PrepGN$

Zé Carlos **contou uma história aos vizinhos.** *Ela* **trouxe umas queijadas de Sintra.**

Toate structurile verbale enumerate mai sus apar şi în creola indo-portugheză :

III. 1. : *Ele tá ri* „el rîde".
III. 2. : *Fez um imbrui*[14] „a făcut un pachet".
III. 3. : *Ele vei no jinel* „el a venit la fereastră".
III. 4. : *Eu já dá aquel per ele* „i-am dat aceasta".

În plus, se întîlnesc noi structuri, generate de următoarele reguli străine gramaticii portugheze :

III'. 1. $GV[LEX_1]_2 \rightarrow \boxed{GN + V[LEX_1]_2}$

Eu **pão tá comê** „mănînc pîine". *Áca crianç* **peixes já pintʃá** „copilul acela a aruncat peştii".

III'. 2. $GV[LEX_2]_2 \rightarrow \boxed{GN + V[LEX_2]_2}$

Ele-pa **dinheiro querê** „el are nevoie de bani". *Etros-pa* **minh condição sabê** „alţii cunosc situaţia mea". *Ele-pa* **qui sabê?** „ce ştie el?".

III'. 3. $GV[LEX_1]_3 \rightarrow \boxed{GN + V[LEX_1]_3}$

Ela **praia borda iá foi** „ea s-a dus la plajă". *Crianç* **escola tá andá** „copiii merg la şcoală". *S. António* **mosteiro já entrá** „S. Anton a intrat în/la mînăstire".

III'. 4. $GV[LEX]_3 \rightarrow \boxed{PostpGN + V[LEX]_3}$

Eu **ela-pa tá papiá** „vorbesc cu ea", *Bos* **minha-ntu poi papiá** „puteţi vorbi cu mine".

III'. 5. $GV[LEX]_4 \rightarrow \boxed{PrepGN_1 + GN_2 + V[LEX]_4}$

Este home **parmi minh pai su lembranç tá triá** „acest om îmi aminteşte de tata".

III'. 6. $GV[LEX]_4 \rightarrow \boxed{PostpGN_1 + GN_2 + V[LEX]_4}$

Ele **bos-pa búcu iá dá** „v-a dat cartea". *Poriás* **escola-pa pedras tá pintʃá** „copiii aruncă cu pietre spre şcoală". *El* **vos-pa un grande juda iá faiê** „el v-a dat un mare ajutor".

[14] În creola din Damão. În general, în creola portugheză din India, spre deosebire de cea din Ceylon, ordinea verbului şi a obiectului direct nu a fost modificată. Tendinţa de a plasa obiectul înaintea verbului se face însă tot mai mult simţită chiar şi în portugheza din Goa, Cf. Filinto Cristo Dias, *Vicios mais correntes da lingua portuguesa em Goa*, Saligão, „Sursum". 1959–1960, p. 13.

III'. 7. $GV[LEX]_4 \rightarrow$ $\boxed{PostpGN_1 + GN_2 + V[facere] + V[LEX]_4}$

Eu ***ele-pa português tá faiê prendê*** „eu îl fac să înveţe portugheza". *Eu* ***minha mãe-ntu tud iá faiê entendê*** „am făcut-o pe mama să înţeleagă tot".

Propoziţiile construite cu verbele copulative (V[esse]) SER şi ESTAR sînt generate în portugheză cu ajutorul regulilor I. 1. şi

III. 5.1. $GV[esse] \rightarrow V[esse] + \begin{Bmatrix} Adj. \\ GN \\ PrepGN \end{Bmatrix}$

Os livros ***são baratos.*** *Os livros* ***são os melhores amigos.*** *Estes livros* ***são para o Senhor.***

Regula III. 6.1. permite generarea propoziţiilor al căror nucleu verbal este V[habere]:

III.6.1. $GV[habere] \rightarrow V[habere] + GN$

O Roberto ***tem dois irmãos.*** *O livro* ***tinha um defeito de impressão.***

În creola indo-portugheză, regulile III. 5.1. şi III. 6.1. sînt pe cale de a fi înlocuite de următoarele reguli:

III. 5.2. $GV[esse] \rightarrow$ $\boxed{\begin{Bmatrix} Adj. \\ GN \\ PostpGN \end{Bmatrix} + (V[habere])}$

Coco muito ***caro tinha*** „nucile de cocos erau foarte scumpe". *Vos* ***corçam bom*** „aveţi o inimă bună". *Eu* ***cas-intu lo tem*** „voi fi în casă". *Iste fulos* ***vossas irmã-pa*** „aceste flori sînt pentru sora ta".

III. 6.2. $GV[habere] \rightarrow$ $\boxed{GN + (V[habere])}$

Ele-ntu ***um búcu tem***[15] „el are o carte". *Hendrik-pa* ***cinco poriás*** „Hendrik are cinci copii".

În generarea propoziţiilor în portugheză şi indo-portugheză întîlnim următoarele reguli:

IV. $PrepGN \rightarrow \begin{Bmatrix} a \\ \boxed{per} \\ \ldots \end{Bmatrix} + GN$ $\boxed{V.\ PostpGN \rightarrow GN + \begin{Bmatrix} pa \\ (n)tu \end{Bmatrix}}$

[15] Regula III. 6.2. completează regula I. 2. De remarcat caracterul opţional al verbului, atît în III.5.2., cît şi în III.6.2.

VI. 1. $V[esse] \rightarrow \begin{Bmatrix} ser \\ estar \end{Bmatrix}$ VI. 2. $\boxed{V[esse] \rightarrow tem}$

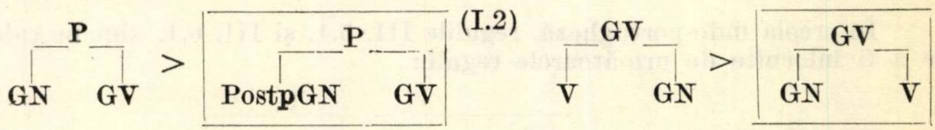
VII. 1. V[habere] — *ter* [16] VII. 2. $\boxed{V[habere] \rightarrow tem}$

O gramatică a creolei indo-portugheze, formulată independent de gramatica limbii portugheze, ar arăta, în consecinţă, astfel [17] :

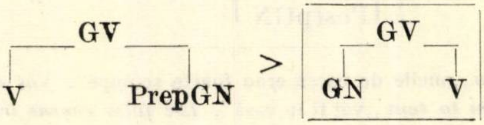
$$P \rightarrow \begin{Bmatrix} GN \\ IndGN \end{Bmatrix} + GV$$

$$GV \rightarrow \begin{Bmatrix} \{\{V, (GN)\}, (IndGN)\} \\ \left\{\begin{Bmatrix} GN \\ Adj. \\ IndGN \end{Bmatrix}, (tem)\right\} \end{Bmatrix}$$

Regulile foarte generale de mai sus sintetizează cîteva din particularităţile structurale ale creolei indo-portugheze care se pot deriva prin transformare din arbori sintagmatici comuni cu ai limbii portugheze. De exemplu :

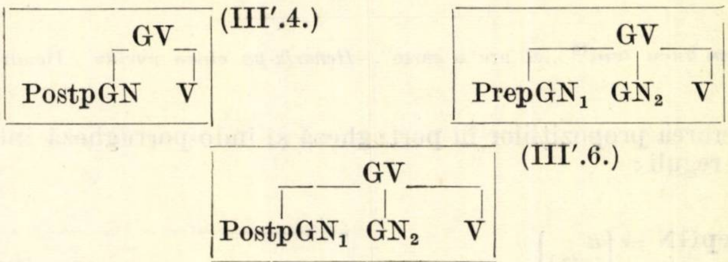

(I.2) (III'.1).

(III'.3.)

Pe de altă parte, aceste reguli nu oferă nici o indicaţie asupra originii derivative a unor structuri şi simboluri ca :

(III'.4.) (III'.5.) (III'.6.)

[16] În portugheză, verbul posesiv *ter* are paradigma completă şi se acordă cu GN — sub — P (grup nominal cu funcţie de subiect al propoziţiei). În creolă, V[habere] are doar trei forme, *tem*, *lo tem* şi *tinha*, iar GN — sub — P este, de fapt, un PostpGN cu valoare locativă. Prin urmare, *tem*, la origine posesiv, se comportă în structura III.6.2 ca un verb existenţial.

[17] În regulile de mai jos, simbolul IndGN corespunde unui GN la un caz indirect (fie PrepGN, fie PostpGN).

Structurile de mai sus modifică radical arborii sintagmatici de adîncime, punînd astfel sub semnul întrebării relevanţa funcţională a principiilor de organizare (configuraţională şi secvenţială) a acestora şi a simbolurilor non-terminale [18].

Prezentarea concluziilor care se desprind din aplicarea modelului generativ-transformaţional la analiza creolei indo-portugheze depăşeşte cadrul articolului de faţă. Capacitatea gramaticii generative de a modela particularităţile structurale ale fiecărei limbi în parte ne-a permis să identificăm, sub lanţul de lexeme şi morfeme (de factură romanică) din care se compun propoziţiile în creola indo-portugheză, structuri semantico-sintactice parţial diferite de structura de adîncime a portughezei.

Iunie 1973

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

[18] Reorganizarea ierarhică şi configuraţională a arborelui sintagmatic afectează toate nivelele propoziţiei. În indo-portugheză apar configuraţii ca PostpGN — sub — P (PostpGN cu funcţie de subiect al propoziţiei) sau grupuri nominale cu caracteristici de subiect sub dominanţa nodului verbal.

OBSERVAŢII ASUPRA SEMANTICII SUFIXELOR VERBALE

1.1. Fie seria următoare de definiţii (perifraze) :

a) acţiunea de a...
b) rezultatul acţiunii de a...
c) locul unde se petrece acţiunea de a...
d) fiinţa care face acţiunea de a...
e) lucrul prin intermediul căruia se face acţiunea de a... etc.

a)—e) sînt toate definiţii de clase de substantive derivate de la verbe. Prin completarea locurilor goale cu verbe concrete oarecare, se obţin definiţii de substantive concrete ca :

a') *alerga* — ***alergătură***
b') *scînci* — ***scîncet***
c') *aluneca* — ***alunecuş***
d') *lucra* — ***lucrător***
e') *mesteca* — ***mestecău.***

După cum se vede, derivatele de sub a')—e'), distincte din punct de vedere semantic (conform definiţiilor de sub a—e), sînt formate fiecare cu alt sufix. De aici putem deduce : s u f i x e s u b s t a n t i v a l e d i s t i n c t e ataşate la baze de acelaşi tip (în cazul nostru, verbale) produc d e r i v a t e d i s t i n c t e.

1.2. Trebuie să spunem că propoziţia formulată nu are caracter necesar. Astfel, menţinîndu-ne la grupul de sufixe şi la tipul de baze specificat, observăm că :

— sufixul *-ătură* poate forma şi derivate care aparţin clasei de sub b) (de ex. : *lucrătură*), iar sufixul *-uş*, derivate care aparţin clasei de sub e) (*amestecuş*) ;

— conţinutul semantic al clasei de sub a), de exemplu, poate fi redat şi prin alte sufixe ca : *-anie, -aţie, -ciune, -eală, -ici.*

În acelaşi timp însă, observăm că :

-ătură nu poate forma derivate care să aparţină claselor d) sau e) ;

-ător nu poate forma derivate care să aparţină claselor a) sau b) ; şi alte sufixe care derivă nume de agent (d) nu pot deriva nume de acţiune sau de rezultat al acţiunii (a, b) ; de ex. *-ilă* masculin, *-aş, -ea, -ist.*

În consecinţă, corectăm propoziţia de mai sus în felul următor: fără a fi strict specializate pe valori semantice, s u f i x e l e s u b s t a n-

t i v a l e[1] n u s î n t i n d i f e r e n t e î n c e p r i v e ş t e r e p a r t i ţ i a s e n s u r i l o r şi, în măsura în care un sufix este polisemantic, această p o l i s e m i e e s t e s u p u s ă, mai mult sau mai puţin rigid, u n o r r e s t r i c ţ i i[2]. De exemplu, coocurenţa la acelaşi sufix a valorilor 'nume de acţiune' şi 'rezultatul acţiunii' sau 'nume de agent' şi 'nume de instrument' este banală, în schimb coocurenţa valorilor 'nume de acţiune' şi 'nume de agent' este rară, iar a valorilor 'nume de acţiune' şi 'moţională' este cel mult accidentală.

2. Fie altă serie de definiţii (perifraze):

f) a executa acţiunea ...

g) a trece prin starea ...

h) a-şi exercita ocupaţia, funcţia ...

i) a produce obiectul ...

j) a acţiona prin intermediul obiectului ...[3]

etc.

f) — j) sînt definiţii de clase de verbe denominative. Dacă umplem locurile goale cu substantive care să corespundă notelor specificate ('acţiune', 'stare' etc.), obţinem verbe ca:

f') *rezecţie — rezecţiona*[4]

g') *agonie — agoniza*

h') *gazdă — găzdăli*

i') *istorie — istorisi*

j') *bici — biciui.*

Considerarea formaţiilor de sub f')—j') împreună cu definiţiile asociate lor (f—j) ne-ar putea duce la concluzia că semantica derivatelor verbale denominative este similară cu semantica derivatelor nominale (schiţată mai sus).

3. O privire oricît de sumară asupra verbelor denominative pune însă sub semnul întrebării valabilitatea concluziei sugerate: definiţiile f)—j) pot fi ilustrate, cu unele excepţii determinate de compatibilitatea sau incompatibilitatea dintre derivativ şi temă, prin toate sufixele ver-

[1] Şi, în general, sufixele nominale.

[2] Sufixe monosemantice există totuşi, dintre cele slab productive însă, şi, mai ales, dintre cele cu structură formală complexă. De ex.: *-esă, -ăloi, -oşman.*

[3] Cp. cu definiţiile foarte asemănătoare formulate de Xavier Mignot *(Les verbes dénominatifs latins,* Paris, 1969) pentru verbele cu sufixul *-ā-*: „lorsque le substantif de base désigne quelqu'un sous le rapport d'une position, d'une activité ou d'une fonction sociale, le dénominatif identifie généralement cette personne avec le sujet" (p. 285—286); „s'il s'agit d'une action ou du résultat d'une action, il (le verbe, n.n.) désigne l'accomplissement de cette action ou l'obtention de ce résultat par le sujet" (p. 286); „quand le substantif dénote un objet... le verbe évoque généralement une action dont cet objet peut être l'outil ou le point d'application" (p. 287).

[4] Tot materialul pe care se bazează cercetarea de faţă e extras din arhiva tratatului *Formarea cuvintelor în limba română,* în curs de elaborare la sectorul de gramatică al Institutului de lingvistică din Bucureşti. Vezi şi Laura Vasiliu, *Sufixele verbale româneşti,* teză de doctorat susţinută în decembrie 1969.

bale [5] bine reprezentate în sistemul derivativ românesc şi, adesea, şi prin sufixe verbale mai puţin productive. De exemplu:

f') *calchia*, *categorisi*$_2$ „a calomnia" (*categorie* „calomnie"), *influenţa*, *gălăgini* „a face gălăgie", *muştruli*, *protestui*, *regiza*, *vrăji*, *zărvăi* etc.;

g') *ambiţiona*, *evlavisi* „a-şi manifesta evlavia", *extazia*, *huzurui*, *invidia*, *înfrigoşa*, *îngrijora*, *rîvni*, *scîrboli* „a scîrbi" etc.;

h') *argăţi* „a munci ca argat", *arhierăţi* „a avea funcţia de arhiereu", *economisi*$_2$ „a administra", *filozofa*, *profetiza*, *vrăciui* „a practica meseria de vraci" etc.;

i') *clasifica*, *conferenţia*, *duhni*, *fabula*, *moralici*, *-isi* „a emite învăţături moralizatoare", *odrăsli*, *semnaliza*, *spaţiona*, *trilui* etc.;

j') *anslovări* „a afuma cu pucioasă (= anslov)", *binocla*, *cauteriza*, *cîrjîi* „a umbla sprijinit în cîrjă", *cîrmi*, *crucifica*, *dobăli*, *jordăni*, *jurnalia* „a lua hotărîri printr-un jurnal al Consiliului de Miniştri", *luntrişa* „a se plimba cu luntrea" etc.

După cum se poate uşor observa, definiţiile formaţiilor de sub f') — j') variază după conţinutul bazei ('acţiune', 'stare', 'ocupaţie'—'funcţie', 'obiect') şi nu după sufix. Iar aceste baze, dacă uneori sînt uşor de introdus într-o clasă semantică bine determinată (vezi bazele claselor de sub f—h), alteori nu pot fi grupate decît în clase foarte vag determinate precum, de exemplu, 'obiect în sens foarte larg' (i—j).

Predictabilitatea definiţiilor claselor de derivate menţionate variază, la rîndul ei, după cum conţinutul bazei este mai precis sau mai vag. Astfel, în cazul claselor de sub i)—j) în contrast cu clasele de sub f)—h), predictabilitatea definiţiilor depinde într-un grad mult mai mic de conţinutul bazei, acelaşi tip de bază ('obiect în sens foarte larg') putînd genera clase de derivate distincte din punct de vedere semantic. Vezi, de exemplu, clasele de sub i)—j) şi clasele următoare, în ale căror definiţii intră, de asemenea, referiri la 'obiect ...':

k) a duce existenţa caracteristică, a avea statutul, a acţiona după modelul obiectului... [6]: *bascula*, *cocoroşa* „a se ridica cu fudulie", *farfarisi* „a se fandosi", *hlobăni* „a se legăna (ca hlobele unei căruţe)", *nomadiza*, *pisicări*, *tîrfăi*, *trîntori*, *văndrăli* „a umbla fără rost" (*vandra* „vagabond"), *viermui* etc.;

l) a transforma în, a da forma obiectului ... : *bozăi* „a fermenta" (*bozà* „băutură acrişoară ..."), *carboniza*, *chilifica*, *ciobi*, *diftonga*, *flenderisi*, *mustui*, *rablări*, *runculi* „a face imaş", *vălugi* „a da formă de val" etc.;

m) a acoperi cu, a face să aibă obiectul ... [7]: *aerisi*, *armonia*, *canaliza*, *cimentui*, *colbăi*, *fundoni* „a pune fund", *petecări*, *petici*, *prăfui*, *primici* „a pune prim (= blană...)", *radiofica*, *tălpăli* etc.;

[5] Inclusiv sufixele (caracteristicile) conjugărilor.

[6] Raportarea la un model se face, de cele mai multe ori, prin intermediul unei comparaţii sau metafore.

[7] Cp. cu definiţiile similare date de H. Marchand (*The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation*, Wiesbaden, 1960, p. 300): 'furnish, cover, affect with...'.

n) a acţiona (pozitiv sau negativ) asupra obiectului... : *borfăi* „a lua boarfele de pe cineva", *ciufuli*, *cîrnosi* „a rupe carnea în bucăţi", *fileta* „a tăia filetul şuruburilor", *secărăţi* „a tăia spicele de secară", *şoldăni* „a vătăma animalele la şolduri", *trîntori* „a distruge trîntorii unui stup" etc.

Diversitatea acestor sensuri [8] ca şi multitudinea lor [9] dovedesc caracterul deschis în plan semantic al derivatelor verbale [10] sau, chiar, o anumită vacuitate a derivatelor verbale. Din această cauză, clasele semantice care se pot stabili în cadrul majorităţii derivatelor verbale sînt relevante pentru structura lor de cuvinte formate (definiţiile consemnează un raport între derivat şi bază, a cărui regularitate nu poate fi corelată cu sufixul) şi nu pentru elementele formative (sufixe).

4. Această observaţie are însă nevoie de unele amendamente, care afectează semantica derivatelor verbale pe mai multe planuri.

4.1. Ne vom referi mai întîi la sensurile de tipul celor pe care le-am definit pînă acum.

Am văzut mai sus (§ 3, p. 649) că, în cazul bazelor nume de acţiune, de stare sau de persoane care au o anumită ocupaţie, gradul de predictabilitate a sensurilor derivatelor e mai mare decît în cazul numelor de obiecte în sens larg. Adăugăm că situaţiile de felul acesta (în care posibilitatea de predicţie a sensurilor derivatelor depinde în mare măsură de conţinutul bazelor) sînt mai numeroase şi le menţionăm pe cele mai simple, anume bazele adjectivale şi interjecţionale.

Astfel, verbele derivate de la adjective se pot defini, cu rare excepţii, prin : 'a avea sau a primi trăsătura...' [11] (în varianta tranzitiv factitivă :

---

[8] În realitate multiplicate în funcţie de parametri gramaticali, şi anume caracterul tranzitiv sau intranzitiv al verbului. De ex. : 'a executa acţiunea...' (intr.) : *polemiza, protesta, tăifăsui*; 'a executa acţiunea... cu efecte asupra complementului' (tr.) : *canonisi, chinui, influenţa*; 'a trece prin starea..., a avea sentimentul...' (intr.) : *agoniza, pătimi*; 'a avea sentimentul... cu efecte asupra complementului' (tr.) : *invidia, pizmui*; 'a face complementul să treacă prin starea...' (tr. fact.) : *alarma, decepţiona, lehămetisi, primejdui*; 'a produce obiectul...' (intr.) : *duhori, fumui* „a fumega", *mateologhisi* „a vorbi fleacuri" (*mateologhie* „balivernă"); 'a produce obiectul... cu efecte asupra complementului' (tr.) : *brăzdui, clasifica, găuri, porţiona*; 'a face complementul să producă obiectul...' (tr. fact.) : *fructifica* etc.

[9] Vezi şi mai jos 4.1.—4.2.

[10] Vezi şi : I. Fischer, *Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română*, în SCL V (1954), 3—4, p. 303 : „Se pot, desigur, încerca clasificări în interiorul formării adverbelor şi a verbelor denominative. Dar aici schimbarea categoriei gramaticale fiind pe primul plan, cu greu se vor putea găsi sufixe specializate pentru anumite categorii de sens". X. Mignot, *lucr. cit.*, p. 66 : „Par elle-même, la dérivation dénominative est un procédé purement formel : entre nom de base et verbe secondaire, elle ne spécifie pas le rapport sémantique, lequel se détermine, pour chaque verbe, grâce au jeu complexe de facteurs et d'influences variables, souvent difficiles à identifier avec précision". Admiţînd acest principiu cu valabilitate generală, autorul menţionat operează analize foarte fine care îl duc la detaşarea unor ansambluri de formaţii cu trăsături semantice comune care uneori au caracter foarte particular. De ex. : „verbes qui evoquent... l'éclat de la lumière ou de la flamme" (p. 129), „verbes qui désignent la vieillesse" (p. 132), „... qui évoquent la saleté...", „... où dominent les idées de lenteur, de mollesse, de répugnance" (p. 134), „les opérations de ravitaillement necessaires, en particulier, à une unité militaire" (p. 292) etc.

[11] În terminologia lui X. Mignot (*lucr. cit.*, p. 67, 123—124 şi pass.), sens „essif", realizat în două variante : care durează (durable) sau care reprezintă o inovaţie.

'a face complementul să primească...')[12] : ***completa***, ***-ui***, ***dulcefica***, ***minimaliza***, ***moloşa***, ***murdări***, ***-isi***, ***pleşura***, ***învînătăţi*** etc.

Verbele derivate de la interjecţii se pot defini în mod regulat prin : 'a emite interjecţia...'. De exemplu : ***cîrcîrăţi***, ***coviţăli***, ***hăţi*** (<*haţ*!), ***mîrîi***, ***pleoscoti***, ***pliciui***, ***zgîlţăni*** etc.[13].

Reamintim însă că această situaţie nu este relevantă pentru semantica sufixelor (verbele prin care o ilustrăm sînt formate cu sufixe diferite), ci pentru semantica derivatelor verbale.

Se constată însă că funcţionează unele restricţii, cu mai mică sau mai mare sferă de aplicabilitate, care privesc semantica sufixelor.

Astfel, incompatibilitatea dintre sufixul *-ona* şi bazele adjectivale, interjecţionale şi substantivale — nume de obiecte în sens larg face ca derivatele cu sufixul respectiv să nu poată reda sensurile legate de aceste baze. Acest tip de restricţie se aplică şi sufixelor *-ifica* şi *-iza* în legătură cu bazele interjecţionale (şi, implicit, cu formulele de adresare).

4.2. Cu puţine excepţii, sensurile verbelor în *-iza* se realizează în varianta tranzitiv factitivă [14].

Anumite sensuri, foarte puţine şi foarte speciale, sînt redate numai prin derivate în *-iza* şi, mai rar, în *-ifica* :

— 'a imita trăsăturile scriitorului... sau ale cărţii..., a practica disciplina..., doctrina...' : ***caragializa***, ***platoniza***, ***medeleniza***, ***botaniza***, ***tayloriza*** etc.

— 'a face să adere la doctrina...' : ***atlantiza***, ***dolariza***, ***nazifica*** etc.

4.3. Pentru anumite sufixe, mai precis, pentru anumite grupuri de verbe formate cu anumite sufixe, se pot detaşa unele sensuri specific verbale (aici intervin şi formaţiile cu baze verbale).

[12] Vezi H. Marchand (*lucr. cit.*, p. 301) : „Usually, deadjectival verbs denote change of state, and the meaning is either 'become...' or 'make...".

X. Mignot (*lucr. cit.*) pune în evidenţă o anumită distribuţie (în latină) a sensurilor verbelor derivate de la adjective după sufixele cu care sînt formate şi, uneori, după structura formală a adjectivelor : verbele în *-īre* au sens esiv dacă sînt formate de la adjective tematice şi sens factitiv dacă sînt formate de la adjective în *-i-* sau cu temă consonantică (p. 67) ; verbele în *-ēre* au sens esiv (p. 123—124), iar cele în *-āre*, mai ales factitiv (p. 279—280).

[13] Similară cu această clasă în ce priveşte conţinutul bazelor şi structura semantică a derivatelor este clasa verbelor derivate de la termeni de adresare sau de injurie : ***fărtăţi***, ***porcăi***, ***-ări***, ***-i***, ***scrofăli***, ***vărui*** etc. Pentru o descriere detaliată a acestui tip de verbe, ca şi a celor derivate de la interjecţii onomatopeice, vezi SMFC IV (1967), p. 209—234. Pentru un tip de derivate neconsemnat în locul menţionat, şi anume verbe exprimînd injurii derivate de la teme verbale, vezi Magdalena Vulpe, *Sur quelques verbes délocutifs dans les parlers roumains*, în RRL XVIII (1973), p. 4—5.

Nu menţionăm tipul de verb considerat în articolul citat ca derivat de la forma de caz oblic a substantivului (*răuli* „a drăcui, a da relelor" < *rău* adjectiv substantivat) întrucît considerăm că mai poate fi explicat şi într-alt fel, anume cu ajutorul sufixului *-uli* (din ***ciufuli***, ***hăuli***, ***îndrăguli***, ***pişculi*** etc.) şi, în acest caz, este un derivat denominativ obişnuit.

[14] Restricţia se aplică cu mai puţine excepţii (se pare, una singură, verbul *crucifica*; pentru latină, X. Mignot, *lucr. cit.*, p. 360, menţionează două excepţii : *hērēdificāre* „a fi, a deveni moştenitor" şi *nigrificāre* „a fi, a deveni negru") în cazul sufixului *-fica*. Faptul nu e însă relevant deoarece la originea acestui sufix se găseşte însuşi verbul *a face* : în latină, verbele compuse cu *-fico*, un derivat din rădăcina lui *facio*, sînt formate de la adjective în *-ficus* sau de la substantive în *-fex* şi în *-ficium*. Cf. Al. Graur, *Originea verbelor latineşti compuse cu* ***-fico***, în StCl XI (1969), p. 27—30.

De exemplu, verbele în *-ni* exprimă, în general, acţiuni m o m e n t a n e sau de scurtă durată [15] : ***crîcni*** „a nu zice nici cîrc", ***hărşni*** „a trage dintr-odată", ***jmăcni*** „a cădea cu putere la pămînt". În contrast cu ele, unele verbe în *-ăni* sînt d u r a t i v e sau chiar i t e r a t i v e : ***bălăngăni***, ***chiţăni***, ***fonfăni***, ***gurăni***, ***trăncăni***. Uneori, foarte rar, specializarea semantică a celor două sufixe este foarte clar pusă în evidenţă de perechi de verbe formate de la aceeaşi temă : ***ciocni/ciocăni***, ***pocni/pocăni*** [16].

Sens i t e r a t i v par să mai aibă şi alte sufixe :

-ăi : ***minţăi*** „a minţi mereu", ***mucăi*** „a-i curge mucii mereu" [17] şi, în general, verbele derivate de la baze onomatopeice auditive ca : ***bărăngăi*** „a striga în gura mare" (*barangă* „cel care face gură mare"), ***şonticăi***, ***tîrşăi*** [18] ;

-u/oci : ***bătuci***, ***clipoci***, ***scotoci*** [19],

-ări : ***căscări*** „a căsca de mai multe ori în şir", ***clătări*** „a agita mereu", ***petecări*** „a pune petice peste tot",

-oti : ***mişcoti*** „a se mişca de colo pînă colo".

Remarcăm însă că aceste sensuri [20], pe lîngă faptul că sînt adesea slab reprezentate, se a d a u g ă sensurilor de tipul celor definite sub 2.—4.2. Clasa căreia îi aparţine un verb ca *gurăni*, de exemplu, se defineşte prin ‘a face acţiunea prin intermediul obiectului...’ şi prin ‘acţiunea are caracter durativ’ (derivatele cu baze verbale se definesc prin adaosul unor note ca ‘acţiunea are caracter durativ’ etc. la definiţia verbului de bază).

Iunie 1973

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

[15] Cf. Sextil Puşcariu, *Despre onomatopee în limba română*, în DR I (1920—1921), p. 98—99.

[16] Există însă şi exemple contrare : verbe în *-ni* durative : *chefni* „a lătra de bucurie", *foşni*, sau cu cîte două sensuri, unul momentan şi unul durativ, ca : *pufni* „a izbucni în rîs ; a sufla greu".

[17] Vezi Romulus Todoran, *Graiul din Vîlcele*, în „Materiale şi cercetări dialectale" I (1960), p. 49.

[18] Apariţia sensului iterativ la sufixul *-ăi* poate fi pusă în legătură cu posibila provenienţă a sufixului din sufixul *-ăni* (printr-un proces de pierdere a lui *-n-* intervocalic ; cf. A. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în BL VI (1938), p. 151—152).

[19] Vezi Gh. Dobrescu, *Sufixul verbal -ci*, în SMFC IV (1967), p. 43.

[20] În aceeaşi situaţie este şi caracterul e x p r e s i v pe care îl au unele derivate verbale (în special, dintre cele formate cu sufixele *-ăi*, *-ăni*, *-ni*, *-oti*, *-(o)si*). Nu ne ocupăm de această categorie de fapte deoarece considerăm că expresivitatea aparţine altui plan decît cel semantic.

Comenzile și abonamentele din străinătate se primesc la ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Căsuța poștală 2001—telex 011631, București, Republica Socialistă România,* sau la reprezentanții săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adressés à ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Boîte postale 2001 — telex 011631, Bucarest, Roumanie,* ou à ses représentants à l'étranger.

ALBANIE, **Ndërmarja Shtetetrore E.**, Tregëtimit Të Librit, Tirana;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Deutscher Buch-Export-und-Import**, Leninstrasse 16, Leipzig C. 1;

RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon Sagner**, B.P. 68, München 34 ; **Reise-und Verkehrsverlag**, Hönigwiesenstrasse 25, 7 Stuttgart-Veihingen ; **Zumsteins Landkartenhaus**, Liebherrstrasse 5, 8 München 22 ;

RÉPUBLIQUE ARABE D'ÉGYPTE, **Dar El Tahrir et Publishing**, 21 Kasr el Ni St. (Dar el Shark Bookshop), Cairo ;

AUTRICHE, **Globus Buchvertrieb**, Salzgries 16, Wien I ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier** 5, Place St. Jean, Bruxelles ; **Librairie Claeys-Verheughe** 8, Volderstraat Gand ; **Maison de Langues Vivantes** 65, rue du Midi, Bruxelles ; **Office International de Librairie** 30, Av. Marnix, Bruxelles 5: **Vrander Editeur** 10, Munstraat, Louvain ;

BULGARIE, **Hemus**, Pl. Slaveikov 11, Sofia ;

CANADA, **Canadian Slavic Studies Loyola Colege**, Montréal 262 ; **Librairie Lidec Inc.**, 1083 Van Home, Montréal ; **Panonia Books** 2, Spadina Road, Toronto 4, Ontario ;

CHINE, **Waiwen Shudian**, B.P. 88, Pékin ;

COLOMBIE, **Libreria Karl-Bucholz**, Av. Jimenes 8—30, Bogota ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE POPULAIRE DE CORÉE, **Chulpanmul, Phenian**;

CUBA, **Cubartimpex**, P.O. Box 6540, La Habana ;

DANEMARK, **Munksgaard** 6, Norregade, Copenhagen K. ;

ESPAGNE, **Libreria Bucholz**, Paseo de Recoletos, Madrid ; **Libreria Cientifica General**, Preciados no. 48, Madrid 13 ;

ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE, **Angelescu Book Service** 3645, Burham Street, Detroit 24, Michigan ; **American Chemical Society** 1155, Sixteenth Street, NW, Washington DC 20036 ; **Fam Book Service** 69, Fifth Avenue, Suite 8F, New York, 10003, N.Y.; **Albert Phiebig**, P.O. Box 352, White Plains, N.Y. 10602 ; **Richard Able and Company Inc.**, Portland, Oregon 97208, P.O. Box 4245; **Maxwell Scientific International Inc.**, Fairview Park, Elmsford, New York 10523 ; **Steckert & Hafner**, 31 East 10th Street, New York 10003; **Frankin Square-Subscription Agency**, Teaneck (New Jersey 07666) ; **Mc Graw-Hill Book Company**, 330 West 42nd Street, New York, N.Y. 10036 ; **Moore-Cottrell Subsc. Agency**, North Cohocton, New York 14868 ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirijakauppa**, Postfach 10128, Helsinki 10 ;

FRANCE, **Eyrolles-Editeur**, 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e ; **Librairie de l'enseignement technique** (Stand permanent des livres techniques et scientifiques roumains), 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e : **Département étranger Hachette**, 79 Bd. St.-Germain, Paris 6-e ; **Librairie Joseph Gibert**, 20—30 Bd. Saint-Michel, Paris 6-e ;

GRANDE-BRETAGNE, **Bailey Bros & Swingfen Ltd.**, Warner House 48, Upper Thames Street, London E.C. 4 City 6521 ; **Blackwell's Foreign Department**, Broad Street, Oxford ; **Central Books Ltd.**, 37 Grays Inn Road, London W.C.1 ; **Collet's Holdings Ltd.**, Denington Estate, London Road, Wellingborough Northans ;

HONGRIE, **Kultura**, Fö utca 32, Budapest 1 ;

ISRAËL, **Heiflepac Ltd.**, 11 Arlosorov St., Haïfa, ; **Lepac Ltd.**, 15 Rambam St., Tel-Aviv ; **Lotus Ltd.**, Achad Kaam St., Tel-Aviv ;

ITALIE, SO, CO, LIB, RI, **Export-Import**, Piazza Margana 33, Roma ;

JAPON, **Maruzen Ltd.**, 6 Tory Michome, Nihombashi, Tokyo; **Nauka Ltd.**, Imp. Departm., 30—19 Minami Ikebukuro 2, Chome, Toshima-Ku, Tokyo ;

MEXIQUE, **Editorial Grijalbo S.A.**, Apartado 28568, Mexico, 17 D.F. ;

MONGOLIE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

NORVÈGE, **Norsk Bokimport**, Postboks 3267, Oslo ;

PAYS-BAS, **Antiquariat Junk**, Walderstraat 10, Lochem ; **Boekhandel Pegasus**, Leidsestraat 25, Amsterdam ; **Intertaal**, Van Baerlesstraat 150, Amsterdam Zuit ; **Meulenhoff**, Beulingstraat 2, Amsterdam C ; **Swets Zeitlinger**, Keizersgracht 471—487, Amsterdam ;

POLOGNE, **Ars Polona**, Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa ;

PORTUGAL, **Libreria Bucholz**, Avenida Libertade, Lisboa ;

SUÈDE, **C. E. Fritze**, Fredgatan 2, Stockholm 16 ;

SUISSE, **Librairie Payot**, 1 Rue de Bourg, Ch-1002, Lausanne ; **Librairie Rousseau**, 36 Rue Jean-Jacques Rousseau, Genève ; **Pinkus & Co.**, Froschaugasse 7, Zürich I ;

TCHÉCOSLOVAQUIE, **Arti**, Ve Smerckach 30, Praha I ;

U.R.S.S. **Mejunarodnaia Kniga**, Moscou C. 200 ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba** 32, Hai Ba Trung, Hanoi ;

YUGOSLAVIE, **Forum**, V. Misica 1, Novi Sad ; **Jugoslovenska Knjiga**, Terazije 27, Beograd ; **Libertatea**, Z. Zrenjanina 7, Pancevo ; **Prosveta**, Terazije 16 I, Beograd.

Din țară și abonamentele din străinătate se primesc la ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, Căsuța poștală 136-137, telex 11226, str. 13 Decembrie nr. 3, București, România, sau la reprezentanții săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adressés à ILEXIM, Département Export-Import Presse, Boîte postale 136-137, télex 11226, str. 13 Decembrie nr. 3, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

ALBANIE, Ndërmarja Shtetërore e Tregtimit të Librit, Tirana;
RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, Deutscher Buch-Export-und-Import, Leninstrasse 16, Leipzig [illegible];
RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, Kubon Sagner, B.P. 68, München 34; Kunst-und Wissen, Erich Bieber, Postfach 46, Stuttgart [illegible]; Zeitungs- und Zeitschriften-Verlag [illegible], Lessingstrasse [illegible];
RÉPUBLIQUE ARABE D'ÉGYPTE, Dar El Tahrir for Publishing, [illegible] Cairo;
AUTRICHE, Globus Buchvertrieb, Salzgries 16, Wien 1;
BELGIQUE, Du Monde Entier 5, Place St. Jean, Bruxelles; Librairie Cleys-Vanderhaeghe 3, [illegible]; Office International de Librairie 30, Av. Marnix, Bruxelles 5; Vander Editeur [illegible], Louvain;
BULGARIE, Hemus, [illegible], Sofia;
CANADA, Canadian Slavic Studies, Loyola College, Montréal 262; Librairie Lipe Inc., 1083 Van Horne, Montréal; Pannonia Books, [illegible] Road, Toronto 4 Ontario;
CHINE, Waiwen Shudian, [illegible], Pékin;
COLOMBIE, Libreria Karl-Buchholz, Av. Jiménez 8-40, Bogota;
RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE POPULAIRE DE CORÉE, Chulpanmul, Phenian;
CUBA, Cubartimpex, P.O. Box 6540, La Habana;
DANEMARK, Munksgaard [illegible], Copenhagen K;
ESPAGNE, [illegible] Nebolz, [illegible] de Bonaventura, Madrid; Libreria [illegible] General, Preciados no. 48, Madrid 13;
ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE, American Book Service 3443, [illegible] street, Detroit 26, Michigan; American Chemical Society [illegible], Sixteenth Street, N.W. Washington, D.C. 20036; Four Book Service 6, [illegible] Avenue, [illegible], New York 10003, N.Y.; Albert Phiebig, P.O. Box 352, White Plains, N.Y. 10602; Richard Abel and Company Inc., Portland, Oregon 97208, P.O. Box 4245; Maxwell Scientific International Inc., Fairview Park, Elmsford, New York 10523; Stechert & Hafner, 31 East 10th Street, New York 10003; Franklin Square Subscription Agency, Teaneck (New Jersey 07666); McGraw-Hill Book Company, 330 West [illegible] Street, New York, N.Y. 10036; Moore-Cottrell Subscr. Agency, North Cohocton, New York 14868;
FINLANDE, Akateeminen Kirjakauppa, Postbox 128, Helsinki 10;
FRANCE, Cyrille-Belleville, 67, bd. de Sébastopol [illegible]; Librairie de l'Enseignement technique (Léon Eyrolles) [illegible]; Département étranger Hachette, 79 Bd. St-Germain, Paris 6e; Librairie Joseph Gibert, 26, Bd. Saint-Michel, Paris 6e;
GRANDE-BRETAGNE, Dawson Bros & Swinfen Ltd., Warner House 48, Upper Thames Street, London E.C. 4; [illegible]; Blackwell's Foreign Department, Broad Street, Oxford; Central Books Ltd., 37 Grays Inn Road, London W.C. 1; Collet's Holdings Ltd., Denington Estate, London Road, Wellingborough, Northants;
HONGRIE, Kultura, [illegible] utca 32, Budapest 62;
ISRAËL, Heiliger & Co. Ltd., [illegible] St., Haifa; Lepac Ltd., [illegible], Tel-Aviv; Lucas Ltd., [illegible], Tel-Aviv;
ITALIE, SC. CO. LIB. [illegible], Roma;
JAPON, Maruzen Ltd., 6 Tori-Nichome, Nihonbashi, Tokyo; Nauka Ltd. [illegible], 30-19 [illegible], Tokyo;
MAROC, [illegible] Sherifien 5, Av. Abdelkrim [illegible], Rabat;
MONGOLIE, Mongolgoskniggtorg, Ulan Bator;
NORVÈGE, Norsk Bokimport, Postboks 3107, Oslo;
PAYS-BAS, Antiquariat Junk, Warmond; Boekhandel Pegasus, Leidsestraat 25, Amsterdam; Meulenhoff-Bruna, Van Baerlestraat 136, Amsterdam; [illegible]; Swets & Zeitlinger, Keizersgracht 471-487, Amsterdam;
POLOGNE, Ars Polona, Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa;
PORTUGAL, Livraria Buchholz, [illegible], Lisboa;
SUÈDE, C. E. Fritzes Kungl. Hovbokhandel, Stockholm 16;
SUISSE, Librairie Payot, 1, Rue de Bourg, Ca 1002 Lausanne; Librairie Rousseau, Jean-Jacques Rousseau, Genève; Pinkus & Co., Froschaugasse 7, Zürich 1;
TCHÉCOSLOVAQUIE, Artia, Ve Smeckách 30, Praha 2;
U.R.S.S., Mezdunarodnaja Kniga, Moscou G-200;
RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, Xunhasaba 32, rue Ba Trieu, Hanoi;
YOUGOSLAVIE, Forum, V. Mišića 1, Novi Sad; Jugoslovenska Knjiga, Terazije 27, Beograd; [illegible] 2, Zagreb; Prosveta, [illegible], Beograd.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1972 (XXIII)

4 GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Analiza reflexivului românesc din perspectiva unei gramatici transformaţionale (I) (p. 343—365); G. TUAILLON, Frontière linguistique et cohésion de l'aire dialectale (p. 367—396); CARMEN VLAD, Un tip de enunţ în limbajul critic literar (p. 397—405).

5 GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Analiza reflexivului românesc din perspectiva unei gramatici transformaţionale (II) (p. 471—490); LUCREŢIA MAREŞ, Termeni referitori a o noţiune profund marcată de afectivitate: *prost* (p.491—507); ELENA CARABULEA, Dubla diminutivare în limba română (p. 509—513); MAGDALENA POPESCU-MARIN, Finala neaccentuată *-iu* la substantivele şi adjectivele româneşti (p. 515—526); PETRU ZUGUN, *U* final în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, după textele în versuri (p. 527—538).

6 I. COTEANU, Semn, simbol, mesaj poetic (p. 595—602); TAMARA REPINA, Contribuţii la studiul comparativ-istoric al limbilor romanice. Declinarea substantivelor în română şi în vechea franceză (p. 603—614); FLORENŢA SĂDEANU, Perfectul simplu şi perfectul compus. Comparaţie între spaniolă şi română (p. 615—626).

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1973 (XXIV)

1 EMANUEL VASILIU, Există structuri de adîncime? (p. 3—6); ANDREI AVRAM, Grafia chirilică şi problema opoziţiei /ă/ : /î/ în dacoromâna din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea (p. 7—25); STELIAN DUMISTRĂCEL, Afonizarea finalei unor neologisme în graiurile populare (p. 27—40).

2 IORGU IORDAN, Bilingvism în domeniul romanic (p. 129—137); SORIN STATI, Trăsături semantice adjectivale (p. 139—154); TATIANA SLAMA-CAZACU, Corpusuri de achiziţie, corpusuri aberante şi sisteme ierarhice de erori în diverse situaţii contrastive (p. 155—169); FLORENŢA SĂDEANU, Modele contrastive ale pronumelui relativ în spaniolă şi română (p. 171—177); MERRITT RUHLEN, Despre nivelul fonematic în limba română (p. 179—186).

3 MIOARA AVRAM, Prepoziţii neologice în limba română contemporană (p. 239—253); LAURA VASILIU, Aspecte ale relevanţei semantice într-o descriere sistematică a derivării (cu aplicare la sufixul românesc *-ar*) (p. 255—263); VICTOR VASCENCO, Asupra sistemului standard al numelor de familie româneşti (reflectat în antroponimia bucureşteană) (p. 265—276).

4 MARIUS SALA, Evoluţia grupurilor latineşti *ct* şi *cs* în română (p. 343—356); LAURA VASILIU, O descriere a sensurilor locale ale prepoziţiilor româneşti (p. 357—388); LUCIA DJAMO-DIACONIŢĂ, Construcţii prepoziţionale slave calchiate după limba română (în documentele de cancelarie din Ţara Românească, secolul al XVI-lea) (p. 389—406); MAGDALENA POPESCU-MARIN, Categorii de abstracte în formarea cuvintelor (p. 407—419); ION GHEŢIE, Originea auxiliarului *a* de la pers. 3 sg. a perfectului compus (p. 421—430).

I.P.I. c. 3190

Lei 20

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXIV

6

1973

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacție: Adresse du comité de rédaction: București 22, I. C. Frimu 22, tel. 50.76.90.

Colaboratorii sînt rugați să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărțile și extrasele pentru recenzii și publicațiile pentru schimb se primesc la aceeași adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Str. Gutenberg 3 bis, sector VI, București

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

6—XXIV—1973

SUMAR

NECROLOG

ELENA CARABULEA

SUFIXE DIMINUTIVALE NEOLOGICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

Se analizează sub diferite aspecte sufixele neologice diminutivale ale limbii române, unele nesemnalate încă de cercetători, trăsăturile care le deosebesc de sufixele diminutivale vechi sau de alte grupe semantice ale derivării.

1. Limba română dispune de un inventar de sufixe diminutivale bogat, format dintr-un fond moștenit, peste care s-au suprapus, în perioada ei mai veche, sufixele împrumutate din diferite limbi neromanice (slava, maghiara etc.) și cele formate pe teren românesc (sufixele compuse și dezvoltate, frecvent folosite în cadrul diminutivării) [1].

În perioada modernă și contemporană, limba română a împrumutat un număr considerabil de termeni cu uz internațional, formați de obicei din elemente latinești, luați fie direct, fie din limbile romanice, engleză, germană sau rusă ; printre aceștia, unii sînt formați cu sufixe diminutivale. De la astfel de termeni se pot detașa cîteva sufixe diminutivale noi, unele constituind serii. Majoritatea acestor sufixe nu au devenit productive în limba română, în sensul că nu au format derivate noi pe terenul limbii române ; probabil că de aceea unele dintre ele nu au fost semnalate de cei care s-au ocupat de sufixele neologice din limba română contemporană [2]. Pe baza procedurii de analiză structurală, neținînd seama de etimologia cuvintelor, le înregistrăm și pe acestea ca sufixe latente.

Procedura de analiză menționată este cea folosită de majoritatea studiilor publicate în cele șase volume de *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română* și în tratatul *Formarea cuvintelor în limba română* [3]. Această analiză constă în raportarea formațiilor cu

[1] Aceste sufixe sînt discutate pe larg de Sextil Pușcariu, în *Die rumänischen Diminutivsuffixe*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der philosophischen Fakultät der Universität Leipzig, 1899.

[2] În *Sufixe românești de origine recentă* (publicat în ,,Buletinul Institutului de filologie română «Alexandru Philippide»'' VI (1939), p. 1—48), Iorgu Iordan, deși ia în considerare ,,*toate* [subl. mea, E. C.] sufixele neologisme, chiar pe cele vădit neproductive'' (p. 2), nu semnalează nici o formație diminutivală,iar dintre sufixele care au și această valoare sînt discutate *-et* (p. 17—18), *-etă* (p. 18—19), *-ină* (p. 41—43) în formații cu alte valori. Singurul studiu dedicat unui astfel de sufix este cel al acad. Al. Graur, *Sufixul* ***-etă***, în SMFC IV, p. 81—86. De asemenea, sînt semnalate : sufixul *-ilă* neologic de Mioara Avram în *Sufixele românești* ***-ilă*** *masculin și* ***-ilă***/***ˌilă*** *feminin*, în SMFC II, p. 149, nota 1, sufixele *-eta*, *-ina*, *-ela* la prenume de Sabina Teiuș, în *Sufixe noi în antroponimia românească*, publicat în LR XI (1962), nr. 2, p. 151—153, și sufixul *-i*, pentru care vezi 2.4.1.

[3] Vol. I. *Compunerea* [București], 1970 (vezi în special p. X) ; volumele consacrate sufixelor sînt în curs de elaborare la sectorul de gramatică al Institutului de lingvistică din București.

sufixe la bazele cu care pot fi puse în legătură şi care există şi independent în limbă, indiferent de proveniența lor (moştenite, împrumutate sau formate în româneşte), pentru formațiile analizabile, sau în raportarea lor la alte cuvinte cu corp fonetic comun şi cu finală diferită, dar care se înrudesc semantic, pentru formațiile semianalizabile. Unele sufixe au devenit productive (v. p. 662, 664, 666), în ciuda faptului că păstrează uneori un aspect morfologic străin (*-i*).

Lucrarea de față are ca scop s e m n a l a r e a unor astfel de sufixe, nu tratarea lor exhaustivă. Am detaşat astfel 8 derivative simple şi 10 compuse sau dezvoltate cu valoare diminutivală sau cu alte valori legate semantic de aceasta (specie a bazei, asemănarea cu baza); la unele sufixe valoarea diminutivală este preponderentă, la altele, accidentală. De obicei formațiile cu astfel de sufixe au şi alte valori asociate, justificabile, într-o măsură mai mare sau mai mică, în limba (limbile) de origine. Deoarece unele sufixe sînt semnalate pentru prima dată, vor fi menționate separat şi formațiile în care apar cu alte valori. Sufixele vor fi discutate în ordine alfabetică, după consoana «pilon»[4], menționîndu-se separat derivativele compuse şi dezvoltate. Pentru a nu se încărca expunerea, nu s-au dat, la fiecare cuvînt, izvoarele, inventarul de cuvinte fiind extras din fişierul tratatului menționat[5].

2.1. Sufixe în *-l(-)*

2.1.1. ***-elă (-ela), -el; -icelă.***

Formațiile în *-elă* sînt substantive feminine analizabile în raport cu substantive: *lamelă, stradelă*. Există unele substantive paralele în *-elă/-el* cu acelaşi sens: *mantelă/mantel* ,,haină largă, mai scurtă decît m a n t a u a, purtată de femei pe deasupra celorlalte haine''.

Formațiile în *-ela* sînt prenume feminine raportabile la

— prenume feminine (eventual, la substantive comune): *Florela* (folosit şi ca substantiv comun: denumire comercială a unei țesături) cf. *Flora, floare*; *Ginela* cf. *Gina*.

— prenume masculine: *Mihaela* cf. *Mihai*.

Unele formații în *-ela* sînt cu dublă analiză (prin raportare la teme în *-el*, se detaşează sufixul *-a* moțional, prin raportare la teme fără *-el*, sufixul *-ela*): *Antonela* cf. *Anton(el)*; *Ionela* cf. *Ion(el), Ioana*; *Marinela* cf. *Marin(el), Marina*; *Victorela* cf. *Victor(el)* (prin raportare la *Victoria*, e semianalizabil, ca şi *Viorela*, prin raportare la *Viorel, Viorica*[6]; de asemenea, *Elisabela* e semianalizabil prin *Elisabeta*).

[4] Termenul reprezintă traducerea engl. *the consonant pillar*, folosit de Yakov Malkiel în *Patterns of Derivational Affixation in the Cabraniego Dialect of East-Central Asturian*. University of California Press, Berkeley. Los Angeles. London, 1970, p. 31 ş.u.

[5] Pentru lucrările care îi stau la bază, vezi vol. I, p. XII.

[6] Unii autori consideră prenumele de tipul *Ionela, Viorela* formate cu sufixul *-a* moțional (cf. Al. Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965, p. 65, 123, Aurelia Stan, *Contribuție la studiul prenumelor feminine din Valea Bistriței-Bicaz*, în CL VI (1961), nr. 2, p. 86, Sabina Teiuş, *Tendințe noi în sistemul prenumelor din comuna Cuzdrioara (raionul Dej)*, în CL VI (1961), nr. 2, p. 418). Întrucît nume proprii ca cele menționate sînt atestate în limba contemporană, cînd *-ela* este un sufix la modă, datorită în special prenumelui *Mihaela*, cu largă circulație în toate mediile sociale, considerăm că trebuie avute în vedere ambele modalități de analiză. Dealtfel şi Sabina Teiuş revine asupra interpretării date mai sus, în *lucr. cit.* din LR, p. 152, unde

-icelă : *damicelă* ,,domnişoară ; femeie de moravuri uşoare'', *rămicelă* ,,ram(ură) mic(ă)''. Ambele formaţii sînt substantive feminine analizabile în raport cu substantive *(damă, ram)* ; semianalizabile : *varicelă* cf. *variolă*. *-icela* apare într-o formaţie cu dublă analiză : *Maricela* cf. *Maria*, *Marica* (prin raportare la *Maricica*, de la care, probabil, s-a format prin substituire de sufix, formaţia e semianalizabilă).

Formaţii în *-elă*, *-el* cu alte valori : *cartelă* ,,c a r t e (= carton) cu numere cu diferite destinaţii'' ; *pasteurelă* ,,gen de bacterii cu aspect de bacili scurţi'', cf. *Pasteur* ; *tarantelă* ,,dans popular italian, originar din T a r a n t''; *umbrelă* cf. *umbră, a umbri* ; *cartel* ,,c a r t e (= scrisoare) prin care se adresează o provocare la duel ; convenţie scrisă (între state în război) pentru schimbul sau răscumpărarea prizonierilor'' ; *scalpel* ,,instrument pentru disecţii'', cf. *a scalpa* ; *capelă/capel* ,,bonetă militară'' cf. *cap*.

Formaţii semianalizabile : *citadelă*, cf. *citadin*, *femelă*, cf. *feminin*, *manelă* ,,bară folosită ca pîrghie'', cf. *manetă* ,,pîrghie de mînă''.

-ilă. Formaţiile cu acest sufix sînt substantive feminine raportabile la substantive : *axilă* ,,subsuoară'' cf. *ax*, *axă*, *escadrilă*, *fibrilă*, *flotilă*, *mantilă* ,,mantelă, un fel de şal de dantelă purtat mai ales de femeile spaniole'', *spongilă* ,,gen de bureţi de apă dulce'' cf. *spongie* ,,animal din încrengătura spongierilor'' ; *stampilă*, variantă a lui *ştampilă*, este analizabil prin *stampă* ,,imagine imprimată după un desen'' (*ştampilă* este neanalizabil).

***-ol*, *-olă* ; *-eolă*, *-iolă*[7] ; *-uleol*.**

Formaţia în *-ol* este substantiv masculin raportabil la substantiv : *nucleol* ,,corpuscul care se găseşte în nucleul unei celule organice''.

Formaţiile în *-olă* sînt substantive feminine raportabile la substantive : *bestiolă* ,,animal (b e s t i e) mic(ă)'', *bracteolă* ,,b r a c t e e mică'', *bronhiolă* ,,b r o n h i e mică'', *gloriolă* ,,vanitate, g l o r i e deşartă'', *istoriolă* ,,istorioară'', *pianolă* ,,p i a n automat ; instrument de adaptat la piane şi la pianine pentru a cînta automat''.

Formaţii semianalizabile : *bandolă* ,,instrument muzical cu coarde asemănător cu b a n d u r a'', *foliolă* ,,fiecare dintre frunzişoarele care intră în formaţia unei frunze compuse'', cf. *foliat*, *foliaţie*, *variolă*, cf. *varicelă*.

Formaţiile în *-eolă*, *-iolă* sînt substantive feminine raportabile la substantive : *aureolă* cf. *aură*, *aur ; lutreolă* ,,mamifer carnivor asemănător cu dihorul'' cf. *lutră ; absidiolă* ,,a b s i d ă mică'' ; *arteriolă* ,,ramificaţie subţire a a r t e r e l o r''.

Formaţia în *-uleol* este substantiv masculin raportabil la substantiv : *aculeol* ,,ac mic al unor plante ; ţepuşă''.

Formaţii cu alte valori : în *-ol,-ă* : *romagnol,-ă* adj., *spaniol,-ă* adj. ,,locuitor din R o m a g n a, respectiv, S p a n i a'' ; în *-eolă, -iolă: rozeolă* ,,simptom caracterizat prin erupţia pe piele a unor pete mici, de culoare r o z'' ; *rujeolă* cf. *rujă* ; *cabriolă* ,,salt al calului'' cf. *a cabra* ;

vorbeşte de sufixul *-ela*. În ce priveşte valoarea lor semantică, le consider la limita dintre diminutive şi formaţii cu alte valori, deşi, în conştiinţa unor vorbitori, *-ela* este corespondentul feminin al masculinului *-el*, diminutival prin excelenţă.

[7] La formaţiile cu tema în *-i*, *-e*, forma sufixului este neconcludentă, segmentarea în bază şi derivativ putînd fi făcută înainte sau după vocalele *-i*, *-e*. Am adoptat ultima modalitate de analiză, care permite considerarea unor formaţii ca *besti-olă, bracte-olă* analizabile (prin segmentarea *best-iolă, bract-eolă* ar fi semianalizabile).

luciolă [8] „licurici" cf. *a luci*; în *-arolă, -erolă*: *barcarolă* „cîntec cadențat al barcagiilor, (spec.) al gondolierilor venețieni"; p. ext. „bucată de muzică făcută pe acest ritm"; *terțarolă* „pînză mică de mărimea a treia; strîngere a oricărei pînze pentru a-i micșora suprafața pe timp de furtună"; *banderolă* „bandă (de hîrtie, de pînză) pusă în jurul unei cărți, a mîinii; cartușieră".

-ul, -ulă; -cul, -icul, -iculă; -uscul [9].

Formațiile în *-ul* sînt substantive (masculine sau neutre) raportabile la substantive: *lobul* „l o b mic", *nodul* cf. *nod*, *spicul* „spicușor", *apendicul* „a p e n d i c e mic".

Formațiile în *-ulă* sînt substantive feminine raportabile la substantive: *bandulă* „frînghie lungă, cu o greutate de lemn la un capăt, care ajută la prinderea și tragerea parîmelor grele", cf. *bandă* „fîșie îngustă cu care se leagă ceva"; *capsulă* „fruct uscat ...; înveliș ligamentos; cutiuță rotundă în care se pun medicamentele pentru a le înghiți fără a le simți gustul; un fel de c a p s ă de cositor care acoperă dopul și gîtul sticlei"; *cupulă* „potir mic în formă de degetar, care se află la baza ghindei și a altor fructe", cf. *cupă*; *formulă* „f o r m ă convențională de exprimare"; *glandulă* „g l a n d ă mică"; *habenulă* „structură anatomică în formă de panglică", cf. *habena* „termen vechi pentru frenum sau legătură"; *lunulă* „pată albă, de forma unei semi l u n e, situată la baza unghiei omului"; *membranulă* „m e m b r a n ă mică"; *notulă* „n o t ă mică"; *nuculă* „fruct de forma unei n u c i mici; nucă mică"; *plantulă* „embrion vegetal", cf. *plantă*; *sferulă* „s f e r ă mică"; *siliculă* „tip de fruct asemănător cu s i l i c u a"; *spatulă* „mică unealtă în formă de s p a t ă (lopățică) cu diverse întrebuințări (în farmacie, chirurgie etc.); *umbelulă* „u m b e l ă mică (= un fel de inflorescență)"; *valvulă* „un fel de v a l v ă; membrană situată la orificiul unor organe"; *venulă* „mic vas venos care, unindu-se cu altele, formează v e n e l e; ramificație extremă a nervurilor frunzelor"; *veziculă* „bășicuță plină cu lichid", cf. *vezică* „bășică"; *rotulă* „ax rotund care servește la realizarea legăturii de articulație între două organe de mașină; os mic și rotunjit situat în partea anterioară a genunchiului" poate fi raportat atît la substantivul *roată*, cît și la verbul *a roti*.

Formații paralele în *-ul/-ulă* cu același sens: *globul/globulă* „corpuscul, g l o b mic, de formă sferică" (cf. și formațiile *ovul/ovulă* semianalizabile prin *oviform*, *ovoid*, *ovar*).

Formații semianalizabile: *gastrulă* „stadiu în dezvoltarea embrionului la animalele pluricelulare", cf. elementul de compunere *gastro-*; *granulă* „grăunte rotunjit; pilulă", cf. *gran-*; *neurulă* „stadiu embrionar la vertebrate care urmează după gastrulă, în timpul căruia se formează canalul n e u r a l", cf. *neuro-*.

Formația în *-cul* este substantiv neutru raportabil la substantiv: *animalcul* „a n i m a l microscopic".

Formația în *-icul* este substantiv neutru raportabil la substantiv: *canalicul* „c a n a l mic aflat într-un țesut organic".

Formațiile în *-iculă* sînt substantive feminine raportabile la substantive: *febriculă* „f e b r ă de mică intensitate"; *particulă* „părticică"; formații semianalizabile: *cuticulă* „strat care învelește și protejează smalțul din-

[8] *Luciolă* este atestat la ALECSANDRI (P. 54) sub forma de plural, *lucioli*. Contextul ne indică însă că e de genul feminin: *Lucioli scînteietoare Trec în aer stau lipite*.

[9] Pentru accent, vezi p. 660; unele formații în *-cul* au o variantă în *-col*, cu *-u-* neaccentuat > *-o-* (*fascicol*).

ţilor, corpul sau foile plantelor'', cf. *cutanat; fasciculă/fascicul* ,,reuniune de mai multe lucruri de acelaşi fel; reunire de mai multe elemente anatomice care îndeplinesc în plantă acelaşi rol'', cf. *făscioară* ,,ib.''; *monticul/ monticulă* ,,munte mic'', cf. *montan*.

Formaţiile în *-uscul* sînt substantive neutre raportabile la substantive : *corpuscul, opuscul*; formaţii semianalizabile (adjective) : *majuscul,-ă* ,,de dimensiuni mari'', cf. *major; minuscul,-ă* ,,de dimensiuni reduse'', cf. *minor, minus, miniatural*.

Formaţii în *-ulă, -acul, -tacul, -icul* cu alte valori : *blastulă* ,, a doua fază în dezvoltarea unui embrion'', cf. *blast* ,,parte a embrionului care se dezvoltă după germinare''; *clauzulă* ,,clauză''; *tornulă* ,,pîlnie'', cf. *a turna*; *receptacul* ,,partea superioară, lărgită, a pedunculului unei flori pe care se inserează organele acestuia; locul unde se adună ceva'' cf. *a recepta* (semianalizabil prin *receptor*); *conceptacul* ,,cavitate care cuprinde organele reproducătoare ale unei criptogame'', cf. *a concepe* (,,a zămisli''; în latină, *-t-* din *-tacul* aparţine temei); *cementicul* ,,neoformaţie dură, localizată în parodonţiu, fie independentă de dinte, fie ataşată de cementul radicular'', cf. *cement* ,,substanţă care acoperă rădăcina dintelui''.

2.1.2. Sufixele în *-l-* au origine multiplă în limba română. Ele au pătruns prin formaţii împrumutate din limbile romanice (de obicei franceza sau italiana), din latină, uneori prin intermediul unor limbi neromanice ca rusa, germana, neogreaca. Unele formaţii au corespondente într-o singură limbă străină, dar sînt destul de multe care au corespondente în mai multe limbi şi nu se poate totdeauna preciza limba din care au fost împrumutate; este posibil ca uneori un cuvînt să fi venit prin mai multe filiere sau să fi fost « creat » (şi) în română.

Sufixului *-el, -elă* îi corespund fr. *-el, -elle*, it. *-ello, -ella*, lat. *-ellum, -ella* [10] şi a fost împrumutat prin formaţii ca *lamelă*, cf. fr. *lamelle*, lat. *lamella; stradelă*, cf. it. *stradella* etc.; *mantelă* are corespondent în it. *mantella*, iar *mantel* în rus. *мантел* (varianta *mántăl* provine din germ. *Mantel*); *capelă/capel* poate fi din it. *capello* (cf. DA) sau din ngr. *καπέλα* (cf. CIORANESCU, D.) etc. Numele proprii în *-ela* au, de asemenea, model romanic : *Antonela*, cf. it. *Antonella*; *Marinela*, cf. it. *Marinella* (fr. *Marinella*); *Mihaela* reprezintă o adaptare a fr. *Michaela*, prin raportare la o temă existentă în română *(Mihai)* [11]. *-ela* de la numele proprii a putut fi întărit în română şi prin detaşarea lui de la prenumele masculine în *-el* şi adăugarea sufixului moţional *-a* : *Anton-el* → *Anton-ela, Ion-el* → *Ion-ela* [12] etc.

[10] Pentru fr. *-elle*, vezi W. Meyer-Lübke, *Historische Grammatik der französischen Sprache*. Zweiter Teil. *Wortbildungslehre*. Zweite durchgesehene und ergänzte Auflage von Y. M. Piel. Heidelberg, 1966, p. 114—115, iar pentru it. *-ello, -ella*, Gerhard Rohlfs, *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*. 3. *Sintassi e formazione delle parole*. Torino, 1969, p. 402—403.

[11] Cf. Al. Graur, *Nume* ..., p. 55.

[12] La formaţiile în *-ela* s-a asimilat şi prenumele *Zorela*, analizabil prin raportare la *zori*, dar care în realitate se explică prin *zorelă*, un singular refăcut din *zorele*, pluralul lui *zorea* ,,flori care se deschid în zori''. Refacerea unei finale *-elă*, sub influenţa pluralului *-ele* al unor cuvinte în *-ea*, apare şi în alte exemple : *cucuvelă* <pl. *cucuvele*, sg. *cucuvea*, *nunelă* < pl. *nunele*, sg. *nunea* etc. Nu am considerat finala *-elă* drept sufix în asemenea situaţii din motive semantice : cuvintele în *-elă* au acelaşi sens cu cele în *-ea*. Refacerea unei forme de singular *-elă* apare rar şi e un proces opus tendinţei mai largi de adaptare a finalei *-elă*, din cuvinte neologice, la un tip cunoscut (în *-ea*) : *bretelă* (<fr.) devine *bretea*, *cordelă* (< it.) devine *cordea*, *sardelă* (< it.), *sardea* etc. Vezi, pentru această problemă, J. Byck et A. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BL I (1933), p. 30.

Formaţiile cu *-icelă* se explică prin împrumuturi din italiană : *damicelă* cf. it. *damigella* [13], iar cele cu sufixul *-ilă* mai ales prin franceză *(-ille)* [14] prin cuvinte ca *escadrilă* cf. fr. *escadrille*, *fibrilă* fr. cf. *fibrille*, *flotilă* cf. fr. *flotille*, germ. *Flotille*, *mantilă* cf. fr. *mantille* (pentru sensul „şal de dantelă'' cf. sp. *mantilla*), *stampilă* cf. it. *stampiglia*, fr. *estampille* *(ştampilă*, varianta care s-a impus în limba literară, este o adaptare a germ. *Stempel*, *Stampiglie)*.

Formaţiile analizabile sînt numai cu sufixul feminin, dar cele neanalizabile apar şi la masculin-neutru : *pupil,-ă* s. m. şi f., cf. fr. *pupille* s.m. şi f. (<lat. *pupillus)*, *cadril* s.n., cf. fr. *quadrille* s.m. şi f., sp. *quadrilla*.

-ol, *-olă* ; *-eolă*, *-iolă* reprezintă, la origine, acelaşi sufix : lat. *˛ulus*(*˛olus*), cu deplasarea accentului pe *-u-* (*-o-*) încă din latina tîrzie şi care, prin falsa tăietură a formaţiilor cu *-e-* sau *-i-* în temă, au fost analizate ca *-eólus*, *-iólus* [15]. În română, formaţiile analizabile în temă şi sufixele *-ol*, *-olă* sau *-eolă*, *-iolă* sînt împrumuturi latino-romanice : *bestiolă* cf. fr. *bestiole*, lat. *bestiola ; gloriolă* cf. fr. *gloriole ; istoriolă* cf. lat. *historiola* (dubletul neologic al formaţiei cu sufixul moştenit, *istorioară) ; nucleol* cf. fr. *nucléole ; arteriolă* cf. fr. *artériole*, etc.

Formaţiile în *-arolă*, *-erolă* sînt împrumutate din it. sau fr. : *barcarolă* cf. it. *barcarola*, fr. *barcarolle* ; *banderolă* cf. fr. *banderole*, it. *banderuola*. În limbile franceză şi italiană, *-arolă*, *-erolă* sînt sufixe compuse [16].

Formaţiile în *-ul*, *-ulă* [17] sînt împrumutate din latină, unde sînt formate cu *˛ulus*, *-a*, *-um*, sau din franceză (cu *-ule* sau latinisme în *-ula*) : *blastulă* cf. fr. *blastula*, *cupulă* cf. lat. *cupula*, *glandulă* cf. fr. *glandule*, *umbelulă* cf. fr. *ombellule* etc. În ce priveşte accentul, majoritatea formaţiilor sînt accentuate pe sufix, ca în franceză *(glandulă*, *lobul*, *membranulă*, *notulă)*, mai rar pe temă, ca în latină *(apendicul*, *cupulă*, *siliculă*, *veziculă)* etc. sau prezintă fluctuaţii de accent, indiciu că sînt împrumutate atît din franceză, cît şi din latină *(capsúlă/cápsulă*, cf. fr. *capsule*, lat. *capsula ; formúlă/fórmulă* cf. fr. *formule*, lat. *formula ; valvúlă/válvulă*, cf. fr. *valvule*, lat. *valvula* etc.).

De asemenea, sînt împrumutate din latină sau (şi) din franceză formaţiile în *-cul*, *-acul*, *-icul*, *-iculă*, *-uscul : receptacul*, cf. lat. *receptaculum*, fr. *réceptacle* (înregistrat în română şi cu varianta *receptaclu) ; animalcul*, cf. fr. *animalcule ; canalicul*, cf. fr. *canalicule ; febriculă*, cf. fr. *fébricule*, lat. *febricula ; particulă*, cf. fr. *particule*, lat. *particula ; corpuscul*, cf. fr. *corpuscule*, lat. *corpusculum ; opuscul*, cf. fr. *opuscule*, lat. *opusculum ; majuscul*, cf. fr. *majuscule*, lat. *maiusculus* etc.

[13] Pentru sufixul *-cellus* în latină şi în limbile romanice, vezi F. T. Cooper, *Word Formation in the Roman Sermo Plebeius*, New York, 1895, p. 169, Rohlfs, *lucr. cit.*, p. 364, 402.

[14] Pentru care vezi Meyer-Lübke-Piel, p. 113–114.

[15] Pentru situaţia sufixului în latină şi în limbile romanice, vezi Leumann-Hofmann-Szantyr, *Lateinische Grammatik*. I. München, 1963, p. 215, Georg Cohn, *Die Suffixwandlungen im Vulgärlatein und im vorlitterarischen Französisch*, Halle, 1891, p. 243–262, Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes* II, Paris, 1895, p. 519–522.

[16] Cf. Meyer-Lübke, *lucr. cit.*, p. 519–522.

[17] Există şi un sufix vechi *-ulă*, din formaţii ca *brădulă*, *bujdulă*, *tăşculă*, *trăgulă* etc., pentru care vezi Puşcariu, *lucr. cit.*, p. 179, Elena Carabulea, *Interfixul* [*vocală*+]*-l- în derivarea nonverbală din limba română*, în SMFC VI, p. 130.

În română sufixele se analizează prin *-ul(-)* precedat de un segment format din oclusiva surdă *-c-* precedată sau nu de o vocală sau de o consoană. În latină, sufixul este *-culus*, *-a*, *-um*, creat din combinarea a două sufixe diminutivale indo-europene, *-k-* şi *-l-* ; el apare precedat de obicei de o vocală de legătură, iniţial vocala tematică, apoi, prin analogie, şi de altă vocală, sau se leagă direct de teme în *-r*, *-n*, *-s* [18]. În română s-a împrumutat *-cul*, precedat de obicei, de vocala *-i-* sau, rar, *-us-* [19].

2.1.3. Din seria de sufixe împrumutate, unele reprezintă dubletele neologice ale sufixelor moştenite, fie sub aceeaşi formă, fie sub formă diferită : *-el*, *-elă* este dubletul neologic al sufixului moştenit *-el*, *-ea* (în exemple ca *purcel*, *purcea*), *-iolă*, *-eolă* al lui *-ior*, *-ioară (căprior, căprioară)*, *-ul*, *-ulă* al lui *-ur(ă)*, reprezentate prin perechea *máscur-mascúr* (moştenit), *mascúl* (împrumutat) ; dintre sufixele compuse şi dezvoltate, *-icul* este dubletul neologic al sufixului moştenit în cuvinte neanalizabile ca *potîrniche*, *ureche* (vezi şi *-uncul* moştenit, de asemenea, în cuvinte neanalizabile : *rărunchi)*.

2.1.4. E de notat caracterul predominant substantival al sufixelor. La substantive, sînt reprezentate de obicei atît masculin-neutrul, cît şi femininul (în unele cazuri, masculin-neutrul apare numai în formaţii neanalizabile : *-ol*, *-eol*, *-iol)*. Sufixele apar rar numai la masculin-neutru *(-uleol*, *-acul*, *-uscul)* sau numai la feminin *(-icelă*, *-iolă*, *-eolă)*. Ca frecvenţă, predomină formaţiile de genul feminin.

De obicei substantivele păstrează în română genul substantivelor din limba (limbile) din care au fost împrumutate : cel mai adesea, substantive feminine, mai rar, substantive masculine, dintre care unele au fost trecute la genul neutru, conform tendinţei limbii române de a încadra la neutru substantivele-nume de obiecte neînsufleţite. Formaţiile paralele masculine (neutre)/feminine se explică fie prin împrumuturi din limbi diferite (tipul *mantel-mantelă*), fie ca forme refăcute în română (de exemplu, *globul*, *ovul*, *animalcul*, substantive masculine în franceză, neutre în română, au şi formaţii paralele feminine : *globulă*, *ovulă*, *animalculă*, care se explică drept singulare refăcute din pluralul *globule*, respectiv, *ovule*, *animalcule* [20]).

Faptul că formaţiile diminutivale cu aceste sufixe sînt mai ales substantive feminine nu este întîmplător ; aceeaşi situaţie se întîlneşte şi în alte limbi [21] şi în română, la sufixe vechi (moştenite sau împrumutate), cum sînt *-ică*, *-ioară*, *-iţă ;* există, de asemenea, sufixe cu formă de feminin, ca *-iţă*, *-ucă*, *-uţă*, folosite la prenumele masculine. Forma de feminin a sufixului, ca şi sufixele compuse şi dezvoltate, frecvent folosite la diminutive, reprezintă mărci formale de hipercaracterizare a diminutivelor.

[18] Cf. Leumann-Hofmann-Szantyr, *lucr. cit.*, p. 216, Cooper, *lucr. cit.*, p. 168—169.

[19] Există şi împrumuturi în *-uncul*, dar numai formaţii semianalizabile (prin raportare la elemente de compunere) : *homuncul* ,,mic om artificial ; om foarte mic de statură'', cf. *homo-* (fr. *homuncule*, lat. *homunculus*), *peduncul* ,,codiţă'' cf. *ped-* (fr. *péduncule*, lat. *pedunculus*).

[20] Vezi, pentru *ovulă*, şi Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, Bucureşti, 1968, p. 328, DLR, s. v. *ovul*.

[21] Vezi, pentru franceză, Bengt Hasselrot, *Étude sur la vitalité de la formation diminutive française au XX-e siècle*, Uppsala, 1972, p. 13 şi urm. şi bibliografia indicată acolo, care remarcă frecvenţa fem. *-ette* în comparaţie cu masc. *-et*, fenomen pe care îl explică prin factori formali : *-et* ,,n'avait pas assez de corps phonétique, n'offrait pas un support suffisant pour servir de morphème diminutif''.

2.1.5. Valorile formaţiilor din română se regăsesc în limba (limbile) din care au fost împrumutate. Cel mai adesea, substantivele au valoare diminutivală propriu-zisă, denumind obiecte de dimensiuni mai mici decît cele redate prin bază (uneori şi de importanţă mai mică) : *lamelă*, *stradelă*, *damicelă* „domnişoară", *escadrilă*, *fibrilă*, *flotilă*, *absidiolă*, *arteriolă*, *bestiolă*, *bracteolă*, *bronhiolă*, *istoriolă*, *nucleol*, *aculeol*, *apendicul*, *lobul*, *spicul*, *glandulă*, *globul(ă)*, *membranulă*, *notulă*, *plantulă*, *sferulă*, *umbelulă*, *venulă* „mic vas venos ...", *veziculă*, *animalcul*, *canalicul*, *febriculă*. Unele formaţii indică specia bazei : *mantelă*, *mantilă*, *pianolă*, *bandulă*, *capsulă*, *valvulă* sau asemănarea cu baza : *nodul*, *lunulă*, *nuculă*, *rotulă* „os mic", *siliculă*, *spatulă*, *venulă* „nervură", ambele tipuri fiind, de obicei, nume de obiecte de dimensiuni mici, fără a se putea preciza raportul lor cu bazele respective în ce priveşte dimensiunea. Rar, formaţiile din română, ca şi cele din limbile din care au fost împrumutate, au şi alte valori [22] : apartenenţa personală sau locală : *pasteurelă*, *tarantelă*, *romagnol,-ă*, *spaniol,-ă* ; moţională : *Mihaela* ; purtător al calităţii : *rozeolă* ; destinaţia : *capelă* ; recipientul : *receptacul*, *conceptacul*, *tornulă* ; acţiunea şi rezultatul ei : *cabriolă* ; agentul : *luciolă* [23].

2.1.6. Sufixele în consoana *-l-* nu sînt, de obicei, productive în română ; ele apar în formaţii care au corespondente în limbile romanice sau în latină (raportarea unor substantive de tipul *capelă*, *rotulă*, *rujeolă*, *spicul*, *tornulă* la temele moştenite sau la teme care sînt împrumuturi neromanice este posibilă din punct de vedere sincronic, dar nu şi diacronic, formaţii ca cele menţionate fiind împrumuturi relativ noi).

Dintre sufixe, un început de productivitate se observă la *-ela*, în prenume ca *Florela*, eventual, *Ionela*, *Mihaela*, *Maricela* [24]. *-ola* ar putea fi productiv în formaţii ca *fructola*, *mentola*, denumiri comerciale recente, prima, „un fel de bomboană şi o băutură răcoritoare din f r u c t e", a doua „bomboană cu gust de m e n t ă", dar e greu de precizat dacă *-ola* reprezintă sufixul în discuţie (sub forma articulată) ; ar putea fi şi o formă a sufixului *-ol*, din formaţii ca *albol*, *azurol*, *impregnol*, explicat de Fulvia Ciobanu [25] prin suprapunerea a două elemente nesufixale, sau un alt sufix provenit din segmentarea finalei *-ola* din substantivul compus *coca-cola*.

Este posibil ca sufixele să fi format derivate în limba română şi în combinaţie cu unele teme latino-romanice chiar în cazurile în care derivatele au corespondente străine. Există, apoi, termeni cărora nu le-am găsit model străin în dicţionarele şi lucrările de specialitate pe care le-am putut consulta, fie pentru că, fiind termeni speciali, nu sînt înregistraţi, fie pentru că nu se folosesc în limba respectivă şi, în acest ultim caz, pot fi interpretaţi ca formaţii româneşti (de obicei creaţii personale, accidentale, dar care indică un început de productivitate a sufixelor respective).

[22] Pentru valorile sufixelor în latină şi în limbile romanice, vezi Bruno Zuccheli, *Studi sulle formazioni latine in* **-lo-** *non diminutivi e sui loro rapporti con i diminutivi*. Università di Parma, Istituto di lingua e letteratura latina, 1970, în special p. 71—130.

[23] Valorile accidentale de « nume de agent » şi « nume de acţiune » sînt impuse de structura formaţiilor din română : raportarea lor la o temă verbală ; în italiană, de unde sînt împrumutate, ele sînt legate de o temă nominală (cf. *capriola-caprio, lucciola-luce*).

[24] Vezi şi Sabina Teiuş, *loc. cit.* din LR.

[25] *Sufixul* **-ol**, în SMFC V, p. 65.

E cazul unor derivate ca *rămicelă*, *aculeol*, raportabile la temele moştenite *ram*, *ac*, sau *cementicul* raportabil la tema latino-romanică *cement* etc.

2.2. *Sufixe în -t(-)*

2.2.1. ***-et, -etă; -letă, -aletă, -elet/-eletă.*** În limba română există mai multe sufixe omonime *-et*, care se deosebesc prin origine, uneori şi prin valorile semantice. În lucrarea de faţă ne interesează sufixul neologic *-et* de origine latino-romanică, care are şi valoare diminutivală, cu femininul *-etă* [26].

Formaţii în *-et* (substantive neutre, rar masculine): *afişet* „a f i ş mic", *balonet* „b a l o n mic (cameră la un dirijabil, plutitor suplimentar la un hidroavion)", *diftinet* „d i f t i n ă subţire", *orchestrionet* „instrument muzical cu manivelă, mai mic decît o r c h e s t r i o n u l".

Formaţii în *-etă* (substantive feminine): *buletă* (folosit mai ales la pl.) „gogoaşă mică de caşcaval", *divetă* „cîntăreaţă de operetă sau de café-concert", *fosetă* (în anatomie) „f o s ă mică", *fughetă* (în muzică) „f u g ă de proporţii mai reduse, cu un caracter mai liber", *nuveletă*, *scarlatinetă* „termen cu care se denumesc formele uşoare de s c a r l a-t i n ă", *simfonietă* „s i m f o n i e mică", *tifoidetă* „febră t i f o i d ă uşoară"; *clapetă/clapet* (mai ales la pl.) „c l a p ă de dimensiuni mici".

Ca sufixe compuse şi dezvoltate apar: *-letă*: *starletă* „steluţă, s t a r de mîna a doua"; *-aletă, -eletă/-elet*: *braţaletă (braţeletă)* „brăţară", *bandeletă* „termen anatomic generic, utilizat pentru definirea unui mănunchi de fibre conjunctive sau nervoase", *odeletă* „o d ă de proporţii mici", *tarteletă* „t a r t ă mică, individuală"; *corselet/corseletă* sînt semianalizabile prin *corsaj*.

Formaţii cu alte valori: *-et(ă)*: *pistolet* „pistol", *reglet* (folosit mai ales la pl.) „piesă metalică folosită în tipografie la umplerea spaţiilor libere"; *brunet,-ă* adj. „brun,-ă"; *-etă*: *clachetă* „dispozitiv de semnalare, în formă de tăbliţe, folosit la filmările sincrone", *moşinoietă* „unealtă pentru împrăştierea m o ş i n o a i e l o r din fîneţe", *rînetă* „unealtă cu care se curăţă copitele cailor la potcovit", *talonetă* (mai ales la pl.) „bucată de lemn, de piele pusă în pantofi pentru ridicarea călcîiului; bucată de stofă cusută la marginea pantalonilor pentru a se evita uzura lor"; *-ietă* (cu *-i-* în hiat): *servietă*; *-oletă*: *braţoletă*; *-onetă: franşonetă* „şal cu franjuri" (formaţia presupune o temă *franş*, variantă a lui *franj*).

Se remarcă folosirea sufixului mai ales la feminin. De asemenea, e de notat faptul că *-et* este mai ales substantival (apare un singur adjectiv, *brunet-ă*), iar *-etă* numai substantival.

-ot, -otă. Formaţia în *-ot* este substantiv neutru raportabil la substantiv: *ancorot* „ancoră mică, folosită de ambarcaţiunile uşoare".

Formaţii cu alte valori: *-ot*: *balot* „b a l, legătură, pachet" [27]; *-otă*: *rulotă* „automobil sau remorcă amenajată ca locuinţă" cf. *a rula; galiotă* „corabie uşoară cu pînze" este semianalizabil prin *galion* „navă spaniolă".

2.2.2. Formaţiile în *-et, -etă, -ot, -otă* au următoarele valori:

Diminutivală propriu-zisă (nume de obiecte de dimensiuni mai mici, uneori de importanţă mai mică decît cele redate prin bază; frecvent): *afişet*, *balonet*, *bazinet*, *canalet*, *orchestrionet*, *vagonet*; *arietă*, *avionetă*,

[26] Pentru care vezi Al. Graur, *lucr. cit.* din SMFC IV; în continuare, la inventar, menţionăm numai formaţiile care nu figurează în lucrarea citată.

[27] Pentru majoritatea vorbitorilor, *balot* este neanalizabil, tema *bal* avînd uz restrîns.

banchetă, *bieletă*, *buletă*, *camionetă*, *colonetă*, *cronichetă*, *fațetă*, *fosetă*, *fughetă*, *gondoletă*, *nuveletă*, *piațetă*, *piesetă*, *scenetă* „întîmplare, scenă de mică importanță", *simfonietă*, *statuetă*, *tanchetă*, *odeletă*, *tarteletă*, *dramoletă* (și cu nuanță peiorativă); *ancorot*.

Unele diminutive indică:

— o stare maladivă mai ușoară decît cea redată prin bază (în terminologia medicală): *scarlatinetă*, *tifoidetă*;

— nume de materiale textile mai subțiri decît cele redate prin bază: *diftinet*, *nanghinet*, *satinet*, *flaneletă*.

— degradarea calității redate prin substantivul-bază: *divetă* cf. *divă* „cîntăreață de renume", *operetă* cf. *operă*, *starletă* cf. *star*.

Diminutivală afectivă: *babetă*; *Aneta*, *Marieta*.

Specie a bazei: *autoșeniletă*, *barbetă*, *canțonetă*, *caschetă*, *(moto)-furgonetă*, *motoretă*, *rigletă*, *pudretă* „preparat industrial, sub formă de p u d r ă, cu care se îngrașă pămîntul", *verighetă*, *voaletă*, *bandeletă*.

Asemănarea cu baza: *damaschetă* „stofă de mătase cu fireturi bogate fabricată odinioară în Veneția", *furchetă*, *palmetă* „ornament în forma frunzei de palmier", *rozetă* „element decorativ în formă de r o z ă", *trompetă*.

Alte valori: instrumentul: *reglet*, *clachetă*, *moșinoietă*, *rînetă*, *ruletă*; *rulotă*; rezultatul acțiunii: *cuplet*, *curbetă*, *gonetă* „viteză"; purtătorul calității: *falset* „emisiune particulară a vocii cîntate, utilizînd registrul înalt la bărbați (voce contrafăcută)", *dublet*, *triplet*; moțională (la numele proprii): *Antoneta*, *Arsinieta*, *G(h)eorg(h)eta*, *Grigor(i)eta*, *Haritoneta*; în unele cazuri formațiile cu sufix sînt sinonime cu baza: *bicicletă*, *brațetă*, *brațoletă*, *brunet*, *-ă*, *duet*, *motocicletă*, *țigaretă*, *balot*.

2.2.3. *-ot (-otă)* este un sufix latino-romanic împrumutat, mai întîi, ca și *-et*, *-etă* [28], prin intermediul unor limbi neromanice, în cuvinte neanalizabile, cum este *capot (capod)* „un fel de manta" cf. gr. καποτα, turc. (bulg.) *kapot (kapod)* (< it. *capotto*, fr. *capot(e)*; cu sensul „halat de casă" *capot* este luat direct din franceză, ca și dubletul diferențiat semantic *capotă* „înveliș de tablă care acoperă și protejează motorul unui automobil; învelitoare a unor angrenaje". Alte formații sînt împrumutate fie din franceză (neanalizabile): *calotă* cf. *calotte*, *marotă* cf. *marotte*, *mascotă* cf. *mascotte*, *pierot* s.m. cf. *pierrot*, *Pierrot*, *Șarlota*, prenume feminin, cf. *Charlotte* (<*Charlot*); (analizabile:) *balot* cf. *ballot*, *rulotă* cf. *roulotte*, fie din italiană: *ancorot* cf. *ancorotto*.

În limbile romanice, sufixul este bine reprezentat și formează mai ales diminutive [29]; în română, sufixul este neproductiv și foarte slab reprezentat (spre deosebire de *-etă*, care a devenit productiv în limba noastră, formînd derivate — mai ales nediminutivale — de la teme de alte origini decît cele prin care a fost împrumutat: *babetă*, *gonetă*, *moșinoietă*, *rînetă*; *Grigor(i)eta*, *Haritoneta*, *Io(a)neta)*.

2.2.4. Sufixele în *-t(-)* se întîlnesc în diferite domenii ale limbajului cultivat; *-etă* a pătruns și în vorbirea populară sau familiară periferică.

2.3. ***-ină***. Ca și în cazul lui *-et*, există mai multe sufixe omonime în limba română: un sufix substantival vechi, moștenit, peste care s-au suprapus *-ina* slav și grecesc [30] și un sufix adjectival-substantival neologic,

[28] Vezi Al. Graur, *loc. cit.*
[29] Cf. Hasselrot, *lucr. cit.*, p. 170 și urm., Rohlfs, *lucr. cit.*, p. 546.
[30] Cf. G. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916, p. 206–212.

de origine latino-romanică, folosit în limbajul cultivat, şi care, printre alte valori, are şi valoare diminutivală; sufixul este folosit, substantival, şi în unele limbaje speciale ale terminologiei ştiinţifice internaţionale (în formaţii ca *atropină*, *cofeină*, *cromatină*, *fibrină*, *globulină*, *nucleină*, *plastilină*, *tuberculină* etc.).

În lucrarea de faţă ne interesează *-ină* diminutival.

2.3.1. Formaţiile, de obicei cu valoare diminutivală propriu-zisă, sînt substantive feminine raportabile la substantive: *figurină* „f i g u r ă mică", *pianină*, *sonatină*, *violină* „vioară" cf. *violă* „instrument muzical ceva mai mare decît vioara şi cu un timbru mai grav"; *mamina* este un diminutiv afectiv-dezmierdător de la *mamă* [31].

2.3.2. Formaţiile menţionate sînt împrumuturi romanice (directe sau prin intermediul limbii germane): fr. *figurine*, it. *figurina*, germ. *Pianino*, fr. *sonatine*, it. *sonatina*, germ. *Sonatine*, it. *violino*, germ. *Violine*, it. *mammina*. *Botină*, neanalizabil în română, este, de asemenea, diminutival în franceză [32].

De diminutive se leagă şi substantivele-nume de materiale textile sau de produse sintetice care indică o anumită trăsătură a bazei: asemănarea cu baza: *olandină* „ţesătură de bumbac care imită o l a n d a"; posesia: *lustrin* s.n., *lustrină* s.f. „ţesătură fină de mătase sau de bumbac, cu un luciu (l u s t r u) special"; destinaţia: *talpină* „material obţinut pe cale sintetică, folosit ca înlocuitor de t a l p ă pentru încălţăminte". Dintre acestea, singura formaţie împrumutată este *lustrin (lustrină)* cf. fr. *lustrine*, it. *lustrina*; *olandină* este, probabil, un derivat românesc [33] (alte formaţii neanalizabile în *-ină*, nume de materiale textile, sînt, de asemenea, împrumuturi: *diftină, etamină*); *talpină* este un derivat format în limba română.

2.4.1. Sufixul *-i*, cu varianta ortografică *-y*, semnalat în limba română de Şt. Paşca [34] şi de acad. Al. Graur [35], se întîlneşte rar la substantivele comune nume de persoane şi mai frecvent la cele proprii, avînd valoare diminutivală, afectiv-dezmierdătoare.

2.4.2. Substantivele comune, masculine sau feminine, sînt raportabile la substantive: *tati* cf. *tată*, *mami* cf. *mamă*.

Sufixul apare şi la:

— adjective (folosite şi substantivat) raportabile la adjective: *scumpi* cf. *scump*;

— verbe raportabile la verbe [36]: *papi* (în sintagma *hai, papi*, prin care se îndeamnă copiii să mănînce) cf. *a păpa*.

[31] Cuvîntul apare în vorbirea copiilor unor familii de intelectuali din Bucureşti şi s-ar putea explica şi ca o influenţă a omonimului *Mamina*, titlul unui roman de Lascarov-Moldovan, care reprezintă o contragere a sintagmei *mama Irina*; nu poate fi însă ignorat nici it. *mammina* „dim. de la *mamma*; mamă tînără".

[32] Pentru valoarea diminutivală a fr. *-ine*, vezi Jean Dubois, *Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain*, Paris, 1962, p. 68—69, iar pentru it. *-ino*, *-ina*, G. Rohlfs, *lucr. cit.*, p. 412.

[33] Cf. şi DLR, s.v. *olandină*.

[34] *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936, p. 142.

[35] *Nume* ..., p. 64.

[36] Pentru folosirea unor forme verbale cu valoare diminutivală în limbajul afectiv, vezi B. Cazacu, *Despre unele forme verbale cu sufixe diminutivale*, în SCL I (1950), nr. 1, p. 91—97.

Substantivele proprii, de obicei prenume masculine sau (şi) feminine, sînt raportabile la prenume, de obicei hipocoristice [37]:

prenume masculine: *Andi* cf. *Andu*, *Alexandru*; *Miti* cf. *(Du)mitru*, *Mitu*; *Nichi* cf. *Nicu(laie)*; *Rudi* cf. *Rudolf*; *Vladi* cf. *Vlad*;

prenume feminine: *Ani* cf. *Ana*; *Cati* cf. *Ecaterina*; *Geti* cf. *(Geor)-geta*; *Leni* cf. *(E)lena*; *Loli* cf. *Lola*; *Lori* cf. *Lora*, *Eleonora*; *Magdi* cf. *Magda(lena)*; *Mariţi* cf. *Mariţa*; *Miţi* cf. *Miţa*; *Moţi* cf. *Moţu*, *Moaţa*; *Neti* cf. *Aneta*; *Nuţi* cf. *(Le)nuţa*, *Anuţa*; *Suzi* cf. *Suzana*; *Puşi* cf. *(Pă)-puşa*; *Tanţi* cf. *(Cons)tanţa*; *Tuţi* cf. *(Elisabe)tuţa* etc.;

prenume masculine şi feminine: *Fani* cf. *Fănel*, *Ştefan(a)*; *Luchi* cf. *Luca*, *Raluca*; *Sandi* cf. *Sandu*, *Sanda*; *Ştefi* cf. *Ştefan(a)*; *Toni* cf. *Anton*, *Anto(a)neta*; *Vali* cf. *Valentin(a)*, *Valeriu*, *Valeria*.

Unele substantive proprii sînt nume de cîini, raportabile la substantive proprii sau comune: *Pufi* cf. *Puf*, *puf*.

2.4.3. *-i (-y)* este un sufix neologic cu etimologie multiplă în limba română, intrat prin substantive proprii, hipocoristice masculine sau (şi) feminine, fie din limba germană, fie din limba engleză (direct sau prin intermediul limbii franceze): germ. *Leni*, *Lisi*, *Rosi*, *Rudi*, engl. *Annie (Anny)*, *Betty*, *Bessy*, *Charlie*, *Fanny*, *Harry*, *Jacky*, *Johny*, *Micky*, *Sally*, *Tommy* [38], fie (în Ardeal) din maghiară: *Ghiuri*, *Ioji*, *Mariţi*, *Roji*, *Sari* [39]. De menţionat că uneori aceeaşi formaţie este comună mai multor limbi.

Limba română a împrumutat, în perioada contemporană, hipocoristice care conţineau sufixul cu grafiile *-i* şi *-y*, uneori copiind şi modelul: scrierea cu consoane duble, cum apare de obicei în limba engleză, sau cu *tz*, ca în germană sau în maghiară *(Anny*, *Catty*, *Mitty*, *Vally*; *Mitzi*, *Nutzy* etc.); ulterior s-au format derivate pe terenul limbii noastre, prenume de tipul *Miti*, *Nuţi*, nume de animale *(Pufi)*, substantive comune sau adjective *(mami*, *tati*, *scumpi)*, sau verbe *(papi)* [40].

Uneori hipocoristicele în *-i* pot fi adaptări ale prenumelor ruseşti în *-я*: *Cati* cf. *Катя*, *Vali*, cf. *Валя*, *Vladi*, cf. *Владя*.

Încadrarea sufixului în sistemul sufixelor româneşti a fost facilitată de existenţa unor hipocoristice cu *-i* în temă, hipocoristice formate în general după model străin şi rezultate din trunchierea unor prenume ca *Emy*, *Mily* de la *Emilia*, *Rodi* de la *Rodica*, *Gusti* de la *Augustin* sau prin dublarea unei silabe desprinse dintr-un prenume *(Bibi*, *Gigi*, *Lili* etc.).

2.4.4. Prenumele în *-i* se folosesc în limbajul familiar din mediul orăşenesc (de aici au pătruns şi în mediul rural); celelalte formaţii se întîlnesc în limbajul familiar orăşenesc.

[37] De la baze paralele masculine şi feminine se formează cu *-i* atît prenume masculine, cît şi prenume feminine. De aceea e posibil ca printre formaţiile în *-i*, cunoscute numai ca masculine sau numai ca feminine, unele să denumească şi persoane de sex opus; vezi şi Mioara Avram, „*Genul comun*" *în limba română*, în SCL XVIII (1967), nr. 5, p. 481, care menţionează frecvenţa genului comun la hipocoristice.

[38] Sufixul apare sub formele *-i*, *-y* în limba germană, *-y*, *-ie* în limba engleză, în special la hipocoristice masculine şi feminine, mai rar la substantive comune, cu valoare afectiv-dezmierdătoare (cf. Walter Henzen, *Deutsche Wortbildung*, Tübingen, 1965, p. 143—144, *Der Grosse Duden Grammatik* 4, Mannheim, 1966, p. 388—389; Hans Marchand, *The Categories and Types of Present-Day english Word-Formation*. Otto Harrassowitz. Wiesbaden, 1960, p. 237—238).

[39] Cf. Paşca, *loc. cit.*

[40] *Mami*, *tati* au şi model străin: engl. *Mammy*, *Dady*, iar *papi* a putut apărea şi sub influenţa interjecţiei cu valoare verbală *nani*.

3. Împrumutarea formaţiilor cu sufixe neologice cu valoare diminutivală reprezintă un mijloc de îmbogăţire a vocabularului. Deşi internaţionale şi intrate pe căi diferite, sufixele sînt mai ales de origine latino-romanică, constituind adesea dublete neologice ale unor sufixe moştenite. Existenţa a două « straturi » de sufixe paralele — moştenite şi împrumutate — caracterizează şi alte grupe semantice ale derivării, împrumuturile de acest fel reprezentînd un element de reromanizare a vocabularului. Diferenţele dintre diminutive şi alte categorii semantice (numele de acţiune, numele de agent etc.) se observă în zonele productivităţii şi ale repartiţiei stilistice. În cazul numelor de acţiune, de exemplu, sufixe moştenite ca *-ciune*, *-mînt* au devenit neproductive în limba română contemporană, în locul lor fiind folosite, de cele mai multe ori, dubletele neologice *-(aţ)ie*, *-(aţ)iune* şi *-ment;* sufixele diminutivale moştenite *-el/-ea*, *-ior/-ioară* continuă însă să fie productive în limba comună, dubletele lor neologice *-el/-elă*, *-eolă*, *-iolă* apărînd în formaţii care se folosesc în unele domenii ale limbii (unele limbaje ale terminologiei ştiinţifice ca medicina, chimia, botanica etc. sau limbajul cultivat, în general). Datorită folosirii lor în domenii mai puţin accesibile maselor largi de vorbitori, ele au în mai mare măsură decît alte grupe de sufixe un aspect «savant» (cf. mai ales sufixul *-uscul*).

Se remarcă, de asemenea, că au pătruns în vorbirea populară şi familiară sufixele neologice care nu sînt dublete ale celor moştenite *(-etă)* sau nu sînt de origine romanică (*-i*, *-y*).

Formaţiile cu sufixe diminutivale latino-romanice sînt mai ales substantive de genul feminin, conţinînd de obicei trăsătura „inanimat"; spre deosebire de acestea, cele formate cu sufixul *-i*, substantive masculine şi feminine în egală măsură, conţin trăsăturile „animat" şi, de cele mai multe ori, „personal".

Iulie 1973

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

Suffixes diminutifs néologiques dans le roumain actuel

(*R é s u m é*)

L'article présente les suffixes diminutifs néologiques de la langue roumaine contemporaine. En adoptant le procédé de l'analyse structurale, l'auteur dégage 8 suffixes simples et 10 suffixes composés ou complexes, ordonnés généralement en séries autour des consonnes « pilons » *-l-* ou *-t-*. La plupart de ces suffixes ne sont pas devenus productifs, c'est-à-dire qu'ils n'ont pas formé des mots nouveaux en roumain ; par conséquent ils sont enregistrés en tant que suffixes latents.

Bien que ces suffixes soient internationaux et qu'ils aient pénétré par diverses voies dans le roumain, ils sont, en majorité, latino-romans et représentent souvent les doublets néologiques de certains suffixes hérités du latin.

L'existence parallèle de ces deux séries de suffixes — hérités et empruntés — caractérise également d'autres groupes sémantiques de la dérivation, ce type d'emprunts repré-

sentant un élément de la re-romanisation du vocabulaire roumain. Les différences entre les diminutifs et les autres catégories sémantiques (noms d'action, noms d'agent, etc.) se situent dans les domaines de la productivité et de la répartition stylistique. En ce qui concerne les noms d'action, par exemple, les suffixes hérités tels que *-ciune*, *-mînt* sont devenus non productifs dans la langue contemporaine ; à leur place on emploie, le plus souvent, les doublets néologiques *-(aț)ie*, *-(aț)iune* et *-ment* ; par contre, les suffixes diminutifs hérités tels que *-el/-ea*, *-ior/-ioară* sont encore productifs dans la langue commune, tandis que leurs doublets néologiques *-el/-elă*, *-eolă*, *-iolă* n'apparaissent que dans des formations employées seulement dans certains langages particuliers (dans la terminologie scientifique de la chimie, de la médecine, de la botanique ou dans le langage cultivé en général). Du fait de leur emploi dans des domaines moins accessibles à la masse des locuteurs, ils ont, dans une mesure plus large que d'autres groupes de suffixes, un caractère « savant » (cf. *-uscul*).

On remarquera, en même temps, que dans le langage populaire ou familier ont pénétré seulement les suffixes néologiques qui ne sont pas des doublets de suffixes hérités (*-etă*) ou ceux qui ne sont pas d'origine romane (*-i*).

Les mots dérivés à l'aide des suffixes diminutifs latino-romans sont, pour la plupart, des substantifs féminins, caractérisés généralement par le trait sémantique « inanimé » ; à la différence de ceux-ci, les mots formés à l'aide du suffixe *-i* sont des substantifs masculins aussi bien que féminins et contiennent le trait « animé » et, le plus souvent, le trait « personnel ».

STELIAN DUMISTRĂCEL

ETIMOLOGIA MULTIPLĂ A UNOR NEOLOGISME ÎN GRAIURILE POPULARE ROMÂNEȘTI

În graiurile populare din Transilvania se află numeroase dublete ale neologismelor din româna literară, pătrunse direct din limbile germană și maghiară, care sînt curent explicate în dicționare ca împrumuturi din numai una din aceste limbi.

Pe lîngă cuvintele care prezintă o marcă distinctă, de filieră germană și maghiară (schemele A, B și C), există altele care, date fiind condițiile generale în care s-a exercitat influența celor două limbi asupra graiurilor populare din Transilvania, trebuie explicate la fel, chiar în lipsa unor fonetisme caracteristice (schemele A¹, B¹ și C¹).

În funcție de acest principiu, sînt discutate indicațiile etimologice date în *Dicționarul limbii române* (serie nouă) la cuvintele *maistru, manevră, mașină, ministru, nichel, notar, ochelari, paradă*, care au asemenea variante regionale.

1. Etimologia multiplă a neologismelor limbii române, definită de acad. Al. Graur, a fost mai apoi precizată și argumentată și de către alți lingviști [1], care au dovedit că pentru indicarea corectă a etimonului unui neologism este nevoie să se țină seama de o serie întreagă de fapte, mergînd de la istoria culturală a unei epoci, la situația specială a fiecărui împrumut și la existența unor norme de adaptare fonetică și de încadrare morfologică specifice pentru diferite etape din istoria limbii române moderne. Această concepție a devenit un bun cîștigat al lexicografiei actuale [2].

Ceea ce atrage atenția în toate studiile consacrate acestei probleme este faptul că autorii, cercetînd istoria limbii literare, vorbesc de etimologie multiplă numai în cazul împrumuturilor noi la nivelul limbilor de cultură (împrumuturi care, în limba română literară, se explică paralel prin neogreacă, franceză, germană, rusă, de exemplu). Acesta este, desigur, cel mai important aspect pentru istoria limbii române. Dar, în anumite condiții, cuvinte noi, reprezentînd denumiri ale unor noțiuni ce țin de

[1] N. A.Ursu, Despina Ursu, Mircea Seche, Luiza Seche, Th. Hristea ș.a.; cf. I. Coteanu și I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica și filologia românească. Probleme, bibliografie*, București, 1970, p. 223—225. Cf. și LR XX (1971), nr. 5, și XXII (1973), nr. 1.

[2] *Dicționarul limbii române* (DLR), tomul VI, *Introducere*, p. X—XI; Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, București, 1961, p. 12. În cursul articolului folosim abrevieriile din DLR.

cultură, au fost împrumutate paralel dintr-o limbă ca germana, de exemplu, în limba literară (scrisă) şi direct în graiurile populare, constituind variante (uneori învechite sau regionale) ale neologismelor. Variantele *gheneral* sau *reghiment*, în texte aparţinînd unor scriitori din Transilvania, ca şi la vorbitori ai graiurilor populare din aceeaşi provincie (vezi, de exemplu, ALR SN IV h. 956, respectiv 953), se explică pentru fiecare nivel direct din germ. *General*, *Regiment*. Aceleaşi variante, în graiurile populare din celelalte provincii ale ţării, se explică prin formele din limba română literară mai veche. În alte cazuri, pentru etimologia multiplă a unor neologisme sînt citate etimonuri care corespund variantelor înregistrate numai în graiurile populare. Astfel, în DLR, *marinár* este explicat prin *marină* + suf. *-ar*, după modelul fr. *marinier*, iar pentru *marínăr*, *mărínăr* (ALR SN III, h. 858/260, respectiv 2), se citează germ. *Mariner* [3]. Tot aşa, la *barácă*, faţă de atestările numeroase ale cuvîntului în graiurile populare din Transilvania şi Bucovina (şi cu varianta *bărácă*, cf. ALR II/I MN 123 3830/27, 36, 76, 95, 157, 172, 182, 192, 219, 235, 260, 279, 284, 316, 325, 346, 353, 362, 365, 386), unde a fost luat din terminologia militară germană, indicaţiile etimologice din DA (din franceză şi italiană), vor trebui completate adăugîndu-se şi germ. *Baracke* [4].

Sînt însă şi cazuri cînd în graiurile populare există variante ale neologismelor care se explică prin d i f e r i t e limbi străine. Astfel, *métăr* şi *méter*, care nu au fost înregistrate în texte „culte", apar în graiurile populare din Transilvania [5]; pentru etimologie, în DLR sînt citate germ. *Meter* şi magh. *méter*. *Marínăr*, *métăr*, *méter* trebuie socotite neologisme, căci ele sînt cuvinte noi, „împrumutate dintr-o limbă străină la o dată nu prea îndepărtată" [6], ceea ce le deosebeşte de împrumuturi vechi de origine germană sau maghiară, cum ar fi *ştreang* sau *oraş*, din limba literară, respectiv *bleah* ‛tablă' sau *clop* ‛pălărie' din graiurile populare din Transilvania. Pe de altă parte, ele se află în altă situaţie decît termenii care denumesc noţiuni noi, din domeniul culturii, împrumutaţi din aceleaşi limbi, ca, de exemplu, *apotică* ‛farmacie' (<germ. *Apotheke*) sau *corház* ‛spital' (<magh. *kórház*), care, în condiţiile influenţei limbii literare asupra graiurilor populare româneşti din Transilvania, sînt reduse la situaţia de simple regionalisme, pe cale de dispariţie.

Cazurile menţionate, la care pot fi adăugate multe altele, dovedesc că, de fapt, în practica lexicografică, principiul etimologiei multiple a fost aplicat prin analogie şi pentru explicarea variantelor neologismelor pătrunse direct în graiurile populare (cazurile *marínăr* şi *métăr* - *méter*). Această tratare este întru totul îndreptăţită, avînd în vedere caracterul *general* al DLR, care „înregistrează şi explică toate cuvintele atestate în vorbirea populară, în limba literară generală şi în limbajul literaturii

[3] Tomul VI, fasc. a 2-a; varianta *mărinér*, citată aici, nu a fost de fapt înregistrată pe h. 843 sau 858 din Atlas.

[4] Vezi şi Vasile Arvinte, *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten*, Berlin, 1971, p. 172.

[5] Cf. DLR, VI, fasc. a 6-a, unde pentru ALR se fac trimiteri mai ales la material necartografiat; din materialul tipărit se mai putea trimite, pentru *métăr*, la ALRT II p. 122 135; pentru *métru*, cf. p. 31, 124, 201, 244, 246; cf. şi ALR SN II h. 620/605, 728.

[6] Al. Graur, prefaţă la *Dicţionarul de neologisme* citat.

artistice"[7]. Mai mult, justeţea acestui punct de vedere impune aplicarea consecventă a principiului, pe baza unei analize făcute cu discernămînt, a cazurilor cînd variantele din graiuri ale neologismelor pot fi explicate prin etimonuri diferite sau cînd trebuie citat un singur etimon.

2. Din exemplele discutate pînă acum s-a putut vedea că problema etimologiei multiple a variantelor neologismelor din graiurile populare se pune în mod special pentru Transilvania, în funcţie de posibilitatea împrumutului din germană şi din maghiară. În linii mari, lucrurile se prezintă mai mult sau mai puţin clar pentru variantele *métăr* — *méter*, ca şi pentru altele, în care formele prezintă indicii sigure privind provenienţa din una din cele două limbi : *católiş* (ALR II, I MN 103 2775/47 ; cf. germ. *katolisch*), faţă de *catalicúş* (~/53 ; cf. magh. *katolikus*), sau *muzícă* (ALRT II, p. 100, ALR SN V, h. 1283/47 ; cf. germ. *Musik)*, faţă de *mujícă* (ALR SN V, h. 1283/95 ; cf. şi derivatul *mujicánt*, h. 1282/141 ; cf. magh. *muzsika*) etc.

Există însă o altă categorie de cuvinte pentru care nu se pot face astfel de distincţii, întrucît variantele care se explică prin germană au formă asemănătoare (sau identică) cu cele care provin din maghiară. Este cazul rom. *luţérnă*. Dicţionarele româneşti, înregistrînd această formă drept cuvînt-titlu (TDRG, CADE), sau ca variantă s.v. *lucernă* (cf. Scriban, D.), o explică prin germ. *Luzerne*[8], trimiţînd eventual şi la filiera rusească. Lajos Tamás consideră inexactă explicarea cuvîntului exclusiv prin germană (referindu-se la TDRG şi DM) întrucît consideră că în domeniul agriculturii influenţa maghiară ar fi mai mare decît cea germană[9], de unde s-ar putea deduce că, pentru graiurile populare din Transilvania, Bucovina şi Moldova (este citat, printre alte izvoare, ALR SN I h. 141), sursa maghiară ar putea fi luată în consideraţie în primul rînd.

În aprecierea unor astfel de situaţii, trebuie să se ţină seama însă atît de întregul context al influenţei germane şi maghiare asupra graiurilor populare româneşti, cît şi de situaţia specială a fiecărui cuvînt, în funcţie de importanţa şi circulaţia în vocabularul graiurilor populare, de existenţa sau lipsa sa în limba literară mai veche etc. Pentru a nu greşi în indicarea, în mod unilateral , a originii unor astfel de cuvinte, trebuie să avem în vedere că există următoarele tipuri de împrumuturi, care, mai ales în graiurile din Transilvania, se pot explica atît prin germană, cît şi prin maghiară :

α. *Cuvinte de origine germană.* Acestea au putut intra în graiurile româneşti atît direct, cît şi prin filieră maghiară[10]. Iată cum poate fi

[7] Vezi *Introducerea* citată, p. VI.

[8] Vezi şi V. Arvinte, *op. cit.*, p. 165.

[9] „... war doch auf dem Gebiet des Ackerbaus der ung. [arische] Einfluss bedeutend grösser, als der deutsche" ; v. *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapesta, 1966, p. 511.

[10] Cu toate obiecţiile făcute (cf. I. Pătruţ, *Împrumuturi prin* ***filieră***, în CL X (1965), nr. 2, p. 237 şi urm.), termenul *filieră* ni se pare potrivit atunci cînd se cercetează originea unor cuvinte într-o zonă lingvistică în care influenţa germană şi maghiară se exercită simultan.

prezentată schematic situația reflexelor românești ale germanului *Bizykel* 'bicicletă', pe baza răspunsurilor din ALR SN III h. 866 :

A

germ. *Bizykel* (popular)

rom. *bițicăl* (102, 219)[11], *bițiclu* (36, 76, 105, 833, cf. 353), *bițiclă* (250) etc.;
– prin contaminare cu *bicicletă*: *bițicletă* (2, 29, 95, 172, 192, 250), *bițîcletă* (157, 172)

magh. *bicikli*, (dial.) *bicigli*

rom. *bițicli* (64, 228, 260, 279, 316, 334, 362), *bițîcli* (334), *bițiclă* (310, 346), *bițigli* (284, 325);
– prin contaminare cu *bicicletă*: *bițigletă* (235)

Notă. Prin adaptare fonetică (schimbarea accentului etc.), unele forme care au pătruns prin maghiară s-au putut confunda cu cele pătrunse din germană.

Împrumutul direct din germană este dovedit de forma cu finala *-ăl* ; cele terminate în *-clu*, *-clă* sînt rezultatul proceselor de adaptare fonetică și de încadrare morfologică (cf. *vinclu* < germ. *Winkel*, *chiflă* < germ. *Kipfel*). Marca filierei maghiare a împrumutului o constituie, rînd pe rînd sau simultan, accentul, finala *-cli (-gli)*, grupul *gl*.

În această situație se găsesc și alte cuvinte de origine germană, care, pătrunse și prin maghiară, aduc în română fonetisme specifice maghiare, dintre care notăm cîteva :

i- în *ișpitál* (ALR II/I h. 113/272, 833) ; cu *-al* >*-ar* : *ișpitár* (~/53, 64, 95, 102, 833 ; h. 114/64) ; *ișpitái* (h. 113/235, 250, 272, 279, 284, 310, 334 ; h. 114/157), pentru care cf. magh. *ispotály*, fața de *șpitál* (h. 113/2, 27, 36, 105, 141, 172, 192, 346, 574 și 386 în Bucovina ; cf. și punctele 414, 514, 537, 551, în Moldova ; h. 114/2), *șpitálă* (h. 114/47) ; *șpitár* (h. 113/8, 29, 36, 76, 219, 353, 362, 365 ; ultimul punct în Bucovina ; ALRT II, p. 156), pentru care cf. germ. *Spital* ;

e în *hermonícă* (ALR SN V h. 1 283/53, 105, 157, 316, 334 ; cf. și *hermounícă* ~/325), pentru care cf. magh. *hĕrmonika*[12], și răspunsul din punctul 575, cu anchetă la maghiari : *hérmonicǫ*, față de *harmónícă* (h. 1 283/362, 365, 386 ; ultimele două puncte în Bucovina), *harmonícă* (~/102, 272, 279, 349, 353), *hărmonícă* (~/64, 228, 235, 310, 346), care se explică prin germ. *Harmonika*, dar și prin magh. *harmonika*.

-er în *líter* (ALR SN IV) h. 1 029/334), cf. și pl. *lítere* (h. 1 031, 1 032/334, 346, 833 ; cf. magh. *liter*), *máister* (ALR II/I, h. 114, 115, 243/192 ; cf. magh. *majszter)*, *púder* 'pudră' (ALR SN IV h. 1 198/29, 325, 334 ; cf. magh. *púder*) etc. față de variantele de proveniență germană *lítăr*

[11] În paranteză dăm punctele de pe hartă în care variantele au fost notate.

[12] *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótara*, II (H–Ó), Budapesta, 1970, abreviat în continuare TESz.

(ALR SN I h. 181/833; IV h. 1 028/105, 284, h. 1 029/105, cf. şi h. 1 031, 1 032, 1 028, cf. germ. *Liter)*, *máistăr* (ALR II/I h. 221/182, 272, 353, 362, 365, 386 ALRT II, p. 87, 97; ALR SN II h.499/141, 172, 182, 235, 272, 279, 362, 365, h. 500/272; h. 521/386, h. 571/362; III, h. 848/172, 349; cf. germ. *Meister)*, *púdăr* (ALR SN IV h. 1 198/64, 141, 219, 284, 353, 362, 365; cf. germ. *Puder)*; cf. şi femininul *púdără*, înregistrat într-un punct din Moldova (h. 1 198/551). De la această variantă cu aspect fonetic german, pusă în circulaţie de negustorii evrei din Moldova, se poate explica forma *púdură* (prin asimilare: *u-ă>u-u)*, notată frecvent în această provincie (~/414, 514, 520, 531).

Cele cîteva cazuri prezentate mai sus, din multe altele înregistrate pe hărţile *Atlasului lingvistic român*, ar putea să dovedească chiar numai prin simplă analogie că în graiurile din anumite zone ale Transilvaniei, din Bucovina şi din Moldova, *luţernă* se explică prin germ. *Luzerne*. Acest lucru poate fi însă argumentat urmărind istoricul, chiar sumar, al cuvîntului în limba română. *Luţernă* apare, la începutul secolului al XIX-lea, la Gh. Şincai, în *Povăţuire către economia de cîmp* ..., Buda, 1806 (p. 68), carte despre care s-a spus că poate fi „o prelucrare după vreun manual elementar german" [13]; ca adjectiv, în sintagma *trifoiul luţern*, cuvîntul a fost semnalat la Grigore Obradovici, în *Carte de mînă pentru bineorînduita economie* ... (Buda, 1807), alături de alte cuvinte cu aspect fonetic german [14]. Tot pentru Transilvania, influenţa germană este dovedită de atestarea mai tîrzie a variantei în diferite izvoare, cum ar fi, de exemplu, *Dicţionarul român-german* al lui S. P. Barcianu (Sibiu, 1886).

Fără îndoială, prin intermediul limbii germane, forma aceasta a pătruns în limba agronomilor din Moldova şi Muntenia [15]. *Luţernă* apare, de exemplu, în *Manualul de agronomie practică pentru Moldova* al lui D. Litinschi, Iaşi, 1853 (p. 12, 13, 80, 81 etc.). Forma este întîlnită apoi la botanişti, cum ar fi D. Brandza, în *Prodromul florei române* (Bucureşti, 1879 — 1883, p. 554) sau Zach. C. Panţu, în *Plantele cunoscute de poporul român* (ediţia a II-a, Bucureşti, 1929, p. 160). Ea poate fi considerată forma literară mai veche, păstrată pînă recent de scriitorii moldoveni [16], astfel că înregistrarea ei ca formă-titlu în CADE (1926—1931) nu trebuie să surprindă. Începînd din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în cărţile unor specialişti care au făcut studii în Franţa apare forma *luzernă* (< fr. *luzerne*), folosită consecvent de Ion Ionescu de la Brad în lucrări apărute între 1861—1869 [17], prezentă şi în deceniile imediat următoare la naturalişti ca D. Brandza (*op. cit.*, p. 102), D. Grecescu [18], păstrată ca variantă în cărţile de specialitate şi mai tîrziu (Panţu, *op. cit.*, p. 161).

[13] N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, 1962, p. 41.

[14] *Ibidem*, p. 43.

[15] Mulţi specialişti români de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea şi-au făcut studiile în Germania; cf. G. Ionescu-Şişeşti, Irimie Staicu, *Agrotehnica*, I, Bucureşti, 1958, p. 36—47.

[16] În *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, s.v. *lucernă*, varianta apare la Sadoveanu şi Cezar Petrescu.

[17] *Calendar pentru bunul cultivator*, Bucureşti, 1861, p. 91, 92; *Proiect de cultură pentru esploataţiunea moşiei Pantelimonului*, Bucureşti, 1865, p. 15, 35, 36; *Agricultura română din judeţul Dorohoi*, Bucureşti, 1866, p. 143; *Agricultura română din judeţul Mehedinţi*, Bucureşti, 1868, p. 359, 360, 361; *Agricultura română din judeţul Putna*, Bucureşti, 1869, p. 233.

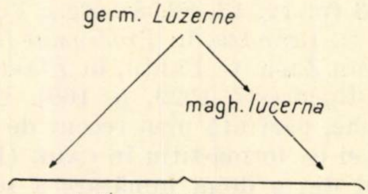
[18] *Conspectul florei României*, Bucureşti, 1898, p. 164.

Înregistrarea ca formă-titlu la Şăineanu, *Dicționar universal al limbei române* (vezi ediția a VIII-a, 1930), reflectă această utilizare mai mult livrescă a lui *luzernă*, căci înlocuitoarea, în limba literară şi în graiuri, a lui *luțernă* a fost actuala formă *lucernă*, folosită paralel cu primele, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea [19], impusă în toate tratatele de specialitate mai noi, pătrunsă în graiurile populare din Muntenia şi Oltenia (v. ALR SN I h. 141). Forma cu africata *ĉ (lucernă)* nu a primit o explicație satisfăcătoare. Scriban, D., o explică din „fr. *luzerne*, d. pv. *luzerno*, adică « lucitoare » ca semințele ei, d. *luzir*, a luci, infl. de it. lat. *lucerna* lampă", apropiere care ne apare puțin convingătoare [20]. Credem că *lucernă* este mai curînd o formă hipercorectă, apărută ca o reacție împotriva pronunțiilor cu *ț*, de proveniență germană, în *țilindru*, *rițin*, *medițină* etc. În momentul cînd au apărut *ĉilindru*, *riĉin*, *mediĉină*, sub influența pronunțării italiene a latinei, s-a putut crea o formă analogică *luĉernă*.

Din limba cărților de agricultură, a specialiştilor, forma mai veche *luțernă* a pătruns în graiurile populare din întreaga Moldovă, din Dobrogea şi din estul Munteniei (vezi ALR SN I h. 141). În graiurile populare din Bucovina (harta citată, punctele 365, 386) ea se explică prin germană, cu atît mai mult cu cît chiar unii dintre informatorii folosiți de Emil Petrovici în timpul anchetei (vezi notele din jurnalul său) cunoşteau această limbă. În Transilvania trebuie luată în considerație şi filiera maghiară, mai ales în zonele unde influența acestei limbi este mai puternică, şi în cazul informatorilor care vorbeau maghiara (cazul tipic al punctului 334, cu informator bilingv).

Luțernă poate fi considerat un caz tipic de împrumut paralel, direct din germană şi prin filieră maghiară, pentru care poate fi prezentată următoarea schemă :

A[1]

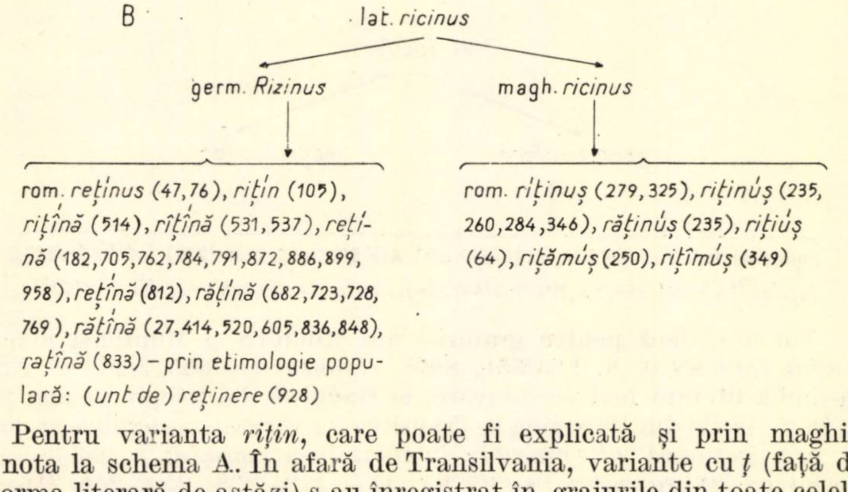
În aceeaşi situație trebuie socotite şi alte cuvinte care nu prezintă marcă precisă de filieră, mai ales dintre cele cu circulație mare, cum ar fi *ținc* (cf. germ. *Zink*, magh. *cink*), înregistrat atît în graiurile din Transilvania, dar şi în puncte din Muntenia şi Dobrogea (ALR SN II h. 576/29, 36, 105, 182, 334, 682, 987 ; *țînc* ~/130, 928 ; cf. *ținclu* ~/705), *şurț* (cf. germ. *Schurz*, magh. *surc*) din Transilvania şi Bucovina (ALR SN IV h. 1 180/105, 172, 182, 192, 219, 228, 235, 250, 260, 279, 284, 362, 365, 574, 833 ; cf. şi forma de feminin *şúrță* ~/141, 157 ; pentru documentare, cf. şi ALR SN II h. 541 „şorțul fierarului") şi numai rar în nordul Munteniei (h. 1 180/ 762) şi al Olteniei *(Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, II, material necartografiat, p. 269, în punctele 901, 903, 906, 913, 917),

[19] Pentru cîteva atestări, v. S. P. Radianu, *Manual complet de agricultură*, Bucureşti, 1886, p. 101, 104 ; idem, *Convorbiri între săteni*, Bucureşti, 1901, p. 7, 8, 11, 13, 22.

[20] DM indică drept etimon germ. *Luzerne*, ceea ce satisface numai variantele româneşti cu *ț*.

sau *ştáţie* (cf. germ. *Station*, magh. *stáció*, dacă pentru etimologia cuvîntului maghiar, folosit mai ales pentru a denumi noţiunea „gară", se poate apela la germană), variantă frecventă în Transilvania (ALR SN III h. 869/2, 27, 29, 36, 53, 64, 76, 95, 102, 105, 141, 157, 182, 228, 250, 260, 272, 279, 284, 310, 334, 349, 353, 362, 833; cf. ALR II/I MN 87 2 710/272; cf. *ştaţă* h. 869/219), înregistrată şi în Bucovina (h. 869/386).

β. *Latinisme*, care prezintă ca fonetisme comune germanei şi maghiarei pronunţarea grupurilor de sunete *ce*, *ci*, *ge*, *gi* din latină ca *ţe*, *ţi*, *ghe*, *ghi*. Există, ca şi în cazul grupei α, împrumuturi cu marcă de filieră şi altele, fără aceasta. Prima situaţie este ilustrată de formele care se explică paralel, prin germană şi prin maghiară, ale lat. *ricinus*, înregistrate de ALR II/I (MN 63 4 216):

Pentru varianta *riţin*, care poate fi explicată şi prin maghiară, vezi nota la schema A. În afară de Transilvania, variante cu *ţ* (faţă de *č*, din forma literară de astăzi) s-au înregistrat în graiurile din toate celelalte provincii româneşti, acestea datorîndu-se faptului că *riţin(ă)*, luat din germană alături de alţi termeni din domeniul medicinii, a fost forma literară mai veche, tolerată încă în scris la publicarea ALR II/I (1940), căci titlul sub care se dă materialul necartografiat la întrebarea 4 216 este *(unt de) riţină*. Marca variantelor pătrunse prin filieră maghiară o constituie finala *-ş* (în pct. 279 şi 325) şi accentul pe prima silabă.

Fonetisme specifice maghiare prezintă şi alte variante ale unor neologisme, pentru care există, paralel, forme pătrunse din germană, cum sînt:

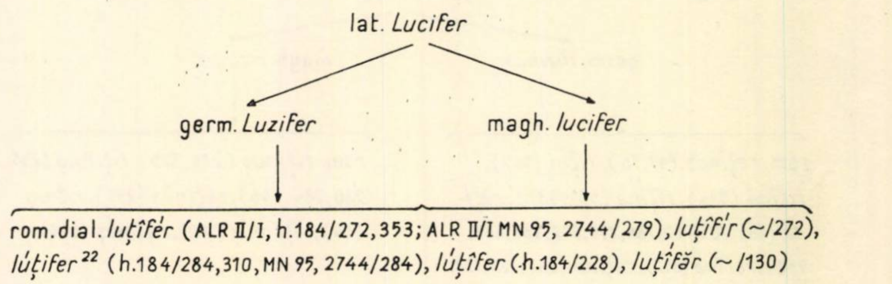
-ş în *generáriş* (primul sunet este o oclusivă velară nepalatalizată, dar urmată de o vocală palatală; ALR SN IV h. 956/334; cf. *d''inărárăş* ~/279), pentru care cf. forma maghiară latinizantă *generális* [21], faţă de *genărál* (h. 956/36, 76), *ginărál* (~/29, 53, 284), *ginărár* (~/2, 27, 272), *ǵenărár* (~/130), *ǵinărár* (~/157, 172; în alte puncte apar forme cu *d''*), pentru care cf. germ. *General*; ***riţipiş*** 'recipisă' (ALR SN III h. 876/157), ***răţîpíş*** (~/53, 95, 102, 272, 279, 284, 353, 362; cf. şi 365, în Bucovina), ***răţăpiş*** (~/64), ***răţîpíşă*** (~/235, ***răţîpişe*** (~/130), ***raţîpíş*** 'reţetă' (ALR II/I h. 111/95), după magh. ***recepisz*** (pentru *-ş* trebuie ţinut seama de faptul că în maghiară cuvîntul a fost scris şi cu *-s*), faţă de ***reţepís***

[21] Tamás, *op. cit.*, s.v. *ghinerariş*.

(h. 876/260, 325, 346), *riţipís* (~/172, 192, 228), *răţîpís* (~/29, 36, 76, 219, 833), *raţîpís* (~/386, în Bucovina); cu încadrare morfologică : *răţîpísă* (~/105), *rîţipísă* 'reţetă' (h. 111/192), pentru care cf. germ. *Rezepiss(e)*.
- finala *-ălí* în(*a*)*liţităli* (ALR SN IV h. 1 013/334), pentru care cf. magh. *licitál*, faţă de *liţitá* (h. 1 013/105, 141, 228), *liţîtá* (~/235, 272), după germ. *lizitieren*; cf. paralel *liţîtáţie* (~/102, 353), *liţîtáţîie* (~/235, 272, 346, 362), după germ. *Lizitation*, dar şi magh. *licitáció*.

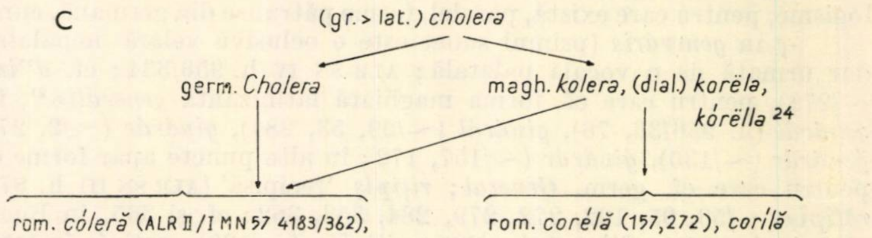
Judecînd după asemenea situaţii, trebuie să admitem că şi în cazurile în care cuvinte de acest tip nu prezintă marcă de filieră, este riscant, pentru a le explica provenienţa, să apelăm numai la una din sursele posibile. Aşa este *luţifer*, explicat de Tamás numai prin maghiară, pentru care trebuie să avem însă în vedere următoarea schemă :

B[1]

Tot aşa, dacă pentru graiurile din Moldova şi Muntenia mai ales, *reğimént* (ALR SN IV h. 953/551, 899), *riğimént* (~/605, 928) se explică prin limba literară mai veche (care, la rîndul ei, l-a primit pe mai multe căi), în graiurile din Bucovina şi Transilvania varianta se explică în primul rînd prin germană (*Regiment*); întrucît însă *regimént* (h. 953/365, 3 86), *rigimént* (~/2), *regemént* (~/36, 95, 157, 172, 228, 250, 260, 316, 325, 353), *răgemént* (~/76) etc. au fost notate şi în puncte cu informatori cunoscînd limba maghiară, trebuie citat ca etimon şi magh. *regiment*. Şi în cazuri de atestări unice (pentru moment), cum ar fi *ţeremónie* (ALRT II, p. 124), trebuie să ţinem cont atît de germ. *Zeremonie* (există şi o variantă cu accentul pe *o*), cît şi de magh. *ceremónia*, *cerimonia*.

γ. Cuvinte de diferite alte origini (în multe cazuri este vorba de cuvinte aşa-zise „internaţionale" [23]). Pentru această categorie poate fi

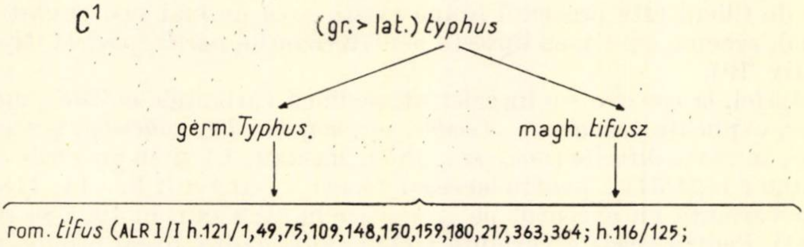

[22] Accentul pe prima silabă este comun în germană şi maghiară.
[23] Cf. şi Tamás, *op. cit.*, p. 15.
[24] TESz, s.v. *kolera*.

luată în considerație situația variantelor *cóleră*, *coléră*, *corélă* etc. pentru „holeră", pătrunse în graiurile din Transilvania atît prin germană, cît și prin maghiară, pentru ultima sursă existînd indicii precise, în cazul formelor dialectale maghiare :

În aceeași situație se află *triér* (și variantele) 'trior' (<germ. *Trieur* <fr.), înregistrate în Transilvania (ALR SN I h. 89/64, 279, 310, 316, 334, 346 ; cf. *treiér* ~/272, 349), față de *tríer* (~/53, 105, 219, 228, 235, 250, 260, 284 ; *tréer* ~/157), care se explică prin magh. *triör* (<fr.) ; cf. și răspunsurile înregistrate în punctele cu anchete la maghiari : *tríi̯er* (287), *tréi̯er* (575), *tíer* (192).

Există însă, ca și la grupele α și β, cuvinte care au același aspect fonetic în germană și în maghiară, astfel că împrumuturile românești nu pot fi diferențiate după sursă :

rom. *tífus* (ALR I/I h.121/1,49,75,109,148,150,159,180,217,363,364; h.116/125;
-alte variante: *tífoț* (h.121/302,324), *tifúș* (~/9,12,18,26), *trifús* (~/24)

Varianta *tífus* apare și în puncte din Moldova (h. 121/554, 592, 594 ; ARL II/I h. 126/414), dar pentru această provincie trebuie luată în considerație existența formei în limba literară din secolul al XIX-lea. Ea apare în texte tipărite în Moldova și Muntenia, scrieri originale sau traduceri din franceză și germană [25], și s-a putut păstra, ca și *luțernă*. Pe de altă parte, ea poate proveni din lit. *tifos*, prin închiderea lui *o* (neaccentuat și accentuat, ca în *rubinet*, *batuză* etc.).

Posibilitatea explicării prin ambele surse, germană și maghiară, trebuie avută în vedere și în cazul cuvintelor pentru care, momentan, există numai semnalări ocazionale, cum ar fi *păpăgăi* 'papagal' (ALR II/I h. 18/260 ; cf. germ. *Papagei*, magh. *papagáj*)[26].

3. Posibilitatea și necesitatea explicării unor împrumuturi vechi, dar și a unor neologisme din limba română atît prin germană, cît și prin maghiară au fost subliniate, pentru anumite cuvinte și ca problemă de principiu, în diferite articole și în studii speciale [27]. În cazul celor mai multe neologisme de acest fel, problema etimologiei multiple se pune de fapt numai la nivelul graiurilor populare, căci variantele cu aspect fonetic german (sau maghiar) nu pătrund în limba literară. În DLR ele fiind însă înregistrate, după anumite norme, ca forme populare sau regionale, în indicarea etimologiei lor trebuie să se țină totdeauna seama de principiul care se aplică în cazuri comparabile : „Cînd variațiile de formă trădează

[25] Cf. N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 289.

[26] Cf. însă varianta înregistrată în texte din secolele al XVIII-lea — al XIX-lea, în DLR, tomul VIII, 1, litera P *(p-păzui)*, s.v. *papagal*.

[27] Cf. N. Drăganu, în DR VII, 1931—1933, p. 211 ; Tamás, *op. cit.*, p. 15—16, dă o listă de astfel de împrumuturi românești, pe care nu le include în dicționar ; pentru diferite alte cazuri, cf. Arvinte, *op. cit.*, *passim*.

origini diferite, acestea sînt indicate fiecare în parte : sub forma *magie*, cuvîntul vine din franțuzește, iar sub forma *maghie* din grecește" [28]. Așa s-a procedat, după cum am amintit și mai sus, la *marinar* - *marinăr*, *metru* - *metăr* - *meter* și în alte cazuri, cum ar fi *narțis*, explicat din magh. *nárcisz*, germ. *Narzisse* (s. v. *narcisă*), *parțelă* (și alte variante), pentru care se trimite la germ. *Parzelle*, magh. *parcella* (s.v. *parcelă*) etc.

Pe baza unui sondaj făcut în volumele apărute din DLR (literele M, N, O și prima fasciculă din P), urmărind tratarea variantelor de acest tip ale neologismelor înregistrate pe hărțile *Atlasului lingvistic român*, se poate vedea însă că acest principiu n-a fost aplicat consecvent. Aceasta probabil mai mult dintr-o insuficientă documentare decît din cauza eventualelor dificultăți pe care le-ar ridica recunoașterea formelor din diferite limbi care explică variantele înregistrate, căci dacă în cazul *metăr* - *meter* marca de filieră este prezentă (după clasificarea de mai sus, cuvînt internațional, schema tip C), ea lipsește pentru cazurile *narțis*, *parțelă* (tipul A[1], respectiv B[1]).

Astfel, la *maistru* s-a înregistrat, pe lîngă variantele *máistăr*, *máistor*, *máistur*, explicate prin germ. *Meister*, scr. *majstor*, bg. *майстор*, și varianta *máister*, în texte diferite (DOC, EC., 1850, MARIAN, î.) și în graiurile populare (ALR I 1824/341 ; pentru aceeași formă v. ALR II/I h. 114, 115, 243/192 ; o variantă cu accentul pe *i*, *maíster* în (ALR SN II h. 499/784 și III h. 848/784). Pentru această variantă trebuia să se indice drept etimon magh. *majszter* (în ceea ce privește finala, vezi mai sus *liter*, *puder*). Tot așa, pentru variantele *nicli*, *anicli* (s. v. *nichel*), trebuie indicat ca etimon magh. dial. *nikli* (cf. Tamás, *op. cit.*, s. v.) ; pentru finală v. *bițicli*, *vincli* ('vinclu' ; < magh. *vinkli* ; cf. ALR SN II h. 565/64, 316, 334, 346, 836), iar pentru varianta *moșină* (s. v. *mașină*) trebuia dat ca etimon magh. *mașina*. La toate aceste variante, marca filierei maghiare a împrumutului este prezentă (tipul A). La cuvîntul *motor* nu s-a înregistrat varianta cu accentul pe prima silabă, *mótor*, atestată de ALR SN III h. 826, în punctele 260, 279, 284, 310, 325 (cf. și h. 2 111 în recent apărutul vol. VII, pct. 284), deși harta 826 este citată pentru a ilustra utilizarea cuvîntului cu sensul „automobil". Pentru explicarea acestei variante trebuia citat magh. *motor* (pentru sens, cf. Tamás, *op. cit.*).

Faptul că, în unele cazuri, nu se ține seama de etimonul variantelor poate duce chiar la redactarea defectuoasă a articolului consacrat unui cuvînt. Astfel, s-a făcut un sens (2) „ministru", la cuvîntul *ministér*, pornindu-se de la varianta *ministér* din graiurile populare din Transilvania (ALR SN III h. 890/29, 64, 76, 219, 250, 260, 272, 346, 353, 833 ; v. și 848, în Oltenia), care se explică însă prin magh. *miniszter* „ministru". Această variantă trebuia dată la cuvîntul *ministru*, adăugîndu-se și etimonul maghiar pentru a o explica ; aspectul formal, identic cu *minister* (< fr. *ministère*), se datorește pronunțării finalei după maghiară (*-er* ; vezi și exemplele de mai sus) și schimbării accentului, în limba română, de pe prima, pe ultima silabă, ca în multe alte împrumuturi (cf. *haidúc* <magh. *hajdú*, *oráș* < magh. *város* etc.).

Cercetarea etimologiei multiple a unor neologisme în graiurile populare atrage atenția și asupra problemei dacă se justifică tratarea vari-

[28] DLR VI, *Introducere*, p. XI.

antelor cu etimonuri distincte ca articole separate. Explicînd pe *ochelari* ca format de la *ochi*, după lat. *ocularis*, în DLR nu s-a ţinut seama de etimonul propus pentru acest cuvînt de N. Drăganu săs. *Okelâr* (< lat. *oculare* sau *ocularius*) [29], etimologie susţinută de V. Arvinte, care se referă la condiţiile în care cuvîntul a putut pătrunde în limba română literară (*op. cit.*, p. 89). Paralel, a fost dat un alt cuvînt-titlu, *ochelarăşi*, explicat -,,din magh. *okuláris*, refăcut după *ochelari*'' (DLR VII, 2, litera O, s.v.). Întrucît *ochelari* şi *ochelarăşi* se dovedesc a fi formele cu aspect fonetic săsesc şi maghiar ale lat. *ocularis*, ele trebuiau tratate în acelaşi articol de dicţionar, căci ne aflăm în prezenţa a două variante care nu se deosebesc semantic (DLR, *Introducere*, p. XI). Pe baza aceluiaşi principiu, dacă nu există motive să se facă articole separate pentru *gheneráriş* sau *reformátoş* (şi variante, ALR II/I MN 104 2 776/157, 316, 334, 346) < magh. *református* (paralel cu *general*, respectiv *reformat*) sau pentru diferitele forme de la *ricin (riţin, reţinus, riţinuş)*, tot aşa nu se justifică un articol *notárăş* (formă învechită şi regională, explicată prin magh. *nótárius*, *notarus*), paralel cu notar (dintre etimonurile citate, pentru Transilvania reţinem lat. *notarius*, germ. *Notar*). Dealtfel, cele trei sensuri ale lui *notarăş* sînt identice cu primele trei sensuri ale lui *notar* [1], diferenţele referindu-se doar la aria de circulaţie a primei forme [30].

Etimologia multiplă, departe de a reprezenta un mijloc comod folosit pentru a ieşi din impas în situaţia cînd nu se poate indica un etimon unic, se dovedeşte o modalitate de rezolvare ştiinţifică a originii unui cuvînt pe baza cunoaşterii aprofundate a istoriei sale [31]. Una dintre consecinţele sale lexicografice, indicarea legăturii directe între diferite forme şi etimonurile corespunzătoare este o dovadă în acest sens. De aceea, în cazuri asemănătoare celor pe care le-am discutat în acest articol, trebuie evitată trimiterea automată la formele din germană şi maghiară, dacă aspectul lor fonetic este apropiat, fără o analiză atentă a datelor lingvistice şi extralingvistice de natură să ne ajute la găsirea soluţiei juste. O asemenea trimitere nediferenţiată găsim la explicarea variantelor cuvîntului *manevră*, unde se află următoarea indicaţie : ,,Pentru variantele de tipul *manevăr*, cf. germ. *Manöver*, magh. *manöver*'' (DLR VI, 2). Variantele în discuţie pot fi considerate următoarele ; : *manévăr*, *manévără*, eventual *manévură*, şi, numai pentru finală, *manébăr* [32]. Întrucît finala cuvîntului maghiar se pronunţă *-er* (ca în *puder*, *liter* etc.), citarea magh. *manőver* este greşită, finala *-ăr* explicîndu-se prin forma germană. În alt caz, invocarea unui etimon maghiar alături de cel german se datoreşte neatenţiei în selectarea fişelor la redactare. Probabil, în intenţia autorului articolului *paradă*, magh. *parádé*, explică eventualele variante *porádă* şi *poráde*, pentru care se trimite la h. 959 din ALR SN IV. În realitate, aceste variante nu au fost înregistrate pe harta citată decît în puncte cu anchete la populaţii de altă

[29] În DR VI, 1929—1930, p. 299—300 ; este discutat şi aspectul fonetic al cuvîntului săsesc faţă de etimonul latinesc.

[30] Vezi Despina Ursu şi N. A. Ursu, *Observaţii asupra etimologiei neologismelor în Dicţionarul limbii române*'', în ,,Anuar de lingvistică şi istorie literară'', Iaşi XXI (1970), p. 136, în legătură cu tratarea formei *machină*.

[31] *Ibidem*, p. 133.

[32] Pentru *b*, cf. forma maghiară *manéberen*, în TESz, s.v. *manőver* şi răspunsul din punctul cu anchetă la maghiari 287 din ALR SN IV h. 957, *mónēbęr*.

limbă : *poráda* apare în pct. 366, cu anchetă la ucraineni, iar *pọrādẹ* în pct. 575, unde s-a înregistrat un grai maghiar ; cît despre finala *-e* din diferite variante, aceasta se explică prin germ. *Parade*, pentru care pledează şi alte fapte (*a* din prima silabă şi poziţia accentului).

*

Pentru a aprecia importanţa problemei etimologiei multiple a neologismului în unele graiuri populare se cere făcută raportarea la istoria complexă a vocabularului limbii române, care a cunoscut şi în alte perioade astfel de împrumuturi paralele. Elaborarea *Dicţionarului limbii române*, operă de interes naţional, pune în lumină, o dată în plus, locul pe care trebuie să-l aibă în lingvistica românească cercetarea istoriei limbii.

Mai 1973

Centrul de lingvistică, istorie literară şi folclor
Iaşi, Aleea Sadoveanu 12

L'étymologie multiple de certains néologismes dans les parlers populaires roumains

(Résumé)

Dans les parlers populaires de Transylvanie il y a de nombreux doublets des néologismes du roumain littéraire, empruntés directement à l'allemand et au hongrois, qui sont expliqués couramment, dans les dictionnaires du roumain, comme provenant seulement d'une de ces langues. L'auteur établit trois catégories de mots qui s'avèrent être des emprunts parallèles à l'allemand et au hongrois : mots d'origine allemande entrés également par la voie du hongrois, mots savants d'origine latine et mots internationaux. Outre les mots présentant des phonétismes spécifiques à l'allemand ou à la langue hongroise (les schémas A, B et C), il y en a d'autres qu'il faut expliquer de la même manière, en dépit de l'absence de ces marques (les schémas A^1, B^1 et C^1), compte tenu des conditions générales dans lesquelles s'est exercée l'influence de ces deux langues sur les parlers roumains de Transylvanie.

En partant de ce principe, l'auteur discute les indications étymologiques figurant dans le *Dicţionarul limbii române (serie nouă)* pour les mots *maistru, manevră, maşină, minister, nichel, notar, ochelari, paradă*, qui ont des variantes régionales du type décrit ci-dessus.

ION DIACONESCU

CÎTEVA OBSERVAŢII ASUPRA INFINITIVULUI ÎN PROTOROMANICĂ

În lucrarea de faţă se încearcă o descriere a infinitivului în faza protoromanică, în care diversele realizări locale sau dialectale ale latinei vorbite se ridică la rangul de idiomuri autonome. Sub raportul trăsăturilor specifice ale infinitivului, protoromanica se repartizează în două zone distincte: protoromanica occidentală, mai novatoare, şi protoromanica orientală, mai conservatoare; în lucrare sînt examinate tocmai aceste trăsături.

Procesul diversificării latinei populare începe chiar din momentul expansiunii dominaţiei romane şi continuă să se desfăşoare în condiţii istorice, etnologice, geografice şi sociale specifice fiecărui teritoriu romanizat. Se poate admite, ţinînd seama de opiniile foarte diferite ale romaniştilor şi de situaţia particulară a fiecărei limbi romanice în parte [1], că acest proces complex se întinde pînă în secolul al VIII-lea, cînd diversele graiuri, ieşind de sub autoritatea latinei oficiale, capătă statut de idiomuri autonome. Pînă la data constituirii lor în limbi independente, latina vorbită pe întregul teritoriu roman se prezintă ca un ansamblu de fenomene tranzitorii, caracterizat printr-o serie de trăsături comune, realizate însă diferit

[1] F. George Mohl fixează ca moment al încheierii procesului de diferenţiere a latinei vulgare căderea Imperiului Roman de Apus (anul 476) (*Introduction à la chronologie du latin vulgaire*, Paris, 1899, p. 86); secolul al VI-lea este considerat de mai mulţi lingvişti ca moment iniţial al existenţei limbilor romanice, cf. Alexandru Philippide, *Originea românilor*, II, Iaşi, 1927, p. 405; Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1932, p. 241; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 353; O. Nandris, *Le substrat et son rôle dans la structure phonétique du roumain*, în BSLP, 50 (1954), fasc. I, p. 116 („Româna a realizat structura sa de limbă nouă între secolele al III-lea şi al VI-lea, dată care marchează penetraţia elementelor slave în română"); pentru aceeaşi perioadă opinează şi istoricul Jean Hugonnot, în studiul său recent *L'histoire de la Roumanie des origines à nos jours*, în *Les Cahiers de l'histoire*, nr. 75 (1968), p. 20. Secolul al VIII-lea este admis ca limită care încheie procesul de constituire a limbilor romanice de Iorgu Iordan, Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, Bucureşti, 1965, p. 41, pentru Romania în general şi pentru limba română în special; Th. Capidan, *Romanitatea balcanică*, Bucureşti, 1936, p. 55; I. Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână (româna comună)*, Bucureşti, 1968, p. 22—23 („a. latina dunăreană s-a transformat prin secolele IV—VII în graiuri traco-romanice, mai mult ori mai puţin diverse, mai mult ori mai puţin numeroase; b. acest proces a durat pînă aproximativ în jurul secolului al VIII-lea. După aceea, ieşind de sub autoritatea latinei oficiale, aceste graiuri au devenit aromână şi dacoromână"); *Istoria limbii române*, II, Bucureşti, 1969, p. 17, încadrează româna comună între „secolele al V-lea şi al VIII-lea".

pe plan local. Pe baza trăsăturilor comune se definește unitatea lingvistică romanică — elementul de continuitate—, iar prin realizarea tot mai variată a unor particularități comune se adîncește fenomenul de diversitate — discontinuitatea. Procesul de diversificare este grăbit și de asimilarea unor elemente care aparțin fie substratului, fie superstratului.

Această etapă, în care diversele realizări locale sau dialectale ale latinei vorbite se ridică la rangul de idiomuri autonome, determinate din punct de vedere istoric, etnic și teritorial, o vom denumi protoromanică [2]. Sub raportul repartizării geografice, putem vorbi de o protoromanică orientală și de o protoromanică occidentală, fiecare, la rîndul ei, divizîndu-se, în funcție de grupurile etnice distincte, în idiomuri mai mult sau mai puțin diverse; din acest punct de vedere, vorbim despre o protoromanică iberică, o protoromanică galică, o protoromanică tracică, termen care desemnează, dealtfel, limbile romanice în faza lor de constituire, înainte de a deveni română, spaniolă, italiană, franceză etc. Cu aceeași accepțiune, pentru protoromanica tracică, se întrebuințează termenii *protoromână*, *română comună*, *străromână*, *română comună primitivă* [3].

Prin urmare, prin protoromanică nu înțelegem un idiom standard, ci o totalitate de trăsături lingvistice, o abstracție, ale cărei elemente definitorii decurg din realizarea concretă a fiecărui grai romanic, „o unitate într-o diversitate de forme locale" [4]. În comparație cu celelalte etape din istoria limbilor romanice, protoromanica prezintă cele mai mari și mai serioase dificultăți în ceea ce privește relevarea sistematică și cuprinzătoare a trăsăturilor sale caracteristice, din cauza lipsei, aproape totale, a probelor materiale, a documentelor scrise. Ceea ce s-a atribuit pînă acum acestei perioade este mai mult rezultatul unor operațiuni deductive, de reconstrucție, pe baza datelor oferite de compararea celor două tranșe atestate — *ce a fost* (latina) și *ce a rezultat* (limbile romanice). Dacă pentru Romania occidentală, această operațiune este mai ușor de realizat, cu un grad de arbitrar mai redus, grație existenței unor documente scrise [5] încă din secolul al IX-lea, ea este mai dificilă pentru Romania orientală, unde domeniul ipotezelor și al probabilităților se întinde pînă în preajma secolelor al XIV-lea — al XV-lea. De aceea, referințele la limbile romanice din zona apuseană pot servi adesea ca probă a unor fenomene a căror explicare sau demonstrare este împiedicată de lipsa documentelor.

Compararea modului infinitiv din latina vorbită cu infinitivul din idiomurile romanice relevă, pe lîngă trăsăturile comune, și o serie de particularități distinctive, atît sub aspectul expresiei cît și sub aspectul

[2] Acest termen a fost folosit pentru prima dată și cu aceeași semnificație de către Robert A. Hall Jr., *The Reconstruction of Proto-Romance*, în „Language" 26 (1950), p. 6—27.

[3] Pentru discuție, vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 351—352, și I. Coteanu, *op. cit.*, p. 10—12.

[4] I. Coteanu, *op. cit.*, p. 15.

[5] Pentru franceză, *Les Serments de Strasbourg*, 842; pentru italiană, *Indovinello veronese*, secolele al VIII-lea—al IX-lea; pentru provensală, *Boecis* de la sfîrșitul secolului al X-lea; pentru spaniolă, *Poema de Mio Cid*, din prima jumătate a secolului al XII-lea, iar pentru portugheză, *Auto de Partilha*, din 1192.

conţinutului. Determinarea lor în protoromanică se va face prin metoda reconstrucţiei, avînd ca premise, pe de o parte, un punct terminus al latinei vorbite, iar, pe de altă parte, un punct oarecare de continuitate, surprins în primele documente ce probează existenţa independentă a limbilor romanice.

	B	
A	....	C
(Limba latină)	(Protoromanica)	(Limbile romanice)

Prin urmare, trăsăturile lui B vor rezulta din compararea lui A cu C ; în felul acesta, se poate stabili, bineînţeles în cadrul unor coordonate relative, ce a pierdut infinitivul şi totodată ce a cîştigat.

I. Sub aspectul expresiei, infinitivul prezintă următoarele trăsături în protoromanică.

1. Angrenat încă din latina populară în tendinţa generală de cădere a elementelor finale, în protoromanică, infinitivul se repartizează în funcţie de acest fenomen, în două grupe distincte din punct de vedere teritorial:

a. *Protoromanica occidentală*, caracterizată prin apocopa lui *e* final la verbele cu accentul pe vocala tematică: lat. *cantare* > fr. *cantar*> *canter* > *chanter*, sp. *cantar*, port. *cantar*, cat. *cantar*, prov. *cantar* ; lat. *dormir* > fr. *dormir*, sp. *dormir*, port. *dormir*, prov. *dormir*, cat. *dormir* ; lat. *habere* > fr. *aveir* > *avoir*, sp. *haber*, port. *haver*, cat. *haver*. *E* final se menţine numai în vechea franceză, la verbele accentuate în latină pe radical : lat. *crédere* > v. fr. *creier* > *croire*, lat. *dícere*> *dire* ; în spaniolă şi portugheză, acest tip de verbe prezintă terminaţia în consoană, ca urmare a asimilării lor cu verbele cu accentul originar pe vocala tematică : lat. *fácere* > sp. *hacér*, port. *facér*.

b. *Protoromanica orientală* conservă integral infinitivul latin ; această particularitate o prezintă infinitivul în protoromână (româna comună) şi în italiană : lat. *cantare* > rom. *cîntare* it. *cantare*, lat. *morire* > rom. *murire*, it. *morire*. Dialectal, în unele texte vechi italiene, apar şi forme de infinitiv cu *e* final elidat : *tenir*, *savir*, *volir* [6].

O primă diferenţiere deci între protoromanica occidentală şi protoromanica orientală este relevată de tratamentul lui *e* final în forma modului infinitiv : *-r* / *-re*.

2. Modificările survenite în expresia infinitivului antrenează, în protoromanică, un nou sistem de organizare a conjugărilor. Protoromanica occidentală, ca urmare a unificării infinitivelor de conjugarea a III-a cu conjugarea a II-a din latină, prin generalizarea tendinţei de accentuare pe vocala tematică, prezintă un sistem cu trei clase de conjugare :

— Protoromanica iberică : a. *-ár* : *cantár*, *amár*
b. *-ér* : *habér*, *devér*
c. *-ír* : *dormír*, *venír*

— Protoromanica galică, conservînd conjugarea a III-a din latină, realizează un tip de infinitiv cu accentul pe vocala tematică şi un alt tip

[6] Ed. Bourçiez, *Elementes de linguistique romane*, ed. a IV-a, Paris, 1956, p. 506.

cu accentul pe radical. Infinitivul cu accentul pe vocala tematică cunoaște două clase, care se întîlnesc, dealtfel, și în protoromanica iberică :

a. *-ér* : *cantér*, *habitér*, *entrér* ; în cele mai vechi texte franceze, sînt atestate, sporadic însă, și forme cu vocala tematică latină : *orar* < lat. *orare*, *pugnar* < lat. *pugnare*, *sanar* < lat. *sonare* [7], ceea ce ar însemna că trecerea lui *á* la *é* se petrece în faza protoromanică.

b. *-ír* : *murír*, *tenír*, *venír*

c. *-re* : *díre*, *fáire*, *vívre*

În evoluția lor, cele trei clase se vor diversifica în franceză, datorită modificărilor la care sînt supuse tot mai intens elementele finale ale cuvîntului.

În protoromanica orientală se păstrează, cu schimbări neesențiale, cele patru clase de conjugare din latină :

a. *-áre* : it. *cantáre*, rom. *cîntáre*

b. *-ére* : it. *vedére*, *-eáre*, rom. *vedeáre*.

Formele cu *e* accentuat diftongat caracterizează numai româna comună și se înscriu în tendința generală a diftongării realizate după secolul al VI-lea [8]. Dialectul aromân conservă aceste forme : lat. *videre* > arom. *videare*, lat. *potere* > arom. *puteare*, lat. *bibere* > arom. *beare*. În sprijinul existenței lui *e* diftongat la verbele de conjugarea a II-a încă din perioada românei comune vin și cele două aspecte din dacoromână : mai întîi, atestarea chiar din primele documente scrise a formelor cu *-eáre* : *puteáre* ($C_2$4/31), *vedeáre* (C_2 127/6), (PO 21/3), *cădeáre* (V. Caz. 8/18) ; iar, în al doilea rînd, conservarea lui *-eá* în finală absolută în formele scurte de infinitiv : *beá*, *puteá*, *vedeá*.

c. *´ere* : it. *crédere*, rom. *crédere*,

d. *-íre* : it. *moríre*, rom. *muríre*, it. *veníre*, rom. *veníre*

Latina :		-áre	-ere	´ere	-íre
Protoromana orientală :		-áre	´ere	-ére -eáre	-íre
Protoromana occidentală	iberică	-ár	-	-ér	-ír
		-ár			
	galică	-ér	-re	-	-ír

Din cele prezentate rezultă că protoromana orientală se dovedește mai conservatoare decît protoromana occidentală ; dintre cele patru conjugări din latină, conjugările în *-áre* și *-íre* au cea mai mare stabilitate și continuitate, în timp ce conjugările în *-ére* și *´ere* sînt mai puțin stabile, mai cu seamă în limbile romanice occidentale.

3. Ca urmare a neutralizării opozițiilor de diateză și de timp, proces petrecut în latina populară, în protoromanică infinitivul devine o modalitate de expresie a unei acțiuni, ale cărei relații se actualizează implicit,

[7] F. A. Wulff, *L'emploi de l'infinitif dans les plus anciens textes français*, Lund, 1875, p. 21.

[8] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 591.

prin referinţă la un verb *finitum*. Sub raport gramatical, infinitivul este un mod atemporal şi nepersonal, este, după Whorf, un „cryptotype"[9], adică o formă lipsită de mărci distinctive. Singura limbă romanică unde raportul dintre acţiunea exprimată printr-un infinitiv şi persoană se distinge formal, deci explicit, este portugheza :

		Singular	*Plural*
Persoana	I	amar	amar-*mos*
	II	amar-*es*	amar-*des*
	III	amar	amar-*em*

Se crede că acest tip de „infinito pessoal" corespunde din punct de vedere morfologic imperfectului subjonctiv din latină — *amarem*, *amares*, *amaret*, *amaremus*, *amaretis*, *amarent* — care şi-a pierdut semnificaţia proprie şi a căpătat un sens abstract [10]. Infinitivul personal este atestat din cele mai vechi texte portugheze : *Para* ***sairen*** *e* ***antraren*** ; *Por* ***motaren*** *al rey* [11].

4. În sistemul modal, infinitivul, prin semnificaţia ce o conţine — de posibilitate — ocupă o poziţie virtuală, „dintre toate formele modale, infinitivul fiind cel mai virtual" [12]. Datorită acestei poziţii, el se poate asocia cu un auxiliar, realizînd pe axa cronogenetică valori temporale sau modale, al căror conţinut îl constituie fie o *perspectivă prospectivă* (viitorul), fie o *perspectivă introspectivă* (condiţionalul).

În protoromanică, se generalizează ca mijloc de expresie a viitorului două construcţii : în protoromanica occidentală, *infinitiv* + *habeo*, cu fuziunea celor două componente : sp. *cantaré*, port. *cantarei*, prov. *chantarai*, fr. *chanterai* ; forme asemănătoare cu protoromanica occidentală prezintă şi italiana : *canteró* ; în protoromanica orientală, *volo* + *infinitivul* : rom. *vreau cîntare* > *voi cînta*. Dintre dialectele sud-dunărene, numai istroromâna conservă acest tip — *voiu face* —, celelalte prezintă un viitor în a cărui structură, în locul infinitivului, intră conjunctivul : arom. *va s-beau*.

Cu caracter dialectal sau local, continuă să circule şi alte construcţii : *habeo* + *ad* + infinitivul — sard. *app'a dare* „voi da", rom. *n-am a te lăsa* (CB II, 290) ; *habeo* + *de* + infinitivul : it. *abbiamo da morire*, sp. port. *seha de saber* ; *debeo* + infinitivul : sard. *depo kantare*. Construcţiile cu infinitivul prepoziţional sînt posterioare celorlalte : W. Meyer-Lübke le consideră o creaţie preromanică [13].

În combinaţie cu auxiliarul *habere* la imperfect sau la perfect, infinitivul intră în componenţa condiţionalului ; în funcţie de timpul auxiliarului, se disting două tipuri de condiţional : a. infinitiv + imperfectul auxiliarului, generalizat în protoromanica occidentală : lat. *cantare* + *habebat* > fr. *chantarait*, sp. *cantariá*, prov. *cantarié*.

[9] Benjamin Lee Whorf, *Linguistique anthropologique, Les origines de la sémiologie*, Paris, 1969, p. 66.
[10] Francisco Torrinha, *Gramatica portuguesa*, Porto, 1946, p. 183.
[11] Ed. Bourçiez, *op. cit.*, p. 442.
[12] Gustave Guillaume, *Temps et verbe*, Paris, 1929, p. 84.
[13] W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, III, Paris, 1900, p. 361.

b. infinitiv + perfectul auxiliarului, continuat în protoromanica orientală : lat. *cantare* + *habuisti* > arom. *cîntarişi*.

5. Întrebuinţat încă din latină cu valoare de imperativ prohibitiv — *non negare*, *non timere* — infinitivul este continuat în protoromanică ca formă gramaticală numai pentru numărul singular [14] persoana a doua. Pentru prima dată este atestat în *Chanson de Roland* : ***ne l'dire** ja* (Rol. 1113), *Damnes Deus, pere **nen laissier** hunir France* (Rol. 2337). În primele traduceri biblice în franceză se întîlneşte frecvent : ***ne confundre** mei de la meie atente* ; ***ne perdre** mei*. Se păstrează şi în celelalte limbi romanice : sp. *!no correr! !ne mentir!* port. *non veirem*, it. *non mentire*, prov. *non temer*, *non tardar*, rom. *nu dare* > *nu da*.

II. Sub aspectul conţinutului, infinitivul generalizează în protoromanică o serie de întrebuinţări manifestate în latina populară doar ca tendinţe. Unele sînt comune şi vor subzista în toate limbile romanice, altele însă prezintă particularităţi de la o zonă la alta. În sfera trăsăturilor comune protoromanicei sînt cuprinse următoarele fenomene.

1. Infinitivul se menţine în calitate de determinant după verbele *voluntatis*, factitive şi cauzative, în timp ce după verbele de tipul *declarandi*, *dicendi* sau *sentiendi*, locul propoziţiei infinitivale este luat de propoziţii subordonate introduse cu conjuncţiile *quod* sau *quia*, ceea ce înseamnă o restrîngere considerabilă a întrebuinţării infinitivului.

2. Prin înlocuirea modurilor supin şi gerunziu, infinitivul capătă noi valenţe, extinzîndu-şi, în acest fel, posibilităţile combinatorii şi totodată mijloacele de expresie a dependenţei sale faţă de un verb, un substantiv sau un adjectiv. Astfel, se răspîndeşte în întreaga protoromanică întrebuinţarea prepoziţiei *ad*, ca expresie a relaţiei unui infinitiv faţă de un determinat. Mai întîi, *ad* apare în contextele în care infinitivul a înloeuit un gerunziu în *-dum* : *N'avons guaires **a vivre (ad vivendum)*** (Rol. 1923). Se extinde apoi şi la alte cazuri, unde, în latină, era un simplu infinitiv fără prepoziţie, după verbe, substantive şi adjective.

a. Infinitivul prepoziţional devine frecvent după verbele „a fi" şi „a avea", cînd acestea nu au rolul de auxiliare gramaticale, precum şi după alte verbe, faţă de care infinitivul îndeplineşte o funcţie determinativă, al cărei conţinut îl constituie s c o p u l sau d i r e c ţ i a. Primele documente oferă, pentru toate limbile romanice, structura v e r b („a fi", „a avea") + *ad* + infinitiv, ceea ce atestă o origine comună : fr. „*e si est **a venir*** (LR 10), *n'est giens **a dire*** (LR 265), *bon sunt **a veintre*** (Rol. 1448) ; port. *esta **a escrever***, *estava **a dormir*** ; sp. *estar **a ver venir** los acontecimientos*, it. *io mi crede che le suore sien tutte **a dormire***, *non potevano essere **a contradire*** [15]. După verbul „a avea" cu sens de „necesitate", după cum observă Alf Lombard [16], în primele texte catalane şi franceze, infinitivul este precedat totdeauna de prepoziţia *ad* : *n'i ai mais **ad ester*** (Al. 38), *quel besuin as **a faire*** (LR 168). După alte verbe : fr. *icest dragun lequel tu formas **a escarnir*** (Ps. d'O 103) ; *il serunt despandut **a mangier*** (Ps. d'O 58), *mais as plus povres le donet **a mangier*** (Al. 51).

[14] F. A. Wulff, *op. cit.*, p. 34.
[15] *L'infinitiv de narration dans les langues romanes*, Uppsala, 1936, p. 155.
[16] *Ibidem*, p. 153.

Primele documente româneşti atestă fapte similare, cu infinitivul precedat de prepoziţia *a* generalizat în cazurile de mai sus : *Domnul din ceriu pleacă-se spre fii oamerilorŭ, se vază se iaste* ***a'nţelége*** *sau* ***a čare*** *Dumnezeu* (PS 19), *fu* ***a ne duce*** *noao* (CV 24), *iaste* a-*l* ***ucide*** şi ***a-l răstigni*** (C_2 84), *eu am a-mi-*Λ***treba*** (SB 67), *eu mîncare am* ***a mînca*** (C_2 153), *oarece are* ***a-ţi grăi*** (CV 52), *Învăţat-am pre frate-meu Stoica cum să aibă* ***a dare*** (DR 21), *nemică nu avemŭ nece* ***a darea*** (C_2 481).

Se poate trage concluzia că încă din protoromanică prepoziţia *ad*>*a* manifestă tendinţa de a deveni o marcă a infinitivului, o prepoziţie *passe-partout*, lipsită de o semnificaţie concretă, în scopul de a pune în valoare cele două întrebuinţări : v e r b a l ă —*a* + infinitiv — şi n o m i- n a l ă — ∅ (altă prepoziţie) + infinitiv.

b. Structura s u b s t a n t i v sau a d j e c t i v + *a d* + infinitiv se dezvoltă în protomanică odată cu extinderea întrebuinţărilor nominale ale infinitivului, mai întîi, pe lîngă un substantiv sau un adjectiv — nume predicativ selectat de verbul copulativ ,,a fi'' : fr. *cist sunt bon* a ***cunfundre*** (Rol. 1499), *ceste bataille est mult forz* ***a suffrir*** (Rol. 285), rom. *să fie tari şi putérnici cu cartea domniei méle* ***a-şi ţinére*** *morile* (CB I, 117) şi apoi pe lîngă alte substantive sau adjective : fr. *sed il nen at langue* ***a parler*** (Lég. 29), rom. *să fie tari şi puternici* ***a-şi ţinerea*** (CB I 117).

Ca dovadă în sprijinul acestei afirmaţii poate fi invocată situaţia infinitivului precedat de alte prepoziţii. Încă din latina populară, infinitivul în poziţie dependentă putea să apară însoţit, în afară de prepoziţia *ad*, şi de alte prepoziţii : *de*, *in*, *per*, *pro*, *sine* : în protoromanică, ca urmare a accentuării procesului de nominalizare a infinitivului, prepoziţiile devin expresia semantică şi sintactică a raporturilor de dependenţă în care se angajează un infinitiv faţă de un verb, un substantiv sau un adjectiv, şi capătă o întrebuinţare din ce în ce mai mare. Structura p r e p o z i ţ i e + i n f i n i t i v este relevantă, în protoromanică, pentru valoarea nominală a infinitivului : fr. *il est digne* ***d'entrer*** *en paradis* (Al. 35), *E Olivier* ***de ferir*** *ne se target* (Rol. 1345), *kar il tuens sers guaret icels,* ***en guarder*** *els multe retributium* (Ps. d'O 18), *Produme i out* ***pur*** *sub seignur* ***aidier*** (Rol. 26).

Limba română veche ilustrează cel mai bine acest aspect : însoţit de prepoziţii — bineînţeles în afară de *a* — infinitivul este, atît din punctul de vedere al expresiei cît şi din punctul de vedere al conţinutului, un substantiv : *Ţi-aduci aminte şi* ***de miluire*** *şi* ***de mîngîiere*** ($C_2$368), *Pomul e bun* ***de mîncare*** (PO 21), *Şi nu vine elŭ* ***pentru mîntuirea*** *oilor* (C_2 485), *Credinţă ca aceasta, ea se naşte* ***den îndrăznire*** (C_2 277), *Şi sedură* ***la mîncare*** (PO 153), *Împărăţia ceriului* ***întru sfătuirea*** *inimei noastre şi în sufletele noastre zace* (C_2 529).

Se poate deduce din cele înfăţişate mai sus că distincţia dintre întrebuinţarea prepoziţiei *a*, pe de o parte, şi a celorlalte prepoziţii, pe de altă parte, datează din protoromanică şi reprezintă o modalitate de diferenţiere a infinitivului cu valoare v e r b a l ă de infinitivul cu valoare n o m i n a l ă.

Tendinţa prepoziţiei *ad* de a deveni un element indispensabil al infinitivului, încă din protoromanică, este dovedită şi de existenţa în limbile romanice, de la primele atestări, a structurii de tipul p r e p o z i-

ţ i e + *a d* + i n f i n i t i v; prima prepoziţie, în poziţie liberă, este folosită ca element semnificativ al raportului de dependenţă a verbului faţă de un determinat, iar a doua — *ad* -, în poziţie fixă, este folosită ca o constantă a infinitivului. În franceza veche, o asemenea structură este obişnuită : ***por*** *ols* ***a tranchier***, ***por*** *ti* ***a delivrer***, ***por*** *lui* ***a mostrer***, ***sans*** *lui* ***a afoler***, *la sapience* ***d'****ou mont* ***a coquester***, *elle est plus ancoraigie* ***de*** *mal et* ***de*** *folie* ***a faire*** ; provensală : ***per*** *voe* ***e guerir***, ***per*** *nos* ***a salvar***. În spaniolă şi în italiană, prepoziţiile *da* şi *para* sînt o mărturie a existenţei într-o fază preromanică a structurii de mai sus : *da* < *di* + *a* <*de* + *ad* ; *para* < *por* + *a*<*per* + *ad*.

Structura de tipul p r e p o z i ţ i e + a + i n f i n i t i v se întîlneşte, în limba română, chiar din primele documente, mai rar cu infinitivul lung : *Dumnezeu e* ***de-a fălosirea*** (H 100), *Încetă* ***de-a grăirea*** ($C_2$330), mai frecvent însă cu infinitivul scurt : *Nu încetaţi* ***de a lăuda*** *pe Dumnezeu* (CB I 169), *Nu mă leapădu* ***de a muri*** (CV 68), *Fii-mi dumnedzeu* ↑ ***loc de*** *amistuitoriu* **a** *mă* ***scoate*** (H 70), *Sta aciia* ***înainte de a săblăzi*** (C_2 79).

Din cele prezentate pînă acum cu privire la extinderea prepoziţiilor ca mijloc de expresie a raportului dintre un infinitiv şi un determinat ar rezulta, pentru întreaga protoromanică, o situaţie generală, în cadrul căreia se surprinde tendinţa de particularizare a întrebuinţării prepoziţiei *ad*>*a*, prin noua calitate de semn distinctiv al infinitivului, de morfem modal pe care aceasta şi-o asumă în mod progresiv. Cu această nouă calitate, prepoziţia *a* va însoţi, în faza următoare, şi infinitivul istoric sau narativ, abandonat în latina populară, şi va continua, în întreaga Romanie, să funcţioneze, într-un sistem mai larg sau mai restrîns, ca marcă a infinitivului.

c. Fără prepoziţie, adică în structura ∅ + ***i n f i n i t i v*** se foloseşte după o serie de verbe — de mişcare, factitive, cauzative — şi, în mod constant, după verbele de modalitate : *debeo*, *poteo*, *scio*, *voleo* : fr. *il deit* ***entrer*** (Al. 16), *il ne porent* ***establir*** (Ps d'O 20), *ki ben set* ***chanter*** (LR 60), *ne voleient pas* ***cunsentir*** (LR 112) ; româna veche oferă construcţii similare după verbele *a putea*, *a şti* şi *a vrea* : *n'am putut găsi oameni ca aceia* (SB 46), *nim* ↑ *nu poate a doi domni* ***lucra*** (CT 46), *nime nu le ştiu* ***dezlega*** (PO 168), *am vrut* ***dezlega*** *sacii* (PO 181), *a vrut* ***gice*** (H 54). În dialectele suddunărene, infinitivul fără prepoziţie este obişnuit : istrorom. *Poţi* ***mere vede*** ,,—poţi să mergi să vezi'' (Texte, 10), *Ie moreit-a* ***face*** *la soldaţ* (Texte, 9) ,,A trebuit să se facă soldat'' ; megl. *Niţi pul'u nu poati* ***antrari*** ,,Nici pasăre nu poate intra'' ,,*Baba nu l-a putea* ***răniri*** *ficioril'i* ,,Baba nu-i putea hrăni pe copii'' [17].

Fără prepoziţie infinitivul continuă, ca şi în latina populară, să se întrebuinţeze după pronume şi adverbe relative ; existenţa construcţiei p r o n u m e sau a d v e r b r e l a t i v + i n f i n i t i v în toate limbile romanice încă din primele monumente scrise este o mărturie a continuităţii şi ne permite să întrevedem pentru protoromanica dunăreană, în acest caz, structura v e r b *(a avea, a şti)* + p r o n u m e sau a d v e r b r e l a t i v *(ce, cine, unde)* + i n f i n i t i v ; **nu amu ce facere*, **nu are unde durmire*.

[17] Apud Philippide, *Originea românilor*, I, Iaşi, 1923, p. 473.

Încercînd să reconstituim structura infinitivului se pot stabili următoarele tipuri pentru protoromanică :

1. ∅ + infinitiv *(cântare, vedeare)*

2. Prepoziţie + infinitiv:

a. *a* + infinitiv *(a cântare, a vedeare)*

b. prepoziţie + infinitiv *(de cântare) la vedeare, fără încetare, spre audzire)*

c. prepoziţie + *a* + infinitiv *(de-a naşterea, fără a starea)*

3. Relativ + infinitiv *(ce mâncare, unde durmire, cine venire)*

Aceste tipuri se vor menţine în toate limbile romanice bineînţeles, cu anumite note specifice, determinate de evoluţia independentă a fiecărei limbi.

3. Odată cu dezagregarea construcţiilor clasice de acuzativ cu infinitiv, proces petrecut în latina populară, infinitivul, din motive de claritate a expresiei, fie se menţine în calitate de regim al unui verb finit, fie este substituit cu alte moduri. În ansamblu, acest fenomen se realizează diferenţiat ; în timp ce în protoromanica occidentală infinitivul se dovedeşte a fi mai rezistent, prin noile întrebuinţări pe care le capătă, în protoromanica orientală, mai exact, dacoromână, infinitivul cunoaşte o restrîngere a sferei sale de circulaţie, determinată de trei factori, care ni se par esenţiali.

a. Prin extinderea completivelor cu conjuncţia *că* < lat. *quod*, infinitivul este înlocuit cu indicativul după verbele *dicendi* şi *sentiendi* : *video* ***eum venire*** > *îl văd* ***că vine*** ; *credo terram rotundam* ***esse*** > *credo* ***quod terra rotunda est*** > *cred* ***că pămîntul este rotund***.

b. După verbe *sentiendi — a auzi, a vedea, a simţi* — infinitivul este înlocuit, în cele mai multe cazuri, cu modul gerunziu : *îl văd* ***venind***, *îl aud* ***plîngînd***, în timp ce, în limbile romanice occidentale, continuă să se folosească infinitivul : *je le vois* ***venir***. Se ajunge astfel, în protoromanică, la două grupe de distribuţie distincte :

Latină

sentiendi + infinitiv

I	II
sentiendi + infinitiv	*sentiendi* + gerunziu (că + indicativ)
Protoromanica occidentală	Protoromanica orientală

c. După verbele care exprimă un act de voinţă, un efort, posibilitatea sau necesitatea, în locul infinitivului se extind completivele introduse prin conjuncţia *să* + conjunctivul : *voleo cantare* > *vreau (a) cîntare* > *vreau a cînta* > *vreau să cînt*. În aromână şi meglenoromână, infinitivul a fost în întregime înlocuit cu conjunctivul : arom. *io potu* ***skîntu***, *nu are ţi* ***s mîncă*** ; ca rezultat al contaminării între infinitiv şi conjunctiv după verbul *a putea*, este atestată şi construcţia *s-poţi* ***s-mi scuteari*** ceea ce ar fi o probă a existenţei acestui fenomen încă din româna

comună [18], înainte deci de separarea ei în dialecte. În plus, există mărturii că subjonctivul se întrebuințează în locul infinitivului chiar și în latina populară; cîteva inscripții din Dacia atestă conjunctivul în locul infinitivului, în vorbirea indirectă: *recipisset* pentru *recipisse; sufficerent* pentru *sufficere*, *aberet* pentru *habere* [19].

Drept urmare a acestor tendințe se creează, în limba română, un paralelism sintactic, care în plan semantic, pune în opoziție valoarea c o n s t a t a t i v ă a enunțului construit cu conjuncția *că* + indicativul și valoarea v o l i t i v ă, realizată cu *să* + conjunctivul, distincție necunoscută în celelalte limbi romanice.

Conjunctivul începe să ia locul infinitivului, în momentul cînd acesta este pe punctul de a-și pierde semnificația verbală, sub presiunea procesului de nominalizare în care este antrenat. Acolo unde infinitivul s-a confundat ca expresie au numele, conjunctivul a preluat toate întrebuințările infinitivului, (aromână, meglenoromâna), însă acolo unde și-a creat indici proprii, care să-l distingă de nume, cum sînt prepoziția *a*, iar mai tîrziu formele reduse *(a cînta)*, infinitivul a subzistat și a continuat să subziste în alternanță cu modul conjunctiv. Așadar, conjunctivul apare în locul infinitivului ca modalitate de expresie a unei acțiuni, care era amenințat să se confunde cu un nume. Prin acest proces, conținutul acțiunii devine explicit, iar forma variabilă permite raportarea directă a acțiunii la persoană; cu acest avantaj, conjunctivul va fi preferat infinitivului, mai cu seamă în limba vorbită.

4. În plan semantic, trăsătura cea mai importantă a infinitivului, în faza protoromanică, este relevată de apropierea tot mai evidentă de clasa substantivului. Începută din latina populară, odată cu neutralizarea unor indici de tip verbal — diateză, timp —, nominalizarea infinitivului continuă în protoromanică, prin acumularea, atît în planul expresiei cît și în cel al conținutului, a trăsăturilor specifice numelui.

Sub raportul expresiei, s-ar distinge în protoromanică o formă c v a s i s u b s t a n t i v a l ă, care cumulează două valori — verb și substantiv.

În calitate de substantiv, infinitivul își asociază morfeme cu ajutorul cărora intră în relații paradigmatice de tip nominal. Relevantă în acest sens este posibilitatea de a se combina cu un articol de genul m a s c u l i n, în protoromanica occidentală: fr. ***le** mangier*, ***le** plaisir;* sp. ***el** loer*, ***el** salir*, ***el** comer;* port. ***o** dizer;* ital. ***il** mangiare*, ***il** piacere*, ***il** dormire;* prov. ***lou** cantar* și de genul f e m i n i n, în protoromanica orientală: dr. *dar**ea***, *vede**area***, *face**rea***; arom. *adîncir**ea***, *dar**ea***.

Repartizarea infinitivului la genuri diferite în protoromanică are la bază cauze de ordin analogic. Odată cu amuțirea lui *-e* final, infinitivul a ajuns în protoromanica occidentală la o formă identică cu cea mai mare parte a substantivelor de genul masculin, pe cînd în protoromanica orientală, unde se menține terminația vocalică, încadrarea în genul feminin a fost determinată de analogia formală cu substantivele feminine terminate în *-are* < lat. *-area* *(căldare)*.

[18] În aromână, conjunctivul a înlocuit infinitivul chiar și în componența viitorului: *va s'beau*, *va s'beai*.

[19] A. Philippide, *op. cit.*, I, p. 498.

Adaptarea infinitivului la sistemul nominal pune în evidenţă existenţa a două zone distincte structural.

Latina (∅)	I. Protoromanica occidentală — articol masculin + infinitiv	franceză spaniolă portugheză italiană
	II. Protoromanica orientală — infinitiv + articol feminin	dacoromână aromână meglenoromâna

În procesul de nominalizare sînt antrenate, mai întîi, infinitivele care denumesc acţiuni strîns legate de viaţa şi de activitatea imediată a omului, cu timpul se ajunge însă, după cum spune Diez, ca „orice infinitiv să fie susceptibil de a fi întrebuinţat ca substantiv" [20]. În această nouă calitate, infinitivul este atestat în întreaga protoromană, din primele monumente literare. Ilustrativă în acest sens este observaţia lui Joachim Du Bellay, din cartea sa *Défense et illustration de la langue française:* Usez donques hardiment de l'infinitif pour le nom comme *l'aller*, *le chanter*, *le vivre*, *le mourir*" [21]. Se apreciază, de asemenea, că în timpul lui Rabelais (1483—1553) şi al lui Ronsard (1524—1585), infinitivul în calitate de substantiv cunoştea o largă întrebuinţare, faţă de care, în acea vreme, s-a declanşat chiar o serioasă reacţie literară [22].

Protoromanica orientală dezvoltă şi mai mult valoarea nominală a infinitivului, care, pînă la urmă, în forma sa primitivă — *cîntare*, *mîncare*—, se va integra, în totalitate, în sistemul nominal, ca expresie de bază a numelui de acţiune. Faptul că în aromână şi în meglenoromână infinitivul s-a păstrat numai cu valoare nominală, în afara sistemului verbal, pe care l-a abandonat, ar fi un argument în susţinerea ipotezei că procesul de nominalizare a infinitivului datează din perioada românei comune. În sprijinul aceleiaşi idei vine şi infinitivul dacoromân, care, în f o r m a s a l u n g ă, cu unele excepţii doar, funcţionează, după cum probează şi primele documente scrise, ca substantiv. În plus, în opoziţie cu această formă cu valoare nominală, se dezvoltă infinitivul cu formă scurtă, ca modalitate de expresie a valorii verbale. Se ajunge, astfel, în dacoromână şi istroromână, la un nou sistem de distincţii, generat de nevoia de a explicita cele două valori cumulate de infinitiv : n u m e *(cîntare)* şi v e r b *(cînta)*; în celelalte limbi romanice, aceeaşi formă serveşte pentru exprimarea celor două valori.

În plan sintagmatic, infinitivul, atît în poziţie de termen determinat cît şi în poziţie de termen determinant, îşi extinde, în protoromanică, mai ales acele relaţii sau posibilităţi combinatorii care ţin de natura sa nominală. Dacă în latina populară combinarea unui infinitiv cu un adjectiv se manifesta numai ca posibilitate, într-un cadru destul de restrîns,

[20] Fr. Diez, *Grammaire des langues romanes*, III, Paris, 1876, p. 209.
[21] Apud. J. A. Wulff, *op. cit.*, p. 58.
[22] I. E. M. Leander, *Observations sur l'infinitif dans Rabelais*, Lund, 1871.

în primele documente romanice păstrate, întrebuinţarea unui adjectiv pe lîngă un infinitiv este obişnuită : fr. ***bon*** *plaisir*, ***sun*** *poeir*, ***vostre*** *saveir*, ***grant*** *saveir*, ***cest*** *afaire*, ***icest*** *afaire* [23] ; rom. *currerea* ***miea***, ***luîngă*** *rebdare* (CV 74), *facerea* ***lor*** (H 62).

În virtutea conţinutului verbal, infinitivul nu încetează de a guverna şi un acuzativ obiect direct, ceea ce îi dă un caracter heteroclit : v. fr. *le cuntrester* a ***Dieu***, it. *lo scender questa* ***roccia***, sp. *el huit la* ***ocasion***, port. *fazo mal sen en vos* ***amar***. Dialectele aromân şi meglenoromân prezintă asemenea construcţii, urme ale unei situaţii caracteristice românei comune : arom. *Si easte trî frimtare* ***aloat*** (Papahagi D 269), *seara di alăsare* ***preasin'i*** (Papahagi D 79), megl. *tăliari* ***buricu*** (P. Meg. 118), *şi suciaşti di făţiri* ***turta*** (P. Meg. 118). În dacoromână, acuzativul după infinitivul cu valoare nominală se păstrează doar în unele locuţiuni ca *aducere* ***aminte***, sau ca arhaism chiar în limba veche : *de născutul lui şi de tăerea* ***capul***, *nu ştie nimic de vătămarea* ***boul*** [24]. După infinitivul cu valoare verbală, acuzativul este obişnuit.

În calitate de determinant, infinitivul continuă, în protoromanică, să-şi extindă întrebuinţările puse în valoare de natura sa nominală. Aderenţa la sistemul nominal este relevată, în primul rînd, de creşterea inventarului de prepoziţii care pot să însoţească un infinitiv. Pentru acest aspect este caracteristic infinitivul în regim prepoziţional direct, de tipul p r e p o z i ţ i e + i n f i n i t i v, folosit numai în poziţie dependentă, în relaţie cu un verb, un substantiv sau un adjectiv, faţă de care îndeplineşte o funcţie determinativă, al cărei conţinut este pus în valoare de prepoziţie. Numai admiţînd că această structură s-a extins în faza protoromanică se poate motiva prezenţa infinitivului în regim prepoziţional direct, în primele documente ale limbilor romanice.

În franceza veche, întrebuinţarea nominală a infinitivului este atestată după prepoziţiile *de*, *en*, *par*, *pour* : *Firent convenent* ***de mangier*** *lur enfanz* (LR 369) ; *Kar li tuens sers guardet icels*, ***en guarder*** *els multe retributium* (Ps. d'O. 18) ; *ne fut une tels prophete* ***pur*** *lei* ***tenir*** *e* ***pur*** *humes* ***atraire*** (Rol. 2256). Primele documente româneşti consemnează în regim prepoziţional direct un infinitiv total asimilat în sistemul nominal : *urechi* ***de ascultare*** (C_2 351), *Ţi-aduci aminte* ***de miluire*** *şi* ***de mîngîiere*** (C_2 368), ***după sfîrşierea*** *a toate* (C_2 520), *şedură* ***la mîncare*** (PO 158), *duceţi-vă* ***fără încetare*** (CB 168), *elŭ vine* ***pentru mîntuirea*** *oilor* (C_2 485), ***spre mîngîiare*** *şi* ***mîntuire*** *vine* (C_2 440). Un regim similar prezintă infinitivul şi în dialectele suddunărene : arom. *si nă lăsămu şă* ***di cănuşire*** (Papahagi D 267), *seara* ***di alăsare***, *n'erg pul'i* ***tr'adăpare*** (Papahagi D 56) ; megl. *Dupu ţea baba ai suciaşti* ***di faţiri*** *turta* (P. Megl. 118), ***pon la ardicari*** *pustelia, nu si lasă sîngură* (P. Megl. 119).

O poziţie specială ocupă, în protoromanică, infinitivul precedat de prepoziţia *a*. Aşa cum am încercat să arătăm, prepoziţia *a* se detaşează ca întrebuinţare de celelalte prepoziţii, în tendinţa de a deveni o marcă de modalitate a infinitivului. Cu această calitate, *a* face ca structura infinitivului să cunoască o nouă clasă de distribuţie, opusă din punct de

[23] Apud J. A. Wulff, *op. cit.*, p. 56.

[24] V. Cireş, *Participiul şi supinul în limba română*, în *Studii*, Iaşi, 1899, p. 3—19.

vedere formal și funcțional clasei de tipul general (prepoziție + infinitiv). Astfel, de la structura *(ad, de, in* ... prep^n. + infinitiv), dezvoltată în latina populară, se ajunge, în protoromanică, la trei tipuri: a. *(de, in* ... prep^n + infinitiv) — structura relevantă pentru valoarea nominală: b. (*ad* + infinitiv) — relevantă pentru valoarea verbală; din combinația structurii (*a* + infinitiv) cu elemente prepoziționale din prima serie, rezultă o structură mixtă c. *(de, in* ... prep^n + *a* + infinitiv).

Limba română va dezvolta acest sistem, în schimb, în limbile romanice occidentale, odată cu extensiunea prepoziției *de* ca marcă a infinitivului, în concurență cu *a*, constituită din *de* + *infinitiv* apare o nouă clasă, începînd cu secolele al XIII-lea și al XIV-les [25]. Și în româna preliterară, prepoziția *de* manifestă tendințe de morfemizare pe lîngă un verb la infinitiv, dar *a* se impusese mai înainte, astfel încît *de* nu mai poate fi acceptat direct de un infinitiv, ci numai în prezența lui *a*. Ca reflex al acestei tendințe, menționăm construcțiile de tipul *(de* + *a* + infinitiv): *de-a naşterea* (PO 155), *de-a grăirea* (C_2 330), care reprezintă de fapt un stadiu intermediar între construcția *(de* + infinitiv) *(e vremea de* ***lucrare***) și (*a* + infinitiv) *(e vremea* ***a lucrare****)*. Construcția *de* + *a* + infinitiv *(e vreamea* ***de-a lucrarea****)* cumulează trăsăturile semantice și gramaticale ale primelor două. Ca marcă de modalitate, prepoziția *de* se va impune în structura supinului românesc, în construcții sinonime cu infinitivul: *e vremea* ***de lucrat***, *apă* ***de băut***. În istroromână, unde *a* preinfinitival nu s-a menținut, *de* însoțește un infinitiv regim al verbului *a avea: Che are* ***de fats'e***, *ts'e aren noi* ***de fats'e*** [26].

III. Încercînd să rezumăm cele expuse cu privire la structura și evoluția infinitivului în protoromanică, desprindem următoarele trăsături generale:

a. Protoromanica reprezintă o etapă în care diversele realizări locale sau dialectale ale latinei vorbite se ridică la rangul de idiom autonom, determinat din punct de vedere istoric, etnic și teritorial. Se apreciază că acest proces complex și variat, început în secolele al III-lea și al IV-lea, se întinde pînă în secolul al VIII-lea, cînd, ieșind de sub autoritatea latinei oficiale, diversele graiuri capătă statut de idiom independent; predominante vor fi deci nu trăsăturile comune, ci trăsăturile distinctive.

b. În faza protoromanică, infinitivul este angrenat într-o serie de transformări ale căror consecințe se repercutează asupra întregului sistem paradigmatic, sintagmatic și semantic, ceea ce permite o diversificare nu numai sub raport diacronic, ci și sub raport sincronic.

c. Sub aspectul expresiei, infinitivul se repartizează, în funcție de elementele morfematice, în două grupe: protoromanica orientală care, în general, se dovedește mai conservatoare, prin menținerea celor patru tipuri din latină, cu terminație vocalică: *-áre, -ére (-eáre), ˊere, -íre* (româna comună la care se adaugă și italiana) și protoromanica occidentală, mai inovatoare, cu infinitivul în terminație consonantică, distribuit în două grupe: *-ár, -ér, -ír* (protoromanica iberică) și *-ár, (-ér), ˊre, -ír* (protoromanica galică).

[25] Alf Lombard, *op. cit.*, p. 161.
[26] A. Philippide, *op. cit.*, II, p. 511.

d. În relaţie cu verbele auxiliare, infinitivul intră în componenţa unor moduri şi tipuri compuse, realizate ca forme premorfologice în această perioadă. În funcţie de auxiliarul cu care se combină, se disting două zone: infinitiv + *habeo* (p r o t o r o m a n i c a o c c i d e n t a l ă, cu care merge însă şi italiana) şi *volo* + infinitiv (p r o t o r o m a n i c a o r i e n t a l ă).

f. Sub aspectul conţinutului, infinitivul, prin substituirea modurilor supin şi gerunziu, capătă noi întrebuinţări, lărgindu-şi totodată atît posibilităţile combinatorii, cît şi mijloacele de expresie a dependenţei sale faţă de un verb, un substantiv sau un adjectiv. O largă extensiune cunosc, în această perioadă, prepoziţiile ; o întrebuinţare specială începe să aibă prepoziţia *ad*>*a*, ca morfem distinctiv al modului infinitiv.

g. Pe de altă parte, odată cu dezagregarea construcţiei clasice de acuzativ cu infinitiv, poziţia sintactică a infinitivului este restabilită pe o altă bază ; în acest proces se ivesc cele mai pronunţate diferenţieri de ordin structural în cadrul protoromanicei, marcate, mai ales, prin extinderea întrebuinţării gerunziului şi a propoziţiilor completive introduce prin conjuncţiile *că* şi *să* în protoromanica orientală.

h. Ca urmare a pierderii unor indici de natură verbală, infinitivul este supus unui proces continuu de n o m i n a l i z a r e . Prin trăsăturile pe care le prezintă, infinitivul constituie un element relevant, definitoriu pentru perioada protoromanică.

ABREVIERI

C_2	Diaconul Coresi, *Carte de învăţătură* (1581), publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, Bucureşti, 1914.
CB I, II	B. Petriceicu Hasdeu, *Cuvinte den bătrâni*, I—II, Bucureşti, 1878, 1879.
CT	***Tetraevanghelul** tipărit de Coresi la Braşov, 1560—1561, comparat cu **Evangheliarul lui Radu** de la Mănicești*, 1574, ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963.
CV	*Codicele Voroneţean*, cu un vocabulariu şi studiu asupra lui de Ioan al lui Sbierea, Cernăuţi, 1885.
H	*Psaltirea Hurmuzachi* (manuscris), Institutul de lingvistică, Bucureşti (fotocopii).
Papahagi, D	Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân — general şi etimologic*, Bucureşti, 1963.
P. Mag.	Pericle Papahagi, *Megleno-românii*, studiu etnografico-filologic, Partea I—II, Bucureşti, 1902.
PO	*Palia d'Orăştie (1561—1582)*, I, *Préface et livre de la Genèse*, publiée.. par Mario Roques, Paris, 1925.
PS	***Psaltirea Scheiană**, comparată cu celelalte psaltiri din secolele XVI şi XVII traduse din slavoneşte*, II, *Textul şi glosarul*, Bucureşti, 1916.
SB	Al. Rosetti, *Scrisori româneşti din Arhivele Bistriţei (1592—1638)*, Bucureşti, 1944.
V. Caz.	Varlaam Mitropolitul Moldovei, *Cazania* (1643), Bucureşti, 1943.

Pentru vechea franceză am folosit exemplele din F.A. Wulff, *L'emploi de l'infinitiv dans les plus anciens textes français*, Lund, 1875, su siglele respective :

Lég.	*Vie de St. Léger*
Al.	*Vie de St. Alexis*
LR	*Quatre Livres des Rois*
Pass.	*Passion du Christ*
Ps. d'O	*Psautier d'Oxford*
Rol.	*Chanson de Roland.*

Aprilie 1973

Facultatea de limbă şi literatură română
Bucureşti, Edgar Quinet 7

Quelques observations sur l'infinitif en protoroman

(*R é s u m é*)

L'infinitif se répartit, au cours d'une époque d'évolution du latin que nous avons caractérisée ici sous le nom de p r o t o r o m a n, en deux aires morphématiques : le p r o t o - r o m a n o r i e n t a l, plutôt conservateur, car il maintient les quatres types latins à terminaison vocalique : *-áre*, *-ére* (*-eáre*), *-̣ere*, *-íre* (italien et roumain commun) et le p r o t o r o - m a n o c c i d e n t a l, plus novateur, où les formes à terminaison consonantique de l'infinitif sont groupées en deux zones géographiques : *-ár*, *-ér*, *-ír* (protoroman ibérique) et *-ár* (*-ér*), *-̣re*, *-ír* (protoroman gallique).

Par rapport à l'auxiliaire utilisé au futur, on reconnaît les types infinitif + *habeo* (en protoroman occidental et en italien (et *volo* + infinitif (en protoroman oriental).

Du fait de sa substitution au *supinum* et au *gerundium*, l'infinitif reçoit de nouveaux emplois. Ses possibilités combinatoires et les moyens d'exprimer sa dépendance d'un verbe, d'un substantif ou d'un adjectif s'élargissent du même coup. Pendant la même période, les prépositions acquièrent une grande fréquence et *ad* > *a*, qui précède l'infinitif, joue de plus en plus le rôle d'un morphème spécialisé.

Parallèlement à la déchéance de la construction du latin classique *accusatif* + *infinitif*, la position syntaxique de l'infinitif se trouve rétablie sur d'autres bases. C'est au cours de ce processus qu'apparaissent en protoroman les différenciations structurales les plus nettes, marquées en particulier par l'extension de l'emploi, en protoroman oriental, du gérondif et des propositions complément introduites par les conjonctions *că* et *să*.

Par suite de la perte de certains indices de nature verbale, l'infinitif subit un processus continu de n o m i n a l i s a t i o n (substantivisation).

Ces changements si caractéristiques, font de ce mode du verbe un fait relevant, définitoire même pour la période protoromane.

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

DIN ISTORIA LINGVISTICII ROMANICE: CREOLISTICA FRANCEZĂ

În articol se propune o periodizare a cercetărilor consacrate creolei franceze şi se prezintă preocupările, metodele şi principalele rezultate care caracterizează fiecare etapă.

0.1. Studiul limbilor creole cu vocabular de origine romanică a fost considerat pînă nu de mult, cel puţin tacit, drept o preocupare ce iese din sfera lingvisticii romanice propriu-zise, al cărei obiect se limita, în forma ei clasică, la limbile direct izvorîte din latină, lăsînd de o parte idiomurile la care acestea au dat, la rîndul lor, naştere. În cartea sa consacrată evoluţiei lingvisticii romanice privită prin prisma curentelor şi a metodelor care au caracterizat-o în diverse epoci, acad. Iorgu Iordan a menţionat totuşi şi începuturile interesului pentru limbile creole în legătură cu activitatea multilaterală a lui Hugo Schuchardt [1].

În ultima vreme a devenit tot mai evident, şi pentru un cerc din ce în ce mai larg de lingvişti, faptul că limbile creole prezintă un mare interes teoretic, ceea ce le-a adus în actualitatea preocupărilor a numeroşi cercetători. În ce priveşte creola franceză, a apărut tot mai pregnant faptul că studiul ei este legat prin numeroase fire de diverse sectoare ale lingvisticii romanice şi franceze. Integrarea studiului limbilor creole romanice în lingvistica romanică generală — integrare care se află abia la început — s-a dovedit nu numai necesară, dar şi profitabilă pentru romanistică în ansamblu şi, evident, şi pentru creolistică.

Orice disciplină cu o oarecare tradiţie şi care a ajuns la o anumită maturitate simte la un moment dat nevoia de a privi puţin în urmă pentru a măsura drumul parcurs şi a aprecia progresele realizate, pentru a-şi preciza sarcinile de viitor, iar aceasta este cu atît mai necesar în perioadele de avînt al cercetărilor într-un anumit domeniu. Pînă în prezent nu există nici o istorie a studiilor consacrate limbilor creole în general, idiomurilor creole romanice în ansamblu sau fiecăruia dintre acestea în parte. Singura

[1] Cf., în ultima versiune, Iordan — Orr, *An Introduction to Romance Linguistics. Its Schools and Scholars*. Revised, with a Supplement *Thirty years on*, by R. Posner, Oxford, 1970, p. 60—61.

trecere în revistă a principalelor cercetări consacrate creolei franceze, însoțită de evaluarea critică a celor mai importante păreri exprimate cu privire la unele probleme esențiale puse de acest idiom este reprezentată de capitolul al treilea al studiului comparativ consacrat dialectelor creole franceze, datorat lui Morris F. Goodman [2]. Acest capitol, intitulat dealtfel *Theories of the Formation of Creole French*, răspunde însă unei alte necesități : Goodman discută diferitele teorii privitoare la structura, originea, dezvoltarea și legăturile genealogice ale creolei franceze în scopul de a-și prezenta propria poziție și de a-și întemeia propria sa ipoteză privitoare la geneza creolei franceze. Expunerea sa nu-și propune să țină seama de toată bibliografia de specialitate, nici de toate aspectele care au fost abordate de diferiții cercetători. Goodman se oprește mai ales asupra implicațiilor teoretice ale studiilor semnalate, de unde o prezentare întrucîtva unilaterală a acestora. El nu s-a preocupat nici de problema delimitării anumitor etape în istoria studiilor referitoare la creola franceză.

0.2. În ceea ce ne privește, vom încerca să prezentăm aici principalele etape ale cercetărilor consacrate creolei franceze și să subliniem, pentru fiecare etapă, care au fost preocupările principale, părerile exprimate și metodele utilizate [3].

Trebuie să precizăm de la început că datele pe care le propunem nu au o valoare absolută, ci reprezintă repere care ne permit să jalonăm istoria studiilor referitoare la creola franceză.

1.0. „Data nașterii" acestei discipline ca domeniu autonom poate fi fixată, credem, în anul 1869 — data apariției primei gramatici independente și cît de cît complete a unui dialect creol francez. Este vorba de lucrarea lui J. J. Thomas, care, sub un titlu destul de pretențios — *Theory and Practice of Creole Grammar* [4] — ascunde faptul că este vorba de o simplă gramatică a creolei franceze din Trinidad. Primele mențiuni și atestări ale creolei franceze datează însă din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Aceste mărturii deosebit de prețioase aparțin etapei „preștiințifice" a studiilor creole, care nu-și dobîndiseră încă autonomia.

Istoria disciplinei noastre cuprinde, după noi, trei etape distincte, ale căror trăsături definitorii ne vom strădui să le prezentăm în cele ce urmează : 1) perioada primelor mențiuni și atestări (prima jumătate a secolului al XVII-lea — prima jumătate a secolului al XIX-lea) ; 2) perioada primelor descrieri și sinteze (a doua jumătate a secolului al XIX-lea — primele trei decenii ale secolului al XX-lea) și 3) perioada contemporană (după 1930).

1.1. Cu privire la majoritatea regiunilor actualmente de limbă creolă franceză — și, în special, cu privire la Antilele foste franceze — există relativ numeroase mențiuni referitoare la un așa-zis „limbaj corupt" folosit în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea în relațiile dintre francezi (eventual alți europeni), pe de o parte, și indigeni („indieni", caraibi)

[2] Morris F. Goodman, *A Comparative Study of Creole French Dialects*, Haga, 1964, p. 104–137.

[3] Pentru o prezentare mai amănunțită trimitem la capitolul de istoric al lucrării noastre *Le créole français*, care urmează să apară în noua *Series critica* din cadrul colecției *Janua linguarum* a editurii Mouton.

[4] J. J. Thomas, *The Theory and Practice of Creole Grammar*, Port-of-Spain, 1869 ; republ. Londra, 1969.

sau negri, pe de altă parte. Aceste mărturii sînt citate de Goodman [5] drept prime atestări ale creolei franceze. În realitate, ele reprezintă de fapt stadiul pre-creol, despre care este însă greu de precizat dacă coincide cu un pidgin cristalizat sau corespunde numai unui pre-pidgin în terminologia propusă de Dell Hymes [6]. Dealtfel, în cele mai multe cazuri, este vorba mai curînd de fraze franceze propriu-zise, „asezonate" cu „creolisme".

La începutul secolului al XIX-lea, creola haitiană face obiectul unui ghid de conversație însoțit de un vocabular, destinate străinilor [7]. În ceea ce privește primele descrieri gramaticale ale creolei franceze, dacă exemplele citate de Milbert în 1812 pentru creola din Mauritius se situează încă în tradiția însemnărilor de călătorie din secolul precedent [8], abatele Goux își însoțește catehismul creol din 1842 [9] de un mic „essai de grammaire sur l'idiome usité dans les colonies françaises" — de fapt în Martinica și Guadelupa. *Guide to Haiti* al lui Redpath [10] conține și el cîteva observații gramaticale, dar gramatici propriu-zise ale diferitelor varietăți ale creolei franceze și alte studii asupra lor încep să apară abia cîțiva ani mai tîrziu.

1.2. În interiorul celei de a doua perioade putem distinge, credem, trei etape, și anume: a) etapa 1869—1880, b) etapa 1880—1894 și c) etapa 1894—1930.

1.2.1. Prima dintre aceste etape, care începe odată cu apariția celei dintîi gramatici autonome a unui dialect creol francez, despre care am vorbit mai sus, se caracterizează prin aceea că cercetările asupra creolei franceze se desfășoară încă în mod izolat, fără ca diferiții autori să fie la curent cu lucrările care se elaborau. Dintre studiile mai restrînse sau mai ample apărute după gramatica lui Thomas se remarcă în mod cu totul special lucrarea lui Auguste F. J. de Saint-Quentin consacrată creolei din Cayenne (Guyana) și publicată în 1872 ca un apendice la studiul istoric al lui Alfred de Saint-Quentin [11] — care cuprindea dealtfel și o culegere de texte creole însoțite de note și comentarii. În această etapă apare și o primă sinteză asupra tuturor idiomurilor creole cu vocabular european, aceea a lui Van Name [12], care se resimte însă de lipsa unor studii de amănunt suficiente.

[5] Goodman, *op. cit.*, p. 104—107.

[6] Dell Hymes, *Introduction* la secțiunea *General Conceptions of Process*, în Dell Hymes (Ed.), *Pidginization and Creolization of Languages. Proceedings of a Conference held at the University of the West Indies, Mona, Jamaica, April 1968*, Cambridge, 1971, p. 65—90.

[7] S. J. Ducoeurjoly, *Manuel des habitants de Saint-Domingue contenant un précis de l'histoire de cette isle; la description des parties françoise et espagnole, suivi* [...] *du premier vocabulaire françois-créole et de Conversations françoises-créoles pour donner une idée de ce langage et se faire entendre des Nègres*, Paris, 1802.

[8] J. G. Milbert, *Voyage pittoresque à l'île de France, au cap de la Bonne-Espérance et à l'Ile de Tènériffe*, Paris, 1812.

[9] M. Goux, *Catéchisme en langue créole, précédé d'un essai de grammaire sur l'idiome usité dans les colonies françaises*, Paris, 1842.

[10] James Redpath (Ed.), *Guide to Haiti*, Boston, 1860.

[11] Auguste F. J. de Saint-Quentin, *Notice grammaticale et philologique sur le créole de Cayenne*, în Alfred de Saint-Quentin, *Introduction à l'histoire de Cayenne suivie d'un recueil de contes, fables et chansons en créole, avec traduction en regard, notes et commentaires* , Antibes, 1872.

[12] Addison van Name, *Contributions to Creole Grammar*, în *Transactions of the American Philological Association* 1, 1869—1870, p. 123—167.

1.2.2. Abia în deceniul al nouălea al secolului trecut se observă constituirea unei mişcări mai generale în favoarea studierii limbilor creole şi abordarea lor dintr-un punct de vedere lingvistic mai evident, de către cercetători care se țin reciproc la curent asupra lucrărilor lor. Interesul acestora se îndreaptă, în această perioadă, în special spre creola franceză din Oceanul Indian. Spre deosebire de Goodman [13], nu considerăm lucrările lui Dietrich [14] şi Poyen-Belleisle [15] drept studii comparative, deoarece nici unul din ei nu relevă diferențele existente în interiorul grupului prezentat. Singurul studiu comparativ propriu-zis apărut în această perioadă este „eseul" lui Adam din 1883 [16], care aplică creolei franceze teoria limbilor mixte, la modă în acea vreme. Punctul de vedere al lui Adam se află la antipodul celui exprimat de Van Name, dar cei doi autori nu s-au angajat într-o polemică directă, neavînd, se pare, cunoştință unul de activitatea celuilalt.

În această perioadă, contribuția cea mai importantă la cunoaşterea creolei franceze a avut-o Charles Baissac, care, paralel cu monografia sa, devenită clasică, asupra creolei din Mauritius, a publicat şi numeroase texte folclorice în acest dialect [17]. Din această perioadă datează şi preocupările lui Hugo Schuchardt legate de limbile creole romanice şi neromanice [18], al căror interes pentru lingvistica generală l-a intuit de la început.

1.2.3. Etapa 1894—1930 coincide cu o oarecare stagnare în domeniul cercetărilor asupra creolei franceze. Goodman [19] consideră această perioadă drept o întrerupere de aproape 40 de ani, în decursul cărora „scarcely a single work appeared dealing with Creole". Este adevărat că în această perioadă nu sînt de semnalat lucrări fundamentale, nici descriptive, nici teoretice, consacrate creolei franceze, însă nu credem că se poate vorbi despre un hiatus complet. La sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, cercuri din ce în ce mai largi iau cunoştință de existența limbilor creole, care încep să fie înregistrate printre „limbile lumii" [20]. Cel mai important element nou îl constituie faptul că lingvistica generală începe să țină seama de existența limbilor creole. Idiomurile creole, şi, în primul rînd, creola franceză, formează în această epocă

[13] Goodman, *op. cit.*, p. 114—115.

[14] A. Dietrich, *Les parlers créoles des Mascareignes*, în „Romania" 20 (1891), p. 216—277.

[15] René de Poyen-Belleisle, *Les sons et les formes du créole dans les Antilles*, Baltimore, 1894.

[16] Lucien Adam, *Les idiomes négro-aryen et maléo-aryen. Essai d'hybridiologie linguistique*, Paris, 1883.

[17] Charles Baissac, *Etude sur le patois créole mauricien*, Nancy, 1880; *Récits créoles*, Paris, 1884; *Le folklore de l'île Maurice*, Paris, 1888 etc.

[18] Cf., cu privire la creola franceză, Hugo Schuchardt, *Sur le créole de la Réunion*, în *Romania* 11 (1882), p. 589—593, şi *Kreolische Studien. VIII. Über das Annamito-französische*, în *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philologisch-historische Klasse*, 116 (1888), p. 227—234.

[19] Goodman, *op. cit.*, p. 116.

[20] Cf. Antoine Meillet, Marcel Cohen, *Les langues du monde* par un groupe de linguistes sous la direction de ..., Paris, 1924.

obiectul unor dezbateri teoretice consacrate în special problemei înrudirii [21], contactului şi amestecului dintre limbi[22].

1.3.0. După părerea lui R. A. Hall [23], numai studiile creole publicate după 1930 pot fi considerate ,,ştiinţifice'' conform exigenţelor actuale. Dacă excluderea studiilor anterioare acestei date este îndreptăţită într-o dare de seamă asupra direcţiilor actuale ale cercetărilor în domeniul creolisticii, cum este aceea a lui Hall, ea nu ni s-a mai părut justificată într-o schiţă de istorie a lingvisticii creole franceze, cum este aceea pe care ne-am propus-o în articolul de faţă. Nu este însă mai puţin adevărat că, începînd din deceniul al patrulea al secolului nostru, studiile consacrate limbilor creole, în general, şi creolei franceze, în particular, dovedesc o mai mare rigoare ştiinţifică, ceea ce corespunde dealtfel evoluţiei generale a ştiinţei limbii.

Dezvoltarea impetuoasă a lingvisticii creole în secolul al XX-lea, examinată în special sub aspectul raporturilor ei cu lingvistica generală, permite să se distingă existenţa mai multor momente de cotitură în istoria acestei discipline. Aceasta face necesară şi posibilă subîmpărţirea perioadei contemporane în mai multe etape, şi anume: a) etapa 1930—1950, b) etapa 1950—1960 şi c) etapa de după 1960.

1.3.1. În prima perioadă au apărut o serie de monografii remarcabile consacrate unor varietăţi ale creolei franceze, dintre care se distinge ,,micromonografia'' lui G. S. Lane consacrată creolei din Louisiana [24], cum şi studii specializate consacrate foneticii şi fonologiei, gramaticii etc. Trebuie subliniat, de asemenea, şi faptul că problema constituirii creolei franceze îşi găseşte locul în cadrul istoriei generale a limbii franceze a lui Ferdinand Brunot [25]. Creola este examinată din perspectiva lingvisticii generale de către Bloomfield [26], Gáldi [27], Hjelmslev [28]. Limbile creole încep să fie abordate şi dintr-un unghi de vedere mai larg, socio-lingvistic, de către Schulze [29] şi, mai ales, de către Reinecke [30].

[21] Cf. A. Meillet, *Le problème de la parenté des langues*, în ,,Scientia'' 15, 1914, p. 403—425, *La parenté des langues*, în BSLP 21 (1921), p. 9—15; Hugo Schuchardt, *Zur methodischen Erforschung der Sprachverwandschaft*, în *Nordisk Tidskrift for Filologi*, seria 4, 6 (1914), p. 145—151, *Sprachverwandschaft*, în *Sitzungsberichte der Berliner Akademie der Wissenschaften*, 37 (1917), p. 418—429.

[22] J. Vendryes, *Le langage. Introduction linguistique à l'histoire*, Paris, 1921; Otto Jespersen, *Language, its Nature, Development and Origin*, Londra, 1922.

[23] R. A. Hall, Jr., *Creole Linguistics*, în Th. A. Sebeok (Ed.), *Current Trends in Linguistics*, vol. IV, *Ibero-American and Caribbean Linguistics*, Haga, 1968, p. 361.

[24] George S. Lane, *Notes on Louisiana French. I. Spoken Standard French of St. Martinville*; *II. The Negro-French Dialect*, în *Language* 10 (1934), nr. 4, p. 323—333 şi 11 (1935), nr. 1, p. 5—16.

[25] Ferdinand Brunot, *Histoire de la langue française des origines à 1900*, Paris, 1935.

[26] Leonard Bloomfield, *Language*, Londra, 1933.

[27] Ládislas Gáldi, *De l'importance des parlers français-créoles pour la linguistique générale*, în *Actes du VIe Congrès International des Linguisties*, Paris, 1949, p.307—315.

[28] Louis Hjelmslev, *Etudes sur la notion de parenté linguistique. Première étude: Relations de parenté des langues créoles*, în ,,Revue des études indo-européennes'' 2 (1939), p. 271—286.

[29] Ernst Schulze, *Sklaven- und Dienersprachen (sogenannte Handelssprachen). Ein Beitrag zur Sprach-und Wanderungssoziologie*, în ,,Soziologus. Zeitschrift für Völkerpsychologie und Soziologie'' 9 (1933), p. 377—417.

[30] John Reinecke, *Marginal Languages: a Sociological Study of Creole Languages and Trade Jargons*, Yale, 1937; *Trade Jargons and Creole Dialects as Marginal Languages*, în ,,Social Forces'', 22 (1937), p. 107—118.

Principalele păreri — contradictorii — asupra creolei franceze, din punctul de vedere al caracterizării structurii ei şi, mai ales, al explicării originii sale, sînt reprezentate în această perioadă de Suzanne Comhaire-Sylvain [31] şi de Jules Faine [32], care nu s-au angajat însă într-o polemică directă. Cea dintîi, studiind „baza franceză" şi „baza africană" a creolei haitiene, ajunge la concluzia, destul de surprinzătoare în comparaţie cu echilibrul realizat în lucrare, că haitiana ar fi o limbă ewe cu vocabular francez, morfologia şi sintaxa ei avînd, după părerea ei, o origine precumpănitor africană. Dacă acest punct de vedere este încă împărtăşit şi astăzi de unii creolişti, în schimb ipotezele lui Faine cu privire la originea creolei franceze au fost total infirmate de alte cercetări, astfel încît nu mai considerăm necesar să ne oprim asupra lor.

1.3.2. În deceniul al şaselea al secolului nostru au apărut mai multe monografii consacrate unor varietăţi ale creolei franceze — teza Elodiei Jourdain [33] privitoare la creola martinicheză, monografia lui Hall asupra creolei din Haiti [34], studiile lui Raleigh Morgan referitoare la creola din Louisiana [35], ale lui Douglas Taylor pentru creola din Dominica [36] etc.

Problema limbilor creole, printre care şi a creolei franceze, formează obiectul unor importante studii teoretice, cum sînt în primul rînd acelea ale lui Uriel Weinreich [37] şi Einar Haugen [38]. În legătură cu creola sînt discutate importante probleme de principiu şi de metodă, cum ar fi aceea a rolului substratului [39] şi, mai ales, a clasificării genealogice şi tipologice a limbilor [40]. Problema raporturilor actuale dintre creolă şi franceză, dezbătută de numeroşi autori în special în legătură cu situaţia din Haiti, a primit o importantă fundamentare teoretică prin articolul lui Charles

[31] Suzanne Comhaire-Sylvain, *Le créole haïtien: morphologie et syntaxe*, Wetteren — Port-au-Prince, 1936.

[32] Jules Faine, *Philologie créole. Études historiques et étymologiques sur la langue créole d'Haïti*, Port-au-Prince, 1936; *Le créole dans l'Univers. Études comparatives des parlers français-créoles. I. Le Mauricien*, Port-au-Prince, 1939.

[33] Elodie Jourdain, *Du français aux parlers créoles* şi *Le vocabulaire du parler créole de la Martinique*, Paris, 1956.

[34] R. A. Hall, Jr., *Haitian Creole. Grammar, Texts, Vocabulary*, Menasha, 1953.

[35] Raleigh Morgan, *Structural Sketch of St. Martin Creole*, în *Anthropological Linguistics* 1 (1959), nr. 8, p. 20—24 şi *The Lexicon of St. Martin Creole*, *ibid.* 2 (1960), nr. 1, p. 7—29.

[36] Douglas Taylor, *Structural Outline of Caribbean Creole. 1. Morphology*, în „Word" 7 (1951), nr. 1, p. 43—61; *A Note on the Phoneme /r/ in Dominica Creole*, în „Word" 8 (1952), nr. 3, p. 224—226; *Names on Dominica*, în „Names" 2 (1954), p. 31—37; *Phonic Interference in Dominica Creole*, în „Word" 11 (1955), nr. 1, p. 45—52 etc.

[37] Uriel Weinreich, *Languages in Contact. Findings and Problems*, New York, 1953.

[38] Einar Haugen, *Bilingualism in the Americas. A Bibliographical and Research Guide*, Tuscaloosa, 1956.

[39] R. A. Hall, Jr., *Sostrato e lingue creole*, în AGI 40 (1955), nr. 1, p. 1—9; Alf Sommerfelt, *Some Remarks on the Importance of a Substratum in Linguistic Development*, în *Miscellanea Homenaje a André Martinet. Estructuralismo e Historia*, La Laguna, vol. II, 1958, p. 213—216, şi *Sur le rôle du substrat dans l'évolution d'une langue créole*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Bucureşti, 1958, p. 815—817.

[40] R. A. Hall Jr., *The Genetic Relationship of Haitian Creole*, în *Ricerche linguistiche* 1 (1950), nr. 2, p. 194—203 şi *Creolized Languages and „Genetic Relationships"*, în „Word" 14 (1958), nr. 2, p. 367—373; Douglas Taylor, *Language Contact in the West Indies. 2. On the Classification of Creolized Languages*, în „Word" 12 (1956), nr. 3, p. 407—414; Uriel Weinreich, *On the Compatibility of Genetic Relationship and Convergent Development*, în „Word", 14 (1958), nr. 3—4, p. 374—379; Dell Hymes, *Genetic Classification: Retrospect and Prospect*, în *Anthropological Linguistics* 1 (1959), nr. 2, p. 50—64.

Ferguson din 1959, în care acesta a introdus noţiunea de diglosie, bazîndu-se, printre altele, pe observarea situaţiei din Haiti [41].

Din punct de vedere metodologic, deşi lucrări ca acelea ale lui Elodie Jourdain ţin încă de „vechea şcoală" (dealtfel cele două volume, apărute postum, fuseseră redactate cu peste zece ani mai devreme şi prezentate ca teze de doctorat la Sorbona în 1945), studiile lui Hall, Taylor, Morgan ş.a. publicate în această perioadă marchează începutul pătrunderii metodelor structurale în domeniul lingvisticii creole, pătrundere care, ca şi în alte domenii ale studiilor lingvistice, nu s-a făcut fără întîmpinarea unei anumite opoziţii, mai mult sau mai puţin justificate.

1.3.3. Prima conferinţă internaţională consacrată studiilor creole, care s-a ţinut în 1959 la Kingston, în Jamaica, şi ale cărei *Acte* au apărut în 1961 [42], reprezintă un moment hotărîtor în istoria acestei discipline, poate mai puţin prin comunicările înseşi, cît prin climatul general în care s-a desfăşurat ea, prin aceea că cercetători care pînă atunci lucraseră în mod izolat au ajuns la conştiinţa faptului că, indiferent de împrejurările concrete diferite, limbile creole din diversele părţi ale lumii se subsumează unei problematici în linii mari comune şi reclamă conjugarea eforturilor, în vederea unor soluţionări în bună parte similare.

Aspectul cel mai important de semnalat este conturarea unei noi posibilităţi de explicare a genezei creolei franceze şi, în acelaşi timp, a tuturor celorlalte limbi creole cu vocabular european prin ipoteza monogenezei lor şi a „relexificării" ulterioare, în direcţia francezei, englezei etc., a pidginului medieval portughez care ar fi stat la baza tuturor. Sînt evidente implicaţiile pentru lingvistica generală ale unei asemenea teorii, care postulează posibilitatea evoluţiei independente şi divergente a structurii gramaticale şi a lexicului (inclusiv a celui de bază sau fundamental) unei limbi.

În această perioadă au fost publicate cîteva bibliografii, nu lipsite de unele lacune şi erori, consacrate în parte creolei franceze [43], şi au apărut noi manuale de creolă, dintre care se distinge în special cel al lui Albert Valdman pentru creola haitiană [44]. Situaţia lingvistică actuală dintr-o serie de regiuni de limbă creolă franceză cu privire la care existau puţine informaţii sau doar studii mai vechi a format obiectul unor cercetări recente, dintre care unele adoptă metode dintre cele mai moderne, cum

[41] Charles Ferguson, *Diglossia*, în „Word" 15 (1959), nr. 2, p. 325—340.

[42] *Proceedings of the Conference on Creole Language Studies* held at the University College of the West Indies, March 28 — April 4, 1959 (= *Creole Language Studies* 2), Londra, New York, 1961.

[43] Joan Rubin, *A Bibliography of Caribbean Creole Languages*, în *Caribbean Studies* 2 (1963), nr. 4, p. 51—62; J. L. A. Dillard, *Toward a Bibliography of Works Dealing with the Creole Languages of the Caribbean Area, Louisiana and the Guianas*, în *Caribbean Studies* 3 (1963), nr. 1, p. 84—95; K. J. Hollyman, *Bibliographie des créoles et dialectes régionaux français d'Outre-Mer modernes*, în FM 33 (1965), nr. 2, p. 117—122.

[44] Albert Valdman, *Haitian Creole Basic Course. Part I. Programmed Introduction, Tape Script* şi *Student Workbook*, Bloomington, 1967 şi *Basic Course in Haitian Creole*, Haga, 1970.

ar fi aceea a gramaticii transformaţionale [45]. Pentru această etapă mai merită să fie menţionat şi faptul că, prin studiul lui Goodman publicat în 1964, creola franceză a devenit prima limbă creolă care formează obiectul unei sinteze moderne. Alte sinteze publicate în ultimii ani privesc mai multe sau chiar toate limbile pidigin şi creole, printre care şi creola franceză [46].

O recunoaştere a apartenenţei creolei franceze la domeniul romanisticii o reprezintă includerea ei în monumentala *Crestomaţie romanică* publicată de Institutul de lingvistică din Bucureşti sub redacţia acad. prof. Iorgu Iordan [47]. Este pentru prima dată cînd o limbă creolă figurează alături de idiomurile incluse, conform tradiţiei, într-o culegere de texte reprezentative consacrată ansamblului limbilor romanice de la origini şi pînă în zilele noastre. Dealtfel *Introducerea în lingvistica romanică* de acad. Iorgu Iordan şi Maria Manoliu este unul din rarele manuale de lingvistică romanică în care se menţionează şi limbile creole romanice [48].

A doua conferinţă internaţională a creoliştilor, care a avut loc la Mona (Jamaica) în 1968 şi ale cărei *Acte* [49] au apărut în 1971, a reprezentat un bilanţ al ultimilor zece ani şi va deschide, credem, o etapă superioară în evoluţia cercetărilor asupra limbilor pidgin şi creole şi a fenomenelor înrudite. La această conferinţă au predominat comunicările cu caracter sau cel puţin cu implicaţii teoretice. Trăgînd concluziile dezbaterilor prilejuite de Conferinţa de la Mona, Dell Hymes, care şi-a asumat sarcina publicării *Actelor* acestei conferinţe şi a transformat volumul într-o adevărată lucrare colectivă cu o anumită unitate, defineşte limbile creole ca rezultat al unui proces mai general, numit creolizare, care nu duce în mod automat la constituirea unei limbi creole, ci numai în măsura în care idiomul rezultat în urma unui proces complex de modificări de natură socio-lingvistică (constînd din expansiunea „formei interne'' a unui idiom, însoţită de convergenta unor tradiţii lingvistice diferite, în contextul extinderii funcţiilor idiomului respectiv) dobîndeşte autonomie ca normă. Pe baza celor circa 80 de exemple cunoscute de limbi creole şi pidginuri, Hymes a ajuns la concluzia că o mare diversitate de situaţii ar putea fi descrise în termeni similari: *lingua franca*, *koiné*, anumite tipuri de argou, limbaje speciale, limbi moarte, limbi auxiliare internaţionale, coduri limitate, „foreigner talk'' [50].

[45] Albert Valdman, *Nazalization in Creole French*, în *Proceedings of the Sixth International Congress of Phonetic Sciences* held at Prague, 7 to 13 september 1967, München, Praga, Philadelphia, 1970, p. 967—971; André-Marcel D'Ans, *Le créole français d'Haïti. Étude des unités d'articulation, d'expansion et de communication*, Haga, 1968; Chris Corne, *Essai de grammaire du créole mauricien*, Auckland, 1970, *Les structures du syntagme nominal en guyanais*, Auckland, 1971, *Transformations et transformations combinatoires en guyanais*, Auckland, 1971.

[46] R. A. Hall Jr., *Pidgin and Creole Languages*, Ithaca—New York, 1966; Marius F. Valkhoff, *Studies in Portuguese and Creole, with Special Reference to South Africa*, Johannesburg, 1966.

[47] *Crestomaţie romanică*, vol. III, partea a II-a, Bucureşti, 1971, p. 653—671.

[48] Iorgu Iordan, Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, Bucureşti, 1965.

[49] *Pidginization and Creolization of Languages*. Proceedings of a Conference held at the University of the West Indies, Mona, Jamaica, April 1968, Cambridge, 1971.

[50] Cf. lucr. cit. *supra*, nota 5.

În același timp, numeroși lingviști și-au exprimat rezervele în legătură cu ipoteza fazei pidgin, considerată pînă nu de mult obligatorie ca etapă premergătoare în formarea unei limbi creole. Ideea a fost reluată de Mervyn C. Alleyne la cel de-al XIII-lea Congres Internațional de lingvistică și filologie romanică, care s-a ținut la Québec în 1971. Pe de altă parte, ipoteza formării tuturor limbilor creole cu vocabular european prin relexificarea unui pidgin originar unic, portughez, a fost infirmată de cercetări mai aprofundate privind cel puțin unele din aceste limbi creole (de pildă creola engleză[51]).

2. Istoria studiilor referitoare la creola franceză, privite în ansamblul lingvisticii creole și în raporturile lor cu lingvistica romanică și cu lingvistica generală, cu anumite domenii ale lingvisticii aplicate, ale sociolingvisticii și ale psiholingvisticii — istorie care cuprinde o perioadă de peste un secol — ne permite să apreciem progresele realizate și să determinăm problemele încă nerezolvate. Datele de care dispunem în prezent asupra diferitelor varietăți ale creolei franceze nu sînt nici complete, nici omogene, ceea ce face dificilă compararea lor. Există încă varietăți deloc sau puțin studiate și, chiar în ce privește dialectele „majore" și care au fost mai bine descrise, rămîn încă destule puncte asupra cărora cercetări viitoare ar trebui să aducă precizări. Astfel, creola din Haiti este fără îndoială cea mai bine cunoscută astăzi, poate nu numai dintre varietățile creolei franceze, dar chiar dintre limbile creole în general, și totuși aspectele ei rurale, mai autentice, nu sînt încă studiate, rezultatele diferitelor cercetări sînt în parte contradictorii ș.a.m.d.

Dacă ne referim la stadiul cunoștințelor asupra diferitelor compartimente ale structurii lingvistice a creolei franceze constatăm, în ce privește fonologia, de pildă, că descrierile fonologice care s-au dat în ultimii ani pentru aproape toate varietățile creolei franceze nu concordă totdeauna în ce privește criteriile adoptate și interpretările propuse. Elementele suprasegmentale sînt încă destul de puțin studiate. Ar mai fi necesare și studii statistice și cercetări de fonetică experimentală, cum și alcătuirea unei arhive fonogramice a graiurilor creole și publicarea unei colecții de texte reprezentative în transcriere fonetică unitară. Dintre toate compartimentele limbii, lexicul creolei franceze a fost cel mai puțin studiat; deși mai bine cercetată, structura gramaticală a creolei franceze mai prezintă încă numeroase aspecte nesatisfăcător interpretate.

Cît privește latura diacronică, trebuie să arătăm că nu există pînă în prezent nici o istorie și nici o gramatică istorică a creolei franceze. Dealtfel o caracteristică a studiilor mai vechi consacrate creolei franceze o constituie lipsa unei concepții unitare și amestecarea punctelor de vedere descriptiv și istoric.

În domeniul dialectologiei nu s-a făcut, pînă în prezent, practic nimic în ce privește subdiviziunile teritoriale ale diferitelor varietăți ale creolei franceze, care sînt departe de a fi unitare. De cele mai multe ori, varietățile descrise sînt cele din zona capitalei, mai accesibile, dar mai puțin specifice, și chiar idiolectul unor subiecți cultivați, de multe ori bi- sau

[51] Ian F. Hancock, *A Provisional Comparison of the English-derived Atlantic Creoles*, în *Pidginization ...*, p. 287—291.

plurilingvi. Numai pentru creola din Réunion s-a început lucrul la un *Atlas lingvistic și etnografic* de tipul atlaselor regionale ale Franței.

Din punct de vedere metodologic, putem afirma, în concluzie, că în studiile mai recente se constată, în general, o mai mare consecvență în aplicarea unei anumite metode și o mai mare rigoare în descrierea, pe cît posibil, a structurii creolei în termenii săi proprii (în studiile mai vechi se impuneau adesea creolei categorii și tipare care îi sînt străine, fiind proprii numai francezei și, uneori, doar codului scris al acesteia).

Iunie 1973

Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

Un chapitre négligé de l'histoire de la linguistique romane : l'étude du créole français

(Résumé)

L'auteur propose une périodisation des recherches portant sur le créole français, présente les préocupations, les méthodes et les principaux résultats de chaque étape et dresse un succinct bilan des acquis et des tâches futures de l'étude des diverses variétés du créole français, des différents compartiments de sa structure, de même que de son histoire.

ASPECTE ALE EVOLUŢIEI AFRICATELOR ĉ ŞI ĝ LA FRICATIVE ÎN GRAIURILE MOLDOVENEŞTI

1. Un studiu publicat anii trecuţi de R. Todoran [1] a adus în discuţie problema evoluţiei africatelor *ĉ* iş *ĝ* la fricativele *ŝ*, respectiv *ẑ* în graiurile moldoveneşti. Bogată în fapte şi beneficiind de o cunoaştere sigură a transformărilor petrecute în fonetismul limbii române în cursul ultimelor secole, lucrarea se încheie prin cîteva concluzii, dintre care cele mai importante sînt următoarele : a) evoluţia spre o fricativă s-a produs paralel la ambele consoane (*ĉ* şi *ĝ* au evoluat, aşadar, concomitent la *ŝ*, respectiv la *ẑ*) ; b) evoluţia a avut loc la o dată posterioară secolului al XV-lea, dar înaintea secolului al XVIII-lea, cînd fricativele apar atestate în exemple neîndoielnice ; c) neatestarea în scris a fricativelor se datorează respectării normei cu *ĉ* şi *ĝ*, impusă de pronunţarea muntenească (şi de cea moldovenească mai veche).

La aceste concluzii generale ale articolului lui R. Todoran s-a oprit I. Coteanu într-o contribuţie publicată un an mai tîrziu în revista „Limba română" [2]. Asupra lor vom zăbovi şi noi în rîndurile de faţă, raportîndu-ne, acolo unde va fi cazul, şi la opiniile lui I. Coteanu.

2. Un punct asupra căruia împărtăşim în principiu concluziile lui I. Coteanu priveşte raportul existent între evoluţia lui *ĉ* şi a lui *ĝ* în graiurile moldoveneşti. Am avut prilejul să arătăm, într-o contribuţie consacrată africatelor *ĉ* şi *ĝ* în textele bănăţene scrise cu litere latine din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, că trecerea lui *ĝ* la *ź* nu presupune în mod obligatoriu o evoluţie similară a surdei *ĉ* la o fricativă [3]. Argumentele noastre, identice, în fond, cu ale lui I. Coteanu, se întemeiau pe felul particular în care cele două africate au evoluat în unele graiuri dacoromâne, cum ar fi cele vorbite în Muntenia şi Crişana, în care, aşa cum se ştie, *ĉ* s-a păstrat ca atare, în timp ce *ĝ* a trecut la o fricativă (în Muntenia numai *ĝ* provenit din *j* + *o*, *u* latin, *d* + *eo* latin şi din cuvinte ca *ĝumătate*, *ĝupîn* etc.). Fără a fi decisiv (atîta vreme cît nu i se adaugă şi alte dovezi), argumentul probează totuşi că evoluţia lui *ĝ* la *ẑ*, în graiurile moldoveneşti, s-a putut produce independent de trecerea lui *ĉ* la o fricativă. E vorba, desigur, de un punct de vedere principial. Vom vedea mai încolo în ce măsură se verifică el în practică.

[1] *O problemă de dialectologie istorică* : *ĉ* > *ŝ* *şi* *ĝ* > *ẑ* *în graiurile moldoveneşti*, în CL X (1965), nr. 1, p. 85–95.

[2] *Cînd apar fricativele moldoveneşti ŝ şi ẑ*, în LR XV (1966), nr. 3, p. 306–309.

[3] *Africatele č şi ǧ în textele bănăţene scrise cu litere latine şi ortografie maghiară din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea*, în LR XV (1966), nr. 1, p. 35–39.

3. Să ne ocupăm, deocamdată, de vechimea fenomenului, așa cum se reflectă el în textele vechi românești scrise cu litere chirilice. Pentru aceasta vom porni de la constatarea lui R. Todoran (p. 87—90, 93) că, în epoca de început a scrierii limbii române cu slove chirilice, literele ч și џ notau în Moldova (și, desigur, și în celelalte provincii istorice românești) africatele *ĉ* și, respectiv, *ĝ*. Indiferent de epoca în care a început să se producă, evoluția africatelor la fricative (a uneia dintre ele sau a amîndurora) s-a petrecut lent, pe nesimțite, într-o perioadă istorică relativ îndelungată. În tot acest timp (pe care l-am numi de tranziție), scriitorii moldoveni au continuat să scrie ч, respectiv џ, deși ei nu rosteau în toate cuvintele cu *ĉ*, respectiv cu *ĝ* aceleași sunete. Ei au continuat să scrie cele două slove și în momentul cînd rostirea cu *ŝ* și *ẑ* se generalizase. Fără a sesiza poate (cel puțin unii dintre ei) transformarea care avusese loc (pentru așa ceva era nevoie de contactul direct cu vorbitorii graiurilor care nu inovaseră), moldovenii au redat prin ч fricativa *ŝ*, iar prin џ, fricativa *ẑ*. S-a ajuns, așadar, ca, la un moment dat, ч să noteze în unele regiuni ale Dacoromaniei un *ŝ* (sau un *ś*), iar în altele un *ĉ*. Aceeași observație în privința lui џ, care nota un *ẑ* (*ź*) sau un *ĝ*. De o confuzie între *ŝ* și *ș*, în Moldova, nu putea fi vorba (cel puțin de la o anumită dată încoace), căci primul sunet este o consoană cu articulație palatală (după care nu se pot rosti *ă* și *î*), în timp ce *ș* este rostit dur (și este urmat obligatoriu de *ă*, respectiv *î*) [4]. Acesta este, după părerea noastră, motivul pentru care moldovenii au scris чине (deși rosteau *ŝine*) și џинере (deși rosteau *ẑinere*). Invocarea unei norme muntenești de r o s t i r e (cu totul improbabilă pentru secolul al XVI-lea, al XVII-lea și chiar al XVIII-lea) nu ni se pare, de aceea, justificată. Cît privește o normă muntenească s c r i s ă, ea era inexistentă, în acest caz, deoarece toți cei ce scriau românește, indiferent de regiune, foloseau pe ч și џ (deși reproduceau în scris, prin aceste semne, rostiri diferite) [5]. Excepțiile sînt, așa cum vom vedea, extrem de rare.

4. Cele mai vechi atestări moldovenești ale fricativelor *ŝ* și *ẑ* datează din secolul al XVI-lea. În ceea ce privește pe *ŝ*, am consemnat grafiile *aș⟨e⟩ște* (= acești; Drăgușeni, 1592, 12/8, 16) [6] și *Fră⟨n⟩șiușe* (= Frenciuci; Drăgușeni, 1586, 10/10) [7], care atestă, în mod convingător, trecerea lui *ĉ* la *ŝ* în unele graiuri moldovenești, la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Ambele sînt datorate popii Andonie din Drăgușeni-Iași, originar din Pildești-Neamț, un scrib mai puțin instruit, care consemnează și alte rostiri regionale (ca, de ex., palatalizarea lui *p*).

În mod excepțional, am întîlnit un ш în loc de ч și în două documente din secolul al XVII-lea : *aduș* (= aduci), *atunșe* (c. 1650 ; SD, V, 120), *a cinșea* (Fălciu-Vaslui, c. 1611—1612 ; DIR, XVII, a, III, 33) ; în acest din urmă document apare și grafia hipercorectă *Cărăuciul* [8].

[4] La fel stau lucrurile cu *ẑ* și *j*.

[5] Explicația noastră a fost schițată, foarte pe scurt, în LR XV (1966), nr. 4, p. 391 și FD VI (1969), p. 45.

[6] *Zapis de vînzare*, în Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, X, p. 11—12 (pagina și rîndul).

[7] *Zapis de vînzare*, în Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, X, p. 10 (pagina și rîndul).

[8] R. Todoran, *loc. cit.*, p. 89, n. 13, susține că în documentul scris în c. 1611—1612 apare un ч (deci : *a cincea*). *Ș* ar fi fost notat de editor printr-o eroare. În realitate, în facsimilul documentului ш apare scris în mod clar.

Mai numeroase sînt grafiile care par a reda un ẑ: *arjintu* (Galata, 1588, 22/4—5, 9^v/12 [9]), *Ğurjie* (Drăgușeni, 1586, 10/2; Drăgușeni, 1592, 11/1, 11/3), *jumătate* (Galata, 1588, 11^r/1), *jupan* (c. 1593, 2^r /12)[10], *jupăneasei* (Siret, 1591, 63/11)[11], *lĕje* (Galata, 1588, 15^r/16), *Punjești* (1558; Bogdan, G., 192), *slujile* (c. 1593, 2^r/9); cf. și grafia hipercorectă *gerebie* (Siret, 1591, 63/4).

Dintre acestea, sînt discutabile cele notate în catagrafia mănăstirii Galata din 1588. Așa cum am arătat într-o cercetare recentă [12], avem motive să credem că scribul acestui document nu era român. În acest caz, e posibil ca el să nu fi notat, prin ж, un ẑ moldovenesc, ci probabil un *j*, prin care reda, în mod aproximativ, africata românească *ğ*, inexistentă în limba lui maternă. În *jupan* și *jupăneasei*, am putea avea a face cu un ж, explicabil prin grafiile slavonești corespunzătoare, dar e de reținut faptul că în documentul din c. 1593 apare și grafia *slujile*, iar în cel din 1591 grafia hipercorectă *gerebie*. Menționăm aparte grafia *Ğurjie*, datorată aceluiași popă Andonie care l-a notat și pe ŝ. După 1600, ẑ continuă să fie notat sporadic în documentele moldovenești: *mejiași* (Roman, 1605; BDR, 8; Meleșcani-Bacău, 1635, IZ, II, 1, 102), *zălojit⟨ă⟩*, *zălojite* (1621, DIR, XVII, A, V, 9; Focșani, 1694, SD, V, 95) etc.

Rezultă din exemplele de mai sus că trecerea celor două africate la fricative este mai veche decît secolul al XVIII-lea. Cele mai vechi atestări sînt din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, atît pentru ŝ, cît și pentru ẑ, cu observația că exemplele cu ẑ sînt mai numeroase. Să fie acesta un indiciu că trecerea lui ĝ la ẑ este mai veche decît trecerea lui č la ŝ? Faptul e posibil, dar nu absolut sigur. Ceea ce trebuie să reținem ca un lucru cert este faptul că cele două fricative sînt notate în scris în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

5. Puțin numeroase, atestările de mai sus nu sînt în măsură să ne dea o imagine clară asupra răspîndirii fricativelor ŝ și ẑ în Moldova în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. În realitate, așa cum am arătat mai sus, cele două fricative puteau fi răspîndite și în alte regiuni decît cele din care provin exemplele înregistrate de noi. Grafia cu litere chirilice putea să ascundă noile rostiri, în măsura în care ч începea să-l noteze pe ŝ, iar џ pe ẑ.

Pentru a primi deslușiri suplimentare asupra rostirii africatelor č și ĝ, ne-am adresat textelor românești scrise cu litere latine în Moldova secolelor al XVI-lea — al XVIII-lea. Am examinat în acest scop trei texte: *Tatăl nostru* al lui Luca Stroici (1594), *Catehismul* lui Vito Pilutio (1677) și *Catehismul* și *Vocabularul român-italian* ale lui Silvestro Amelio (1719). Spre deosebire de Banat-Hunedoara, unde timp de un secol și jumătate alfabetul latin a fost folosit neîntrerupt, în Moldova (din cîte știm astăzi) s-a scris românește cu litere latine întîmplător, la mari intervale de timp. De aici decurge, implicit, un necontestat avantaj pentru

[9] *Catastiful averii mînăstirii Galata*, BAR, fondul Actele lui Petru Șchiopul, CCC/1 (fila și rîndul).

[10] *Mărturii în procesul lui Petru Șchiopul*, BAR, fondul Actele lui Petru Șchiopul, CCC/30 (fila și rîndul).

[11] *Zapis de vînzare*, în Th. Codrescu, *Uricariul*, XXII, p. 63—64 (pagina și rîndul).

[12] *În legătură cu* **a** *protonic din cuvinte de tipul* **barbat, ca(d)zut**, în SCL XXIV (1973), nr. 5.

cercetarea noastră. Neexistînd o tradiţie a scrierii limbii române cu alfabetul latin, nu poate fi vorba de convenţii grafice, conform cărora o anumită literă să fie folosită în virtutea tradiţiei, fără a reda sunetul pentru reproducerea căruia fusese iniţial întrebuinţată. Există însă şi un dezavantaj al referirii la aceste texte. Doi dintre autori fiind străini, pîndeşte riscul de a descoperi pronunţări care nu existau în graiurile moldoveneşti ale vremii, ci erau proprii unor persoane care vorbeau româneşte cu unele inexactităţi în pronunţare. Dezavantajul e numai aparent în cazul ce ne interesează, căci, fiind italieni, cei doi preoţi aveau în limba lor africatele *č* şi *ǧ*. Nu poate fi vorba, prin urmare, de o adaptare a acestor sunete la propriul sistem fonetic, aşa cum se întîmpla uneori cu ungurii sau saşii care scriau (copiau, tipăreau) textele bănăţene din secolul al XVII-lea.

Nu avem, din păcate, nici un exemplu cu *ǧ* sau *j* în textul rugăciunii scrise de Luca Stroici [13]. În privinţa lui *ĉ*, întîlnim grafiile *c+e*, *i (ceriu, cinstia)* şi *cz (aducze, detorniczilor)*, care reproduc indiscutabil africata *ĉ*. Dacă Stroici ar fi rostit *ŝeriu*, *aduŝe*, atunci ne-am fi aşteptat să scrie (ţinînd seama de faptul că folosea pentru întîia oară alfabetul latin pentru scrierea limbii române) *sseriu*, *adusse* (căci el scrie *ssi* ,,şi'', *assa* ,,aşa''). S-ar putea observa, împotriva acestei interpretări, că Stroici ştia, din deprinderile sale de a scrie cu litere chirilice, că sunetul redat prin ч trebuia deosebit de sunetul redat prin ш. Ne putem întreba, însă, în acest caz, de ce apela el tocmai la literele care în scrierea poloneză îl redau pe *č*?

În *Catehismul* lui Vito Pilutio, sunetele *ĉ*, *ĝ*, *ş* şi *j* sînt redate în următorul mod : **ĉ** : *c + e (encepitura)*, *cz (credencziosilor)*, *ch (chine)*, *g* : *encelepgiune* ; **ĝ** : *dz (dziudeka)*, *g + i (cogitend)*, *dzc (ledzce)*, *ds (a endredsi)*, *gdz (ingdzerul)*, *gs (gsuretori)* ; **ş** : *sz (szede)*, *s + e (septe)*, *ss (assa)*, *zs* : *azse* (= aşe, aşa), *z (sforzenie)*, *sc + i* : *iscit* (= işit, ieşit) ; **j** = *s (nidesde)*, *z (izderitorul)*, *j (slujba)* [14].

După cum se vede, textul lui Vito Pilutio se caracterizează prin pluralitatea soluţiilor preconizate pentru redarea în scris a diverselor sunete. Nu e locul să explicăm aici această situaţie, asemănătoare, în esenţă, cu cea întîlnită de noi în anumite texte bănăţene. Se observă însă, de la prima vedere, influenţa a trei sisteme ortografice : polonez *(cz, dz, sz)*, italian *(c + e, g + i, sci)*, maghiar *(ch, ds, gs, s*, eventual şi *cz)*. Ţinînd seama de provenienţa diverselor litere şi de valoarea lor în alfabetele originare, observăm fără greutate că *c + e*, *cz*, sau *ch* reproduc cu siguranţă africata surdă *ĉ* şi nu fricativa *ŝ*, după cum *dz*, *g + i*, *ds* sau *gs* erau folosite pentru a transcrie africata sonoră *ĝ*, şi nu fricativa *ẑ*. Redarea de către un italian a celor două sunete prin *c* + + *e*, respectiv prin *g + i* (grafii care, fără îndoială, îi aparţin) este o dovadă că în graiul moldovenesc vorbit de el africatele *ĉ* şi *ĝ* continuau să se rostească. *Niciodată, în întreaga lucrare, nu se foloseşte aceeaşi literă sau acelaşi grup de litere pentru a reda pe* **ĉ** *şi pe* **ş**, *respectiv pe* **ĝ** *şi pe* **j**, *cum ne-am aştepta să procedeze un străin (care scria cum rostea), în cazul cînd africatele ar fi evoluat spre fricative.*

[13] Publicat în cartea lui Stanislav Sarnicki, *Statuta y Metrika przywileiow koronnych*, Cracovia, 1594.

[14] Ne-am folosit de ediţia publicată în ,,Buciumul român'' I (1875), p. 271 şi urm.

În textele scrise de Silvestro Amelio ortografia este mai unitară. Literele folosite pentru a reproduce în scris africatele *ĉ* şi *ĝ* şi fricativele *ş* şi *j* sînt următoarele : ***ĉ*** : *c + i(y) (facie), cz (auryczune* „urîciune"); ***ĝ***: *dz (ardzynt), z (amazesc), zs (adziunzse)*; ***ş*** : *s (asterne), sz (szy), sc (+ y) (scyaua)*; ***j***: *s (nedesde), z (strezuitor)* [15].

Apropierea de sistemul ortografic (dacă poate fi numit aşa) al lui Pilutio se impune de la început. Ştim dealtfel că Amelio s-a servit de lucrarea lui Pilutio pentru a-şi întocmi catehismul [16]. Nu vom întîrzia, de aceea, în discuţii asupra valorii unora dintre semnele folosite în lucrarea lui Amelio, pentru că ar însemna să reproducem afirmaţii făcute mai înainte. Vom observa numai că în ceea ce priveşte redarea în scris a africatelor *ĉ* şi *ĝ*, în raport cu fricativele *ş* şi *j*, situaţia se prezintă în parte schimbată. Dacă *ĉ* nu e notat niciodată printr-una din literele care notează în mod obişnuit pe *ş*, în schimb pentru scrierea lui *ĝ* se foloseşte, într-un caz, litera *z*, folosită de regulă pentru a-l reda pe *j*. Densusianu refuza să admită că *amazesc* reproduce pronunţarea moldovenească cu *ẑ*, dar se întemeia, între altele, pe lipsa notării lui *ŝ* (pentru *ĉ*), argument a cărui valoare absolută am judecat-o într-unul din paragrafele anterioare ale lucrării. Se poate însă susţine că *z*, în *amazesc*, se datoreşte unui *lapsus calami*. Scriind în grabă, preotul catolic a omis să-l scrie pe *d* din grupul *dz*, folosit, de regulă, pentru a-l reda pe *ĝ*. Există o altă grafie care ne întăreşte în bănuiala că, în *amezesc*, *z* redă un *ẑ*, şi anume grafia *adziunzse*. *Zs* se întrebuinţează în ortografia maghiară pentru scrierea fricativei *j* (la Pilutio *zs* reda pe *ş*, accidental, în *azse* „aşe"). Întrucît e posibil ca Silvestro Amelio, prefect al misiunilor catolice în Moldova, Ţara Românească şi Transilvania, să fi cunoscut, măcar aproximativ, limba maghiară şi scrierea ei, *zs* în *adziunzse* ar putea reproduce, aşadar, pe *ẑ*.

E posibil, deci, ca Silvestro Amelio să fi rostit, cel puţin în unele cuvinte, un *ẑ*, dar să se fi folosit în scris de *dz*, pe care l-a luat din catehismul lui Vito Pilutio. Să remarcăm, în acest sens, că el apelează la *c + i(y)* pentru a-l reda pe *ĉ*, dar nu mai transcrie prin *g + e, i* (ca în italiană) corespondenta sonoră a acestei consoane, poate tocmai pentru că ea nu se mai pronunţa la fel sau măcar asemănător cu *ǧ* italian. Ar însemna, deci, că în graiul moldovenesc vorbit de Amelio, *ĉ* se păstra intact, în timp ce *ĝ* trecuse sau manifesta tendinţa de a trece la *ẑ*. E o presupunere care trebuie făcută cu toată rezerva, în primul rînd din pricina insuficienţei materialului probator pe care se întemeiază.

Textele moldoveneşti scrise cu litere latine asupra cărora am aruncat o privire în rîndurile de mai sus par a confirma presupunerea că fricativele *ŝ* şi *ẑ* nu erau generale în Moldova în secolele al XVI-lea — al XVIII-lea. Apărute înainte de 1600, cele două consoane s-au răspîndit treptat în cursul secolelor, cunoscînd în zilele noastre expansiunea maximă.

6. Dintre exemplele citate de R. Todoran pentru a demonstra existenţa lui *ŝ* la începutul secolului al XVIII-lea, unul se referă la Tran-

[15] Exemplele sînt luate din O. Densusianu, *Manuscrisul românesc al lui Silvestro Amelio, din 1719*, în GS I (1923), fasc. 1, p. 286—311.

[16] Vezi N. Drăganu, în DR IV, partea a II-a, 1924—1926, p. 1106.

silvania de nord-est, unde se vorbeşte un grai care prezintă o serie de particularităţi de tip moldovenesc. D-sa citează cuvîntul *păpuşi* „păpuci”, notat într-un manuscris copiat în anii 1721—1724 în Urmeniş-Mureş (p. 91). Într-o cercetare publicată în anii din urmă [17], am citat grafiile *oi ci* (= oi fi), *cieunde* (= fieunde), *să cie* (= să fie), consemnate în documente scrise în comuna Archiud-Reghin în 1709—1710. E vorba de grafii hipercorecte în care ч este folosit pentru *ś (oi śi, śieunde, să śie)* şi care ne permit să presupunem că, în graiul celor ce scriau, *ĉ* evoluase la *ś* în cuvinte de tipul *ĉerb*, *ĉine* (>*śerb*, *śine)*, dar că în scris se folosea, în virtutea tradiţiei, tot ч (care avea valoarea *ś*). Cercetînd documentele bistriţene publicate de N. Iorga, am găsit un exemplu similar de la jumătatea secolului al XVII-lea : *sѣ cii* (= să fii ; Urmeniş-Mureş, c. 1650, IDB, I, 97). El arată, cu suficientă siguranţă, că trecerea lui *ĉ* la *ś* este mai veche decît secolul al XVIII-lea şi în răsăritul Transilvaniei (de observat că exemplul provine din aceeaşi localitate unde a fost notată trecerea lui *ĉ* la *ś* în primele decenii ale secolului al XVIII-lea).

Iulie 1973

ION GHEŢIE

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

ABREVIERI

(nu sînt cuprinse abrevierile folosite curent în lucrările de lingvistică)

BDR	I. Bianu, *Documente româneşti*, partea I, tom. I, fasc. 1—2, 1576—1632 Bucureşti, 1907.
Bogdan, G	D. P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor româneşti din documentele slavo-române*, Bucureşti, 1946.
DIR	*Documente privind istoria României*, Veacul XVII, A, Moldova, vol. I—V [Bucureşti], 1952—1957.
IDB	N. Iorga, *Documente româneşti din arhivele Bistriţei (Scrisori domneşti şi scrisori private)*, părţile I—II, Bucureşti, 1899—1900.
IZ	Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise (Documente slavo-române)*, vol. I—VI, Iaşi, 1906—1923, Huşi, 1924—1933.
SD	N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. I—XXXI, Bucureşti, 1901—1916.

[17] *Evoluţia africatelor ĉ şi ĝ la fricative în Transilvania după 1700*, în FD VI (1969), p. 43—48.

NOTE DE LEXICOLOGIE ROMÂNEASCĂ *

Rablagit : îl dă, fără citate, DLRM, unde apare şi *rablagi*. Vezi P. Pandrea, *Germania hitleristă*, p. 149 : *sobrietate şi uniformele rablagite*.

Rachiaş, cunoscut aceluiaşi dicţionar, ne întîmpină în *Cuv. liber*, 18 apr. 1936, p. 5 col. 1 ; n-am notat contextul. Am auzit, destul de des, prin Moldova, şi varianta *rachiuaş*. Trebuie să precizez că ambele forme diminutivale se referă la cantitatea de rachiu conţinută într-un pahar : *un rachi(u)aş* (într-o formulă ca aceasta : *să mai bem* sau *să mai luăm un* ~) înseamnează „un pahar de rachiu". Cf. *Să mai luăm un păhărel* (adică „de vin").

Rade : *a o rade*, într-un citat ca *trebuie să ştii să te comportezi, că, dacă nu ştii cum să te comportezi ... ai ras-o! ...* (M. Celarianu, *Polca*, p. 228), pare a avea sensul „a o păţi".

Radical, ca determinant al lui *termen* (sau *cuvînt)* şi cu înţelesul, aproximativ, de „savant" sau „cult", lipseşte în dicţionare. Îl are Scriban, cu valoare adverbială, în *a vorbi radical* sau *pe radical* (pop.). Nuanţa semantică este (şi cred că a fost totdeauna), peiorativă, căci s-a pornit de la limbajul semidocţilor. Împreună cu unul dintre substantivele menţionate nu l-am întîlnit în lecturile mele, dar, cel puţin la început, el trebuie să fi fost, cu acest sens, adjectiv şi, deci, atribut, sintactic vorbind. Altfel nu se poate explica existenţa lui într-o frază ca aceasta : *Avea pasiunea radicalelor de mahala presărate în discursuri alături de netedele înjurături ţărăneşti* (Cez. Petrescu, *Aurul negru*, p. 187).

Radină : este înregistrat în dicţionare, dar fără atestări propriu-zise. Scriban dă un pl. *rădini*, pentru care nu arată izvorul. Iată un citat : *Du-te la el şi spune-i că ... mă omor. S-a isprăvit. Mîne să mă caute în radinele iazului, dacă nu mai vrea să ştie de mine (V. rom.*, iulie—aug., 1932, p. 284).

Raglan : *Are din bărbat raglanul şi, mental, feminitatea i se atrofiază* (Arghezi, *Ţara de Kuty*, p. 135).

Rahagerie : apare la Scriban, iar eu l-am întîlnit în *Rev. fundaţiilor*, febr. 1940, p. 408, neglijînd să notez contextul. Format după modelul lui *bragagerie* (< *bragagiu)* de la *rahagiu* (pentru acesta, v. P. Istrati, *Casa Thuringer*, p. 97).

Ramazan : afară de *a-l tăia (pe cineva) la ramazan* (fam. şi glumeţ) „a-i fi foame", există locuţiunea, aproximativ sinonimă, *a face ramazan*.

* Vezi SCL XXIV (1973), nr. 1, p. 41 urm.

Am întîlnit-o în scrierile lui I. Peltz, de ex. : *Dacă ai făcut ramazan un an printre calici în America — știi tot? (Foc în hanul cu tei*, p. 34 ; subl. de autor) ; *Faci ramazan, mă Hună? glumi Alfred. Atunci, na! și merci! Îi întinse un leu (Calea Văcărești* I, p. 168 ; subl. de autor). Numai că această locuțiune este un franțuzism (poate așa se explică sublinierea?), care n-aș putea spune cum a ajuns să intre în vorbirea eroilor lui Peltz, care, mai degrabă, sînt argotizanți ca psihologie și, adesea, de fapt. Cf. fr. *faire ramadam* „jeûner" (*Le français moderne* II, p. 239).

Ranete, variantă, răspîndită, pînă nu de mult în vorbirea familiară și populară, a lui *renete* din grupul sintactic *mere renete*. Cf. și it. (dial. roman) *mela ranette* (Chiappini, *Vocab. roman.*, p. 178).

Rangă: ideea atacului cu ranga, mînuitori ai răngilor (Cuv. liber, 20 iunie 1936, p. 11, col. 2—3).

Rapandulă, probabil un sinonim al lui *tîrfă* „femeie stricată", absent în dicționare. Accentuat, cred, pe antepenultima. Apare la Rebreanu, *Ițic Ștrul dezertor*, p. 142 : *Îți trebuie Boroiu, hai? Pe Boroiu-l aștepți? ... Na, blestemată! Na, rapandulă!*

Rasol: Dă-i rasol, meștere! În cinci minute trebuie să fiu gata! (I. Peltz, *Văcărești* I, p. 136 ; subliniat de autor).

Rastel: în corturi, în rasteluri stăteau ... bîtele vilegiaturiștilor. (Cuv. liber, 16 aug. 1935, p. 8, col. 1).

Ratini, pl. „stejari tineri" (*Lucr. Inst. Geogr.*, Cluj, IV, p. 243).

Rață: a se da de-a rața se spune, în sudul Moldovei, despre modul cum se aruncă cineva în apă, cînd vrea să se scalde, și anume cu brațele întinse și pe lungul burții.

Raz: piciorul calului ... curățit părintește cu razul (T. Arghezi, *Ce-ai cu mine, vîntule?*, p. 92).

Razachie: o luași pe coarda razachiei, cu sacîz dulce, ușor (M. I. Caragiale, *Craii ...*, p. 130).

Razna. Tiktin înregistrează și varianta (tot adverb, bineînțeles) *arazna* (găsită la Ion Ghica). Judecînd după citatul care urmează, *razna*, în combinație cu *a*, este locuțiune prepozițională : *Paraschiva sta a razna de el* ... (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 18 aug. 1929, p. 3, col. 4).

Răbădele, pl. : *Oameni noi și curați, partid nou și neîntinat! Cine să mai țină cu răbădelele cele vechi?* (I. Agîrbiceanu, *Adev. liter.*, 1 mai 1932, p. 6, col. 2). Amintește foarte bine, chiar fonetic, de *rable*, pl. (despre oamenii bătrîni, care nu mai sînt buni de nimic, întocmai ca o unealtă uzată).

Răbdare. Expresia, foarte des folosită în limbajul familiar, *răbdare și tutun!* ne întîmpină și în scrieri literare, cu aceeași nuanță, firește : *Dar ... răbdare, dragă Zorica; răbdare și tutun, vorba aia* (M. Celarianu, *Polca ...*, p. 135).

Răbduriu: același soț cuminte și răbduriu (I. Peltz, *Foc ...*, p. 391).

Răboj „coajă de mesteacăn" (Vlădeștii de Sus — Muscel).

Răci: fără a-și mai răci gura cu întrebatul (Cuv. liber, 19 nov. 1933, p. 6, col. 1). De aici s-a ajuns, în vorbirea trivială, printr-un fel de derivare sinonimică specială, la turnuri frazeologice ca *închide gura, să nu răcești* (sau *să nu se facă curent cu ... ușa*)! „taci din gură!".

Răcilă „mic năvod pentru prins raci". Comunicat, acum 40—50 de ani, de fostul actor al Teatrului Național din Iași C. Vernescu, originar

din Vîlcea. Îl dau cu toată rezerva, probabil din cauza impresiei că ar fi un derivat oarecum ad-hoc de la *rac*.

Răcneț: creație personală a lui Arghezi despre un funcționar care „răcnea" la cetățeni (*Adev. liter.*, 24 ian. 1932, p. 3, ocol. 1 : ... *în opinia tînărului răcneț*...).

Rădăcinos: *plasa rădăcinoasă* (Dan-Dianu, *Nastratin*, p. 6).

Răftui „a așeza în raft", „a pune în formă de rafturi" : *răftuiau cărțile pe polițe* (Cez. Petrescu, *Nirvana*, p. 53) ; *stînjeni de lemne răftuite ca niște chibrituri scoase din cutie* (Idem, *Aurul negru*, p. 217).

Răgace: *Corabia a trecut pe lîngă-a noastră Ca o răgace prin văzduh, albastră* (N. Davidescu, ap. G. Călinescu, *Adev. liter.*, 24 febr. 1935, p. 9, col. 6—7).

Răgălie: pe lîngă sensurile, în general, asemănătoare, dar cu nuanțe care diferă de la un dicționar la altul, acest cuvînt are și pe acela de „loc într-un rîu unde apa a scăzut și se văd pietrele ; acolo se prind ușor peștii" (Pucioasa—Dîmbovița, cf. Virgil Gheorghiu, *Lumea românească*, 4 sept. 1938). Din Scînteia — Vaslui mi s-a comunicat sensul „cap mare" : *Ai o răgălie cît o baniță*. Ne putem gîndi la accepția „rădăcină ieșită din pămînt a unui copac doborît de vînt". Îmi vine în minte și altă explicație. Soldaților nou încorporați li se spune, în rîs, *răcani*, după mine, o formație intenționată, adică batjocoritoare, de la *răcut* (= *recrut*), cu înlocuirea părții finale prin sufixul augmentativ (= peiorativ) *-an* [1]. *Răcan*, dar mai ales varianta *răcută*, a fost „atras" de *răgălie*, din cauze fonetice, dar și pentru că recrutul tuns cu mașina zero amintea, cu capul său fără păr, de rădăcina unui arbore. Dacă nu mă înșeală memoria, am auzit, cred, spunîndu-se și *răgălie* (mai ironic decît *răcan*) pentru *recrut*. În orice caz, punctul de plecare este capul tuns.

Răghie „drept regal ... dat de Statul ungar tuturor proprietarilor de vite ... pentru a putea paște vitele ... liber în Transilvania, sau le puteau trece și scoate din Țara Românească împreună cu toate produsele lor, fără să plătească vreo sumă" (N. Dragomir, *Săliște* ..., în *Lucr. Inst. Geogr.*, Cluj, II, p. 224). Din lat. *regia* (cu pronunțarea maghiară a lui *gi* și cu prefacerea „românească" a lui *e* în *ă* după *r*).

Răgus „boală de inimă (a oilor)" (Nereju — Vrancea, cf. *Soc. rom.*, iulie —sept., 1936, p. 19).

Rămar „care face rame și pune în ele tablouri" : ... *o definiție a exemplarului de tiraj cromolitografic, care, ca să fie păstrat, trebuie dus la rămar* (Arghezi, *Țara de Kuty*, p. 223).

Rămăși „a pune rămășag" : *v-ați rămășit ? — De pierd, îți dau pe Iulia. — Dar de cîștigi ?* (O. Goga, *Tragedia omului*, p. 77). Cf. și *Graiul nostru* II, p. 93.

Rămnicios „pofticios" : *Costică, rămnicios de firea lui, cînd îi dădu în nas friptura proaspătă de purcel* ... (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 9 martie 1930, p. 3, col. 3). Cf. și Gala Galaction, *ibid.*, 9 aug. 1931, p. 2, col. 1) : *să rămnească la ei* (pentru *ră-* în loc de *rî-*).

[1] Nu-i același cu *răcan* „broască", așa cum a presupus, pe vremuri, Spitzer, care se gîndea la stîngăcia în mișcări a recruților.

Rămos „cu ramuri multe, cu ramificații" (fig.) : *Fiori repezi și rămoși se înfipseră în toate mădularele lui Băiatu* (Gib I. Mihăescu, *Student* ..., p. 163).

Rămuriș : [mesteacănii] *păstraseră numai rămurișul fraged ce se legăna* ... (*V. rom.*, 15 febr. 1934, p. 4).

Răpăga „a aluneca", curent în vorbirea din sudul Moldovei. Îl are numai Scriban. Iată și un citat : *Răpăgat pe scîndura șuie* (V. I. Popa, *Velerim*, p. 317).

Răpăni [1], variantă necunoscută dicționarelor a lui *răpăi* : *rîsul lui* ... *răpăne la intervale regulate* (Gib I. Mihăescu, *Student* ..., p. 220) ; cf. și *răpăneală* = *răpăială* : *răpăneli scurte de mitralieră* (Idem, *Rusoaica*, p. 102).

Răpăni [2] (refl.) „a se umple de rapăn" : *straiele pe el se răpănise* (*V. rom.*, apr. 1934, p. 11).

Răritură : *avînd* [*pădurea*] *petece de rărituri și luminișuri* (G. Banea, *Lazaret*, p. 32).

Rărițat : *ea în capot, pudrată din belșug, cu părul rărițat, împărțit în alee, ca o grădină englezească* (Gh. Brăescu, *Adev. liter.*, 3 aug. 1930, p. 5, col. 1).

Rărui : *cu barba răruie* (D. Stănoiu, *V. rom.*, sept.—oct. 1931, p. 352).

Răsalaltăieri : cf. Gala Galaction, *Dimineața*, 25 dec. 1931, p. 19, col. 1 și I. Peltz, *Foc* ..., p. 180.

Răscăbăi, pl. : ... *desfăcu un sulișor de hîrtie și ajută celui mai în vîrstă să facă un Natan cu toate răscăbăile stropite* (D. Stănoiu, *V. rom.*, sept.—oct. 1931, p. 368; subliniat de autor). Nu pot spune ce sens are acest cuvînt, desigur regional.

Răscol și *răscolaș* : numele celor două lemne care sprijină, sus și jos, fundătoarea căruței ; cel de sus e mai lung (*răscol*), cel de jos mai scurt (*răscolaș*). Comunicare din Pomîrla—Botoșani. Diminutivul lipsește în dicționare.

Răscruci (refl.) : *înaintea mea se răscruceau două drumuri* (*Adev. liter.*, 20 nov. 1938, p. 3, col. 6).

Răsfulg, variantă, absentă în dicționare, a lui *răsfug*, și explicată precum urmează de N. Dragomir, *Săliște* ... (*Lucr. Inst. Geogr.* Cluj), II, p. 211 : *boală de oi ; se manifestă în umflarea ugerului și în închegarea laptelui în el, de rămîneau sterpe.* Și verbul *răsfulgi* (refl.) : *se răsfulgeau* [oile], *pentru că nu se mulgeau bine* (*ibid.*).

Răspîntene : variantă, neînregistrată de dicționare, a lui *răspîntie* ; cf. Cez. Petrescu, *Carmen Saeculare*, p. 315, și *Duminica orbului*, p. 173.

Răspunde : în limbajul familiar, cel puțin de altădată, acest verb, cu valoare intranzitivă, însemna (în cazul « inferiorului ») „a reacționa, prin vorbe, la observațiile făcute de « superior » (la armată, la slujbă și, mai ales, în casă, de la personalul de serviciu la « stăpîn », de la copii la părinți etc.)". Nu găsesc în dicționare această nuanță semantică. Iată un citat : *Mie nu-mi plac servitoarele care răspund!* (Igena Floru, *V. rom.*, 15 ian. 1934, p. 24).

Răstav : [să brăzdezi cu plugul] ... *răstavu' de patru pogoane* (*Adev. liter.*, 28 nov. 1937, p. 7, col. 4) ; *Tata împărțea locurile de arătură în postațe sau răstavuri* (*ibid.*).

Răstoci : sensul dat în DLRM mi se pare necomplet, dacă ţinem seamă de etimonologie (vezi mai jos). La Borca (jud. Neamţ), am cunoscut acest verb cu accepţia următoare : „a abate apa, acolo unde pîrîul are două braţe, de pe un braţ pe celălalt, aşa că cel dintîi rămîne sec şi se pot prinde uşor păstrăvi (şi peşti în general)". Semul „două braţe" este esenţial, fiindcă tema acestui cuvînt este *răstoacă*, de origine slavă, existent şi ca toponim (vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1962, p. 72—73), care însemna, la început, „locul unde se desface o apă în două braţe (sau se unesc două ape)". În nici un caz *răstoci*, regionalism, puţin răspîndit, nu poate fi v. slav *rastočiti*, cum afirmă Scriban şi DLRM. (Tiktin nu-l cunoaşte.) Dealtfel la Borca, *răstoacă* şi-a restrîns înţelesul, cu siguranţă din cauza preocupării în legătură cu prinsul peştilor : „gardul cu care se opreşte apa" (ca să sece pîrîul, şi să devină astfel mai uşor pescuitul).

Răsuflet : ca să mai prindă răsuflet (G. Topîrceanu, *Îns. ieş*, III, 1, p. 197).

Răsunoi „umblă fără rost" [sic !]. Comunicat din Borleşti—Ruseni, jud. Neamţ. Alt cuvînt decît *răsunoi* < *răsură*, înregistrat de dicţionare. Trebuie să fie un derivat de la *răsuna*, cu valoare substantivală şi nuanţă semantică peiorativă : omului care umblă fără rost îi (ră)sună ceva în cap. (De aceea e zăpăcit şi umblă de colo colo.)

Răşchitor „brînduşă cu două flori" (în diverse graiuri moldoveneşti). Alt cuvînt decît *răşchitor*, unealta folosită la tors.

Rătăcanie : să nu mucezească ... în astfel de rătăcanii barbare (Cez. Petrescu, *Dromichet*, p. 9). Varianta *rătăcană*, pronunţată, de obicei, *rata-*, însemnează, la Tecuci, „rană mare" (ca o groapă şi care se întinde).

Rătutit : Cîinii însă iar sosiră lîngă mine ... Rătutit de cîini, ameţit de lovitură, vrusei s-o iau iar în partea cealaltă (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 10 martie 1929, p. 2, col. 1).

Răţeşte : grasă ... şi calcă răţeşte (Aristare, *Adev. liter.*, 1 aug. 1937, p. 17, col. 3). Probabil, creaţie personală a autorului (= G. Călinescu).

Răvăşi : făceau socoteala tîrlei, « răvăşeau oile » (specificau oile fiecărui tîrlaş), împărţeau conform « răvăşirii » venitul (N. Dragomir, *Sălişte* ... cit., p. 215).

Răzbufni „a brusca, a repezi" : *cerea pe atunci cu frica-n sîn să nu fie răzbufnit la birou cum era răzbufnit acasă* (H. Pap.-Bengescu, *Logodnicul*, p. 116).

Răzghios, adv. „răstit, cu tonul ridicat, cu atitudinea omului pus pe ceartă", totdeauna în sintagma verbală *a vorbi răzghios* (la Tecuci şi în împrejurimi). Dicţionarele nu-l înregistrează. Pare a fi un derivat de la *răzbi* (pronunţat acolo *răzghi*), cu sensul „a învinge". Face dificultăţi sufixul.

Răzmeri : Peste cîteva zile Vasia a fost răzmerit în altă parte (V. I. Popa, *Velerim*, p. 345).

Răzol „mijlocul unui ogor, un şanţ" (com. din Lungani—Iaşi). Variantă a lui *răzor*.

Rece, cu valoare substantivală : *Îmi reazim capul de recele zidului ...* (Gib I. Mihăescu, *Rusoaica*, p. 252).

Redute, variantă « populară » a lui *redută* : *Savule, tot degeaba. Nu vedeai redutea. Te vărsa la cizmărie și la hamuri* (Gala Galaction, *Adev. liter.*, 9 aug. 1931, p. 2, col. 1).

Regăție, derivat, probabil rar folosit și cu o anumită nuanță, în Ardeal, după primul război mondial, de la *Regat* = *România Veche* : ... *uitîndu-și* ... *să-și aleagă cuvintele « după regăție », cum voia dumneaei* (I. Agîrbiceanu, *Adev. liter.*, 10 ian. 1932, p. 4, col. 1).

Remezeu, formație trecătoare de la *R. M. S.*[2], inscripția abreviată de pe pachetele de țigări de altădată : [vorbește un soldat] *don locotenent ia numai remezeu cu carton* (M. Celarianu, *Polca*, p. 154).

Renie : ... *pe cînd coada* [ostrovului, adică partea unde se depun aluviunile] *este o renie nisipoasă și lungă* (*Analele Dobrogei* V–VI, 1924–1925, p. 60). Există și varianta *rene*, precum și derivatul *reniș*, date ca sinonime și definite *ibid.*, p. 156, astfel : ,,loc întins peste care apa Dunării se poate prelinge la cea mai mică ridicare de nivel''.

Repegiune : pe lîngă sensul bine cunoscut, acest cuvînt însemnează la Tecuci, de pildă, ,,locul dintr-un rîu unde apa e puțin adîncă și de aceea curge mai repede''. Obișnuit se spunea *la repegiune*, probabil din cauză că acolo se putea prinde mai ușor peștele. Cf. *la cot* ,,locul unde rîul Bîrlad [despre el este vorba] făcea o ușoară cotitură'' (și, drept urmare, apa era mult mai adîncă). Nimeni nu spunea *cotul Bîrladului* (și nici *repegiunea lui)*.

Repezeală. Dau un citat pentru locuțiunea adverbială, atît de frecventă în vorbirea familiară, *la repezeală* : *Ea luă pe Adrian la repezeală* (P. Istrati, *Casa Thuringer*, p. 25).

Repezi și *repezit* (adj.). Citate : *L-a ascultat pe tat-său, apoi l-a repezit : — Atît? Asta-i tot?* (I. Peltz, *Foc*, p. 118) ; *D. a dat tiparului și cărți mai repezite* (G. Călinescu, *Adev. liter.*, 30 ian. 1938, p. 17, col. 3 ; uz mai special).

Repezuș, variantă, necunoscută dicționarelor, a lui *repeziș* : *repezușul de anul trecut în Secuime* (M. Sadoveanu, *Adev. liter.*, 31 martie 1935, p. 2, col. 3 ; cf. și idem, *Ins. ieș.* II, 3, p. 497). Pentru coexistența sufixelor *uș* și *iș* la aceeași temă și cu sens identic, să se compare, de ex., *tăiuș* și *tăiș*.

Resti, variantă, înregistrată de Scriban, a lui *răsti* : *Mama se resti pe Costică* (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 16 iunie 1929, p. 5, col. 4 ; să se observe și construcția cu *pe* în loc de *la*). Din cauza pronunțării palatale a lui *r*?

Restimp = *răstimp* : *Nechifor o urmări un restimp* (I. Agîrbiceanu, *V. rom.*, 15 nov. 1933, p. 11). Influențat de *estimp*?

Reteza (fig.) : — *Ascultă, nenișorule! îl reteză scurt pictorul* (Cez. Petrescu, *Oraș patriarhal* I, p. 43) ; *Nu văd nimic! l-am retezat* (I. Peltz, *V. rom.*, 31 dec. 1933, p. 11). Mult mai des se spune *a i-o reteza* (se înțelege *vorba)*, derivație sinonimică de la *a i-o tăia*. Înlocuirea în complementul direct a numelui de lucru printr-un nume de persoană se explică la fel, după modelul lui *a-l tăia*, mai expresiv decît *a i-o tăia*, fiindcă trezește

[2] Regia Monopolurilor Statului.

ideea de luptă cu sabia şi de înfrîngere a adversarului, care-şi poate pierde chiar viaţa.

Rezema, în sintagma *a o rezema*, are sensul „a (se) aşeza, a (se) stabili", cel puţin aşa rezultă din următorul citat : *Şi dacă îţi avea nevoie de mine, răpeziţi pe careva la Griviţa ; eu acolo o reazim*" (V. I. Popa, *Velerim*, p. 27 ; vorbeşte un ţăran din sudul Moldovei).

Ridiche, probabil în limbajul elevilor de pe vremuri, termen pentru cei din prima clasă de liceu : ... *şi cei mai mici — « ridichile » dintr-a întîia — ştiau că ... va fi dat afară din toate şcolile din ţară* (Romulus Cioflec, *V. rom.*, 15 nov. 1933, p. 25).

Rihtui. Un citat : ... *rihtuieşte tălpi de ghete împuţite* (Sărm. Klopştock, *Dimineaţa*, 8 dec. 1930, p. 6, col. 5).

Rimel : lacrimile ce-i băgaseră rimelul în ochi făcînd-o să plîngă (Adev. liter., 29 apr. 1934, p. 4, col. 2).

Ripă : variantă a lui *rîpă* (Pipirig — Neamţ).

Ripidă. Un citat modern : ... *eşti ori nu eşti* [= Popescu, urmaş de popă] *o aristocraţie a odăjdiilor şi a ripidei?* (T. Arghezi, *Adev. liter.* 12 sept. 1935, p. 1, col. 2).

Ripolinat „(despre mobilă etc.) lăcuit, dat cu ripolin" (un fel de lac), franţuzism, intrat în limba literară dintre cele două războaie : *O încăpere cu pereţii ripolinaţi în verde palid (V. rom.*, apr. — mai 1934, p. 67) ; *din jîlţul de trestie împletită şi ripolinată* (Cez. Petrescu, *Oraş patr.*, I, p. 86).

Risipelnic : E din fire uşor la înduioşare, risipelnic şi nărăvit vînător (Cez. Petrescu, *Dromichet*, p. 40 ; *Oraş patr.* I, p. 158, şi II, p. 253).

Risipos „costisitor" : *o îndeletnicire ... ajunsese vinovată, ca fiind risipoasă* (D. V. Barnoschi, *Adev. liter.*, 3 ian. 1937, p. 7, col. 2).

Rişcar : îl are M. I. Caragiale, *Craii ...*, p. 15).

Rîboacă (sau *rîboc?*), pl. *rîboace* „băltoacă" (*Revista vremii*, 10 febr. 1936, p. 15, col. 1).

Rîcă. Un citat modern : *Iar au ţinut sfat, că tot trebuie să-i caute rîcă, şi a doua duminică s-au sfătuit să facă scandal* ... (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 22 sept. 1929, p. 3, col. 1).

Rîjni, variantă, cunoscută dicţionarelor, a lui *rîşni : roţile dinţate rîjnesc în rotative* (T. Arghezi, *Adev. liter.*, 3 sept. 1933, p. 1, col. 4). Citatul este interesant şi din punct de vedere semantic : verbul însemnează „a face zgomotul pe care îl auzim cînd se rîşneşte cafea sau se macină porumb".

Rîndaş, adj. „de rînd". Neînregistrat de dicţionare. L-am întîlnit numai la Arghezi (dintre scriitorii şi publiciştii utilizaţi de mine pentru aceste „note"), ceea ce mă îndeamnă să cred că avem a face cu o „creaţie" personală (o derivare nouă de la *rînd)*. Iată citatul : *Unui popor îi trebuiesc oameni capabili să-l plaseze în Istorie, lucru de care oamenii rîndaşi nu sînt în stare (Adev. liter.*, 20 ian. 1929, p. 5, col. 1). Cf. şi *Ţara de Kuty*, p. 109 (unde apare, nemodificată, partea finală a textului reprodus din revista menţionată).

Rîndăşesc : *rîndăşească bucurie* (*Cuv. liber*, 19 mai 1934, p. 11, col. 1).

Rîntaş : *Monumentala scîrnăvie zăcea cu gura gelatinată la soclul casei de fier, de care fusese izbită cu gingiile şi craniul. Un rîntaş negru îi mîzgălea figura* ... (T. Arghezi, *Adev. liter.*, 5 apr. 1931, p. 3, col. 3).

Rîpănos = *rîpos* : ... *dîmbul se lăsa repede și rîpănos spre lunca Nistrului* (Gib I. Mihăescu, *Rusoaica*, p. 54).

Rîrîi „a scormoni" (?) : *rîrîia cu un băț în pămînt* (Romulus Cioflec, *Adev. liter.*, 11 ian. 1937, p. 5, col. 5). Să nu fie o greșeală grafică pentru *rîcîia*?

Roaită, variantă a lui *raită* (la Tecuci), numai în locuțiunile verbale *a da* sau *a trage o roaită*. A influențat *roată*, cu care seamănă *raită* atît ca sunete, cît și, mai ales, ca sens (ideea de „tîrcol", „ocol", adică de „cerc", de ceva „rotund"). Cf. mai cu seamă *a da roată* „a înconjura, a da ocol".

Roată „ceată, grup de oameni" : *o roată de 300 de oameni* (G. Lăzurică, *Adev. liter.*, 2 sept. 1934, p. 3, col. 7). Tiktin îl dă din limba veche și-l consideră de origine poloneză. În citatul de aici nu cred că poate fi vorba de transmiterea, adică de păstrarea cuvîntului de acum trei secole. Dealtfel m-aș îndoi, în ce privește etimologia, chiar în cazul exemplului vechi românesc. De la *a se strînge roată*, pe care Tiktin însuși îl dă s.v. *roată* < lat. *rota*, n-a fost deloc greu să se ajungă la *roată* „grup" : oamenii, cînd se strîng roată, alcătuiesc un grup (nu mai sînt împrăștiați sau izolați ca mai înainte).

Robagiu „hamal în port [la Brăila] care transportă mărfuri cu roaba" (*Dimineața*, 9 nov. 1934).

Robotar „țăran obligat să facă (zile de) robotă la proprietar" : *Fiecare miligram* [de aur] *din suveranitatea băncilor de emisiune e învăluit cu priviri disperate ca să nu se prelingă nevăzut din meșteșugul robotarului* (V. Munteanu, *Cuv. liber*, 14 apr. 1934, p. 3, col. 5). Cf. idem., *ibid.*, 2 martie 1935, p. 6, col. 3 (*robotarii pămîntului)* și *V. rom.*, apr.—mai 1937, p. 59. Autorul citat e ardelean. Pînă la proba contrară, trebuie să presupunem că acest derivat de la *robotă* este specific graiurilor (sau unor graiuri) de peste munți. Scriban și DLRM înregistrează formația paralelă, perfect sinonimă, *robotaș*. Cf. *cimpoier* — *cimpoiaș*, *cismar* — *cismaș* etc.

Robotă : *robotele s-au transformat în aspre pedepse* (V. Munteanu, *Adev. liter.*, 2 mai 1937, p. 10 col. 4).

Robotnic, adj. „muncitor" : *Ana, robotnica, de la care aștepta tot ajutorul* (H. Pap.-Bengescu, *Logodnicul*, p. 70) ; *nu mai concepea pe Ana decît sănătoasă, robotnică* (*ibid.*, p. 250).

Roc „haină nemțească" ; vezi Cez. Petrescu, *Luceafărul*, p. 30, 52 ; *numai le alunga într-o doară lovind de cîteva ori cu palma peste roc* (G. Călinescu, *Viața lui Eminescu*, ed. I, p. 119).

Rodan. Un citat mai recent : *un rodan, o vîrtelniță, cănuri de lînă* ... (*Adev. liter.*, 5 apr. 1936, p. 4, col. 4).

Rodiu, subst. : „e un obicei de a se duce femeile cu daruri la o lehuză imediat după naștere" (Borăști—Vaslui). Din familia lui *rodi*. DLRM cunoaște sinonimul *rodin(ă)*, care, la Scriban, apare sub forma de plural (fem.) *rodini*.

Rogojinărie „atelier de lucrat rogojini" (T. Arghezi, *Ochii Maicii Domnului*, p. 30).

Rohatcă : *rohatcă înseamnă pe moldovenește cumpăna barierei* (M. Sadoveanu, *Adev. liter.*, 28 apr. 1935, p. 1, col. 7).

Rolete, pl. „storuri, transparente la ferestre" (I. Agîrbiceanu, *Adev. liter.*, 4 apr. 1926).

Rosta „a face rosturile la pînză" : *dar cînd a fost la rostat ... (Adev. liter.*, 8 aug. 1937, p. 10, col. 3 ; dintr-o poezie populară ardelenească).

Rosti : *să găsească tot rostit, ca să-i fie plăcută casa* (H. Pap.-Bengescu, *Logodnicul*, p. 113 ; la p. 330 *rostui* cu acelaşi sens).

Rostogol : *ca să-i oprească din rostogol* (N. D. Cocea, *Fecior de slugă*, p. 358).

Rostoplană (sau *-an*?) „bucată mare de noroi cleios" (?) : *pămîntul chiftit ... se încleşta de tălpi în rostoplane* (Cez. Petrescu, *Noi vrem pămînt*, p. 211). Să se compare *lostopană*, care a putut servi ca model pentru această „creaţie".

Rostui : *O să mă rostuiesc şi eu ... Aşa fată bună, casă, vie ... (Adev. liter.*, 21 ian. 1934, p. 4, col. 6) ; cf. şi I. Peltz, *«Actele vorbesc»*, p. 304 ; *aşa trebuie să fi fost rostuit mai dinainte, ca nici unul să nu stăpînim în deplin* ... (N. M. Condiescu, *V. rom.*, mai—iunie 1935, p. 21). DLRM dă numeroase sensuri ale acestui verb, dovadă a vitalităţii lui. Surprinde faptul că Tiktin nu-l are. Ar însemna că, dacă nu existenţa, cel puţin înregistrarea lui în scris trebuie să fie relativ recentă.

Roşioară (peştele) : *cîte-un biban orb şi surd de bătrîneţe, cîte-o roşioară proastă* ... (Dam. Stănoiu, ap. G. Călinescu, *V. rom.*, 30 nov. 1933, p. 39). Cf. şi *Adev. liter.*, 23 mai 1937, p. 8, col. 2).

Rotaş : Scriban şi DLRM îl dau ca adjectiv care poate fi folosit şi cu valoare substantivală ; Tiktin şi CADE, numai ca substantiv. Cred că aceştia din urmă au dreptate, cum dovedesc citatele. Adaug şi eu unul, mai „modern" : *aceşti rotaşi înhămaţi la carul capitalismului* (M. Chiriţescu-Arva, *V. rom.*, sept. 1934, p. 26). Cf. şi următoarea comunicare din Bîrlad : *rotaş* „calul din spatele înaintaşului".

Rotăşie „slujba rotaşului" (= vizitiul care mînă rotaşii), ap. Cez. Petrescu, *Luceafărul*, p. 147.

Roziu : *romantismul dulceag şi roziu al minciunilor convenţionale* (*Cuv. liber*, 30 apr. 1935, p. 9, col. 6).

Rucávіţă : *Dar de la broderia rucaviţelor, cu fir pe catifea verde, întocmită cu acul fetelor din culă şi de la conac* (T. Arghezi, *Ţara de Kuty*, p. 139). Tiktin are un citat din limba veche.

Rugă [1] = *nedeie* „tîrg, Kirmes" (în Oltenia muntoasă ; v. *Bul. Soc. Geogr.* LIV (1936), p. 59).

Rugă [2] „şanţ" (la Moţi ; v. *Sociol. rom.* III (1938), p. 378). Necunoscut dicţionarelor. Este acelaşi cu arom. *arugă*, şi continuă amîndouă lat. *ruga*.

Ruginătură, variantă a lui *ruginitură* : *să le caute oale, cărămizi şi ruginătură* (Cez. Petrescu, *Dromichet*, p. 141).

Rugioară, la Zaharia Stancu, *Clopotul de aur*, p. 62. Diminutiv de la *rugă*? Sau de la *rugină* „Juncus" (Tiktin)?

Ruguma, variantă moldovenească a lui *rumega* : *boii mînîncă şi ovăz, dar nu-l pot ruguma* (Borca—Neamţ). Derivatul *rugumătură*, cu sensul 2 al lui *rumegătură*, este explicat astfel de un corespondent din Lungani—Iaşi : „făina ce iese de la tăierea lemnelor cu bestia". Există şi un *rugumiş*, sinonim al lui *rugumătură* : *se ridica praf de rugumiş* [la un fierăstrău] *şi intra în ochi* (*Adev. liter.*, 6 oct. 1935, p. 6, col. 7).

Rujar „lucrător" [sic!] (Brăila).

Rumă „neam de oameni, nație" (A. Gorovei, *Descîntecele românilor*, p. 111).

Rumeguș. Dau două citate moderne, în care acest cuvînt are nuanțe semantice mai speciale : ... *unde surcelele și rumegușurile din toată grădina* ... (T. Arghezi, *Adev. liter.*, 25 oct. 1931, p. 5, col. 1) ; *rumeguș de coaje de stejar* (Geo Bogza, *Cuv. liber*, 23 iunie 1934, p. 5, col. 5).

Runcui „a face runc, curătură, a tăia copacii de pe un teren spre a-l folosi ca loc arabil" (Cîineni—Argeș ; v. *Bul. Soc. Geogr.* LIII (1935), p. 134, n. 3). Tiktin și Scriban dau varianta *runculi*.

Ruptură „prostituată ; femeie stricată" (de la sensul de „zdreanță", acesta sinonim cu *tearfă* și *tîrfă*).

Rusalcă : *cununa voievodală de pe capul ei îi dă o înfățișare de domniță sau de rusalcă* (Gib I. Mihăescu, *Rusoaica*, p. 299). E rus. *rusalka*. Pare a fi un hapax legomenon.

IORGU IORDAN

IORGU IORDAN y MARIA MANOLIU, **Manual de lingüística románica** (revisión, reelaboración parcial y notas por Manuel Alvar), Madrid, Gredos, 1972, vol. I, 394 p., vol. II, 303 p.

Lucrarea reprezintă versiunea în limba spaniolă a cursului universitar *Introducere în lingvistica romanică* publicat de cei doi autori în 1965 (vezi recenzia din SCL XVIII (1966), nr. 5, p. 593—596). Față de ediția românească, ediția spaniolă prezintă două serii de modificări, și anume : pe de o parte, dezvoltările și completările aduse de autorii înșiși, pe de altă parte, îmbogățirile care se datoresc lui Manuel Alvar, care a ,,revăzut și adăogit'' textul și notele.

Cele mai substanțiale modificări aduse de autori la textul inițial se găsesc în partea de *Morfosintaxă,* care este îmbogățită, la p. 305—306, cu un întreg paragraf dedicat *Pronumelui de identitate* și cu o tratare mult mai dezvoltată, dintr-o perspectivă structurală nouă, a chestiunilor referitoare la pronumele nedefinite (p. 311 și urm.), la categoria modului (p. 335 și urm.) și la tipurile flexionare verbale (p. 362 și urm.). Astfel, de pildă, în ediția de față se vorbește despre existența a 7 tipuri verbale pentru spaniolă, 11 pentru italiană, 9 pentru română și 27 pentru franceză, (date obținute, probabil, în urma unei cercetări colective întreprinse sub auspiciile SRLR, cu privire la ,,Flexiunea verbală romanică'', care continuă astfel cercetarea deja tipărită, de relativ același colectiv, despre ,,Flexiunea nominală romanică''). În schimb, la capitolul despre accent (p. 126) este eliminat paragraful privitor la factorii semantici, prezent în ediția românească la p. 72.

În volumul II sînt amplificate paragrafele referitoare la sufixele de origine germanică și slavă (p. 31—35) și este introdusă o expunere cu privire la rolul elementului slav în partea răsăriteană a Imperiului Roman (p. 124—127).

În ceea ce privește contribuția lui Manuel Alvar la ediția de față, ea este prezentă de-a lungul întregii lucrări, fiind ușor de delimitat datorită așezării ei în text între paranteze drepte. Este vorba, în esență, de o serie de adăugiri referitoare la probleme de lingvistică ibero-romanică, pe care Alvar le-a intercalat în textul celor doi autori români, avînd în vedere faptul că versiunea spaniolă se adresează, cum e și firesc, unui public în primul rînd hispanic. ,,Sper să fi adus unele clarificări pentru cei care abordează pentru prima oară niște probleme nu prea obișnuite. Învățați cu o lingvistică romanică redusă la ariile centrale, *Manualul* de față și-ar justifica apariția fie și numai prin aceea că se ocupă de Romania laterală, adică de română și de idiomurile hispanice, dacă nu, firește, prin valoarea lui intrinsecă. În acest sens, colaborarea mea cu Iorgu Iordan și cu Maria Manoliu — scrie Manuel Alvar în prefață — a constat în a completa informațiile despre Hispania''.

Astfel de completări se referă în text la : limba bască (I, p. 97—102, pasaj rescris în întregime de Alvar), caracterul spaniolei din America (I, p. 109—112), toponimia spaniolă (I, p. 273—274), sufixe nelatinești în Peninsula Iberică (II, p. 35—37), iberii și bascii în Hispania (II, p. 95—100), elemente germanice în Peninsula Iberică (II, p. 121—124), influența italiană asupra spaniolei (II, p. 155—156) și influența franceză în Spania (II, p. 160—163). O altă serie de informații suplimentare este introdusă în note, privitoare la cele mai diverse aspecte, ca, de pildă, fonetismul hispanic (I, p. 98), pronunțarea spaniolă dialectală (I, p. 202), latina vulgară în Peninsula Iberică (I, p. 292, 357), fenomenul de *voseo* (I, p. 294) etc. În sfîrșit, îmbogățirea bibliografiei cu titluri hispanice noi (dar nu întotdeauna numai hispanice ; vezi, de exem-

plu, completările bibliografice la nota de la p. 72, vol. II, care îi aparţine lui Alvar şi cuprinde titlurile a două lucrări româneşti de specialitate) sau cu traduceri în spaniolă ale lucrărilor de romanistică deja utilizate de autori se face atît în subsol, cît şi în bibliografia generală publicată la sfîrşitul volumului II. Apendicele versiunii spaniole mai cuprinde o binevenită — avînd în vedere publicul mai larg căruia i se adresează — explicaţie a terminologiei lingvistice utilizate în lucrare şi o serie de indici — de cuvinte şi de nume proprii — care-i uşurează consultarea (ca, dealtfel, şi împărţirea în paragrafe numerotate a textului).

Remarca, făcută deja la apariţia ediţiei româneşti a lucrării, că nu avem a face doar cu un simplu curs destinat exclusiv studenţilor, nu poate decît să apară cu atît mai justificată acum.

Publicată la numai cîţiva ani după versiunea spaniolă a *Lingvisticii romanice. Evoluţie — curente — metode* a acad. prof. Iorgu Iordan, versiunea spaniolă a lucrării de faţă apare ca o continuare firească a aceleia, întregind imaginea pe care publicul hispanic şi-o poate face, prin intermediul lor, despre nivelul studiilor de romanistică din ţara noastră.

M. CRIADO DE VAL, **Fisonomía del español y de las lenguas modernas**, Madrid, Editorial S.A.E.T.A., 1972, 328 p.

Volumul de faţă este mai mult decît o simplă reeditare, fie ea şi ,,revăzută şi adăugită", a cunoscutei lucrări publicate de autor în 1954, în Editura Gredos, *Fisonomía del idioma español*, ci este, practic, o nouă elaborare, într-o viziune modernizată, structurală, şi pe baze comparative mult lărgite, a acelei lucrări de idiomatologie, rămasă unică în felul ei, pînă astăzi, în literatura spaniolă de specialitate. Principala noutate a ediţiei actuale constă în atragerea, în sfera comparaţiei, a unui număr mult sporit de idiomuri moderne. Dacă *Fisonomía de idioma español* purta ca subtitlu *Sus características comparadas con las del francés, italiano, portugués, inglés y alemán*, *Fisonomía del español y de las lenguas modernas* se subintitulează *Características del español comparadas con las del francés, italiano, portugués, inglés, alemán, rumano y lenguas eslavas*; aşadar este adăogat în bloc grupul limbilor slave şi completat cel al limbilor romanice principale cu caracteristicile românei, datele esenţiale în acest domeniu fiindu-i furnizate lui Criado de Val, aşa cum singur menţionează în prefaţă, de cîţiva cercetători români de prestigiu, în primul rînd Florenţa Sădeanu, pe care autorul spaniol îi socoteşte colaboratori direcţi la această nouă versiune a lucrării sale. Deşi ne intrigă carecum poziţia aparte pe care autorul o rezervă în carte românei, neintegrînd-o explicit, cum era de aşteptat, în familia limbilor romanice, ci aşezînd-o, de regulă, după limbile germanice, ca o categorie de sine stătătoare, totuşi nu poate decît să ne bucure, în ultimă instanţă, faptul că se pun astfel bazele unei comparaţii sistematice între cele două limbi atît de înrudite în mai mult decît o privinţă.

Cartea cuprinde cinci mari secţiuni. Prima dintre ele se ocupă de ,,Construcţia nominală": substantivul şi substantivarea, adjectivul şi determinanţii (articolul, demonstrativele şi posesivele). Partea a doua se ocupă de ,,Construcţia verbală": verbe auxiliare, formele nepersonale, perifrazele verbale, indicativul, conjunctivul şi imperativul, pronumele verbale, adverbul şi adverbializarea. Partea a treia se intitulează ,,Propoziţia şi elementele ei funcţionale" şi tratează aşa-zisele ,,unelte gramaticale": prepoziţia, conjuncţia şi relativele, plus probleme de topică, iar partea a patra, intitulată ,,Formele oraţionale", abordează chestiunea ,,modurilor propoziţiei": negativ, interogativ sau exclamativ. Partea ultimă a cărţii, a cincea, se intitulează ,,Profilul stilistic al spaniolei" şi cuprinde un prim capitol despre ,,Caracteristicile limbii spaniole", alte două despre aceeaşi limbă în comparaţie, respectiv,cu celelalte limbi romanice

și cu limbile germanice și, în sfîrșit, un capitol final intitulat „Hispano Romania", care tratează chestiuni legate de răspîndirea geografică a limbii spaniole. Fiecare secțiune a cărții se încheie cu o bibliografie selectivă referitoare la problemele tratate în capitolele respective. Afară de aceasta, există și la sfîrșit o bibliografie generală, cu titluri referitoare la „Lingvistică și gramatică generală", „Limba spaniolă", „Limba franceză" și „Alte limbi".

Așa cum subliniază autorul și în prefață, în lucrarea aceasta, „morfologia reprezintă structura fundamentală, așa cum studiul situației actuale a limbii (sincronia) este planul în care se situează în mod normal chestiunile tratate". Din punct de vedere metodologic, fiind vorba de un studiu „fizionomic", autorul urmărește să scoată în evidență cît mai pregnant trăsăturile individuale ale limbii în chestiune, contrastele și liniile expresive care-i limpezesc profilul, delimitînd totodată clar planul elementelor fundamentale de cel al elementelor accesorii, neesențiale.

Pentru limba spaniolă, astfel de trăsături definitorii sînt, de pildă, în plan morfologic, particula *lo*, demonstrativul *ese*, sufixele apreciative, formele verbale de preterit, auxiliarele, viitorul subjonctiv, iar în plan sintactic — acuzativul personal, substantivarea, predominarea construcției verbale etc. Din comparația cu celelalte limbi, autorul deduce și „lipsurile" spaniolei, și ele definitorii, în sens negativ: de exemplu, absența nedefinitelor de tipul fr. *on*, a posesivelor de persoana a III-a, sărăcia formulelor interogative. În ceea ce privește comparația cu limbile moderne enumerate, autorul începe prin a opune spaniola francezei, „care prezintă divergențele cele mai acuzate între limbile romanice, într-un al doilea plan — continuă el — fiind italiana și portugheza, care reprezintă zona intermediară, nu întotdeauna ușor de diferențiat, în timp ce româna indică punctul extrem în ceea ce privește contrastul, față de care se detașează familia romanică. Engleza, germana și limbile slave — conchide Criado de Val — furnizează datele accesorii pentru caracterizarea totală a limbii noastre (a spaniolei — n.n.)" (p. 7).

În concluzie, o sinteză bogată și plină de sugestii pentru ulterioare analize contrastive, deosebit de binevenită în peisajul modern al lingvisticii sincronice comparate, purtînd semnătura unuia din cei mai cunoscuți cercetători ai tendințelor limbii spaniole actuale.

BERNARD PY, **Analyse des erreurs et grammaire générative: la syntaxe de l'interrogation en français**, Québec, CIRB, 1972, 38 p.

Publicată sub auspiciile Centrului Internațional de Cercetări asupra Bilingvismului (CIRB) din cadrul Universității Laval, broșura de față face parte din seria de materiale pe care acest centru le editează sub titlul generic de „Documentație internațională. Cercetări interdisciplinare. Bilingvism-biculturalism. Fenomene conexe". În speță, este vorba de o serie de rezultate preliminare obținute de un mic grup de cercetători ai Centrului de lingvistică aplicată de la Universitatea din Neuchâtel, sub conducerea lui Bernard Py, asupra sintaxei interogației în franceză. De data aceasta, metoda adoptată de B. Py în analiza interogației nu mai este, ca în cazul lucrării sale anterioare dedicate interogației din limba spaniolă (vezi prezentarea noastră în SCL XXIV (1973), nr. 1, p. 106—109), semantico-funcțională, ci generativ transformațională.

Obiectivul propus este acela de a reconstitui, cu ajutorul unei analize sistematice a erorilor comise în acest domeniu, gramatica „interlimbii" studenților (prin „interlimbă" — *interlangue* —, termen împrumutat de la Selinker, autorul lucrării înțelege competența lingvistică a unui student care, fără a stăpîni încă limba-țintă, posedă totuși un ansamblu relativ sistematic de reguli, raportabil la gramatica de referință a limbii-țintă). Autorul începe prin a prezenta sistemul de generare a interogației franceze directe (urmînd, în linii generale, gramatica lui Chomsky, versiunea 1965, din care exclude însă componenta semantică și fonologică, precum și lexicul,

limitîndu-se la aspectul strict sintactic al chestiunii), enumeră apoi regulile de transformare (care merg de la T1 la T20), precum și regulile sintagmatice (S1—S11), după care descrie aplicațiile experimentale pe care este în curs de a le realiza pe această bază. De pildă, în cazul studentului E, s-a procedat în felul următor : subiectul a fost supus la un test constînd din 56 de stimuli, apoi, pe baza răspunsurilor primite, autorii experimentului au stabilit inventarul structurilor pe care studentul le evită în mod sistematic, deducînd din el regulile de transformare neaplicabile, au studiat apoi răspunsurile false și le-au interpretat ca ,,infracțiuni'' față de gramatica de referință, stabilind astfel gramatica ,,interlimbii'' studentului E, în vederea continuării ulterioare a cercetării lor pornind de la acest nivel, a cărui cunoaștere este deosebit de utilă pentru profesor.

O bibliografie sumară completează această interesantă încercare de aplicare a principiilor gramaticii chomskiene la pedagogia predării limbilor străine.

DOMNIȚA DUMITRESCU

Skizze der deutschen Grammatik, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Zentralinstitut für Sprachwissenschaft, 1972, 376 p.

Volumul reprezintă macheta unei viitoare gramatici a limbii germane, bazate pe metode de investigație moderne, și a fost elaborat de către un colectiv de cercetători, condus de W. Flämig. Din parcurgerea lucrării se poate vedea ușor că e vorba de o gramatică transformațională.

După *Cuvînt înainte* (p. 11—17) și *Introducere* (p. 17—21) urmează șase capitole, și anume : I. *Componente, unități* (p. 21—77), II. *Structura grupelor de cuvinte* (p. 79—114), III. *Clase de cuvinte și structuri de cuvinte* (p. 114—233), IV. *Topologia părților de propoziție* (p. 235—281), V. *Transformări* (p. 281—331), VI. *Intonația* (p. 333—363).

În *Introducere* se aduc cîteva date interesante în legătură cu diferitele componente ale limbii (logico-semantic, sintactic, fonologic).

Autorii consideră că unitățile limbii sînt : textul, propoziția, grupul de cuvinte, cuvîntul și morfemul. Analiza acestor unități se face pe baza diferitelor tipuri de constituenți. De asemenea, se discută pe larg următoarele categorii : structură de bază și de transformare, valențe semantice și sintactice. În legătură cu analiza cuvîntului, se disting trei tipuri de morfeme : libere, care formează baza structurii cuvîntului (de ex., *Kind* în *Kind*-er), derivate (de ex., *-ung* din Führ-*-ung*) și flexionare (de ex., *-er*, *-n* din Dörf *-er-n*).

În ceea ce privește părțile de vorbire, numărul acestora este redus la șapte, studiate în următoarea ordine : verbul, substantivul, adjectivul, pronumele, adverbul, prepoziția și conjuncția. Părțile de vorbire sînt clasificate, în cadrul unui tablou sinoptic (p. 129), în două mari grupe, și anume : a) ,,conjugabile'' (verbul) și b) ,,neconjugabile'' (celelalte părți de vorbire), în interiorul ultimelor distingîndu-se părți de vorbire ,,declinabile'' și ,,nedeclinabile''. În acest tablou, singura parte de vorbire ,,comparabilă'' este adjectivul. Se știe însă că adverbele, în special cele de mod, pot avea și ele grade de comparație, după cum există și adjective care nu sînt ,,comparabile''.

Fiecare parte de vorbire este descrisă din punctul de vedere al caracteristicilor logico-semantice și sintactice. Cea mai amplă descriere e consacrată verbului, care este grupat în clase semantice și sintactice. De asemenea, se analizează amănunțit : categoria numită ,,Aktionsart'', diatezele, modurile, timpurile etc. Într-un amplu capitol sînt analizate *transformările primare* și *secundare*, primele referindu-se la dezvoltarea și schimbarea structurii de bază a propozițiilor (unirea unor propoziții într-o frază, înlocuirea construcțiilor pasive prin unele active), celelalte privesc reducerea unei fraze la o propoziție (prin substantivizarea verbului, eliminarea lui, înlocuirea unui verb la mod personal printr-un participiu etc.).

În *Topologia părților de propoziție* se analizează dinamica ordinii cuvintelor în pro-

poziţie (de ex., topica părţilor de propoziţie ca mijloc de diferenţiere a cazurilor).

Ultimul capitol este consacrat *intonaţiei* (descrierea fonetică şi fonologică a intonaţiei, funcţia gramaticală a intonaţiei, rolul silabei accentuate în sintaxă etc.).

Unele probleme, deosebit de importante, nu sînt discutate decît incidental în ,,Schiţa" de faţă; ne referim, de exemplu, la *corespondenţa timpurilor*. Probabil că chestiuni de acest fel vor fi analizate în cadrul viitoarei gramatici. Lucrarea se încheie cu o bogată bibliografie şi cu un indice de materii.

I. RIZESCU

F. H. H. KORTLANDT, **Modelling the Phoneme. New trends in East European phonemic theory**, Haga, Mouton, 1972, 180 p.

Lucrarea lui F. H. H. Kortland oferă cititorului, în cuprinsul celor două părţi ale sale: *The Development of Models in Phonemics* şi *Fundamentals of Phonemic Modelling*, pe de o parte o prezentare a modelelor matematice şi semimatematice dezvoltate în ultimul deceniu în estul Europei, pe de altă parte principiile modelării fonemice.

Înainte de a se ocupa de modelele recente în fonologie, autorul tratează, la începutul primei părţi, teoriile dezvoltate de şcoala lingvistică rusă şi de cea de la Praga. Ideile care au stat la baza şcolii lingvistice de la Leningrad şi a celei de la Moscova, care consideră fonemul din puncte de vedere diferite, apar, încă din 1881, de la Boudouin de Courtenay. Sînt prezentate interpretările şi dezvoltările ulterioare date ideilor lui Baudouin de Courtenay de către Ščerba şi Jakovlev, insistîndu-se apoi asupra contribuţiilor fundamentale aduse de Trubetzkoy în domeniul fonologiei. Pentru o bază mai recentă a teoriilor care vor fi prezentate ulterior sînt enunţate, succint, tezele şcolii de la Moscova şi ideile noi apărute în anii '50 în Uniunea Sovietică.

Capitolele următoare (2—5), reprezentînd de fapt conţinutul propriu-zis al primei părţi, se referă la diferite tipuri de modele în fonologie: modelul cu două nivele *(two-levels model)*, teoretizat de Šaumjan; modelele bazate pe teoria mulţimilor *(set theoretical models)*, avînd ca punct de plecare articolul din 1958, *On odnom sposobe opredelenija gramaticeskix ponjatij na baze teorii množestv*, de Kulagina, rafinate de Revzin, Marcus, Nekesky; tot aici sînt încadrate şi modelele grafice; modelele de identificare *(identification models)*: Uspenskij, Beloozerov, Peterson şi Harary; modelul logic al lui Batog.

În cursul acestor patru capitole sînt prezentate sistematic elementele esenţiale ale fiecărui model, raporturile cu modelele asemănătoare şi, ceea ce este mai important, părerile critice ale autorului asupra fiecărei teorii. Sînt făcute propuneri de revizuire a modelului, de preluare şi rafinare a unei idei, pornind de la unele deficienţe ale teoriei discutate sau dezvoltînd anumite laturi ale modelului analizat.

Dacă în această primă parte a lucrării contribuţia originală a autorului era de a prezenta, dintr-o optică personală, diferite tipuri de modele în fonologie, în partea a doua aportul teoretic, original, este mult mai mare. Este discutată astfel perspectiva nouă pe care o aduce abordarea problemelor de lingvistică cu ajutorul metodelor matematice. Spiritul critic al autorului se relevă şi aici, fiind prezentate deopotrivă avantajele şi dezavantajele metodelor matematice. Definirea ,,modelului" şi a conceptului de modelare este făcută de autor după o investigare a altor puncte de vedere (Revzin, Šaumjan, Apresjan, Stoff).

Concluziile capitolului 8 *(The Phoneme)* sînt interesante şi pentru concepţia generală a autorului. Este expusă opinia sa asupra domeniului teoriei lingvistice, a caracterului relevant al unor trăsături asupra linearităţii. În capitolul următor sînt discutate aspecte ale trăsăturilor opţionale, mai puţin analizate teoretic, pornind de la distincţia făcută de B. Bloch (1941, *Phonemic overlapping*) între suprapunere *(overlapping)* parţială şi

totală. Lucrarea se încheie cu o notă asupra trăsăturilor inerente și configuraționale, accentul căzînd pe acestea din urmă.

Lucrarea lui F. H. H. Kortland reprezintă o serioasă trecere în revistă a principalelor modele matematice din fonologie, pe baza literaturii lingvistice din estul Europei. Lista bibliografică bogată care încheie lucrarea dovedește larga informare a autorului.

Am arătat că, pe parcursul prezentării diverselor teorii, se remarcă punctul de vedere critic al autorului. Ar fi fost necesar ca un capitol de sistematizare a părerilor sale să încheie prima parte a lucrării. În partea a doua, teoretică, autorul arată că intenționează să se ocupe de problemele pe care le socotește fundamentale pentru orice teorie fonologică. Cum observațiile critice ale lui Kortland se întemeiază în fond tocmai pe aceste fundamente teoretice, socotim că ar fi fost preferabilă ordonarea inversă a celor două părți; și aceasta cu atît mai mult cu cît partea a doua, cuprinzînd foarte puține formule și definiții matematice, este ușor accesibilă unui cititor fără o pregătire matematică specială, astfel încît introducerea lui în problemele lucrării s-ar face mult mai lent. Ar fi un ajutor în plus, pe lîngă grija autorului de a introduce treptat și de a explica toate noțiunile matematice folosite.

ANCA BELCHIȚĂ HARTULAR

Romanistica Pragensia VII, Acta Universitatis Carolinae, Philologica 1, Praga, 1971, 202 p.

Publicație periodică a Universității din Praga, *Romanistica Pragensia* reunește în paginile sale studii de literatură și lingvistică romanică, note și informații privitoare la stadiul actual al cercetărilor din acest domeniu. În cuprinsul celor șapte numere apărute pînă acum — I (1959) — VII (1971) — , s-a realizat, în general, un echilibru între spațiul acordat diferitelor limbi romanice, ca și între preocupările de literatură și lingvistică.

Numărul VII (1971) debutează cu studii de literatură romanică, urmate de contribuții lingvistice, și se încheie cu o rubrică de informații. Secțiunea de lingvistică cuprinde un articol care se adresează direct celor preocupați de studiul limbii române, *Dublarea complementului în limba română contemporană* (p. 159—173) de Jiří Felix. Autorul discută aici, pe larg, o trăsătură caracteristică a structurii gramaticale a limbii noastre, anume repetarea sau anticiparea g r a m a t i c a l i z a t ă (cu diferite grade de obligativitate) a complementului pronominal în dativ sau acuzativ. Fără să aducă contribuții noi la interpretarea acestei particularități a propoziției verbale românești, semnalată și analizată de numeroși cercetători români, articolul urmărește, de fapt, o descriere cît mai simplă a fenomenului, în ajutorul celor ce se dedică studiului teoretic sau practic al românei contemporane, eventual studiului comparativ al fenomenului în diferite limbi.

Dintre contribuțiile lingvistice se impune, pentru valoarea teoretică deosebită, articolul de sinteză al lui Jan Šabršula, *Signe linguistique dans la prose et dans la poésie* (p. 119—147). Înainte de a aborda studiul propriu-zis al semnului lingvistic în textul poetic, scop propus prin titlul articolului, J. Šabršula definește noțiuni fundamentale ca: semn, semn lingvistic, comunicare, comunicare umană, limbaj, limbă (*jazyk* „idiome d'une nation”), vorbire, enunț, text. Esența studiului este reprezentată de partea a doua, referitoare la particularitățile semnului lingvistic în limbajul poetic. Cercetarea lingvistică efectuată de autor îl conduce spre concluzia că limba, ca sistem, este alcătuită din subsisteme funcționale, unul din acestea fiind limbajul poetic. Ca subsistem funcțional, limbajul poetic dispune de toate mijloacele limbii în general, dar posedă și mijloace specifice sau diverse, caracterizate printr-o frecvență specifică tocmai în textele poetice versificate. În ce privește semnul lingvistic, este subliniată îndeosebi valoarea autonomă a acestuia în limbajul poetic.

Sub aspectul trăsăturilor sale ritmice, limbajul poetic reține atenția lui Oldřich

Bělič şi Marie Kavková. Studierea structurii ritmice a operelor versificate, a versului ca sistem de forme verbale şi ritmice-melodice, în articolul lui O. Bělič, *El español como material del verso* (p. 7—25), are semnificaţii deosebite pentru teoria generală a limbajului poetic, după cum articolul Mariei Kavková, *Norma metrică a versului românesc de 14 silabe* (p. 77—113), face parte din seria contribuţiilor valoroase la istoria limbajului poetic românesc. Investigaţia se desfăşoară la nivelul interferenţei fenomenului lingvistic cu cel literar, contribuţiile fiind inserate în secţiunea de literatură. Metodologic, ambele articole se bazează pe principiul fonologic în cercetarea prozodică, în termenii definiţi de J. Mukařovský şi R. Jakobson, fără a ignora rezultatele versologiei actuale, potrivit cărora la structura ritmică a versului participă şi elemente nonfonologice, extragramaticale. Marie Kavková continuă tradiţia cercetării statistice a versului, iniţiată de structuralism şi aplicată consecvent în versologia contemporană cehă, rusă şi poloneză.

Premisele teoretice ale autoarei sînt verificate statistic în studiul lingvistic *La fréquence et la répartition du subjonctif dans les romans de Roger Vailland* (p. 173—181), aparţinînd Alenei Tionová. Pentru a verifica temeinic concluzia generală că frecvenţa conjunctivului este în legătură strînsă cu compoziţia operei literare, autoarea articolului recomandă extinderea metodei folosite (aplicată la 256 pagini de text din opera lui R. Vailland, în care conjunctivul apare de 260 de ori) la analiza diferitelor opere ale mai multor autori contemporani.

Dintre informaţiile cuprinse la rubrica *Cronique*, care încheie ultimul număr al revistei, amintim articolul omagial, *50 ans du fondateur des études hispaniques littéraires en Tchécoslovaquie* de J. O. Fischer, dedicat lui O. Bělič, iniţiatorul cercetărilor de hispanistică în Cehoslovacia. În fine, în ultimele pagini, două necrologuri: *Maximilian Křepinský* (1875—1971) şi *Josef Bukáček* (1897—1970).

În ansamblul său, *Romanistica Pragensia* reprezintă un bun prilej de a cunoaşte direcţiile şi metodele de cercetare ale romaniştilor praghezi, ca aplicare parţial-idiomatică a concepţiei lor lingvistice generale. Remarcabile prin preocupările teoretice legate de probleme variate, articolele volumului VII îmbină interesul teoretic cu cel practic, avînd în vedere metodologia predării şi învăţării limbilor romanice ca limbi străine (J. Felix) sau traducerea versurilor (M. Kavková). Referindu-se la aspecte actuale ale cercetării lingvistice şi literare romanice, articolele cuprinse aici lasă impresia de varietate şi complexitate problematică, prezentînd un interes deosebit pentru specialiştii români din acest domeniu.

DOINA BABEU

B. O. UNBEGAUN

(1898–1973)

Prin dispariția lui B. O. Unbegaun – încetat din viață, în urma unui fulgerător atac de cord, la New York, în martie 1973 – studiile de slavistică, rusistică și onomastică, pe care le-a ilustrat timp de aproape 50 de ani, suferă o grea pierdere. În iulie 1972, după primele simptome ale bolii, în timpul unei scurte șederi la Lisabona, ne scria : ,,În sfîrșit, sînt acasă, îmi revin destul de repede. Mi se recomandă odihnă și numai odihnă – pentru mine, cea mai nefirească stare". Într-adevăr, pentru un om obișnuit cu o muncă sistematică, stăruitoare, căreia i se dăruia din plin, predînd concomitent, timp de mai mulți ani, la cîteva universități, aplecîndu-se cu abnegație, între două congrese sau două volume omagiale, asupra lucrărilor sale de căpetenie, rămase, unele, în manuscris, odihna reprezenta o stare cu totul nefirească.

Într-un fel, a fost un lingvist peregrin, animat de ideea că știința limbii, în țările în care a servit-o, este una din căile care duc la o mai bună cunoaștere a culturii spirituale a umanității. După o perioadă de cercetare asiduă a istoriei limbilor slave, mai ales la Institut d'études slaves, își susține la Paris, în 1935, teza de doctorat asupra flexiunii nominale în limba rusă din secolul al XVI-lea și publică, în același an, un studiu fundamental privind limba sîrbo-croată literară. Ambele lucrări atrag atenția opiniei publice de specialitate și, în 1936, odată cu înființarea secției de slavistică la Universitatea din Bruxelles, devine profesor de filologie la acest for de învățămînt superior din capitala Belgiei (este ales, ceva mai tîrziu, membru corespondent al Academiei Belgiene de Științe). Datorită erudiției și talentului său didactic este invitat, peste puțin timp, ca profesor la Universitatea din Strasbourg, fapt datorită căruia își împarte energia, timp de mai mulți ani, dăruind-o cînd unei universități, cînd celeilalte. După cel de-al doilea război mondial (în cursul căruia este evacuat, împreună cu colegii săi slaviști, la Clermont-Ferrand, iar apoi internat de naziști într-un lagăr de concentrare) îl găsim profesînd la Universitatea din Oxford-Brasenose College, de care s-a atașat în mod deosebit, rămînîndu-i credincios timp de peste două decenii (a ieșit la pensie ca Professor Emeritus in the University of Oxford, păstrîndu-și calitatea de Emeritus Fellow of Brasenose College). Ultimii ani ai vieții și-i dăruiește activității profesorale la Universitatea din New York, de unde face numeroase călătorii științifice, pentru a ține prelegeri și conferințe într-o serie de centre americane și străine, mai ales la Universitatea din Melbourne (Australia).

S-a afirmat ca s l a v i s t prin publicarea unor lucrări originale și profunde, de ex. *Le calque dans les langues slaves littéraires* (în RES, 1932), *Les débuts de la langue littéraire chez les Serbes* (Paris, 1935), după care urmează o serie de articole consacrate slavonei, religiei vechilor slavi

raporturilor lingvistice și culturale interslave. S-a ocupat îndeaproape de etimologie și semantică, publicînd studii valoroase în diferite reviste și volume omagiale — franceze, belgiene, germane și românești.

În domeniul r u s i s t i c i i, pe care a ilustrat-o cu acribie și competență, a lăsat lucrări capitale de istorie a limbii și de descriere sincronică, frecvent citate de la catedră și în cercetările de specialitate, de ex. *La langue russe au XVI-e siècle, 1500—1550* (Paris, 1935), adevărat model de cercetare diacronică, sau *Grammaire russe* (Paris — Lyon, 1951), devenită, la puțin timp după apariție, o raritate bibliografică. L-au interesat nu numai fenomenele gramaticale, ci și cele prozodice, cărora le-a consacrat o lucrare aparte : *Russian Versification* (Oxford, 1956, 1963). Principala problemă care i-a reținut atenția în domeniul rusisticii a fost, însă, originea și evoluția limbii literare, la baza căreia s-ar afla slavona rusă, modelată și adaptată treptat potrivit particularităților morfologice și fonetice ale slavilor de est. Această temă — adevărat leitmotiv al întregii sale opere științifice — este abordată într-o serie de comunicări și articole ca *Le russe littéraire est-il d'origine russe?* (în RES, 1965), *Jazyk russkoj literatury i problemy ego razvitija* (în RES, 1968), *Proischoždenie russkogo literaturnogo jazyka* (în „Novyj žurnal", 1970) ș.a. Tema ne întîmpină, de asemenea, în volmul *Selected Papers on Russian and Slavonic Philology* (Oxford, 1969) sau în articole din ultimii ani, de felul celui în care se ocupă de slavonismele din limbajul eroilor lui A. I. Solženicyn : *The 'Language of Ultimate Clarity'* (în „Melbourne Slavonic Studies", 1971).

În o n o m a s t i c ă a lăsat numeroase cercetări de detaliu, de antroponimie rusă și slavă — privind etimologia și structura prenumelor, a patronimelor și a numelor de familie, răspîndirea acestora în anumite medii sociale, istoria numelor păgîne și creștine, frecvența numelor de familie — pe care le-a publicat în reviste belgiene, franceze, germane, maghiare, australiene, sovietice, austriece și americane : *Le nom de* ***Georges*** *en russe* (1938), *Les noms de famille du clergé russe* (1942), *Structure des noms de famille russes* (1951), ***Polkan***, *oder vom italienischen Halbhund zum russischen Kriegsschiff* (1959), *La fréquence des noms de famille russes* (1966), *Les noms de famille russes en* ***-ago*** (1966), *Russian Surnames derived from Aphetic Baptismal Names* (1967), *Heidnisches und Christliches in der slavischen Namengebung* (1967), *Russkie jazyčeskie i christianskie imena* (1969), *Soziale Schichtungen in russischen Familiennamen* (1969), *Ukrainian and Russian Surnames in* ***-yšyn***, ***-ixin***, *and* ***-išin*** (1971), *Otčestva na* ***-ič*** *i ich otnošenie k russkim familijam* (1971) ș.a. În antroponimia rusă a fost un adevărat pionier, reușind să aducă cunoștințele noastre despre numele de persoane rusești la nivelul de dezvoltare al onomasticii unor limbi ca cea polonă. Un exemplu grăitor îl constituie *Russian Surnames* (Oxford, 1972), o lucrare de sinteză cu caracter monografic, pe care n-o va putea ocoli nici un cercetător al antroponimiei ruse și generale (vezi recenzia noastră din SCL XXIV (1973) , nr. 1, p. 100—101).

În sfîrșit, în domeniul b i b l i o g r a f i e i c r i t i c e, de care s-a ocupat cu regularitate, a publicat la Paris (de ex., în *Revue des études slaves* sau în *Revue internationale d'onomastique*), la Bruxelles, Oxford și Georgetown o serie de prezentări tematice comentate sub formă de articole și cărți, excelent documentate, scrise cu vervă, pe alocuri cu umor. Căci

umorul fin nu l-a părăsit niciodată : nici în slova scrisă, pentru care îi servea, cum nu se poate mai bine, drept suport extralingvistic, şi nici în luările de cuvînt, pentru care era admirat chiar de cei ce, uneori, nu erau de acord cu el. Dealtfel, a fost şi un maestru al autoironiei, pe care o mînuia cu subtilitate în discuţiile amicale, în corespondenţa particulară ori în dedicaţiile de pe extrasele oferite confraţilor săi.

Fire sociabilă şi deschisă, om de o rară colegialitate, a îndrumat numeroşi cercetători din diferite generaţii, folosind cu uşurinţă limbile rusă, franceză, engleză, germană, uneori chiar română, pe care a atras-o deseori în sfera inteligentelor sale argumentări (vezi, de ex., *Notes d'argot roumain*, în BL IX (1941), p. 103—106 ; *Les noms de la neige en Roumain*, în „Orbis" II (1953), 2, p. 346—351 ş.a.). Pentru o personalitate atît de armonios dezvoltată, cu un ales simţ al echilibrului, e greu de spus ce deplîngem mai mult, acum, cînd B. O. Unbegaun nu mai este printre noi : marile calităţi ale lingvistului sau ale omului?

VICTOR VASCENCO

Facultatea de limbi slave
Bucureşti, Pitar Moş 7—13

HANS RHEINFELDER
(1898–1971)

Fostul profesor de Filologie romanică al Universității din München era, pînă la dispariția sa, cu totul neașteptată, dintre noi, ultimul elev direct al lui Karl Vossler. A cultivat, la fel cu acesta, atît lingvistica, în sens strict, cît și istoria literară. Din acest punct de vedere, ei pot, amîndoi, să fie considerați drept continuatori, tîrzii (și, în epoca noastră, destul de izolați) ai tradiției inaugurate de Fredrich Diez și dezvoltată puternic în a doua jumătate a secolului trecut aș zice pretutindeni, nu numai în Germania, unde a luat ea naștere.

Spre deosebire de alți discipoli ai lui Vossler, de pildă foarte înzestratul Eugen Lerch, care, în primele lui lucrări, a exagerat, în aplicarea practică, idealismul maestrului, uneori în așa măsură, încît l-a nemulțumit chiar pe acesta, Hans Rheinfelder s-a arătat de la început destul de ponderat, ceea ce i-a atras sufragiile multora dintre adversarii școlii idealiste. Aș putea cita, spre exemplificare, excelenta sa *Altfranzösische Grammatik*, München, vol. I „Fonetica", prima ediție 1936, urmată de alte două, și vol. II „Morfologia", 1967, care s-au bucurat, ambele, de o apreciere favorabilă cvasi-unanimă tocmai pentru că nu se deosebeau de lucrările similare anterioare decît prin calități legate de bogăția și varietatea faptelor, precum și prin prezentarea acestora.

Zona geografică a preocupărilor sale științifice a fost mai largă decît a majorității contemporanilor. Afară de franceză s-a interesat foarte de aproape de limbile iberoromanice, în frunte cu spaniola, aceasta și sub aspectul ei din lumea nouă, apoi de italiană. Nu i-a fost străină nici româna, pe care o citea fără dificultăți și putea s-o folosească acceptabil chiar într-o conversație pretențioasă. A vizitat țara noastră în mai multe rînduri și în ultimii ani înainte de moarte avea ca tovarășă de viață o româncă.

La fel de extinsă a fost activitatea sa ca filolog, în sensul de istoric literar, atent mai cu seamă la producțiile medievale ale Romaniei occidentale, și de critic, de interpret al operelor literare moderne și contemporane. În acest domeniu locul mai important l-a ocupat literatura italiană, în special prin Dante, al cărui cunoscător era la un nivel foarte ridicat. A prezidat ani îndelungați Societatea germană „Dante" și a ajutat enorm la dezvoltarea ei cu deosebire prin relații cu reuniunile similare din alte țări, în primul rînd din Italia. Fără să vreau, mă gîndesc la maestrul său Vossler, unul dintre cei mai mari și mai originali dantologi.

Tot ca vosslerian îl văd eu pe Hans Rheinfelder în numeroasele lui studii de istorie a culturii popoarelor romanice. Amintesc aici numai foarte interesanta lui carte *Kultsprache und Profansprache in den romanischen Ländern*, 1933, în care, analizînd o serie de termeni romanici (în special

francezi şi italieni) din limbajul cultului (religios) şi din cel laic, ajunge la caracterizarea acestor două aspecte importante ale vieţii spirituale duse de colectivităţile etnice respective.

Regretatul nostru confrate a fost şi un bun organizator al muncii ştiinţifice. Foştii săi studenţi îl preţuiau în cel mai înalt grad îndeosebi ca conducător al seminariilor, fie cu începători, fie cu avansaţi sau cu doctoranzi : mulţimea şi temeinicia cunoştinţelor, talentul de a le utiliza potrivit necesităţilor celor care îl audiau şi nu mai puţin marea vioiciune cu care punea problemele şi ii îndemna, ajutîndu-i, să le rezolve transformau şedinţa de seminar într-o adevărată dezbatere colectivă. Spiritul organizatoric al lui Hans Rheinfelder s-a manifestat în anii din urmă ai vieţii sale şi în crearea unei reviste consacrate studiilor de lingvistică şi istorie literară iberoromanică, cu un comitet de redacţie foarte numeros, menit să cuprindă hispanişti din toate ţările unde exista interes ştiinţific concret pentru această regiune a Romaniei.

Prin glasul meu, romaniştii şi hispaniştii români aduc un omagiu postum de admiraţie aceluia care a fost Hans Rheinfelder, prieten sincer al ţării noastre.

Iorgu Iordan

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1973 *

INDICE DE MATERII

* Indicele a fost întocmit de Mioara Catrani Popescu.

INDICE DE AUTORI

C

D

E

F

G

H

I

W

Z

X

Y

INDICE DE CUVINTE

FRANCEZA

GERMANA

GREACA

IUDEOSPANIOLA DIN BUCUREŞTI

LATINA

LITUANIANA

MAGHIARA

POLONEZA

PORTUGHEZA

RETOROMANA

ROMÂNA

RUSA

SÎRBOCROATA

SLAVA

SLOVENA

SPANIOLA

UCRAINEANA

SIMPOZION DE LINGVISTICĂ ROMANICĂ

Universitatea Texas din Austin (S.U.A.)
Departamentul de spaniolă și portugheză

La Universitatea din Texas va avea loc între 7 și 9 martie 1974 Simpozionul de lingvistică romanică, al patrulea din seria începută în 1970 la Universitatea din Florida, ale cărui Acte au apărut în volumul **Generative Studies in Romance Languages,** *J. Casagrande & B. Saciuk (eds.): Rowley, Mass.: Newburry House, 1972, și continuată la Illinois (1972) și Indiana (1973). Scopul simpozionului este de a aduce noi contribuții la studiul și predarea limbilor romanice în lumina teoriilor lingvistice contemporane.*